

MARCHUT RÉKA

Kisebbségi kérdések a magyar–román diplomáciai kapcsolatokban (1920–1931)

Dokumentumok

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT – KRONOSZ KIADÓ

KISEBBSÉGI KÉRDÉSEK
A MAGYAR–ROMÁN DIPLOMÁCIAI
KAPCSOLATOKBAN
(1920–1931)

Dokumentumok

Válogatta, jegyzetekkel ellátta, a bevezető tanulmányt írta:

MARCHUT RÉKA

Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kronosz Kiadó

Budapest–Pécs, 2022

A kötet megjelenését támogatta:

Társadalomtudományi
Kutatóközpont

Lektorálta:
OTTMAR TRĂȘCĂ

Fordítás:
BENE KRISZTIÁN (francia), BENKŐ GITTA (német), KALMÁR CSENGE (angol),
KOZÁK GYULA (román–magyar), MARCHUT RÉKA (magyar–román),
MESÉS PÉTER (német)

Olvasószerkesztő:
EGYEDI CSONGOR, ERŐSS ZSOLT, TÓTH ADRIENN

Korrektor:
BELLUS IBOLYA

A borítón látható képek:

1. Budapest, Dísz tér az egykori magyar külügyminisztérium épületével - Archiv für Zeitgeschichte ETH Zürich / Agnes Hirschi, fortepan.hu 105685 számú kép
2. Bukarest, Sturdza Palota, az egykori román külügyminisztérium épülete –
Wikimedia Commons

ISBN 978 615 6339 41 6

© Marchut Réka, 2022
© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2022
© Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2022

Tartalom

Előszó	9
Köszönetnyilvánítás	15
Bevezetés	17
Szerkesztési alapelvek	17
Historiográfiai előzmények	18
A magyar–román diplomáciai kapcsolatok keretei és kulcskérdései az 1920-as években	23
A magyar és a román külpolitika személyi adottságai	23
A magyar–román viszony a nemzetközi erőterben	34
A magyar–román diplomáciai kapcsolatok kulcskérdései	55
Agrárreform – telepesek – optánsügy	56
A konkordátumügy	70
Az Országos Magyar Párt stratégiái a romániai politikai életben	82
A Szent László Társulat ingatlanainak ügye	97
Összegzés	104
DOKUMENTUMOK	109
Mellékletek	647
Dokumentumok jegyzéke	653
Lista documentelor	667
Bibliográfia	683
Személynévmutató	705
Tárgymutató	715
Summary	719
Rezumat	723

Cuprins

Prefață	9
Mulțumiri	15
Introducere	17
Ghid de redactare	17
Antecedentele istoriografice	18
Cadrela și întrebările-cheie relațiilor diplomatice ungaro-române în anii 1920	23
Condițiile personale ale politicii externe ungurești și românești	23
Relațiile ungaro-române în cadrul internațional	34
Întrebările-cheie a relațiilor diplomatice ungaro-române	55
Reforma agrară – coloniști – problema optanților	56
Problema concordatului	70
Strategiile Partidului Național Maghiar în viața politică din România	82
Problema proprietăților al Societății Sfântul Ladislau	97
Concluzii	104
DOCUMENTE	109
Anexe	647
Lista documentelor (maghiară)	653
Lista documentelor (română)	667
Bibliografie	683
Indice de persoane	705
Indice de subiecte	715
Summary	719
Rezumat	723

Előszó

*„A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”*
(József Attila: *A Dunánál* – részlet)

Az első világháborút követően az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával új államok alakultak a térségben, az államhatárok a háború előtthöz képest jelentősen megváltoztak. A határok átrendezésével a régió egyik legjelentősebb kisebbsége – a német és az ukrán után – a magyar lett, és a legnagyobb számú határon túli magyar kisebbséggé a romániai vált.

A két világháború közötti magyar külpolitika motorja a trianoni sokkhatás következtében felerősödött modern nacionalizmus volt, mely az állam legitimációs alapjának megteremtésén túl a revízióban és a határon túli magyar kisebbségi kérdésben öltött testet. Modern nacionalizmus alatt többek között Bibó István¹ és Szűcs Jenő² nyomán azt a nacionalizmust értem, amely a francia forradalom következtében vált tömegmozgalommá és tömegérzelemmé azáltal, hogy beemelődött a nemesség mellé a harmadik rend, a nép is a nemzetbe, nemzeteszembe. Magyarországon a nacionalizmus modernné válása a reformkorban történt meg, amikor – Szekfű Gyula³ szavaival élve – a „rendi nacionalizmust” – Kosáry Domokos⁴ fogalomhasználatával – a „feudális nacionalizmust” váltotta a modern értelemben vett nacionalizmus. Természetesen, ha abból indulunk ki, hogy a nép beemelése a nemzetbe a modern nacionalizmus egyik ismérve, akkor elmondhatjuk, hogy a modernizálódás folyamata a mai napig nem zárult le.

A magyar–román diplomáciai kapcsolatokban nem két egyenrangú állam képviselői tárgyaltak egymással, hanem egy a *status quót elfogadni nem akaró* és

1 Bibó 1946.

2 Szűcs 1974.

3 HÓMAN–SZEKFŰ 1928.

4 KOSÁRY 1977.

tudó vesztés kisállam, valamint egy a status quo fenntartásában érdekelt győztes középállam diplomáciai küzdelmeiről volt szó. A 19. század elejétől a magyar–román viszony alapkérdése a soknemzetiségű Erdély kizárólagos birtoklásáért folytatott küzdelem volt, így a két világháború közötti időszakban a két állam kapcsolatának domináns elemét a kisebbségi ügyek mellett Erdély hovatartozásának kérdése jelentette. Ilyen helyzetben a megegyezésre, a kompromisszumkeresésre vajmi kevés esély lehetett.

A két állam kapcsolatának vizsgálatakor a Hornyák Árpád által megfogalmazott szempontokat vettem figyelembe.⁵ Az első szempont a határok kérdése, az azokhoz való viszonyulás. Bár egyes román politikai körök el tudták volna képzelni a két ország határát a Tisza vonalánál is, mégis a Trianonban meghúzott határokkal elégedettek voltak; ugyanakkor azt is tudták, hogy Magyarország igazságtalannak tartja azokat és megváltoztatásukra törekszik. Ezért a határokkal kapcsolatban Romániának nem csupán elégedettségérzése volt, hanem félelme is, vajon mikor fogják azokat megváltoztatni. Ez a félelemérzet meghatározta a Magyarországgal való kapcsolatot és a magyar kisebbséghez való viszonyulást is. Ebből adódóan a román külügy különös figyelemmel kísérte a magyar politikai megnyilvánulásokat, és elsődleges célja volt, hogy Magyarország és a magyar kisebbség közötti kapcsolódásokat gyengítse. A magyar álláspontot nagyon kifejezően mutatja Horthy Mikós 1921-es nyilatkozata: „Amíg a románok erősebbek nálunk, addig ők fogják Erdélyt birtokolni. Ha viszont a magyarok erősebbek a románoknál, akkor ők fogják tőlünk elvenni Erdélyt. Mivel ez egy tiszta helyzet, mindenféle tárgyalás céltalan.”⁶ Tehát a határvonal megítélése szinte kibékíthetetlen ellentétet szült a két állam között.

Az államközi kapcsolatok másik lényeges szempontja, hogy a másik államnak milyen súlya van a saját nemzeti érdekeinek megvalósításában. Mivel 1921-ben Magyarország körül és vele szemben zárult a kisantantgyűrű, így Románia nem tekintett Magyarországra úgy, hogy saját nemzeti érdekei megvalósításában partnere lehetne. Elméletileg szóba jöhetett volna a szláv és a germán veszély és térhódítás ellensúlyozására egyfajta együttműködés létrehozása, de a két ország közötti szinte antagonisztikus ellentét ezt megakadályozta. Még 1920/1921-ben felmerült magyar részről a perszonálunió terve a román király uralkodása alatt, de román részről az elfogadhatatlan volt, elsősorban amiatt, mert a magyar fél Erdély önálló hercegségét kérte volna cserébe. 1921-et követően pedig Magyarország sem tulajdonított Romániának jelentőséget a nemzeti érdekek megvalósításában.

⁵ HORNYÁK 2016. 24–25.

⁶ L. BALOGH 2013. 36.

A harmadik szempont a kisebbségek súlya, a velük való bánásmód és az anyaország viszonyulása hozzájuk, tehát tulajdonképpen Rogers Brubaker hármas modelljének (kisebbség, anyaország, többségi állam) az alkalmazása a viszonyrendszer vizsgálatában. Sem számban, sem arányban nem volt azonos súlya a romániai magyaroknak és a magyarországi románoknak. A több mint másfél milliós magyarság Románia lakosságának kb. 8%-át jelentette, míg a 23 ezer fős románság a magyarországi lakosság 0,3%-át tette ki. Ez a nagy különbség jól megfigyelhető a diplomáciai dokumentumokon keresztül is. A magyar diplomáciai iratok sokkal inkább szólnak a kisebbségek ügyeiről, mint a román diplomáciai források. Elvértve találunk olyan román követjelentést, amely a magyarországi románokkal foglalkozik, ezzel szemben a magyar követjelentések nagy része a romániai magyarok helyzetét tárgyalja. Ez az aszimmetria egyben azt is eredményezte, hogy a kisebbségi kérdések, bár magyar részről fontosak voltak, mégsem tudták kedvezően befolyásolni a két ország közötti kapcsolatokat, és nem csak azért, mert a magyar narratíva a sérelmekre épített, hanem a súlybeli különbség miatt sem. A román narratíva is sérelmekre épített, de elsősorban nem a magyarországi románokkal, hanem a magyarországi és erdélyi irredentizmussal kapcsolatban. A valós párbeszéd helyett az egymás melletti elbeszélések jellemezték a diplomáciai diskurzust. A két világháború között működő kisebbségvédelmi rendszer pedig gyenge volt ahhoz, hogy két állam közötti konfliktusokban érdemi eredményt tudjon elérni.

A negyedik szempontot a gazdasági kapcsolatok jelentik, amelyeket erőteljesen befolyásol a két ország gazdasági egymásrautaltsága. Bethlen István miniszterelnök több alkalommal is hangsúlyozta, hogy gazdasági, kereskedelmi téren van esély a magyar–román kapcsolatok javítására. És valóban, 1924-ben aláírtak Bukarestben egy egyezményt a függőben lévő gazdasági, pénzügyi, jóvátételi, közlekedési, postai kérdésekre vonatkozóan. Ez volt a tárgyalt korszakunkban a magyar–román gazdasági kapcsolatok csúcsa. Magyarország jelentős mennyiségű nyersolajat importált Romániából, teljes sóigényét onnan fedezte, és faiparának döntő része is onnan származott. Magyarország pedig gépipari és könnyűipari termékeket exportált Romániába. Az erőteljesnek mondható kereskedelmi kapcsolatok azonban érdemben nem befolyásolták a politikai kapcsolatokat.

Végül az ötödik, de igen fontos szempont a két állam helye a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. Köztudott, hogy a bilaterális kapcsolat önmagában nem értelmezhető, és annak lehetőségei sem csupán a két állam viszonyának a függvényei. Innen nézve mondhatjuk, hogy amikor a nemzetközi viszonyok úgy kívánták, lehetett esély a megegyezésre. A geopolitikai helyzetből adódóan a Szovjetunióhoz való viszonyulás lényeges volt. Besszarábia miatt a román–

szovjet viszonyt a teljes két világháború közötti időszakban feszültség jellemezte, a Horthy-kori Magyarország pedig a Tanácsköztársaság emléke, a bolsevizmus veszélye miatt határolódott el a Szovjetuniótól. Tehát közös ellensége volt Budapestnek és Bukarestnek, közös barátjuknak pedig Olaszország és Németország mondható, de nagyobb súllyal esett latba, hogy az erős francia befolyással működő kisantantszövetség megbonthatatlan volt. A magyar politikusok nagyon jól tudták, hogy a kisantant megbomlasztásával lehetne sikert elérni, de ezirányú erőfeszítéseik gyakorlatilag eredménytelenek maradtak.

Ebben a kötetben Németország befolyását mutatom be a két ország közötti kapcsolatokra. A német külpolitikában 1929-ig a *Südostraum* csak másodlagos jelentőségű volt a francia kapcsolatok után. A stresemanni teljesítési politika nem különösebben foglalkozott ezzel a régióval, különösen a kisebbségi kérdéssel nem akarta megterhelni a kapcsolatait. Bár azt is hozzá kell tennünk, hogy a csehszlovákiai és a lengyelországi németek helyzete igenis foglalkoztatta a német külpolitikát, leginkább területiális kérdések miatt. Az ettől keletebbre élő németek helyzetére ekkor még kevésbé volt befolyása Berlinnek. A történeti irodalomból tudjuk, hogy Románia és Jugoszlávia elsősorban kereskedelmi szempontból volt fontos Németország számára, és innen nézve tesszük fel a kérdést: miként hatott a magyar–román viszonyra a weimari politika?

Jelen kötet diplomáciatörténeti munka, melynek célja, hogy politikatörténeti aspektusból vizsgálja Magyarország és Románia diplomáciai kapcsolatait és abban a kisebbségi kérdés megjelenését 1920 és 1931 között. A diplomáciai kapcsolatoknak lényeges elemei a két ország gazdasági és katonai viszonyai is, ebben a kötetben azonban ezekkel nem foglalkozunk. A közölt források között találhatók ugyan gazdasági témájúak is, de csak olyanok, amelyeknek kisebbségi vonatkozásai is vannak.

Az időhatárok jelzik, hogy e munka tudatosan vállalt magyar szempontú kutatás eredménye, hiszen 1931 magyar köztörténeti szempontból – a tízéves bethleni konszolidáció vége – jelöl korszakhatárt, és nem a román politikának a sarokköve. Tehát a bethleni időszak magyar–román diplomáciai küzdelmeit mutatja be a kötet. Az 1920-as határ azért indokolt, mert akkor történtek meg a diplomáciai kapcsolatfelvétel első lépései, és 1921 januárjától beszélhetünk hivatalos magyar–román diplomáciai kapcsolatokról.

Kutatásunkat a már ismert hazai és nemzetközi szakirodalomba ágyazva alapozzuk meg. A kulcskérdéseket a politikatörténet és a diplomáciatörténet kellék-tárával vizsgáljuk. A téma horizontját természetesen a nemzetközi politika alakulása adja, és ebbe helyezzük el a két ország, Magyarország és Románia közötti bilaterális diplomáciai kapcsolatokat.

A viszonyrendszer többrétű. Ahhoz, hogy a kisebbségi kérdést vizsgálni tudjunk, mindenképpen szükséges feltérképezni azt a kapcsolatrendszert, amely összefűzte a hivatalos magyar külügyi szolgálatot és a romániai magyarság vezetőit. Ennek – főként Bárdi Nándor és György Béla kutatásai alapján – már vannak jól hasznosítható előzményei. A következő kapcsolati pont a külügyi szolgálat és a román uralkodói és kormányzati körök közötti érintkezés. A harmadik terület annak vizsgálata, milyen kapcsolatokat épített ki a magyar diplomácia a bukaresti más országokbeli külképviseletekkel.

Ugyanezeket az érintkezéseket meg kell néznünk a hivatalos román külügyi szolgálat esetében is (kapcsolatuk a magyarországi románokkal, a magyar kormányzattal és a hazánkban lévő többi diplomáciai képvisellel).

A kisebbségi sérelmek orvoslására a kétoldalú kapcsolatokban vajmi kevés esély mutatkozott, hivatalosan a Nemzetek Szövetségéhez lehetett fordulni. A Népszövetséghez került kisebbségi petíciók folyamatát nem célunk bemutatni, mivel azzal más kutatások már foglalkoztak és foglalkoznak. Azt viszont szükségesnek tartjuk, hogy a népszövetségi ügyintézés a bilaterális kapcsolatokban hogyan képeződött le, milyen következményei voltak.

A sérelmek orvoslásának másik, nem egészen hivatalos módja a külföldi propagandamunka volt, azzal lehetett némi esély a nyomásgyakorlásra. Ezért fontos kitérnünk arra is, hogy a diplomaták mennyiben szolgáltattak háttéranyagot a külföldi propagandának, szükség esetén hogyan tudták azt lecsendesíteni vagy felerősíteni.

Voltak olyan kisebbségi ügyek, amelyek túlnyúltak a két ország kapcsolatán. Ilyen volt például a konkordátumügy, amely szinte a teljes vizsgált időszakban napirenden volt. Ebben nagy szerepe volt a vatikáni diplomáciának is.

Bízom benne, hogy a forráskiadvánnyal elősegíthetek további kutatásokat. Úgy gondolom, hogy a kiválasztott iratok kiindulási pontként szolgálhatnak egy-egy résztema alaposabb feldolgozásához. Hiszek abban, hogy a kérdésnek *sine ira et studio* bemutatása – amire emberi és szakmai lelkiismeretem alapján is törekedtem – elősegítheti a magyar és román történészek közötti szakmai közeledést, ami lépés lehet a 100 év múltán is fennálló magyar–román ellentétek élének tompítása és a mindkét részről óhajtott megbékélés és jószomszédi viszony kialakulása felé.

Köszönetnyilvánítás

Munkám során sokaktól sokféle segítséget kaptam. A téma iránti érdeklődésemet Pritz Pál tanár úr keltette fel, ő irányította rá a figyelmemet a külpolitikai kérdésekre és a diplomáciatörténetre. Tanácsaira, útmutatásaira mindenkor számíthattam, amit ezúton is köszönök.

A kutatás intézeti és anyagi háttérét a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete és az Intézet keretében megvalósuló posztdoktori OTKA pályázat (OTKA PD 112304. sz. projekt) adta. Köszönöm Boda Zsolt főigazgató és Papp Z. Attila intézetigazgató támogatását. Köszönöm munkatársaimnak, elsősorban Bárdi Nándornak, Eiler Ferencnek, Filep Tamás Gusztávnak és Tóth Ágnesnek azokat a szakmai impulzusokat, konkrét szakmai és emberi segítséget, amiket az évek során kaptam tőlük. Egy pályázat sikeres lebonyolításához, a kutatáshoz szükséges az adminisztratív háttér is. Köszönöm Demeter Andreának, Tamás Veronikának, Bozsó Beátának és Kuli Andreának az ilyen jellegű támogatásaikat.

A bukaresti kutatómunkám során a Bukaresti Liszt Intézet (volt Balassi Intézet) keretében Kósa András László és Kovács Tibor támogatására mindig számíthattam, amit hálasan köszönök. Köszönöm a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (különösen is Kovács Zsuzsanna levéltáros), a bukaresti román Külügyi Levéltár (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe), a Történeti Levéltár (Arhive Naționale Istorice Centrale) és a berlini Külügyi Levéltár (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) munkatársainak a segítségét.

A kézirat vitáján értékes segítséget kaptam a fent említett munkatársakon kívül Berkes Antaltól, K. Lengyel Zsolttól, L. Balogh Bénitől, Ottmar Trașcătól, Sárándi Tamástól és Zeidler Miklóstól. Az ő észrevételeik alapján történt javítások a kötet javára szolgáltak. Köszönöm szépen az építő jellegű kritikáikat.

Köszönöm a román nyelvről fordítást Kozák Gyulának, német nyelvről Benkő Gittának és Mesés Péternek, a rezümé angol nyelvre fordítását Kalmár Csengének, a román nyelvű rezümé nyelvi lektorálását pedig Ruica Veronkának.; a lábjegyzetek rendbetételét és a rövidítésjegyzék elkészítését Egyedi Csongornak, a személynévmutató összeállítását Kalmár Csabának, a tárgymutató összeállítá-

sát Pálinkás Márknak. Köszönöm Erőss Zsoltnak és a Kronosz Kiadónak a kötet kiadásához nyújtott segítséget, a rugalmas együttműködést.

Végül, de nem utolsósorban köszönöm a legfontosabbaknak: gyerekeimnek, Csengének és Csillának, Édesanyámnak és lelki atyámnak, Györfi Béla Szabolcs pálos szerzetesnek a támogatást, bátorítást, a lemondásokkal járó áldozatos segítséget, amelyek fizikai és lelki erőt adtak a munka elvégzéséhez.

Budapest, 2021. június 23.

Marchut Réka

Bevezetés

Szerkesztési alapelvek

A kutatás döntően az OTKA PD 112304. számú projekt keretében készült. Levéltári források felkutatásán, digitalizálásán, rendszerezésén alapuló alapkutatásról van szó. A forráskiadvány 218 válogatott forrást tartalmaz budapesti, bukaresti és berlini külügyi levéltárakból/iratokból. A kiválasztás szempontja volt, hogy egy-egy problémába lehetőleg minél átfogóbb betekintést nyújtson az adott forrás, valamint hogy elsősorban olyan források kerüljenek a válogatásba, amelyek egy-egy kisebbségi kérdést vagy Magyarország és Románia közötti egy-egy feszültebb ügyet tárgyaljanak. Kivételt képeznek azok a válogatásban szereplő források, amelyek a külpolitikai helyzetképről szólnak, vagy egy-egy fontosabb külpolitikai eseményre reflektálnak. Hangsúlyosan ilyen a magyar–olasz közeledés és a barátsági szerződés megkötése, illetve a magyar–francia közeledés.

A dokumentumok rendezési elve a kronológia, a lábjegyzetekkel viszont segítem, hogy az egy-egy témához tartozó források nyomon követhetők legyenek.

A források közlésénél a következő szempontokat vettem figyelembe. Az iratok döntő többségénél teljes eredeti vagy eredetiből fordított szöveget közlök. Csupán néhány olyan irat van, ahol bizonyos részeket kihagytam a közlésből. Ez olyan esetekben fordult elő, amikor annak a résznek a tartalma nem feltétlenül kötődött a szorosabb témához, de ezt minden esetben jelöltem. A források legtöbbször első közlés, de előfordul néhány kivétel, amikor másodközlésről van szó, a lábjegyzetek ezekről is pontosan eligazítanak. Másodközlésben olyan iratok találhatók a kiadványban, amelyekről úgy gondoltam, hogy az átfogó képhez szükségesek, s bár már máshol is megtalálhatók, a reprezentativitás miatt itt is helyük van.

Minden dokumentumnak címe van, amiben szerepel, hogy ki kinek címezte azt a levelet, jelentést, feljegyzést, mikor és hol keletkezett; a dokumentum témáját pedig egy külön sorban tüntettem fel. Vannak olyan esetek, amikor magában az iratban is szerepel a tárgy, ahol ez nincsen meg, ott magam pótoltam ezt.

A dokumentumoknál szöveghű közlést alkalmaztam, de nem betűhívet. Ez azt is jelenti, hogy a mai magyar helyesírás alapján olvashatóak a szövegek.

A neveket sok esetben elütötték, többféle változatban találkozhatunk velük a különböző dokumentumokban. Ezeket a történeti irodalomban használatos alakjukban egységesítettem, vagy azt vettem figyelembe, maga az illető hogyan használta, írta le a nevét.

A szövegben az eredeti kiemeléseket meghagytam, azokat nem módosítottam és új kiemeléseket sem tettem bele. Ezek a kiemelések általában aláhúzott részeket jelentenek. A dőlt betűvel szedett bizonyos szövegelemek funkciója viszont nem a kiemelés, hanem az idegen kifejezések, a folyóiratok és az intézmények neveinek megkülönböztetésére szolgál.

A dokumentumok végén a levéltári lelőhelyük, jelzetük és az irattani jellemzőjük található.

A kötetet bibliográfia, tárgymutató és személynévmutató zárja. A bibliográfia egyben rövidítésjegyzék is, ahol a lábjegyzetekben használt rövidítések feloldása található. A személynévmutató – a szakirodalmi hivatkozások szerzői neveinek kivételével – a bevezető tanulmányban, a magyarázó jegyzetekben és a dokumentumokban található nevek teljes listáját tartalmazza.

Historiográfiai előzmények

A korszak külpolitikájára vonatkozó átfogó forrásgyűjtemények és monográfiák már az 1960-as évektől kezdődően napvilágot láttak, és a témában már a rendszerváltás előtt fontos alpművek születtek,⁷ valamint a diplomáciatörténeti kutatások ideológiásemlegesebb elindulása⁸ is ehhez a korszakhoz köthető.

Ezen alapokra támaszkodva indulhatott el a kutatás az utóbbi három évtizedben a revízió kérdése, a nemzetközi kisebbségvédelem⁹ és a bilaterális kapcsolatok feltérképezése terén. Jelentős munkák születtek a külügyi szolgálat összetételéről, mechanizmusáról,¹⁰ a revíziós gondolat történeti folyamatáról,¹¹ a magyar külpolitikai gondolkodás jellegéről, jellemzőiről; és az utóbbi években

⁷ ÁDÁM 1981, 1989; FÜLÖP-SIPOS 1998; JUHÁSZ 1975, 1988; KARSAI 1969, ORMOS 1972, 1983; WILHELMSTRASSE 1968; PRITZ 1978, 1982, 1989; RÁNKI 1981, TILKOVSKY 1967, 1983.

⁸ Pritz Pál

⁹ ZEIDLER 2000, 2003; EILER 2007.

¹⁰ IRATOK 1994.

¹¹ ZEIDLER 2009.

magyar–szovjet,¹² magyar–jugoszláv,¹³ magyar–román,¹⁴ magyar–olasz¹⁵ bilaterális kapcsolatokról. Ugyanakkor a témában releváns naplókat, emlékiratokat is kiadták. Gulyás László szerkesztésében 111 külpolitikában jelentős magyar személy életrajza jelent meg,¹⁶ a Horthy-korszak külpolitikáját az addigi szakirodalmi ismeretek alapján szintén ő fogalmazta újra.¹⁷

Az impériumváltást széles társadalomtörténeti kontextusban Bárdi Nándor,¹⁸ Egry Gábor,¹⁹ Fodor János²⁰ kutatási eredményeiből ismerhetjük meg. A trianoni békeelőkészítéshez Zeidler Miklós²¹ és L. Balogh Béni²² dokumentumgyűjteményei alapmunkának számítanak. A gyulafehérvári határozatok és Trianon emlékezetpolitikai aspektusait Zahorán Csaba vizsgálta több munkájában is.²³

A Horthy-korszak magyar–román bilaterális kapcsolatait az 1940–1944 közötti időszakra feldolgozottak Csatári Dániel 1968-ban, Holly Case 2009-ben és L. Balogh Béni 2013-ban megjelent munkáinak köszönhetően. Az 1920–1940 közötti időszakra vonatkozóan azonban a téma feldolgozatlan, illetve egy-egy rész kérdésben tanulmányok jelentek csak meg. Ezek közül kiemelendőnek tartom Ádám Magda írásait,²⁴ amelyekben a szerző a kisantant és Magyarország viszonylatában tér ki a magyar–román tárgyalásokra. A két ország kapcsolatát döntően befolyásolta a kisantantszövetségi rendszer, Ádám Magda és Ormos Mária ezzel kapcsolatos kutatásai elengedhetetlen ismereteket szolgáltatnak ehhez. A magyar–francia kapcsolatok forrásgyűjteménye pedig mindenképpen segíti a kérdésre való rálátást.

Romsics Ignác egy tanulmánya²⁵ Olaszország befolyását vizsgálja a két ország közötti kapcsolat alakulására, Ablonczy Balázs egy elemzése pedig²⁶ Franciaország szerepét mutatja be a magyar–román viszonyban. Zeidler Miklós a népszövetségi keretekben foglalkozik a romániai magyarság kisebbségi ügyeivel, a magyar dip-

¹² KOLONTÁRI 2009; SERES 2010.

¹³ HORNYÁK 2004.

¹⁴ L. BALOGH 2002.

¹⁵ RÉTI 1998, 2007; HAMERLI 2019.

¹⁶ GULYÁS 2020.

¹⁷ GULYÁS 2012–2018.

¹⁸ BÁRDI 1993.

¹⁹ EGRY 2021.

²⁰ FODOR 2016.

²¹ ZEIDLER 2018.

²² L. BALOGH 2020.

²³ Például FÖCZE–ZAHORÁN 2020.

²⁴ ÁDÁM 1981, 1989, 1999.

²⁵ ROMSICS 1993.

²⁶ ABLONCZY 2003.

lomácia ezirányú törekvéseivel;²⁷ Hamerli Petra pedig az erdélyi optánsok népszövetségi ügyében vizsgálja Olaszország szerepét.²⁸ Az optánsügyben a legátfogóbb kutatást Berkes Antal végezte el, és eredményeit 2021-ben született disszertációjában összegezte.²⁹ Nemzetközi szinten mindenképpen megemlítendő Thomas Lorman tanulmánya, melynek témája a magyar–román kapcsolat alakulása Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején,³⁰ Németország befolyását a magyar–román kapcsolatokra pedig Németh István 2016-ban megjelent munkáiban is tanulmányozhatjuk.³¹ Bár nem bilaterális kapcsolatokról, de Románia 1918–1945 közötti történetéről szól, és mindenképpen meg kell említenünk Miskolczi Ambrus 2019-es könyvét, amelyben felhívja a figyelmet olyan belső és külső problémákra, amelyekkel a két világháború közötti Romániának meg kellett küzdenie.

Az e kötetben tárgyalt időszakot Bethlen István miniszterelnöksége jelöli ki. Az ő átfogó életrajzát Romsics Ignác tollából olvashatjuk, 1991 és 2019 között több kiadásban és némileg módosított változatokban jelent meg.

Kisebbségtörténeti szempontból Bárdi Nándor,³² György Béla,³³ Egry Gábor³⁴ és K. Lengyel Zsolt³⁵ munkáira alapozhatunk, amelyek társadalomtörténeti és politikatörténeti szemszögből vizsgálták/ják a romániai magyarság identitásépítő/alakító tevékenységét, a magyar kormányok magyarságpolitikáját, a kisebbségi elit szerepét, a demográfiai mutatók változásait, a kisebbségtörténet intézménytörténeti hátterét. Bárdi Nándor a közösségi önszerveződés működését állítja kutatása középpontjába, és a hagyományosnak mondható kisebbségi szakirodalomhoz képest az érdekvizonyok felől közelít a témához. Egyetértek Bárdi azon megállapításával, hogy a magyarsággal szomszédos népek kapcsolata a párhuzamos nemzetépítések története, és ebben kellett mozgásteret nyernie a kisebbségi magyar nemzetépítésnek. György Béla az Országos Magyar Párt történetének feldolgozásával a kisebbségtörténet belső politikatörténetére helyezte a hangsúlyt. Egry Gábor a nacionalizmus és a nemzetkép változásának politikáját követi nyomon, és identitáspolitikai aspektusból tárgyalja a romániai magyar kisebbség történetét. K. Lengyel Zsolt eszméletörténeti munkáinak középpontjában a maga teljességé-

²⁷ ZEIDLER 2003.

²⁸ HAMERLI 2016.

²⁹ BERKES 2021.

³⁰ LORMAN 2005.

³¹ NÉMETH 2016; WILHELMSTRASSE 2016.

³² BÁRDI 2013.

³³ GYÖRGY 2017 IRATOK 2003.

³⁴ EGRY 2015.

³⁵ K. LENGYEL 1993, 2007, 2008.

ben soha meg nem valósult, de bizonyos részkérdésekben mégis eredményeket felmutató transzilvanizmus áll. Könyvének címével (*Kompromisszumkeresés*) rámutat arra, hogy a kisebbségi politikának a különböző nagyságrendű kompromisszumok mentén kell zajlania. Szintén meg kell említenünk Ábrahám Barna és Egry Gábor közös dokumentumválogatását az impériumváltás éveiről, mely leginkább mikrotörténeti perspektívából közelít a témához.³⁶

Mind a magyar, mind a román történetírás egyik nagy hiányossága volt, hogy nem vagy alig használták egymás eredményeit és forrásait. Ez az új történésznemzedék esetében már megváltozott, elsősorban L. Balogh Béni, Egry Gábor, Zahorán Csaba, Sárándi Tamás, Ottmar Trașcă és Berkes Antal kutatásainak köszönhetően.

A román történettudományban a két világháború közötti időszak vizsgálata preferált kutatási területnek számít, így a korszakra vonatkozó román külpolitika is, de rögtön hozzá kell tennünk azt is, hogy a főleg az 1970-es, 1980-as években íródott munkák a magyarországinál jóval erősebb ideológiai meghatározottság miatt igen egyoldalúak és tendenciózusak.³⁷ Ezekben a művekben a magyar kisebbségi kérdés egyáltalán nem jelenik meg, a Magyarországgal való kapcsolat bemutatása pedig kimerül a trianoni békeszerződés következményeinek tárgyalásában és a bledi ideiglenes megállapodás körülményeiben. A második bécsi döntést előkészítő tárgyalásoknál kap természetszerűleg a magyar–román kapcsolat ismét nagyobb hangsúlyt.

A rendszerváltást követően az ideológiai kötöttségek Romániában is megszűntek, és számos új külpolitikai témájú könyv jelent meg, melyek már sokkal kiegyensúlyozottabban mutatják be a két világháború közötti román külpolitikát.³⁸ Ugyanakkor számos jelentős forrásgyűjteményt is kiadtak, és naplókát, emlékiratokat jelentettek meg. Az egyik forrásgyűjtemény nagyon hasznos volt e kötet készítésekor is: a Ion Mamina, Gheorghe Neacșu, Nicolae Nicolescu, Gheorghe G. Potra által szerkesztett dokumentumkötet, amely tulajdonképpen a román külügy szervezeti felépítésének iratait tartalmazza.³⁹ Még egy kötetet szeretnék kiemelni, amelynek műfajilag magyar megfelelője ebben a témában nincsen. Dinu C. Giurescu, Rudolf Dinu és Laurențiu Constantinu szerkesztésében jelent meg 2011-ben a román diplomácia 1862–1947 közötti történetének képeskönyve, amely egy tudományos igényvel megírt és szerkesztett ismeretterjesztő könyv.

³⁶ ÁBRAHÁM–EGRY 2019.

³⁷ CAMPUS 1971, 1975, 1980; Gheorghe Zaharia, George Macovescu.

³⁸ ARHIRE 2015; BITOLEANU 1995; DOBRINESCU 1996; GHIȘA 2002; LEUȘTEAN 2003; MARINESCU 1998, 2000; NANU 1993; SBÂRNĂ 2000; STIRBAN 1993; SÎRBU 2004.

³⁹ ORGANIZAREA 1996.

Azért is tartom fontosnak ezt a könyvet, mert nagyon jó példája annak, hogyan lehet széles olvasóközönségnek az első látásra nem különösképpen érdekfeszítő témát könnyebben befogadhatóvá tenni.

A két világháború közötti román külpolitikáról szóló legteljesebbnek mondható monográfia viszont német nyelven jelent meg, az Robert Dimitriu munkája.⁴⁰ Ehhez fogható szintézis Juhász Gyula már említett kötete, de Dimitriu könyve már sokkal modernebb történelemszemléletet tükröz, és ideológiailag szabad körülmények között született.

A kutató mindig egy szellemi örökségben kezdi el munkáját. A kisebbségi kérdés a magyar–román diplomáciai kapcsolatokban a két világháború közötti részeredményei ellenére tulajdonképpen feldolgozatlan téma. Számomra ebben a témában a fent vázoltak jelentik ezt az örökséget, és munkámat erre alapozva tudom végezni, és ha egy kis mozaikdarabbal teljesebbé tehetem a képet, akkor már talán nem született meg ez a munka hiába.

⁴⁰ DIMITRIU 2006.

A magyar–román diplomáciai kapcsolatok keretei és kulcskérdései az 1920-as években

A tanulmányban értelmezési keretet szeretnék adni a kiadványban megtalálható forrásokhoz, és vázlatos képet szeretnék festeni az 1920-as évek magyar–román diplomáciai kapcsolatairól. Ezért írásomat három részre tagolom. Az első rész a magyar és a román külpolitika szereplőiről szól. Arra a kérdésre szeretnék választ adni, hogy milyen személyi feltételei voltak a külpolitika alakításának. Természetesen ezt azzal a megszorítással teszem, hogy úgy vélem, nem szabad abszolutizálni a személyi adottságokat az események alakulásában. A külpolitika, mint minden más is, egy aktív és egy passzív összetevőből alakul. Az aktív összetevő alatt azt értem, hogy igenis vannak személyek, akik alakítják a külpolitikát, a passzív összetevő pedig azt jelenti, hogy vannak körülmények, amelyek mentén a politika alakul. A tanulmány első részében a személyi feltételeket mutatom be, a második részében pedig a nemzetközi politika porondjára helyezem a magyar–román kapcsolatokat, és a viszonyrendszer bemutatására törekszem. Az írás befejező, harmadik nagy fejezete pedig arról szól, hogy ebben a személyek és viszonyrendszerek által kialakult és kialakított politikai helyzetben milyen kérdések merültek fel és milyen megoldások születtek a két ország kapcsolatában.

A magyar és a román külpolitika személyi adottságai

Az egyik alapvető különbség – sok minden más mellett – az a tény, hogy önálló román külpolitika már 1862 óta létezett, az önálló magyar külpolitika viszont csak 1918 után indulhatott meg.⁴¹ Egy olyan korszakban, amelyikben a külpolitika motorja a nacionalizmus volt, ez a körülmény nyilvánvaló előnyt jelentett a

⁴¹ Hozzá kell tennünk, hogy az 1918 utáni önálló külpolitikának komoly történelmi előzményei voltak. A dualista rendszerben társnemzeti pozíciónk volt, a kvótához közeledik idővel a magyar honos tisztviselők száma a közös apparátusban, s magának a magyar vezetésnek komoly befolyása volt a Monarchia külpolitikájára.

román politika számára. Egyrészt Románia rendelkezett már kellő tapasztalatokkal, másrészt a külügyi szakemberek képzésének már bejáratott útvonalai voltak, harmadrészt pedig hálásabb feladat egy területileg megnövekedett középállam külügyét vezetni, mint egy megcsonkított, középbirodalomból kisállammá vált ország külpolitikai irányvonalát meghatározni és abban tevékenykedni, ráadásul teljes külpolitikai elszigeteltségben. Ugyanakkor a „ballhausplatzi” szellemben szocializálódott magyar diplomáciai és konzuli karnak nyilvánvalóan megvolt az az előnye, hogy kellő tekintélyt szerezhettek a nemzetközi szintéren, és rendelkeztek azokkal a diplomáciai jártasságokkal, amelyek a birodalmi léttel jártak, csak éppen a birodalmi lét csúszott már ki alóluk. Ehhez még hozzátehetjük, hogy „a dualista berendezkedésű Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikai irányvonalának kialakítására a korabeli magyar uralkodó köröknek számottevő befolyásuk volt”.⁴² Pritz Pál hivataltörténeti kutatásaiból tudjuk,⁴³ hogy milyen volt a kontinuitás mértéke az osztrák–magyar diplomáciai kar és az önálló magyar külügyi testület között, és bár megállapítja, hogy időben távolodva az első világháborútól egyre inkább csökken az arisztokraták aránya a diplomaták között, mégis, főleg az 1920-as években, jelentős részt képviselnek – ezt fogjuk az alábbiakban is látni.

A román külügynek a világháború előtt és után is nagy tekintélynek örvendő vezetője, Take Ionescu nem hétköznapi képességekkel indult a pályájára. Jogi tudása kiemelkedett az átlagból, kiváló szónoki képességeivel pedig leggyakrabban diadalra tudta vinni azt az ügyet, amelynek szolgálatába szegődött. Arisztokrata körökben viszont nem sokra becsülték. Ez utóbbit talán a következő sorok is magyarázzák: „Nagyon szereti a parasztokat és bár tagadja Luzzati⁴⁴ előtt, még a zsidókra se haragszik. Minden szabadságot szeret, mert a szabadságot nemzeti kincsnek tekinti – ír és olvas szenvedélyesen, s közben miként Nagy Vilmos, szóba áll a külvárosi grájzlerekkel – szalonjában nem csak Houbigant-os bojár asszonyokat, de téglavörös arcú, perkálkendős munkásnőket is szívesen lát. Nem szereti a különvonatot, a díszszázadot, a lobogókat, az ünnepélyes frakkot – amidőn Londonba ment, egy-egy csapzott hajú, sápadt újságíró kísérté a vasúthoz – hányszor láttam őt, a vasúti trafikban olcsó szivart vásárolni, ropogatva a tíz bonis Regaliát, s sohasem jutott eszébe, hogy az, amit csinál, a román történelem egy lapja, amelyet Európa aranykönyvébe is beilleszt a sors keze.”⁴⁵ Ha Európa „aranykönyvébe” nem is, de Románia „aranykönyvébe” beillesztette őt a „sors keze”.

⁴² PRITZ 1995. 9.

⁴³ PRITZ 1995.

⁴⁴ Luigi Luzzati Olaszország miniszterelnöke volt 1910–1911-ben.

⁴⁵ Emil Isac: Take Ionescu. *Nyugat*, 1914/20. 394–395. Emil Isac és Jászi Oszkár kapcsolatáról lásd K. LENGYEL 2007. 139–150.

1. táblázat. A magyar és román diplomáciai kapcsolatok szereplői (1920–1932)

Magyarország			Romania		
Miniszter-elnök	Külügy-miniszter	Követ	Követ	Külügy-miniszter	Miniszter-elnök
gr. Teleki Pál (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja) 1920. júl. 19. – 1921. ápr. 14.	gr. Teleki Pál 1920. ápr. 19. – 1920. szept. 22.	Nem volt dip- lomáciai képvi- selet	Nem volt diplomáciai képviselő	Take Ionescu 1920. jún. 13. – 1921. dec. 16.	Alexandru Averescu (Partidul Poporu- lui / Néppárt) 1920. márc. 13. – 1921. dec. 16.
	gr. Csáky Imre 1920. szept. 22. –1920. dec. 16.				
	gr. Teleki Pál 1920. dec. 16. – 1921. jan. 17.				
	Gratz Gusztáv 1921. jan. 17. –1921. ápr. 12.				
	gr. Teleki Pál 1921. ápr. 12. – 1921. ápr. 14.				
gr. Bethlen István (Keresztény- Keresztýén- Földmíves- Kisgazda- és Polgári Párt / Egységes Párt) 1921. ápr. 14. – 1931. aug. 24.	gr. Bánffy Miklós 1921. ápr. 14. – 1922. dec. 19.	br. Rubido- Zichy Iván 1921. júl. 22. – 1924. nov. 14.	Traian Stircea 1920. okt. 1 – 1928. május 21.	Gheorghe Derussi 1921. dec. 17. – 1922. jan. 19.	Take Ionescu (Partidul Conser- vator – Democrat / Konzervatív Demokrata Párt) 1921. dec. 17. – 1922. jan. 19.
	Daruváry Géza 1922. dec. 19. – 1924. okt. 7.				
	gr. Bethlen István 1924. okt. 7. – 1924. nov. 14.				
	Scitovszky Tibor 1924. nov. 15. – 1925. már. 5.				
		Magyary Antal (id. ügyvivő) 1924. nov. 15. – 1925. jún. 22.		Ion G. Duca 1922. jan. 19. – 1926. márc. 29.	Ion C. Brătianu (Partidul Național Liberal/Nemzeti Liberális Párt) 1922. jan. 19. – 1926. márc. 29.

Magyarország			Románia		
Miniszter-elnök	Külügy-miniszter	Követ	Követ	Külügy-miniszter	Miniszter-elnök
gr. Bethlen István (Keresztény-Keresztény-Földmíves-Kisgazda- és Polgári Párt/ Egységes Párt) 1921. ápr. 14. – 1931. aug. 24.	Walko Lajos 1925. már. 5. – 1930. dec. 9.	br. Villani Frigyes 1925. júl. 14. – 1928. okt. 5.	Traian Stircea 1920. okt. 1. – 1928. május 21.	Ion Mitileneu 1926. már. 30. – 1927. jún. 3.	Alexandru Averescu (Partidul Poporului / Néppárt) 1926. már. 30. – 1927. jún. 4.
		Barbu A. Știrbey 1927. jún. 4. – 1927. jún. 20.		Barbu A. Știrbey (független) 1927. jún. 4. – 1927. jún. 20.	
		Ion C. Brătianu 1927. jún. 21. – 1927. nov. 24.		Ion C. Brătianu (Partidul Național Liberal / Nemzeti Liberális Párt) 1927. jún. 21. – 1927. nov. 24.	
		Nicolae Titulescu 1927. nov. 24. – 1928. nov. 9.		Vintilă I. C. Brătianu (Partidul Național Liberal /Nemzeti Liberális Párt) 1927. nov. 24. – 1928. nov. 9.	
		Magyary Antal 1929. ápr. 22. – 1934. okt. 24.	Vasile Grigorcea 1928. szept. 1. – 1936. nov. 1.	Gheorghe Mironescu 1928. nov. 10. – 1930. okt. 9.	Iuliu Maniu (Partidul Național Țărănesc / Nemzeti Parasztpárt) 1928. nov. 10. – 1930. jún. 6.
				Gheorghe Mironescu (Partidul Național Țărănesc / Nemzeti Parasztpárt) 1930. jún. 7. – 1930. jún. 12.	
				Iuliu Maniu (Partidul Național Țărănesc / Nemzeti Parasztpárt) 1930. jún. 13. – 1930. okt. 9.	

Magyarország			Románia		
Miniszter-elnök	Külügy-miniszter	Követ	Követ	Külügy-miniszter	Miniszter-elnök
gr. Bethlen István (Keresztény-Keresztény-Földmíves-Kisgazda- és Polgári Párt / Egységes Párt) 1921. ápr. 14. – 1931. aug. 24.	gr. Károlyi Gyula 1930. dec. 9. – 1931. aug. 24.	Magyary Antal 1929. ápr. 22. – 1934. okt. 24.	Vasile Grigorcea 1928. szept. 1. – 1936. nov. 1.	Ion Mihalache 1930. okt. 10. – 1931. ápr. 17. Constantin Argetoianu 1931. ápr. 18. – 1932. ápr. 26.	Gheorghe Mironescu (Partidul Național Țărănesc / Nemzeti Parasztpárt) 1930. okt. 10. – 1931. ápr. 17. Nicolae Iorga (Partidul Naționalist-Democrat / Naciona- lista-Demokrata Párt) 1931. ápr. 18. – 1932. jún. 5.

A kortárs író és költő, Emil Isac már a századfordulón a „jövő emberét” látta benne. „Nekem mindig kedves volt a mosolya, bíztam az okosságában, csodáltam finom lelkét. Hatvan esztendőös öreg úr – aki fiatalos Lavallière nyakkendőt visel, ha nem látják: Beethovent lopja hegedűjének húrjaira s legkedvesebb állatja egy kölyök oroszlán... Könyvtárszobájában mindég nagy a füst, a »Maître« – ahogy őt nevezik, sokat dohányzik olvasás közben s finom telefonján gyakran átrezzen a román király szava. Take Ionescu a jövő embere [...] Sinaiában királyok és diplomaták között a románok Carlyle-jává vált – Take Ionescu a modern Románia legnagyobb diplomatája, a jövő embere, aki a múlt konzekvenciáit izgalommal sieteti.”⁴⁶ 1922-ben bekövetkezett halálakor a *Pesti Napló* Nagy-Románia legnagyobb apostolaként és Nagy-Magyarország legnagyobb ellenségeként jellemezte őt.⁴⁷ A magyar sajtó is elismerte, hogy virtigli államférfi volt, akinek a nevét „Nagy-Románia megalapítói közül a románok sohasem fogják kifelejthetni”.

Az őt követő Ion Gheorghe Duca „középmagas termetű, nyírott bajuszú, cvikeres, rokonszenves külsejű, elegáns ember”, egyéni és politikai szempontból is integer férfi volt.⁴⁸ „Duca külügyminiszter külpolitikája aránylag békés külpoliti-

⁴⁶ Emil Isac: Take Ionescu. *Nyugat*, 1914/20. 394–395.

⁴⁷ Take Ionescu meghalt. Nagy-Románia legnagyobb apostola és Nagy-Magyarország legnagyobb ellensége volt. *Pesti Napló*, 1922. június 22. 3.

⁴⁸ Duca külügyminiszter nyilatkozik Az *Est*nek Románia külpolitikai magatartásáról. Az *Est*, 1924. szeptember 2. 5.

ka, melynek élei nincsenek és általában azt tapasztaljuk, hogy a Brătianu fivérek vezetése alatt álló román liberalizmus energiáit a kisebbségek megsemmisítésére és az ország határain belől élő nemzetiségi ellentétek lehengerlésére fordítja, külpolitikai téren azonban egyedül csak a kisebbségi problémával összefüggő magyar kérdésben és a Balkánon érzi »érdekeltnek« magát.⁴⁹

Magyar politikai körökben Duca nem örvendett nagy népszerűségnek. 1922 augusztusában azzal fenyegette meg Rubido-Zichy Iván követen keresztül a magyar külügyet, hogy Románia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. Felháborodását az váltotta ki, hogy Bethlen István miniszterelnök 1922 májusában egy debreceni beszédében a román hadsereget rablóbandának minősítette, utalván Budapest 1919. augusztusi megszállására.⁵⁰ A magyar politikusokat érzékenyen érintette Duca külügyminiszter 1925. november 5-én a képviselőházban megtartott beszéde: „Ami annak a bizonyos legyőzött államnak a mentalitását illeti, ott sehogyse akarják belátni, hogy a világháború Európa térképét megváltoztatta, és hogy ezt a változtatást nem a győzők kedvtelése tette, hanem egy sokéves történelmi folyamat. Egy országgal, amely a békeszerződések revízióját követeli, és amely a nemzetiségi kérdéssel játszik, éppen olyan kilátástalan kísérlet volna tárgyalásokba bocsátkozni, mintha valaki egy folyót vissza akarna téríteni a forrásához.”⁵¹

A két világháború közötti román külügy legkiemelkedőbb egyénisége Nicolae Titulescu volt. Jelentősége és befolyása túlnőtt Románián, európai szinten megbecsült külpolitikai szakembernek számított. Részt vett a Briand–Kellogg-paktum⁵² előkészítésében is, amihez Románia az elsők között csatlakozott. Második külügyminisztersége idején a hitleri befolyás visszaszorítása miatt is kereste a kapcsolatot a Szovjetunióval, és a magyar–szovjethez hasonlóan 1934-ben létrejött a szovjet–román diplomáciai kapcsolat is.

Báró Villani Frigyes bukaresti magyar követ jelentette róla, hogy megcsapant tekintélyét Genf ugyan emelte, de nem vált rokonszenvesebbé sem a kormány többi tagjának, sem az orthodox liberálisoknak, sem a nagyközönségnek a

⁴⁹ Keresztúry Sándor: A bukaresti patriárkátus és az erdélyi magyar kisebbségek. *Magyar Kisebbség*, 1926/1, 22–25. sz.

⁵⁰ MNL OL K63 230. cs. 27/7. t. 119. f. Rubido-Zichy Iván jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek, 1922. június 13.; 57. f. Rubido-Zichy Iván számjeltávirata a Külügyminisztériumba, 1922. augusztus 11.

⁵¹ Magyarország „ama bizonyos legyőzött állam”. *Pesti Napló*, 1925. november 7. 9.

⁵² Lásd a 1089. lábjegyzetet.

szemében.⁵³ Titulescut valóban nem kedvelték román politikai körökben, túl okos volt, túl nyugatias, és lenézte a román elmaradottságot.

Gheorghe Mironescu külügyminiszteri kvalitásaiban elmaradt az elődeitől. Tevékenységéből két fontos mozzanatot emelek ki. Egyfelől részt vett mindkét hágai konferencián 1929–1930-ban, ahol a jóvátétel kérdését tárgyalták. Magyar szempontból különösen fontos volt a második hágai konferencia, ahol döntés született az optások ügyében.⁵⁴ Másrészt pedig aktív támogatója volt Aristide Briand francia külügyminiszter tervezetének, mely az európai integrációs törekvések egyik lényeges mozzanata volt a két világháború között.⁵⁵ Pozíciójának jellemzésére azt is hozzá kell tennünk, hogy az európai politika színpadán elhangzott megnyilvánulásai erősen Iuliu Maniu politikai elképzeléseit tükrözték, és minden esetben Titulescu segítségét és támogatását kérte.

Sem Take Ionescuhoz, sem Titulescuhoz mérhetően formátumos külügyminisztert Magyarország a tárgyalt időszakban nem tudott felmutatni. A magyar külpolitika formálói viszont tekintélyes államférfiak, a miniszterelnöki székből irányító Teleki Pál és Bethlen István voltak. A Bethlen-kormány külügyminiszterei mindenféle diplomáciai előképzettség nélkül kerültek a külügyi vezetés élére, de a kormányfő és a politikai osztály vezetője, 1925-től külügyminiszter-helyettese, gróf Khuen-Héderváry Sándor mellett csak asszisztáló szerepet tölthettek be.⁵⁶ Amikor az 1920-as évek magyar külpolitikájáról beszélünk, akkor sokkal inkább Bethlen külpolitikáját kell alatta értenünk.

Az erdélyi gróf, Bánffy Miklós a háborút követően a békeelőkészítésen dolgozott, majd 1921-ben került a külügyminiszteri székbe. Finom, úri modora, közismerten demokrata beállítottsága tekintélyes személyiséggé tették a nemzetközi politikában, és azon munkálkodott, hogy Magyarországot 1922-ben felvegyék a Népszövetségbe. Mivel a külpolitikában is a hosszas, türelmes tárgyalások híve volt mind a nagyhatalmakkal, mind a szomszéd államokkal szemben, ezért – Németh Lászlótól kölcsönzött kifejezéssel – a „honfibútól” átitatott, revízióért kiáltó széles közvélemény és a vezető politikai körök szemében elveszítette támogatottságát, így inkább a visszavonulás mellett döntött. Olyannyira, hogy 1926-ban hazaköltözött Erdélybe. Nem bírta a sok túlmunkát, a stresszt, párizsi követ szeretett volna lenni, de végül ezt az ambícióját is feladta.

⁵³ MNL OL K63 231. cs. 27/1. t. I. 6–8. f. Villani Frigyes jelentése a Külügyminisztériumnak, 1921. június 19.

⁵⁴ Lásd a 178. és a 181. sz. iratokat.

⁵⁵ BAUMGARTNER 2007. 171–208.

⁵⁶ ROMSICS 1999. 213.

A három erdélyi gróf: Bánffy, Teleki és Bethlen a legnagyobb természetességgel alkalmazták az önálló erdélyi fejedelemség diplomáciai stílusát, amelyben nyilatkozataik és cselekedeteik mindig az aktuális kül- és belpolitikai szükségletek függvényei voltak. Ez a fajta hozzáállás egyszerre engedte a francia orientációt és a németekben való támaszkeresés lehetőségét is. „Mindannyian tudtuk, hogy mit lett volna kívánatos tenni, de mindig azt tettük, amit lehetett és az adott körülmények megengedtek. Ez az a gyakorlati politika, amit őseim Erdélyben követtek és amely egyedül vezet ma is célhoz” – nyilatkozta egy alkalommal Bethlen István Bethlen Miklós emlékirataiból idézve.⁵⁷

Bánffy Miklós korabeli magyar szemszögből nézve viszonylag hosszabb külügyminiszerségének végével (1922. december) lezárult a grófok korszaka ebben a pozícióban.⁵⁸

Daruváry Géza a Bethlen-kormányban nagyjából egy időben volt igazság- és külügyminiszter, ám inkább előző feladataira koncentrált. Kánya Kálmán akkori berlini követ, későbbi külügyminiszter Daruváryt „könnyen alkuvó, ijedt külpolitikusként” tartotta.⁵⁹

Nem volt karakteresebb külügyminiszter Walko Lajos sem. Ő is inkább volt pénzügyi és kereskedelmi szakember, mint külügyér. Ezzel együtt öt és fél évig (1925. március – 1930. december) külügyminiszter, s ez a korabeli magyar politikai gyakorlatban ritkaságszámba ment.

A külügyminiszteri pozíciókból azt láthatjuk, hogy nem két ugyanolyan súlyú, kvalitású fél állt egymással szemben. Azt a végtelenül antagonisztikus helyzetet, amiben a két állam diplomáciai kapcsolata mégiscsak megszületett, tovább nehezítette a formátumos és képzett külügyi szakemberek hiánya a magyar térfélen. Azáltal, hogy a román külügy vezetői a Sorbonne-on végeztek, nem csupán erős francia orientációt kaptak, hanem létrejött a nemzetközi kapcsolatrendszerük is, amit aztán a béke-előkészítés során, a Népszövetségben kamatoztatni tudtak.

A diplomáciai kapcsolatok felvételét Románia kezdeményezte francia közvetítéssel 1920 júliusában.⁶⁰ Take Ionescu külügyminiszter 1920. augusztus 7-én jelezte Budapest felé, hogy egy diplomatát küldene a magyar fővárosba Traian Stîrcea személyében, aki később majd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter

⁵⁷ Idézi ROMSICS 1999. 129.

⁵⁸ A két világháború közötti időszakban csupán két alkalommal, rövid időre került újra gróf a külügyminiszteri székbe: gróf Károlyi Gyula (1930. december – 1931. augusztus) és gróf Csáky István (1938. december – 1941. január). Lásd PRITZ 1995. 30.

⁵⁹ MNL OL K429 Kozma Miklós iratai. Feljegyzések 1920–1924. 4. cím 77. f. Idézi: TÓTH I. 2008. 328.

⁶⁰ Lásd az 1. sz. iratot.

lenne. A magyar kormány 1920. augusztus 25-én azt válaszolta, hogy támogatja a kezdeményezést annak fejében, hogy Magyarország is diplomáciai képviselőt létesít Bukarestben.⁶¹ 1920. október 1-jén kelt királyi rendelettel Traian Stîrcea-t rendkívüli követté és meghatalmazott miniszterré nevezték ki, de ténylegesen csak 1921. február 21-én érkezett Budapestre.⁶² A Román Királyság Budapesten a VIII. kerületben található Horánszky utca 15. szám alatt nyitotta meg a követség kapuit, míg a konzuli osztály ugyancsak a kerületben, a Röck Szilárd utca 2. szám alatt működött.⁶³ Hat fővel kezdték meg a követség működtetését. Követ: Traian Stîrcea; I. követségi titkár: Mihail Arion; II. titkár: Mihail R. Sturdza herceg; III. titkár: George Davidescu; kereskedelmi attasé: Victor Statescu; katonai attasé: Polifron Mărgăritescu ezredes voltak.⁶⁴

Ezzel egy időben Magyarország is lépéseket tett a bukaresti misszió felállítására. 1920. szeptember 9-én a bécsi román követ, Nicolae Cantacuzino arról informálta a román külügyet, hogy az ottani magyar követ, Gratz Gusztáv kérte őt, járjon közben Bukarestben, hogy Masirevich Szilárdot fogadják magyar követként.⁶⁵ 1920. október 14-én Alexandru Averescu kormányfő elküldte a szükséges *agrément*-t, de Masirevich végül Bécsbe került, és a magyar külügy ideiglenes ügyvivőként Hory András-t bízta meg a bukaresti misszió megszervezésével.⁶⁶

Hory András a Calea Victoriei-n lévő Hotel Athenée Palace egyik szobájában kezdte meg működését,⁶⁷ majd a bukaresti önálló magyar követség felállítását követően a Boteanu utca 4. szám alatt lévő épületben működött a képviselő. A személyi összetétel a következő volt: báró Rubido-Zichy Iván rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Hory András II. osztályú követségi tanácsos, Szentirmay Béla II. osztályú főkonzul (ideiglenesen az I. osztályú követségi tanácsosi címmel felruházva), gróf Takách-Tolvay József II. osztályú követségi tanácsos, Ghyczy Jenő alkonzul, Vladár Ervin követségi attasé, Fischer Ferenc konzuli irodaigazgató, Siegl József konzuli irodaigazgató, Buna Márton konzuli irodaigazgató, Aichhorn Richárd konzuli irodaigazgató, Dávid Mihály konzuli irodaigazgató, Binder Károly konzuli irodafőtiszt, Ferencz Béla tiszteletdíjas, Bálint Anna tiszteletdíjas, Demeter Ilona tiszteletdíjas, Szász Istvánné tiszte-

⁶¹ Lásd a 2. és a 4. sz. iratokat.

⁶² AMAE D77_S63 Traian Stîrcea személyi fondja.

⁶³ BRAUN 2019.

⁶⁴ Diplomáciai képviselők Budapesten. In: *Budapesti Cím- és Lakásjegyzék 1922–1923*. 1. rész. Budapest, Franklin Társulat, 1923. 28.

⁶⁵ Lásd a 4. és az 5. sz. iratokat.

⁶⁶ IRATOK 1994. 432–433.

⁶⁷ Lásd HORY 1987.

letdíjas, Varga Lajos tiszteletdíjas, Bacsó Viktória tiszteletdíjas, Jónás István tiszteletdíjas (kisegítő).⁶⁸ A követség 1936-ig a fent jelzett cím alatt működött, majd 1936 elejétől a Bukarest, Gogu G. Cantacuzino utca 65. szám alatt folytatta tevékenységét.⁶⁹

A kolozsvári konzulátus 1922. január 23-án kezdte meg működését, először csak útlevel-kirendeltségként. Vezetője Aichhorn Richárd, a követség irodaigazgatója volt. Hory András visszaemlékezésében így ír erről: „Kolozsvárt, a Monostor utcában a vármegyeház melletti Béli-házban állítottuk fel a hivatalt [...]. Ez a kis hivatal, ahol szeretettel fogadták az erdélyi magyarokat [...] valósággal kapcsolatot jelentett köztük és elvesztett hazájuk között.”⁷⁰ A konzulátus a Kolozsvár, Strada Moșilor (Monostori út) 3. szám alatt működött. Aichhorn Richárd 1928. augusztus 29-én bekövetkezett halálát követően a kirendeltséget Dávid Mihály vezette.⁷¹

A tárgyalt időszakunkban Traian Stîrcea és Vasile Grigorcea állt a budapesti misszió élén. Stîrceanak fontos szerepe volt a bukaresti békében. Vilmos császár detronizálni akarta a Hohenzollern-Sigmaringenek romániai ágát, Habsburg Károly király azonban ellenezte ezt a tervet és kerülőúton levelet juttatott el Ferdinánd királynak, melyben biztosította, hogy mindenképpen ellene lesz a detronizációnak, és amint kellő számú osztrák–magyar csapat lesz román területen, ezt az álláspontot erősen érvényesíteni fogja. IV. Károly ezen nagy jelentőségű levele Stîrcea ezredes útján került Ferdinánd királyhoz. Ez magyarázza meg Románia tartózkodó magatartását Károly második magyarországi visszatérési kísérletével szemben. Románia ekkor nem tett katonai intézkedéseket (eltérően a másik két kisantant államtól⁷²), ám kijelentette a magyar kormánynak, hogy Károly visszatérése ellentétben áll Románia érdekeivel, és a román kormány ebbe nem egyezhet bele.⁷³

Stîrcea halála után több jelölt is volt a budapesti követi állásra, köztük Teofil Dragoș nagybányai liberális képviselő, aki magyar iskolát is végzett. Mivel Titulescu külügyminiszter ekkor külföldön tartózkodott, a követi állás betöltésére várni kellett.⁷⁴ Végül Vasile Grigorcea lett az utóda, akit 1928-ban Varsóból he-

⁶⁸ BRAUN 2019. 101.

⁶⁹ Uo. 102.

⁷⁰ HORY 1987. 76.

⁷¹ BRAUN 2019. 102.

⁷² Az elhunyt budapesti román követ szerepe a német–román béke megkötésében. *Pesti Napló*, 1928. május 27. 8.

⁷³ HORNYÁK 2001. 1186.

⁷⁴ Dragoș Teofil lesz a budapesti román követ? *Erdélyi Futár*, 1928. május 28. 10.

lyeztek Budapestre.⁷⁵ A Magyarországra érkező új román követ egyik első nyilvános szereplésében megígérte, hogy kormánya a kisebbségekre vonatkozó iskolai törvények revízióját végre fogja hajtani.⁷⁶ 1936-ig töltötte be posztját Budapesten, ekkor londoni követté nevezték ki.

A két követ szolgálati idejéből láthatjuk, hogy a román diplomáciai kart viszonylagos stabilitás jellemezte, ezzel szemben a magyar külügyminiszterek és diplomaták gyorsabban cserélődtek. Hory András 1921. január és július között megszervezte a bukaresti magyar követséget. 1921. január 25-től volt hivatalosan Bukarestben, majd miután Rubido-Zichy Iván átvette a követség vezetését, első számú beosztott lett 1923. október 26-ig. Rubido-Zichy „ballplatzi” szellemben nevelkedett diplomataként gyakorlatilag érzéketlen volt a kisebbségi problémák iránt. A magyar kisebbség problémáit arra vezette vissza, hogy a háborús élmények még túl közel voltak, és az új politikai állapot még kevés ideje állt fenn. Bukarestből való távozásakor így vonta meg ottlétének mérlegét: „Három és fél évig voltam Bukarestben, ahol a háború óta én voltam az első magyar követ. Már azzal a meggyőződéssel mentem oda, hogy többet lehet elérni azáltal, ha az ember igyekszik, amennyire lehet, barátságosan kezelni a függő kérdéseket. Fő célom az volt, hogy a súrlódásokat és kellemetlenségeket a lehetőség szerint elkerüljem. Ebben a tekintetben annyira szerencsés voltam, hogy valóban három és fél évi működésem alatt sikerült minden nagyobb kellemetlenséget kikerülni. Ottlétem alatt többek közt tető alá tudtuk hozni azt a tizenhárom szerződést, melyek a trianoni békéből kifolyólag bizonyos tekintetekben szabályozzák a két állam közötti viszonyt. [...] Velem személyesen úgy az udvar, mint a vezető politikusok nagyon szívesen bántak; úgyhogy semmi okom sincs e tekintetben panaszkodni. Mikor elhagytam a román fővárost, úgy a király, mint a külügyminiszter méltatták tevékenységemet.”⁷⁷

1925 júliusában került Bukarestbe báró Villani Frigyes, akit Prágából helyeztek át új szolgálati helyére. Utódja korábbi ideiglenes ügyvivője, Magyar Antal lett, aki Európa több fővárosában szolgálatot ellátó munkája után került ismét Bukarestbe 1929 februárjában, ahol 1934-ig maradt a misszió élén.

⁷⁵ Vasile Grigorcea, az új román követ, tegnap délben Budapestre érkezett. *8 Órai Újság*, 1928. október 30. 8.

⁷⁶ Grigorcea budapesti román követ a kisebbségekre vonatkozó iskolai törvények revízióját ígéri meg. *Ellenzék*, 1929. január 10. 1.

⁷⁷ Báró Rubido-Zichy Iván londoni követünk nyilatkozik a *Pesti Naplónak* a román–magyar viszonyról, elszakított véreink helyzetéről, londoni megbízatásáról és követendő politikájáról. *Pesti Napló*, 1924. november 21. 11.

Míg a külügyminiszterek szintjén a magyar külügy gyengébbnek mutatkozott, mint a román, a diplomaták szintjén ez az egyenlőtlenség nem figyelhető meg. Sőt jelentős múlttal rendelkező magyar diplomaták kerültek a bukaresti követségre, de pályájuknak nem Bukarest jelentette a csúcsát. A román követek ellenben szinte pályakezdőnek számítottak, nem sok tapasztalattal rendelkeztek, amikor Budapestre érkeztek. Ez fog majd megváltozni 1936-ban, amikor Raoul Bossy személyében a román diplomáciai kar egyik doyenje kerül a magyar fővárosba.

A magyar–román viszony a nemzetközi erőterben

Régi közhely, hogy külpolitika és belpolitika önmagukban nem értelmezhetők, állandóan hatnak egymásra, folytonos kölcsönhatásban vannak. Ezért érdemes ilyen szempontból is ránézni a fent közölt táblázatra, melyből nagyon szemléletesen kirajzolódik, hogy míg Magyarországon volt egy tízéves viszonylagos belpolitikai stabilitás, Romániában a kormányok sűrűbben váltották egymást. Ehhez hozzá kell tennünk: Magyarország olyan király nélküli királyság volt, ahol korlátozott parlamentarizmus érvényesült igen szűk választójoggal. Ezzel szemben Románia olyan királyság volt, ahol a parlamentarizmus jóval szélesebb választójoggal rendelkező társadalmi bázison alapult. Természetesen tudjuk, választójoga csak állampolgároknak lehet, és az 1920-as évek Romániájában több százezren voltak állampolgárság nélkül.⁷⁸ Ezenkívül a választási csalások és visszaélések is beárnyékolták a román parlamentarizmust. Mindezzel együtt a magyar politikai vezetés stabilabb, homogénebb képet mutatott, mint a román. A liberális nacionalizmus korszaka Magyarországon az első világháborúval véget ért, Romániában viszont a két világháború között és elsősorban az 1920-as években az egyik meghatározó ideológia volt az államvezetésben, emellett a néppárti és a parasztpárti világlátás képviselői is kormánypozícióba kerültek. Míg Magyarországon a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság bukása után igen markáns ellenforradalmi rendszer épült ki, amelyik nem tűrt meg az 1918–1919-es forradalmakban kompromittálódott egyéneket, akiknek nagy része emiatt emigrációba kényszerült, Románia belpolitikai viszonyaiban ilyen problémával nem kellett szembesülni, tehát nem volt a rendszernek olyan határozott ellenségképe, mint Magyarországon.

⁷⁸ BÁRDI 2013. 216.

Mindezek a körülmények nagyban befolyásolták a külpolitikai vonalvezetést. A magyar politikában mind kifelé, mind befelé feszítő ellentétek voltak; ezzel szemben a román politika belső megosztottsága kifelé zárt egységet alkotott a külpolitikai kérdésekben. Duca külügyminiszter 1922. január 30-án a parlamentben ezt így fogalmazta meg: „Külföld felé nem lehetnek pártok, csak az egy és oszthatatlan Románia.”⁷⁹ IV. Károly első visszatérési kísérletekor Octavian Goga a következőket mondta: „Nagy kérdésekben nemzeti érdekből, pártovatartozás nélkül a mi népünk egy és oszthatatlan.”⁸⁰ Alexandru Vaida-Voievod 1929-ben ugyanebben a szellemben nyilatkozott: „Egyvalamit a határon túl tudni kell: abban a pillanatban, amikor valaki kilép ebből az országból, már nem nemzeti parasztpártiak, nem liberálisok, nem averescanusok, nem szocialisták vagyunk; hanem mindannyian románok vagyunk.”⁸¹ Ez a szemlélet a magyar politikusok között nem érvényesült, ezt nagyon jól mutatják az e kötetben is közölt román követi jelentések.⁸² Magyarországon mind a „hazaárulás”, mind a „hazaárulózás” sokszor bevett megnyilvánulási forma volt, persze nem kőbe véssett szabályok mentén, hanem ki-ki maga határozta meg ennek feltételeit.

Mindezek után vegyük szemügyre, hogyan alakult a magyar és román külpolitika a nemzetközi erőterben.

A történeti irodalom Horthy Miklós nevéhez köti azt az 1919 októberében készült emlékiratot, amely átfogó igénnyel latolgatta a helyzet megváltoztatásának vélt lehetőségeit.⁸³ Alapfeltevése az volt, hogy Magyarország fő ellensége Románia, mert ő a legerősebb az ellenségek közül. Fegyveres leszámolásra csak gondosan előkészített diplomáciai, gazdasági és katonai helyzetben kerülhet sor. Kellő réalpolitikai érzéke híján 1919 októberében még úgy gondolta, hogy ez a kedvező alkalom 1921 tavaszára érhet be. Messze nem egyedül Horthynak volt ez a felfogása a magyar politikai életben, ugyanezt vallották a fajvédők is.

Ezzel szemben egy másik politikai kör, a Friedrich-kormány tagjai például, már 1919 nyarán–őszén fontolgatták a románokkal való megbékélés lehetőségét, aztán pedig a Bethlen–Teleki–Csáky–Bánffy-kör magyar–román perszónáluniót is el tudott volna képzelni a román király uralkodása alatt.⁸⁴ Bár kétségkívül román részről is voltak ennek az elképzelésnek támogatói, legfőképpen a román uralkodóház, az ellenzök tábora viszont összemérhetetlenül nagyobb volt.

⁷⁹ BITOLEANU 1995. 17.

⁸⁰ Uo. 20.

⁸¹ Uo.

⁸² Lásd a 29., 44., 60., 67. és 161. sz. iratokat.

⁸³ JUHÁSZ 1988. 58–59.

⁸⁴ PRITZ 1999. 174. és ROMSICS 1993.

A perszonálunió legerősebb ellenzője Take Ionescu külügyminiszter volt, de rajta kívül a vezető román politikai elitnek a nagy része és a román közvélemény széles köre is ellenezte.⁸⁵ Németország számára ennek megvalósulása abból a szempontból lehetett volna előnyös, amennyiben a két ország szorosabb viszonyából következően nem szabnának gátat a német Anschluss-törekvéseknek. A bukaresti német követség foglalkozott is ezzel a kérdéssel,⁸⁶ a román sajtót is figyelték ezzel kapcsolatosan. A követség egy *Tribunában*⁸⁷ megjelent cikkre hívta fel a külügy figyelmét. Matei Cantacuzino igazságügyi miniszter egy vadászatot vett részt több magyarországi miniszterrel, ahonnan sikertelenül tért vissza, mert a magyar feltételek a perszonálunióval kapcsolatban a románok számára vállalhatatlanok voltak. A magyarok szeretnék a perszonáluniót,⁸⁸ de csak úgy, ha Erdély az övék lenne. Cantacuzino felajánlotta, hogy Erdély önálló hercegség lehetne autonómiával az ott élő magyarok számára.⁸⁹ Bár a németek jónak találták volna a perszonáluniót, külpolitikai helyzetük és irányultságuk nem tette lehetővé, hogy ebben aktívan közvetítsenek.

A magyar külpolitika 1919–1920-ban először Olaszország, majd Franciaország felé keresett kapaszkodót, ám mivel mindkettő eredménytelennek bizonyult, 1920 második felétől Magyarországnak a német orientáció felé érett meg a helyzet, mint egyedüli menekülési útvonal. 1921. március 1-jén Bethlen István miniszterelnök a Nemzeti Kaszinóban az erdélyi szászok bevonásával rendezett vacsorán jelentette ki: „miként a háborúban hűséges fegyverbarátságban vállalva harcoltunk, a jövőben is egymásra vagyunk utalva, s ezért már most törekedni kell arra, hogy a gazdasági kapcsolatokat minél szorosabbra fonjuk.”⁹⁰ Fürstenberg budapesti német főkonzul ezt úgy értékelte, hogy a magyar minisz-

⁸⁵ Lásd a 24.; 32. és 35. sz. iratokat.

⁸⁶ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (továbbiakban: PA AA) Pol. II/b R73632 Politische Beziehungen zwischen Rumänien und Ungarn Band 1. A *Tribuna* cikkének német fordítása: Magyarok és románok – újabb tárgyalások a perszonálunióról. 1921. december 30.

⁸⁷ A *Tribuna* az erdélyi románság politikai és kulturális életének jelentős sajtóorgánuma volt.

⁸⁸ A románok ezt kevésbé szorgalmazták. 1922 szeptemberében a román sajtóban az a hír jelent meg, hogy néhány magyar személy a román királyi pár ellen bombatámadásra készült. Ezt a német követ politikai manővernek tekintette, hiszen küszöbön állt Magyarország felvétele a Nemzetek Szövetségébe, és ezt még meg akarták akadályozni. Lásd PA AA Pol. II/b R73632 Politische Beziehungen zwischen Rumänien und Ungarn Band 1. 1922. szeptember 15. A budapesti német követség (Fürstenberg) jelentése a német Külügyminisztériumnak.

⁸⁹ A forrás lapalji megjegyzéséből látható, hogy a szöveget továbbküldték a belgrádi német követségnek is, minden bizonnyal azért, mert napirenden volt a román–szerb királyházasság kérdése is.

⁹⁰ PA AA R74144 Egon Franz von Fürstenberg-Stammheim budapesti német főkonzul jelentése a Külügyi Hivatalnak, 1921. március 1. (Idézi: NÉMETH 2016. 338.)

terelnők az erdélyi szászokon keresztül üzent Németországnak. Az első csalódást a német orientáció hívei már igen hamar, 1921 nyarán megtapasztalták a nyugat-magyarországi konfliktus kapcsán, amikor a Díz tér a Wilhelmstrasse támogatásában reménykedett, ám a német fél egyértelművé tette, hogy Burgenlandot illetően nem várható német támogatás.⁹¹ Az a tény pedig, hogy Magyarországon Gömbös Gyula és köre menedéket adott a Kapp-puccs⁹² és az Erzberger-gyilkosság elkövetőinek,⁹³ Berlin természetes nemtetszését váltotta ki.⁹⁴ Gratz Gusztáv volt külügyminiszter is úgy vélte, hogy Magyarország fennhangon nem hirdetheti a németbarát politikát, mert az Németországnak nem használ, Magyarországnak pedig a franciák miatt biztosan ártana.⁹⁵ Ugyanez a gondolat fogalmazódott meg Walter Zimmermann, a Deutsche Studentenschaft vezetője beszámolójában is, amit az erdélyi útja után írt a német Külügyi Hivatalnak. Zimmermann tapasztalatai szerint a magyarok állandóan azt hangoztatják, hogy Magyarországnak és Németországnak közös sorsa van, és Németország talpra állása Magyarország talpra állását is eredményezné. Magyarország antanttól és elsősorban Franciaországtól való függőssége azonban lehetetlenné teszi, hogy a németbarátságukat nyíltan hangoztassák, sokszor inkább a németellenességüket mutatják.⁹⁶ Fürstenberg német főkonzul úgy látta, hogy a magyar–német viszony szorosabbá tételét szolgálná a jobb magyar–román viszony. Bethlen István is hangsúlyozta, hogy Magyarország mindent megtesz a Romániával való viszony javulásáért, azonban román részről főleg Take Ionescunál⁹⁷ és Brătianunál tapasztalható ellenkezés, ám előbbinél már némi enyhülés érezhető.

⁹¹ Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik (továbbiakban: ADAP) Serie A: 1918–1925. Band V. 1. Mai 1921 bis 28. Februar 1922. Göttingen, 1987. 238–239. Dietrich von Scharfenberg bécsi német követtanácsos jelentése a Külügyi Hivatalnak, 1921. augusztus 16.

⁹² Kapp-puccs: 1920 márciusában német szélsőjobboldali katonai különítményesek megszállták Berlint, Wolfgang Kapp földbirtokos megdöntöttnek nyilvánította a köztársasági kormányt, önmagát kancellárnak nyilvánította és meghirdette a versailles-i béke revízióját. Lásd KEREKES 1985. 78–86.

⁹³ Matthias Erzberger német pénzügyminiszter elleni per, amelyet a szélsőjobboldal indított ellene. A perben Erzberger ártatlansága bebizonyosodott, de ezt a szélsőjobb nem tudta elfogadni, és merényletet követtek el ellene. Az elkövetőt elfogták és mindössze 18 havi börtönrre ítélték. Lásd KEREKES 1985. 75–77.

⁹⁴ PRITZ 2001. 68.

⁹⁵ PA AA R74144 Egon Franz von Fürstenberg-Stammheim budapesti német főkonzul jelentése a Külügyi Hivatalnak, 1921. augusztus 19. (Idézi: NÉMETH 2016. 339.)

⁹⁶ PA AA RAV Budapest 10. Walter Zimmermann beszámolója a német Külügyi Hivatalnak, 1921. november 9.

⁹⁷ Take Ionescu ekkor Románia külügyminisztere volt.

A két ország közötti jó viszonyt román részről I. Ferdinád király, Mișu,⁹⁸ Averescu⁹⁹ és Marghiloman¹⁰⁰ szorgalmazták.¹⁰¹

1919–1921-ben a magyar kormányok arra törekedtek, hogy Lengyelországgal és/vagy Romániával együttműködjenek, és a győztes nagyhatalmak egymás közötti ellentétei majd kialakítják azt a helyzetet, amikor a határok revíziójára is sor kerülhet. A közös pángermán és pánszláv veszély valóban össze tudta volna kovácsolni a magyar–lengyel–román érdekszövetséget, és Olaszországra, valamint Franciaországra támaszkodva a nagyhatalmi támogatás is meglett volna, de a magyar–román ellentét kibékíthetetlen volt, így ez útját állta ennek az elképzelésnek.

A trianoni békeszerződés után a magyar és román diskurzusok kulcskérdése volt az elcsatolt területeket illetően a történelmi igazság vagy a demográfiai elvek érvényesítésének prioritása. A korabeli magyar közgondolkodás egyrészt történelmi igazságtalanságot hangoztatott az új államhatárok meghúzásával, másrészt kritikaként fogalmazta meg a wilsoni elvek mellőzését a békerendszer kidolgozásánál, és a nemzeti önrendelkezés elvére is építve sérelmezte az új határokat. Ezzel párhuzamosan a korabeli román közgondolkodás a wilsoni elvek érvényre jutását dicsérte a béke megteremtésében a vélt demográfiai igazságosság jegyében.¹⁰² Eliza Campus 1975-ben írt munkájában ugyanezt az álláspontot képviselte.¹⁰³

Teleki Pál miniszterelnök és külügyminiszter, felmértvén a helyzetet, változtatott a külpolitikai irányvonalon és Csehszlovákia felé orientálódott. Ennek jegyé-

⁹⁸ Nicolae Mișu 1919. október 15. és 1919. november 30. között Románia külügyminisztere volt, ekkor a király személye körüli miniszter.

⁹⁹ Alexandru Averescu a román Néppárt alapítója, első elnöke. Több ízben miniszterelnök: 1918. január–március; 1920–1921; 1926–1927.

¹⁰⁰ Alexandru Marghiloman 1918. március és október között miniszterelnök, ekkor szenátor.

¹⁰¹ Egon Franz von Fürstenberg-Stammheim jelentése a Külügyi Hivatalnak, 1921. november 15. In: Wilhelmstrasse 2016. 294. sz. irat, 737–739.

¹⁰² Ezt a szemléletmódot hivatott kifejezni Woodrow Wilson mellszobra Kolozsvárott a Louis Pasteur utca 4–6. sz. alatt. A szobor Ilarion Voinea alkotása, mely 2002-ben a Függetlenség Napjára (július 2.) készült. A szobor alatti tábla felirata: „Az Amerikai Egyesült Államok elnöke örök hálával a világszabadság és demokrácia hőséne, aki hozzájárult Nagy-Románia és az igazságos és egységes Európa létrejöttéhez”. A szobrot Gheorghe Funar és Corneliu Vadim Tudor, a Nagy-Románia Párt elnöke leplezte le. Az amerikai nagykövetség távol maradt a szoboravatási ünnepségtől, de nyilatkozatban közölték, hogy remélik, az ünnepségen azt is megemlítik, hogy Wilson nem csupán a nemzetek önrendelkezését, hanem a kisebbségek nyelvi és kisebbségi jogainak garantálását is támogatta. Erről lásd <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=925> (Utolsó letöltés: 2019. március 27.)

¹⁰³ CAMPUS 1975. 9.

ben kezdődtek meg a magyar–csehszlovák tárgyalások 1921 márciusában Bruckban, majd folytatódtak 1921 júniusában Marienbadban.

A bethleni külpolitika az első két évben követte az addigi külpolitikai irányvonalat, ami tulajdonképpen a megbékélési politikát jelentette. Ennek jegyében kérte az ország felvételét a Népszövetségbe 1921. május 23-án, és 1921. július 26-án a ratifikációs okmányok kicserélésére is sor került. Ezt a megbékélési irányvonalat hitelesen tudta képviselni Bethlen régi híve, barátja, Bánffy Miklós külügyminiszter, aki egyik első miniszteri lépéseként felkereste a budapesti francia követet és biztosította őt arról, hogy országa elfogadja a trianoni békeszerződést és közeledni kíván a szomszédos államokhoz. Romániával és Jugoszláviával kapcsolatban nincsenek területi követelései, Csehszlovákiával való viszonylatban pedig bízik a brucki és marienbadi tárgyalások eredményességében, a Csallóköz esetleges visszacsatolásában. Hangsúlyozta a követnek, hogy kormánya a francia orientáció híve, és kész mindenben Párizs tanácsaira támaszkodni és azokat követni.¹⁰⁴ Ez nem volt igaz: 1921. nyár végén zajlottak a határmegállapítási tárgyalások, ahol Magyarország komoly területi követelésekkel lépett fel.

A Csehszlovákiával folyó tárgyalásokat azonban erősen megtorpantotta a kisantantgyűrű bezárulása. Ez három kétoldalú védelmi egyezmény és három katonai egyezmény nyomán jött létre. 1920. augusztus 14-én elsőként Csehszlovákia és Jugoszlávia kötött egyezményt Belgrádban. 1921 tavaszán IV. Károly visszatérési kísérlete oly mértékű félelmet váltott ki a szomszédos államokban, hogy 1921. április 23-án Bukarestben megszületett a csehszlovák–román egyezmény, 1921. június 7-én pedig Belgrádban jugoszláv–román egyezmény megkötésére került sor. Ezek értelmében egy esetleges magyar támadás esetén kölcsönösen segítséget nyújtanak egymásnak, a román–jugoszláv szerződésben pedig segítséget ígérnek egy esetleges bolgár támadás esetére is. Külpolitikai kérdésekben is egyeztetnek, amennyiben más állammal akarnak egyezményt kötni, a Bulgáriát és Magyarországot érintő kérdésekben pedig egymás tanácsát kikérik. A következő közös külpolitikai célokat fogalmazták meg: Görögország és Lengyelország megnyerése, a legitimizmus, az Anschluss és a magyar revízió elleni közös harc, a békeszerződések betartása, hűség a Népszövetséghez és Franciaországhoz.¹⁰⁵

A revíziós célok elérése érdekében Bethlen már 1921 nyarán úgy gondolta, hogy a versailles-i békerendszerrel elégedetlen Németország támogatását len-

¹⁰⁴ ROMSICS 1991. 128.

¹⁰⁵ ÁDÁM 1989. 39–160.

ne érdemes megnyerni.¹⁰⁶ Bár Németország és Magyarország is vesztes államok voltak, ami megadhatta volna az érdekközösséget a két ország számára, mégis számos kérdésben eltérő érdekeik voltak. Németország kíváncsian tartotta Nagy-Romániát elsősorban az olajérdekeltségek miatt, ugyanakkor a kis Magyarország jól jött neki, mert tudta, hogy magához tudja láncolni.¹⁰⁷

Míg Magyarország számára a kisantant felbomlasztása alapvető érdek volt, Németország számára a térség gazdasági együttműködésének megakadályozása és a francia biztonsági övezet gyengítése volt a cél. Míg Magyarország a kisantant felbomlasztásával Jugoszlávián keresztül próbálkozott, amit Németország is több ízben szorgalmazott, addig Németország Románia és Jugoszlávia önmagához közelítését látta célravezetőnek.¹⁰⁸ Csehszlovákiával kapcsolatban a németek sokkal óvatosabbak voltak, egyrészt a Szudéta-vidéken élő hárommilliós német lakosság, a feszült német–lengyel helyzet, valamint a csehek osztrákokhoz fűződő gazdasági érdekei miatt.¹⁰⁹

A térség államaival való kapcsolattartás lényegi eleme Németország részéről a gazdasági kapcsolatok felvétele volt, amivel saját gazdasági potenciálját kívánta erősíteni. Magyarországgal 1920-ban, Jugoszláviával 1921-ben, Romániával viszont csak 1928-ban kötöttek gazdasági megállapodásokat.¹¹⁰ Bár a románokkal való megállapodás jelentősen megkésett a térség többi államához képest, a két ország közötti gazdasági kapcsolatok már az 1920-as évek elején megélénkültek, és 1923-ra Románia számára a legfőbb külkereskedelmi partner Németország lett.¹¹¹

A magyar kormány külpolitikai útkeresését nehezítette a nyugat-magyarországi kérdés és IV. Károly két visszatérési kísérlete is. Bár előbbi kapcsán a velencei döntés – melynek értelmében Sopron és környékéről népszavazást tartottak – Bethlen egyértelmű külpolitikai sikere volt, ezt jelentősen beárnyékolta a Rongyos Gárda, a Prónay-különítményesek tevékenysége és a Lajtabán-ság létrehozása.¹¹² Ezzel egy időben kellett a legitimizmussal is kezdeni valamit. IV. Károly visszatérési kísérletei a Habsburg-restaurációtól való félelmet keltették

¹⁰⁶ Bethlen már korábban is tett lépéseket Németország felé, de nem közvetlenül, hanem a szélsőjobboldali szervezeteken keresztül. (Lásd ROMSICS 1991. 129.) 1921 májusában az akkor még Bethlen feltétlen bizalmát élvező Bleyer Jakab is arról beszélt a Nemzetgyűlésben, hogy Magyarország Franciaországnak köszönheti a felszabdalását, így nincs más út, mint Németország felé fordulni. Lásd a 11. sz. iratot.

¹⁰⁷ HÖPFNER 1983. 217.

¹⁰⁸ EILER 2002. 40.

¹⁰⁹ Uo. 41.

¹¹⁰ Uo. 46.

¹¹¹ ROMSICS 1996. 184.

¹¹² Lásd a 11. sz. iratot.

a kisantant államaiban is,¹¹³ és amint már fentebb láttuk, a kisantant gyűrűjének bezáródását is eredményezték. Mind Csehszlovákia, mind Jugoszlávia tartott attól, hogy egy sikeres Habsburg-restauráció következtében a szlovák, a szlovén és elsősorban a horvát szeparatista törekvések megerősödhetnek. Belgrád és Prága 1921. március 28-án kinyilvánították, hogy a sikeres visszatérési kísérletet *casus bellinek* fognák fel. Romániára a Habsburg-dinasztia visszatérése kevésbé lett volna veszélyes. A román külügyminiszter, Take Ionescu kezdetben semmiféle utasítást nem adott ezzel kapcsolatban a budapesti román követnek, Traian Stîrceanak, aki azonban saját indíttatásból tiltakozott a restauráció ellen.¹¹⁴

IV. Károly második visszatérési kísérlete 1921 októberében Lengyelországot is szembefordította Magyarországgal. 1921 novemberében Csehszlovákia és Lengyelország, majd decemberben Csehszlovákia és Ausztria kötött kétoldalú politikai egyezményt, amelyben elismerték a békerendszer által létrehozott *status quó*t és kölcsönösen semlegességet ígértek egymásnak, amennyiben valamelyiküket külső támadás érné.¹¹⁵

Miután Bethlen mind a nyugat-magyarországi kérdést, mind a restauráció ügyét jól tudta kezelni, a nagyhatalmak bizalma növekedett vele szemben. A miniszterelnök a hivatalos nyilatkozataiban továbbra is a megbékélési politikát hirdette. Az 1919–1920-as magyar–román perszonáluniós tárgyalások, majd az 1921-es magyar–csehszlovák tárgyalások eredménytelensége után 1922 őszén Genfben gróf Bánffy Miklós Momčilo Ninčić jugoszláv külügyminiszterrel kezdeményezett diskurzust a határok módosításának lehetőségéről, ám Nikola Pašić jugoszláv miniszterelnök heves tiltakozására ezek a tárgyalások is megszakadtak.¹¹⁶ Mindezek nyomán 1922-től Bethlen a hivatalos külpolitikájában a határmódosítás témáját kerülte, külpolitikai célkitűzései ezt követően a kisebbségvédelemre, a jóvátételi kötelezettségek enyhítésére, a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére és az általános lefegyverzés elmozdítására irányultak.

Ebben a szellemben vett részt Bethlen az 1922. április–májusi genovai konferencián is.¹¹⁷ Ezzel egy időben jött létre a rapallói egyezmény, azaz Németország és a Szovjetunió különmegállapodása. Ebben a két kormány megegyezett a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről, valamint a kereskedelmi-gazdasági kapcsol-

¹¹³ Lásd a 24. sz. iratot.

¹¹⁴ AMAE Dosare Speciale Vol. 87. 9.; 15–16.f. Traian Stîrcea budapesti román követ jelentése a román külügyminisztériumnak, 1921. március 29. Lásd még ÁDÁM 1979. 51.; DIMITRIU 2006. 116–125.

¹¹⁵ ROMSICS 1991. 137.

¹¹⁶ HORNYÁK 2020. 165.

¹¹⁷ Lásd a 27. sz. iratot.

latok helyreállításáról. A Wilhelmstrasse a szerződésben hatalmpolitikai céljai elérésének a kulcsát is látta,¹¹⁸ ugyanakkor a német–francia kapcsolatok jelentős megterhelésén túl Románia gyanúját is kiváltotta Németországgal szemben. „Az április hó elején összeülő genuai konferencia főleg a nagy európai nemzetek mérkőzésévé válván, a kis államokat csak kevéssé, a Brătianu Jonel által képviselt Romániát pedig csak Oroszországra való vonatkozással érintette. Erősen hatott a rapallói német–orosz gazdasági szerződés nyilvánosságra hozatala. A hír Romániában első pillanatban hatalmas ijedelmet keltett: a szerződés állítólagos titkos katonai pontjairól a legkülönbözőbb hírek kerültek forgalomba, egyes lapok már a kész német–orosz katonai konvenció szövegét is tudni vélték” – olvashatjuk a bukaresti magyar követség politikai összefoglalójában.¹¹⁹ Románia tartott az „ínséges Szovjetunió éhségoffenzívájától” Besszarábia miatt, és félelmeit a rapallói egyezmény csak erősítette, mert úgy gondolták, hogy német segítséggel fel támasztják a polgári rendű orosz birodalmat. A kisantant államai nem léptek fel egységesen a rapallói egyezmény ellen.¹²⁰

Ezt követően a nemzetközi helyzet úgy alakult, hogy újra lehetett remény a szorosabb magyar–német együttműködésre. Olaszországban hatalomra jutott Benito Mussolini, Kis-Ázsiában Kemal Atatürk csapatai döntő győzelmet arattak a szövetséges és görög erők felett, és érvénytelenítették a sèvres-i békében kijelölt török határokat, Németországban pedig a baloldali Wirth-kormány helyett a jobboldali Cuno-kormány került hatalomra. A német kormány Magyarországra küldte Hugo Stinnes gyártulajdonost, hogy tárgyaljon a magyar vezetőkkel a két ország együttműködéséről.¹²¹ Stinnes magyarországi megjelenése a budapesti román követség figyelmét is felkeltette.¹²² Stircea követ tudni vélte, hogy Stinnes egy nagyobb összeget adott át Friedrich Istvánnak a külföldi propaganda és kém-szolgálat költségeire. Azt viszont nem tudta, hogy Stinnes Gömbössel, Horthyval és Bethlennel olyan tárgyalásokat folytatott, amelyekben a német gyártulajdonos azzal kecsegtette a magyar vezetőket, hogy ha francia–német, illetve német–cseh konfliktusra kerülne sor, Magyarország hátba tudná támadni Csehszlovákiát, és

¹¹⁸ NÉMETH 2016. 296.

¹¹⁹ Lásd a 16. sz. iratot.

¹²⁰ Ádám Magda kutatásaiból tudjuk, hogy a kisantant ekkor egyáltalán nem volt egységes a Szovjet–Oroszországhoz fűződő viszonyt illetően. Csehszlovákia normalizálni akarta a kapcsolatot az oroszokkal, ezt kezdetben a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság is támogatta, de végül szembehelyezkedett vele. Geopolitikai helyzete miatt az orosz kérdésben leginkább érintett Románia Besszarábia miatt nem volt az oroszokkal való kapcsolat felvételének híve. Lásd ÁDÁM 1989. 189.

¹²¹ ROMSICS 1991. 140.

¹²² Lásd a 35. sz. iratot.

visszaszerezhetné az elcsatolt területeket.¹²³ Ezekre a konfliktusokra ekkor Gustav Stresemann hatalomra kerülése miatt nem került sor, mivel az addigi „ellenállási” politikát felváltotta a „teljesítési” politika, valamint másik fontos külpolitikai célként Németországnak a nemzetközi politikába való visszakerülését jelölték meg.

Bár a stresemanni német külpolitika is a revízióra épült, mégis teher volt számukra a kisantantállamok, így a Románia felé is megnyilvánuló magyar revizionizmus. Azért volt ez így, mert Stresemann a nemzeti revíziós politikát nemzetközi megbékélési politikaként folytatta. A politikai realizmus talaján fogalmazta meg célkitűzését, és úgy gondolta, hogy a német hatalmi pozíció visszanyerése csak fokozatosan mehet végbe, ahol a tárgyalásoknak és a megállapodásoknak van kulcsszerepük. Ebben a politikai gondolkodásmódban a magyar irredenta törekvések kevés megértésre találhattak. Ezt fejezte ki Hans Freytag bukaresti német követ egyik jelentése is, amelyben arra hívta fel külügyének a figyelmét, hogy a magyar irredenta köröknek a romániai magyarok körében nagy támogatottsága van. Az exaltált magyar temperamentum – fogalmazott Freytag – nemcsak azzal számol, hogy az erdélyi magyarok Magyarországhoz akarnak tartozni, hanem azzal is, hogy a románok egy része is ezt akarja. A követ számára ez a magyar elképzelés teljességgel utópisztikus volt. Kétségtelenül, az erdélyi románok csalódtak az ó-romániai politikai szereplőkben, de ez nem jelenti azt, hogy Magyarországhoz vágyódnának vissza, és csalódottságukat magyar irredenta körök kihasználhatnák – összegezte a tanulságokat a német követ.¹²⁴

A németek elzárkózása a magyar kezdeményezéstől nem sokat változott 1923-ra sem, amikor Bethlen megbízására Windischgrätz Lajos a magyar–német együttműködés tervével kereste fel Stresemant. A német tárgyalópartner azt felelte: „Nem, kedves herceg, mivel egy vak és egy béma, ha összefognak, nem sokat tudnak elérni, a külpolitikai együttthaladásnak kevés értelme lenne.”¹²⁵ A németek háritó magatartásának a nemzetközi politikai ellenérdekeltségeik mellett az is az oka lehetett, hogy a demokratikus berendezkedésű Németország idegenkedve tekintett Horthy Miklós Magyarországra.¹²⁶ „E Magyarország, sajnos, sokáig nem mérlegelte a Berlinnel szemben kialakítandó új politika szükségességét, mert továbbra sem hajlandó leszámolni a birodalmi tudat illúziójával. Változatlanul egyenrangú partnerként közeledett a német vezetéshez. A régi

¹²³ ROMSICS 1991. 140.

¹²⁴ PA AA II/b R74141 Politische Beziehungen zwischen Rumänien und Ungarn Band 1 19–22. A bukaresti német követség (Freytag) jelentése a német Külügyminisztériumnak, 1923. január 18.

¹²⁵ ROMSICS 1996. 188.

¹²⁶ PRITZ 2001. 68.

toposzokat ismételteti, s azt hiszi, hogy a »szláv tenger« valóságos »sorsközségbe« fűzi a két országot, holott az csupán ekkor már üres fikció volt, amit az első világháborús »fegyverbarátság« egyébként valóságos tényének ezerszer történő felemlgetésével akart hatékony politikai erővé formálni” – olvashatjuk Pritz Pál elemzésében.¹²⁷

1923-ra Bethlen belátta, hogy a revizionizmuson alapuló politika az adott nemzetközi helyzetben nem járhat sikerrel, nem tudja megnyerni egyik nagyhatalom támogatását sem. Németország elutasító magatartása mellett 1924–1925-ben az Olaszországgal való kapcsolat is elhidegült az 1924. januári olasz–jugoszláv és az 1924. júliusi olasz–csehszlovák barátsági és együttműködési szerződések miatt.¹²⁸ Bár az olasz–román szerződés ekkor még nem kötöttet meg, Magyarország joggal érezhette úgy, hogy Olaszország vele szemben a kisantantot támogatja. Ami viszont egyértelmű siker volt ebben az időszakban, hogy az országot 1922-ben felvették a Népszövetségbe, 1924-ben pedig megkapta a konszolidációhoz elengedhetetlen népszövetségi kölcsönt. 1924 áprilisában pedig megkötött a magyar–román kereskedelmi szerződés a függőben lévő gazdasági, pénzügyi, jóvátételi, közlekedési, postai kérdésekre vonatkozóan.¹²⁹

Bár Bethlent zsigeri antibolsevizmus és antikommunizmus jellemezte 1919 óta, felül tudott ezen emelkedni, és 1923–1924-ben a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvételének a lehetőségét kereste. Ebben két dolog motiválta. Egyrészt gazdasági érdek volt a szovjet korlátlan felvevőpiac lehetősége a magyar gyáripár számára. Másrészt érdekközösségben állt a Szovjetunióval amiatt, mert az nem ismerte el a versailles-i békerendszert, aminek lényeges eleme volt Besszarábia Romániához csatolása. Magyarország Szovjetunióhoz való közeledése egyáltalán nem volt unikális ekkor. 1924 elején több európai állam (Anglia, Olaszország, Ausztria, Görögország, a skandináv államok) is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A meginduló magyar–szovjet közeledés Besszarábia miatt Romániának igen kellemetlen volt, és a román kormány tartott egy rapallóihoz hasonló magyar–szovjet megegyezéstől.¹³⁰ 1923 decemberében Bukarest is javaslatot tett Moszkvának, hogy rendezzék a két ország közötti vitás kérdéseket, és hívjanak össze egy bilaterális konferenciát. Erre a konferenciára Bécsben került sor 1924. március 28. és április 2. között, a román–szovjet ellentét azonban olyan erős volt Besszarábia ügyében, hogy nem jutottak megállapodás-

127 Uo.

128 ROMSICS 1989. 176.

129 ÁDÁM 1989. 226.

130 HORY 1987. 447.

ra. A konferencia sikertelenségét befolyásolta az a körülmény is, hogy a francia parlament március 11-én ratifikálta a Besszarábia státuszát elfogadó párizsi jegyzőkönyvet. Magyarországnak kedvezett a román–szovjet konfliktus, hisz Besszarábia státuszának instabilitása reményt adott a magyar politikának is az elszakított területek visszacsatolására.¹³¹

Ám ez a magyar fél számára kedvező konstelláció sem volt elég a diplomáciai kapcsolatok felvételére a Szovjetunióval. Ennek egyrészt nemzetközi, másrészt belpolitikai okai voltak. 1924 októberében Angliában konzervatív kormány került hatalomra, amely nyíltan szovjetellenes volt, és mivel Magyarország számára fontos volt az angolokkal való jó kapcsolat megtartása, ezért ezt nem akarta kockáztatni. És legalább ennyire nyomós, ha nem nyomósabb volt a belpolitikai ok: nagyon nagy ellentábor kerekedett a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvételével szemben, a kormányzó, a fajvédők, a konzervatívok, a kereszténypártiak, a demokratikus ellenzék mind-mind ellene voltak, Bethlen ezért sem kockáztathatott. Tehát gyakorlatilag mind a magyarok, mind a románok kapcsolatfelvételi törekvései megghiúsultak, és aztán mindkét ország majd csak 1934-ben létesít diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval. Ez is rámutat arra a tényre, hogy mennyire a nagyhatalmi érdekek alakulásától függött egy-egy bilaterális kapcsolat kialakításának lehetősége.

A sikertelen szovjet közeledés után 1925-ben Bethlen ismételt Berlin barátságát kereste. A miniszterelnök magához hívatta a német követet és a következőket mondta neki: Magyarország és Németország a békeszerződések és a kisan-tant-ellenességük miatt sorsszerűen össze vannak kötve. „Minden magyar meg van győződve arról, hogy Magyarország feltámadása csak Németország oldalán lehetséges. Még akkor is, ha a két ország hivatalosan még nem szövethet egy-mással, akkor is a szövetség minden magyar patrióta szívében erőteljesen bele van horgonyozva.”¹³² A német válasz viszont ez volt: „A Magyarországgal való túl szoros együttműködés nagyon meggondolandó, mert ez megterhelne bennünket a Csehszlovákiának, Romániának, Jugoszláviának és Ausztriának juttatott területrészek visszaszerzésére vonatkozó magyar kívánságokkal.”¹³³ A magyar kormányfő tehát újabb elutasításban részesült.

A stresemanni külpolitika ugyanis más utakon járt. A sikeres revízióhoz elengedhetetlenül szükségesnek tartotta az ország gazdasági megerősödését és a

¹³¹ SERES 2006. 53–60. Lásd a 49. és az 59. sz. iratokat.

¹³² PA AA (B) R30531 Bd. 1. 1925. március 6. Welczek jelentése a német Külügyi Hivatalnak. Közli: Wilhelmstrasse 2016. 352. sz. irat, 893.

¹³³ ADAP, Serie B. Band III. 354. Idézi: ROMSICS 1996. 188.

franciákkal való megbékélést.¹³⁴ Ez utóbbi jegyében került sor 1925 októberében a locarnói konferenciára, amelynek eredménye a locarnói szerződésrendszer és a bennük foglalt garanciapaktum volt. Ezzel Németország megtörte a világháború vége óta meglévő morális és politikai elszigeteltségét, ami jelentős lépés volt európai hatalmi pozíciójának visszaszerzése felé.

A locarnói szerződések magyar fogadtatása egyáltalán nem volt kedvező. Magyarország attól tartott, hogy a nyugati hatalmak rá fogják kényszeríteni, hogy hasonló szerződést kössön a kisantant államaival, és ezáltal a revízió lehetősége végleg elúszna.¹³⁵ Johannes von Welczek budapesti német követ ezt nagyon jól látta. Úgy gondolta, hogy a kisantant rá fogja kényszeríteni Magyarországot egy hasonló garanciaszerződés megkötésére, „és akkor ez a kegyetlenül megcsonkított ország az utolsó esélyét is elveszteni, hogy államhatárait kiigazítsák vagy kitolják”.¹³⁶ Itt még akár részvétet is kiolvashatunk a követ szavaiból. A kisantant és Magyarország közötti paktum lehetőségét 1925 végén az angol külügyminiszter, Chamberlain konkrétan fel is vetette.¹³⁷

Az 1925 végén kirobbant frankhamisítási botrány azonban még inkább izolált helyzetbe hozta Magyarországot. A román sajtó túlfűtött, riadót fújó cikkeket írt az ügyről, ugyanakkor a román kormány a franciák felé azt sürgette, hogy meg kell ragadni a lehetőséget, hogy Magyarországot, mint aki a revanselkedését újra megmutatta, még inkább lenyomják.¹³⁸ A helyzetet jól jellemzi a román külügyminiszter panasa a bukaresti német követnek, miszerint a magyarok még arra sem vették a fáradságot, hogy a román lejt hamisítsák.¹³⁹

Románia számára a locarnói szerződések újabb frusztrációt okoztak, hisz úgy vélték, Németország erősödésével Románia pozíciói gyengülnek, mert a két legszorosabb szövetséges, Franciaország és Lengyelország érdekei Bukarest irányában gyengülni fognak. A német külügy szerint viszont a román pozícióvesztés pozitív hatással lesz a német–román kapcsolatokra, hiszen Románia már érezni fogja kisállami létét Németországgal szemben, és a tárgyalásokon sokkal

¹³⁴ KOLB–SCHUMANN 2013. 66.

¹³⁵ HÖPFNER 1983. 224.

¹³⁶ PA AA (B) R30531 Bd. 1. 1925. március 6. Welczek jelentése a német Külügyi Hivatalnak. Közli: Wilhelmstrasse 2016. 352. sz. irat 893.

¹³⁷ HÖPFNER 1983. 225.

¹³⁸ Lásd a 97. és a 109. sz. iratokat

¹³⁹ PA AA (B) R 30538 Bd. 1. Közli: Wilhelmstrasse 2016. 200. sz. irat, 478–479. 1926. január 12. A bukaresti német követség (Toepke) jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar frankhamisítási ügy és Románia ügyében.

engedékenyebb lesz, a megelőző években tapasztalt keménység a románok részéről meg fog törni.¹⁴⁰

Továbbá Bukarest tartott attól is, hogy Németország belépése a Nemzetek Szövetségébe a romániai magyar és német kisebbség erősödését fogja magával hozni.¹⁴¹ Nem hozta. Alig egy év múlva, 1926. szeptember 10-én Németország már a Nemzetek Szövetségének egyik tagállama lett.¹⁴²

A német külpolitika nyugati orientációja nem járt negatív következményekkel a Szovjetunióval való kapcsolatra, ugyanis 1926. április 24-én német–orosz barátsági szerződés kötöttet, az ún. berlini szerződés.¹⁴³ A két fél semlegességre kötelezte magát abban az esetben, amennyiben valamelyikük egy harmadik államot megtámadna. Románia számára a szerződés azt jelentette, hogy Németország és a Szovjetunió a békerendszert akarják felbomlasztani. A románok attól is tartottak, hogy Németország az egykori szövetségeseivel – idesorolták Ausztriát, Magyarországot és Bulgáriát – a kisebbségi kérdések által be fog avatkozni a szomszédos államok belügyeibe, és megpróbálja ezeket az államokat destabilizálni, valamint hogy Berlin és Moszkva szövetsége kiegészül Ankarával is, és így próbálják meg a *status quó*t felbomlasztani.¹⁴⁴ Ezen túlmenően a román diplomácia olyan információkat is szerzett, hogy 1926 augusztusában a magyar miniszterelnök is megpróbált Moszkvához közeledni.¹⁴⁵ A románok információi teljesen megalapozottak voltak.¹⁴⁶ Csalódottságukat fejezték ki a nyugati hatalmakkal szemben is, akik semmit nem léptek a német–szovjet szerződésre.

Románia válaszul a berlini szerződésre és a Magyarország felől sejtett fenyegetettségre a lengyel és a francia kapcsolatait igyekezett erősíteni. Románia Lengyelországgal már 1921 márciusában katonai szövetséget kötött.¹⁴⁷ 1926. március 26-án román–lengyel szövetség született, és Románia meglelégedéssel fogadta Pilsudski marsall 1926. májusi katonai puccsát is, ugyanakkor tartottak Pilsudski magyarbarátságától és csehszlovák-ellenességétől is.¹⁴⁸ 1927 végéig azonban a lengyel külpolitika háritó volt a magyarokkal szemben, amikor azok egy magyar–lengyel–olasz szövetség létrehozására törekedtek.¹⁴⁹ Ezt a szövetséget tulajdonképpen

¹⁴⁰ HÖPFNER 1983. 177.

¹⁴¹ Uo. 178.

¹⁴² KOLB–SCHUMANN 2013. 70.

¹⁴³ HALMOSY 1983. 254–259.

¹⁴⁴ DIMITRIU 2006. 213.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ ROMSICS 1991. 178.

¹⁴⁷ DIMITRIU 2006. 129. Lásd még a 16. sz. íratot.

¹⁴⁸ Uo. 217–219.

¹⁴⁹ Uo. 220.

a lengyelek is szerették volna, hiszen már Trianont követően tárgyaltak a magyarokkal a közös magyar–lengyel határ tervéről, amihez Olaszország támogatását szerették volna megnyerni, ám ennek akkor nem volt reálpolitikai aktualitása, mert az nyílt szembefordulást jelentett volna Lengyelország részéről a kisantanttal, és bár a kisantanthoz Varsó nem akart csatlakozni, de nyíltan konfrontálódni sem akart vele. Tehát a magyar–lengyel kapcsolatok is erősen függtek a kisantanttól. A román–lengyel megegyezéshez hasonló megállapodást Lengyelország csak 1928-ban kötött Magyarországgal.¹⁵⁰ Franciaország irányában pedig román sikernek számított az 1925 augusztusában aláírt szövetség ratifikálása 1926 júniusában. A ratifikálás a locarnói szerződések és Németország Népszövetségbe való belépésének előkészítése miatt váratott ennyit magára.¹⁵¹

1926 szeptemberében azonban Stresemann és az akkor kormányon lévő Averescu Genfben találkoztak egymással, és a román kormányfő németbarátságáról biztosította a német külügyminisztert, hozzátéve azt is, hogy Romániát a francia vágányról le akarja terelni. A román közeledési kísérlet hátterében természetesen az az érdek állt, hogy megpróbálja Románia kontextusában a német–szovjet szövetséget lazítani.¹⁵² Ez a román külpolitikai irányváltás azonban azért sem volt sikeres, mert nem volt ideje megérni a tárgyalásoknak. Averescu alig több mint egyéves kormányfősége után újra a francia orientációjú liberálisok kerültek hatalomra.

Mindeközben Magyarország a Jugoszláviával való kapcsolatait akarta szorosabbra fűzni, aminek egyik legjelentősebb megnyilvánulása Horthy Miklós mohácsi beszéde volt 1926 augusztusában a mohácsi vész 400. évfordulója alkalmából, amiben a kormányzó a Mohács és Trianon közötti párhuzamot vontta meg. Nem csupán a tragédia okán állította párhuzamba a két eseményt, hanem a török kiűzése kapcsán a magyar–szerb összefogást is követendő példának mutatta fel. A román sajtó erre még nem reagált, ez még nem érdekelté.¹⁵³ A mohácsi beszéd után viszont az esetleges magyar–jugoszláv közeledéstől Románia tartott, azt nem nézte jó szemmel. A mohácsi beszéd után Magyarország azzal a nyugalommal helyezhette előtérbe a kisebbségi kérdést a két ország viszonyában, hogy tudhatta, nincs veszítenivalója, hiszen a Belgráddal való megegyezésnek csekély esélye volt.¹⁵⁴ Olaszország közép-európai és balkáni politikája a húszas évek derekától felértékelődött a francia–olasz érdekellentét miatt, s ez megváltoztatta a magyar

¹⁵⁰ Lásd a 1087. lábjegyzetet.

¹⁵¹ DIMITRIU 2006. 220–221.

¹⁵² HÖPFNER 1983. 179.

¹⁵³ MARCHUT 2018c. 41.

¹⁵⁴ HORNYÁK 2016. 27.

külpolitika irányultságát is, amely a külpolitikai elszigeteltségből való kitörés lehetőségét látta az olaszokkal való megegyezésben. Hornyák Árpád ezt röviden így fogalmazta meg: „Jugoszlávia volt a csali, amivel Budapest az olasz halat akarta kifogni.”¹⁵⁵ Olaszország 1926 tavaszán még nem ellenezte a tervezett magyar–jugoszláv tárgyalásokat, viszont Albánia 1926. november 22-i olasz „védnökség” alá helyezésével oly feszültté vált az olasz–jugoszláv viszony, hogy katonai összetűzés veszélye is fenyegetett, és ebben a megváltozott helyzetben Olaszország már nem volt érdekelt a magyar–jugoszláv egyezmény megkötésében.¹⁵⁶

Magyarország izolált helyzetéből való kitörést kínálta a Mussolini Olaszországgal való kapcsolatfelvétel, így az elkövetkező évek német Magyarország-politikáját a kisebbségi kérdés mellett Róma és Budapest kooperációja befolyásolta. A román diplomácia is élénk figyelemmel kísérte a magyar–olasz közeledést.¹⁵⁷ A barátsági szerződést végül 1927. április 5-én kötötték meg, ami a két világháború közötti magyar külpolitika egyik nagy sikere volt.¹⁵⁸ Ennek a jelentőségéből semmit nem von le, ha figyelembe vesszük, hogy Olaszországnak nem magyar-politikája volt (mint ahogy Németországnak sem), hanem regionális politikai célkitűzései. Róma 1922-től kezdődő dunai politikája jegyében 1924 januárjában olasz–jugoszláv, 1924 júliusában olasz–csehszlovák barátsági szerződést kötött.¹⁵⁹ Romániával csak 1926. szeptember 16-án írtak alá szerződést, amivel tulajdonképpen ellensúlyozni akarták az ugyanazon év júniusában kötött román–francia szövetséget. Az olasz szerződés Romániának is jelentős külpolitikai sikere volt.¹⁶⁰ Berlin pedig gyanakodva figyelte Budapest és Róma együttműködését.

Olaszország úgy vélte, hogy Románia és Magyarország szövetségével sakkban tudja tartani Jugoszláviát, ezért az olaszok érdeke volt a magyar–román közeledés elősegítése. Már Bethlen 1927. áprilisi római útján is felvetődött a kérdés, majd e tárgyalások tovább folytatódtak 1928-ban Milánóban. Olaszország ekkor egy új közép-európai blokk létrehozásában gondolkodott, mely magyar–román–osztrák együttműködésen alapult volna, tulajdonképpen a kisantant bomlasztása céljával, ami Magyarország érdeke is volt. Mussolini azt ígérte Bethlennek, hogy a lengyelek közvetítését is fogja kérni ez ügyben, ennek nyomán 1928 második felében a magyar, az olasz és a lengyel diplomácia kísérletet tett a magyar–román meg-

¹⁵⁵ HORNYÁK 2008. 192.

¹⁵⁶ ROMSICS 1991. 179.

¹⁵⁷ Lásd a 129. sz. iratot.

¹⁵⁸ A másik csúcspontja az 1938 augusztusában megkötött bledi egyezmény volt Magyarország és a kisantant között.

¹⁵⁹ ROMSICS 1993. 77.

¹⁶⁰ CAMPUS 1975. 22.

egyezés megteremtésére.¹⁶¹ A megegyezés előfeltételeit Bethlen a következőképp foglalta össze: az évek óta húzódó ún. optánskérdés mindkét fél részre elfogadható rendezése, a kisebbségi sérelmek orvoslása és Románia eltávolodása a kisantanttól. A kemény magyar feltételekre Titulescu kemény román feltételekkel válaszolt: Magyarország garantálja a határok sérhetetlenségét és mérsékli a követeléseit az optánsok ügyében. Az első feltételbe Bethlen akkor ment volna bele, ha Románia garantálja Erdély autonómiáját. Ez a románok számára elfogadhatatlan volt, és az optánskérdésben sem tudtak megegyezni, ezért ez a kísérlet kudarcot vallott.

Nyilvánvalóan nehezítette a megegyezést az is, hogy 1927-től kezdődően Bethlen már nyíltan hangoztatta revíziós szándékait, ebben a külpolitikai elszigeteltségből való kitörés mellett Lord Rothermere brit sajtómágnás akciója is segítségére volt. Olyan intenzív és nyílt revíziós politika vette kezdetét, ami természetesen vont magaával a kisantantállamok ellenérzését.

Közben Romániában belpolitikai változás is történt, hiszen 1928 novemberében a liberálisok újra kikerültek a kormányzásból, és a parasztpárti Iuliu Maniu került kormányfői pozícióba, akitől mind Budapest, mind az erdélyi magyarok a kisebbségi sérelmek orvoslását várták. Ennek jegyében a magyar politikai vezetők is reális esélyt láttak a magyar–román közeledésre, amit Olaszország továbbra is kívánatosnak tartott, és August Zaleski lengyel külügyminiszter is kész volt közvetíteni a két fél között.¹⁶² Azonban Mironescu külügyminiszterrel sem volt könnyebb tárgyalni, mint Titulescuval, így a megegyezés újra zátonyra futott. Mindebből látható, hogy Olaszország nem volt olyan tényező, amely befolyásolni tudta volna a magyar–román kapcsolatokat. „Mussolini ereje nem volt több, mint a cirkuszi artistáé, aki tömör acélnak látszó papírmásé súlyzók emelgetésével szédíti közönségét” – fogalmazta meg találóan Juhász Gyula.¹⁶³

Az olasz szövetség után Bethlen azonban nem mérlegelte a németek esetleges elutasító magatartását,¹⁶⁴ nagy tervét, a német–olasz–osztrák–magyar együttműködést akarta megvalósítani, mert meg volt győződve arról, hogy Olaszország gazdaságilag nem fog sokat jelenteni országa számára. Stresemann viszont egyértelművé tette Bethlen számára, hogy ezt a konstellációt kizártnak tartja.¹⁶⁵ 1928 májusára már Kánya Kálmán berlini magyar követ is belátta, hogy Németország Magyarországtól való elzárkózása a közeljövőben nem fog megváltozni.

¹⁶¹ ROMSICS 1993. 77–78.

¹⁶² Ehhez lásd a 172. sz. iratot.

¹⁶³ JUHÁSZ 1988. 108.

¹⁶⁴ Berlin gyanakodva figyelte Budapest és Róma együttműködését.

¹⁶⁵ HÖPFNER 1983. 228.

A német külpolitikában Stresemann halála és az 1929-ben kirobbant gazdasági válság azonban változást hozott, és egyre inkább a revízióra került a fő hangsúly.¹⁶⁶ Az Egyesült Államokhoz való közeledéstől várták a revíziós stagnálásból való kitörést. A széles német közvélemény úgy vélte, hogy a locarnói szerződések nem hozták meg az áttörést.

A német külpolitika 1929-ig tudatosan tartotta távol magát a térség politikai ügyeibe való beavatkozástól, a kivárás és a tartózkodás politikája volt ez, ahogyan Stresemann fogalmazott.¹⁶⁷ „Stresemann általános külpolitikai vonalvezetését, továbbá ennek alárendelt Délkelet-Európa-politikáját és ezen belül Budapest új, Bécs nélküli »helyértékét« a magyar közvélemény és politikai vezetés sokáig nem értette, majd miután megértette, a fejét homokba dugó strucc pozíciójához hasonló sértett alapállást vett fel.”¹⁶⁸

Nem segítette elő a kapcsolatok javulását az 1928 végén megkötött magyar–lengyel döntőbírósi szerződés sem,¹⁶⁹ ám ennél is nyugtalanítóbb volt a németek számára Bethlen párizsi útja 1929-ben. A Wilhelmstrassén úgy gondolták, hogy a franciák nyitottak lesznek a magyar közeledésre, amivel ellensúlyozzák az olasz–magyar barátságot.¹⁷⁰ Ahogy azt a budapesti román követ, Vasile Grigorcea igen jól átlátta, Németországot Budapesttel kapcsolatban egyedül az érdekli, hogy ne kerüljön közelebbi kapcsolatba Lengyelországgal, Franciaországnak pedig érdeke volt a magyar–lengyel jó viszony.¹⁷¹ Mivel Németország ellenérdekelte volt a magyar–lengyel barátságban, a magyar–román közeledést sem tartotta kíváncsnak. A Wilhelmstrassén úgy gondolkodtak, hogy amíg a magyar–román viszony feszült, Lengyelország nem fog közelebb kerülni Magyarországhoz, nehogy megsértse a Romániával való szövetségét.

Mint láthattuk, a magyar–román megegyezés lehetőségének két akadálya volt. Az egyik a határok és Erdély kérdése, a másik az optánsügy. Az elsőben Erdély autonómiájának fejében Bethlen hajlott volna a megegyezésre, a másodikban azonban – személyes érintettsége okán is – hajthatatlan volt. Ez kül- és belpolitikailag is nehéz helyzetbe hozta őt. Mivel képtelen volt az önös érdekeit félretenni és a kompromisszumnak a leghalványabb jelét sem mutatta, döntés csak az 1930. januári hágai és az 1930. áprilisi prágai konferencián született. A hágai konferen-

¹⁶⁶ NIEDHART 2013. 29.

¹⁶⁷ ROMSICS 1996. 186.

¹⁶⁸ ROMSICS 1996. 187.

¹⁶⁹ Ehhez hasonló szerződést kötött Magyarország 1929-ben Bulgáriával, míg Törökországgal 1929. január 5-én semlegességi és döntőbírósi szerződést. Lásd ROMSICS 2000.

¹⁷⁰ HÖPFNER 1983. 232.

¹⁷¹ Lásd a 172. sz. iratot.

cia úgy döntött, hogy létrehoznak egy alapot, amelyből a vegyes döntőbíróóságok által a magyar felpereseknek nyújtott összes kártérítési igényt fedezni kell. Ezt az alapot 1943-ig a magyar jóvátételből részesülő hitelező hatalmak (Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Portugália, Belgium és Japán) kvótáiból fedezték, 1944 és 1966 között pedig a kisantantállamoknak járó magyar jóvátétel bevételeiből, és egyéb járandóságokból.¹⁷² A világgazdasági válság következtében azonban 1932-ben a nagyhatalmak minden jóvátételi kötelezettséget eltöröltek, a győztesek 1940 után semmit nem fizettek be az alapba (addig is csak nagyon keveset), így az optánsok kártalanítása sem történt meg.

Az optánskérdés „megoldásával” tulajdonképpen kiiktatódott a magyar–román kapcsolatok egyik legnehezebben áthidalható problémája, tehát elvileg 1930-tól meglett volna az esély a kapcsolatok normalizálódására. Kereskedelmi és gazdasági téren ez az enyhülés valóban megfigyelhető volt, és a politikai közeledésre is megvolt a szándék egyrészt Bethlen részéről, aki 1930 nyarán londoni útja során kifejtette Seton-Watsonnak (történész, publicista, politikai aktivista), hogy Magyarországnak érdeke a jó viszony megteremtése Romániával, és úgy gondolja, most jött el erre a megfelelő pillanat. Ezt annál is inkább gondolhatta így, mert 1930 júniusában tért vissza brit „emigrációjából” Károly herceg, akit II. Károly néven román királlyá koronáztak, és ő is kifejezte szándékát a magyar–román kapcsolatok javítására. Előrelépés azonban ekkor sem következett be.¹⁷³

A magyar–román érdekek a páneurópai gondolattal és tervekkel kapcsolatban is ütköztek. Az 1920-as évek második felében Európa *status quót* fenntartani kívánó táborában egyre nagyobb bázisa lett a páneurópai gondolatnak. Európa egységesítésének kérdése két megközelítésben is jelentkezett: egyrészt gazdasági egység megteremtését célozták, másrészt pedig a gazdasági kérdések mellett a politikai, föderalisztikus átalakulást javasolták.¹⁷⁴

A mozgalom megindítója a bécsi Richard Coudenhove-Kalergi gróf volt, aki 1923-ban *PanEuropa* című könyvében fejtette ki először az Európai Egyesült Államok eszméjét. Elgondolásának vezérfonala: ha Európa nem találja meg belső gyógyulásának útját, akkor újabb háborúba sodródik, amelynek a kimenetele még borzalmasabb lesz az addiginál. Coudenhove-Kalergi Európájában Anglia és a Szovjetunió nem kapott helyet. Az államszövetségben belül az egyes országok nemzeti szempontból önállóak lettek volna.

¹⁷² BERKES 2021.

¹⁷³ ROMSICS 1991. 189.

¹⁷⁴ ORMOS 2007. 97.

A egységes Európában legérdekeltebb országok Franciaország és Németország voltak, leginkább az 1920-as évek első felében. A francia–német együttműködés szellemében mindketten támogatták az egységesítő elképzelést. Párizs számára a gazdasági előnyök mellett biztonságot is nyújthatott volna, Berlin számára pedig – taktikai okokból – a *Mitteleuropa*-tervbe illeszkedhetett, bár egy német vezetésű *Mitteleuropa* létrehozását a franciák nyilván nem nézték volna tétlenül. Ausztria a terv kedvező németországi fogadtatása miatt rokonszenvezett vele, a közép-európai térség többi állama viszont vegyesen fogadta: Csehszlovákiában ambivalensen, Romániában nagy rokonszenvvel, Lengyelországban elutasítóan, a többi államban pedig nem vagy csak alig foglalkoztak vele. Ezek közé tartozott Magyarország is.

Iuliu Maniu már 1924-ben az európai integráció híve volt, a Parasztpárt kormányra kerülésével 1928 novemberében pedig Románia hivatalos külpolitikai kurzusának is része lett az európai integráció.¹⁷⁵ Úgy gondolták, így lesznek majd a határok átjárhatóak, és akkor nem kell azokat megváltoztatni.

1929. szeptember 5-én a Népszövetség közgyűlésén Aristide Briand francia külügyminiszter az európai egység mellett szállt síkra, és megígérte az Európai Egyesült Államokra vonatkozó terv kidolgoztatását, amely nyolc hónappal később meg is jelent. A közgyűlésen Románia képviselőjében Mironescu volt jelen, aki hangsúlyozta, hogy először normalizálni kell a politikai és gazdasági kapcsolatokat, mert csak így lehet stabil föderációt létrehozni. Mironescu román külügyminiszter a Népszövetség ülésén, szeptember 11-én az Európai Egyesült Államok létrehozását illetően Románia támogatásáról biztosította a francia külügyminisztert. A Maniu-kormány támogatta a Briand-tervet, sőt kidolgozott egy román stratégiát a páneurópai integráció szakaszokban történő megszervezésére is. Az első szakaszt a közép-európai gazdasági egység megvalósításában látta.¹⁷⁶

1930. május 27-én a román parlament díszülést tartott a francia vendégek tiszteletére, ahol Mironescu külügyminiszter kifejtette, Románia teljes mértékben támogatja Európa federalizálásának tervét mint az egyetlen garanciát a *status quo* és a béke megőrzésére. 1930. július 1-jén pedig a Romániába néhány napja visszatért II. Károly király felszólalásában külön kiemelte, hogy támogatja Briand uniós tervezetét, a hágai egyezmény ratifikálását, mivel azok a béke garanciáját és a nemzetek megbékélését szolgálják, és fontos lépést jelentenek az európai integráció útján. Hivatalosan is bejelentette, hogy Románia támogatja Briand ter-

¹⁷⁵ BAUMGARTNER 2007. 184.

¹⁷⁶ Uo. 185.

vezetét, és úgy értékelte, hogy ez „a közeljövő legnagyobb nemzetközi együttműködése”.¹⁷⁷

Gratz Gusztáv volt külügyminiszter a memorandum megjelenése után foglalkozott a kérdéssel a *Magyar Szemlében*. Gratz a megelőző évtizedek történeti fejlődéséből mutatott rá az egységesítés szükségességére. A nemzetiségi elv generálta differenciálódás alakította ki a vágyat az integrálódásra, amelynek elsősorban gazdasági okait látta. Coudenhove-Kalergi Páneurópiáját azért bírálta, mert szerinte az utópisztikus, elhomályosítja a nemzeti érdeket és radikális baloldali pártokban talál támaszt. Ez azonban messze nem volt így, és ezt minden bizonnyal Gratz is jól tudta, a Briand-féle javaslatot pedig a Népszövetség egyszerű másolatának tartotta. Gratz azonban joggal kifogásolta, hogy Briand rendszerében elsősorban a győztes nagyhatalmak és szövetségeseik akarata érvényesülne, amiből levonta a következtetést: „Briand konkrét javaslataiban sok örömünk nem lehet.”¹⁷⁸

1931 márciusában Teleki Pál fogalmazta meg gondolatait a páneurópai elképzelésekkel kapcsolatban. Szerinte – olvashatjuk a *Magyar Szemlében*¹⁷⁹ – az európai integrálódási folyamat természetes szükségszerűség, amelynek elsődlegesen gazdasági okai vannak, ám a szétagoltság miatt az európai öntudat kifejlődése nem lesz tömegjelenség. Ebből a gondolatából következik – és tulajdonképpen ez lesz a páneurópai elgondolások kritikájának alapja –, hogy nem lehet az Amerikai Egyesült Államok mintájára létrehozni az Európai Egyesült Államokat, mert míg „az amerikai életegység asszimilál, az európai differenciál.” Gratzhoz hasonlóan Teleki is a népszövetségi rendszer másolatának tartotta az új Európa-tervet, amely a „jelenbenlátás hibájában” szenvedett, de elismerte, hogy az egy jelentős lépés az európai tömörülés felé.

A páneurópai gondolat körüli vitával egy időben a *Magyar Szemle* olvasója Ottlik László *Új Hungáriájára* figyelt.¹⁸⁰ A tanulmány üzenetét – sok ok miatt – sokkal inkább érezhette magáénak, mint az európai egység megteremtését. Ottlik Új Hungáriája is a Csonka-Magyarországnál nagyobb egységben gondolkodott úgy, hogy a vezető szerep a magyaroké. Ottlik egy föderalistikus államalakulatot képzelt el, amelyet a 19. századi liberális nacionalizmus helyett a neopatriotizmus fog megteremteni és összetartani, ahol nem a náció, hanem a *terrenum* lesz az elsődleges. A nemzetiségek visszatérését pedig különböző autonómiákkal vélte elérhetőnek. Többben úgy vélték, hogy a cikket Bethlen István

¹⁷⁷ Uo. 186.

¹⁷⁸ GRATZ 1930. 218.

¹⁷⁹ TELEKI 1931.

¹⁸⁰ OTTLIK 1928.

inspirálta, többek között a budapesti román követségen is így gondolták.¹⁸¹ Pritz Pál szerint is „minden bizonnyal nem csupán sugallt, hanem mértékadó illethe-
sekkel egyeztetett szövegről” van szó.¹⁸² Zeidler Miklós is osztja azt a véleményt,
hogy lehet alapja ennek a vélekedésnek.¹⁸³ Ezt látszik igazolni az is, hogy Bethlen
1933-as németországi és angliai útjai során megtartott előadásokon Ottlik szava-
it közvetítette az ottani hallgatóságnak.¹⁸⁴

Tehát az Európa jövőjéről alkotott kép is teljesen eltérő volt a magyar és a ro-
mán külpolitikai gondolkodásban. Mindkét fél a saját nemzetállami mivoltát pró-
bálta erősíteni, megtartani, visszaszerezni, amiben Erdély ütközőzóna volt. Bár
látszólag úgy tűnik, hogy a román koncepció volt az európeér, a magyar pedig a
nemzetállami, a valóságban az európai politikára Romániának is saját nemzetállami
keretei megerősítése miatt volt szüksége. Ők nem Európai Egyesült Államokat
akartak, hanem egy olyan európai hatalmi egyensúlyt, amiben Nagy-Románia
tartósan megmaradhat. Az „új hungáriás” magyar elképzelés pedig minden pán-
európai törekvésben a történelmi Magyarország visszaállításának a gátját látta, és
abban reménykedett, hogy az európai politika alakulása ezt lehetővé teszi majd.
1938–1944 között ez meg is történt: tiszavirág-életűen, részlegesen, Adolf Hitler
kezeiből, hogy aztán 1945-től újra porba hulljon.

A magyar–román diplomáciai kapcsolatok kulcskérdései

A magyar–román közeledés kísérleteinek kudarca abban is gyökerezett, illetve
abban is megnyilvánult, hogy a két félnek diplomáciai szinten nem voltak „közös
ügyeik”. Ez alól kivételt képez a Népszövetségbe delegált diplomaták tevékenysé-
ge, mert ott egy-egy panasz kapcsán rá voltak kényszerítve valamiféle együttmű-
ködésre. A forrásokból az látható, hogy a bukaresti magyar és a budapesti román
követség tulajdonképpen párhuzamosan tevékenykedett, érintkezési felületeik
nemigen voltak. Egy közös érintkezési pont a kisebbségi kérdés lehetett volna,
de létszámát, történetiségét és helyzetét tekintve olyan nagy aránytalanság és
különbség volt a magyarországi románok és a romániai magyarok között, hogy e
téren sem jött létre érdemi párbeszéd.

¹⁸¹ Lásd a 167. sz. iratot.

¹⁸² BALOGH–SIPOS 2002. 561.

¹⁸³ ZEIDLER 2009. 153.

¹⁸⁴ GYURGYÁK 2007. 226.

Míg a magyar követi jelentések döntő többségükben kisebbségi kérdéssel foglalkoztak, a román követi jelentésekben csak elvétve bukkant fel a magyarországi románok helyzete, viszont előszeretettel írtak összefoglalókat a magyarországi politikai helyzetről, azon belül is az ellenzéki felszólalók kormányt bíráló beszédeiről, valamint Magyarország megegyezési próbálkozásairól egy-egy nagyhatalommal, vagy a külföldi magyar propagandatevékenységről. A magyarországi németek helyzetéről és benne Bleyer Jakab magyarországi német vezető parlamenti beszédeiről jelentéseket küldtek a román külügyminisztériumba, mert azokat fel tudták használni a Népszövetség előtt, ezzel nemzetközi szinten a magyar sérelmek élet igyekeztek tompítani. Ugyanilyen jól hasznosították a már említett külföldi magyar emigráció megnyilvánulásait is. De az sem volt közömbös Bukarestnek, hogy a futballmérkőzéseken az erdélyi magyarok miért Magyarországnak drukkolnak, vagy hogy augusztus 20-át hogyan ünneplik meg.

Az alábbiakban egy-egy konkrét szituáció diplomáciai küzdelmeit mutatom be. Itt olyan problémákat választottam, melyek egészében vagy nagy részben átívelték a teljes évtizedet, tehát konstans kérdései voltak a diplomáciai kapcsolatoknak.

Agrárreform – telepések – optánsügy

A térség államaiban – Magyarország kivételével – a nagybirtokrendszert a két világháború közötti időszakban lényegileg felszámolták. Romániában és Jugoszláviában gyors és radikális reformot valósítottak meg, míg Csehszlovákiában és Lengyelországban lassúbb és mérsékeltebb volt a végrehajtás. A korszak földreformjai olyan változatos képet mutattak az alapelvekben, a végrehajtás eszközeiben és tempójában, hogy általános megállapításokat nehéz tenni, ám kétségkívül van számos hasonlóság is.

Erdélyben a dualizmus időszakában az agrártársadalmon belül a családi gazdasággal rendelkező parasztok voltak többségben. Ezeken a területeken a nagybirtok negatív hatása kevésbé volt jellemző, és az agrártársadalom jóval kiegyensúlyozottabb képet mutatott, mint Magyarország központi területein.¹⁸⁵ Erdélyben a magánkézben lévő mezőgazdasági birtokállomány 70%-a saját felszereléssel és állatállománnyal rendelkező parasztok kezén volt, 100 kat. holdnál kevesebb földdel rendelkezett az összes földtulajdonos 98%-a. Erős paraszti középréteg fejlődött ki. A mezőgazdasági terület 30%-a volt tehát a nagybirtokosok tulajdonában. Ellen-

¹⁸⁵ GUNST 1998. 206.

ben a közép- és nagybirtok kategóriába tartoztak a szociális funkciót betöltő köz- és közösségi birtokok is, melyek Ó-Romániában egyáltalán nem vagy csak alig léteztek.¹⁸⁶ A nagybirtokok esetében a területek 59%-a köztulajdonban – egyházak, alapítványok, közbirtokosságok stb. – volt és nagyrészt erdőterületekből állt.¹⁸⁷

Ó-Románia birtokmegoszlása sokkal előnytelenebb képet mutatott az erdélyi területekhez képest: a nagybirtokok és latifundiumok kevesek, a politikai és a gazdasági élet vezetőinek kezén voltak. A mezőgazdasági területek 48,6%-a a földtulajdonosok 0,005%-ának tulajdonában volt. Ezzel szemben volt a törpe parasztbirtokok nagy tömege, és a kettő között mély szakadék tátongott. Az összes földtulajdonos 95%-ának a kezén a mezőgazdasági terület mindössze 40,5%-a volt.¹⁸⁸ Paraszti középréteg lényegében nem létezett. A törpebirtokosok a nagybirtokoktól függő helyzetbe kerültek, és kettejük közé ékelődtek még az uzsorások, akik országszerte kiterjedt hálózatot építettek ki.¹⁸⁹

A birtokstruktúrán kívül azonban pillantást kell vetnünk arra is, hogy a földbirtokok hogyan oszlottak meg Erdélyben nemzetiségenként.¹⁹⁰ A föld nélküli parasztság 63%-a román, 26%-a magyar volt, a 10 kat. holdon aluliak 75%-a román, 18%-a magyar, a kis- és középbirtokosok esetében (50–100 kat. hold) a románság számarányának megfelelően, a nagybirtokosok (1000 kat. holdnál nagyobb területtel rendelkezők) körében pedig alulreprezentált volt.¹⁹¹

Ez a jelentős birtokmegoszlási különbség és az ehhez társuló románok számára kedvezőtlen nemzetiségi arányszám természetesen indokoltta tette az agrárkérdés megoldásának eltérő módjait az országnyival megnövekedett Romániában.

Az 1918. december 1-jei gyulafehérvári határozatokban megfogalmazódott a radikális agrárreform programja. A 3. cikkely 5. pontja ekképp szól: „Gyökeres agrárreform. Az összes birtokok, különösen a nagybirtokok összeírása meg fog

¹⁸⁶ VENCZEL 1942. 334–335.

¹⁸⁷ VINCZE 1996.

¹⁸⁸ Uo.

¹⁸⁹ KLEIN 1927. 12–13. A szerzőnek a romániai német akadémikusok nagyszebeni összefövetelén 1926. szeptember 12-én tartott előadása. Vö. VENCZEL 1942. 333.

¹⁹⁰ Ezen adatokhoz látnunk kell az 1910-es népszámlálási arányszámokat is. E szerint Erdélyben (értve ez alatt a trianoni békeszerződésben Romániához csatolt volt magyarországi területeket) a magyarok aránya 31,6%, a románok aránya pedig 53,8% volt. Lásd VARGA 1988. 5.

¹⁹¹ MÓRICZ 1932. 212. Ettől eltérő számadatokat közöl: RUS 1983. 343. Az eltérés oka, hogy míg Móricz külön kezeli a mezőgazdasági földterületet és az erdőterületet, Rus egy kategóriába sorolja azokat, illetve a nagybirtok esetében Russal ellentétben Móricz feltünteti az egyházi, alapítványi, közbirtokossági tulajdonokat is. Ebből is jól látható a két nemzeti paradigma egymásnak feszülése, mert míg egyik a magyar, a másik a román álláspont érveit támasztja alá.

történni. Eme összeírásnak és ama jognak alapján, hogy a latifundiumok a szükséglet szerint kisebbsíthetők, megszüntetvén a hitbizományokat, lehetővé kell tenni a földművesnek, hogy birtokot (szántót, legelőt, erdőt) szerezhessen, legalábbis annyit, amennyit ő és családja meg tud munkálni. Ennek az agrárpolitikának a vezetőelve egyfelől a társadalmi kiegyenlítődés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása.¹⁹² Ebből azt látjuk, hogy elvi szinten az agrárreformot elsősorban társadalmi-gazdasági célból szándékoztak véghezvinni.

A román király már 1918. december 13-án kiadta a földreformról szóló dekretumot, mely azonban csak az ókirálysági területekre terjedt ki. A parlamenttel nem hagyatták jóvá, királyi dekretumként emelték jogerőre. E dekretum azonban nem elégítette ki a szegényparasztság igényeit. A korrekcióra a parasztok megmozdulásai miatt az 1920 márciusában hatalomra kerülő néppárti Alexandru Averescu tábornok kormányzása alatt került sor 1920. július 14-én. Az agrárreformról szóló törvénnyel a parlament jóváhagyta a korábbi dekretumot és az az alapján végrehajtott kisajátításokat, további rendelkezésekkel kiegészítve.¹⁹³

Az erdélyi Kormányzótanács (*Consiliul Dirigent*) 1919. szeptember 10-én bocsátotta ki a 3911/1919. sz. rendelet törvényt,¹⁹⁴ amit az Averescu-kormány¹⁹⁵ 1920. július 9-i 2478/1920. sz. rendelet törvénye módosított.¹⁹⁶ A kisajátítást azonban nem ezek, hanem az 1921. július 23-i Garoflid-féle törvény alapján hajtották végre, mely Erdélyre, Bánátra, Máramarosra és a Kőrös-vidékre terjedt ki és 1922 novemberében lépett érvénybe.¹⁹⁷ A bukovinai és a besszarábiai területekre szintén önálló földreformtörvényeket hoztak.

A cél az volt, hogy minél inkább kitágítsák a kisajátítandó birtokok körét. Az agrárreform végrehajtására a földművelésügyi minisztérium mellé felállították a Birtokügyi Bizottságot (*Comitetul Agrar*), ami a minisztérium legfőbb tanácsadó szerve volt a kisajátítások ügyében és a földosztással kapcsolatos kérdésekben. A kisajátítóhatóságok a járási kisajátítóbizottság (*Comisiunea de ocol pentru expropriere*) és a megyei kisajátítóbizottság (*Comisiunea județeană de expropriere*) voltak. A földosztó hatóságok a helyi bizottság (*Comitetul local*), a járási földosztó bizottság (*Comisiunea de ocol pentru improprietărie*) és a megyei földosztó bi-

¹⁹² OBERDING 1930. 16.

¹⁹³ Uo. 491.

¹⁹⁴ *Monitorul Oficial*, 1919. 117. sz.

¹⁹⁵ Alexandru Averescu három alkalommal volt kormányfő: 1918. február 9. – március 15.; 1920. március 19. – 1921. december 18.; 1926. március 30. – 1927. június 4.

¹⁹⁶ *Monitorul Oficial*, 1920. 55. sz.

¹⁹⁷ *Monitorul Oficial*, 1921. 93. sz. Lásd még többek között: MIKÓ 1941.; OBERDING 1930. 32.

zottság (*Comisiunea județeană pentru improprietărie*) voltak. A földbirtokosokat kizárták mind a kisajátítási, mind a földosztási bizottságokból.¹⁹⁸

Az okiráltságbeli és az erdélyi törvények között jelentős különbségek voltak: míg a Regátban maximálták a kisajátítható földterület nagyságát, Erdélyben nem; a tulajdonosnál maradó terület nagysága Erdélyben 50, 100 vagy 200 hold, a Regátban 173 vagy 261 hold;¹⁹⁹ a földek megváltási ára a Regátban jóval kedvezőbb volt, mint Erdélyben; Erdélyben egy tulajdonos több településen lévő birtokát egynek tekintették, a Regátban nem; Erdélyben a magánkézen lévő erdőbirtokokat is érintette a törvény, a Regátban csak kivételes esetben.²⁰⁰

Az Averescu-kormány ideje alatt a magyarságnak nem volt még parlamenti képvisellete, és a harmadik törvényt is meghallgatása és hozzájárulása nélkül hozták meg. A szászok erőteljesen tiltakoztak a törvénytervezet törvényerőre emelése ellen. A magyarság első tiltakozása a Magyar Szövetség manifesztációja volt,²⁰¹ amelyben szót emeltek az ellen, hogy az agrárreformtörvényt a magyarság meghallgatása nélkül, a szászok és a németek tiltakozása ellenére és az erdélyi románság képviselői jórészenek távollétében szavazták meg, így a törvény revízióját kérték. Tiltakoztak, hogy az erdélyi törvény eltér az ó-románaitól, és a különbségek a nemzeti kisebbségek számára sérelmesek. Különösen sérelmeztek, hogy a törvény egyházi, kulturális, iskolai, alapítványi birtokok és közbirtokosságok kényszerkisajátítását mondja ki.

A diszkriminációra mutatott rá az Erdélyi Gazdasági Egyletnek a kényszerbérleti sérelmek tárgyában az uralkodó, Ferdinánd királyhoz intézett felirata is,²⁰² ami azonban megválaszolatlan maradt. Majd 1921 júniusában a kormányhoz is memorandummal fordultak,²⁰³ de ez is eredménytelen maradt. Az Erdélyi Gazdasági Egylet 1921. szeptember 25-ére tiltakozó nagygyűlést szervezett Marosvásárhelyen, ám ez a helyzeten mit sem változtatott.²⁰⁴ 1921 novemberében megjelent a törvény végrehajtási utasítása, és 1922 májusában megindultak a kisajátítások. Az 1923-as Alkotmányba pedig beiktatták az agrártörvény főbb cikkeit.

¹⁹⁸ OBERDING 1930. 48–49.

¹⁹⁹ Hegyvidék esetében Erdélyben 50 kat. hold, Ó-Romániában 174 kat. hold (= 100 hektár), dombvidék esetén Erdélyben 100 kat. hold, Ó-Romániában 174 kat. hold, sík vidéken Erdélyben 200 kat. hold, Ó-Romániában 261 kat. hold (=150 hektár) a magánkézen megmaradható tulajdon. Lásd DOLMÁNYOS 1963. 492.

²⁰⁰ Minderről bővebben lásd VINCZE 1996.; ȘANDRU 1975.

²⁰¹ OBERDING 1930. 56.

²⁰² Az Erdélyi Gazdasági Egylet 876-II-5–1920. sz. miniszteri felirata az agrársérelmek tárgyában. *Erdélyi Gazda*, 51. évf., 1920. 8–9. sz. Közli: OBERDING 1930. 24–26.

²⁰³ Uo. 26.

²⁰⁴ Uo. 58.

Az Erdélyt érintő agrárrendeletek, törvények tulajdonképpen úgy születtek meg, hogy a magyar kormány esetleges diplomáciai tiltakozásai eleve kizártak, illetve akadályozottak voltak, hiszen a bukaresti magyar külképviselet sem működött még. A békeszerződések kisebbségvédelmi rendelkezései adtak elvi lehetőséget a beavatkozásra. A Népszövetségnek ekkor Magyarország még tagja sem volt, így egyetlen lehetőségként kínálkozott az, amit a magyar kormány meg is tett: 1920. december 31-én Teleki Pál külügyminiszter tiltakozó jegyzékben fordult a Szövetséges és Társult Főhatalmak budapesti megbízottjaihoz a román kormány agrárrendeletei ellen, majd a jegyzéket 1921. április 15-én átnyújtották Jules Cambonnak, a Nagykövetek Tanácsa elnökének is.²⁰⁵ 1921. április 28-án Bánffy Miklós külügyminiszter újabb jegyzéket nyújtott be, amelyben az előző, Teleki-féle jegyzékkel szemben sokkal inkább annak kisebbségellenes karakterére helyezte a hangsúlyt. Ez a jegyzék is eljutott a Nagykövetek Tanácsa elé.²⁰⁶

Az 1921. júliusi erdélyi agrártörvény után, 1921. október 6–7-én a Bocskay Szövetség fordult panasszal, memorandummal a Népszövetséghez.²⁰⁷ Míg az előző kettő nem jutott el a Népszövetség Tanácsához, ez utóbbit 1921. október 31-én átadták Románia képviselőjének, és a román kormány 1922. január 2-án, majd április 1-jén küldte meg észrevételeit a beadványhoz.²⁰⁸

A budapesti román követ, Traian Stîrcea természetesen figyelemmel követte a magyar kormány külföldi próbálkozásait, és 1921. június 5-én arról számolt be Take Ionescu román külügyminiszternek, hogy Apponyi Albert és Teleki Pál Genfben utazik a nemzetközi konferenciára.²⁰⁹ Ezt megelőzően Teleki egy hónapig Párizsban volt, ahol Magyarország érdekében próbált közbenjárni. A román követ jelentette, hogy a magyar delegáció Genfben elsősorban az erdélyi magyarok ügyét szeretné felhozni, és egy terjedelmes szöveget fogalmaztak meg a magyar sérelmekről. Ezek közül is az agrárreformból következő diszkriminációkra hívták fel a figyelmet. Főleg azt sérelmezték, hogy az erdélyi kisajátítások megváltási árát az 1914-es évek áraiból számítják, míg a regátiakat az 1917-esből.²¹⁰

Magyarország számára az elsődleges külpolitikai cél az ország elszigeteltségéből való kitörés és a gazdasági talpra állás volt. Ennek jegyében kapott Rubido-Zichy instrukciókat a magyar külügyminisztériumtól, hogy készítse elő a

²⁰⁵ TRUHART 1931. 137.

²⁰⁶ C. 230. M. 168. 1921. 1. Lásd TRUHART 1931. 137.

²⁰⁷ BÁRDI 2013. 333.

²⁰⁸ C. 215. M. 117. 1922. 1. Lásd TRUHART 1931. 138.; VENCZEL 1942.; BÁRDI 2013. 333.

²⁰⁹ Lásd a 11. sz. iratot.

²¹⁰ Stîrcea ebben nem pontos: az erdélyi agrártörvény az 1908–1913-as átlagárát vette alapul, míg a regáti az 1917–1922-es átlagárát. Vö. VENCZEL 1942.; VINCZE 1996.

román kormánnyal való gazdasági tárgyalásokat. Cserébe azt ígérték a románoknak, hogy a genovai konferencián nem fognak területiális kérdéseket érinteni. Ion Brătianu arra hivatkozva, hogy kormányának a gazdasági programját még nem fogadták el, a tárgyalások elnapolását kérte.²¹¹ Ion Duca külügyminiszter hivatalos tárgyalásokat tehát nem folytatott a magyarokkal. Rubido-Zichyvel természetesen késznek mutatkozott magánbeszélgetéseken kisebbségi kérdéseket egyeztetni, az álláspontok azonban így sem közeledtek egymáshoz. Míg a román fél az erdélyi irredenta megmozdulások Budapest általi támogatását kifogásolta, addig a magyar fél az agrárreform végrehajtását és a nemzetgyűlési választásokon a magyarokat ért sérelmeket hozta fel.²¹²

A Nemzetgyűlésben azonban ekkor még nem foglalkoztak érdemben az utódállamokban elkezdődő agrárreformokkal. Első ízben Szilágyi Lajos független képviselő szólalt fel az erdélyi agrárkérdést is érintve, ám beszédének apropóját 1922. október 20-án az október 15-i gyulafehérvári román királykoronázás adta.²¹³ A bukaresti koronázási ünnepségre a magyar követség nem is kapott meghívást, a gyulafehérvárin pedig távolmaradásával tüntetett.²¹⁴ Szilágyi Lajos parlamenti beszéde minden reálpolitikai megfontolásnak híján volt, és a trianoni tragédia miatti „bömbölő honfibú” beszélt belőle. Az adott helyzettel megbékélni nem tudó politikus felszólalása volt ez: „Tudják meg ellenségeink mind, akiket illet, hogy az elszakított részek lakossága és területe örök időkre a magyar szent korona testének tagjai, s attól azokat semmiféle zsákmányelosztó ötötanácsnak semmiféle papirosrongya nem szakíthatja el. Hiába mondta ki az 1918-as gyulafehérvári gyűlés az elszakadást, ennek a határozatnak nincs és nem is lehet jelentősége. [...] Magyarország határai úgy vannak megállapítva, hogy abba belenyugodni nekik [ti. Nagy-Magyarország nem magyar nemzetiségeinek – M. R.] sem szabad. Mi pedig ezeknek a határoknak a megváltoztatására minden eszközt, békés és fegyveres, törvényes és törvénytelen, nyílt és titkosat, földfelettit és földalattit, akár tesszik, akár nem, meg fogunk mozgatni.”²¹⁵ Beszédének indulatos és irreális szólamai súlytalanná tették az egyébként teljesen jogos, földreformot érintő megállapításait is. „A legnagyobb igazságtalanságokat, a legnagyobb rablást, a legnagyobb visszaélést azonban mégis a román birtoktörvény végrehajtásánál tapasztaljuk. [...]”

²¹¹ Lásd a 27. sz. iratot.

²¹² MNL OL K 63 229. cs. 27/1 t. 1295/1922 159–166. Rubido-Zichy Iván jelentése a Külügyminisztériumnak Brătianuval folytatott beszélgetéséről, 1922. február 28.

²¹³ NN 1922. A Nemzetgyűlés 55. ülése, 5–10.

²¹⁴ MNL OL K 63 230. cs. 27/7 t. 5534/1922 206. Szentirmay Béla jelentése a Külügyminisztériumnak, 1922. október 18. Ehhez lásd még a 34. sz. iratot.

²¹⁵ NN 1922. A Nemzetgyűlés 55. ülése, 6., 9–10.

Természetes, t. Nemzetgyűlés, hogy mindez a magyar birtokosok elpusztítását célozza, s végeredményben ezt is fogja eredményezni, ha a magyar kormány több eréllyel nem lép fel a román kormány ellen.”²¹⁶ A magyar kormány külpolitikai elszigeteltségében, a kisantantgyűrű szorításában csak a Népszövetségénél remélhetett védelmet. Ott is csak elvileg, hiszen annak felépítése döntően a győztesek érdekeire volt szabva.

Szilágyi (aki indulatos megjegyzéseivel a képviselőtársai között messze nem volt egyedül) nem látta be, hogy éles hangú, minden megfontoltságot és réalpolitikai érzéket mellőző beszédeivel a magyar ügy ellen a románok malmára hajtja a vizet. Szilágyira már egy 1921. márciusi nemzetgyűlési beszéde kapcsán is felfigyelt a román kormány, amikor a képviselő Magyarország katonai leszerelése ellen tiltakozott.²¹⁷ Szilágyi fent említett 1922-es beszéde is nagy port kavart a román politikai körökben, sőt ezúttal a román sajtó is cikkezett róla. Duca román külügyminiszter a képviselőház külügyi bizottságában tartott expozét 1921. október 25-én, ahol külön kiemelte a „Szilágyi-féle incidenst”. „A legfrissebbekkel kezdem – mondja I. G. Duca –, a koronázással kapcsolatos magyar parlamenti manifesztációval. A dolgok ilyen állását természetes, hogy nem tűrhetjük, annál is inkább nem, mivel a magyar parlamentben elhangzott interpelláció egy gyűrűje csak annak a láncnak, amellyel a magyarok a trianoni békét szétmorzsolni akarják. Ezek a manifesztációk, ha megengedhetők volnának, precedenst képeznének hasonló manifesztációkra a többi legyőzött országoknak is. Meg fogjuk hát tenni a szükséges lépéseket, mégpedig Cseh-Szlovákiával és Jugoszláviával egyöntetűen. Hogy mikor, azt még nem lehet meghatározni.”²¹⁸ Szilágyi beszéde mindenképpen kivívta volna a román politikusok figyelmét, ám a nemzetközi körülmények is úgy alakultak, hogy a románok ekkor még érzékenyebben reagáltak az effajta megnyilvánulásokra. Nicolae Titulescu 1922. október 3-án találkozott Eleutherios Venizelos görög miniszterelnökkel, aki elmondta neki, hogy London elfogadta Kemal Atatürk kormányának kérését, hogy a görögök vonják ki csapataikat Törökország keleti feléből.²¹⁹ Ez az angol engedékenység félelmet keltett a

²¹⁶ Uo. 9.

²¹⁷ Lásd a 8. sz. iratot.

²¹⁸ MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Osztályának iratai 228. cs. 27. t. I/4 6295/1922. Hory András jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek I. G. Duca beszédéből. Az idézett rész minden bizonnyal Hory András fordítása a *Dimineața* című napilap e tárgyban közölt cikkéből. (Precizări asupra politiceii noastre externe. Expozeul d-lui ministru Duca în fața comisiei parlamentare. Demers contra provocațiunilor de la Budapesta – Relațiile cu Rusia într-o nouă fază – Vom fi la Lausanne pe picior de egalitate. *Dimineața*, 1922. április 26.)

²¹⁹ Nicolae Titulescu jelentése I. G. Duca külügyminiszternek, 1922. október 3.; 4.; 12. In: TITULESCU 1967. 19–22. sz. iratok.

románokban egyrészt a Balkán, másrészt pedig Magyarország részéről érzékelhető revíziós törekvések miatt. Ebben a keretben kell látnunk a román reakciót Szilágyi Lajos mondataira.

Két nappal Duca beszéde után Szentirmay Béla főkonzul számjeltáviratban értesítette Bánffy Miklós külügyminisztert, hogy Duca azzal fenyegetőzik, ha a magyar kormány nem határolódik el Szilágyi interpellációjától, az a két ország közötti diplomáciai viszony megszakításához is vezethet.²²⁰

Erre Kánya Kálmán, a külügyminiszter állandó helyettese a következő utasítást küldte a bukaresti képviseletnek. Ducának mondja a következőket: szögezze le, hogy Szilágyi nemcsak, hogy a legszélsőbb ellenzéki, hanem pártonkívüli is, ezért sem a magyar kormány, sem a párt álláspontját nem képviseli. Szilágyi kifakadásait a magyar kormány helyteleníti. A magyar kormány azért nem avatkozott közbe, mert a román kormány hosszú hónapok óta barátságtalanul viselkedik. Ion Brătianu ígérete ellenére nem hajlandó a gazdasági tárgyalásokra, útleveleket indokolatlanul vonnak be, a magyar kisebbséget elnyomják, a koronázás előtt tömeges kiutasítások történtek – mindez a magyar közvéleményt úgy formálta, hogy a magyar kormány nem helyteleníthette nyilvánosan Szilágyi beszédét.²²¹

November 12-én Rubido-Zichy személyesen kereste fel Ducát a két ország között fennálló feszült viszony miatt. A román sajtó szerint a magyar követ kormányának szóbeli bocsánatkérését fejezte ki Szilágyi beszéde miatt.²²² Rubido-Zichy ezt Bánffynak írt jelentésében megerősítette, de azt is vállalta, hogy túllépett a kapott intenciókon, és Ducát állítólag annyira felbőszítette, hogy „homlokán a visszafojtott indulattól az erek ujnyi vastagságúra kidagadtak”.²²³

A Szilágyi-ügy még hetekig feszítette a magyar–román viszonyt, Szilágyi beszédeire a románok a továbbiakban is figyeltek és a magyar panaszokra adott ellenérvként mindig elő tudták őt hozni.²²⁴ Ez az ügy is erősítette Magyarország külpolitikai elszigeteltségét, ami az agrárreform végrehajtásával kapcsolatos magyar ellenlépések eleve minimális esélyét tovább csökkentette.

²²⁰ MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Osztályának iratai 229. cs. 27. t. 6267/1922 174. Szentirmay Béla számjeltávirata, 1922. október 27.

²²¹ Uo. 165–171. A román kormány kifogásai a Szilágyi-féle beszéd ellen és válaszinstrukció, 1922. november 3. Kányának egyébként valóban mélyen lesújtó (és messze nem alaptalan) véleménye volt a képviselők külpolitikai horizontjának a hiányáról. Vö. PRITZ 1982. 145.

²²² Conflictul cu Ungaria. Scuzele guvernului din Budapesta. *Îndreptarea*, 1922. november 12.

²²³ MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Osztályának iratai 229. cs. 27. t. 4645/1922 150–156. Rubido-Zichy Iván jelentése Bánffy Miklósnak, 1922. november 15.

²²⁴ Lásd a 47. és a 71. sz. iratokat.

Az erdélyi agrárreform elleni tiltakozásban külön fejezetet kaptak az ún. telepesek sérelmei. A magyar kormány az 1886: IV. tc., az 1894: V. tc. és az 1911: XV. tc. alapján elsősorban gazdasági célból telepített magyar telepeseket többnyire Csánádból Bácskába és Torontálba, összesen 25 községbe, melyek közül nyolc újonnan alakult. Ez kb. 15 000 telepest jelentett. A telepek nagysága átlag 24 kat. hold volt, amelyből az erdélyi földreform során a telepes család legfeljebb hét holdat tarthattott meg, ugyanakkor a földhöz juttatott román igénylők 16 kat. holdat kaptak.²²⁵

Az erdélyi román agrártörvény különös rendelkezéseket léptetett életbe a telepesek ellen. A 10. szakasz rendelkezése szerint ugyanis „az 1885. január 1. után létesített telepek parcellái kisajátítatnak ama parcella határáig, melyet az illető vidéken a 92. cikkben megnevezett földosztásban részesülők javára való odaítélés tekintetében megállapítottak”, ez pedig legfeljebb hét hold lehet. A törvény végrehajtási utasításában arra hivatkoztak, hogy a telepesföldök telekkönyvileg állami vagyont képeztek.²²⁶ Ennek oka: a telepesek a telepeiket többévi, átlag 50 esztendőös törlesztésre vásárolták a magyar államtól. Az első törlesztőrészlet befizetése után a magyar állam köteles lett volna a birtokokat a telepesek nevére íratni, ezt azonban nem tette meg, a Bánságban csak 1919 tavaszán, amikor ott még tényleges hatalmat gyakorolt.²²⁷ A magyar kormány mulasztása így lett a magyar telepesek tragédiája.

Az Erdélyi Gazdasági Egylet 1921. december 31-én terjedelmes feliratban fordult az igazságügyi miniszterhez, melyben részletesen ismertette a telepesek jogi és történeti helyzetét, és arra kérte a minisztert, hogy azok a telepesek, akik hitelesen tudják igazolni, hogy illetményeiket 1918. december 1. előtt szerezték meg, ne essenek a kisajátítási törvény hatálya alá.²²⁸

1922 januárjában a bánsági telepesek küldöttsége személyesen is felkereste az akkor Lugoson tartózkodó Caius Brediceanu minisztert,²²⁹ akitől azt az ígéretet kapták, hogy míg ő pozíciójában van, nem fogja őket semminemű sérelem érni.²³⁰ Brediceanu bánati származású volt, egy ideig diplomataként szolgált, iskoláit szász-német középiskolákban végezte, és a békekonferencián a Bánát ügyeit képviselte.²³¹ Neki tehát minden tudása, tapasztalata megvolt ahhoz, hogy a te-

²²⁵ SEBESS 1925. 114.; OBERDING 1930. 72.; VENCZEL 1942.

²²⁶ SEBESS 1925. 114.

²²⁷ OBERDING 1930. 73.

²²⁸ *Erdélyi Gazda*, 53. évf., 1922. 2. sz. – Lásd még: OBERDING 1930. 74.

²²⁹ Caius Brediceanu (1879–1953), Take Ionescu kormányában Erdély és Bánát államminisztere.

²³⁰ OBERDING 1930. 74–75. Az erdélyi telepesek ügyéről lásd a 70., 75–77., 80., 83., 87., 89., 91–92. és a 117. sz. iratokat. Lásd még: HAMERLI 2016.

²³¹ PREDESCU 1999.

lepesek ügyét képviselhesse. Természetesen az egy másik kérdés, hogy egy nem ó-romániai képviselő Bukarestben milyen befolyással bírt. Köztudott, hogy nagy ellentétek feszültek a regáti és az erdélyi román parlamenti képviselők között, tehát Brediceanu mozgásteret is korlátozott volt még akkor is, ha ő egyébként valóban szándékozott volna lépéseket tenni a telepések érdekében.

1922 áprilisában a telepések küldöttsége felkereste a szenátus és a kamara elnökét, majd felirattal fordultak az uralkodóhoz, választ azonban tőle sem kaptak.²³² Az Országos Magyar Párt 1924. december 14-én Brassóban megtartott nagygyűlése úgy határozott, hogy nemzetközi fórumon kérnek jogorvoslást. A dr. Tornyai Gyula ügyvéd által megfogalmazott és benyújtott panasziratukat 1925. február 25-én terjesztették a Nemzetek Szövetsége elé. A petíciót 1925-ben három ülésben tárgyalta a Tanács. Ítéletében kártérítésre kötelezte a román kormányt, amely felajánlott 700 000 aranykorona kártérítést, amit a Tanács jóvá is hagyott. Ez azonban csak a valós érték kb. 3%-át jelentette.²³³

Az erdélyi román agrárreform végrehajtásából alakult ki az ún. optánsper is. Ennek lényege az volt, hogy az agrártörvény előírta az abszентisták (távollévők) birtokainak kisajátítását. Az abszентizmust azonban tágan és önkényesen alkalmazták, az 1922 júliusától kiadott utasítások szerint az abszентizmus akkor is fennáll, ha a tulajdonos 1918. december 1. és 1921. március 23. között akár egy napra is távol volt az országból. Az optánsok érdekében a magyar kormány 1923-ban nyújtott be petíciót a Nagykövetek Tanácsánál, majd a Népszövetségénél.²³⁴

A Nagykövetek Tanácsa kimondta, hogy a sérelem a román kisebbségi szerződés bizonyos pontjaira vonatkozik, ezért a Népszövetséghez irányította a panaszt. A Tanács az ügyet 1923. április 20-án tárgyalta a magyar és a román kormány hivatalos delegáltjaival. Lukács György, Gajzágó László és Nicolae Titulescu álltak egymással szemben. Adatci Mineiro brüsszeli japán nagykövet azt javasolta, hogy mivel egy szerződés értelmezésének jogi kérdéseiről van szó, terjesszék az ügyet a Hágai Nemzetközi Bíróság elé. A magyar képviselők ezt elfogadták, a román delegáció viszont nem, így az a határozat született, hogy a két fél törekedjék a kölcsönös megbékélésre. Ennek szellemében zajlottak a tárgyalások Brüsszel-

²³² OBERDING 1930. 75.

²³³ OBERDING 1930. 75.; ZEIDLER 2003. 72. Végeredményében hasonló eredményre jutott a csíki magánjavak ügye is. Pál Gábor és társai 1929. június 15-én nyújtották be a petíciót a Népszövetséghez, melyet annak Tanácsa 1931–1932-ben öt ülésben tárgyal, és azt a határozatot hozták, hogy a jogi kérdést nyitva hagyják, gyakorlati szempontból viszont a régi magánjavak részbeni visszaállítását és az igazgatás terheinek megosztását rendelték el. Azonban ez is csak papíron maradt. A csíki magánjavak ügyéről lásd a 103., 178., 180. és 182–190. sz. iratokat.

²³⁴ Az optánsügy igen alapos és részletes kutatását Berkes Antal végezte el, lásd BERKES 2021.

ben május 21. és 28. között, melyre magyar részről Lukács György helyett gróf Csáky Imrét küldte a külügyminiszter. A tárgyalások érdemileg nem vezettek eredményre, ezért Adatci egy rezolúciótervezetet fogalmazott meg a Tanács elé terjesztés céljából, melyet Titulescu nagy meglepetésére Csáky is parafált (Gajzágó nem). Tulajdonképpen ez a szöveg a brüsszeli egyezmény „A Tanács, tudomásul véve az előadói jelentéshez mellékelt jegyzőkönyvben foglalt különböző kijelentéseket, reméli, hogy a két kormány minden lehető el fog követni arra nézve, hogy a magyar optánsok kérdése ne legyen a két állam között ok a jószomszédi viszony megzavarására: meg van győződve, hogy a magyar kormány azok után a törekvések után, melyek mindkét részről történtek a célból, hogy az optánsok kérdésében minden félreértés kiküszöböltessék, minden lehető el fog követni saját állampolgárai hangulatának lecsillapítására, s hogy a román kormány hűen a szerződésekhez s az igazság elvéhez, melyeket, mint kijelentette, agrártörvényhozásának alapjául vett, bizonyítékát fogja szolgáltatni a magyar optánsok érdekei iránti jóindulatának”. Ezt követően egy komoly diplomáciai konfliktus keletkezett, mert a magyar kormány nem fogadta el Csáky részéről a tervezet aláírását, mondván, Csákynek nem volt erre felhatalmazása. A magyar kormány csak az úgy érdemi megoldását tudja elfogadni.²³⁵

Gratz Gusztáv egykori külügyminiszter – ekkor a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület elnöke, a Népszövetségnél magyar tárgyalópartner a bánáti telepések ügyében – kifejtette, hogy a körülmények megváltozását Németország belépése jelenthetné a Népszövetségbe, mert ezáltal az elítélt és elnyomott kisebbségek a „nemzetközi parlamentben” megerősödnének.²³⁶ Németországot 1927-ben vették fel a Népszövetségbe, s Magyarország decemberben kért konkrét segítséget tőle. Mivel azonban éppen normalizálódni látszottak a román–német kereskedelmi tárgyalások, a németek nem akarták ezt megterhelni, inkább vállalták a passzivitás vádját. Gerhard Köpke, a német Külügyi Hivatal II. Osztályának (Nyugat- és Délkelet-Európa) vezetője azt mondta Kányának, hogy csak a Romániával való szerződés után fog Németország állást foglalni a kérdésben.²³⁷ A magyar politikusok nagyon hamar felmérték, hogy túl sokat vártak Németország belépésétől a Népszövetségbe. Mind a magyar parlamentben, mind a magyar közvéleményben elégedetlenséget váltott ki a Népszövetség újabb késleltető döntése az optánsok ügyében. Bethlen is erősen kritizálta a Népszövetség megtorpanását. A magyarok úgy vélték, hogy az angolok állhatnak a háttérben. Lukács

²³⁵ BÚZA 1930. 331–335.

²³⁶ Lásd 70. sz. iratot.

²³⁷ HÖPFNER 1983. 237–238.

György volt vallás- és közoktatásügyi miniszter²³⁸ az interpellációjában arra tért ki, hogy Németország Népszövetségbe való belépése nem váltotta be a magyar részről ehhez fűzött reményeket. Lukács rögtön hozzátette, hogy ezzel semmit nem akar felhánytorgatni Németországnak, mert Berlinnek nem könnyű más államokat segíteni mindaddig, amíg ő maga nem teremt *tabula rasát*. Bár Lukács a budapesti német követ szerint németbarát, mégis kijelentése a Németország elleni hangulatot erősítette. Emiatt Hans Schoen úgy vélte, hogy ajánlatos lenne Lukáccsal többször találkoznia és elmagyaráznia neki a helyzetet.²³⁹

Közben azonban a német Külügyi Hivatal nem bilaterális kérdésként tekintett a problémára, hanem különös jelentőséget tulajdonított neki elsősorban a döntőbírótság általános működése miatt, ugyanis döntőbírószági problémái neki is voltak Csehszlovákiával és Lengyelországgal kapcsolatban. Ez a tény kényszerűen vonta maga után, hogy támogassák a magyar álláspontot, habár a német külügy ettől tartózkodni szeretett volna. Stresemann határozottan közbeavatkozott a magyar érdekek mellett – német érdekből. Magyarország ezt nagy meglepéssel fogadta.²⁴⁰

1929-ben az optánstárgyalások újrafelvételénél a németek jóval aktívabb tevékenységet fejtettek ki az előbb említettek miatt. Az Abbáziában zajló tárgyalásokhoz báró Sztérenyi József miniszter nagy reményeket fűzött. Ebben szerepe volt annak is, hogy a magyar politikusok bíztak Iuliu Maniu miniszterelnökben, hogy ő majd a magyar kisebbség sérelmeit orvosolni fogja. Hamar csalódniuk kellett. Walko Lajos külügyminiszter azonban úgy gondolta, hogy Maniu hajlana a megegyezésre, de Nicolae Titulescu intrikái ebben megakadályozzák.²⁴¹ 1929

²³⁸ Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905. június 19. és 1906. március 6. között. Lukács György a parlamenti felszólalásában konkrétan feltette azt a kérdést, hogy van-e még értelme Magyarországnak a Népszövetségben maradni? Az optánsper elindításakor maga Lukács is részt vett a tárgyalásokon mint a magyar kormány megbízottja. Németországgal kapcsolatban a következőket mondta: „a mérlegnek utolsó tétele gyanánt még egy tételt akarok elkönyvelni, azt, hogy mi rengeteg nagy reményeket vetettünk abba, hogy meg fog változni a helyzet, ha Németország tagja lesz a Nemzetek Szövetségének. Németország egy év óta tagja a Nemzetek Szövetségének és a Tanácsnak is, de nem érezzük hatását. Én nem akarok szemrehányást tenni Németországnak, csak konstatación: nem érezzük, hogy benn van a Nemzetek Szövetségében. Találok rá mentséget is: azt a mentséget találom, hogy Németországnak önmagának is szörnyűsége sok a baja, hogy Németország területén még mindig ott vannak az idegen megszállók. Amíg tehát Németország ezen a téren *tabula rasát* nem teremt, nem tud mások segítségére lenni.” Lásd KN 1927. VI. kötet, 73. ülés, 1927. június 22. 25–26.

²³⁹ PA AA RAV Bukarest 19, 1927. június 23. A budapesti magyar követség (Hans Schoen) jelentése a német Külügyi Hivatalnak.

²⁴⁰ HÖPFNER 1983. 238–239.

²⁴¹ PA AA Bukarest 19, 1929. január 8. A budapesti német követség (Schoen) jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román optánstárgyalásokról.

áprilisában a magyar külügyminiszter csalódottan közölte a budapesti német követtel, hogy a tárgyalások a románokkal Bécsben sem vezettek eredményre. A fő bűnbaknak megint csak Titulescut tette meg.²⁴²

Érthető módon Titulescu meg volt elégedve a tárgyalások menetével. 1929 júniusában került sor Madridban a Népszövetség Tanácsának 55. ülésére, ahol megvitatták a hármass bizottság jelentését a kisebbségek védelméről.²⁴³ A kisebbségek ügye sokkal jobban alakult, mint azt előre gondolni lehetett – olvashatjuk Titulescu szavait. Stresemann attól való félelmében, hogy nem tudná elviselni a kudarcot, beszédében a szempontjait megtartotta, de békülékeny hangnemet ütött meg.²⁴⁴ Titulescu bevallotta, félt attól, hogy a nyilatkozata esetleg német ellentámadást válthat ki. De Titulescu szerint Stresemann, aki egyébként nagyon barátságosan viseltetett a románok iránt, a Briand-nal való megbeszélése során olyan kérdést vetett fel, ami meglepettette a közvéleményt, mégpedig a fajok kérdését kulturális szempontból. „Senki a világon nem tudja rávenni Németországot, hogy egyszer s mindenkorra felhagyjon a kisebbségi kérdéssel, és ilyen körülmények között a dolgok nem tudnak a románok számára jól alakulni. Természetesen Németország, Magyarország és más államok is a kérdést nyitva fogják hagyni, mert ez az ő érdekük” – fogalmazott Titulescu.

A bukaresti német követ, Gerhard von Mutius a helyi lapokat olvasva azonban úgy gondolta, hogy jelentést kell írni külügyének a magyar–román tárgyalások állásáról.²⁴⁵ Bár úgy tűnt, hogy az optánskérdésben közel van a megoldás, a magyarok bizalmatlanok a románokkal szemben, és ezért a Népszövetségtől várnak garanciát arra, hogy a románok teljesíteni fogják a kifizetéseket. A tárgyalásokat nehezítette Bethlen István miniszterelnök május 26-i, a budapesti Hősök emlékműve leleplezésénél tartott beszéde, ami a kisantant államaiban megütközést váltott ki annak revíziós felhangjai miatt.²⁴⁶ Bethlen beszéde után Csehszlovákia és Jugoszlávia megelégedett Walko külügyminiszter szóbeli nyilatkozatá-

²⁴² PA AA Bukarest 19, 1929. április 16. A budapesti német követség (Schoen) jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román optánstárgyalásokról.

²⁴³ TITULESCU 1967. 177. sz. irat, 310. 1929. június 13. Madrid, Nicolae Titulescu G. G. Mironescu külügyminiszternek. Lásd még uo. 175. sz. irat, 308–309.

²⁴⁴ Június 8-án Titulescu még azt jelentette a román külügyminisztériumnak, hogy Stresemann nem fogadta el Chamberlain jelentését. Lásd uo. 171. sz. irat, 304–305.

²⁴⁵ Lásd a 173. sz. iratot.

²⁴⁶ A Városligetben 1929. május 26-án leplezték le a háborúban meghalt magyar hősök emlékkövét, a beszédet Bethlen István miniszterelnök tartotta. Beszédének ez a része erősen sérthette a román érdekeket: „a régi hazát nem siratni, hanem a régi fényében újból életre keltetni a hivatásunk; siratni csak azt lehet, ami örökre elmúlt és soha többé nem jöhet vissza.” Beszéde a revízióra sarkallt. Lásd BETHLEN 1933. 219–222. Az erre való utalást lásd a 172. sz. iratban.

val, Románia azonban jegyzéket írt és írásban kért választ. Mind a román sajtó, mind a parlament nagyon felizgatta magát az eset miatt. Iuliu Maniu az elhunyt Take Ionescuról szóló emlékbeszédében válaszul azt jegyezte meg, hogy Románia senkitől semmit nem akar elvenni.²⁴⁷

Mutius úgy látta, hogy minden maradt a régiben. Nem gondolta, hogy a román politika budapesti demarsa tényleges sikerrel fog járni, sőt a követ Románia szempontjából egyenesen károsnak érezte azt. Az egykori liberális igazságügyi miniszter, Stelian Popescu, és a liberális párthoz kötődő Traian Moşoiu generális, aki 1920-ban hadügyminiszter is volt, egyenesen a Magyarország elleni háborúra szólítottak fel, előbbi az *Universul*, utóbbi a *Curentul* hasábjain. Mironescu külügyminiszter bírálta azokat a szélsőségeket, akik a közvéleményt Magyarország ellen heccelik. A román demarsra adott magyar válaszejegyzék semmit nem vont vissza Bethlen beszédéből. Az optánskérdésben folytatott bécsi tárgyalások azonban megszakadtak. A románok azt szerették volna, hogy az optánsok kártérítését kössék össze Magyarország jóvátételi kötelezettségeivel.²⁴⁸

Mutius 1929. július 31-i jelentéséből azonban kiviláglik, hogy tett erőfeszítéseket a magyar és a román fél megbékítésére, de keserűen állapította meg, hogy azok az ellenkező hatást váltották ki. A bukaresti magyar követtel, Magyary Antallal folytatott megbeszélésén viszont a magyar partnere sokkal optimistább volt, mert ő úgy érzi, hogy a románok kevésbé barátságtalanok, mint az kívülről látszik, és a Maniu-kormány nem engesztelhetetlen Magyarországgal szemben.²⁴⁹ Források sokaságából tudjuk, hogy sem a magyar kormány, sem a romániai magyar kisebbség politikai vezetése ezt nem így látta. Valószínűleg diplomáciai manőver volt Magyary részéről Mutius felé, hogy a magyar–román ellentétet próbálta kisebbiteni, hiszen tudta, hogy a németek nem szívesen szállnak ringbe egyik fél mellett sem.

²⁴⁷ Iuliu Maniu emlékbeszéde Take Ionescu halálának hetedik évfordulóján Sinaiában, 1929. június 25-én. Lásd *Ellenzék*, 1929. június 26. 8. Mindehhez hozzá kell fűzni, hogy az *Ellenzék* egyik munkatársa a román parlament folyosóján megszólította Mironescu külügyminisztert, aki azt nyilatkozta, hogy Magyarország és Románia között a kapcsolat jobb, mint valaha. Ezzel szemben a bukaresti sajtó teljesen mást mutatott: a Tisza vonalát emlegették és fenyegettek. A demarsra vonatkozóan a román külügyminiszter azt nyilatkozta az újságíróknak, hogy Magyarország június 22-én adta át Vasile Grigorcea budapesti román követnek a válaszejegyzékét, melyben az állt, hogy a magyar miniszterelnök semmi mást nem mondott, mint amit Magyarország hivatalos körei a háború óta hangoztatnak, hogy a békeszerződés nem elégíti ki Magyarországot. De a válaszejegyzékben a magyar fél hangsúlyozza, hogy Magyarország barátságos viszonyt akar Romániával. Lásd „Magyarországgal ma jobb szomszédi viszonyban vagyunk, mint valaha” – mondja Mironescu külügyminiszter. *Ellenzék*, 1929. június 26. 1.

²⁴⁸ PA AA RAV Bukarest 19, 1929. június 28. A bukaresti német követség (Gerhard von Mutius) politikai jelentése a német Külügyi Hivatalnak a magyar–román kapcsolatokról.

²⁴⁹ Lásd a 174. sz. iratot.

1929 októberében Titulescu is a németekhez fordult közvetítésért, hogy a német kormány bírja rá a magyarokat az optánskérdés románok által javasolt megoldásának elfogadására a Keleti Jótéteti Bizottságban. A németektől csak semmitmondó diplomatikus választ kaptak ők is. Üdvözlőnék a megegyezést, de nem látják lehetőségét, hogy a magyar felet befolyásolni tudnák.²⁵⁰ A magyarok számára az optánskérdés jótéteti kérdésekkel való együtt-tárgyalása elfogadhatatlan volt. A németek ezt nagyon jól tudták, hiszen a Young-terv elfogadásával az ő jótéteti kötelezettségeik jelentősen mérséklődtek, és már csak ezért sem akartak ebben állást foglalni a két szembenálló fél között.

Az optánsperben azonban nem itt, a Keleti Jótéteti Bizottságban, hanem a második hágai konferencián hoztak határozatot, amint azt már az előző fejezetben említettük.²⁵¹ A bukaresti német követ szerint a román közvélemény nagy sikerként könyvelte el a román–magyar optánsperben hozott határozatokat. Nem csak Titulescu és Mironescu külügyminiszter, hanem maga a miniszterelnök, Maniu is így nyilatkozott, a diákok pedig szimpátiatüntetések szerveztek a francia és az angol követség elé.²⁵² A magyarok is meg voltak elégedve a megoldással. A bukaresti német követ úgy gondolta, hogy ha mindkét fél meg van elégedve az eredménnyel, akkor ez a magyar–román kapcsolatokban a feszültségek oldását hozhatja. Mindezzel együtt Mutius úgy vélte, ez nagy fordulatot mégsem fog hozni a két állam kapcsolatában. Az volt a benyomása, hogy a magyarok Románia aktuális állapotát nem tartják biztosnak, és ezért olyan politikát folytatnak, amelyik arra alapoz, hogy a körülmények kedvező változása esetén a határok változhatnak.²⁵³ Jól látta.

A konkordátumügy

A másik, szintén az egész tárgyalt korszakot átívelő diplomáciai küzdelem tárgya a Románia és a Szentszék közötti konkordátum kérdése volt. A Románia és a Vatikán/Szentszék²⁵⁴ közötti érintkezések a háború után már 1919-ben megke-

²⁵⁰ Lásd a 175. sz. iratot.

²⁵¹ Az első hágai konferencia 1929 augusztusában, a második 1930 januárjában volt.

²⁵² Nicolae Titulescu a Rador sajtóügynökségnek adott interjújában azt nyilatkozta, hogy semmilyen megoldás nem lehetett eléggé jó, de a körülmények között a legjobb megoldás született. Románia aláírta a Young-tervet is. Az interjú az *Universul* lapban jelent meg 1930. január 24-én. Az interjú teljes szövege olvasható még: TITULESCU 1967. 322–327.

²⁵³ Lásd a 181. sz. iratot.

²⁵⁴ Bár a Vatikán mint állam csak 1929-ben jött létre, mivel a közbeszédben ez egy elterjedt kifejezés az Apostoli Szentszék megnevezésére, ezért a Szentszék mellett ezt is használom szinonimaként.

dődtek. A konkordátum Románia számára sem egyszerűen egyházjogi kérdések rendezését jelentette, a témának súlyos vallási és nemzetiségi vetülete is volt: Románia első világháborút követő új határai között 13-14% görög és római katolikus népesség élt. 1 137 868-an voltak római katolikusok. Ebből 980 868 személy a magyar államtól Romániához csatolt területen lakott. Nemzetiségüket tekintve a következőképpen oszlottak meg:²⁵⁵

magyar	német	román	egyéb	összesen
624 858	279 977	5818	52 215	980 868

A Magyarországtól Romániához csatolt területeken négy római katolikus egyházmegye volt: az erdélyi, a nagyváradi, a szatmári és a csanád-temesvári, a görög katolikusok pedig az 1912-ben alapított hajdúdorogi egyházmegyéhez tartoztak. Ez a helyzet és az, hogy ezen katolikusok nagy része olyan egyházmegyék területén lakott, amelyek határai más országokba is átnyúltak, tette szükségsszerűvé a konkordátum megkötését.

A Szentszék 1919-ben Bukarestbe küldte Louis-Ernest Dubois francia bíborost, aki Ferdinánd királynak két megoldandó kérdést vázolt: a diplomáciai kapcsolatok felvételét és a konkordátum megkötésének szükségességét.²⁵⁶ Ferdinánd mindkettőben készségesnek mutatkozott, és mivel maga is katolikus volt, XV. Benedek pápa számára különlegesen fontos partner volt a király személye. A diplomáciai kapcsolatok felvételére a békeszerződés aláírása után kerülhetett sor. 1920 júniusától Dimitrie Pennescut nevezték ki vatikáni román követté, aki 1928. május 23-ig töltötte be ezt a pozíciót,²⁵⁷ tehát szinte a konkordátumügy teljes ideje alatt ő képviselte Románia érdekeit a Szentszéknél. A Szentszék Francesco Marmaggi apostoli nunciust delegálta Bukarestbe 1920. október 17-én,²⁵⁸ aki csak 1923 augusztusáig maradt a román fővárosban, helyét ekkor Angelo Dolci vette át.²⁵⁹ Pennescu már a Szentatyánál tett akkreditáló látogatása során felvetette a konkordátum megkötésének igényét a román állam részéről, majd ugyanezt megismételte Gasparri Pietro bíboros államtitkár előtt is.²⁶⁰

A román kormány konkordátumtervezetét Vasile Lucaciu görög katolikus pap és közéleti szereplő 1920 elején nyújtotta át a rendkívüli ügyeket intéző

²⁵⁵ JANCÓ 1928. 62–63.

²⁵⁶ HERBAN 1998. 82.

²⁵⁷ BUCUR 2003. 3.

²⁵⁸ AMAE Fond 77/Personale P51 132–138. Közli: BUCUR 2003. 6–10.

²⁵⁹ HERBAN 1998. 83.

²⁶⁰ AMAE Fond 77/Personale P51 132–138. Közli: BUCUR 2003. 6–10.

Kongregációnak. A tervezet a magyar Külügyminisztériumon keresztül az erdélyi püspökök tudomására jutott.²⁶¹ Az Apostoli Szentszék mellett 1920 szeptemberétől gr. Somssich József képviselte Magyarországot,²⁶² aki már novemberben jelentette Csáky Imre külügyminiszternek Lucaci tervezetét, és egyben kérte a Szentszékét, hogy a konkordátum megkötését lehetőleg minél tovább halassza.²⁶³ Ugyanakkor a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter, Vass József felkérte a püspököket, hogy tegyenek észrevételeket a tervezettel kapcsolatban. Várady Lajos kalocsai érsek, Szmrecsányi Lajos egri érsek, Miklósy István hajdúdorogi püspök és Csernoch János hercegprímás megtették észrevételeiket.²⁶⁴ Ezzel egy időben a magyarországi püspökök jegyzéktervezetet küldtek a pápához a vatikáni magyar követség útján az Erdélyi Státusz megőrzése és a vagyoni jogi kérdések miatt.²⁶⁵ Csernoch hercegprímás azonban maga is levélben fordult Gasparri államtitkárhoz, melyben jelezte, hogy a szentszéki magyar követ két jegyzéket fog átnyújtani a Szentszéknek.²⁶⁶ Az egyikben a magyar kormány észrevételei vannak, a másikban pedig a magyar kormány álláspontja az elszakított területek lakosai katolikus és nemzeti érdekeinek megóvásával kapcsolatban. Somssich legitimizmusa miatt Gasparri szimpátiáját élvezte, ezért Gasparri odaadta neki Vass Lucaci újabb tervezetét, hogy juttassa azt el Csernoch hercegprímásnak.²⁶⁷

Az új román tervezet alapján megindultak a tárgyalások Róma és Bukarest között. Somssich azt javasolta Gratz Gusztáv külügyminiszternek, hogy ne siessenek még a második tervezetre adott kifogásokkal, mert belátható időn belül nem lesz konkordátum.²⁶⁸ Neki lett igaza. A Vatikán már 1921 első felében megszakította a tárgyalásokat Romániával, és ezúttal a Szentszék állt elő új tervezet-

²⁶¹ MNL OL K 63 Külügyminisztérium Politikai Osztály iratai 230. cs. 27/3. t. 773/1924. Észrevételek a javasolt Concordatum szövegéhez, 1920. március 20. 358–376.

²⁶² PRITZ 1995. 23.

²⁶³ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 2/1922 Somssich József követ jelentése Csáky Imre külügyminiszternek, 1920. november 26.

²⁶⁴ MNL OL K 63 230. cs. 27/3 t. 773/1924 427–432. 1920. december 19. Várady L. Árpád kalocsai érsek észrevételei; 1920. december 30. Szmrecsányi Lajos egri érsek észrevételei; 1921. január 4. Miklósy István hajdúdorogi püspök észrevételei.

²⁶⁵ MNL OL K 63 230. cs. 27/3 t. 773/1924 421–426. Jegyzéktervezet a pápához a Külügyminisztérium és a vatikáni követség útján.

²⁶⁶ MNL OL K 63 230. cs. 27/3 t. 773/1924 433–434. 1921. január 16. Csernoch János észrevételei; és 231. cs. 2/1922 554. 1921. január 30. Csernoch János levele Pietro Gasparrihoz.

²⁶⁷ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 2/1922 538–540. 1921. február 28. Somssich József jelentése Gratz Gusztávnak.

²⁶⁸ MNL OL K 63 230. cs. 27/3 t. 773/1924 474. 1921. március 25. Somssich József bizalmas jelentése Gratz Gusztávnak; valamint 514–520. 1921. március 22. Somssich József bizalmas jelentése Gratz Gusztávnak.

tel. Pennescu román követ elismerte ugyan, hogy ez a tervezet már előrelépést jelent, de a román állam érdekeit nem látta garantálva abban.²⁶⁹

A magyar kormány eredményességét nagyban gátolta IV. Károly sikertelen második visszatérési kísérlete is. Gasparri közölte Somssich követtel: „Ha Károly királynak *coup*-ja sikerült volna, úgy magam is azt mondanám – úgymond –, hogy van kilátás Erdély visszaszerzésére, és hogy nem kell a konkordátumot megkötni, de így, hogy nem sikerült, erről a reményről le kell mondani, és nem marad egyéb hátra, mint a konkordátumot mégis megkötni.”²⁷⁰ A magyar észrevételek az ország területi integritásának visszaállítása reményében születtek. Erre vonatkozólag Gasparri azt mondta Somssichnak: „a magyar papok hát még mindig abban a hitben vannak, hogy Erdély megint visszakerül Magyarországhoz: – erről a reményről, különösen az utolsó események következtében voltaképpen le kellene mondaniok!”²⁷¹ Erről azonban sem a magyar papok, sem a politikusok, sem az uralkodó magyar közvélemény nem mondott le a két világháború közötti egész időszakban.

Somssich azt javasolta, hogy Serédi Jusztinián egyházi tanácsossal készíttessenek el egy összefoglalást, dióhéjban.²⁷² Serédi Gasparri jó barátja volt, *persona gratissima*, ezért a követ helyesen látta meg, hogy Serédin keresztül lehetne valamiféle eredményt elérni a Vatikánban.²⁷³ Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök is Somssichhoz és Serédihez fordult segítségért, Gasparri azonban meglehetősen könnyen fogadta az erdélyi püspök próbálkozását, mondván, hogy Majláth nem vallási, hanem politikai okokból emel szót a konkordátum ellen.²⁷⁴ Éppen ezért Somssich felhívta a magyar püspökök figyelmét, hogy elsősorban ne vagyoni kérdésekben argumentáljanak, hanem inkább az egyházi szempontokra helyezték a hangsúlyt.²⁷⁵ Majláth ugyanakkor a szentszéki követ szerint a Szentatyánál nagy tekintélynek örvendett, ezért mindenképp szükségesnek tartotta,

²⁶⁹ HERBAN 1998. 113.

²⁷⁰ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 6850/1921 310–314. Somssich József jelentése a Külügyminisztériumnak, 1921. október 27.

²⁷¹ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 6850/1921 229. Somssich József jelentése a Külügyminisztériumnak, 1921. október 29.

²⁷² MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 6850/1921 257–261. Somssich József jelentése a Külügyminisztériumnak, 1921. október 22.

²⁷³ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 2/1922 172–173. Somssich József jelentése Bánffy Miklósnak, 1922. január 19.

²⁷⁴ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 6850/1921 242–245. Somssich József bizalmas jelentése a Külügyminisztériumnak, 1921. november 25.

²⁷⁵ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 2/1922 233. Somssich József jelentése a Külügyminisztériumnak, 1921. november 5.

hogy az elkészítendő tervezet végén tüntessék fel az erdélyi püspök nevét. A ballhausplatzi szellemben nevelkedett Somssich azonban bölcsen óvatosságra intett, nehogy a magyar kormány törekvései a román konkordátummal kapcsolatban idővel visszaüssenek.²⁷⁶

A konkordátumügy történetében a legjelentősebb magyar tervezet 1922 nyarára készült el, és Serédi Jusztinián, akkoron kánonjogi tanácsos fogalmazta meg.²⁷⁷ Diplomáciai megfontolásokból kerülni akarták annak a látszatát, hogy a tervezet a magyar kormány álláspontját képviselné, ezért úgy került a Szentszék elé, mint a romániai katolikus püspökök tervezete. Eszerint a román állam a katolikus egyházat jogi személyként ismeri el. Az állam garantálja a szabad vallásgyakorlatot és az áttéréseket. Az egyházmegyék beosztását nem változtatják, az erdélyi latin rítusú egyházmegyéket közvetlenül a pápa alá helyezik, az ó-romániai latin rítusú egyházmegyék pedig a bukaresti érsek alá tartoznak. A káptalanok és a parókiák felállításáról az egyházi törvények rendelkeznek. A megyés püspököket a Szentszék nevezi ki, a román királynak nem lesz főkegyúri joga. A világi papokra és a szerzetesekre az egyházi törvények vonatkoznak, világi bíróság elé nem vihetők. A katolikus iskolák autonómiájukat megtarthatják, a tanítási nyelvet pedig a tanulók anyanyelvének relatív többsége dönti el. A román állam az eddig lefoglalt egyházi javakat visszaadja, vagy az egyházat kártalanítja. Sajnos a tervezet a kompromisszumnak a legapróbb jelét sem mutatta, ezért nem is lehetett eredményes.

Mivel az egyházjogi rendezés jelentős számú német nemzetiségű római katolikust is érintett, gondolhatnánk, hogy a német diplomácia a magyarhoz hasonlóan élénk tevékenységet folytatott a Vatikánban, és akár összefogásra is sor kerülhetett volna. De nem így történt, és ennek több oka is volt. Egyfelől a német külpolitikai irányvonalba nem fért bele ez az aktív szerepvállalás – amint azt az előző fejezetből is láthattuk –, másfelől a románoktól joggal remélhették, hogy a magyarok ellenében a németek számára kedvező rendezés várható. Bár a németek konkrét lépéseket nem tettek a konkordátum befolyásolására, a tárgyalások menetét mérsékelt érdeklődéssel figyelték.

A németek érdektelenségét mutatja, hogy az első jelentés 1924-ből való, amikor a szentszéki német nagykövet, Carl-Ludwig Diego von Bergen csak tájékoztatásul közli a Külügyi Hivatallal, hogy a két ország között a konkor-

²⁷⁶ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 2351/1922 135. Somssich József jelentése a Külügyminisztériumnak, 1922. április 2.

²⁷⁷ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 2351/1922 85–98. Serédi Jusztinián konkordátumtervezete. Lásd a 28. sz. iratot.

dátumtárgyalások újra megkezdődtek.²⁷⁸ Rubido-Zichy miután Somssichon keresztül tudomást szerzett a tárgyalások újrafelvételéről, felkereste Dolci pápai nunciust.²⁷⁹ 1924 júliusára a magyar diplomácia már a tárgyalások befejezését és a konkordátum megkötését prognosztizálta. Rubido-Zichy sajtóhírekből már azt is tudni vélte, hogy a konkordátumot parafálták, annak tartalmáról azonban semmit sem tudtak.²⁸⁰ Néhány nappal később azonban már mind az újsághírek, mind a bukaresti nunciátúra cáfolta, hogy a konkordátumot aláírták volna. Az újból megindult tárgyalások Bukarestben azonban megint elakadtak, amiben az ortodox egyháznak is szerepe volt.²⁸¹ A főbb nehézségek azonban az iskola-kérdés körül akadtak. A román kormány a Vatikánban is az olasz politika exponensét látta és így *a priori* bizalmatlan volt és defenzívába vonult.²⁸² „Végre is Gasparri csak egy olyan olasz, mint Mussolini” – mondta állítólag egy román diplomata egy római szalonban.²⁸³

Rubido-Zichy 1924 augusztusában továbbította Daruváry Géza külügyminiszternek az erdélyi illetékes római katolikus körök emlékiratát.²⁸⁴ Az emlékirat célja az lett volna, hogy azt olaszra fordítva olyan lapban helyezték el, amelyet a pápa olvas. Bár a bukaresti követ szkeptikus volt az emlékirat várható hatását illetően, azt javasolta a külügyminisztériumnak, hogy dolgozzák azt át olyan személyek, akik járatosak a vatikáni körökben. Az emlékiratot 1924 szeptemberében átdolgozták, és úgy határoztak, hogy egy olyan nem olasz lapban fogják megjelentetni, melyet az ottani nunciátúra fog megküldeni a pápának. Az újságcikk elhelyezéséről Bárdossy László, akkoron a sajtóosztály helyettes vezetője gondoskodott.²⁸⁵

A sajtópropagandának nagyobb hatása lett, mint amit Rubido-Zichy remélt. 1924 decemberében a berni román delegátus azt a nyugtalanító kijelentést kö-

²⁷⁸ PA AA RAV Bukarest 135, 1924. június 23. A szentszéki német nagykövet (Bergen) jelentése a német Külügyi Hivatalnak a román konkordátumtárgyalásokról.

²⁷⁹ Lásd 48. sz. iratot és MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 773/1924 59–60. Rubido-Zichy Iván bizalmas jelentése a Külügyminisztériumnak a román konkordátumtárgyalások és a felekezeti iskolák kérdése tárgyában, 1924. március 15.

²⁸⁰ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 773/1924 52. Rubido-Zichy Iván számjeltávirata, 1924. július 16.

²⁸¹ MARTON 1995. 53.

²⁸² Románia azt nem tudta megbocsájtani Mussolininek, hogy elismerte a Szovjetuniót, így jelentősen megromlott a román-olasz viszony.

²⁸³ MNL OL K 63 231. cs. 27/3 t. 773/1924 18. Balásy Antal vatikáni követségi titkár jelentése a Külügyminisztériumnak a román konkordátumtárgyalások elhalasztása tárgyában, 1924. augusztus 16.

²⁸⁴ MNL OL K 63 230. cs. 27/3 t. 773/1924 Rubido-Zichy Iván szigorúan bizalmas jelentése Daruváry Géza külügyminiszternek, 1924. augusztus 14.

²⁸⁵ Uo.

zölte a román külügyminisztériummal, hogy a Szentszék vehemens kampányt fog indítani az egész világon Románia ellen, hogy rákényszerítse a konkordátum aláírására.²⁸⁶ Ugyanakkor olasz, francia, német és svájci katolikus lapokban Romániát támadó cikkek jelentek meg, amelyekben leginkább az erdélyi egyházmegegyék megszüntetését helytelenítették. A sajtóban megjelenő cikkek hatására Ion Duca külügyminiszter utasította Pennescu vatikáni román követet a tárgyalások újrafelvételének előkészítésére.²⁸⁷

1925 elején azonban a román ellenpropaganda is hatásos volt. Pennescu szót emelt Gasparrinál, hogy a budapesti nuncius, Lorenzo Schioppa az irredenta magyar megmozdulásokat támogatja.²⁸⁸ Néhány hónappal később a nunciust visszahívták Budapestről.²⁸⁹ Schioppa helyére Cesare Orsenigo került, akinek úgy tűnt, nem volt fontos a magyar klérus és a hívek szeretete. Működése idején feszültségek mutatkoztak a magyar–szentszéki kapcsolatokban.²⁹⁰

Közben mind a vatikáni, mind a bukaresti magyar követségen személyi változások történtek. 1924 szeptemberében az erősen legitimista Somssichot a külügyminisztérium visszahívta, helyére Bornemisza Gyula báró került, aki azonban három hónap múlva betegségére hivatkozva lemondott. A követség ügyeit ideiglenes ügyvivőként Balásy Antal követségi titkár intézte 1926. március végéig.²⁹¹ A bukaresti követségen is változás történt, Hory András ügyvivőt Belgrádba helyezték követnek.²⁹² Mind Somssichnak, mind Horynak az elhelyezése érzékenyen érintette a szentszéki és a bukaresti követséget, ez jól látható a konkordátumügy kapcsán is. Az az intenzív munka, ami 1924-ig jellemző volt a témában ezeken a követségeken, ezt követően alábbhagyott, és bár Bukarestben Rubido-Zichy továbbra is követ maradt 1926-ig, vonatkozó jelentéseinek gyakoriságán és minőségén érzékelhető Hory hiánya.

1925 novemberében a bukaresti német követ már érdemben tájékoztatta a Külügyi Hivatalt. Megerősítette, hogy a megszakadt konkordátumtárgyalások

²⁸⁶ AMAE Fond 71. Vatican. Relații cu România 1920–1944. 10 Convenție R, vol. I. A Vatikáni román követség távirata a Külügyminisztériumnak, 1924. augusztus 6. Közli: HERBAN 1998. 119.

²⁸⁷ Uo.

²⁸⁸ AMAE Fond 71. Vatican. 1920–1944. vol. 19. 48. Közli: BUCUR 2003. 17–18. Lorenzo Schioppa nuncius magyarbarátsága több ízben is nyugtalanító volt a budapesti román diplomáciának. Lásd a 35. és 61. sz. iratokat.

²⁸⁹ A nuncius visszahívásában a román diplomácia jelentőségét Johan Ickx vizsgálta a legbehatóbban. Ickx egyértelmű véleménye – amelyet magam is osztok –, hogy a nuncius a nemzetközi diplomáciának, nevezetesen a románnak esett áldozatul. Lásd Ickx 2020.

²⁹⁰ GERGELY 1996. 262.

²⁹¹ IRATOK 1994. 441.

²⁹² Uo. 433.; HORY 1987. 22.

nemsokára újrakezdődnek, de még nagy nehézségeket kell leküzdeni. A Szent-szék a konkordátum megkötésétől nem sokat remél, de biztos jogi alapot szeretne teremteni, különösen a katolikus iskolák védelmében.²⁹³ A szentszéki államtitkár megerősítette a bukaresti német követség november 11-i jelentésének tartalmát. A Szentszék a katolikus iskolaügyet tekinti a legfontosabb kérdésnek, és számos nehézség állja útját a megegyezésnek.²⁹⁴

1926 januárjában a vatikáni német nagykövet már arról számolt be, hogy az olasz sajtóügynökség azt a hírt terjesztette, hogy a konkordátum megkötésére hamarosan sor kerül. Gasparri arról tájékoztatta a német nagykövetet, hogy a tárgyalások kb. 14 napja lezárultak, és a román tárgyalópartner, Zenovie Pâclișanu²⁹⁵ már hazatért, hogy az eredményekről beszámoljon, de úgy tűnik – szól a jelentés –, hogy újabb akadályok gördülnek a konkordátum aláírása elé. Az államtitkár azt mondta, hogy a Szentszék különmegbízottat fog Bukarestbe küldeni.²⁹⁶ 1926 januárjában Pennescu követ bukaresti utasítások alapján valóban megindította a tárgyalásokat. A reményt keltő indulás a román kormány akadékoskodásai miatt azonban hamar megszakadt, mivel Bukarestben megerősödött az antik Konkordisták tábora.²⁹⁷

A német diplomácia azonban nem csupán a Szentszék mellől, hanem Bukarestben is figyelemmel kísérte a konkordátumtárgyalások alakulását. A jelentésekből azt látjuk, hogy a német követ több alkalommal beszélt a bukaresti nunciussal ez ügyben. Jelentéséből kirajzolódik az is, hogy a nuncius sokkal szkeptikusabb volt a konkordátum megkötésével kapcsolatban, mint a Szentszék.²⁹⁸

Alexandru Averescu román miniszterelnök 1926. szeptemberi római látogatása felkeltette XI. Pius érdeklődését is, aki félórás pápai audiencián fogadta. Averescu ezután Gasparrinál is látogatást tett, amiről az olasz sajtó is részletesen beszámolt.²⁹⁹ Balásy Antal vatikáni magyar követségi titkár Gasparritól azt hal-

²⁹³ PA AA RAV Bukarest 135, 1925. november 11. A bukaresti német követ (Freytag) jelentése a német Külügyi Hivatalnak.

²⁹⁴ PA AA RAV Bukarest 135, 1925. november 25. A szentszéki német nagykövet (Bergen) jelentése a német Külügyi Hivatalnak.

²⁹⁵ Zenovie Pâclișanu (1886–1957) történész, görög katolikus pap, a Román Akadémia tagja. Erdélyi román származású, s mint ilyen a dualista Magyarországon szocializálódott, és így lett az erdélyi románok egyik vezéregyénisége.

²⁹⁶ PA AA RAV Bukarest 135, 1926. január 30. A szentszéki német nagykövet jelentése a német Külügyi Hivatalnak.

²⁹⁷ MARTON 1995. 56.

²⁹⁸ PA AA RAV Bukarest 135, 1926. március 2. A bukaresti német követség jelentése a német Külügyi Hivatalnak.

²⁹⁹ AMAE Fond 71. Vatican. 1920–1944. vol. 19. 69–70. Közli: BUCUR 2003. 30–31.

lotta, hogy a pápai audiencián a konkordátum ügye nem került szóba.³⁰⁰ A pápai audienciáról a szentszéki német nagykövet, von Bergen is táviratban jelentett. Szeptember 22-én a Szentatya privát audiencián fogadta a román miniszterelnököt, aki ezt követően meglátogatta az államtitkárt, Pietro Gasparrit, írta a nagykövet. A miniszterelnök azt nyilatkozta a sajtónak adott interjúiban, hogy a konkordátumot mielőbb megkötik. Ezt a nyilatkozatot a szentszéki államtitkárság csodálkozva fogadta, és azt mondta, hogy sem a tárgyalások, sem a konkordátum aláírásának időpontjáról nem állapodtak meg. Averescu római látogatásának ezzel kapcsolatban semmilyen jelentősége nem volt.³⁰¹ Látjuk, a magyar és a német követségi jelentés tartalmilag összeeseng egymással, és mindkettőnek az információforrása Gasparri bíboros volt. Érdekes megfigyelni azonban, hogy a magyar követségi távirat egy nappal későbbi, mint a német, holott egyébként a magyar diplomácia sokkal aktívabb volt ez ügyben a németnél. Nem tudjuk, hogy ennek a későbbi táviratnak mi az oka, de az is elképzelhető, hogy Balásy később találkozott Gasparrival, mint Bergen. Mindenesetre a gyors jelentéstétel is mutatja, hogy az ügy a németeknek is fontos volt.

Bár a Szentszék az Averescu-kormánytól a konkordátumtárgyalások előrehaladását remélte, a nehézségek mégis megmaradtak. A bukaresti nuncius úgy vélte, hogy az erőteljes román nacionalizmus gátja a megegyezésnek, a románok pedig azt gondolták, hogy idegenek akarnak beavatkozni a belügyeikbe – írta Gerhard von Mutius bukaresti német követ.³⁰² A nuncius szkepticizmusa 1927 tavaszára még inkább elmélyült. Szerinte Averescu kormánya még kevésbé volt hajlandó a konkordátum megkötésére, mint a liberálisok. Mutiusnak az volt a benyomása, hogy a román nacionalista körök a nemzeti autonómia aláadását látják a konkordátumban.³⁰³

Végül a konkordátum aláírására mégis az Averescu-kormány ideje alatt került sor 1927. május 10-én. Vasile Goldiş és Gasparri bíbornok teljes csendben, minden ünnepélyesség nélkül írta alá a megegyezést. A szentszéki német nagykövet még május 16-án is csak azt jelentette a Külügyminisztériumnak, hogy „megbízható forrásból” értesült róla, a konkordátum megkötése néhány napon belül megtör-

³⁰⁰ MNL OL K 63 Külügyminisztérium Politikai Osztály iratai 231. cs. 27/3 t. 6/1926 5. Balásy Antal vatikáni követségi titkár számjeltávirata, 1926. szeptember 26.

³⁰¹ PA AA RAV Bukarest 135, 1926. szeptember 25. A szentszéki német követség (Bergen) távirata a német Külügyminisztériumnak.

³⁰² PA AA RAV Bukarest 135, 1926. november 2. A bukaresti német követség (Mutius) jelentése a német Külügyminisztériumnak.

³⁰³ PA AA RAV Bukarest 135, 1927. március 18. A bukaresti német követség (Mutius) jelentése a német Külügyminisztériumnak.

ténhet.³⁰⁴ Von Bergen csak bő egy hónappal a konkordátum aláírása után értesült arról, hogy az megtörtént.³⁰⁵

A Vatikán (enyhítendő a várható budapesti kedvezőtlen hatást) ugyanezen napon kötött Magyarországgal *intesa simplicét* (egyszerű megegyezést) a püspökök kinevezéséről.³⁰⁶ Gasparri május 10-én adta át a formális jegyzéket Nagy Eleknek, amelyben a Szentszék megtartotta magának a püspökök kinevezésének a jogát. Mai tudásunk szerint sem Nagy Elek, sem Balásy nem jelentett a külügyminisztériumnak a román konkordátum megkötéséről, minden bizonnyal nem is tudtak róla. A konkordátum teljes szövege még diplomáciai körökben is hosszú ideig ismeretlen volt. Azt nem tudjuk, hogy mikor vált ismertté, azt azonban igen, hogy a bukaresti német követ még 1927 októberében is arról panaszkodott, nincs birtokukban a teljes szöveg, és csak egy tartalmi kivonatot tudtak lefordíttatni németre. A kivonat alapján a Szentszék sokban engedett a román kéréseknek, különösen a nagyváradi püspökség felosztásával, a bukaresti római katolikus prímási szék létrejöttével, a püspökök kinevezésével, a papi állomány románosításával és a római katolikus vagyonok román állami ellenőrzésével kapcsolatban. Az így teljesített román óhajok a római katolikus klérus által folytatott magyar propaganda „körülmetélésével” járnak és a német katolikus kisebbség javára válnak – vélte a követ. Információi szerint a konkordátum az új vallásügyi törvénnyel egy időben fog hatályba lépni, ám a magyar ellenmunka még mindkét szöveg módosítását hozhatja. A bukaresti prímás a követtel szemben a konkordátumban azt látta, hogy a román törekvések érvényesültek, a Szentszék jóváhagyta az álláspontjukat, a nuncius pedig a konkordátum megkötését egyértelmű sikernek könyvelte el, de nem számolt a ratifikálás nehézségeivel.³⁰⁷

1928-ban, miután újra a liberálisok vették át a hatalmat Vintilă I. C. Brătianu vezetésével, Nicolae Titulescu román külügyminiszter a Vatikánba utazott, és tárgyalta a pápával a konkordátum ratifikálásáról. A román közvélemény csak ezután, 1928. február 8-án értesült a konkordátum aláírásáról és annak tartalmáról.³⁰⁸ A ratifikálásra azonban csak 1929-ben került sor, és addig mind a románok, mind a magyarok próbáltak még rajta változtatni saját érdekeik szerint. Amikor 1929.

³⁰⁴ PA AA RAV Bukarest 135, 1927. május 16. A szentszéki német nagykövet távirata a német Külügyminisztériumnak.

³⁰⁵ PA AA RAV Bukarest 135, 1927. június 17. A szentszéki német nagykövet távirata a német Külügyminisztériumnak.

³⁰⁶ CSIZMADIA 1966. 301–312.; GERGELY 1996. 264.

³⁰⁷ PA AA RAV Bukarest 135, 1927. október 26. A bukaresti német követség (Mutius) jelentése a német Külügyminisztériumnak.

³⁰⁸ HERBAN 1998. 133.

május végén a konkordátum ratifikálása a szenátus elé került, a román kormány a Német Párttal együtt a ratifikálás mellett állt, míg az Országos Magyar Párt tiltakozott az ellen, hogy a gyulafehérvári érsekség Majláth gróffal az élén a bukaresti Cisar érsek alá kerüljön.³⁰⁹

1927 szeptemberétől új magyar követ került a Szentszék mellé Barcza György személyében,³¹⁰ aki a magyar kormány érdekeinek megbízható képviselője és formátumos diplomatája volt. Az ő szolgálati idejének kezdetétől a magyar külügyminisztérium újra több információhoz jutott a román konkordátum ügyében is, és a csehszlovák tárgyalásokról is gyakran jelentett. Gasparrival való beszélgetései során igyekezett a megegyezést a magyar érdekek szerint befolyásolni. Barczának lesújtó véleménye volt a vatikáni politikáról. Naplójából idézzük: „A Szentszékkel szemben a kormányoknak semmiféle fegyverük sincsen, itt sem pressziókkal, sem represszáliákkal operálni nem lehet, egy lehetőség van csupán, és ez a viszony megszakítása, de a Szentszék jól tudja, hogy ezt bizonyos erősen katolikus államok kormányai parlamentáris nehézségek miatt úgysem képesek keresztülvinni, így nem is igen fél ettől. [...] Minket a Pápa és a Szentszék igen szeret, az ember mást se hall, mint a »notre très chère Hongrie« etc. etc., de azért soha semmiféle tekintetben nem teszik meg azt, amit a magyar kormány kíván vagy kér, hanem teljesen az Egyház egoisztikus érdekeit tartják szem előtt, füttyölve arra, hogy haragszunk-e vagy sem. [...] A Pápával senki sem beszélhet a saját ügyeiről, ő pedig senkit sem meg, sem ki nem kérdez. Így azután senki sem tud semmit. [...] Gasparrinál sem könnyebb boldogulni. Az öregúr szívélyesebb, és neki már fel lehet bármit is hozni, és meg is hallgatja, de mondani végeredményben ő sem mond semmit, csak általános frázisokat vallási és politikai *sauce*-szal keverve.”³¹¹ Ebből is láthatóan a vatikáni magyar diplomáciának is erős korlátai voltak az érdekérvényesítésben.

Az említett belpolitikai visszásságok miatt a konkordátum ratifikálása – egyébként messze nem szokatlan módon – elhúzódott, nem utolsósorban azért, mert az említett 1925-től formálódó román vallásügyi törvény elfogadása folyamatban volt. A végül 1928. április 22-én elfogadott törvény kimondta, hogy a katolikusok és az állam viszonyát egy speciális törvény fogja szabályozni.³¹² Az alkotmánytörvényhez képest viszont nagy előrelépés volt, hogy mind a római katolikus, mind a görög katolikus vallást történelmi vallásnak ismerte el, a kato-

³⁰⁹ PA AA RAV Bukarest 135, 1929. május 31. A bukaresti német követség jelentése a német Külügyminisztériumnak.

³¹⁰ IRATOK 1994. 441.

³¹¹ Hoover Archives Stanford, Preliminary Inventory of the György Barcza Nagyalásónyi Papers, Nr. 80030., 3. doboz, Roma 1927–1929. 1928. február 17-i naplóbejegyzés.

³¹² *Monitorul Oficial*, Nr. 8. 1928. augusztus 22.

likus javakról pedig úgy rendelkezett, hogy a törvényt megelőző állapot szerint azok az egyház tulajdonát képezik.

Titulescu külügyminiszternek sikerült elérnie Dolci nunciuson keresztül, hogy a Szentszék két módosítást elfogadjon a konkordátumon a ratifikálás érdekében. Az egyik: a konkordátumban szereplő formulát („a szerzetesrendek iskolái az illetékes püspök fennhatósága alá helyezettnek, tehát élvezik az előadási nyelv megállapítási jogát”) úgy kell értelmezni, hogy „kivéve azon iskolákat, amelyekben jelen pillanatban román az előadási nyelv”. Ezt azért kérte a kormány, mert a konkordátum hatálytalanította az 1925. évi magánoktatási törvény 37. §-át, amely a szerzetesi iskolák nyelvét a románra tette. A másik sajátos kérés a IX. szakasz módosítására vonatkozott. Annak kijelentését kívánták, hogy a konkordátumban felsoroltakon kívül nem fog más katolikus szervezet jogi személyiséget élvezni, mint amit a bukaresti nunciatura 1928. október 22-én kelt iratában tudomásul vett.³¹³ E megszorítással az erdélyi Katolikus Státust akarta a kormány a jogi személyiségek sorából kiiktatni. Róma mindkét módosítást elfogadta. A szerzetesi iskolákra vonatkozóan Johann Kirchholtes bukaresti német követ egyik jelentésében részletesen kitért. Ebből megtudjuk, hogy a romániai németek képviselői is szót emeltek a szerzetesrendi iskolák románosítása ellen. Franz Kräuter sváb képviselő Augustin Pacha temesvári római katolikus püspökkel személyesen is fellekereste a pápát, és óvott a szerzetesrendek iskoláinak feláldozásától. A kompromisszumot Dolci nuncius azonban megkötötte Angelescu oktatási miniszterrel.³¹⁴

A konkordátum ratifikálására 1929. május 29-én került sor, 1929. július 7-én lépett életbe és alig húsz éven keresztül volt érvényben, ugyanis 1948. július 17-én a román kormány egyoldalúan felmondta, 1950-ben pedig a diplomáciai kapcsolatok is megszakadtak a Vatikán és Románia között.³¹⁵

Összességként elmondhatjuk, hogy a konkordátum megkötése elsődlegesen a Szentszék érdeke volt. Romániának kevésbé volt lényeges, főleg az ortodox egyház ellennyomása miatt, amely uralkodó pozícióját féltette, alaptalanul. A németek az első években egyáltalán nem foglalkoztak a kérdéssel, utána pedig inkább a román érdekeket próbálták erősíteni azt remélve, hogy azokban az egyházmegyékben, ahol jelentős számú német kisebbség él, előnyös pozícióba tudnak majd kerülni. A magyarok viszont ellenérdekeltek voltak a konkordátum megkötésében, mivel

³¹³ AMAE Fond 71. Vatican. 1920–1944. vol. 19. 113. Közli: BUCUR 2003. 48–49. Lásd még: ENDES 1935. 500.

³¹⁴ PA AA RAV Bukarest, Karton 156. Band 2. Johann Kirchholtes követ jelentése a német Külügyminisztériumnak, 1931. május 4. A forrásra Eiler Ferenc hívta fel a figyelmemet és bocsátotta rendelkezésemre, amiért hálás köszönettel tartozom.

³¹⁵ NÓDA 2010. 295–296.

az egész trianoni helyzetet is csak interregnumként fogták fel, és az volt az alapállásuk, ha a konkordátum megkötetik, akkor azzal a pápa véglegesnek ismeri el a trianoni határokat. Mivel egy idő után belátták, hogy azt megakadályozni nem tudják, ezért igyekeztek a magyar érdekek érvényesítésére.

A konkordátummal tulajdonképpen senki nem volt megelégedve, és ez az elégedetlenség abból fakadt, hogy nem látták be, a Szentszéknek nincs nemzeti politikája, csak egyházi politikája van, a katolikus egyház szupranacionális voltát nem szakíthatják szét a nemzetiségi ellentétek. Szent Péter utódjának a világ minden katolikusát képviselnie kell, azaz felül kellett emelkedni a nacionalizmusokon.

Az Országos Magyar Párt stratégiai a romániai politikai életben

Az eddigiekben két olyan témát tárgyaltunk, amelyeknél a megoldás túlmutatott a budapesti román és a bukaresti magyar misszió tevékenységén, és szélesebb diplomáciai kapcsolattrendszert mozgósított. Most egy olyan kérdést szeretnénk bemutatni, amely ugyan szintén átvitt az egész korszakon, de többnyire nem a nemzetközi szinten zajlott, bár – természetesen a román és a magyar diplomácia mellett – a német diplomáciának ebben is lényeges szerep jutott.

Az Országos Magyar Párt (OMP) története György Béla és Bárdi Nándor kutatásainak köszönhetően már alaposan feldolgozott,³¹⁶ ezért itt leginkább egy olyan aspektusát szeretném bemutatni, amivel talán hozzá tudok tenni valamit az eddigi eredményekhez.

A Román Királyságban kétkamarás országgyűlés működött: a szenátus és a képviselőház. Ahhoz, hogy egy párt mandátumhoz jusson, országosan 2%-os bekezdési küszöböt kellett átlépnie, vagy egy-egy megyében abszolút többséget kellett szereznie. Ha abból indulunk ki, hogy Nagy-Románián belül a magyarok aránya kb. 8% volt, a németeké pedig 4%, akkor ez elvileg nem jelenthetett nagy problémát. De ha figyelembe vesszük a romániai választójogot,³¹⁷ mely ugyan általános, titkos választójog volt, de csak a 21. életévet betöltött férfiak számára; és ha még hozzávesszük azt, hogy az 1924-es állampolgársági törvény az állampolgárságot az 1918-as lakhelyhez és illetőséghez kötötte; valamint azt, hogy a választókerületek határait úgy szabták meg, hogy lehetőleg mindenhol román többség legyen, akkor

³¹⁶ IRATOK 2003; GYÖRGY 2017; BÁRDI 2000. és BÁRDI 2013.

³¹⁷ 1918-ban még csak a Regátban hatályos választójogi törvényt tudtak hozni, 1919-ben külön választójogi törvényt iktattak be Bukovinára és külön Erdélyre. A háromféle választójogi törvény egységesítésére az 1923-as alkotmányban került sor.

könnyen belátható, hogy a németek esetében az önálló indulás a választásokon gyakorlatilag lehetetlen volt, a magyarok esetében pedig nagyon nehéz.

A németek számára így a politizálás két útja volt járható: paktumpolitika a román pártokkal vagy a kisebbségi blokk. A weimari kormány a térség német közösségeit arra ösztönözte, hogy a mindenkor regnáló kormánypárttal keressék az együttműködést, és óvakodjanak a többi kisebbségtől, különösen a magyartól, mert az veszélyes lehet rájuk nézve.³¹⁸ Már részt vettek az 1919-es novemberi választásokon is, amelyen a szászok nyolc mandátumot szereztek az alsóházban, hármat pedig a szenátorok között, a svábok pedig tíz képviselőt küldhettek. A választások után a szász és a sváb képviselők együtt megalakították a Nagy-romániai Német Néppártot (*Deutsche Volkspartei in Grossrumänien*), melynek elnöke Rudolf Brandsch lett, alelnöke a sváb Karl von Möller, titkára pedig a szász Hans Otto Roth.³¹⁹ Valójában azonban a szász vezetés is megosztott volt. Az egyik irányt Brandsch képviselte, aki nagyon céltudatosan a német öntudat erősítését tartotta lényegesnek, és a román kormánnyal nem kereste a kompromisszumokat. A másik irányt Roth neve fémjelezte, aki a kisebbségi jogok érvényesülésének lehetőségét a kompromisszumos politikában látta.³²⁰

A magyar kisebbség számára még egy alternatíva mutatkozott a németeknél említett kettőn kívül: az önálló indulás. A magyar kisebbség vezető rétege időben is fáziskésésben volt a szászokkal szemben. Trianonig gyakorlatilag csak ideiglenesnek fogadták el az állapotot, ezt követően pedig csak igen lassan indult meg a politikai párttá szerveződésük. Az 1921-ben megalakuló Erdélyi Néppárt, majd Magyar Néppárt – Hans Freytag bukaresti német követ szerint a „Magyarországról Romániába emigrált jászisták”³²¹ –, valamint az 1921 júniusában megalakuló Magyar Szövetség egyesüléséből jött létre 1922. december 28-án az Országos Magyar Párt báró Jósika Sámuel elnökletével.³²² Az első választás, amelyiken a magyar kisebbség képviseltette magát, az 1922-es volt, ahol a 38 képviselőjelöltből 34-et különböző ürüggyel elutasítottak, végül három képviselő jutott be a szenátusba, három pedig az alsóházba.

Az első kapcsolatfelvételi kísérletek a németekkel 1921–1922 fordulójától datálhatók magyar oldalról, és mindennek apropóját a közelgő 1922-es parlamenti

³¹⁸ TILKOVSKY 1983. 1100.

³¹⁹ CIOBANU 2001. 162.

³²⁰ Hans Otto Roth és Rudolf Brandsch gondolkodásmódjának, politikai szerepvállalásának összevetését lásd OROSZ 2016. 123–137.

³²¹ Lásd a 65. sz. iratot.

³²² GYÖRGY 2017.

választások adták.³²³ Az általam feltárt diplomáciai iratok közül az első erre a kérdésre vonatkozó követségi jelentés 1922. január 15-én született.³²⁴ Hory András, a bukaresti magyar követség első számú tanácsosa azt jelentette Bánffy Miklós külügyminiszternek, hogy a Magyar Szövetség szükségesnek tartja a más kisebbségekkel való kooperálást, elsősorban a szászokkal és a svábokkal. Horynak ez a megfogalmazása arra is rámutat, hogy nem tekintett egységesen a romániai németekre.

Három nappal később, január 18-án Hory már arról tett jelentést, hogy Hans Otto Roth milyen nehézségeket lát a magyar–szász együttműködés előtt.³²⁵ A szász vezető nagyon egyértelműen fogalmazott: „A román parlamentben jelenleg 42 nemzetiségi képviselő foglal helyet. Ezek közül fajsúlya csak a német kisebbségek képviselőinek van. A jelenlegi magyar nemzetiségi képviselők értéke mindenki előtt tisztán áll, a többiek alacsony nivója pedig eleve kizárja a közös munkát. Ha azonban az értékes magyar elem képviselve lesz, úgy azzal bizonyos vonatkozásokban – azonban így is csak befelé – el tudok képzelni egy kapcsolatot. De kifejezett együttműködésre ma nem lehet gondolni.” Rothnak minden bizonnyal szeme előtt lebegett Iuliu Maniu egyik korábbi intenciója: „Figyelmeztetem Önt, hogy mi mindenkor honorálni fogjuk a szászok jogos kívánságait, de ha megkísérelnék a magyarokkal való együttes akciót, eltiporjuk Önöket.”³²⁶ Roth előadta, hogy a román kormány már eddig is tett a szászoknak engedményeket, így például a szász szervezkedés fölött, amely a Magyar Szövetségnél sokkal konkrétabb formát öltött, a román kormány szemet hunyt. A Bukarestben felállított szász *Geschäftsstelle* létezéséhez a román kormány hallgatólagosan hozzájárult, nemzeti színeik használatában sem korlátozták őket. Ebből is látható, hogy a román politika bizonyos engedményekkel lojálisra tette a szászokat, akik így nem voltak érdekelték abban, hogy a magyarokkal kooperáljanak. Szembesülve a rideg tényekkel, a magyar külügyminisztérium az erdélyi magyar politikai vezetőknek címzett iránymutatásában csak távoli célként fogalmazta meg a többi kisebbséggel való együttműködést. Az erdélyi szászok mellett a dobudzsai és a besszarábiai kisebbségekben is lehetséges szövetségest látott a jövőre nézve.³²⁷

³²³ TILKOVSKY 1983. 1100.

³²⁴ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 6. cs. 27/2. t. 34. pol.res. Hory András szigorúan bizalmas jelentése Bánffy Miklósnak, 1922. január 15.

³²⁵ MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Iratok 230. cs. 27/4. t. 454/1922 410. Hory András jelentése Bánffy Miklósnak, 1922. január 18. Más kontextusban idézi: BÁRDI 2013. 109–110.

³²⁶ Lásd uo.

³²⁷ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 6. cs. 27. t. 487. res.pol. A Külügyminisztérium utasítása a bukaresti magyar követségnek, 1922. január 21. Lásd még: BÁRDI 2013. 117.

Hory András válaszában megírta, hogy adott helyzetben ennek semmi esélyét nem látja. Függetlenül azonban a végleges megállapodástól, a magyarság a egyes vidékeken a szászokat fogja támogatni.³²⁸ A követség a szászok elzárkózó magatartását a szász-liberális paktummal magyarázta.³²⁹

Az 1922. márciusi választásokon a németek a liberálisokkal együtt indultak, de áttörő sikert nem tudtak elérni, mindössze nyolc szász és sváb képviselő jutott be a parlamentbe. A közös indulás viszont azt eredményezte, hogy a román kormány a szászokkal szemben toleránsabb lett. „A németiségnek a románokkal szembeni meghunyászkodását élénken kommentálja a Curtea de Argeș-i³³⁰ csók, melyet a román kultúrliga az ottani ülésén Kreuter³³¹ német képviselő Jorgától³³² kapott azért, mert ott tartott beszédében nevezett Goethével és Curtea de Argeșt a német Weimarral hasonlította össze” – olvashatjuk a bukaresti magyar követség összefoglaló jelentésében.³³³

Ebben a kezdeti fázisban tehát azt látjuk, hogy a magyarság próbálkozik szövetségest találni a németekben, de ez ekkor még nem jár sikerrel, ennek ellenére az erdélyi magyar politika tovább kereste az utat a politikai elszigeteltségből való kitörésre. Az egységes magyar párt, az OMP vezetősége megoszlott a tekintetben, hogy kiben lehetne szövetségest találni. Mivel szembesültek azzal, hogy a németekkel kötendő kisebbségi blokk adott helyzetben még elérhetetlen, ezért a román politikai palettán próbálták megkeresni a lehetséges partnert. 1923 novemberében Csucsán az OMP és az Averescu-féle Néppárt között paktum jött létre, aminek persze voltak bírálói, de jelentősége elvitathatatlan volt: az erdélyi magyarság kitört a politikai elszigeteltségből.³³⁴ Ez nem jelentette azt, hogy a magyar vezetők lemondtak volna a németekkel való együttműködésről, csupán nem tartották időszerűnek azt.

A magyar törekvésekkel a németek is tisztában voltak, ebben az időszakban a német diplomácia is elkezdett foglalkozni a kérdéssel. Conrad Haas temesvári főkonzul 1924 februárjában azt írta a német Külügyminisztériumnak, hogy a magyarok nagyon törekszenek a kisebbségi blokkra, de a németek abban csak

³²⁸ Lásd a 20. és 21. sz. iratokat.

³²⁹ MNL OL K63 Külügyminisztérium Politikai Iratok 229. cs. 27/4. t. 1870/1922. Rubido-Zichy Iván jelentése a Külügyminisztériumnak, 1922. március 29.

³³⁰ Magyar neve Argyasudvarhely.

³³¹ Franz Kräuter (1885–1969) a Katolikus Német Tanárképző germanisztikaprofesszora, 1920 és 1938 között parlamenti képviselő. Lásd BAUMGARTNER 2012. 60.

³³² Nicolae Iorga (1871–1940) történész, egyetemi professzor, költő, drámaíró, politikus. 1907 és 1938 között parlamenti képviselő, 1931–1932-ben miniszterelnök.

³³³ Lásd a 16. sz. iratot.

³³⁴ A csucsai paktumról részletesen lásd BÁRDI 2013. 114–128.

szenvedő felek lehetnének.³³⁵ A németek nyitottságát a magyarokkal való együttműködésre gátolta az a körülmény is, hogy ők egyáltalán nem vették jó néven a csucsai paktumot, sőt kifejezetten tartottak a következményektől. Ezt szintén Haas fogalmazta meg. Elégedetlenségének apropóját az adta, hogy 1924 elején néhány sváb politikus kivált a Deutsch-Schwäbischer Volksgemeinschaftból, és áttért az Averescu-pártiakhoz, „akik minden eszközzel a német mozgalom ellen vannak”.³³⁶ Azokról a sváb egyéniségekről volt szó, akik az egységes Volksgemeinschaft előtt a Deutsch-Schwäbischer Volkspartei tagjai voltak (Michael Kausch, Viktor Orendi-Homenau, Otto Alscher). Őket ezért hazaárulóknak bélyegezték. Haas úgy vélte, hogy a németiség az Averescu-párttól még kevesebbet remélhet, mint a liberálisoktól. Az Averescu-pártiak németellenessége megmutatkozott az egyre inkább németellenessé váló *Temeswarer Zeitung* hasábjain is, ahol a cikk írója, Cornel Grofsorean³³⁷ „politikai szerelmi vallomást” tett a romániai magyarság irányába, amikor üdvözölte a Gogával és Averescuval való paktumukat. Kifejtette, hogy előbb fognak a magyarokkal megegyezni, mint a németekkel. Grofsorean nem vette észre, hogy Averescuék tulajdonképpen ki akarják egymás ellen játszani a németeket és a magyarokat. A konzul tartott attól, hogy a magyarok a paktumért cserébe olyasmit ajánlanak, ami a svábok kárára fog válni. Jakabffy Elemér, az OMP egyik alelnöke azt nyilatkozta, hogy a magyarok Averescu tevékenységét külföldön támogatják. A konzul az egész paktumot úgy értékelte, hogy a magyarok és a románok közötti megegyezés a svábok kárára számára nem újdonság, mert Szatmár vidékén hasonló egyszer már sikerült nekik. Úgy vélte, hogy a szatmári svábok mozgalmát még mindig a magyarok nyomják el. Jakabffy azt ajánlotta a szatmári sváboknak, ha felhagynak a német agitációval, akkor a magyar kormány a Magyarországon élő németeknek engedményeket fog tenni iskolakérdésben. Haas tartott attól, hogy a németiség egyre inkább izolálódni fog, nem lesz sem társadalmi, sem gazdasági befolyása, és amennyiben Averescu kerül hatalomra, a német pártot el fogja lehetetleníteni. A hatóságok ugyan nyilvánosan nem idegenellenesek, de mindent megtesznek, hogy a svábokat, az egyedüli lojális csoportot, visszaszorítsák – olvashatjuk a jelentésben.

³³⁵ Lásd a 42. sz. iratot.

³³⁶ Lásd a 46. sz. iratot, valamint BÖHM 2008. 18.

³³⁷ Cornel Grofsorean (1881–1949) bánáti publicista, újságíró, szociológus, Temesvár polgármestere (1921–1922, 1931–1932), 1926-ban Averescu-pártiként országgyűlési képviselő, a Bánát-Kőrösvidéki Szociológiai Intézet megalapítója. Román, német és magyar újságokban is publikált. Lásd http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Cornel_Grof%C5%9Forean (Utolsó letöltés: 2018. október 18.)

Úgy vélem, hogy az a helyzet, ami 1924 tavaszára kialakult, igazán sem a magyar, sem a német kisebbségnek nem kedvezett, de éppen ezért a román kormánypártra stabilizálóan hatott. A megosztottság, ami miatt a németek egyvégében bíralták – joggal – a magyar politikai vezetőket, a német vezetőségben is megvolt, és a töréspontot a szász és a sváb képviselők között lehetett érzékelni. A szatmári svábok helyzete pedig jelentős ütközőzóna volt a magyar és a német politikai vezetés között.

Mindezzel együtt a magyar–német együttműködés lehetősége 1924 végére jutott mélypontra. A bukaresti magyar követség jelentése keserűen állapította meg, hogy a németek, ha lehetőségük adódik, kollaborálni igyekeznek a románokkal, és a magyarokkal csak akkor fognak együttműködni, ha a román kormányra akarnak nyomást gyakorolni.³³⁸

A szövetség létrehozását az is nehezítette, hogy 1925 elején tovább mélyült a romániai német kisebbségi politika válsága. Míg egy évvel korábban az Averescu-párttal kollaboráló sváb képviselők gyengítették az egységet, 1925 elejére a Deutsch-Schwäbische Volkspartei-ből többen átléptek a liberális pártba, ezzel újabb szakadást hozva a kisebbségi politikába. A liberális sajtó mindennek nagy hangot adott. A liberális párthoz való átállást ugyanaz a Michael Kausch kezdeményezte, aki egy évvel korábban Averescuékhoz pártolt. Conrad Haas szerint a szeparatisták „a magyarónok által legyőzött svábok”. A konzul hibáztatta a többséget, hogy nem akadályozták meg Kausch liberálisokhoz csatlakozását, mert ezzel nagy kárt okozhatnak a német mozgalomnak.³³⁹

Ugyancsak akadályozta a szövetség létrehozását, hogy a két kisebbség az iskolahálózatot érintő törvények tárgyalásánál sem tudott egységesen fellépni, holott azok mindkét kisebbség számára sérelmesek voltak. (Ilyen volt 1924-ben az állami elemi oktatásról hozott törvény, mely a felekezeti iskolák szétbontását célozta és kötelezővé tette a román nyelvű oktatást; majd 1925-ben a magánoktatási törvény, mely a felekezeti iskolákat is a magániskolák közé sorolta, és ugyanabban az évben hozott baccalaureatusi törvény, mely szerint az érettségi nyelve a román.) Hans Freytag bukaresti német követ bírálta a romániai magyar parlamenti képviselők felszólalását, és őket hibáztatta, amiért nem tudtak egységesen fellépni.³⁴⁰ A parlamenti tárgyalást megelőzően a magyarok és a németek megegyeztek, hogy egységes álláspontot fognak képviselni, de a magyarok nem

³³⁸ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervál Iratok 15. cs. 27. t. 3/1925. res. pol. A bukaresti magyar követség szigorúan bizalmas jelentése a Külügyminisztériumnak, 1924. december 22.

³³⁹ Lásd a 63. sz. iratot.

³⁴⁰ Lásd a 69. sz. iratot.

tájékoztatták a németeket arról, hogy milyen demonstrációt fognak a parlamentben végbevenni.³⁴¹ Megegyezték abban, hogy a megállapodásukról senkinek nem fognak beszélni, ehhez képest az erdélyi magyar sajtó ettől visszhangzott. Sándor József szenátor, az OMP alelnöke pedig óvott attól, hogy a magyarok a szászokkal közösen adjanak be petíciót a Népszövetséghez az iskolakérdés miatt, mert szerinte Hans Otto Roth magatartása nem volt megfelelő az iskolaankét során a parlamentben.³⁴²

Tehát gyakorlatilag patthelyzet alakult ki a két kisebbség között, és Vörnle János követségi titkár nagyon szűk látókörűen mindezért Hans Freytag bucaresti német követet okolta. „Freytag úr személye Budapesten ismeretes. A defetizmussal határos pesszimista mentalitású, körmét rágó, púpos ember, aki minden erélyesebb és nagyobb koncepció megvalósításának útját fogja állni. [...] Freytag úr pozíciója Berlinben olyan gyöngye, hogy a legcsekélyebb légáram ledönti” – vélte Vörnle.³⁴³ Vörnle bizakodott abban, hogy a német követet mielőbb nyugdíjazni fogják, és az új követ, szembesülve az eddigi német kisebbségi politika csődjével, hajlandó lesz a magyarokkal tárgyalni, mert Freytag „a témáról még csak beszélni sem volt hajlandó”.

A Wilhelmstrassénak nem volt fontos, hogy a két kisebbség akár Romániában, akár másutt együttműködjön, de az fontos volt számára, hogy a határain túl élő németekkel foglalkozzon. Ebből a célból állították fel 1919-ben a Deutscher Schutzbundot, melynek elnöke, Karl C. Loesch 1925 nyarán Romániába utazott, hogy az ott élő németek helyzetéről képet kapjon.³⁴⁴ A budapesti német követnek, Johannes Welczeknek írott beszámolójában³⁴⁵ a romániai német és magyar kisebbség együttműködési nehézségeiről nagyon higgadt és objektív képet adott. A nehézségek okaként említette, hogy a magyarok és a németek más-más településeken élnek. Hans Otto Roth és Rudolf Brandsch elutasították Ewald Amendének, az abban az évben alakuló Európai Nemzetiségi Kongresszus elnökének azt az irányelvét, hogy a kisebbségek működjenek együtt,³⁴⁶ azt viszont helyeselték, hogy Loesch két magyar vezető politikussal, Jakabffy Elemérrel és Bethlen Györggyel tárgyaljon. A beszámoló szerint Jakabffy elismerte, hogy a

³⁴¹ Nagy Károly református püspök nem volt hajlandó románul felolvasni a parlamenti beszédét.

³⁴² Az OMP Elnöki Tanács ülése 1925. május 13-án. Lásd IRATOK 222–223.

³⁴³ MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 15. cs. 27. t. 352. res.pol. Vörnle János követségi titkár szigorúan bizalmas jelentése a Külügyminisztériumnak, 1925. augusztus 29.

³⁴⁴ BAUMGARTNER 2012. 109.

³⁴⁵ Lásd a 73. sz. iratot.

³⁴⁶ Erről bővebben lásd EILER 2007.

német–magyar kooperáció sikertelenségéért a magyarok a hibásak, de sokáig az a németeken múltott. Jakabffy azt panaszolta, hogy a bánáti svábok megzavarják a magyar–német együttélést azzal, hogy regermanizálni akarják a szatmári svábokat. A Schutzbund képviselője megígérte Jakabffynak, hogy utazást tesz Szatmár vidékén is az ottani helyzet megismerése céljából. Valóban el is utazott arra a vidékre, és az volt a konklúziója, hogy nem szabad lemondaniuk a németeknek a szatmári svábokról, és próbáljanak meg a püspökkel jó viszonyban lenni, hogy német szempontból kívánatos papok kerüljenek a svábok lakta településekre. Loesch azt javasolta a budapesti német követnek, hogy kívánatosnak tartana egy eszmecserét Jakabffy és Bleier Jakab között. Ezzel a Schutzbund vezetője nyilván azt akarta mondani, hogy a szatmári svábok sorsa alkupoziáció lehet a magyarországi németekre nézve a romániai magyarságon keresztül.

A magyar és német kisebbség együttműködési próbálkozásának újabb lendületet az 1926 elején esedékes közigazgatási választások adtak. Ennek előtörténetéről az általam feltárt források közül legrészletesebben Hans Otto Roth 1926. márciusi feljegyzéséből tájékozódhatunk.³⁴⁷ Hans Freytag, bukaresti német követ 1926. március 17-én küldött jelentést a berlini Külügyminisztériumba, melyhez csatolta Hans Otto Roth 1926. március 15-én írt feljegyzését a magyarok és a szászok kapcsolatáról. Freytag jelentéséből kiderül, hogy 1925-ben Bethlen István miniszterelnök több alkalommal is felkereste a budapesti német követet, Johannes von Welczeket, báró Villani Frigyes bukaresti magyar követ pedig Freytagot a két kisebbség közötti együttműködés ötletével. Freytag abból a célból küldte el Berlinbe Roth feljegyzését, hogy onnan továbbítsák a budapesti német követnek. Ugyanakkor határozottan állást is foglalt, hogy nagyon óvatosan kell eljárni a magyarokkal.

1925 szeptemberében Roth volt az együttműködés kezdeményezője a közelgő közigazgatási választásokra. A szász vezető úgy gondolta, hogy sokkal inkább a helyi politikában van meg az érdekközösség a magyar és a német kisebbség között, mintsem az országos politikában. Úgy érezte, eljött a kisebbségek együttműködésének pillanata. Roth ezt joggal érezhette így, ugyanis 1925. október 31-én az OMP Elnöki Tanácsi ülésén a vezetőség megállapodott abban, hogy a választásokon a romániai németekkel akarnak együttműködni azokon a területeken, ahol a magyarság és a németiség többséget alkot, a lélekszám arányainak megfelelően megállapított kvótával.³⁴⁸

³⁴⁷ Lásd a 88. sz. iratot. A forrást eredeti német nyelven közli: MARCHUT 2017. 454–465.

³⁴⁸ Az OMP Elnöki Tanácsának ülése, 1925. október 31. Lásd IRATOK 2003. 236–242.

Kolozsváron Roth találkozott Ugronnal és Gyárfással is, és hangsúlyozta, hogy elérkezett az idő az együttműködésre. Szóbeli megállapodásukat a következő hónapokban írásban többször is megerősítették. Roth feljegyzéséből egyértelműen látható, nem tudott arról, hogy az OMP és a liberálisok között már 1925 októberétől tárgyalások folytak. Azonban az OMP-ben még 1926 elején is úgy gondolták, hogy nem szabad elköteleződni semmilyen irányba, ezért a szászok mindvégig bíztak a két kisebbség szövetségének lehetőségében. 1926. február 1-jén Ugron István elnök felmondta az Averescuval kötött csucsai paktumot, ám a liberálisokkal való tárgyalásokat valaki kiszivárogtatta, megjelent a sajtóban is,³⁴⁹ így a román tárgyaló fél visszakozott a megállapodástól. Az időközben Bukarestbe érkezett Ugront tájékoztatták a helyzetről, és Tancred Constantinescu kereskedelmi miniszter vele is közölte, hogy a jelen körülmények között megállapodás nem jöhet létre, de azt javasolta, hogy a paktumot ratifikálás nélkül is tekintsék érvényben lévőnek.³⁵⁰

Minderről a szászok nem tudtak. Közvetlenül a választások kiírása utáni napon³⁵¹ Roth táviratot küldött Ugronnak és megkérte őt, hogy ő maga vagy egy meghatalmazottja vegye fel a kapcsolatot a szászokkal Bukarestben olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak lehetséges. Három napig azonban technikai okokból nem érkezett válasz. Következő hétfőn³⁵² Roth Tövisen felszállt egy Bukarestből érkező expresszvonatra, és ott összehatalkozott Ugronnal, aki elmondta neki, hogy a magyarok a liberálisokkal kötöttek paktumot. A szász vezető levonta a keserű tanulságot: „A magyarok nem tartották be azon ígéreteiket, amelyeket nekünk minden formában megadtak.”³⁵³

A helyhatósági választások a nem ratifikált paktum szellemében zajlottak, és a magyar eredmények jók voltak: 31 városban a magyarok által támogatott lista győzött, a községekben a magyarság 90%-a, a városokban a 70%-a képviselőhöz

³⁴⁹ Nem lehet tudni, hogy magyar vagy román részről történt meg az indiszkréció, tény azonban, hogy a *Pesti Hírlap* 1926. február 4-i számában megjelent egy rövid cikk a hírlap bukaresti tudósítójától 3-i dátumozással, miszerint az erdélyi magyarok a kormány jelöltjeit támogatják: A romániai magyar kisebbség a kormányjelölteket támogatja. *Pesti Hírlap*, 1926. február 4. 2. Egy nappal később a bukaresti *Lupta* című lapban is megjelent hasonló tartamú hír: Condițiile pactului maghiarilor cu guvernul. *Lupta*, 1926. február 5. 4.

³⁵⁰ GYÖRGY 2017. 107.

³⁵¹ Hans Otto Roth február 26-át írt, de az biztosan téves, mert február 17–20. között voltak a választások.

³⁵² Ez február 8-án lehetett, mert Ugron 6-án, szombaton érkezett Bukarestbe. Lásd GYÖRGY 2017. 107.

³⁵³ Lásd a 88. sz. iratot.

jutott.³⁵⁴ Roth azonban világosan látta, hogy az OMP vezetősége tulajdonképpen csapdahelyzetbe került, miután a liberálisokkal való szövetség keresése közben Ugron felmondta a csucsai paktumot. Ugyanis 1926. március 27-én a liberális kormány lemondott, és a választások eredményeként Averescu került a kormányrúdhhoz. Ugron ezt sem politikailag, sem erkölcsileg nem tudta felvállalni, ezért április 1-jén lemondott, és az elnöki posztot gróf Bethlen György vette át.³⁵⁵ Az ő érdeme, hogy helyre tudta állítani Averescuékkel a megállapodást. Ez azért is volt lényeges, mert a májusi parlamenti választásokat a Néppárt szervezte meg.

A parlamenti választásokra készülve Iuliu Maniu, a Nemzeti Parasztpárt (PNT) elnöke felvetette az OMP-nek, hogy hozzanak létre egy erdélyi blokkot a regáti fanariótákkal szemben. Ebben a blokkban benne lettek volna a románok, a magyarok, a németek és a zsidók, Maniu pedig meglebegette Erdély autonómiáját is, amit viszont még nem tartott időszerűnek. Mivel Bethlen György a Néppárttal való szövetség helyreállításán tevékenykedett, ezért a magyar vezetők csak receptíve viselkedtek a Maniu által felkínált lehetőséggel szemben.³⁵⁶

A németek helyzete sem volt könnyű: olyan párt volt hatalmon, amelyikkel nem voltak jó kapcsolatban; a magyar vezetők megbízhatatlanságát pedig éppen megtapasztalhatták a helyhatósági választásokon; a Maniu-féle Parasztpárt társadalmi bázisát tekintve sem állt közel a szászokhoz; a liberálisok nem voltak kormányon, és a helyhatósági választásokon a magyarokkal állapodtak meg. Az pedig nyilvánvaló volt, hogy egyedül nem fogják tudni megugrani a 2%-os küszöböt. Mindent mérlegelve úgy döntöttek, hogy megpróbálnak két szálba is kapaszkodni. Az egyik a magyarokkal, a másik pedig a kormányon lévő Néppárttal való együttműködés volt. Az OMP-vel kapcsolatban Rothék kívártak, és közben tárgyalásokat kezdtek Averescuval. Bárány Villani Frigyes bukaresti magyar követ a helyzetről ekképpen jelentett: „Az a gyűlölet, amellyel Goga belügyminiszter és államtitkára, Bucsan viseltetnek a szászok iránt (no, meg talán egy Berlinből jövő utasítás is), arra készítette a magyarságra eddig kigyót-békát

³⁵⁴ GYÖRGY 2017. 111.

³⁵⁵ Bárdi Nándor szerint Ugron lemondásában szerepe volt annak is, hogy belefáradt a Bernády György és Sándor József által képviselt politikai irányvonallal való konfrontációba. Lásd BÁRDI 2013. 166. A németek is találgatták, hogy vajon ki lehet az OMP új vezetője. Számoltak Bethlennel, aki a kisebbségi blokk híve volt, Bánffy Miklós megválasztását kevésbé tartották valószínűnek, mert rendezetlen volt a román állampolgársága, és magyar külügyminiszter is volt. Harmadikként Bernády Györgyre számítottak, akit a „legjobb fejnek” tartottak. Végül még Jakabffyt is szóba hozták, de nem nagy valószínűséggel, mert tudomásuk szerint saját vagyonának mentésével foglalkozik. Lásd PA AA RAV Bucharest 156. Temesvári Főkonzul jelentése a német Külügyminisztériumnak a Magyar Párt helyzetéről, 1926. április 30.

³⁵⁶ Lásd a 94. sz. iratot.

kiabáló német kisebbséget, hogy a közös sors és a testvérnemzetiség jelszavának hangoztatásával keressék az erdélyi kisebbségünkkel való szövetkezés útját.”³⁵⁷ Hans Otto Roth Kolozsvárra utazott, és azt mondta az OMP vezetőinek, hogy a magyarsággal akar szövetkezni, és elfogadja az OMP irányítását. Bethlen György ezt ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a németek hagyjanak fel propagandájukkal a szatmári vidéken. Roth erre kitérő választ adott, hangsúlyozva, hogy a szatmári svábság nem az erdélyi németiség ügye, de azért megpróbál hatni, ám a *status quo ante* visszaállításáért nem kezeskedik. A két párt vezetője végül megállapodott abban, hogy a feltétel teljesüléséig a választások előkészítése során hozott határozataikat egymás tudomására hozzák.³⁵⁸ Ebben is láthatjuk, hogy milyen elmozdulás történt a magyar politikai vezetésben 1925-höz viszonyítva. Addig mindig ő volt a kezdeményező fél a kooperálásra, 1926 tavaszára, miután a februári választásokon sikeresek voltak, és Averescuékkal is már a megállapodás helyreállításán dolgoztak, tulajdonképpen erőt tudtak képviselni a szászokkal szemben, és a szatmári németiség helyzete tényleges alku tárgyát képezte a két kisebbség között. Minden bizonnyal ez a magyar szembenállás is abba az irányba mozdította a Német Pártot, hogy mégis megegyezzen a Néppárttal. Egy hét leforgása alatt Averescuék megállapodtak a magyarokkal és a németekkel is.³⁵⁹ Bethlen György azonban megállapodott Rothtal is, hogy vegyes lakosságú vidékeken (Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Temes-Torontál) a két kisebbség együtt fog indulni.³⁶⁰

A választások során Erdélyben és a Bánátban a kormánypártnak szüksége volt a magyar és a német kisebbségre. Mindkét kisebbséghez tartozók a leadott szavazataikkal követték a vezetőiket.³⁶¹ A választások eredményeképpen az OMP egész történetének legnépesebb parlamenti csoportját küldhette Bukarestbe (15 képviselőt és 12 szenátort).³⁶² Az Averescu-kormányzat azonban nem váltotta be a kisebbségeknek tett ígéreteit, ezért mind a magyar, mind a német kisebbség csalódott volt, 1926 végére már a kormányváltásról is hírek terjedtek.

Ezek a hírek nem voltak alaptalanok, a Néppárt alig egyéves regnálása után megbukott, ezt követte Barbu Știrbey herceg kéthetes kormányzása, majd a liberálisok kaptak megbízást, hogy szervezzék meg a választásokat. Ferdinánd kirá-

³⁵⁷ Lásd uo.

³⁵⁸ Uo.

³⁵⁹ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 19. cs. 27/a. t. 223. res.pol. és 238. res.pol. báró Villani Frigyes jelentése a Külügyminisztériumnak, 1926. április 21. és 27.

³⁶⁰ GYÖRGY 2017. 121.

³⁶¹ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 19. cs. 27/a. t. 283. res.pol. báró Villani Frigyes jelentése a Külügyminisztériumnak, 1926. június 1.

³⁶² MIKÓ 1941. 60–61.

lyon ekkor már nagyon eluralkodott a betegsége, és szeretett volna még egyszer egységes nemzeti kormányt látni az állam élén. A július 7–10. között megtartott választásokat a király még megérte, másfél héttel rá azonban meghalt.

A két választás közötti időben az OMP-nek is kevés felkészülési ideje volt, hogy átgondolja az indulás lehetőségeit. Bernády és a reformcsoport a szászokhoz hasonlóan a liberálisokkal való megegyezést sürgette, másik alternatívaként pedig a kisebbségi blokk gondolata jött elő újra.

A két kisebbség közötti viszony azonban 1926–1927-ben sem lett jobb. Továbbra is megterhelte ezt a kapcsolatot a szatmári németek ügye. A magyar követség rendre arról számolt be a külügyminisztériumnak, hogy tovább folytatódik a Szatmár megyei svábok visszanémetesítési akciója, melynek élén Blaskovics Ferenc bánati kanonok állt, a helyi vezető pedig Winterhofen Frigyes volt. Miben nyilvánult ez meg? A magyar iskolákat a román kormány segítségével német iskolákkal váltották fel, a középiskolákat a sváb fiatalok szász városokban végezték el, német bankokon keresztül mezőgazdasági hitelt nyújtottak a sváb parasztoknak és német folyóiratokat terjesztettek. A bukaresti magyar követ azt ajánlotta a külügyminiszternek, hogy a német kormányt figyelmeztessék arra a veszélyre, amit a németesítési akció jelent a kisebbségi blokkra nézve, ami ha nem valósul meg, az a németeknek nagyobb veszteség. Azért is vélte ezt az utat járhatónak, mert Berlin tudvalevőleg tekintélyes pénzüsszeget adott a Német Pártnak, így nyilvánvalóan hatása is van rá. Villani Frigyes abban is bizakodott, hogy az új bukaresti német követ³⁶³ is megértő lesz és be fogja látni a veszély súlyosságát.³⁶⁴

1927. január 25-én Villani báró felkérte az OMP néhány képviselőjét, hassanak oda a Német Párt vezető politikusainál, hogy hagyják abba a szatmári akciót, mert az fenyegeti a két párt közötti kooperációt. A magyar követ a bukaresti német követtel, Gerhard von Mutiussal is tárgyalt erről, aki elég visszahúzódozó volt ugyan, de megígérte, hogy beszélni fog Hans Otto Rothtal. A magyar külügyminiszter március 15-én utasította Kánya Kálmán berlini magyar követet, hogy a német birodalmi kormánynál interveníáljon, hogy a bukaresti német követ megfelelő utasítást kapjon. Ugyanakkor a külügyminiszter Apponyi Albert gróf segítségét is kérte, akinek köztudomásúlag nagy befolyása volt Blaskovics Ferenc kanonokra.³⁶⁵ Mindezt a temesvári német főkonzul igen sérelmezte a Wilhelmstrassénak írt jelentésében, és keserűen állapította meg, hogy a románok még mindig nem mérték fel annak a jelentőségét, hogy a lojális kisebbséget, a németeket kellene

³⁶³ 1926-ban Hans Freytagot Gerhard von Mutius váltotta.

³⁶⁴ Lásd a 122. sz. iratot.

³⁶⁵ Lásd 142. sz. iratot.

támogatnia a határ menti övezetekben.³⁶⁶ Itt tipikusan arról az esetről van szó, hogy amíg valami az egyik csoportnak sok (magyaroknak), a másiknak kevés (németeknek), és ez az állapot leginkább a románoknak kedvezett. Mindeközben a bukaresti román lapok azon kárörvendtek, hogy a magyarok kezdeményezték a kisebbségi blokk megalakítását, de a németek azt visszautasították. Ezt Hans Otto Roth az OMP hivatalos lapjában, a Paál Árpád főszerkesztésében megjelenő *Újság* című lapban cáfolta, mondván, hogy ő már a lap karácsonyi számában felvetette ennek gondolatát.³⁶⁷ Május 16-án Villani báró azt jelentette Budapestre, hogy a német követ felszólítására Blaskovics prelátus felkereste őt. A kanonok viszont tagadta, hogy bármi olyat tenne, ami a magyar–német viszonyt sértené.³⁶⁸

Június 7-én viszont az Averescu-kormány megbukott, tehát igen gyorsan felül kellett kerekednie mindkét kisebbségnek a sérelmeken, hogy a kisebbségi blokkot létrehozassák. Június elején Bethlen György Bukarestbe ment tárgyalni a Német Párt képviselőivel, ugyanakkor Bernády Ion Duca és Vintilă Brătianu meghívására látogatott a román fővárosba azzal a céllal, hogy a liberálisokkal egyezkedjenek. Bethlen György is folytatott tárgyalásokat a liberálisokkal, mivel azonban nem tudtak megállapodni, Bethlen levonta a következtetéseket és a Német Párt felé fordult. Bethlen és Roth június 11-én megállapodtak azzal a feltétellel, hogy még folytatják a tárgyalásokat, aztán 14-én választási megállapodást kötöttek.³⁶⁹

Szentirmay Béla bukaresti ideiglenes ügyvivő arról informálódott, hogy Duca üdvözölte a kisebbségi listát, mert ez esetben a magyar és a német szavazók nem a Nemzeti Parasztpártra fognak szavazni a liberálisok ellenében, és Hans Otto Rothnak azt az ígéretet tette, hogy a liberálisok nem fognak erőszakoskodni a választásokon a kisebbségi szavazókkal szemben. Szentirmay jól tudta, hogy hiba volna a tiszta választásokban reménykedni, ha az a Liberális Párt égisze alatt fog lezajlani.³⁷⁰

A döntést még el kellett fogadtatni az OMP június 16-i intézőbizottsági ülésén, ami korántsem volt egyszerű.³⁷¹ A döntéssel két csoport nem volt megelégedve: a disszidensek (a régi kalotaszegi Magyar Néppárt vezetői: Kecskeméthy István, Kós Károly, Tabéry Géza, Tarnóczy Lajos, Deutschek Géza) és a renegátok

³⁶⁶ PA AA RAV Budapest 37. A temesvári Főkonzulátus jelentése a német Külügyminisztériumnak, 1927. április 12.

³⁶⁷ A kisebbségi blokk. *Újság*, 1927. március (szakadt a lap széle, ezért a pontos dátumot nem tudjuk). 1. és lásd még: GYÖRGY 2017. 151.

³⁶⁸ MNL OL K64 Külügyminisztérium politikai rezervált iratok 24. cs. 27. t. 211. res.pol. A Külügyminisztérium összefoglalója a szatmári sváb ügyről Bethlen István miniszterelnöknek, 1927. június 14.

³⁶⁹ GYÖRGY 2017. 151.

³⁷⁰ Lásd a 142. sz. iratot.

³⁷¹ Az OMP Intézőbizottságának ülése 1927. június 16-án. Lásd IRATOK 2003. 99–103.

(akik az intézőbizottsági ülésen a liberálisokkal való paktum mellett foglaltak állást, élükön Bernádyval³⁷²). A disszidensek, immár párton kívül, a magyar közélet demokratizálásának a szükségességét hirdették, és azzal vádolták meg az OMP-t, hogy éket ver a román és a magyar nép közé. A Kecskeméthy István elnök alatt felélesztett Magyar Néppárt Maniuval kereste az együttműködést, ám az elutasítóan reagált. Végül négy ellenszavazattal a megállapodást ratifikálták, egyben ki mondták, hogy akik a határozattal szembehelyezkedve más pártokkal tárgyalnak, azokat kiközösítik a pártból.³⁷³

A súlyos választási csalások ellenére tíz magyar és öt német képviselő mégis be tudott jutni a parlamentbe. A paktum miatt azonban Jakabffy Elemér az aradi választókerületben lemondott az utána következő német jelölt javára, Gyárfás Elemér pedig szintén átadta mandátumát az utána következő német jelöltnek, így az arány 8:7 lett, amit sok magyar kifogásolt, mert Romániában kétszer annyi magyar élt, mint német. A szenátorok közé egyedül Gyárfás Elemér tudott bejutni.³⁷⁴ Az Averescu-kormány 12 magyar szenátorával összevetve ez lényeges pozícióvesztést jelentett. A választásokon a kisebbségi blokk a Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt mellett a harmadik legjelentősebb politikai erőnek számított. Az eredménnyel mind Bethlen György, mind Hans Otto Roth meg volt elégedve.³⁷⁵

Gyárfás Elemér szenátor a választások után memorandumban ismertette azokat a körülményeket, amelyek tulajdonképpen nem adtak más lehetőséget a két kisebbségnek, mint a közös indulást. Ebben az értékelésében viszont idealizálta a helyzetet, és a valóságtól elrugaszkodva festette azt feszültségmentessé: „Lényegében azonban a gróf Bethlen György és Hans Otto Roth nevéhez fűződő megállapodás mindenben fedte érdekeinket, közvéleményünk azt megnyugvással fogadta, s úgy a magyar, mint a szász nép – különösen a vegyes vidékeken – valósággal lelkesedett a gondolatért, hogy annyi év különválás után ismét közös úton haladhatunk.”³⁷⁶ Roth a választások után a sajtónak adott nyilatkozataiban elmondta, hogyan sikerült a liberális és a parasztpárti vezetőket, Ducát és Maniut is megbarátkoztatnia a kisebbségi blokk gondolatával. Gyárfás elismerte, hogy ez valóban ügyes diplomáciai manőver volt Roth részéről, mert mindkét pártvezér úgy gondolta, hogy a kisebbségek reális szolgálatot tesznek nekik azzal, hogy nem az ellenfelüket erősítik.

³⁷² Ezt követően Bernády kilépett a pártból. Róla bővebben: FODOR 2017.

³⁷³ Az ülésről lásd a 146. sz. iratot.

³⁷⁴ Lásd a 148. sz. iratot.

³⁷⁵ MIKÓ 1941. 73. és CIOBANU 2001. 171.

³⁷⁶ Lásd a 150. sz. iratot.

Jancsó Benedek publicista, író is megfogalmazta értékelését a kisebbségi blokkról.³⁷⁷ Az eredmény megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, mert az egyesülés lehetővé tette, hogy jelentősebb politikai vezetők közül néhányan – dacára a szokásosnál is nagyobb hivatalos választási visszaéléseknek – bejuthassanak a román parlamentbe. Románia két legnagyobb és minden tekintetben legtöbb súllyal bíró nemzeti kisebbségének választási kartellje hivatva volt egy nagy kisebbségi blokk olyan középpontjának megalkotására, amely körül idővel a román állam többi kisebbségei is: a bolgárok, ukránok, oroszok stb. erős politikai tömbbé egyesülhettek volna. Ennek a kisebbségi blokknak a kifejlődése nemcsak azért volt aggasztó a liberális vezetésnek, mert a parlamenti harcokban egy 40–50 főből álló kisebbségi tömörülés kemény ellenfele lehetett a kormánynak, hanem külpolitikai szempontból is.

A kisebbségi blokk azonban nem vált ilyen kellemetlen tényezővé, mert mindkét fél úgy gondolta, hogy szövetségük csak a választásra szolgált, és nem jelent közös kisebbségi frontot. Ennek ellenére egyezkedések, tárgyalások, a kérdés napirenden tartása továbbra is zajlottak, de ezt követően az OMP az önálló politizálás útjára lépett, mivel a két kisebbség között megoldatlan problémák voltak, főleg a szatmári sváb kérdésben.

Az 1928-as parlamenti választások alkalmával az OMP első ízben egyedül mérettette meg magát. A megszerzett 22 parlamenti hellyel (16 képviselő és 6 szenátor) tárgyalt időszakunk második legsikeresebb eredményét könyvelhette el, amihez az is hozzájárult, hogy a korszak „legtisztább” parlamenti választása volt, melyet Iuliu Maniu vezényelt le. Ezzel az eredménnyel az OMP a román parlament második legnagyobb pártja lett a Parasztpárt mögött és a csúfos vereséget szenvedő liberálisok előtt. Maniu kormányának két és fél éves regnálása azonban nagy csalódást okozott a romániai magyarok számára, hiszen a kisebbségi jogok remélt helyreállítása elmaradt, az 1930-as népszámláláson történt visszaélések és atrocitások pedig tovább mélyítették a szakadékot az OMP és a Parasztpárt között.³⁷⁸ Mindezt mérlegelve az OMP úgy döntött, hogy az 1931-es választásokon újra egyedül fog indulni. Ez a választás azonban már újra a liberálisok vezényletével zajlott, ennek megfelelően rengeteg visszaéléssel. Az OMP ekkor csak 12 mandátumot tudott szerezni (10 képviselő, 2 szenátor).³⁷⁹ Külön tördőfés volt a magyar kisebbség számára, hogy a megalakuló Iorga-kabinetben Brandsch Rudol-

³⁷⁷ Lásd a 169. sz. iratot.

³⁷⁸ Lásd EGRY–SERES 2011. és a 208. sz. iratot.

³⁷⁹ BÁRDI 2000. 46.

fot nevezték ki kisebbségügyi államtitkárnak, Bitay Árpád gyulafehérvári irodalom szakos római katolikus tanárnak pedig csak a helyettesi tisztség jutott.³⁸⁰

Összegzésként elmondható, hogy a trianoni békeszerződés után egy viszonylag rövid passzív szakaszt követően elkezdődött a romániai magyarság politikai önszerveződése, ami persze nemcsak a politikai feltételek miatt volt nehéz, hanem azért is, mert a magyar kisebbséghez képest a német kisebbség már korábban bekapcsolódott a romániai politikai életbe, az állampolgárság ügyének rendezetlensége pedig az aktív és a passzív választójogot is korlátozta. Ez időben tulajdonképpen párhuzamos nemzetépítések zajlottak, ami politikai súrlódásokat eredményezett. Az 1922-re megalakult Országos Magyar Párt a parlamentbe jutás mindhárom forgatókönyvét kipróbálta történetének első tíz éve alatt. A kezdeti években az elismertség kivívása és az elszigeteltségből való kitörés volt a fő feladat, azzal nehezítve, hogy mindvégig eltérő elgondolások fogalmazódtak meg a vezetőség részéről a politikai érdekérvényesítés helyes módszerével kapcsolatban. Ehhez jött még a budapesti kormányzat nyomásgyakorlása, tehát egy elég szerteágazó erőterben kellett egy-egy irányvonalba beállni. Az 1920-as évek tapasztalatai azt mutatták, hogy sem a paktumpolitika, sem a kisebbségi blokk nem hozta meg a kívánt eredményt, tehát maradt az önálló politizálás útja, ami rendezett körülmények között lezajlott választásoknál sikeres tudott lenni. Gyakorlatilag ez az út folytatódott az 1930-as években is egészen a második bécsi döntésig.

Az utolsó fejezetben egy olyan témát szeretnék bemutatni, ami kitágítja egy kicsit a látókörünket és rávilágít arra a széles közvéleményben nem feltétlenül köztudott tényre, hogy Romániában nemcsak az erdélyi magyarok alkotják a magyar kisebbséget, hanem a regáti magyarok is, többek között a moldvai csángók, a bukovinai székelyek és a bukaresti magyarok. Az utóbbiakhoz kötődik az alább bemutatott diplomáciai küzdelem.

A Szent László Társulat ingatlanainak ügye

A madéfalvi veszedelem után, majd az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően a Habsburg-önként elöl menekülve Erdély területéről sok magyar gondolta úgy, hogy Bukarestben keres új hazát magának. Többnyire katolikusok, reformátusok és evangélikusok voltak, és egészen 1918-ig az osztrák–magyar diplomácia védeltsége alatt éltek Romániában osztrák–magyar állampolgárként. Az első világháború végét és Trianont természetesen nem éltek meg impériumváltás-

³⁸⁰ Lásd a 209. sz. iratot.

ként, ezek mégis nagyon éles cezúrát jelentettek életükben. Kikerültek a Monarchia diplomáciai védőburka alól, román állampolgárok lettek, és szembesülniük kellett azzal, hogy a többségi nemzettel elvileg egyenlő jogokkal bíró polgárokként mégis hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint azt megelőzően idegen állampolgárként.

Ez többek között azt jelentette, hogy bezáratták templomaikat, elvették iskoláikat. Különösen így volt ez a magyar nyelvű katolikusok esetében. Ők két templomba jártak: a 17. századtól fennálló, tűzvészek miatt többször újjáépített Barátok templomába, és az 1914-ben a magyar hívek adakozásaiból felépített Szent Ilona-templomba. Ezenkívül a bukaresti érsekség 1914-es sematizmusa szerint öt magyar nyelvű katolikus oktatási intézmény is működött (óvodák, elemi iskolák).³⁸¹ A reformátusoknak két templom és egy iskola állt rendelkezésére.

1916-ban, amikor a német és osztrák–magyar hadsereg visszaverte a román támadást, és elfoglalták Bukarestet, a román állam azonnal bezáratta a katolikus magyar hívek templomait és iskoláit, és a papokat Moldvába internálták.³⁸² A világháború elmúltával a papokat szabadon bocsájtották, de a Szent Ilona-templomba nem térhettek vissza, a templomot ki sem nyitották, és minden oktatási intézményt, a katolikusokat és a reformátust is zár alá vették. A magyar gyerekek román katolikus iskolába kényszerültek,³⁸³ majd amikor 1929-ben megnyithatott a református iskola, sok katolikus gyerek odajárt.³⁸⁴ De miért kapták vissza a reformátusok az iskolaépületüket, és miért nem sikerült ez a katolikusoknak? A romániai székhelyű reformátusok kedvezőbb helyzete abból adódott, hogy bukaresti épületeik az erdélyi református egyházkerület tulajdonában voltak, a bukaresti magyar katolikusok ingatlanai ellenben a budapesti székhelyű Szent László Társulat tulajdonát képezték, és így – mint olyan idegen állam tulajdona, amely jóvátételi kötelezettségekkel bírt Románia felé – elkobozhatók voltak. Ezeket mint ellenséges állam vagyonelemeit rögtön a háborút követően zár alá vették, és a román kormány azokban diákoththonokat és más diákjóléti intézményeket rendezett be. Vitás kérdés volt, hogy a tulajdonjog más államé vagy magánjellegű egyesületé-e?³⁸⁵ Végül 1926-ban dekrétummal likvidálták azokat.

³⁸¹ A bukaresti érsekség 1914-es sematizmusának adatait közli: OBERDING 1939. 2.

³⁸² Bővebben minderről lásd MARCHUT 2020b.

³⁸³ A románok a magyarok ellen – A bukaresti magyarságnak nincsen iskolája. *Budapesti Hírlap*, 1926. szeptember 28. 6.

³⁸⁴ Az iskola épületét 11 éven keresztül idegenek használták, az épület megrongálódott, felújításra szorult. Megnyílik szeptemberben a magyar tannyelvű bukaresti elemi iskola. *Ellenzék*, 1929. május 27. 2.

³⁸⁵ A bukaresti magyar iskolák. Nem rendezték az iskolaépületek tulajdonjogának kérdését. *Bukaresti Kurír*, 1921. október 2. 12.

A magyar fél igyekezett azt bizonyítani, hogy a Szent László Társulat odaajándékozta ezeket az ingatlanokat a bukaresti székhelyű Szent István Társulatnak, ám a perdöntő ajándékozási okmányt nem tudták bemutatni. Az ingatlanok visszaszerzésére, a tulajdonjog rendezésére több szinten, többféleképpen történtek próbálkozások.

Az ügy 1926–1927-ben a magyar külügy szintjére emelkedett. Ennek közvetlen kiváltó oka az volt, hogy a román kormány a *Monitorul Oficial* 1926. április 9-iki számában dekrétumot tett közzé, amely a Szent László Társulat bukaresti ingatlanait likvidálta.³⁸⁶ Egyedüli, de jelentős kivételnek számított, hogy a Szent Ilona-templom nem képezte a likvidáció tárgyát.³⁸⁷

Mivel a Szent László Társulatnak Bukarestben nem volt olyan képviselője, aki legitimálva lett volna a jogorvoslat benyújtására, a bukaresti magyar követ, Villani Frigyes beszélgetést kezdeményezett Alexander Cisar bukaresti érsekkel. Az érsek kijelentette, hogy a bukaresti érsekség csak azon esetben tudna a szóban forgó ingatlanok visszaszerzése érdekében közbenjárni, ha a Szent László Társulat azokat a bukaresti érsekségnek ajándékozná és erről ajándékozási okiratot állítana ki. Az érsek szerint az okiratba bele kellene foglalni, hogy a Szent László Társulat ezen ingatlanokat azért ruházza át az érsekségre, mert a magánoktatási törvény szerint a felekezetek külföldről anyagi támogatást nem fogadhatnak el, és így a Társulat a bukaresti iskoláit nem tudná tovább fenntartani. Célszerűnek tartaná az érsek annak a részletesebb kifejtését is, hogy a Társulat karitatív tevékenysége és az iskola kulturális programja mindenben a háború előtti román kormányok jóváhagyásával találkozott. Az érsek szerint az ajándékozási okiratban azt is meg kellene említeni, hogy a magyar kormány lemond arról az előnyről, mely részére azon körülményből származhatnék, hogy a román kormány a likvidációból befolyó összegeket a jóvátételi számlán a magyar kormány javára írja. Cisar úgy gondolta, hogy az ajándékozási okiratot, melyet esetleg a budapesti román követség is legalizálna, a bukaresti magyar követség juttatná el hozzá, és ő annak alapján azután megpróbálná a román kormánynál a szóban forgó ingatlanok visszaszerzését. Az érsek ugyanakkor felhívta a követ figyelmét, hogy célszerű lenne, ha a bukaresti nuncius utasítást kapna a Szentszéktől arra nézve, hogy az érsekséget eljárásában a román kormánynál támogassa.³⁸⁸

³⁸⁶ Hasonló dekrétum jelent meg a hivatalos lap április 10-iki számában az erdélyi református Konvent bukaresti ingatlanaira vonatkozóan is. A bukaresti református egyházközség a dekrétumot megfellebbezte (erre kihirdetésétől számítva 30 napig lehetősége volt) és hatályának felfüggesztését kérte. Lásd a 95. sz. iratot.

³⁸⁷ Lásd a 114. sz. iratot. A Szent Ilona-templomot Cuza Voda utcai templomként említik az iratok.

³⁸⁸ Uo.

A magyar követ azonban külügyminiszterének megírta, hogy az érsek javaslatait nem áll szándékában elfogadni. Szerinte inkább a békeszerződés valamely passzusába kellene kapaszkodni, és úgy kellene az érdekeiket érvényesíteni. A külügyminiszter válasza az volt, hogy a Szent László Társulat ingatlanai egyházi jellegű ingatlanok, ezért nem tartoznak a békeszerződés hatálya alá.³⁸⁹ A követ azonban inkább abban bízott, hogy az Országos Magyar Párt és az Averescu-féle Néppárt 1926 áprilisában megújított paktuma talán alapot biztosíthat az ingatlanok megmentésére.³⁹⁰ A követ ebben az ügyben már fel is vette a kapcsolatot Ion Mitilineu román külügyminiszterrel, aki megígérte neki, hogy megbeszéli az ügyet minisztertársaival.³⁹¹

Villani nem kapott érdemi választ Mitilineutól, ezért május 8-án ismét felereste őt és arra hivatkozott, hogy erdélyi lapértésülések szerint a megkötött paktumnak van olyan pontja, mely a bukaresti magyar iskolákról rendelkezik. Villani beszámolója szerint Mitilineu ezzel különösebben nem foglalkozott, azaz már annál inkább, hogy a bukaresti magyarok szavazatai közvetlenül érinthetik a választásokon éppen Bukarestben induló külügyminisztert. A magyar követ azonban újból csak ígéretet kapott, hogy a kérdést a külügyminiszter a minisztertanács elé fogja vinni. A követ Bethlen Györggyel, az OMP elnökével is tárgyalt, hogy próbáljanak a kormánynál a megkötött paktum alapján eredményeket elérni.³⁹²

A diplomáciai törekvéseknek meglehetősen keresztbetett Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök „különutas” kísérlete, ő ugyanis saját jogkörében jogorvoslattal élt az ilfovi törvényszéknél a likvidálás ellen. A püspök beadványa kétféle jogalapra hivatkozott: 1. a Szent László Társulat vagyona annak idején nyilvános adományokból gyűlt össze, amely adományokból tetemes rész esett az ekkor Romániához tartozó erdélyi területek lakosságára: 2. a Szent László Társulat lefoglalt ingatlanai római katolikus vallási és iskolai célokat szolgáltak; tehát azokat a katolikus egyháznak, mégpedig ezen egyház reprezentatív vagyonszösségének, az Erdélyi Római Katolikus Státusnak adják vissza.³⁹³ Ez azért nem volt szerencsés próbálkozás, mert addigra már nyilvánvaló volt, hogy a tulajdonviszonyokat tisztázó perdöntő okmányok nem állnak rendelkezésre, így eleve borítékolható volt, hogy a fellebbezés sikertelen lesz.³⁹⁴ Csúpan

³⁸⁹ Lásd a 96. sz. iratot.

³⁹⁰ Az OMP és Averescu Néppártja közötti 1926-os paktumot lásd az előző fejezetben.

³⁹¹ Lásd a 95. sz. iratot.

³⁹² Lásd a 98. sz. iratot.

³⁹³ Lásd a 107. sz. iratot.

³⁹⁴ Lásd a 99. sz. iratot.

egy iratot tudtak az ilfovi törvényszéknek bemutatni: annak a szerződésnek a nem hitelesített másolatát, amelyet néhai Szmrecsányi Pál nagyváradi püspök kötött Franz Xaver von Hornstein bukaresti érsekkel, s amely szerződéssel történt a szóban forgó ingatlanok megvétele.³⁹⁵ Mivel azonban a szerződésnek más passzusai is voltak, melyek kedvezőtlenül befolyásolták volna az ügymenetet, ezért ezt a hivatkozási alapot elvetették.

Egy út kínálkozott még: a tárgyalás menetének a kitolása, a jogi döntés elhalasztatása. Ehhez Budapest az OMP segítségét kérte, hogy a román kormánynál a paktumra hivatkozva próbáljanak eredményt elérni, mondván, az ügy politikai kérdés.³⁹⁶ Az időnyerés azonban nem sikerült. 1926. november 10-én Gyárfás Elemér szenátor arról tájékoztatta a követséget, hogy a törvényszék november 18-ra kitűzte a tárgyalást. Gyárfás még megpróbálkozott Octavian Goga belügyminiszternél, hogy halasszák el a tárgyalást, aki haladéktalan közbenjárásáról biztosította a magyar szenátort.³⁹⁷ Azt, hogy Goga szavainak mennyi hitele volt, jól mutatja az a két hónappal későbbi követi jelentés, mely arról számolt be, hogy amikor Villani megbeszélést kezdett Gogával, Goga úgy viselkedett, mintha semmiről sem tudna, de persze megnyugtatta tárgyalópartnerét, hogy szíven viseli az ügyet.³⁹⁸ Bethlen György azonban teljesen kilátástalannak látta, hogy a Szent László Társulat bukaresti ingatlanait politikai úton vissza tudják szerezni.³⁹⁹

Ez a kilátástalan helyzet újra abba az irányba befolyásolta az ügyet, hogy a magyar fél próbáljon meg Cisar érsekkel dűlőre jutni, de immár úgy, hogy az érsek tárgyaljon a román kormánnyal az ingatlanok kérdésében. A megoldás azért is sürgető volt, mert amint az a követségi jelentésből is kiderül, előre látták, hogy Averescu kormánya nem marad sokáig hivatalában, és egy esetleges liberális kormánytól még annyira sem várhatják az ingatlanok ügyének magyar fél számára kedvező rendezését.⁴⁰⁰

A magyar külügynek sikerült lélegzetvételnyi időt nyernie, ugyanis a november 18-ára kitűzött tárgyalást ismeretlen időre elnapolták.⁴⁰¹ Ezt az időt a magyar vezetők a Cisar érsekkel való megegyezésre akarták felhasználni. 1927. január 19-én a bukaresti magyar követ felkereste az érseket és elmondta neki, hogy bizonyos feltételek mellett a Szent László Társulat hajlandó lenne az ingatlanok tulajdon-

³⁹⁵ Lásd a 107. sz. iratot.

³⁹⁶ Uo.

³⁹⁷ Uo.

³⁹⁸ Lásd a 124. sz. iratot.

³⁹⁹ Lásd a 107. sz. iratot.

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ Uo.

jogát ráruházni. Az érsek január 21-i német nyelvű levelében élesen kirohant az erdélyi püspök ellen, majd kijelentette, hogy hajlandó az ügyet magáévá tenni, de a bizottság felállítását nem tudja elfogadni, mert az őt a román hatóságokkal szemben feszélyezné és gyanússá tenné. Villani hajlott a kompromisszumra és azt javasolta külügyminiszterének, hogy a bizottságok felállításáról szóló bekezdést hagyják el, helyette az ingatlanok kezelésére, illetőleg az iskolák igazgatásában való közreműködésre egy helybeli, tekintélyes magyar polgárokból álló bizottságot nevezzenek ki a két katolikus plébános, a német Carol Auner kanonok, valamint a magyar Horváth Árpád, a Barátok templomának plébánosa személyében. A követ úgy vélte, hogy ezzel a módosítással Cisar érsek aláírná a kötelezvényt. Közben pedig a Majláth püspök által indított per tárgyalását kitűzték február 17-ére.⁴⁰²

Versenyt futván az idővel, az érsek levelet intézett a közoktatásügyi miniszterhez, melyben kérte őt, hogy szüntessék meg az iskolaépületek likvidációját és engedjék azt át a bukaresti érsekségnek.⁴⁰³ Láthatóan az érsek is lelkesedett ezért a megoldásért, később viszont meghátrált, ennek okát pontosan nem ismerjük. Követi jelentés szerint azért, mert féltette a pozícióját. Olyan feltételeket szabott, melyek a magyar fél számára elfogadhatatlanok voltak, ugyanis azt kívánta, hogy az ingatlanokat adja át a Társulat, és fizesse meg az átíratási és ajándékozási illetékeket, ezenkívül gondoskodjon a házak és az azokban létesítendő intézmények fenntartásához szükséges anyagi eszközökről is; ennek fejében hajlandó lett volna egy román nyelvű iskolát felállítani.⁴⁰⁴ Cisar érsek azt kérte, hogy a Szent László Társulat ingatlanaiból származó jövedelmeket ne kizárólag magyar iskolák fenntartására kelljen fordítania.⁴⁰⁵ Így a tárgyalások holtpontra jutottak, Majláth püspök pedig elveszítette a pert a román állammal szemben.

A Szent Ilona-templom újranyitásaért komoly harc folyt egy évtizeden keresztül. Bár zár alá vették, a többi ingatlannal ellentétben ezt nem likvidálták. A tulajdonjogok és a fenntartói jogok azonban továbbra sem voltak tisztázottak. A telek továbbra is a Szent László Társulaté volt, melynek akkori elnöke Shvoy Lajos székesfehérvári püspök volt. A bukaresti érsekség diplomáciai úton több alkalommal tett lépéseket, hogy a Szent László Társulat engedje át a templomot és az iskolát a bukaresti érsekségnek, és ennek fejében Cisar érsek megígéri, hogy a templom kizárólag csak a magyar híveké lesz, és magyar

⁴⁰² Lásd a 126. sz. iratot.

⁴⁰³ Uo. A levél az irat mellékleteként szerepel.

⁴⁰⁴ Lásd a 130. sz. iratot.

⁴⁰⁵ Lásd a 131. sz. iratot.

katolikus plébániát is szervez a templom mellett.⁴⁰⁶ Cisar 1926-ban felajánlotta P. Horváth Árpádnak, hogy a Szent Ilona-templomot a Barátok templomára bízna, a plébános azonban ezt nem tudta elfogadni, mert úgy vélte, nem tudja ellátni a másik templom lekipásztori teendőit is, ráadásul a templom felszerelési tárgyait elhordták a zár alá vétel során. P. Horváth egyébként úgy értesült, hogy Majláth püspök hozzájárult volna Cisar érsek azon tervéhez, hogy a Szent Ilona-templomot egyelőre lengyel jezsuitáknak engedje át. A bukaresti magyar követ azt javasolta, legyen kikötés az, hogy a betelepítendő jezsuiták között egy magyar páter is helyet foglaljon.⁴⁰⁷

Az egyezkedések éveken át folytatódtak, végül a templomot 1929. október 20-án nyitották meg.⁴⁰⁸ Bár tulajdonjogilag nem rendeződött a helyzet, vallásgyakorlás szempontjából nagy jelentőségű esemény volt. 1931-re Carol Cortobius építész munkája nyomán az eredeti állapotában tudták renoválni a templomot,⁴⁰⁹ ami aztán 1935-ben a jezsuiták kezébe került.⁴¹⁰

Ezt az esetet azért mutattam be részletesen, mert egyrészt rávilágít arra, hogy a magyar külügy nem csupán az elcsatolt területek magyarságával foglalkozott, hanem azokkal is, akik Ó-Romániában éltek. Ugyanakkor rámutat arra is, hogy a dualizmus kori Magyarországon mennyire nem foglalkoztak a tulajdonviszonyokat tisztázó telekkönyvezésekkel, így ez a történet mechanizmusában szorosan kapcsolódik a bánáti telepések ügyéhez is, ahol szintén az volt a probléma, hogy nem történt meg idejében a telekkönyvezés, és az ingatlanok a magyar állam tulajdonát képezték. Harmadrészt azt is tanulságos látni, amit tulajdonképpen más kontextusban a konkordátumügy kapcsán is tapasztalhattunk, hogy a magyar külügy nem tudott más szempontokat érvényesíteni a magyar nemzeti érdekeknél. Természetesen elsődleges feladata volt a külügynek, hogy a nemzeti érdekeket próbálja érvényesíteni, főleg akkor, ha azokat erőteljes támadás éri, de ez egyúttal magában hordozta azt a veszélyt is, hogy nem lát más szempontokat. Alexander Cisar helyzete, aki 1924-től volt bukaresti érsek, végtelenül nehéz volt. Egy olyan

⁴⁰⁶ A Szent László Társulat nem hajlandó átengedni templomát és százmilliós vagyonkomplexumát a bukaresti érsekségnek. *Keleti Újság*, 1930. január 10. 5.

⁴⁰⁷ Lásd a 114. sz. iratot.

⁴⁰⁸ AARCB Dosar Parohia Baratia 1924–1931 277–284. Horváth György plébános levele Alexander Cisar érseknek, 1930. január 24.; Megnyitották a bukaresti magyarok templomát. *Az Est*, 1929. október 29. 16.

⁴⁰⁹ AARCB Dosar Parohia Baratia 1924–1931 12–27. Horváth György plébános levele Alexander Cisar érseknek, 1932. február 21. 1932-ben szintén Carol Cortobius kezei által renoválták a Barátok templomát is. Lásd AARCB Dosar Parohia Baratia 1927–1929; 1931–1936 278–281. Horváth György plébános levele Alexander Cisar érseknek, 1933. február 1.

⁴¹⁰ HENCZ 2016. 208.

egyháznak volt a feje, amelynek a helyzetét nemzetközi szerződés még nem szabályozta, s amely az 1923-as román alkotmány szerint csak harmadrendű vallásnak számított az ortodox és a görög katolikus után, és az ó-romániai területen törpe kisebbségnek számított. Ilyen helyzetben az érsek pengeélen táncolt, ahol a pengének az egyik felén a románoknak kedvezni akaró, őket mindenben támogató szolgálkú egyházfő lehetett, a másik felén a hazaáruló rebellis, aki az illojális magyar kisebbséget szolgálja – tegyük hozzá: a maga cseh-sváb származásával. Ezeket a szempontokat nem látták vagy nem vették figyelembe a Dísz téren.

Összegzés

Akkor tudjuk reálisan értékelni a magyar–román diplomáciai kapcsolatok jellegét és történetét – főleg az első évtizedre vonatkozóan, de sok szempontból a további alakulására nézve is –, ha kilépünk a sikertörténet versus kudartörténet értelmezési keretéből. Amíg abban vagyunk benne, nem tudunk semmit megérteni abból, hogy mind a magyar, mind a román diplomácia működött és működik, hogy van és létezik. Történeti gondolkodásunkat az gazdagíthatja és a külpolitikai horizontunkat az tágíthatja, ha struktúrákat nézünk, ha viszonyrendszereket vizsgálunk, ha az évszázadok, évezredek során kialakult történetiségből tudunk megmagyarázni, megérteni folyamatokat, eseményeket.

A 18. század végén megszületett modern nacionalizmus éket vert a feudalizmus falán, ugyanakkor a társadalmi feszültségek egy etnicizált térbe kerültek. Így jutottunk el 1848/49-ig, amikor az erdélyi románok is szembefordultak a magyar szabadságharcos eszmékkal, mert modern értelemben vett nacionalizmus alapján kezdődtek meg a párhuzamos nemzetépítések. Ezen túlmenően Erdély jogállásának a kérdése is szította az ellentéteket. A forradalom és szabadságharc utáni védekező magyar nacionalizmus már nem tudott mit kezdeni a vele együtt élő más nációkkal, a dualizmus idejében a liberális nacionalizmus világnézetével megfogalmazott egységes politikai nemzet ideológiája mögé nem tudtak beállni sem a románok, sem más nemzetiségek. És mindeközben Moldva és Havasalföld egyesüléséből létrejött az egységes Románia, ami már kézzelfogható kapaszkodót jelentett az erdélyi románok számára. Amikor Adyék és Jásziék kongatták a vészharangot, akkor hazaárulót, a Monarchia felbomlasztóit látták bennük, és mire Tisza István belátta, hogy a románokkal tárgyalni kellene, addigra késő volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadüzenete Szerbiának, Románia 1916-os hadba lépése az antanthatalmak oldalán ugyan még nem determinálták a trianoni határokat, de visszatekintve rájuk keretet adtak hozzá.

1918 novemberében a románok már csak megmosolyogták Jászi Oszkár „Keleti Svájc” elképzelését Erdélyről,⁴¹¹ ők már az 1918. december 1-jei gyulafehérvári népgyűlésre készülődtek, amire aztán 1920-ban Trianonban a győztes nagyhatalmak rátették a pecsétjüket.

Ilyen történeti örökségben kellett elkezdődnie a magyar–román diplomáciai kapcsolatoknak 1920–1921-ben. És ez túlmutat azon, hogy volt egy status quót elfogadni nem tudó vesztes kisállam és egy a status quót fenntartani érdekelt győztes középállam. Az egyik elveszítette területének kétharmadát, a másik területe a duplájára növekedett. Míg több mint másfélmillió magyarnak lett új országa Románia, addig 2,8 millió román került új hazájába. Míg a sokkolt közvélemény Magyarországon a bűnbakokat kereste és nem sok presztízzsel ruházta fel a külügy alakítóit, addig Romániában a románok euforikus örömmel dicsőítették a „hős román katonát” és a román külügy korifeusait.

Összehasonlíthatatlanul nehezebb helyzetben kellett a magyar külügynek megszerveződnie és a külpolitikai irányvonalnak megfogalmazódnia. Irányba kellett állítani az országot, ehhez viszont stabil belpolitikai helyzet szükségeltetett, amihez pedig gazdasági stabilitás. A kormány élére kerülő Bethlen István – kormányzásának árnyoldalai mellett – ezt meg tudta tenni, és bár a magyar külügyminisztériumnak nem voltak formátumos vezetői, de Bethlen irányt tudott szabni a külpolitikának. Lehet és kell is arról vitatkozni, hogy ez az irány jó volt-e vagy sem, de a romjaiba dőlt országot talpra állította, és célt tudott mutatni a reményvesztett országnak.

Ne feledjük el közben azt sem, hogy Romániában a különböző területrészeket integrálni kellett. A nagy örömhöz nagyon sok feladat is társult, és ezt a sok feladatot a románok a nemzetépítés jegyében végezték el, ami a kisebbségi intézményrendszer, gazdaság, kultúra többségi nacionalizálását jelentette, és ezt döntő részben a liberális nacionalizmus jegyében tették.

Mindezekből adódott, hogy a magyar diplomáciai testület elsősorban kisebbségi kérdésekkel foglalkozott és azok orvoslásáért küzdött a román kormánynál és/vagy a Népszövetségben, az Országos Magyar Párton keresztül pedig a román parlamentben. A kisebbségi kérdés nem volt központi problémája a románok budapesti követségének, nem csak azért, mert a magyarországi románok létszámukban meg sem közelítették a romániai magyarok számát, hanem azért sem, mert ők nem éltek meg egy impériumváltást, nem kerültek többségi nemzetből kisebbségbe. És így, bár a magyar nemzetiségpolitika továbbra is erősen asszimiláló volt, mégsem volt éles törés az életükben. Román szempontból sokkal

⁴¹¹ K. LENGYEL 2007. 73–96.

fontosabb volt, hogy olyan „anyagokat” gyűjtsenek a magyar kormány ellen, amelyeket érvként külföldön a saját érdekében fel tudnak használni. Ezért a román diplomatákat sokkal jobban érdekelte a magyar belpolitikai helyzet, mint a magyar diplomatákat a romániai.

Románia a területi integritás megóvása érdekében erőszakosan nacionalizált, minden jogos kisebbségi törekvést mereven elutasított és potenciális veszélyforrásnak tekintett; Magyarország pedig a remélt területi integritás visszaállításáig akarta megmenteni a magyar kisebbség gazdasági, kulturális, társadalmi és politikai erejét; úgy, hogy közben a trianoni ország nemzetiségeivel szemben szintén asszimilált, és sok esetben figyelmen kívül hagyta jogos igényeiket is. Bár Bethlen István szemében személyes érdekektől vezérelve az optánsügy volt a magyar–román közeledés legnagyobb akadálya, annak „megoldódása” után sem következett be javulás a két ország között az előbb említett ellentétek és Erdély hovatarozásának kérdése miatt.

Az 1930-as években a magyar–román diplomáciai kapcsolatok és a romániai magyar kisebbség helyzete is egyre inkább a nemzetközi folyamatok függvénye lett. A gazdasági világválság még tovább rontotta a kisebbség helyzetét is, az 1920-as években kezdődő minden téren tapasztalható térvésztes még nagyobb méreteket öltött. A válság kezelése nem segítette elő a térségben megvalósuló regionalizmust, hanem nemzetállami keretek között kerestek kiutat belőle. Az 1934-es marseille-i szerb királygyilkosság (I. Sándor szerb király) megfagyasztotta a külpolitikai légkört Magyarország körül, mivel gyanúba keveredett, hogy támogatta a horvát szeparatistákat. Ezt az elszigetelődést néhány hónapon belül oldotta a hitleri Németországgal és Mussolini Olaszországával való kapcsolatok javulása, de 1934-től a román kormány magyar kisebbséggel szembeni bánásmódját az Antirevizionista Liga és az antirevizionista mozgalmak határozták meg, melyek által a kisebbségi jogok még inkább szűkültek. Am megváltozott külpolitikai körülmények között 1938-ban a román kormány Kisebbségi Statútummal próbálta a külföld előtt azt a látszatot kelteni, hogy a magyar kisebbségi kérdés jogi úton történő megoldására is hajlandó. Közben a kiépülő királyi diktatúrában további diszkriminációs intézkedések születtek meg.

A kérdés megoldását nem, de új helyzetet a fegyverek és a nagyhatalmi érdekek hoztak. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés (a román történetírásban gyakran diktátum) lett nagyon sok magyar számára örömnép, a románok történetének pedig „mind ez idáig legfeketébb napja”, ahogy a román diplomata, Raoul Bossy fogalmazott.⁴¹²

⁴¹² Bossy 1993. II. 282.

Az az antagonisztikus ellentét, amely Trianon óta jellemezte a magyar-román kapcsolatokat, a második bécsi döntés nyomán szerepcserével tovább mélyült a második világháború ideje alatt. Ugyanígy, a többségből kisebbségbe került románság és a kisebbségből többségbe került magyarság közötti feszültségek is tovább éleződtek.

DOKUMENTUMOK

1.

Praznovszky Iván¹ párizsi követségi tanácsos 332. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Párizs, 1920. július 14.

Tárgy: Franciaország sürgeti a magyar–román diplomáciai kapcsolatok felvételét

Most jövök Paleologuetól,² aki közölte velem, hogy román kormány hozzá fordult, kérvén közvetítését közvetlen diplomáciai kapcsolat létesítésére Románia és Magyarország között. Szándékukban van egy *commissaire-t avec caractere diplomatique* Budapestre küldeni,³ aki azután megmarad annak idején teljhatalmú követnek. Kilátásba a király szárnysegédjét Stircszor ezredest vették. Azonkívül szándékoznak egy missiót küldeni, melynek hivatása lesz a trianoni békéből folyó kérdések liquidálása. Ennek élére Jean Lepa, a volt erdélyi kormányzótanácsos pénzügyi főtitkára van kiszemelve. P[aleologue]. Nagy jelentőségűnek tartja ezt a lépést és legnyomatékosabban kért, hogy támogassam Excellenciádnál a román kérelem teljesítését, s hogy mi is hasonló módon helyezzü[n]k kilátásba megfelelő képviselőt Bukarestben. Súlyt helyezne rá, hogy minél előbb kapjon általam igenlő választ, mert francia közvetítés egyik sikerének és további tárgyalások egyik első lépésének tekinti. P[aleologue]. rendkívül szíves volt és ismételten kifejezte, mennyire örül, hogy együtt működhetünk és oly jól megértjük egymást, s hogy ezen szerinte Magyarországra örvendetes hírt ily módon hozhatja Nagyméltóságod tudomására.

Csáky gróf⁴ saját részéről gyors és kedvező elintézés legmelegebben támogatja Excellenciádnál abban a meggyőződésben, hogy ezen fordulat az ő tárgyalásait is meg fogja könnyíteni. Utóbbi tekintetben jelenthetem, hogy P.[aleologue]-val

¹ Praznovszky Iván 1920. szeptember 6-tól I. o. követségi tanácsos ügyvivőként, majd 1922. február 13-tól november 21-ig követként irányította a párizsi missiót. Lásd IRATOK 1994. 437.

² Maurice-Georges Paleologue (1859–1944) francia diplomata, történész, esszéíró. 1914 júliusától moszkvai francia nagykövet volt az 1917-es forradalomig. 1920-ban külügyminiszteri államtitkár volt. <https://www.britannica.com/biography/Maurice-Georges-Paleologue> (Letöltés: 2018. március 25.)

³ megbízottat küldeni diplomata minőségben

⁴ Gróf Csáky Imre (1882–1961) 1920-ban mint a magyar béke delegáció tagja tárgyalásokat folytatott Paleologue francia külügyminiszteri vezértitkárrel a magyar–francia gazdasági és politikai közeledés érdekében. 1920 szeptemberétől külügyminiszter lett Teleki Pál kormányában.

ezt is megbeszéltem, és arra az alpra helyezkedvén, hogy az első lépés, mellyel Csáky gróf és Láng báró⁵ missziója velem és általam ő vele közöltetett, kissé ünnepélyes volt azonban, mint ma informálódtam a tényeknek nem felelt meg, mert csak arról van szó, hogy urak közvetlen informálódást akarnak és igen szeretnék, ha a katonai helyzetet, úgy Magyarországét, mint Kelet-Európáét, illetékes francia körök előtt is kifejthetnék. Ebben a formában kértem támogatását, mit P.[aleologue] megígért, csak egy néhány napi haladékot kért, amíg angol–francia differencia tisztázódik. Hangulatot Quai d’Orsay⁶ én kérdeztem, remélik, hogy az ő politikájuk fog győzni.

MNL OL K64 1. cs. 27. t. 262/res. 1920. Gépelt másolat.

2.

Praznovszky Iván párizsi magyar követ 353. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumba Párizs, 1920. augusztus 24.

Tárgy: A magyar–román diplomáciai kapcsolatok felvétele

Kérem Ottrubay alezredessel⁷ Láng⁸ nevében következőket közölni:

Katonai szempontból okvetlenül szükségesnek tartom, hogy a román közeledést Magyarországhoz minden eszközzel elősegítsük. Ezt franciák kezdeményezték és határozottan óhajtják. Hadseregünk gyors felfegyverzését és felszerelését mindenféle anyaggal ma csak francia kormány képes keresztülvinni, anyagszál-

Lásd IRATOK 1994. 484–485. és Magyar Életrajzi Lexikon: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC02469/02574.htm> (Letöltés: 2018. március 25.)

⁵ Báró Láng Boldizsár (1877–1943) 1920-ban Horthy Miklós katonai irodájának főnöke. A trianoni békeszerződés következtében Magyarország hivatalosan nem alkalmazhatott katonai attasékat a külképviseleteken, diplomáciai állásokban bűjtatták őket, ám igen hamar lelepleződtek. Lásd IRATOK 1994. 144.

⁶ A francia külügyminisztérium korabeli megnevezése.

⁷ Ottrubay Károly

⁸ Láng Boldizsár – lásd az 5. lábjegyzetet.

lítás egyetlen lehetősége Románián keresztül van. A katonai szempontból kívánatos bajor–osztrák–magyar blokk létesítése egyelőre még csak a jövő zenéje, amire biztonsággal majd csak akkor lehet építeni, ha meglesz. Fegyvert és felszerelést mások csak egyes cikkekben tudnának szállítani, franciák ellenben minden anyag fölött bőven rendelkeznek. Tehát elengedhetetlennek tartom, hogy teljes erővel megragadjuk a francia kormány most megnyilatkozott jóindulatát, mely azonban úgy felszerelésünk és felfegyverzésünk, valamint a békeszerződés katonai pontozatainak jóindulatú kezelése, illetve enyhítése tekintetében csak addig áll fenn, míg politikáját a magyar–román közeledés tárgyában részünkről is melegen támogatjuk.

Kérem tehát a vezérkar főnökét⁹ a magyar kormánynál nyomatékosan oda-
hatni, hogy a román közeledést fent vázolt okokból a maga részéről is támogassa és ne kumulálja a magyar hadsereg felfegyverzésének immár felette sürgős kérdését oly kérdésekkel, amelyeket később is meg lehet oldani, még pedig annál jobban és gyorsabban, minél előbb jutunk fegyverhez. Egyelőre tegyük félre a területi integritásra irányuló törekvéseinket és koncentráljuk minden figyelmünket és erőnket arra, hogy minél előbb megszerezzük az integritás visszaállításához szükséges eszközöket, vagyis elsősorban a magyar hadsereg felfegyverzését és felszerelését és a nekünk megfelelő véderő-rendszert. Ezen felfogásom azt hiszem, fedi kormányzó úr¹⁰ nézeteit is, ki utolsó audienciám alkalmából, amelyen Berzeviczy tábornok úr is jelen volt, oda méltóztatott nyilatkozni, hogy nem élhetünk örökké haragban összes szomszédainkkal.

Ezen jelentésemet, amelyhez Csáky gróf¹¹ is teljes mértékben hozzájárult, kérem a kormányzó úr Öfömlétőségének is közvetlenül bemutatni.

Teleki Pál válasza augusztus 25-én:

353. számú táviratára megjegyzem, hogy franciák által támogatott román közeledéssel szemben legnagyobb előzékenységet tanúsítottam, mikor Csáky grófnak azonnal megadtam a kért felhatalmazásokat. Ugyanakkor a sajtót is megfelelő irányba tereltem,¹² aminek eredménye azonnal mutatkozott. Méltóságod 342. számú táviratában¹³ jelezte, hogy Paleologue úr kilátásba helyezte Csáky gróf és ro-

⁹ Berzeviczy Béla altábornagy, 1920. április 1. és 1922. január 4. között volt vezérkari főnök.

¹⁰ Horthy Miklós

¹¹ gróf Csáky Imre – lásd a 4. lábjegyzetet.

¹² A számjeltávirat szövege előtt található másik távirat-tervezet alapján ez azt jelentette, hogy románbarát irányba befolyásolta.

¹³ Elírás: 332. sz. számjeltáviratról van szó. Lásd az 1. sz. iratot.

mán követ között személyes érintkezést. Azt hiszem ez az egyetlen út a tárgyalások eredményes megkezdéséhez.

MNL OL K64 1. cs. 27. t. 294/res.pol. 1920. Eredeti, gépelt.

3.

Praznovszky Iván párizsi követ 357. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Párizs, 1920. augusztus 25.

Tárgy: A kisantant formálódása

Válasz a 427. számú sürgönyre.¹⁴

Mint közvetve hallok külügyminisztérium politikai osztályfőnökének véleménye szerint nemcsak Románia nem csatlakozott volna cseh–szerb szövetséghez,¹⁵ hanem még ez utóbbi sem jött volna formailag létre eddig. Ugyanezt ismét megerősíti 355. számú sürgönyömben említett bizalmas informátorom,¹⁶ aki tényállást Paleologue úrtól hallotta. Azonban Peretti¹⁷ osztályfőnök is figyelmeztetett arra, hogy csehek minden lehető megkísérelnek, hogy egy magyar-ellenes cseh–jugoszláv–román szövetséget hozzanak létre, amihez kombinációjuk szerint utólag

¹⁴ Lásd a 2. sz. iratot.

¹⁵ 1920. augusztus 14-én írta alá Belgrádban a jugoszláv külügyminiszter és Eduard Beneš a csehszlovák–jugoszláv egyezményt. Benes ezután augusztus 17-én Bukarestbe utazott, hogy rávegye a románokat, csatlakozzanak a szövetséghez. Millerand miniszterelnök a román fővárosba küldte Joseph Joffre marsallt, hogy ezt akadályozza meg. Ténykedése sikerrel járt. Take Ionescu román külügyminiszter visszautasította az egyezmény aláírását. Fordulat 1920 őszén állt be, amikor a francia külügyminiszteri széket Philippe Berthelot vette át, aki a kisantant létrejöttének híve volt. A román külügyminiszter azonban ekkor sem írta alá az egyezményt. Álláspontjában változást IV. Károly első visszatérési kísérlete hozott 1921 márciusában, így 1921. április 23-án a románok végül aláírták a szerződést Csehszlovákiával, majd június 7-én Jugoszláviával. Lásd ÁDÁM 1989.

¹⁶ Nem találtuk a sürgönyt.

¹⁷ Peretti della rocca, Emmanuel de (1870–1958) ekkor francia külügyminiszteri osztályfőnök, majd 1924-től madridi francia követ. <https://www.persee.fr/authority/622688> (Letöltés: 2018. március 25.)

Görögország, Bulgária és Lengyelország is csatlakozna. Ezért újra és legnyomatékosabban tanácsolja nekünk, hogy az érintkezésbe lépést a románokkal haladéktalanul vegyük fel, mielőtt ugyanis késő volna és mielőtt ezek a cseh csábításnak mégis engednének.

Holnap valószínűleg alkalmas lesz magától Paleologue úrtól e tárgyra vonatkozó felvilágosításokat szerezni.

A benyomásom az, hogy a románok mindkét oldalra akarják magukat biztosítani, amennyiben egyrészt nálunk ez orosz veszély ellen hátvédet keresnek, egyben azonban szomszédainknál adott esetben részünkről fenyegető támadás ellen akarnak védelmet találni.

Mindenesetre feltűnő és feltevésemet látszólag igazolja, hogy románok a cseh és szerbekkel való megegyezést, ha ilyen ugyan már tényleg létezik, titokban tartják, míg Prága elárasztja a világot erre vonatkozó hírekkel, mi által csehek valószínűleg a román kormányt falhoz szorítják és a velünk való egyidejű barátkozást lehetetlenné tenni igyekeznek.

MNL OL K64 1. cs. 27. t. 305/res. 1920. Eredeti, gépelt.

4.

Gratz Gusztáv¹⁸ bécsi követ 380. számú sürgönye a Külügyminisztériumnak Bécs, 1920. szeptember 6.

Tárgy: A magyar–román diplomáciai kapcsolatok felvétele

Vonatkozással 269. számú táviratra jelentem, hogy itteni román kommissariatus¹⁹ még ma táviratilag jóváhagyását fogja kérni Masirevich²⁰ követségi tanácsos bukkaresti kiküldetéséhez. Kommissariatus vezetője felvilágosítást kért, hogy Masi-

¹⁸ Gratz Gusztáv ekkor bécsi követ. 1919. szeptember 7-től 1921. január 18-ig. Lásd IRATOK 1994. 432.

¹⁹ A román követség Bécsben csak 1920. október 1-jétől működött. A követ Nicolae B. Cantacuzino volt. Lásd ACTE ȘI DOCUMENTE 2006. 536.

²⁰ Masirevich Szilárd (1879–?) 1920. január 3-tól I. o. követségi tanácsosként a bécsi követség vezetője, 1921. június 14-én kapott rendkívüli követi kinevezést 1925. június 10-ig. Lásd PRITZ 1994. 456.

revich mint követ megy-e Bukarestbe, mert Stircea²¹ ezredes szintén követként megy Budapestre. Azt válaszoltam, hogy kormányomtól vett távirati instrukció pontos felvilágosítást nem nyújtott, azt hiszem azonban, hogy a magyar missiónak ugyanolyan jellege lesz, mint a románnak.

Teleki Pál²² válasza szeptember 6-án:

Masirevich követségi tanácsost halaszthatatlan és fontos politikai tárgyalásokra Bukarestbe szándékozom kiküldeni.

Rendkívüli missió időtartama 2–3 hónap. Feltétlenül elvárom, hogy Masirevich minden magánérdek háttérbe helyezésével hazafias áldozatot meghozza és kiküldetést elfogadja. Ez esetben kérem számára ottani román missió útján haladéktalanul román kormány távirati hozzájárulását és beutazási engedélyt kikérni, hogy Masirevich instrukcióim vétele után azonnal haza utazhassék, Masirevichet pedig Budapesten e hét elején várom.

Szíveskedjék legalkalmasabb utazási lehetőségeket is megállapíttatni és ide jelenteni. Pracher berni kiküldetése Masirevich visszatérteig függőben marad.

MNL OL K64 1. cs. 27. t. 323/res.pol. Gépelt másolat.

5.

Praznovszky Iván párizsi követ 370. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Párizs, 1920. szeptember 9.

Tárgy: Masirevich Szilárd kiküldetése

Vonakozással 434. számú számjeltáviratomra: miheztartás végett kérek távirati értesítést a tekintetben, hogy Masirevich kiküldetését Bukarestbe szándékosan a

²¹ Traian Stircea

²² Teleki Pál ekkor Magyarország miniszterelnöke.

francia közvetítés megkerülésével notifikáltuk-e és Quai d'Orsay-al²³ szemben, ha ez szóba kerülne, mily állást foglaljak el.

MNL OL K64 1. cs. 27. t. 329/res.pol. 1920. Eredeti átirat.

6.

A Siguranța levele a román külügyminiszternek²⁴ 1920. december 31.

Tárgy: Az optánsok kérdése

Tisztelt Miniszter Úr,

Ezúton tisztelettel továbbítom Önnek a Nemzetbiztonsági Főigazgatóság értesítését, miszerint a Budapesti hírszerző és propaganda hivatal felkérte a magyar kormányt, hogy a román Meghatalmazott Miniszter²⁵ érkezését követően haladéktalanul kezdjék el a tárgyalásokat a száműzött, kitelepített, illetve visszatelepített erdélyi magyarok visszatérésének jóváhagyására vonatkozó megállapodás ügyében.

Az egyének anyagi vagy családi jellegű érdekeltségén túl, a visszatelepítés vélhető célja elsősorban a magyar irredenta propaganda fenntartására és megszervezésére szakosodott egyének kihelyezése a régió különböző központjaiba.

Olvashatatlan aláírás

AMAE Fond 71. Transilvania Vol. 1. 17. f. Eredeti gépelt.

²³ Francia külügyminisztérium. A korabeli diplomáciai nyelvezetben szokásos volt az egyes országok külügyminisztériumát arról az utcáról elnevezni, ahol voltak. Így például a magyar külügyminisztérium a Dísz tér volt, a német külügyminisztérium a Wilhelmstrasse stb.

²⁴ Románia külügyminisztere ekkor Take Ionescu.

²⁵ Traian Stircea

7.

**A Siguranța a român külügyminiszternek
1921. február 21.**

Tárgy: Magyarbarát propaganda a határ mentén

Miniszter Úr!²⁶

A Nemzetbiztonság Erdélyi Területi Igazgatósága jelenti, hogy a román–magyar határterületeken tartózkodó idegenek illetve magyarországi küldöttek magyarbarát propagandát folytatnak az ország ezen részében, a határ menti övezet teljes hosszában.

A propaganda további terjesztésének megszüntetése, valamint országunk érdekeit csorbító és biztonságát fenyegető minden egyéb tevékenység megelőzése érdekében a fentebb említett Területi Igazgatóság a következő intézkedések gyakorlatba ültetését javasolja: meg kell akadályozni, hogy idegenek letelepedjenek, illetve tartózkodjanak határ menti településeken a határtól számított 30 km-es sávon belül, az ott élő személyeket pedig szükség szerint össze kell gyűjteni és az ország belsejébe küldeni vagy a határon túlra, a származási országba.

Ezúton tisztelettel hozzuk tudomására a fentieket és kérjük, hogy szíveskedjék jóváhagyni a Nemzetbiztonság Területi Igazgatóság javaslatát.

Romulus P. Tomescu, vezérigazgató

AMAE Fond 71. Transilvania Vol. 1. 28. f. Eredeti gépelt, aláírással.

---

²⁶ Take Ionescunak

8.

**A budapesti román követség jelentése
a román külügyminisztériumnak
Budapest, 1921. március 9.**

Tárgy: Szilágyi Lajos²⁷ parlamenti beszéde

A március 7-i nemzeti gyűlés²⁸ különös érdeklődést mutatott Szilágyi független képviselő iránt – ugyanaz, aki a február 19-i gyűlésen²⁹ a képviselők általános gyűlésén vehemensen támadta a nemzeti védelem MOVE³⁰ tevékenységét – megbélyegezve a túlfűtött irredentizmust, mint ahogy ennek a sajátosan teljesen militarizált szervezetnek az állam az államban való létét is.

Felszólalásának első részében Szilágyi a katonai diktatúra miatt siránkozik és azok miatt a kivételes intézkedések miatt, amelyek kezdetben a bolsevizmus és anarchizmus elleni szankciók voltak, és nem azért, hogy megkönnyítsék a hatalommal való visszaélést és összetörjék a személyes szabadságot és a közbiztonságot.

Ki kell valahogyan űzni a politikát a hadseregből és meghagyni ennek egyedül a katonai fegyelmet.

Ameddig ez fog folyni, nem beszélhetünk rendről az államban, tehát nincs mit megvédenünk. Azt is kijelenthetném, hogy a dolgok ezen állása egyenesen az állami rend felfordítását jelentik, és előkészítik a terepet az állam megcélzásához.

Felhozom példának a magyar hadsereg egyik legnagyobb mai tulajdonosát, aki a szegedi vadászászlóalj vezetője, Prónay alezredes,³¹ aki államcsínyt szer-

²⁷ Szilágyi Lajos (sz. 1882, Berettyóújfalu) első ízben 1916-ban lett országgyűlési képviselő a Nemzeti Munkáspárt programjával. Az 1922-es nemzetgyűlésbe pártonkívüli programmal került be. Felszólalásaiban többször emelt szót a MOVE ellen, Károlyi Imrével és Bajcsy-Zsilinszky Endrével több párbaja is volt.

²⁸ A Nemzetgyűlés 161. ülése 1921. március 7-én. A felszólalást lásd NN 1920. VIII. k. 450–453.

²⁹ A Nemzetgyűlés 148. ülése 1921. február 19-én. A felszólalást lásd NN 1920. VIII. k. 19–25.

³⁰ A Magyar Országos Véderő Egylet 1918. november 15-én paramilitáris szervezatként alakult meg Gömbös Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Eckhardt Tibor vezetésével. Elnöke 1928-ig Gömbös Gyula volt. Lásd KEREPESZKI 2011. 373–388.

³¹ Prónay Pál (1874–1946) által szervezett és vezetett különítményeseknek fontos szerepük volt a fehérterrorban (1919) és a nyugat-magyarországi felkelésben (1921) is.

vezett (nagy mozgolódás a képviselők között); a magyarok pártjával³² együtt, amelyik előző év októberében ezzel az alezredessel a műszaki iskola³³ ifjúságát a postatakarékpénztár elé hívta össze, ahol őket Halmay³⁴ főtitkár fogadta. Ez az illető tartott egy beszédet, amelyben egy lehetséges kormánycserét fejtegetett Windischgrätz,³⁵ Zichy János³⁶ vagy éppen Apponyi³⁷ elnökségével. Halmay ezzel értékelte ezen államférfiak politikai koncepcióit. Ezt befejezván kifüggesztette a magyar felkelők programját, ami kifelé a legitimista propagandából, befelé pedig a katonai diktatúrából áll. Hangsúlyozta, hogy a felkelő magyarok pártja egy erős politikai párt lesz, és nem lesz semmilyen kapcsolata a nemzetgyűlés többi politikai frakciójával, a párt vezetésével pedig Prónayt bízták meg. Azt nyilatkozta, hogy sokan a budapesti munkásosztályból és a rendőrök közül is csatlakoztak az új párt célkitűzéseéhez, ezután a fiatalokat a Ferdinánd kaszárnnyába vitették, ahol ismertették velük a hadi intézkedéseket és a zsidókkal kapcsolatos tennivalókat.

Ezen körülmények között Szilágyi toleráns hivatalos intézkedéseket javasol a katonai diktatúra megszervezésével szemben, mert azt nem fogadja el akkor sem, ha maga a kormányzó áll az élükön.³⁸

³² Ilyen párt nem létezett. A jelentés írója Szilágyi beszédét parafrázálja. A Nemzetgyűlési Napló szerint Szilágyi a „felébredt magyarok politikai pártjáról”, tehát a MOVE-ről beszél. NN 1920. VIII. 441.

³³ Műgyetem – lásd uo.

³⁴ Nem tudjuk a teljes nevét, a Postatakarékpénztár főtitkára volt.

³⁵ Windischgrätz Lajos herceg (1882–1968), Alfred Windischgrätz osztrák tábornok unokája. Az Andráshy-párt programjával a sárospataki kerület legitimista képviselőjeként került be az 1920–1922-es nemzetgyűlésbe. Magyar Életrajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16920/17103.htm> (Letöltés: 2017.07.05.)

³⁶ gr. Zichy János (1868–1944), két ízben is volt vallás- és közoktatásügyi miniszter: 1910. március 1. – 1913. február 26. és 1918. május 8. – 1918. október 31. A Tanácsköztársaság idején részt vett a Bécsben szervezett ellenállási mozgalomban, az Antibolsevista Comitében. Majd 1922-től nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. 1922-ben létrehozta a legitimista Nemzeti Összetartás Társaskörét, majd az 1926-ben alakult Keresztény Gazdasági és Szociális Párt elnöke lett. – ORSZÁGGYŰLÉSI ALMANACH 1927–1931. 237–238.

³⁷ gr. Apponyi Albert (1846–1933), két ízben volt vallás- és közoktatásügyi miniszter: 1906. április 8. – 1910. január 17. és 1917. június 15. – 1918. május 8. Az első világháborút lezáró párizsi békekonferencián a magyar békedelegáció vezetője volt. Újabban róla: ANKA 2009. 52–68.; SZÉCSÉNYI 2013. 40–54.

³⁸ 1919. július 5-én a MOVE szegedi díszgyűlésén Horthy Miklóst az Egyesület díszelnökévé választották. Horthy katonai diktatúrához való viszonyáról lásd PRITZ 2016. 171–183.

Bár időben a tanács elnökének³⁹ tudtára hoztam ezeket, mégsem történt semmi ezek ellen a próbálkozások ellen, és Prónay alezredes még most is a szegedi vadászegység vezetője.⁴⁰

A megjegyzésre, amit az elnök tesz Szilágyi képviselőnek, Szilágyi azt feleli, hogy tudatában van annak, hogy Magyarország vagy élni fog vagy meghalni a nemzeti hadseregével, és épp ezért van azon a véleményen, hogy az összes politikai egységet távolítság el a hadseregből és a tisztikarból.

Megjegyzi, hogy nem történtek radikális intézkedések ebben a tekintetben. Még mindig vannak olyan katonai egységek, akik terrorizálnak, gyilkolnak és üldöznek. Ezek a csendőrségben is jelen vannak. Vannak titkos és illegális intézmények, akik mellett ugyanilyen titkos és illegális szervezetek dolgoznak. Megkérdezi, hogyan tudtak tisztcsapatokat alkotni? A kaszárnyákban rengeteg öngyilkosság történik, amiket nem lehetett tisztázni. A kormány viszont nem tesz lépéseket, hogy effajta dolgokat megelőzze. A Soltra-ügy⁴¹ és az Ehmann-telepi szerencsétlen esemény⁴² készítette a kormányt bármifajta erősebb intézkedésre, látható erőlyre.

A továbbiakban a felszólaló Heltai⁴³ esetével foglalkozik és felveti a kérdést, hogyan lehetséges, hogy Prónay a terület elhagyására útlevelet állított ki Heltay számára, és hogy történhetett meg az, hogy a határvédelmi szerveknél ő jött számításba?

Az antimilitarizmus tulajdonképpen gerjesztett és tele van katonai túlkapással. Berettyóújfaluban két gondosan kiválasztott tiszt volt, akik közül az egyik a cattarói matrózlázadás⁴⁴ feje,⁴⁵ a másik pedig egy román kém volt.⁴⁶ Egy külön fejezetet kell nyitni az úgynevezett nemzetvédelmi tiszteknek. Néhány nappal

³⁹ A román szövegnek ez a helyes fordítása, ám a Nemzetgyűlési Naplóból tudjuk, hogy itt tulajdonképpen a miniszterelnökről van szó. NN 1920. VIII. k. 443.

⁴⁰ Míg az előző bekezdésben a jelentés írója elbeszél, itt megint Szilágyit beszélgeti.

⁴¹ Soltra József rendőrtisztet 1920. november 10-én a tiszti különítményesek az Oktogonon meggyilkolták. A kormány ekkor szánta rá magát, hogy leszámol a garázdálkodó csapatokkal, a több hétig tartó letartóztatási hullámot fegyveres összecsapások kísérték.

⁴² 1920. november 11-én katonák és rendőrök körülvettek két különítményes barakkot: a Britania szállót és a cinkotai Ehmann-telep barakját, ahol öt különítményest agyonlőttek. Lásd FEHÉRTÉROR.

⁴³ Heltai Viktor, az őszirózsás forradalom idején városparancsnok volt, 1918 novemberében a csehszlovákokkal szembeni magyar ellentámadás egyik vezető tisztje. Lásd NN 1920. IV. k. 400.; HAJDU 1967. 886.

⁴⁴ Az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetében szolgáló, különböző nemzetiségű matrózok lázadása 1918. február 1–3. között. A lázadást leverték. Lásd pl. CSONKARÉTI 2001.

⁴⁵ Varga Gyuláról van szó. Lásd NN 1920. VIII. k. 1921. március 7. 447.

⁴⁶ Jancsó Sándor – lásd uo.

azelőtt Pest megye pénzügyi ügyintézője, dr. Székely György öngyilkos lett.⁴⁷ Halálát megelőző napon eljött éjszaka a szónok lakására és azt mondta, hogy tisztelik követik őt a következők miatt. Kiskunmajsán volt valamiféle vita egy földmegosztással kapcsolatban, ahova a pénzügyi ügyintézőt [tehát őt magát – M. R.] küldték, hogy tegye rendbe a dolgokat, és ebből az alkalomból összehívta a község lakóit, hogy lecsillapítsa a kedélyeket. Az emberek tanúvallomására, miszerint nem bízna a községi tanácsban, a pénzügyi ügyintéző a következő választásokra gondolván azt mondta nekik, hogy választhatnak egy másik tanácsot. Egy feljelentő ezt úgy állította be, mintha a pénzügyi ügyintéző lázított volna, és rögtön olyan kegyetlen kivizsgálást indítottak meg ellene, hogy úgy döntött, öngyilkos lesz.

Hasonló eset történt Bihar megyében is, ahol Radó kapitány tevékenykedik. (egy képviselő kiált: „Ez azt jelenti, hogy tulajdonképpen már katonai diktatúra alatt vagyunk.”, egy másik mondja: „Budapesten újra elkezdtek újra plakátokat felragasztani a magyar felkelők.”)

Az agrárreform területén is bizarr szerepet játszanak a nemzetvédelmi tisztok. Teljesen önhatalmúlag jelennek meg a községekben, és azt hitetik el a néppel, hogy ezek nélkül a katonai szervezetek nélkül nem képesek véghezvinni az agrárreformot. Ugyanilyen abnormális a katonai parancsnokok szerepe a megyében. Egy ilyen katonai parancsnok azt nyilatkozta hivatalosan, hogy a hátramenti megye területének háborús zónájában csak így tud egy kivételes erőt képviselni. A felszólaló felsorol egy sor katonai túlkapást a beszállásolás terén és csodálkozik, hogy a kormány nem hajtja végre az intézkedéseket akkor, amikor kommunikálja azokat. Nagyon sok túlkapásban a katonai cenzúra játszik szerepet. A főnökök büntényei büntetés nélkül maradnak. A Britania Hotel elfoglalása csak egy színházi előadás volt.⁴⁸

Egyenruhát csak azoknak kéne hordani, akik aktívan dolgoznak, és katonai fegyelem alá vannak rendelve. A titkos akciókhoz alkalmazott automobiloikat el kell venni.

Mindenhol újra biztosítanunk kell az élet és a vagyon biztonságát, és le kell törnünk az összes kiskirályt, különben történelmünk legszomorúbb korát éljük majd.

A volt honvédelmi miniszter, Sréter⁴⁹ megkérdezte a felszólalót, hogy vajon előadásával az ország érdekeit szolgálta-e, mire Szilágyi azt válaszolta, hogy ő

⁴⁷ Dr. Székely György Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tisztí főügyésze volt. Nem lett öngyilkos, hanem a lázítás címén ellene folytatott nyomozás során agyvérzést kapott és abba halt bele. Lásd NN 1920. VIII. k. 1921. március 7. 448.

⁴⁸ Lásd a 16. lábjegyzetet.

⁴⁹ Sréter István honvédelmi miniszter az első Teleki-kormányban, 1920. július 19. – december 16.

zárt ülést kért, amit nem fogadtak el és megismételte a kérdést: „Van valami titkolni valója?”⁵⁰

Elmondja, hogy amiket mondott, csakis a haza érdekét szolgálják és külföld tökéletesen informálva van arról, hogy mik történnek Magyarországon az illető budapesti missziók által.

Befejezi azt mondván, hogy nem fogad el olyan törvénytervezetet, ami nem védi Magyarország hitelét és hatalmát.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 1. 3–7. f. Gépelt másolat.

9.

Hory András⁵¹ jelentése Gratz Gusztávnak⁵² Bukarest, 1921. március 21.

Tárgy: A Magyar Szövetség vezérférfiainak tanácskozása román politikusokkal

A Magyar Szövetség vezérférfiain Grandpierre Emil,⁵³ Kolozsváry Bálint⁵⁴ és Ravasz László⁵⁵ egyházi és iskolai ügyek megbeszélése céljából három napig Bukarestben tartózkodván, Maniuval,⁵⁶ Buksan államtitkárral,⁵⁷ Goga kultuszminisz-

⁵⁰ Ezt a kérdést már Szilágyi tette fel Sréternek. Lásd NN 1920. VIII. k. 1921. március 7. 454.

⁵¹ Hory András (1883–1971) ideiglenes ügyvivőként ő szervezte meg a bukaresti magyar képviselőtestületet 1921. január 20. és július 19. között, amikor a misszió átalakult követséggé, ahol Hory első beosztott lett 1923. november 26-ig. Ezután Belgrádba került követként. Lásd IRATOK 1994. 452.; HORY 1987.

⁵² Gratz Gusztáv ekkor Magyarország külügyminisztere (1921. január 17. – április 12.) Lásd IRATOK 1994. 432.

⁵³ Grandpierre Emil (1874–1938) ekkor a Magyar Szövetség alelnöke. Grandpierre Emil: Az erdélyi magyar nemzeti kisebbség érintkezései a romániai politikai pártokkal. Ráday Levéltár C. 121. – Hivatkozta többek között: BÁRDI 2013. 106.

⁵⁴ Kolozsváry Bálint (1875–1954) a szegedi Ferenc József Tudományegyetem rektora, a budapesti kormányzat erdélyi képviselőjének számított. Lásd BÁRDI 2013. 323.

⁵⁵ Ravasz László (1882–1975) a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke.

⁵⁶ Iuliu Maniuval. Iuliu Maniu (1873–1953) a Román Nemzeti Parasztpárt elnöke.

⁵⁷ Constantin Bucsan államtitkár. Octavian sógora, Gyárfás Elemér osztálytársa is volt a nagyszombeni állami főgimnáziumban.

terrel⁵⁸ és Lupu volt belügyminiszterrel,⁵⁹ aki jelenleg a radikális frakció vezére, politikai beszélgetéseket folytattak.

A tárgyalásoktól pozitív eredményt maguk sem vártak, s azoknak csupán annyiban van jelentőségük, hogy az egyes politikusok álláspontjára vetettek világot.

A leginstructívabb talán a Maniuval folytatott konverzációjuk volt.

A kifelé egyébként igen sima és konciliánsnak mutakozó Maniu ez alkalommal, bár igen szeretetreméltó formák között, de olyan nyilatkozatokat tett, amelyek által mindig hangoztatott magyarbarát érzelmeit igen kétes világításban mutatták be.

Grandpierrenek, ki a Szövetség végleges megalakításához való támogatását kérte, azt válaszolta, hogy nem tudja helyeselni azt az alapot, amelyet előbbi a magyarságnak nemzeti kisebbségként való megszervezését illetően az *Ellenzék*-ben⁶⁰ közzétett cikkeiben foglalt.

Amennyire helyes volna a magyarságnak politikai pártba való tömörülése – mondta Maniu –, éppen annyira helytelen és rossz hatást keltő a kisebbségi jogvédelem alapján való fellépésük.

Majd reá mutatván arra az averzióra, amellyel Romániában ezt az akciót nézik, azt fejtegette, hogy a kisebbségekre vonatkozó szerződés révén sokkal kevesebbet fognak elérni, mint amennyit a románok önként adnának.

Arról lehetne szó – folytatta –, hogy a székelyekre vonatkozó iskolai és egyházi szabadságok a magyarságra is kiterjesztessenek, de nem koncedálható, hogy a magyarság akár nemzetiségi, akár társadalmi, akár gazdasági téren mint kisebbség külön megszervezkedjék, ami voltaképpen külön politikai szervezet létesüléséhez vezetne.

A gyulafehérvári gyűlés⁶¹ alkalmával szó volt arról is, hogy a kisebbségekben nemzeti autonómiát biztosítsanak, azonban ez oly nehézségekbe ütközött, hogy a gondolatot fel kellett adniok.

⁵⁸ Octavian Goga (1881–1938) költő, író, politikus. Ady Endre barátja, Ady halála után megvásárolta a csucsai kastélyt. Életrajzát lásd DOICESCU 1942.

⁵⁹ Dr. Lupu, Nicolae (1876–1944) Román Nemzeti Parasztpárti politikus, 1919. december 27. és 1920. március 13. között belügyminiszter. Lásd <http://www.monitoruldevaslui.ro/2015/03/povestea-bustului-dr-nicolae-lupu-1876-1946-din-satul-arsura-judetul-vaslui.html> (Letöltés: 2018. április 25.)

⁶⁰ Az *Ellenzék* Kolozsvárott megjelenő magyar napilap, 1890-ben indult. Az 1920-as évek elején polgári liberális irányvonulat képviselt, majd 1925-ben néhány hónapra átvette az Országos Magyar Párt (OMP), ezt követően azonban Bánffy Miklós liberálisabb, a román kormánnyal megegyezést kereső politikai irányvonulat képviselte. Lásd FLEISZ 2005.

⁶¹ 1918. december 1-jén. A máig is élő székelyföldi autonómiairokvéseknek magyar részről ez az alapja. Románia ezt azért nem fogadja el hivatkozási alpnak, mert a gyulafehérvári gyűlés határozatait nem emelték be a román jogrendbe. Lásd FÖCZE–ZAHORÁN 2020.

Ezután ismét visszatérően a beszélgetés fő tárgyára, feltette a kérdést, hogy miért akarnak az erdélyi magyarok egy kisebbségi szervezetet létesíteni, amikor szociális igényeiket egy parlamenti párt formájában amúgy is érvényesíthetik.

Grandpierre válaszában a magyarság álláspontját részletesen kifejtve, többek közt azt a kijelentést tette, hogy a magyarság jogai az 1919. évi szerződés folytán nemzetközi védelem alatt állanak,⁶² s kell egy szervnek lennie, amely ezeket képviseli és érvényesíti.

Mire Maniu azzal válaszolt, hogy ez „írott malaszt”,⁶³ s egyik nagyhatalom sem fog azért háborút kezdeni, hogy e jogokat biztosítsa. „Egyébként Önök minden külön szerv nélkül is megtalálják a módját, hogy panaszait a külföld elé vigyék. Éppen most olvasom amerikai propagandájukra vonatkozó iratokat” – tette hozzá az asztalán fekvő nagy iratsomóra mutatván.

A beszélgetés folyamán természetesen az „erdélyi komplottra”⁶⁴ is rátért Maniu s bár koncedálta,⁶⁵ hogy nem a budapesti kormány munkája – mégis úgy nyilatkozott, hogy a magyar kormány bizonyára rendelkezik elég erővel az ilyen akciók megakadályozására.

E téma látható izgalomba hozta Maniut s rendes nyugalmát elveszítve a következő kijelentést tette:

„A magyar kormány két eshetőség közt választhat: vagy becsületesen végrehajtja a trianoni béke összes klauzuláit s elsősorban leszereli a hadsereget⁶⁶ – vagy kenyértörésre viszi a dolgot, s akkor számolnia kell azzal, hogy a helyzet másként fog tisztázatlan.”

A konverzáció végén biztosította Grandpierre magyarbarát érzelmeiről s kifejtette, hogy mennyire szükséges a románok és a magyarság közti megértés érdekében munkálni: „a nemzetiségek harmóniájának biztosítása után nyílt, szabad verseny révén fog majd eldőlni – mondta –, hogy melyik nép veszi át a kulturális vezetést.”

⁶² Grandpierre Emil a Szövetséges és Társult Főhatalmak Romániával 1919. december 9-én Párizsban megkötött kisebbségvédelmi szerződésére utal, ami szintén nem került bele a román jogrendbe. A kisebbségvédelmi szerződés az első világháborút követő nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer eleme volt. Erről bővebben lásd EILER 1997. 64–90.

⁶³ Amint azt a gyakorlat bebizonyította, ez teljesen igaz volt.

⁶⁴ összeesküvés

⁶⁵ (lat.) elismerte

⁶⁶ A trianoni békeszerződés értelmében az általános hadkötelezettség megszüntetésével Magyarországnak csupán 35 000 fős hadserege lehetett. Az 1921 novemberében hozott 1921. évi XLIX. tc. a békeszerződés előírásainak megfelelően intézkedett a Magyar Királyi Honvédségről.

Azon érvelésre, hogy szabad verseny a jelenlegi helyzetben sem kulturális, sem gazdasági téren nem képzelhető el – Maniu azzal felelt, hogy egyszerűen tagadásba vette a felhozott példákat.

Bucsan államtitkár, Maniuval ellentétben, a Szövetség [Magyar Szövetség – M. R.] szervezkedéséről elismerőleg és helyeslőleg nyilatkozott. Megemlítette, hogy az erdélyi magyarok nevében már mások ismételten voltak nála, de ezeket nem tekinthette a magyarság hivatott képviselőinek.

Az alakuló gyűlés engedélyezése érdekében maga akart javaslatot tenni, de minthogy április elején demobilizálnak s vége lesz az ostromállapotnak,⁶⁷ a gyűlekezési jog gyakorlásának nem lesz amúgy sem formai akadály.

A „komplott” Bucsan szerint is mély benyomást tett a közhangulatra, és ha nem is olyan nagy jelentőségű, mint amilyennek a Siguranța feltünteti, azért tagadhatatlan, hogy sok ember súlyosan kompromittálta magát. Viszont ezért az egész magyarságot felelőssé tenni nem lehet.

A legszívélyesebb fogadtatásra Lupunál talált a küldöttség. A volt belügyminiszter azon nézetének adott kifejezést, hogy a komplott „arrangirozva”⁶⁸ lett. Kértem Grandpierret, hogy sérelmeiket foglalják össze egy memoire-ban, s amelynek anyagát ő lapjában⁶⁹ és interpellációiban is fel fogja használni. Továbbá felhívta a küldöttséget, hogy kívánságaikkal forduljanak hozzá bizalommal. Végül a maga részéről a legteljesebb diszkréciót helyezvén kilátásba, ugyanazt kérte a Magyar Szövetség részéről is.

MNL OL K64 6.cs. 27/1. t. 1922. 1681/pol. Gépelt másolat.

⁶⁷ Az ostromállapotot a román állam azokon a területeken, városokban, zónákban hozta létre a világháborút követően, amelyeken keresztül veszélyeztetve látta az ország területi épségét. A határmenti területeken az ostromállapot egészen 1928-ig fennállt, majd 1931-ben újból bevezették. Hozzá kell fűznünk, hogy 1928-ban a Maniu-kormány szüntette meg.

⁶⁸ el lett rendezve

⁶⁹ A Grandpierre Emil által alapított lap a *Pásztortűz* volt, az *Erdélyi Szemle* utóda. 1921–1944 között jelent meg, művészeti és irodalmi folyóirat.

10.

Hory András jelentése a Külügyminisztériumba Bukarest, 1921. május 26.

Tárgy: Magyar Szövetség és Erdélyi Néppárt

Korábbi jelentéseimben már bátor voltam reámutatni egyes erdélyi elemek aktivista irányú mozgalmára.

Ennek az akciónak az a lényege, hogy az erdélyi magyarságnak be kell vonulnia a parlamentbe s jogait ottan kell érvényesíteni, illetve kiküzdenie.

Az aktivista mozgalom előharcosa Bernády György,⁷⁰ egykori főispán volt. Jelenleg az akció a *Keleti Újsághoz*⁷¹ közel álló, részben jóhiszemű, nagyobb részben radikális irányú töretökből áll. De az aktivitás lehangosabb szószólói a Budapesten levitézlett bolsevista újságírókból kerülnek ki. Ezt az irányt képviseli Ébert András román zsoldban álló lapja is.

Az aktivisták az eskü megtagadásából származó tisztviselői nyomort, a repatriálásokat, a magyar gazdasági élet lezüllesztését s általában az utolsó szomorú évek minden szenvedését a kolozsvári vezetőség által hirdetett passzív rezisztenciára vezetik vissza. Következőleg a kolozsváriak által inaugurált⁷² Magyar Szövetségben is ennek a politikának a szervezkedését látják, s azon fáradoznak, hogy helyi pártalakulások létesítésével előre megbontsák az egységet, illetve, hogy magában a Szövetség kebelében majorizálják a passzivistákat.

Ezt a tendenciát szolgálta a június 5-én Bánffyhunyadi megtartott népgyűlés is, amely a szövetség július elejére kitűzött országos gyűlését megelőzni akarván, kimondta az Erdélyi Néppárt megalakulását.⁷³ A hunyadi határozat szerint e

⁷⁰ Bernády György (1864–1938) az OMP vezető politikusa, de 1930-ban kivált a pártból és megalakította a Polgári és Demokratikus Blokkot. Marosvásárhely polgármestere 1900–1912 és 1926–1929 között.

⁷¹ A *Keleti Újság* 1918 karácsonyán indult politikai napilap volt, az 1920-as évek első felében a polgári radikális irányvonal jellemezte és állást foglalt a konzervatív és nacionalista szemlélet ellen. Ahogy ebben a forrásban is olvashatjuk, a budapesti politikai körök nem nézték jó szemmel a *Keleti Újság* ténykedését. 1927-től azonban fordulat állt be a lap szemléletében, az OMP központi szócsöve lett. Lásd még a 26. sz. iratot.

⁷² itt: ünnepezt

⁷³ 1921. június 5-én Kós Károly és Albrecht Lajos megalakították a Magyar Néppártot. Erre válaszul július 6-án a passzivisták, a konzervatívnak tekintett Grandpierre-csoport megalakította a Magyar Szövetséget. Lásd BÁRDI 2013. 409.

párt „mint a Magyar Szövetség tagozata” fog szerepelni, azonban – miként a népgyűlés egyik vezérszónokával, Kós Károllyal folytatott beszélgetésem alkalmával megállapítottam –, az akció szervezői voltaképpen prejudikálni akartak a Szövetség határozatainak, illetve frontot állítani az aktivitás érdekében a kolozsváriakkal szemben. (Az ülésen részt vett zsidó újságírók egy némelyike pedig bizalmas körben leplezetlenül kimondta, hogy ők Károlyi Mihály politikájának hívei.)⁷⁴

A bánffyhungyadi szervezkedés egyébként eddig nem talált visszhangra, s az erdélyi magyarság politikai életének alakulása attól függ, hogy a Magyar Szövetség júliusi nagygyűlése milyen eredménnyel fog végződni.

Jelenleg a Szövetség élén egy öttagú intézőbizottság áll, melynek tagjai: Grandpierre Emil,⁷⁵ Zágoni István,⁷⁶ a *Keleti Újság* főszerkesztője, Paál Árpád⁷⁷ volt székelyudvarhelyi főjegyző, ugyancsak a *Keleti Újság* munkatársa, Róth Hugó ügyvéd⁷⁸ és Sándor József,⁷⁹ az EMKE alelnöke.

A vezetőkben a passzivista irányt egyedül Grandpierre képviseli. Igen kíváncsatos volna tehát, hogy mielőbb egy országos tekintéllyel és múlttal bíró olyan egyéniség állana az akció élére, kinek presztízst a mindennapi harc még nem kezdte ki.

A kolozsváriak nézete szerint erre br. Jósika Sámuel⁸⁰ volna a leghivatottabb. Tagadhatatlan ugyan, hogy az intranzingens elemek br. Jósika magatartását gyakran kritika tárgyává tették, s neve az 1918 óta erősen demokratikus irányba tolódott erdélyi közvélemény előtt nem örvend általános rokonszenvnek, azonban ismerik feddhetetlen jellemét, honorálják politikai tapasztalatait s bizonyos előnyt látnak a román udvarhoz való összeköttetéseiben is.

⁷⁴ A budapesti kormányzat szemében ezért voltak elfogadhatatlanok.

⁷⁵ Lásd a 53. lábjegyzetet.

⁷⁶ Zágoni István (1887–1959) erdélyi újságíró, szerkesztő. 1921 tavaszán Kós Károllyal és Paál Árpáddal közösen fogalmazták meg és adták ki a *Kiáltó Szó* című röpiratot, melyben politikai aktivitásra szólítottak fel. Zágoni *A magyarság útja* című tanulmányában kidolgozta a romániai magyar autonómia-tervezetet.

⁷⁷ Paál Árpád (1880–1944) szatmári képviselő volt, 1920–1924-ig a *Keleti Újság* főszerkesztője, majd kivált a lapból. Az OMP Elnöki Tanácsának tagja. Lásd még a 76. lábjegyzetet.

⁷⁸ Róth Hugó (1877–?) jogász, az Erdélyi Múzeum Egyesület társelnöke, az OMP Intézőbizottságának, majd Elnöki Tanácsának tagja.

⁷⁹ Sándor József (1853–1945) az OMP egyik alelnöke, az Osztrák–Magyar Monarchia korában budapesti parlamenti képviselő is volt a Szabadelvű Párt színeiben, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) megalapítója (1885).

⁸⁰ báró Jósika Samu (1851–1923), a dualizmus korában a magyar felsőház utolsó elnöke, a Magyar Szövetség, majd az Országos Magyar Párt elnöke haláláig.

Az erdélyi közönség előtt ismeretlen Károlyi Gyula gróf⁸¹ kandidációjáról⁸² szóló hírek általában kevesebb rokonszenvvel találkoztak.

Abban azonban teljesen egységes a hazafiasan és politikailag gondolkozó erdélyi értelmiség, hogy a „Magyar Szövetség” helyes irányú és mielőbbi megszervezése országos és nemzeti érdek. A magyar kormány befolyása Erdély életére csak úgy biztosítható, ha megbízható exponensek állanak a Szövetség élén. Másfelől a késedelem azzal a veszéllyel jár, hogy az elkínzott magyarság elkábítva a hangzatos demagóg frázisoktól, azok zászlaja alá fog tévedni, akik az aktivizmus örve alatt legtöbbször egyéni és gyakran egyenesen nemzetbontó tendenciákat szolgálnak.

Ami magát a passzivitást illetve aktivitást illeti, a magyarság parlamenti fellépésének szerény nézetem szerint még nem érkezett el az ideje. E tekintetben ma is ugyanaz a helyzet áll fenn, amelyet a múlt év októberében előterjesztett részletes jelentésemben vázolni szerencsém volt.

Addig, míg a magyarság a választási, illetve parlamenti harcra megfelelően nem készült fel, míg nem tömörült egy egységes, szilárd frontba, míg az ostromállapot Erdélyben tényleg fennáll,⁸³ a politikai aktivitás sikerre nem számíthat.

Komoly eredmény annyival kevésbé várható a parlamenti akciótól, mert sajnos ma Erdélyben alig akad olyan egyéniség, aki a képviselői hivatást megfelelően betölteni tudná.

Erre a szerepre a magyarság magas etikai érzékkel bíró, önfeláldozó, kiváló jogi képzettségű, de többnyire apolitikus vezetői már csak azért sem látszanak alkalmasoknak, mert a közzéjük font irredenta vádak folytán már eleve kompromittálva lennének. A szónoki, helyesebben a nyelvbeli készség teljes hiánya az egyébként megfelelő egyéniségeket erre a szerepre szintén alkalmatlanokká teszi.

Magyarul elhangzó beszédekben tiltakozhatnak ugyan a magyarság a román parlamentben az elnyomatás ellen, de voltaképpen kevésbé fedi a parlamenti akció valódi feladatát.

E tekintetben maga Bernády is – ki elsőként hirdette a politikai aktivitás szükségét – igazat adott nekem s akceptálta azon nézetemet, hogy erre a feladatra nevelni kell a megfelelő egyéneket.

⁸¹ gr. Károlyi Gyula (1871–1947), az 1919-es aradi kormány miniszterelnöke, az 1920-as évek második feléig a politikától teljesen visszavonultan élt szatmári birtokán, majd 1927-ben lett a felsőház tagja, 1931–1932-ben pedig miniszterelnök.

⁸² jelöltségéről

⁸³ Erről lásd a 67. lábjegyzetet.

Egyébként a magyarul érző és gondolkodó lakosság túlnyomó része ma még a passzivitás álláspontján van.

A kérdés a sajtót is élénken foglalkoztatja. Az idevonatkozó érdekesebb lapközleményeket van szerencsém mellékelten bemutatni.⁸⁴

MNL OL K64 6. cs. 27/1. t. 3341/pol. 1922. Gépelt másolat.

11.

Traian Stîrcea⁸⁵ jelentése Take Ionescu⁸⁶ külügyminiszternek Budapest, 1921. június 5.

Tárgy: Apponyi Albert és Teleki Pál párizsi útja

Miniszter Úr,

A következőket közölhetem Önnel:

Apponyi Albert,⁸⁷ aki annyira ünnepelve volt hazájában, június elseje éjszakáján elutazott Genovába, hogy részt vegyen az ottani konferenciákon.

⁸⁴ Grandpierre Emil: Egy szerény észrevétel. *Ellenzék*, 1921. június 2.; A magyar politika – vezércikk: *Ellenzék*, 1921. május 15.; A bánffyhungyadi gyűlés és a magyarság egysége. *Ellenzék*, 1921. június 5.; A bánffyhungyadi népgyűlés. Megalakították a Magyar Szövetség kalotaszegi csoportját. *Ellenzék*, 1921. június 7.; Zászlóbontás Kalotaszegen. *Keleti Újság*, 1921. június 7.; Hofbauer Aurél: Hozzászólás a politikai aktivitás kérdéséhez. *Keleti Újság*, 1921. június 5.; Vigyázz székely! Kakuk van a fán! és Hogy szeretik ők a székelyt!? – vezércikkek. *Székely Udvarhely*, 1921. június 12.; Székelyek! Nézzünk az urak szemébe! *Székely Udvarhely*, 1921. június 5.; A magyar szervezkedés. *Keleti Újság*, 1921. június 3.; Vitás az aktivitás? *Ellenzék*, 1921. május 31.; A vitás aktivitás. *Keleti Újság*, 1921. május 27.; Az öngyilkos passzivitás. *Keleti Újság*, 1921. május 26.; Dózsa Endre: A magyarság útja. *Keleti Újság*, 1921. május 25.; Aktivitás–passzivitás. Ujvárosi Miklós hozzászólásáról. *Ellenzék*, 1921. május 25.; A kisebbségi fronton. *Keleti Újság*, 1921. május 22.; Cea mai noua manifestare politica a maghiarilor ardeleni [Az erdélyi magyarok legújabb politikai nyilatkozata]. *Adevarul*, 1921. június 12.

⁸⁵ Traian Stîrcea (1876–1928) budapesti román követ 1920. október 1. – 1928. május 21. (haláláig) Lásd AMAE Fond Personal D77 – S63 Traian Stîrcea személyes iratai.

⁸⁶ Take Ionescu (1858–1922) Románia külügyminisztere 1920. június 13. – 1921. december 16.

⁸⁷ Lásd a 37. lábjegyzetet.

Teleki Pál is ott lesz, ő megy majd Párizsba is – ahol egy hónapig dolgozott Magyarország érdekeinek megvédésén.⁸⁸

A legfontosabb kérdés, ami érdekli őket, az a kisebbség kérdés. Apponyi egy méreates mappával indult el, amiben erdélyiektől gyűjtött panaszokat.

Ami a magyar tulajdonosokat illeti, az ő kárjaik az 1914-es bér szerint vannak fizetve, míg a regátiak az 1917-es szerint.⁸⁹ Elmondhatom még, hogy a napokban nagyon ünnepeltek egy svájci újságírókból álló csoportot, aminek az élén doktor Schnitter áll. Ezek között az újságírók között, akik úgy nyilatkoztak, hogy eddig nem ismerték a magyar kultúrát (és akikről biztos, hogy ha hazamennék Svájcba, ellenünk fognak írni), olvasok Nikoláról, Weber doktorról és Auf der Mauerról.

A május 31-i képviselőházi gyűlésen Jacob Bleyer⁹⁰ elmondta, hogy Magyarország elsősorban Franciaországnak köszönheti a szétszabdalását, így nincs más út, mint Németország felé irányulni, hiszen ma az az egyetlen állam, amely Magyarország barátja lehet.⁹¹

Ez a képviselő a kisebbségek minisztere volt, ő hozta be a németek egyházi iskoláiba a német nyelvet,⁹² hogy megmutassa külföldnek, Magyarország foglalkozik a kisebbségeivel. Valójában ez a férfi azonban a saját eszközeivel azzal foglalkozott, hogy a magyar állami ideológiát propagálja különösen Nyugat-Magyarországgal kapcsolatban, mert ez a terület kéri egyesülését Magyarországgal Ausztriával szemben.⁹³

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 43. 57. f. Gépelt eredeti.

⁸⁸ Lásd ABLONCZY 2005. 212–213.

⁸⁹ Stircea ebben nem pontos: az erdélyi agrártörvény az 1908–1913-as átlagárát vette alapul, míg a regáti az 1917–1922-es árakat. Vö. VENCZEL 1942.; VINCZE 1996.

⁹⁰ Bleyer Jakab a magyarországi németek szellemi vezetője, 1919–1920-ban nemzetiségügyi miniszter is. parlamenti felszólalásaiban több alkalommal is felhívta a figyelmet a magyarországi nemzetiségpolitika hibáira. Róla lásd többek között: GRÓSZ 2014.; MARCHUT–PRITZ 2017

⁹¹ Bleyer Jakab 1921. május 31-én elmondott parlamenti beszédét lásd NN 1920. X. kötet (1921. május 20.–1921. június 10.) Nemzetgyűlés 198. ülése, 278–280. A témáról bővebben: TILKOVSKY 1978.; a beszédet elemzi GRÓSZ 2014. 86–87.

⁹² Ez nem így történt. A minisztersége alatt jelent meg 1919 augusztusában a 4044/1919. sz. M.E. rendelet a kisebbségi nyelvhasználatról az iskolákban és a közigazgatásban. Mivel azonban az egyházi iskolák messzemenő autonómiát élveztek, a rendelet nem volt kötelező érvényű az egyházi iskolákra.

⁹³ A terület az 1919. szeptember 10-én aláírt Saint Germain-i békeszerződés értelmében Ausztriát illette meg. Az 1921. október 13-án aláírt velencei egyezmény azonban az eredetinel kisebb te-

12.

Hory András jelentése Bánffy Miklósnak⁹⁴**Bukarest, 1921. június 17.****Tárgy: Az erdélyi magyarság ügyeinek képviselete Bukarestben**

Működésem megkezdése óta⁹⁵ nyomasztóan nehezedik reám az a körülmény, hogy az erdélyi magyarság érdekeit nincs módomban megfelelően képviselni.

A helyzet által előírt óvatosság szemmel tartása mellett természetesen állandó összeköttetést tartok fenn az elszakított részek magyarságával s midőn egyfelől szerény erőmhez képest igyekszem magánjellegű konverzációk és bizalmas összeköttetések révén az erdélyiek általános és speciális sérelmeit kifejezésre juttatni, ugyanakkor úgy politikai, mint gazdasági, sőt egészen személyes jellegű kérdésekben is rendelkezésükre állok.

Ez a támogatás azonban az adott viszonyok között a legtöbb esetben csak általános direktívák, illetve gyakorlati tanácsok nyújtására szorítkozik, s legkevésbé sem felelhet meg a veszélyeztetett érdekeknek.

Ma az a helyzet, hogy a magyarság panaszait nincs ki közvetítse, illetve képviselje. Az eskü letétele óta⁹⁶ egyes egyházi és iskolai ügyekben a püspökök eljárnak ugyan, de hivatásuk nem engedvén meg a hosszabb bukaresti tartózkodást, nincs módjukban itt a feltétlenül szükséges állandó intervenciók tevékenységét kifejtteni.

De az egyházi és iskolai vonatkozású ügyeken kívül a nagyfontosságú érdekeknek egész sorozata van, amelyek ugyancsak megfelelő képviseletre várnak. Más államban, más viszonyok között a parlamentben való képviselet bizonyos mértékben eredményes lehetne. Romániában azonban erre ma még nincs meg a lehetőség.

---

rület Ausztriához csatolásáról rendelkezett, Sopron és vidéke hovatartozásáról pedig népszavazást írt elő. A népszavazás eredményeként Sopron és környéke Magyarországhoz maradt. Bleyer Jakab, aki az 1918–1919-es forradalmak idején ellenezte az autonómia-tervezeteket az ország területi integritása megvédésének érdekében, Nyugat-Magyarország esetében úgy gondolta, hogy azt autonómiával lehetne megtartani. Burgenland elvesztéséért a magyar közvélemény jelentős része Bleyert okolta, és ezt követően minden ténykedését bizalmatlanul fogadta.

⁹⁴ Bánffy Miklós (1873–1950) Magyarország külügyminisztere 1921. április 14. és 1922. december 19. között.

⁹⁵ 1921. január 20. óta. Lásd az 51. lábjegyzetet.

⁹⁶ hűségskü letétele a román államra

Így tehát felmerül a kérdés, hogy nem lehetne-e megfelelő organizáció révén a magyarság általános, illetve speciális igényeinek közvetlen érvényesítését megkísérelni. Szerény nézetem szerint itt az ezirányú tevékenység elsősorban a Szövetségbe [Magyar Szövetség – M. R.] tömörült magyarság nagy, általános érdekeinek a képviselésére irányulhatna. Értem ez alatt azt, hogy az ezen feladatra kijelölt személyiség koronként alkalmat keresne arra, hogy a magyarság óhajait az udvarnak, a kormánynál kifejezésre juttassa, illetve azok felől tárgyaljon.

Ezt a feladatot helyi ismeretei, összeköttetései, politikai képzettsége révén talán legmértőbben Ugron István⁹⁷ volt követ úr tölthetné be.

Viszont a kormánynál megindított akciók sikere érdekében kívánatos volna egy olyan szervről gondoskodni, amely állandóan figyelemmel kísérné az ügyeket, s igyekeznék a kormány-ígéreteket állandó szorgalmazás révén az adminisztráció útvesztőin is keresztül hajtani. Ez a szerv, melynek Bukarestben kellene működnie, egyúttal tájékoztathatná a Magyar Szövetség központját s e révén az egész erdélyi magyarságot minden őt érdeklő kormányintézkedésről, rendeletről s a gazdasági élet eseményeiről is.

Ennek az irodának a vezetésére a csökönyösségig menő energiájáról ismert Sándor József, EMKE alelnök látszik alkalmasnak,⁹⁸ tekintettel különösen arra is, hogy a román nyelvet tökéletesen bírja s ismeri Erdély népét és életét.

Teljes tudatában vagyok annak, hogy a román kormány sok esetben el fog zárkózni a magyarság óhajainak a teljesítése alól, azonban merem állítani, hogy egy ilyen szervezett akció sokkal több eredményhez fog vezetni, mint az egyesek által megfelelő előkészítés nélkül megindított, de nem rendszeresen folytatott tárgyalások.

Bátor vagyok megjegyezni, hogy gondolatomat az erdélyi magyarság vezetői örömmel fogadták s kérikt általam Excellenciádat, hogy azt kegyesen felkarolni méltóztassék.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 393. res. pol. Gépelt másolat.

⁹⁷ Ugron István (1862–1948) 32 évig volt diplomata Törökországban, Egyiptomban, Olaszországban, Romániában és Oroszországban. Később az OMP elnöke 1923–1926 között.

⁹⁸ Lásd a 79. lábjegyzetet.

13.

**Traian Stircea jelentése Take Ionescu külügyminiszternek
Budapest, 1921. augusztus 30.**

Tárgy: Incidens Románia budapesti konzulátusán

Miniszter Úr,

A jelentésem következményeképp csatolok Önnek egy másolatot a magyar külügyminiszter sajnálatáról, melyet a magyar kormány nevében adott arról az incidensről, amely augusztus 8-án történt a mi konzulátusunkon Budapesten.⁹⁹

Felhívom figyelmét, hogy bár a magyar kormány nevében írták, mégisincs rajta dátum és egy konzul írta alá, aki a magyar Külügyi Bizottság konzuli szekciójának főnöke.

Elmondtam ezt ma Kánya¹⁰⁰ úrnak, a magyar külügyminisztérium államtitkárának, aki csupán azzal tudott védekezni, hogy van egy „bürokrata” illeték, de én úgy gondolom, hogy nem erről van szó.

Elmondván ezt Önnek, fontos lenne szerintem, hogy a mi külügyminiszterünk¹⁰¹ olyképpen hívja fel a bukaresti magyar követ¹⁰² figyelmét az esetre, hogy a magyar kormány értse meg, hogy bocsánatot kell kérnie egy külföldi küldöttségtől, ha az ügynökei illetlenül viselkedtek.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 43. 75. f. Gépelt eredeti.

---

⁹⁹ Az incidensről nem tudunk, azt azonban tudjuk, hogy a budapesti magyar követség néhány napig beszüntette a vízumok kiadását Romániába. Lásd: Ismét ad vízumot a román követség. *Pesti Napló*, 1921. augusztus 13. 6. Augusztus 13-tól újra adtak vízumokat, majd augusztus 31-én újra beszüntették azt arra hivatkozva, hogy Magyarország nem bocsátotta szabadlábra a román politikai foglyokat. A cikk szerint kb. 300 ilyen személy lehetett. Ismét megszüntették a román vízumok kiadását. *Pesti Napló*, 1921. augusztus 31. 6.

¹⁰⁰ Kánya Kálmán ekkor külügyi államtitkár.

¹⁰¹ Take Ionescu

¹⁰² Rubido-Zichy Iván

14.

**Hory András jelentése Bánffy Miklósnak
Bukarest, 1921. november 15.**

Tárgy: Magyar iroda felállítása Bukarestben az erdélyiek részére¹⁰³

Folyó évi június 17-én kelt 109. res. számú jelentésemben¹⁰⁴ bátor voltam felvetni a gondolatot, hogy az erdélyi magyarság ügyeinek képviselőjére Bukarestben egy állandó szervezet létesítessék.

A kérdés ma már részben meg van oldva, mert Ugron István¹⁰⁵ hosszas rábeszélés után a Magyar Szövetségnek fontos politikai megbeszéléseken való képviselőjét tényleg elvállalta. Tevékenysége természetesen csak arra szorítkozhatna, hogy időnként Bukarestbe utazván itt az udvart, a kormányt és a mértékadó politikusokat az erdélyi magyarok sérelmei és kívánságai felől tájékoztassa, illetve nagyobb jelentőségű elvi megállapodásokról tárgyaljon. Ugronnak állandóan Bukarestben tartózkodnia már a Magyar Szövetségben rendszeresen teljesített funkciói miatt sem lett volna lehetséges, másfelől a román kormány sem látná ezt szívesen.

Viszont – miként ezt hivatkozott jelentésemben előadni szerencsém volt – feltétlenül szükséges volna Bukarestben az erdélyi magyarság részére egy állandó irodát felállítani, amely egyfelől útbaigazításokkal, információkkal szolgálna, másfelől a Magyar Szövetség folyó ügyein kívül az egyesek érdekében szükséges intervenciói munkát is végezné.

Ezt a gondolatot az erdélyi szászok időközben már meg is valósították és Bukarestben a Strada Luterana-ban egy ún. Geschäftsstelle-t állítottak fel, amely a szászok részére a különböző konzulátusoknál vízumokat szerez be, magánügyekben hatóságoknál eljár, kiviteli-beviteli engedélyeket eszközöl ki, kereskedelmi ügyekben információkkal szolgál, vámreklamációkat fogyanatosít – szóval nagyban egészben azokat a funkciókat látja el, mint egy külföldi konzulátus.

A szász iroda egy megfelelően berendezett helyiségben működik, s három alkalmazottja van. Fenntartása eleinte tekintélyes összegeket igényelt, de ma már nemcsak kifizeti magát, hanem jövedelmet is hoz.

¹⁰³ A tárgyban továbbá lásd a 23. sz. iratot.

¹⁰⁴ Lásd a 12. sz. iratot.

¹⁰⁵ Lásd a 97. lábjegyzetet.

Egy hasonló magyar iroda felállítása az erdélyiek szempontjából megbecsülhetetlen volna. Fenntartása kalkulációim szerint havi 19 – 20 000 leit igényelne. (Vezető tiszteletdíja 10.000.-, egy irodai tisztviselő fizetése: 4000.-, irodai helyiség bére: 4000.-, irodai kiadások: 1000.-)

A vezetőnek lehetőleg közigazdasági kérdésekben is jártas, abszolút integer férfinak kell lennie,¹⁰⁶ mert bizalmas értesüléseim szerint a szász iroda főnöke, Wanek úr, a románok által ismételten megvesztegetéseknek volt kitéve. Ha a választások megejtetnek,¹⁰⁷ a vezetői munkakört legjobban valamely magyar szenátor vagy képviselő láthatná el. (A vonatkozó jelentésemben javasolt Sándor József¹⁰⁸ másoldalú elfoglaltsága miatt a vezetői állásra nem jöhetne [sic!] tekintetbe.)

A bukaresti magyar iroda felállításának gondolatát báró Jósika Samu¹⁰⁹ és Ugron István Nagyméltóságod különös figyelmébe ajánlják.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 393. res. pol. Gépelt másolat.

15.

Hory András jelentése a Külügyminisztériumba Bukarest, 1921. november 28.

Tárgy: Az erdélyi magyarok a képviselő-választások alkalmával

Egy román parlamentáris férfiú ma azon meggyőződésének adott előttem kifejezést, hogy az erdélyi magyaroknak a legközelebbi képviselő választások alkalmával sikerülni fog legalább negyven mandátumot maguk részére biztosítani.

Állítását azzal indokolta, hogy a tervezett tágkörű választójogi reform révén a nemzeti kisebbségek arányos képviselete elvileg biztosítva lesz. Másfelől a ki-

¹⁰⁶ Az iroda vezetője Tökés Ernő református esperes lett. Lásd Jelentés az Erdélyi Segélyiroda 1922. évi működéséről. GYÖRGY 2017. 64–65.

¹⁰⁷ 1922 márciusában voltak a román parlamenti választások.

¹⁰⁸ Lásd a 79. lábjegyzetet.

¹⁰⁹ Lásd a 80. lábjegyzetet.

vételes állapot és a cenzúra eltöröltetvén a magyarok szabadon fogják akaratukat nyilváníthatni.

A magyarság kilátásait illetőleg Mihályi Tivadar¹¹⁰ a szenátus alelnöke és Bucsan kolozsvári államtitkár¹¹¹ ugyanezen nézetnek adtak kifejezést. (Lásd a mellékletet.¹¹²)

Nézetem szerint tiszta választásra a romániai korrupció mellett nem lehet gondolni s feltételezhető, hogy a legszabadelvűbb választójogi törvény dacára sem fognak az erdélyi magyarok számarányuk szerint érvényesülhetni.

Mint hogy azonban a képviselőválasztások megejtésével aránylag rövid időn belül számolni kell, az erdélyiek a kampány megindíthatása céljából a magyar kormány részletes instrukcióit kérik.

Válasz 1921.¹¹³ január 21. – nem tisztázati példány

Hivatkozással 661. pol. számú jelentésére¹¹⁴ a következőkben van szerencsém Méltóságodnak a romániai választásokra vonatkozólag álláspontomat megadni.

A legutolsó választások óta kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a magyar pártok politikai passzivitása célját vesztette. Az erdélyi magyarság politikai tartózkodása külföldön a legkisebb benyomást sem keltette, sőt mondhatni, hogy a világ arról egyáltalában tudomást sem vett. Ezáltal a passzivitástól várt morális hatás teljesen elmaradt.

Számolva a dolgok jelen helyzetével, semmi esetre sem szabad továbbra kiaknázatlanul hagyni azon lehetőségeket, amelyeket egy céltudatosan irányított politikai akció jól megszervezett kisebbségnek minden parlamentáris kormányzatban biztosít.

Méltóságodnak – [eredeti áthúzás ceruzával – M. R.] a magyarság politikai szervezkedése körül elfoglalandó szerepét illetőleg [álláspontot – eredeti javítás ceruzával – M. R.] alapelvül tűzöm ki, hogy fő célunk minél több parlamenti

¹¹⁰ Mihályi Tivadar 1921 áprilisában lett a kisebbségi ügyek államtitkára. Lásd *Ellenzék*, 1921. április 8. 5.

¹¹¹ Lásd a 57. lábjegyzetet.

¹¹² Desbinarile politice interne si situatia din nouile tinuturi. [A belpolitikai meg hasonlások és a csatolt területek helyzete.] *Dacia*, 1921. november 13.

¹¹³ A dátumban elírás történt. Az utasítás 1922-ben született, mert Hory 1921. novemberi, fent közölt jelentésére hivatkozik.

¹¹⁴ Ez a fentebbi Hory jelentés.

széknek [beszúrás ceruzával: megbízható – M. R.] magyar exponensek által való elfoglalása kell, hogy legyen.

Ezen főcél érvényesítéséül itthoni politikai szempontok a diplomatára nézve nem mindig lesznek mérvadóak.

Román jelölttel szemben minden magyar jelölt – eltekintve természetesen a Jászi-féle románok által megvásárolt emigráns elemtől¹¹⁵ – elvben támogatásban részesíthető. Az 1918 óta Erdélyben általában megerősödött demokratikusabb felfogással bizonyos mértékig számolni kell. ~~A Bernády-féle jóhiszeműen magyar törekvések a magyar politika magasabb látószögéből felhasználhatók, sőt fontosnak tartanám, hogy mód találtassék arra is, hogy a magyar összetartozás eszméjében megneveztesse és a Jászi-féle hazaárulók befolyásától elkülönítessenek azon nagy számú sok helyütt még romlatlan erdélyi munkásrétegek /Petrozsény, Vajdahunyad/, akiknek szocializmusa bizonyos mértékben éppen nemzeti reakció az elnyomó román imperializmussal és despotizmussal szemben.~~ [ceruzával áthúzva – M. R.]

A választási akciónak minél szélesebb keretekben való megszervezése teszi csak lehetővé a parlamentben oly súlyban való érvényre jutást, amelyet érdekeink megkövetelnek.

A magyar pártoknak akár széles szövetségi keretben, akár egymás mellett párhuzamosan való megszervezése után mint további irányelvet jelölöm meg a többi kisebbségi pártokkal való kooperáció megtalálását. Eltekintve attól, hogy a politikai lököerő szempontjából [eredeti kihúzás – M. R.] a parlamenti harcban erre feltétlenül szükség lesz, külföldi akciónkban is Románia ellen sokkalta hatásosabban lépünk fel, ha nem tisztán magyar, hanem – számolva a nyugati demokráciának jelszavaktól hipnotizált tömegeivel – általában mint a kisebbségi jogvédelem előharcosai léphetünk fel. Az erdélyi szász – de lehetőleg dobrudzsai és besszarábiai kisebbségekkel is – egy távolabbi fejlődés folyamán az együttműködés szükségszerű lesz.

Fenti alapelvek leszögezésével teljesen Méltóságodra bízom azon módok megtalálását, amelyekkel céljaink adott esetben a legközelebbi választások során gyakorlatban megvalósíthatók lesznek.

¹¹⁵ Jászi Oszkár politikai elképzeléseinek volt tábora a romániai magyarok körében, de emigrációja alatt Jászi csak 1923 májusában járt először Erdélyben. A románok kétségtelenül kedvezően fogadták. Lásd György 2017. 266.

[Tollal írva – M. R.] Megjegyzem még, hogy 460/res. sz. rendelettemmel engedélyezett kiadás nem a rendelkezési alap terhére számolandó el, hanem ezen elszámolás külön hitel gyanánt teljesen elkülönítve kezelendő.

MNL OL K64 6. cs. 27/1. t. 487/res. 1921. Gépelt másolat.

16.

Összefoglaló politikai és katonai helyzetkép Romániáról 1922 elején

1. Külpolitika

Románia külpolitikája, csakúgy mint az összes európai államoké, a közelmúlt legfontosabb politikai eseményének a génuai konferencia, valamint annak előzményei és utóhangjai hatása alatt áll. E nagyszabású tárgyalás s részben a legutóbb megtörtént szerb–román királyi házasság¹¹⁶ következtében a román külpolitika iránya, mely már a kisantant gondolatától elfordulni látszott,¹¹⁷ ismét szorosan a kisantantéhoz kapcsolódott.¹¹⁸ E jelenség, valamint az orosz–román viszonynak a génuai konferencia folytán történt kiélesedése¹¹⁹ képezik Románia mai külpolitikájának legfontosabb eseményeit.

A kisantant-val lassanként lazuló összeköttetést újból szorosabbra fűzte a génuai konferencia közelsége. A Bukarestben, januárban megtartott királyi eljegyzésen Pasics szerb miniszterelnök¹²⁰ megpendítette egy Belgrádban megtartandó értekezlet eszméjét. Ez a génuai konferencia előtanácskozással volt tervezve. Ez

¹¹⁶ I. Sándor szerb-horvát-szlovén király és Mária román hercegnő házassága Belgrádban 1922. június 6-án.

¹¹⁷ Ez nem volt realitás.

¹¹⁸ A kisantant államai egységesen tiltakozásukat fejezték ki a megkötött rappalói egyezmény miatt.

¹¹⁹ Ádám Magda kutatásaiból tudjuk, hogy a kisantant ekkor egyáltalán nem volt egységes a Szovjet-Oroszországhoz fűződő viszonyában. Csehszlovákia normalizálni akarta a kapcsolatot az oroszokkal. Ezt kezdetben a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság is támogatta, majd szembehelyezkedett vele. Geopolitikai helyzete miatt az orosz kérdésben leginkább érintett Románia Besszarábia miatt nem volt az oroszokkal való kapcsolat felvételének híve. Lásd ÁDÁM 1989. 189.

¹²⁰ Nicola Pasics (1845–1926) az SZHSZ Királyság miniszterelnöke 1920–1926 között.

természetesen minden kisantant-tag élénk helyeslésével találkozott, hiszen arról volt szó, hogy a konferencián esetleges magyar követelésekkel, kívánságokkal zárt frontot lehessen felmutatni. Az értekezletet március hó 9-én Belgrádban mint előrelátható volt, a legnagyobb egyetértésben megtartották Cseh-szlovákia, Románia, Jugoszlávia és a hirtelen tagként felbukkant Lengyelország képviselői.¹²¹ A megállapodások magvát természetesen az a határozat képezte, hogy területi kérdések a konferenciáról kizártatnak. Megjegyzendő, hogy ezen értekezlet legkevésbé sem volt román eszme szüleménye; jellemző, hogy megtartása előtt Románia részvételre vonatkozólag Párizsból jóváhagyást kért s csak miután ezt megkapta, jelentek meg – igaz, öt napi késéssel – a román megbízottak Belgrádban.

Jugoszláviával kapcsolatban voltak különben az értekezletnek utóhangjai is. Románia ugyanis nem csak erdélyi, hanem besszarábiai hatterét is féltvén quasi előlegképpen a készülő szerb–román királyi házasságra, a jugoszláv királyi udvarral normális védőszövetséget kötött a vörös Oroszország ellen. Tekintve a szerb nép mindenképpen oroszbarát érzelmeit, a szerződés kitudódásakor Jugoszlávia közvéleményében igen rossz hatást váltott ki és a készülő házasság népszerűségén is sokat rontott.

Az április hó elején összeülő genuai konferencia főleg a nagy európai nemzetek mérközésévé válván, a kis államokat csak kevéssé, a Brătianu Jonel¹²² által képviselt Romániát pedig csak Oroszországra való vonatkozással érintette. Erősen hatott a rapallo-i német–orosz gazdasági szerződés¹²³ nyilvánosságra hozatala. A hír Romániában első pillanatban hatalmas ijedelmet keltett: a szerződés állítólagos titkos katonai pontjairól a legkülönbözőbb hírek kerültek forgalomba, egyes lapok már a kész német–orosz katonai konventio szövegét is tudni vélték.¹²⁴ A szerződésről elterjedt hírek tendenciái csak s egyelőre minden komolyabb alapot nélkülöznek.

¹²¹ A kisantant belgárdi értekezletére 1922. március 9–12. között került sor. Ahogy a forrásban is olvashatjuk, az értekezleten megjelentek Lengyelország képviselői is. A konferencia fő célkitűzése az volt, hogy előzetesen megtárgyalják a genovai konferencia nemzetgazdasági, pénzügyi és szállítási kérdéseit. Az értekezlet elérte célját, mert minden kérdésben közös álláspont-ra jutottak. Lásd *MTI Napi hírek*, 1922. március 13. 11 óra https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1922_03_1/?pg=184&layout=s (Letöltés: 2018. április 28.)

¹²² Brătianu, Ionel v. Ion I. C. Brătianu (1864–1927) a Nemzeti Liberális Párt (Partidul Național Liberal – PNL) vezetője, ötször volt Románia miniszterelnöke, leghosszabb miniszterelnöksége éppen ekkor, 1922. január 17-től 1926. március 30-ig tartott

¹²³ A rapallói egyezmény a német és a szovjet kormány különmegállapodása volt a genovai konferencia idején, 1922. április 16-án a Genova melletti Rapallóban. Ebben a két kormány megállapodott a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről, valamint a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok helyreállításáról.

¹²⁴ A rapallói egyezmény nem tartalmazott titkos katonai záradékot.

A rapallói egyezmény természetesen minden más kérdést lesöpört a konferencia programjáról, melynek úgyszólván egyedüli pontja az orosz kérdés és a belőle folyó francia–angol ellentét maradt.

Románia a tárgyalásokon ezentúl többé-kevésbé csak statisztaként szerepel, Brătianu egyetlen elért eredményét az oroszoknak átadott memorandum 13. pontjának beiktatása képezi, mely Oroszországot a sokat vitatott moszkvai román államkincs visszaadására kötelezi. Megkívánja a memorandum továbbá, hogy Oroszország más államok területi épsége elleni akciótól tartózkodjék. Azonkívül egy, a legközelebbi időben kitörő háború lehetőségét a genuai konferencia végén Oroszországgal kötött „*treuga de*” szerződést, igyekszik elhárítani.

Mindezen intézkedések csakugyan biztosítanak a legközelebbi hónapok békéjét, ha az egyik szerződő fél történetesen nem Szovjet-Oroszország volna, mely tudvalevőleg a legkisebb lelkifurdalás nélkül borítja fel szerződéseit, ha érdekei úgy kívánják. Ezt Brătianu is nyilván jól tudja, ezért rögtön a genuai konferencia befejezése után Párisban kezdett tárgyalásokat egy orosz támadás esetén nyelendő francia vereség irányában. A Quai d’Orsay-on úgy látszik igen szívélyesen fogadták a román miniszterelnököt,¹²⁵ eredményeként is sikerült elérnie: újabban mind több hír szól egy orosz-ellenes francia–román katonai szerződésről, melyet Brătianu párizsi tartózkodása alatt kötött meg, s mely orosz támadás esetén Románia számára francia hadianyagot és oktatótiszteket ígér.¹²⁶

Röviddel Brătianunak Párizsból való hazaérkezése után június hó 8-án nagy ünnepélyek keretében Belgrádban megtartott Sándor szerb király és Mariora román királyi hercegnő esküvője,¹²⁷ mely alkalmat, valószínűleg francia kezdeményezésre, a kisantant jelenlevő külügyminiszterei¹²⁸ politikai eszmecseréjére használták fel. Az erre vonatkozó hírek ugyan túl fiatal keletűek, hogy végérvesen megítélhetők lehessenek; annyi máris bizonyosnak látszik, hogy Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, sőt esetleges Lengyel- és Görögország is a kisantant helyett egy állandóbb jellegű szövetséget szándékoznak kötni, mely a szerződők

.....
125 I. C. Brătianu

126 Nem volt ilyen román–francia katonai szerződés, Brătianu külügyminiszter nem volt ebben érdekelt. A román–francia barátsági szerződést majd csak 1926. június 10-én kötik meg. Lásd BERINDEI 2011. 227.

127 Lásd a 116. lábjegyzetet.

128 Románia külügyminisztere Ion G. Duca, Csehszlovákia külügyminisztere Edvard Beneš; a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság külügyminisztere Momcilo Nincic.

területi épségén kívül a Balkáni *status quo*-t is garantálná, tehát Magyarország, Bulgária – s ez Románia reménye – Oroszország ellen is irányulna.¹²⁹

Brătianu a francia–román szerződéssel s a legutóbbi belgrádi tanácskozásokkal így minden lehetőst elkövettek Románia kelet felé való biztosítására, azonban mindkét biztosítéki eszköznek fogyatékoságai vannak. A francia segítség adott esetben ugyan bizonyosra vehető, de nagyon messze van s így igen elkéshet: a kisantant pedig akármennyire is kiépítik szerződéssé, Oroszország irányában majdnem értéktelen. Hiszen Csehország csak a közelmúltban kötött az oroszokkal gazdasági egyezményt, a jugoszláv nép pedig a genua előtti belgrádi tanácskozások nyilvánosságra jutásakor eléggé világosan kimutatta véleményét egy oroszellenes akcióról.

Oroszország magatartása a tavasz kezdete óta Románia mindinkább fokozódó aggodalmára nyújt okot. A téli viszonylagos nyugalom után a szovjet csapatösszpontosításokat hajtott a lengyel határon végre, egyben a Dnyeszter vonalon álló erőinek létszámát is növelte. Valószínű ugyan, hogy Oroszország ezt főként csak azért tette, hogy a küszöbön álló genuai konferenciának iránta táplált hangulatára befolyást gyakoroljon. Mindazonáltal katonai készülődései Romániában fokozott nyugtalanságot váltottak ki. Április hó 21-én megkezdődtek a Besszarábiába való preventív célú román csapatszállítások. (Bővebbet róluk a katonai részben.) Hogy a rapallo-i egyezmény nyilvánosságra jutása legkevésbé sem volt alkalmas a kedélyek megnyugtatóására, már előbb felemlítettett.

Románia óvintézkedéseinek, a francia konvenciónak és a belgrádi kisantant megbeszéléseknek fogyatékoságaival teljesen tisztában van, s dacára katonai körei nagyhangú kijelentéseinek, jobban tart Oroszországtól, mint valaha; fél az inséges szovjetállam éhségoffenzívájától, tart a majd német segítséggel feltámasztott polgári rendű orosz birodalomtól. Emellett minden alkalmat megragad, hogy Besszarábia elszakíthatatlanságát görcsösen hangoztassa, mintha csak önmagát akarná arról meggyőzni. Oroszországgal ezalatt Hágában folynak a tárgyalások. Kimenetelük még bizonytalan, legkevésbé sem valószínű azonban, hogy Romániának orosz részről fokozottabb biztonságot nyújtanának.

Oroszország mellett újabban az eddig csendes Bulgária is kezd lassanként kellemtelen szomszédáá vedleni. Genuában ugyan, hasonlóan a más államférfiakkal folytatott megbeszélésekhez, Brătianu Stambulinszky¹³⁰ bolgár miniszterelnökkel

¹²⁹ A balkáni kisantant valóban létrejött, de csak 12 évvel később, 1934. február 9-én Románia, Jugoszlávia, Görögország és Törökország szerződésével. Míg a kisantant Magyarországgal szemben, a balkáni kisantant Bulgáriával szemben alakult meg.

¹³⁰ Alekszandar Sztambuljiszki Bulgária miniszterelnöke 1919. október 6. és 1923. július 9. között.

is folytatott gazdasági tárgyú, alapjában véve azonban semmitmondó eszmecsereket. Ezekkel szemben a Quadrilater-ben (Dobrudzsa)¹³¹ változatlanul napirenden vannak a bolgár bandabetörések.¹³² Bizonytalan hírek keringenek a szovjet és Bulgária titkos szövetségéről. A legutóbbi szófiai események un. a bulgáriai Wrangel alakulatok¹³³ feloszlata és Sztambulinszkinek királyellenes¹³⁴ beszéde határozottan a bolgár politika bal felé,¹³⁵ a bolsevizmus irányában való eltolódására mutatnak. Ily irányzatú szomszéd természetesen nem csak Románia, hanem Jugoszlávia és Görögország számára kellemetlen pont, ezért irányul a legutóbbi belgrádi kisantant-megbeszélés Bulgária ellen is, ezért vett Görögország is részt benne. Bulgária vázolt magatartásának tulajdonítható az a jegyzék is, melyet az említett három állam nevében a román külügyminiszter a bukaresti bolgár követnek a bandatámadások tárgyában folyó hó 15-én átnyújtott.

Románia Görögországhoz való viszonya lényegesebb változást nem mutat. A legutóbbi összefoglaló jelentésben felemlített Dousmanis görög tábornok¹³⁶ bukaresti küldetése a román trónörökös fiának keresztelője alkalmával.¹³⁷ Az e misszióval görög részről tervezett román–görög konvenció nem jött létre, állítólag Brătianu nem találta volna időszerűnek. Valószínűleg aktuálissá fog most válni a kérdés, mivel a királyi esküvő alkalmával tartott kisantant-tárgyalások egyik pontja kép[p]en a balkáni *status quo* fenntartása is szóba került. Ez pedig Görögország közreműködése nélkül meg nem oldható.

Lengyelország a genuai konferenciát előkészítő belgrádi tárgyalások alkalmával a kis antanthoz s így Romániához is még szorosabb viszonyba került, annyira, hogy nevezett állammal egyes kérdésekben, mint kisantant-taggal számolni kell. A fokozott orosz veszély különben is régebben fennálló lengyel–román katonai szerződést¹³⁸ is időszerűbbé tette: lehet, hogy ily irányú megbeszéléseket céloz

¹³¹ Ez tulajdonképpen Dél-Dobrudzsa, mely 1913-tól, a második balkáni háborút lezáró bukaresti békével Romániához került.

¹³² A bolgár Dobrudzsai Belső Forradalmi Szervezet (VDRO) számos terrorakciót hajtott végre román intézmények ellen. A román állam válaszlépése ezekre a radikális és erőszakos románosítás volt. Lásd ROMSICS 1998. 222.

¹³³ Vrangel orosz tábornok hadseregéről van szó, amelyik még Bulgáriában állomásozott. A neuilly-i békszerződés Bulgária hadseregének létszámát 20 000 főben maximalta, így a 17–22 000 főt számláló Vrangler-alakulat létszámában és hadi felszereltségében is az ország hadseregével volt mérhető. Lásd KOLONTÁRI 2013. 222–223.

¹³⁴ Bolgár király ekkor III. Borisz (1918–1943).

¹³⁵ Sztambolijszki parasztpárti politikus volt (Bolgár Földműves Népi Szövetség).

¹³⁶ Viktor Dousmanis (1861–1949)

¹³⁷ Mihályról van szó, aki 1921. november 15-én született Sinaian Carol (Károly) román királyi trónörökös és Elena (Ilona) görög, majd román hercegnő gyermekeként.

¹³⁸ 1921 márciusában kötötték meg. Lásd DIMITRIU 2006. 129.

Pilsudski lengyel államfőnek¹³⁹ június elejére beígért, de néhány nappal elhalasztott bukaresti látogatása.

Romániának Németországhoz való viszonyát illetőleg Brătianu kormányra küldésével kapcsolatban a több oldalról várt erős javulás nem következett be. Brătianu ugyanis híve volt egy politikai vonatkozásoktól mentes német–román gazdasági kapcsolatnak, nevezetesen Románia talpra állításához szerette volna Németország segítségét megnyerni. Ismerve azonban a román belviszonyok labilis voltát, továbbá nem bízva a román fizetőképességben, Németország nagyobb befektetésekre nem mutatkozott hajlandónak. Romániában viszont a rapallo-i német–orosz megegyezés Németországgal szemben bizalmatlanságot szült, azonkívül azáltal, hogy Románia az oroszoktól tartva, kénytelen volt Franciaországnál támogatást keresni, egy német irányú politikai orientációt lehetetlenné tett. A Brătianu-tól várt német–román kapcsolatból ugyan semmi sem vált valóra; helyesen értékelve azonban a német gazdasági erőt és technikai fejlettséget, Románia észrevétlenül igyekszik német kereskedők és technikai szakemberek Romániában való munkáját lehetővé tenni. Nyíltan nem orientálódhatnak gazdaságilag sem Németország felé, már a franciákra való tekintettel sem, hogy azonban suba alatt német gazdasági támogatást keresnek, az bizonyos.

Ami végül Romániának Magyarországhoz való viszonyát illeti, az az elmúlt félév alatt változást nem, inkább rosszabbodást mutat. Igen rossz néven vették Magyarországtól, hogy a román megszállás alatt elkövetett rablásokért a jóvátételi bizottságnak egy kb. 2,5 milliárd aranyfranknyi összegű követelést nyújtott be Románia terhére. Különben is változatlan bizalmatlansággal néz Románia minden alkalmat, hol Magyarország esetleges követelésekkel léphetne fel. Ezért is volt szükség genua előtt a belgrádi értekezletre. Mélyen sérti Romániát végül a Bécsben megjelenő „*Ardealul*” című román nyelvű, de románellenes lap, mely mögött – bár alaptalanul – magyar propaganda tevékenységet gyanítanak.

Genuában Brătianu csak úgy, mint más államférfiakkal, Bethlen gróf magyar miniszterelnökkel¹⁴⁰ is folytatott megbeszéléseket, melyek folyamányaként hamarosan gazdasági tárgyalásoknak kellene a két ország között kezdődni. Mindezt idáig azonban ezek késnek. Különben is a román külpolitika, mint azt a belgrádi tanácskozások is bizonyítják, minden alkalmat megragad, hogy a Magyarországot körülfogó gyűrűn, ha csak lehet, erősítsen.

¹³⁹ József Klemens Pilsudski (1867–1935) 1918–1922 között lengyel államfő, majd 1926-tól 1935-ben bekövetkezett haláláig diktátor lett.

¹⁴⁰ Gróf Bethlen István 1921–1931 között Magyarország miniszterelnöke.

Összegezve Románia külpolitikai irányát és eredményeit, Brătianu uralomrautása óta megállapítható, hogy a sokaktól várt irányváltozás nem következett be, nagyjából a régi Take-Ionescu-féle szellem maradt irányadó.¹⁴¹ A várható jugoszláv–magyar határsúrlódásoknak a belgrádi királyi nász és politikai következményei elejét vették, Románia megtartotta frankophil irányzatát, a német politikai orientáció lekerült a napirendről.¹⁴² Kilátásban van Románia összes védelmi szerződéseinek további kiépítése. Éppen ezen a téren nyilvánul azonban meg a román külpolitika alapjában véve meddő volta; szerződéseket, konvenciókat kötnék egy ártalmatlan vélt ellenféllel, Magyarországgal szemben és közben keleten fenyegetően növekszik, szerződésekkel ki nem egyenlíthető módon az igazi ellenségnek, Oroszország támadásának veszélye.

[Ezután Belpolitika, Újonnan elcsatolt területek – nem közöljük. M. R.]

4. Nemzeti kisebbségek helyzete

Ismerve a liberális pártnak a nemzetiségekkel szemben elfoglalt álláspontját, a Brătianu kabinet kormányra jutása ezeknek szempontjából semmi jót nem jelenthetett. A nemzeti kisebbségek helyzete az immár 4 hónapos¹⁴³ liberális uralom alatt tényleg nem mutat fel javulást, sőt a magyarságé az Averescu¹⁴⁴ alatti állapotokhoz viszonyítva határozottan súlyosbodott.

Legsúlyosabb sérelmek a magyarságot kétségkívül a választások alkalmával érték.¹⁴⁵ Egy, a politikai aktivitás területére lépve, a liberális párt által paktum kísérelletekkel környékeztetett meg, melyeket azonban visszautasított s egységesen

¹⁴¹ A jelentés írójának – vélhetőleg Hory András – ezen kijelentése ebben a formában nem volt igaz. Brătianu két ponton is eltért elődje, Take Ionescu külpolitikai irányától. Míg Ionescu a hatalmi politikai egyensúlyt tartotta fontosnak az alapvető érdekezonságokat használva, addig Brătianu az „ár-érték” szempontot vette figyelembe a szövetségi politizálásban. A másik pedig az volt, hogy Brătianu sokkal inkább előtérbe helyezte a szovjet-orosz veszélyt, de nem elsősorban a bolsevizmustól való félelme, hanem Oroszország tradicionálisan expanziós politikája miatt, így elődjénél fontosabbnak tartotta volna a Németországgal való szorosabb viszony kialakítását, ám a weimari Németország ekkor még nem sok érdeklődést mutatott „Südeuropa” irányába. Lásd DIMITRIU 2006. 125.

¹⁴² Ez így nem pontos. Lásd előző, 141. lábjegyzetet.

¹⁴³ 1922 januárjától volt hivatalban a liberális kormány.

¹⁴⁴ Alexandru Averescu (1859–1938) tábornok, a Néppárt vezetője. Három ízben is miniszterelnök: 1918. január–március, 1920–1921 és 1926–1927 között.

¹⁴⁵ 1922. március 6–7.

a „Magyar Szövetség” vezetését fogadta el a választási küzdelem lefolytatására. E visszautasításra hamar megjöttek a kormány válaszai: elsősorban megtagadta az 1919-beli választási lajstromok kiegészítését. Ezekben az akkor *passive* viselkedő magyarság jó része nem volt felvéve s így a kiegészítés megtiltása által politikai jogainak gyakorlására képtelenné vált. Így a magyarság számarányának megfelelő kb. 15 szenátori és 35 képviselői létszámra csökkent volna. Ám ez a kormánynak még mindig túl sok volt, így a már említett, a jelölések alkalmával követett eljárás a „Magyar Szövetség” kb. 30 jelöltje közül csak 4-nek tette a képviselőjelöltként való fellépést lehetővé. Ez igen szerény számot a választás, annak erőszakosságai egyre redukálták, s így előállott az a lehetetlen helyzet, hogy az 1,3 milliónyi magyarság egyetlen képviselőjeként Bernády György¹⁴⁶ volt marosvásárhelyi főispán és azonkívül 2 magyar szenátor¹⁴⁷ jutott szóhoz.

Ezen eljárás természetesen a magyarság nagyfokú, de tehetetlen elkeseredését váltotta ki. Nyomát találjuk ennek az erdélyi magyar sajtó akkori cikkeiben, valamint Bernády képviselő és Pál István szenátornak a parlamentben tartott tiltakozó beszédeiben. Más rendszabályok a magyarságnak, mint elnyomott kisebbségnek nem állottak rendelkezésére. A május végén¹⁴⁸ tartott pótválasztásokon ugyan még egy magyar szenátor (báró Jósika Samu a „Magyar Szövetség” elnöke) és két magyar képviselő¹⁴⁹ jutott a parlamenti testületbe. Ez azonban a magyarságot ért kiáltó sérelmen ugyancsak keveset változtat.

Nem kisebbek az ellenséges érzület megnyilvánulásai, melyek a magyar vallásügyeket, iskoláztatást és a magyar tisztviselői kart érik. Vallási tekintetben főleg a kolozsvári magyar lutheránus egyház s a királyhágón túli református egyházkerület szervezkedésének betiltására vonatkozó kormányintézkedések említésre méltóak: utóbbinak a továbbbszervezését egy Bukarestben járt küldöttség intervencióját újból engedélyezték. Előbbinek ügye nem kevésbé az ellene folyó százsz aknamunka miatt stagnál.

Az iskolaügyi sérelmek közül kiemelendő az 1100 növendéket számláló aradi gymnasium nyilvánossági jogának jelentéktelen ürügyek alatt való megvonása és a kormány azon rendelete, mely a zsidó felekezeti iskoláknak csak román vagy héber nyelvű oktatást engedélyezi 1922-től kezdődőleg.¹⁵⁰ Előbbi rendelet ugyan

¹⁴⁶ Lásd a 70. lábjegyzetet.

¹⁴⁷ Pál István (Székelyudvarhely) és Fülöp Béla (Temesvár). Lásd György 2017. 33.

¹⁴⁸ 1922. május 28–29.

¹⁴⁹ Sándor József (Sepsiszentgyörgy) és Zima Tibor (Arad). Lásd György 2017. 33.

¹⁵⁰ Törvényi szintre csak 1924-ben emelkedett. Lásd Gidó é.n.

Glattfelder temesvári püspök¹⁵¹ közbenjárására visszavonatott, utóbbi azonban, mely a magyarérzelmű zsidóság érzelmeit mélyen sérti, minden zsidó részről elhangzó tiltakozás ellenére is fennáll.

Az elképzelhető legmostohábban kezeltetnek az eddig esküt nem tett, de annak letételére jelentkezett magyar tisztviselők ügyei. Ezek érdekében Ugron István¹⁵² a „Magyar Szövetség” alelnöke május hó 16-án küldöttséget vezetett Bukarestbe az egyes minisztériumokhoz a tisztviselők állásbাহelyezése tárgyában, ott azonban általában kedvezőtlen, a pénzhiánnyal megokolt válaszokat kapott. Mindazonáltal a bírói karban, valamint a vasút és postatisztviselőkben fennálló nagy hiányok miatt a kormány e három kategória elbocsájtottjainak visszavételére készül. Az egyetlen biztató jelenséget a magyarság jelenlegi sivár helyzetében a pártvillongások, belviszonyok alábbhagyása képezi. A választási hadjárat s az ez alkalommal szenvedett kudarc az egész erdélyi magyarságot a „Magyar Szövetség” táborába tömörítette. Ha ezen egység nem múló természetű, a „Magyar Szövetség”-nek mint Erdély összmagyarság-szószólójának talán majd sikerül a magyar érdekek számára idővel meghallgatást szerezni.

Az elszakított területek néemtsége, melynek helyzete a magyarságénál különben is összehasonlíthatatlanul jobb, a kormánypárttal szemben tanúsított simulékony magatartásával is jobb bánásmódot eszközöl ki magának.

A választások előtt ugyanis úgy az erdélyi szászok, mint a bukovinai németek paktumot kötöttek a kormánnyal. Eszerint magukat a német iskolák pénzbeli segélyezése és állítólag az agrártörvény végrehajtásával kapcsolatban kikötött engedmények fejében, a német kisebbségű választó kerületekben, a liberális párt támogatására kötelezték. A német többségű kerületekben a maguk részére a kormány passzív magatartását kötötték ki. Nagy német eredményről ugyan a választás lefolyása nem tanuskodik, amennyiben mindössze 8 szász és sváb képviselő került be, az iskolaügyi engedmények teljesítéséről sem hallani semmit. Annyit azonban mindenesetre elértek, hogy a kormány bennük nem lát ellenséget s így toleránsabban is kezeli őket.

Az erdélyi magyarsággal szemben tanúsított szász magatartás barátságosabbnak nem nevezhető. Szász befolyás okozta, hogy a kormány a kolozsvári magyar lutheránus egyházkerület szervezésével szemben elutasító álláspontot foglal el. A néemtségnak a románokkal szembeni meghunyászkodását élénken komment-

¹⁵¹ Glattfelder Gyula (1874–1943) 1911-től püspök.

¹⁵² Lásd a 97. lábjegyzetet.

tálja a Curtea de Arges-i¹⁵³ csók, melyet a román kulturliga az ottani ülésén Kreuter¹⁵⁴ német képviselő Jorgától¹⁵⁵ kapott azért, mert ott tartott beszédében nevezett Goethe-vel és Curtea de Arges-t a német Weimar-ral hasonlította össze.

A Besszarábia orosz és ukrán nép helyzete változatlan.

[Ezután Szocialista, kommunista mozgalom; Uralkodó ház; Közgazdaság. Majd a II. nagy rész: Katonai helyzet.

Az egész tanulmány 36 oldalas. Két fő része van: Politikai helyzet és Katonai helyzet.

Kelt. 1922. július 8. – M. R.]

Összegzés: Románia mai képe ennél fogva: külpolitikailag erős szilárdulást, gazdasági tekintetben az immár 3 éve tartó béke által előidézett lassú javulást, belpolitikai tekintetben azonban határozott rosszabbodást mutat.

MNL OL K63 228.cs. 27/1. tétel 1922. I/1. Gépelt másolat.

17.

Hory András szigorúan bizalmas jelentése Bánffy Miklósnak Bukarest, 1922. január 16.

Tárgy: Grandpierre Emil akciója a székely vármegyékben

Grandpierre Emil a „Magyar Szövetség” intéző bizottságának képviseletében, e hó első napjaiban Brassóba utazott, hogy a magyarság életének aktuális kérdéseit a székely vármegyék kiküldötteivel megbeszélje.

¹⁵³ Magyar neve: Argyasudvarhely

¹⁵⁴ Franz Kräuter (1885–1969) a Katolikus Német Tanárképző germanisztika professzora is volt, 1920–1938 között parlamenti képviselő. Lásd BAUMGARTNER 2012. 60.

¹⁵⁵ Nicolae Iorga (1871–1940) történész, egyetemi professzor, költő, drámaíró, politikus. 1907–1938 között parlamenti képviselő, 1931–1932-ben miniszterelnök is volt.

A január hó 8-án Brassóban tartott informatív természetű megbeszélésen részt vettek Háromszék vármegye részéről Ferenczi Géza,¹⁵⁶ Török Andor,¹⁵⁷ Debreci Béla¹⁵⁸ és Bogdán Arthur,¹⁵⁹ Csíkmegye részéről Pál Gábor dr.,¹⁶⁰ Udvarhely megye részéről Sebessi János;¹⁶¹ Brassó város részéről Szele Béla dr.¹⁶²

A megállapodás során, a kiküldöttek annak a véleményüknek adtak kifejezést, hogy amennyiben új választások rendeltetnének el, azokban a magyarságnak részt kell vennie, mert ezt az elszakított területek magyar lakosságának általános hangulata így kívánja. Szükséges, hogy a részvételt a „Magyar Szövetség” irányítsa, mert ebben az esetben (mintegy 70%-os többség erejéig) minden remény megvan arra, hogy a Szövetség jelöltjei fognak győztesen kikerülni a választásokból, bár általában számítani kell a hivatalos presszióra is, amely néhol igen nagyfokú lesz. Ez azonban nem lesz akadálya a Szövetség sikerének.

A választási költségek tekintetében egyhangúan helyeslik a központnak azt az álláspontját, hogy vesztegetéssel dolgozni nem lehet és nem szabad. Erre nem is lesz szükség, mert a magyar becsületre való hivatkozás elégséges lesz a magyarság kellő magatartásának biztosítására. Azonban költségek feltétlenül lesznek, így például az általános és kerületenkénti felhívások nyomdai és expedicionális költsége, amelyeknek fedezéséről feltétlenül gondoskodni kell.

Általános kívánságként terjesztették elő a székely kiküldöttek azt is, hogy Bukarestben egy magyar ház létesítése által történjék gondoskodás a megválasztandó képviselők lakásának és ellátásának biztosításáról, mert máskülönben értékes

¹⁵⁶ Ferenczy Géza dr. árkosi (1866–1953) ügyvéd, unitárius egyházi főgondnok, képviselő. Lásd GYÖRGY 2017. 302.

¹⁵⁷ Török Andor dr. (1872–?) alispán, polgármester, egyházmegyei főgondnok, képviselő. Lásd uo. 304.

¹⁵⁸ Debreczi Béla dr. brassói ügyvéd, közgazdasági szakember. Lásd: A közgazdasági szakosztály ülése. Dr. Debreczi Béla javaslata a magyar bankok egységesítéséről. *Magyar Lapok*, 1937. szeptember 4. 2.

¹⁵⁹ Bogdán Arthur bankigazgató, később az OMP Háromszék megyei elnöki tanácsának tagja. Lásd: „Ez a találkozó cáfolat lesz azokra az állításokra, melyek kétségbe vonják a székelység magyar voltát”. *Keleti Újság*, 1937. szeptember 4. 3.; Összeült a Magyar Párt országos nagygyűlése Sepsiszentgyörgyön. *Brassói Lapok*, 1937. szeptember 5. 1.

¹⁶⁰ Pál Gábor dr. (1883–1968) ügyvéd, az 1928-as választások eredményeképp szenátor, az 1931-es választásoktól kezdődően pedig a képviselőház és az Elnöki Tanács tagja. Lásd GYÖRGY 2017. 304.; MÍKÓ 1941. Melléklet.

¹⁶¹ Sebessi János dr. (1876–?) mérnök, ügyvéd, alispán, 1926-os választások eredményeképp a képviselőház tagja, az 1928-as és 1937-es választások után szenátor. Lásd GYÖRGY 2017. 304.; MÍKÓ 1941. Melléklet.

¹⁶² Szele Béla dr. (1878–1957) ügyvéd, a *Brassói Lapok* főszerkesztője, az OMP brassói tagozatának elnöke (1922–1939). Lásd RMIL: <https://kriterion.ro/glossary/szele-bela/> (Letöltés: 2018. március 25.)

és feltétlenül odaadó munkások megfelelő anyagi erő híján nem vehetnének részt a munkában.

Ami magát a pártkérdést illeti, ebben a tekintetben egy egységes magyar párt alakítását tartják szükségesnek. A párt elnevezéséül a következő neveket ajánlották: „Magyar Néppárt”, „Magyar Kisebbségi Párt”

Az utóbbi név abból a szempontból látszik megfelelőbbnek, mert külsőleg is felismerhető alapot ad a kooperáló kisebbségi-koalíció alkotásának.

A kisebbségekkel való együttműködést ugyanis az értekezlet általában véve szükségesnek találta és pedig a szászokra és svábokra nézve már az elrendelendő választási küzdelem idejében is. A román pártok közül a liberális párttal való együttműködést bármilyen formában elvetendőnek találta; a többi pártokkal s közülük különösen a nemzeti és néppárttal való esetleges együttműködést – elsősorban a választások idejére, sőt a parlamenti működés idejére is – megengedhetőnek találta.

A politikai aktivitás felvételének kimondását az értekezlet a „Magyar Szövetség” feladatának tekinti, ha azonban ennek működése nem engedélyeztetnék, vagy igen későre engedélyeztetnék, helyesnek, sőt szükségesnek tartja egy általános felhívásban a párt megalakításának bejelentését. A felhívást a „Magyar Szövetség” nagygyűlésén megválasztott vezetőség bocsájtaná ki, természetesen a székelység vezetőinek nevében is.

A kolozsvári „Magyar Néppárt” szervezői részéről történt közeledési kísérlet tekintetében a kérésük, hogy e közeledés megbízhatóságának igazolására a január 15-re tervezett gyűlés halasztassék el addig, amíg a „Magyar Szövetség” ügyét eldöntik. Ha pedig ez lehetséges nem volna, ezen az alakuló ülésen történjék meg előzetes bejelentése annak, hogy a kolozsvári alakulás a „Magyar Szövetség” által alakítandó párthoz már előre hozzácsatlakozik s annak programját elfogadja.

A magyar politikai párt programjául az értekezlet a „Magyar Szövetség” alakuló ülésén elfogadott programot jelölte meg. A program indoklásául szükségesnek tartja az arra való utalást, hogy a program lényegében nem tartalmaz egyebet, mint a törvényerővel bíró „gyulafehérvári határozatokat”. Ugyancsak szükségesnek tartja az értekezlet azoknak a magyar vidékeknek is bevonását, ahol a „Magyar Szövetség” még megszervezve nincs.

Szükségesnek tartja végül egy központi sajtóiroda szervezését, amely a konkrét hírszolgálatokon kívül a lapok irányítását is intézné.

A jelöltek személyét illetően a központ és a vidék együttműködését tartja szükségesnek, a jelöltek részéről pedig a teljes és odaadó figyelmet.

Egyébként e három vármegyében három-három magyar képviselő és egy-egy szenátor megválasztására gondolnak. A jelöltek személyét illetően a megállapodások a következők:

- I. Csíkmegye: Szenátor: báró Jósika Sámuel.¹⁶³ Képviselők: Gyergyószentmiklósi kerület: Gyárfás Elemér. Mellette számításba jöhetne: Benke Antal, Görög Joachim¹⁶⁴ és László Dezső dr.¹⁶⁵
Alcsíki kerület: Bartha Ferenc plébános¹⁶⁶
- II. Háromszék vármegye: Szenátor: Szentkereszty Béla báró.¹⁶⁷ Képviselők: kézdi-orbai kerület: Török Andor dr.,¹⁶⁸ Miklósvári kerület: Ferenczi Géza dr., sepsi kerület: Szele Béla dr.¹⁶⁹
A háromszéki jelölést a személyeket illetően ezidőszerint befejezettnek tartják
- III. Udvarhely vármegye: Szenátor: Ugron István.¹⁷⁰ Képviselők: székelyudvarhelyi kerület: Mátis András.¹⁷¹

Egyénként a végleges jegyzéket a megye utóbb fogja beterjeszteni. (Ugron István, amiként ezt előttem kijelentette, nem fogja a jelölést elfogadni.)

Szükségesnek tartotta az értekezlet a hétfalusi kerületben is jelölt felállítását, ennek személyét Pap Endre ottani katolikus egyházzogndnok személyében állapította meg. Ezenkívül kíváncsúnak jelezték a kiküldöttek a brassói és a Brassó megyei első kerületre a szászokkal való kooperációt. Szele Béla bár nyílt megbízás nélkül, az érintkezést a szászokkal fel fogja venni.

¹⁶³ Lásd a 80. lábjegyzetet.

¹⁶⁴ Görög Joachim (1862–1928) gyergyószentmiklósi örmény katolikus esperes, szentszéki ülnök, képviselő, szenátor. Lásd GYÖRGY 2017. 302.; MIKÓ 1941. Melléklet

¹⁶⁵ László Dezső dr. (1883–1943) ügyvéd Gyergyószentmiklóson, képviselő. Lásd GYÖRGY 2017. 303.

¹⁶⁶ Bartha Ferenc kászonújfalui plébános 1903-tól 1945-ig. Lásd Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/K/K%C3%A1szon%C3%BAjfalu.html> (Letöltés: 2018. március 25.)

¹⁶⁷ ifj. zágoni Szentkereszty Béla báró (1885–1944) a háromszéki magyar politikai élet egyik vezetője, képviselő, szenátor. Lásd BÁRDI 2013. 380., MIKÓ 1941. Melléklet

¹⁶⁸ Lásd a 157. lábjegyzetet.

¹⁶⁹ Lásd a 162. lábjegyzetet.

¹⁷⁰ Lásd a 97. lábjegyzetet.

¹⁷¹ Mátis András később az OMP-vel szemben alakult székelyföldi Kisgazdapárt szenátora. Lásd: Hét órán át tartott szakadó esőben a Bukarestbe szállított tömegek felvonulása a Vajda előtt. *Erdélyi Lapok*, 1933. május 23. 2–3. Az OMP és köre nem tartották ennek a politikai csoportosulásnak a tagjait (vezetőjük Réti Imre katolikus plébános volt) magyarnak. Lásd MIKÓ 1941. 158. A *Magyar Szemle* hasábjain is azt olvashatjuk Szász Zsombor tollából, hogy „Mátis András, aki azt állította magáról, hogy magyar”. Lásd Szász Zsombor: Románia és a határrevízió II. *Magyar Szemle*, 1933. 9–12. sz.

Kérdés tétetett Sándor József és Paál Árpád személyét illetőleg is. Sándor Józsefet a székely vármegyék kiküldöttei sikerrel felléptethetőnek nem tartják, kívánják azonban a kolozsvári jelölését.

Paál Árpádra vonatkozólag Ferenczi Gézának ama kijelentése folytán, hogy Paál Árpád fellépni egyáltalában nem hajlandó, nem vált szükségessé a nyilatkozattétel, de a kiküldöttek kijelentették, hogy megválasztását keresztülvinni nem tudnák. Kéri az értekezlet Marosvásárhely és Maros-Torda vármegye bevonását is és azt, hogy ez alkalommal állapíttassék meg, vajon Bernády György akár Marosvásárhely városban, akár a nyárádszeredai kerületben a győzelem kilátásával jelölhető lesz-e. Ha igen, megválasztása ellen kifogást nem emelnek, de kívánják, hogy teljes egyöntetűséggel az egységes magyar pártban keresse érvényesülését.

Grandpierre legközelebről Nagyváradra és Marosvásárhelyre utazik a szervezkedés és a szükségesnek látszó megállapodások létesítése céljából. Szilágy és Szatmár megyék szervezésére gr. Bély Kálmán¹⁷² vállalkozott.

Legnehezebb feladat az elszakított terület délnyugati részének a mozgalomba való bekapcsolása. Gróf Károlyi Gyula,¹⁷³ akit az ottani akció vezetésére a kolozsváriak már régebben felkértek, s aki részvételét kilátásba is helyezte, sajnos még nem látogatott el Kolozsvárra. Az ottani határszéli magyarság pedig annyira meg van félemlítve, hogy erélyes vezető nélkül aligha fog komoly munkát végezhetni. Éppen ezért a kolozsváriak arra kérik Nagyméltóságodat, hogy gróf Károlyi Gyulát vagy más alkalmasnak látszó egyéniséget az egységes akcióban való tényleges részvételre személyes befolyásával megnyerni méltóztassék.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 34. pol. Gépelt másolat.

¹⁷² A Magyar Szövetség egyik alelnöke volt.

¹⁷³ Lásd a 81. lábjegyzetet.

18.

**Hory András bizalmas jelentése a Külügyminisztériumba
Bukarest, 1922. január 21.**

Tárgy: Ugron István beszélgetése Brătianu miniszterelnökkel

„A miniszterelnök, aki Ugron Istvánt rendkívüli elfoglaltsága dacára azonnal és igen szívélyesen fogadta, mindenekelőtt azt hangoztatta, hogy a magyarsággal szemben határozott rokonságot érez és amennyiben a magyarok számolnak a változott viszonyokkal és beilleszkednek a román állam kereteibe, számíthatnak támogatására minden kulturális kérdésben és nyelvük szabad használatában. Ő már mint szabadelvű is, a tökéletes egyenjogúságot és a kisebbségi jogok teljes elismerését óhajtja biztosítani, miként ezt annak idején Pallavicini őrgróf¹⁷⁴ előtt nyomatékosan hangoztatta.

A választások ügyével kapcsolatban elismeréssel vette tudomásul Ugron István azon kijelentését, hogy „a magyarság részt fog venni Románia parlamenti életében s hajlandó minden olyan kormányt, tehát Brătianut is – támogatni, amely jogait elismeri.” A választási névjegyzékek kiigazítására Brătianu nem sok reményt nyújtott, azon nézetének adván kifejezést, hogy a választások megejtéséig rendelkezésre álló rövid idő alatt ezt aligha lesz lehetséges végrehajtani.

Végül ígéretet tett, hogy a „Magyar Szövetség” ügyét¹⁷⁵ – melyről eddig teljesen tájékozatlan volt – azonnal személyesen fogja tanulmányozni.

A beszélgetés folyamán Pallavicini őrgrófról igen rokonszenves hangon emlékezett meg Brătianu, kijelentvén, hogy Romániában a legjobb emléket őrzik. Együttal melegen érdeklődött hogyléte felől.

MNL OL K63 228.cs. I/3 659/1922. Gépelt másolat.

¹⁷⁴ Pallavicini János őrgróf (1848–1941) az Osztrák–Magyar Monarchia nagyköveteként szolgált Bukarestben is 1899-től, majd 1906-tól Konstantinápolyban.

¹⁷⁵ Az 1921 júliusában alakult Magyar Szövetséget októberben „mondvacsínált” okokkal feloszlatták, mondván, hogy a Szövetség „állam az államban” jelleget ölt. Lásd erről bővebben a 24. sz. iratot, valamint BÁRDI 2013. 110–111.

19.

Hory András jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek Bukarest, 1922. január 31.

Tárgy: Erdélyi román orvosok és szülésznők káros ténykedései

Báró Huszár Pálné¹⁷⁶ közli, hogy erdélyi román orvosok és szülésznők által ápolt anyák számtalan esetben elvesztik fogamzókéességüket. Ez valamint csecsemőgondozásnak hiánya erdélyi magyarság szempontjából végzetes lehet. Miniszterelnököt e kérdésről már előbb tájékoztatta és kéri, hogy az ezzel kapcsolatos akció céljára a szükséges anyagi fedezetről gondoskodni méltóztassék.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 9. res. számú számjelentés. Gépelt másolat.

20.

Hory András jelentése a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1922. január 31.

Tárgy: Az erdélyi magyarság részvétele a választásokon

A választásokon való részvétel, illetve a kampány megindításának előkészítése céljából az erdélyi magyarság politikai életében szerepet játszó egyének f. hó. 28-án és 29-én Kolozsvárt értekezletet tartottak, amelyen a betegen fekvő báró Jósika Samu helyett az elnöki tisztet Bernády György látta el. Jelen voltak: Ugron István, Grandpierre Emil, Nagy Károly ref. püspök,¹⁷⁷ Balázs András kano-

¹⁷⁶ báró Huszár Pálné szül. Nemes Polyxéna (1882–1963), Bethlen István miniszterelnökhöz rokoni szálak fűzték, Bethlen feleségének, Bethlen Margitnak első unokatestvére volt. 1912-ben kötött házasságot báró Huszár Pállal, ám frigyüknek hamar vége lett. Polyxéna grófnő a két világháború közötti erdélyi nőmozgalom egyik vezéregyénisége volt. Lásd <http://szabadsag.ro/-/egy-patinas-haz-pusztulo-kertje> (Letöltés: 2018. március 25.)

¹⁷⁷ Nagy Károly (1868–1926) 1918–1926 között erdélyi református püspök.

nok,¹⁷⁸ Kirchknopf evangélikus lelkész,¹⁷⁹ Sándor István (Keleti Újság), Olajos Domokos¹⁸⁰ (Újság).

Az értekezlet egyhangúlag kimondta, hogy a választásokon való részvételt feltétlenül szükségesnek tartja, s az akciót azonnal megindítja. Kimondta továbbá az értekezlet, hogy a választások vezetésére a Magyar Szövetség intéző bizottsága lesz hivatva, amely ha ezt szükségesnek látja, kiegészíti magát a más árnyalatú frakciók vezetőivel. Azonban taktikai okokból kifelé úgy fogják beállítani az akciót, mintha a választásokat egy részben a Magyar Szövetség intézőbizottságából választott, részben a különböző pártfrakciók vezéreiből álló szervezet irányítaná.

A választási chance-okat illetőleg az értekezlet résztvevői között a vélemények megoszlottak, de általában konstatálódott, hogy amennyiben a választói névjegyzékek kiigazítását nem sikerül kieszközölni, körülbelül csupán 8–10 magyar jelölt beválasztására lehet számítani. Minthogy azonban egy kisebb magyar választói kontingens megfélemlítését vagy megvásárlását a román kormány könnyebben elérheti, nem látszik valószínűnek a jegyzék kiigazítása, ami a magyar választók számának jelentékeny növekedését jelentené. Ennek dacára a szükséges lépéseket meg fogják tenni, s Ugron István a közeli napokban erről a kérdésről is tárgyalni fog Bukarestben.

Grandpierre¹⁸¹ előtte úgy nyilatkozott, hogy nézete szerint biztos kerületeknek lehet tekinteni a következőket: Csíkmegye három kerülete, Háromszék-megyében a sepsiszentgyörgyi és kézdivásárhelyi kerületek, a három udvarhely megyei kerület, a nagyszalontai és a székelyhídi kerületek. Elég kedvezőek az

¹⁷⁸ Balázs András dr. (1869–1956) 1917-től gyulafehérvári kanonok, majd 1920-tól az Erdélyi Római-Katolikus Státus előadója, pénzügyeinek és iskolaügyeinek vezetője. Részt vett a konkordátum-tárgyalásokon is 1927-ben a magyarság képviselőjében. Lásd <http://www.nevpont.hu/view/733> (Letöltés: 2018. március 25.)

¹⁷⁹ Kende-Kirchknopf Gusztáv, püspöki teendőkkal megbízott kolozsvári evangélikus lelkész. Kezdeményezésére 1920. április 11-én Aradon tartották meg a különálló magyar anyanyelvű evangélikus gyülekezet alapítógyűlését, amelyen megalakult az önálló Erdélyi és Bánáti Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerület, melynek egyházi elnöke/püspöke lett Kirchknopf. Az első, Kolozsvárott megtartott zsinaton létrehoztak egy Végrehajató Bizottságot, amelyet Averescu kormánya 1921. november 30-án engedélyezett, aztán majd a pozíciójukat féltő szászok befolyására 1922. március 21-én Constantin Banu vallásügyi miniszter visszavonja az engedélyt. Kirchknopfot a román állam irredentizmussal és sovinizmussal vádolta, és megfosztotta elnöki tisztségétől. Lásd ORBÁN 2007. 821–833.

¹⁸⁰ Olajos Domokos (1885–?) lapszerkesztő, újságíró. Ekkor a Kolozsvárott megjelenő Újság helyettes szerkesztője, valamint a Magyar Néppárt intézőbizottságának tagja volt. 1924-től az OMP kolozsvári tagozatának alelnöke. Lásd RMIL <https://kriterion.ro/glossary/olajos-domokos/> (Letöltés: 2020. augusztus 31.)

¹⁸¹ Grandpierre Emil

esélyek a miklósvári (Erdővidék) kerületben is. Valószínűnek látszik valamelyik szatmármegyei kerület biztosítása is, azonban itt a demokrata radikális iránynak vannak nagyobb esélyei (Erdélyi Magyar Néppárt). Végül, ha kiigazítják a választói névjegyzékeket, szó lehet magyar jelölt kandidálásáról Marosvásárhelyt, Nagyváradon és esetleg Kolozsvárt.

A más fajú kisebbségekkel való kooperáció az eddigi puhatolózások révén szerzett tapasztalatok alapján egyelőre még nem látszik lehetségesnek.¹⁸² A szászok többek között kijelentették, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha egy teljesen egységes magyar blokk fog alakulni, mert a jelenlegi frakciók egyike sem nyújt még az ő szempontjukból elegendő garanciát. (Van szerencsém ezzel kapcsolatban utalni f. évi 33/pol. számú jelentésemre.) Függetlenül a végleges megegyezéstől, a magyarság a vegyes nemzetiségű vidékeken a szász jelölteket fogja támogatni.

Szükségesnek látják az erdélyi vezérférfiak Arad és vidékének mielőbbi bekapcsolását is. Ez annyival is inkább óhajtható, mert a Barabás Béla¹⁸³ támogatásával Aradon felléptetett Zima Tibor¹⁸⁴ információink szerint nem teljesen megbízható egyéniség. Exponenseink Aradon közvetlenül nem léphetnek fel, mert az ottani román hatóságok, de különösen Gritta rendőrkapitány¹⁸⁵ a legnagyobb terrort fejtik ki. Grandpierre ugyan ajánlkozott, hogy e célból Aradra utazik, azonban nézetem szerint ez csak személye és az ügy kompromittálásával járt volna, s így helyesebbnek vélném, ha az akció ottani domináló szerepét játszó vezérférfiak, így elsősorban Károlyi Gyula gróf indítaná meg. (lásd f. évi 34. pol. számú jelentésemet.)

¹⁸² A magyar külügyminisztérium az erdélyi magyar politikai vezetőknek címzett iránymutatásában csak távoli célként fogalmazta meg a többi kisebbséggel való együttműködést. Az erdélyi szászok mellett a dobrozdjai és a besszarábiai kisebbségekben is lehetséges szövetségest látott a jövőre nézve. Lásd MNL OL K64 Külügyminisztérium Politikai Rezervált Iratok 6. cs. 27. t. 487. res.pol. A Külügyminisztérium utasítása a bukaresti magyar követségnek 1922. január 21. Lásd még BÁRDI 2013. 117.; MARCHUT 2018d. 146.

¹⁸³ Barabás Béla, albisi (1855–1934) ügyvéd, képviselő, később az OMP egyik vezetőségi tagja. Lásd GYÖRGY 2017. 302.

¹⁸⁴ Zima Tibor (1882–1934) újságíró, szerkesztő, országgyűlési képviselő. Lásd RMLI: <https://kriterion.ro/glossary/zima-tibor/> (Letöltés: 2020. augusztus 31.)

¹⁸⁵ Ovidius Gritta aradi rendőrparancsnok, korábban az osztrák–magyar hadseregben őrmester volt. Előszeretettel nevezte magát a *Tosca* kegyetlen rendőrfelügyelőjéről Scarpiának, így szólította meg őt Janovics Jenő is a *Keleti Újságban* írott cikkében. Az írás előzménye volt, hogy 1922. január 22. a *kaméliás hölgy* aradi előadásán Gritta Poór Lili színésznőt egyenesen a színpadról vitte kihallgatásra és kémkedés gyanújával hajnalig vallatta. A színésznő úgy tudott megmenekülni, hogy Janovics Jenő két színésztársával együtt megszöktette őt a fogdából. (Lásd PIROSKA 2012). Grittát végül 1940-ben a Vasgárda ítéletvégrehajtó különítménye gyilkolta meg. Lásd: Magyar Távirati Irodai hírei 1920–1956. Pro Domo, 1940. október 28. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/ProDomo_1940_07_12/?query=SZO%3D\(Nagyv%C3%A1rad\)&pg=75&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/ProDomo_1940_07_12/?query=SZO%3D(Nagyv%C3%A1rad)&pg=75&layout=s) (Letöltés: 2020. augusztus 31.)

Kolozsvári megbeszélésem rendén szó volt arról is, hogy minő magatartást kövessen a magyarság olyan kerületekben, ahol minoritásban lévén, jelöltet nem állíthat. Általában az a nézet alakult ki, hogy a magyarságnak ezekben a kerületekben is részt kell venni a választásokban és pedig elsősorban azért, mert egy negatív természetű utasításhoz amúgy sem ragaszkodnának. Ezekben a kerületekben nézetem szerint a magyarságnak egyelőre várakozó álláspontot kellene elfoglalnia. A végleges irányítást pedig akkor kapnák meg, amikor a vezetőség tiszta képet nyert a tekintetben, hogy valamely román párt támogatása számba vehető előnyt fog-e biztosítani. (Nincs kizárva ugyanis, hogy a román pártok valamelyike keresni fogja a magyarokkal való kompromisszumot.) Ezen nézetemet az erdélyi vezetők elfogadhatónak találták.

Egyébként a demokratikus irányt képviselő egyénnel folytatott tárgyalásaim révén azt a benyomást nyertem, hogy ez a frakció, amely egyelőre a Bánffy-hunyadon és a Kolozsvárt megalakult Erdélyi Magyar Néppártra támaszkodik, azért kereste újabban az összeköttetést a Magyar Szövetség intézőbizottságával, illetve exponenseinkkel, hogy esélyeit a választásokra gyarapítsa. Az ismertetett értekezleten való részvételüket is ők kezdeményezték. Tulajdonképpen céljuk, hogy a báró Jósika által tervezett egységes magyar párt létrejöttét megakadályozzák, illetve a különböző pártok önállóságának megóvásával saját személyi ambícióikat kielégítsék. Lelkileg azonban távol állanak a Jósika-féle csoporttól, amelynek szupremáciáját le akarják törni. Ellenszenvük elsősorban Grandpierre személye ellen irányul, s minden eszközzel azon dolgoznak, hogy befolyását általában, sőt báró Jósikánál is, ellensúlyozzák. Többek között azzal vádolják, hogy a megszállás óta Budapestre küldött jelentéseiben a radikális-demokrata irány képviselőiről, de másokról is, kedvezőtlen referenciákat adott s általában valósággal *conduite-listákat* küldött fel a magyar kormánynak. Állítják, hogy közülük egyesek betekintést nyertek ezekbe. Sokan azt is kifogásolják, hogy Grandpierre mindenkor vakon követte a budapesti utasításokat s az addigi passzívítási politika inaugurálásával mérhetetlen károkat okozott. Természetesen igyekeztem ezeket a vádakokat az illetőkkel szemben megcáfolni, de hatálytalanítani mégsem tudtam őket.

Mindenesetre érdekes volna megállapítani, hogy ezek az információk, mily budapesti forrásból származnak.

A jelölések megejtéséről legközelebbi jelentésemben leszek bátor beszámolni.

21.

Hory András 8. sz. számjelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek Bukarest, 1922. január 31.

Tárgy: Készülődés az országgyűlési választásokra

Hivatkozva folyó hó 21-i 487/res. számú rendeletre: Tekintettel választási campagne megindításának sürgősségére erdélyi vezetőség tájékoztatására Kolozsvárra utaztam. Ottani vezérek mindenben Nagyméltóságod fenti leiratában foglalt elvekhez alkalmazkodnak (lásd 60. számú jelentés). Ez alkalommal Vörnle¹⁸⁶ követségi titkárt ottani vezetőséggel megismertettem és megfelelően instruáltam, hogy követség akadályoztatása esetén is szálakat kézben tartsa és bizalmas fődolgozokról tájékoztatva legyen.

MNL OL K64 6. cs. 27/1. t. 21. res. pol. 1922. Gépelt átirat.

---

¹⁸⁶ Vörnle János (1890–?) követségi titkár, 1938–1941 között a külügyminiszter állandó helyettese. 1941–1944 között ankarai követ. Ő az egyetlen semleges országban állomásozó követ, aki a német megszállást követően is hivatalában maradt. A háború után a népbíróság halálra ítélte és kivégezték. Lásd IRATOK 1994. 430.; valamint: <http://hdke.hu/tudastar/enciklopedia/vornle-janos> (Letöltés: 2020. augusztus 31.)

22.

**Bethlen István levele Bánffy Miklós külügyminiszternek
Budapest, 1922. február 1.**

Tárgy: A Népies Irodalmi Társaság támogatása

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

R.u. szíves volt Excellentiád másolatban rendelkezésemre bocsátani Hory Endre¹⁸⁷ bukaresti követségi ügyvivőnek f. évi január hó 9-én 2/res. szám alatt kelt bizalmas jelentését. Ezen jelentés alapján az illetékes személlyel történt megbeszélés folytán van szerencsém Excellentiádat tisztelettel értesíteni, hogy a beszerzett információk szerint a Népies Irodalmi Társaság¹⁸⁸ azt kívánná, miszerint általános felhatalmazás adassék bukaresti követségünknek a folyó költségvetési év végéig havonta 500 000 lejnek a már ismert kolozsvári megbízott kezéhez az ugyancsak ismert célokra való átengedése végett.

Tisztelettel kérem ezért Excellentiádat, méltóztassék követségünket oly értelemben utasítani, hogy havonta az 500 000 lejt fizesse ki, amely összegnek egyenértéke, valamint az ezenfelül még leküldendő összegek eljuttatása a külügyminisztériumhoz az eddigi módon fog történni.

Ez alkalommal egyben kiemelni kívánom, hogy a Népies Irodalmi Társaság azt panaszolta, hogy a részére szánt kolozsvári információk nagyon késedelmesen és hiányosan érkeznek s az illető társadalmi szervezet több fontos kérdésben, minden sürgetés dacára sem tudott mindezideig kielégítő választ kapni. Erre való tekintettel a nevezett Társaság arra kéri Excellentiádat, méltóztassék bukaresti követünket utasítani, hogy a megfelelő úton-módon legcélszerűbben a pénz felvétele alkalmából kérjen adatokat a Népies Irodalmi Társaság által többször felvetett alábbi kérdésekre vonatkozólag:

1. A leküldött pénz mely iskolák segítésére fordítottak? És itt közlendő volna a jelenleg fennálló iskolák névsora a részükre eddig kifizetett összegek feltüntetésével.

¹⁸⁷ Hory András

¹⁸⁸ 1920-ban hozták létre a Bocskai Szövetséget, mely később vette fel a Népies Irodalmi Társaság nevet. Az erdélyi egyetemista és főiskolai hallgatók tanítására, az egyházi és oktatási intézmények segélyezésére hozták létre, 1920–1943 között működött. A Társaságról lásd BÁRDI 2013. 322–376.

2. A Népies Irodalmi Társaság utasítást adott erdélyi szervezetének az erdélyi magyar gazdasági egyesület¹⁸⁹ révén vidéki magyar gazdasági egyesületek, földműves szövetségek szervezésére. Ezen ügyben mindaddig nem állanak információk rendelkezésre és ezért tisztelettel kérem, hogy erre vonatkozólag is sürgősen adatokat beszereztetni méltóztassék.
3. Ugyanez a helyzet a sajtó-programot illetően. A Népies Irodalmi Társaság kéri az egész területre vonatkozó sajtóprogram sürgős beküldését.

Tisztelettel kérem Excellenciát, tekintettel ezen ügynek sürgős és fontos voltára, hogy ez ügyben bukaresti követünket¹⁹⁰ legsürgősebben tájékoztatni méltóztassék.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 19/res. pol. Gépelt másolat.

23.

Hory András jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek Bukarest, 1922. február 12.

Tárgy: A bukaresti Magyar Iroda

Hivatkozással a múlt évi november 15-én kelt 153/res. számú felterjesztésemre¹⁹¹ van szerencsém jelenteni, hogy a bukaresti magyar iroda egyelőre mint az itteni ref. esperesi hivatal segéyirodája kezdte meg működését, mert a románok gyanakvása és az engedélyezés körüli bonyodalmak miatt a Magyar Szövetség zászlója alatt nehezen léphetett volna a nyilvánosság elé.

Az iroda tájékoztató és közvetítő munkásságot fejt ki s teljesen a hivatkozott jelentésem szellemében működik. Intervencióért az eset körülményeihez mért

¹⁸⁹ Az Erdélyi Gazdasági Egyesületet Teleki Domonkos alapította 1844-ben. 105 éves fennállása alatt tíz elnök vezette, köztük a két világháború közötti időszakban Jósika Gábor (1916–1931), Bethlen György (1931–1936) és Szász Pál (1936–1942). Az Egyesület 1939-ben módosította nevét Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületre (EMGE), tehát e forrás idejében még nem ez volt a hivatalos elnevezése. Lásd EMGE 1942.

¹⁹⁰ Rubido-Zichy Iván

¹⁹¹ Lásd a 14. sz. iratot.

díjakat szed. Újabban már nagyobb ügyek lebonyolítására is megbízást nyert úgy, hogy aránylag rövid időn belül képes lesz nemcsak magát eltartani, de – amennyiben a románok nem fognak működése elé gátat emelni – tekintélyes feleslegekre is lehet számítani. Az így befolyó összegeket a Magyar Szövetség népirodák létesítésére szándékozik felhasználni.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 30. res.pol. Gépelt másolat.

24.

Összefoglaló politikai és katonai helyzetkép Romániáról 1922. február 15-én

I. Politikai rész

1. Külpolitika

A cseh–román, illetve a jugoszláv–román konvenció létrejötté,¹⁹² tehát a múlt év nyara óta Románia külpolitikai helyzete, valamint szomszédaihoz való viszonya lényegesebb eltolódásokat nem mutat. Hogy azonban a helyzet ezen változatlan-sága ma már inkább csak színleges s – egyelőre még csak lappangó – változások máris vannak: arra több jel enged következtetni.

Mindinkább tért hódít azon belátás, hogy Romániának a kisantantban tulajdonképpen semmi keresnivalója nincs. Nevezett szövetséget a Magyarországtól való félelem, az újonnan szerzett területekért való aggodás alkotta meg.¹⁹³ Ezek voltak az okok, melyek Romániát a kisantantba vitték, ezek miatt biztosította magát védtelen szomszédja ellen, közben teljesen megfélelkezve a vállalt szövetség két fontos velejárójáról: arról, hogy a kisantant a valódi ellenség, Oroszország ellen semmi védelmet nem nyújt, másrészt azonban Romániát egy szoros szláv gyűrűvel veszi körül. E gyűrű tagjai, a Románia sorsával szemben többé-kevésbé indifferens Cseh-Szlovákia, a Besszarábia elvesztéséért bosszúalkalomra váró

¹⁹² Ez a kisantant létrejöttét jelentette.

¹⁹³ Ezen kívül jelentős motiváló erő volt még a Habsburg-restaurációtól való félelem, melyet IV. Károly visszatérési kísérletei alapoztak meg. Lásd DIMITRIU 2006. 100.

Oroszország, Jugoszlávia, mely a bánáti¹⁹⁴ és timokvölgyi¹⁹⁵ román aspirációkat féltékeny szemmel nézi: mind szomszédok, melyek Románia biztonsági érzését vajmi kevésbé emelik. Nagyobb, tágabb látókörű politikusok látják is a vázolt viszonyokban rejlő veszélyt, mindinkább figyelemre találnak azon hangok, melyek a szintén szlávok által fenyegetett Olaszországban hangzanak el egy szlávellenes olasz–magyar–román korridor létesítése érdekében. Vázolt szempontok természetesen még nem hatottak eléggé és annyira a köztudatra, hogy Románia külpolitikájában már eddig lényeges változásokat idézhettek volna elő. Hogy azonban hatásuk máris volt, mutatja Románia magatartása az elmúlt félév kimagasló politikai eseményének, Károly király visszatérésének alkalmával, s kapcsolatban evvel Magyarországgal szemben.¹⁹⁶

Ellentétben a két másik kisantant-tag kardcsörtető magatartásával,¹⁹⁷ Románia Károly király magyarországi látogatása alkalmával feltűnően nyugodtan viselkedett. Lapok, egyes politikusok nyilatkoztak ugyan Romániának szövetségesi oldalán való beavatkozásáról, evvel szemben azonban a hivatalos és vezető körök a helyzetet teljesen nyugodtan ítélték meg és a hadsereg mozgósítását nem rendelték el. E passzív, a szövetségesek által természetesen rosszal magatartás korántsem vezethető Magyarországgal szemben táplált barátságos hangulatra vissza; igen valószínű, hogy Románia a csehek és jugoszlávok támadásának bekövetkezése és annak esetleg kedvező haladása esetén szintén beavatkozott volna, természetesen régi szokásához híven,¹⁹⁸ csak akkor, ha már veszteségmentes,

¹⁹⁴ Az 1916-os bukaresti szerződésben az antanthatalmak megígérték Romániának, hogy amennyiben hadba lép, megkapja a teljes Bánátot. Ez nem így történt. A három bánáti megyéből kettő (Temes és Krassó-Szörény) Romániához került, egy pedig (Torontál) Szerbiához, ahol az 1910-es népszámlálás szerint kb. 86 000 román élt. Erről bővebben lásd MARCHUT 2020a.

¹⁹⁵ Timok-völgye Szerbia és Bulgária határán van és jelentős számú román kisebbség élt és él ott. A timokvölgyi románok helyzetéről lásd CONSTANTINESCU 1941. Helyzetük aktualitását mutatja, hogy a kötetet a Litera Kiadó 2000-ben újra kiadta.

¹⁹⁶ Habsburg IV. Károly visszatérési kísérleteiről van szó 1921 márciusában és októberében.

¹⁹⁷ Mind Csehszlovákia, mind Jugoszlávia tartott attól, hogy egy sikeres Habsburg-restauráció következtében a szlovák, szlovén és elsősorban a horvát szeparatista törekvések megerősödhetnének. Belgrád és Prága 1921. március 28-án kinyilvánították, hogy a sikeres visszatérési kísérletet *casus belli*-nek fogják fel. Romániára a Habsburg-dinasztia visszatérése kevésbé lett volna veszélyes. A román külügyminiszter, Take Ionescu kezdetben semmiféle utasítást nem adott ezzel kapcsolatban a budapesti román követnek, Traian Starcea-nak, aki azonban saját indíttatásból tiltakozott a restauráció ellen. (AMAE Dosare Speciale Vol. 87. 9.; 15–16.f. Traian Starcea budapesti román követ jelentése a román külügyminisztériumnak 1921. március 29.) Lásd még ÁDÁM 1979. 51.; DIMITRIU 2006. 116–125.

¹⁹⁸ Itt Hory elsősorban Románia első világháborús szerepvállalására utalt.

olcsó eredményekre lett volna kilátás. Arra azonban, hogy kisanant érdekekért már előre is áldozatokat hozzon, kapható nem volt.

A királylátogatással kapcsolatos események, Románia ez alkalommal tanúsított nyugodt magatartása és az ezáltal – szerintük – Magyarországon kiváltott jó benyomás egyes befolyásos román köröket arra indította, hogy a már 1919-ben és 1920-ban felmerült magyar–román perszonálunió kérdését ismét felszínre hozzák.¹⁹⁹ Feltűnő, hogy a romániai, de különösen az erdélyi magyar sajtó, a cenzúra által egyáltalán nem korlátozva, közel két héten át foglalkozott a kérdéssel.²⁰⁰ Az eszmének ellenfelei azonban sokkal erősebbek. Így elsősorban maga Take Ionescu, az akkori külügyminiszter,²⁰¹ a vezető román köröknek nagy része és a földbirtokreform végrehajtásának kapcsán maga a magyarok földjére éhező erdélyi román nép. Az ellenszenv okai nyilvánvalóak: Magyarország Budapest fejlettebb kultúrájával hamarosan magához ragadná a vezetés szerepét, Erdélyben a román önkényeskedéseknek meg kellene szűnni, az ottani magyar propagandának akadálytalanul működhetne, – mind körülmények, melyek az unióellenes körök feltétlen túlsúlyát hozták meg.

Magyarország és Románia egymáshoz való viszonya egyébként nagyjából változatlan: a nyugat-magyarországi események idején azáltal,²⁰² hogy Románia a magyar határt elzárta és a politikai fogolycserére vonatkozó tárgyalásokat is megszakította,²⁰³ a két állam viszonya rosszabbodást mutatott; azóta, nem kis részben az időnkinti vasútforgalmi tárgyalások,²⁰⁴ talán a portorosei konferencia²⁰⁵ hatása alatt ismét megenyhült.

Romániának másik kellemetlen szomszédjához, Oroszországhoz való viszonya 1921 nyara óta általában nem változott. Múlt év szeptemberében és októberében, mint már egynehányszor, ismét folytak tárgyalások a két ország között, ered-

¹⁹⁹ A magyar–román perszonálunió tervéről lásd ROMSICS 1993.

²⁰⁰ Néhány cikk a teljesség igénye nélkül: A románok perszonáluniót akarnak Magyarországgal. *Nemzeti Újság*, 1921. május 20. 2.; Erdélyi mágások vetették fel a román–magyar perszonálunió tervét. *Reggeli Hírlap*, 1921. augusztus 30. 4.; Román cáfolat a magyar–román perszonálunióról. *8 Órai Újság*, 1921. november 18. 8.; Friedrich ellenzi a magyar–román perszonálunió tervét. *Új Nemzedék*, 1921. november 19. 2.; A magyar–román perszonálunió a német sajtóban. *Székelly Nép*, 1921. november 30. 2.; Német lap a magyar–román perszonálunióról. A Vossische Zeitung cikke. *Ellenzék*, 1921. december 10. 3.

²⁰¹ Take Ionescu 1921. december 16-ig volt külügyminiszter.

²⁰² Burgenland kérdését lásd a 11. sz. iratnál.

²⁰³ A politikai foglyok kicseréléséről 1921 szeptemberében történt megállapodás a két kormány között, ám ennek végrehajtása akadozott. Fogolycsere Romániával. *Pesti Hírlap*, 1921. december 7. 6.

²⁰⁴ A vasútforgalmi tárgyalások kapcsán a határátkelő szerelvényekről tartottak megbeszéléseket.

²⁰⁵ A portorosei konferencia, az egykori Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak gazdasági tárgyalása 1921 novemberében volt. Bővebben lásd SOMMER 1928. 340–418.; SHOTWELL 1922.

ményt azonban nem mutattak fel. Az oroszok a tárgyalások alkalmával hajlandók lettek volna a Mozskvában levő, helyesebben a legnagyobb valószínűség szerint már meg nem levő román államkincs fejében Besszarábiára való igényükről lemondani. Megegyezés nem jött létre, a tárgyalások megszakadtak.²⁰⁶ A román kormány igen későn, december elején kiadott hivatalos jelentése szerint a tárgyalásoknál orosz részről a fő kifogást az képezte, hogy Románia Oroszországnak egy harmadik oldalról (lengyel) jövő megtámadtatása esetére nem akarta magát semlegességre kötelezni. A való oka a megegyezés elmaradásának természetesen más: Oroszország nem fog soha Besszarábiáról lemondani, azt visszaszerezni ez idő szerint képtelen, de a Romániával való barátságos viszony helyreállítását egyáltalán nem veszi komolyan.

Egyébként az orosz–román viszony a régi képet mutatja: időközönként beérkezik egy orosz jegyzék, melyben a szovjet Románia az ukrán felkelőknek nyújtott állítólagos támogatása ellen tiltakozik. Közben vörös bandák a román–orosz határon át-át törnek, velük a hatámenti román katonaság többé-kevésbé sikeres bandaharcokat folytat. Egész Besszarábiában dolgozik az orosz propaganda, még pedig az utóbbi időben inkább nagyorosz és nem bolsevik irányzattal: a hatóságok erőszakoskodásai a lakossággal szemben természetesen ennek a propagandának a malmára hajtják a vizet. Mindent összevéve, a román–orosz viszony, dacára a jelenlegi aránylagos nyugalomnak és az orosz támadási hírek elhallgatásának korántsem stabilizálódott. Oroszország belpolitikai zavarai miatt haborús akcióra ugyan jelenleg képtelen, maradt azonban, ami volt: Románia legveszélyesebb ellenfele.

Bulgáriával a viszony általában változatlan. A dobudzsai bolgár bandabetörések jelenleg szünetelnek, a szófiai román követ, Langa Răscanu²⁰⁷ igyekszik a két ország között a jó viszonyt ápolni. Nemrégiben egyes bolgár körökben felmerült Boris bolgár király és Mária román hercegnő között létrehozandó házasság eszméje, ezt a tervet azonban nevezett hercegnő Sándor szerb királlyal való eljegyzése semmivé tette.

Megfelelően Take Ionescu külügyminiszteri, majd kormányelnöki minőségében kifejezésre jutó külpolitikai irányának Románia nagy és kissovétségesével, nemkülönben Görögországgal szemben való viszonya az utóbbi fél év alatt általában nem változott és Görögországgal szemben közeledés történt.

Jugoszlávia és Románia uralkodóházai között, valószínűleg a román királyné kezdeményezésére házassági tervek kerültek felszínre, melyek folyamánként,

²⁰⁶ Erről bővebben lásd NANU 1993. 120–121.; DIMITRIU 2006. 107–115.

²⁰⁷ Constantin Langa-Răscanu szófiai román követ 1920. október 1. – 1924. november 1. Lásd ACTE ȘI DOCUMENTE 2006. 539.

különben teljesen meglepően, Sándor szerb király január hó 9-én Sinaiában tett látogatása alkalmával eljegyezte Mária román királyi hercegnőt.²⁰⁸ Az eljegyzés megtörténtét a két ország közötti katonai konvenció megkötésére használták fel. Ezt, mely különben a már meglevő konvenció bővítése, szerb részről Pasics tbk., a szerb vezérkar főnöke,²⁰⁹ román részről Cristescu tbk., vezérkari főnök írták alá.²¹⁰ A szerződés létrejöttét a *Monitorul Oficial* (román hivatalos lap) I. 24. száma közölte.²¹¹

Ugyancsak katonai konvenció, alkalmasint Bulgária ellen irányuló éllel készülő Románia és Görögország között. A két állam uralkodóházai között a görög trónörökösnek Erzsébet román kir. hercegnővel²¹² való házassága folytán tudvalevőleg kapcsolat áll fenn. Ezen meglevő viszony fejlesztését, illetve katonai egyezmény létrehozását célozná Dousmanis görög tábornoknak²¹³ bukaresti látogatása a román trónörökös fiának, Mihály hercegnek a napokban megtartott keresztelője alkalmával.²¹⁴

A román külpolitikának Take Ionescu irányzatában való fejlődése tehát ismét eredményeket kezdett felmutatni, amidőn a január 17-i parlamenti ülés Take Ionescut kormányával együtt megbuktatta és a Brătianu fivérek vezetése alatt álló liberális pártot juttatta kormányra és uralomra.²¹⁵ Nevezett új kormány ugyan még túl rövid ideje van hatalmon, hogy hatása Románia külpolitikájára máris mutatkozhatna;²¹⁶ ismerte azonban a kormányelnök, Brătianu Ionel külpolitikai felfogását, az országnak a többi államhoz való viszonyának részben gyökeres változására lehetünk elkészülve. Brătianu a háború befejezése óta a Németországgal való jóviszony kiépítésének híve. Hogy a kisanatant gondolatának mennyiben híve

²⁰⁸ Az esküvőre 1922. június 8-án került sor.

²⁰⁹ Nikola Pasics (1845–1926) 1920–1926 között a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kormányfője.

²¹⁰ Constantin Cristescu (1866–1923) román vezérkari főnök 1918-ban.

²¹¹ *Monitorul Oficial*, 1922. január 24.

²¹² Ferdinánd királynak és Mária királynőnek a legnagyobb leánya. 1921. február 27-én feleségül vette őt György görög trónörökös, I. Constantin fia, aki 1922 szeptemberében II. György néven lett Görögország királya.

²¹³ Viktor Dousmanis (1861–1949) görög vezérkari főnök.

²¹⁴ Mihály herceg II. Károlynak és Elenának a fia 1921. október 25-én született. Már a születését is a görög királyi család orvosa kísérte. A keresztelőre 1922. január 22-én került sor a bukaresti Cotroceni Palotában. Lásd CUM A DEVENIT <https://a1.ro/premium/cum-a-devenit-crestin-regele-mihai-i-in-1921-intro-iarna-crancena-mostenitorul-lui-carol-al-iulea-al-romaniei-era-botezat-a-fost-tot-timp-pul-treaz-si-nu-a-plans-deloc-este-un-copil-splendid-id649897.html> (Letöltés: 2020. augusztus 31.)

²¹⁵ Take Ionescu utóda a miniszterelnöki székben Ion I. C. Brătianu volt 1922. január 17. és 1926. március 30. között.

²¹⁶ Take Ionescu kormányának külügyminisztere is volt, Brătianu alatt azonban Ion G. Duca került a külügyminiszteri székbe (1922. január 19. – 1926. március 27.)

Brătianu, egyelőre meg nem állapítható. Szerbiával a fel nem szabadult bánáti és timokvölgyi románok képezhetik surlódások alapját.

Magyarország tőle sokat nem várhat.

[Ezután a *Belpolitika* című rész következik, amelyet nem közlünk. – M.R.]

4. Nemzetiségi kisebbségek

A Romániában élő nemzetiségi kisebbségek helyzetére jellemző, hogy a kompetens közegek, különösen kormányváltozások alkalmával özönével teszik a megnyugtató és a viszonyok javulását ígérő kijelentéseket, ezalatt pedig napirenden vannak a különösen a végrehajtó szervek által elkövetett sérelmes intézkedések. Ezek többnyire önkényes eljárásból származnak, néha hatálytalaníttatnak, fájdalom azonban, hogy többnyire az annyira fontos közoktatásügy terén történnek. Súlyos veszélyt jelent különösen Erdély kisebbségeire a földbirtokreform végrehajtása: ez ugyan alig egy hónapja kezdődött meg, reá vonatkozólag illetékes körök ismételten kijelentették, hogy éle nem irányul a magyarság ellen; hogy azonban sérelmek tömegesen lesznek, az könnyen elképzelhető, ha az annak idején²¹⁷ történt kényszerbérletek végrehajtására gondolunk.

Románia kisebbségei közül a magyarság helyzete változatlanul a legsanyarúbb. Különösen a fejlett magyar iskolaügy lévén a románok számára kellemtelen, ezen a téren érik egymást a magyarságot leginkább sértő intézkedések. A máramarosszigeti ref. [református – M. R.] gimnázium 1921 májusa óta zárva van,²¹⁸ az Erdélyi Női Iparegylet Ipariskoláját múlt év november elején, az aradi róm. kat. [római katolikus – M. R.] főgimnáziumot közvetlen karácsony előtt zárták be,²¹⁹ a tankönyvek akárhányszor okot nyújtanak a beavatkozásra. A sérelmek egyik főokozóját, dr. Prie Octavian²²⁰ közoktatásügyi államtitkárt ugyan múlt év végével felmentették állásától, a viszonyok lényeges javulását azonban egy puszta személyi változás nem hozhatja meg.

²¹⁷ 1919-ben.

²¹⁸ Nagy múltú iskoláról van szó. A máramarosszigeti protestáns iskoláról már 1540-ből vannak adataink. Az intézmény mind nevében, mind oktatási profiljában az évszázadok során többször átalakult. Bővebben lásd BALOGH 2001.

²¹⁹ Az iskolát 1745-ben alapították, a minorita rend működtette. Bővebben lásd TÓTHPÁL 2016. 77–81.

²²⁰ Prie Octavian (1875–1939) újságíró, dramaturg, politikus. Budapesten végzett teológiát. A Nemzeti Parasztpárt színeiben volt tevékeny. A román parlamentbe és szenátusba is több alkalommal beválasztották. 1920-tól a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia tanára, majd 1937–1939 között rektora lett.

Állandó akadályoztatásnak van az erdélyi magyarság szervezkedése és tömörülése kitéve. A legutóbbi összefoglaló jelentésben ismertett Magyar Szövetség működését elmúlt év október végén felfüggesztették.²²¹ Okot erre látszólag Jósika báró, a Szövetség elnökének illojális magatartása szolgáltatott; valóban azonban a magyarság egységes szervezkedését nem nézték jó szemmel, s számítva a régi magyar pártoskodásra, csak a politikai pártokban való tömörülést voltak hajlandók engedélyezni. A cél világos volt: a magyarság egységének pártpolitikai kérdésekkel való megdöntése.

A Magyar Szövetség felfüggesztésének hosszas tartama arra indított, hogy az erdélyi, főként a kolozsvárvidéki magyarság mint politikai párt kezdett szervezkedni s ez év január 15-én megalakította az „Erdélyi Magyar Néppárt”-ot, nagyjában az annak idején elfogadott és a legutóbbi összefoglaló jelentésben is vázolt programmal. Nem csatlakozott az új alakuláshoz egyelőre Arad és Nagyvárad vidékének magyar lakossága, valamint az inkább a Magyar Szövetséghez közel álló székelyföldi magyarság sem. Súlyos ellentétek vannak a kolozsvári magyarság kebelén belül a Jósika br. körül csoportosuló Magyar Szövetségbeli tagok és a főleg Kós Károly és Zágony István által képviselt radikálisabb irány között. A román szándék, a magyar kisebbség egységének megbontása tehát egyelőre sikereket hozott; megváltoztatta a helyzetet azonban Brătianu kormányrajutása s az avval kapcsolatban megindult választási harcra való előkészületek.

Az új kormány munkaprogramjában hangoztatta a kisebbségekkel szemben követendő megértő politikát is, január hó 21-i rendelettel a Magyar Szövetség működését, alapszabályai megváltoztatásának kötelezettsége mellett, újból engedélyezték, azonkívül híre járt annak is, hogy a liberális párt a bekövetkező választásokra egyes kerületekben magyar jelölteket is állít. Egyidejűleg a Magyar Szövetség felhívást intézett a románai magyarsághoz, hogy a választói névjegyzékbe való felvétel végett illetékes hatóságainál jelentkezzenek. A magyarság tehát a választások alkalmával a politikai aktivitás terére lép, amit eddig nem tehetett, mert az annak idején az erdélyi kormányzótanács által összeállított választási lajstromokban alig szerepelt. Tekintettel a romániai magyarság számára, ez kb. 35 képviselői és 18 szenatori helyre tarthatna igényt; természetes ennél fogva, hogy minden párt szeretné a választási harcok idejére a magyarság támogatását megnyerni. Különösen Brătianu szándékozik a magyarságot az erdélyi Nemzeti Párt²²² gyöngítésére felhasználni.

²²¹ Lásd erre: Mester Miklós: Az erdélyi Magyar Szövetség szervezetének ismertetése és annak feloszlata 1921-ben. Kézirat, OSZK Kézirattár 625. fond 2871. 4. f. – Idézi BÁRDI 2013. 107.

²²² Ez valószínűleg az Erdélyi Román Nemzeti Pártot jelenti, mely a dualizmusban alakult 1869-ben, az 1922-es választásokon azonban a Nemzeti Parasztpárttal szövetségben indult a választásokon.

A tárgyra vonatkozó hírek eddig túlságosan újkeletűek, semmint a magyarság leendő szerepéről határozott képet nyújthatnának. Bizonyos, hogy elszakított fajtestvéreink, a politikai aktivitás terére lépve maguk igyekeznek sorsukon javítani.

Lényegesen könnyebb az elszakított területek németiségének helyzete. Az elégedetlenség a fennálló viszonyokkal szemben ugyan megvan, mint azt az ismert szász vezér, Brandsch Rudolf október végén tartott nagyszebeni beszéde mutatta, sérelmekről ők sincsenek teljesen megkímélve, így a czernovitzi színházat nemrégiben egy német előadás alkalmával román diákok megrohanták és a közönséget onnan kikényszerítették; egészben azonban a hatóságok által keveset, vagy egyáltalában nem háboríthatnak, mint azt a romániai németek múlt év őszén tartott czernovitzi nagygyűlésének engedélyezése bizonyítja.²²³

A közelmúlt belpolitikai kérdéseivel szemben a német lakosság általában passzív magatartást tanúsít; Brătianu kormányrajutását teljesen közömbösen fogadták, a választási kérdéssel alig foglalkoznak.

A Besszarábiában lakó orosz és ukrán kisebbségek helyzete változatlanul rossz, nevezett országrészben uralkodó zilált állapotok, a tisztviselői s a határzónában a katonai önkény súlyosan nehezedik rájuk.

Mindent összevetve a kisebbségek helyzete az utóbbi hónapok alatt nem javult, dacára az ez irányban tömegesen elhangzott ígéreteknek és egyes vezetőemberek, pl. Groza²²⁴ volt erdélyi miniszter tevékenységének. A Brătianu kormány magatartása valószínűleg ugyancsak színleges: a választások tartamára szeretné kivált a magyarok rokonszenvét megnyerni. Ismerve azonban a liberális pártnak a nemzetiségekkel szemben tanúsított ellenséges érzületét, el lehetünk készülve, hogy a választások lezajlása után újból lábra kapnak a régi áldatlan állapotok.

MNL OL K63 288.cs. 1922. 27/I 1/2 Gépelt másolat.

²²³ 1921 szeptemberében a czernowitzi nagygyűlésen megalakult a Nagyromániai Németek Szövetsége (Verband der Deutschen in Großrumänien). A gyűlésen megfogalmazták kérésüket a román kormány felé, hogy biztosítsa a kisebbségek jogait. Lásd CIOBANU 2001. 166.; Uő 2019. 69.

²²⁴ Petru Groza (1884–1958) 1918-ban tagja lett a Román Nemzeti Pártnak (PNR), majd az erdélyi Kormányzótanácsnak. Az 1920-as évek elején összetűzésbe került Iuliu Maniuval és belépett az Averescu-féle Néppártba. A második világháborút követően 1945–1952 között Románia miniszterelnöke volt.

25.

Rubido-Zichy Iván levele Kánya Kálmánnak²²⁵**Bukarest, 1922. március 9.****Tárgy: Budapest irredenta akciói Erdélyben**

Igen tisztelt barátom!

Erdélyi összeköttetéseim révén arról értesülök, hogy Sebes Dénes²²⁶ államtitkár igen kétes hírű, sőt némelyek szerint kémgyanús Zsombori²²⁷ útján 20 000 lejt küldött Erdélybe hadiárványok számára.

Minthogy román hivatalos határrendőrség az állítólag kezei között levő bizonyítékokra hivatkozva már többszörösen és előttem is úgy nyilatkozott, hogy erdélyi magyarok és Budapest között állandó összeköttetés van, nagyon kérlek, hassál oda, hogy kérdéses társadalmi szervezetek erdélyi akciókban nagyobb óvatosságot tanúsítsanak.

Így elsősorban és speciálisan utasítandók lennének a kérdéses szervezetek, hogy az Erdélynek szánt pénz-segélyt csupán azok útján adják, kiket a követség, mint megbízható egyéniségeket e célra javaslatba hoz.

Ugyancsak elengedhetetlenül szükséges volna ezeket az egyesületeket utasítani, hogy legalább egyelőre hagyjanak fel Erdély felé irányuló irredenta akciókkal, amelyek semmi pozitív haszonnal, de annál több kárral jártak.

Hogy e tekintetben nem túlzok, elég talán az úgynevezett összeesküvés ipekrekre és azok áldozataira utalni.

A személyek által átélt szenvedéseknél és a nagy anyagi áldozatoknál még sokkal súlyosabban esik latba az a morális kár, amely az irredenta akció rendszertelensége révén a két ország közötti diplomáciai viszony szempontjából egyre jobban észlelhető.

Brătianu a mostani választásokon a magyarság teljes letörését azzal magyarázta, hogy biztos adatai vannak a Magyar Szövetség és Budapest közötti össze-

²²⁵ Kánya Kálmán ekkor a külügyminiszter állandó helyettese volt (1920–1925).

²²⁶ Sebess Dénes (1869–1945) jogász, politikus, igazságügy-minisztériumi államtitkár volt 1916-ban. A háború után a békeelőkészítésben vett részt, az elcsatolandó erdélyi területek támogatására dolgozott ki terveket, valamint a kolozsvári központtal a segélyezési ügyeket intézte. Lásd BÁRDI 2013. 273.; EGRY 2015. 536.

²²⁷ Nem tudjuk, kiről van szó.

köttetés fennállásáról és hozzátette, hogy ezen bizonyítékokat, amelyek szerint az erdélyi magyarság politikai magatartását Budapestről irányítják, rendelkezésemre fogja bocsátani.

Duca külügyminiszterrel ma folytatott tárgyalásom alkalmával kijelentettem, hogy nekem, mint magyar követnek nincs tudomásom ilyen összeköttetés létezéséről és felkértem, hogy az inkriminált bizonyítékokat mutassa meg nekem, hogy azok hitelességét illetékes helyen megállapíthassam. Hozzátettem, hogy nem vagyok a hivatalos és félhivatalos intrikák embere és biztosíthatom, hogy itteni megbízatásomat nem volnék hajlandó tovább vállalni, ha a magyar kormány lojalitásáról nem volnék meggyőződve.

Ezen kijelentésemet Duca úr látható meglelégedéssel vette tudomásul és a maga részéről biztosított arról, hogy a román intéző körökben kiengesztelő tevékenységem eléggé ismeretes.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 63. res. pol. Gépelt másolat.

26.

Hory András 48. sz. számjelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek Bukarest, 1922. május 23.

Tárgy: Keleti Újság

Nuber főkonzul részére:²²⁸

Kolozsváriak ott megjelenő *Keleti Újság* című lapot, melynek iránya magyar szempontból káros,²²⁹ megvenni óhajtják. Kérik Nagyméltóságodat e célra 500 000 lejtv követség bevételeiből folyósítani méltóztassék.

²²⁸ perekedti Nuber Sándor I. osztályú főkonzul

²²⁹ Az első években a lap polgári radikális irányvonulat képviselt, de szociáldemokrata és kommunista világnézetű szerzők is teret kaptak benne. A romániai magyar kisebbségi léthelyzet kialakításáért szállt síkra és a magyar–román közeledést tartotta fontosnak. A baloldali eszméket elutasító magyarországi ellenforradalmi rendszer természetesen ezt nem nézte jó szemmel és a kisebbségi lét kidolgozása helyett a revízió mozgatta. Emiatt írta Hory, hogy

Minthogy november 22-én 460/res. alatt külön célra 800 000 lej engedélyezett és ebből érdekeltek csupán 500 000-et vettek igénybe, kérek felhatalmazást, hogy 300 000 lejt fenti célra már most folyósíthassanak.

MNL OL K64 6. cs. 27/1. t. Gépelt átirat.

27.

Hory András jelentése a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1922. május 30.

Tárgy: A genovai konferencia hatása Romániában

A genovai konferencia²³⁰ összeülése óta Bukarest a külpolitikai informálódás szempontjából úgyszólván minden érdekességét elveszítette. A világpolitikai események súlypontja Genovába helyeződött át s legfeljebb azon vibrációk megérzéséről lehet szó, amelyeket a konferencia egyes érdekesebb fázisai a politikai világban kiváltottak.

Azonban nagyobb hullámokat egyedül a német–orosz szerződés kipattanása vetett.²³¹ Az egyébként is túlideges közvéleményre bombaszerűleg hatott a hír. Mindenki a közeli orosz háború rémképét látta s a kormány által tett intézkedések (csapatszállítások a besszarábiai határra) azt bizonyítják, hogy a veszedelem lehetősége a hivatalos köröket is komolyan foglalkoztatta.

Azóta ez az izgalom is elülni látszik. E pillanatban senki sem tartja képesnek az oroszokat egy szisztematikus támadó hadjáratra, s legfeljebb attól tartanak,

„magyar szempontból káros”. Lásd még a 10. sz. iratot, valamint FLEISZ 2005. 123–125. és MARCHUT 2018c, 36–37.

²³⁰ A genovai gazdasági és pénzügyi konferencia 1922. április 10. és május 19. között zajlott.

²³¹ A rapallói egyezmény a német és a szovjet kormány különmegállapodása a genovai konferencia idején, 1922. április 16-án a Genova melletti Rapallóban. Ebben a két kormány megállapodott a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről, valamint a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok helyreállításáról. Románia tartott az ínséges Szovjetunió éhségoffenzívájától Besszarábia miatt, és félelmeit a rapallói egyezmény csak erősítette, mert úgy gondolták, hogy német segítséggel feltámasztják a polgári rendű orosz birodalmat. A kisantant államai egységesen léptek fel a rapallói egyezmény ellen. Lásd még a 119. lábjegyzetet.

hogy az orosz Vörös Hadsereg kisebb-nagyobb lovas raideket²³² fog a besszarábiai határon megkísérelni. A védelmi intézkedéseknél ugyanez a gondolat látszik predominálni.

A jövő tekintetében azonban annál nagyobb bizonytalanság uralkodik. Németország regeneráló hatása Oroszországra már agyoncsépett közhely, s amikor az orosz veszedelmet egyelőre kikapcsolják az aktualitások közül, egyúttal igenis gondolnak arra, hogy a német organizáció és befolyás alatt egy fokozatos evolúció útján normális állam és gazdasági rendszerre áttérő Oroszország Romániát nehéz megpróbáltatások elé fogja állítani. Bármilyen távolesőnek látszik is ez a lehetőség, kell, hogy annak elhárítása a román államférfiakat már ma foglalkoztassa s ha talán a román–francia szerződés megkötéséről szóló hírek a lapok beállításában nem is egészen helytállóak, feltehető, hogy Brătianu mostani párizsi tartózkodása alatt ez a kérdés is szóba került.

Ami viszont a kisantant államok húszéves szerződéséről szóló híreket illeti, azt itt általában blöffnek minősítik, mert szerződési kötelezettségeknek ilyen hosszú időtartamra való vállalása a mai viszonyok közt s a kisantant államok szétágazó érdekei mellett nehezen képzelhető el.

Az orosz kérdés előtérbe nyomulása s az angol–francia viszony pillanatnyi elhidegülése nyomán a kisantant mesterségesen felépített egysége – legalább itteni benyomások szerint – máris ingadozni látszott. E tapasztalatok után egy újabb kisantant szerződés összefogó ereje iránt maguk a szerződő államok sem táplálnak illúziókat.

Ami magát a genuai konferenciát illeti, a kormányssajtó nem győzi eléggé kiemelni Brătianu sikereit s egyenesen az ő számlája javára könyveli el az angol és francia álláspont közt mutatkozott szakadékok áthidalását.

Tárgyilagos képet e tekintetben igen nehéz volna alkotni, annyi azonban tény, hogy Brătianu genuai szereplése itt általában jó benyomást tett s azt a nézetet érlelte meg, hogy a miniszterelnök személyes súlya folytán a kisantant vezetése pillanatnyilag Bukarestbe helyeződött át.

Romániának Magyarországhoz való viszonya szempontjából a genuai konferencián folytatott *pourparlék*²³³ nagyon megnyugtatólag hatottak Bukarestben, s ezen időpontban a kormányssajtóban ismételten jelentek meg apró közlemények a magyar–román gazdasági kapcsolat helyreállításáról. Másfelől a legutóbbi na-

²³² razzia, rajtaütés

²³³ Francia eredetű szó, jelentése: megbeszélés.

pokban éppen a kormány félhivatalos orgánjai, az *Indépendance Roumaine*²³⁴ és a *Viitorul*²³⁵ a bécsi *Ardealul* megjelenése kapcsán szembeállítják a magyar propaganda „subverzív irányát” gróf Bethlen István miniszterelnök úr genuai kijelentéseivel s kételyüket fejezik ki a magyarok békés hajlandóságai iránt. [Francia szöveg kimarad – M. R.]

Távolról sincs szándékom e hírlapi cikkeknek messzebbmenő jelentőséget tulajdonítani, mert hiszen Brătianu miniszterelnök csak ma érkezett vissza Bukarestbe, s így ezek a közlemények nem az ő inspirációira vezethetnek vissza. Azonkívül a román sajtó még ma is nélkülozi a tervszerű irányítást. Minthogy azonban e cikkek a kormány lapjaiban láttak napvilágot, s mert egyenesen a miniszterelnök urat aposztrofálják, azok felett elsiklani nem akartam.

A magyar–román viszonyt, mint általában a további politikai fejleményeket illetőleg, valamennyire biztos képet is csak néhány nap múlva lehet alkotni, akkor, amikor Brătianu személyes irányítása Bukarest politikai életének határozottabb karaktert fog adni.

A gazdasági tárgyalások felvételének időpontja is csak ezután lesz ismertes. Az erre vonatkozólag adandó román válasz Brătianunak Magyarországgal szemben követendő politikáját illetőleg már egy bizonyos fokú tájékozással fog szolgálni.

MNL OL K63 230. cs. 184.o. Gépelt másolat.

²³⁴ *L'Indépendance Roumaine*: 1876-tól kezdődően Bukarestben megjelenő francia nyelvű román lap. 1919–1922 között a főszerkesztője Gheorghe Matei Corbescu liberális politikus volt, aki 1922. február és december között Bukarest polgármestere is volt egyben.

²³⁵ A *Viitorul* a Nemzeti Liberális Párt (PNL) országos napilapja volt a két világháború között.

28.

Serédi Jusztinián konkordátum tervezete
1922. június

Concordatum tervezet

A Szentszék és Románia között (Románia katolikus püspökeinek javaslata)²³⁶

I. cikk: A román állam nemcsak a fizikai személyeknek, hanem magának a katolikus egyháznak mint ilyennek, úgymint a törvényes módon a katolikus egyházban felállított jogi személyeknek megadja a jogi lény teljes minőségét azzal a jogosultsággal, hogy az összes ebből eredményező jogokat törvényes képviselői útján az egyházi törvényeknek megfelelően gyakorolhatják.

II. cikk: A katolikus vallás akármilyen rítusban szabadon és nyilvánosn gyakoroltathatik egész Romániában a katolikus egyház törvényeinek megfelelően.

III. cikk:

1.§ A fizikai és jogi személyek, kiket a katolikus egyház törvényei szerint illetékes egyházi hatóságok ki fognak rendelni, teljes szabadsággal bírnak arra nézve, hogy hitsorsaikat a vallásban oktassák és a szentségeket nekik szolgáltassák, továbbá az egyházi és vallási egyéb teendőket végezzék, valamint az egyházbelieket vezessék, mire a maguk törvényes bírói és büntető hatalmát használhatják. (Can 737; 1322.)

2.§ Az állam senkit sem fog megakadályozni abban, hogy a katolikus vallásra áttérjen, vagy a katolikus vallásnak egyik rítusából az egyházi törvényeknek megfelelően áttérjen a másikhoz (Can 1322.)

IV. cikk:

1.§ A Szentszék, a püspökök és a többi egyházi főnökök, amennyiben illetékességükhöz tartozó ügyekről van szó, azon sérthetetlen joggal bírnak, hogy

²³⁶ A konkordátum-ügy történetében a legjelentősebb magyar tervezetet Serédi Jusztinián, akoron kánonjogi tanácsos (1927-től hercegprímás) fogalmazta meg. Ezt a tervezetet Serédi gr. Somssich József vatikáni magyar követ és Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök szorgalmazására készítette el. Kerülni akarták azonban annak a látszatát, hogy a tervezet a magyar kormány álláspontját képviselné. Erre természetesen diplomáciai megfontolásokból volt szükség. Ez a konkordátum-tervezet úgy került a Szentszék elé, mint a romániai katolikus püspökök tervezete. A szöveget biztosan nem vitatták meg a romániai katolikus püspökök, legfeljebb az erdélyi püspökök körében lehetett ismert. Nem tartjuk valószínűnek, hogy Iași püspöke, a későbbi bukaresti érsek Alexandru Theodor Cisar és az akkori bukaresti érsek, Rajmund Netzhammer ezzel a tervvel egyetértett volna. Bővebben: MARCHUT 2014a. 9–11.

egyházi alárendeltjeivel, tudniillik világi papokkal, barátokkal és laikusokkal egy mint az alárendeltek a fellebbvalókkal is személyesen élő szóval, vagy írásban vagy a sajtó útján szabadon érintkezhessenek még akkor is, ha az egyik vagy a másik fél Románián kívül tartózkodnék.²³⁷ (Can 7; 218; 334; 511; 512; 611.)

2.§ Nevezett egyházi fellebbvalóknak egyházi és iskolai ügyekben való levelezése portómentességet élvez.²³⁸

V. cikk:

1.§ A VI. cikkben említett eseteket kivéve Romániában a katolikus egyházmegyéek területe éppenúgy mint a káptalanoké valamint a parochiáké ugyanolyan lesz, mint amilyen az ország megnagyobbodásának idejében volt.²³⁹ Az egyházmegyéek ugyanazon érsekeknek lesznek alárendelve, akik alatt előbb voltak, tudniillik a régi Romániának latin szertartású egyházmegyéi²⁴⁰ a bukaresti érseknek lesznek alárendelve, a volt magyar területen fekvők, azonban közvetlenül a Szent-szék alá fognak tartozni. Ami a többieket illeti, a status quo ante lesz fenntartva.

2.§ Azon egyházmegyéekben, amelyeknek területe politikailag ketté lett vágva, a törvényes püspök megtartja a teljes hatalmát és összes jogait, amelyeket az egyházi törvények szerint gyakorolhatják; ahhoz tartozik az egyházi pásztorutazások joga, valamint azon jog is, hogy az alárendelt egyházi személyeket a szent kánonoknak megfelelően az egyházmegye egyik részéből a másikba áthelyeztetik. (Can 343.)

3.§ Ha azonban a püspök székhelye Románián kívül volna,²⁴¹ kénytelen lesz egyházmegyéje területének részére a VII cikk 1§-ának megfelelően egy vicárius generális-t kinevezni, aki még a püspöki szék üresedésének esetében is egy káptalani püspöki helynök hatalmi jogkörével fog hivatalban maradni. Az utóbbi a Szentszék által lesz kinevezve a VII 1§-ának megfelelően, és addig fog hivatalban maradni, míg a püspöki szék üresedése véget ért. Ha azonban a püspök székhelye román területen fekszik, akkor az illető ország kormányával egyetértve egyházmegyéje levágott területének részére egy vicárius generalis-t fog kinevezni. Egy olyan vicarius felszentelt püspök is lehet (az egyházmegyéek levágott részeinek

²³⁷ Ez a passzus az államhatár által kettészakított egyházmegyéek esetében lett volna fontos. Az egyházmegyéek határainak sértetlenül hagyásával tulajdonképpen a jövőbeni remélt revízióra gondoltak.

²³⁸ Olyan postai küldemény, amelynek szállítási költségét előre kifizették.

²³⁹ Lásd a 237. lábjegyzetet.

²⁴⁰ Órománia területén két latin szertartású katolikus egyházmegye volt: az egyik a Bukaresti Főegyházmegye, melyet XIII. Leó pápa 1883-ban hozott létre, a másik a Jászvásári Egyházmegye, amely 1884-ben jött létre.

²⁴¹ Így volt ez a Csanádi Püspökség esetében.

részére a Szentszék az illető ország kormányával egyetértve a VII cikk 1§-ának megfelelően egy apostoli adminisztrátort fog kinevezni.)

4.§ Az örmény rítusú katolikusok egymint eddig is, az erdélyi püspök fennhatósága alá fognak tartozni.

5.§ Azon parochiák, melyeknek területe politikailag kettévágatott, annak megfelelően egyházilag is lesznek az illetékes egyházi hatóságok által feldarabolva vagy megosztva.

6.§ A katolikus katonáknak akármilyen rítushoz is tartoznának, úgy béke, mint háború idejében, az egyházi gondozás és vallási támogatás biztosítva lesz, amely egy olyan szabályzat szerint lesz megoldva, melyet az összes katolikus püspökök a román kormány hozzájárulásával fognak kidolgozni. Ezen intézmények költségeit az állam fogja viselni. (Can. 451, 3§)

VI. cikk

Az egyházmegyék, a káptalanok és a parochiák felállítása új körülhatárolása, vagy eltörlése, valamint akármilyen egyház hivatalai vagy javadalmai is az egyházi hatóságok által lesznek eszközölve, a katolikus egyház törvényeinek megfelelően. (Can. 214; 216; 392; 1414)

VII. cikk

1.§ A megyés püspökök, valamint az utódlási joggal kinevezett coadjutorok minden katolikus rítusnál, amennyiben külön egyházi törvények avval nem ellenkeznének, a Szentszék által szabadon lesznek kinevezve.

A Szentszék azonban tartozik előbb azon ország vagy országok kormányainál – amelyekhez az egyházmegyék tartoznak informálódni, vajon nincsenek-e politikai kifogások azon személy ellen, akit ő kinevezni szándékszik. (Can. 329. 2§; 332; 350.)

2.§ A címzetes püspökök és káptalanok magasabb és alacsonyabb fokú kánonokjai, továbbá a plébánosok és általában mindazok, akik valamely egyházi hivattal vannak felruházva, valamint az összes javadalmasok – amennyiben erre nézve valamely ellenkezően hangzó egyházi külön törvény nem volna érvényben – az illetékes egyházi hatóságok által és az egyházi törvényeknek megfelelően szabadon lesznek kinevezve. (Can. 148.)

VIII. cikk

1.§ Bárminemű egyházi intézetek megtartják közjogi helyzetüket, amelyek a személyes jogaikon és nem a területi fennhatóságon alapulnak és ennek következtében független a területi változásoktól. Ennek következtében az összes rendházak, amelyek a román területen vannak, egy rendi kongregáció vagy rend-provincia tulajdonában állhatnak, amelyek egyházi felebbvalói Románián kívül tartózkodnak vagy megfordítva.

Ezekben az esetekben is a felebbvalók azon joggal bírnak, hogy a rend tagjait szabadon az egyik rendházból a másikba áthelyezhetik és minden rítusnak megfelelően a *visita canonica* jogát gyakorolhatják. (Can. 501.)

2.§ Új egyházi intézetek vagy házak felállítása az illetékes egyházi hatóságok által lesz a katolikus egyház törvényeinek megfelelően eszközölve. (Can. 492; 498)

IX. cikk

Az egyházi rendek felebbvalóinak vagy alkalmazottainak kinevezése a rend szabályai és az egyházi törvényeknek megfelelően mehet végbe (Can. 506; 507)

X. cikk

Mindenkinek joga van az illetékes egyházi hatóság hozzájárulásával a világi lelkészek vagy szerzetesek közé magát felvétetni és az arra szükséges felszentelésnek magát alávetni. (Can 538; 968; 971; 973)

XI. cikk

1.§ A szükséges vallási és tudományos kiképzés a világi papoknak és a szerzeteseknek a szemináriumokban vagy más ahhoz hasonló iskolákban fog megadatni, mely intézetek a fegyelem, valamint az oktatás dolgában kizárólag az egyházi hatóságoknak és a katolikus egyház törvényeinek megfelelően lesznek alárendelve.²⁴² (Can. 584; 1362; 1317)

2.§ A kettévágott egyházmegyékben a püspök köteles lesz egy olyan clérust kiképezni, amely az egyházmegye különböző részein szükségleteinek eleget tud tenni (Can. 1354), ugyanaz áll azon egyházmegyére nézve is, amelyeknek katolikus lakossága több nemzetiséghez tartozik.

XII. cikk

1.§ Azon egyházi személyek, akik legalább egy kis szemináriumba vannak beírva, még az egyházi tonsura²⁴³ megadása előtt és a szerzetesek még a noviciatus²⁴⁴ idejében is minden katonai szolgálat alól föl lesznek mentve, éppen úgy mint minden egyéb közhivatal alól, amely állásukkal összeférhetetlen volna. (Can. 121, 141 2§, 188. n.6. 614)

2.§ A világi papok és szerzetesek sem büntető, sem polgári ügyben a laikus bíróság elé nem vezethetők az illetékes egyházi hatóság hozzájárulása nélkül.

Azonkívül a végrehajtó laikus hatóság semmi esetre sem veheti el tőlük a nekik járó congruat,²⁴⁵ mely az illetékes egyházi hatóság által megállapítandó. (Can. 120; 121; 614; 2341)

²⁴² Ebben az a félelem tükröződik, hogy a román hatóságok a személyi kérdésekbe beleszólhatnak.

²⁴³ (lat.) tonsúra, kiborotvált kerek folt a katolikus szerzetesek fején. Az egyházi rendbe való belépést megelőző előkészület. A II. vatikáni zsinatig ez az egyházi rend legalsó, előkészületi foka.

²⁴⁴ A szerzetesi fogadalmat megelőző jelöltségi időszak.

²⁴⁵ Kongrua: papi fizetéspótlék, az egyházi forrásból kapott papi illetmény állami kiegészítése.

3.§ A világi papok és szerzetesek jogosultak az egyházi törvények hatályain belül vagyonukról végrendelkezni, és ilyen végrendeletek az állam részéről is érvényesnek fognak elismertetni.

XIII. cikk

1.§ A világi papok és szerzetesek a szent canonnak megfelelően nem csak a polgárháborúk vagy más politikai zavarok okozásától fogják magukat távol tartani, de ilyen akcióknál még közreműködni sem fognak. (Can. 141. 1.§)

2.§ A megyés püspökök kineveztetésük után a román király Őfelségének, vagy kirendeltjének kezébe fogják a hűségesküt letenni egy olyan formula szerint, amely sem az isteni, sem a katolikus egyházi törvényekkel nem fog ellenkezni. Ahhoz hasonló esküt azon államfő kezébe is fognak letenni, amelynek területén egyházmegyéjük elválasztott része fekszik.²⁴⁶

XIV. cikk

A katolikus egyház törvényeinek megfelelően a katolikusok szabadon beiratkozhatnak akármilyen egyházi, vallási, kulturális és kegyes célokat követő egyesületbe. Azonkívül jogukban áll ezekben az egyesületekben az azok által választott tárgyalási nyelvet használni (párizsi convencio 8. cikk).

XV. cikk

A kánoni szabályok értelmében a bárminemű rítust követő katolikusok a templomokban, illetve más szent vagy profán helyeken gyülekezhetnek, hogy ottan egyházi ügyeket tárgyaljanak, azonkívül szinódusokat, congressusokat vagy ahhoz hasonló gyűléseket tarthatnak.

XVI. cikk

A bármilyen katolikus rítushoz tartozó állampolgárok ugyanazon polgári jogokat élvezik, mint Romániának többi állampolgárai (párizsi convencio 8. cikk). Azonkívül a megyés püspökök állásuknál fogva a felső kamarának tagjai lesznek.²⁴⁷

²⁴⁶ Tehát a magyar államfő kezébe.

²⁴⁷ Az 1923-as alkotmány megfosztotta a szenátusban való képviseléstől a négy (gyulafehérvári, nagyváradi, szatmári, temesvári) katolikus erdélyi egyházmegye püspökét. A római katolikusok mindössze egy képviselőt küldhettek a szenátusba a továbbiakban. 1926-ig Majláth püspök volt a képviselő, ekkor azonban Alexander Cisar bukaresti érsek is benyújtotta igényét. A román minisztertanács nem döntött, hanem Rómából kért eligazítást. A Szentszék nem foglalt állást egyik mellett sem, mondván, hogy mind a két főpap egyenrangú. Erre a román minisztertanács úgy döntött, hogy a konkordátum megkötéséig a római katolikus egyháznak nem lesz képviselője a szenátusban. Cisar érsek egy újságírónak elmondta, hogy nem magától jelentette be igényét a szenátorságra, hanem mutatott egy levelet, melyet a kultuszminisztériumtól kapott, hogy jelentse be igényét a szenátori pozícióra. Lásd: A katolikus egyháznak nincs képviselője a bukaresti szenátusban. *Budapesti Hírlap*, 1926. október 20. 3. Végül 1927-től Cisar érsek képviselte a katolikus híveket a szenátusban. Lásd MARCHUT 2020. 53.

XVII. cikk

1.§ A katolikusok házasságai teljesen az egyház illetékessége alá tartoznak, kivéve ilyen házasságoknak tisztán polgári következményeit; ennek következtében a katolikus egyház által érvényeseknek elismert házasságok a polgári hatóság által fel nem bonthatók és a házastársak nem kötelezhetők arra, hogy egymástól különváljanak. Ellenkezően az egyház által érvénytelennek kimondott házasságokat a polgári hatóságok nem fogják érvényeseknek elismerhetni és a házastársakat együttélésre a polgári hatóság nem kényszerítheti. (Can. 1016; 1038; 1110; 1118; sq. 1960)

2.§ Még olyan helyeken és olyan időben is, ahol a kötelező polgári házasság van megállapítva, a halálos ágyon megkötött egyházi házasság érvényesnek lesz tekintve, ámbar a polgári hatóság előtt megtartandó alakiságok mellőztettek.

3.§ Az első és 2. szakaszban mondtak még azon esetekben is alkalmazandók, amelyekben egy katolikus fél egy nem katolikus vagy keresztény vagy nem keresztény féllal köt házasságot. Ilyen esetekben a nem katolikus házastárs által a katolikus egyházi törvényeknek megfelelően adott reversálisok²⁴⁸ törvényes és polgári jogú következményei az állam részéről elismertetnek. (Can 1061; 1071)

XVIII. cikk

1.§ A katolikus szent helyek (templomok, oltárok, temetők) a katolikus egyház kizárólagos illetékessége alá tartoznak és ennek következtében érinthetetlenek; és ilyen helyekre csak a szent canonok által előre látott okokból lehet lépni (Can. 1154; 1160)

2.§ Ahhoz hasonlóan a püspökök, káptalanok, plébánosok, szerzetesek és más az egyház részéről magához tartozóknak nyilvánított fizikai és jogi személyeknek könyvtárai, irattárai és könyvei, valamint a katolikus emlékek érinthetetlennek tekintendők.

XIX. cikk

1.§ A katolikus temetők, a plébániák, szerzetesek, vagy más az egyház által magához tartozóknak elismert fizikai vagy jogi személyeknek kizárólagos tulajdonában fognak maradni. Ott, ahol a katolikusoknak külön temetőjük nincsen, az illető községben lakó katolikusok számának megfelelően nekik a temetőnek egy része kizárólagos használatukra lesz kiutalva. Kivéve olyan helyeket, ahol a katolikusok és a nem katolikusok vegyesen vannak eltemetve, úgy hogy az elválasztás ennek következtében keresztül nem vihető. /Can. 1206/

²⁴⁸ Vegyes házasságok esetén a nem katolikus fél kötelezi magát, hogy katolikus szertartás szerint összeházasodnak és születendő gyermekeiket katolikus hitre fogják keresztelni és nevelni.

2.§ Az egyházi temetés, úgymint a holttestek rituális átvitele a bármilyen rítushoz tartozó katolikusok által az egyház szabályzatainak megfelelően megtartható. (Can. 1304; 1215)

XX. cikk

A katolikus kötelező ünnepnapok olyan községekben, amelyekben a lakosság nagyobb része katolikus, az összes községbeliek által lesznek betartva, amennyiben ez a munka szünetelésére vonatkozik. Azonkívül olyan ünnepnapokon egész Romániában a katolikusok részére biztosítva lesz az ünnepi pihenés, valamint azon jog, hogy ezt a napot az iskolákban a köz- és magánhivatalokban, gyárakban, üzletekben, bíróságoknál és a hadseregben a vallásnak megfelelően ünnepelhessék. (Can. 1248)

2.§ Az 1.§-ban elő írottak azon ünnepekre is alkalmazandók lesznek, amelyek meg lettek szüntetve, de amelyek ugyanazon módon ünnepeltetnek, mint a megszüntetés előtt (X. Pius motu prop. „supremi disciplinae”: 1911. július hó 2.)

XXI. cikk

1.§ A bármilyen rítushoz tartozó katolikusok a közép és magasabb fokú állami iskolákat meg fogják tartani. Ilyen iskolák mindamellet, hogy ugyanolyan jelleggel bírnak, mint az állami iskolák, a katolikus jellegüket is meg fogják tartani, úgymint az autonómiájukat, amennyiben kizárólag az illetékes egyházi hatóságok alá tartoznak, amelyek a könyveket, a tananyagot és a tantermet, valamint a tanárokat ki fogják választani, még akkor is, ha ez utóbbiak csak Románián kívül szerzett diplomákkal bírnak. A tanítási nyelv az lesz, amelyen a tanulók legalább relatív többsége mint anyanyelvet használ, kivéve ha az alapító oklevél másképpen intézkedik. (Can. 1373)

2. § A katolikus iskolák által kiállított bizonyítványok ugyanazon minősítést adnak, mint a bármilyen hasonfokú állami iskola által kiállított bizonyítványok.

3. § A bármilyen rítushoz tartozó katolikusok, bármilyen kategóriába tartozó iskolákat szabadon felállíthatnak avval, hogy ezen iskolák ugyanazt a minősítést adhatják, mint az első és második szakaszban említettek. (Can. 1375; 1376; 1379; – párisi convencio 9. cikk)

XXII. cikk

A szent cónonoknak megfelelően és a katolikus tanulók vallását és szokásait illetőleg az összes romániai iskolák az illetékes egyházi hatóságok felügyelet alatt lesznek, amelyeknek joguk lesz követelni, hogy bizonyos könyvek és tanárok el távolíttassanak, amennyiben ezek a vallás és a jó erkölcsöket veszélyeztetnék. (Can. 1381; 1382)

2.§ Az összes elemi és középiskolákban a katolikus tanulóknak a vallást az anyanyelvükön lesz előadva és ezen tanítás az illetékes egyházi hatóságok-

nak a XXI. cikk első szakaszának értelmében teljesen alá lesz rendelve. (Can. 1373; 1381)

XXIII. cikk

Azon községekben, amelyekben egy katolikus elemi iskola működik, a katolikus állampolgárok nem tartoznak az állami elemi iskolák fenntartásához hozzájárulni. Amennyiben az állami közép- és főiskolák fenntartásáról van szó, a katolikusok egész Romániában fel vannak mentve attól, hogy ezen iskolák fenntartásához hozzájáruljanak.

XXIV. cikk

Az említett egyesületeken kívül az egyháznak joga van fenntartani vagy szabadon felállítani kulturális intézeteket, valamint a jótékonyt és egyéb kegyes célokat szolgáló intézeteket, amelyek a szent cánonoknak megfelelően kizárólag az egyháznak vannak alárendelve. (párizsi convencio 9. cikk)

XXV. cikk

1.§ 1. cikk értelmében a Katolikus Egyháznak, mint ilyennek és az általa ki-rendelt élő vagy törvényes személyek azon sérthetetlen joggal bírnak, hogy az állam minden befolyásától függetlenül vagyont szerezzenek és bírjanak a kánoni szabályzatok által megállapított határokon belül; ehhez az egyháznak azon joga is tartozik, miszerint vallásbelijétől az elérendő egyházi célokra hűséges szolgáltatásokat is követelje. Ennek következtében, az eddig lefoglalt egyházi javak a pót cikk értelmében visszaadandók, vagy értük egy megfelelő kártalanítás fizetendő, mely ezen cikk 2. §-ának értelmében megállapítandó. (Can. 1495; 1496; 1499; 1518 sq. 1529 sq.)

2.§ Az egyházi birtokok eladásának esetében, az államnak joga van azokat az árverés alkalmával tett legmagasabb ajánlat árán megvenni, feltételezve, hogy ilyen módon az egyházi hatóságok által kirendelt szakértők által megállapított minimális ár eléérésék. (Can. 1531)

3.§ Az összes egyházi birtokok és javadalmak jövedelme az illető egyházi hivatal üresedésének ideje alatt is, az egyház jobban megjelölt fizikai vagy törvényes személyek által lesz bevételezendő.

4.§ Az állam kultusz célokra segély összeget fog engedélyezni a Szemináriumok fenntartására valamint a katolikus klérus fizetésének és nyugdíjának fedezésére, nehogy ezen klérusnak kongruája fedezetlenül maradjon. (párizsi conventio 10. cikk)

XXVI. cikk

1.§ A szenthelyek, az iskolák, a püspökök, a kanonokok, a plébánosok és szerzetesek házai teljes adómentességet élveznek.

2.§ Amennyiben a katolikus iskoláknak kulturális céljaik vannak, az állam azok fenntartásához és a tanítók fizetéséhez egy bizonyos összeggel fog hozzájárulni, ugyanazon arányban, amelyben más felekezeti iskolának ilyen segélyösszeget kiutalnak, tekintettel az illető hitfelekezethez tartozó állampolgárok számára. (párizsi convencio 10. cikk)

3.§ Az állam a vallás és közoktatásügyi alap lefoglalt birtokait a pót cikk értelmében vissza fogja adni, vagy a XXV. cikk 2.§-ának értelmében egy megfelelő kártérítést fog fizetni.

XXVII. cikk

Az erdélyi katolikusok egyházi iskolaügyekben való autonómiája épségben marad, sőt mindazon területekre kiterjesztve, amelyek Magyarországhoz tartoztak (párizsi convencio 11. cikk)

XXVIII. cikk

A kegyúri jogból eredményező terhek az illető magánszemélyek által az egyházi törvényeknek megfelelően viselendőek. Ebben a tekintetben az egyház az állam részéről támogatandó.

Mindamellet, a kegyúri jogok csak katolikusok, illetve katolikus személyek útján gyakorolhatók, akik erre nézve a szent cánonok által megkívánt alkalmassággal bírnak. (Can. 1453; 1469)

XXIX. cikk

A jelen concordatumra nézve felmerülő netaláni kétségek az egyházi törvények értelmében elintézendők avval, hogy az egyházi törvények értelmezése kizárólag az egyház illetékességéhez tartozik. (Can. 14.)

XXX. cikk

Ezen concordatum hat hónappal az annak mind a két szerződő fél részéről történt helybenhagyása után hatályba fog lépni.

Pótcikk

1.§ A katolikus püspökök és a szerzetesek képviselőiből a tőlük lefoglalt birtokok arányában összeállítandó bizottság a román kormánnyal tárgyalásokat fog folytatni arra nézve, hogy az egyházi javaknak a kisajátítása, valamint az agrártörvény és a kormánynak egyéb intézkedések által okozott károkért az egyháznak milyen módon nyújtandó a kártérítés.

2.§ A régi magyar terület katolikus püspökeiből összeállítandó bizottság, a román kormánnyal a vallás- és közoktatási alap visszaadására nézve és az egyházzal ezen alap felosztására nézve tárgyalni fog. (Can. 1500)

29.

**Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1922. június 7.**

Tárgy: Az erdélyi magyarok népszövetségi beadványai

Miniszter Úr,

Ezúton tisztelettel tájékoztatom az Excellenciás Urat a következő, Magyarországot érintő kérdésekről:

1) Általános kitekintés a magyar kisebbség kérdésére, a Genfi és magyarországi konferenciára, a Magyarországot terhelő kártérítések, és a propagandára.

Köztudott, hogy a magyar küldöttség meglepetésszerűen, váratlanul vetette fel a Genfi tárgyalások alatt a magyar kisebbség kérdését. Azt is tudjuk, hogyan fogadták a felvetést a központi hatalmak és hogyan szegült ellene a Kisantant.²⁴⁹

A magyar memorandumban felsorolt adatokat szinte kivétel nélkül Jancsó Benedek,²⁵⁰ a Szegedre költözött kolozsvári egyetem tiszteletbeli egyetemi tanára szerkesztette a „Bocskai Szövetség” nevében,²⁵¹ székhelyén. Jancsó Benedek jól képzett személyek segítségével román nyelvet tanít főként magyar fiataloknak, akiket később hazánkba küldenek kémkedni, illetve más romboló jellegű tevékenységet folytatni.

A magyar sajtó sokat foglalkozott a kérdéssel mondván, hogy Gróf Bethlen hatalmas sikert ért el Genfben, különös tekintettel arra, ahogy azt a külföldi sajtó is elismerte, hogy a magyar küldöttség vezetőjének sikerült a magyar kérdés[ben] számára kedvező eredményt elérnie.

Habár ugyanazon véleményen voltak, a zsidó és az ellenzéki sajtó természetesen felhívta a magyar kormány figyelmét arra, hogy miközben a szomszédos országokban élő magyar kisebbség jogérvényesítése mellett harcol, a magyar

²⁴⁹ A genovai konferencián jelenlévő magyar delegáció – melyet előbb Bethlen István, majd Bánffy Miklós vezetett – igyekezett kihasználni az alkalmat a kisebbségi kérdés nyílt megvitatására is. A politikai bizottságon belül lett volna erre lehetőség, de az érdemben nem foglalkozott a témával. Lásd SERES 2001. 400.

²⁵⁰ Jancsó Benedek, nagynyúttódi (1854–1930) pedagógus, publicista, kisebbségtörténeti szakíró. A Bocskay Szövetség szakértője volt.

²⁵¹ Bocskay Szövetségről lásd a 188. lábjegyzetet.

kormány elnézi, hogy a magyarországi zsidók jogfosztottak. A Genfi találkozóról visszatérve Gróf Bethlen a következőket nyilatkozta: „Nem találtam támogatásra és nem sikerült felkelteni a magyar nemzetek érdeklődését sem...”

Dicsérték az angol miniszterelnököt, mivel szándékai közt Franciaország feltétlen elszigetelését vélték felfedezni, aminek alapján szárnyra kapott Magyarországon a reménység, hogy ha George Lloyd sikerrel jár, Magyarország felszabadulhatna a kártérítés megfizetésének kötelezettségétől. Viszont a „Szózat,” félig-meddig hivatalos kormánylap május 13-i számában többen is csodálkozásukat fejezik ki, hogy a Genfben elhangzott ígérek ellenére, Magyarország meglepetten tapasztalja, hogy továbbra is követelik a kártérítést, és mindez kizárólag a román fél nyomásgyakorlásának köszönhető, és a vélemény alátámasztására érvként azt említik, hogy a Párizsi Bizottság nem hajlandó felszámolni az „oláhok” okozta károk[at] és ennek ellenértékét levonni a hadisarcból, amit Magyarország köteles teljesíteni.²⁵² Ugyanakkor a *Pester Lloyd* a magyar társadalom egészét vádolja és teszi felelőssé a Magyarországot sújtó újabb katasztrófa miatt, mivel nem tett elég erőfeszítést a nyugat meggyőzésére. Az újabb sorscapásért nem más mint a román sajtóiroda machinációjának eredménye [sic!]. „Pester Lloyd” nem elégszik meg az ilyen irányú tiltakozás hangoztatásával, hanem ellentámadásba lendülve kifejti, hogy az 1919-es katonai beavatkozásával Románia semmiképpen nem segített Magyarországon, mivel a bolsevizmus már akkor megjelent Magyarországon, amikor a román hadsereg előretört Kolozsvár felé. A hadműveletnek köszönhetően kellett a Károlyi²⁵³ kormánynak leköszönnie és ezt követően került hatalomra a Kun Béla rendszer. Az újság arra is emlékezteti olvasóit, hogy a civilizált világot mélységesen felháborította a románok fosztogatása, valamint hogy a Legfelsőbb Bizottság 12 tiltakozó dokumentumot küldött Romániának, így próbálta megelőzni előretörését, vagy később siettetni kivonulását. Következésképpen, Magyarországot igaztalanul foglalták el és ma is igazságtalanság, hogy nem veszik figyelembe a román megszállás alatt elszenvedett károkat.

Május 17-én jelenik meg a „*Pester Lloyd*-ban” Dr. Gustav Gratz,²⁵⁴ volt külügyminiszter írása, amelyben felhívja az antant figyelmét a hatalmas veszélyre, mely Közép-Európára leselkedik, amennyiben könyörtelenül, kíméletlenül követelnék Magyarországtól, hogy szolgáltatassa vissza a szarvasmarha állományt és

²⁵² A jóvátételi bizottság június 10-ig követeli az állatjóvátétel kiszolgáltatását. A külföldi kölcsönre vonatkozó kívánságot elutasították. A jóvátételi bizottság gazdasági represszáliákkal fenyegetőzik. *Szózat*, 1922. május 13. 1.

²⁵³ Károlyi Mihály

²⁵⁴ Nincsen Gratz Gusztávnak cikke a *Pester Lloyd* 1922. május 17-i számában. Május hónapban van néhány általa írt cikk, de egyik sem foglalkozik ezzel a kérdéssel.

a Kártérítési, Jótételti Bizottság tagjait bürokratáknak titulálva leszögezi, hogy elfogadhatatlan Magyarországból bűnbakot csinálni mások, idegen tényezők által elkövetett hibák miatt és újból rámutat arra, akárcsak korábbi cikkében, hogy a bolsevizmus megjelenése Magyarországon kizárólag Románia számlájára írható.

Ez az egyik téma azok közül, amelyeket a nyugati sajtó ellenünk szólva közlésezes majd a közeljövőben.

A szarvasmarha állománnyal kapcsolatosan a Kormány elterjesztette az állhírt, miszerint sikerült kieszközölniük, hogy néhány hónappal elhalasszák az állomány beszoaláltatását. Valójában a Kormány elkötelezte magát, hogy június 15-ig átadja Görögországnak, Olaszországnak és Jugoszláviának a lovak egy részét és megkérte a párizsi Kártérítési Bizottságot, hogy ne engedjék meg a hír terjesztését a sajtóban, mivel nagy károkat okozhat a választások előestéjén. Bizalmasan közlöm Excellenciás Úrnak, hogy Gróf Bethlen nemrég találkozott Budapesten Olaszország követével,²⁵⁵ akit arra kért, hogy járjon közbe Párizsban a szarvasmarha állomány átadásának halasztása érdekében. Olaszország képviselője Romába utazott ez ügyben. Gróf Bethlen arra számít, hogy időt nyer, majd pedig kedvezményt, előnyt Magyarország számára a kötelező kártérítés tekintetében.

A fentebb leírtakból kiemelendő, hogy Magyarország elégedetlen a Genfben elért eredményekkel úgy a kártérítés, mint a kisebbségek ügyében.

Következésképpen átgondolja a harci stratégiáját és a küzdelemben használt eszközöket, a propaganda szervezetén keresztül szándékozik napirenden tartani a két kérdést. Ennek érdekében adatokat gyűjt, főként a kisebbségekről, melyek segítenek felkészülni a Nemzetek Szövetsége által szervezett tárgyalásokon.

Múlt héten került sor egy tanárokból és értelmiségiekből álló, a külföldi újságokban terjesztett propagandával foglalkozó csoport szokásos találkozója a budapesti Café Centralban. A összejövetel egyik résztvevőjétől megtudtam, hogy a következő francia újságírók érdekeltek a magyar ügyben:

- 1) Tavernier,²⁵⁶
- 2) Jean de Bonnefon,²⁵⁷

²⁵⁵ Gaetano Castagneto di Caracciolo

²⁵⁶ Eugene Tavernier (1854–1928) francia újságíró, a katolikus *L'Univers* című lap publicistája volt.

²⁵⁷ Jean de Bonnefon (1866–1928) francia újságíró, író, katolikus egyházpolitikai írásai jelentősek. Bonnefon már 17 éves korában Magyarországon járt és meglátogatta Petőfi szülőházát, azt követően több mint húsz alkalommal járt hazánkban. 1922-ben megjelent könyvében (*Voyage d'exploration dans la Hongrie inconnue*) Magyarország érdekében szólalt fel a trianoni békeszerződés igazságtalanságai ellen. Lásd BIRKÁS 1942.

- 3) Le Go, a *Le Temps* újságírója, jelenleg Budapesten tartózkodik,
- 4) Algazi,²⁵⁸ aki ugyancsak a „*Le Temps*” újságírója és akit az Excellenciás Úr ismer.

Különben több ízben is jelentettem, hogy Magyarország mesés összegeket költ a külföldi sajtó és különböző országokban élő oszlopos személyiségek megnyerésére. A következő személyek a Magyar Külügyminisztérium megbízására a külföldi sajtóban megjelenő románellenes propagandához gyűjtenek anyagot:

1) Jancsó Benedek,²⁵⁹ tiszteletbeli egyetemi tanár, számos románellenes propagandát közlő cikk szerzője,

2) Gagyí Jenő,²⁶⁰ az Állami Levéltár tisztviselője, kirendelt előadó a Külügyminiszternél, területe a román kérdés.

3) Veress,²⁶¹ miniszteri tanácsos, hosszú ideig Romániában élt és a közelmúltban megállapodásra jutott a „*Cartea Românească*” kiadóval több román nyelvű irodalmi munka megjelentetésére. Ugyanakkor, egy bukaresti születésű Crița nevű személlyel együtt tervezik, hogy a budapesti magyar–román kereskedelmi kamarához kerülnek. Mindkettő Gróf Bethlen bábuja és a magyar ügy elkötelezettje. A három propagandista magyar naptárat és más propagandaanyagokat készített elő. Ezeket az anyagokat hamarosan Erdélybe küldik.

4) Bothár Árpád,²⁶² az Állambiztonság számára ismerős személy, aki május 18-án jelentkezett a Nemzeti Múzeumnál, hogy Jancsó Benedek számára kimásolja a *Foaia Poporului*-ból az 1918-as Gyulafehérvári nagygyűlés határozatait. Úgy tűnik a nevezett személyek a bécsi *Erdély* nevű lap propaganda anyagainak közlésével egyidőben készülnek elindítani saját propagandájukat.

Ami a lapot illeti, értesülésem szerint szász és sváb diákok szerkesztik. A diákok felajánlották szolgálatukat a bécsi székhelyű össznémet és katonai pártnak, amely nem egyéb, mint a Német Párt fiókpártja. Úgy tűnik, céljuk Erdély autonómiájának megvalósítása majd az osztrák–német tömbhöz való csatolása, így biztosítva a német elem felülkerekedését, dominanciáját, felsőbbrendűségét Erdély területén. Folytatódik az utódállamok közigazgatásának hiteltelenítésére, valamint a magyar kultúra felsőbbrendűségének bizonygatására irányuló külföldnek

²⁵⁸ Léon Algazi (1890–1971). Ő azért lehetett ismerős a román külügyminiszternek is, mert romániai születésű (a Giurgiu megyei Epurești-ben született) zsidó származású francia zeneszerző is volt.

²⁵⁹ Lásd a 250. lábjegyzetet.

²⁶⁰ Gagyí Jenő (1880–1936) író, levéltáros.

²⁶¹ Veress Endre (1868–1953) történész, gyermekkorában Bukarestben nevelkedett.

²⁶² Botár Árpád (1883–1965) katonai hírszerző, újságíró. 1921-ben Bécsben szerkesztette az *Ardealul* című magyarbarát periodikát.

szánt propaganda. A propaganda eszközei a népművészeti kiállítások, melyeket Angliában és Amerikában terveznek bemutatni. A kiállítások célja megmutatni a régi Magyarország tárgyi termékeit [sic!], amivel megtéveszteni kívánják a nyugati közönséget a valódi magyar művészetet illetően. Jelentettem korábban, hogy jelenleg nagy lendülettel szervezik a Londoni kiállítást. Nem zárhatom le a kérdés ismertetését anélkül, hogy felhívnam Excellenciás Uram figyelmét arra a jellegzetes következtetésre, ami a genfi konferencián²⁶³ Bethlen gróf közvetítésében elhangzott eszmék természete és azoknak Magyarországra történő visszajövele utáni kifejezése között feszül. Genfben megpróbálta bizonyítani I. C. C. Brătianunak, a román miniszterelnök úrnak, valamint E. Beneş úrnak,²⁶⁴ hogy szükségszerű folytatni Magyarországgal a normális, természetes kapcsolatokat. A külföldi újságíróknak igyekezett a konszolidációról, fejlődésről, a vezetői egységről, a szocialisták részvételéről a törvényhozásban, a háborút túlélő rendkívüli állapot megszüntetéséről, stb. beszélni. Genfből táviratozott a budapesti kormánynak, értesítve azt, hogy nagyon elégedett a román kormányfővel folytatott tárgyalások eredményével.

Visszatérte után két nappal, Debrecenben mondott beszédében hevesen támadta Romániát, mondván, többek közt, hogy: „amíg a Kárpátokban folyó patakok az oláh elnyomásban szenvedő magyarok véres könnyeit hordják, nem beszélhetünk Magyarországra és Románia közeledéséről.”

2) A német–orosz szerződés és a magyar sajtó viszonyulása ehhez

Az Ön megbízottja, Davidescu az országon kívüli tartózkodása alatt az 1064. számú, IV. 19.-én kelt kódolt táviratban jelentette az Excellenciás Úrnak, hogy egy este alkalma nyílt meghallgatni egy beszélgetést a Pannónia vendéglőben, amelyen Hegyeshalmi úr,²⁶⁵ [kötés miatt olvashatatlan – M. R.] kereskedelmi miniszter és két prefektus vettek részt. A miniszter magyarázta, hogy Gróf Bethlen azért késlekedik visszatérni Genfből mert az orosz–német szerződés [kötés miatt olvashatatlan – M. R.] előtt és ezért kénytelen Genfben maradni, mert szeretné tudni, milyen benyomást kelt a hír a konferencia résztvevőiben.

Minden igyekezetem, illetve sok Budapesten tartózkodó kolléga igyekezete ellenére nem sikerült megtudni, hogy végül is a foglyokra vonatkozó szerződésen kívül Magyarország kötött-e valamiféle szerződést a Szovjet-Oroszországgal?

²⁶³ Lásd a 230. lábjegyzetet.

²⁶⁴ Eduard Beneş

²⁶⁵ Hegyeshalmi Lajos (1862–1925) 1919-ben a Friedrich István vezette kormányban kereskedelemügyi miniszter volt, majd 1921-ben a Bethlen-kormányban ideiglenes pénzügyminiszter.

Jelenleg Rigában tartózkodik a magyar külügy egyik tisztviselője, akit szerződéskötéssel bíztak meg. Viszont rangja és életkora biztosíték lehet arra nézve, hogy megbízása az említett orosz–magyar szerződésre is kiterjedhet.

Többször is jelentette, hogy Magyarországon elterjedt az elképzelés, hogy Oroszország segítségével vissza lehet szerezni Erdélyt. Ezért sok fontos személy szeretné, ha minél előbb létrejönne egy magyar–oroszkereskedelmi egyezmény.²⁶⁶ A sajtó közlései szerint már sor került az egyezmény aláírására.²⁶⁷ A hírt több újság megerősítette még azután is, hogy Gróf Bethlen megcáfolta. A német lapok arról tudósítanak, hogy Oroszország kukoricát szándékozik importálni Magyarországról, míg ez *de iure* elismeri. Azonban bizonyított tény, hogy Magyarország kéz alatt 1500 vagon lisztet szállított Oroszországba néhány héttel korábban.

Az orosz–német szerződés szívélyes fogadtatásban részesült tágabb közönség körében és azóta gyakran hallani, hogy talán jó volna, ha Magyarország követné a német példát.

A sajtóorgánumok is a maguk során leplezetlen örömmel üdvözlötték az orosz–német szerződést. A *Pester Lloyd* több cikket közölt²⁶⁸ Apponyi Albert és Földes Béla,²⁶⁹ egyetemi tanár és volt átmenetgazdasági tárca nélküli miniszter tollából. Ugyanakkor, Rákosi Jenő²⁷⁰ több cikket is közölt saját lapjában a „Budapesti Hírlapban,” melyekben méltatja Németország és Oroszország ilyen értelemben vett felszabadulását. Továbbá kifejti a magyar álláspontot, valamint ismerteti következtetését, miszerint a gazdasági egyezményt az Antant kegyetlen egoizmusának áldozatai kötötték és a szerződés, végső kétségbeesés esetében könnyen átalakulhat és lehet belőle katonai megállapodás – aminek felfoghatatlan, hallatlan következményei lehetnek.²⁷¹

²⁶⁶ Ekkor ez a magyar politikai vezetés számára még nem volt járható út, ahogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele sem sikerült. A magyar–szovjet kapcsolatokról lásd SERES 2010.

²⁶⁷ Bánffy Miklós külügyminisztert május 5-én felkereste Genovában Brătianu miniszterelnök és gazdasági kérdésekről tárgyaltak. Lásd A román miniszterelnök Bánffynál. *Budapesti Hírlap*, 1922. május 5. 5.

²⁶⁸ Die Landwirtschaftlichen Arbeiter und die Genfer Arbeitskonferenz. *Pester Lloyd*, 1922. május 26. 6.

²⁶⁹ Földes (Weisz) Béla (1848–1945) közgazdász, egyetemi tanár. 1917. augusztus 18-tól 1918. május 8-ig átmenetgazdasági tárca nélküli miniszter volt.

²⁷⁰ Rákosi (Kremsner) Jenő (1842–1929) író, publicista, színházigazgató. Életéről, munkásságáról bővebben: SIROS B. 2018.

²⁷¹ Összetűzés az orosz kérdés miatt. *Budapesti Hírlap*, 1922. május 3. 4.; Hazaérkezett a magyar delegáció. *Budapesti Hírlap*, 1922. május 10. 4.

A fentebb említett cikkekben érezhető a szerzők félelme is, hogy a szerződés közlése nehogy diplomáciai bakinak minősüljön, mivel a hír megerősítheti a francia–angol kapcsolatokat, azaz két olyan ország közötti viszonyokat, amelyek esetében a félreértések szinte a teljes szakításhoz vezettek.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 43. Belpolitika 151–154. f. Gépelt eredeti.

30.

Rubido-Zichy Iván jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek Bukarest, 1922. június 23.

Tárgy: Vörnle követségi titkár jelentése temesvári útjáról

Mellékelve van szerencsém Nagyméltóságodnak Vörnle követségi titkár²⁷² két felterjesztését, amelyekben az általam elrendelt temesvári útja alkalmával tett tapasztalatairól számol be. A jelentések egyikében a temesvári nemzetiségi politikai állapotokat rajzolja, míg a másik Temesvárott felállítandó magyar konzulátusról szól.

A jelentésekhez általánosságban megjegyezni valóm nincsen és azok tartalmával teljesen egyetértek.

Különösen bátor vagyok Nagyméltóságod figyelmét felhívni a bánáti politikai helyzetről szóló jelentésnek a temesvári piarista gymnasiumra vonatkozó részére. Az ott javasoltakat a magam részéről is mindenestre pártolhatónak vélem.

Végül bátor vagyok a jelentés utolsó bekezdését külön is Nagyméltóságod kegyes figyelmébe ajánlani, amely magas rangú politikai személyeknek a titkos jelentések kezelése körül elkövetett elővigyázatlanságokra vonatkozó panaszairól ír.

Hozzáteszem még, hogy Vörnle követségi titkár Temesvár környékén született és fiatalságának nagy részét Temesvárott töltötte, úgyhogy az ottani társadalmi rétegekkel meleg személyes kapcsolatban van.

²⁷² Lásd a 186. lábjegyzetet.

Melléklet 1. Vörnle János jelentése Rubido-Zichy Ivánnak, Bukarest, 1922. június 19.

Tárgy: A temesvári konzulátus²⁷³

Nagyméltóságod utasításához képest a Temesváron létesítendő konzulátus ügyében összeköttetésbe léptem az összes tekintetbe jövő emberekkel. Tárgyalásaim eredménye, hogy a Temesváron felállítandó magyar konzulátus szükségességéről a kereskedelmi és iparkamara fogja a román kormányt meggyőzni. A kamarai elnök reméli, hogy sikerülni fog az ügynek Cosma közmunkaügyi minisztert,²⁷⁴ temesvári (liberális párti) képviselőt is megnyernie. Adott pillanatban a sajtó is meg fog mozdulni és úgy a *Temeschwarer Zeitung*, mint a *Temesvári Hírlap* cikksorozatokban fogja az ügyet napirenden tartani. Glattfelder püspök²⁷⁵ pedig értesíteni fogja Nagyméltóságodat, ha elérkezett az időpontja annak, hogy a követ úr is szóvá teheti a konzulátus felállításának kérdését.

Itt akarom megemlíteni, hogy egy Bánátban szerepet játszó egyéniség monddta nekem, hogy „a délvidéki magyarság lelki szenvedésein már az is lényegesen könnyítene, ha volna egy biztos hely, ahol kipanaszolhatnák magukat.”

Melléklet 2. Vörnle János követségi tanácsos jelentése Rubido-Zichy Iván követnek, Bukarest, 1922. június 19.

Tárgy: A bánáti politikai helyzet

A délvidéki politikai helyzet teljes megértéséhez szükségesnek tartom, hogy visszaszanyúljak az összeomlásig, mert csakis az eseményeknek a chronológiai összefoglalása domboríthatja ki a mentalitásnak azon változatát, amelyen az ottani német lakosságnak az intelligenciája az utóbbi három esztendőn átment.

Szándékosan beszélek csak az intelligenciáról. A nép lelkülete és érzelmei nem változtak. A sváb paraszttal vele született nehézkesség és konzervativizmus

²⁷³ A temesvári konzulátus létesítése nemcsak magyar, hanem német részről is felmerült. A temesvári német konzulátus 1922 novemberében kezdte meg működését. Lásd: Német konzulátus Temesváron. *Ellenzék*, 1922. november 1. 4.

²⁷⁴ Aurel Cosma (1867–1931) a bánáti románok vezéralakja, képviselőjük a gyulafehérvári nemzetgyűlésen. Munkaügyi miniszter 1922. január és 1923. október között.

²⁷⁵ Lásd a 151. lábjegyzetet.

nem engedi, hogy rövid három év alatt kivetkőzzék abból a szellemből, amelyben nevelkedett. Mint a múltban, úgy jelenleg is őszintén magyarbarát, a románokat megveti, aminthogy a háború előtt megvetette, hiszen azelőtt az oláhság fogalma egyenrangú volt az ő szemében a tolvaj cigányéval. A román csendőrtől, de főképp a botbüntetéstől azonban nagyon fél, amiért is teljesen passzív viselkedik s ellenállást mindaddig nem is fog kifejtteni, amíg nem bántják a földjeit, amit a románok egyenlőre nem terveznek.

Korántsem akarom azt állítani, hogy ez a kép a közeljövőben nem fog megváltozni. Ellenkezőleg, én a nép lelkületének megváltozását mint közeli valószínűséget fogom fel, mert akarva-nem akarva, szinte öntudatlanul követni fogja az egykor oly harcos magyar függetlenségi programon álló vezéreit, akiknek magyarságából jelenleg már csak a múltjuk maradt meg.

Célzok Muth Gáspárra²⁷⁶ és Blaskovics apátra,²⁷⁷ mert hiszen mögéjük tömörül a Délvidék németajkú lakossága. Sem az ú.n. német sváb néppártnak,²⁷⁸ amelyről még alább lesz szó, sem pedig a jelenleg csak csírájában lévő agrárszocialista pártnak nincsen komoly talaja. Viszont a magyar párt tökéletes szervezetlensége következtében szerepet nem játszik, pedig a városi lakosság zömére támaszkodhatna.

Muth és Blaskovics már nem azok az emberek, akiket múlt szereplésükből ismerjük. Már nem azon az alapon állnak, amelyből kifolyólag az összeomlás után megalkották a sváb autonomista pártot,²⁷⁹ amely mindaddig, amíg a wilsoni elvek²⁸⁰ szappanbuboréka szét nem fozlott, sváb köztársaságról álmodott,²⁸¹ majd autonómiát remélt, mindkettőt abban a hitben, hogy ezen az úton a Délvidék meg lesz menthető Magyarország számára. Ettől az eszmétől fokozatosan eltávolod-

²⁷⁶ Kaspar Muth (1876–1966) bánáti sváb származású politikus volt. 1918 végén a sváboknak autonómiát követelt, de Magyarország területi integritása mellett szállt síkra. Lásd HOCKI 1940. 45–55.

²⁷⁷ Blaskovics Ferenc (1864–1937) apátkanonok, prelátus, országgyűlési képviselő. Vezéregyénisége volt a bánáti sváb mozgalomnak.

²⁷⁸ Deutsch-Schwäbische Volkspartei – a bánáti németek politikai képviselőjére jött létre 1919-ben Michael Kausch elnöksége alatt.

²⁷⁹ 1920 májusában alapították meg a Schwäbische Autonomie-Partei-t. Elnöke Kaspar Muth volt és a bánáti németek autonómiája volt az egyik fő törekvésük. Lásd HOCKI 1940.

²⁸⁰ Wilsoni elvek – népek önrendelkezési elve. Thomas Woodrow Wilson 14 pontos tervét a békejavaslatról 1918. január 8-án hirdette meg az amerikai szenátus és képviselőház közös ülésén.

²⁸¹ A köztársaság gondolata 1918–1920 között az egykori történelmi Magyarország több pontján is felmerült lehetséges alternatívaként. Elsősorban így próbálták megóvni Magyarország területi integritását. Ablonczy Balázs fogalomhasználatával élve ún. „kérészállamok” jöttek létre. Az egyik ilyen volt az állítólagos Bánáti Köztársaság. Erről bővebben lásd MARCHUT 2021.

tak; eleinte sváb alapon szervezkedtek (amit kifogásolni nem lehet, mert hiszen Románia területén belül számukra más út nem járható), jelenleg azonban már német nemzeti alapon állnak, céljuk egy egységes, erős német kisebbség megalakítása, amely kizárólagosan német érdekeket képviselne és csakis a romániai némettség minél előnyösebb elhelyezkedését tartaná szem előtt. Nem magyarok ők már, akiknek azelőtt vallották magukat, hanem csak magyarophilek. Fel kívánják ébreszteni a svábság faji öntudatát, kizárólag német szellemben kívánják nevelni az ifjúságot, mert „sohasem történhetik meg többé, ami az összeomlásig megvolt, hogy az itteni némettség virágát egy idegen nemzet szakassza le.”

Ezen törekvésüket hathatósan támogatja – öntudatlanul – a román politika. A hivatalos körök szeme még mindig mintegy hipnotizálva mered a földön fekvő és mozdulni sem merő, de nem is tudó magyarságra, csak azt figyeli és mindent favorizál, ami a németséget a magyarságtól elválaszthatja. Így megszüntették a tanszabadságot, a szülőnek nem engedik meg, hogy maga válassza gyermeke iskoláját. Németajkú – sőt amint nekem mondták – német nyelvű gyermeknek német iskolát kell látogatni, ahol német szellemben nevelkedve, idővel minden kapcsolatot elveszít a magyarsággal. Egy generáció nő így fel, amely az elemi oktatástól a legfelsőbb tanulmányokig németül nevelkedve, idővel teljesen idegen lesz a magyarsággal szemben. Erre a generációra alapítják Muthék a jövő politikájukat, mert „ne gondolja a magyar kormány, hogy ha egy európai constellatio következtében mi megint együvé kerülnénk s a régi kapcsolatot ismét felvehetnénk, – amit szívesen tennénk – ez a régi rendszer folytatását jelentené. A faji öntudatára ébredt németségtől senki többé el nem veheti azon jogokat, amelyeket most bír. Ha Magyarországgal ismét kapcsolatba jutnánk, az csak a némettség faji, nemzeti, kulturális és adminisztratív jogainak teljes elismerésével történhetik.”²⁸² Kérdésemre, hogy ez alatt végeredményben mi értendő, azt a vontatott választ nyertem, hogy egy újabb kapcsolat csakis a cantonális rendszer alapján képzelhető el. Más tárgyra tértem át, mert eme kérdés feszegetését időszerűtlennek tar-

²⁸² Ez a gondolatmenet a dualista magyar nemzetiségpolitika bírálata és egyben annak érzékelése is, hogy a némettség számára nem elsősorban az államhatárok, hanem saját jogainak az érvényesülése a fontos. A némettség öntudatra ébredése, pontosabban ébresztése nem jellegzetesen bánáti sváb jelenség, gyakorlatilag ez a folyamat zajlott le minden német kisebbségi csoport esetében a térség államaiban és minden olyan államban, ahol német kisebbség élt. A kisantant államaiban viszont fokozatosan érvényesült, mert az adott államok a németek erősítésével akarták visszaszorítani a magyarság pozícióját mind kulturális, mind politikai, mind gazdasági téren. Tehát valóban egy erőteljes disszimilációs folyamat vette kezdetét az első világháború végével ezekben az országokban. Aztán az 1930-as évek második felétől ez az öntudatra ébredés talaja volt a német kisebbségi csoportok radikalizálódásának a hitleri Németország támogatásával. Lásd TILKOVSKY 1997.

tottam s különben is az „evés közben jön meg az étvágy” igazsága Muthékon is be fog bizonyulni és terveiket – a politikai viszonyok időbeli alakulása szerint – jobbra vagy balra még többször meg fogják változtatni.

Mindez azonban a jövő zenéje. Muthék jelen politikájának vezérgondolata, amint azt már fentebb érintettem, egy egységes, erős, német kisebbségi párt szervezése, amelyen belül a „testvérharcok” kiküszöböltetnének. Ezért a Nagy-Romániában élő németeket a „Deutsch-schwäbische Volksgemeinschaft”-ban egyesítették; az egyes törzsek (szász, sváb, bukovinai és besszarábiai németek) élén egy-egy megválasztott Volksrat áll. Utóbbiak a „Verband der Deutschen Großrumänien”-ban [sic!] olvadnak egybe, amelynek ismét van egy tanácsa, amelybe az egyes törzsek képviselőket küldenek. A parlamenti képviseletet pedig a „Deutsche Parlamentarische Gruppe” látja el, amely jelenleg a Romániában lakó összes németiség számára egy közös nemzeti programot dolgoz ki.

Amennyiben sikerülni fog ezzel minden árnyalatot kielégíteni, úgy hihetőleg az egységes pártba fog olvadni a jelenleg még Muthékkal hadilábon álló (pángermán) sváb-német néppárt, amelynek nincsen ugyan sok követője, de amely mozgékony és hangos vezérei és közismerten romanophil érzelmei következtében taktikai előnyben van. (Vezetők: Kausch,²⁸³ volt magyar kultuszminiszteri miniszteri tanácsos, jelenleg hasonló minőségben román szolgálatban; Röser az „Agricola” igazgatója,²⁸⁴ jelenleg letartóztatva; Metz volt cs. és kir. őrnagy,²⁸⁵ Lufert és Orendi.²⁸⁶)

Az a kérdés ezek után, hogy mi a délvidéki magyarság feladata, mit kell tennie, hogy a mindenfelől előretörő és létét veszélyeztető árral szemben megküzdjön?

Én a feladatot kettősnek látom: Az egyiknek a jelennel, a másikkal pedig a jövővel kell számolnia.

Ami a jelent illeti, a legelső feladat a magyarság megszervezése. Amíg a román szuronyokon nyugszik a hatalom, addig ésszerűen más nem tehető, mint-hogy a magyarság a román állam keretein belül mint kisebbség szervezkedik. Kell, hogy mindenki, tehát úgy a románok, mint a németek s általában az egész világ tudatára ébredjen annak, hogy a Délvidéken a magyarság nem pusztult ki, hanem hogy vele mint politikai és gazdasági faktornal kell számolni. Csak ez esetben van kilátás arra, hogy a magyarokkal szemben tanúsított bánásmód javulni

²⁸³ Lásd a 278. lábjegyzetet.

²⁸⁴ Az Agricola egy mezőgazdasági eladási szövetkezet volt, melynek igazgatója Röser János volt. Lásd *Központi Értesítő*, 1923. 17. szám. 1923. április 26. 495.

²⁸⁵ Talán Metz Rezső (Rudolf) katonatisztról lehet szó.

²⁸⁶ Viktor Orendi-Hommenau (1870–1954) publicista, kultúrpolitikus.

fog s csakis céltudatos munkával érhető az el, hogy a jövő választások egyikén a magyarság számbeli és erkölcsi súlyának megfelelő képviselőhez jusson.

A jelenlegi laza szervezet ezen célt nem képes kielégítőleg szolgálni, a délvidéki magyarság élén álló (bár felette tiszteletre méltó) személyek nem bírnak azokkal az organizatorikus tehetségekkel, amelyeket ilyen válságos idők megkívánnak. A magyarok részéről Temesváron csak panaszokat, csak sóhajokat hallottam: sehol egy öntudatos mondatra, egy célirányos gondolatra nem akadtam. Ha sikerülne Temesváron egy konzulátust felállítani, amelyre a magyarság erkölcsiileg támaszkodhatna, amely a fonalakat a kezébe vehetné és irányíthatná, nem kételkedem benne, hogy ezen a bajon rövidesen segítve lenne. Amennyiben azonban egy ilyen külképviseleti hatóság létesíthető nem volna, a kolozsvári „Magyar Szövetségnek” volna a feladata a Délvidékre nagyobb gondot fordítani. Ámbár bizonyos, hogy Erdély visszacsatolásával a Délvidék geographiai helyzeténél fogva automatikusan esik vissza az anyaországához, mégsem látszik közömbösnek az, hogy annak idején politikailag milyen helyzetet találunk ottan. De addigra is: a Románia határain belül megvívandó harcok szempontjából is kíváncsi voltam, hogy a délvidéki magyarság az ottani magyarophil lakossággal együtt (vagy külön, de egymással kooperálva) vonuljon a közös ellenség ellen.

A másik feladatot abban látom, hogy a mostan felerődülő németajkú lakoságnak elidegenedését a magyarságtól megakadályozzuk. Erre két fegyver van a kezünkben: a papság és az iskola. A falusi papság kellő tapintattal fellépve célirányos munkát végezhet e téren, anélkül, hogy ezzel a román hatóságokkal összeütközésbe kerülne. A másik fegyver az iskola, illetve a temesvári piarista gymnasium, amely a Bánát egyetlen magyar nyelvű középiskolája. Kíváncsi lennék látnám, hogy a gymnasium vezetőjét rendfőnöksége révén kényszeríthetnénk arra, hogy parallel német osztályokat létesítsen. Ezzel egyrészt port hintenének a románok szemébe, akik ebben az irredentizmussal gyanúsított papok behódolását és a tényleges körülményekkel való megalkuvását látnák; másrészt lehetőségessé válnék, hogy a németajkú gyermekek a fennálló rendelkezések értelmében német iskolába járva ott magyar szellemben nyerjenek oktatást s a közös órákban (torna, játék) a parallel magyar osztályok növendékeivel jutván kapcsolatba nemcsak a magyar nyelvet sajátítanak el, hanem az a szellem is erősíttetnék, amelyet a tanárok beléjük oltanak. Távol áll tőlem az a szándék, hogy a tanítási nyelv fontosságát alábecsüljem, mégis azt hiszem, hogy végeredményben nem az oktatás nyelve, hanem a szelleme az, amely az ifjúságnak fogékony lelkiületét alakítja.

Itt kell megjegyeznem, hogy amennyiben fenti terv illetékes helyen felkaroltatnék, erős ellenállással kell számolni a piarista gymnasium jelenlegi igazga-

tójánál (Both).²⁸⁷ Ezen izzólelkű magyar sovínista, akinek sovinizmusánál csak a rövidlátása nagyobb, a magyar ifjúság utolsó mentsvárának megingását látná e tervben, amiért is a legerősebb presszióra lesz majd szükség, hogy fentieket ráerőszakoljuk.

Végül legyen szabad Excellenciádat felkérni, hogy fenti jelentésemet a legszigorúbban titkosan méltóztassék kezelni. Igen magas állású személyek panaszkodtak nekem, hogy magyar emberrel már alig mernek szóba állni, mert a nálunk úgy látszik szokássá vált indiszkrécio folytán a románok mindent megtudnak. Nemcsak, hogy a bukaresti követségnek csaknem minden jelentése a budapesti román követséghez kerül, hanem magas állású magyar tisztviselők és politikusok sem járnak el a kellő óvatossággal. Egy példa: Egy aradi újságíró Budapesten felkereste Pekár államtitkár urat,²⁸⁸ hogy az aradi katolikus gymnasium céljaira a magyar kormánytól anyagi támogatást eszközöljön ki. Pekár, aki ezen újságírót életében állítólag először látta, méltatlankodva azt felelte, hogy fenti célra nem adhat már semmit, „hiszen csak a napokban adtam reá 2 000 000 koronát.” Ez – informátorom szerint – először is nem felel meg a valóságnak, mert nem 2 millió koronáról, 200 000 leiről volt szó, de azonkívül nem is a kormány adta, hanem egészen más forrásból származott. A baj azonban ott kezdődött, hogy az illető újságíró, aki minderről nem tudott semmit, visszatérve Aradra, feszegetni kezdte a 2 000 000 korona dolgát, amivel a legnagyobb veszélybe hozta az aradi gymnasium körül buzgólkodó magyarságot.

Ne feledjük el, hogy itten az emberek börtönnel játszanak!

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 245/res. pol. Gépelt másolat.

²⁸⁷ Lásd BOTH 2015.

²⁸⁸ Pekár Gyula (1866–1937) 1919. augusztus és 1921. június között vallás- és közoktatásügyi államtitkár.

31.

**Rubido-Zichy Iván magánlevele Khuen-Héderváry Sándornak
Bukarest, 1922. július 23.**

Tárgy: Traian Stircea budapesti működéséről, Wodianer Rezső kiküldetésének javaslata

Kedves Barátom,

ne vedd rossz néven, ha megint magánlevéllel zavarlak, de olyan dologról van szó, amely nem illik bele egy politikai jelentésbe.

Amint már tudod, biztos benyomásom az, hogy Starcea követ budapesti működése reánk nézve semmi esetre sem nevezhető üdvösnek.

Most azon legszigorúbban bizalmas információt nyertem, hogy itt sincsenek megelégedve ténykedésével és keresve keresnek ürügyet, hogy szabadulhassanak tőle. Ugyanis már itt is megunták Starcea minden hónapban legalább is egyszer megismétlődő „honmentését”, ami rendesen abból áll, hogy vagy egy másodrendű dolgot felfúj, vagy pedig egy cikket, illetve beszédet rosszul értelmez stb. stb.

Így nekik nagyon kapóra jönne, ha valami őt kompromittáló tény tudomására jutnának. Ismerve Starcea úr személyiségét, nem hiszem, hogy ez túl nagy fáradtságba kerülne. (Pld. kémkedés)

Azonban semmi esetre sem kellene ezen akciónak Budapestről kiindulnia, mert ebben az esetben nem lehetne célt érni. Ha tehát Ti is szabadulni akartok Starceától és valami bebizonyítható pozitívum kéznél van, avagy akadna. Nagyon kérnélek azt a legbizalmasabb úton kizárólag személyemhez juttatni és akkor hiszem, hogy esetleg sikerünk lehetne.

Hogy a román kormány jelenlegi mentalitása mellett Starcea elmozdítása tényleg érdekünkben van-e vagy sem, azt nem merem határozottan állítani. Starceáról tudjuk, hogy intellektuális képességei nem haladják túl a közepes emberét. Kérdéses, hogy egy esetleg intelligensebb utóda nem okozhatna-e még nekünk sokkal nagyobb károkat, ha a liberálisok irányzata továbbra is a mostani maradna.

Most még egy személyes észleletemről kívánok beszámolni, amelyet nem merek a regisztrálás stb. veszélyeinek kitenni.

Az itteni viszonyokra u.i. nagyon jellemző, hogy az Általad is biztosan ismert Valea Larga-i (circa 7–8 kilométernyire Sinaiától) vasúti katasztrófa, illetve egy 30–40 méteres vashíd beomlásának hatása majdnem az egész királyság nyugati

részeiben Nagyváradig érezhető és olyan felfordulást okozott a vasútforgalomban, de még a távíró- és telefon összeköttetésekben is, hogy rendes közlekedésről az azóta eltelt hét alatt nem lehetett szó.²⁸⁹

A szerencsétlenség úgy történt, hogy az említett hidat 1916 végén a visszavonuló románok felrobbantották. A németek az elrombolt hidat egy széjjelszedhető provizórikus vashiddal még 1916–1917 telén pótolták. Azóta a románok annak dacára, hogy a híd már ijesztően ingott, nem helyettesítették és oda hagyták érní a dolgot, hogy Romániának egyik fővonala, amelyen nemzetközi gyorsvonatok járnak, hetekre – de valószínűleg hónapokra ki lesz kapcsolva a rendes forgalomból.

E jelenség saját legközvetlenebb benyomásaim alapján azon meggyőződést érlelte meg bennem, hogy 2–3 fontosabb vasúti híd (pld. a tövisi Maros-hídja, az Olt hídja) illetve egyes alagutak (Tömös) felrobbantásával az egész erdélyi vasúti forgalmat könnyűszerrel hetekre meg lehetne bénítani. Más szóval, hogy a román hadsereg zöme egy kis ügyességgel hetekre kikapcsolható lenne minden offenzív, de nagyrészt defenzív hadműveletből is. Ez persze nem akar „eine Aufforderung zum Tanze” lenni, hanem csak tisztán informatív jelleggel bír – a jelenleg itt uralkodó rend jellemzésére.

Ami Wodianer Rezső²⁹⁰ kiküldetésének gondolatát illeti, úgy azt bizalmasan előhoztam Misunak,²⁹¹ aki azt válaszolta, hogy ettől ő annál kevésbé várna eredményt, mert Wodianer itt nem „persona grata”, ami már abból is kitűnik, hogy követte való kinevezését annak idején elhárították. Egyébként sejtetni engedte, hogy a román kormány mostani idegenkedése Magyarországgal való konverzációktól mélyebb politikai okokra vezethető vissza. Nem mondta ki ugyan határozottan, hogy ezek milyenek, én azonban azt hiszem – amint már többször megírtam –, hogy elsősorban a kisebbségi kérdésben és a külföldi propagandában találhatók meg. Ne gondold, kérlek, hogy Wodianer kiküldetésének szabotálásában engem személyes érzékenység vezet, és hidd el, hogy én azonnal és örömmel helyet csinállok másnak, ha fel lehet róla tételezni, hogy nálamnál többet tud elérni. Ilyen volna pl. Pallavicini,²⁹² bár a jelenlegi pillanatban nem hiszem, hogy

²⁸⁹ A vasúti katasztrófa 1922. július 14-én történt. Komarniknál leszakadt a Valea Larga hídja a Bukarest–Bécs expresszvonat alatt. *Az Újság*, 1922. július 16. 7.

²⁹⁰ Wodianer Rezső (Rudolf) ekkor a külügyminisztérium IV. (gazdasági) csoportjának az élén állt. Előzőleg Belgrádban volt misszióvezető. Lásd IRATOK 1994. 83.; 431.

²⁹¹ Nicolae Mișu (1858–1924) 1919. október–novemberben Románia külügyminisztere is volt. Ekkor (1920–1924) a király körüli miniszter.

²⁹² Pallavicini János őrgróf (1848–1941) több helyen szolgált a dualizmus idején, 1899-ben az Osztrák–Magyar Monarchia bukaresti követe is volt. Lásd Magyar Életrajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/11689.htm> (Letöltés: 2021. február 19.)

neki is sikerülne valami kézzel fogható előnyt biztosítani. Még az is hozzájárul, hogy kiküldetése kora és magas rangja miatt bizonyos nehézségekbe ütköznék.

Talán jó volna Starceatól társalgás közben megkérdezni, hogy mire alapította Wodianer kiküldetésére vonatkozó tanácsát?

Még egy fontos dolgot kell megemlítenem: úgy hírlík (és meg vagyok győződve, hogy úgy is van), hogy az alkotmányozó bizottság munkálataiban semmibe se veszi a kisebbségi jogokat, így az új alkotmányban szó sem lenne kisebbségi nyelvekről, felekezeti iskolákról stb.²⁹³ Nem tudom, nem lehetne-e elérni, hogy a nagy-antant a náluk akkreditált román követek által, valamint az itteni képviselők által is idejében, azaz most mindjárt komolyan figyelmeztesse a román kormányt a munkában lévő alkotmánnyal kapcsolatban a kisebbségekkel szemben vállalt kötelezettségeire. Természetesen kerülendő volna annak a látszata, mintha ezen intelem tőlünk indulna ki, mert ez akkor többet ártana, mint használna. Nem hiszem ugyan, hogy a románok még ilyen pressziónak is engednének, ha azonban rá lehetne bírni a nagy-antant-ot ezen lépésre, legalább egy bizonyos fokig bevonjuk a nagyhatalmakat egy morális obligóba.

Maradok igaz üdvözlettel

régi barátod
Rubido-Zichy Iván

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 210. res. pol. Gépelt másolat.

---

²⁹³ Románia új alkotmánya 1923-ban született meg és benne valóban nem szerepeltek a kisebbségi jogok, amire a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer egyébként kötelezte Romániát.

32.

**Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1922. augusztus 24.**

Tárgy: Magyarország bel- és külpolitikai viszonyairól

Tisztelt Miniszter Úr,

Ezúton tisztelettel ismertetem az Excellenciás Úrral a következőket:

Augusztus 22-én délután 4 és 6 óra között tartották meg a Külügyi Bizottság ülését a Parlament épületében. Az ülés után több képviselő Gróf Bánffy köré állt és a következők hangzottak el:

Az egyik képviselő azt kérdezte Bánffy gróftól, hogy miért nem jelölik ki a magyar külügyi politikának az irányvonalát, hogy mindenki számára tiszta legyen, mi lehet a továbbiakban a követendő út Magyarország számára. Ha a csehek és a jugoszlávok elfoglalják a folyosót, Magyarország mozgástere teljes mértékben leszűkül.

(Hozzá kell tennem, hogy az említett nap reggelén a Külügyminisztériumnál folytatott beszélgetésünk alatt Bánffy gróf aggodalmát fejezte ki az Ausztriában kialakult helyzet miatt és főleg arra engedett következtetni, hogy a legkevésbé sem érti Seipel osztrák miniszter²⁹⁴ berlini látogatásának lényegét. Hozzátette, hogy a helyzet igen súlyos, viszont azóta egészen a jelen pillanatig azt tapasztaltam, hogy a magyar kormány aggódik a helyzet miatt és mindenre felkészül, ami a jövőben bekövetkezhet.)

Bánffy gróf azt felelte, hogy még nem érkezett el az idő a magyar külpolitikai irányvonal kidolgozásához. Amennyiben a szláv folyosó megvalósulása nyilvánvalóvá válik Magyarország számára egyetlen egy lehetőség marad, éspedig Olaszország felé fordulni. Ebben az esetben Románia kénytelen lesz Olaszország és Magyarország mellett élni. A helyzetnek az előnye az lenne, hogy ezt nem Magyarország kérné, hanem Románia. Miközben ezeket a szavakat mondta, Bánffy gróf mosolya arra utalt, hogy ebben az esetben Románia kénytelen lenne komoly engedményeket tenni Magyarországnak.

²⁹⁴ Ignaz Seipel (1876–1932) ekkor Ausztria szövetségi kancellárja. Német külügyi iratokból tudjuk, hogy Seipel kancellár az Anschluss kérdését felvetette Berlinben, azonban elutasító választ kapott. Lásd ADAP A6 180. irat Joseph Wirth német kancellár feljegyzése 1922. augusztus 24. 374.

Egy képviselő kérdésére, hogy a magyar kormány megkereste-e már az olasz vezetőséget ebben az ügyben, Bánffy gróf azt felelte: „Igen”.

Egy ellenzéki képviselő szóvá tette, hogy nem érti Bánffy gróf, Bethlen gróf és Teleki²⁹⁵ miért olyan jó barátai Romániának, de a barátság megmagyarázza, miért nem sajátította ki Románia egy talpalatnyi földet sem Erdélyben örökölt birtokukból. Nem tudom mit válaszolt Bánffy gróf erre a kérdésre, de világos, hogy a képviselő nem ismerte a kisajátítások helyzetét és nem volt tisztában sem az illető grófok hazánkkal szemben megnyilvánuló ellenséges érzületével.

Egy másik képviselő szerint a helyzet ilyenén alakulása nem a legjobb Magyarország számára, mert Romániának elenyésző szerepe lesz a szövetségben a szláv [kötés miatt kiolvashatatlan, feltehetően: „túlsúly” – M. R.] miatt, főként miután Lengyelország belépett a Kisantantba.

Mások azt állították, hogy Őfelsége I. Ferdinánd román király saját jogára alatt szeretné egyesíteni Magyarországot és Romániát, és hogy Bethlen gróf szoros kapcsolatokat ápol a budapesti román képviselővel, de Bethlen gróf igen ravasz szavakkal áltat, mondván, hogy még nincs itt az ideje az egyesülésnek.²⁹⁶ Ellenben közvetítéssel sok mindent megkap a román kormánytól, ami előnyös Magyarország számára. Állításainak alátámasztására átadott Bánffy grófnak egy példányt a mellékelt tájékoztató füzetből, amit úgy tűnik névtelenül terjesztik de sok helyre eljut Magyarország területén, és mindez csupán [olvashatatlan rész] nap alatt. A képviselő azt állítja, hogy a füzet állítását igen határozottan ellenzik. Friedrich kormánypártinak²⁹⁷ mutatkozik a közvélemény előtt is, viszont Bethlen gróf Andrássyt²⁹⁸ tartalékolja. Biztosan tudom, hogy Bánffy grófnak a napokban el kell hagynia a Külügyminisztériumot, tehát lesz kormányátalakítás. Másfelől pedig az hírlik, hogy született egy megállapodás a kormány és a legitimisták között és az utóbbiak közül néhányan szerepet kapnak az új kormányban. Bánffy grófról jelentettem már három hónappal ezelőtt, hogy kinevezik Párizsba Magyarország követének.²⁹⁹ Kinevezésénél fontosabb, hogy Dr. Charmant Oszkár³⁰⁰ kíséri majd, akit úgyszintén kineveznek mellé, hogy elismert közgazdászként erőteljes kampányt folytasson Párizsban a magyar ügy érdekében.

²⁹⁵ Teleki Pál – miniszterelnök: 1920–1921; 1939–1941.

²⁹⁶ A perszonálunió terve már korábban is felmerült. Lásd a 199. és a 200. lábjegyzeteket.

²⁹⁷ Friedrich István volt miniszterelnök.

²⁹⁸ Andrássy Gyula

²⁹⁹ Erre nem került sor.

³⁰⁰ Charmant Oszkár (1860–1925) ügyvéd, 1918. december 8-tól 1919. március 23-ig bécsi követ. Lásd IRATOK 1994. 448.

2) Bethlen gróf gyűlést hívott össze vasárnap, augusztus 6-ra a Miniszterelnöki Hivatalba. Az ülésre meghívott irredenta szervezetek vezetőit arra utasította, hogy függesszék fel tevékenységüket, míg újabb rendelkezéseket nem kapnak. Ellenkező esetben szigorú intézkedésekkel fog fellépni a szabálysértőkkel szemben. Mindezt Héjjas hadnagy³⁰¹ legfrissebb, nyugat-magyarországi próbálkozásaival kapcsolatosan mondta.

3) Hétfőn, augusztus 7-én Bethlen gróf az ellenzék vezetőivel tartott megbeszélést. Az ellenzék tagjainak elmondta, hogy Magyarország a szakadék szélén áll és talán ebben az utolsó pillanatban még lehet az ország megmentésén munkálkodni, ezért az ellenzék támogatását kérte. Megállapodtak, hogy az ellenzék nyugton ül és Bethlen gróf vállalta, hogy megszünteti a keresztény sajtó zsidóellenes kampányát, ugyanakkor pedig mindent megtesz annak érdekében, hogy az alapvető élelmiszereket (liszt, zsír, cukor, stb.) a munkások is azon a nevetségesen alacsony áron tudják beszerezni, mint az állami hivatalnokok.

Viszont pénteken, augusztus 11-én a szocialisták megbeszélést tartottak, aminek keretében kétségeesésüknek adtak hangot, mivel a negyedik napon már világosan látszott, hogy Bethlen gróf nem tartotta be az ígéretét. A sajtó továbbra is közölt a zsidóság számára sértő cikkeket, mégpedig a csütörtöki napot követően is, ahogy azt alább látni fogjuk, amikor Bethlen gróf és a lapok főszerkesztői megbeszélést tartottak. Ami pedig az élelmiszereket illeti, a kereskedelmi miniszter azt nyilatkozta, hogy lehetetlen fedezni, támogatni az árkülönbséget jelentő óriási összeget, ezért a gyártókat kérte, hogy támogassák az intézkedést. A gyártók szombati, augusztus 12-i ülésén elutasították az ajánlatot, mondván, hogy lehetetlent kérnek tőlük.

Úgy tűnik, az egyezség következményeként elmarad az augusztus 16-ára tervezett általános vasutas sztrájk. Különben, a kormány minden óvintézkedést megtett. Utasította a vasúti társaság tisztviselőit, hogy augusztus 14-én elegendő élelmiszert vigyenek magukkal, mert lehetséges, hogy munkahelyükön kell maradniuk újabb utasításokra várva. Szombaton, augusztus 12-én visszavonták a parancsot, viszont továbbra sem volt lehetőség szabadságot kérvényezni, illetve felszólítás esetében azonnali jelentkezésre kötelezték a vasutasokat.

Bethlen gróf közölte az ellenzék vezetőivel, hogy kész a lehető legnagyobb elszántsággal harcolni a szélsőjobb ellen (és nem másra, mint Gömbösrre³⁰² hivat-

³⁰¹ Héjjas Iván (1890–1950) 1921-ben Prónay Pállal együtt ő volt a nyugat-magyarországi felkelés egyik megszervezője, majd a Rongyos Gárda és a Lajtabánság egyik vezetője.

³⁰² Gömbös Gyula

kozott, azaz a legfontosabb tényezőre, amely hozzájárult pártja választási sikeréhez) és a szélső baloldal ellen, amennyiben nem nyugszanak. Hozzátette, hogy állásfoglalása a középmezőnyhöz tartozik, azaz a liberálisokhoz (a régi Tisza-követőkhöz³⁰³ és nem a liberális ellenzékhez).

Bethlen grófnak sikerült lenyűgözni az ellenzéket, de úgy gondolom, a viszonyok ilyen természetű felmelegedése nem tarthat sokáig.

4) Augusztus 1-jén Bethlen gróf összehívta a főszerkesztőket és tudatta velük, hogy nem engedélyezi annak az újságnak a megjelenését, amely – újabb utasításokig – támadja a zsidókat vagy az antant és kisantant országait. Fentebb említettem, hogy néhány újság már másnap és harmadnap is támadta a zsidókat. Ugyanakkor a szombati *8 Órai Újság* a jugoszlávokat támadta kegyetlenül. Figyelemre méltó adalék, hogy Bethlen gróf a félhivatalos *Szózat* (Gömbös orgánuma) főszerkesztőjére³⁰⁴ neheztelt leginkább és őt fenyegette meg rendkívüli módon.

5) Bethlen grófnak sikerült meggyőzni a kisgazdák egy részét, hogy ne ellenezzék a földtulajdon után járó adóra vonatkozó törvénytervezetet, amit a pénzügyminiszter fog ismertetni az országgyűlés ülésén, ahogy ez megkezdni munkálatait. Szombaton, augusztus 19-én rendezik meg az Országos Magyar Gazdasági Egyesület³⁰⁵ kongresszusát Budapesten, ahol eldöntik, hogy Gaál Gasztont³⁰⁶ követni fogják más OMGE képviselők is, akik ellenzik Kállay³⁰⁷ tervezetét.

Visszatérve a kormánypárt politikai árnyalataira megfigyelhető, hogy a párt egyes csoportjai Bethlen gróf eszméinek ellentmondó, azzal ellentétes politikai irányt követnek. Mind közül Gömbös és Eckhardt Tibor³⁰⁸ képviselő és sajtóiroda vezető csoportja a legerősebb. Ez a két személy maradi és antiszemita és szretnék mindenáron megőrizni az úgynevezett keresztény kurzust. Mindkettőnek erős befolyása van Horthy kormányzóra, akit annyira szorosan körülvettek, hogy senki más nem kerülhet közelébe, hogy meggyőzze, tévesen ítéli meg a jelenlegi

³⁰³ Tisza István-párti képviselők

³⁰⁴ A *Szózat* főszerkesztője ekkor Ulain Ferenc volt.

³⁰⁵ OMGE = Országos Magyar Gazdasági Egyesület, 1827–1945 között állt fenn és a magyar mezőgazdaság ügyét szolgálta.

³⁰⁶ Gaál Gasztont (1868–1932) nagybirtokos, kisgazdapárti, 1922 augusztusától független politikus. 1921–1922-ben a Nemzetgyűlés elnöke.

³⁰⁷ Kállay Tibor (1881–1964) közgazdász, politikus, 1921–1924 között Magyarország pénzügyminisztere.

³⁰⁸ Eckhardt Tibor (1888–1972) politikus, 1922-ben a Keresztény Kisgazdapárt színeiben nemzetgyűlési képviselő. 1923-ban az Ébredő Magyarok Egyesülete egyik alapítója és elnöke lett. Gömbös Gyulával együtt fajvédő nézeteket vallottak.

helyzetet, éppen Gömbös és Eckhardt miatt.³⁰⁹ Az Országgyűlésben a közelmúltban folyó tárgyalások alatt elhangzott beszédében Gömbös a következőképpen nyilatkozott a keresztény-nemzeti kormány eszméiről:

„Nem a jogszerűség, hanem a nemzeti érdek elsődleges.”³¹⁰

Ez azt jelenti, hogy az államnak minden eszközzel jogszerűségétől függetlenül támogatnia és erősítenie kell a keresztény elemet. A cél a gazdasági hatalom megszerzése, ami nélkül a politikai hatalom csupán illúzió.

A második csoportot Wolff Károly³¹¹ legitimista, úgymond ellenzéki csoportosulása képezi. Wolff Károly képviselő nagyon befolyásos ember a budapesti szavazóközrözetekben. Kapcsolatot teremt az Andrássy–Friedrich vezette keresztény ellenzék és a szélsőjobbos kormánypárt között. Azt hallottam, hogy Bethlen gróf, aki szeretett volna véget vetni Gömbös hatalmának, nem mer nyílt harcot indítani ellene, mert attól tart, Gömbös könnyűszerrel meggyőzheti Horthy kormányzót, hogy Wolff Károlyt nevezze ki Bethlen gróf helyére. Ez pedig ádáz parlamenti harcokhoz, vitához vezetne, mert valószínű, hogy az országgyűlés nem fogadná könnyen és jó szívvvel ezt a változást. Tehát, Magyarország politikai földrengését elkerülendő, Bethlen gróf a legnagyobb óvatossággal száll harcba Gömbös ellen.

A kormánypárt politikai színezetének másik árnyalatát a Tisza vezette párt³¹² volt tagjainak csoportja képezi. Bethlen gróf erre a csoportra támaszkodik a reakcióssok elleni látens harcában. A két csoportosulás eltérő irányai az Egységes Párt³¹³ sajtótermékeiben is megnyilvánulnak. Gömbös sajtóorgánuma, a *Szózat* hajthatatlan és türelmetlen, míg a *8 Órai Újság*, Bethlen orgánuma, és az államilag támogatott *Pesti Hírlap* liberális és filozsemita színezetűek.

³⁰⁹ Erről lásd PRITZ 2016. 172–173.

³¹⁰ Gömbös Gyula ezen mondata a Nemzetgyűlés 1922. június 16-ra hirdetett napján hangzott el: „Mi igenis, akarunk egy erős kormányt, amely nem a jogi formák szerint, hanem a nemzet érdeke szerint cselekszik, és ennek az erős kormánynak a támogatására mi mindenkor kaphatók vagyunk.” Ugyanitt Gömbös kifejtette külpolitikai vezérgondolatát is: „[...] a magyar fajvédelem jegyében regenerálni Magyarországot és a regenerált Magyarországnak világpolitikai pozícióját történelmi hivatásának megfelelően Kelet-Európában biztosítani.” (NN 1922. II. kötet, A nemzetgyűlés 28. ülése 1922. július 24-én. 294.) Lásd még: PRITZ 1978.

³¹¹ Wolff Károly (1874–1936) alapítója és elnöke a Keresztény Községi Pártnak, vezetője a kormánypártot támogató Keresztény Gazdasági és Szocialista párt Wolff-frakciójának. Lásd GERGELY 2010.

³¹² Az egykori Szabadelvű Párt tagjainak többsége 1910-től a Nemzeti Munkapárt tagjai lettek, amelyet Tisza István alapított. A „67-es” kiegyezés gondolatán nyugvó, a klasszikus liberalizmus elveit valló politikai irányvonalat képviselt.

³¹³ Egységes Párt, 1922-től a nyilas hatalomátvételig (1944) – többszöri névmódosítással – a kormányzó párt a két világháború között.

Nem rég jelentettem, hogy az ÉBREDŐ³¹⁴ nevű irredenta társaság volt a Bethlen szolgálatába szegődő vasököl, amelyre a választásokon támaszkodott. Továbbá jelentettem, hogy a társaság nagyon nagy hatalomra tett szert és jelenleg terrorizálja/zaklatja a kormányt és gyakran nehéz helyzetbe hozza Bethlen grófot is.

Előző jelentésemben leírtam Héjjas hadnagy állásfoglalását az izsáki gyilkosságokra vonatkozó perben,³¹⁵ most szeretném jelezni, milyen tettet szándékozott a nevezett Héjjas véghez vinni Burgenlandban.³¹⁶ Tíz nappal ezelőtt értesültem, hogy Héjjas tervez valamilyen megmozdulást szervezni a Tisza és Duna közötti területen. Azt rebesgették, hogy embereket toboroz, mert súlyos csapást akar mérni a budapesti kormányra a fentebb említett per során keletkezett zavargások, események meghosszabbításában. Tizenhetedikén fegyveres csapatot láttak átlépni az osztrák határon. A csapat behatolt idegen földre. A csapat ugyanabban az időszakban szerveződött, amikor Héjjas erőszakosan zendülőket, lázadókat toborozott ugyanazon célból, viszont nem volt türelmük megvárni Héjjast és csapatát és egyszerűen idő előtt cselekedtek.

Köztudott, hogy a kormány azonnal intézkedett és több személyt is letartóztatott, köztük Héjjas hadnagyot is.³¹⁷ Ez utóbbit hat napig vizsgálati őrizetben tartották, majd elengedték. Nemzeti mártírként hagyta el a fogdát, noha királyhoz illő szobában tartották fogva és a fogva tartás körülményei sem voltak kevésbé emelkedettek, ahogy a sajtóban megjelent leírásokból értesültünk. Héjjas elmarasztalta a szóban forgó csapatot mondván, hogy ennek köszönhetően kudarcba fulladt Burgenland elfoglalására kidolgozott terve, az eddigi előkészületekkel együtt.

³¹⁴ Az Ébredő Magyarok Egyesülete 1918 novemberében alakult szélsőjobboldali, fajvédő szervezet volt, melynek vezetői a forrásban is említett Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Prónay Pál és Héjjas Iván voltak.

³¹⁵ 1919 novemberében a fehérterror ideje alatt Héjjas Iván tiszti különítménye zsidók tucatjait végezte ki különös kegyetlenséggel a Kecskeméthez közeli Izsákon és Orgoványon. Erről lásd MIKLÓS 2018.

³¹⁶ Lásd a 301. lábjegyzetet.

³¹⁷ Az eljárás valóban megindult Héjjas és társai ellen, de a gyilkosság vádjá alól mindenkit felmentettek arra való hivatkozással, hogy parancsra teljesítettek, a parancsot adó Héjjas pedig csak tanúként vett részt az eljárásban, mert vonatkozott rá a kormányzói kegyelem. Így Héjjas a továbbiakban is részt vett a politikai életben Gömbös Gyula fajvédő körében, és e párt színeiben 1927-ben országgyűlési képviselővé is választották. Horthy Miklós pedig 1929-ben vitézzé avatta. A továbbiakban is fontos pozíciókat töltött be. 1944 végén a visszavonuló német csapatokkal együtt elhagyta az országot és Spanyolországban telepedett le. 1947-es népbíróági perében halálra ítélték. 1950-ben bekövetkezett haláláig Spanyolországban élt. Lásd SIPOS A. é.n.

Továbbá azt nyilatkozta, hogy embereit a csehszlovák határhoz, Sátoraljaúj-helyre irányította, fegyveres összecsapás kezdeményezésére.

Az említett tények mutatják, hogy Magyarországon egyes tényezők jelenléte komoly összetűzéseket robbanthat ki és hogy a szomszédos országok aggodalma jogos; az említett tényezőket senki nem vonja felelősségre, hiszen annak ellenére, hogy a terv meghiúsult és a vétkesek nyíltan bevallják bűneiket, a kormány nem tesz semmiféle komoly intézkedést hasonló tettek, megnyilvánulások jövőbeni megfékezésére. Melyik európai ország engedné meg egy tartalékos hadnagynak, hogy fegyveres csapatot szervezzen és megtámadjon egy szomszédos országot?

Prónay alezredes egy másik nemzeti hős.³¹⁸ Gömbössel együtt nyilvános vitába szállt a Héjjas által előkészített akció sikertelenségéről, miközben szóvá tette az egy évvel korábbi felkelést, zendülést, amit Burgenlandban szervezett Prónay és Héjjas. A rendelkezésre álló cikkekből, illetve a román kormány által Magyarországra küldött cikkekből kiderül, hogy Magyarország számára az egyetlen kiutat a Romániával való egy király alatt megvalósuló egyesülés jelenti. Másrészt, Erdély függetlenségére vonatkozó passzusból kétséget kizáróan kiderül, hogy a füzetecske magyarok munkája és célja Románia kompromittálása a kisantant szövetséges államai előtt. Az is lehet, hogy egy szűk csoport munkája, akik ténylegesen szeretnék az egyesülést, miközben Erdély autonómiájáról álmodoznak.

Végül, egy magyar képviselő nyilatkozta, hogy Magyarország nem egyesülhet Romániával, amíg a román hatóságok a lentebb leírt magatartást tanúsítják:

A román vámhatóság több nagy értékű tárgyakkal megrakott koffert kobozott el Splenyi bárótól, nyíregyházi huszárcapitánytól,³¹⁹ aki mai napig sem kapta vissza ezeket.

Egy Batos nevű személyre 25 szíjcsapást mértek.

Megemlítette a Jilava-i fegyházba zárt rabok szenvedéseit.

Bánffy gróf nyilatkozta, hogy még nem érkezett válasz Bukarestből a fogolycserére vonatkozóan és kitért néhány részletre, miszerint Iriny és egy másik fogvatartott személy cellájában fertőtlenítés ürügyén olyan sok formalint használtak, hogy orr- és szájevzést okozott mindkét személynél.

Bánffy gróf rámutatott, hogy Románia nem tartotta tiszteletben a tiszai faszállításról vagy a vagonokról szóló egyezményt, mivel több mint 30 napja késlekedik visszaszolgáltatni 540 Magyarország tulajdonában levő vagon, amik jelenleg Románia területén vannak.

³¹⁸ Lásd a 31. lábjegyzetet.

³¹⁹ báró Splenyi Géza nyíregyházi huszárhadnagy. Lásd BENE 1991.

Egy magánbeszélgetésben egy nagyhatalmú képviselő kolléga megerősítette a mai nap folyamán, hogy Bánffy gróf találkozott a magyarországi olasz követtel,³²⁰ akit szenvedélyes szólamokkal igyekezett meggyőzni, hogy Olaszországnak haladéktalanul cselekednie kell, mert a szláv veszedelem fenyegető gyorsasággal közeledik. Valószínű a római magyar követ³²¹ közbenjárása is ez ügyben.

Bánffy gróf tárgyalta Franciaország követével is,³²² akinek elmondták többek közt azt is, hogy amennyiben a csehet [kötés miatt kiolvashatatlan szó – M. R.] Ausztriában, a magyar fegyverek majd maguktól elsülnek és a magyar kormány nem vállalja, hogy megakadályozza a Prónay ezredeshez vagy Héjjas hadnagyhoz hasonló személyeket abban, hogy katonai mozgalom, csoport élére álljanak.

Szokás szerint a francia követ Bánffy grófhhoz intézett válaszában azt állítja, hogy Magyarország számára nincs más megoldás, csak a kiegyezés a szomszédokkal. Mivel Bánffy grófot szemmel láthatóan zavarta a kisantant kívánsága, a francia követ azt javasolta, hogy remek alkalom Bánffy grófnak ellátogatni Prágába, ahol éppen összejövetelt tartanak a kisantant országai, és egyezsége jutni velük.

Kérem Őexcellenciáját, szíveskedjen bizalmasan kezelni a jelentés teljes tartalmát, mivel az első része egy ellenzéki képviselőtől származik, aki részt vett a beszélgetésben, és a második rész pedig nem szükséges, hogy az én közvetítésemmel jusson Franciaország bukaresti köveetének tudomására.

AMAE Fond 71. *Ungaria* Vol. 43. *Belpolitika* 202–205. f. *Gépelt eredeti.*

³²⁰ Gaetano Castagneto di Caracciolo

³²¹ Nemes Albert – lásd IRATOK 1994. 439.

³²² Maurice Fouchet Lásd ABLONCZY 2000. 1152.

33.

**Khuen-Héderváry Sándor levele Rubido-Zichy Ivánnak,
Budapest, 1922. október 5.³²³**

Tárgy: Agrárreform

Kedves Barátom,

a Bukarestből folyó évi augusztus 5-ike s 16-ika között érkezett futár, valószínűleg a Budapestre augusztus 11-ikén érkezett Tibold Károly külügyminiszteri segédhivatali főtitkár hozott magával a külügyminisztériumnak címzett borítékban egy DMZ jelzésű jelentést, melyben egy ahhoz tartozó nagyobb terjedelmű küldemény egyidejű érkezése volt jelezve. E nagyobb küldemény a román földreform végrehajtására s a román zsákmányolásra vonatkozó igen fontos anyagot tartalmazott, amely küldemény azonban ide meg nem érkezett.

A csomagnak küldője sem Téged, sem Horyt a követségben nem találván, másnak adta azt oda. A csomag tehát az átvevőkön volna keresendő.

Az anyag elveszte igen kellemetlen, mert nagy részben a genfi ülések alkalmával lettek volna felhasználva s így ez meg lett hiúsítva, ami a románoknak érdekükben állott. De az anyag a románok elleni küzdelmünkben másként is igen

³²³ 366. pol. res. alatt megvan a válaszlevél egy lapja november 15-i keltezéssel, de töredékes: „Kedves Barátom! Mellékelten van szerencsém a földreformra vonatkozó, egy magánleveledben említett azon iratokat felterjeszteni, melyek augusztus elején Budapestre való továbbítás végett Kolozsvárról ide (Bukarest – M. R.) érkeztek, egy nagyon sajnálatos elnézés következtében azonban mostanáig a kassza safe-jében a res. akták között maradtak. A tévedés úgy történt, hogy a sinaiai időzésem alatt Bukarestben maradt Vladár attaché az írásokat átvette és kötelességszerűen Sinaiába továbbította, ahol azokat Vörnlé titkár a kassza safe-jében, a többi reservát akták között elhelyezte. Mivel egyrészt a szóban forgó iratokon semmiféle megjegyzés hovatartozásukat nem jelezte, másrészt pedig a küldemény szövege előttünk nem volt ismeretes, megérthető, hogy a nagy aktahalmazban ezek az iratok, amelyek formára és tartalomra nézve sok más itt őrzött másodpéldányhoz hasonlíthatnak, a futár indításakor viszsamaradtak. Annál is inkább, mert rendszeren csak a DMZ jelzésű chiffrement lett minden melléklet és megjegyzés nélkül Budapestre küldve. Részben magam is hibás vagyok, mert nem győződtem meg személyesen a mel-[...]”

értékes. Kérlek, légy szíves a dolgot szigorú vizsgálat tárgyává tenni, s engem annak eredményéről értesíteni.

Szívélyes üdvözlettel

Khuen-Héderváry

MNL OL K64 6. cs. 27. t. 312. res.pol. Gépelt másolat.

34.

Rubido-Zichy Iván jelentése a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1922. október 6.

Tárgy: Az erdélyi magyarság magatartása a koronázásnál

A küszöbön lévő gyulafehérvári koronázáson³²⁴ az erdélyi magyarság, mint olyan, nem fog részt venni. Meg fognak jelenni szenátori mivoltuknál fogva a püspökök és Jósika Samu báró,³²⁵ továbbá a magyar képviselők, de ez utóbbiak iránt még nincsen végleges döntés.

Fentiek álláspontjukat egy deklarációban kívánják indokolni, amelyben kifejezésre juttatnák, hogy a részvételre egyrészt mint a törvényhozó testület tagjai vannak kötelezve, másrészt pedig disztingválni akarnak a király és a kormány között és megjelenésükkel csak a korona iránti hódolatukat és nem a liberális kormánynak való behódolásukat akarják dokumentálni.

A szóban lévő deklarációt eredetileg a parlamentnek a koronázást megelőző ülésén kellett volna felolvasni. Miután azonban értesültek, hogy ott szóhoz sem hagyják őket jutni, ezt a tervet elejtették és abban állapodtak meg, hogy a deklarációt a királyhoz juttatják és egyidejűleg az újságokban publikálják.

Fentiekkel kapcsolatban van szerencsém Nagyméltóságodnak az erdélyi magyar vezető körök azon kérését tolmácsolni, kegyeskedjék a magyar sajtót oly irányban befolyásolni, hogy Magyarországnak és a magyarságnak a koronázásról való elmaradását ne szellőztesse, hanem hallgassa el, nehogy ezzel a román

³²⁴ I. Ferdinánd román királyt 1922. október 15-én koronázták királlyá Gyulafehérváron.

³²⁵ Lásd a 80. lábjegyzetet.

kormányt még jobban felingerelje, aminek árát végeredményben ismét csak az erdélyi magyarság adná meg.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 321. res. pol. Gépelt másolat.

35.

Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek Budapest, 1922. október 23.

Tárgy: Bánffy Miklós helyzete, Magyarország külföldi propagandája, katolicizmus és magyarság összefonódása

Tisztelt Miniszter Úr,

Tisztelettel hozom Excellenciás Uram tudomására a következőket, melyek egy francia forrástól (Budapest) származnak és melyeket továbbítottak Párizsba is, és melyekhez saját észrevételeimet is hozzátettem az előzőeket kiegészítendő.

A franciák úgy vélekednek, hogy Bánffy gróf távozása a Külügyminisztérium éléről a honvédelmi miniszter³²⁶ közbenjárásának az eredménye, aki Bethlen gróf és Horthy tengernagynál kérte menesztését, mivel alkalmatlan volt és továbbra sem képes kedvező politikai légkört kialakítani Magyarország kényes, nehéz helyzetének könnyítésére. A honvédelmi miniszter közbenjárására abban az időszakban került sor, amikor Bánffy gróf Genfben tartózkodott.

Augusztusban jelentettem, hogy akkoriban azt rebesgették, hogy Bánffy gróf lesz Magyarország párizsi követe.³²⁷ Két héttel ezelőtt egy cimborája azt mondta, hogy nem utazik Párizsba, mert meggyőződése, hogy nem annyira rokonszenves az ottaniaknak, amennyire szeretné, így inkább Rómában tölti be ugyanazt a szerepkört.³²⁸ Tény, hogy miután visszatért Genfből, egészségügyi okokra hivatkozva felfüggesztette minisztériumi munkáját, jelenleg pedig egy bécsi szanatóriumban

³²⁶ Belitska Sándor vezérőrnagy

³²⁷ Erre nem került sor. Lásd a 32. sz. irat 299. lábjegyzetét.

³²⁸ Erre sem került sor.

tartózkodik. Ugyanaz az ismerőse elmondta nekem, hogy Teleki gróf,³²⁹ volt kormányfő lesz az utódja a külügynél.

A vezérkar elnöke egyetértett a honvédelmi miniszterrel a külügyminiszter leváltását illetően. Francia források szerint Friedrich³³⁰ kellett volna átvegye Bánffy gróf tisztségét, mivel szervezői készsége, valamint gyors döntőképessege alkalmassá teszi őt arra, hogy jelentős változásokat hozzon úgy a belpolitika, mint a külpolitika intézményeibe. Viszont, ahogy azt jelentettem már, Friedrich kizárólag abban az esetben lehet külügyminiszter, ha Bethlen gróf miniszterelnöki székébe Wolff Károlyt ültetik.³³¹

A francia forrás szerint Friedrich külügyminiszteri szerepvállalásával a magyar politika visszatálna a Németország felé vezető útra,³³² mert ő is, ugyanúgy mint Prónay és Héjjas,³³³ a Stinnes–Ludendorff–Hindenburg csoport közvetlen befolyása alatt áll. Szándéka szerint kapcsolatot létesítene Szerbia hercegével, Györggyel,³³⁴ akivel együtt megszereznék az ország trónját, mivel Friedrich a legitimitás pártján áll ebben a kérdésben és a Habsburg kérdésben egyaránt. Abban reménykednek, hogy ilyen módon sikerül forradalmat Jugoszláviában kirobbantani. György herceg Pártja hisz a győzelemben, mivel Olaszország támogatásában bíz. Siker esetén a kisantant eltűnik. Friedrich biztos benne, hogy Szlovákiában jobban állnak az előkészületekkel és, hogy jövő tavasszal fontos változások következnek be Csehszlovákiában. De minden attól függ, mikor sikerül bevezetni Magyarországon a katonai diktatúrát, amit rég óta terveznek, ahogy azt jelentettem már többször is.³³⁵ Kiderült, hogy jelenleg száznál több tiszt tartózkodik Csehszlovákia területén. A magyar honvédelmi minisztérium hírszerzési osztálya megbízásából utaztak Csehszlovákiába és Bécsen keresztül napi rendszerességgel jelentenek mindent, amiről értesülnek. A franciák nagyon tájékozottak ebből a szempontból. Az utóbbi időben megjelent sajtóanyagok azt mutatják, hogy több olyan személyt tartóztattak le, akik valamilyen formában kapcsolatban álltak egy kiterjedt kémhálózattal.

Ügyszintén jelentettem, hogy nyáron, balatonfüredi tartózkodása alatt többször hosszasán beszélgetett a németekkel, akikkel együtt dolgozott teljes műszak-

³²⁹ Teleki Pál

³³⁰ Friedrich István

³³¹ Lásd a 311. lábjegyzetet.

³³² Daruváry Géza követte Bánffy Miklóst a külügyminiszteri székben.

³³³ Lásd a 301., a 315. és a 317. lábjegyzeteket.

³³⁴ I. Péter szerb király fia, aki 1909-ben lemondott trónöröklési jogáról.

³³⁵ A katonai diktatúra gondolata Horthy Miklós egyik elképzelése volt. A fajvédők ebben támogatták. Lásd PRITZ 2016.

ban. A fentieket megerősítő francia források szerint a munkaterv annyira pontos és remekül kidolgozott volt, hogy amikor alkalmazásra kerül, biztosan óraműpontossággal fog dolgozni és fejlődni. Előbb egy úgynevezett „hajthatatlan” kormányt alapítanak, ami csak ideiglenes lesz, átmeneti, amíg létrehozzák a katonai diktatúrát. A belügyminisztérium Gömbösé lesz,³³⁶ a Honvédelmi Minisztériumnál pedig a jelenlegi miniszter marad, Belitska altábornagy. A katonai diktatúrát valószínűleg tavasszal kiáltják ki, noha jelenleg is megtehetnék, mert mindennel készen állnak. Mindezt egy olyan időszakban akarják véghez vinni, amikor Európa fontos politikai eseményekkel lesz terhes, így lehetetlenné válik a Hatalmak beavatkozása. A terv megalkotói előbb Csehszlovákia megsemmisítését veszik célba a szlovákiai zendülések irányításával. Így sikerül meggyengíteni a francia hatalmat és megszabadítani Németországot egy erős ellenségtől a keleti részen. Még akkor is, ha György trónörökös nem fogja átvenni Szerbia trónját – az ország képtelen lesz beavatkozni egyrészt a belső lázadások miatt, másrészt mert Olaszország kész lesz az ellenállásra, szükség esetén akár fegyveresre is.

A francia forrás azt állítja, hogy a magyarok titokban egyesülési terven dolgoznak Romániával. Ebben a szerveződésben Erdély autonómiával rendelkezne. A kétoldali kapcsolatok alapján világos, hogy az egyesülés Magyarországgal lehetetlen, akkor is, ha egy későbbi időpontban hasznos lehet, de egyelőre túl korai és lehetetlen a magyar hazafik által megálmodott, elképzelt alapokon. A fentebbi változatok támogatókra találnak a szövetséges országok bizonyos köreiből és nagy kárt okozhatnak Romániának, ha Kormányunk nem veszi fel a harcot ellenük és nem cáfolja meg őket kellő időben idő és energiát nem kímélő következetes és kitartó munkával.

A magyarok valóban a legaljasabb eszközökkel kampányolnak ellenünk és nincs nap, hogy ne gyalázzák, rágalmazzák a románokat és ne szítsák a gyűlöletet az oláhok és országuk ellen. Nem lehet túl sokszor felhívni a figyelmet arra, hogy Magyarország halálosan gyűlöl minket és elég erős és élelmes ahhoz, hogy előkészítse a szakadékot, amelybe minél előbb be akar vetni. Nap mint nap egyértelmű bizonyítékokkal teszi világossá, hogy semmibe veszi a Trianoni Békeszerződést és hajdani szövetségeseivel a szerződés megsemmisítésére készül. De míg Ausztria tehetetlen, Németországban pedig egy többnyire őszintén békepárti kormány van hatalmon és Bulgáriában pedig a helyzet ismert – azaz ezek az államok nem készülnek a bosszúra néhány csoport kivételével – addig Magyarországon a hatalmon levő Vezér és kormány feszülten, minden lehetséges eszközt és hatalmas mennyiségű pénzt bevetve dolgozik a bosszú, visszafizetés előkészítésén. És, Európában

³³⁶ Belügyminiszter: Rakovszky Iván

még nem érkezett el a béke ideje, a keleti példa lévén a legfrissebb azok közül, amelyek azt mutatják Magyarország számára, hogy „a szerződések változnak...”

A kormány bevetése lankadatlan, minden eszközt megmozgatva próbál fontos külhoni személyiségeket megnyerni a magyar ügy előkészítése érdekében. Jelenleg a Nemzetek Szövetsége 18 állama több mint 60 képviselőjének szerveznek eseményeket napi rendszerességgel, múzeumlátogatást, templom és egyéb olyan intézmények látogatását szorgalmazzák, amelyekre büszkéek a magyarok. Napi jelleggel tájékoztatják az idegeneket arról, hogy milyen civilizációt tudhat magáénak az ország és milyen égbekiáltó igazságtalanságnak esett áldozatul. Szinte egy hét sem telik el, hogy ne érkezzenek Budapestre idegenek, akiket ne árasztanak el ilyen propagandával, mellyel a revans pillanatára készítik fel a közvéleményt a világ minden táján.

A tervek dús fantáziával megáldottak szüleményének hatnak [sic!]. Az biztos, hogy mindez a mindenre képes Stinnes³³⁷ és Friedrich csoport műve. Egyelőre a csendőrséget és az új prefektust is megnyerte Friedrich saját maga számára.

Szeptemberben Stinnes jókora pénzösszeget bocsájtott Friedrich rendelkezésére a propagandával és a hírszerző szolgálat megszervezésével kapcsolatos költségek fedezésére. Friedrich nagyon jó propaganda gépezetet és kémhálózatot szervezett Jugoszlávia és Csehszlovákia számára. Megbízottja Wild József volt kapitány,³³⁸ akiről egy tavalyi jelentésben számoltam be mondván, hogy a magyar vezérkar hírszerző osztályának embere volt és a háborúban is kitűnt ebben a szerepben. Friedrich és Gömbös bizalmasa.

A reakciók hetente titokban találkoznak Budapesten. Ugyancsak hetente, a tartalékos tisztek szervezetei is úgynevezett bajtársi összejöveteleket szerveznek. Különböző ezredek látják vendégül őket.

Egy francia forrás szerint Zsilinszky,³³⁹ a *Szózat* napilap igazgatója, képviselő és Gömbös bizalmi embere, nemrég azt találta mondani a szerkesztőségben, hogy ha a külügyi politika sikerrel jár, Olaszország és Ausztria nagy mennyiségű fegyvert és lőszert fog küldeni Magyarországnak és hogy várhatóan nagy események következnek be jövő tavasszal.

A budapesti *Stadium* (S.A.) nyomda Németországból érkező nagy, mai áron több milliós értékű nyomdagépekre vár. Szinte biztosra vehető, hogy a Stinnes csoport állja a költségeket. Ennek valóságát semmi sem bizonyítja jobban, mint-

³³⁷ Hugo Stinnes (1870–1924) német politikus, gyáros. A weimari köztársaság idején Németország egyik legbefolyásosabb egyénisége volt. A sajtón keresztül erősen támadta a versailles-i béke-rendszert.

³³⁸ Wild József vezérkari százados

³³⁹ Zsilinszky Endre – lásd BARTHA 2019.

hogy *A Nép* című napilap szerkesztősége, mely a fentebb említett csoport bérjegyzékén szerepel, ehhez a bizonyos nyomdához költözik. Ezen kívül, a győzelem érdekében, ami valószínű bekövetkezik a közeljövőben, Stines politikai ügynökei nem hivatalos úton nem késlekedtek kapcsolatba lépni a Honvéd utcai Központi Sajtóvállalattal. A vállalat 4 újságot ad ki: *Nemzeti Újság*, *Új Nemzedék*, *Új Lap* és *Képes Krónika*. A vállalat a Habsburgokat szolgálta, több helyről kapott anyagi támogatást, de jelenleg Friedrich-hel rokonszenveznek. Stinnes más budapesti lapokat is szeretett volna felvásárolni, de hiába.

A fentebb említett német csoport továbbra is szoros kapcsolatokat ápol a MOVE³⁴⁰ és Ébredő³⁴¹ irredenta társaságokkal, turistának, kereskedőnek álcázott nagyon nagyszámú német tiszt közreműködésével. A francia forrás szerint a német csoport létrehozott egy erős szervezetet, amelynek célja egységes közép-európai zsidó- és szocialista ellenes frontot kialakítani Ausztriában, Magyarországon és Olaszországban.

A Párizsba küldött jelentésben az áll, hogy az adatok „nagyon komoly, megbízható magyar forrásból származnak”. Tehát a következőkben megbízunk benne főként hogy az ugyanabból a forrásból származó adatok többször is megerősítést nyertek.

Informátorunk azt állítja, hogy több angol államférfiúnak is tudomása van a tervekről, és hozzáteszi, hogy mindez Olaszország hathatós támogatásával, sőt vezetése alatt megy végbe: Olaszország ellensúlyozni akarja a pánszláv politikát, mely veszélyezteti saját politikai, illetve gazdasági érdekeit. Olaszország egy Duna-menti konföderáció létesítését tervezi, melyben Ausztriának és Magyarországnak jutna a főszerep. Nem kizárt Magyarország és Románia egyéni szintű egyesülése sem. A konföderáció pedig Olaszország szövetségese lenne. Nitti,³⁴² aki szoros kapcsolatokat ápol a magyarországi pártok elnökeivel a leglelkesebb támogatója az említett politikának.

Azt kétség kívül kijelenthetjük, hogy a Budapesten tartózkodó hivatalos és nem hivatalos angol és olasz elemek egymással baráti kapcsolatban vannak. A szövetséges hatalmak más elemeinek nem sikerült ezt elérni. Időszakos budapesti, vagy ép-

³⁴⁰ Lásd a 30. lábjegyzetet.

³⁴¹ Lásd a 314. lábjegyzetet.

³⁴² Francesco Saverio Nitti (1868–1953) 1919–1920-ban Olaszország miniszterelnöke és belügyminisztere is volt. Az MTA tiszteletbeli tagja 1922-től, ezt a címet egy 1921-ben megjelenő könyvével vívta ki: *L'Europa senza pace*, mely 1922-ben magyar nyelven is megjelent *Nincs béke Európában* címmel. Ebben tényekkel támasztja alá, hogy a versailles-i békerendszer a győztesek érdekeit szolgálja és súlyos konfliktusokat idéz elő Európában. Lásd HAMZA 2020.

pen angol kollégám³⁴³ közelében való tartózkodásukat követően, az angolok előszeretettel utaznak Erdélybe, Kolozsvár vagy egyéb város meglátogatása ürügyén. Többeknek, mint például Newton,³⁴⁴ Dickinson,³⁴⁵ Lampson³⁴⁶ stb. lordoknak javasoltam Bukarestet, mint utazási célt, viszont ugyanazt a szabadkozó választ kaptam tőlük: szívesen elutaznak Bukarestbe, de máskor, mert most éppen Angliába sietnek hazatérni. Hatóságainknak minden beutazót meg kellene figyelniük.

Ami az egyesítést illeti, a két királyság szerződésbe foglalná a szövetséget, Erdély pedig autonóm lenne, hasonlóan ahogy Bajorország viszonyul a Német birodalomban. Őfelsége Ferdinánd király pedig megkapná a Magyar Koronát is. Királyunk és több politikusunk régi vágya ennek a helyzetnek a kialakítása, és talán Teleki gróf erdélyi látogatása sem teljesen idegen az említett tervektől.³⁴⁷ Úgy tűnik, több titkos összejegyzetelre és hivatalos tárgyalásra is sor került. De nem született semmiféle eredmény, mivel a magyarországi Habsburgok minden lehetséges úton igyekeztek megghiúsítani a terveket. Odáig jutottak, hogy a legitimisták titkos találkozóján elhatározták, hogy zavart keltenek az Országházban, ha szükséges és Franciaország tudomására hozzák a legitim dinasztia eltávolítását célzó ármánykodást. Azt is elhatározták, hogy titkos küldetéssel bízzák meg

³⁴³ Sir Thomas Hohler, 1920–1924 között budapesti brit misszióvezető.

³⁴⁴ A Pázmány Péter Tudományegyetem (ma ELTE) 1929 *doctor honoris causa* cím adományozásával díszdoktorrá avatta Lord Newtont köszönetképpen Magyarország érdekeinek képviseléséért az angol felsőházban. Lásd <https://www.elte.hu/content/diszdoktoravatas-1929-bol.t.22426> (Letöltés: 2021. február 21.)

³⁴⁵ Sir William Dickinson a népszövetségi ligák uniójának kisebbségi előadója. Dickinson 1922 októberében azért érkezett Budapestre és járta a kisantant államait is, hogy megvizsgálja a kisebbségek ügyeit. Útját Erdélyben kezdte. Tapasztalatai alapján olyan javaslatot nyújtott be a népszövetségi liga müncheni, majd prágai ülésén, melyben a sérelmezte a kisantant államokban élő magyar kisebbségek helyzetét. „Csak bizalommal lehetünk Dickinson személye iránt, aki erdélyi útjában is, bár az oláh hatóságok a legszemérmetlenebb szemfényvesztéssel igyekeztek megtéveszteni, sokat meglátott a magyar sérelmekből. Örvendünk, hogy alkalma lesz összehasonlításokat tenni, hogy milyen helyzete van Magyarországon a kisebbségeknek és milyen az utódállamokban.” Lásd Dickinson Budapesten. *Magyarság*, 1922. október 17. 2.

³⁴⁶ Miles Wedderburn Lampson (1880–1964)

³⁴⁷ Teleki Pál Sinaian találkozott Rubido-Zichy Iván követtel is, ahol megbeszélték, hogy Teleki ellátogat Bukarestbe is, hogy ott az agrárreform igazságtalanságai ellen szót emeljen. (Lásd: Az olasz és cseh–jugoszláv konfliktus veszedelme elhárult. *Nemzeti Újság*, 1922. augusztus 31. 3.) Látogatásával a helyi sajtó kapcsolatba hozta a perszonálunió tervét is, mely ebben a követi jelentésben is olvasható. Ezt azonban ő maga cáfolta, mondván, nem hivatalos úton volt, hanem csupán a birtokaira tett látogatást. Ennek ellentmond azért az előzőekben említett cikk. Lásd Gróf Teleki Pál és a román kérdés. *Pesti Hírlap*, 1922. szeptember 17. 3.

Windisch-Graetz herceget,³⁴⁸ aki majd Németországba utazik, felkeresi a Stinnes csoport tagjait és meggyőzi őket arról, hogy a megoldás képtelenség, mivel a magyar nép semmi szín alatt nem fogadná el az egyesülést Romániával. Az egyesülés polgárháborúhoz vezetne és amint a Kisantant beavatkozna, Franciaország azon nyomban kihasználná az alkalmat, hogy bosszút álljon Németországon, aki ezt az egészet elindította. Talán Stinnes ilyen irányba tevékenykedik, mivel királyunk Hohenzollern, így Németország trónjára egy másik Hohenzollern³⁴⁹ kerülhetne. Ezzel megsemmisítené a francia politikát, mert felbomolna Franciaország szövetsége Angliával és Olaszországgal. Másfelől pedig a Kisantant nyomást gyakorolna Németországra. Végül pedig, a történeti Magyarország újjáépítése végleg elszakítaná Franciaországot a szlávoktól. Olaszország, a maga során, szeretné, ha az egyesítés mindenképpen megvalósulna, mivel a konföderáció nyerne Románia részvételével, a kisantant pedig csődöt mondana és megsemmisülne. Magyarország területi egysége nagyon gyorsan megvalósulna és egy magyar–román király boldogan uralkodna Nagy-Magyarországon.

Az említett legitimista gyűlésen a következők vettek részt, többek között: Gratz,³⁵⁰ Apponyi,³⁵¹ Sigray,³⁵² Andrassy³⁵³ stb. Jelentettem, hogy Friderich és Andrassy gróf útjai elváltak. Hírlik, hogy Bethlen gróftól nem teljesen idegenek az említett tervek, viszont tartózkodik a nyilatkozatoktól, kívárja az európai események fejleményeit, mivel a közeljövőben az európai és magyarországi politika is várhatóan jelentős változásokon megy majd át. Olaszország és Anglia (Bonar Low³⁵⁴ érkezése előtti hírek) politikája Franciaország és Közép-Európa hegemoniára törekvő szervezkedését, valamint a szláv veszedelmet hivatott megakadályozni. Egy ilyen szövetségben Magyarország, Románia és Ausztria kapna helyet Olaszország és Anglia mellett. A kisantant kiszagolta a tervet, így a magyar ügynökök a prágai követség³⁵⁵ tolmácsolásában kijelentették, hogy a marienbadi sajtóértekezleten elhatározták,³⁵⁶ hogy sajtókampányt indítanak Magyarország

³⁴⁸ herceg Windisch-Graetz Lajos (1882–1968) a sárospatai kerület legitimista képviselője volt a nemzetgyűlésben 1920–1922 között.

³⁴⁹ Ferdinand Viktor Albert Meinrad von Hohenzollern-Sigmaringen

³⁵⁰ Gratz Gusztáv

³⁵¹ gróf Apponyi Albert

³⁵² gróf Sigray Antal (1879–1947) legitimista politikus

³⁵³ ifj. Andrassy Gyula

³⁵⁴ Andrew Bonar Law (1858–1923) Anglia miniszterelnöke

³⁵⁵ Matuska Péter ideiglenes ügyvivő – lásd IRATOK 1994. 438.

³⁵⁶ A kisantant marienbadi konferenciája 1922. augusztus 26-án kezdődött Benes és Pasics miniszterelnökök tanácskozásával azzal a céllal, hogy mélyíteni kell a csehszlovák–jugoszláv szerződést.

ellen. A magyarok állítása szerint, Benes Miniszter úr hatalmas összegeket adományozott a magyar szocialisták bécsi csoportosulásának Magyarország elleni lejáratókampany folytatása céljából. Ugyanakkor azt is állítják, hogy Benesnek sikerült román lapokat is megnyerni az ügy számára, melyeknek feladata gyűlöletet szítani Romániában és megakadályozni a tervezett egyesülést.

Mindebből következett a magyarországi fasiszta mozgalom megalapításának gondolata. A terv gyakorlatba ültetése folyamatban van, ahogy már jelentettem. Valóban, a megvalósítás nem ütközik nehézségekbe, mivel az Ébredő Magyarok Egyesülete³⁵⁷ kitűnő alapokkal rendelkezik a mozgalom megszervezésére. Sőt, mi több, érdekelt benne, mivel a múltban elkövetett törvénytelenések kompromittálták az egyesületet. Továbbá, a fasizmust – ahogy azt Stinnes és magyarországi barátai látják – könnyen életre lehet kelteni, mivel a diákszervezetek, a haderők titkos egyesületei, a tisztek, a MOVE³⁵⁸ erősen antiszemita szervezetei részvételére is lehet számítani. A osztrák szervezetekhez hasonlóakat fognak létrehozni és ebben leginkább a keresztény fiatalok, a diákok és tisztek támogatására és részvételére számíthatnak. A fasiszta mozgalom szeretné felszámolni a szocialisták hatalmát, befolyását. Ugyanazon informátor szerint a külpolitikában bekövetkezett változások kihatnak majd a külföldi diplomáciai képviseletekre is. A párizsi és berlini minisztereket majd leváltják, a bukaresti „Ferdinánd király bizalmi embere” pedig maradni fog. (Megjegyzem, hogy időközben megvolt a koronázási szertartás is, amelyen részt vett az összes külföldi képviselő a magyar követ kivételével.³⁵⁹)

Windisch-Graetz herceg hazatért Németországból és a következő információkat továbbította „amiket egy igen befolyásos, a Külügyminisztériumban alkalmazott személytől tud.”

Ludendorff tábornok³⁶⁰ megtudta, miért is küldték a magyar légiosok az emberüket. Azt nyilatkozta, hogy szívesen tárgyal W. herceggel,³⁶¹ de ösztönös politikai szimata túl erős, és rálátása túl tiszta ahhoz, hogy meggyőzzék arról, hogy más útra térjen. Véleménye szerint Magyarország jövője nem esik egybe a Habsburgok érdekével, épp ellenkezőleg. A Habsburgok érdeke a Duna-menti

³⁵⁷ Lásd a 314. lábjegyzetet.

³⁵⁸ Lásd a 30. lábjegyzetet.

³⁵⁹ Vö. 34. sz. irat.

³⁶⁰ Erich Ludendorff (1865–1937) német tábornok, részt vett a weimari köztársaság ellen szervezett puccsokban. 1922. szeptemberében Ludendorff üzenetet küldött a magyar keresztény pártok vezetőinek, hogy vállalva harcoljanak a vörös diktatúra, a bolsevizmus ellen. Ludendorff nyilatkozatát üdvözölte többek között Friedrich István és Wolff Károly is. Lásd: Egységes keresztény tábor áll szemben a baloldali szervezkedéssel. Politikusaink Ludendorff nyilatkozatáról. *Új Nemzedék*, 1922. szeptember 13. 5.

³⁶¹ Windisch-Graetz Lajos

monarchia feltámasztása, bármi áron – amennyiben náluk a jogar – viszont egyik európai ország sem érdekelt ebbe, Magyarország pedig még annyira sem, mint mások. Németország érdeke a német faj egyesítése, így Ausztria egyesítése Németországgal is. A német népesség kis része, legfeljebb 5%-a támogatja a Habsburgok trónra kerülését, a többiek pedig a Németországgal való egyesülést támogatják. Lengyelország nem azért vívta ki függetlenségét, hogy területéből most boldogan áldozzon fel részeket Ausztria javára. Az utódállamok egyként szegülnek majd szembe minden restaurációra való törekvéssel. Ami pedig Magyarországot illeti, a történelem arra tanít, hogy a dinasztia mindvégig ellenségesnek bizonyult vele szemben. Aki ésszerűen gondolkodik látja, hogy amennyiben a család Magyarország trónjára kerül veszélyeztetni fogja Németország és Magyarország szövetségét, Ausztria miatt. Ha elfogadjuk, hogy a Habsburg-restauráció nem csupán utópia, akkor sem látjuk, mikor érik meg az idő arra, hogy trónra engedjen egy Ottóhoz hasonló gyermeket.³⁶² Egyelőre, a kisantant miatt meglehet, hogy Magyarországon a gazdasági hanyatlás korának kezdetét élik. Kétségtámadás Magyarországnak több figyelmet kell szentelnie régi határainak visszaszerzésére, mint a Habsburg restaurációra. Egyetlen egy megoldás létezik számára: „a területi egység helyreállítása,” amennyiben megvalósítható Románia, Anglia vagy akár Lengyelország segítségével. Románia iránt táplált gyűlölete alábbhagy, mert ez a világtörténelem törvénye. Németország és Anglia között sokkal nagyobb ellentétek feszültek, mégis készek tárgyalni a közös érdekekről. Ahogy Magyarország is képes rokonszenvvel viszonyulni Olaszországhoz, annak ellenére, hogy elárulta – ha a magyarok tisztánlátásra törekednek, újból rokonszenvezni fognak a románokkal is (megjegyzem, hogy ilyen fajta szimpátia nem létezett a múltban). Európa jövőjére nincs más megoldás, ha nem akarják egész Közép-Európát átengedni a szláv törekvéseknek. A szláv politika célja megsemmisíteni a Habsburg Magyarországot. A huszadik században Magyarországnak, Romániának, Olaszországnak és Németországnak egységes tömbbe kell tömörülniük. Képtelenség előrelátni, mikor következik be, viszont valószínű, hogy néhány évtized múlva Európának egységes tömbként kell majd szembeszállnia Ázsiával. Következésképpen, Magyarország gyakorlatias politikát kell folytasson, ahogy azt Románia, Olaszország, Szerbia és Csehszlovákia tette a háború alatt, mert a Habsburg álom egyenlő Magyarország eltűnésével Európa térképéről. A magyar arisztokráta és a „*les gros bonets autrichiens*” a világ legrosszabb diplomatái voltak, elveszítették a háborút, még mielőtt kitört volna, és a hagyományos „presztizs” politika idegen

³⁶² IV. Károly fiáról, Habsburg Ottóról van szó.

Magyarország jövőjétől. Ha a magyar politika még mindig nem tért a helyes útra, az kizárólag a legitimistáknak köszönhető.

A fentebb leírtakból látszik, hogy Windisch-Graetz küldetése eredménytelen volt. Valószínű, hogy a legitimisták nem nyerték meg Ludendorffot, sőt inkább az ellenkezőjét érték el, azaz Ludendorff nyerte meg őket... A fentiekből az is kiderül, hogy a magyar külügyminiszter³⁶³ tökéletesen ismeri a német tábornok álláspontját, úgy ahogy azt a legitimista küldött közvetítette neki.

Windisch-Graetz herceg kudarca megdöbbenést okozott a legitimisták körében, majd újból feszült, ideges, ingerült tevékenységbe kezdtek. Egyik konferencia követte a másikat, egyik titkos gyülekezet a másikat. Többek közt elhatározták, hogy újból megpróbálnak rezidenciát szerezni Zita volt királynőnek,³⁶⁴ mivel a kormánynak nem volt semmiféle titkos egyezménye Franciaországgal a királynő tekintetében.

Gratz, volt miniszter, talán kijelentette, hogy Frigyes főherceg³⁶⁵ 40,000,000 magyar koronát bocsátott az ex-királynő rendelkezésére.

A legitimista mozgalomról – amely sokat veszített egykori jelentőségéből – talán érdemes elmondani, hogy nemrég figyelemre méltó eseményt szervezett.

A katolikus hívők évente több napos értekezletet szerveznek, amelynek keretében igyekeznek meghatározni, hogy mire van szüksége a katolicizmusnak.³⁶⁶ Amióta Magyarország azzá vált, ami ma, a vallásos érzület egyre biztosabb talajra talál az emberek szívében, a nép pedig reménykedik abban, hogy imával enyhíthetik a bekövetkezett „nemzeti tragédiát.”

Idén a kongresszus október 9, 10, 11-ére esett. A püspöki hivatalok képviseltek a résztvevő egyházkerületeket. Jelen voltak a katolikus kulturális szervezetek, a katolikus nők egyletei, a katolikus sajtó és az idegen nyelvű katolikusok is.

Vasárnap, október 9-én ez utóbbiak gyülekezetén felszólalt többek közt Bleyer³⁶⁷ is, a nemzeti kisebbségek volt minisztere, a németek nevében, Csiszá-

³⁶³ Bánffy Miklós

³⁶⁴ Bourbon Zita 1916–1918 között Ausztria császárnéja, Magyarország és Csehország királynéja. IV. Károly felesége. Férjével együtt Svájcba emigráltak.

³⁶⁵ Habsburg Tescheni Frigyes főherceg

³⁶⁶ A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusról van szó, amit azonban a két világháború között nem évente tartottak, hanem két évente. Az első világháború után 1922 májusában volt az első kongresszus Rómában. Lásd FEJÉRDY 2019. Ehhez kapcsolódott ugyanazon év októberében Magyarországon a XIV. Katolikus Nagygyűlés.

³⁶⁷ Bleyer Jakab (1874–1933) a magyarországi németek szellemi vezetője. Bleyernek a nagygyűlésen elmondott beszédéről lásd GRÓSZ 2014. 187.

rik püspök³⁶⁸ és Pechány Adolf,³⁶⁹ a szlovák kisebbség jelenlegi biztosa, a szlovákok nevében. Összegzésük: „nem hagyjuk el szüleink földjén élő testvéreinket, együttérzünk velük és tudjuk, hogy bilincsből születik a szabadság...”

Az említett megbeszéléssel egy időben tartották az értekezlet legfontosabb ülését is, amelyet a Zichy János³⁷⁰ elnöksége alatt működő „Országos Katolikus Szövetség” szervezte. Az ülésen részt vettek Horthy Asszony,³⁷¹ József főherceg³⁷² és a főhercegnők, Csernoch hercegprímás³⁷³ és a pápai nuncius,³⁷⁴ az arisztokrácia tagjai, valamint több miniszter is, Klebelsberg gróf,³⁷⁵ Rakovsky Iván,³⁷⁶ Vass.³⁷⁷

Zichy gróf beszédében magasztalta a néhai Károly királyt³⁷⁸ mondván, hogy senki sem léphet a nyomdokaiba, annyira buzgón támogatta a katolicizmust, kivéve persze, ha a családjában uralkodó szellemet, ami atavisztikusan apáról fiúra szállt, megidézik, hogy a legitimizmus szárnyán a jövőben is vigyázza a népet, melyet Szent István Szeplőtelen Máriának ajánlott.

Őt követte Prohászka püspök,³⁷⁹ szlovák renegát, tehetséges szociológus és az Ébredők támogatója, aki beszédében könyörtelenül támadta a szocialistákat és az összes romboló elemet, amelyek egy új materialista filozófiai elképzelést szándékoznak bevezetni az állam életébe, működésébe.

A nap végén táviratot küldtek Zita volt királynőnek.

Másnap, október 10-én a Kulturális osztályon felszólalt Dr. Hindy Zoltán,³⁸⁰ volt képviselő és régi katolikus agitátor, jelenleg legitimista, aki Szent István Birodalmának egységéről beszélt, szavait a katolikusokhoz intézte, akiknek szent kötelessége a Szent Birodalom restaurációjáért dolgozni. Fel kell készülniük megvívni az eljövendő harcokat.

³⁶⁸ Csizsárik János (1860–1936) címzetes püspök, követségi tanácsos, a külügyminisztérium kánonjogi tanácsosa.

³⁶⁹ Pechány Adolf (1859–1942) publicista, politikus. A magyarországi szlovákok kormánybiztosa volt.

³⁷⁰ Gróf Zichy János (1868–1944) legitimista politikus. Két ízben is közoktatásügyi miniszter (1910–1913; 1918. május–október). Ekkor nemzetgyűlési képviselő volt és 1922-ben létrehozta a Nemzeti Összetartozás Társaskörét.

³⁷¹ Horthy Miklósné Purgly Magdolna (1881–1959).

³⁷² Habsburg-Lotaringiai József Ágost főherceg (1872–1962).

³⁷³ Csernoch János (1852–1927) hercegprímás.

³⁷⁴ Lorenzo Schioppa (1871–1935) pápai nuncius.

³⁷⁵ Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter.

³⁷⁶ Rakovszky Iván (1885–1960) belügyminiszter.

³⁷⁷ Vass József (1877–1930) népjóléti- és munkaügyi miniszter.

³⁷⁸ Habsburg IV. Károly

³⁷⁹ Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök.

³⁸⁰ Hindy Zoltán (1880–1951) jogász, politikus, újságíró.

Zdraveczi tábori püspök,³⁸¹ ugyancsak szlovák renegát, Horthy kormányzó társa, beszédében az kérte, hogy ismert egyetemes jellege mellett a katolicizmusnak kölcsönözzenek egy sajátos magyar jelleget is, mivel csakis így menthető meg Magyarország. „A katolikum” az integritás ereje: a horvát katolikus közösség szüntelenül veszélyezteti a szerb államot, ha a szlovák vagy rutén katolikus, a cseh sem aludhat nyugodtan, noha testvérek mindannyian. De odaát mindannyian nagyon jól tudják, hogy a horvát, sváb, román (!!!) valójában magyar, ha katolikus, még akkor is, ha nem beszél magyarul. Javasolta, hogy a nemzeti zászló egyik felén a „Patrona Hungariae”³⁸² a másikon pedig a „Cum Deo Pro Patria”³⁸³ felirat szerepeljen. Egyes kongresszusi tudósítók szerint az eredeti javaslat a „Cum Rege pro Patria” volt. A katolicizmus lesz a magyar egység megmentője.

A kongresszus egy fogadással zárult, ahol Gróf Zichy köszöntőt mondott Horthy tengernagy tiszteletére is.

A hozzám került román újságok eltúlozzák a kongresszuson elhangzott egyes állítások jelentőségét. Például azt olvastam, hogy Gróf Zichy a Kormányzót a Király „hadnagyának” nevezte. A hivatkozott szöveg pedig a következő:

„A kormányzó a magyar király helytartója; a Magyar Királyság előfutára, a Szent Korona őrzője ezekben a válságos időkben. Isten óvja!”

A pápai nuncius, aki jelen volt a kongresszuson, nem nézte jó szemmel a különböző más egyházak ellen agitáló eszmék terjesztését. Hangot adott elégedetlenségének, amikor két szervező bizottsági tag előtt azt mondta, hogy a szóonokok túllépték a beszéd jellege által szabott határokat, amikor hadügyi politikáról beszéltek, vagy amikor a katolikus hívők szenvedélyét kihasználva más vallású nemzettársak ellen hangolták őket.

Különben is, az október 9-én elhangzott beszédében, többek közt azt nyilatkozta: „eljött az idő, hogy felhagyjunk a szócsépléssel, hogy a magyarok elkezdjenek dolgozni saját jövőjük érdekében. Ébredjetek, vessétek le a lustaságot és dolgozzatok lendületesen.”

A pápai nunciust (Schioppa) nagyon kedvelik Magyarországon, különben is rokonszenves egyéniség. Ceglédi látogatása során egy érzelmileg túlfűtött pilla-

³⁸¹ P. Dr. Zdraveczi István OFM (1884–1965) horvát származású ferences szerzetes, vészérőrnagy, tábori püspök.

³⁸² Patrona Hungariae – Magyarok Nagyasszonya, mely kifejezi Magyarország különleges kapcsolatát a Szűzanyával. A Hartvik-legenda szerint Szent István király Szűz Mária oltalmába ajánlotta az országot.

³⁸³ Cum Deo pro Patria – Istennel a hazáért! II. Rákóczi Ferenc zászlajára tűzött jelmondat első fele. A teljes: Cum Deo pro Patria et Libertate”.

natban megcsókolta a magyar nemzeti lobogót, ami miatt nagyobb megbecsülésre és szimpátiára tett szert.

A sztrájkokról elmondhatjuk, hogy egyik követi a másikat. Mivel a kormánynak nem áll módjában megemelni a köztisztviselők fizetését, viszont szeretné megnyugtatni őket, a kormány elkülönített 18 milliárd koronát a költségvetésből a tisztviselők „természetbeni” ellátására. Így a köztisztviselők 20 (húsz) koronát fizetnek 1 kg zsírért, amelynek piaci ára 1000 korona és 16 koronát egy kiló lisztért, ami a piacon legalább 200 koronába kerül.

De az árak hétről hétre nőnek és félő, hogy az áremelkedés komoly zavarokat okoz az ország gazdaságában. A parlamentet a körvonalazódó válság miatt hívták össze.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol 43. Belpolitika 248–253. f. Gépelt eredeti.

36.

Hory András jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek Bukarest, 1922. október 31.

Tárgy: A Kolozsvári „Újság” című lapnak az *Ellenzék Rt.* által történt megvásárlása

A folyó év elején tett szóbeli referátum alkalmából és a folyó évi május 23-án kelt 49/r. sz. jelentésemben már voltam bátor jelezni, hogy az *Ellenzék Rt.* a kolozsvári *Újság*³⁸⁴ c. lap megvételének gondolatával foglalkozik. A terv akkoriban a lap tulajdonos által támasztott nehézségek és főként a kívánt magas ár miatt nem volt megvalósítható, azonban a sokáig vajdúdó tárgyalások végre is célhoz vezettek s az *Újság* az e hó elején kötött szerződés alapján az *Ellenzék Rt.* tulajdonába ment át. A szerződés értelmében az *Ellenzék* átveszi az *Újság* eddigi munkatársait, akik azonban a lap irányítására semminemű ingerenciát sem nyertek. A lap eddigi tulajdonosa viszont kötelezettséget vállalt, hogy a következő négy évben más lapot nem fog indítani.

³⁸⁴ Az *Újság* című lap szerkesztője Paál Árpád volt.

E tranzakció a magyar politika szempontjából kettős hasznot jelent. Ugyanis az *Újság* nemzetbontó iránya megszűnt, másfelől az *Ellenzék* igazán magyarul érző és gondolkodó vezetőségének ereje e lap révén új erőforrást talált.

Hogy az *Újság* megvétele mennyire célszerű volt, bizonyítja az is, hogy a kolozsvári „5 órai *Újság*”, amelynek a magyar politika szempontjából kedvezőtlen irányáról korábbi jelentéseimben ismételten bátor voltam referálni, néhány nappal az említett tranzakció után megszűnt.

MNL OL K64 6. cs. 27/1. t. 455. pol. szám. Gépelt másolat.

37.

Rubido-Zichy Iván jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek Bukarest, 1922. november 28.

Tárgy: A Bukaresti Magyar Iroda ügye

Jelentem, hogy a bukaresti magyar iroda egy évi fennállása alatt kifejtett lelkiismeretes működése általános elismerésben részesül. Iroda ma már erdélyi magyarság életének nélkülözhetetlen szerve, mely nemcsak magánosok érdekében jár el, de képviseli központi hatóságoknál magyar egyesületek, egyházak, iskolák ügyeit is.

Sajnos Magyar Szövetség alapszabályainak elutasítása miatt kifelé még máig is csak mint az erdélyi református egyházkerület segélyirodája szerepel, ami működését bizonyos mértékben feshélyezi. Amint erre lehetőség meglesz, mint magyar népiroda tevékenységét még szélesebb körben fogja kifejthetni.

Fentiekre való tekintettel kérem Nagyméltóságod felhatalmazását, hogy a 459/res 1921. számú rendelettel engedélyezett havonkénti segélyösszeget jövő évben is folyósíthassam.

MNL OL K64 6. cs. 27/2. t. 83. res.pol. Gépelt másolat.

38.

**Rubido-Zichy Iván levele Khuen-Héderváry Sándornak
Bukarest, 1923. február 23.**

Tárgy: Országos Magyar Párt, Ormos Ede, *Ellenzék*

Kedves Barátom,

A kolozsvári Magyar Párt ideiglenes elnöke, Ugron István, a következő kérést intézte hozzám:

Tudjam meg, hogy Ormos Ede milyen hírnévnek örvend Budapesten.³⁸⁵ Nevezett ugyanis legutóbb szerződöttette lett a kolozsvári „Ellenzék” részére, ami a pártvezetőség körében (amely különben benyomásom szerint nem igen tudja magam sem, hogy mit akarjon) bizonyos aggályokat váltott ki. Ormost előélete egy kicsit gyanús színben tünteti fel és közel hozza azon gondolatot, hogy nagyon is bolsevista hajlamú egyénnel állunk szemben. Ugron István bemondása szerint nevezettet Bornemisza Carola báróné,³⁸⁶ a pártvezetőség feje fölött, Bánffy Miklós ajánlatára szerződttette és úgy hírlik, hogy a szóban forgó egyén fűnek-fának eldicsekszik azzal, hogy ő nem változtatta meg radikális gondolkozását, hanem lesz reá gondja, hogy az „Ellenzék” az ő irányában változzék. Állítólag szerződttetésénél kijelentette volna, hogy nem hajlandó Károlyi Mihály vagy a magyar emigráció ellen írni.

Kérlek, légy szíves a fenti ügyben érdeklődni és esetleges észleteidet velem közölni.

Ezzel kapcsolatban felhozom, hogy állítólag a magyar párt kebelében az „Ellenzék” utóbbi időben észlelhető balra csúszása miatt már az a terv is felmerült, hogy nevezett újságot elejtik és egy új lap alapításához fognak. Én egy ilyen fejleményt könnyen érthető okokból nagyon károsnak tartanék.

³⁸⁵ A levéltári forráshoz tartozik egy Bárdossy László kézírásával készült feljegyzés, melyből megtudjuk, hogy dr. Ormos Ede ügyvéd a *Pesti Hírlap*, majd a *Népszava* munkatársa volt. Tevékenyen részt vett a szocialista pártéletben. A Kunfi-féle frakcióban hangadó volt. A Tanácsköztársaság bukása után távozott Budapestről.

³⁸⁶ báró Bornemisza Elemérné Szilvássy Karola (1868–1938). Szilvássy Karolát és Bánffy Miklóst szerelmi szálak is fűzték egymáshoz, de kapcsolatukból Bánffy apjának ellenállása miatt nem lett házasság. Lásd SAS 2001.

Még mint személyes benyomásomat azt akarom megjegyezni, hogy a Magyar Párt pillanatnyilag a zavaros fejtelenség képét mutatja. Ugron István egy felette becsületes és tisztességes ember, de a sok különféle irányban érvényesülő, leginkább hölgyek részéről kiinduló befolyással szemben nem bír elég ellentálló képességgel és az elkedvetlenedés tünetei nagymérvben mutatkoznak rajta. Másrészt egy más ember nem volna képes a pártot mostani egységében fenntartani. Így tulajdonképpen egy megoldhatatlannak látszó helyzettel állunk szemben. Ezen szerintem csakis egy arra termett vezértitkár megválasztásával lehetne segíteni. Azok között, kiket személyesen ismerek, nekem erre az állásra Kovács Kálmán látszik az egyetlen alkalmasnak.

Különben hallom, hogy Grandpierre³⁸⁷ még köztünk megbeszélt üzenetem vétele előtt Budapestre utazott, hol Bethlen Istvánnal biztosan találkozni fog. Az ügy érdekében kérek, ne hagyjátok Magatokat a Gogával³⁸⁸ való találkozás kérdésében az elfoglalt állásponttól eltéríteni, azaz lehetőleg kerüljétek ki, hogy a miniszterelnök vagy Grandpierre és általa közvetve a Magyar Párt kompromittálhatók legyenek.

Régi barátod:

Rubido-Zichy Iván

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 95. res.pol. Gépelt eredeti.

39.

Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek Budapest, 1923. július 26.

Tárgy: Az 1920-as magyar népszámlálás eredményei

Tisztelt Miniszter Úr,

Ezúton küldöm Önnek a magyar népesség 1920-as népszámlálásának adatait, amelyeket nemrég közöltek a magyar sajtóban is.

Az adatok hamisak. Ha a nemzetiségeket feltüntetető oszlopot figyeljük, észrevesszük, hogy a magyarországi zsidókat a 7 147 053-es magyar népességhez sorol-

³⁸⁷ Lásd a 53. lábjegyzetet.

³⁸⁸ Lásd a 58. lábjegyzetet.

ták, így ebből a számból le kell vonni a magyarországi zsidók számát, ami körülbelül 1 200 000 személyt jelent.³⁸⁹ (Köztudott, hogy csak Budapesten szinte 400 000 zsidó él). A népszámlálási adatok szerint csak 23 760 román van, noha a valóságban 60 000 román él Magyarországon. Ebből arra lehet következtetni, hogy a többi adat sem tükrözi a valóságot, inkább a magyarok számát igyekszik szaporítani.

A „vallás” szerinti oszlopban csak 473 000 izraelita szerepel!...

Az analfabetizmus kérdésében ugyanezek a budapesti sajtótermékek a közelmúltban azt írták, hogy létezik a magyar puszta egy nagyobb terület, ahol a házak szórványos elhelyezkedése miatt nagyon sok gyermek nem járt iskolába és az itt lakó 1 1/2 millió egyén 70%-a írástudatlan. Más szóval az analfabetizmus aránya nagyobb.³⁹⁰

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 43. 402. f. Gépelt eredeti.

40.

Magyary Antal 1. sz. számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1924. január 4.

Tárgy: Erdélyi felekezeti iskolák

Erdélyi felekezeti iskola ügyében itteni kormánnyal tárgyaló vezető ember közlése szerint román hivatalos oldalon hangoztatják, hogy Magyarország románokat nem részesíti hasonló kedvezményekben iskolaügy tekintetében, mint magyarok itt követelik.

³⁸⁹ Ez azért volt így, mert Magyarországon a két világháború között a zsidóság nem etnikai kisebbség volt, hanem vallási kisebbség. Mivel a népszámláláson anyanyelvre kérdeztek rá, nem nemzetiségre, így a magyarul beszélő zsidók magukat magyar anyanyelvűnek vallották, és így a magyarok számát gyarapították. A kisantant államaiban nem ez volt a gyakorlat. A zsidóság is etnikai kisebbségnek számított, és azokban az országokban nem csupán anyanyelvre, hanem nemzetiségre is rákérdeztek. Romániában tulajdonképpen ez is a román nemzetépítés része volt, hogy a zsidók külön etnikumként szerepeltek, így csökkentve a magyarság létszámát és arányát.

³⁹⁰ Hozzá kell tennünk, hogy az analfabéták aránya országos szinten a Trianonban elvesztett területek elcsatolásával jelentősen csökkent, 1910-ben 33%-ról 1920-ban 15%-ra, ami azt mutatja, hogy az elcsatolt területen élők körében nagyobb volt az analfabetizmus. Lásd Romsics 2010. 114.

Pillanatnyilag nem kilátástalan megoldás könnyítése érdekében előnyös volna román kormányt informálni magyar kisebbségi törvény alapján felállított román iskolák számáról és helyéről, ugyancsak célszerű volna belgrádi követ útján megtudni,³⁹¹ románok mily kívánságokat támasztanak szerbekkel szemben kisebbségi jogok terén.³⁹²

A Külügyminisztérium válasza január 12-én:

Vonatkozással folyó hó 4-én kelt 1. számú számjeltáviratára a következőkben értesítem Nagyságodat.

Román hivatalos oldalon hangoztatott azon vélemény, hogy „Magyarország románokat nem részesíti hasonló kedvezményben iskolaügy tekintetében, mint azt magyarok Romániában követelik”, naiv lelkeknek való argumentum.³⁹³

Már magában véve a különbség azon két iskolai rendszer között, melyet a két ország követ, t.i. a magyarországi felekezeti oktatás és az újonnan bevezetett román állami közoktatási rendszer között a kisebbségvédelem szempontjából az előbbi javára dönt el minden vitát, amennyiben az előbbi önmagában véve kedvezőbb a kisebbségeknek, mint az utóbbi, mert megengedi azoknak annyi saját nyilvánjogú iskola tartását, amennyit akarnak.³⁹⁴

A magyar rendszer ugyanis a régi maradt; az, amely létezett a Monarchia fennállása alatt, s amelyet a Monarchia jórésztben éppen azért követett, mert számtalan nemzetiséggel kellett számolnia, melyeknek érdekeit és jogait a Monarchia éppen tiszteletben tartotta. E kérdésről fejezeteket lehetne írni. A Monarchia, amint ezt ma már a hajdan legelfogultabb ellenségei is beláthatják, sokkal

³⁹¹ Belgrádban ekkor az a Hory András a követ, aki ezt megelőzően Bukarestben volt I. számú beosztott. Lásd IRATOK 1994. 431.

³⁹² A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területén a Timok-völgyében és a Bánátban éltek és élnek románok. Lásd DOBRESCU 2005.

³⁹³ Bár a magyarországi románok többnyire ortodox vallásuk miatt román tannyelvű iskolákban tanulhattak, de például tankönyv tekintetében nagyon nehéz körülmények között. Magyarország mindössze két osztály számára jelentetett meg egy-egy 24 oldalas, nyelvi szempontból hibás tankönyvet, és Romániából pedig nem engedélyezte a tankönyvek behozatalát, azoknak magyarellenes volta miatt sem. Lásd BELLÉR 1973. 683.

³⁹⁴ Ez jogszabály szintjén így volt, a gyakorlatban azonban ebből vajmi kevés valósult meg. Ennek egyik lényeges oka az volt, hogy a kisebbségi iskolákat a szülők kérésére lehetett működtetni. A szülői értekezleteket azonban mind a helyi közigazgatás, adott esetben a helyi lelkész vagy plébános úgy befolyásolta, hogy a szülők ne kérjék a kisebbségi iskola elindítását. Lásd SOMLAI 2020.

tökéletesebb kisebbségvédelmet biztosított, mint aminő a kisebbségeknek mai nagyhangú nemzetközi védelme a Népszövetség által.³⁹⁵

A magyarországi románoknak annyi iskolájuk van, amennyit alapítani akarnak és tudnak, s az alapítottak szükség esetén épp annyi törvényes támogatásban részesülnek, mint egyéb iskolák.

A fentiekre való tekintettel szinte felesleges minden további összehasonlítás Románia és Magyarország iskoláztatási rendszerei között, a kisebbségvédelem szempontjából annyival kézenfekvően előnyösebb a kisebbségekre nézve a Magyarország által követett rendszer. Ha Románia őszintén akarja a kisebbségvédelmet, nem lett volna szabad a felekezeti oktatás helyett áttérni az állami centralizált közoktatásra, a napóleoni imperializmus ezen oktatási rendszerére. A nemzeti és vallási kisebbségek őszinte védelme, a mi kevert nemzetiségi vidékeinken ezt az oktatási rendszert kizárja.

Azonkívül nem szabad szem elől téveszteni azt a fontos momentumot, hogy Románia a magyar kisebbség magas kultúrájának megfelelő kész intézményeket, melyeket a magyarság maga teremtett s kész volna továbbra is fenntartani, erőszakkal szétrombolja s helyükbe a magyar kisebbségektől elvett anyagi berendezések felhasználásával román kultúrintézményeket igyekszik teremteni. Soha Magyarország területén egyetlen román kisebbségi kultúrintézményt erőszakkal el nem tűntettek, javait el nem konfiskálták, s azok felhasználásával magyar kultúrintézményeket nem teremtettek.

Azonkívül hogyan lehetne összehasonlítani 23 000³⁹⁶ falusi és tanyai, sőt fele részben teljesen elszórtan élő magyarországi román kultúrszükségletét 2 millió,³⁹⁷ s 50%-ában városlakó kompakt romániai magyarság kultúrigényeivel? Amely kultúrintézményt még erőfeszítéssel sem lehetne az előbbire ráerőszakolni, mint egy falat kenyér fontos életszükséglete a másoknak. Hiánya itt és ott nem egyet jelent.

Magyarországon iskolaügyekben ma is azok a törvények vannak érvényben, mint a régi Magyarországon voltak és amelyek érvényben volnának papíron a román törvényhozás akaratából Erdélyben is. Tartsák be a románok azokat, úgy amint ezt a kisebbségek követelik, és a magyar kisebbségeknek nem lesz semmi panaszuk; amellet így mindkét fél kisebbségeivel szemben az egyenlő elbánás is

³⁹⁵ Utalás a Népszövetség felügyelete alatt álló nemzetközi kisebbségvédelmi rendszerre. Lásd EILER 1997.

³⁹⁶ Román anyanyelvűek számának alakulása a trianoni Magyarországon: 1920: 23 760 fő; 1930: 16 221 fő; 1941: 14 142 fő. Lásd MSK 69., MSK 83., NÉPSZÁMLÁLÁS 1941.

³⁹⁷ Túlzás. Nem élt Erdélyben 2 millió magyar. A magyar anyanyelvűek száma: 1920: 1 326 000 fő; 1930: 1 480 712 fő. Lásd VARGA 1988.

biztosítva volna, mert Magyarország is ezen törvényeket alkalmazza a területén lakó román kisebbségekkel szemben.³⁹⁸

Nagyságodnak kívánságához képest a mellékleten adom a magyarországi románok iskoláira vonatkozó statisztikai adatokat.³⁹⁹ Mint ebből látni méltóztatik, a Magyarországon 23 000 főnyi románságból csak 8723-at illetné meg ez a jog. E román kisebbségnek saját felekezeti iskoláikban román nyelven való oktatásáról az egyetlen Körösszakál községet kivéve, mindenütt van gondoskodva, ez utóbbi községben is van állami népiskola, melyben a 681 lelket kitevő román anyanyelvűek gyermekeinek a hittan és anyanyelvben román nyelven való oktatásáról van gondoskodás. Sőt a kisantant államainak felfogása szerint nyelvhasználat és iskoláztatás terén kisebbségi védelemre igényt nem tartható, mert a község lakosságának 1/5-ét sem kitevő, összesen 4456 lelket számláló románajkú magyarországi kisebbségnek is éppúgy megvan a saját román nyelvű felekezeti iskoláiban való oktatási lehetősége, mint az előbbi csoportba tartozóknak. A többi román anyanyelvű lakosságról, mely 90%-ban beszél is magyarul, nem is lehetne saját iskolák útján gondoskodni, mert többnyire magyar városokban elszórtan élnek, helyenként nem számlálva többet 20–25 léleknél. Végeredményben 23 760 román anyanyelvű lakosság részére 14 román nyelvű népiskola áll fenn, melyek közül csak egy állami, a többi a románság saját autonóm felekezeti iskolája. Tekintve különösen a magyarországi románság elenyésző kis számát s kultúrigényét, ezen állapotok ragyogóak a romániai nagy számú, nagy kultúrigényű, s a közelmúltban még számos saját magas fokú kultúrintézménnyel bíró, de ezektől egymás után megfosztott magyarság állapotához viszonyítva.

Kimutatás csatolva az 1920. évi népszámlálás alapján – 1924. január 9.

Román anyanyelvűek száma: 23 760 fő – az ország lakosságának 0,3%-a

Azon községek demográfiai adatai, melyekben a lakosság legalább 20%-a román anyanyelvű. [Lásd 1. sz. Melléklet]

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 5/res. pol. Gépelt átírat.

³⁹⁸ 4800/1923 M.E. sz. rendelet a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtására; 110.478 VIII. a. VKM sz. rendelet a 4800/1923 M. E. sz. rendelet 18. §-ában foglalt rendelkezések végrehajtásáról, valamint az 1924: II. törvénycikk a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról. Lásd BALOGH–SIPOS 2002. 270–280.

³⁹⁹ Innentől kezdve kézírás.

41.

**A besztercei Siguranța jelentése fiatalok
propagandatevékenységéről
1924. január 16.**

Tisztelettel jelentem a következőket:

Szigorúan ellenőrzött, pozitív információinkból az derül ki, hogy az erdélyi magyar, szász és zsidó fiatalok többsége, akik azért utaznak Magyarországra, hogy a budapesti egyetemen tanuljanak, valójában propagandát hallgatnak, az Ébredők tartanak nekik előadásokat a budapesti Kereskedelmi Akadémián, majd 10 hónap budapesti tartózkodás után visszatérnek Erdélybe, ahol elkezdik terjeszteni a propagandát.⁴⁰⁰ Ebben Horthy megbízottjai, állami beosztásban levő köztisztviselők támogatják őket. A legtöbb fiatal szándéka önkéntesként bevonulni a román hadseregbe, hogy a propagandát rendszeresen terjeszthessék a tisztek és közkatonák között.

A propagandához szükséges anyagiakat magyar bankoktól és vállalkozásoktól kapják. Tevékenységükről jelentést készítenek, amelyek Budapestre kerülnek, bank- illetve gyárigazgatók közvetítésével, akik utazásukat kereskedéssel és a szükséges kapcsolatok kiépítésével egészítik ki.

Hosszú és diszkrét kutatás árán megtudtuk, hogy ezen a területen a megbízott vezetők a következők: Skoda nyugalmazott alezredes,⁴⁰¹ a Bank marosvásárhelyi fiókjánál pénztáros, Keresztes Jenő, a Kereskedelmi Bank igazgatója, Dr. Kendeffy Ödön, ügyvéd, Dr. Keresztes Lajos, ügyvéd, Noszkó Béla római-katolikus esperes,⁴⁰² Dr. Kriza János, gyámhatósági tisztviselő, Zsigmond János, református lelkész, Sebestyén József, tanító, református elemi iskolai, Dr. Albert Gyula, ügyvéd, Algacz Ottó, nyugalmazott rendőrségi igazgató, Dr. Wagner Oszkár, orvos, Zikeli Gusztáv nyomdász és könyvtáros, Csallner Károly, besztercei nyomdász.

Naszódon I. Denderle, aki lemondott a román hadseregbeli tiszti jogáról, állomásfőnök, Polykó, római katolikus, Hatala, bíró, Walpy Elek, református lelkész.

Kisilván Bader Gábor, volt magyar tanító, Koloman, a fűrészmalom igazgatója és Fazekas, tulajdonos.

⁴⁰⁰ Erre vonatkozóan nincs megerősítő adatunk, nehezen elképzelhető, hogy a köztudottan zsidó dominanciájú Budapesti Kereskedelmi Akadémián a fajvédő Ébredők tartottak volna propagandaoktatást az erdélyi fiataloknak. Vö. 45. sz. irat.

⁴⁰¹ Skoda Ferenc a Marosvásárhelyi Takarékpénztár Rt. besztercei fiókjának a pénztárosa volt.

⁴⁰² Noszkó Béla besztercei római katolikus főesperes plébános.

Óradnán Hozsda Gheorghe, volt főbíró, Toporczer Koloman, volt állami bányamérnök ?? [sic!], Olasz András, római katolikus pap, P[... a kötés miatt nem olvashatatlan] Pavel állomásfőnök, Szász István, a római katolikus iskola tanítója, Szenkovici Bogdy, tulajdonos, Cri[... a kötés miatt nem olvashatatlan] Dezideriu, kereskedő és Csegezi, bíró.

A szervezetben reformátusok és római katolikusok is dolgoznak nagy buzgalommal.

A vasúttársaság szállítja a levelezésüket, a nagyon fontos aktákat pedig egy tisztségviselő viszi el a határig.

A fiatalok, akik a fenti kurzust elvégezték az országban tartózkodnak és keresik a kapcsolatteremtést a román hadseregben szolgáló fiatal tisztekkel, feljegyzendő azon idegenek nemzetisége, akik kávézókba és olcsó kocsmákba viszik őket, és sörfogyasztás közben a fegyvereikről, létszámokról, gyakorlaton és háború esetén sorozható személyek létszámáról érdeklődnek.

Tudomására hoztam a fentieket, kérem tisztelettel, rendelkezzen ennek alapján.

Jelen helyzetet ismerteti a Felügyelőségnek elküldött január 16-i 451-es számú jelentés.

Brigádvezető,
(ss) Teodorescu

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 38. f. Gépelt eredeti.

42.

Conrad Haas leirata a német Külügyminisztériumnak Temesvár, 1924. február 3.

Tárgy: A magyar kisebbség helyzete a konzulátusi kerületben

Tartalom: A magyar kisebbség szenved attól, hogy lehetetlen pozitív politikáig eljutnia. Ennek kísérleteként kötöttek szövetséget az Avarescu-párttal,⁴⁰³ ám a próbálkozás eredménytelen maradt.

⁴⁰³ Csucsai paktum: az OMP és Averescu Néppártja között létrejött megállapodás, melynek lényege az volt, hogy a román párt hatalomra jutása esetén orvosolni fogja a magyar kisebbség

A kormányzat által ösztönzött célt, a magyar párt „demokratizálását” a magyarok elutasították. Kevés esélye lenne a keleti egyház túlsúlya ellen, a görög-katolikusoktól induló katolikus, „keresztény-szociális” védekezőmozgalom megalapításának.

A gazdasági és kulturális elszegényedés, amely kéz a kézben jár a politikai elnyomással, rohamosan erősödik.

Az Erdélyben és a Bánátban lakó kétmillió magyar⁴⁰⁴ kisebbik része az itteni konzulátus területében él, főleg Arad, Bihar (Nagyvárad), Szilágy és Szatmár megyékben. Az ostromállapot miatt erős nyomás nehezedik rájuk, gyűléseiket megakadályozzák, a sajtó többé-kevésbé színtelen. A politikai élet csupán vegetál. De valóságos politikai életnek még a különleges akadályok híján is aligha lenne látható jele.

A mélyen csalódott magyarok, akik mifelénk is a franciáktól remélték a megmentésüket, éveken át nem szálltak le iszonyú irredentizmusuk magas lováról, és ez ma sem nagyon van másként. Nem elég, hogy a románok elnyomják őket, még a németekkel szemben is ellenségesen viselkednek, és egészen a legutóbbi időig alig tudták eldönteni, hogy mozgalmukban a zsidóknak – az egyetlen, gazdaságilag még erős elemüknek – helyet adjanak-e. Ennek ellenére alkalmanként többször is előfordul, hogy a „kisebbségi blokkot” javasolják, amelyben minden bizonnyal a németek lennének a szenvedő fél.⁴⁰⁵ A kávéházakban évről évre új időpontokat tűztek ki a román uralom összeomlására, csak a legújabb időkben kezdtek némiképp belenyugodni a nyers valóságba.

Az utóbbi évek első politikai-taktikai gondolata volt az a szövetség, amit a párt múlt évben az Avarescu-párttal kötött.⁴⁰⁶ Ez a gondolat az akkori fasiszta hullámból pattant ki, és az a némileg fantazmagórikus remény táplálta, hogy a kommunista-orosz veszély kényszerében Románia nagy árat fizetne a magyar támogatásért (a kávéházakban 8 megye visszaadásáról beszéltek), Goga⁴⁰⁷ tényleges ígéretei lényegesen szerényebbek voltak, nevezetesen 18 képviselői és 10 szenátori hely abban az esetben, ha Averescu kerülne kormányra. Mivel ez a remény akkoriban egyáltalán nem teljesült, határtalan csalódás lépett a helyébe. Újabban legalább megpróbálnak a „nép közé menni”, ami a jogvédelmi irodák tervezett létesítésében nyilvánul meg.

.....
séreimeit, cserébe a magyar párt támogatja őket a választásokon. A paktumról többek között lásd BÁRDI 2013. 114–128.

⁴⁰⁴ Túlzás. Lásd a 397. lábjegyzetet.

⁴⁰⁵ A kisebbségi blokkról lásd MARCHUT 2018a.

⁴⁰⁶ Utalás a csucsai paktumra.

⁴⁰⁷ Octavian Goga – lásd a 58. lábjegyzetet.

A Magyar Pártot, amely az első évek elnyomása után lépett színre, dzsentrik uralják. Dzsentrinek számít szinte mindenki, aki nem paraszt. Három típus létezik: a klérus, a dzsentri és néhány szerényebb személyiség, a párt és a románok közötti összekötők, akik koncessziók megszerzésével és kisebb szívességek kieszöklésével foglalatoskodtak. Néhány hasonló politikus van a liberális pártban is, mint például a szatmári magyar kanonok, Hamon,⁴⁰⁸ aki ott igen ügyesen műveli a klerikális különpolitikát, és tudja, hogyan kell megakadályozni a svábok regermanizálását, ami nagy veszélyt jelent az ottani magyarság számára. Temesváron egyetlen magyar országgyűlési képviselő van, aki a magyar párt tagja, az egyebekben igencsak ártalmatlan Fülöp szenátor,⁴⁰⁹ a magyar–zsidó ipar, a magyar szellemiségű klérus (ő maga egy katolikus pap fia) és a kormány összekötő embere. A Bánáti Pártot egy ügyvéd, egy temesvári veterán és főként a lugosi ügyvéd, Jakabffy⁴¹⁰ vezeti.

Nem voltak érdekesség híján az utolsó kongresszuson Brassóban, az új pártelnök választása körüli történések sem. Ott ugyanis úgy tűnt, hogy Ugron István ellenjelöltje, az ügyes taktikusként és tapasztalt politikusként jellemzett, korábbi marosvásárhelyi főispán, Bernády⁴¹¹ személyes intrikák áldozata lett. Személye a románok számára is kedvező lett volna. Bernády ellen a jelek szerint Fejérvárynak⁴¹² a 48-as Párt⁴¹³ elleni harca idején történt eseményeket ásták elő, amikor is elérte, hogy az ellenzéki sajtó a kormányzat érdekében működjön.

Az ellentét a nemzeti párttal és a parasztpártiakkal szemben a legerősebb, akiktől leginkább – minden bizonnyal joggal – fél a magyar tulajdonosok megmaradt része. Itt természetesen a párt túlnyomóan agrár jellegéből adódnak a legerősebb érdekellentétek. A magyar polgárság zsidó, a munkásság szocialista és nemzetileg meglehetősen közömbös.

A teljesség kedvéért regisztráljunk egy katolikus „mozgalmat”, amely legújabbban a görög-katolikus (egyesült) oldalról indul, és a katolikus románokat és kisebbségieket kívánja védekezésésként a keleti egyház túlkapásai ellen összefogni. Úgy tűnik, az ötlet egyik legfőbb támogatója a lugosi görög-katolikus püspök.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Hamon Róbert (1872–1934) pápai prelátus és olvasókanonok a szatmári egyházmegyében.

⁴⁰⁹ Fülöp Béla az 1922-es választásokon Temesvárról került a szenátusba.

⁴¹⁰ Jakabffy Elemér

⁴¹¹ Bernády György

⁴¹² báró Fejérváry Géza (1833–1914) 1905–1906-ban miniszterelnök.

⁴¹³ A Függetlenségi és 48-as Párt tagjai 1905-ben a Tisza István erszakos hárszabályreformja ellen fellépő „Szövetkezett ellenzék” tagjai lettek. Megnyerték a választásokat, ám az uralkodó az eredmény negligálásával előbb meghagyta Tiszát és minisztereit ügyvezető kabinetnek, majd a kormány alakításával Fejérváry Gézát bízta meg.

⁴¹⁴ Alexandru Niculescu (1882–1941) lugosi görög katolikus püspök 1922–1935 között.

Kilátástalannak tartom, magyar oldalról, amint azt a nagyváradi Bjelik püspök⁴¹⁵ mondta, elutasítják. Számára ugyanis a görög katolikus románok legalább olyan veszélyesek, mint a keletiek.

Időközben szemmel látható a magyarság gazdasági és kulturális elszegényedése: az iskolák és a templomok elnyomása, a közösségek kiszípolozása és a gazdasági érdekek megsértése jóval erőteljesebb, mint a németeknél. Az arisztokrácia fölöslegesen költötte az utolsó pénzét arra, hogy a földjeit megmentse. A régebben bőséges egyházközségi javak teljességgel eltűntek, a papság először nélkülöz igazán. Csak a temesvári zsidó ipar őrizte meg gazdasági erejét – ellentétben Nagyváraddal, a majdnem tönkretett zsidó kereskedővárossal. Ámde ellenük is fölcsendült már a főként Averescu-párti „Visszanyerjük a gazdaságot a románok számára!” harci kiáltás.

Úgy tűnik, a kisebbségi miniszter, Tătărescu⁴¹⁶ az irredenta mozgalom ártalmatlanná tételét a magyar párt demokratizálásával próbálta elérni. Ám a magyarok természetesen nem engedték, hogy a kormány oktrojáljon rájuk vezetőt. A retorzió most a kommunista kapcsolatok újólagos üldözését jelenti, ami – különösen az egyik pártvezetővel, Ugron Istvánnal szemben – természetesen teljességgel alaptalan. Az azonban nem teljesen biztos, hogy nem az ellentétek egymás iránti állandó vonzódása készteti-e ott a felelőtlen személyeket hasonló veszélyes játszmákra. De ebben az esetben a kormány biztosan előállna bizonyítékkal.

Aláírás Haas

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926. Gépelt eredeti.

⁴¹⁵ Bjelik Imre (1860–1927) tábori püspök, 1923-tól nagyváradi apostoli adminisztrátor.

⁴¹⁶ Gheorghe Tătărescu (1886–1957) liberális párti, kisebbségi ügyekkel foglalkozó belügyi államtitkár, majd az 1930-as években két ízben is miniszterelnök 1934–1937 és 1939–1940.

43.

**Rubido-Zichy Iván számjeltávirata a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1924. február 6.**

Tárgy: Octavian Goga és Bethlen István tervezett találkozója

Grandpierre megkért, tudassam vele, hogy Bethlen gróf mikor fogad Budapesten. Nevezett már másodszor előadta, hogy Goga erdélyi politikus szeretne miniszterelnökkel személyesen összejönni és közvetítésre felkérte Grandpierre-t.⁴¹⁷ Utóbbinak azt a tanácsot adtam, hogy Gogát utasítsa hozzám. Grandpierre szerint Goga vonakodik követséget belevonni. Másrészt Grandpierre közbenjárása esetén utóbbira háramolhatna a vád, ami magyar párt további fejlődésére káros befolyást gyakorolhatna. Ezért ajánlom, hogy Bethlen gróf Grandpierre ily irányú kezdeményezésére fenti értelemben válaszoljon. Grandpierrenek adandó válasza vonatkozólag kérek távirati értesítést.

Válasz 1924. február 13-án

Hivatkozással távirati jelentésére, értesítem Méltóságodat, hogy a Miniszterelnök úr egyelőre Budapesten fog tartózkodni és természetesen bármikor hajlandó Grandpierre-t fogadni. Felelőlegesnek látszik a fogadtatás időpontját már most precizírozni.

A Miniszterelnök úr nem tartja opportunusnak,⁴¹⁸ hogy Goga vele találkozzék, de az sem kívánatos, hogy Méltóságoddal vagy a követség egy másik tagjával erdélyi ügyekben tárgyaljon. Ha Goga tényleg súlyt helyezne arra, hogy velünk az érintkezést felvegye, hajlandók volnánk egy alkalmas és feltétlenül megbízható magánszemélyt hozzá bárhová kiküldeni.

Szíveskedjék Grandpierre-t a fentiek értelmében tájékoztatni.

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 56 res.pol. Gépelt másolat.

---

⁴¹⁷ Előzményként lásd a 9. és a 38. sz. iratokat.

⁴¹⁸ alkalmasnak, időszerűnek

44.

**Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1924. március 3.**

**Tárgy: A magyarországi kisebbségi oktatási és közigazgatási rendelet
visszhangja**

Miniszter Úr,

A magyar kormány, hogy más országok közvéleménye előtt a magyarországi kisebbségek támogatójának mutakozzon és főleg, hogy előkészítse a terepet a szomszédos országok ellen éppen a kisebbségügyben tervezett kampányának, benyújtott az Országgyűlésnek egy törvényt a magyarországi kisebbségek kérdésével kapcsolatosan. Az Országgyűlés a törvényt elfogadta.⁴¹⁹

Öexcellenciája bizonyára tudja, hogy 1867 után Magyarország korabeli kormányzói, többek közt Bárány Eötvös József és Deák Ferenc, humanista eszmék hatására megalkották a 1868. évi XLIV. törvénycikkelyt a „nemzetiségi egyenjogúság” tárgyában.⁴²⁰ Azonban a törvényt nem alkalmazták, mivel Ausztria a hadsereg egysége és a közös pénzügy megőrzéséért cserébe a magyar vezetőknek szabad kezét adott a nemzetiségi politikában. A nemzetiségek vezető egyéniségei törekedtek a törvénynek érvényt szerezni a gyakorlatban, de eredménytelenül, noha több fontos magyar személyiség is mellettük harcolt ugyanazért a célért, mint például Mocsári Lajos,⁴²¹ Dési Zoltán és Navai Aladár⁴²². Az utóbbi évtizedekben ritkultak a harcok, mivel ismeretes, hogy mindazokat, akik az 1868. évi törvénycikkely alkalmazását sürgették hazaárulónak tekintette a magyar ve-

⁴¹⁹ 1924. évi II. törvénycikk a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról. Kihirdetve 1924. március 28-án. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92400002.TV&targetdate=&printTitle=1924.+%C3%A9vi+II.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés: 2021. február 23.)

⁴²⁰ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúsítás tárgyában. Kihirdetve 1868. december 7-én. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800044.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés: 2021. február 23.)

⁴²¹ Mocsári Lajos (1826–1916) több alkalommal számonkérte a nemzetiségi törvény következetes végrehajtását a magyar kormányokon. Lásd erről többek között: Tóth E. 1967.

⁴²² Valószínűleg Náray Lajosról van szó, nem Náray Aladáról, mert Aladár 1864-ben született és közigazdász író volt, Náray Lajos viszont a Széll-kormány idején elítélte a nemzetiségekkel szembeni bánásmódot és a nemzetiségi törvény feltétlen híve volt. Lásd Tóth F. 1996.

zetőség és úgy is kezelte őket. Ez ugyan nem tántorította el sem az 1868-tól 1914-ig, sem az 1920-tól 1923-ig terjedő időszakban hatalmon levő magyar kormányokat, hogy számító módon büszkélkedjenek azzal, hogy a törvény a lehető legliberálisabb mind közül, amit más kisebbséggel rendelkező országokban elfogadtak, viszont vonakodtak beismerni, hogy a törvény csupán papíron létezik, soha nem alkalmazták.

Apponyi gróf, aki jelenleg is sajnálatra méltónak tartja a magyar kisebbségek helyzetét a környező országokban, egyike a legszigorúbb kormánytagoknak, amikor a magyarországi nemzetiségekről van szó.⁴²³ 1908-ban világméretű felvilágosító körútján Scotus Viator⁴²⁴ fáradhatatlan munkáját igyekezett aláásni. Apponyi gróf szemrebbenés nélkül úgy beszélt a szóban forgó törvénycikkelyről az Amerikai Egyesült Államok Szenátusa előtt tartott beszédében, mint a nemzetiségekkel szembeni magyar liberalizmus legékesebb bizonyítékáról.⁴²⁵

A központi hatalmak veresége miatt, Magyarország igen keserűen megsínylette a kormánytagok évszázadokon keresztül tanúsított büszke, derék, harcias hozzáállását a nemzetiségekkel szemben. A háború után, a kormány, annak reményében, hogy Németország és Oroszország rövid időn belül megjelennek a háború színterein, továbbá remélve, hogy az utódállamokban a nép fel fog lázadni, és

⁴²³ 1907-ben született a „Lex Apponyi” – 1907. évi 27. tc. Részlet: „17. § Minden iskola és minden tanító, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy állami segínyt élvez-e vagy sem, a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét és a magyar nemzethez való tartozás tudatát, valamint a valláserkölcösös gondolkodást tartozik kifejleszteni és megerősíteni. Ennek a szempontnak az egész tanításban érvényesülni kell. [...] 19. § A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban, akár részesülnek állami segélyben, akár nem, a magyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a hitfelekezeti iskolafenntartó meghallgatásával megállapított tanítási terv szerint és kijelölt óraszámban oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni.” Újraközli BALOGH-SÍPOS 2002. 198–199.

⁴²⁴ Robert William Seton-Watson (1879–1951), álnéven Scotus Viator, brit publicista, történész, politikai aktivista. 1908-ban megjelent könyvében (*Racial Problems in Hungary – Etnikai problémák Magyarországon*) a magyarországi nemzetiségpolitikát ostromozta. Mivel az angolszász és pánszláv körökben az Osztrák–Magyar Monarchia és Délkelet-Európa legelismertebb nemzetközi szakértőjének tartották, tevékenyen részt vett a trianoni békeszerződés előkészítésében. Magyar részről több alkalommal illették és illetik a „történelmi Magyarország sirásója” címmel. Lásd JESZENSZKY 2012.

⁴²⁵ 1923 őszén Apponyi Albert az amerikai egyetemek meghívására az Egyesült Államokba utazott, ahol több helyütt, több alkalommal is tartott előadásokat, melyekben ismertette Közép-Európa helyzetét, hangsúlyosan a magyar ügyet igen meggyőző erővel. Útja valóságos diadalút volt, beszédei hozzájárultak Magyarországnak jobb nemzetközi megítéléséhez. Lásd JÓSIKA-HERCZEG 1926.

hogy sikerül majd elnyerni valamelyik nagyhatalom támogatását a békeszerződés megsemmisítésére vagy felülvizsgálatára, heves támadást indított a szomszédos országok ellen, bevetve az összes rendelkezésére álló eszközt ezek lejáratására és fenyegetésére, mindvégig arra törekedve, hogy a nemzetközi közvélemény elé tárja az illető országokban élő magyarok mártíromságát, szenvedéseit.

Viszont 1923-ban a magyar kormány észrevette, hogy a kampány nem túl hatékony és nem hozza meg a kívánt eredményt, így módot talált arra, hogy a magyar Nemzetgyűlés február 27-i ülésén Mokcsay Zoltán képviselő felolvasásában elhangzott szlovákiai magyar kisebbség memorandumát átírja.⁴²⁶

[Innen ez magyarul a román nyelvű forrásban – M. R.]

Felolvassa a magyar kisebbségek memorandumát, amely a következőket tartalmazza:

– A Szlovenszkóba bekebelezett magyar nemzeti kisebbség szabad nemzet tagja volt, állama ezeréves, ősrégi írott alkotmánya a legrégibb Európában, a Magna Charta idejéből való, ez az aranybulla, mely századokon át a közjogi fejlődés alapja volt. Magyarország alkotmányát a szabadság szelleme irányította és lengte át, népe a szabadságjogok teljességében élt, kulturális és gazdasági élete hatalmas lendületnek indult. Tanúsága annak Szlovenszkó ezernyi iskolája, kulturintézménye és hatalmas iparvállalatai, bányái, gyárai, valamint városainak fejlett társadalmi színvonalon álló élete és berendezettsége, mely mind a magyar szellemnek és államalkotó erőnek munkájából származik. Mindezt készen találta az új államalakulás, melyhez bennünket, másfélmillió magyart csatoltak. A szabadság levegőjéhez szokva, a legnagyobb fájdalommal látjuk nemcsak szabadságjogaink elkobzását és megszűnését, hanem kulturális fejlődésünk alapföltételét szolgáló iskoláink, tudományos intézeteink, közművelődési és irodalmi szervezeteink erőszakos elnyomását, a közvélemény éber lelkiismeretének, a sajtónak elnémítását, vezetőinknek bebörtönzését és jogtalan letartóztatását és általában véve fajunk kisebbsítését és üldözését. Demokratikus államot ígért az új államalakulás forradalmi törvényhozása és kiépítette Európának talán egyetlen rendőrállamát, ahol megszűnt a polgárjog jogegyenlősége, ahol a cseh nemzet erőszakos hegemonia-törekvés megbénít és lehetetlenné tesz minden törekvést, amely a magyar faj polgári egyenjogúsítására irányul. A szabad életet és annak lehetőségeit követeljük mi, Szlovákiában élő nemzeti kisebbség. Ehhez a magyarságnak éppen annyi joga van, mint a cseh nemzetnek. [Eddig tart a magyar nyelvű szöveg az eredeti forrásban. – M. R.]

⁴²⁶ Mokcsay Zoltán beszéde a Nemzetgyűlésben 1922. február 27-én. Lásd NN 1922. XXXI. kötet 69–70.

Taktika. Bethlen gróf 4000/923/min.tanács elnök./ számú miniszteri rendelete⁴²⁷ törvénybe iktatja a kisebbségek jogait a közigazgatásban és a közoktatásban egyaránt. Természetesen, a szóban forgó rendeletet sem ültették gyakorlatba, ahogy soha nem alkalmazták az 1986. törvénycikkelyt sem. A Kormány külföld megtévesztésére használta a rendeletet, arra szólítva fel őket, hogy hasonlítsák össze a kisebbségi kérdés kezelését Magyarországon és a magyar kisebbségek kezelését Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában.

Végül f. é. február 26-án Bethlen gróf újból előhozakodott a kérdéssel, törvénytervezetet mutatott be a Nemzetgyűlésnek.⁴²⁸ A törvénytervezet csupán két cikkelyből állt és a közigazgatásra érvényes kisebbségi nyelvhasználatot volt hivatott szabályozni. Magyar szokás szerint a szónokok és a sajtó ismételten kihasználták a nemzetközi közvélemény, különösképpen a nemzetközi fórumok megtévesztésére újfent kínálkozó alkalmat, hogy párhuzamot vonjanak Magyarországon és az utódállamokban érvényes, nemzetiségre vonatkozó joggyakorlatra.

A vita alatt a kormánypárti képviselő, Mokcsay Zoltán nyomatékosan kijelentette, hogy a magyar liberalizmus példaértékű kisebbségi politikája követendő példát statuál az „ideiglenesen elfoglalt” területek kisebbségi politikájára nézve, és felsorolta az illető területeken élő magyarokat sújtó abúzusokat és szenvedéseket. Előbb a szomszédos országokban élő magyarokhoz beszélt, biztosítva őket, hogy minden magyar a Békeszerződés revíziójára törekszik, utána pedig hangot adott reményének, hogy a Nagy kiegyezés államférfiúi nem lesznek annyira „korlátoltak,” hogy elhiggyék, hogy a magyarok végleg lemondtak az elrabolt területekről, amiért őseik vért ontottak ezer éven át. A szász származású szocialista képviselő, Knaller⁴²⁹ beszédében kijelentette, hogy a régebbi magyar kormányok üldözték a nemzetiségeket és ami az elcsatolt területeken történt, nem egyéb, mint az üldöztetésre adott logikus válasz. A felszólaló beszédét „hazaárulás” bekiáltásokkal szakították félbe.

Móser Ernő képviselő, a Parlament Külügyi Bizottságának titkára, más szempontból vázolta a múltat. Éspedig, azt mondta, hogy a magyaroknak védekezniük kellett a nemzetiségek támadásaival szemben. Továbbá, azt nyilatkozta, hogy a magyar királyság feldarabolását a győztes hatalmak birodalmi törekvései hívták

⁴²⁷ 4800/1923 M.E. számú rendelet. Lásd a 398. lábjegyzetet.

⁴²⁸ 1924. évi II. törvénycikk. Lásd a 419. lábjegyzetet.

⁴²⁹ Knaller Győző (1873–1932) szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő.

életre, nem pedig a magyar állam nemzetiségi politikája.⁴³⁰ Zsirkay,⁴³¹ a fajvédő képviselő ellenezte a törvényjavaslatot mondván, hogy addig nem kell egyenjogúságot biztosítani a Magyarországon élő idegen nemzetiségeknek, amíg nem biztosítanak egyenjogúságot a szomszédos országokban élő magyaroknak. Példákkal szemléltette a jugoszláviai magyarok helyzetét, majd az állította, hogy Románia bérelt provokátorokkal hamis pereskedést, tárgyalásokat folytat, mint amilyen a „Levente” ügy volt Temesváron.⁴³²

Bethlen gróf felszólalásában kijelentette, hogy nem lenne szerencsés a fajvédők javaslata szerint cselekedni. A magyar közigazgatás nem zsarnokoskodott senkin a múltban sem, folytatta beszédét, és nem hanyagolta el a nemzetiségeket. Erre beszédes bizonyíték az, hogy Magyarország elcsatolt területein élő románok és szerbek közt kevesebb az írástudatlan mint a két királyság többi részén. Majd arról beszélt, hogy a nemzetiségi kérdés a Hofburg politika miatt vált veszélyessé, amelyben a „gyarmatosított” nemzetiségeket eszközként használta a magyarok ellen a Habsburg centralista politika megvalósítására. Utána azzal vádolta Jászi Oszkár szociológust,⁴³³ hogy fegyvert adott a nemzetiségek kezébe a magyarok kárára (Gyulafehérvár, 1918). Végül pedig új jelmondatot fogalmazott meg, amely szerint ezentúl Magyarországon új nemzetiségi politikának kell érvényt szerezni és minden lehetséges módon biztosítani kell, hogy a nemzetiségek oktatása saját anyanyelvükön történjék.

A törvényjavaslatról a magyar sajtóban közölt írások jól mutatják, milyen értékes szolgálatot tehet e törvény a külföldön folytatott propaganda terén.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 61. Kisebbségek, 27–31. f. Gépelt eredeti.

⁴³⁰ Móser Ernő (1886–?) egységpárti politikus: „Ha végignéznünk Magyarország nemzetiségi történelmén, azt konstatálhatjuk, hogy sokkal inkább volt szüksége a magyarságnak saját magyarságának védelmére a nemzetiségek ellen, mint a nemzetiségeknek a magyarság ellen való védelmére.” A nemzetgyűlés 248. ülése 1924. február hó 28-án, NN 1922. XXXI. kötet 113–114.

⁴³¹ Zsirkay János (1880–1940) újságíró, politikus, író.

⁴³² A temesvári „Levente-pörről” lásd BORSI-KÁLMÁN 2006.

⁴³³ Jászi Oszkár (1875–1957) a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere. Az 1918. novemberi aradi tárgyalások vezetője. Lásd SZARKA 1994.

45.

**Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1924. március 10.**

Tárgy: Erdélyi magyar, szász, zsidó fiatalok magyarországi egyetemeken, propaganda iskolák

Miniszter Úr,

A Követségnek február 20-i dátummal másolatban megküldött a beszercei Nemzetbiztonsági Brigád információiról szóló 8695. számú miniszteri tájékoztatásra vonatkozóan tisztelettel közlöm Excellenciás Uramnak a következőket:

Régebben a Kereskedelmi Akadémiánál tartotta képzéseit az Ébredők propaganda iskolája. Eddigi kutatásainkból az derült ki, hogy jelenleg nem létezik ilyen iskola, ami talán azzal magyarázható, hogy a magyar kormány igyekszik elfojtani az Ébredő Magyarok Egyesületének minden megmozdulását. A cél az egyesület és ezzel együtt a Fajvédő Párt gyengítése, amelynek szolgálatában áll a nevezett egyesület.⁴³⁴

Jelenleg az említett követségre az egyesület felhívására több mint 150 fiatal jelentkezett. Mind diákok, egyetemen tanulnak és több előnyt élveznek a kollégiumban, ahol a szállásuk van, vagy ahol ebédelnek. Igen kisszámú diák, akik nem laknak kollégiumban, anyagi támogatásban is részesülhetnek.

A katonai attasé felhívja a hadügyminiszter figyelmét a fentiek tekintetében a toborzásra vonatkozó munkálatokban bekövetkezett fejleményekre. Elég ha csak annyit közlök Önnek, hogy ezek a fiatalok, határozottan állíthatom, kivétel nélkül káros elemei lesznek a hadtestnek, amelyben szolgálni fognak. Igaz, hogy nagyon sokan közülük az Ébredő Egyesület tagjai,⁴³⁵ amint az is igaz, hogy mindegyik tagja valamelyik sovén magyar diákszervezetnek. Másképp nem élveznék a diákélet fentebb említett előnyeit, aminek köszönhetően a diákélet számukra sokkal olcsóbb Budapesten, mint Romániában, annak ellenére, hogy valójában az élet ötször-hétszer drágább, mint itt.

Másrészt, nyilvánvaló, hogy ezek az elemek úgy a propaganda, mint a katonai kémkedés szempontjából egyaránt igen felkészülten érkeznek a sorozáshoz.

⁴³⁴ Vö. 41. irat és 400. lábjegyzet.

⁴³⁵ Lásd a 314. lábjegyzetet.

Minél inkább sikerül csökkenteni a magyarországi egyetemeket választó magyar, szász és zsidó fiatalok számát, akik ahelyett, hogy itthon folytatnák egyetemi tanulmányaikat, Magyarországra utaznak, hogy ottani egyetemeken tanuljanak, annál jobb védelmet tudunk majd biztosítani a román állam számára.

Ami pedig a Nemzetvédelmi Brigád által azonosított kémek és propagandisták névsorát illeti, tisztelettel jelentem, hogy eljuttattuk a konzulátusra és átadtuk a katonai attasénak is. Mivel a diákok román útlevéllel utaznak Magyarországra, ami azt jelenti, hogy nem kötelesek jelentkezni a román követségen, nem áll módunkban követni őket Budapesten.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 54. f. Gépelt eredeti.

46.

Conrad Haas jelentése a német Külügyminisztériumnak Temesvár, 1924. március 26.

Tárgy: Sváb szeparatizmus Romániában

Tartalom: „Sváb szeparatizmus”. Sváb politikusok egy kicsi, elégedetlen csoportja különvált a Német-Sváb Népközösségtől, és szövetséget kötött az Averescu-pártiakkal, akik a maguk részéről minden eszközzel a német mozgalom ellen dolgoznak. A büntetlenül maradt diáktúlkapások miatt a románok és a zsidók között itt is törés következett be. A vidéki lakosság körében bolsevista és fasiszta agitálás észlelhető. A szerbek és a románok között a legfontosabb határmenti helységek cseréje a határrendezés alapján újabban állítólag az új szerb követelések miatt késlekedik. Német színházi előadások Temesváron áprilisban lesznek.

A sajnálatos megosztottság, ami az itteni német mozgalmat már születésétől fogva végigkísérte, és amit részben Erdélyből is hoztak be, újra heves lángra lobbant, és a szászok ma úgy érzik, kénytelenek a korábban általuk is támogatott „idegeneket a sváb nép között”, Kauscht,⁴³⁶ Jahnt, Orendi-Homenaut,⁴³⁷

⁴³⁶ Michael Kausch, a Deutsche Volkspartei elnöke. Lásd a 278. lábjegyzetet.

⁴³⁷ Lásd a 286. lábjegyzetet.

Alscher⁴³⁸ többek között a németiség „árulóiként” megbélyegezni. Ez a kis csoport a Német-Sváb Néppárthoz tartozik, amely a pártokon felüli Népközösség alapítása óta nagy többségében ez utóbbi talaján áll, és mostanában szorosan együttműködik korábbi ellenfelével, Muth-tal.⁴³⁹ Ezzel szemben a kisebbség a Népközösségtől teljességgel elkülönült, nyíltan támadja azt, és újabban meglepetésszerűen szövetséget kötött az Averescu-pártiakkal, amiben itt többszörösen az elkövetkező hatalom válik láthatóvá – abban a tisztán felismerhető reményben, hogy itt nem csupán politikai, hanem anyagi igények is teljesülnek. Bármiféle politikai gondolatot ebben hiába keresnénk. Az egyetlen kivétel talán Kausch, akit személyes gyűlölet vezérel, amikor, mint azt a Kronstädter Zeitung találóan írja, csúszópénzek elfogadóirol van szó; velük kapcsolatban valóban elkerülhetetlen a pfalzi szeparatistákkal vont, szívesen emlegetett párhuzam. E politikusok egyike, Alscher, akit a román hatóságok sajnos gyakran kijátszanak a svábok ellen, és aki most a Néppártban tevékenykedik, legutóbb szociáldemokrata volt, de a pártból mint kommunistát eltávolították.

A németiség minden jel szerint éppenséggel kevesebbet remélhet az Averescu-pártiaktól, mint a liberálisoktól, még ha fasiszta vonzódásukból adódóan olykor náluk is hallhatóak rokonszenves kijelentések Ludendorffról⁴⁴⁰ (akit Averescuval való találkozása óta a nacionalizmus nemzetközi szövetségében Mussolini⁴⁴¹ és Primo de Rivera⁴⁴² mellett egyfajta összeesküvőnek tekintenek). Az Averescu-pártiak ellenséges viszonyulása a német kisebbséghez világosan ki-fejeződik a korábbi polgármester, Grofsorean⁴⁴³ egyik cikkében. Az egyre németellenesebbé váló „*Temesvarer Zeitung*”-ban megjelenő megnyilatkozások világos hadüzenetet tartalmaztak a romániai németiség politikai vezetése ellen, és azzal együtt politikai szerelmi vallomást címezték a magyar kisebbségnek a Gogával és Averescuval kötött egyezményért. Grofsorean, aki párttársai vélekedésével el-lentétben önmagát a Bánát jövőbeli miniszterének tekinti, már régen elmondta nekem bizalmasan, hogy hamarabb egyezsége lehet jutni a magyarokkal, mint a

⁴³⁸ Otto Alscher (1880–1944) író, publicista. Tagja volt a Deutsches Volksratnak, amelyben a magyarországi németek jogaiért és a Bánság Romániához való csatolásáért kampányolt.

⁴³⁹ Muth Gáspár/Kaspar Muth. Lásd a 276. lábjegyzetet.

⁴⁴⁰ Erich Ludendorff. Lásd a 360. lábjegyzetet.

⁴⁴¹ Benito Mussolini (1883–1945) Olaszország teljhatalmú miniszterelnöke 1922–1943 között.

⁴⁴² Miguel Primo de Rivera (1870–1930) Spanyolország teljhatalmú miniszterelnöke 1923–1930 között.

⁴⁴³ Cornel Grofsorean (1881–1949) bánati publicista, újságíró, szociológus, Temesvár polgármestere (1921–1922, 1931–1932) országgyűlési képviselő 1926-ban Averescu-pártiként. A Bánát-Kőrösvidéki Szociológiai Intézet megalapítója. Román, német és magyar újságokban is publikált. http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Cornel_Grof%C5%9Forean (Letöltés: 2021. február 23.)

németekkel. Úgy tűnik, bizonyos értelemben ez tényleg megvalósult, csupán csak az rejtélyes, hogy mit kínálnak a magyarok eme újonnan nyert barátságért cserébe, ami egyelőre szemmel láthatólag a svábok rovására történik. Mindenesetre a magyarok itteni vezetője, Dr. Jakabffy⁴⁴⁴ nemrég kijelentette, hogy a magyarok ezért támogatták külföldön Averescu tevékenységét. Végso soron az Oroszország felől fenyegető veszélyek elleni közös védekezésről van szó. A magyarok és a románok közötti, a svábok rovására történő, helybeni közeledés gondolata önmagában már nem új, Szatmárban már sikerült egyszer a magyaroknak egy efféle csel. Habár ott most néhány sváb közösség elhatározta, hogy az iskolák románosítását elkerülendő kérvényezi a német tanórák engedélyezését, a sváb mozgalom még mindig a magyarok elnyomása alatt áll. Dr. Jakabffy egyébként nemrégiben kilátásba helyezte az itteni svábok számára, hogy ha Szatmárban feladják a sváb agitációt, akkor a magyar kormány készen áll engedményeket tenni egy – még magyar területen lévő – sváb nevelőintézet bezárásának ügyében. A magyarok itt minden eszközt bevetnek: a nemesség, amely vidéken maradt, a románság felé orientálódik, és egyre nagyobb befolyást szerez vissza a románoktól, még ha nagy áldozatok árán is. A németiség egyre elszigeteltebb, sem társadalmi, sem ipari befolyást nem tud gyakorolni – kivételt képeznek mindeddig Blaskovicz prelátus⁴⁴⁵ tevékeny gazdasági vállalkozásai és a paraszti körökből lassan feltörekvő vállalkozások –, és a magyar érzelmű polgárság részéről még nagyobb gyűlölet éri, mint a románokérol. Nagy és a németiség számára rendkívül káros szerepet játszik a németül viselkedő, minden hájjal megkent *Temesvarer Zeitung*, amely sajnós élvezi a kitűnő tollú, ismert F. X. Kappus⁴⁴⁶ támogatását.

Ez a lap immár főként a „szeparatisták” ügyét képviseli, akik szinte naponta új támadásokban vádolják államellenességgel a Népközösséget és különösen Muthot és Blaskovicst, amit a román oldal természetesen kettős örömmel fogad, most, amikor az iskolatörvény bevezetésével az oktatás körüli harc új fokozatba lépett.⁴⁴⁷ Ily módon a német mozgalom egy fiatal párt minden nehézségével megkettőzve és megháromszorozva kénytelen itt megbirkózni. Ha Averescu kormányra kerül, a svábok maguk is egyenesen pártjuk erőszakos szétrobbantására és külső elnyomására számítanak. Most annál erőteljesebben készülnek arra, hogy a szervezet egységét és védekezőerejét kiépítés és felvilágosítás révén megerősítsék.

⁴⁴⁴ Jakabffy Elemér

⁴⁴⁵ Blaskovics Ferenc prelátus. Lásd a 277. lábjegyzetet.

⁴⁴⁶ Franz Xaver Kappus (1883–1966) bánáti sváb író, újságíró.

⁴⁴⁷ 1924-ben hozták meg az állami elemi oktatásról szóló törvényt, mely a felekezeti iskolák szétbontását célozta és kötelezővé tette a román nyelvű oktatást. A törvény szövegét közli: SCURTU et al. 2002.

Ezen egységért eredményesen tüntettek itt múlt vasárnap Blaskovits prelátus 60. születésnapja alkalmából, aki a sváb parasztnak gazdasági szervezetével a politikai erő alapjait is megteremtette. A Mezőgazdasági Egyesület és a Népkegyesség saját ünneplést rendezett; a hatóságok írásban gratuláltak, én magam személyes, privát jókívánságra szorítkoztam.

A Népkegyesség elleni uszítások hatása a román oldalon tapasztalható, egyre fokozódó ellenségeskedésben már most megmutatkozik. Habár a hatóságok még nem döntöttek a nyílt ellenségeskedés mellett, de mindent megtesznek a svábok eltaszításáért, akik a szerbek, a magyarok, a magyar érzelmű zsidók, kommunista érzelmű gyári munkások és az állandóan nyugtalan román vidéki lakosság között valójában szinte az egyetlen lojális elemet jelentik.

Jelenleg a zsidóság részéről teljességgel megszakadtak a kapcsolatok a románokkal. Amióta nemrég a politechnikum diákjai – amely intézményt egyébként főként a zsidó ipar és pénzügy tart el – néhány zsidót bántalmaztak, bevették a zsidó líceum ablakait, és zsidó rendezvényeket zavartak meg, mindezt büntetlenül, a zsidó társasági körök bojkottálták a román rendezvényeket, nem látogatják többé a román lakókat, és hozzájárulásukat a román ügyekhez megtagadják. Ez a viszonyulásuk szigorúan következetes, aminek igencsak döntő hatása van.

Azt, hogy a román vidéki lakosság is elégedetlen, nemrégiben a görög egyházi tanács választásai mutatták meg, ahol az összes liberális elbukott, és szinte kizárólag nemzetipártiakat választottak meg. Mivel a választásokat pópák szervezik, kikövetkeztethető, milyen szellemiséget képvisel a klérus. Ezért aztán a prefektus elrendelte az összes vidéki vendéglő bezárását, mely büntetőintézkedésben világosan kifejeződött, mennyire érdektelenek a liberálisok a népszerűséggel szemben az új provinciákban.

Sajnos a Jugoszlávia és Románia közötti legfontosabb határközségek, különösen a nagy német piac, Zombolya neredings cseréje késik, Jugoszlávia állítólag új követeléseket támasztott többek között a hatzföldi vasútállomás tulajdonlásának kérdésében, ahol közös vámkezelést kellene bevezetni. A mély titkolózás miatt, amivel a helyi hatóságok kezelik az ügyet, közelebbit nem lehetett kideríteni. Ezáltal tovább folytatódott a zombolyaiak szenvedése, akiket hátralékos – ám mindez ideig még soha nem követelt – adóbehajtások ürügyén alaposan kizsákmányolnak. Állítólag egyedül Zombolyának 100 millió jugókoronát kell adóként befizetnie. Úgy tűnik, román oldalról mostanáig hasonló rendszabályokat a Jugoszláviához kerülendő községekben nem vezettek be.

Külön figyelmet érdemelnek az elszigetelten jelentkező zavargások a román vidéki lakosság körében. Két áramlat indult el, egy fasiszta és egy bolsevista. A parasztnak mindkét fogalom esetében körülbelül ugyanazt gondolják, nevezé-

tesen elűzni a hatóságokat, amelyek kizsákmányolják őket. Állítólag soha ennyi nyomtatványt még nem terjesztettek a falvakban. A bolsevista izgatás gócpontjai az orosz hadifogságból hazatért parasztnok köreiben találhatók, közöttük olyanok is akadnak, akik a Vörös Hadseregben tiszti rangot viseltek.

A német-szász kultúrhivatal vezetése alatt álló nagyszebeni színházi társulat április 5-től május 15-ig operettet és színházi darabokat ad majd itt elő a Városi Színházban. A hatóság mindeddig előzékenyen viselkedik.

Az élelmiszergyűjtést Németország számára szinte mostanáig olyan bürokratikus nehézségek akadályozták, amiket – úgy tűnik – mostanra sikerült legyőzni. A minisztérium rendelkezései állítólag nem jutottak el mindenütt a helyi hatóságokig, úgyhogy a gyűjtőket egyetlen esetben még be is zárták, az adományokat többször is lefoglalták, a minisztérium gyűjtési engedélyét félreérthetően fogalmazták meg, ezért új rendeletet kellett kibocsátani és hasonlók. Úgy remélik, április végén a könyöradományokkal útnak indíthatnak egy dunai hajót.

Megkezdődnek az előkészületek körülbelül kétezer vakációzó gyerek nyári elszállásolására, a Népközség tárgyal a német hivatalokkal, hogy ezúttal elkerüljék a korábbi visszaéléseket, amik különösen a gyermekek kiválogatásában derültek ki a német oldalról. Különös nehézséget jelentett például az a körülmény, hogy Hessenből szinte kizárólag protestáns gyermekeket küldtek, akiknek a katolikus falvakban nem volt lehetőségük templomba járni; a parasztnok állítása szerint többnyire jómódú körökből küldték a hesseni gyermekeket, akik itt nem tudtak az egyszerű körülményekhez alkalmazkodni. Én magam ezeket az állításokat némileg túlzónak tartom. Mindazonáltal a gyermekvakációztatás iparának számos árnyoldala is van. Idővel szinte éppúgy válhat neheztelés, mint a megértés forrásává.

Egyre több bosszúságot okoznak a Németországból hazatérő egyetemisták, akik többé vagy kevésbé mindannyian a szívükbe zárták Hitlert, elremítve az idősebb generációkat, úgyhogy az aggódó szülők már haboznak fiaikat kiküldeni, hogy aztán szenvedélyes, hivatásos politikusként kapják őket vissza.

A németek között radikalizálják a politikai mozgalmat, oly módon, ami kisebbségi helyzetük nehézségeit tekintve nem mindig megfelelő, a parasztnok pedig arról panaszkodnak vidéken, hogy Németországban tanuló fiaik nem csupán a néppel való együttérzést veszítik el, hanem szüleikkel szembeni tiszteletüket is.

Aláírás: Haas

47.

**Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1924. március 27.**

Tárgy: Szilágyi Lajos interpellációja

Miniszter Úr,

Tisztelettel számolok be Önnek Szilágyi Lajos, ellenzéki képviselő március 26-i nemzetgyűlési ülésen elhangzott, a jelen kormány felemás/kétértelmű kormányzásáról szóló interpellációjáról.⁴⁴⁸ Rendkívül dühös hangon támadta Bethlen kormányát, amiért az továbbra is elfogadja több irredenta szervezet támogatását és a maga során ő is támogatja azokat. Bethlen gróf úgy gondolta, nem tiszte válaszolni a hozzá intézet kérdésre, mondván, hogy annyira sértő volt, hogy bármilyen válasz hiábavaló lenne.

Mellékeltem küldöm a „*Pesti Napló*” folyó év március 27-i számát, amelyben megtalálható az interpelláció szövege.⁴⁴⁹

AMAE Fond 71. *Ungaria* Vol. 44. *Belpolitika* 66. f. *Gépelt eredeti*.

---

⁴⁴⁸ Szilágyi Lajos előző, román részről figyelmet ébresztő interpellációját lásd a 8. sz. iratban. Szilágyi Lajos ekkor pártonkívüli képviselőként volt Berettyóújfalu nemzetgyűlési képviselője, korábban nemzeti munkapárti képviselő, 1923–1933 között pedig Bihar vármegye főispánja volt. Hivatkozott parlamenti felszólalásában hevesen ostromozta Bethlent és a kormánypártot, mondván, hogy erőszakosan ragaszkodnak a hatalomhoz. Lásd NN 1922. 22. kötet A nemzetgyűlés 261. ülése 1924. március 26-án. 34–42.

⁴⁴⁹ Szilágyi Lajos interpellációja a kormány és az ébredők viszonyáról. Az ébredők és különítmények állítólagos részvétele a kormánypárt választási akciójában. *Pesti Napló*, 1924. március 27. 2.

48.

Rubido-Zichy Iván jelentése
Daruváry Géza külügyminiszternek
Bukarest, 1924. április 10.

Tárgy: A román konkordátum tárgyalások

Ma felkerestem az Apostoli Nunciust és ellenőrizhetetlen újságcikkekből indítva megkérdeztem, igaz-e, hogy a konkordátum tárgyalások meg vannak szakítva. Mgr. Dolci azt válaszolta, hogy a megszakítás ugyan nincsen kimondva hivatalosan, de a tárgyalások egyelőre holtpontra jutottak, mert a román kormány sem a katolikus egyháztól megkívánt hierarchikus beosztást, sem pedig a betervezett pozíciókban foglalt megoldását a felekezeti iskolák kérdésének sem akarja elfogadni.⁴⁵⁰ Az Apostoli Nuncius magyarázta, hogy a nagyváradi püspökség eltörlésébe semmi esetre sem egyezik bele és a legnagyobb engedmény, amelyet esetleg kész volna megtenni, a szatmári egyházmegye román részének a nagyváradi püspökséghez való csatolása volna. De ehhez is csak olyan formában járulna hozzá, hogy a szatmári egyházmegye intézményei külön fennmaradnának és kizárólag csak a püspök személye volna közös. Az iskolákra nézve Mgr. Dolci kijelentette, hogy ezen kérdésben nem hajlandó engedni és hogy ezzel a ponttal áll vagy bukik a konkordátum. Hozzátette, hogy Banu volt miniszter,⁴⁵¹ aki román részről a konkordátum tárgyalások vezetésével volt megbízva, ezen megbízatásáról lemondott, mert nem bízik a siker elérésének lehetőségében. Mgr. Dolci az utolsó, a konkordátumra vonatkozó jegyzékét körülbelül tíz napja juttatta el a román kormányhoz, amire ezidáig még nem kapott választ. Azt hiszi, hogy ezen megszakítás hosszabb ideig fog tartani és a tárgyalásoktól egyáltalán nem vár eredményt.

⁴⁵⁰ Előzmény: Angelo Dolci, az új bukaresti nuncius 1924-ben készített egy újabb, nem éppen szerencsés tervezetet. Ennek értelmében az összes latin szertartású püspökséget a bukaresti érsekség alá rendelte volna; mint megmásíthatatlan tényeket vette tudomásul a földreform következtében történt kisajátításokat; jelentékeny befolyást biztosított az államnak a Patrimonium Sacrum révén az egyházi vagyon kezelésében, de garantálta volna az egyházi iskolák továbbműködését. Lásd MARCHUT 2014a. 12.

⁴⁵¹ Constantin Banu (1873–1940) liberális párti politikus, kultuszminiszter 1922–1923-ban.

Daruváry Géza külügyminiszter Somssich József vatikáni követnek, Budapest, 1924. május 17.

Tárgy: A romániai katolikus iskolák

Miként Nagyméltóságod bukaresti követünknek 98. számú jelentésének⁴⁵² idecsatolt másolatából látja, a bukaresti nuncius a Románia területén létező katolikus iskolák iránt nemcsak melegen érdeklődik, hanem el van tökélve, hogy ebben az ügyben nem enged, sőt hogy a konkordátum létesülését a saját részéről a katolikus iskolák biztosításáról teszi függővé.

Bármennyire biztató is a bukaresti követünk jelentése, még kérdéses vajon a nuncius úr Rómában a megfelelő intranzingens támogatásra fog-e találni.

Gróf Majláth erdélyi püspök úr, kivel a napokban a szóban forgó iskolák dolgában alkalmas volt beszélni, arra kért, hogy az ottani katolikus iskolák ügyét Nagyméltóságod fokozott figyelmébe ajánljam és Nagyméltóságodat felkérjem, hogy ezt az ügyet a Szentszéknél erélyesen támogatni méltóztassék.

De megkeresett eziránt, mégpedig már előzetesen a miniszterelnök úr is, aki miként Nagyméltóságoddal bizalmasan közlöm, gróf Apponyi Albert urat is megkértem, hogy a forrás megnevezése nélkül az itteni nuncius figyelmét hívja fel arra, hogy a Szentszéknak a román katolikus kérdésben követett engedékeny politikája az itteni katolicizmus körében elkeseredéssel határos, kedvezőtlen hangulatot vált ki.

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 153. res.pol. Gépelt másolat.

---

⁴⁵² Rubido-Zichy Iván fenti jelentése.

49.

**Traian Stîrcea szigorúan bizalmas jelentése
G. G. Mărzescu ad interim külügyminiszternek
Budapest, 1924. április 24.**

Tárgy: Magyar érdeklődés Románia kapcsolatai iránt

Miniszter Úr,

Tisztelettel közlöm Önnek a következő információkat:

Folyó év áprilisában, Románia és a Szovjetunió egyre feszültebb kapcsolatának tükrében, a magyar külügyminiszter⁴⁵³ körlevélben szólította fel a magyar követségeket, hogy készítsenek jelentést arról, hogy hogyan fogadták külföldön a Románia és Szovjetunió közötti viszony romlását,⁴⁵⁴ hogyan fogadta a közvélemény a viszonyok megszakítását, ugyanakkor térjenek ki a kérdésre vonatkozóan megfigyelhető készülődésekre is.

A felszólításra a Külügyminisztériumhoz a következő tudósítások érkeztek.

1) A belgrádi magyar követség⁴⁵⁵ április 11-én közli, hogy a jugoszláv kormányt a román–szovjet viszonyok helyett inkább Románia és Bulgária között alakuló kapcsolatnak szentel nagyobb figyelmet. A román rész ez irányú érdeklődése nyomán arra a következtetésre jutott, hogy a jelenlegi körülmények kedveznek a két fél közeledésének. Az ismeretek e tekintetben nem kielégítőek, viszont

⁴⁵³ Daruváry Géza

⁴⁵⁴ 1924 elején több európai állam (Anglia, Olaszország, Ausztria, Görögország, a skandináv államok) is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Megindult egy magyar–szovjet közeledés is, ami Besszarábia miatt Romániának igen kellemetlen volt, s a román kormány tartott egy Rappallóhoz hasonló magyar–szovjet megegyezéstől. (HORY 1987. 447.) 1923 decemberében Bukarest is javaslatot tett Moszkvának, hogy rendezzék a két ország közötti vitás kérdéseket, és hívjanak össze egy bilaterális konferenciát. Erre a konferenciára Bécsben került sor 1924. március 28. és április 2. között. A román–szovjet antagonizmus azonban olyan erős volt Besszarábia ügyében, hogy nem jutottak megállapodásra. A konferencia sikertelenségét befolyásolta az a körülmény is, hogy a francia parlament március 11-én ratifikálta a Besszarábia státuszát elfogadó „Párizsi jegyzőkönyvet”. Magyarországnak kedvezett a román–szovjet konfliktus, hisz Besszarábia státuszának instabilitása reményt adott a magyar politikának az az elszakított területek visszacsatolására. Lásd SERES 2006. 53–60.

⁴⁵⁵ Hory András volt ekkor a belgrádi magyar követ, aki ezt megelőzően Bukarestben volt I. számú beosztott.

tagadhatatlan, hogy jelenlegi kedvezőtlen helyzetében Románia új szövetségest keres.

Meglepő, hogy jugoszláv hivatalos körökben nem fogadták ellenségesen Radic tervét,⁴⁵⁶ hogy kisebbségi konferenciát szervezzon Bécsben.

2) Április 13-án a prágai követség jelenti,⁴⁵⁷ hogy szakavatott körökben elterjedt a nézet, miszerint Besszarábia kérdése nem vezet háborúhoz, de a csehszlovák sajtó hozzáállása nem tekinthető megértőnek, vagy rokonszenvesnek a román érdekek tekintetében.

A Külügyminisztériumban komolyan beszélnek annak lehetőségéről, hogy a románok rövidesen kapnak egy kölcsönt Franciaországtól a Románia jelenlegi szerény, csupán 73 repülőből álló légiflottájának kiegészítésére.

3) Április 15-i jelentésében a római követség⁴⁵⁸ arról számol be, hogy a Románia ellenes kezdeti sajtótámadások után, most egy viszonylagos stagnálás észlelhető. Az olasz Külügyminisztériumhoz közelálló körökben arról beszélnek, hogy a kormány figyelemmel kíséri a román kormány és Törökország viszonyának alakulását. A két ország közeledése Románia miniszterelnökének személyes vezetése alatt történik. A Fekete-tenger és a Szorosok kérdésében felbukkanó orosz veszély ürügyén Románia érdekközösséget keres Törökországgal. Viszont a kérdésben Olaszország és Anglia is érdekelt, történeti és hajózási szempontból, a román tervek nézeteltérésekhez vezettek a két országban.

4) A párizsi magyar követség⁴⁵⁹ április 15-én küldött jelentésében a román–francia tárgyalásokat szemlélő sajtókivonatokat találhatók, pártok és külügyi szempontok szerinti csoportosításban. A legáció továbbá jelenti, hogy nemsokára értesítést kapnak a tárgyalások eredményéről egy érdekelt idegen hatalom képviselőjétől, amit Budapestnek fognak továbbküldeni.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 72. f. Gépelt eredeti.

⁴⁵⁶ Stjepan Radic (1871–1928) horvát politikus, a Horvát Parasztpárt egyik alapítója és vezetője.

⁴⁵⁷ A prágai magyar követ ekkor báró Villani Frigyes, aki később bukaresti magyar követ is lesz.

⁴⁵⁸ Gróf Nemes Albert volt ekkor a római magyar követ.

⁴⁵⁹ Báró Korányi Frigyes volt ekkor a párizsi magyar követ.

50.

**Traian Stîrcea jelentése G. G. Mărzescu
ad interim külügyminiszternek
Budapest, 1924. május 17.**

Tárgy: A román kormány kitünteti Hory Andrást Belgrádba való távozása alkalmából

Miniszter Úr,

Tisztelettel jelentem Excellenciás Uramnak, hogy Ambrózy gróf,⁴⁶⁰ a Külügyminisztérium kabinetiroda vezetője, meghatalmazott miniszter elmondta nekem, hogy kormányunk kitüntette Hory urat,⁴⁶¹ a bukaresti magyar követség volt tanácsosát belgrádi meghatalmazott miniszteri kinevezésének alkalmával.

Arról értesültem, hogy ez a figyelmesség részünkről nagyon jó benyomást keltett, annál is inkább, hogy eddig csak Olaszország részesítette ilyen elismerésben a magyar diplomatákat, – Gróf Ambrózy hozzátette, hogy a magyar kormány hasonló módon fog viszonyulni a jövőben azokhoz az államokhoz, amelyek megteszik az első lépést ebben a kérdésben.

Különben is, egy fogadáson, Gróf Ambrózy és de Bárczy úr,⁴⁶² helyettes államtitkár és a miniszterelnöki iroda főtitkára a „Románia Csillaga” érdemrendet viselték, amivel háború előtt tüntették ki őket.⁴⁶³

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 83. f. Gépelt eredeti.

---

⁴⁶⁰ gróf Ambrózy Lajos

⁴⁶¹ Hory András

⁴⁶² Bárczy István (1866–1943) korábban volt Budapest főplármestere és igazságügy-miniszter is.

⁴⁶³ A „Steaua României” a legmagasabb rendű román állami kitüntetés, melyet Cuza Voda alapított 1864-ben.

51.

**Magyary Antal levele Daruváry Géza külügyminiszternek
Bukarest, 1924. május 19.**

Tárgy: A román kormány törekvései az OMP egységének megbontására

Kedves Barátom,

Mint a követség a 116/pol. számú és egyéb jelentéseiből is ismeretes Előtted, a román kormány, illetve Tătărescu kisebbségi államtitkár⁴⁶⁴ ténykedései az utóbbi időben a Magyar Párt egységének megbontására irányuló tendencia félreismerhetetlen jeleit mutatták. E kormányoffenzíva és a Magyar Párt által azzal szemben tanúsított magatartás legutóbbi fázisáról tájékoztat gr. Csáky követségi titkár⁴⁶⁵ mellékelt levelében, ki a Kolozsvárt szövődő ezen és egyéb események miatt pilanatnyilag mint futár ott tartózkodik.

Istinek⁴⁶⁶ e nagyon *dienstlich gehalten* levelét szószserinti másolatban vagyok bátor Neked beküldeni, mivel az abban tárgyalt események fontosságára való tekintettel célszerűnek tartom, hogy az ő, a helyszínén közvetlen érintkezés alapján nyert benyomásai eredeti alakjukban jussanak illetékes helyre.

Részemről, innen Bukarestből nézve egyelőre vegyes érzésekkel ítélem meg a történeteket. Az erdélyi magyarság között tapasztalható különböző ambíciók, önállóan vont szálak, fegyelmezetlenség stb. láttára én csak Ugron István személyében láttam – Rubido követtel teljesen azonosan – azt a pozitívumot, amely körül csoportosulva a Párt a vele szemben alkalmazott, minden rést és alkalmat kihasználó kíméletlen kormányzati politikával szemben valahogy retusálhatott. Ezt a fix pontot most sikerült megingatni és az egyelőre helyébe felkerülő ötös bizottságnak sem személyeiben, sem összetételében nem látok egyenértékű pótlást. Persze nehéz öt havi bukaresti tartózkodás után a mégis messze fekvő Kolozsvárról személyi ítéleteket mondani, tárgyi szempontból viszont be kell ismernem, hogy az adott helyzetben a Magyar Párt részéről tanúsítandó merev vagy elutasító magatartás az én érzésem szerint is helyrehozhatatlan hibát jelentett volna. Hogy mi volt a Párt ellen indított kormány-offenzíva közvetlen oka, az utóvégre

⁴⁶⁴ Lásd a 416. lábjegyzetet.

⁴⁶⁵ Gróf Csáky István 1924. március 6-tól volt a bukaresti követségen beosztott.

⁴⁶⁶ Csáky István

mellékes, a veszély tényleg itt volt, melynek illusztrálására megemlítem Tătărescu úrnak oly fülembé jutott nyilatkozatait, melyekben név szerint megnevezett számos erdélyi úr feltűnően gyakori budapesti utazásai és állítólag onnan eredő anyagi támogatások (!) miatt panaszkodott.

Mindenesetre új helyzettel állunk szemben és csak azt lehet kívánni, hogy az alkalmazott ellenszer ne legyen túl erős! A Pártnak brassói gyűléséről leendő alapos és gyors tájékozódás végett egyben gondoskodom. Csáky levelére vonatkozólag megemlítem még, hogy Zomboryra⁴⁶⁷ vonatkozó megjegyzései az én információimnak megfelelnek, aki tehát egy féktelen ambíciójú Pater Filuciusnak⁴⁶⁸ látszik. A Magyar Párt és Tătărescu tárgyalásairól író, eddig megjelent erdélyi magyar lapokat tájékozódásul csatolom. Végül nagyon kérlek, amennyiben a fenti eseményekkel kapcsolatban közelebbi utasításokat kívánnátok adni, hogy azokat a Magyar Pártnak június 1-jén Brassóban tartandó gyűlésére való tekintettel lehetőleg sürgősen légy kegyes hozzám eljuttatni.

Colban Ericnek⁴⁶⁹ kolozsvári konferenciájával kapcsolatban nyert sürgőnyi utasítás értelmében az érdekeltek értesítése végett intézkedtem, habár a konferencia napja úgy itt, mint Kolozsvárt természetesen már ismeretes volt, és arra vonatkozólag Aichhornnal⁴⁷⁰ még annak idején személyesen beszéltem. Mint hallom, többen az érdekeltek közül a Colban konferencia napján nem voltak Kolozsvárt és még nem tudom sikerült-e őket még idejekorán visszahívni. Részemről azonban Colbannak tavaly úgy itt Bukarestben, mint Kolozsvárt tanúsított egyenesen szánalmas szereplésére való tekintettel ennek az igazat megvallva nem tudok túl nagy fontosságot tulajdonítani, és úgy sejttem, hogy a kolozsvári urakat is ugyancsak a Colban-féle tavalyi *séjour*⁴⁷¹ gyenge emlékezete vezethette, amidőn a vele való újabb összejövetelre saját iniciatívájukból nagyobb súlyt nem fektettek. Colban tavalyi szerepléséről különben kimerítő követségi jelentések mentek és az ideiről is megfelelően fogunk jelenteni; egyelőre a lapokból csak annyit tudok, hogy érkezésekor Kolozsvárra nagy román ünneplésben részesült.

Legőszintébb tisztelettel és régi barátsággal igaz híved Magyary Antal

⁴⁶⁷ Zombory László (1886–?) katolikus pap. Nevéhez fűződik az Erdélyi Katolikus Népszövetség megszervezése. Alexandru Theodor Cisar bukaresti érsek 1927-ben kanonokká nevezte ki. Lásd MKL: <http://lexikon.katolikus.hu/Z/Zombory.html> (Letöltés: 2020. augusztus 30.)

⁴⁶⁸ Pater Filucius a humorista író, Wilhelm Busch 1872-ben írt képregénye, mely erősen antiklerikális.

⁴⁶⁹ Erik Colban (1876–1956) norvég diplomata, a Népszövetség kisebbségi szekciójának volt az igazgatója.

⁴⁷⁰ Aichhorn Richárd (1875–1928) 1922 januárjától a bukaresti követség kolozsvári útlevélkirendeltségének a vezetője. Lásd IRATOK 1994. 457.

⁴⁷¹ (fr.) tartózkodás

Gróf Csáky István követségi titkár jelentése Magyary Antal követégi tanácsos, ideiglenes ügyvivőhöz. Kolozsvár, 1924. május 15.

Tárgy: Jakabffy Elemér tárgyalásai Tătărescu kisebbségi miniszterrel

Jakabffy Elemér úr, a Magyar Párt tudtával,⁴⁷² Tătărescu román kisebbségi miniszterrel a magyar kisebbség sorsáról a napokban olyan horderejű tárgyalásokat folytatott le, melyeknek a jövőre való kihatását még csak mérlegelni sem tudom. Annál kevésbé, mert nem tudom megérteni, hogy mi indíthatta román kormányt arra, hogy eddigi merev álláspontját a magyar kisebbséggel szemben elejtse és látszólag az engedékenységre újtára lépjen! A nevezetes fordulatot, mely egykoron az erdélyi magyar kisebbségek történetében bizonyára külön fejezetet fog kapni, a következő előzmények vezették be:

Tătărescu úr, a Magyar Párt ellen elhangzott ismeretes nyilatkozata után érintkezést keresett Jakabffy Elemér úrral, éspedig először egy Zombory László nevű magyar kath. pap útján, aki a kolozsvári árvaház igazgatója és a Brătianu-kormány különös kegyét látszik élvezni, azután meg Diminescu⁴⁷³ temesvári szenátor közvetítésével azon célból, hogy Jakabffy úr segítségére legyen abban, hogy a magyar kisebbségekkel valamelyes *modus vivendi*⁴⁷⁴ teremtessek meg. Az indítvány illetve kezdeményezés, tehát a román kormánytól indult ki és Tătărescu úr olyan súlyt látszott helyezni éppen Jakabffy úr személyére, hogy még Lugosra is leutazott utána azután temesvári és aradi látogatásai alkalmából, ismét Zombory László közvetítésével, többször is magához kérette Jakabffy urat.

Ezen eszmecserék kimerültek abban, hogy Tătărescu úr, Ugron István, Grandpierre Emil és Sándor József urak ellen szónokolt, kijelentve, hogy míg ezek az urak vannak a Párt élén, addig a román kormánynak lehetetlen a Magyar Párttal szóba állani. Úgy mellékesen Bernády György úr ellen is kimutatta ellenszenvét, de ezen úrnak nem követelte fejét. Jakabffy úr visszautasította az államtitkár úr beleavatkozását a Párt vezetőségének személyes összetételébe és azután rátért arra a kérdésre, hogy a román kormány mily kérdésekben és milyen határok között tárgyalna adott esetben a Magyar Párttal. Tătărescu úr kijelentette, hogy mielőtt erről nyilatkoznék, újlag érintkezésbe kell lépjen Brătianu miniszterelnök úrral, hogy attól a megfelelő felhatalmazásokat megkaphassa.

⁴⁷² Ez az állítás nem állja meg a helyét. Lásd a 481. lábjegyzetet.

⁴⁷³ Constantin Diminescu

⁴⁷⁴ (lat.) kompromisszumos megegyezés

Néhány napra rá Jakabffy úr ismét Zombory útján meghívást kapott Tătărescu úrtól először Aradra, azután Kolozsvárra, a tárgyalások folytatására.

A folyó hó 14-én Kolozsvárott megkezdett eszmecserék előtt alkalmam volt Jakabffy úrral beszélni és akkor hangsúlyoztam előtte, hogy távol áll tőlem a Magyar Párt vagy egyes frakcióinak ügyeibe belefolylni, de kötelességem felhívni figyelmét a következő körülményekre:

1. A román kormány helyzete a francia választások eredménye folytán még nehezebb lett, mint eddig volt;
2. Tătărescu úrnak egy újabb, a magyarság nem minden rétegének közvéleményét fedő tárgyalás alkalmas pártbontó eszköz lehet, mellyel a kudarcot, mely első ilyen kísérletét követte, jóvátehetné;
3. az újabb paktálás súlyosan komprommitálhatná a csucsai szerződést, aminek rövid időn belül kellemetlen következményei lehetnek, végre
4. félős, hogy ha egyszer enged a Magyar Párt az oláhok nyomásának személyi összetételét illetőleg, akkor ez a revolverezés mindig meg fog ismétlődni, valahányszor valaki a Magyar Pártban az oláhok szemében szállkává válik.

Jakabffy úr megígérte, hogy mindezen kérdéseket még a tárgyalás előtt meg fogja beszélni, Grandpierre, Paál, Inczédy-Joksman,⁴⁷⁵ Gyárfás és Bethlen gróf urakkal. Ugron úrnak táviratozott, hogy jöjjön be Kolozsvárra, de Ugron úr a kérésének nem tudott eleget tenni.

Ezen előzmények után a mai napon lefolyt a tárgyalás Tătărescu és Jakabffy úr között. Már előzőleg megállapodtak a Magyar Párt vezetői abban, hogy minden tárgyalás *conditio sine qua non*-ja⁴⁷⁶ egy Tătărescu úr által kiadandó nyilatkozat, mellyel legutóbbi támadását a Magyar Párttal szemben többé-kevésbé jóváteszi. A Tătărescu úr által kiadandó nyilatkozat szövege nem fedi egészen az eredeti tervezetben foglaltakat, melyet Jakabffy úr előzőleg megmutatott nekem, de azért nagyjában nem tér el annak irányelveitől. Az említett tárgyalást tehát ezen nyilatkozat vezette be, melyet mellékelten bátorkodok idecsatolni, követte azután azon megállapodás, hogy Ugron István, Grandpierre Emil és Sándor József a Magyar Párt irányításától visszalépnek, végezetül bezárta azon határozat, hogy a Párt nevében egy öttagú bizottság fog tárgyalni a román kormánnyal a magyar kisebbségek sorsáról.

Ami a nyilatkozatot illeti, abból Jakabffy úr mint pozitívumokat kiemeli azt, hogy 1. Tătărescu úr elismeri, hogy nem akarja a Magyar Párt egységét megbontani, azután, hogy 2. a magyar kisebbségek egységes érdekeiről szól, végeze-

⁴⁷⁵ Inczédy-Joksman Ödön, az OMP intézőbizottsági tagja.

⁴⁷⁶ (lat.) elengedhetetlen feltétel

tül, hogy 3. a Magyar Párttal való tárgyalások felvételét hasznosnak nyilvánítja minden eddigi nyilatkozatára rációval. Én magam csak azt bátorodom ehhez hozzáfűzni, hogy kissé veszélyeseknek tartom a nyilatkozat azon részét, melyekben a Magyar Párt vezetőinek ama részeiről beszél, akik állandó akadályai a románokkal való barátságos viszony kialakulásának, vagy pedig azon passzusokat, amelyekben azokról van szó, „akiket őszinte sóhaj irányít” stb. és „akik igazi kifejezői a magyar kisebbség tömegeinek”, mert ezen kifejezéseknek erősen pártbontó szaguk van és mert a román korány azon törekvéseinek, hogy a Magyar Párt vezetését a maga képére teremtsen, éppen nem vetnek gátat. A nyilatkozat szövegébe Grandpierre úr kívánságára vették be ama mondatot, hogy Tătărescu úr „a Párt belső akció szabadságát sérteni nem fogja”.

Ami a tárgyalás második részét illeti Sándor József visszalépését a román korány ismeretes parlamenti szereplése miatt követeli, Ugron István ellen az a kifogás, hogy mint diplomata erősen Románia ellen működött a volt Osztrák–Magyar Monarchia idején, és Grandpierre-ről még azt mondta Tătărescu úr, hogy bizonyítékai vannak arra nézve, hogy a magyar kormánynak fizetett alkalmazottja Kolozsvárott! Ezen urak visszalépése úgy lett keresztülvive, hogy a június 1-jén Brassóban megtartandó nagygyűlésen a Magyar Párt szervezeti szabályai oly módon lesznek átalakítva, hogy az egész vezetés mandátuma megszűnik a június 1-i nagygyűléssel. Azonban – és ez a megállapodás gerince – az új tisztikar nem fog ezen a gyűlésen megválasztatni, csakis az a bizonyos öttagú bizottság, mely a tárgyalásokat a román kormány és a Magyar Párt között közvetíti, illetőleg a tárgyalásokat vezeti.

Ezen tárgyalásoknak az eredményétől fog függni azután – amint ezt Jakabffy Tătărescu úrnak kijelentette, hogy fognak-e egyáltalán új és milyen összetételű tisztikart a Magyar Párt élére választani. Ezen megállapodás is Grandpierre úr előzetes hozzájárulásával történt.

Ezen ötös bizottság a következőkből fog állni: Jakabffy Elemér, Gyárfás Elemér, Hajdú István (Marosvásárhely), Ferenczy Gyula, Paál Árpád. Ezen kívül a nagygyűlés még fel fogja kérni Zombory Lászlót, hogy mint közbenjáró ő is működjék közre a meginduló tárgyalásokban (!). Zombory úrról szükségesnek tartom a csatolt 2. számú mellékletben külön beszámolni. [A melléklet megtalálható az iratnál, de nem közöljük. Arról van benne szó, hogy az általános közvélemény és maga a katolikus papság is Zomboryt utálja és besúgónak tartja, mert nagyon jó kapcsolatot tart fenn a román kormány egyes tagjaival. – M. R.]

A brassói nagygyűlésen Grandpierre úr nem óhajt elnökölni, azon a címen, hogy ő a csucsai paktum által magát kötve érzi és így kívánságára Kecskeméthy

István fog elnökölni. Grandpierre úr ezen kívül a távollévő Ugron nevében is óvást emelt a Magyar Párt szervezeti szabályainak fentvázolt gyökeres módosítása ellen.

Az öttagú bizottság működésével szemben is felhozta azon aggályomat, hogy féltém tőle a Magyar Párt egységének megbontását, különös tekintettel a beálló interregnum idejére!

Hogy Jakabffy urat, aki egyike az itteni magyarság legintelligensebb, legsimulékonyabb és legképzettebb politikusainak, mikor Tătărescuval a fentvázolt paktumot megkötötte, az vezette, hogy félt, hogy Tătărescu úrnak a vele folytatott tárgyalások meghiúsulása esetén sikerülni fog mégiscsak a Magyar Pártot felrobbantani és a magyarság nyakára egészen baloldali elemeket ültetni, akik azután bábok lesznek a kormány kezében. Ezen félelme nem alaptalan, mert ma már tudjuk, hogy Tătărescu úrnak ismeretes támadása a Magyar Párt ellen a *Keleti Újság* körül csoportosuló radikális elemek biztatására történt. Azt is tudjuk, hogy Zágoni és Kós urak, szintén a *Keleti Újság* szerkesztőségéből, propaganda körutat végeztek a nagyobb városokban a magyar–román „megegyezés” érdekében, éspedig különösen a Székelyföldön, nem minden eredmény nélkül. Azt is tudjuk, hogy a *Keleti Újság* ma már nem áll messze a kormánytól és hogy Tătărescu úr – a szerb példán felbátorodva – újabb rohamra készült a magyarság, annak egyes vezető és intézményei ellen. Így név szerint készült betiltani az *Ellenzéket*, a *Brassói Lapokat* és ezzel szemben megalapította a teljesen román érdekeket szolgáló temesvári „*Esti Lloyd*” és a kolozsvári *Népújság*ot. Egyszóval nem hiányzanak a jelek arra nézve, hogy Tătărescu úr csakugyan készült a Magyar Párt letörésére, hogy azután annak roncsait átjuttassa a radikálisok kezébe. Hogy ezt eddig nem tette meg, az csak annak köszönhető, hogy Paál Árpád úrnak Tătărescu támadása után tanúsított kétes magatartása az államtitkárbán azt a gyanút keltette, hogy talán *agent provocateurs*-öknek esett áldozatul a *Keleti Újság* szerkesztőségében.

Hogy mely kül- vagy belpolitikai okok vezetik az oláh kormányt, azt ma még megmondani nem tudom.

Tătărescu úr egy 35 év körüli regátbeli ember, akit rendkívül okos és ravasz államférfiúnak mondanak olyannyira, hogy a liberális párt benne látja Brătianu egykori utódját. Hogy ő tényleg akarjon egy becsületes, tartós megegyezést a magyarsággal, mely annak létfenntartását biztosítaná, azt teljességgel kizárom a lehetőségek sorából.

Valószínűbb az a feltevés, hogy a pártbontás egy intelligensebb módját eszelte ki, vagy talán a csucsai szerződéssel vagy a szász-sváb követelésekkel szemben készülni valami sakkhúzásra, amennyiben külpolitikai indítóokok nem játszanak közre.

Mindenesetre áll az, hogy Tătărescu urat mesterkedéseiben időlegesen megállították, továbbá hogy az itteni magyar kisebbség ismét kimutatta legmesszebbmenőbb jóindulatát a románokkal való megegyezéssel szemben, amit adandó alkalmakkal fel is fog lehetni használni.

A magyar kisebbség, amelyik Jakabffyt szereti és benne bíz, egyelőre visszatartó, „várakozó kíváncsisággal” szemléli az eseményeket, és csak Zombory személyét nem örül látni az események középpontjában. Még e pillanatban nem volt alkalmam a vezetőkkel beszélni, de félek, hogy azok meg fogják erősíteni ama gyanúmat, hogy Tătărescu úr Jakabffyt tovább ránotta magával, mint az előzetes megbeszélések alapján kialakult nézetem szerint eredetileg menni akart.

Bizonyára egyet fog velem érteni Méltóságod abban, hogy ma még nem lehet a megindult tárgyalások felett bírálatot mondani, Annyi azonban bizonyos, hogy a román közvélemény erősen fel lesz kavarva általa és a csucsai, kolozsvári és még sok egyéb elkövetkezendő tárgyalások kapcsán hozzá fog szokni lassan ahhoz a gondolathoz, hogy magyar kisebbségi kérdés van, s azt meg kell oldani, anélkül, hogy ezzel való foglalkozás egy román pártra nézve ódiummal bírna. Viszont a romániai magyar kisebbségben is hosszas tépelődés és bizonytalan tapogatózás után minden egyes újabb tárgyalgatás után ki fognak forrni azok a vezérgondolatok, melyeknek befogadása szükséges ahhoz, hogy új és remélhetőleg időleges hazájukban az önfenntartás és fejlődés útját megtalálhassák.

Csáky István s.k.

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 229. res. pol. Gépelt másolat.

52.

Rubido-Zichy Iván 105. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1924. május 26.

Tárgy: Az OMP brassói nagygyűlésének elnapolása

Vonatkozással folyó hó 21-én kelt 57. számú számjelsürgönyére: Magyar Párt pénteken és szombaton megtartott gyűlésén elhatározta, hogy tervezett brassói nagygyűlést egyelőre elnapolja. Pártvezetőség helyén marad. Tătărescuval foly-

tatott tárgyalásokra kiküldött bizottság Bernády elnök alatt tagjai: Fülöp Béla,⁴⁷⁷ Szenzykru Tivadar képviselő, Teleki Arctur gróf⁴⁷⁸ és Zágoni.⁴⁷⁹ Bővebb futárral.

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 229. res. pol. Gépelt másolat.

53.

Rubido-Zichy Iván magánlevele a külügyminiszternek Bukarest, 1924. május 27.

Tárgy: Jakabffy–Tătărescu-féle tárgyalások következményei

Kedves Barátom!

Amint Magyarynak Hozzád intézett levele folytán ismeretes Előtted, a Jakabffy–Tătărescu-féle tárgyalások egyik következménye az volt, hogy folyó hó 25-ére összehívták a Magyar Párt intézőbiztosságának ülését. Hivatkozással az ezzel kapcsolatban folytatott megbeszélésünkre sietek az ülés lefolyását Előtted ecse-
telní azzal, hogy légy kegyes ezen levelemet egész terjedelmében miniszterelnök
úrnak is bemutatni.

Az intézőbizottsági ülés de. 11 órakor tényleg meg is kezdődött, de a rendőrség beavatkozása folytán hamarosan feloszlott, mivel a rendőrség kifogásolta, hogy megtartásához nem volt meg az írásbeli engedély. Délután az ülés folytatódott, de azon Gritta rendőrprefektus⁴⁸⁰ is megjelent. Elsőnek Jakabffy kapott szót, aki kijelentette, hogy rendőrségi személy jelenlétében nem hajlandó a Tătărescu-féle tárgyalásokról nyilatkozni és kénytelen lesz Tătărescunak megbízatását visszaadni. Szóvá tette egyúttal azt is, hogy már egyszer kihallgatták a temesvári Sigurancán a Tătărescuval folytatott megbeszélésekről és hogy nem tudja, nincs-e összefüggés ezen kihallgatás és Gritta úr jelenléte között? Gritta úr ezt tagadta, és azután kijelentette, hogy a hadtestparancsnokság döntését fogja aziránt kikérni, vajon

⁴⁷⁷ Lásd a 409. lábjegyzetet.

⁴⁷⁸ gróf Teleki Arctur (1873–1959)

⁴⁷⁹ Lásd a 76. lábjegyzetet.

⁴⁸⁰ Lásd a 185. lábjegyzetet.

megtartható-e vagy nem az ülés rendőrfelügyelet nélkül is. Röviddel rá Gritta úr telefoni értesítést kapott a hadtestparancsnokságtól, hogy az ülés rendőri felügyelet nélkül is megtartható, mire Gritta úr eltávozott és az ülés folytatódott.

Mikor Jakabffy tárgyalni kezdett Tătărescuval, meg volt arról győződve, hogy magatartása a párt többségének helyeslésével fog találkozni. A nevezetes ülés lefolyása, valamint Jakabffy beszámoló, illetőleg inkább mosakodó beszéde, melynek szövegét csatolom,⁴⁸¹ azt bizonyítják, hogy Jakabffy ebben csalódott. Állítólag 7-8 embert kivéve a párt jelenlévő tagjai tényleg egyhangúan elítélték, ami annál nagyobb súllyal esik latba, mert az ülés igen népes volt, mivel az egész „vidék” bejött Kolozsvárra.

Jakabffy beszédére csak azt jegyzem meg, hogy az eddigi magatartásával teljesen összhangban van. Ugyanis Jakabffy Tătărescuval folytatott összes tárgyalásai folyamán sohasem mulasztotta el kiemelni, hogy fél, hogy akciója a Magyar Pártban súlyos, ha nem legyőzhetetlen akadályokba fog ütközni mindaddig, míg Tătărescu úr a kormány nevében pozitív egyezségi ajánlatokat nem hoz. Tudomásom van róla, hogy Jakabffy ezen nehézségeket szándékosan túlozta Tătărescu úrral szemben és azon hitemnek adok kifejezést, hogy Jakabffy beszédén végigvonuló egész hangulat is részben ennek a gondolatmenetnek a visszatükröződése. Jakabffy bizalmas körben megmondotta már akciójának kezdetén, hogy tisztában van vele, hogy esetleg minden konzekvenciát le kell vonnia, hogy legjobb hite és meggyőződése által támogatott ténykedéséből az erdélyi magyarságra nézve nem származnék haszon. Zárszóként még csak azt akarom Jakabffy beszédéhez fűzni, hogy tudomásom szerint, abban éppen csaknem ugyanazok a szavak foglaltatnak, melyeket Jakabffy már akkor is követett, illetve használt, mikor még nem hitte, hogy a Párt nagy többsége ellene lesz, vagyis hogy Jakabffy nézeteit az ülés alatt is változatlanul fenntartotta annak ellenére, hogy már az ülés előtti napon tudta, hogy a hangulat ellene van. (Ugron szerint az ülés hasonlított egy bűnügyi tárgyaláshoz, ahol Jakabffy, Gyárfás és Paál ültek a vádlottak padján.) Mindazonáltal Jakabffy ügyes és őszinte viselkedése folytán elég jól került ki a mosdatásból, és ma már nagyjában csak azt veszik neki rossz néven, hogy Zombory Lászlóhoz fűződő relációit védelmezi, sőt még ma sem rosszalja őket.

Heves és izgalmas viták után Bernády indítványára a következő határozati javaslatot fogadták el: „A Magyar Párt tudomásul veszi Tătărescu miniszter úr szán-

⁴⁸¹ A csatolmány ott van a levéltári jelzet alatt. Ebből kiderül, hogy Jakabffy a párt megbízása nélkül tárgyalt Tătărescuval. Azzal is tisztában volt, hogy a párton belül még a hozzá közelállók körében is megütközést fog kelteni. Az *Ellenzék* beszámolt arról, hogy Tătărescuval hűsvét előtt volt a tárgyalása.

dékát (kijelentését), hogy a Magyar Párttal tárgyalásba akar bocsátkozni. E célból egy öttagú bizottságot küld ki a maga kebeléből, a brassói nagygyűlést pedig bizonytalan időre elhalasztja.” (Ugron szerint kb. szeptemberre.) Az öttagú bizottság tagjaiul Bernády György elnöklete alatt, Fülöp Béla temesvári szenátor, dr. Zima Tibor aradi képviselő,⁴⁸² gróf Teleki Arctur és Zágoni István választattak meg.

A határozati javaslat és az öttagú bizottság létrejöttének történetéhez a következőket jegyzem meg: Legnehezebben ment annak a keresztülvitele, hogy a brassói nagygyűlés elhalasztassék, mert ez nem volt a többség nézete és még a jobboldaliak sem látták át ennek szükségességét. Ugron is jobb meggyőződése ellenére támogatta a javaslatot. A nagy többség nézete ugyanis az volt, hogy a brassói közgyűlés küldje ki az ötös bizottságot és ne az intéző bizottság és hogy a jelenlegi elnökség tartassék fenn. Ezen eljárás azonban minden tárgyalást lehetetlenné tett volna Tătărescuval és így Bernády ügyes és erélyes működése mégis csak elhárította egy intranzingens határozati javaslat kimondását.

Az öttagú bizottság kiküldésénél Ugron azt az elvet állította fel, hogy a bizottságba ne kerüljenek bele sem azok, akiknek Tătărescu a fejét kívánta (Ugron, Grandpierre, Sándor I.), sem azok, akiket Taraescu úr akart a pártra erőszakolni (Jakabffy, Gyárfás, Ferenczy,⁴⁸³ Hajdu,⁴⁸⁴ Paál). Ugron ezen proposíciójának főindító oka az volt, hogy így szépszerével kiszoríthassa Sándor Józsefet, aki mindenképpen bele akart jutni a bizottságba, de akinek szereplésétől Ugron erősen tartott. Ugron ezen állásfoglalása magyarázza meg azt, hogy Jakabffy sem került be a bizottságba, dacára annak, hogy a párt egy tetemes része Jakabffyt ott szívesen látta volna. A bizottság tagjai közül Bernády, Fülöp, Zima, Teleki az Ugron jelöltjei voltak, míg Zágonit Bernády ajánlotta. Az utóbbi egy koncesszió a baloldalnak. Állítólag Zágoni nem fog sok vizet zavarni.

Ugron szerette volna, ha az új bizottság az elnökséggel együtt mindjárt össze is ült volna, hogy megállapítsák a tárgyalások programját, illetve a követelések minimumát, melyre nézve azt az elvet állította fel Ugron, hogy többet kell a Brătianu kormánytól követelni, mint amennyit Averescu-ék már ígértek. Bernády kérésére azonban Ugron ezt mégsem vétette be a határozati javaslatba. Bernádynak ugyanis az volt a nézete, hogy előbb menjen le a bizottság Bukarestbe és tájékoztadjék, hogy mi is az, amit az oláhok nyújtani akarnak és csak azután állítsák össze a követeléseket.

⁴⁸² Lásd a 184. lábjegyzetet.

⁴⁸³ Ferenczy Géza (1866–?) ügyvéd, unitárius egyházi főgondnok, képviselő.

⁴⁸⁴ Hajdú István

Még azt kívánom megjegyezni, hogy Ugron tervezett lemondásától csak a legnagyobb pressziónak engedve állott el, és hogy az elnökséget már csak szeptemberig vagy legkésőbb jövő tavaszig hajlandó vállalni.

A nevezetes ülés folyamán a sajtót is szigorú kritikában részesítették és ezzel kapcsolatban Ugron hozzám intézett privát levelében, melynek azonnali megsemmisítését kérte, a következőket írja: „kivéve az egy vásárhelyi »Székelyföldet« (Hajdu István) egy újság sem kelt az elnökség védelmére, hanem vagy hallgatott, nem adott kommentárt, vagy kész volt feláldozni (leginkább ez volt oka lemondási szándékomnak). Az „Ellenzék” csak kétszer tárgyalta a kérdést és pedig mikor Jakabffy nyilatkozatát hozta, de rosszul, s azután mikor hallották az elégedetlenségemet (21/V.⁴⁸⁵), közölte az „Ellenzék” Kispál jól megírt levelét, de csillaggal jelezve, hogy ez a Kispál és nem a szerkesztőség állásfoglalása.⁴⁸⁶ Egy sort se írt ennél többet. Tegnap is elhangzott a gyűlésen, hogy nekünk pártlap kell, és az „Ellenzék” nekünk inkább árt, mint használ.”

Ezzel kapcsolatban még jelenteni akarom, hogy Bernády szerint Averescu neki szemrehányásokat tett a Jakabffy-féle tárgyalások miatt és kifejtette, hogy ő (Averescu), amidőn megkötötte a csucsai egyezséget, azon meggyőződéséből indult ki, hogy „gentleman”-ekkel van dolga. Ha azonban meg kellene arról győződnie, hogy a Magyar Párt csakis zsarolásra indul ki, akkor természetesen ők is levonják a konzekvenciákat.

Aichhorn értesülése szerint Groza Péter⁴⁸⁷ állítólag a jelen levélben körülírt és tegnapelőtt hozott pártbizottsági határozatot igen ügyesnek tartja.

Végül egynéhány szóban összegezem a románok politikáját a magyarsággal szemben: Eleinte a fő cél az volt, hogy a székelységet elszakítsák a többi magyarságtól. Majd midőn ezen fáradozások nem vezettek azonnal célhoz, kezdték a magyarság konzervatív és úgynevezett demokratikus elemei közötti ellentétet szítani és az akkor létezett két magyar pártot egymás ellen játszották ki. A románok ezen törekvése a boldogult báró Jósika Samu⁴⁸⁸ tapintatán hajótörést szenvedett, akinek nagy politikai ügyességével sikerült a két pártot egy kalap alá hozni. A liberálisok uralomra jutásakor Brătianu úr azon jelszót adta ki, hogy nem hajlandó a magyar kisebbséggel, mint politikai alakulattal szóba állani, hanem elvárja, hogy a magyar nemzetiségű politikusok a meglévő román pártok kereteiben helyezkedjenek el. Ebből magyarázható, hogy az 1922. évi választá-

⁴⁸⁵ Ez valószínűleg május 21-ére utal.

⁴⁸⁶ Kispál László: Tătărescu üzenete. *Ellenzék*, 1924. május 22. 1.

⁴⁸⁷ Lásd a 224. lábjegyzetet.

⁴⁸⁸ Lásd a 80. lábjegyzetet.

soknál a magyarság úgyszólván teljesen alkotmányos képviselet nélkül maradt. Ezen állapot meggyőződéseim szerint legjobban felelt meg a liberálisok intencióinak, és ha ma újból szőnyegre hozták a magyarsággal való politikai megegyezés kérdését, ez általános kül- és belpolitikai megfontolások mellett elsősorban arra vezethető vissza, hogy a Magyar Pártnak időközben sikerült egy elismert román politikai pártalakulattal (Averescuval) megegyezni, és így a belpolitikai pártéletben magának egy helyet kivívni. Hogy ezen egyezkedési kísérletekkel kapcsolatban román oldalról ismét napfényre kerülnek pártbontó szándékok, az természetes, de ha a Magyar Párt meg tudja őrizni egységes jellegét, akkor remélhető, hogy a román politikai világ végre kénytelen lesz a magyarságot a maga egészében számításába beállítani.

A múltkori kolozsvári ülés eredménye mindenesetre öröndetes jelenség már azért is, mert a románsággal szemben újólag dokumentálta a Magyar Párt egységét és erejét és csak azon reményemnek adhatok kifejezést, hogy ezentúl is sikerülni fog az egységet fenntartani.

Csak két szóval itt még meg akarok említeni egy újabb nagyon aggasztó tünetet, és ez a mindinkább napfényre kerülő vallási egyenetlenség. Erről egyelőre bővebbet nem akarok írni, de már most is kötelességemnek tartom erre a mérvadó körök figyelmét felhívni és ehhez azon kérésemet fűzöm, hogy lehetőleg kerütsék minden el, ami *depart et d'autre*⁴⁸⁹ ezen tendenciáknak tápanyagot nyújthatna.⁴⁹⁰

Kérlek, légy kegyes ezen leveletem őrizetben tartani vagy megsemmisíteni, nehogy mindenféle m. kir. felelőtlen intézmény [... – olvashatatlan, M. R.] hivatatlan kezébe jusson.

Maradok legszívélyesebb üdvözléttel igaz régi barátod,

Rubido-Zichy Iván

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 228. res.pol. Gépelt másolat.

⁴⁸⁹ (fr.) mindkét oldalról

⁴⁹⁰ Ezután kézírás következik.

54.

**Rubido-Zichy Iván 113. számú számjeltávirata
a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1924. június 1.**

Tárgy: Az OMP tárgyalásai Tătărescuval

Magyar Párt megnevezett 5 vezére⁴⁹¹ itt Tătărescuval eredménytelenül tárgyalt. Tătărescu megismételte Jakabffyval közölt feltételeket, azaz elsősorban követelte pártvezérek megváltoztatását. Semmi néven nevezendő konkrét ígéretet nem tett, ezért Tătărescu fő célja párt robbantása és ezért célszerűbb várakozó álláspont. Bővebb értesítés futárral megy.

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 229. res. pol. Gépelt másolat.

55.

**A Vallásügyi Minisztérium a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1924. július 1.**

Tárgy: Román pap kinevezése magyar községbe

Miniszter Úr,

Tisztelettel küldjük Excellenciás Uramnak az aradi román ortodox egyháztanács 1326/924 számú értesítését. Kérjük az Excellenciás Urat, tegye meg a szükséges intézkedéseket, melyek lehetővé teszik Gheorghe Buha nevű pap áthelyezését a magyarcsanádi parókiára.⁴⁹² Ugyanakkor szeretnénk, ha közzétennék Magyaror-

⁴⁹¹ Bernády György, Fülöp Béla, Zima Tibor, Teleki Arctur, Zágoni István. Lásd az 54. számú iratot.

⁴⁹² Nem tudjuk, hogy mikor, de azt tudjuk, hogy Magyarcsanádra került Gheorghe Buha/Buha György. Lásd NAGYNÉ 2000. 74.

szág és Románia ilyen irányú egyezményét, hogy minden felekezet esetében azt alkalmazzuk.

Eddig a minisztérium kizárólag román állampolgárokat fogadott el elismert felekezetek papjának. A kevés idegen esetében, akik országunkba vallási szerepkörben érkezett, főként a katolikus rendek köréből, követték a megfelelő diplomáciai eljárást, ugyanakkor a nemzetbiztonsági szervek felülvizsgálták a személyeket és jóváhagyták belépésüket.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium figyelmébe

A magyarcsanádi (Magyarország) parókia bizottsága kérésére, ahol négy éve nincs helyi pap, az Egyháztanács kinevezett egy gondnokot Gheorghe Buha személyében, Chişinău települési Arad megyei kispap, akit folyó év február másodikán felkentek presbiter-lelkésznek.

Nevezett személy a 35/923 irat értelmében átvette a parókus lelkészi beosztást a magyarországi Csanád községben, viszont ezt követően akadályozták papi minőségében.

Nevezett pap jelenti, hogy Dr. Iosif Siegescu úr,⁴⁹³ a magyarországi románok ügyeiért felelős biztos, a bukaresti magyar nagykövet által kiállított hivatalos iratot kér, amelyben igazolnia kell kifogástalan politikai státuszát.

Kérjük, legyen szíves sürgősen megtenni a szükséges lépéseket a követségben, hogy mielőbb kiállításra kerüljön Gheorghe Buha, magyarországi Csanád községbe kinevezett parókus pap számára a szükséges igazolás. Gheorghe Buha erkölcsi és politikai szempontból is kifogástalan személy és erényes életvezetése igazolja, hogy ha tehetné, akkor sem fordulna a magyar állam ellen, mivel tisztán látja, hogy ebben az esetben viselnie kell az esetleges politikai beavatkozás következményeit.

Püspök,
(ss). Ioan Pap

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 98. f. Gépelt eredeti.

---

⁴⁹³ Iosif Siegescu (1873–1931) görög katolikus pap, irodalomtörténész, nyelvész. A magyarországi románok ügyeivel foglalkozó kormánybiztos 1919-től.

56.

Rubido-Zichy Iván jelentése
Daruváry Géza külügyminiszternek
Sinaia, 1924. július 13.

Tárgy: Dr Beech és dr. Hurn⁴⁹⁴ missziója

Mellékelve van szerencsém Nagyméltóságodnak dr. Beech⁴⁹⁵ vezetésével Erdélyben járt amerikai és angol felekezeti küldöttség missziójáról, működéséről és a vele folytatott tárgyalásokról kolozsvári magyar illetékes helyen szerkesztett részletes leírást csatoltan felterjeszteni.⁴⁹⁶

Már volt alkalmam táviratilag jelenteni, hogy úgy az angol,⁴⁹⁷ mint az amerikai követ⁴⁹⁸ szavaiból kivehettem, hogy a szóban forgó küldöttség egészben a románokra inkább kedvező benyomással távozik innen.

Ugyanis Beech úr ismételten kifejtette fentnevezett kollégáim előtt, hogy meg van győződve a vezető románok jóakarataról és az esetleges kisebb gyakorlati hibákat inkább az alantos hatóságok rovására írja. Nevezett egyházi férfiú az angol követnek megmagyarázta, hogy tudomása szerint papot Erdélyben tettleges bántalmazás nem érte, a kisebbségi istentiszteletet nem zavarják és benyomása szerint az iskola kérdésben is nagyjában a fentálló törvények és szabályzatok betartatnak. Általában úgy jellemezte benyomásait, hogy ezek egészben egy kellemes csalódást jelentettek és azon meggyőződést érlelték benne, hogy a külföldön keringő hírek nagyon is túlzottak.

Általánosságban egy sajnos tünemény, hogy ilyen kiküldöttek, ha franciák vagy francia-barátok, minden ami oláh *a priori*⁴⁹⁹ jónak minősítenek, míg az angolszászok nagyon is a személyes benyomások alapján ítélik meg a helyzetet és a keleti mentalitás nem ismerése folytán könnyen félrevezethetők. Ezen kívül meggyőződésem szerint a magyar személyiségek nem fogták fel helyesen a dolgot, mert túlságosan az érzelmi momentumot hangoztatták és úgyszólván semmi

⁴⁹⁴ Dr. Arthur S. Hurn, az angol unitárius egyház képviselője.

⁴⁹⁵ D. Silvester Beach, az amerikai felekezetek delegációjának elnöke.

⁴⁹⁶ A misszióról beszámolt még: Románia kisebbségi politikája a világbéke biztonságát veszélyezteti. *Pesti Hírlap*, 1925. március 25. 2.

⁴⁹⁷ Sir Herbert Deering

⁴⁹⁸ Peter Augustus Jay

⁴⁹⁹ (lat.) eleve

kézzelfogható adattal nem szolgáltak. Egy pár bebizonyított tény felhozása sokkal több benyomást gyakorolt volna, mint a legszebb és legmegrendítőbb szónoklatok a keresztény szellem és összetartás szükségéről.

A szóban forgó küldöttség benyomásának illusztrálására vagyok bátor a tiszteletére Bukarestben megtartott banketten elhangzott beszédek tartalmát román újságkivágatban⁵⁰⁰ magyar fordítással és egy a *Kronstädter Zeitung*ban⁵⁰¹ megjelent német cikkben előterjeszteni.

Melléklet

A vallási kisebbségek védelmére Amerikában különböző felekezetek részvételével alakult bizottság kiküldöttjei dr. Cornish⁵⁰² vezetésével 1924. június 20-án Bukarestbe érkeztek, ott a minisztereknél eljárva a király Őfelségénél tisztelegvén dr. Cornish amerikai és dr. Hurn angliai kiküldöttek június 25-én érkeztek Kolozsvárra, ahol az unitárius egyház képviselői előtt következőleg adták elő misziójukat.

A vallásos kisebbségek védelmére alakult bizottság New York-ban jött létre a különböző felekezetek társulataiból, úgy mint unitáriusok, reformátusok, presbitérianusok, lutheránusok, róm. katolikusok sőt vannak a résztvevők közül zsidók is és más nem keresztények is. A mozgalomban résztvevőként sikerült megnyerni az Egyesült Államok igen tekintélyes polgárait, így Taft volt köztársasági elnököt,⁵⁰³ Hoover szenátort,⁵⁰⁴ Strauss New York-i főrabbit,⁵⁰⁵ Cirley Baltimori róm. kath. érseket stb. A róm. katolikusok közül a legaktívabban vesz részt dr. Wautch ír származású egyetemi tanár, ki többek közt Olaszországról írt művéről híres. A résztvevők együttesen alakítottak egy bizottságot New York-ban, melyben minden felekezetet képviselve van, s ez a bizottság küldötte ki dr. Cornish vezetésével a Romániába érkezett delegációt, mely áll: rajta mint az Amerikai Unitárius Társulat főtitkárára kívül Beech prinstoni egyetemi tanárból, ki Wilson volt köztársasági

⁵⁰⁰ Cum sunt tratate minoritățile la noi. Constatările unui misiuni americano-engleze în Ardeal – Spulbarea calomniilor din presa străină. Situația minorităților etnice în România este bună. *Universul*, 1924. július 12.

⁵⁰¹ Schöne Worte – vor einer Abordnung der englischen und amerikanischen Kirche. *Kronstädter Zeitung*, 1924. július 13.

⁵⁰² Louis C. Cornish, az amerikai unitáriusok vezetője.

⁵⁰³ William Howard Taft, az Egyesült Államok elnöke 1909–1913 között.

⁵⁰⁴ Herbert Hoover szenátor, aki később, 1929–1933 között az Egyesült Államok elnöke lett.

⁵⁰⁵ Nathan Straus

elnöknek is lelkesze volt a ref. egyháznál, továbbá Schaeffer úrból, aki a presbiteri egyháznál a végrehajtó bizottság vezetője olyan jogkörrel, mint itt a püspök. Lutheránus részről a delegációba ki volt jelölve Morecheat úr, ki azonban előbb Moszkvába utazott el, s úgy volt tervezve, hogy velük Párizsban fog találkozni, azonban oda vagy ide nem érkezhettek meg és hírt sem kaptak róla. A delegációnak New York-ból elindulása előtt O'Connell prelátus úr,⁵⁰⁶ ki az ottani bizottságnak szintén tagja, kérte a róm. kath. egyházat, hogy szintén jelöljön ki valakit a delegációba, azonban az elindulásukig választ nem kaptak. Hivatalos megbízást tehát a róm. katolikusoktól nem tudott kapni a delegáció, azonban a New York-i központi bizottság felkérte az angliai megfelelő egyházakat is, hogy delegációba ők is küldjenek megbízottat, azonban innen csak dr. Hurn úr Leicesteri unitárius pap a közép-angliai presbiteri és unitárius társaság elnöke jöhetett el.

A delegációnak két fő feladata van:

1. hogy a romániai vallási kisebbségek helyzetéről alapos és részletes tájékoztatást szerezzenek,

2. hogy minden lehetőet elkövessenek ezek helyzetének javításán.

A delegáció már előzetesen érintkezésbe lépett az angol és amerikai bukaresti követekkel és velük és általuk a román kormánnyal is tudatták jövetelüket anélkül, hogy a kisebbségi egyházakat erről értesítették volna, nehogy úgy tűnjék fel, mintha ezeknek hívására jöttek volna. A miniszterek közül többen fogadták a delegációt.

Duca külügyminiszter kijelentette a delegáció előtt, hogy a liberális kormány szándéka az, hogy liberális politikát folytasson a kisebbségekkel, az egyháziakkal és fajiakkal szemben egyaránt. Nemzeti szükségnek tartja a 4 milliónyi új lakossággal, mely a kisebbségeket alkotja a jóindulatú viszony fenntartását, megengedi, hogy a múltban bizonyos visszaélések fordultak elő, különösen a kisebb hivatalnokok nem tökéletes igazgatásában. A központban azonban a legnagyobb pontossággal tartják fenn a kisebbségi egyezségben vállaltakat. Ő szívesen fogadja a legkimerítőbb vizsgálatot és erre minden segítséget megad, mert ő is fel nem világítottattnak látja a helyzetet és kéri, vizsgálják azt meg, s a vizsgálat eredményét a kormánnyal is közölik.

Lapedatu vallásügyi miniszter,⁵⁰⁷ kiról a delegációnak az volt a benyomása, hogy őszinte jó akarattal viseltetik, kinyilvánította meglegedését, hogy a küldött-ség azzal a szándékkal indult, hogy a dolgokat meglássa úgy, ahogy vannak. Azok

⁵⁰⁶ William Henry O'Connell

⁵⁰⁷ Alexandru Lapedatu (1876–1950) vallásügyi miniszter három ízben is: 1923–1926; 1927–1928; 1934–1936.

az állítások, amiket külföldön, különösen Angliában és Amerikában tettek, szükségessé teszik, hogy az érdeklődők maguk lássák meg a dolgok valódi állását. Ő és a minisztérium rendelkezésére állanak a tények teljes felderítése érdekében, azt hiszi, hogy a vallásügyi minisztérium vezetése és befolyása alatt teljes megértés van kialakulóban. A vallás szabad gyakorlata minden felekezet és faj részére inkább biztosítva van, mint eddig bármikor volt. A vallásos kisebbségek vezetőinek és tagjainak nincs okuk a panaszra a vallásügyi minisztérium politikája és igazgatása ellen. Az új alkotmánytörvény 22. §-ában a vallásgyakorlat teljes egyenlősége van fenntartva.⁵⁰⁸ A szövetségesek szerződésének a kisebbségekre vonatkozó kikötései nincsenek ugyan az alkotmánytörvénybe felvéve, de intézkedései a szerződéssel minden tekintetben megegyeznek. A kisebbségek anyagi ellátásáról a költségvetés következő tételei adnak tájékoztatást. A görögkeleti egyháznak évi 214 millió leu, a görög kath. egyháznak 36 millió, a többi kisebbségi egyháznak pedig összesen 46 millió, mely a kisebbségek részére aránylag nagyobb fizetést mutat mint a többség részére, ha a hívek számát vesszük.⁵⁰⁹ Minden pap minősítése szerint fizetetik, pl. a 113 unitárius papból 112 a legmagasabb képesítés szerint.

Angelescu közoktatási miniszter állítja,⁵¹⁰ hogy az ő 2 és fél évi minisztersége alatt egyetlen felekezeti iskolát sem zártak be Erdélyben más okból, minthogy azokat 1918 óta engedély nélkül nyitották meg, vagy nem voltak megfelelők, pl. egyikben csak 3 gyereket tanított egy pap. A Romániával történt egyesülés után a kisebbségi iskolák száma csaknem megkétszereződött, pl. unitárius elemi iskola volt 1918-ban 29, most van 49. Hatszáz magyar tannyelvű állami iskola van, melyeket most a román állam tart fenn. A Magyarországtól Romániához csatolt részekben 3 és fél milliónyi román számára 30 gimnázium van, míg 1 és ¼ milliónyi magyar részére 40 gimnázium, középiskola pedig összesen van 86 magyar, 44 román és 22 német. A magyar uralom alatt nem volt román állami iskola, csak 2700 magánúton fenntartott iskola. A miniszter kéri, hogy ha bármely iskolánál

⁵⁰⁸ Bár az 1923-as román alkotmány 22. §-a kimondja a vallásszabadságot, azt is megállapítja, hogy az ortodox vallás és a görög katolikus vallás a román államvallás. Közülük az ortodox az államegyház, a görög katolikus egyháznak pedig dominanciája van a többi egyház fölött. Az alkotmány román nyelvű teljes szövegét lásd http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1517 (Letöltés: 2021. február 24.)

⁵⁰⁹ Az 1930-as romániai népszámlálás alapján a felekezeti megoszlás a következő: ortodox 72,59%; görög katolikus 7,9%; római katolikus 6,83%; református 3,94%; evangélikus 2,21%; unitárius 0,38%. Lásd NEGRUȚI 2014. 35. Ha ezeket az adatokat összevetjük a fenti összegekkel, akkor megállapíthatjuk, hogy a fent közölt megállapítás nem igaz. Bár az ortodoxok arányuknak megfelelő összegű támogatásban részesültek, a görög katolikusok arányukhoz képest többet kaptak (az összeg 12,16%-át). A 19,5%-ot kitevő kisebbségi egyházak az összeg 15,5%-át kapták.

⁵¹⁰ Constantin Angelescu (1869–1948) oktatásügyi miniszter 1922–1928 és 1933–1937 között.

valamely sérelem történt, a részletes jelentést tegyék meg a miniszterhez, ő ígéri annak megvizsgálását és a sérelem helyrehozását.

Constantinescu földművelésügyi miniszter állítja,⁵¹¹ hogy Románia sohasem volt üldöző hatalom, hanem mindig türelmes volt és most különösen annak kell lennie a kisebbségek hozzácsatolása óta. Az alkotmánytörvény a gondolat és cselekvés szabadságát biztosítja mindenki számára. A kisebbségi egyházak képviselőinek helye van a szenátusban, hol legutóbb Nagy Károly ref. püspök védte a magyar kisebbséget az irredentizmus vádja ellen. Elfogadja, hogy igaza van. Az erdélyi állapotok megvizsgálásától nem fél, azok az állítások, amiket Angliában és Amerikában a románok által történt üldözésekről tettek, nem igazak, a kisebbségeknek mint egyéneknek sincs bántódásuk.

Az agrárkérdés igen nehéz. A kisajátítások abszolút szükségesek voltak. A földeket egyformán elvették a magyar és román birtokosoktól s a magyar és román intézményektől és egyházaktól azért, hogy az országot megmentse a bolsevizmustól, de nem azért, hogy a tulajdonosoknak kárt okozzanak. A görög keleti egyháztól Erdélyben 200 ezer hold földet vettek el, Brassótól 2000 hold erdőt, az elvett földeket parasztoknak adták nemzetiségre való megkülönböztetés nélkül.⁵¹²

Mindenik minisztertől megkérdezte a küldöttség, vajon garantálja-e, hogy akik nekik adatokat fognak szolgáltatni, utólag nem fognak kellemetlenségekben részesülni és hogy a bűnösöket meg fogják-e büntetni. Ezt mindenik miniszter megígérte.

A küldöttség tisztelgett a király és a királyné Öfelségeiknél is, kik nagyon udvariasan fogadták és a következő napra löncsre⁵¹³ hívták meg, azután a király társalogván velök, kifejezték előtte, hogy jövetelüknek célja az általános helyzetten való javítás, 60 millió embert képviselnek, akik érdekelve vannak a kisebbségek, hittestvéreik sorsa iránt, s azt hiszik, hogy a képviseltjeik nagy száma és a távolság, melyet nem tekintve jöttek el érdeklődni, emlékeztetni fogja a királyi párt missziójukra.

A küldöttség tagjai közül Beech és Schaeffer urak a református egyház képviselőivel több vidéki helyet meglátogatva július 4-re érkeztek Kolozsvárra, ők is a fentiek értelmében tájékoztatták küldetésükről és eljárásukról a ref. egyház vezetőségét. 4-én du. pedig Kolozsvárt az unitárius egyház képviselőtanács termében összegyűltek a nevezett delegáció 4 tagja s kívülök Nagy Károly ref., Ferencz József unitárius püspökök, br. Jósika Gábor az erdélyi róm. kath. status, dr. Ambrózi

⁵¹¹ Alexandru Constantinescu (1859–1926) földművelésügyi miniszter 1922–1926 között.

⁵¹² Az agrárreform diplomáciai vetületeiről lásd MARCHUT 2015; MARCHUT 2018b.

⁵¹³ (ang.) lunch, ebéd

Béla a magyar lutheránusok világi elnöke, Frink magyar lutheránus főesperes, továbbá az unitárius egyház titkárai és mint tolmácsok több unitárius teol. tanár. Miután az unitárius egyház az egyházi, továbbá iskolai és gazdasági sérelmekről külön-külön memorandumot adott át dr. Cornish és dr. Hurn kiküldötteknek, kik ezen egyház megbízottaival együtt június 28-tól július 3-ig bezárólag tartott vidéki körutakon személyesen is meggyőződtek az egyes egyházkörök és egyházközségek, valamint a hívek állapotáról, s miután a református egyháztól Beech és Schaeffer urak hasonló információkat szereztek, a június 4-én du. 4 órakor tartott összejövetelen Nagy Károly ref. püspök úr a többi jelenlévő egyházképviselők hozzájárulásával a következőkben jellemezte főbb vonásaiban a romániai kisebbségi egyházak jelenlegi helyzetét:

Nekünk, különböző egyházaknak azonos sérelmeink vannak.

Két év óta a személyi biztonságunk valamivel növekedett, közjogi helyzetünk és egyházunk helyzete általában azonban romlott.

Az imperiumváltás utáni katonai kormányzatkor ún. decret lege-ben⁵¹⁴ nyilatkoztatták ki, hogy amíg az Erdélyben eddig érvényben volt régi törvények meg nem változtatnak, azok maradnak érvényben azzal a különbséggel, hogy ami „magyar” szóval fordult elő a régi törvényben, ahelyett most „román” értendő. Ezeket a régi törvényeket a minisztériumok respektálták is, kivéve a közoktatásügyi minisztériumot. Utóbbi az államegységre hivatkozva újabb meg újabb sérelmes rendeletekkel állt elő; a magyar törvényeket e minisztérium és alantás hatóságai csak akkor alkalmazták, ha azok hátrányos intézkedéseket tartalmaztak.

Az új törvények a régiekkel szemben helyzetünket mind egyre nehezebbé tették, így az agrártörvény a kisajátításokkal, melyet kiegészített a nemrég elfogadott erdőtörvény, továbbá az alkotmánytörvény, legutóbb pedig az állami elemi oktatásról megszavazott törvény, mely tovább mutatja azt az irányzatot, amit a kormány a kisebbségekkel szemben betart.

Ki kell jelteni, hogy mi, a Magyarországról lecsatolt kisebbségek azt, hogy Romániához kerültünk Isten rendelkezéseként elfogadjuk és engedelmeskedünk annak, mit Isten reánk mért. Eltekintve egy helyi eseménytől, Nyárad és Parajd környékén 1919-ben a félrevezetett nép kísérletétől,⁵¹⁵ komoly irredentizmus az impérium átvétele után nem történt, ha mégis emlegetik, ezt az állam csinálja a szigurancával, az orosz titkos rendőrséget megfélemlítő politikai államrendőrségével.⁵¹⁶

⁵¹⁴ törvényerejű rendelet

⁵¹⁵ Erről lásd BÁRDI 1993. 100–101., 104.

⁵¹⁶ Az impériumváltásról lásd még többek között EGRY–Izsák 2021.

Ha a kormány valami új, sérelmes intézkedést akar véghezvinni, annak ürügyül felfedez egy irredenta összeesküvést és a hírrel betölti a világot.

Mindez a magatartása pedig lényegesen eltér a kisebbségek helyzetét biztosító nemzetközi egyezségektől.

A kisebbségek a párizsi egyezmény alapján állanak, valamint az erdélyi románoknak 1918. december 1-i gyulafehérvári határozatai alapján. Mindezek az alkotmánytörvény függelékében vannak, de nem az alkotmánytörvényben.

Kifelé a kormány mindig azt vallja, hogy vállalt kötelezettségeit becsületesen meg kívánja tartani, befelé azonban a miniszterelnöktől kezdve Jorgán⁵¹⁷ át le egészen a legalsóbb hivatalos közegekig és politikusokig azt hangoztatják, hogy aki ezekre hivatkozik, az a román nemzet önérzetét és becsületét sértik. [sic!]

Jellemző, hogy ez az új nemzetközi és közjogi fogalom a román alkotmányban sem mint nemzetiségi, sem mint vallási kisebbségek egyszer sem fordul elő. Az alkotmánytörvény első §-a megállapítja, hogy „a román királyság egységes és oszthatatlan nemzeti állam” itt tehát más nemzetnek jogai nincsenek, itt nincsenek magyarok, németek, szerbek, törökök, itt csak románok vannak. Ez a fogalom, „román”, mindig kettős jelentéssel bír, román állampolgárságú és román nemzetiségű ember. Figyelmeztetjük a nyugati törvényhozáshoz szokott vendégeinket, hogy a román törvényeket mindig különös figyelemmel kell kísérni: pongyoláknak néznek ki, de ami pongyolaságnak látszik bennök, az kiszámított kétértelműség. A törvény egyik arcával a művelt világ felé néz, a másikkal befelé és csak a román nemzeti érdekeket tekintik a törvény hiányosságai és tudatosak és alkalmat adnak a minisztériumok és hatóságok önkényeskedéseikhez, úgyhogy ennél bizantinusabb állam nincs.

Az eddig tapasztaltakból csak azt állapíthatjuk meg, hogy a kormány célja a kisebbségekkel szemben s ezek közt elsősorban a magyarral szemben az, hogy őket romanizálja és ennek jól kiszámított útja és menete az, hogy minket először anyagilag, gazdaságilag tönkretegyen, másodszor nyelvünkől kivetköztessen, harmadszor vallásunkból is kiforgasson, hogy végül mind románok és görög keletiek legyünk.

A dolog ezen menete folytán mindezen állításaink bizonyításául a legeklatánsabb példákat az 1. pontra hozhatjuk fel és a legkevésbé világos példákat a 3. pontra.

Mindezeket azért mondtuk el, hogy barátaink mindent, mit Romániából látnak, ezen szempontból értékeljenek.

⁵¹⁷ Lásd a 155. lábjegyzetet.

Bizonyítékainkul volt az 1. pontra nézve hivatkozunk arra, hogy a kormány nagysikerű intézkedéseit külön teszi meg a falusi és külön a városi viszonyokra nézve.

A falusi birtokokat illetően az agrártörvénynek nyilvánvaló célja az, hogy a kisebbségeket vagyonukból kiforgassák. A törvényt szociális köpenyegként, de nemzetiségi célra használják, ami leginkább kitűnik abból, hogy a régi romániai területekre más törvényt hoztak és megint mást, és pedig sokkal szigorúbbat a Magyarországtól Romániához csatolt területekre nézve.⁵¹⁸

Ezen két törvény közös vonása, hogy elvesz a nagyobb birtokból azért, hogy a birtoktalan népet ingatlanhoz juttassa, míg azonban a régi Regátban csak anynyit vesz el, amennyi a parasztság kielégítésére szükséges, nálunk ezen felül is, t.i. a meghagyható terület maximuma 500 hold, azonban ez alól annyi kivétel van, hogy 100, 30, 10 holdig le lehet szállani, sőt a tulajdonostól, ha távollevő, mindent el lehet venni, ami pedig a kisajátított földekből nem szükséges az igénylők kielégítésére, abból állami rezervát alkotnak, melynek célja szintén az, hogy később románoknak osszák ki.

Különbség a két törvény között az is, hogy a kisajátított földek árát nálunk az 1923. évi árak szerint, a Regátban pedig az 1916. évi árak szerint térítik meg, mely utóbbi ár már a háború folyamán történt emelkedést is részben magában foglalja. Különbség az is, hogy a Regátban egy tulajdonosnak több helyen volt birtoka, ezek mindenikéből lehet meghagyni neki, nálunk azonban csak egy helyen. A különbségekről egy részletes kimutatást külön adtunk át vendégeinknek.⁵¹⁹

A törvény szigorú intézkedésein felül igen sok sérelmet szenvedtünk el azáltal, hogy a kisajátítási eljárások felületesek voltak, sok furfanggal hajtattak végre és a tulajdonosok sok költségbe és fáradságba kerültek és gyakran csak tekintélyes anyagi áldozatokkal sikerült a tulajdonosnak birtoka egy részét megmenteni.

⁵¹⁸ A román király már 1918. december 13-án kiadta a földreformról szóló dekrétumot, mely azonban csak az ókirálási területekre terjedt ki. E dekrétum azonban nem elégítette ki a szegényparasztság igényeit. A korrekcióra a parasztok megmozdulásai miatt az 1920 márciusában hatalomra kerülő néppárti Alexandru Averescu tábornok kormányzása alatt került sor 1920. július 14-én. Az agrárreformról szóló törvénnyel a parlament jóváhagyta a korábbi dekrétumot és az az alapján végrehajtott kisajátításokat, és kiegészítette további rendelkezésekkel. Az erdélyi Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) 1919. szeptember 10-én bocsátotta ki a 3911/1919. sz. rendelet törvényt, amit az Averescu-kormány 1920. július 9-i 2478/1920. sz. rendelet törvénye módosított. A kisajátítást azonban nem ezek, hanem az 1921. július 23-i Garoflid-féle törvény alapján hajtották végre, mely Erdélyre, Bánátra, Máramarosra és a Körösvidékre terjedt ki. 1922 novemberében lépett érvényre. A bukovinai és a besszarábiai területekre szintén önálló földreformtörvényeket hoztak. Lásd DOLMÁNYOS 1963. 488–491.

⁵¹⁹ Románia területén a különböző földreform jogszabályok összehasonlításáról lásd VINCZE 1996.

Hogy az erdélyi kisajátítási törvény különösen nacionalista célokat szolgál, az kitűnik abból a körülményből is, hogy az erdélyi ingatlanoknak körülbelül 70%-a nem volt előzetesen román kézen.

A városi ingatlanokat illetően a rekvirálási jog folytán szenvedtünk nagy jog-sérelmeket. A beözönlő románság számára hivatalnokok, tisztok, bankok részére nagy, kényelmes lakásokat vesznek el oly csekély bér ellenében, mely még a reparálásokra sem elég, s ezért gyakran képtelen a tulajdonos a házát eladni.

A gyárakat, vállalatokat, pénzintézeteket nacionalizálják. A vezetőségben legalább 50% románnak kell lenni, amit kifelé román állampolgárnak, befelé román nemzetiségű polgárnak magyaráznak. Így a birtokos és városi lakos népünk elveszti létalapját és egyházát segíteni nem képes, amely egyháztól pedig szintén elvették majdnem minden külső földbirtokát s elrekvirálták városi házait és az egyházközségektől is külön vagyonukat képező nagy területeket sajátítottak ki.

A bizottság egyes tagjainak kérésére Nagy Károly püspök úr konkrét esetként felemlíti, hogy báró Kemény Árpád ref. főgondnoktól azon a címen, hogy távollevő, minden falusi birtokát elvették, bár igazolta, hogy beteg volt, operáltatnia kellett magát és ezért volt távol, továbbá Frink főesperes felhozta, hogy Torontál megyében Francfeld községben egy protestáns német paraszttól elvettek 300 hold földet. Újvarsány községben egy magyar paraszttól, kinek 3 fia van, 40 holdból elvettek 20 hold földet.

Végül a magyar luteránusok jelenlegi képviselői előadták azt, hogy a Magyarországtól Romániához csatolt területeken lakó azon luteránusok, akik nem tartoznak a szász luteránus püspökség fennhatósága alá, az impériumváltozás után szervezet nélkül maradtak, és többszörös kísérletük, eljárásaik, memorandumaik dacára nem jutottak még el addig, hogy szervezkedésüket a kormány elismerje. Az idő előre haladván, a küldöttség nevében dr. Cornish röviden hivatkozott arra, hogy milyen rendkívül komoly a megbízatásuk, s kéri, hogy ezt mindnyájan ilyen értelemben fogják fel, és kéri, hogy a következő összejövetelre az egyes róm. kath. püspökségek, továbbá a szász luteránus püspökség is hívassanak meg, amit a jelenlévők örömmel elfogadnak, s utóbb nevezettekhez közös aláírással külön meghívót intéznek.

Június 7-én ugyancsak az unitárius egyház képviselő tanácsa helyiségében megjelentek a küldöttség fent írt tagjai Schaeffer úr kivételével, ki időközben elutazott, továbbá a kisebbségi egyházak részéről ugyancsak, akik már 4-én részt vettek a tanácskozáson, s végül megjelentek dr. Walbaum Fr.⁵²⁰ az erdélyi szász luteránus egyház világi elnöke, dr. Balázs András erdélyi kath. status referens,

⁵²⁰ Friedrich Walbaum

gr. Majláth r. kath. püspök úr megbízásából is, a szatmári róm. kath. megye képviselőjében dr. Kovács Gyula kanonok, a temesvári róm. kath. püspökség nevében pedig Falch Máttyás teol. tanár apát, báró Mannsberg S.⁵²¹ luteránus gondnok.

Dr. Cornish úr a küldöttség nevében röviden ismerteti az őket kiküldő bizottság megalakulását és célját s a küldöttségnek eddig tett eljárását, mind ezt a július 4-i tanácskozáskor már előadta volt. Előadja azt is, hogy ezen tanácskozás után a küldöttség ismét Bukarestbe utazik, ott a minisztereknek referálni fognak az általuk tapasztaltakról, feleletet és orvoslást kérnek rá és bizonyos idő múlva tapasztalataik eredményét a kormány feleletével együtt kinyomtatják és megbízóik s a közvélemény elé bocsátják. Miután a magyar luteránus, a ref. és az unitárius egyházaktól a szükséges adatokat már megszerezték, a mai nap kizárólagos feladata, hogy a német luteránusok és a róm. katolikusok adatait felvegyék.

Nagy Károly ref. püspök hivatkozik arra, hogy a július 4-én folyt tanácskozáson a jelen volt egyházi képviselők a kisebbségek helyzetének általános ismertetése rendén általában azt a megállapítást szögezték le, hogy a kormánynak célja a kisebbségeket előbb anyagilag tönkre tenni, azután nyelvétől megfosztani és végül görög keletivé tenni. Kérdi, hogy a róm. kath. és szász luteránus egyház jelenlévő képviselői ezen megállapításhoz hozzájárulnak.

Dr. Walbaum Fr. elnök kijelenti, hogy a megállapításhoz hozzájárul.

Dr. Balázs András referens kijelenti, hogy a kath. egyház is a vagyoni, nyelvi és vallási kiforgatást látja és érzi. Felhossa továbbá, hogy a Magyarországtól Romániához csatolt terület 4 róm. kath. püspöksége közül a nagyváradi róm. kath. püspökség képviselője úgy látszik bizonyos aggodalmak miatt távol maradt. A katolikus püspökségek nevében is köszöni a küldöttség szíves fáradozását s kéri a küldöttség tagjait, hogy adják át az amerikai és angol katolikusoknak is a romániai hittestvérek üdvözlét azzal a kérelemmel, hogy ők is kísérik oly figyelemmel itteni hittestvéreik sorsát, mint a protestánsok, mert a róm. katolikusok helyzete is éppoly súlyos, mint a protestánsoké, sőt még súlyosabb, mert a támadás súlypontja a róm. kath. egyház ellen irányul. Ismerteti az erdélyi katolikus egyház autonómiáját és évszázados szervezetét, mely a katolicizmust ebben az egyházmegyében fenntartotta. A status iskolai ingatlanvagyonát a kormány majdnem teljesen kisajátította s ez által 7 gimnáziumok és 7 finevelő internátusok vesztette el fenntartási forrását, kisajátítottak ily címen 11 000 hold mezőgazdasági birtokot teljesen, továbbá 13 000 hold erdőt, 700 hold kivételével. Ezenfelül sajátítottak ki nagy területeket a püspökség, káptalan és egyes egyházközségek vagyonából, amelyekre vonatkozó adatok a püspöki hivatalnál vannak.

Az agrártörvény szerint minden egyházközséget bizonyos minimum megilletne a földbirtokból. Az összes egyházközségeket számítva ezen minimumig 14 000 hold hiányuk van, hogy ebből kaptak-e valami csekélységet, arra nézve adatok jelenleg nem állanak rendelkezésére, annyi azonban biztos, hogy 119 anya- és 71 leányegyházközség részére igényeltek, illetve kértek visszaadni összesen 7435 hold ingatlant azon birtokokból, amelyet a status vagyonából sajátítottak ki. Mindezidáig semmit sem kaptak ily címen vissza, a revíziós kérdés ez ügyben Bukarestben van a legfőbb agrárbizottságnál. A kormány célja ezen kisajátításoknál az, hogy iskoláinkat létalapjaitól fossa meg, s bár szociális létalapot emlegetnek, mégis az összes kisajátított területekből elenyészően csekély rész az, amit nem a román, hanem a magyar lakosságnak osztottak ki. Pontos adatok hiányoznak, mert a kormány és állami hatóságok az ide vonatkozó statisztikát elzárják a kisebbségek elől.

Dr. Walbaum Fr. elnök előadja, hogy a szász luteránus egyház is kezdettől fogva autonóm egyház és autonómiáját fenntartani kívánja. Az összegyháznak fekvő vagyona nincs, csak az egyes egyházközségeknek van, melyből sokat sajátítottak ki. A részletes adatok most nem állanak rendelkezésére, azonban ezeket is hazautazása után haladéktalanul el fogja küldeni Bostonba, ahova a róm. kath. egyház részéről is a részletes adatokat el fognak küldeni. Ezen földbirtokokból tartották fenn eddig a szász luteránus felekezeti iskolákat az egyházközségek, most pedig a kisajátítások folytán nagy összegű egyházi adókat kellett az egyháznak kivetnie, hogy az iskolák szükségleteit fedezhesse. A szász luteránus hívei áldozatkészek, azonban az új állami elemi iskolai törvény szerint az állami iskolák költségeit a községeknek kell hordozniuk, s ha ez így marad, akkor a hívek nem fogják tudni fenntartani az állami és felekezeti iskolát is.

Dr. Kovács Gyula kanonok ámbár a kormány szándékát nem ismeri, de a tényekből ugyanazt a szándékot kell levonnia, mint Nagy Károly ref. püspök úrnak. Felhossa, hogy a jezsuita atyáknak Szatmár közelében⁵²² 300 hold földjük volt, melyből kb. 30 hagytak meg, a szatmári r. kath. püspökség kérte, hogy az innen elvett földekből adják meg a szatmári püspökséget a törvény szerint megillető 100 holdat, e kérésre azonban választ sem kapott. A teol. tanárokat 32 holdnyi ingatlan jövedelméből fizették eddig, most ez az ingatlan kisajátított és a tanárok állami fizetést nem kapnak. A szatmári róm. kath. gimnázium régi épületét a püspökség 1913-ban megvette a magyar államtól, árát teljesen kifizette, az átadás megtörtént, mivel azonban valami formai hiba miatt a tulajdonjog átírása nem

⁵²² A jezsuitákról Szatmáron lásd BURA 1997.

történt meg telekkönyvileg,⁵²³ csak előjegyeztetett, az impériumváltozás után a törvényszéki elnök felsőbb parancsot kapott, hogy a tulajdonjogot írja át a román államra. Ezért a román kath. gimnázium megszűnt s az épületei, amelyet 1919-ig a román kath. püspökség használt, a román állam két leányintézetet és görög keleti istentisztelet céljára használja [sic!].

Dr. Balázs András referens további adatként előadja, hogy a templomokban az egyházakat nem zavarják, de a vallási élettel kapcsolatos congregatiós és egyleti életet nagyon figyelik és akadályozzák. 1923–34⁵²⁴ évben bezártak az erdélyi püspöki megye területén 16 román kath. elemi iskolát és a segesvári polgári iskolát. 1922-ben megvonták a nyilvánossági jogot a dévai főreáliskolától, mely ennek következtében megszűnt.⁵²⁵

A küldöttség részéről dr. Cornish kijelenti, hogy három főkérdés, melyre adatokat gyűjtenek: az egyházi, iskolai és birtok kérdése. Nem foglalkoznak azzal, hogy vajon az egyházi és iskolai vagyon kisajátításához a békeszerződés szerint joga van-e a román államnak? Céljuk az, hogy megtudják, vajon méltányosan járt-e el az állam az egyházakkal és egyházközségekkel szemben, megadja-e nekik azt, ami nekik a törvény szerint jár, megkapták-e illetményeiket az egyházközségek, lelkészek, kántorok és iskolák, a kiosztott földek igazságosan vannak-e elosztva románok, magyarok és szászok között, mégpedig nem csak az egyházaktól elvett földek, hanem bármely kisajátított föld. A román nyelvet kell ismerni az állampolgároknak, azonban tudni kívánná azt, hogy a magyar és német nyelv használata meg van-e engedve a bíróságoknál, hivataloknál, hatóságoknál, s a hatóságok és különösen a csendőrök részéről üldöztetésben van-e része a kisebbségeknek. Minderre pontos adatokat kérnek a hely, idő és személyek megjelölésével. Adatokat kérnek arra is, hogy a vallás szabad gyakorlata, a vallásos egyesületek működése és a felekezeti iskolák működése akadályozva van és miben.

Felsch Mátyás apát kijelenti, hogy az adatokat meg fogják adni és a konklúziókat vonja le azokból a küldöttség.

Dr. Balázs András referens kijelenti, hogy megközelítőleg sem tudjuk felsorolni azt a sok sérelmet, ami naponként ér, különösen iskolai tekintetben. Az új állami elemi iskolai törvényben sem lehet egyebet látni, mint a kisebbségi iskolák összetörésére irányuló törekvést. A törvény azáltal, hogy az állami iskolák fenn-

⁵²³ A tulajdonjog átírásának az elhanyagolása általános volt a dualizmus korában Magyarországon. Nem egyedi eset a szatmári gimnázium ügye. Ugyanez történt többek között a bánáti telepésekkel és a bukaresti magyar katolikus (a budapesti székhelyű Szent László Társulat tulajdona volt) ingatlanokkal is.

⁵²⁴ Nyilvánvaló elírás. Helyesen: 1923–1924.

⁵²⁵ Erről lásd ABLONCZY 2020.

tartását a községekre rója, tönkreteszi a felekezeti iskolákat. Iskoláinkkal való bánásmódot napokon át sem tudnok [sic!] megfelelően ismertetni, hónapokon át kellene itt élni e viszonyokban.

Azonban nem a sérelmekben van a bajok igazi lényege, ennek lényege és forrása az a bizánci mentalitás, mely a kormány és hatóságok ténykedéseiben megnyilvánul. A nyugati kereszténység mentalitásában felnőtt ember nem is tudhatja, mi az a mentalitás, mely alatt mi szenvedünk. A lelkeknek kellene itt megváltozniok [sic!]. Kérjük a küldöttséget, vegyék programjukba ezt a területet, hol a történelem folyamán gyönyörű lelki kultúra fejlődött ki és a románságot tekintve vegyék [sic!] azt miszió területnek, s dolgozzanak azon, hogy a románok hozzánk közeledhessenek. Mondják meg Bukarestben is, hogy itt keresztény lélekkel élő kisebbségek vannak, amit tesznek, istenfélésből és fajszeretetből lelkiismeretesen teszik. Értessek meg ezt a lelki állapotunkat Bukarestben, bánjanak velünk lélek szerint és a sok jogtalanság magától fog megszűnni. Krisztus szeretete őrizze a küldöttség tagjait és képviselőiket, hogy minket ezután is védhessenek.

Dr. Cornish kijelenti, hogy tisztában vannak a nyugati és keleti államok közti különbséggel és igyekeznek azon modern felfogás győzelemre juttatásán, hogy a fajoknak egymás mellett együtt kell élniök [sic!] és nem egymáson uralkodva. Nemcsak adatokat kér, hanem a jelenlevők véleményét és tanácsait is arra nézve, hogy mi módon lehetne a kisebbségek helyzetén segíteni, s hogy meg lehetne-e tenni egy olyan ajánlatot, hogy egy általános megbízott hatalmaztassék fel, se nem magyar, se nem szász, se nem román, hanem egy külföldi tekintélyes állású felvilágosodott ember, aki a kisebbségek panaszait, óhajításait állandóan meghallgatná, s arról Bukarestben jelentést tenne s orvoslásuk érdekében eljárna.

Többek hozzászólása után az a vélemény alakult ki, hogy az ügy sikere nagyban függene a megbízott személyétől, s a kormány valószínűleg nem fogadná el az ajánlatot, azonban az ajánlatot mégis tanácsos megtenni. Br. Ambrózi elnök a különböző külföldi kormányokat szeretné megnyerni arra, hogy bucuresti [sic!] képviselők útján járjanak közbe a békeszerződés teljesítése érdekében.

Nagy Károly ref. püspök a küldöttség véleményét kéri arra, hogy a népek ligájához tanácsos lenne-e fordulni, s egyben a jelenlevő egyházak képviselőit kérdi, hogy valamennyi kisebbségi egyház csatlakozna-e egy ilyen lépéshez. Sajnos csak egy olyan állam kormánya útján fordulhatnánk a Népszövetséghez, mely állam ennek tagja.

Dr. Hurn pártolja a Népszövetséggel való érintkezés tervét; ezen érintkezés módját a küldöttség is tárgyalja és keresi, hogy miképpen lehetne a Népszövetséggel érintkezésben jutni s azt kieszközölni, hogy a Népszövetség küldjön Romániába egy megbízottat. Bármely kisebbségnek jogában áll a Népszövetséget

közvetlenül is megkeresni, tehát nincs szükség arra, hogy valamely kormány jóindulatát előre biztosítsuk. Anglia és gyarmatai és más országok hatalmas közvéleménye az erdélyi kisebbségek ügyével rokonszenvez és a Népszövetségre nagy mértékben befolyanak, mert a világ erkölcsi ítélete a legfőbb fórum.

Dr. Walbaum Fr. elnök kijelenti, hogy a Népszövetséghez való fordulás oly fontos kérdés, hogy arra most az itt jelenlévő egyházak nevében nehezen lehetnek nyilatkozatot, hanem szükségesnek tartja, hogy hivassanak fel a kisebbségi egyházak főhatóságai, hogy e kérdésben állást foglaljanak hivatalosan.

Dr. Cornish kijelenti, hogy ők megbízóiktól nincsenek felhatalmazva arra, hogy e kérdésben valamely véleményt nyilvánítsanak, de ha a kisebbségi egyházak kifejezik azt az óhajtasukat, hogy bizottságuk a Népszövetséghez forduljon, e kérdést a megbízóik elé terjesztik és legjobb akarattal és a szükséges óvatossággal fognak eljárni. Kérdi a jelenlévőktől, vajon az ők és más külföldi megbízottaknak a kisebbségek érdekében Romániában való utazásaik használnak-e a kisebbségek ügyének.

Jelenlevők egyértelműen kijelentik, hogy a küldöttség és más küldöttségek itt járásából csak jó származhatik.

Beech úr a küldöttség részéről biztosítja a jelenlevőket, hogy most midőn Bucurestibe [sic!] visszautaznak, a tapasztaltakat őszintén fogják feltárni a kormány előtt, s minden lehető módon azon lesznek, hogy a kisebbségek helyzetén segítsenek és remélik, fáradozásukat siker fogj kísérni. De ha nem lenne eredmény, akkor is meg van fizetve ezerszeresen a fáradságuk, hogy Erdély pompás népével megismerkedhettek s őket szívükbe fogadhatták. Utazásuknak és tapasztalataiknak nagy hatása lesz a külföldi közvéleményre is.

Dr. Cornish kéri a jelenlevőket, hogy az eddig be nem szolgáltatott adatokat augusztus közepéig küldjék be címére Bostonba.

Ferencz József püspök⁵²⁶ az összes képviselt egyházak nevében meleg köszönetét fejezi ki a küldöttség tagjainak és Isten áldását kéri további működésükre is.

MNL OL K64 11. cs. 27. t. 175/1924. pol. Gépelt másolat.

---

⁵²⁶ Ferencz József unitárius püspök.

57.

**Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1924. augusztus 24.**

Tárgy: Augusztus 20-i ünnepségek

Miniszter Úr,

Tisztelettel jelentem az Excellenciás Úrnak, hogy augusztus 2-án a megszokott és az alkalom által megkövetelt pompával emlékeztek meg és ünnepelték Szent István halálának évfordulóját, Magyarország nemzeti napját, Budapesten és az ország többi részén is.

A magyar sajtó kihasználta a kínálkozó alkalmat, hogy irredenta propagandát és a szomszédos országokat célzó gyűlöletkeltést tartalmazó cikkeket közöljön. Az említett írások kivonatának fordítását is megküldöm mellékelve.⁵²⁷

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 120. f. Gépelt eredeti.

58.

**Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1924. november 22.**

Tárgy: Erdélyi magyar sportklubok kapcsolata az anyaországiakkal

Miniszter Úr,

Tisztelettel mellékeltem az Excellenciás Úrnak az „Új Nemzedékben” megjelent cikket az erdélyi és magyarországi sport klubok viszonyáról.

⁵²⁷ Az augusztus 20-i ünnepségeket a román hatóságok kiemelt figyelemmel kísérték. Potenciális veszélyt láttak benne a Szent István-i gondolat jegyében megfogalmazott magyar revizionizmus miatt. Erről a témáról bővebben lásd MARCHUT 2018c.

A cikkből kiderül, hogy az erdélyi magyarok igen nagy érdeklődéssel figyelik a Magyarország és Románia között lejátszódó meccseket. Úgy tűnik, ezek a mérkőzések az erdélyi magyarok morális közérzetének emelkedését szolgálják. Továbbá az is kiderül a cikkből, hogy az erdélyi magyar sportegyletek anyagi támogatást is kérnek a fővárosi magyaroktól.⁵²⁸

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 161. f. Gépelt eredeti.

59.

Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek Budapest, 1924. december 2.

Tárgy: Magyar–román gazdasági kapcsolatok

Miniszter Úr,

Tisztelettel küldöm az Excellenciás Úrnak a tegnapi beszélgetés kivonatát, amit az új külügyminiszterrel, Scitovszky Tibor úrral volt szerencsém folytatni a nagykövetek megismerése és kapcsolatfelvétel céljából rendezett találkozón.

Elmondása szerint, a külügyminiszter elégedett a román–magyar kapcsolatok alakulásával. Ugyanakkor hangot adott meggyőződésének miszerint a kapcsolatok javulása és a jó szomszédügyi viszonyok gyakorlatba ültetése kizárólag gazdasági közeledés révén érhető el.

Az új külügyminiszter elmondta nekem,⁵²⁹ hogy leplezetlen örömmel fogadta az Excellenciás Úr parlamenti beszédét a román–magyar kapcsolatok javulásáról.

Scitovsky miniszter úr jó jelnek látja, hogy december harmadikán – azaz rögtön a hivatal átvétele után – sor kerül a folyó év április 16-án aláírt egyezmények elfogadásához szükséges eszközök megváltoztatására.⁵³⁰

⁵²⁸ A témával kapcsolatban lásd FAJE 2013.

⁵²⁹ Scitovszky Tibor 1924. november 25-től volt külügyminiszter.

⁵³⁰ A román–magyar diplomáciai kapcsolatokban politikai enyhülés következett be a két ország között a sikertelen román–szovjet tárgyalások miatt (vö. 454. lábjegyzet). 1924. április 16-án aláírtak Bukarestben egy egyezményt a függőben lévő gazdasági, pénzügyi, jóvátételi, közlekedési, postai kérdésekre vonatkozóan, ám sem az optánsüggyben, sem a határ menti lakosok

A miniszter úr kérdezte, hogy a Parlament elfogadta-e a vagy sem a vám tarifát, illetve rákérdezett arra is, hogy a két ország között létrejövő kereskedelmi egyezménybe bekerül majd a legnagyobb kedvezmény elvének megfelelő rendelkezés vagy sem. Ugyanakkor, ragaszkodott hozzá, hogy bebizonyítsa, a két ország érdekeinek kedvező kereskedelmi szerződés hasznos lehet, és együttesen könnyebb lesz érvényesülni más országokkal szemben mint külön-külön, illetve közös fellépéssel jobban védelmezhetők a két ország közös érdekei.

Kaptam az alkalmon, hogy elmondjam a miniszter úrnak, hogy volna néhány kérdés, amelyet a tavalyi év végén elkezdett tárgyalásokhoz hasonlóan kellene rendezni, a miniszter úr kifejezte szándékát ezen kérdések megismerésére.

Scitovsky miniszter úr könnyedén átsiklott a magyar parlament közelmúlt eseményein mondván, hogy a történetek sajnálatosak, a háború utóhangjai, amit itt is, mint másutt a hatóságokkal szembeni tiszteletlenségből fakadó, politikai szempontból hanyagul, nem kellő elővigyázatossággal, körültekintéssel előkészített események okoznak. Adottnak láttam a lehetőséget elmondani, hogy a tisztelet hiánya felforgató eszmék származéka, amit az orosz kommunisták terjesztenek, hogy zavart keltsenek Európa országaiban. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a bolsevikok háborús fenyegetéseit nem kell figyelembe venni, mert amint a szovjetek megkísérelnék a mozgósítást, a bolsevik rendszert az összeomlás veszélyének tennék ki.

A miniszter úr arra engedett következtetni, hogy Oroszország tekintetében osztja a véleményemet, viszont rögtön hozzátette, hogy jelenleg a legfontosabb esemény, amely minden Európai állam érdeklődésének homlokterében áll, az a francia–német kereskedelmi egyezmény.⁵³¹ Valójában, a legtöbb állam csak az Egyezmény aláírása után köti majd meg saját egyezményeit, amire bizonyára nagy hatással lesz a francia–német egyezmény. Hozzátette, személyes véleményként, hogy Anglia nem fogja megnehezíteni a francia–német szerződés megkötését.

A beszélgetés végén hangot adtunk reményünknek, hogy Románia és Magyarország kapcsolata javulni fog a következő időszakban, Scitovsky külügyminiszter úr mandátuma alatt.

AMAE Fond 71 Ungaria Vol. 44. Belpolitikai 169–170. f. Gépelt eredeti.

---

kölcsönös látogatásának ügyében nem tudtak megállapodni. Egyházi kérdéseket pedig egyáltalán nem érintettek. Lásd ÁDÁM 1989. 226.

⁵³¹ Ez a megegyezés 1925-ben realizálódott a locarnói szerződésben.

60.

Washingtoni román követség jelentése**I. G. Duca külügyminiszternek****Washington, 1924. december 4.****Tárgy: Károlyi Mihályné amerikai előadásai**Miniszter Úr,⁵³²

Október 25-én megérkezett az Egyesült Államokba Károlyi Mihályné grófnő,⁵³³ hogy propagálja férje nézeteit. Érkezése elég nagy felhajtást okozott, mivel egyes amerikai személyiségek fel vannak bujtva Széchenyi gróf miatt,⁵³⁴ Magyarország követe azt kereste ugyanis, hogy hogyan akadályozhatná meg a grófnő partraszállását, mondván, hogy a gróf és a grófnő veszélyes bolsevikok voltak. Nem tudták azonban megakadályozni, és a grófnő elkezdte konferenciaturneját.

Első beszédét New Yorkban tartotta október 28-án egy a számára rendezett ünnepségen, ahol számos New York-i alapszemélyiség volt jelen. A beszéd nagy része erőszakos vádbeszédnek volt szentelve a magyar arisztokrácia ellen, kiknek dühe maga után vonta Károlyit, mert az a nép jogait védi, és ez ellenkezik a közhatalmak elleni háborúval.

A grófnő jelenléte az Államokban természetesen egy nagyon kellemetlen ütés a jelenlegi magyar kormány számára.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. 176. f. Gépelt másolat.

---

⁵³² Lásd még a 67. sz. iratot.

⁵³³ Károlyi Mihályné Andrássy Katinka (1892–1985) férjével, Károlyi Mihállyal 1919 márciusától emigrációban élt. 1924-ben az Egyesült Államokban egy előadókörúton vett részt.

⁵³⁴ A washingtoni magyar követ gróf Széchenyi László. A két világháború közötti magyar külügyi szolgálatban Széchenyi tartózkodott a leghosszabb ideig a missziója élén. (IRATOK 1994. 442.) Károlyi Mihályné 1924. október 29-én levelet írt New Yorkból a férjének, amiben elpanaszolta, hogy Széchenyi megérkezése előtt körlevelet írt az ottani hölgyeknek, hogy ne ünnepeljék őt, és e körlevélben elmagyarázta, hogy mennyire veszélyes bolsevikok ő és a férje. A levelet lásd KÁROLYI 1990. 865–867.

61.

**Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek
Budapest, 1924. december 6.**

Tárgy: Kifogások a budapesti pápai nuncius ellen

Miniszter Úr,

Tisztelettel jelentem az Excellenciás Úrnak, hogy miután a magyar sajtó közölte a hírt, miszerint Bianu képviselő úr a parlament ülésén kérdést intézett a kormányhoz Schioppa pápai nuncius Budapesten elhangzott beszédének és hozzáállásának feltűnő jóindulatával, valamint Excellenciás Uram válaszával kapcsolatosan, ingerült izgalom lett úrrá a magyar körökön.⁵³⁵

Franciaország⁵³⁶ és Nagy-Britannia⁵³⁷ követei valamit Csehszlovákia⁵³⁸ és Jugoszlávia⁵³⁹ követi egyaránt érdeklődtek az esemény iránt és mind a négyen helyeselték az interpellációt és a választ, mivel úgy gondolják, hogy a jövőben a pápai nuncius kerülni fogja a magyar irredentizmust izgató nyilatkozatokat.

A pápai nunciussal folytatott beszélgetésben a főpap sajnálatát fejezte ki a történetekért és elmondta, hogy Romániában félreértették a kijelentéseit. Az elhangzottakkal csupán a gazdag magyarok jóérzésére kívánt hatni, mivel ezek tartózkodnak megsegiteni azokat, akiknek szükség lenne rá.

Valóban, a magyar újságok körülbelül négy alkalommal írtak olyan pápai nunciusi beszédekről és gesztusokról, amelyek az Excellenciás Úr magyarbarát-

⁵³⁵ 1924. november 17-én Eugen Bianu liberális párti erdélyi szenátor durván nyilatkozott a román felsőházban Lorenzo Schioppa budapesti pápai nunciusról, amiért az a magyar katolikusok nagygyűlését a magyar „Hiszekegy”-gyel kezdte. Eugen Bianu egyébként a kolozsvári Siguranța hírhedt főfelügyelője is volt. Lásd Szélgjegyzetek egy oláh szenátorról. *Magyarság*, 1924. december 2. 11.; Duca román külügyminiszter tiltakozott Schioppa pápai nuncius budapesti beszéde ellen. *Világ*, 1924. november 18. 1–2. A jelenlegi ismert források alapján nem világos, hogy a vatikáni román diplomáciának volt-e valami köze ahhoz, hogy a Szentszék néhány hónap múlva visszahívta budapesti állomáshelyéről Schioppa nunciust, s helyére Cesaro Orsenigot küldte, akinek nem volt fontos a magyar klérus és a hívek szeretete. Működése idején feszültségek mutatkoztak a magyar–szentszéki kapcsolatokban. Lásd GERGELY 1996. 262.

⁵³⁶ François de Carbonnel (1874–?). Lásd ABLONCZY 2000. 1155.

⁵³⁷ Sir Colville Barclay (1869–1929). Lásd FÜRJ 2017. 39.

⁵³⁸ Vavrečka, Hugo (1880–1952)

⁵³⁹ Gavrilovic Pante

ságára engednének következtetni, viszont az is igaz, hogy többször beszélt nekem és más kollégáknak a csalódásról, amit a magyarok okoznak neki, mert végképp nem hajlandóak felfogni az ország valós helyzetét és az ebből származó kötelességüket, ami a nyugalmat, csendet és elvégezendő munkát illeti. Tudomást szereztem arról is, hogy elégedetlen volt a magyar Kormánnyal és 1923-ban külön rendőri őrizetet volt kénytelen kérni a lakására, mivel bizonyos elemek robbantással fenyegető leveleket küldtek neki.

Mellékeltem Prohászka püspök⁵⁴⁰ november 23-án *A Nép* irredenta lap egyik szerkesztőjének tett nyilatkozatát a román parlamenti interpellációról és az arra adott válaszról.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 173. f. Gépelt eredeti.

62.

Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek Budapest, 1924. december 17.

Tárgy: A battonyai ortodox pap esete

Szeged, december 16.

Telefonbeszélgetésen keresztül „Az Est” újság tudósítójától⁵⁴¹

A feljelentés alapján a battonyai hatóságok beperelték és elfogadták a vádemelést a battonyai ortodox pap, Simion Cornea ellen⁵⁴² – a vád a magyar állam és nemzet tekintélyének csorbítása és az ország jó hírnevének megsértése.

A vádirat szerint a pap a következőket nyilatkozta Lökösháza község vasútállomásán október 29-én a Romániából érkező utasok előtt, miközben ezek lejüket magyar koronára váltották:

⁵⁴⁰ Prohászka Ottokár. Lásd a 379. lábjegyzetet.

⁵⁴¹ Elnapolták Cornea battonyai lelkész nemzetgyalázási pörét. *Az Est*, 1924. december 17. 9.

⁵⁴² Simion Cornea (1868–1932) a magyarországi román ortodox egyházszervezés és iskolaalapítás kiemelkedő személyisége. Lásd CSOBAI 2013. 219–228.

Miért váltjátok be a jó pénzt, amikor a magyar korona értéktelen?
 Magyarországon üldözik a románokat és a zsidókat is, mégpedig annyira,
 hogy nincs itt maradásuk.

Ma került tárgyalásra a Szegedi Törvényszéken a Wild Bizottságban a pap ügye.
 Simion Cornea tagadott.

Igaz, hogy beszélt néhány utassal az állomáson, de valójában nem magyar
 meg román pénzről.

A Bíróság meghallgatta Matok Mihály határőr szakaszvezetőt.

A feljelentést ő tette.

Az állomáson séta közben hallotta az említett szavakat.

Az elnök felolvasta a lökösházai rendőrkapitányság bizalmas jelentését, amit
 a pap megfigyelését elrendelő utasítást követően írtak.

Két ügynököt rendeltek ki, hogy megfigyeljék a papot, akit azzal gyanúsítottak,
 hogy Románia szolgálatában áll.

Eisner Manu ügyvéd a bizonyítékok kiegészítését kérte.

Véleménye szerint nagyon fontos meghallgatni Polgár László hadnagy tanúvallomását, aki nem jelent meg a mai tárgyaláson, annak ellenére, hogy szabályos idézést kapott.

A Bíróság helyt adott az ügyvéd kérésének és a tárgyalást elhalasztotta.

Budapest, 1924. december 17.

Miniszter Úr,

Tisztelettel küldöm mellékletben a battonyai román pap, Cornea Simion perbe fogásáról szóló „Az Est” december 17-i számában közölt cikk fordítását.

Tavaly tavasszal jelentettem az Excellenciás Úrnak, hogy egy román személy elmondása szerint valamikor tél végén két határőr megsértette, megpofozta és szíjjal megverte Cornea papot, mert elment mellettük anélkül, hogy „jó estét” kívánt volna nekik. Később, a pap ellátogatott a legációra és megerősítette a fentebb elmondottakat, viszont arra kért, hogy ne csináljak belőle ügyet, mert attól tart, hogy további megtorlásokat kell elszenvednie a jövőben a magyarok részéről.

Akkoriban abban reménykedett, hogy rendeződnek számára és sok más battonyai román számára a hazatelepítés és tulajdonáthozatallal kapcsolatos kérdések, melyeket több ízben is jelentettem a külügyminisztériumban.

A pap akkor volt utoljára a legáción, és azt vettem észre, hogy a másik két ortodox pap, Bogoevici⁵⁴³ és Beles⁵⁴⁴ sem kereste fel a legációt.

Úgy vélem, különösen Bogoevici szerzetes pap áll Siegescu,⁵⁴⁵ az úgynevezett román kisebbségügyi biztos közvetlen befolyása alatt.

Tisztelettel emlékeztetem az Excellenciás Urat a tényre, hogy a három fentebb nevesített pap honoráriumot kap az aradi püspökségtől, természetesen bizalmas alapon. Amint közbenjárásom révén megkapta sajátját, Bogoevici pap megváltoztatta álláspontját.

A másik két papot illetően nincs megjegyzésem, mivel a legációval való kapcsolattartásukat igen nagyon megnehezíti a rendőri felügyelet, megfigyelés, amit kénytelenek elszenvedni. Amúgy mindkét pap nagyon sokat szenvedett Bogoevici szerzetes pap tekintetében tanúsított nemzeti elkötelezettségük miatt. Megkérném az Excellenciás Urat, legyen szíves megérdeklődni, hogy az aradi püspökség elégedett-e vele, főleg, hogy a magyarországi román görög-katolikusok püspöki székére pályázik, Sighiescu Iosif pápai főpap hathatós segítségével.

Ezen kívül szeretnék kitérni a „Gozsdu Alapítvány” kérdésére is,⁵⁴⁶ abban az értelemben, hogy Bogoevici pap az ügyintézője immár 5 éve és meg kellene fontolni az alap megszüntetését. Bogoevici papnak részletes beszámolót kell készítenie az egyházi tanács ilyen irányú javaslatairól, a vagyoni épségben való megőrzése érdekében.

Visszatérve Cornea pap perére, tisztelettel felhívom az Excellenciás Úr figyelmét arra az országunk jó hírnevét mélységesen sértő körülményre, amire Cornea pap perében a Törvényszéken felolvasott bizalmas jegyzőkönyvből derült fény: a magyar rendőrségi hatóságok megengedték maguknak, hogy a mi országunkban

⁵⁴³ Ghenadie (Gheorghe) Bogoevici (1862–?) budapesti román ortodox lelkész, a magyarországi román ortodox egyházközségeket vezetője. Simion Corneával együtt komoly erőfeszítéseket tettek az önálló román ortodox püspökség megszervezésére Magyarországon. Lásd SCRIDON 2018.

⁵⁴⁴ Vasile Beles kétegyházi lelkész.

⁵⁴⁵ Iosif Siegescu. Lásd a 493. lábjegyzetet. A két világháború közötti kormánybiztosok munkája nem volt elfogadható a kisebbségi léthelyzetben élő, nemzeti öntudatukban erősebb személyek részére, hiszen nem a kisebbségi igényeket közvetítette a felsőbb hatóságok és a kormány felé, hanem a kormány intenciói alapján igyekezett a kisebbségi közösségekben eljárni. Nem volt hatóság, inkább közvetítő szerepe volt felülről lefelé.

⁵⁴⁶ A Gozsdu Alapítványt Gozsdu Manó politikus és mecénás végrendeletének megfelelően 1870-ben hozta létre Budapesten Andrei Șaguna erdélyi román ortodox püspök. Az Alapítvány jelentős ingatlanokkal, ingóságokkal és értékpapírokkal rendelkezett. 1870–1917 között román fiataloknak adott ösztöndíjat továbbtanulásukhoz. 1945 után az Alapítvány vagyonát államosították. Lásd BERÉNYI 1995.

kövessék, megfigyeljék Cornea pap lányát, román alattvalót, csak azért mert a magyaroknak gyanús volt.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 185–186. f. Gépelt másolat.

63.

Conrad Haas jelentése a német Külügyminisztériumnak Temesvár, 1925. január 16.

Tárgy: A Deutsch-Schwäbische Volkspartei belépése a Brătianu-féle liberális pártba

Tartalom: Kisebbségi politika. A Német-Sváb Néppárt belépése a liberális pártba. Kívülállók egy kis csoportjáról van szó, akik túlzott német-nemzeti szellemiségűek, és akik immár tisztán személyes okokból sajnos áttörték a német egységfrontot. Román gyarmatosítási tervek a nyugati határnál. A német sajtó fejlődése.

A Német-Sváb Néppárt elnökét, Kausch képviselőt⁵⁴⁷ és Dr. Frecot párttitkárt⁵⁴⁸ fogadta ezekben a napokban Bukarestben Brătianu miniszterelnök, akinek a két képviselő bejelentette a párt belépését a liberális pártba. Brătianu válaszában a döntést mint a derék sváb nép közelédésének örömteli jelét üdvözölte. A liberális sajtó nagy jelentőséget tulajdonít az esetnek. Valójában az itt ismételt említett csoportról, a „szeparatistákról” van szó;⁵⁴⁹ Kausch-t már korábban kizárták a német parlamenti pártból. Frecot egy francia vonzalmú, fiatal ügyvéd, aki a maga idején közreműködött Versailles-ban a Bánát Romániához való csatlakozási szándékának képviseletében, a polgári életben nem számít feddhetetlen úriembernek. A Néppárt a Röser-csoport maradék tagjaiból áll, részben becsvágyókból, részben pedig olyan németekből, akik a magyar korszakban megpróbálták német politikát űzni, és akiket még mindig ural a románokkal való együttthaladás egykori gondolkodásmódja. Régebben közéjük tartozott többek között Möller,⁵⁵⁰ Gabriel Jo-

⁵⁴⁷ Michael Kausch. Lásd a 278. és a 436. lábjegyzeteket.

⁵⁴⁸ Dr. Stefan Frecot. Lásd PANU 2010.

⁵⁴⁹ Vö. 46. sz. irat.

⁵⁵⁰ Karl Leopold von Möller (1876–1943) újságíró, író, politikus.

sef,⁵⁵¹ de aztán a Blaskovics-Mutschen-féle Népközösséghez csatlakoztak, miközben mások mellett Kauscht is kizárták. A Néppárt szellemi táplálékát korábban Brandsch⁵⁵² képviselő biztosította, aki időközben köztudottan az uralkodó román irány, az ellenzéki politika felé fordult. Kausch mostani átlépését a liberálisokhoz, amit az összes irányzatot képviselő németek árulásnak tekintenek, ennyiben a fejlemények érdekes végpontja. A német mozgalom magjává azok a svábok váltak, akik ellen Kausch többek között mint „magyarónok” ellen is küzdelmet folytat, miközben a „csupa igazi németek” jóval nagyobb tömegben iratkoznak be a román kormányzópártba, mint korábban a „magyarónok”⁵⁵³ a magyarokéba, mégpedig olyan időpontban, amikor a kormány – különösen az iskolapolitikát illetően – kemény harcot vív a németekkel.

A legújabb lépésnek közvetlen következményei lehetnek. A Néppártnak mostanáig szilárd megállapodása volt az Averescu-párttal; miután ennek politikai nézetei nyilvánvalóan eltűntek, a liberálisokba kapaszkodnak. Ha a következő választásokat a liberálisok megcsinálják, mégpedig az eddig szokásos stílusban, akkor talán mandátumot kapnak a liberális svábok, talán követőkre is találnak a vagyoniag érdekes svábok részéről, egyedül csak a német mozgalom mesterséges és erőszakos szétverése nem lehetséges többé. Kausch szigorúan antiklerikális irányzata is hátráltatja a széles körű elterjedést. Ennek ellenére én a többség hibájának tartom, hogy Kausch felvételét a liberálisokhoz nem akadályozták meg – olyan hiba ez, ami hiányzó taktikai ügyességre és a túlzottan az agitálásra és a határkérdésen túlmutató viszonyulásra vezethető vissza. Mindenesetre a liberális svábok befolyást és jelentőséget szereznek, miután a Romániában még bizonyosan évtizedekig hatalmi monopóliumhelyzetben lévő párt tagjaivá válnak. Ezzel valamennyi kárt a sváb mozgalomnak is okoznak.

A nyugati határt érintő román gyarmatosítási tervek határozottabb formát öltenek. Ily módon Újaradon, a tisztán német községben 50 román kolonistát telepítenek le. A svábok itt megjelenő újságja, a *Die Volkspresse* tegnap óta városi kiadványt ad ki a színtelen konkurencia, a *Temesvarer Zeitung* formátumában, amely több helyi hírrel szolgál, és amelytől azt remélik, hogy befolyást nyer a nemzetileg mindeddig közönyös német polgárságon belül. A mostani időpont annyiban kedve-

⁵⁵¹ Josef Gabriel (1880–1959) bánati politikus, országgyűlési képviselő. Lásd BALLING 1991. 641.

⁵⁵² Rudolf Brandsch (1880–1953) erdélyi szász politikus, parlamenti képviselő. 1919. január 8-án a megyesi gyűlésen elfogadta és támogatta Erdély Romániához való csatlakozását. 1919–1933 között parlamenti képviselő, 1919–1935 között a Deutsche Partei vezetője, 1931–1932-ben a kisebbségi ügyekért felelős államtitkár volt Nicolae Iorga kormányában. Többek között lásd BAUMGARTNER 2010.

⁵⁵³ magyarónok itt: magyarbarát svábok

zõ, hogy a *Temesvarer Zeitung* bojkottját az anyagi különbségek miatt az utcai eladóhelyek éppen most kezdték meg, és az újságárusok magas szerződésszegési büntetés terhe mellett egy évre kötelezték magukat a *Volkspressével* szemben, hogy *Temesvarer Zeitungot* nem árulnak. Az új lap neve *Temesvarer Tageblatt* (Temesvári napilap). A helyi igényekre való átállás és a lap megnyerő külseje az ideiglenes szerkesztő, a brassói Neugeboren érdeme, aki március 1-jén sajnos újra visszatér Brassóba, többek között azért, mert a még mindig igencsak pénzsűkében szenvedő lap anyagi körülményei úgy tűnik, nem teszik lehetővé a kicsinyes svábok számára, hogy az ő, némileg magasabb bérének kifizetését engedélyezzék. Mindenesetre szerepet játszik ebben a szász és a sváb sajátosságok örök ellentéte is.

Aláírás: Haas

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926. Gépelt eredeti.

64.

Leirat: A Magyar Párt fejlődése [1925. január]

Az a kétmillió magyar, aki román fennhatóság alá került, az impériumváltástól a békekonferencia döntéséig a politikai passzivitás álláspontjára helyezkedett. A bármiféle szervezet híján, önmagától létrejött döntés indoklását egyrészt a katonai és a civil hatóságok követeléseit alapozták meg, amelyek minden szervezeti tevékenységet megtiltottak, és mindennemű gyülekezést lehetetlenné tettek, másrészt pedig a békekonferencia végső döntéséig nem adták fel a reményt, hogy a magyarságot az anyaországától nem fogják elszakítani.

A békekonferencia döntése után megkezdődött a magyarok lassú és a hatósági rendelkezések által erősen korlátozott szervezkedése; a korábbi miniszter, báró Jósika Sámuel vezetésével megalakult a „Magyar Szövetség”. A szövetség a magyarság politikai képviseletén kívül a programjába emelt kulturális és gazdasági érdekeket is. Annak ellenére, hogy a kormány és a román sajtó követelte a magyarok szerveződését és politikai aktivitását, a szövetség létrejötte mégsem talált tetszésre, mivel vezetői a nép fiai, a magyarok által választott, jellemes és kipróbált vezetők voltak, nem pedig nyíltan vagy titokban tevékenykedő és a kormányzat érdekeit kiszolgáló renegátok. Elkezdődtek a szövetség elleni intrikák, aminek az lett a következménye, hogy a kormány megtiltotta a szövetség további tevékenységét.

A magyarság ekkor szükségesnek látta egy tisztán politikai párt megalapítását. A magyar nép egy jelentéktelen töredéke, amelyhez csatlakoztak a Magyarországról Romániába emigrált „jásztíták” is,⁵⁵⁴ „Magyar Néppárt” néven a kétséges demokratizmus leple alatt olyan politikával kísérletezett, amely illeszkedett a kormány ízléséhez, viszont a magyarság óriási többsége felfogásának nem felelt meg, illetve annak érdekeivel és meggyőződésével szöges ellentétben állt. A párt ellentétképpen hívták életre a „Magyar Nemzeti Pártot”, amely felvette a magyarság népi és nemzeti jogaiért folyó harcot. Rövid időn belül mégis sikerült a két pártot egy táborban egyesíteni, mégpedig egy népi alapú program révén. Ily módon jött létre 1922. december 28-án Kolozsváron az „Országos Magyar Párt”, amelynek elnöke ugyancsak báró Jósika Sámuel lett, mellette azonban fontos szerepet játszott Ugron István, korábbi miniszter és követ is.⁵⁵⁵

Az „Országos Magyar Párt” tekintetbe vette a békeszerződés által teremtett viszonyokat, átvette a belső konszolidálás feladatát, ám ugyanakkor követelte a békeszerződésekben és a gyulafehérvári határozatokban a magyar kisebbség megadott jogainak elismerését. Egyenes és következetes politikájának következtében az „Országos Magyar Pártot” kezdettől fogva ellenséges tekintettel követte a kormány, amely a hatalom minden eszközével azon dolgozott, hogy az általános választásokon a párt jelöltjei ne jussanak be a parlamentbe. A kétmillió magyarnak így módon csupán három képviselőt és két szenátort sikerült megválasztania.

A korlátozó általános és különrendeletek ellenére az „Országos Magyar Párt” megerősödött, és egyre nagyobb elismertséget szerzett. A párt vezetését báró Jósika halála után Ugron István vette át. 1924 tavaszán Tătărescu,⁵⁵⁶ a kisebbségért felelős államtitkár néhány renegát és Magyarországról elmenekült „jásztita” segítségével szabályos puccsot kísérelt meg a párt ellen. Néhány becsületes, ám hiszékeny személy megfélemlítésével a párt belső ügyeibe akart beleavatkozni; sőt azt követelte, hogy a párt vezetői a nép akarata ellenében adják át a helyüket az általa meghatározott, illetve engedélyezett személyek részére. Indítványát a párt határozottan elutasította. Tătărescu ezek után bizalmas körben azzal fenyegetőzött, hogy a pártjukat felfüggeszti, a *Brassói Lapok* és a kolozsvári *Ellenzék* nevű pártlapok további megjelenését beszünteti, és a kormány támogatásával új magyar pártot alapít. Ezen alkalomból Tătărescu azt kifogásolta, hogy a párt mágánások érdekei-

⁵⁵⁴ Jászi Oszkár 1919 májusától bécsi emigrációban élt. Bár az elején még lelkesedett a Tanácsköztársaságért, májusra már teljesen elfordult tőle, ezért emigrált. Polgári radikalizmusa és a Károlyi-kormányban való szerepvállalása miatt az ellenforradalmi rendszer egyik ellenséggépe lett. Lásd LITVÁN 2003.

⁵⁵⁵ Az OMP történetéről lásd GYÖRGY 2017.

⁵⁵⁶ Gheorghe Tătărescu. Lásd a 416. lábjegyzetet.

nek szolgálatában áll, és a népet, mindenekelőtt a munkásságot egyáltalán nem képviseli. Tătărescu ezen kijelentése minden alapot nélkülözött, hiszen az „Országos Magyar Pártban” a lakosság legszélesebb rétegeinek a képviselői jelen vannak.

Amikor a párt vezetői újráválasztására készült, néhányan, akik „baloldaliaknak” és „demokratáknak” nevezték magukat, de valójában – és mint utólag kiderült – a kormányra kacsingattak, különféle nehézségeket okoztak az elnök újráválasztása során. Még dr. Bernády Györgyöt is sikerült hamis fondorlatokkal rávenni, hogy váljalja a jelöltséget Ugron István ellenében. Az 1924. december 14-én, Brassóban tartott közgyűlés előtt Bernády azonban úgy döntött, a jelöltségtől visszalép, mivel a magyarság egyhangúlag és teljes lelkesedéssel Ugron István megválasztását követelte.

A brassói közgyűlésen egymillióháromszázezer magyar hiteles képviselői vettek részt, kisbirtokosok, iparosok, kereskedők, munkások és értelmiségiek. A közgyűlésen egyhangúlag választották meg elnöknek Ugron Istvánt, akárcsak a párt többi képviselőjét, többek között olyan személyek köréből, akik egyáltalán nem Tătărescu úr ízlése szerint valók voltak.

A közgyűlés határozottan állást foglalt a népi-kisebbségi jogok megsértésével kapcsolatban, és radikális rendezést követelt. A gyűlésen a Maros-völgyi munkásság képviselője, egy „szociáldemokrata a legtisztább forrásból”, Csetri⁵⁵⁷ is felszólalt, aki kifejezte a magyar munkásság szolidaritását a kultúrtörékvésekkel és a párt kultúrjogokért folytatott harcával. Csetrit a gyűlés vége után letartóztatták. Tătărescu magához rendelte a kolozsvári újságírókat, és azzal vádolta meg a pártot, amit nem sokkal előtte még a „mágnáspárt” titulussal illetett, hogy az szövetségre lépett a kommunistákkal. Amint azt jól értesültek közölték és a párt teljes fejlődéstörténetéből is kiderül, a vád minden alapot nélkülöz, hiszen a párt minden kommunista alapelvtől távol áll, a szocialista elvekkel semmiféle közöséget nem vállal, hanem tisztán nemzeti, konzervatív, dinasztikus és a társadalmi rendet tiszteletben tartó alapokon áll. Amikor a párt elnökségi tanácsa – tíz fő – ez év január 12-én Kolozsváron ülést akart tartani, hogy Tătărescu vádjaira válaszoljon, a hatóság az ülés megtartását nem engedélyezte.

Tătărescu viselkedésének további hajtóereje mindenesetre az az ok is, hogy a magyar párt egyezményt kötött az Avarescu-párttal, és ezáltal erősen zavarja a liberálisok terveit.

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926 Gépelt másolat.

---

⁵⁵⁷ Csetri János. Ezt a történetet lásd még GYÖRGY 2017. 91.

65.

**Hans Freytag jelentése a német Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1925. január 29.**

Tárgy: A román kormány magatartása a Magyar Párttal szemben

Van szerencsém benyújtani a mellékletben egy, a brassói konzulátus által átküldött, bizonyára magyar tollból származó feljegyzést a romániai magyar párt történetéről.

Az ismertetés nem helytálló. A kormány, amely minden, a rendelkezésére álló hatalmi eszközzel megpróbálja az erdélyi magyart kivándorlásra készíteni, vagy amennyiben az kiszorítani nem hagyja magát, politikai összefogását megakadályozni, igencsak elégedetlen a párt növekedését és szervezetének kialakítását illetően. A régi Brătianu-féle módszer szerint a párt elégedetleneinek kis csoportját protezsálja, hogy általuk robbantsa szét a pártot. Ez ugyanaz a kép, mint a Bánátban a Kausch-csoport csatlakozása a liberális párthoz.⁵⁵⁸ Ezenkívül a párt vezetőit, mindenekelőtt Ugront, az elnököt akarják állandó zaklatással megtörni és lemondásra kényszeríteni. Hogy ehhez milyen eszközökhöz nyúlnak, azt az Ugronra mért utolsó csapás mutatja meg. Előbb megpróbálták rábírní arra, hogy elhagyja Kolozsvárt – a birtokán már nem lakhat, hiszen az agrárreform következtében annyira elszegényedett, hogy a kastélyt nem tudja fenntartani többé – azáltal, hogy a lakáshivatal minden lakás kiadását megtagadta számára, úgyhogy ő maga négy éve a nővére házában lakik, egy cselédszobában. Mivel a párt előljárójaként eltávolítani nem lehet, számára és a kolozsvári Múzeum-Egyesület két alelnöke részére megtagadták az engedélyt. Ez az egyesület a magyar körök alapítványa. Az elnökségnek szabályzat szerint a császár és a király engedélyére volt szüksége. Ezért másfél évvel előtte megkérték Románia királyának engedélyét is. Román részről erre írásban nem válaszoltak, szóban azonban elmagyarázták, efféle engedélyezés a demokrata Romániában nem szokványos, semmilyen társaság előljáróságának nincs szüksége efféle engedélyre. Most hirtelen visszanyúltak az akkori beadványhoz, és Ugron meg a két alelnök részére megtagadták az engedélyt. A magyarok eléggé okosak voltak ahhoz, hogy ne válasszák újra Ugront, hiszen különben kényszerrel román komisszárt helyeztek volna oda, és ez lett volna az

első lépés a kolozsvári Múzeum-Egyesület⁵⁵⁹ egészen nagy értékeinek megkaparintásához. Három fölöttébb apolitikus urat választottak meg.

A Csetri-ügy tisztán ürügy.⁵⁶⁰ De a magyar pártnak az Avarescu-párttal kötött megállapodása sem az igazi oka a kormány kíméletlen eljárásának. A kormány nem lendületet kapott a megállapodástól, hanem sokkal inkább protezsálta azt.

A kormányt efféle erőszakos tettekre az sarkallta, hogy a brassói gyűlésen a magyar párt határozatot hozott, hogy a rajta tett erőszak miatt a Népszövetséghez fordul.

Feltehető, hogy a kitűzött célt nem érik el. Minél kevésbé sikerül a magyarokat bizonyos mértékig elégedett állampolgárrá tenni, természetesen annál kellemtlenebb elemmé válnak majd nehezebb időkben. Az Ugron elleni eljárás amiatt is különösen ügyetlen, hogy ő maga igen nyugodt és mértéktartó ember, aki nem hagyja, hogy Budapestről meggondolatlanságokba sodorják bele.

Aláírás: Freytag

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926 Gépelt eredeti.

66.

Traian Stîrcea számjeltávirata a román külügyminisztériumnak Budapest, 1925. február 17.

Tárgy: Propagandamunka

A mai napon a következő választ kaptam a külügyminisztértől⁵⁶¹ az igazságügyi miniszter⁵⁶² által végzett kivizsgálást követően: Mivel a tárgyaláson elhangzottakat nem jegyezték le, Miskolcgy ügyész⁵⁶³ azt kérdezte, hogy a vádiratban szerepelnek a sajtóban közölt sértések, amit Romániának címeztek. Az ügyész tagadta

⁵⁵⁹ Az Erdélyi Múzeum Egyesület 1859-ben alakult Kolozsvárott az erdélyi tudományos és irodalmi élet fellendítésére. 1949-ig működött, aztán 1990-ben indult újra.

⁵⁶⁰ Vö. 64. sz. irat.

⁵⁶¹ Ekkor Scitovszky Tibor.

⁵⁶² Pesthy Pál

⁵⁶³ Miskolcgy Ágost ügyész.

a sértést, és annyit tett hozzá, hogy Magyarországnak nem kell szégyenkeznie kulturális téren Romániával szemben, és hogy ha ez nem tudja felvenni a versenyt Magyarországgal, annak oka kizárólag a földrajzi fekvésében keresendő, aminek köszönhetően nem került nagy politikai viták keresztüztüzebe. Hozzáfűzte, hogy az elmondottakkal az volt a szándéka, hogy ellentmondjon a román propaganda szolgálatában álló és a magyar erkölcsről és kultúráról ebből az alapállásból ítélező Roboz fivérek által megfogalmazott vádnak.⁵⁶⁴ A külügyminiszter azt válaszolta erre, hogy kérésre a Kormány közzétesz egy közleményt a fentiek értelmében, hozzátette azt is, hogy véleménye szerint nem kellene tovább bolygatni az ügyet. Bizalmasan utasították az összes főügyészt, hogy a jövőben figyeljenek arra, hogy ilyen balesetek ne forduljanak elő.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 213. f. Gépelt eredeti.

67.

Washingtoni román követség jelentése a román külügyminisztériumnak Washington, 1925. március 3.

Tárgy: Károlyi Mihály konferencia-előadásai az Egyesült Államokban

Miniszter Úr,⁵⁶⁵

Közel két hete beszél az amerikai sajtó Károlyi Mihály gróf helyzetéről, aki egy hónapja tartózkodik az Egyesült Államokban.

A gróf felesége, aki néhány hónappal korábban érkezett Amerikába, hogy előadás sorozat keretében bemutassa Magyarországot az amerikaiaknak, de meg-

⁵⁶⁴ Roboz Imre és Béla hazaárulási pere. A vád az volt, hogy a magyarországi szocialisták és kommunisták a románok védelme alatt puccsot terveztek a magyar kormány ellen. Többek között lásd: Friedrich István: „Gróf Bethlen István a miniszterem volt!” Friedrich István szerint a kormányban Bethlen erdélyi miniszter volt, de miniszterségét nem publikálták. Csilléry András, Váry Albert és Friedrich István tanúkihallgatása a két Roboz hazaárulási perében. *Pesti Napló*, 1925. január 14. 5.

⁵⁶⁵ Vö. 60. sz. irat.

betegedett hastífuszban. Károlyi a londoni amerikai nagykövetségtől kért vízumot, hogy Amerikába utazhasson. A nagykövet jóváhagyta a vízumkérést, de csak miután szóbeli fogadalom mellett Károlyi pontosan megmondta, mennyi időt fog Amerikában tölteni.

Ahogy megérkezett Amerikába, a magyar újságok egy része támadást indított ellene egy adott pénzalap kérdésében, amit állítólag a gróf létesített még 1914-ben Habsburg-ellenes propaganda céljából, és amivel eddig nem számolt el. Morris L. Ernst,⁵⁶⁶ a gróf ügyvédje, megkapta a pénzalapot, de rendelkezésbe foglalta, hogy ne kelljen vele elszámolni – a pénzalapról nem beszélhet anélkül, hogy ne tegyen említést Magyarország politikájáról, ami pedig a külügynek tett ígéret megszegését jelentené.

A *World* nevű újság erőteljes kampányt indított az amerikai külügy ellen. Azzal vádolja a minisztériumot, hogy az alkotmány két elvét is megsértette: a politikai menekültek jogát, hogy az országban menedéket találjanak és a szólásszabadság jogát. Ugyanakkor, hangot adott egy sokak által osztott véleménynek is, miszerint Hughes⁵⁶⁷ megkülönböztetett bánásmódban részesítette Károlyit Széchenyi László, magyar követ kitartó közbenjárására, aki attól tartott, hogy az amerikai közönség Károlyi révén értesül Horthy kormányzó kormányzási módszereiről.

Borah⁵⁶⁸ és Johnson⁵⁶⁹ szenátorok felkarolták a *World* álláspontját és a szenátus külügyi bizottsága nevében (az első a bizottság elnöke, a második pedig tagja) kérték Hughes úrtól a külügy által foganatosított, Amerikában igen szokatlan intézkedés indoklását.

A külügyi államtitkár válaszában megjegyezte, hogy Károlyi ügyét eltúlozták a barátai és csupán arról van szó, hogy Károlyi megígérte, hogy „tartózkodik mindennemű politikai tevékenységtől,” az ígéretet pedig „önszántából” tette és az intézkedést pedig a Külüghöz került adatok alapján foganatosították, az információk közzététele pedig nem szolgálja a köz érdekeit.

A *World* lap nem volt megelégedve a válasszal és továbbra is azzal a kéréssel fordult az amerikai külüghöz, hogy biztosítsák Károlyi gróf szabadságát, viszont Borah és Johnson szenátorok kijelentették, hogy ragaszkodnak a fentebb említett „információk” megosztásához, legalább szűk körben. Könnyen ki lehet találni, miről is van szó, mivel az amerikai hivatalos intézmények körében széles körben

⁵⁶⁶ Morris Ernst (1888–1976) ügyész.

⁵⁶⁷ Charles Evans Hughes (1862–1948), az Egyesült Államok külügyminisztere 1921–1925 között, köztársaságpárti politikus.

⁵⁶⁸ William Edgar Borah (1865–1940) köztársaságpárti szenátor, a szenátusi Külügyi Bizottság elnöke 1924–1933 között.

⁵⁶⁹ Magnus Johnson (1871–1936) szenátor.

elterjedt a vélemény, miszerint Károlyi bolsevik vagy legalábbis tudatosan engedte át Magyarországot Kun Béla kezére. Az már csak természetes, hogy a magyar kormány és képviselői mindent megtesznek a vélemény megerősítésére.

A Károlyi gróf védelmére sietők természetesen tagadják mindezt és azt állítják, hogy Amerikában a grófnak ugyanúgy joga van beszélni a saját országáról, mint ahogy Mazzininek⁵⁷⁰ és Carl Schurz⁵⁷¹ is joga volt Kossuth idején. Egyetlen feltétellel, éspedig hogy ne hirdesse az amerikai kormány erőszakos megdöntését. Senki nem vádolja Károlyit azzal, hogy ez lenne a szándéka.

Hughes külügyi titkár, miniszter, Borah szenátornak címzett levelében azt állítja, hogy egy még mindig hatályos háborús törvény értelmében joga van bármely idegen előtt megtagadni a beutazást Amerika területére, indoklás kötelezettsége nélkül, és igen elnéző volt, amikor megadta Károlyinak a lehetőséget, hogy beutazzon az ország területére akár a szólásszabadság korlátozása mellett is, mikor ugyanúgy megtagadhatta volna beutazási kérelmének jóváhagyását. Károlyi pártfogói azzal vágnak vissza, hogy itt Amerika legszentebb hagyományáról van szó és a háború idejére elfogadott rendkívüli jogszabályokat már rég hatályon kívül kellett volna helyezni.

A külügy engedett egy bizonyos fokig, mert megengedte Károlyi grófnak, hogy beszédet tartson a „Civil Liberties Association”⁵⁷² tiszteletére rendezett ünnepi ebéden március 7-én New York városában, hogy „az ellene felhozott vádakra válaszoljon.” Károlyi azt nyilatkozta, hogy még nem döntötte el, hogy fog élni az alkalommal és beszélni vagy sem, mivel nem védekezhet hatásosan anélkül, hogy érintene magyarországi belpolitikai kérdéseket, ami viszont adott szavának megszégését jelentené.

Tehát ennek az egésznek még nincs vége. Az amerikai közvélemény Károlyi pártján áll, nem azért, mert elég jól ismernék a magyarországi helyzetet ahhoz, hogy megítélhessék Károlyi eszméit, hanem inkább azért, mert itt a hagyományos szólásszabadság gyakorlását éppen a végrehajtó hatalom veszélyezteti.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 44. Belpolitika 217–219. Gépelt másolat.

⁵⁷⁰ Giuseppe Mazzini (1805–1872) olasz republikánus forradalmár, aki nem tudott azonosulni országának monarchikus formájával. Franciaországba emigrált. Lásd JÁSZAY 1977.

⁵⁷¹ Carl Schurz (1829–1906) német forradalmár, majd emigrációban az amerikai polgárháború egyik tábornoka.

⁵⁷² American Civil Liberties Union (ACLU) 1920-ban alapították és a szólásszabadságért való küzdelmet tűzte zászlajára az egyesület.

68.

**Belügyminiszteri osztálytanácsos jelentése
a Külügyminisztériumnak
Budapest, 1925. április 28.**

Tárgy: A magyarországi románok kivándorlási mozgalma

Bihar vármegye főispánja⁵⁷³ 1925. évi március hó 12. napján 41. eln. szám alatt kelt bizalmas jelentésében arra hívta fel a figyelmet, hogy a Bihar vármegyéhez tartozó Pocsaj községben izgatók a román nemzetiségű lakosságot Romániába való kivándorlásra csábítják, hol a megszállott erdélyi területen a magyarságtól kisajátított földet igényelnek. A kivándorlók rendszerint útlevél nélkül szöknek át a határon és amint az igényelt földet (16–20 holdat) megkapják, itthon maradt családtagjaikkal a Magyarország területén lévő ingó és ingatlan vagyonukat eladhatják és családtagjaik a pénzzel együtt utánuk szöknek.

A román nemzetiségű lakosság körében észlelhető ezen kivándorlási mozgalom hasonlatos a magyarországi szerbek között Szerb-Horvát-Szlovén országokban észlelt kivándorlási mozgalomhoz, melyre több ízben volt alkalmam Nagyméltóságod figyelmét felhívni és ezen felhívásomra Nagyméltóságod 1924. évi december hó 22-én 554/res. pol. szám alatt kelt átiratában⁵⁷⁴ azon álláspontját szegezte le, miszerint az „orthodox vallású magyarországi szerbek kivándorlását nem látja egyáltalában aggályosnak, sőt nemzeti szempontból határozottan kívánatosnak tartja.”

Nagyméltóságod ezen átiratában foglaltakhoz képest 1925. évi január hó 3-án 15140/1924. res. VII. szám alatt kelt bizalmas rendelettemmel⁵⁷⁵ megfelelően

⁵⁷³ Almásy Sándor főispán

⁵⁷⁴ Erre az átiratra hivatkozva a honvédelmi miniszter 1925. február 14-én úgy nyilatkozott a külügyminiszternek, hogy az átirat álláspontjával egyetért. Ugyanakkor óvott attól, hogy a szerb propaganda ezt úgy tüntetné fel, hogy Magyarország üldözi a nemzeti kisebbségeket. Ezért célszerűnek tartaná, hogy a szerb részről megjelenő kivándorlási propagandát adatokkal bizonyítsák. Lásd *uo.*, mint a forrás.

⁵⁷⁵ A rendelet szövege is a forrásnál. Ebből idézett: „[...] A magyarországi orthodox vallású szerbek Jugoszláviába való kivándorlása egyáltalán nem aggályos, sőt nemzeti szempontból egyenesen kívánatos mozgalom, mert orthodox szerbjeink nagyrésze erős vallási és nemzeti érzésükből kifolyólag szolgálatkész eszköze a Jugoszlávia által kívülről irányított nemzetellenes politikai akciónak, melyet nagyban elősegít az a körülmény, hogy az itteni szerb egyházak a nagyszerb nemzeti egyházzal hierarchikus függési viszonyban vannak. Minthogy a mozgalom-

utasítottam az érdekelt Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Baranya-, Bács-Bodrog és Csanád vármegyék alispánjait, valamint a budapestvidéki, székesfehérvári és szegedi rendőrkerületi főkapitányokat, továbbá a budapesti, pécsi, székesfehérvári és szegedi csendőrkerületi parancsnokságokat.

Nézetem szerint a magyarországi román nemzetiségű lakosság kivándorlási mozgalma is ugyanilyen elbírálás alá esik, és magam részéről nem látom azt magyar nemzeti szempontból aggályosnak. Mielőtt azonban ez ügyben állást foglalnék, szükségesnek tartottam Nagyméltóságod nagybecsű véleményét is kikérni és tisztelettel kérem, méltóztassék álláspontját a magyarországi román nemzetiségű lakosság kivándorlása tárgyában velem közölni.⁵⁷⁶

MNL OL K64 16. cs. 47. t. 161. res 1925 Gépelt másolat.

69.

Hans Freytag jelentése a német Külügyminisztériumnak Bukarest, 1925. május 3.

Tárgy: Konfliktus a parlamentben a magyar kisebbségi képviselők és Angelescu között

Az itteni parlamentben tegnap igen kellemetlen közjáték zajlott a magyar kisebbség tagjai és Angelescu oktatási miniszter között. Mivel az ügy bizonyosan elkerül a sajtóhoz, onnan pedig valószínűleg eltorzítva fogják továbbadni, ezért a tényállásról egy megbízható fültanú közlései alapján szeretnék tudósítani.

Az oktatási miniszter a felekezeti iskolákról szóló törvénytervezet megbeszéléséhez számos neves személyiséget hívott össze, parlamenti képviselőket, szak-

mal szemben való védekezés könnyen a vallási üldözés látszatát kelthetné, a legcélszerűbbnek mutatkozik az amúgy is csekély számú – a legutóbbi népszámlálások szerint 18 000 – hazai szerb lakosság kivándorlásának elősegítése. [...]"

⁵⁷⁶ A Külügyminisztérium válasza 1925. május 20-án kelt, melyben egyetért a belügyminisztériumi állásfoglalással. Felhívja azonban a figyelmet arra, hogy a magyarországi románok egy része görög katolikus vallású, ezért azt tanácsolja, hogy a belügyminiszter a titkos rendeletben erre is legyen figyelemmel, nehogy esetleg a magyar nemzetiségű görög katolikusok kivándorlását is elősegítsék.

embereket és a kisebbségek képviselőit. Az első megbeszélés előző nap zajlott, a másodikon a kisebbségeknek kellett szóhoz jutniuk. A németek közül Schullerus szenátor,⁵⁷⁷ valamint Roth,⁵⁷⁸ Hedrich⁵⁷⁹ és Fritz Connerth⁵⁸⁰ képviselők voltak jelen. A magyarok részéről azonban a római katolikus püspök, Majláth gróf tegnapelőtt elutazott. Tegnap a magyarokat elsősorban a református püspök, Nagy képviselte.

Miután a miniszter az ülést megnyitotta, Nagy püspöknek adta át a szót, aki magyar nyelven kezdett el felolvasni egy nyilatkozatot. A miniszter félbeszakította, azzal a megjegyzéssel, hogy ő maga nem ért magyarul, és kéri a nyilatkozatot, ami egyébként is román nyelven is elő van készítve, románul előadni vagy felolvasatni. A püspök erre azt felelte, hogy akkor beszél magyarul, amikor kedve tartja. A miniszter erőlyesen rámutatott, hogy ez itt a román parlament, Nagy püspök csak ezután engedte a nyilatkozat román nyelvű felolvasását. A tervezet elleni kemény támadások után abban a törvény tanulmányozásának egy hónapos határidejét követelték. A törvény nem túl hosszú, és csupán néhány paragrafust tartalmaz. Amikor a miniszter korrigálta az eljárás oly hosszú kitolását, Sándor képviselő⁵⁸¹ igen éles hangú nyilatkozatot olvasott fel, miszerint ilyen körülmények között a magyarok nem tudnak az eljárásban részt venni. A magyarok erre hevesen és tüntetően, búcsúszó nélkül elhagyták a termet.

Egyes román képviselők természetesen nem tartózkodhattak attól, hogy igen éles hangnemben nyilatkozzanak a romániai magyarok itt újra napvilágra került államellenes hajlandóságáról.

A liberális párt egyik magyar származású tagja kijelentette, hogy ez itt nem a magyar nemzetiségű román állampolgárok felfogása, hanem csak hajthatatlan irredentisták egy csoportjának álláspontja.

A német párt előjárója, dr. Roth erre kifejezte sajnálatát és az eset miatti megütközését. Mint mondta, azt feltételezte, hogy itt nem politikai vitákat fognak folytatni, hiszen a megbeszélésbe nem csupán parlamenti képviselőket vontak be, hanem az oktatási minisztérium keretein belül előkészítő tárgyalásokat, amelyek során tisztázzák az érintettek véleményét a törvénytervezetről. Ő maga a továbbiakban sem bocsátkozik olyan politikai fejtegetésekbe, amelyek a parlamenti bizottságra és a plénumra tartoznak, hanem csakis arra fog szorítkozni, hogy a törvénytervezethez tárgyilagosan hozzászóljon.

⁵⁷⁷ Adolf Schullerus (1864–1928) az 1919 novemberében létrehozott Német-Szász Néptanács egyik vezetője Rudolf Brandsch mellett. 1919–1926 között bukaresti szenátor.

⁵⁷⁸ Hans Otto Roth

⁵⁷⁹ Hans Hedrich, a Német Párt (Deutsche Partei) vezetőségi tagja.

⁵⁸⁰ Fritz Connerth, a Német Párt (Deutsche Partei) vezetőségi tagja.

⁵⁸¹ Sándor József szenátor, az OMP alelnöke.

A magyarok eljárása politikailag rendkívül ügyetlen volt. Ettől eltekintve azonban magatartásuk a német párttal szemben nem volt korrekt. Egy bizalmas beszélgetésen, amelyen maga Nagy püspök is részt vett, valamivel korábban a német és a magyar párt megállapodott abban, hogy minden fontos kérdésben egyeztetnek egymással, és külön abban is, hogy esetleges tervezett lépéseiket előtte egymással ismertetik. A magyarok a gyűlés előtt beszéltek a németekkel, ám a tervezett demonstrációról semmit nem szóltak.

Azt, hogy milyen nehéz a németek számára a magyarokkal való együttműködés, a következő jellemző eset mutatja.⁵⁸²

A két párt képviselői közötti, fent említett egyeztetés során minden résztvevő kötelezte magát, hogy arról semmit el nem árulnak. Nem sokkal előtte azonban az egyik magyar résztvevő az egyeztetés lényeges tartalmát is megjelentette a sajtóban.

A budapesti követség megkapja ezen jelentés leiratát.

Aláírás: Freytag

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926 Gépelt eredeti.

70.

Johannes Welczek budapesti német követ jelentése a német Külügyminisztériumnak Budapest, 1925. szeptember 17.

Tárgy: A Népszövetség és az erdélyi magyar telepések

Az itteni közvélemény és a teljes sajtóba [sic!] élesen elítéli a Népszövetségi Tanácsnak az erdélyi magyar telepések ügyében hozott döntését. Több mint 2000 magyar kisparaszt panaszáról van szó, akik mintegy 40 évvel ezelőtt egy körülbelül 50 000 holdnyi területen telepedtek le, amit egy a román kormány által ad hoc meghozott törvény segítségével tőlük eltulajdonítottak, és őket a

⁵⁸² Sándor József szenátor, az OMP alelnöke pedig óvott attól, hogy a magyarok a szászokkal közösen adjanak be petíciót a Népszövetséghez az iskolakérdés miatt, mert szerinte Hans Otto Roth magatartása nem volt megfelelő az iskolai ankét során a parlamentben. – Az OMP Elnöki Tanács ülése 1925. május 13-án. Lásd IRATOK 2003. 222–223.

Népszövetségi Tanács javaslatára mindössze 700 000 franknyi csekély összeggel kártalanítottak. Az itteni sajtóban különösen arra hívják fel a figyelmet, hogy a döntés minden jogi alapot nélkülöz, mert vagy jogszerű a román kisajátítási törvény, és akkor értelmetlen Romániát arra ösztönözni, hogy egy „jogérvényes” törvény alapján „jogérvényesen” megfosztott polgárainak fizessen kártalanítást, amit egyébként román részről még *motu proprio*⁵⁸³ is felajánlottak volna, vagy pedig a törvény ütközik a nemzetközileg kötelező, a Népszövetség védelme alatt álló jogi normákkal, akkor viszont a Népszövetség autoritása révén el kell azt törölni. Ha a Népszövetségi Tanács elfogadja ezt a kompromisszumjavaslatot, az a Genfben nyilvánosan kihirdetett, ámde a gyakorlatban – legalábbis a leválasztott területeken élő magyarokkal szemben – sehol nem alkalmazott kisebbségvédelem kigúnyolása lenne.

A legújabb népszövetségi ülésről szóló egyik megbeszélésen az egykori külügyminiszter, Dr. Gratz⁵⁸⁴ kifejtette, hogy a Népszövetség nem bírói testület, hanem egy nemzetközi politikai intézmény, amely döntéseit az erőviszonyok figyelembevételével és a célszerűség alapján hozza meg. Ebben a világparlamentben a magyarok sajnos az elenyészően kicsi parlamenti ellenzék szerepét játsszák, amelynek jogos ügye csak politikai ítéletük alapján mérettetik meg, és a súlya mindaddig nem esik latba, amíg Magyarország külpolitikája ebben a *splendid isolation*-ban⁵⁸⁵ működik. Ezen állapotot akkor sikerülne megváltoztatni, ha Németország belép a Népszövetségbe, és ezáltal a legyőzött népekből álló, megvetett és elnyomott kisebbség a nemzetközi parlamentben lényegesen megerősödne.

Ahogy az egyébként Bethlen gróf bizalmasan közölte velem, a Népszövetségi Tanács ezen, minden igazságos törvényt megcsúfoló, csakis rajtaütéssel létrehozott döntésnek az ő kezdeményezésére még egy interpelláció és a magyar parlament tiltakozása lesz a következménye, miközben dr. Tornya,⁵⁸⁶ a kisemmi-zett magyar kisparasztok képviselője még abban is reménykedik, hogy az ügyet még egyszer a Népszövetség fóruma elé tudja vinni.

Aláírás: Welczeck

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926 Gépelt másolat.

⁵⁸³ (lat.) saját kezdeményezésből.

⁵⁸⁴ Gratz Gusztáv

⁵⁸⁵ (ang.) ragyogó elszigeteltség

⁵⁸⁶ Dr. Tornya Gyula ügyvéd, ő képviselte a magyar petíciókat a Népszövetségben.

71.

**Traian Stîrcea jelentése a román külügyminisztériumnak
Budapest, 1925. szeptember 18.**

Tárgy: Gróf Apponyi Albert beszéde

Miniszter Úr,⁵⁸⁷

Megtiszteltetés számomra közölni Őméltóságával, hogy a genfi konferencia után a magyar sajtó nagyon sokat foglalkozott Apponyi gróf beszédének⁵⁸⁸ hatásával és „szépségével”, sokat hangsúlyozva azt, hogy ezzel takargassa a nyilvánosság előtt az ügy elvesztését. Cserébe mindegyik lap Romániát támadta, és kevésbé dicsőítő kommentárokat címezett a Nemzetek Szövetségéhez.⁵⁸⁹

Nemrég Szilágyi Lajos⁵⁹⁰ képviselő az ellenzék képviselőinek aláírásait kezdte el gyűjteni az ügyben, hogy kérelmezzék a parlament összehívását az élet drá-

⁵⁸⁷ A levél címzettje George G. Mârzescu ideiglenes külügyminiszter, a külügyminiszteri posztot azonban 1922–1926 között Ion G. Duca töltötte be, Mârzescu pedig 1923–1926 között igazságügy-miniszter volt.

⁵⁸⁸ gróf Apponyi Albert 1925. szeptember 14-én mondott beszéde a Nemzetek Szövetsége közgyűlésének plenáris ülésén Genfben. A beszéd szövegét lásd. *Külügyi Szemle*, 1925/4. 177–191. Az ülésen a biztonsági paktumot tárgyalták. A stabilizáció, a biztonság és a leszerelés ügyei mellett Apponyi előterjesztette indítványát a kisebbségek ügyében is, hangsúlyozva, hogy a kisebbségek egyházi és oktatási sérelmeit vizsgálják ki és valószínűsítik meg az egy régióban jelentős arányban élő kisebbségek autonómiáját. A beszédnek valóban nagy hatása volt és nemcsak a magyar sajtó, hanem a nemzetközi sajtó is foglalkozott vele, többek között a *Petit Journal*, a *Journal de Geneve*, a *Manchester Guardian*. A román követnek viszont igaza van abban, hogy az ügy elvesztett volt, mert az illetékes albizottság az indítvánnyal nem foglalkozott. Bővebben lásd ZEIDLER 2000. 641–658.

⁵⁸⁹ Ez így nem állja meg a helyét. Lásd: Apponyi gróf beszéde nagy visszhangot keltett a francia sajtóban. *8 Órai Újság*, 1925. szeptember 16. 2.; A kisebbségek sorsa. *Budapesti Hírlap* 1925. szeptember 16. 1.; A „great old man”. *Az Est*, 1925. szeptember 16. 1.; Benes ellentétet szeretne szítani Apponyi és Bethlen között. *Az Est*, 1925. szeptember 16. 1.; Magyarország a regionális szerződések ellen foglal állást. *Magyarország*, 1925. szeptember 16.; A kisebbségi sérelmek tárgyalása ügyében a Népszövetség Apponyi indítványával szemben Benes javaslatát fogadta el. *Népszava*, 1925. szeptember 17. 6.; Apponyi genfi beszédének sikere a külföldön. *Pesti Hírlap*, 1925. szeptember 16. 3.; A Népszövetség politikai bizottsága elutasította Apponyinak a nemzeti kisebbségek ügyében előterjesztett indítványait és elfogadta Benes javaslatait. *Pesti Hírlap*, 1925. szeptember 17. 1.

⁵⁹⁰ Lásd az 27. lábjegyzetet.

gulása, Beniczky⁵⁹¹ volt miniszter elítélése és a magyar kisebbségekre vonatkozó genfi határozat ügyében. Az aláírásokat nem lehetett azonban összegyűjteni, mivel az ellenzék egy része ellenzi az összehívást. A belpolitikával kapcsolatban nincs semmi jelezni való; nem lehet még tudni, hogy mi az alapja annak a Budapesten újra cirkáló hírnek, miszerint Horthy kormányzó Bethlen gróf távozását szeretné a kormány éléről.⁵⁹²

Traian Stîrcea

AMAE Fond 71. *Ungaria* Vol. 1. 16. f. Gépelt eredeti.

72.

Villani Frigyes követ jelentése a külügyminiszternek Sinaia 1925. október 1.

Tárgy: A román külügyminiszter érintkezése a magyar kisebbségek képviselőivel

Mikor Ugron István a legutóbbi népszövetségi ülésre Genfben érkezett, meglátogatta őt Chapuisat úr,⁵⁹³ a *Journal de Geneve* szerkesztője, aki különben Ugront néhány hónappal ezelőtt Kolozsváron is felkereste és megértette vele, hogy Duca úr szeretne a magyar kisebbségek kiküldötteivel érintkezésbe lépni.

Ugron erre Balázs András kanonok, a római katolikus egyház képviselőjével és Balogh Arthur nyugalmazott egyetemi tanár, a református egyházak kiküldöttemel megjelent a román külügyminiszter előtt.

⁵⁹¹ Beniczky Ödön (1878–1931) volt belügyminiszter, szélsőségesen legitimista politikus. Beniczky Az Újság című lap 1925. május 19-i számában közölt cikket a Somogyi-Bacsó gyilkosságról és Horthy különítményeseinek rémtetteiről. Emiatt kormányzósértésért két évi börtönrre ítélték. Az előző forrásban láthattuk, hogy Szilágyi Lajos 1921-es februári parlamenti felszólalásában is milyen hevesen támadta a különítményeseket.

⁵⁹² Ennek nem volt semmi alapja. A történeti irodalomból tudjuk, hogy a Horthy és a Bethlen közötti kapcsolat jó és szoros volt. A kormányzó minden lényeges kérdésben Bethlenre hallgatott. Lásd ROMSICS 1999. 198.

⁵⁹³ Édouard Chapuisat (1875–1955) újságíró, 1918–1932 között a *Journal de Genève* főszerkesztője.

Duca úr ugyan barátságosan fogadta a romániai magyar kisebbségi egyházak kiküldötteit, de szemrehányást tett nekik azért, hogy sérelmeiknek orvoslását nem Bukarestben keresik, hanem azokkal külföldi fórumokhoz fordulnak.

Ugron István ellenvetette, hogy a magyar kisebbség már számtalanszor megpróbálta jogait Bukarestben érvényesíteni – amint azt Angelescu és a kisebbségek képviselői között legutóbbi incidens is bizonyítja (a felekezeti oktatás kérdésével kapcsolatban lásd követség f. év V. 4-én 102/pol.; V. 22-én 115/pol. és VI. 2-án 117/pol. szám alatt kelt jelentéseit) – de még csak meghallgatásra sem talált.

Duca úr erre közbevágott, kijelentve, hogy a magánoktatásra vonatkozó törvényjavaslatot a kormány módosítani fogja.

Ugron elismerte a külügyminiszter megértő felfogását a kisebbségi kérdéssel szemben, de hozzáfűzte, hogy sajnos Duca úr sem képes a magyar kisebbség jogait Romániában kellőképpen megvédelmezni, mint azt a csíki szenátorválasztás /lásd követség f. évi április hó 17-én 92/pol. szám alatt, illetve május 3-án 101/pol. szám alatt kelt jelentését/ története világosan tanúsítja.

Duca úr a szóbanforgó választásra csak annyit jegyzett meg, „c’était une farce”!⁵⁹⁴

Azután arra kérte a kisebbségek vezetőit, hogy sérelmeik tárgyában ezentúl forduljanak egyenesen őhozzá, mert nála nemcsak meghallgatásra, de pártfogolásra is fognak találni.

Ugron a magyar kisebbség nevében megköszönte Duca úrnak jóindulatát és biztosította őt a romániai magyarság lojalitása és hűségéről az állammal szemben.

Mivel Duca úr kétszer is fel volt írva szónoklásra a népszövetségi ülés napirendjén és mind a kétszer töröltette magát mielőtt a magyar kisebbségek delegáltjaival érintkezésbe lépett volna, ellenben a találkozás után azonnal elmondotta a kisebbségi kérdéssel is foglalkozó ismeretes beszédét. Ugron István azt a benyomást nyerte, hogy Duca úr nem akar a Népszövetség előtt felszólalni a fentebb vázolt beszélgetés megtörténte előtt.

A kisebbségekre vonatkozó passzus konciliáns hangját is a külügyminiszterrel folytatott előzetes eszmecserének tulajdonítja Ugron.

MNL OL K64 16. cs. 47. t. 215. res. 1925 Gépelt másolat.

---

⁵⁹⁴ (fr.) ez csak vicc volt.

73.

**Deutscher Schutzbund (Franz Josef Kai) levele
Johannes Welczecknek
Berlin, 1925. október 2.**

Tárgy: A romániai választásokon a magyar–német egység hiányáról

Igen tisztelt Gróf Úr!

A Romániába történt utazásom eredményéről röviden a következőket jelenthetem:

A legutóbbi mezőgazdasági kamarai választásokon, amelyeket utólag a kormány mint politikamentes választásokat tupírozott fel, a németiség nem követett egységes jelszavakat, hanem esetről esetre paktált le vagy a kormánnyal, vagy az ellenzéki pártokkal, mégpedig azzal az eredménnyel, hogy minden alkalommal azok a listák jutottak be, amelyeken németek szerepeltek. Másképpen szólva: a liberális párt csak ott juthatott be, ahol a kisebbségre támaszkodott. A választások azt eredményezték, hogy sem a németek, de természetesen a magyarok sem haladtak együtt, egy terv szerint.

Ez a helyi választások során már csak azért is ritkán fordul elő, mert a németek és a magyarok általában külön lakóterületeken élnek. A Bánátban a magyarok teljességgel alárendelt szerepet játszanak; számukat tekintve sem lehetnek jelentékesek. A nagyszebeni területen szintén nem keresztezik egymást, mert ott románok és németek laknak együtt. Ugyanígy Besztercén. Széles érintkezés tulajdonképpen csak Meggyesen lehetséges, ahol azonban a választási körzetek felosztása meg lehetőségen meg is szüntette ezt az érintkezést, valamint Brassóban, ahol viszont, amint azt az erdélyi szászok története mutatja, öröklődik bizonyos magyarpárti politika. Megint másként néz ki ez Szatmáron, amiről majd még beszélek.

Először a német vezetőkkel folytattam tárgyalásokat. A két szász, Brandsch és Roth⁵⁹⁵ ezúttal teljességgel egyetértett, mégpedig úgy Ammende⁵⁹⁶ terveinek elutasításában, mint abban a szándékban, hogy a magyar kisebbséggel kapcsolatban kell maradni. Emellett mindketten hálásan üdvözölték, hogy két számottevő

⁵⁹⁵ Brandsch Rudolf és Hans Otto Roth

⁵⁹⁶ Ewald Ammende észtországi német politikus 1925-ben hívta össze az Európai Nemzetiségi Kongresszust, amitől a magyar külügy azt várta, hogy katalizátor szerepet fog betölteni a kisebbségek között. Lásd EILER 2007. 207.

kisebbségi politikussal is beszéltem: az előljáróság tagjával, a teljes kisebbségi politikával foglalkozó, lugosi Dr. Jakabffy Elemérrel és a magyar párt helyettes előljárójával, a fiatal Bethlen György gróffal. Ugron úrral nem beszéltem. Ő éppen Stockholmban és Berlinben volt. Hasonlóképpen elmulasztottam a „következő embert”, az erősen klerikális beállítottságú dr. Gyárfást is. Mindenesetre a Bethlennel és Jakabffy-val folytatott tárgyalásaim alapján sikerült képet alkotnom; először megállapítottam, hogy fölöttébb kétséges, egyáltalán szövetségre képesnek nevezhetőek-e a magyarok Nagy-Romániában, hiszen olyannyira megosztottak önmaguk között is. Egy szinte 100 000 magyarból álló csoportnak, az úgynevezett moldvai csángóknak egyáltalán nincs semmiféle politikai képviselője. Egy erdélyi magyar számára még ma is lehetetlen, hogy ezekkel a Régi Birodalom-beli (Moldva) nemzettársaival kapcsolatot teremtsen, mert a csendőr azt megakadályozza. Az új birodalom magyarjai azonban – mert szociálisan minden réteget átfognak: a mágnástól a koldusig – csoportokra esnek szét, amelyek gyűlölködve állnak egymással szemben. Ugyanazt a képet látjuk tehát, mint a szudétanémeteknél, akiknek viszályairól Kanier nekem (és valószínűleg Önnek is) oly megindultan, szenvedélyes szavakkal nyilatkozott.

Kérem, hogy neki vagy utódjának csak a legnagyobb nyugalomban róják fel, hogy a magyarok jottányit sem jobbak, mint a németek. Ehhez jön még hozzá, hogy a világnézeti és a vallásos széttagoztság rendkívül nagy: a magyarok felekezet szerint római katolikusok, reformátusok (ez a két fő csoport), lutheránusok, unitáriusok, görög-katolikusok (ők többnyire elmagyarosodott románok; jelentéktelen számúak) és zsidók. Mind a hat csoport tovább oszlik, mégpedig liberálisokra, akik inkább a forma kedvéért tartoznak egy felekezethez és az igazhitűekre. Ha még hozzászámoljuk azt a tényt, hogy a magyar paraszt részben olyan földet is kapott a román kormánytól, amit az agrárreform során a magyar földbirtokosoktól vettek el, és hogy ő maga természetesen minden sugallatra fogékony, amely a földbirtokosoktól még több birtokot tervez elvenni, akkor lehet hozzávetőleges képet alkotni a magyarság bénultságáról, ami ráadásul a körülbelül 350 – 400 000 hivatalnok és értelmiségi elvándorlása révén nagy vérvesztést is szenvedett. (Posenből és Nyugat-Poroszországból mintegy 1 200 000 – 1 300 000 német vándorolt ki.) Ezen felül figyelembe kell vennünk, hogy a magyarok szervezőképessége az elcsatolt területeken jóval csekélyebb, mint a németeké, románoké, szerbeké stb. Így Jakabffy szinte büszkén jelentette ki nekem: „A németek folyton azt vetik a szemünkre, hogy nem vagyunk szervezettek. Ilyesmire a magyarnak nincsen szüksége. Ha én Lugoson kiadom a jelszót, hogy erre és erre kell szavazni, akkor minden paraszt úgy szavaz, ahogy én mondom. A magyaroknak elég, ha egy világosan felismerhető, előkelő vezetőjük van.

A lugosi választás engem igazolt.” Ez lehet, hogy igaz Lugoson, ahol a magyarok elenyésző kisebbségben vannak. Az elcsatolt területeken élő összmagyarságra bizonyosan nem igaz. Történetek százait hallottam a magyarok tájékozatlanságáról a választások idején, ami a szervezettség hiányának következménye. A magyarok fő szervezetének a tulajdonképpeni történelmi Erdélyben van a székhelye. Hogy mennyire éri el onnan az egyes részeket, nem tudom megmondani. A Bánátban, ahol mindössze csak néhány ezer magyar él, Jakabffy képes lehet uralni a helyzetet. Az úgynevezett hozzácsatolt részekben azonban (Máramaros, Szatmár, Szilágyság és Nagyvárad (Bihar)) nekem úgy tűnik, hogy a kolozsvári párt befolyása minimális. Néhány napot a Szilágyságban töltöttem az ottani dzsentrikkel, a birtokaikon (nota bene ebben a dzsentrirétegben szinte nincs is magyar, hiszen a magyar nemesség tönkrement, hanem többnyire elmagyarosodott németekből, szlovákokból stb. áll. Csak elsorolom a következő neveket, akikkel együtt voltam: v. Braunecker, v. Fröhlich, v. Wersebe és Pálkás. Wersebe egyébként nincs túlságosan elmagyarosodva, ragaszkodik a németiségéhez. Ő maga az ismert hannoveri családból származik.) Tárgyalásaim egy része a román állambeli németek és magyarok együttműködésének kérdése körül forgott, és természetesen teljességgel eredménytelen volt. Jakabffy elismerte, hogy most a magyarok a hibásak, miután jóval régebben a németek voltak azok. De még valami mást is kihangsúlyozott: a bánáti svábok azzal is megzavarták a jó egyetértést, hogy igyekeznek regermanizálni a teljesen elmagyarosodott szatmári svábokat. Felhívta a figyelmemet arra, hogy a „*Deutsche Rundschau*”-ban megjelent, híres dolgozatomban nem neveztem azokat többé németeknek, akik már nem tudnak németül, és idegen népek ideáljai felé fordultak. Azt állította, hogy Szatmárban már egyáltalán nem beszélnek németül. Nem hittem ezt el neki, és megegyeztünk, hogy utazásom végén – természetesen már régóta terveztem, hogy odautazom, de úgy tettem, mintha ez pusztán az ő kedvéért történne meg –, ott, a helyszínen győződöm meg a szatmári viszonyokról. Így is tettem, és rövidesen jelentést küldök neki a szatmári helyzetről. Most részletezni ezt lehetetlen; túl messzire vinne. Csak annyit akarok mondani, hogy a Szatmár és Szilágyság megyében a 40 000 sváb az átalakulás minden stádiumát magában foglalja. Vannak olyan falvak, ahol nem értenek magyarul, hanem csak németül, vannak más falvak, ahol az otthon használt nyelv a sváb, de a felnőttek egy része magyarul is tud, másik része az irodalmi német (hochdeutsch) nyelvet is érti. Vannak továbbá olyan falvak, ahol a 30 és 50 közötti generáció svábul, németül és magyarul beszél, ahol az idősebbek csak svábul és németül tudnak, a fiatalok azonban csak magyarul beszélnek, és ugyanúgy elidegenedtek a némettől, mint a sváb nyelvtől. Végül pedig van néhány olyan falu, ahol teljesen hiányzik a német nyelv ismerete, és jószerivel csak kevesen tudnak

svábul. Ide kell sorolni a fő hely, Nagykároly⁵⁹⁷ német lakosságának nagyobbik részét is. Két dolog biztos:

1. Az 1910-es magyar népszámlálás felmérése, amelynek kritikus ismertetését Ön a Trianonban benyújtott magyar válaszjegyzet mellékletében találhatja meg, téves. Az ugyanis csakis magyarokként jelöli azt a lakosságot, amely magyarul is beszél. Tehát a kétnyelvűeket akkor is a magyarokhoz sorolja, ha azok csak nagyon kevésbé tudnak magyarul. Mivel itt a legerősebb elmagyarosítású területről van szó, lehetséges, hogy az adatoknál nagyon sokat hamisítottak.

2. Még ma is a legerőteljesebben magyarosítanak, miután az ország 6 éve Románia tulajdonában van. Az ok: a lakosság nem pusztán katolikus, hanem igen jó katolikus, és a legbefolyásosabb ember a pap, akit a szatmári, illetve a nagyvárad püspök nevez ki. A papok viszont a tanítókat nevezik ki. A magyarosítás ma még mindig prédikálás révén és a gyóntatószékben történik, és még nemrég is teljesen nyíltan folyt az iskolában is, ahol csakis magyarul zajlott az oktatás. Ma a kormány tiltja a magyar nyelvű oktatást úgy a felekezeti iskolákban, mint a (természetesen csak kis számban működő) állami iskolákban, úgyhogy mindkét iskolacsoportban ma állítólag csak románul és németül tanítanak, mégpedig olyan tanárok, akik mindkét nyelvet csak nagyon hiányosan ismerik. Megjegyzendő még, a papok és a tanárok között a legkevesebben magyarok. Még ők a legkönnyebben kezelhetők; néhány szlováktól eltekintve a papok és a tanítók többsége sváb, de ők a legerősebb németellenes szellemiségben nevelődtek. Nem akarok belemenni a helyi iskolai és nyelvpolitika ügyébe, de azt szeretném elmagyarázni, honnan ered Jakabffy szemlélete. A szenátusban Szatmárt a szatmári püspöki szék kancellárja képviseli, egy burgenlandi sváb, Hámon nevű,⁵⁹⁸ aki Hámannak nevezi magát. Ő és a helyi papság tanítja természetesen a többi magyar politikust abban az értelemben, hogy hogyan lássák vagy szeretnék látni a dolgot. Másfelől viszont az a benyomásom támadt, ami természetesen csak mintegy 10 faluban történt megfigyelésen alapul, hogy a nyomorúságos közlekedési és útviszonyok között a térség beutazása igen nehézkes, hogy a nép azokban a falvakban is, ahol ma már nem beszélnek svábul, azt szeretné, hogy a jövőben németül tanítsanak, és a köznyelv újra a német legyen. A paraszt maga is erősen kötődik saját svábságához, teljesen függetlenül attól, hogy Magyarországon még svábul beszél-e vagy sem. Ez bizonyára abból ered, hogy a körülötte élő magyarok mind kálvinisták, és a sváb paraszt általánosságban kulturálisan magasabb szinten áll, mint a magyar. Hogy milyen naivan fogják fel Európa ezen részén (erős kétellyel írom erről az or-

⁵⁹⁷ Nagykároly, Grosskarol, jelenlegi hivatalos neve: Carei (RO)

⁵⁹⁸ Hámon Róbert. Lásd a 408. lábjegyzetet.

szágról, hogy „Európa”) a nemzetiségi viszonyokat, azt abból lehet látni, hogy egy magyar református falu két évvel ezelőtt úgy döntött, kilép a temesvári sváb Nép-közösségből, pedig úgy a falubíró, mint a kálvinista lelkész kijelentette a szomszédos sváb falu, Béltek német Nép-közösségi elnökének, hogy ők most svábok akarnak lenni. Azt tervezik, hogy a tanítójukat két évre Temesvárra küldik németül tanulni, addig a fiatalok tanítását újra átveszi a nyugdíjas tanító, aki még tud németül. Sajátos kívánságukat a szatmáriak ismertették Temesváron. Ott azonban semmiféle megértést nem mutattak a humoros helyzet iránt, és határozottan elutasították a kérést. Egyébként a Bánátban is előfordulnak hasonló esetek. Egy nyelve és néphagyománya szerint a szláv néphez tartozó katolikus település, amit az egykori magyar megyében, Krassó-Szörényben a bizonyára bolgár származású úgynevezett krassóiak (Kraschowener) laknak, a használt szláv dialektus ellenére német lett. Ennyi elég is az ismertetésből. Úgy ítélem meg, hogy annak ellenére, hogy az irodalmi német nyelvet kevésbé ismerik, és egy részük már elmagyarosodott, semmi értelme lemondani a szatmári németekről, és a német munkáról, amit természetesen igen szerényen fektettek bele. Természetesen azt nem tudom megítélni, hány szatmárit lehetne megmenteni a németiség számára. De abban biztos vagyok, hogy a magyarok, ha a német mozgalom elterjed, éppúgy fogják „elismerni” azt, mint ahogy a bánáti svábok németiségét mára teljes értékű tényként elismerték. (A mezőgazdasági kamarai választások eredménye egyébként, hogy a liberális párt is elismeri a bánáti svábok németiségét.) Azt hiszem, Jakabffy bizonyos értelemben outsider (kívülálló), és hogy a kolozsvári pártvezetés közönye minden további nélkül számításba fogja venni a tovább folytatódó reger-manizációt. Emellett bizonyos jelek arra is utalnak, hogy a papok újabban meg-gondolják magukat. Egyesek, akik mindeddig igencsak németellenesek voltak, most kijelentették, semmi kifogásuk nincs az ellen, hogy a felekezeti iskolákban is alkalmazzanak német tanítókat. Mások azt mondták, ha világos lenne, hogy a nép újra német akar lenni, akkor ők semmi akadályt annak útjába nem állítanának. Ha sikerülne áthangolni a püspöki szék álláspontját Szatmáron, ahová az összes falu tartozik, kivéve három-négy Nagyváradhoz kapcsolódó, és erősen elmagyarosodott falut, akkor gyorsan komoly eredményeket lehetne elérni. Tud Ön olyan utat-módot, hogyan lehet a szatmári püspöki székre hatni? A püspök egy 84 éves aggastyán, az ősi magyar Boromissza nemzetségből,⁵⁹⁹ a vikárius egy fanatikus magyar, a neve Szabó. Meg kell kísérelnünk jó kapcsolatba kerülni a püspöki székekkel; hiszen a püspöki székeknek nem csupán a befolyása igen nagy, hanem az egész egyházi szellemiség más területen is erősen hozzájárul a népesség

⁵⁹⁹ Boromissza Tibor (1840–1928) 1906-tól szatmári püspök.

egészségének megőrzésében (például a születési számok igen magasak). Önre és Bleyer excellenciás úrra⁶⁰⁰ Szatmáron egyébként ezeken túl különleges feladatok is várnak. A szerencsétlen határmeghúzásnak köszönhetően két szatmári sváb falu a magyaroknál maradt. Ez Mérk és Vállaj, 1260, illetve 1708 német lakossal. Az egyik falu minden bizonnyal erősen elmagyarosodott, a másik kevésbé. Mindkét falu Nagykároly közvetlen közelében fekszik. A legnagyobb közeli magyar városok Debrecen és Nyíregyháza. Vállaj határa közvetlenül érintkezik a leggazdagabb szatmári községgel, Csanálossal, amely sajnos – legalábbis a fiatal generációban – meglehetősen elmagyarosodott, de mostanában elindult náluk egy visszánémetesedési folyamat. Rendkívüli jelentőségű lenne számunkra, ha pontosan ez a két falu lehetőleg tiszta német iskolát kaphatna, és ha mindkettőben felébredhetne az eleven német élet. Ezt a nagy nemzeti feladatot a Népművelődési Egyesület⁶⁰¹ nem engedheti el maga mellett. Mert akkor Szatmárban lehetne arra hivatkozni, hogy a német mozgalom Magyarországon is elevenen él. Ez még annál is nagyobb jelentőségű, ha politikai értelemben természetesen az összes szatmári német szívesen visszatérne Magyarországhoz, mert megvetik a románokat, és a sanyargatásból igencsak elégük van. Ha a Népművelési Szövetségnek még semmiféle kapcsolata nincs Mérk és Vállaj községekkel, amit én könnyen lehetségesnek tartok, nagyon hálás lennék, ha odaküldene valakit, aki a viszonyokat először is ott, a helyszínen alaposan tanulmányozhatná. A helyi viszonyokról szóló alapos jelentésnek igencsak örülnének a szatmári barátaink. De aligha reménykedhetem ebben.

Egyébként meglepő, hogy milyen jelentékeny embereket adott a szatmári németiség a magyarságnak. Csak egyedül a legdélnyugatabbra előretolt helységekből, Mezőpetriből két sváb került ki, akik hírnevet szereztek maguknak, és akikről egyenként is szívesen beszámolok. Az egyik Haller, a magyar politikus, akinek testvére a sváb bank nagykárolyi fióktézményének bizalmi embere, és akivel én magam eléggé hosszan tárgyaltam. A másik Mezőpetri leggazdagabb emberének a fia, Vönház, aki Budapesten a Kereskedelmi Akadémia professzora, és aki egy vagy két könyvet írt a szatmári dialektus nyelvészeti állapotáról.⁶⁰² Én e két könyv miatt akarok kapcsolatba kerülni vele, de szeretnék információt kapni a megbízhatóságáról stb.

⁶⁰⁰ Bleyer Jakab. Lásd a 90. lábjegyzetet.

⁶⁰¹ A Magyarországi Német Népművelődési Egyesület 1923-ban alakult Gratz Gusztáv elnökletével és Bleyer Jakab szellemi vezetése mellett.

⁶⁰² Vönház István: *A szatmármegyei német nyelvjárás hangtana*. Budapest, Franklin, 1908.; Uő: *A szatmár megyei német telepítés*. Budapest, Athenaeum, 1914.

Végre tárgyalásokat folytattam a magyar urakkal az Ammende-ügyről. A romániai magyarok körében talán némileg kevésbé propagandisztikusan gondolkodnak a kisebbségi kérdésekről, mint Pesten, és ugyanakkor látnak egy sor olyan tényt, ami fölött Magyarországon gyakran elsiklanak. Az összproblémához mindenesetre jóval naivabb a hozzáállásuk, mint a politikailag magasan képzett erdélyi szászoké. Jellemző, hogy a valamivel lelkesebb sváb, Kaspar Muth⁶⁰³ éppen olyan pozitívan viszonyul Ammendéhez, mint a magyar urak. Az aggodalmakat, amiket szóvá tettem, egyébként nagy érdeklődéssel hallgatták. Egy nemzetközi kisebbségi folyóirat gondolatát a maga részéről már Jakabffy is megfogalmazta. Igencsak amellet van, hogy Berlinben jelenjék meg. Amikor ezzel szemben aggályaimat fejeztem ki, könnyedén túllépett rajta. Ezen a területen úgy vélem, egészen problémamentes az együttműködés. Egy Jakabffy és Bleier közötti megbeszélés talán felszínre hozna némi jót. Biztassam-e Jakabffyt, hogy a következő látogatása során felkeresse Önt Budapesten? Még ha talán nem is kerül ki mindéből sok kézzelfogható dolog, azért én azt kívánnám, hogy valamiféle benyomást nyerjen Önről, miközben az Ön befolyása tagadhatatlanul nagyobb lenne, ha a magyarok az elcsatolt területeken hozzászoknának, hogy Önnél is látogatást tegyenek, és a véleményét meghallgassák.

Ezzel véget ér a sajnos némiképp hosszú levelem a román dolgokról, és már csak egy ügyet szeretnék megbeszélni, amiről néhány budapesti jelenlétemkor elfeledkeztem. Arra a levélre utalok, amit a *Deutscher Rundschau* kiadója, Dr. Pechel⁶⁰⁴ írt Önnek november 7-én, és azt a kérdést tartalmazza, miszerint célszerű-e a magyar–német kapcsolatok ápolásául magyar szerzők könyveit németre lefordítani és kiadni. Pechel azon tűnődik, hogy közreműködne egy efféle vállalkozásban, és azt kérdi, Ön mit gondol, lehetne-e magyar körökből is kisebb-nagyobb összeget előteremteni. Nem akarok belemenni az üzleti részletekbe, mert nem értek hozzá eléggé. Azt azonban tudom, hogy Dr. Pechel igen ügyes és abszolút megbízható ember, akinek örömmel látnám, ha terveit támogatnák.

Kiváló tiszteletem kifejezésével maradok odaadó

(olvashatatlan aláírás)

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926 Gépelt eredeti.

⁶⁰³ Lásd a 276. lábjegyzetet.

⁶⁰⁴ Rudolf Pechel (1882–1961) volt a *Deutsche Rundschau* kiadója 1919-től. A két világháború között a folyóirat előbb a fiatal konzervatívoknak volt a szócsove, utóbb pedig a nemzetiszocializmus konzervatív ellenlábasá vált.

74.

**Baranyai Zoltán genfi követségi titkár levele
Walko Lajos külügyminiszternek
Genf, 1925. október 13.**

Tárgy: A szászvárosi Khun-Kollégium ügye⁶⁰⁵

Nagy Károly református püspök és Gróf Bethlen Ödön főgondnok folyó évi augusztus 9-én táviratban fordult a Nemzetek Szövetsége Főtitkárához panaszt téve a szászvárosi Kuun-Kollégium épületének, amely egyidejűleg református gyülekezeti helyiségül is szolgál, erőszakos elrekvirálása miatt. E petíciót válaszadás céljából a Főtitkárság kiadta a román kormánynak, amely folyó évi szeptember 23-án válaszolt a berni román követ útján. A petíciót és a választ a Főtitkárság a Tanács tagjaival (és bizonyos tagállamokkal, amelyek ezt egyszer s mindenkorra kérték) a következő kiadványban közölte :

Protection de sminorités en Roumanie. C.594.1925.I.

Genève le 30 septembre 1925.

E kiadvány egyidejűleg elküldetett, postai úton, a nagyméltóságú m. kir. Külügyminisztérium Politikai osztálya címére; mellékelten van szerencsém tisztelettel felterjeszteni egy példányban.

A petíció a decemberi tanácsülés folyamán fog a kisebbségi ügyi hármass ad-hoc-bizottság elé kerülni.⁶⁰⁶ A kisebbségi ügyi bizottság gyakorlata szerint, (ami ugyan a szerződésekből nem folyik) kifogásolt sérelmes tények esetén a panaszt-tévő kisebbségnek (kollektív panaszlónak vagy kisebbségi egyénnek) előbb ki kell meríteni az illető nemzeti igazságszolgáltatás és közigazgatás nyújtotta lehetőségeket és csak azután kell a Nemzetek Szövetségéhez fordulnia, amikor kérésével a legmagasabb fórum is elutasította. Ellenkező esetben a petíciót további tárgyalásra alkalmasnak általában nem tartja.

⁶⁰⁵ Vö. 84. sz. irat. A szászvárosi református kollégium alapításának dátuma nem pontosan ismert, de annyi bizonyos, hogy 1550–1570 között kezdte meg működését. Alapítója vélhetőleg Szászváros reformálásának keresztül vivője, Károli Sebestyén lehetett. Lásd Dósa 1897. 5.

⁶⁰⁶ Egy petíció akkor került a kisebbségi ad-hoc Hármass Bizottság elé, ha a bepanaszolt állam nem fogadta el a Titkárság döntését. Ezt követően került a Tanács elnökéhez, aki két másik taggal együtt véglegesen döntött a kérdésről. Lásd EILER 1997. 78.

A román kormány válaszában azt állítja, hogy ez nem történt meg („*sans attendre la décision des autorités nationales*”⁶⁰⁷). Az a tisztviselő, aki a Főtitkárnak a kisebbségi bizottsághoz intézendő jelentése előkészítésével meg van bízva, igen bizalmasan figyelmeztet erre. Valószínűnek tartja, hogy a román kormány képviselője szóbeli informáló munkája során ezt a pontot fogja kiemelni. Ajánlatosnak tartja tehát, ha a református egyházfők – anélkül, hogy a román kormány válaszáról tudomással látszanának bírni – sürgős pótbeadványban erre a részletre kiterjeszkednének s amennyiben a román állítás a tényeknek meg nem felelő, az ellenkezőt adatokkal bebizonyítanák.

Pótbeadványukat, – amelynek esetleg egyszerű informatív távirat vagy levél formája is lehet – talán ily módon vezessék be: „félhivatalosnak látszó román lapvélemények szerint kormányunk azzal vádol, hogy....” [sic!]

MNL OL K64 19. cs. [439]res-925. Gépelt másolat.

75.

Gajzágó László⁶⁰⁸ levele Török Bélának⁶⁰⁹ 1925. november 19.

Tárgy: Az erdélyi telepések ügye

Kedves Béla!

Értesültem tervedről és kívánságodról s a következőekben óhajtalak informálni.

A svéd tanácsstagok üldözött kisebbségeinknek mindig főreménységei voltak. Egyrészt azok egyénisége s a többi tanácsstagokét messze felülmúló jogi készsége, másrészt az a körülmény, hogy a svéd az egyetlen az antant-tól igazán független tagja a tanácsnak, jogosultta tette e bizakodást.

⁶⁰⁷ (fr.) várakozás nélkül a nemzeti hatóságok döntésére

⁶⁰⁸ Gajzágó László diplomata 1923-tól a Népszövetség Tanácsában többször volt magyar delegált. 1924-től képviselte Magyarországot a nemzetközi bíróságok előtt.

⁶⁰⁹ Török Béla diplomata, akkor a Stockholmi követség vezetője II. o. követségi tanácsosként. Lásd IRATOK 1994. 439.

Különösen állott ez az erdélyi telepések esetében, ahol nyomorult kis emberekéről volt szó, kik a svéd tanácstag részéről ennek ismert politikai világnézeténél fogva is számíthattak különösebb pártfogásra, de meg azért is, mert e tanácstag, ha igazán akar segíteni, mint jogász ebben az ügyben készen találhatta volna a legtöbb *detail*-t,⁶¹⁰ illetőleg az érveket a lengyelországi német telepéseknek⁶¹¹ a *Cour permanente*⁶¹² elé került, az erdélyi telepések ügyénél semmivel sem egyszerűbb és könnyebb, sőt jóval nehezebb és komplikáltabb és a *Cour permanente* által mégis kedvezően megfejtett analóg s így precedenst képező esetében.

Eleinte úgy is látszott, hogy svéd tanácstag fel fogja karolni az ügyet. A telepések már azt remélték, hogy a svéd tanácstag fel fogja idézni azt a „*différend*”-t⁶¹³ önmaga, illetve állama és Románia között, melynek következménye, hogy az ügy *eo ipso*⁶¹⁴ a *Cour permanente* elé kerül. Irtják, pusztítják a kisebbségeket az Osztrák–Magyar Monarchia területéből elkapcsolt területeken, mint aminő fajirtás még nem volt a népvándorlás óta, de még nem akadt tanácstag, ki egyetlen ügyet is ily alakban a magáévá tett volna. A telepések és képviselőik remélték, hogy az első ily ügy az ő ügyük lesz. Hisz ügyük világos volt s a precedens is készen állott az ügyet magáévá tevő tanácstag biztosra mehetett volna.

Sjoeborg követ,⁶¹⁵ a svéd külügyminisztérium *directeur généralja*,⁶¹⁶ júniusban nagy érdeklődést mutatott a telepes ügy minden részlete iránt, az ügy felől a telepések egyik ügyvédjével ismételten konverzált.

Még nagyobb lett a telepések reménye, midőn éppen a svéd sajtó eresztette elsőként hírnek, hogy a Népszövetség Tanácsa az ügygel foglalkozni fog.

Mégis szeptemberben a telepések ügye mindenekelőtt puccsszerűen lett Tanácsban tárgyalás alá véve. Más években az ily ügyeket a szeptemberi Tanács, mely a közgyűlés egész tartalma alatt ülésezik, a hó vége felé vette csak tárgyalás alá. A Főtitkárságon most is még mindig úgy tettek, mintha nem tudnák, mikor fog ez az ügy tárgyalatni, midőn a telepések egyik franciául nem is eléggé

⁶¹⁰ (ang.) részlet

⁶¹¹ A lengyelországi német telepések ügyében a Tanács az Állandó Nemzetközi Bíróság véleménye mellett egy tanácsi bizottságot küldött ki a telepések és a kormány közötti megállapodások létrehozására, ami meg is történt. Hasonlóan zajlott az erdélyi telepések ügye is, ahol a Tanács elfogadta a román kormány által javasolt kártérítési javaslatot. Lásd SZALAYNÉ 2003. 127–128.

⁶¹² Cour Permanente de Justice International – Állandó Nemzetközi Bíróság

⁶¹³ (fr.) vita

⁶¹⁴ (lat.) magától értetődően

⁶¹⁵ Erik Sjöborg (1878–1959)

⁶¹⁶ (fr.) általános igazgató

beszélő, de őrszemül Genfben előreküldött képviselőjének másfél órával a tárgyalás előtt küldtek kegyesen belépő jegyet a tárgyalási terembe, hol az ügyet másfél óra múlva rövid néhány perc alatt le is tárgyalták.

Amit a tárgyaláson a hallgatóságban helytfoglaló kisebbségi ügyekkel általában foglalkozók hallottak, azon ugyan nem épültek egy cseppet sem. Titulescunak alkalom adatott egy teljesen hamis tényállítás alapján román propaganda csinálásra.

A legnagyobb, legkomolyabb és külügyi vonatkozásokban legóvatosabb budapesti napi lap (*Pester Lloyd*) esti kiadásában az ülés napján a lap legelső helyén nem tudott más szavakban beszámolni a történekről, mint hogy az egész kisebbségvédelem abban állott: „Titulescu zu einem Wasserfall von Unwahrheiten Gelegenheiten zu geben, die unbeantwortet blieben”. (Lásd 1. alatti melléklet)

Mello Franco braziliai tanácsstag javaslatának elfogadása a tanács által egyhangú felzúdulást váltott ki egész Magyarországon és mind a három elszakított terület magyarságában. De felzúdultak Hamburgtól kezdve Brassóig az összes napilapok is, melyek eddig komolyan vették a kisebbségvédelmet.

A *Pester Lloyd* két nagyobb cikkben is foglalkozott a kérdéssel (2. és 3. szám alatti mellékletek) s tollat vett kezébe Magyarország legöregebb publicistája Rákosi Jenő,⁶¹⁷ hogy egyik legelterjedtebb magyar nyelvű lapban (*Pesti Hírlap*) tolmácsolója legyen a magyarság általános felháborodásának és kétségbeesésének. (Lásd 4. szám alatti mellékletet). Mintegy 30 magyar lap foglalkozott vezércikkben a kérdéssel s mindegyik csodálkozásának adott kifejezést, hogy még ilyen kisebbségi ügyet is el lehet veszíteni a Népszövetségnél. A legtöbb ki is merete mondani, hogy most már tudjuk, miről van szó, t.i. hogy beszéltek kisebbségvédelemről, mikor feldarabolták az Osztrák–Magyar Monarchiát, mert más címet a feldarabolás igazolására, mint a régi állítólagos elnyomást nem találtak, de óvakodnak e kisebbségvédelmet tényleg gyakorolni s különösen óvakodnak konkrét ügyeket a *Cour Permanente* elé engedni, hogy a világ lássa, mi az, ami most e területeken a múlttal szemben történik.

Ez újságcikkek nem ismerik talán még minden részletében sem a telepes ügyben hozott határozatot, sem a Népszövetség működésének technikáját. De ez nem is lényeges. A lényeg az, mind ismeri a való helyzetet s tudja, hogy ez ügyben a Népszövetségnek egészen mást kellett volna tenni, mint amit tett.

⁶¹⁷ Lásd a 270. lábjegyzetet.

Míg az újságok cikkeztek, ezalatt Ugron István volt nagykövet,⁶¹⁸ az erdélyi magyar párt elnöke, Genfben felkereste Undén⁶¹⁹ külügyminiszter svéd tanácstagot, kit előzőleg Stockholmban ismert meg, s nagy különbséget talált Undénnek vele szemben Stockholmban és Genfben tanúsított magatartása között, annyival szívélyesebb volt a korábbi. Megkérdezve a telepések ügyéről, Undén egyenesen kitérő válaszokat adott neki. Már pedig Ugron István az erdélyi magyar kisebbség hivatott képviselője, illetéktelen beavatkozást tehát Undén nem vethetett volna szemére.

E részleteket magától Ugron Istvántól tudom. Természetesen nem volna helyes e részletet Undénnek visszamondani, már csak a jövőben még lehetséges kapcsolatokra való tekintettel sem.

Mindenesetre csodálatos, hogyan volt lehetséges, hogy Titulescu tényállást illetőleg, de még a jogi érvek tekintetében is az orránál fogva vezette az egész Tanácsot. Aki ismerős a helyzettel s végighallgatta Titulescut, annyi ferdítést találhatott beszédjében, hogy igazán kérdezhetette magától, ébren van-e vagy álmodik, semmi esetre nem gondolhatta volna, hogy a világ *aeropágja*⁶²⁰ előtt hallja kifejtetni ezt a tényállást s azokat az érveket, melyek alapján ezen *aeropág* néhány perc múlva ítélni fog. Mintegy meglevenedett az ember előtt az a processzualis nagy, a panaszló fél meghallgatásának hiánya, melytől a Népszövetség előtti kisebbségi eljárás szinte tátog. Szinte önként mindenki azt kérdezte magától: „Hát hol a másik fél?” s szinte megborzadt, midőn a másik félnek nem volt szava sehol, hanem ehelyett a tanácstagok összerosolyogtak, egy volt a véleményük, hisz külön-külön már mind előre megállapodtak a határozatban Titulescuval, ki fehér asztal mellett, ki séta közben, ki a lépcsőn felmenet. Előadóul nem azért választották az ügyvédből lett brazilai tanácstagot – ki hálás, hogy ekként szerephez jut –, hogy meg ne találja az ügyre különben Titulescu által egyoldalúan készen is szolgáltatott formulát.

Még az előadó sem tartotta érdemesnek, hogy a telepések képviselőit, kik írásban kértek tőle kihallgatást s titkáránál többször személyesen jelentkeztek, legalább az előkészítő eljárás során fogadja.

Ha a Tanács a tényállást sem ismeri, sőt nem ismeri az ügy előadója sem, igazán nincs mit csodálkozni, ha a Tanács határozata nélkülöz minden alapot, s a Tanács nem tud kisebbségvédelmet gyakorolni.

⁶¹⁸ Ugron István az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatájaként 32 évet dolgozott Törökországban, Egyiptomban, Olaszországban, az Egyesült Államokban, Romániában és Oroszországban.

⁶¹⁹ Östen Undén

⁶²⁰ Utalás az athéni Areioszpagoszra, ahol Athén városának tanácsgyűlése ülésezett.

A telepések ügye óta azonban nálunk az emberek ennél már jóval többet is tudnak, azt t.i., hogy a Tanács nem is akar kisebbségvédelmet gyakorolni, legalább is a szövetséges győző államokkal szemben.

Titulescu beállításának két sarkalatos pontja van, egyik, hogy a községekben az *ayant-droit*-k⁶²¹ részére máshol mint a telepeseknél földet találni nem lehet s innen a kivételes intézkedés szüksége velük szemben, másik, hogy a magyar kormány „*droit de rachât*”-ja⁶²² alapján, melybe utódként Románia lépett, Románia minden telepest megfoszthat a kisebbségvédelem sérelme nélkül. A beállítás mindkét sarkalatos pontja, egyrészt goromba hamisítás, másrészt jogi abszurditás.

Ami az első sarkpontot illeti bátran állíthatja Titulescu, hogy a telepések községekben Románia kivételes helyzettel áll szemben, mert ott nincs más föld, mint a telepések földje, melyből a jogi igénylők kielégíthetők volnának, holott ott fekszenek minden tanácstag előtt a telepések képviselői által a telepések utolsó filléreire nagy költséggel készített térképek és nagy költséggel beszerzett egyéb bizonylatok, miszerint:

1/ a telepésektől elvett földeket nem helybeli igényjogosultaknak, kik között magyarok is nagy számmal lehettek volna, hanem messze földről hozott románoknak osztották szét;

2/ hogy a határban sok ezer hold föld van, melyekről az igényjogosultak kielégítése fölösen történhetnék olyannyira, hogy a környékbeliektől agrárreform céljaira elvett földeket ki sem osztották, hanem azokat, egy helyen pl. az államtól – amint ez a román agrárreform kapcsán különben máshol is szokás – egy befolyásokból alakult *syndicatus* olcsón bérlí.

Egy tanácstag sem emelte fel ez irányban szavát. Azután ami e sarkpont jogi vonatkozását illeti, [nincsen] olyan kétségkívül álló „jogcím” arra, hogy a kisebbséghez tartozók földjeit a többséghez tartozók javára elvegyék, mert ezeknek földjük nincsen? Hiszen minden államban sokaknak nincsen ilyen vagy olyan javuk, de ez még nem jogcím arra, hogy a másiktól, akinek olyan java van, azt elvegyék. Még kevésbé egyeztethető össze kisebbségvédelemmel, hogy ilyen célra a kisebbség legnyomorultabbjai még a különben alkalmazott általános mértéket is meghaladóan vétessenek igénybe.

Ami a második sarkpontot illeti, tudja mindenki, hogy bizonyos szigorú szerződési kikötések és szankciók nélkül nem lehet telepíteni, e szankció a telepítő javára kikötött „*droit de rachât*”. De tudja azt is mindenki, hogy e kikötések nem azt a célt szolgálják, hogy a telepítő a legkisebb szerződésszegés ese-

⁶²¹ (fr.) jogosult

⁶²² (fr.) megváltás joga

tén tényleg ismét tömegesen elszedje a már betelepített telepesektől a telepeket. E kikötések a telepítés valószínűségének és nem lehetetlenítésének célját szolgálhatják csak józanul. S e kikötések a magyar telepítésekénél meg aránylag enyhébbek is voltak s nem voltak politikai természetűek, mint pl. a lengyelországi német telepítésekénél. Teljesen légből kapott Titulescu azon állítása, hogy egy telepes szerződésszegése esetén az egész telepkezség telepeit visszaveheti az állam. Ilyen kikötés a telepítési szerződésekben nem is foglaltatik. Ez az állítás is mutatja, mennyire belejöhetett Titulescu minden ellenőrzés lehetőségének hiányában a hamis állítások halmozásában. Lengyelország is megkísérelte ugyanazt mint Titulescu t.i. a telepesek jogát a „*droit de rachat*” révén, mely Németországról reá szállott, meg-erőtleníteni. De a *Cour permanente* a 6-ik *Avis consultatif*-jában⁶²³ minden habozás nélkül egész komolytalannak minősíti Lengyelország ezen törekvését: „A (lengyel kormány) által felhozott érvek azonban úgy tűnik, hogy az ügy megoldása szempontjából egyáltalán nem bírnak jelentőséggel, ugyanez a megállapítás vonatkozik az államnak bizonyos esetekben fenntartott visszavásárlási jogára stb.” [eredetiben franciául – M. R.] De nem volt egy tanácstag sem, ki Titulescu rabulisztikájával a *Cou permanente* e véleményét szembe helyezte volna. Halljuk, hogy valami táblázatot terjesztett Titulescu a Népszövetség Titkársága elé, melyben minden telepesnek szerződésszegései vannak feltüntetve. De mi arról is hallottunk, hogyan készültek e táblázatok alapját képező jegyzőkönyvek. Megvizsgálta valódiságára nézve e táblázatot a Népszövetség Tanácsa? Megvizsgálta-e, hogy a szerződésszegések tényleg fennforognak-e, és ha igen olyanok-e, hogy tekintettel a telepítés céljára, azok miatt jóhiszeműen a szerződés felbontását lehetne követelni?

A Népszövetség tanácsának nem egy tagja, de különösen az angol beszélgetés közben többször adott saját jogi *expert*-jük⁶²⁴ véleményére hivatkozva annak a nézetének kifejezést, hogy a szerződések felbontása, illetve a „*droit de rachat*” gyakorlása ellen nem lehetne kisebbségvédelemnek helye. Formulázásuk a következő volt: Örüljenek a telepesek, hogy a Népszövetség Tanácsa nem mondta ki az agrártörvény 10-ik cikkének semmisségét,⁶²⁵ mert ha ezt teszi, csak árt a telepeseknek, Románia ugyanis ez esetben minden telepest szerződésszegés címén tehetett volna ki a telepből. Már pedig ennek éppen az ellenkezője következik a *Cou permanente* véleményének fentidézett részéből is. És minden jogász előtt ért-

.....
⁶²³ (fr.) tanácsadó vélemény

⁶²⁴ (fr.) szakértő

⁶²⁵ „Loturile celor colonizați după 1 ianuarie 1885, se expropriază până la limita lotului fixat în regiune pentru împroprietărirea îndreptățiților de la art. 92.” Lege din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. *Monitorul Oficial* Nr. 93/30 iul. 1921.

hetetlen is, miért nem volna a szerződésszegés címén való felbontás jogával való abusív élés miatt ugyancsak kisebbségvédelem helye, ha bebizonyítható, hogy Románia a „*droit de rachat*”-val nem a telepítési cél érdekében él, hanem mert kisebbségekkel találja magát szemközt, kiktől szabadulni akar? Miért nem lehetett volna jogosítva a *Cou permanente* ezt a tényállást is felülvizsgálni s a kisebbségvédelmet gyakorolni? És különösen miért nem gyakorolta ezt a kisebbségvédelmet maga a Tanács, mikor a román képviselő nyílt tanácsülésben egyenesen azzal fenyegetett, hogy ha a kisebbségvédelmet a Tanács az agrártörvény 10-ik cikke alapján gyakorolná, Románia gyakorolja a *droit de rachat*-t és földönfutóvá teszi a telepeseket? Kell kézzelfoghatóbb és eklatánsabb „*danger d’infraction*”⁶²⁶ ennél, mely ott a tanácsasztalnál keletkezik, s melyen Románia úgyszólván *in flagranti*⁶²⁷ érintetik? S mi történik? A Tanács tagjai ismét mosolyognak, s mindent rendben találnak, sőt úgy találják, hogy megvan a keresett nagy érv, mellyel ki lehet bújni a kisebbségvédelmi kötelesség alól.

Így volt ez Titulescu többi érveivel is. Mind homlokegyenest ellentétben voltak a *Cour permanente* egy-egy már ünnepélyesen deklarált döntésszámba menő jogi nézetével.

Pl. Titulescu hivatkozott e telepítések magyarosító tendenciájára, holott hogy ez nem érv, a *Cou permanente* már kimondotta a német telepések ügyében: „Kétségtelenül igaz, ahogyan Lengyelország is mondta, hogy azokat a személyeket, akiknek a jogairól szó van, az elnémetesítés politikájának szolgálatában telepítették le a nekik juttatott földekre, amelynek elve nyilvánvalóan kitűnik abból a jogszabályból, amely szerint a szerződések elkészültek. Noha egy ilyen intézkedés megmagyarázható, a Kisebbségi Szerződés célja egyértelműen az volt, hogy ezt lehetetlenné tegye. A Szerződés célja kétségtelenül az, hogy az elnyomás, a vádaskodás és a konfliktusok veszélyes forrását megszüntesse, hogy megakadályozza a faji és vallási alapú gyűlölködés kialakulását, valamint megvédje a szerződés megkötésekor fennálló helyzetet azáltal, hogy a kisebbségeket a Népszövetség pártatlan védelme alá helyezi.” [az eredetiben franciául – M. R.] Egy másik helyen: „Az a tény, hogy a településrendezési terv politikai indíttatású volt, nem befolyásolhatja a jogszerűen szerzett magánjogokat.” [az eredetiben franciául – M. R.] És mégis nem akadt egy tanácstag sem, aki a telepések szerzett jogainak védelmére kelt volna, akár szerzett dologi, akár szerzett kötelmi jogokról van szó.

Hivatkozott Titulescu arra is, hogy állítólag a magyar kormány a telepéseknek nem adott bekebelezési engedélyeket, csak későn, a fegyverszüneti időkben,

⁶²⁶ (fr.) bűncselekmény veszélye

⁶²⁷ (lat.) tetten éve

tehát a telepések nem is igazi tulajdonosok. Sőt azt merészkedett állítani, hogy tulajdonosokká csak a román kormány által lettek. Sőt ilyen rethorikus fordulatokat mert használni: „Mi nem tartozunk semmivel a magyar telepéseknek, ők tartoznak nekünk mindennel.” [az eredetiben franciául – M. R.] Nem volt tanácsstag sem, aki ezzel szembehelyezkedett volna, holott 1/ a telepések túlnyomó többsége rég telekkönyvi tulajdonos, csak egynéhányan vannak, akik telekkönyvi bekebelezése elhúzódtott, csak a fegyverszüneti időkben történt meg, 2/ a *Cour permanente* már ezt a kérdést is minden kétséget kizáró módon eldöntötte hivatkozott 6. számú [*avis consultati*] fejében, hol kimondja, hogy a bekebelezés [*Auflassung*] nem szükséges azon jogszerzéshez, melyet Lengyelország már respektálni köteles, t.i. a kötelmi jog szerzéséhez, mire már a telepítési szerződés megkötése jogot ad a telepéseknek, a bekebelezést Németország későbbben is adhatta, sőt ha Németország nem adta, Lengyelország mint jogutód köteles adni, és még hozzá a lengyel telepések esetében nem is oly telepítési szerződéstípusokkal állott a *Cour* szemben, mint aminő a magyar telepítési szerződés típus volt, mely t.i. nyomban örök tulajdonjogot biztosít a telepéseknek, amott két típusa volt a szerződéseknek, melyek közül nyomban még a bekebelezés (*Auflassung*) sem adott egyik esetben sem teljes tulajdont, az egyik volt a *Rentengutsvertrag*,⁶²⁸ másik a *Pachtvertrag*,⁶²⁹ a *Rentengutsvertrag* is csak dologi haszonélvezeti jogot adott egy örök időközön át fizetendő alacsony járadék ellenében, mindössze az a jog volt kikötve, hogy a telepes majdan kapitalizálhatja a járadékokat s egyszeri lefizetésével magához válthatja a tulajdont, a *Pachtvertrag* pusztán haszonbéri szerződés volt s csak kilátásba volt helyezve benne, hogy *Rentengutsvertrag*-gá átváltoztatható, tehát egyik sem adott közvetlenül örök tulajdont, még a *Rentengutsvertrag* az *Auflassung*-gal együtt sem, mégis a *Cour permanente* kimondotta, hogy mindez szerzett jog, és Lengyelország e szerződéseket úgy mint vannak, respektálni tartozik. Eszébe nem jutott a *Cou permanente*-nek Lengyelország e természetesnek talált köteletségét, mint olyat odaállítani, melynek teljesítése csak nagylelkűség részéről. Ellenben Titulescu azt, hogy Románia a telepeknek, melyeket érintetlenül kellett volna hagynia, egy használhatatlanra lekevesbitett részét a telepéseknek meghagyja s az elvett részért valami nevetségesen csekély fájdalomdíjat fizet, mint nagylelkűséget állíthatta volna oda s az egész Tanács tapsolt neki. Egy tanácsstag sem helyezte vele szemben a *Cou permanente* döntését. Nem idézem a *Cour Permanente* idevonatkozó eredeti szövegét, mert egész nyomtatott lapokat tesz ki.

⁶²⁸ (ném.) járadékszerződés

⁶²⁹ (ném.) bérleti szerződés

Lengyelország is megkísérelte megerősíteni a telepítési szerződéseket arra való hivatkozással, hogy az ingatlan értéke megnőtt közben, az ellenértékként szereplő pénzé ellenben csökkent. Titulescu ugyanazt a gondolatot tette azon argumentumának alapjául, ahol kiszámítja, hogy mit fizettek eddig a telepesek a telepért és minő értéket kapnak ezzel szemben állítólag Romániától földben, vagyis hogy állítólag Románia ismét ajándékozik a telepeseknek. Holott erre az érvre is nyilatkozott már és pedig igen lekicsinylőleg a *Cou permanente*: „Nem lehet azzal érvelni, hogy az életjáradékok fizetésére szolgáló pénznem értékvesztése a szerződések megkötése óta következett be, és ezért a szerződések felmondása mellett szóló érvként kellene felhasználni. A bíróság nem hivatott megvizsgálni, hogy a földterület értéke és az értékvesztett járadék értéke közötti aránytalanság jogszerűen orvosolható-e, és ha igen, milyen mértékben. Ugyanezt az aránytalanságot már számos, többé-kevésbé hasonló esetben is észlelték, és az egyenlőség elvével ellentétes lenne, ha csak a járadékszerződés esetében engednék meg, hogy hogy ez az aránytalanság érvénytelenítse a szerződést.” [az eredetiben franciául – M. R.] Ismét nem akadt egy tanácsstag sem, aki a *Cour permanente* ezen döntését Titulescu-val szemben helyezte volna s a szerzett jogok sérthetetlenségének elvére hivatkozott volna. Szerzett jogokat nem lehet elvonni az egyik félnek a másik féltől ez utóbbi hozzájárulása nélkül még akkor sem, ha az elvonó fél a jog elvonást más ajándékozással akarná pótolni. Ez elementáris tétele a jognak.

Mindezekből látszik egyrészt, hogy Titulescunak egyetlenegy érve sem volt, mely megállt volna, s mellyel szemben a *Cour permanente* a telepesek javára már ne döntött volna, másrészt, hogy a telepesek ügyükkel a siker teljes biztonságának tudatában fordulhattak a Népszövetséghez. És íme mi történt? A *cour* döntéseiről egyszerre egy tanácsstag sem tudott semmit, mintha mindegyik Léthe vizéből⁶³⁰ ivott volna.

Titulescu ily körülmények között oly abszurd kijelentéseket kockáztathatott meg, hogy a földreform végrehajtása után is Erdélyben 92%-a a földeknek még mindig a magyar mágnások kezén marad. Talán ez a hazugság impresszionálta a szocialista Undén-t? A valóság az, hogy közel 8 milliárd arany frank értéket képvisel az, amit a magyarságtól gazdagtól s szegénytől egyaránt Erdélyben, eddig a földreform hangzatos ürügye alatt a nemzetközi szerződések ellenére ellenérték nélkül elvettek, hogy földreform ürügye alatt Erdélyben a magyarság kifosztása a legszemérmertlenebbül folyik. Ezt ott minden gyermek tudja, de a Népszövetség sem a szerződések szentségéről, sem arról, hogy elvégre a XX-ik században

⁶³⁰ Léthe az alvilág folyóinak egyike a görög mitológiában. A hiedelem szerint a holt lelkek azért ittak Léthe vizéből, hogy elfelejtsék evilági dolgaikat a túlvilági élet előtt.

volnánk, csodálatosképpen nem akar tudni. Románia ne hivatkozzék az önmegmentés és a végszükség jogára. Először is e végszükség egyáltalán nem forog fenn. Magyarország rá a példa, hogy a bolsevizmustól való szabadulásnak nem feltétele és eszköze a túlzó radikális agrárreform. Magyarország benn volt a bolsevizmusban és tudott szabadulni tőle anélkül, hogy túlzó agrárreformot csinált volna. Továbbá különös módja a bolsevizmus elleni védekezésnek, hogy ha valaki maga csinál bolsevizmust. Azután az ó-romániai elmérgesedett agrárkérdésben évszázadok óta egy vita a paraszt és nagyrészt a török uralom alatt bevándorolt bojárok között a földtulajdon kérdése. Ilyen vita Erdélyben ismeretlen volt. Ha tehát Ó-Romániában van is végszükség, ilyen nincsen Erdélyben. Erdélyt anektálni s készakarva bevonni ebbe a végszükségi helyzetbe olyan tény, melyre igazán alkalmazható volna még ama büntetőjogi tétel is, hogy végszükségre ott nem lehet hivatkozni, hol a végszükséget az illető maga idézte fel. Hogyan jön Erdély lakossága ahhoz, hogy áldozatát viselje pusztán annektálása folytán az Ó-Romániában elhanyagolt agrár kérdés túlzó megoldásának? Soha Erdélyben annektálás nélkül az agrárkérdés e formájában fel nem merült volna. Ezt tudja is Románia, de erőszakkal vitte azt oda be, mert ott egy más célt szolgál, t.i. a legyőzött magyar fajbeliek kifosztásának célját. Ezzel az önkényes céllal szemben nem lehet az állami végszükségre hivatkozni.

Két további jogi csodabogár is van még a tanács határozatában. Az egyik az, hogy sejteni engedi ugyan, hogy nincsen minden rendben Románia részén ez ügyben, de ahelyett hogy ezt nyíltan kimondaná, a felek közötti kompromisszummal véli a dolgot elintézhetni s ahelyett, hogy a kompromisszumhoz a másik félnek, t.i. a telepéseknek nélkülözhetetlenül szükséges hozzájárulását megszerezni csak meg is kísérelné, azok meghallgatása nélkül kijelenti, hogy Románia kompromisszummal rendezte ezt a dolgot. Hol itt a kompromisszum, hiszen itt nincsen csak egy fél, Románia? Vagy talán a Népszövetség Tanácsa magát véli a kompromisszumban a másik szerződő félnek, aki jogaiból enged? Kinek a jogaiból? A telepésekből, akiknek jogait éppen megvédeni volna hivatva? Vagy a maga jogaiból a kisebbségvédelem körül, amelynek gyakorlása azonban talán elsősorban nem joga, hanem kötelessége volna?

A másik jogi csodabogár, hogy az agrártörvény 10-ik cikkéről három tanács-tag van ugyanily véleménnyel, hogy a kisebbségi szerződésekkel ellenkezik, mégis e díszes törvénycikk továbbra is megmarad Románia törvényhozásában, mint-ha nem is volna kisebbségi szerződés és nem is volna Népszövetség, nem is volna kisebbségvédelem.

Kedves Béla, a fentieket sietve vetettem papírra Részedre s itt nincsen senki, aki leírhatná, így saját kezű írással kell elküldenem Neked. Valaki éppen

megy Zürichbe, ott feladja, így hamarabb megkapod. A szöveg természetesen főleg a Magad tájékoztatására szolgáljon s Magad íteld meg, mit és mily hangon mondasz el ebből másoknak, illetve illetékes helyen.

Szívből üdvözlő őszinte barátod Gajzágó László s.k.

MNL OL K64 19. cs. [].res.pol-nincsen. Gépelt eredeti.

76.

Török Béla⁶³¹ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Stockholm, 1925. november 23.

Tárgy: A svéd tanácsstag magatartása az erdélyi telepések ügyében

A Népszövetség Tanácsának az erdélyi telepések ügyében hozott kedvezőtlen határozata magyar hivatalos körökben is azt a benyomást keltette, hogy Svédország magatartása a magyar kisebbségekkel szemben megváltozott, s hogy e váratlan fordulat nagyrészt a románok aknamunkájának tudható be.

Szóbeli utasítások birtokában megpróbáltam a dolognak utána járni. Puhatólózásom eredményéről az alábbiakban van szerencsém beszámolni:

A svéd külügyminisztériumban, a népszövetségi ügyekkel foglalkozó tisztviselők előtt egyaránt hangsúlyoztam, hogy a Tanács döntése nálunk országszerte keserű csalódást okozott. A hangulatnak az ország sajtója is hű kifejezést adott, mikor mintegy 30 magyar napilap vezércikkben foglalkozott a kérdéssel, csudálkozásuknak adván kifejezést, hogy még ilyen kisebbségi ügyet is el lehet veszíteni a Népszövetség előtt. Hozzáfüztem, hogy magam részéről is csudálkozom, hogy nem akadt egyetlen egy tanácsstag sem, aki az ügyet a *Cour permanente* elé vigye, holott erre nézve már precedens is van, a lengyelországi német telepések ügye, amelyben a bíróság a telepések érdekében döntött.

Meglepődve konstataáltam, hogy interlokutoraim⁶³² az erdélyi telepések ügyének legaprólékosabb mozzanatát ismerik, s hogy legalább a svéd tanácstagot a tájékoztatlanság vádja nem illetheti.

⁶³¹ Lásd a 609. lábjegyzetet.

⁶³² (ang.) beszélgetőtárs

Nem érdektelen – s e bizalmasan közölt részlet további bizalmas kezelését kérem, – hogy Undén külügyminiszter sokáig habozott, vajon az ügyet a Hágai Bíróság elé vigye. Mérlegelte az érveket, amelyek a *Cour permanente* mellett és ellen szólnak. Végül arra a meggyőződésre jutott, hogy a *Cour permanente* igénybevétele a telepesek ügyének inkább a kárára, mint hasznára válhatna. Ugyanis a kérdéssel foglalkozó svéd jogászok, sőt magának a tanácsnak egybehangzó véleménye az volt, hogy a román agrártörvény 10. paragrafusa,⁶³³ mely a telepesek földjeinek kisajátításáról szól, ellenkezik a kisebbségi védelem elveivel. Kétségtelen, hogy e pontban a telepesek a *Cour Permanente* előtt pernyertesek maradtak volna. Az ügyet azonban – *interlocutoraim* szerint – rendkívül komplikálta az a körülmény, hogy a telepeseket a szerződéseikben foglalt „szokatlan szigorú”, szinte „drákói” feltételek teljesen kiszolgáltatották a román kormány önkényének.

A német telepeseknél lehetséges volt a kérdést a *Cour permanente* elé vinni, részint, mert a velük szemben szerződésileg megállapított szankciók sokkal enyhébbek voltak, részint pedig, mert földjeik elkobzása esetén tetemes kártérítésre volt igényük.

Már nyilvánvaló, hogy a mód, amint a román kormány a *droit de rachat*-tal élni kívánt, kifejezetten a magyar minoritások ellen irányult, mégis – *interlocutoraim* szerint – nincs oly bíróság, mely a románokat szándékuk keresztülvitelében megakadályozhatta volna. Önkényes eljárásukra a jogalapot éppen azok a szerződések nyújtották, amelyeket a magyar kormány a telepesekkel annak idején kötött. Rontotta a telepesek esélyeit még az a körülmény is, hogy a román kormánnyal szemben szerződéseik kártérítési igényeket nem támaszthattak, vagy csak igen csekély mértékben.

Undén miniszternek egy ideig szándékában állott a telepesek szerződését egyenkint is megvizsgáltatni arra nézve, hogy kit forgathat ki a román kormány birtokából, s kit lesz kénytelen abban meghagyni. E vizsgálat eredményétől akarta Undén a *Cour permanente* igénybevételét függővé tenni. Sajnos a conseil⁶³⁴ titkos ülésén erre vonatkozólag tett indítványa a tárgyalásoktól kimerült, és már gyorsan végezni akaró Chamberlain ellenzésén meghiúsult.

Nagyméltóságod előtt bizonyára még ismeretlen az a körülmény, hogy a magyar telepesek érdekében két napon át, a szomorú emlékezetű nyílt *conseilülést*⁶³⁵ megelőzőleg, elkeseredett küzdelem folyt. E titkos üléseken vagy összejöveteleken Titulescu „hihetetlen elokvenciát” fejtett ki és az ügyes színész virtuozitása-

⁶³³ Lásd a 625. lábjegyzetet.

⁶³⁴ (fr.) tanács

⁶³⁵ (fr.) tanácsülést

val az érzelmek széles skáláját szólaltatta meg. E konventikulumokban⁶³⁶ Titulescu legszívósabb ellenfele Undén külügyminiszter volt.

A Tanács nyílt ülésén a telepésekre vonatkozólag végre elfogadott határozat kompromisszum volt, amelyet a bizalmas összejövetelek alkalmával csak nagy nehezen sikerült nyélbe ütni. Undén benyomása, hogy mindent elért, amit az adott körülmények között elérni lehetett. A telepések földjük egy harmadát megtarthatták, megtarthatták házukat, valamint családonként 3–400 frankot – igaz, hogy minimális kártérítésben részesültek. Titulescunak végül meg kellett ígérnie, hogy a román kormány a telepésekkel szemben lemond a *droit de rachat*-nak további érvényesítéséről.

A svéd népszövetségi referens, akivel ez ügyről szintén hosszasan beszéltem, többek között rámutatott arra, hogy a telepésektől elvett földet oly igénylőknek adták, akik között magyarok is szép számmal szerepelnek.

Ezzel szemben nem mulasztottam el rámutatni, hogy a rendelkezésemre álló adatok szerint, a telepések földjeire helybeli igényjogosultak nem is voltak, hanem a földeket messze földről hozott románok között kellett szétosztani. Megemlítettem azt is, hogy az agrárreform céljára a kisebbségektől elvett földeket sok helyen ki sem osztották, hanem azokat a kormányhoz közelálló politikai pártok befolyásosabb tagjaiból alakult szindikátusoknak adták bérbe.

A népszövetségi referens erre megjegyezte, hogy az adataim merőben ellenkeznek azzal, amit Genfben Titulescutól hallott.

Végül tisztelettel jelentem, hogy információim szerint Undén külügyminiszter sem volt megelégedve a telepések ügyében a tanácsban folytatott tárgyalások módjával.

Kívált a minoritási procedura hiányosságát kifogásolta. Egyben erősen kikelt Titulescu román képviselő ellen is, akitől igen zokon vette, hogy amit a bizalmas tárgyalások alkalmával tőle kierőszakolt, azt Titulescu a nyílt ülésen mint Románia nagylelkű adományát állította oda.

A fentiekben lehetőleg hűen beszámoltam arról, amit a telepésekre vonatkozólag a svéd külügyminisztériumban hallottam.

Természetesen vannak olyan pontok is, amelyekre nézve felvilágosítást nem kérhettem.

Így nem járhattam utána annak, hogy miért volt Ugron István követnek Undén részéről való másodszori fogadtatása Genfben állítólag sokkal hűvösebb, mint első fogadtatása Stockholmban, és miért tagadott meg tőle Undén a telepésekre vonatkozólag minden felvilágosítást. Erre nézve csak saját tapasztalataim

⁶³⁶ (lat.) csoport

alapján azzal válaszolhatok, hogy úgy Undén, mint a svéd külügyminisztérium referensei udvariassággal határos tartózkodást mutatnak, mihelyt arról van szó, hogy reájuk nézve jelentéktelen ügyekben is felvilágosítást adjanak. Ugron Stockholmban valószínűleg csak informált, amit a svédek a legnagyobb udvariassággal fogadtak, – míg Genfben már felvilágosítást kért és ezzel magyarázom a változást Undén miniszter magatartásában.

A svéd hivatalos körök zárkózottsága miatt az itt akkreditált követek is sokszor panaszkodnak.

Annál meglepőbb volt rám nézve, az a készség, amellyel a telepések ügyében a külügyminisztérium tisztviselői rendelkezésemre álltak. Több oldalról biztosítottak is, hogy a svéd kormány állásfoglalása velünk szemben a kisebbségi ügyekben változatlan.

Undén külügyminiszterrel nagy elfoglaltsága miatt, – Sjöborg *secrétaire général*⁶³⁷ pedig hosszabb ideig tartó betegeskedése miatt, még nem volt alkalmam ez ügyről beszélni, de a decemberi tanácsulésről való visszatértük után azonnal felkeresem, s amennyiben tőlük a telepésekre vonatkozólag újabb részleteket hallok, azokról haladéktalanul jelenteni fogok.

MNL OL K64 19. cs. 535. Gépelt másolat.

77.

Török Béla levele Gajzágó Lászlónak Stockholm, 1925. december 7.

Tárgy: Az erdélyi telepések ügye

Kedves Barátom!

A magyar telepések ügyében rendelkezésemre bocsájtott exposéd másolatát mellékelten küldöm.

Az ügyben eljárta és utánjárásom eredményéről egyben hivatalosan jelentek.

Bár tudom, hogy felvilágosításaim nem fognak mindenben kielégíteni, mégis azt hiszem, hogy azok némi világosságot vetnek azokra az indokokra, amelyek

⁶³⁷ Lásd a 615. lábjegyzetet.

Undént és a svéd népszöv. [népszövetségi – M.R.] delegációt a telepesek ügyében elfoglalt magatartásuknál vezették.

Felvilágosításodért még egyszer hálás köszönetet mondok és szívélyesen üdvözl mindig kész híved, Török Béla

MNL OL K64 19. 535. res.pol. Gépelt eredeti.

78.

Magyary Antal követségi tanácsos ideiglenes ügyvivő jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1925. december 14.

Tárgy: A Genfből érkezett számjelsürgöny visszatartása a román posta által

Annak illusztrálására, hogy a népszövetségi üléssel kapcsolatban a bukaresti magyar követség a román hatóságok részéről mennyire figyeltetett, érdemesnek tartom a Genfből érkezett számjelsürgöny visszatartására a Nagyméltóságod magas figyelmét felhívni.

A Népszövetségénél levő képviselőnk folyó évi december 7-én egy számjelsürgönyt küldött a követségnek, amelyet a román posta nem kézbesített. Hihetőleg Genfből kiinduló reklamáció folytán ma megjelent a követségen egy postatisztviselő [eredeti kiemelés – M. R.] és a mellékelt *chiffrement*-t⁶³⁸ a következő, valószínűtlenül hangzó magyarázat kíséretében adta át.

A kérdéses sürgöny rosszul volt címezve, mert „*Exung*”⁶³⁹ helyett „*Egnos*” címre szólt. (Nehogy ennek helyességét ellenőrizni lehessen, a címet leszakították). Ezért a sürgöny az *Egnos* nevű bukaresti görög nyelvű újság szerkesztőségének adatott le. (Tudvalevőleg magánosoknak számjelzett sürgönyöket nem kézbesítenek és magánosoktól a posta illet el nem fogad). Az itt járt román postatisztviselő az igazgatóság nevében még azt a kijelentést is tette, hogy a hibás kihordó /!/

⁶³⁸ (fr.) számjeltávirat

⁶³⁹ Az *Exung* bejegyzett sürgönycíme volt a külképviselőknek.

pénzbírsággal és azonnali elbocsátással lett megbüntetve. (A kihordó nem lehet hibás, mert a bejegyzett sürgőny címet hivatalnok fejti meg).

Ami a távirat szövegét illeti, az a külügyminisztérium által újból adatott le és az érdekeltekkel annak idején közöltetett.

[Magyary] követségi tanácsos ideiglenes ügyvivő

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 520. res.pol. Gépelt eredeti.

79.

A kolozsvári konzulátus jelentése Kolozsvár, 1925. december 22.

Tárgy: Népszövetségi hírek

Nagyon tisztelt Barátom!

Csak pár sorban akarlak a Genfi eseményekről [meg ismertetni].

Azt már megírtam, hogy Colban-nál⁶⁴⁰ jó megértést mutató fogadtatásra találunk. Nem voltam ily szerencsés az Mello Francoval⁶⁴¹ szemben. Ki pedig az ősszel a legnagyobb jóindulatának s rokonszenvének adott kifejezést.

Négy napig hiába próbáltam titkára közvetítésével hozzá jutni, mindig valami ürügy alatt a találkozás elhalasztódott. Végre az 5-dik nap írtam neki levelet, kifejezve, hogy az Egyházak kérésére jöttem Genfbe, hogy Colbannak s neki felvilágosításokat adjak, hogy Colbernnál megbízatásomnak eleget is tettem. Kérem, ha csak lehetséges, másnap délelőtt 11 és 1 óra közt (tudtam, akkor nincs ülésen) beszélhessek vele bár 5 percre.

Erre kaptam egy hosszú 4 lapos választ, nagyon udvarias, de igen hivatalos határozott formában kijelentve, hogy sem másnap, sem a legközelebbi napokban, amíg a tanácskozások tartanak, nem állhat rendelkezésemre, de titkárai másnap szolgálatomra lesznek, hogy a Közleményeket tőlem átvegyék.

⁶⁴⁰ Erik Colban (1876–1956). Lásd a 469. lábjegyzetet.

⁶⁴¹ Afrânio de Melo Franco (1870–1943) 1924–1926 között Brazília képviselője a Népszövetségénél.

Így látva, hogy velem találkozni nem akar, s ennek forszírozását nem találván célszerűnek, másnap a jelzett időben elmentem a hivatalba, hogy a titkároknak adhassam a szükséges felvilágosításokat. A hivatalszolga azonban kijelentette, hogy a titkárok aznap hihetőleg nem is fognak feljönni, így velök nem találkozhatom.

Erre nem volt már mit tennem, hogy írásban elküldöttem, amit szóval el akartam mondani.

Tény az, hogy Petrescu⁶⁴² és Pteancu⁶⁴³ rendkívüli eréllyel dolgoztak, s az ők fellépéseiknek tulajdonítható, hogy Mello Franco minden személyes érintkezést ki akart kerülni.

Ide visszaérkezve megdöbbenve értesültem, hogy az iskolai törvényjavaslatot minden komoly tárgyalás nélkül, nevetséges módon elfogadták,⁶⁴⁴ még csak a ki-látásba helyezett módokat sem vették mindig tekintetbe. Ez egy arcucsapása azon még mind folyamatban levő tárgyalásoknak, melyeket a párt Bukarestben megkezdett.

Igazán szerintem nem tudja, ilyen *perfidiaíval*⁶⁴⁵ szemben mit tegyen.

Megírtam Nagy Károly püspöknek,⁶⁴⁶ hogy tanácskozza meg Vele, hogy az Egyházak most a megszavazott törvénnyel szemben mit tegyenek.

Kellemes ünnepeket, boldog új évet kíván őszintén tisztelő híved

? István

Elfeledtem megemlíteni, hogy Genfből visszajövet a Biharpüspöki⁶⁴⁷ állomás előre sürgönyileg átutazásomról értesítve volt s a rendőrség poggyászaimat szorgosan átkutatta s az írásaimat elkobozta.

Első kérdések az volt, hogy direkte Genfből jövök, s hogy Budapesten nem állottam-e meg. Igen örvendettem, hogy ezt letagadhattam.

⁶⁴² Nicolae Petrescu-Comnen (1881–1951) román diplomata, 1923–1928 között Romániát képviselte a Népszövetségnél.

⁶⁴³ Alexandru Coriolan Pteancu (1878–1956) szintén a román kormány delegáltja volt a Népszövetségnél, kifejezetten az erdélyi magyar panaszok ügye miatt.

⁶⁴⁴ 1925-ös Angelescu-féle magánoktatási törvény - Legea asupra învățământului particular prin care se stabilesc scopul și categoriile de școli particulare, administrarea și funcționarea acestora, limba de predare etc. 1925. december. 22. Közli: BÁRDI-DIPPOLD <http://adatbank.transindex.ro/inchtn.php?akod=113> (Letöltés: 2021. március 3.)

⁶⁴⁵ (lat.) hűtlenség, álnokság, árulás

⁶⁴⁶ Lásd a 177. lábjegyzetet.

⁶⁴⁷ Határátkelőhely Magyarország és Románia között. Jelenleg: Episcopia Bihor, Nagyvárad része.

Soha eddig a vámnál poggyászaimat meg nem vizsgálták, sőt táskáimat soha ki sem nyitották, most sem érdeklődtek az elvámolás alá eső holmik, hanem csak az írásaim után, s természetesen ez felsőbb parancsra történt.

Reméltem azonban, hogy semmi kifogásolni valót nálam nem találtak.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 20. res.pol. Gépelt eredeti.

80.

Tornya Gyula levele dr. Lakatos Gyula ügyvédnek⁶⁴⁸ Budapestre Bukarest, 1926. január 7.

Tárgy: Torontálkeresztesi kisajátítások a Népszövetség előtt

Igen tisztelt Kartárs Úr!

Torontálkeresztes kisajátításából kifolyóan készült pótpanaszt tudvalevőleg 1925. november 24-én expedáltam⁶⁴⁹ egy példányban Temesvárról s Bukarestbe kellett jönnöm a további 250 példány expedíciója végett és november 26-án Bukarestben az expedítio gondját teljesen letennem sikerült. Összinte hálám mindazoknak, kik az expedítio reám nézve majdnem teljesen lehetetlenné vált elintézésében segíteni szívesek voltak.

Nekem az előző „kártérítéssel” elintézett panasz ügyében már meglehetősen sok oldalról tettek szemrehányást, hogy miért zárkoztam el az ügy egyezségi közvetlen elintézése elől, mely úton bizonyára jobb eredményét lehetett volna elérni. Maguk a keresztesiek, kik különben eredetileg nem írták mind egy szálígalá a meghatalmazásomat, röviddel november közepe előtt a jegyzőjűk biztatására deputációztak⁶⁵⁰ Bukarestben, hol a külügy- és földművelésügynél jártak kunyorálni. Az első helyen azzal rázták le őket, hogy adjanak be egy kérvényt, az utóbbi helyen Nasta vezérigazgató lehordta őket és azt mondotta, hogy menje-

⁶⁴⁸ Lakatos Gyula a magyar kormány egyik nemzetközi kisebbségügyi képviselője volt. A népszövetségi ügyekben több ízben képviselte a kormányt. Lásd MAGYAR 2015. 69.

⁶⁴⁹ (lat.) itt: kiadás

⁶⁵⁰ (lat.) itt: képviseltették magukat

nek Genfben. Ezen balsikerük után, egy analfabéta egy képtelen kérvényt csinált nekik, mely ténybeli valótlanságok sora után oda tendált, hogy fentartás nélkül visszavonják a panaszt s a kormány jóindulatára bízzák magukat, teljesen megeléven elégedve, ha az 5–6 holdat fog nekik meghagyni, a többi legyen az új román telepeseké, legyen ez az ügy is azon számtalan esetek bizonyítéka, hogy a román kormány egyformán ad földet románoknak és magyaroknak.

Ezt a kérvényt sikerült elkoboznom mielőtt valaki azt aláírta volna, bár a jegyző, csendőrség és határrendőrség mindent megpróbáltak az aláírás érdekében, de nem mentek semmire.

Az embereket leginkább azzal sikerült belátásra bírnom, hogy megígértem, majd én fogok egy kérvényt készíteni és a külügyminisztériumban nekik beadni.

November 26-án, mikor a pótpanasznak majdnem a nyakamon maradt 250 példányát expedíálni már sikerült, hogy az emberek kívánságának is elég legyen téve, meg hogy magam se tehessek magamnak szemrehányást, hogy ismét elzárkóztam az ügy békés elintézése elől, – beadtam egy kérvényt a külügyminisztériumba, melyhez a pótpetíció egy példányát is mellékeltem, rámutattam, hogy az ügy az újabban produkált bizonyítékok után egyezsége megérett. Kiemeltem, hogy nincs megbízásom egyetlen hold földről sem lemondani, s ha a föld meghagyásával egyezséget lehetne kötni, úgy abban segédkezet nyújthatok, hogy találunk egy közös platformot, mely mellett az elintézés nem fogja azt a látszatot magán viselni, mint ha a panasz nyomása alatt történt volna.

A kérvényt Duca miniszter távollétében Grecianu államtitkárnak⁶⁵¹ adtam át, mivel elég érdekes hosszú beszélgetésem volt. Szemrehányásokat kaptam a panaszok miatt, én meg kényszerhelyzetünkre hivatkoztam, s mire ő Duca azon mondatát idézte, hogy Bukarest közelebb van mint Genf, itt mindig többet érünk el, azt feleltem, hogy erről nem nyilatkozatokkal, hanem tettekkel kellene bennünket meggyőzni. A kérvényt átvette s megígérte, hogy azt Duca visszatérésekor nyomban hozzájuttatja, a beszélgetésünkről is referál neki és ha a kérvényben foglaltak tárgyalás alapjául elfogadtatnak, úgy meghívást fogok kapni kihallgatásra.

A meghívás azonban sehogy sem jött. Jól látszott, hogy függőben tartották az ügyet s várták, vajjon mit mond a hármastanács Genfben a decemberi üléskor a panaszhoz és hogy sehogy sem akartak szóba állni, vagy csak az esetre, ha a hármastanács előtt nem tudják a panaszt elgáncsolni.

Míg egyrészt semmi mozgást sem észleltem a kérvényemre, addig másrészt december közepén bukaresti helyettesemtől, ki az agrár ügyet az agrár-comité-nál nyilvántartja, azt az értesítést kaptam, hogy bizalmasan szerzett információja

⁶⁵¹ Grecianu, Constantin Paul (1864–?)

szerint az eddig pihentetett ügyben elkészült az előadói javaslat, mely szerint az előadó a revízió iránti kérvényeket úgy Keresztes,⁶⁵² mint Ötvösd⁶⁵³ és Józsefszálás⁶⁵⁴ ügyeiben elutasítani javasolja.

Ez az értesülés azzal a negatívummal, hogy még mindig nem voltam tájékoztatva, hogy a hármas tanács az ügyet magáévá tette-e, azt a benyomást keltették bennem, hogy az ügy vagy teljesen elveszett kint, vagy pedig ott már teljesen biztosra veszik annak megnyerését.

Analógnak látszott a helyzet az egyházak panaszával, hol nem várták be a panasz elintézését, hanem biztos dolognak tudatában, annak elintézését megelőzve, meghozták a végleges törvényt.

A Népszövetség tevékenységétől az előző tapasztalatok után amúgy sem lehetett sokat várni s ezek egybevetésével úgy ítélt meg a helyzetet, hogy kint és bent minden elveszett, mentenem kell, ami még menthető.

Ezek a tapasztalatok sarkalltak arra, hogy Diminescu Szilárd csákováai szenátor igénybevételeivel sürgős kihallgatást kérjek Constantinescu minisztertől,⁶⁵⁵ ki csak húzódás után vállalkozott, hogy áttanulmányozza az ügyet és fogad.

December 20-án Constantinescunál voltam. Nasta is oda volt rendelve. Nagyon óvatos volt, magam is vigyáztam minden szóra. Azt mondotta, hogy nem lehet szó telepésekről, mert a vallásalap 1913-ban ruházta át az ingatlanokat az Altruista Bankra, mely utóbbi csak 1919-ben szerzett tulajdonjogot, az egyéni vételeket illetően pedig szerződéseket nem tudunk felmutatni, hanem ellenkezőleg, a bemutatott szerződési példány szerint is csak egyszerű haszonbérletről van szó. A román állam a bankot találta telekkönyvben s nem tehetett mást, mint kisajátította. Látja, hogy akartak valamit csinálni, de érvényes jogügylet nem jött létre. Úgy jártak el emberekkel, mint a cigány, ki addig ígért a fiának új nadrágot, míg meghalt a fiú s akkor azzal siratta a fiát, hogy de jól állott volna neked a nadrág, amit ígértem.

Azon az alapon, melyre eddig helyezkedtem, nem lehet tehát semmit sem csinálni, hanem adjak be egy vételi ajánlatot s az állam nem akarván tönkretételét, emberséges áron elfogja adni nekik a kisajátított ingatlanokat. Első dolog e mellett a panasz visszavonása.

Ez alkalommal kitértem az érdemleges nyilatkozat elől, akkor helyezvén a választ kilátásba, ha az emberekkel az ügyet megbeszéltem.

.....
652 románul: Cruceni

653 románul: Otvești

654 románul: Iosif – mindhárom település a Bánátban van, Temes megyében.

655 Alexandru Constantinescu. Lásd az 511. lábjegyzetet.

Ezen találkozón történeteket még december 20-án Bukarestből megírtam Tisztelt Kartárs Úrnak, sajnos még mindig nem kaptam e levelemre érdemleges választ.

Az ügy pedig sürgős volt. Itt szavukon kell fogni az embereket. Parlamentünk megbízása is lejárában. Legkésőbb áprilisban új választásokat kell tartsanak, mikor biztosra veszik a hatalmon levő párt bukását, mely zavaros helyzetben előbb is bekövetkezhet.

Az ügy elodázásának kockázatát nem vehettem csak a saját vállamra. Közöltem a miniszter ajánlatát a három községgel, mely azt mind elfogadta és holdankénti 6000 lei ajánlására hatalmazott fel.

Ezek után ismét Constantinescu elé kerültem. Mikor közöltem vele, hogy elvben elfogadom az ajánlatát, megveszik a földet emberséges áron, nagyon kiderült az arca. $\frac{1}{2}$ 10-től 1-ig voltam nála. Minden pontot megbeszélünk s véglegesen megegyeztem vele. E szerint eladja az állam a kisajátított földeket az eddigi telepeseknek oly térmértékkel, amint azok ma birtokban vannak, illetve a kisajátítás végrehajtásakor birtokban voltak.

Az ideiglenesen birtokba helyezett igényjogosultak ha csak lehetséges, más helyeken elégitendőek ki, a román telepesek pedig feltétlenül máshová telepítendőek. A szabad földekbe azonnal birtokba lépnek, a mások által megműveltekbe 1926 őszén. Ezzel Ötvösd és Keresztes már azonnali végleges érvényes elintézést szerzett. Baj csak Józsefszállással maradt a birtok tekintetében, mert az Zsebelylyel⁶⁵⁶ egy közigazgatású falut képez s így az igényjogosultak össze vannak keverve. A „ha csak lehetséges” az igényjogosultak más helyen való kielégítése szempontjából úgy értendő a gyakorlatban, hogy egy inspektort küldenek ki velem, akinek feladata lesz a Zsebelyi és Józsefszállási igényjogosultakat másfelé kielégíteni, szomszédos szállásiak korábbi birtoka felszabadítható legyen, községek határait is igénybe véve, csak hogy a Józsefszállási határt az igényjogosultakkal s az előző két évben a határ mind haszonbérletbe volt adva, remélhető, hogy vissza lehet szorítani az igényjogosultakat és Józsefszállás birtokát is egészben meg lehet menteni.

A vételár mellett sokat cigánykodtam. Böven hangsúlyoztam, hogy ez az első egyezségi elintézés, ennek morális hatására is tekintettel kell lenni, allegáltam,⁶⁵⁷ hogy mint a párt nemzetközi jellegű ügyeinek referense, ha látom a kormány jóakarátát, úgy a jövőben is minden ügyben, a panasz beadása előtt, a közvetlen tárgyalást fogom véleményezni, sőt ha az árban és feltételekben azt látom, hogy

⁶⁵⁶ románul: Jebel

⁶⁵⁷ (lat.) érvel

Constantinescu miniszterrel tudjuk egymást legjobban megértetni, úgy még a ressortján kívül eső ügyekben is hozzá fogunk fordulni, lévén neki csaknem legnagyobb tekintélye a kormányban. Ezek nagyon tetszettek. Kérte, forduljak csak hozzá minden kisebbségi ügyben és reméli, hogy mindenben meg tudunk egyezni, s nem kell panaszra járnunk, mely úton úgysem érünk semmit. Ezekkel puhígtam és nagyon felengedett.

A vételárat a községbeli igényjogosult hányadig menő területért abban a holdankénti körülbelül 800 lei-ben állapította meg, melyben azt az igényjogosultak kapják. A többlet ára holdanként 4000 lei. Az igényjogosulti hányadig menő terület a birtokba vételtől egy év alatt, a többlet ára további négy éven át fizetendő, kamatmentesen egyenlő részletekben.

Az átírás tényleges birtoklás útján lesz rendezendő, mely úton még külön leaprózom a területeket és külön illeték nélkül közvetlenül fogok nőket, fiúkat, a felek kívánsága szerint, telekkönyvbe juttatni.

Az átírás minden költsége és a vételi illeték a vevőké.

Miután ezzel a megállapodással ajándéknak menő, kényelmesen fizethető vételáron megmenteni sikerült a három község összesen mintegy 3800 hold földjét és körülbelül 300 magyar család existenciáját, mely a megsemmisülés előtt állott, minden az ügyhöz fűződhető egyéb politikai érdeket félre kellett tennem s az egyezséget meg kellett kötnöm.

Ezzel kapcsolatban, mikor minden részletkérdés meg volt állapítva, le kellett nyelnem a kefét, alá kellett írnom egy kérvényt, meg egy táviratot, melyet többször átfogalmaztak, melynek a lényege szó szerint: „teljes mértékben elismerve az említett kisajátítás törvényességét és jogszerűségét, és figyelembe véve, hogy Kormányunk nagylelkűsége révén a telepések és szükségleteik kérdése kielégítő és méltányos megoldásra találtak, - kijelentem, hogy megbízóim érdekeit teljes mértékben kielégítették, és ezennel visszavonom.... stb.” [az eredetiben franciául – M. R.]

Még jön köszönet a *Société des Nations*-nak⁶⁵⁸ „valamint Kormányunknak, amely minden igyekezetével azon van, hogy kedvező megoldást találjon”. [az eredetiben franciául – M. R.]

Akárhogy spekuláltak a mosakodásban, aki olvasni tud, a fenti szövegből meg kell értenie, hogy itt utólag történt valami, minek a jogalap elismerése tulajdonítandó.

Midőn mindezeket Igen Tisztelt Kartárs Úr szíves tudomására hozom, kérem fogadja ez ügyben tanúsított szíves fáradozásáért hálás köszönetemet, tolmácsol-

⁶⁵⁸ (fr.) Népszövetség

ja azt László⁶⁵⁹ barátunknak is és kérem, legyenek róla meggyőződve, hogy tőlem, le a falvak utolsó bakterjéig mindenki tudja, hogy erre az eredményre a panasz nyomása nélkül soha sem jutottunk volna.

Most itt maradok még vagy két napig, míg az ügy elintézését jelentő együttes három szerződés elkészül s azokat átvehetem, meg a rendezéssel kapcsolatos köz-igazgatási intézkedések megtételének megtörténtéről meggyőződöm. Ha mindez meglesz, úgy megyek haza, hogy ott a legsürgősebbeket megtegyem és különösen a telekkönyvi átírás keresztülviteléhez fogjak, mi az agyonzaklatott lelkek megnyugvását fogja végre meghozni.

Mély tisztelettel,

Tornya Gyula s.k.

Ma vettem át a megállapodásunkról szóló szabályszerű okiratot s ezzel minden becsapási lehetőség ki van zárva.

Az ügyről hírlapi közlemények csak az itteni lapok közlései után jöhetnek.

MNL OL K64 19. cs. [res.pol-nincsen]. Gépelt eredeti.

Ismeretlen levele Gajzágó Lászlónak Bukarest, 1926. január 9.

Kedves Barátom (Gajzágó)

Magyary ügyvivő múlt évi november hó 29-én kelt levele kapcsán dr. Tornya Gyula ügyvéd, a torontálkeresztesi telepések képviselője kérelmére mellékelem nevezettnek dr. Lakatos Gyula ügyvédhez címzett levelét, mely azonban, mint előtted ismeretes, a Te tájékoztatásodra szolgál. Dr. Tornya a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége Igazgatóságának címzett szintén csatolt levelét pedig szíveskedjél betekintés után továbbítani.

Szívből üdvözlök igaz barátod [...]

MNL OL K64 19. cs. 19.res.pol. Gépelt eredeti.

---

⁶⁵⁹ Gajzágó László

81.

**Ismeretlen levele Balogh Artúrnak⁶⁶⁰ Kolozsvárra
Párizs, 1926. január 13.**

Tárgy: A földreformmal kapcsolatos sérelmek a Népszövetség előtt

Méltóságos Uram,
Mélyen tisztelt Barátom.

Igen sajnálom, hogy a genfi napok alatt hosszasan nem lehettem Veled együtt. Nekem azonban ismét igen nagy elfoglaltságom volt.

A tudott célra itt küldöm a következőket:

A) alatt a csehszlovákiai német kisebbségi földbirtokosok petícióját a Népszövetséghez, melyet Genfben ígértem volt;

B) és C) alatt két érdekes jogi véleményt a lattoniai földreform tárgyában.

Felhasználtam párizsi tartózkodásomat, hogy Brunet professzorral⁶⁶¹ megbeszéljem az erdélyi földbirtokos minoritás petíciójának kérdését, melyet Veled együtt hármasan óhajtanék elkészíteni. Brunet professzor teljesen ismeri az anyagot és kitűnően érvel.

Fontosság kedvéért a következők összegyűjtésére volna most szükség, avégből hogy a

petíció szövege szerelhető s az idézetek hűen beállíthatók legyenek:

1.) a márășești-i harctéren tett királyi proklamáció szövege, román és francia nyelven;⁶⁶²

2.) a régi Constitúció 19-ik cikkének megváltoztatására vonatkozó parlamenti vita, újság-kommentárok, esetleg más érdekes szövegek, mely változtatás

⁶⁶⁰ Balogh Artur (1866–1951) jogász, a kolozsvári egyetem tanára, 1926–1927-ben Kolozs megye, majd 1928–1937 között Udvarhely megye szenátora.

⁶⁶¹ René Brunet párizsi egyetemi tanár és ügyvéd.

⁶⁶² A márășești csata a román front egyik összecsapása volt 1917. augusztus 6. és szeptember 8. között. A központi hatalmak támadást indítottak a románok kezében lévő moldvai területek elfoglalására, ám a román és az orosz csapatoknak sikerült az offenzívát meghiúsítani. A csatát közvetlenül megelőzően Ferdinánd király kiáltványt intézett a hadsereghez, melyben a hadsereg tagjainak szolgálataikért földet ígért.

a kisajátítást nemcsak *utilité publique*,⁶⁶³ hanem *utilité nationale*⁶⁶⁴ céljaira is megengedi;

3.) a gyulafehérvári határozatnak a földreformra vonatkozó szövege,⁶⁶⁵ francia fordításban is;

4.) chronologikus sorrendben összeállított teljes jegyzéke mindazon *Décret-loi*-knak,⁶⁶⁶ törvényeknek, rendeleteknek, melyek az erdélyi földreformra vonatkozólag kiadattak.

Ami az utóbbit illeti, birtokában vagyok egy a főtörvényeket és rendeleteket francia fordításban tartalmazó kéziratnak. Ennek esetleges kinyomtatását azonban csak akkor kezdeném meg, ha a gyűjtemény teljes lenne.

A segítő társaim által elkészített francia fordítás a román szöveg helyes viszszaadását illetőleg talán még valami ellenőrzésre szorul. Hajlandó volnék a kinyomtatást – ha egyáltalában érdemes – akár Romániában, akár Párizsban eszközölni s esetleges példányokat áruba is bocsátatni.

Légy kedves gondolkozni felette, nincs-e idevonatkozólag valami ideád.

Én néhány nap múlva utazom haza. Akkorra talán fogsz valami *suggestiót*⁶⁶⁷ velem közölni tudni.

Maradtam, Méltóságos Uram, szívélyes üdvözetekkel s mély tisztelettel
aláírás kihúзва

MNL OL K64 19. cs. 27. t. res.pol. Gépelt eredeti.

⁶⁶³ (fr.) itt: közérdek

⁶⁶⁴ (fr.) itt: nemzeti érdek

⁶⁶⁵ Gyulafehérvári határozatok 1/III/5. pontja: „Radikális földbirtokreform. Az összes, különösen a nagybirtokok, össze fognak iratni. Ezen összeírás alapján, eltörölve a hitbizományokat és a szükség mértékében csökkentve a latifundiumokat, lehetővé teendő a földművelőknek, hogy maguknak legalábbis olyan nagyságú birtokot (szántót, legelőt, erdőt) szerezhessenek, amelyet családtagjaikkal együtt megművelhessenek. Ennek az agrárpolitikának a vezérfonala egyfelől a szociális kiegyenlítés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása kell, hogy legyen.” Lásd MIKÓ 1938. 266.

⁶⁶⁶ (fr.) törvényerejű rendelet

⁶⁶⁷ (lat.) benyomás

82.

Külügyminisztériumi jegyzet
Budapest, 1926. január

Tárgy: Az erdélyi magyar kisebbség petíciója a Népszövetséghez a román kormány ellen az agrárreform kérdésében

Az erdélyi magyar kisebbségnek a román agrárreform végrehajtása alkalmával szenvedett sérelmei, mint ismeretes, ez ideig az erre hivatott nemzetközi fórum előtt felvetve nem lettek. E sérelmek súlyosak és gyors orvoslást igényeltek volna ugyan, tekintve az erdélyi magyarság nyomasztó helyzetét, mindazon által e nagy fontosságú kérdés felvetésével célszerűnek látszott a megfelelő alkalomra várni és azt kellően előkészíteni. Ily előkészítő lépésnek volt szánva a román agrárreform kérdés egy részlete, a bánáti és erdélyi magyar telepések ügye. E lépés, mint ismeretes, nem járt a Népszövetség előtt a kívánt eredménnyel. Az egész kérdés komplexumnak felvetését a Népszövetség előtt nem látjuk kívánatosnak tovább halasztani, részint mivel az erdélyi magyarság hallgatása esetleg a sérelmekkel való beleegyezésnek is volna magyarázható, másrészt mivel különben elmulaszthatnánk azoknak a politikai előnyöknek kihasználását, melyek e lépés folytán esetleg előállának különösen, amennyiben az utódállamokhoz való politikai viszonyainknak rendezésére kényszerítetténnék.

E mérlegelésből kiindulva Gajzágó miniszteri tanácsos legutóbbi genfi tartózkodása alatt szóba hozta a Miniszterelnök Úr [Áux]-ja előtt az erdélyi magyarság részéről egy oly petíciónak a Népszövetséghez való benyújtását, mely az egész erdélyi agrárkérdést felölelné. [Áux]-ja e teret magáévá tette és azt megbeszélte a szintén ugyanakkor Genfben tartózkodó Ugron Istvánval. Ugron a magyar párt helyzete szempontjából nem tartotta előnyösnek a lépést és mivel az agrárkérdés nem tartozván a magyar párt programjába, azt csupán a párt kikapcsolásával tartotta lehetségesnek. Vállalta azonban azt, hogy a petíciót benyújtókat meg fogja szervezni.

Ami a petíciónak előkészítését illeti, figyelembe volna veendő, hogy Tornyai és Lakatos ügyvédeknek a telepések ügyében való közreműködése kielégítő eredményekre nem vezetett s így a tervezett új petíciónál oly újabb személyiségek közreműködése volna igénybeveendő, akiktől jobb eredményeket várhatunk. Ezért Gajzágó tanácsos legutóbbi párizsi tartózkodása alatt a kérdést átbeszélte Brunet professzorral, aki a román agrárkérdés alapos ismerője és aki a magyar

állampolgároknak a román agrárreform ellen folyó perekben a döntőbírótság előtt folyó perekben egy szakvélemény kidolgozására lett felkérve. Brunet hajlandó közreműködni, kérdés részleteibe, különösen annak pénzügyi részébe, Brunet-vel szemben még nem bocsátkozott, mivel felhatalmazása erre nem volt.

Gajzágó tanácsos ugyancsak Párisból az A.) alatt csatolt levelet intézte Balogh Arthur ny. egyetemi tanárhoz,⁶⁶⁸ melyben felkéri őt a [...] előkészítése körüli tevékenységre.

A fentiek alapján Gajzágó tanácsos tisztelettel tesz előterjesztést arra vonatkozólag, hogy Brunet és Balogh közreműködését a [...] előkészítésénél igénybevehesse, hogy az utóbbiak a [...] érdekeit annak idején a Népszövetségnél képviseljék és hogy a [...] előreláthatólag nem csekély költségeinek fedezésére már most gondoskodás történjék.

[szélgjegyzet következik] Gajzágó miniszteri tanácsos minderről a Miniszterelnök úr Őexcellenciájának Párizsból való hazatérte óta jelentést tett, aki kilátásba helyezte, hogy a költségek fedezését illetőleg a Külügyminisztérium Őexcellenciájával érintkezni fog.

Egyelőre ad acta.

MNL OL K64 19. cs. 56. res.pol. Gépelt eredeti.

83.

Török Béla jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Stockholm, 1926. január 26.

Tárgy: A svéd tanácsstag magatartása az erdélyi telepések ügyében

A svéd népszövetségi tanácsstag szerepével az erdélyi telepések ügyében már volt alkalmam behatóan foglalkozni.

Vonatkozó jelentésemben a fősúlyt arra helyeztem, hogy lehetőleg hűen adjam vissza mindazt, amit a telepések ügyére vonatkozólag a svéd külügyminisztériumban sikerült bizalmasan megtudnom.

⁶⁶⁸ Balogh Artur. Lásd a 660. lábjegyzetet.

Beszerzett információim nem elégítettek ki teljesen, mert magam is éreztem azt a nagy úrt, amely a „*droit de rachat*”⁶⁶⁹ értelmezését illetőleg a magyar és a svéd jogi felfogás között fennáll. Nálunk a módot, amint a románok a „*droit de rachat*”-tal élni akartak, már egy magában is a minoritási jog legflagránsabb megsértésének tekintik. Ezzel szemben a svéd jogászok véleménye az, hogy az erdélyi telepések szerződéseiben szankcióként kikötött megváltási jog a román kormánynak adott esetben abszolút jogot ad a telepések birtokainak visszavételére.

Elhatároztam ezért, hogy e kérdést az első kínákozó alkalommal Undén külügyminiszter előtt is – természetesen a legóvatosabb formák között – szóba hozom. Ha lehet, igyekszem megtudni, hogy a Népszövetség tanácsa miért nem helyezkedett Romániával szemben is a *Cour Permanente*-től a német telepések ügyéből kifolyólag bekért és a telepésekre nézve kedvező 6-ik *avis consultatif* alapjára.

Ma végre alkalmam nyílt az ügyet Undén előtt szóba hozni. Bár a kérdést igen óvatosan vetettem fel, Undén azzal igyekezett a téma alól kitérni, hogy rámutatott, hogy már maga az a körülmény, hogy velem e dologról beszél, könnyen azt a látszatot kelthetné, hogy Magyarországnak e kérdésben „jogai” volnának. Leszegezni kívánja, hogy ez ügyben csak két felet ismerhet el, egyrészt a Népszövetség tanácsát, másrészt Romániát. Undént megnyugtató, kértem őt, hogy tekintsen tisztán magánszemélynek, ki tőle néhány pontra nézve – ha lehet – felvilágosítást kér. Majd kifejtettem, hogy budapesti tartózkodásom alatt magyar kormánykörökben nyugalanságot tapasztaltam a Tanács szóbanforgó döntése felett. Főleg nagy csalódást okozott, hogy Svédország is, amely a kisebbségek sérelmeit eddig mindig nagylelkűen felkarolta, nem látta szükségét annak, hogy a telepések ügyét a *Cour Permanente* elé vigye. Hálásan venném ezért, ha tudna nekem az ügyre vonatkozólag némi felvilágosítást adni, mely alkalmas volna az otthon táplált aggályok szétosztatására.

Undén erre kifejtette, hogy eredetileg úgy ő, mint a minoritási ügyekkel foglalkozó hármastanács az erdélyi telepések ügyét *Cour Permanente* elé akarta vinni. E szándéktól utóbb a hármastanácsnak el kellett állania. A román népszövetségi megbízott által előterjesztett kontraktusok áttanulmányozása után, valamint a nevezett delegátus és a népszövetségi főtitkárság megbízható szakférfiai által nyújtott felvilágosítások alapján, a hármastanács arra a meggyőződésre jutott, hogy Romániának a telepések szerződésszegései miatt jogában áll a kikötött rendkívüli szigorú szankciókkal élni.

Közbevetésemre, hogy a magyar kormány a szankciókat nem azért kötötte ki, hogy a telepésektől a földeket a legkisebb szerződésszegés esetén elvegye, Undén azzal válaszolt, hogy a szankciók létezését magam sem tagadhatom el.

⁶⁶⁹ (fr.) megváltási jog

Hogy a magyar kormánynak e szankciókkal eredetileg mi célja volt, ez teljesen irreleváns. Tény az, hogy a román kormány, mint a magyar kormány jogutóda, a telepések földjeit az általuk elkövetett szerződésszegések miatt a *droit de rachat* alapján teljes joggal visszaveheti. A hármass tanács ezért a telepésekre nézve előnyösebbnek látta a *Cour Permanente* igénybevételétől eltekinteni, s e helyett a román kormánnyal e rendkívül bonyolult ügyben kompromisszumot keresni.

A tanács szeptemberi határozata a román delegátus által előterjesztett anyagra támaszkodik, s az – ennek dokumentálására, a tanácsi határozathoz csatoltatott.

Mivel beszélgetésünk magánjellegét mindvégig meg akartam óvni, nem tartottam opportunusnak Undén figyelmét felhívni arra, hogy a Tanács az erdélyi telepésekre nézve egzisztenciális kérdésben, azok meghallgatása nélkül s kizárólag a románok által egyoldalúan szolgáltatott adatok alapján döntött.

Megköszönvén információit, csak annak megemlítésére szorítkoztam, hogy tudomásom szerint a *droit de rachat*-ra vonatkozólag a *Cour Permanente* egy analóg esetből kifolyólag már kifejtette jogi véleményét.

Undén erre megjegyezte, hogy az erdélyi és a német telepések ügye között lényeges különbség van, s hogy a hágai állandó nemzetközi bíróság kérdéses jogi véleménye nem alkalmazható az erdélyi telepések esetére.

Nagyméltóságod a fentiekből láthatja, hogy Undén úr fejtegetései is nagyjában ugyanabban a gondolatkörben mozogtak, mint azok a felvilágosítások, amelyeket már előzőleg a külügyminisztérium referenseitől nyertem s amelyekről korábbi jelentésemben beszámoltam. A különbség csak az, hogy Undén úr felvilágosításai az előbbieknél színtelenebbek, s hiányzik belőlük az a melegség, amelyet az egyes referensek szavaiból kiéreztem. Undén egy szóval sem említette előttem, hogy a telepésekért magát exponálta, hogy Titulescu magatartásával nem volt megelégedve, egy szót sem mondott, ami a jövőre nézve bátorításul szolgálhatna.

Ennek dacára semmi okom nincs, hogy az erre vonatkozólag már előzőleg jelentett információim helyességében kételkedjem.

Undén szavaiból minden kétségen felül kitűnik az a megdöbbentő tény, hogy a Tanács határozatát a Titulescu és a Főtitkárság „megbízható szakreferensei” által nyújtott adatok és felvilágosítások alapján hozta.

Hogy Undénnek is kételyei lehettek e felvilágosítások megbízhatósága iránt, kiérezni véltem abból a megjegyzéséből, hogy Titulescu felvilágosításai a tanácsi határozathoz csatoltattak annak dokumentálására, hogy a tanácsi határozat reájuk támaszkodott.

84.

Szászvárosi Református Khun Kollegium Igazgatóságának Szászváros, 1926. január 30-án

Tekintetes Szászvárosi ref. Kun Kollegium Igazgatóságának,⁶⁷⁰

Folyó évi január hó 23-án hozzám érkezett beadványára van szerencsém a t. Igazgatóságot hivatalosan a következőkről értesíteni:

A m. kir. kormány a Jóvátételi Bizottság *Comité des Biens Cédés* nevű albizottságánál a trianoni békeszerződés értelmében Romániának odaitélt területen viszsamaradt magyar állami javak értékéről szóló kimutatásában, annak 250. oldalán a felekezeti középiskolák fenntartói által építkezési célokra felvett és a magyar állam által garantált kölcsönösszegek fejében összesen 15.207.901 papír korona követelést jelentett be a trianoni békeszerződés 191.§-a alapján való jóváírás végett.⁶⁷¹ Ezen 15.207.901 K. összegben a szászvárosi ref. főgymnásium I. kölcsöne fejében 76.995 papírkorona, II. kölcsöne fejében pedig 321.308 papírkorona követelés szerepel. Ez, a román állammal szemben felszámított követelés azonban nem jelenti azt, hogy a magyar állam az illető intézet ingatlanára nézve tulajdonjogot igényelt volna, mert a magyar állam a felekezeti intézeteknek folyósított építkezési segélyek fejében soha az illető iskola, vagy intézet fenntartójával szemben tulajdonjogot nem nyert és ilyet nem is igényelt.

⁶⁷⁰ Vö. 74. sz. irat.

⁶⁷¹ Trianoni békeszerződés, 191. Cikk. „Azok az Államok, amelyekhez a volt Osztrák–Magyar Monarchia területeiből valamely részt csatoltak, vagy amelyek az említett Monarchia feldarabolásából keletkeztek, megszerzik a volt vagy a jelenlegi Magyar Kormányának saját területeiken fekvő összes javait és birtokait. [...] A Jóvátételi Bizottság megállapítja, Magyarország kivételével, a különféle Államok részéről megszerzett javak és birtokok értékét avégből, hogy ezt az értéket a megszerző Állam jóvátételi számlájának terhére, viszont Magyarország jóvátételi számlájának javára írja. Az ilyen módon megszerzett közvagyon értékéből a Jóvátételi Bizottság levon megfelelő összeget azoknak a kiadásoknak fejében, amelyeket tartományok, községek, vagy más önkormányzati helyi hatóságok közvetlenül fordítottak pénzben, telekben vagy anyagban a kérdéses közvagyonra. Ha valamely Állam a jelen cikk értelmében szerez közvagyon, úgy a 186. Cikkben a biztosított adósságra nézve foglalt rendelkezések fenntartásával a jóvátételi számlán Magyarország javára és a megszerző Állam terhére írt összegből le kell vonni a volt Magyar Kormány külön nem biztosított adósságának azt a részét, amelyet a 186. Cikk értelmében a megszerző Állam terhére róttak, s amely a Jóvátételi Bizottság véleménye szerint megfelel az így megszerzett javakra és birtokokra fordított beruházásoknak.” A teljes szöveget többek között lásd: <https://www.magyarokkollegium.hu/pdf/trianon4.pdf> (Letöltés: 2021. március 3.)

Sőt a magyar kormány abból indulva ki, hogy a felekezeti iskoláknak nyújtott kölcsönök tulajdonképpen vissza nem térítendő állami segélyeknek tekintendők, s így ezeket az állami segély fejében fizetett összegeket sem igényelheti vissza, elhatározta, hogy az e címen Romániával szemben bejelentett 15,207.901 K. követelést a maga teljes összegében visszavonja. Ez a visszavonás formálisan meg is történt, abból az alkalmából – amikor a magyar kormány szakértői a magyar kormány összekötőszervével egyetemben a *Comité de Biens Cédés* előtt 1925. évben a levált területeken visszamaradt állami javak XIII. kategóriáját tárgyalták. Ez alkalommal a XIII.kategória magyar szakértői 1925 évi április hó 6-án „*Observations des Experts Hongrois sur l’Evaluation Roumaine des Biens de la Catégorie XIII.*” cím alatt a *Comité des Biens Cédés*hez beadott előterjesztésében a szóbanlévő követelést kifejezetten visszavonták ezekkel a szavakkal: „teljes mértékben lemondunk a 15 207 901 korona összeg visszafizetéséről, amelyet a múlt március 23-i követelésünkben a felekezeti középiskoláknak nyújtott kölcsönök hátralékaként követeltünk”. [az eredetiben franciául – M. R.] Ezen visszavonás folytán a szóbanlévő követelések a XIII. kategóriára vonatkozó végleges reklamációban, amelyet a magyar kormány összekötőszerve 1935. évi április hó 23-án adott át a *Comité des Biens Cédés* elnökének, már nem is szerepelnek.

Fentiek folytán sem a trianoni békeszerződés 191.§-a, sem annak más szakasza alapján nem támasztható tulajdonjogi igény a szászvárosi Kun Kollegium épületére.

MNL OL K64 19. cs. A., ad 16/res-926 Gépelt jegyzet.

85.

A bukaresti magyar követség levele Bukarest, 1926. február 7.

Tárgy: Az OMP és a román kormány közötti tárgyalások

Kedves Barátom!

A Magyar Párt és a román kormány között folyamatban volt tárgyalások megíiusulásáról már táviratban beszámoltam a Külügyminisztériumnak, a min-

den részletre kiterjedő jelentést pedig ezzel a levéllel egyidejűleg a futár viszi Pestre.

Mivel a párt most abba a helyzetbe került, hogy (részben legalább) önálló [...-val] kell a községi választásokban résztvennie, Ugron azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy neki a választási költségekre a legsürgősebben 200.000 (kettőszáz-ezer Leit) bocsássanak rendelkezésére, mert különben, tekintve, hogy a pártkassza üres, még a szükséges nyomtatványokat, falragaszokat stb. sem volna képes beszerezni.

Az idő rövidségére való tekintettel, nem volt módomban előzetes felhatalmazást kérnem és azt hiszem intencióitokhoz képest jártam el, amikor Ugronnak a kért összeget Követségi Társadalmi alapjából előlegeztem.

Tekintve azonban, hogy az alapnak rendeltetése van, arra kérnélek, méltóztatnál intézkedni, hogy a kifizetett összeg a rendelkezési alaphoz folyósíttassék és az nekem megküldessék.

Egyúttal jelentem, hogy Jósika Jankó,⁶⁷² a ki a pártnak egyik választási főembere, a napokban itt járt és azt kérte, eszközölnénk ki a miniszterelnök úrnál, hogy a parlamenti választások céljaira, melyek még a tavasz folyamán fognak megejtetni, – a pártnak egy millió lei bocsájtassék rendelkezésére.

A párt ugyanis kb. 16 kerületben állít jelöltet és ezek között többségben vannak azok, akik a választási költségeket sajátjukból fedezni nem képesek, úgy hogy legalább is a költségek felét kívülről jövő pénzforrásból kell előteremteni. Az összköltségek két millió leire rúgnának, úgy hogy annak felét, vagyis egy millió leit nekünk kellene vállalnunk.

Nagyon lekötelnél, ha ily értelemben kegyes volnál Bethlen grófnak előterjesztést tenni és engem a döntésről a legsürgősebben értesítenél, mivel Jósika a válaszáért legközelebb ismét Bukarestbe jön.

A követségnek jelenleg rengeteg sok a dolga. Vörnlét az évi gazdasági jelentés veszi majdnem teljesen igénybe; Szentirmay⁶⁷³ és Mészáros alig győzik a temérek adminisztrációs konzuli ügy intézését, míg Csáky⁶⁷⁴ a chiffrirozással⁶⁷⁵ van megnyomorítva. Tekintve, hogy így, ami jelen körülmények között fokozottan szükséges volna, munkatársaim a legjobb igyekezet mellett sem képesek társaságba járni és információkat szerezni, nagyon kérnélek, légy kegyes odahatni, hogy a kilátásba helyezett tisztviselők minél előbb jelentkezzenek szolgálatételre.

⁶⁷² Bárá Jósika János (1888–1958) országgyűlési képviselő.

⁶⁷³ Szentirmay Béla követségi tanácsos.

⁶⁷⁴ Csáky István. Lásd a 465. lábjegyzetet.

⁶⁷⁵ (fr.) sürgönyök titkosítása

Tájékoztatásodra bátor vagyok megjegyezni, hogy Magyar⁶⁷⁶ pótlásáról még mindig nem történt gondoskodás és ha Vörnlét is áthelyeztetnék, a fogalmazási karból már két ember hiányoznék.

A segédhivatalban még rosszabbul állok, mivel [Kattauer/Katlauer] és [Kattauerné/Katleuerné] helyett csak egy – bár igyekvő – de nehézségeivel küzdő [díjnoknőt] kaptam. Fenner áthelyezése folytán pedig rajta kívül Bacso Viktóriát is elvesztem, aki előbbivel házasságra lép, úgy, hogy a követségi segédhivatal létszáma négygel csökken és ezzel szemben csak az előbb említett egy női munkaerővel gyarapodik.

Szívélyes üdvözlettel vagyok tisztelő híved.

MNL OL K64 19. cs. 202. res.pol. Kézzel írt eredeti.

86.

Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. február 18.

Tárgy: A hétfalusi⁶⁷⁷ magyar iskola további fenntartására vonatkozó emlékirat

Van szerencsém Nagyméltóságodnak a hétfalusi (Brassó vm) magyar iskola további fentartására vonatkozó emlékiratot, esetleg további intézkedés céljából tisztelettel felterjeszteni azzal, hogy a kérdést a magam részéről is melegen ajánlom Nagyméltóságod magas figyelmébe, és hogy nézetem szerint egyelőre az érdekeltek a kért 300.000 leinél kisebb összeggel is tudnának tovább dolgozni.

Az emlékiratot a hétfalusi származású Dávid Mihály itteni irodaigazgató nyújtotta be.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 108. res Gépelt eredeti.

⁶⁷⁶ Magyar Antal

⁶⁷⁷ Hétfalu a Barcaság délkeleti csücskében, Brassótól keletre fekvő hét csángó település (Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu, Tatrang, Zajzon Pürkerec) összefoglaló neve.

**Dávid Mihály követségi irodaigazgató levele Csáky Istvánnak
Bukarest, 1926. augusztus 25.**

Méltóságos Uram!

Szabadságomról visszatérve, az első futáralkalmat felhasználom, hogy a hosszúfalusi⁶⁷⁸ magyar evangélikus középiskola ügyét ismételten Méltóságod szíves figyelmébe és jóindulatába ajánljam.

Szabadságom alatt személyesen győződtem meg arról, hogy a hétfalusi magyarság középiskolájának megmentése érdekében anyagi erejét ezidő szerint teljesen meghaladó vállalkozásba fogott.

A magyar Kultúrház és a középiskola céljaira kedvezményes áron megvásárolt emeletes épületet – melynek még a vételára sincs teljesen kifizetve – kölcsönvett pénzzel alakíttatja át, hogy a küszöbön levő iskolai év elején a tanítást benne megkezdhesse.

Ha a gondnokság az itteni 29. res. számú felterjesztésben kért 300.000 lei segélyt megkaphatná, az anyagi nehézségek részben elvolnának hárítva s a még ezután szükséges összeget később társadalmi úton is elő lehetne teremteni.

A fentiekre való tekintettel kérem Gróf Urat, méltóztassék odahatni, hogy az iskola ezt a segélyt a lehetőleg minél előbb megkaphassa.

Szíves jóindulatát és pártfogását előre is hálásan köszöni és a molesztálásért bocsánatot kér

Méltóságodnak hálás tisztelője: [...] Mihály követségi irodaigazgató

Pro domo:

A Brassó vármegyei hosszúfalusi állami internátusos polgári fiú és leányiskolát, melyben a magyar uralom alatt a Brassó, Háromszék, Udvarhely és Csík megyei ifjúság nyert megfelelő oktatást, a román kormány 1919-ben átvette és annak új épületeibe állami román fiú és leány gimnáziumot rendezett be.

A mintegy 18.000 lelket számláló hétfalusi magyarság középiskoláját ezzel elveszítette.

A román kormány s különösen Lapedatu Jon⁶⁷⁹ hétfalusi származású jelenlegi kultuszminiszter, aki ismerve a hétfalusi etnikai viszonyokat, jó előre belátta azt, hogy az ottani román ifjúságból az új állami fiú és leány középiskolákat nem né-

⁶⁷⁸ románul: Sălcele

⁶⁷⁹ Nem Ion Lapedatu volt a kultuszminiszter, ő pénzügyminiszter volt. Az apja, Alexandru Lapedatu volt a kultuszminiszter. Lásd az 507. lábjegyzetet.

pesíthetné be, míg ellenben a románul beszélő hétfalusi tanulóifjúság köréből az iskola benépesítésére igen alkalmas anyagot nyerne, s ezzel messzemenő céljait valósíthatná meg. A román kormány tehát arra törekedett, hogy a hétfalusi csángó-magyarságot az állami iskola céljaira megnyerje.

Az állami román középiskola tanári testülete Lapedatu utasítására nagyszabású agitációt fejtett ki ebben az irányban és házról-házra járva különféle ígéretekkel igyekeztek a magyar szülőket az állami iskola céljainak megnyerni.

A hétfalusi magyarság vezetősége látva a komoly veszélyt, élén dr. Pap Endre ügyvéddel, a magyar párt ottani tagozatának elnökével és az evangélikus egyház vezetőségével arra törekedett, hogy a román törekvéseket ellensúlyozandó egy evangélikus fiú- és leány középiskolát állítson fel.

A kettős tagozatú evangélikus fiú és leány középiskolát a magyar lakosság áldozatkészségéből 1920-ban a hosszúfalusi evangélikus egyház tulajdonát képező és tetemes költségekkel átalakított elemi iskola helyiségeiben nyitotta meg.

A beiratkozott növendékek száma már az első évben meghaladta a 150-et, s így az evangélikus egyház vezetősége elérte azt, hogy a román tannyelvű állami középiskolába egyetlen magyar növendék sem iratkozott be.

A román hatóságok látva a magyar evangélikus egyház részéről megnyilvánuló ellenakciót, a magyar felekezeti iskola működését lehetetlenné akarták tenni. A hatóságok részéről kiküldött inspektor eleinte az iskola hiányos felszerelését kifogásolta és az iskola beszüntetését helyezte kilátásba. Az egyház áldozatkészségéből az iskola hiányos felszerelése rövid idő alatt az előírt kívánságoknak megfelelően pótolgatott. Időközben azonban az iskola növendéklétszáma oly mértékben szaporodott, hogy az evangélikus egyház tulajdonát képező átrenovált iskola helyiségei a nagy növendéklétszám befogadására kevésnek bizonyult.

A román hivatalos hatóságok most az iskola befogadóképességét kifogásolták, s az iskola beszüntetését ezen a címen szorgalmazták. A vezetőségnek tehát új iskolaépületről kellett gondoskodnia, s e célra a múlt év folyamán megvásárolta Köpe Mihály hosszúfalusi földbirtokostól a község főutcájában levő emeletes házát, melyben csekély átalakítással elhelyezhető az evangélikus fiú és leány középiskola, s a fennmaradó helyiségekben a magyar kultúregylet nyerne elhelyezést.

Ez épületet a tulajdonos a múlt év folyamán egy román ipari vállalatnak adta el 700.000 lei értékben, mielőtt azonban az eladás perfektálva⁶⁸⁰ lett volna, dr. Pap Imre evangélikus egyházkerületi főgondnok közbelépésére és rábeszélésére az eladó hajlandónak nyilatkozott arra, hogy az épületet 500.000 lei értékben

⁶⁸⁰ végrehajt

a magyar evangélikus középiskola céljaira adja el oly feltétellel, hogy az eladási árban mutatkozó 200.000 lei különbözet az eladó nevére alapítvány címén jegyeztessék fel.

Az adás-vételi feltételeket szabályozó szerződés megkötése után a vételárnak társadalmi úton leendő összegyűjtésére új és lelkes akció indult meg, melynek eredményeként eddig mintegy 200.000 lei gyűlt össze.

Tekintve az erdélyi magyarság jelenlegi mostoha helyzetét, és az erdélyi magyar iskolák fenntartásának mindenhol egyformán mutatkozó anyagi nehézségeit, az etnikailag elszigetelten élő Brassó megyei magyar csángó evangélikusok kizárólag csak a maguk körében gyűjthették össze a fentemlített összeget. Ez a határőrvidéki településű csángó-magyarság, mely elszigeteltsége dacára is oly hosszú időn át megőrizte a magyar érzéseit, s amely az 1916. évi román inváziót⁶⁸¹ követő menekülés alkalmával anyagilag oly sokat szenvedett, a magyar tannyelvű középiskola fenntartására hozott eddigi áldozataival teljesítőképességének legvégső határáig ment el.

A román uralom alatt nehéz gazdasági viszonyok közé jutott és a román hatóságok részéről mostohán kezelt hétfalusi magyarság az iskola vételárából hiányzó 300.000 leit és annak átalakításához szükséges összeget már a legnagyobb önmegtagadás mellett sem volna képes a maga erejéből összeadni.

Az iskola megmentése és fenntartása körül eddig kifejtett és várakozást meghaladó áldozatkészsége annak tudható be, hogy a csángóság és annak vezetői belátják, hogy a román tannyelvű állami iskola seholsem fenyegeti oly nagy veszéllyel a magyar érdekeket, mint éppen azon a vidéken, ahol a magyarság 90 százaléka beszéli a román nyelvet és ahol a román hatóságok nem a más vidéken meghonosított erőszakkal, hanem különböző ígéretekkel igyekeznek a magyarságot a román középiskolába leendő beiratkozásra rábírni.

MNL OL K64 19. cs. 428 res.pol. Kézzel írt eredeti.

---

⁶⁸¹ Utalás arra, amikor a román csapatok az 1916. augusztusi bukaresti szerződés értelmében bevonultak Erdélybe és támadást intéztek az Osztrák–Magyar Monarchia ellen.

87.

**Tornya Gyula dr. ügyvéd levele Ugron Istvánhoz
Ciacova,⁶⁸² 1926. február 20.**

Tárgy: Tornya–Constantinescu megbeszélése a telepesek ügyéről

Kegyelmes Uram!

Bukarestben a számottevő emberek közül csak Constantinescu miniszterrel⁶⁸³ tudtam beszélni, kitől igyekeztem is a kíváncsú felvilágosításokat megszerezni, de nem tudhattam meg semmit sem tőle, azt mondotta, hogy a tárgyalásokba nem folyt be, azok részleteit illetően tájékozatlan, hanem Constantinescu Tancredhez utasított,⁶⁸⁴ mint olyanhoz, ki tudomása szerint a magyar kisebbség vezetőségével folytatott tárgyalások állásáról legjobban van tájékozva. C. Tancredhez nem mentem el, mert az adott helyzetben gyengeség[nek] és felkínálkozásnak lehetett volna eljárásomat magyarázni.

Constantinescu miniszternek azonban nem mulasztottam el hangsúlyozni, hogy a magyarság számbelileg szegény ugyan, de épp ezért nem engedi meg magának azt a luxust, mit a románság megtesz, hogy több pártra szakadozzék. A csekély számú, de egységes magyarságban őszinte elbánás esetén a kormány mindig biztos támaszt találna, mert az országos jellegű ügyekbe a magyarság nem kívánna befolyni, az országos politikát illetően a magyar képviselők a kormányt támogathatnák s a magyarságnak a saját kisebbségi követeléseit volnának azok, melyek megtagadása esetén a kormánnyal szembe kerülne, amennyiben méltányos teljesítésre nem találnának.

Ennyi volt, mit az általános politikáról beszéltünk, s ő azzal a frázissal intézett el, hogy nem kívánnak tőlünk mást, mint hogy loyális állampolgárok legyünk.

Engem Józsefszállás, Torontálkeresztes és Ötvös vallásalapítványi telepes községek ügye kényszerített ezúttal harmadszor hozzá.⁶⁸⁵ Tudvalevőleg, hogy e 3 község ügyében a panasz visszavonása ellenében igen előnyös megállapodást sikerült létesítenem, mely szerint amennyiben az igényjogosultakat egyébként

⁶⁸² Csákova, város a Bánátban, Temes megyében.

⁶⁸³ Alexandru Constantinescu. Lásd az 511. lábjegyzetet.

⁶⁸⁴ Tancred Constantinescu (1878–1951) kereskedelmi miniszter 1923–1926 között.

⁶⁸⁵ Vö. 80. sz. irat.

is ki lehet elégíteni, eladja az állam méltányos árban és kedvező részletfizetés mellett a földeket és birtokban maradnak, mint előzően voltak. A feltételeknek aláhúzással jelölt része nagyon kényes pont volt és aggodalmaim voltak, hogy ebből még becsapás is jöhet ki. A helyszínre küldött inspectorok azonban megfelelő utasításokkal jöttek ki, a 300 kilométerről ide hozott román telepeseket elvitték másfelé, az igényjogosultakat a saját községük határán kívülre is kilökték s az egész eljárás folyamán legkomolyabban azt a célt követték, hogy minden áron meg lehessen a magyarokat addigi birtokaikban hagyni. Most, hogy a jelentések beérkeztek, a végleges szerződések megkötésére kellett a miniszteri felhatalmazást kisürgetni. Igen jól végeztem, s jövő héten már aláírásra kerülnek a szerződések, az utasítás megy a hivatalos apparatus útján, hogy bocsássák be az embereket a szabad földekbe s a legelő 4000 lei holdankénti vételárát is lealkudtam az igényjogosulti árra, mi a 2 községnek 2 ½ millió nem remélt megtakarítást jelent. Szóval annyira rendbe hoztam az ügyet, hogy a hivatalos apparatust megelőzve az esedékes munkákra való tekintettel a saját szakállamra táviratilag beleeresztettem az embereket a földjeikbe, mit nem kell kétszer mondanom nekik.

Mikor mindezzel meg voltam, alapos meglepetést süttött el. Ügyszólván átmenet nélkül kérdezte, hogy ismerék-e egy Bruné (lehet Brunét is) lévén francia név, nevű urat?⁶⁸⁶ Azt feleltem, hogy e nevet most hallom először. Kérdeztem, hogy ki az? Azt mondotta, cannes-i egyetemi tanár. Még mindig nem tudtam róla. Erre azt mondotta, hogy Petrescu-Comnen⁶⁸⁷ panaszkodik a miatt, hogy ez a Bruné cannes-i tanár a Népszövetségnél az 1886 utáni telepések ügyében eljár s mint az én meghatalmazottam lépett fel. Mondottam, hogy miután az 1885 utáni telepeseket a szeptemberi népszövetségi határozat után nem tudtam egységes állásfoglalásra bírni, hogy a 700.00 frank ez idő szerinti felvételét megtagadják, abban maradt a tervbe vett újrafelvételi kérelem és azóta magam sem jártam az ügynek utána és senki másnak nem is adtam megbízást arra, hogy az ügyben nevemben eljárjon.

Ezek után utalt arra a Dr. Balázs úrnak írt és Excellenciáddal közölt részletes levelemben leírt beszélgetésünkre, hogy minden panasszal előbb hozzá fordulok, mielőtt azzal kint lépnék fel és hogy nagyon rossz néven vette volna tőlem, hogy addig, míg éppen a 3 község ügyében tőle minden képzelhető kedvezményt megkapok, ugyanakkor a háta mögött közvetve kellemetlenkedjem. Örült neki, hogy kívül állok az ügyön és felkért, hogy azonnal írjak egy beadványt a Népszövetséghez, melyben jelentsem, hogy senkinek meghatalmazást nem adtam arra, hogy ez ügyben a döntés megtörténte után nevemben eljárjon. Azt is kívánta,

⁶⁸⁶ René Brunet. Lásd a 661. lábjegyzetet. Vö. 80. sz. irat.

⁶⁸⁷ Lásd a 642. lábjegyzetet.

hogy írjam, hogy ez ügyet végérvényesen befejezettnek tekintem, de az utóbbi-ba nem mentem bele, mert semmi joglemondást nem tehetek, azonban egy oly beadvány aláírása elől nem térhettem ki, hogy senkinek nem adtam megbízást arra, hogy a határozat után nevemben a Népszövetségnél eljárjon. Ily beadványt tényleg alá is írtam, mert tényleg fogalmam sincs, hogy ki is az a Bruné úr és hogy mit tett az ügyben.

Ez a beadvány természetesen nem érinti a telepéseknek azt a vélt jogát, hogy ők közvetlenül másnak megbízást adjanak, mert azzal, hogy én nem adtam másnak meghatalmazást, az ő joguk csorbát nem szenved. Lényegileg azonban kilátástalannak tartom az ügyet, hisz még szeptemberben látni való volt, hogy örülnek a Népszövetségnél, hogy lerázták az ügyet és eszükben sincs arra visszatérni. Azóta a helyzet még kilátástalanabbá vált azáltal, hogy a decemberi ülészakban a Népszövetség a 700 ezer franc felosztási módozataira nézve is határozott, mely határozatnak a *Revue mensuel*-ből fordított szövegét mellékelem.

Még annyit, hogy a 3 község ügyében még nem adható ki *communiqué*.⁶⁸⁸ Ha az ügy visszavonhatatlanul készen lesz, hogy majd csak a tkvi átírás lesz hátra, úgy a nyilvánosság előtt a községek ügyének eredményes elintézését a párt sikerként fogjuk beállítani.

Mély tisztelettel készséges híve: [aláírás hiányzik – M. R.]

MNL OL K64 19. cs. [res.pol-nincsen]. Gépelt másolat.

⁶⁸⁸ (fr.) hivatalos közlemény

88.

**Hans Freytag⁶⁸⁹ jelentése a német Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1926. március 17.**

Tárgy: Magyar–német együttműködés a választásokon

Az utóbbi évek során a magyar miniszterelnök azzal a biztatással fordult a budapesti kollégámhoz,⁶⁹⁰ az itteni magyar követ⁶⁹¹ pedig hozzám, hogy a német kisebbségnek szorosabban kellene együttműködnie a magyarokkal Romániában. Ehhez kapcsolódóan mindig utalnak arra, hogy az együttműködés a magyarországi német kisebbség javára válhatna.⁶⁹²

A mellékletben van szerencsém a román parlament Német Pártja elnökének feljegyzését benyújtani, amit arról készített, miként alakultak a német és a magyar kisebbség közötti kapcsolatok az elmúlt évek során. Ebből teljesen világosan kiderül, hogy német részről az együttműködés kérdését óvatosan és megfontoltan, de fölöttébb céltudatosan kezelték, miközben a magyarok viszonyulása igen ingadozó és kevésbé megbízható volt.

A legkészségesebben bízom önökre, hogy e feljegyzésről értesítsék a budapesti követséget, ám nyomatékosan kérem, hogy azt szigorúan bizalmasként kezeljék.

Aláírás: Freytag

⁶⁸⁹ Hans Freytag (1869–1954) bukaresti német követ volt 1921 és 1926 között. Az 1918–1919-es forradalmak idején Budapesten volt konzul. Lásd KEIPERT 2000. 609.

⁶⁹⁰ Az akkori német követ Budapesten Johannes von Welczek (1878–1972) volt.

⁶⁹¹ Báró Villani Frigyes 1925. június 14-től 1928. október 5-ig a bukaresti magyar követség vezetője. Lásd IRATOK 1994. 433.

⁶⁹² A magyar politika éppen ezen érvét fordítja majd 1930-ban Bleyer Jakab a magyar kormány ellen, amikor azt mondja Bethlennek, hogy majd akkor vállal közvetítő szerepet az utódállamokban lévő németeknél, ha a magyar kormány teljesíti a magyarországi németek követeléseit. Lásd TILKOVSKY 1997. 67.

Hans Otto Roth:⁶⁹³ Kapcsolataink a magyarokkal 1926. március 15.

A szász nép önkéntes csatlakozása Romániához, amely 1919. január 8-án következett be,⁶⁹⁴ a magyarokkal való kapcsolatunkat először egészen fagypontra hűtötte. Csak a trianoni szerződés aláírása, és az úgynevezett „Magyar Szövetség” megalapítása után kezdték a magyarok a Romániához való csatlakozásunkat némileg józanabban és reálpolitikusabban szemlélni. Az 1918 őszén a bánáti svábok körében elinduló német mozgalom érzelmileg szintén mélyen érintette a magyarokat. Az erdélyi szászok ebben – a magyarok nézete szerint – a lelkiismeretlen hittérítő szerepét játszották. Csak fokozatosan győződtek meg róla, hogy a bánáti nemzeti mozgalom egy csodálatos fordulat révén felébresztett népi öntudatból nőtt ki, és nem politikai ármánykodások műve volt. Így aztán a „Magyar Szövetség”⁶⁹⁵ vezetősége 1921 őszén – valójában közvetlenül és minden átmenet nélkül – rászánta magát, hogy közös politikai eljárásokra tegyen javaslatot a mi pártunknak. A javaslatot egy nekem címzett levélben Jósika Sámuel báró⁶⁹⁶ közvetítette, aki régebben több éven át volt a magyar főrendiház elnöke. A javaslat további konkrétumot természetesen nem tartalmazott. De túl hirtelen érkezett, és az általános fejlemények szerint is túl korán ahhoz, hogy pozitív eredményhez vezessen. Mindamellett a későbbi, sokrétűen alakuló kapcsolatok bevezetését jelenti. A válaszom barátságos volt és előzékeny, de arra is figyelmeztetett, hogy az összefogás egyelőre csak igen korlátozott mértékben lehetséges, és formailag is óvatosan kell kialakítani.⁶⁹⁷ Az 1922-es év, amelyben a most végéhez érkező parlament megválasztása történt, a magyarokat még mindig passzivitásban és teljes elszigeteltségben érte. A fordulatot csak 1923 hozta el. A gyakorlati politika szüksége idézte elő. Elővették az iskola ügyét. 1923 őszén Angelescu⁶⁹⁸ kihirdette hírhedt 100.088. és 100.090 számú

⁶⁹³ Hans Otto Roth (1890–1953) jogász, politikus, 1919–1938 között parlamenti képviselő, a romániai Német Párt elnöke, frakcióvezetője. Róla szóló monográfia: POPA 2013. Életrajzát lásd még SCHWOB 1981. 57–58.

⁶⁹⁴ A medgyesi ülésen az erdélyi Szász Nemzeti Tanács elismerte Erdély egyesülését Romániával. Az ülésen a fő szónok Hans Otto Roth volt. Bővebben lásd SZÁSZ 1986. 1721.

⁶⁹⁵ 1921. január 9-én alakult meg a Magyar Szövetség kolozsvári tagozata, de csak 1922. augusztus 6-án tartotta meg az alakuló nagygyűlést. A Szövetséget ez év októberében be is tiltották. Lásd IRATOK 2003. 24.

⁶⁹⁶ Lásd a 80. lábjegyzetet.

⁶⁹⁷ Erről a magyar kezdeményezésről olvashatunk Hory András bukaresti magyar ügyvivő Bánffy Miklós külügyminiszternek írt jelentéséből 1922. január 18-án, melyben ismerteti Hans Otto Roth nyilatkozatát a szász–magyar kooperáció nehézségeiről. Lásd MNL OL K63 230. cs. 27/4. t. 454/1922 410. f.

⁶⁹⁸ Constantin Angelescu. Lásd az 510. lábjegyzetet.

iskolai rendeleteit,⁶⁹⁹ amelyek ellen a kisebbségek szenvedélyesen tiltakoztak. Szeptember és október ezen mozgalmas napjain találta meg a hozzánk vezető utat a két püspök, Majláth gróf és Nagy. Mi a liberálisokkal választási paktumot kötötünk, ők kegyvesztettek, szinte törvényen kívüliek voltak. Először akkor láttam bele igazán a magyarok megosztottságába. Nagy, a református püspök például elpanaszolta nekem, hogy gróf Majláth püspök megtagadja számára, hogy belenézessen a katolikus egyház Angelescu iskolai rendeletei ellen szóló panaszbeadványába. Nem sokkal később vált ismeretessé, hogy Majláth a többi magyar egyház által szenvedélyesen támadott iskolai rendelkezések nagy részét elfogadta, és a saját iskoláiban már be is vezette. Ezzel természetesen a többi magyar egyház ellenállása is megtört. Mi, szászok az Angelescu-féle iskolai rendeletek ellen 1925. december 31-ig, vagyis az új magánoktatási törvény⁷⁰⁰ életbe lépésének napjáig passzív ellenállással küzdöttünk, sikeresen. 1923–24 telén a magyarok belátták, hogy kénytelenek feladni az általános politikai passzivitásukat, és igyekezniük kell a román politikához csatlakozni. Sajnos éppen akkoriban híján voltak az egységes vezetésnek.⁷⁰¹ Jósika Sámuel báró meghalt, és Ugron István csak ideiglenes megbízással vezette az ügyeket. 1924 teljes éve a vezetés körüli harcokról szólt. Egyik táborban a konzervatívok álltak, többségében nemesek és régi hivatalnokok, a másikon pedig az úgynevezett demokraták, Károlyi és Jászi Oszkár egykori hívei.⁷⁰² A konzervatívok sajtóorgánuma a Kolozsváron⁷⁰³ megjelenő *Ellenzék* című újság volt, a demokratáké a *Keleti Újság*. A szász értelemben vett aktív kisebbségpoliti-

⁶⁹⁹ A 100.088/923. és a 100.090/923 rendeletek tulajdonképpen előkészítői voltak az 1925-ös magánoktatási törvénynek. E két rendelet a kisebbségi elemi és középiskolában is előírta, hogy románul kell tanítani Románia földrajzát, történelmét és alkotmánytanát, és a román nyelvet már az elemi iskola első két osztályában is oktatni kell.

⁷⁰⁰ Legea asupra învățământului particular [Magánoktatási törvény] *Monitorul Oficial*, 283. sz. 1925. december 22. A teljes szöveget lásd még: <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=113> (Letöltés: 2017. július 20.)

⁷⁰¹ Az erdélyi magyar politikai elit valóban megosztott volt a tekintetben is, hogy hogyan viszonyuljanak a román pártokhoz. Az úgynevezett „renegátok” a liberális párt jelöltjeiként indultak magyarul lakta településeken. A liberálisokkal kötendő szövetség híve volt az OMP-n belül Bernády György. Sándor József OMP-s képviselő és Kós Károly is a Iuliu Maniu vezette Erdélyi Nemzeti Pártban, majd a Parasztpártban vélt szövetségest találni. Az Averescu Néppártjával kötött szövetség bizonyult a legkomolyabbnak, melyben Gyárfás Elemérnek volt lényeges szerepe. Minderről lásd BÁRDI 2013. 422–423.

⁷⁰² Jászi Oszkár (1875–1957) a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere. Ez a mondat világosan mutat rá arra, hogy bár az erdélyi magyar politika erőteljes budapesti befolyás alatt állt, ám annak akkora ereje mégsem volt, hogy a regnáló magyarországi politikai gondolkodás adaptálódjon Erdélyben. Károlyi és Jászi ekkor már rég emigrációban éltek, az egykor velük rokonszenvezők szemében pedig bűnbakoknak számítottak Trianonért.

⁷⁰³ románul: Cluj Napoca.

kára való áttérést különösen a demokraták és sajtójuk, a *Keleti Újság* követelte. 1923–24 telén Tătărescu⁷⁰⁴ kibékülési kísérlete a magyarokkal követelőző magatartása miatt mondott csődöt. Nem kevesebbet követelt, mint a „gróf” azonnal eltávolítását a magyar párt éléről.⁷⁰⁵ Korbáccsal, a magyar „irredenták” ismételten fenyegető büntetésével természetesen semmire sem jutott. Ezért a magyar párt vezető emberei – nem minden párttag tudomásával – 1924 júniusában Averescu⁷⁰⁶ tábornokkal megkötötték az úgynevezett csucsai paktumot.⁷⁰⁷ Ez Averescu bizonyos biztosítékai alapján történt, miszerint még azon év őszén a liberálisok örökébe lép. A csucsai megállapodások számunkra legérdekesebb rendeltetése leginkább abban áll, hogy habár a magyar párt mint olyan megmaradni hivatott Erdélyben, a megválasztott magyar képviselők és szenátorok viszont csatlakoznak az Averescu-párt parlamenti frakciójához, és a kormány minden törvényét köteleességszerűen megszavazzák. Így tehát a magyarok egyesével is beleugrottak az opportunizmuspolitikába, és a politikai passzivitásból való átmenetet a kormány szolgálalkú engedelmességéhez egyetlen ugrással teljesítették. Ám a romániai népi kisebbségek politikája természeténél fogva soha nem mehet ennyire messzire. A magyarok elharmarkodott lépése csak a kisebbségpolitikában való gyakorlatlanságukat és mindekelőtt a képzett vezetés hiányát bizonyítja. Averescu 1924 őszén nem került kormányra. Ehelyett Angelescu kibocsátotta a magánoktatási törvénytervezetet. A magyaroknak tehát *nolente volente*⁷⁰⁸ Bukarestben már megint kapcsolatokat kell teremtenie. Elsősorban a kisebbségpolitikában tapasztalható, 1923 őszén nyilvánvalóvá vált meghasonlottság volt elviselhetetlen – valójában még számunkra is. Mindeközben a brassói pártkongresszuson Bernády György⁷⁰⁹ jelölésének megszavazása után a magyar párt tényleges elnökévé Ugront választották. Így jött létre 1925 februárjában egy német–magyar tanácskozás, amelyet a bukaresti né-

⁷⁰⁴ Gheorghe Tătărescu. Lásd a 416. lábjegyzetet.

⁷⁰⁵ Tătărescu miniszter a magyar politikáról. *Keleti Újság*, 1924. április 13. 3. Az OMP erre határozatban válaszolt és elutasította Tătărescu vádjait. Lásd OMP 2003. I/8. sz. irat Jegyzőkönyv a Magyar Párt Intézőbizottságának Kolozsvárt 1924. április hó 14-én délelőtti és délutáni tartott rendkívüli gyűléséről. 45–50.

⁷⁰⁶ Alexandru Averescu (1859–1938) tábornok, a Néppárt vezetője, három ízben is miniszterelnök: 1918. január–március, 1920–1921, 1926–1927.

⁷⁰⁷ A csucsai paktumhoz lásd a 403. lábjegyzetet. Hans Otto Roth a paktum megkötésének időpontját tévesen írta. A paktumot 1923. október 31-én ratifikálták Bukarestben. A paktumról többek között lásd BÁRDI 2013. 114–128.

⁷⁰⁸ (lat.) akár tetszik, akár nem; akarva-akaratlan

⁷⁰⁹ Bernády György (1864–1938) az OMP vezető politikusa, de 1930-ban kivált a pártból és megalakította a Polgári és Demokratikus Blokkot. Marosvásárhely polgármestere 1900–1912 és 1926–1929 között.

met képviselőházban, és amelyen magyar részről Nagy püspök, Bernády és Sándor képviselők,⁷¹⁰ Fülöp szenátor⁷¹¹ és a magyar katolikus és unitárius egyház képviselői vettek részt. A mi részünkről rajtam kívül Teutsch püspök,⁷¹² Schullerus⁷¹³ és Polony⁷¹⁴ szenátorok, valamint Kräuter,⁷¹⁵ Fritz Connert,⁷¹⁶ Arthur Connerth⁷¹⁷ és Hedrich⁷¹⁸ képviselők voltak jelen. Nagy püspök impulzívan, amilyenek a magyarok, azonnal egy kisebbségi tömb megteremtésére tett javaslatot. Én magam ezt elutasítottam, és óvatos kezdést javasoltam, valamint azt, hogy előbb a magyarok soraiban tegyünk rendet. Gyakorlatilag azt javasoltam, nevezzünk ki előbb „összekötő tiszteket”, és a terepet csak fokozatosan készítsük elő. Ez is lett végül egyhangúlag eldöntve. A pártom megbízásából átvettem a német „összekötő tisz” szerepét. A magyar „összekötő tisz” kinevezése 4 hónapig váratott magára. A köztes időben a tárgyalások szüneteltek.⁷¹⁹ Ez idő alatt a magyarok Genfhez fordultak,⁷²⁰ amint az később kiderült, említésre méltó eredmény nélkül. Nagy püspök és Sándor képviselő tárgyalása azonban Bukarestben Angelescuval veszekedésig fajult, ami erősen provokációs politizálásnak tűnt. Júniusban végül Sándor képviselő nekem az Ugron úr által kinevezett magyar „összekötő tisztként” mutatkozott be. Ennél alkalmatlanabb választást nem is hozhattak volna. Sándor képviselő a legindiszkrétebb és legfegyelmetlenebb politikusa Erdélyben a magyaroknak. Ugron mindenesetre Gyárfás Elemér révén közölte velem, hogy saját betegeskedése miatt csupán Bernády és Sándor között választhatott, Bernády azonban, aki az ő legkeményebb személyes ellenfele, erre a küldetésre egyáltalán nem jöhet szóba. Sándor

⁷¹⁰ Sándor József. Lásd a 79. lábjegyzetet.

⁷¹¹ Fülöp Béla az 1922-es választásokon Temesvárról került a szenátusba.

⁷¹² Friedrich Teutsch (1852–1933) erdélyi szász evangélikus püspök, a Német Párt vezetőségi tagja.

⁷¹³ Adolf Schullerus (1864–1928) az 1919 novemberében létrehozott Német-Szász Néptanács egyik vezetője Rudolf Brandsch mellett. 1919–1926 között bukaresti szenátor.

⁷¹⁴ Arthur Polony az 1926-os választásokon Brassó megyéből került be a szenátusba.

⁷¹⁵ Franz Kräuter (1885–1969) bánáti szász politikus, 1920 óta a román parlament tagja.

⁷¹⁶ Fritz Connert a Német Párt vezetőségi tagja.

⁷¹⁷ Helyesen: Arthur Konnerth, a Német Párt vezetőségi tagja.

⁷¹⁸ Hans Hedrich a Német Párt vezetőségi tagja.

⁷¹⁹ Közben, 1925. március 7-én az OMP elnökségi ülésén abban született megegyezés, hogy a szász parlamenti képviselőkkel való megbeszélésen a pártot az elnök képviseli, akadályoztatása esetén az alelnök, aki a parlamentnek is tagja. Lásd OMP 2003, II/1. számú irat 219–220. A május 13-i ülés jegyzőkönyve szerint az OMP különösen iskolakérdésben a szász parlamenti képviselőkkel szoros kapcsolatot tart fenn, és a párt elnöke bejelentette, hogy a magánoktatási törvénnyel kapcsolatban kívánatos lenne a szászokkal együtt a Népszövetséghez fordulni. Sándor József képviselő azonban óvatosságra intett, melyet Hans Otto Roth az iskolai ankét alkalmával tanúsított nem megfelelő magatartásával indokolt. Lásd OMP 2003, II/3. számú irat, 222–223.

⁷²⁰ 1925. május 6-án az erdélyi magyar püspökök, Majláth Gusztáv, Nagy Károly és Ferencz József a Népszövetséghez fordultak a magánoktatási törvény miatt. Lásd Míró 1941. 52.

megbízatása a februári döntések véghezvitelét természetesen lehetetlenné tette. A kinevezés azonban számomra önmagában új bizonyítéka annak, hogy a magyar párt mennyire nélkülözi még mindig az egységes vezetést és a világos célkitűzést. 1925 nyarán aztán a kapcsolataink teljesen nyugvópontra jutottak. Szeptemberben én ragadtam magamhoz a kezdeményezést. A közvetlen indítók erre a községi választások közeledése volt. A németek és a magyarok érdekközössége sokkal sorsdöntőbb volt a városok és megyék helyi politikájában, mint az általános országos politikában. Ha kitérünk a helyi politikában az összefogás elől, akkor közös ellenfeleink malmára hajtjuk a vizet. Világosabban szólok: Brassóban⁷²¹ a németek a választók 33%-át, a magyarok a 32%-át, a románok pedig a 34%-át teszik ki. Ha a németek és a magyarok nem együtt indulnak, akkor a város vezetése a románokhoz kerül. Ugyanezek a viszonyok Szászrégenben⁷²² és Erzsébetvárosban.⁷²³ Még sokkal feltűnőbbek a dolgok Segesvár,⁷²⁴ Medgyes⁷²⁵ és Beszterce⁷²⁶ városokban. Ott a németek az összes választók 44%-át teszik ki. 8–11%-uk magyar, a többi román. Hasonló segítséget a magyaroknak mi például Aradon és Nagyenyeden⁷²⁷ nyújthatnánk. Ezek lennének a tisztán anyagi-politikai érdekek, amik engem szeptemberben Kolozsvárra vezettek. Fejlődéspolitikai értelemben ez idő alatt sok minden egyéb is történt. A magyar párt egyelőre a csucsai paktum révén – amit amúgy bárhogy is ítélünk meg – még a románok számára is tárgyalásképesévé vált.⁷²⁸ Ez csak fokozódott, amikor a liberálisok 1925 augusztusában a mezőgazdasági kamarai választások alkalmából egy egész sor megyében választási szövetségeket kötöttek a magyarokkal. Amikor szeptemberben Kolozsvárra érkeztem, a liberálisok, sőt maga a Nemzeti Párt is már ajánlatot tett a magyaroknak a községi választásokra. Így aztán a magyaroknak tervezett indítványaimmal kitűnő társaságban találtam magam. Eljött a kisebbségi együttműködés ideje.⁷²⁹ Kolozsváron Ugronnal

⁷²¹ ma: Braşov

⁷²² akkoriban: Reghinul Săsesc, ma: Reghin

⁷²³ ma: Dumbrăveni

⁷²⁴ ma: Sighişoara

⁷²⁵ ma: Mediaş

⁷²⁶ ma: Bistriţa

⁷²⁷ ma: Aiud

⁷²⁸ A közigazgatási választásokra készülve merült fel magyar részről, hogy a csucsai paktumot revízió alá kell venni és újra kell tárgyalni Averescuval. Lásd OMP 2003, II/7. számú irat 232. Az OMP elnöki tanácsának 1925. október 31-i ülése is erőteljesen tükrözi a vezetők között azt a megosztottságot, amiről Hans Otto Roth a fentebbiekben is írt. Lásd OMP 2003, II/9. számú irat 236.

⁷²⁹ Roth megérzései nem voltak alaptalanok. Az OMP elnöki tanácsának 1925. október 31-i jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy a szász ajánlattal kiemelten akartak foglalkozni. Lásd OMP 2003, II/9. számú irat 236. és 240–241.

és Gyárfással találkoztam, és a két úrnak formálisan felajánlottam, hogy most már elviekben is nyilatkozhatunk a községi választásokon való összefogásunkról, és azzal együtt kötelezzük magunkat, hogy abban az esetben, ha román párttal folytatunk tárgyalásokat, egymással azonnal kapcsolatba lépünk. A javaslatomat örömmel fogadták, én pedig az abszolút bizonyosság érzésével hagytam el Kolozsvárt. A megállapodásokat az elkövetkező hónapok során levél útján még többször megerősítettük. Én a magam részéről még kifejeztem azt a kívánságom, hogy a községi választások kiírása után újra vegyünk fel egymással a személyes kapcsolatot. A magyar sajtó azonban – anélkül, hogy talán indiszkrét célzásokat tett volna a közöttünk és a magyar párt között történt tárgyalásokkal kapcsolatban – egészen 1926 januárjáig az egységes kisebbségi listák álláspontját képviselte. A községi választások kiírása előtt két nappal képviselőtársam, Fritz Connert Kolozsvárra utazott a Magyar Mezőgazdasági Szövetség (Magyar Gazdaszövetség) báljára. Pártunk megbízásából felkereste Ugront, és a megállapodásunkat újra megerősítette. Bethlen György gróf, a magyar párt alelnöke is újfent kifejtette véleményét Connertnek, miszerint a községi választásokon feltétlenül össze kell fognunk. Közvetlenül a választások kiírása után, február 26-án táviratot küldtem Ugronnak, és megkértem, hogy ő maga vagy meghatalmazottja a lehető leghamarabb lépjen velünk kapcsolatba Bukarestben. Péntek estig nem kaptam választ. Amint azt később megtudtam, a válasz késedelmének pusztán technikai lassúság volt az oka. Mindezenre én magam péntek este a svábokkal tartott politikamentes tanácskozássra utaztam Temesvárra,⁷³⁰ és onnan már vasárnap este folytattam az utam Kolozsvárra. Amikor hétfőn, korán reggel Tövisre⁷³¹ érkeztem, és a Bukarestből érkező expresszvonatra átszálltam, a kocsiajtóban szembetalálkoztam Ugron úrral. Bukarestből jött, ahol vasárnap egyezséget kötött a liberális párttal.⁷³² Tableau! Pedig Ugron azt mondta a kolozsvári bizalmi emberemnek még szombat délután, tehát egy nappal azelőtt, mielőtt egyezséget kötöttek a liberálisokkal, hogy feltétlenül tartja magát a velünk való összefogáshoz. Mire vezethető vissza a dolgok ezen hirtelen fordulata? Lehet, hogy maga Ugron volt a hibás a velünk kötött megállapodás megsértésében? Én a dolgot így ítélem meg: a magyarok különösen furfangosak akartak lenni, és 1925 októberében három, egymástól különálló képviselőt bízta meg a román pártokkal való tárgyalásokra. Egyik delegáció a liberálisokkal, a má-

⁷³⁰ ma: Timișoara

⁷³¹ ma: Teiuș

⁷³² Ugron István 1926. február 1-jén felmondta az Averescuval kötött csucsai paktumot és a február 17–20-i közigazgatási választásokon közös listán indult a liberális párttal. Lásd Mirkó 1941. 56–57.

sodik Averescuval, a harmadik pedig a Nemzeti Párttal tárgyalta.⁷³³ Az Averescuval tárgyaló képviselőt gyorsan végzett, hiszen a Néppárt Erdélyben alig rendelkezett nagyobb káderrel, ezért a községi választásokra szóló egyezmény vele komolyan szóba sem jöhetett. A tárgyalások a Nemzeti Párttal, amelyhez a magyarok jelenlegi vezetői bizonyos belső ellenségeskedéssel viszonyulnak, nem öltöttek igazán komoly formát. Először azért nem, mert Nemzeti Párt a kisebbségekkel a különös politikai engedmények miatt alapvetően nem köt választási paktumot, és mindig csakis a gyulafehérvári alapvető határozatokra épülő,⁷³⁴ saját általános ígéreteire hivatkozik. Másodszor viszont azért sem, mert a közvetítőnek kijelölt Sándor képviselőnek sem a magyarok körében, sem a Nemzeti Párt vezető emberei között nem volt elegendő súlya és befolyása. A küldöttséget viszont, amely a liberálisokkal tárgyalta, Bernády György vezette, aki nemrég még elbukott az elnökválasztáson Ugron ellen, és most minden erejével igyekezett sikert aratni, hogy újra felemelkedjen. A küldöttségbe Teleki Arthúr grófot, Paál Árpádot, dr. Gabányit és Toldalagy Mihály grófot jelölték ki melléje.⁷³⁵ A liberálisok részéről a tárgyalásokat Tancred Constantinescu⁷³⁶ kereskedelmi miniszter vezette. Pénteken, január 29-én a tárgyalások végére jutottak,⁷³⁷ és Teleki gróf táviratban Bukarestbe hívta Ugront. A helyzet némileg különös lehetett: Ugronnal Bernády, eddigi ellenfele ismerteti a választási paktum tervezetét, amelyben a magyaroknak egészen nagy politikai engedményeket tesznek.⁷³⁸ Mindenekelőtt a paktum négy megállapítása volt alapvető jelentőségű. Először is a magyaroknak mindenütt, ahol a lakosság 20%-át tették ki, a közigazgatásban és a bíróságon első- és másodfokon joguk volt a magyar nyelvet szóban és írásban korlátlanul használniuk. Aztán anyagi támo-

⁷³³ Ez valóban így volt.

⁷³⁴ Gyulafehérvári határozatok 1918. december 1-jén.

⁷³⁵ A liberálisokkal folytatott tárgyalások vezetője Bernády György volt, a párt vezetősége gróf Teleki Arcturt, Paál Árpádot, Gabányi Imrét és Toldalaghi Mihályt rendelte melléje még tárgyalópartnernek. A tárgyalást nehezítette, hogy ezzel párhuzamosan folytak a tárgyalások az egyházak és Angelescu között is a magánoktatási törvénytervezetről, és időközben mind a szenátus, mind a képviselőház elfogadta a törvényjavaslatot. Lásd György 2006. 76.

⁷³⁶ Tancred Constantinescu. Lásd a 684. lábjegyzetet.

⁷³⁷ Ez nem ekkor történt. A tárgyalások február első napjaiban még zajlottak, végül a választási paktum létre sem jött, mivel a titkos tárgyalások a sajtóban kiszivárogtak, és a románok ezt sérelmezték. Nem lehet tudni, hogy magyar vagy román részről történt meg az indiszkrécio, tény azonban, hogy a *Pesti Hírlap* 1926. február 4-i számában megjelent egy rövid cikk a hírlap bukaresti tudósítójától 3-i dátumozással, hogy az erdélyi magyarok a kormány jelöltjeit támogatják. *Pesti Hírlap* 1926. február 4. 2. Egy nappal később a bukaresti *Lupta* című lapban is megjelent hasonló tartamú hír. Lásd Condițiile pactului maghiarilor cu guvernul. *Lupta*, 1926. február 5. 4. Lásd György 2006. 80.

⁷³⁸ Ugron ekkor sem támogatta a liberálisokkal kötött választási megállapodást.

gatást ítélték meg nekik a felekezeti kisebbségi iskoláik fenntartására. Továbbá a jövőben a szülők kizárólagos joga lehetett, hogy gyermekeik nemzeti hovatartozását és anyanyelvét meghatározzák. Végezetül pedig a magyarok számára az agrár-reform kérdéseiben is lényeges engedményeket tettek. Mindenekelőtt azonban a paktum a magyarok számára a városi és a községtanácsok tiszta választását garantálta, olyan szabadságot, ami Romániában valóban nem volt a politikai élet magától értetődő része. Egyszóval: Bernády a politikai ígéretek oly gazdag bőségszárúját szórta ki Ugron elé, hogy annak nem volt más választása, mint hogy a paktumra igent és áment mondjon. Az összefogásunkról szóló megállapodásainkról Ugron nekem csak annyit mondott, hogy a liberális közvetítők Bukarestben közölték vele, a németek is készülnek a kormánnyal választási egyezményt aláírni. Ez a hír jelentősen megkönnyítette számára a paktumba való beleegyezést. Valójában a kormányzattal egyáltalán nem tárgyaltunk. Tekintheszünk a dolgot akármilyen nyugodtan és szenvedélymentesen, egy dolog azonban bizonyos: a magyarok az ígéreteiket, amiket mindenféle formában tettek, nem tartották be. Maga Ugron közvetlenül nem hibás ebben, hiszen ő nyilvánvalóan Bernády és társai által lett „megerőszakolás” áldozata. Mindemellett a magatartása mégiscsak személyes gyengeségének erős jele. A kolozsvári visszautasítás után mi természetesen újra teljesen saját lábra állítottuk a politikánkat, és ebben – amint azt a vártnál is nagyobb siker mutatja – éppenséggel fényesen teljesítettünk. Ha mi a választásokon összefogtunk volna a magyarokkal, a tisztesség kedvéért Nagyszebenben,⁷³⁹ Segesváron, Meggyesen és Besztercén le kellett volna mondanunk még néhány városi tanácsosi székről. Így viszont a szavazatok abszolút többségét egyedül értük el mindezen városokban a kiváló szervezettségünk következtében, és a következő 8 évben a legszuverénabb módon uraljuk itt a városi igazgatást. De a magyarok különben is kevésbé voltak szerencsések. A *Lupta* nevű bukaresti lap már február 3-án⁷⁴⁰ megjelentette a liberálisokkal kötött magyar paktum autentikus szövegét, úgyhogy Brătianu miniszterelnök úgy látta, kénytelen megtagadni a választási egyezmény hivatalos aláírását. Erre Ugron február 7-én táviratban megírta pártja vidéki szervezeteinek, hogy a paktum nem jött létre, és hogy saját belátásuk szerint vagy mégis a liberálisokkal indulnak, vagy valahogy másképp próbálnak boldogulni. Nagy baklövés volt. Február 2-án még a pártvezetés és a vezetőségi bizottság megkérdezése nélkül elrendelte a vidéki szervezetek összefogását a liberálisokkal. Február 7-én azonban már ő maga is átadja az irányítást, a gyepőlőt önként kiengedi a kezéből. Okos társai, mint Gyárfás és Jakabffy Ugron táviratát gondosan

⁷³⁹ ma: Sibiu

⁷⁴⁰ A helyes dátum február 5. Lásd a 737. lábjegyzetet.

zsebre tették, és senkinek nem mutatták meg, hogy a pártfegyelmet legalább félig-meddig megőrizzék. A gyengeség e pillanatát hasznunkra fordítottuk, és Brassóban a magyarokkal választási szövetséget kötöttünk, ami egyenesen ragyogó győzelemhez vezetett. Azt hiszem, a brassói siker úttörő hatású lesz.

Nagyjában-egészében a magyarok a helyhatósági választásokon mégis a liberálisokkal fogtak össze. Kivételt képez Nagyenyed, ahol egyedül indultak, és meg is buktak, valamint Brassó, ahol velünk együtt nyertek. Lugoson,⁷⁴¹ Karánsebesen⁷⁴² és Oravicabányán⁷⁴³ az ellenzékkel együtt indultak. A nagyvárosok közül csak Aradon és Marosvásárhelyen⁷⁴⁴ nyertek a liberálisokkal. Valódi jelentősége azonban csak az aradi sikernek van, hiszen a magyaroknak Marosvásárhelyen egyedül is abszolút többségük van. Ezzel szemben Kolozsváron, Nagyváradon⁷⁴⁵ és Temesváron az ellenzékkel szemben csúfosan megbuktak. A kolozsvári vereség különösen fájdalmas a magyarok számára. Viszont nem a helyhatósági választások mérlege a döntő. A magyar politika kardinális hibája sokkal inkább abban áll, hogy olyan párttal kötött választási szövetséget, amelynek kormányzási mandátuma már lejáróban volt. Mit tud egy ilyen párt egy balkáni államban – ahol nincs adott szó és nincs okiratba foglalt jog – egyáltalán bármit is hitelt érdemlően ígérni? Amikor Maniu december 3-án⁷⁴⁶ arról kérdezett, mit szölok a magyarok választási paktumához, ami éppen akkor jelent meg a *Luptában*, azt feleltem: „Vagy apokrif – legalábbis úgy, ahogyan a *Luptában* azt idézik –, vagy a legnagyobb lebörgés, amit politikai értelemben el tudok képzelni.” Az utóbbi volt igaz. A paktum ma már csak egy papírfecni. A magyar közvetítők ugyan a helyhatósági választások végeztével újra megjelentek Bukarestben, hogy végigvigyék a félbeszakadt paktumtárgyalásokat, az eredmény azonban egyenesen letaglózó volt. Angelescu, akitől az iskoláik számára megígért anyagi támogatás utalványát követelték, lekezelően bánt velük, és a következő kormányzathoz utasította őket. Ugyanezzel a cinizmussal utasította el egy sor iskolás gyermek megkeresését is, amelyben kérték a nemzeti hozzátartozás megállapítását, amit a paktum értelmében a szülők autentikus nyilatkozata alapján kellett volna elfogadni. A magyar nyelv engedélyezését a közigazgatásban, amit Aradon, Kolozsváron és Temesváron csalétekként használtak a választások idején, most egy miniszteri rendelettel

⁷⁴¹ ma: Lugos

⁷⁴² ma: Caransebeș

⁷⁴³ ma: Oravița

⁷⁴⁴ ma: Târgu Mureș

⁷⁴⁵ akkor: Oradea Mare, ma: Oradea

⁷⁴⁶ Itt minden bizonnyal elírás történt. December helyett február a helyes. Lásd a 737. és a 740. lábjegyzeteket.

egyszerűen visszavonták. A magyarok kudarca lassan a közvélemény előtt is szégyenletessé vált. Bernády és társai újra elutaztak a fővárosból. A magyar sajtóban azonban éles kampány kezdődött a paktumpolitika ellen. Kiderült többek között, hogy Sándoron kívül Jakabffy, Gyárfás és a párt alelnöke, Bethlen gróf is a paktum ellen voltak. A magyar sajtó egyre gyakrabban hivatkozott a szász választási politika helyességére, amely teljesen kívül működött a román pártokon, és ennek ellenére minden szász városban képes volt kitűnően megőrizni a politikai birtokállapotot. Így határoztam el, hogy újra Ugronhoz fordulok, és világosan feltárom előtte a német–magyar kapcsolatok döntő jelentőségét, amellyel hozzájárul hazánk kisebbségi politikájának fejlődéséhez. Természetesen hangsúlyoztam, hogy nem kérné jövünk. A helyhatósági-választások világosan megmutatták, hogy értjük, és kellő erőnk is van ahhoz, hogy összes pozíciónkat egyedül is megtartsuk. Pillanatnyilag azonban ennél sokkal többről van szó. A kisebbségek általános érvényesülésének kérdése forog kockán. És most úgy tűnik nekem, hogy az elmúlt hetek hibáit többé megismételni nem szabad. Segesváron például a magyarok aláírtak egy választási felhívást, amelyben kimondják, hogy évszázadokig tartó szolgaság után a város románosításának végre meg kell valósulnia. *Difficile est, satiram non scribere.*⁷⁴⁷ Döntő pillanatokban a kisebbségek – bármilyen úton járjanak is – éles kardként egymással összecsaphatnak. Március 6-i levelemre Ugron azonnal válaszolt, és érvelésem helyességét minden részletében elismerte. Szombaton és vasárnap, március 13-án és 14-én, Kolozsváron végleges és jelentős hatású lépés történt. A vasárnapi végrehajtó bizottsági ülésén a Magyar Párt egyhangúlag kinyilvánította a Csucsai Egyezmény és a liberálisokkal kötött paktum felmondását. Ezzel a legújabb paktumpolitika fejezete végérvényesen lezárult, és a Magyar Párt döntési szabadsága újra helyreállt.

Már a következő hetek meg fogják mutatni, hogy van-e elég belátás és civil kurázsi a magyarokban ahhoz, hogy olyan úton járjanak, amely pontosan középben vezet végig a vad rámenősség és a szervilis opportunistá politika között.

Még egy rövid megjegyzést szeretnék hozzáfűzni a fejtegetéseimhez. A magyarok évek óta – nyíltan vagy burkoltan – azt vetik a szemünkre, hogy ellenségesen viszonyulunk a kisebbségek összefogásának gondolatához. Valahányszor egy kisebbségi blokk megteremtésének kérdésével fordultak hozzám, mindannyiszor elutasítottam, és felhívtam a figyelmet arra, hogy nem érett meg még az idő arra. A politikában is szervesen és csak fokozatosan kell fejlődnie mindennek. Ám amikor úgy láttam, hogy eljött a tárgyalások ideje, akkor komolyan és a legnagyobb elszántsággal törekedtem a kérdés megoldására. Hogy aztán éppen a ma-

⁷⁴⁷ (lat.) A világon oly sok a helytelen dolog, hogy nehéz volna nem gúnyolódni rajtuk.

gyarok oldottak kerekét, azt a történelem tréfájának tekintem. Mindazonáltal ma bizonyos, hogy a német politika Romániában következetesen és kitartóan meghatározott, pozitív célokat igyekezett követni, és a kisebbségi blokk gondolatához mostanáig csak azért viszonyult elutasítóan, mert megvalósulásának, úgy tűnik, nem jött el még az ideje. Nem kérdés, hogy a további fejlődéshez viszont már ma szükségszerű bizonyos összefogás és állandó egyetértés az összes kisebbség között. A német politika természetesen ebben az irányban is konzekvensen fogja követni a céljait. A döntés azonban végső soron hazánk más kisebbségeinek belső szilárdságában és szövetségre való képességében rejlik.

Azt a kérdést, hogy a magyarok és a liberálisok között létrejövő választási egyezség megkötésénél mennyire játszott közre, hogy tekintettel voltak Budapestre és a frankhamisítási botrányra,⁷⁴⁸ ezen feljegyzéseim keretei között nem kívánom tovább fejtegetni.

Jegyezte Dr. Hans Otto Roth

P.S. Ugron sajtóorgánuma, az „Ellenzék” vezércikkében azt írja a paktumról, hogy a Magyar Pártot becsapták. A „Keleti Újság” című lap a cikket egy jellemző megjegyzéssel egészíti ki: „Ugron úr félrevezetett minket”. A magyar sajtóból származó ezen példák bizonyítják a magyar körök erős felindultságát.

PA AA Budapest 36 Ungarische und sonstige Minderheiten 1923–1926 Gépelt másolat.

---

⁷⁴⁸ A frankhamisítási botrány 1925-ben tört ki, ám maga az ügy 1923-ra nyúlik vissza. Az ötlet a szélsőjobboldali német katonatisztekől származott, akik a békerendszer retorziójaként a francia gazdaságot akarták tönkretenni hamis pénzjegyek nyomtatásával. Ehhez kaptak segítséget a Térképészeti Intézet szakértőitől, köztük Teleki Páltól is, de Bethlen István is tudott róla. 1925 decemberében Amsterdamban letartóztatták a hamis bankókat terítő magyar állampolgárokat és nemzetközi botrány lett az ügyből. A nemzetközi botrány Bethlen pozícióját is megingatta a kormányfői székben.

89.

**Lakatos Gyula ügyvéd levele gróf Khuen-Héderváry Sándor
m. kir. külügyminiszteri államtitkárnak
Budapest 1926. március 19.**

Tárgy: Tornyai Gyula levele az erdélyi telepések ügyében

Méltóságos Uram!⁷⁴⁹

Mellékelten bátorkodom átszármaztatni dr. Tornyai Gyula, az erdélyi telepések ügyvédjének Ugron Istvánhoz intézett levelét, amelyet tudomásulvétel végett nekem is beküldött. Nem hiszem ugyan, hogy Brunet professzornak valaki megbízást adott volna a telepések ügyében eljárni, az ügy mégis kissé feltűnő, mint-hogy Brunet professzorral – mint tudni méltóztatol – összeköttetésben állunk. Amennyiben netán valamely megbízást kapott volna, azt hiszem értesíteni kellene, hogy minden eljárást szüntessen be.

A mellékelt levél szíves visszaszármaztatását kérve maradtam Méltóságos Uram kiváló tiszteletem kifejezésével mindenkor szolgálatra kész híved.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. ad res.pol-926. Gépelt eredeti.

90.

**Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1926. március 22-én.**

Tárgy: Jakabffy Elemér „Üzenet Budapestnek” című újságcikk

Kellemetlen feltűnést keltett a Magyar Párt bizonyos köreiből Jakabffy Elemér, a párt egyik elnökének, az *Ellenzék*, folyó hó 15-iki számában megjelent vezércikke, amelyben azt üzeni Budapestnek, hogy ne szítson az erdélyi és bánáti részekén irredenta mozgalmakat.

⁷⁴⁹ Előzmény: 75–77., 80–83. és 87. sz. iratok. Folytatásként lásd a 92. sz. iratot.

Jakabffyt cikkének megírására, hallomásom szerint azon körülmény indította, hogy állítólag a budapesti rádióleadó-állomás irredenta mozgalmak keltésére alkalmas üzeneteket ad le az erdélyi és bánáti felvevő állomásoknak, amiből Kolozsváron és Tordán botrányok keletkeztek. Amire azután a román kormány egyrészt rendeleti úton megnehezítette a rádiókészülékek beszerzését és felszerelését, másrészt meg állítólag elhatározta, hogy Románia részére külön központi leadó-állomást fog berendeztetni és Budapestet a román rádió hálózathoz lehetőleg kikapcsolja.

Az erdélyi magyar urak úgy vélik, hogy akár igaza van Jakabffynak akár nem, üzenetét más úton is eljuttathatta volna Budapestnek, mert így a román sajtónak alkalmat adott arra, hogy a magyar kormány és a magyar kisebbségek egyrésze ellen kellemetlen kirohanásokat eszközölhessen.

Bernády képviselő célszerűnek látja, hogy az arra hivatottak Jakabffynak tudomására hozzák, „hogy az olyan irányú politikai taktika, mint amilyent az *Ellenzék*ben megjelent levélből az itteni magyarság egyrésze kiolvashatni vél, sem a magyar kisebbség helyzetén nem segít, sem pedig nem alkalmas arra, hogy a Magyarország és Románia közötti viszonyt kedvezően befolyásolja”.

Amidőn ezeket Nagyméltóságod nagybecsű tudomására hozni bátorkodom, csatolom egyszer s mint az *Ellenzék* vonatkozó számát.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 166/res.pol 926. Gépelt eredeti.

Újságcikk 1926. március 15.

Tárgy: „Ellenzék” nevű újságcikk (hiányos) száma „Üzenet Budapestnek”, Kolozsvár, 1926. március 15., Jakabffy Elemér dr.

Kisebbségi sorsunk sok keservét erősen fokozza, hogy úgyszólván teljesen nélkülözünk a magyar kultúrának azokat a gyümölcseit, amelyek a határon túl érnek meg. Nem olvashatunk budapesti lapokat, alig olvashatunk Magyarországon megjelenő könyveket, tudományos folyóiratokat. Most a kultúreredmények közlésének egy új eszköze támadt, a rádió. Azt hittük, reményünk lehet, hogy ez nekünk is új örömet hoz, a mi számunkra is megnyitja a megismerés új útját. Alig vártuk, hogy Románia rádiótörvényét meghozza és ez alapon a készülékek felszereléséhez az engedélyeket megadja. Fájdalom, engedélyezett rádiókészülékek Erdély hegyei és bércei között még alig akadnak. Mint bűnös eszközt rejtegetnek ilyeneket a merészek, akiknek kulturvágya olyan erős, hogy a fenyegető büntetés sem fojtotta el

azt. Föl kell azonban tennünk a kérdést, vajon az engedélyek kiadásánál miért olyan mostoha államunk kormánya? Föl kell tennünk a kérdést, vajon szűkkeblűségének nincsenek-e olyan okai is, amelyeket minden józan eszű embernek méltányolnia kell. Sajnos be kell vallanunk, észlelünk olyan jelenségeket, amelyek kormányunk álláspontját némileg érthetővé teszik. Aki az utolsó hetek alatt a budapesti hullámokat felfoghatta, mély megdöbbenéssel értesült, hogy az olcsó hazafiasság, amely a rajtunk segíteni akarás álarcával állandóan csak nekünk okoz bajt, a rádiót is ilyen eszköznek használja fel. A felfogott hanghullámokon hallunk olyan szavakat, amelyek Romániát becsmérlik és Románia állampolgárait saját államuk ellen lázítják. Hallunk üzeneteket, amelyek szerint nyugodtak lehetünk, nemsokára itt vannak már a magyarok. Az ilyenek leadói meg nem gondolják, mennyit ártanak. Csodálhatjuk-e, ha az utóbbi napokban tapasztalnunk kell, hogy amikor a Londonból, vagy Bécsből felfogott hullámok után a budapestieket keressük, azokat mindig Morse-jelek zavarják meg. Csodálhatjuk-e, hogy rádiókészülékekhez engedélyt éppen azok nem kapnak, akik a magyar nemzet szolgálatában itt a legtöbbet teszik. Csodálhatjuk-e, ha minden becsületes törekvésünk mellett az államhatalom állandóan felteszi rólunk, hogy örvendünk az ilyen kifejezéseknek. Csodálhatjuk-e, hogyha a rendőrközegek szigorú vizsgálatot indítanak majd városainkban azon titkos készülékek feltalálására, amelyeknél hallgatódzó iskolás gyermekek számára adnak válaszokat a budapesti leadó állomások. Nemzeti kötelességeink teljesítésére tanácsot senkitől el nem fogadunk. Az ellen pedig, hogy itt bármi módon a szenvedélyeket korbácsolják fel, valamennyien a leghatározottabban tiltakozunk, akik kisebbségi magyar nemzetünk valódi érdekeit szívünkön hordjuk. Kérve kérjük ezért Budapesten minden illetékes tényezőt, akadályozzák meg a hazafiságnak ilyenféle paródiáit. Mi nem kérünk sem ebből, sem abból a hazafiaskodásból, amely hamis frankok gyártásával⁷⁵⁰ akar segíteni sorsunkon. Kérünk minden tényezőt, értse meg jól helyzetünket. Mi élni, boldogulni, kulturörömökben részesülni akarunk s nem érdemlünk olyan tényeket nemzettestvéreink részéről, amelynek természetesen államhatalmunk retorzióit vonják maguk után.

Amikor mi súlyos sérelmeinket a Nemzetek Szövetsége elé visszük, tesszük ezt annak tudatában, hogy semmi okot nem szolgáltatunk arra, hogy ilyen sérelmek érhessenek. Súlyos sérelmünk lesz az is, hogy Romániában a kultúra legújabb diadalát, a rádiót nem kellőképpen élvezhetjük. De vajon, ha ezzel panaszkodunk is a művelt nagy világ elé állnánk, nem-e mutathatna reá államhatalmunk teljes jogossággal, hogy elsősorban is az állam becsületének és biztonságának megvédése képezi minden kormány kötelességét. Üzenjük tehát ismétel-

⁷⁵⁰ Utalás a frankhamisítási botrányra.

ten Magyarország minden tényezőjének, akik ebben az ügyben közbeléphetnek, értessék meg őszinte szavainkat és ne engedjék, hogy felelőtlen egyének ügyis keserves helyzetünket megnehezítsék.

91.

Tornya Gyula dr. ügyvéd levele dr. Lakatos Gyula ügyvédnek Ciacova, 1926. április 1.

Tárgy: Az erdélyi telepések ügye

Igen tisztelt Kartárs úr!⁷⁵¹

A telepések ügyében némely új mozzanatról a következőkben vagyok bátor értesíteni.

Legutóbb közöltem, hogy Constantinescu volt föld. miniszter⁷⁵² számon kérte tőlem, hogy ismerem-e Bruné cannes-i egyetemi tanárt s mikor azt feleltem, hogy nem,⁷⁵³ előállott azzal, hogy nevezett úr a Petrescu-Comnen⁷⁵⁴ jelentése szerint több ízben közbenjárt Genfben a 700 ezer frankos telepések ügyében a főtítkárságnál s ott az én megbízottamként lépett fel. Mikor azt feleltem erre, hogy az ítélet kihirdetése után senkinek sem adtam megbízást arra, hogy nevemben és helyettem eljárjon, C. azt kívánta, hogy egy ilyen értelmű kérvényt készítsek. Azt is kívánta volna, vegyem be a kérvénybe, hogy az ítélettel befejezettnek tekintem az ügyet, de ezt megtagadtam azon indokolással, hogy joglemondást nem tehetek.

Ezek után még ott C. várokszobájában megírtam egy rövid kérvényt, mely szerint az ítélet után senkinek sem adtam megbízást, hogy helyettem ez ügyben eljárjon. E kérvény úgyszólván csak a fogalmazvány volt, a végén az udvariassági formula egy „etc”-vel volt csak jelezve. E kérvényt illetően az volt a további megállapodás, hogy azt merített papíron leíratják, nekem postán kiküldik, azt aláírom s visszaküldöm nekik benyújtás végett.

⁷⁵¹ Előzmény: 89. sz. irat és 749. lábjegyzet.

⁷⁵² Alexandru Constantinescu. Lásd a 511. lábjegyzetet.

⁷⁵³ Lásd a 87. sz. iratot.

⁷⁵⁴ Nicolae Petrescu-Comnen. Lásd a 642. lábjegyzetet.

A kérvény benyújtásra való diszpécldányát azonban nem küldötték meg nekem. Nem is bántam. Örültem, hogy Ötvös, Keresztes és Józsefszállás ügyeiben nem csaptak be és ez ügyeket nemcsak mindenben megállapodás szerint lebonyolítottam velük, hanem a szükségessé vált többrendbeli tárgyalások minden alkalmával mindig új és új előnyösebb feltételeket sikerült kieszközölnöm. Ez ügyekkel ott tartok, hogy a szerződések birtokomban vannak, a vételi illetékeket kifizettem Józsefszálláson már április 13-ra tényleges birtoklási tárgyalás van kitűzve a tulajdonjog bejegyzése végett, az előmunkálatokat a másik két községben is folytatom és kb. szeptemberre mind a három községben egyénenként át lesz írva a tulajdonjog a telepésekre.

Mikor e 3 község ügyében Bukarestben március 12-én végleg elkészültem, szóba hoztam, hogy talán elfelejtették a kérvényt aláírás végett nekem megküldeni. Nasta a *Casa centrala director generalja* azt válaszolta, hogy nem felejtették el, hanem azt a fogalmazványt küldötték el, mit aláírtam. Nehezményeztem, hogy lehetett egy befejezetlen fogalmazványt a Nemzetek Szövetségéhez küldeni, – mire azt felelte, nem hivatalos beadványként ment el, hanem azt Petrescu-Comnennel küldötték, hogy azt felmutathassa, ha szüksége lesz rá.

Ezekből azt a tapasztalatot merítettem, hogy be akartak volna csapni egy oly kérvény kieszközölésével, hogy az ügyet befejezettnek tekintem. Mikor ebbe nem mentem bele, már nem kellett az én szövegezésem szerinti kérvény, mellyel ügysem érték volna sokat. A másik tapasztalatom, mit a közvetlen tárgyalások során szereztem az, hogy rendkívül izgatja őket minden mozgás, mi Genfben az ellenük irányuló kisebbségi panaszok körül folyik s ez a tapasztalat adta az ötletet, hogy a 700 ezer frankos telepések ügyét valamely formában feltámasszuk. E feltámasztásnak a módját a kártérítés mikénti felosztására 1925. decemberben hozott Genfi határozat adja meg, mely szerint telepes községenként a telepések közül bizottságok választandók, melyek első fokban határoznak abban, hogy a kártérítésből egyénenként kit mennyi illet. E helyi bizottság határozata ellen egy speciális bukaresti bizottsághoz van fellebbezésnek helye, mely végérvényesen dönt. Mikor eként a felosztás mikéntje jogerősen meg van állapítva, a kormány fizetni és Genfben kimutatást lesz köteles beterjeszteni arról, hogy egyénenként kik között és miként osztotta ki a kártérítési összeget.

Most ebbe a felosztásba kötünk bele. Közelebbről kezdték meg a helyi bizottságok megalakításának megkísérlését. Megfelelő kitanítás után a bizottságok megalakítását az eddig sorra került községek megtagadták és mindenütt mindnyájuk által aláírt mellékelt beadványt adják át a kiszálló bizottságnak. Az ügy ily szabotálása Bukarestben meglehetősen idegességet fog kelteni. Még nagyobb lesz az izgalom, ha rövid idő múltán községenként külön minden héten megy egy be-

advány a Nemzetek Szövetségéhez, melyben be lesz írva, hogy mily speciális sérelmeket szenvedtek és a Titulescu beszédjében foglalt tényállás mennyiben nem fedi a valóságot a kisajátítás helyi alkalmazása tekintetében. E beadványokat a községek maguk írják alá, esetleg azokat Dr. Gábos István segesvári ügyvéd fogja ellenjegyezni. Én nem fogok róluk semmit sem tudni, az egész az én hátam mögött és tudtom nélkül megy. Közben küldözgetni fogja Petrescu a táviratokat, hogy némítsák el a békétlenkedőket. Minthogy az ötvösdiek ügyében a megegyezés létesítése és a panasz visszavonása által nagy tövist húztam ki a lábukból s különben is az én nevemben ment a 700 ezer frankosok panasza is, kézen fekvő, hogy reám fognak gondolni és engem próbálnak rávenni, hogy szereljem le a panaszkodókat, de akkor erre csak oly feltétellel fogok vállalkozni, ha legalább részben visszaadják az elvett földeket, esetleg egy az ötvösihez hasonló megegyezést létesítenek.

Ezeket szíves tájékozással azzal a kérelemmel, hogy egyelőre hagyjuk sorsára az ügyet, míg a túloldaltól nem jönnek.

Szívélyes üdvözlettel: Tornya Gyula s.k.

Tekintetes Bizottság!

Mi alulírottak tudomásul vettük, hogy hirdetmény és dobolás útján meghívtak bennünket, hogy magunk közül megbízottakat válasszunk azon bizottságba, mely hivatott lesz szétosztani közöttünk azt az összeget, melyet kormányunk a tőlünk kisajátított földek ellenértékeképp adni kíván.

Miután azonban meggyőződésünk, hogy a leghivatottabb tényezők a kisajátítás körül történtek pontos ismerete nélkül döntöttek, miután meggyőződésünk, hogy ha a kormány és a Nemzetek Szövetsége helyesen látták volna azt, hogy itt az igényjogosultak kielégítésére a mi földjeink kisajátítására szükség nincsen; hogy a míg a szomszéd községekben igényjogosultakul olyanok is felvételtek, kik erre csak a törvény VI–IX. pontjai alapján jogosultak, a mi fiaink közül az előző pontok szerint jogosultak is kihagyattak, melyeket a törvény és végrehajtási utasítás szerint kisajátítani egyáltalán nem lehetett volna és végül a földjeinkért juttatni kívánt összeg a forgalmi értéknek 15–20-ad részét teszi csupán; mindezeknél fogva mi alulírottak tisztelettel jelentjük, hogy a szétosztó bizottságban részt venni nem kívánunk, ahhoz megbízottakat nem választunk, nehogy ezzel azt a látszatot adjuk, hogy földjeink kisajátításába belenyugodtunk és a kisajátítási összeget megfelelőnek tartottuk.

Méltóztassék tehát a szétosztást saját belátása szerint eszközölni, méltóztassék azonban ezen állásfoglalásunkról úgy a kormányt, mint a Nemzetek Szövet-

ségét is értesíteni. Ez utóbbi előtt azt az álláspontunkat adataink pontos felsorolásával külön indokolni fogjuk.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 297. res.pol. Gépelt másolat.

92.

Ismeretlen levele dr. Lakatos Gyula ügyvédnek 1926. április 14.

Tárgy: Az erdélyi telepések ügye

Kedves Barátom!

Kapcsolatban a folyó évi március hó 19-én gróf Khuen-Héderváry Sándor követ úrhoz intézett leveleddel⁷⁵⁵ és e hó 9-én hozzám⁷⁵⁶ intézett szíves soraiddal van szerencsém e levelet mellékleteinek egyidejű visszaszármaztatása mellett, mint azt már előszóval korábban tettem, a következőkről tájékoztatni.

Brunet professzornak senki oly értelmű megbízást nem adott, hogy ő a Népszövetség főtítkárságánál az erdélyi és bánáti telepések érdekében bármely formában közbenjárjon. Ha a magyar kormány ily megbízást adott is volna Brunet-nek, ez csak a telepések, illetőleg azok megbízottjai, tehát a Te és Tornya egyidejű értesítése mellett történhetett volna, illetőleg ez esetben is megbízásnak formailag Töletek kellett volna, természetesen származni.

Nézetem szerint itt egy tévedésről lehet szó, amelyet csupán a következőképpen tudok megmagyarázni. Brunet, mint Előtted is ismeretes, már huzamosabb ideje foglalkozik a Népszövetség által bevezetett kisebbségvédelmi eljárási módok revíziójának kérdésével és ennek kapcsán különösen nyomatékkal a *procédure* oly irányú revíziója érdekében érvelt, hogy a Népszövetség Tanácsa a megvádolt kormány válaszában foglalt érveket és adatokat ne fogadja el perdöntőknek, hanem határozatának meghozatala előtt hallgassa meg a kisebbségeket, illetve a kisebbségi sérelem felől informálókat is a megvádolt kormány érveléseire vonatkozólag.

⁷⁵⁵ Lásd a 89. sz. iratot.

⁷⁵⁶ Nincs meg az iratok között az április 9-i levél, tehát ez sem segít minket annak a beazonosításában, hogy ki írhatta ezt a levelet.

Brunet tudomásom szerint több ízben felhívta a Népszövetség Főtitkársága vezető köreinek figyelmét arra, hogy a jelenlegi *procedure* mellett, tehát a kisebbség megjegyzéseinek meghallgatása nélkül, a Tanács sokszor egészen hamis tények alapján ítél. Brunet a nézete jogosultságának bizonyítása végett mint példát a magyar telepések ügyében hozott határozatot többször felemlítette, amely esetben a Tanács határozatát kizárólag a román kormány és Titulescu által szolgáltatott adatokra támaszkodva hozta meg, mely adatok azonban nyilvánvalóan téves és hamis állításokat tartalmaztak. Lehet, hogy e beszélgetései kapcsán azt is emlegette, hogy a Népszövetség nehezen fogja ez esetben a revíziót elkerülhetni.

Csupán úgy tudom elképzelni, hogy talán Petrescu-Comnen értesülve Brunet érveléseiről, kormányának oly jelentést küldött, mintha Brunet a telepések ügyében járt volna közben, amely maga után vonta azt a következtetést, hogy formális megbízatása van a telepések részéről.

Remélve, hogy megjegyzéseim alkalmasak lesznek a félreértés eloszlatására, szívélyesen üdvözöl készséges híved.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 197/17–20.o. Gépelt másolat.

93.

Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. április 19.

Tárgy: Garoflid földművelésügyi miniszter⁷⁵⁷ nyilatkozata az abszentisták⁷⁵⁸ földbirtoka kérdésében

Nagyméltóságod vonatkozó számjelsürgönyében arra utasított engem, hogy állapítsam meg, vajon Garoflid földművelésügyi miniszter fenntartja-e az abszentisták birtokügyében vallott korábbi álláspontját.

⁷⁵⁷ Constantin Garoflid (1872–1943) földművelésügyi miniszter volt ekkor és 1921-ben is. Hozzá kötődik az erdélyi agrárreform-rendelet.

⁷⁵⁸ Az erdélyi agrárreform-rendelet előírta, hogy az abszentisták (távollevők) birtokai kisajátíthatók. Az abszentizmust azonban tágan és önkényesen alkalmazták, az 1922 júliusától kiadott utasítások szerint az abszentizmus akkor is fennáll, ha a tulajdonos 1918. december 1. és 1921. március 23. között akár egy napra is távol volt az országból.

Ez ügyben a napokban több magyar birtokügyét képviselő Nikolics Dániel ügyvéd intézett kérdést a földművelésügyi miniszterhez, aki a következőket válaszolta:

Az abszentisták kérdésében elfoglalt előbbi álláspontját és mindazt, amit erről mondott, továbbra is fenntartja. Koncedálja,⁷⁵⁹ hogy midőn tovább ment, mint ahogyan ő ezt tartotta, de a 4 év óta érvényben lévő rendeletet megváltoztatnia nincsen módjában, mert ez az újrafelvételeknek egész tömegét indítaná meg, márpedig ő, mint miniszter kénytelen az állam érdekeit szem előtt tartani. Ezért azt tanácsolja, hogy az abszentisták csatlakozzanak ama petícióhoz, mely ügyük orvoslását a döntőbírástól várja.

Nikolics Dánielnek az a benyomása, hogy az abszentisták egy nagyobb kisértési összeget fognak elérni (holdanként 4–5000 leire számít).

Villani Frigyes

MNL OL K64 19. cs. 27. t 221 res.pol. Gépelt eredeti.

94.

Villani Frigyes jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. április 19.

Tárgy: Az erdélyi németiség közeledése a magyar párthoz

Az a gyűlés, amellyel Goga belügyminiszter⁷⁶⁰ és államtitkára, Bucsan⁷⁶¹ viseltetnek a szászok iránt (No, meg talán egy Berlinből jövő utasítás is), arra készítette a magyarságra eddig kigyót-békát kiabáló német kisebbséget, hogy a közös sors és a testvérmemzetiség jelszavának hangoztatásával keressék az erdélyi kisebbségünkkel való szövetkezés útját.

Hans Otto Roth felutazott Kolozsvárra és tudomására hozta a Magyar Párt elnökének,⁷⁶² hogy a szászok és a svábok közös alapra kívánnak helyezkedni a magyarokkal. Eleve elfogadják a Magyar Párt irányítását: ők a választásokon a magyarsággal kívánnak haladni, bármilyen irányban kösse az le magát.

⁷⁵⁹ (lat.) elismer

⁷⁶⁰ Octavian Goga. Lásd az 58. lábjegyzetet.

⁷⁶¹ Constantin Bucsan. Lásd az 57. lábjegyzetet.

⁷⁶² Április 1-jén Ugron István távozott az OMP éléről. Ekkor az ideiglenes elnök Bethlen György lett, majd az október 10–11-i gyergyószentmiklósi gyűlést követően hivatalosan is ő került a Párt élére.

Bethlen György gróf az erdélyi némettség ezen ajánlatát csak azon feltétellel fogadta el, ha a németek beszüntetik a sváb eredetű, de elmagyarosodott 26 Szatmár megyei falu vissza németesítése érdekében kifejtett és eddig sikerrel járó tevékenységüket.⁷⁶³

Hans Otto Roth egyelőre kitérő választ adott azzal az érveléssel, hogy ez nem az erdélyi német kisebbség, hanem a svábság speciális ügye. Hajlandó azonban személyes befolyását oly irányban érvényesíteni, hogy a további propagandát beszüntessék, de a *status quo ante* visszaállítására nem vállalt kezességet.

Végül is két kisebbségi párt vezetősége abban állapodott meg, hogy e feltétel teljesítéséig a választások előkészítésére irányuló határozataikról kölcsönösen értesíteni fogják egymást.

MNL OL K64 24. cs. 220. res. pol (98. pol. sz) Gépelt eredeti.

95.

Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. április 29.

Tárgy: A Szent László Társulat⁷⁶⁴ bukaresti ingatlanainak likvidálása

Amint azt folyó hó 15-én 93/pol.számú jelentésemben bátorkodtam volt Nagyméltóságodnak magas tudomására hozni, a volt román kormány a *Monitorul Oficial* április 9-iki számában dekrétumot tett közzé, mellyel a Szent László Társulat bukaresti ismeretes ingatlanait likvidálja.

Hasonló dekrétum jelent meg a hivatalos lap folyó hó 10-iki számában az erdélyi református Konvent bukaresti ingatlanaira vonatkozólag, melyet román eredetiben, a teljesség kedvéért, tisztelettel idezárok.

⁷⁶³ Vö. 73. sz. irat.

⁷⁶⁴ A Szent László Társulatot 1861-ben alapította gr. Károlyi István Budapesten azzal a céllal, hogy a Magyarország keleti határain lakó nehéz sorsban élő magyar katolikusok lelki szükségleteiről gondoskodjék, templomokat, iskolákat építsen, létesítsen. Így Bukarestben az ottani magyar katolikusoknak a templomai és iskolái ezen Társulat tulajdonában voltak. 1916-ban a román állam lefoglalt minden olyan ingatlant, ami az ellenséges hadviselő fél tulajdonában volt, s ezt a zár alá vételt az első világháborút követően sem oldotta fel, így a bukaresti magyar katolikusok iskola és önálló magyar templom nélkül maradtak. Minderről részletesebben: HENCZ 2016; MARCHUT 2020b.

Az itteni református egyházközség a dekrétumot, melyet hallomásom szerint, kihirdetésétől kezdve 30 napon belül meg lehet fellebbezni, megfellebezte és hatályának felfüggesztését kérte.

Mivel a Szent László Társulatnak Bukarestben nincsen olyan képviselője, aki legitimálva volna a jogorvoslat benyújtására, a tárgyban informatív beszélgetést kezdtem Cisar bukaresti érsekkel.⁷⁶⁵

Az érsek úr kijelentette, hogy a bukaresti érsekség csak azon esetben tudna a szóbanforgó ingatlanok visszaszerzése érdekében közbenjárni, ha a Szent László Társulat azokat a bukaresti érsekségnek ajándékozná és erről formális, Budapeszten legalizált, ajándékozási okiratot állítana ki.

Az érsek úr szerint, az okiratban benne kellene, hogy álljon, hogy a Szent László Társulat ezen ingatlanokat azért cedálja⁷⁶⁶ az érsekségnek, mert az új román magánoktatási törvény szerint,⁷⁶⁷ semmiféle felekezet külföldről anyagi támogatást nem fogadhat el, és így itteni iskoláit, melyek katolikus kulturális célokat szolgáltak azáltal, hogy szegény magyar gyerekeket oktattak és segélyeztek, vagyis nem csak kulturális, hanem elsősorban karitatív missziót teljesítettek, nem tudná tovább fenntartani.

Célszerűnek tartaná az érsek úr annak a részletesebb kifejtését is, hogy mi-
ben állott eddig ez a karitatív tevékenység és annak megállapítását, hogy úgy az iskola kulturális programja, mint emberbaráti tevékenysége, mindenben a háború előtti román kormányok jóváhagyásával találkozott.

Az érsek úr szerint célszerű volna az ajándékozási okiratban azt is megemlíteni, hogy a magyar kormány lemond arról az előnyről, mely részére azon körülményből származhatnék, hogy a román kormány a likvidációból befolyó összegeket a jóvátételi számlán, a magyar kormány javára írja.

Az érsek úr úgy gondolja, hogy ezen ajándékozási okiratot, melyet esetleg a budapesti román követség is legalizálna, a bukaresti magyar királyi követség juttatná el hozzá, és ő annak alapján azután megpróbálná a román kormánynál a szóbanforgó ingatlanok visszaszerzését.

Célszerűnek látná az érsek úr, ha ezzel egyidejűleg, az itteni nuncius⁷⁶⁸ utasítást kapna a Vatikántól arra nézve, hogy az érsekséget eljárásában, a román kormánynál támogassa. E célból, szerinte, az ajándékozási okiratnak, mely francia nyelven kellene, hogy megfogalmazva legyen, egy másolatát, egyidejűleg az

⁷⁶⁵ Alexander/Alexandru Cisar. Lásd DOBOŞ 2020.

⁷⁶⁶ (lat.) átenged, átruház

⁷⁶⁷ 1925-ös magánoktatási törvény. Lásd a 700. lábjegyzetet.

⁷⁶⁸ Angelo Dolci (1867–1939) bukaresti pápai nuncius 1923–1933 között.

íteni nunciushoz⁷⁶⁹ is el kellene juttatni, és összeköttetéseinket a Vatikánnál fel kellene használnunk arra, hogy a Szentszéket még kellő időben rábírjuk arra, hogy a nunciust az okirat alapján közbenjárásra utasítsa. Jónak vélné az érsek úr azt is, ha a Szent László Társulatnak egy francia vagy latin vagy esetleg német nyelvű statutumát is mellékelné az okirathoz, azon célból, hogy a román kormány előtt a Szent László Társulat tisztán vallásos és katolikus jellege jobban kidomborítható legyen.

A Cisar érsekkel folytatott beszélgetést pusztán „*à titre d’information*”⁷⁷⁰ bátorodom Nagyméltóságod magas tudomására hozni, egyrészt azért, mert nem tudom, nincs-e a békeszerződésben valamely többé-kevésbé rejtett paragrafus, mely a magas Minisztériumnak jobb és biztosabb eljárási alapot tudna nyújtani. Másrészt meg a megoldás nekem éppen nem szimpatikus és így csak végső esetben ajánlhatnám megfontolás tárgyává tenni Cisar propozícióját, ha ugyanis más mentési lehetőség nem nyílna meg. Ezen elgondolás folytán nem is bocsátkozom a bukaresti érsek kijelentéseinek, melyekhez sok kritikus szó férne, részletesebb taglalásába.

De nem tetszik nekem a bukaresti érsekség általi megoldás azért sem, mert tudomásom szerint, az ellen a Magyar Párt is ellenszenvvel viseltetik és a Pártnak, a román Néppárttal legutóbb kötött paktuma bizonyos alapot biztosíthatna az ingatlanok megmentésére.⁷⁷¹ Ugyanis a nevezett paktum (lásd 74/res.számú jelentést) III. fejezetének 1/. pontja, ezzel a kérdéssel kifejezetten foglalkozik. Értesítettem tehát a Párt vezetőségét, hogy sürgősen lépjen közbe a likvidáció azonnali felfüggesztése érdekében, és felkértem azt, hogy engem e tárgyban teendő minden lépéséről azonnal tájékoztasson. Kétségtelen ugyanis, hogy addig, míg világossá nem válik, hogy a Magyar Párt mit tud elérni, a Cisar érsekkel megkezdett beszélgetést még informatív alapon sem óhajtom folytatni.

Ezzel egyidejűleg, ma felkerestem Mitilineu külügyminisztert és a kellő óvatosság szemmeltartásával, az ügyet előtte is szóba hoztam. Megígérte, hogy minisztertársaival megbeszéli a kérdést.

Villani Frigyes (olvashatatlan aláírás)
rendk. követ és megh. miniszter

MNL OL K64 24. cs. 27. t. 240 res/pol. Gépelt eredeti.

⁷⁶⁹ Cesare Orsenigo (1873–1946) budapesti pápai nuncius 1925–1930 között.

⁷⁷⁰ (fr.) informálódás végett

⁷⁷¹ Az OMP-nek sikerült megújítania Averecu Néppártjával a csucsai paktumot 1926 májusában.

96.

Walko Lajos külügyminiszter
61. számú számjeltávirata a bukaresti követségre
Budapest, 1926. május 6.

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása

Vonatkozással 93/pol. és 80/res.számú⁷⁷² jelentésekre:

Glattfelder püspöknek⁷⁷³ megkeresésére felkérem Méltóságodat, méltóztaságok – ha Méltóságod a fennforgó körülményekkel nevezetesen a Méltóságod 80/res számú jelentésének utolsó előtti bekezdésében említett mozzanatokkal megegyeztethetőnek és határidőre való tekintettel szükségesnek vagy egyéb okból ajánlatosnak találja a Szent László Társulat elnökségének kérésére és megbízásából illetékes helyen bejelenteni, hogy a Szent László Társulat elnöksége óvást emel az ellen, mintha bármikor propaganda célokat tartott volna vagy tartana szem előtt, tiltakozik a Méltóságod 93/pol.számú jelentésének⁷⁷⁴ második bekezdésében felsorolt ingatlanok liquidálása ellen, mint hogy ezek az ingatlanok kizárólagosan isteni tiszteleti és hitvallásos nevelés céljaira szánt egyházi jellegű vagyont képeznek, mely nem esik a békeszerződés rendelkezései alá.

Azonnali sürgönyválaszt kérek ügy állásáról.

Walko

Chiffre: 1926. V. 6. 21 ó Vágó

Pro domo

/A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása/

Tekintve a szóbanforgó ügy sürgős voltát dr. Danilovics Pál Külügyminiszteri tanácsos úrral egyetemben ma felkerestem a Budapesten időző Glattfelder csanádi püspök urat, ki tudvalevőleg a Szent László Társulat elnöke és közöltem vele bukaresti követségünk 93/Pol.számú /1458.ikt/. és 80/Res. /240-Res/ jelentését.

⁷⁷² A 80. res.pol. jelentés. Lásd a 95. sz. iratot.

⁷⁷³ Glattfelder Gyula csanádi püspök. Lásd a 151. lábjegyzetet.

⁷⁷⁴ Ez a jelentés nem található a forráscsoportban.

Glattfelder püspök úr mindazoknak az egybevetése után, amik az idézett jelentésekben foglaltatnak, és egyéb adott körülmény latolgatása után arra kért fennünket, miszerint arra való tekintettel, hogy a felszólamlás határideje már folyó hó 9-én jár le, kérnök meg az ő nevében a külügyminiszter úr Öexcellenciáját, méltóztatnék bukaresti követünket oda utaztatni, hogy amennyiben a fennforgó körülmények között a követség 80/Res. számú jelentésében, nevezetesen annak utolsó előtti bekezdésében kiemelt mozzanatokkal összeegyeztethetőnek és ajánlatosnak tartja, haladéktalanul tiltakozzék a Szent László Társulat elnökségének nevében és megbízásából a szóban forgó bukaresti ingatlanok liquidációja ellen, mint amely ingatlanok mint kizárólagosan istentiszteleti és hitvallásos nevelés céljaira szánt egyházi jellegű vagyon nem esik a békeszerződés rendelkezései alá.

MNL OL K64 24. cs. 240 res.pol. Gépelt átirat.

97.

A román követség jelentése J. M. Mitilineu külügyminiszternek Budapest, 1926. május 22.

Tárgy: Magyarország és az Anschluß

Miniszter Úr,

Van szerencsém Nagyméltóságod figyelmét felhívni az ide mellékelt cikke: „Az Anschluss problémája és Magyarország, Közép-Európa újjáépítése”, melyet Berzeviczy Albert,⁷⁷⁵ Magyarország volt közoktatásügyi minisztere írt a *Neues Wiener Journal*-ba május 19-én.⁷⁷⁶

Magyarország számára nem mindegy, hogy Németország vagy Ausztria a szomszédja. Közép-Európa megmentését, bármily’ paradox módon is hangzik Románia számára, egy erős német–osztrák–magyar–román kapcsolatban látjuk.

⁷⁷⁵ Berzeviczy Albert (1853–1936) az első Tisza-kormányban volt vallás- és közoktatásügyi miniszter 1903. november 3. és 1905. június 18. között. Az MTA elnöke 1905–1936 között.

⁷⁷⁶ Berzeviczy Albert: Das Anschlußproblem und Ungarn. Der Wiederaufbau Mitteleuropas. *Neues Wiener Journal*, 1926. május 19. 2.

Ez a kapcsolat védőgátja lehetne egy fenyegető szláv blokknak. Egy Ausztriával való megegyezés ebben az értelemben kétségtelenül lehetséges. Romániával ez még valamelyest nehezebb lesz, de ennek majd csak a szláv előrenyomulás történetében lesz jelentősége. Berzeviczy abban bíz, hogy Olaszország támogatását meg fogja nyerni ezen kombinációhoz. A világ zűrzavaros állapotban van, a háború vagy még inkább a béke eredményeképpen. Új hibáknak kell kiderülni, mint volt pl. a frankhamisítási ügy,⁷⁷⁷ ami kiszámíthatatlan módon volt kártékony Magyarországra.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol 1. 17. f. Gépelt eredeti.

98.

Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. május 26.

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak liquidálása

Nagyméltóságod távirati rendeletéhez képest folyó hó 8-án jegyzéket intéztem a külügyminiszterhez és személyesen is felkerestem őt, hogy szóvá tegyem a Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak liquidálására vonatkozó pénzügyminiszteri rendeletet.

Megjegyzem, hogy még Nagyméltóságod rendeletének vétele előtt is kértem Mitilineu-t arra, hogy a rendelet végrehajtását tartsa függőben és így ne teremtsék egy oly helyzet, amelyen már változtatni nehezen lehetne. Már ez alkalommal felhoztam azokat az indokokat, amelyeket Nagyméltóságod felsorolt; mostani, május 8-án tett látogatásom alkalmával ezeket ismételten felsorolván a kellő óvatossággal hozzáfűztem, hogy az erdélyi lapokból szerzett információim szerint a néppárti és a magyar párt között létrejött paktum is tartalmaz intézkedéseket a bukaresti magyar iskolákra vonatkozólag.⁷⁷⁸ A külügyminiszter erre azt válaszolta, hogy ő a paktumtárgyalásokba semmiképpen be nem folyt és annak szövegét nem ismeri, azonban majd érdeklődni fog minisztertársainál. Felhívtam

⁷⁷⁷ Lásd a 748. lábjegyzetet.

⁷⁷⁸ Lásd a 764. lábjegyzetet.

továbbá Mitilineu figyelmét arra is, hogy az ingatlanok liquidálására vonatkozó határozatnak végrehajtása véleményem szerint igen rossz benyomást tenne a körülbelül 30.000 főnyi bukaresti magyarságra,⁷⁷⁹ ami azoknak a választásoknál követendő magatartását is a kormányra nézve kedvezőtlenül befolyásolná. Ez az érv közvetlenül érdekelheti Mitilineut, aki Bukarestben jelöltette magát.

Démarche-omtól sok eredményt nem várok, azonban mégis azt az ígéretet kaptam, hogy a kérdést újból a minisztertanács elé fogják vinni.

Bethlen György grófot a fentiekről Aichhorn⁷⁸⁰ útján tájékoztattam és felkértem, hogy a párt részéről is történjenek újabb fellépések az ingatlanoknak a paktum alapján való visszaadása érdekében.

Most értesülök éppen arról, hogy mára van kitűzve a *Monitorul Oficial*ban közzétett és Nagyméltóságodnak 93. számú politikai jelentéssel megküldött rendelet harmadik és negyedik cikkelyében körülírt ingatlanok elárverezése, amelyek azonban kisebb jelentőségűek.

Tekintve, hogy az első és második cikkelyben jelzett épületek, amelyek iskolai célokra szolgáltak az állam által vannak igényelve, ezeknek a visszaszerzése, illetőleg eredeti céljuknak megfelelő felhasználása az árverés által érintve nincs.

Villani Frigyes (olvashatatlan aláírás)
rendk. követ és megh. miniszter

MNL OL K64 24. cs. 253 res.pol. Gépelt eredeti.

⁷⁷⁹ Nagyon nehéz volt és most is nehéz megállapítani a bukaresti magyarok tényleges számát. A világháború után a számuk jelentősen megnövekedett, az erdélyi magyarok közül sokan gondolták úgy, hogy Bukarestben keresnek egzisztenciát maguknak. De ez nem feltétlenül jelentett állandó letelepedést a román fővárosban. A közbeszéd tévesen a Budapest utáni második legnagyobb magyar városnak is nevezte Bukarestet, miszerint 200 ezer magyar lakott a román fővárosban, de ez biztosan nem volt így. A realitáshoz leginkább ez a 30 ezres szám felel meg, de ennél talán valamivel nagyobb lehetett a számuk. Az 1930-as népszámláláson, mely lefelé torzította a magyarok valós számát, 24 052 fő vallotta magát magyarnak. Ennél biztos, hogy többen voltak. Lásd Hencz 2016. 186.

⁷⁸⁰ Aichhorn Richárd. Lásd a 470. lábjegyzetet.

99.

**Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1926. június 1.**

Tárgy: Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak liquidálása

Folyó hó 11-én 117/pol. szám alatt kelt felterjesztésem kapcsán van szerencsém jelenteni, hogy a külügyminiszter a Nagyméltóságod távirati utasítása értelmében hozzántézett jegyzékemre a másolatban csatolt válaszigyzék szerint tudomásomra hozta, hogy bár a trianoni békeszerződés a vallási és nevelési célokra szolgáló ingatlanok liquidálás alól való mentesítése tárgyában semminemű rendelkezést nem tartalmaz, a román kormány mégis eddig mindig, úgy a jelen esetben is, az egyházi kultusz céljaira szolgáló épületeket a liquidálás alól mentesítette. A külügyminiszter még hozzáfűzi, hogy a kérdés végleges eldöntése egyébként kizárólag a bírói hatóságok jogkörébe fog tartozni, tekintettel arra, hogy Majláth gróf erdélyi püspök a liquidálás elrendelése ellen, a volt ellenséges javak liquidálását szabályozó törvény értelmében, az ilfovi törvényszéknél jogorvoslattal élt.

A külügyminiszterrel május hó 31-én folytatott beszélgetésem alkalmával azonban az volt a benyomásom, hogy ő maga is keres valamelyes általunk is elfogadható megoldási módot, kijelentvén, hogy esetleg egy „*contrat forfaitaire*”-t⁷⁸¹ lehetne kötni. Én ehhez állást nem foglaltam, mivel véleményem szerint előnyösebb ránk nézve, ha a kérdés politikailag állíttatnék be és az iskolaépületek kiadását elsősorban a Magyar Párt a paktum alapján szorgalmazná, ami annál is inkább eredményre vezethet, mivel Otetelesanu képviselő,⁷⁸² ki a Magyar Párt bukaresti tagozatának alakuló ülésén a kormányt képviselte, ez alkalommal szóbelileg megígérte, hogy az iskolák kérdését rendezni fogják.

Nem tudom, hogy Majláth gróf fellebbezése, – melyről csak most szereztem tudomást, – amennyiben azt a bíróság elutasítaná, nem-e nehezítené meg a kormány helyzetét, vagy nem-e adna annak ürügyet arra, hogy ígéretének teljesítése

⁷⁸¹ (fr.) egyösszegű szerződés

⁷⁸² Alexandru Otetelesanu közoktatásügyi államtitkár.

elől kitérjen, tekintve, hogy akkor a „*causa judicata*”-ra⁷⁸³ hivatkozhatnék. Ebbeli aggályomat Bethlen György gróffal közöltem.

Villani Frigyes (olvashatatlan aláírás)
rendk. követ és megh. miniszter

MNL OL K64 24. cs. 282 res.pol. Gépelt eredeti.

100.

Szentirmay Béla követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő levele Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. június 28.

Tárgy: A magyar parlamenti csoport bukaresti működése

Az országgyűlés megnyitása előtt, Bukarestben összeültek a magyar képviselők és szenátorok és megalakították a Magyar Párt parlamenti csoportját. A képviselők elnökké gróf Bethlen Györgyöt, a szenátorok pedig Sándor Józsefet választották meg. A megalakulás után nyilatkozatot adtak ki, amelyben egyrészt állást foglalnak a Szele Béla⁷⁸⁴ mandátumát ért támadásokkal szemben,⁷⁸⁵ másrészt pedig hangsúlyozzák loyálisukat a haza és trón iránt.

A nyilatkozat szövegét tisztelettel mellékelem.

A szóban forgó nyilatkozat úgy képviselői körökben, mint a sajtóban általában jó hatást keltett. Mindazonáltal Bethlen György gróf is meg van győződve arról, hogy Szele Béla mandátumát meg fogják semmisíteni. Ezen felfogást ma dr. Bernády megerősítette, akit Bucsan államtitkár⁷⁸⁶ ismét szemrehányásokkal illetett, hogy Szelét nem mondatták le idejében, amihez még hozzáfűzte, hogy a legtöbb, amit a kormánypárt tehet, hogy ráveszi képviselőit, hogy a szavazástól

⁷⁸³ (lat.) bírósági ügy

⁷⁸⁴ Szele Béla a *Brassói Lapok* főszerkesztője. Lásd a 162. lábjegyzetet.

⁷⁸⁵ A brassói románok már a választások előtt jelezték, hogy Szele megválasztása esetén országos botrányt fognak csapni az első világháború idején a *Brassói Lapok*ban megjelent cikkei miatt. Figyelmeztették Szelét, hogy vonuljon vissza, de nem tette meg, így a választások után valóban botrány tört ki. Lásd GYÖRGY 2017. 126–127.

⁷⁸⁶ Constantin Bucsan. Lásd a 57. lábjegyzetet.

tartózkodjanak. Ez annyit jelent, hogy Szele mandátumát kiszolgáltatják az ellenzék szavazatainak.

Nem kis nyugtalansággal tapasztalom, hogy a magyar képviselők egy része olyan esetekben is a kormánnyal szavaz, amely dr. Bernády és a többi magyar képviselők között kifejlődik. Dr. Bernády ugyanis kezd egészen úgy viselkedni, mintha nem is tartoznék a Magyar Párt kötelékébe és annak fegyelme alá.

MNL OL K64 19. cs. 330. res.pol. Gépelt eredeti.

Újságcikk (Brassói Lapok) 1926. június 28.

A Magyar parlamenti csoport Szele Béla dr. mellett foglalt állást.

BUKAREST. (A Brassói Lapok munkatársától.) Az Országos Magyar Párt parlamenti csoportjának ama határozata, melyet a Szele Béla dr. képviselő ellen intézett sajtótámadások ügyében hozott s melyet valamennyi román lappal is közöltek, a teljes szövegében a következő:

A Magyar Pártnak e hó 24-én összegyűlt parlamenti csoportja kötelességének tartotta, hogy több román lapnak Szele Béla ellen intézett támadásával foglalkozzék. E támadások főindoka egy a Brassói Lapok 1916. év folyamán közzétett cikke volt. A Magyar Párt ama felvilágosítások alapján, melyeket e tárgyban kapott, megállapíthatta, hogy ezt a cikket nem Szele Béla írta, hogy ebben az időben Szele Béla nem volt a lap felelős szerkesztője és hogy ennek következtében nem tehető felelőssé e cikk tartalmáért. A magyar parlamenti csoport Szele Béla írásbeli nyilatkozata alapján örömmel állapítja meg, hogy ő teljesen távol áll e cikk intencióitól. Szele úr különben is az elsők között volt, akik az új államnak hűséget esküdtek és figyelemreméltó tevékenységet fejtettek ki a magyarok és románok politikai közeledése érdekében. Szele úr a leghatározottabban kijelentette, hogy hű és aktív polgára óhajt lenni Romániának, a legmélyebb hűséget és ragaszkodást táplálván egyidejűleg a király és az uralkodó család iránt.

A magyar parlamenti csoport, a haza és a trón iránt érzett lojalitás teljességével fejezi ki sajnálatát a Szele Bélának tulajdonított cikk hatásán és azt a reményét fejezi ki, hogy a kamara ebben a kérdésben *sine ira et studio*⁷⁸⁷ határozatot fog hozni.

---

⁷⁸⁷ (lat.) harag és részrehajlás nélkül

101.

**Balogh Arthur levele Walko Lajos külügyminiszternek
Kolozsvár, 1926. július 19.**

Tárgy: A második Európai Kisebbségi Kongresszus

Kedves Barátom!

Több, mint három heti bukaresti parlamenti tartózkodás után hazaérkezve szükségesnek látom, hogy soraimmal felkeresselek. Mindenek előtt szíves figyelmedbe ajánlom azt, hogy amint bizonyára tudod, a jövő hó 25–30-ika közt lesz megtartva Genfben a második európai kisebbségi kongresszus.⁷⁸⁸ Ezen nekem a romániai magyar kisebbség, illetve a Magyar Párt képviselőjében meg kell jelennem.

Nem tudom, a jelzett időben otthon lesz-e. Ha nem, igen kérlek, lennél szíves ebben az ügyben előzetesen a kellő intézkedéseket megtenni.

A másik dolog, amit szóvá kívánok tenni, Csík megyei Magánjavak ügye. Már Bukarestbe kaptam és idehaza is várt az érdekelteknek sürgető írása, hogy mi lesz ezzel az ügygel. Kérték, hogy a csíki parlamentárok szorítsák a kormányt ígéretének betartására.

A választási paktum ugyanis erre nézve azt tartalmazza, hogy a kormány ezen ügyet igazságosan fogja elintézni és még a választások előtt vissza fogja adni mindazt, ami agráreljárásnak tárgyát nem képezhette, tehát az épületeket, pénzeket stb. Ez persze nem következett be, sőt a kormány egyik tagja olyan kijelentést tett, amiből nem sok reményt meríthetünk egyáltalán az ügynek békés elintézésére. Így állván a dolgok, az érdekeltek igen türelmetlenek. A volt főintézője a javaknak távollétem alatt keresett itt Kolozsvárt, elhozta a még hiányzott igen értékes okmányokat és közölte, hogy ismét eljön.

Én politikai szempontból azt ajánlottam mindjárt a kormánnyal létrejött paktum után az érdekelteknek, hogy várjunk mindaddig, amíg kétségtelenül meg nem győződünk arról, hogy a kormány nem tesz semmit az ügyben. Ma is ez az álláspontom, mert lehetetlen a más megoldási módot keresni mindaddig, amíg nincs meg a bizonyosság, hogy a kormánnyal a dolgot nem lehet elintézni. Mivel azonban a békés elintézés iránt nekem sincsen reményem, s mivel ez ügynek

⁷⁸⁸ A második európai kisebbségi kongresszus 1926. augusztus 25–27. között volt Genfben. Lásd EILER 2007. 304–308.

genfi előkészítése is hosszabb időt vesz igénybe, tehát én az általam már régebben elkészített petíciót, amelyet még a most kapott bizonyítékokkal ki kell egészítenem, igen rövid idő múlva fel fogom Neked küldeni. A parlament újabb megnyitásáig – okt. 15. – ugyanis okvetlen tisztában leszünk azzal, hogy lehet-e és mire számítani a kormány részéről.

Sajnos, a kormány ígéreteinek betartására általában nem sok reményünk lehet. Még a könnyebben teljesíthető dolgokra is csak újabb ígéreteket tettek, de valósággá még semmi sem vált. Hát még az olyan dolgok, amelyeket nem is egy vagy más okból (közvélemény felzúdulása, pénzügyi nehézségek) teljesíteni.

Egyébiránt a mostani bukaresti tartózkodásunk sok tekintetben igen hasznos és tanulságos volt, t.i. a további orientációnk szempontjából.

Fogadd szívélyes üdvözetemet, amellyel vagyok mindig készséges híved

Balogh Arthur

A csikvármegyeiek petícióját tanulmányozás végett kiemeltem és magammal viszem.

MNL OL K64 19. cs. 406 res.pol. Gépelt eredeti.

102.

**Prónay György miniszterelnöki államtitkár levele
Barcza Györgynek, a külügyminisztérium politikai
osztálya vezetőjének
Budapest, 1926. július 21.**

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása

Tisztelt Barátom!

282 res.pos.1926. szám alatt szívesek voltatok velünk véleménynyilvánítás céljából közölni bukaresti követünk 123/pol.1926. számú jelentését⁷⁸⁹ a Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása tárgyában.

⁷⁸⁹ Lásd a 99. sz. iratot.

Van szerencsém Veled közölni, hogy ez ügyben az itteni II. ügyosztály vezetője szóbelileg tárgyalta Khuen-Héderváry gróffal. E tárgyalás folyamán megállapítást nyert, hogy a jogorvoslat benyújtása – amint az követünk jelentéséből is kiviláglik – az adott körülmények között nem volt szerencsés lépés. Hogy azonban az visszavonassék-e s ha igen, mely időpontban, az a vonatkozó politikai tárgyalások eredményétől függ. Ez az érdekeltekkel még június hó folyamán rövid úton közöltetett.

Szíves üdvözléttel:

Prónay

MNL OL K64 24. cs. 369 res.pol. Gépelt eredeti.

103.

Balogh Arthur levele Walko Lajos külügyminiszternek Kolozsvár, 1926. augusztus 1.

Tárgy: Petíció a csíki magánjavak ügyében

Kedves Barátom!

Köszönettel vettem június 29-ikén⁷⁹⁰ kelt nagybecsű soraidat. Amit múlt levelemben kilátásba helyeztem,⁷⁹¹ itt küldöm: a petíció tervezetét a csíki magánjavak ügyében. Ez még kiegészítésre fog szorulni a még nyerendő újabb bizonyítékok szerint. Azokat még nem kaptam meg, de biztos helyen vannak és meg fogom kapni. Így nem egészen kész állapotában főleg azért küldöm a tervezetet, hogy a szerint, amint éppen szabad időd engedi, esetleg foglalkozhassál a dologgal. Bizonyára lesznek Neked is még észrevételeid, kiegészítés kívánásaid. Egyébiránt nekem az volt az álláspontom a jogi fejtegetések tekintetében, hogy ezek csak az okvetlen szükségesség mérvére szorítkozzanak, mert különben mi marad a szakvélemények számára, amelyek feltétlenül szükségesek lesznek.

⁷⁹⁰ Nem található a forráscsoportban.

⁷⁹¹ Lásd a 101. sz. iratot.

A f. hó végén tartandó genfi kisebbségi kongresszus[ról]⁷⁹² az itteni Magyar Párthoz még nem érkezett meg a végleges meghívó. Az eddigiek szerint annak határnapja aug. 25. Én tehát 18–19-én fent leszek és remélem, hogy lesz szerencsém ez alkalommal mindenesetre Veled találkozni.

Még csak azt a szomorú tényt kívánom ismételten leszögezni, hogy a kormány nem igen sietett ígéreteinek beváltásával. Tegnapelőtt ment le ismét egy iskolaügyi küldöttség Bukarestbe, amelyhez néhány parlamenti tag is fog csatlakozni, a tanév megnyitának közeledtével legsürgősebbnek mutatkozó dolgoknak kiforszírozása végett. Mert eddig még csak ígértek, de semmit sem adtak.

A remélhető közelebbi viszontlátásig legszívesebb üdvözzel mindig kész-séges híved

Balogh Arthur

[Kézírással] Arra nézve, hogy jöjjön-e még valaki velem, az a véleményem, hogy statisztika szerepre kiküldeni embereket nem érdemes. J. E.⁷⁹³ ugyanis tavaly így szerepelt. A M[agyar] Pártnak erre nincs pénze és úgy hiszem, Nálatok sincs arra, hogy valaki éppen csak ott legyen, de fel ne szólaljon.

MNL OL K64 19. cs. res.pol. szám nincs. Gépelt eredeti.

104.

Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. augusztus 29.

Tárgy: Cantacuzino hercegnő⁷⁹⁴ kisebbségi akciója

~~197/pol. számú jelentésben~~ Már tettem említést Nagyméltóságodnak Cantacuzino hercegnő kisebbségi politikai törekvéseiről, amelyek általában a nemzeti-ségi ellentétnek a szociális és társadalmi jelszavak alatt való elaltatására irányulnak.

⁷⁹² Lásd a 788. lábjegyzetet.

⁷⁹³ Jakabffy Elemér

⁷⁹⁴ Alexandrina Cantacuzino hercegnő „Didina” (1876–1944) politikai feminista aktivista, diplomata.

Az Averescu kormány uralomra jutása óta, amelyhez a hercegnőt szoros politikai érdekszálak fűzik, politikai aktivitása fokozott mértékben megnyilvánul, miért is Cantacuzinoné kisebbségi politikai tevékenységéről a következőkben vagyok bátor Nagyméltóságodnak részletesebb képet nyújtani.

Cantacuzino Alexandrina politikai akciója kettős: propagandisztikus és társadalmi.

Propagandisztikus tevékenységének általános irányára élénk világosságot vet a mellékelt füzetecske, amelyeket a hercegnő közvetlenül bocsátott rendelkezésemre. Mint látható ezen propaganda igen ügyesen van *camouflírozva*.⁷⁹⁵ Általános emberieségi és pacifista jelszavak alatt a kisebbségi kérdést politikai jelentőségéből kivetkőztetni igyekszik, s ehhez éppen azon szellemi fegyvereket használja fel, amelyek a kisebbségi védelemnek eddig fő fegyvertárát alkották, t.i. a nemzetközi demokratikus humanitárius szervezkedést. A kisebbségi kérdés „*Entpolitisierung*”-ja, politikától való mentesítése ezen propaganda jellemző jelszava, amelyet a Kis-Antant újabban mintegy közös megbeszélésre *lansziroz*⁷⁹⁶ a világsajtóban. Ezen eszmének észrevétlen megfogamzása a napokban lefolyt genfi kisebbségi kongresszus tanácskozásain⁷⁹⁷ is sajna bizonyos mértékig észlelhető volt.

Cantacuzino hercegnő kisebbségi akciójának másik része társadalom-politikai. Fő törekvése e célból a különböző női jótékonyági és gyermekvédelmi szervezeteknek az állítólagos szellemi kibékítés szolgálatába való beállítása. Mint a hercegnőnek ez év júniusában Párizsban megtartott előadásából is kitűnik, nemzetközi programot dolgozott ki a különböző volt ellenséges államok hadiárvainak és iskolásgyermekének kölcsönös vendégnyaraltatására.

Fenti tervnek egyik konkrét, bennünket politikai vonatkozásainál fogva közvetlenül érdeklő megnyilvánulása azon kezdeményezés, hogy a romániai kisebbséghez tartozó iskolás gyermekek 150–200-as csoportokban évente Bukarestben megvendégeltessenek, hogy a román fővárossal és szellemmel megismerkedjenek.

Ezen célból Cantacuzino hercegnő, – mint a lapokból ismeretes – körlevelet intézett a kisebbségi nőegyesületekhez, hogy azokat a tervezett együttműködésnek megnyerje. A kisebbségi szervezetek állásfoglalásáról bizalmas értesüléseim még nem futottak be, általában azonban úgy vagyok tájékozva, hogy a körlevél az erdélyi szászok részéről inkább hűvös fogadtatásra talált, míg magyar részről egységes álláspont még nem alakult ki. Az illetékes körök ugyan az akció lényegével tisztában vannak, azonban egyes felelőtlen sajtóorgánumok az első

⁷⁹⁵ (fr.) álcázva

⁷⁹⁶ (fr.) indítványoz, javasol

⁷⁹⁷ Lásd a 788. lábjegyzetet.

impulzus hatása alatt a „hercegnő” vállalkozását meglehetősen naív lelkesedéssel, hogy ne mondjam szolgálatkészséggel üdvözölték. Intézkedtem az iránt, hogy a mozgalom további része figyelemmel kísértessék és nem fogom elmulasztani Nagyméltóságodat a fejleményekről folytatólag tájékoztatni.

Megjegyzem még, hogy Cantacuzinonéval bizalmasnak mondható, igen jó társas viszonyt tartok fenn, ami alkalmat nyújt, hogy tervei és netán elért eredményei felől közvetlenül is benyomásokat gyűjthessek.

MNL OL K64 19. cs. 427 res.pol. Gépelt eredeti.

105.

Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. szeptember 6.

Tárgy: A felekezeti iskolák képviselőinek Ion Petrovici közoktatásügyi miniszterrel⁷⁹⁸ folytatott tárgyalásai

Amint azt Nagyméltóságodnak már volt alkalmam jelenteni, az erdélyi egyházak kiküldöttei augusztus hó 5–6-án kezdték meg tárgyalásaikat a közoktatásügyi minisztériumban, hogy az iskolaügy terén az egyházak legégetőbb kérdéseit rendezzék.

A küldöttség tagjaival ismételten volt alkalmam összeköttetésbe lépni; az általuk elért eredményről, illetve a nekik tett ígéretekről, s magáról a tárgyalásról a következőket jelenthetem:

Nagyméltóságod előtt bizonyára ismeretesek azon támadások, amelyeket Angelescu volt liberális közoktatásügyi miniszter intézett Petrovici közoktatásügyi miniszter ellen, s amelyekkel úgy a bukaresti, mint az erdélyi lapok részletesen foglalkoztak. Petrovici miniszternek, aki a sajtónak és a kisebbségi kiküldötteknek tett nyilatkozatai után ítélve, a kisebbségekkel szemben a türelem politikáját követi, Angelescu támadására és a „Viitorul” vádjaira adott válaszaiban főérve mindig az volt, hogy ő szigorúan az Angelescu-féle magánoktatási tör-

⁷⁹⁸ Ion Petrovici (1882–1972) közoktatásügyi miniszter 1926–1927-ben.

vény⁷⁹⁹ szövegéhez kíván ragaszkodni. Az egyházi iskolai ügyekben Petrovicinál járt kiküldöttek is kijelentették, még a tárgyalások megkezdése előtt, hogy csak oly kérésekkel fognak előállni, melyek a magánoktatási törvénnyel nem ellenkeznek. Kívánságaikra, melyekről fent hivatkozott szám alatt már volt szerencsém jelenteni, a következő ígéreteket kapták. Az első kívánságuk az állami tantervnek a felekezeti iskolákban leendő egy oly alkalmazására irányul, mely lehetővé tegye azt, hogy a magyar nyelv és irodalom tanítására elegendő idő maradjon. Ehhez a miniszter általában hozzájárult, ezért kérték azt is, hogy a román irodalmat összefoglalóan adhassák elő, ehhez azonban Petrovici nem járult hozzá.

A küldöttség egyik legfontosabb kívánsága az volt, hogy az Angelescu-féle törvény 35.§-a alapján azon szülők gyermekeit is felvehessék a felekezeti iskolákba, akik magyar anyanyelvűeknek vallják magukat. Így a zsidókét is. Ezt a kívánságot Weiss Sándor, a „*Keleti Újság*” egyik szerkesztője és irányítója adta elő, és sikerült neki Petrovici-ot kedvezően befolyásolni, elmondva neki, hogy igaz, miszerint a magyar kisebbséggel kötött paktumban nincsen szó a magyar zsidókról, a zsidók azonban csak azért szavaztak a Néppártra, hogy legalább ez a kívánságuk teljesedésbe menjen. A miniszter ehhez is hozzájárult, de hozzáfűzte, hogy az „el-magyarosodott” zsidó szülők kijelentésével nem elégszik meg, hanem a tanügyi hatóságok közegei útján fogja az ellenőrzést gyakorolni. Ez utóbbi feltétel tetemesen leszállítja koncessziójának értékét, mert egyrészt késedelmet idézhet elő, másrészt meg természetesen számos visszaélésre szolgáltathat alkalmat, s amit az amúgy sem fegyelmezett, sovén erdélyi hatóságok a közoktatásügyi miniszterrel szemben álló ellenzék helyeslésére számítva, bizonyára ki fognak használni. Véleményem szerint Otetelesanu államtitkár⁸⁰⁰ és a liberális Dumitrescu vezértitkár is mindent meg fognak tenni, hogy a miniszter ígéreteit illuzorikussá tegyék.

A harmadik és fontosságában még az előbbit is meghaladó kívánság volt a felekezeti iskoláknak nyújtandó államsegély. Nagy baj az t.i., hogy míg a papok kapnak állami segélyt a kultuszminiszteri tárca terhére, addig a felekezeti tanítók ebben nem részesülnek. A miniszter erre azt válaszolta, hogy a kormány momentán nem tudja teljesíteni ezt a kívánságot, de igyekezni fog még ebben az évben 40 milliót – az elérendő bevételtöbbletből – erre a célra kiutalni. Véleményem és informátoraim szerint azonban erre az idén nincs kilátás. Az 1926–1927-es költségvetésbe azonban felveszik; ezt tudomásom szerint úgy Petrovici, mint Bucsan⁸⁰¹ megígérték. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban még egy nehézségről szóltak a feleke-

⁷⁹⁹ Lásd a 700. lábjegyzetet.

⁸⁰⁰ Lásd a 782. lábjegyzetet.

⁸⁰¹ Constantin Bucsan. Lásd a 57. lábjegyzetet.

zeti iskolák és a Magyar Párt kiküldöttei. Egy közoktatásügyi miniszteri rendelet szerint t.i. a felekezeti iskolák kötelesek tanerőiknek legalább olyan fizetést adni, mint amilyen fizetést húznak az állami tanerők. Ezen rendelkezés felfüggesztését kérték addig, míg a felekezeti iskolák államsegélyben nem részesülhetnek, amihez Petrovici hozzá is járult. Ez utóbbi engedmény rendkívüli fontosságú, mert módot nyújt arra, hogy a felekezeti iskolák az államsegély folyósításáig fenntarthassák magukat.

A felekezeti iskolák tanítóinak vasúti kedvezmény iránti kérésüket a miniszter azzal utasította vissza, hogy a C.F.R. autonóm lévén, liberális érzelmű vezetőire a kormánynak befolyása nem lehet.

Az ötödik kívánság az volt, hogy amíg a tanítók a román tárgyakból nem tették le a kötelező vizsgát, azért tovább működhessenek és még a román nyelven előadandó tárgyakat is taníthassák. Ehhez hozzájárult Petrovici, ami a tanítókat illeti, a tanárookra vonatkozóan azonban az engedélyt nem adta meg, s így román tanárok fogják ez utóbbi tárgyakat előadni.

Itt bátor vagyok megjegyezni még, hogy egy legutóbb kiadott miniszteri rendelet, amely azt kívánja, hogy a kisebbségi tanároknak államvizsgát kell tenni történelemből, földrajzból, alkotmánytanból, irodalomtörténetből és külön a XX. század irodalmából, Erdélyben a felekezeti iskolák körében nagy elkeseredést váltott ki, mert azt találták, hogy nem áll összhangban az 1925-ös magánoktatási törvénnyel, amelynek 109-ik szakasza azt mondja, hogy a magániskolák tantestületének tagjai, akik nem tudnak románul, kötelesek öt évi határidőn belül a román nyelvből vizsgát tenni, akik pedig román történelmet, Románia földrajzát és az ország alkotmányát adják elő, kötelesek e határidőn belül ezekből a tárgyakból is román nyelven vizsgát tenni. Röviden, nem csak szaktanároknak, hanem minden tanárnak vizsgát kell tenni a fent említett tárgyakból. Ez a rendelet még előírja azt is, hogy a felekezeti tanárok kötelesek a vizsgáról való távolmaradásukat az öt esztendei határidőn belül is igazolni, amit a törvény nem mond ki. A felekezeti iskolák megbízottai ez irányban is lépéseket tesznek a közoktatásügyi miniszternél.⁸⁰²

A felekezeti iskolák küldöttségének hatodik kérelme a betérjesztett iskolai adatok (a tanárok kvalifikációjának igazolása etc.) sürgős felülvizsgálására vonatkozott, hogy így nyugodtan megkezdhessék szeptemberben működésüket. A felülvizsgálat az idő rövidsége folytán meg nem történhetvén, a miniszter megengedte, hogy a felülvizsgálat befejeztéig minden felekezeti iskola a magánoktatási törvény életbeléptetésének idejében még lévő állapotot fenntarthassa, sőt ez a kedvezmény azon iskoláknak is megígértetett, amelyek nyilvánossági jogukat

az 1925–1926-iki tanév végével nyerték vissza. Végül a küldöttség azt kérte még, hogy amennyiben a felülvizsgálatnál hiányok állapítottatnának meg, engedélyezzen a közoktatásügyi miniszter az illető tanerők számára határidőt, amely alatt e hiányokat pótolhatják. Petrovici e kívánsághoz is hozzájárult.

A küldöttség általában jó benyomással távozott Petrovici minisztertől, aki úgy látszik, mégis engedékenyebb lesz iskolapolitikájában, mint Angelescu. Igaz, hogy Petrovici az augusztus végén Sinaiban tartott minisztertanácson elfogadtatta a kisebbségeknek tett ígéretei alapján készített tervezetét, amely kijelentése szerint, hivatva van a magánoktatási törvény hézagait – megfelelő interpretációval – pótolni, azonban bizonyos, hogy a közoktatási kormány iparkodni fog a kisebbségekre nézve kedvező rendelkezéseket mindenképpen kijátszani.

Fenti miniszteri rendeleten kívül, hogy csak egy példát említsek, Petrovici miniszter, az Angelescu-féle törvény említett 35.§-a kérdésében – amely körül a legtöbb kavarodás volt – a legutóbbi napokban a sajtó előtt már úgy nyilatkozott, hogy csak azok a zsidó szülők mondhatják magukat magyaroknak, akik eddig sohasem tettek ellenkező nyilatkozatot. A miniszter szeme előtt ugyanekkor valószínűleg az 1920. évi népszámlálás alkalmával az Averescu párti belügyminiszter egy rendelete lebegett, amely elrendeli, hogy minden izraelita vallású egyént zsidó nemzetiségűnek kell az összeírásba felvenni.

MNL OL K64 19. cs. 439 res.pol. Gépelt eredeti.

106.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. szeptember 6.

Tárgy: Erdélyi egyházak iskolaügyi tárgyalásai

Az erdélyi egyházak kiküldöttjei a napokban kezdték meg tárgyalásaikat a román közoktatásügyi minisztériumban, hogy a felekezeti iskolák legsürgősebb követeléseit dűlőre vigyék. A tárgyalások ezúttal nem irányulnak a román magániskolátörvény megváltoztatására és a kormánnyal kötött választási paktumban kikötött orvoslások teljes komplexumára. Az egyházak jelen akciójának célja csak az, hogy az új iskolaév megnyitása azon legégetőbb kérdéseket rendezzék, amelyek

a tanítás eredményes felvételének nélkülözhetetlen előfeltételei. A Magyar Párt részéről Willer József⁸⁰³ és Görög Joachim⁸⁰⁴ vezették be a miniszterhez az egyházak kiküldötteit. A részletes tárgyalásokra, amelyeket Otetelesanu államtitkár folytat,⁸⁰⁵ Laar Ferencz képviselő⁸⁰⁶ és Torna Gyula szenátor Bukarestbe érkezését várják. Alkalmam volt érintkezésbe lépni a küldöttség vezetőivel, akik a tárgyalások programjáról a következő bizalmas tájékoztatást nyújtották:

1/ Legelső követelésük a magániskolátörvény alapján megvont működési engedélyek sürgős felülvizsgálása. Az iskolák az előírt adatokat már hónapok előtt betérjesztették, elvárható tehát, hogy a végleges döntések szeptember 1-ig elintéztessenek. Az erdélyi egyházak elvi törekedése az, hogy a felülvizsgálás ügyében maga a közoktatásügyi miniszter döntsön, hogy tanfelügyelők és egyéb közép fokú tanügyi hatóságok önkényes eljárásának eleje vétessék.

2/ Netán megállapítást nyert hiányosságok esetén az illető iskolákat ne zárják be, hanem tanszerek beszerzésére egy év, iskolaépületek pótlására pedig 5 évet engedélyezzenek.

3/ További fontos követelmény a tanerők alkalmazásának kérdése. Engedjék meg továbbra is, hogy magyartanárok is taníthassák a kötelező román nyelvű tantárgyakat, tekintet nélkül arra, hogy az előírt román nyelvű vizsgát letették-e már vagy sem.

4/ Újból sürgetést nyert az államsegély kiutalása. Addig is pedig, amíg az állampénztár hiánya következtében a megígért segély folyósítható nem lesz, tekintessék el azon rendeletről, mely szerint a felekezetek éppúgy kötelesek fizetni tanerőiket, mint az állami tanárokat.

5/ A tanulók anyanyelvük szerint szabadon iratkozhatnak be bármely felekezeti iskolába. Kétes esetekben a szülők írásbeli nyilatkozata legyen mérvadó, az anyanyelv megállapítását illetőleg. E követelés természetesen a zsidó tanulóknak a felekezeti iskolákba való beiratkozását kívánja lehetővé tenni.

6/ Végül követelik a hivatalos tanterv és tanítási rend legnyomasztóbb rendelkezéseinek enyhítését. A hivatalos tanterv betartása csak oly mértékben legyen kötelező, hogy idő maradjon a tanulók anyanyelvének, irodalmának és hittannak kellő tanulmányozására is. Új tankönyvek megjelenésére bizonyos idő engedélyeztessék, addig is, míg ez megtörténik, a régi tankönyveket használhassák.

⁸⁰³ Willer József (1884–?) lapszerkesztő, az OMP bukaresti irodájának vezetője, hat alkalommal képviselő. Lásd György 2017. 304.

⁸⁰⁴ Görög Joachim (1862–1928) örmény katolikus esperes, szentszéki ülnök, képviselő. Lásd György 2017. 302.

⁸⁰⁵ Lásd a 782. lábjegyzetet.

⁸⁰⁶ Laar Ferenc református lelkész, képviselő.

Kérelmünk a továbbiakban megjegyzi, hogy egyidejűleg a szász iskolák részéről hasonló irányú tárgyalások folynak Reuter szász képviselő vezetésével. A szász és magyar küldöttségek érintkezésben állanak és egymást a tárgyalások folyamatáról kölcsönösen tájékoztatják. Általában véve az a benyomás uralkodik, hogy a kormány igyekszik ígéreteinek lehetőleg eleget tenni, s nagyobb elvi akadályok fenti program keresztülvitelét illetőleg nem állanak fenn. Otetelesanu államtitkár állítólag több megértést tanúsít, mint hivatali elődje, és jelenleg inkább technikai nehézségek és adminisztratív lassúság leküzdéséről van szó.

Mint bevezetésben említettem, a fenti pontok keresztülvitele nem jelenti a Magyar Párt iskolaügyi programjának, illetve a kormánnyal kötött egyezmények teljes kimerítését. A mostani *démarche*, amelynek legtöbb követelését egyébként már Angelescu is elvben elfogadta, kizárólag az új iskolaév megnyitásával kapcsolatban vált ad hoc szükségessé.

A román iskolaügyi törvénynek a kisebbségi jogok szempontjából való elvi reformja érdekében a Magyar Párt csak a parlament összeülése után fogja a döntő kampányt megindítani.

MNL OL K64 19. cs. 439 res.pol. Gépelt másolat.

107.

A Külügyminisztérium levele Szentirmay Béla követségi tanácsosnak Budapest, 1926. november 13.

Tárgy: A Szent László Társulat ingatlanainak ügye

Annak a keresetnek a jogi konstrukcióját, melyet Majláth püspök úr a likvidálást elrendelő határozat ellen benyújtott, nem ismerjük és így nincs módunkban eldönteni: miféle okmányok lehetnek alkalmasak arra, hogy a Majláth püspök úr keresetében előadott jogalapot a bíróság előtt bizonyító erővel lássák el.

Az itt rendelkezésre álló iratok a következők:

Annak a szerződésnek nem hitelesített másolata, amelyet néhai Szmrecsányi Pál nagyváradai püspök⁸⁰⁷ (a Szent László Társulati elnöki minőség egyáltalán nincs megemlítve a szerződésben) kötött néhai Hornstein Xavér érsekkel,⁸⁰⁸ s amely szerződéssel történt a szóbanforgó ingatlanoknak megvétele. Ezt a szerződést a Bukaresti törvényszék úgynevezett ilfovi jegyzői osztálya tudomásul vette. Ugyancsak ezen utóbb nevezett osztálytól végzés van arról, hogy néhai Szmrecsányi Pál a szóbanforgó ingatlanokra bekebelezett terheket kifizette.

Más okmány itteni helyen nem áll rendelkezésre sem hivatalos szerveknek, sem a Szent László Társulatnak.

Hangsúlyozottan meg kell említenem, hogy az imént jelzett szerződést vagy annak másolatát a bíróság előtt felhasználni nem lehet, mert a szerződésben egyik vételi objektumként szerepel a tárgovistei ingatlan is, amelyre nézve, mint méltóztatik tudni, nemrég egy egészen más, oly irányú rendezés történt, amelynek a szerződés felmutatása által való nyilvánossá válása igen nagy bonyodalmakat vonhat maga után. Ezeket annál is inkább és feltétlenül el kell kerülnünk, mert ez a szerződés csak azt bizonyíthatja, hogy a kérdéses ingatlanok formailag nem a Szent László Társulat tulajdonát képezik. Semmi másra sem volna ez felhasználható akkor sem, ha a fentemlített jogi akadály, amely a szerződés felhasználását lehetetlenné teszi, nem forogna fenn.

Amennyiben innen a helyzetet egyáltalában meg lehet bírálni, csak a következő út kínálkozik arra, hogy a kérdéses ingatlanok a katolikus magyarság részére megmentessenek:

Mindenekelőtt arra kell módot keresni, hogy az ügyben az érdemleges döntés kitolassék. Ennek perjogi lehetőségeit a vonatkozó román perjogi eljárási szabályok jelölik ki (halasztási kérelem, meg nem jelenés). Még a tárgyalás hatánapja előtt a Magyar Párt vezetőségének okvetlenül előterjesztést kell ez ügyben tenni az illetékes vallásügyi miniszternél, ezúton is kérni a tárgyalás elhalasztását, ha azt egyszerű jogi eszközökkel elérni nem lehet és egyben nyomatékkal és szívesen szorgalmazni azt, hogy az ügy a román kormány és a Magyar Párt között megoldandó kérdés tárgya legyen.

A miniszter helyett: [név és aláírás nélkül]

⁸⁰⁷ Szmrecsányi Pál (1846–1908) nagyváradai püspök 1903–1908 között.

⁸⁰⁸ Franz Xaver von Hornstein (1840–1905) svájci pap, bukaresti érsek 1896–1905 között.

Szentirmay Béla válaszelevele Walko Lajos külügyminiszternek, Bukarest, 1926. november 17.

Tárgy: A Szent-László Társulat ingatlainak ügye

Hivatkozással Nagyméltóságod fenti rendeletére, van szerencsém mindenekelőtt e tárgyban kelt táviratom magyarázatául jelteni a következőket:

Mint Villani báró követ úr folyó évi május 29-én kelt 123/pol. számú jelentésében⁸⁰⁹ beszámolt róla Nagyméltóságodnak, Majláth gróf püspök úr a Szent László Társulat lefoglalt javainak liquidálása ellen az ilfovi törvényszéknél jogorvaslattal élt. Villani báró a liquidálást kimondó pénzügyminiszteri rendeletnek bírói úton való megtámadását nem tartotta szerencsés lépésnek, minthogy jogi kilátás a per megnyerésére nincs, *res judicata*⁸¹⁰ esetén pedig a román kormány a bírói ítéletet ürügyül használhatja arra, hogy e kérdésben való további tárgyalások elől elzárkozzék. Éppen azért egyetlen célszerű megoldásnak az látszott, hogy a Magyar Párt a kormánnyal kötött paktuma alapján politikai úton törekedjék a Szent László Társulat lefoglalt ingatlainak ügyét rendezni. A követség az illetékes körök figyelmét ily értelemben fel is hívta.

Majláth püspök fenti beadványáról a követség csak utólag értesült és annak közelebbi tartalmáról és további sorsáról azóta sem nyert semminemű tájékoztatást.

Ez volt a helyzet, midőn folyó hó 10-én Gyárfás Elemér szenátor, a kolozsvári futár útján szóbelileg arról értesített, hogy Majláth gróf beadványa ügyében a bíróság folyó hó 18-ára tárgyalást tűzött ki, – egyúttal kéretett, hogy a kérdésre vonatkozó iratokat Budapestről beszereztessem. E lakonikus üzenet alapján csak azt tételezhettem fel, hogy esetleg időközben közvetlen úton valamelyes megálapodások történtek és Gyárfás ennek alapján várja bizonyos iratok megküldését.

Nagyméltóságod 532/res.pol.számú rendeletét⁸¹¹ azonnal közöltem az időközben Bukarestbe érkezett Gyárfás Elemér úrral. Csak ekkor tájékoztatott Majláth gróf püspök úr peres beadványának közelebbi részleteiről, melyek a következők:

Majláth gróf a pénzügyminiszternek⁸¹² liquidálást elrendelő határozatát a volt ellenséges javak liquidálását szabályozó román törvény 25. cikke alapján támadta meg. A 25. cikk azt mondja ki, hogy a liquidálás elrendelése ellen 30 napon belül jogorvaslattal élhetnek azok a személyek, akik a liquidálás tárgyát alkotó vagyon-

⁸⁰⁹ Lásd a 99. sz. iratot. De nem május 29-én, hanem június 1-jén kelt.

⁸¹⁰ (lat.) jogerőre emelkedés

⁸¹¹ Lásd ezen irat első levelét.

⁸¹² Ion Lapedatu

tömegre tulajdonjogot formálnak. A jogigényt bizonyító okmányokat az igénybejelentéssel egyidejűleg a fenti határidőn belül kell beadni, másként a törvény szavai szerint – nem vétetnek figyelembe.

A püspök úr beadványa kétféle jogalapra hivatkozott. 1/ Hogy a Szent László Társulat vagyona annak idején nyilvános adományokból gyűlt össze, amely adományokból tetemes rész esett a ma Romániához tartozó erdélyi területek lakosságára. 2/ a Szent László Társulat lefoglalt ingatlanai római katolikus vallási és iskolai célokat szolgáltak, méltányos tehát, hogy azok a katolikus egyháznak, még pedig ezen egyház reprezentatív vagyonszösségének, az erdélyi rom. kath. Statusnak visszaadassanak.

Mint látható, a kereset jogilag igen labilis alapon áll, az igény támogatására bizonyító iratok természetesen mellékelhetők nem voltak. Fenti beállítás alapján a per megnyeréséről szó egyáltalában nem lehet. A jogorvoslat benyújtásának jelentősége mindössze az, hogy a liquidálás jogerőre emelkedését és az árverés kitűzését kitolja.

Előadta még Gyárfás dr., hogy a fenti peres beadvány sorsának utánajárt és folyó évi májusban a bíróságnál arról értesült, hogy a tárgyalást nem tűzhetik ki addig, míg 60 lei bélyegilleték lefizetve nem lesz. Ettől természetesen a püspök jogi képviselője tartózkodott és így azt remélték, hogy az ügy hosszabban kihúzható lesz.

Nagyméltóságod fenti rendeletének tudomásulvétele után Gyárfás szenátor azonnal eljár bíróságon, ahol megtudta, hogy a tárgyalást a pénzügyminisztérium sürgetésére tűzte ki a törvényszék. Gyárfás Elemér azonnal érintkezésbe lépett Gogával, aki biztos kilátásba helyezte, hogy a tárgyalás elhalasztása iránt haladéktalanul közbenjár.

Ez a szóbanforgó ügy jelenlegi állása.

A további teendőket illetőleg tanácskozásokat folytattam úgy Bethlen György gróffal, mint Gyárfás Elemér úrral. Bethlen gróf közölte velem, hogy a kérdéses iskolák visszaadását, illetve felszabadítását a paktum alapján ismételten sürgette a kormánynál, hogy azonban a kérdés rendezésében kevésbé bízik. Némileg több remény van még a református iskolák esetleges kiadatására,⁸¹³ a Szent László Társulat javainak politikai úton való visszaszerzése azonban többé-kevésbé kilátástalan.

⁸¹³ 1929-re a református iskola megnyithatta kapuit. A reformátusok kedvezőbb helyzetét az jelentette, hogy a bukaresti épületeik az erdélyi református egyházkerület tulajdonában voltak, tehát romániai székhelyű volt a tulajdonos. A katolikus ingatlanok viszont a budapesti székhelyű Szent László Társulat birtokában voltak, és így mint olyan idegen állam vagyona, mely jóvátételi kötelezettségekkel bírt Románia felé, elkobozhatóak voltak. Lásd MARCHUT 2020b

Gyárfás Elemér a jelen körülmények között mégis megfontolandónak tartaná azon, annak idején *ultima ratio*-képp⁸¹⁴ felvetett eszmét, hogy Cisar katolikus érsek kéressék fel arra, hogy a szóbanforgó iskoláknak saját néven való átadását a kormánynál kieszközölje. Feltétele volna ennek, hogy az érsek kötelezettséget vállaljon, hogy a szóbanforgó iskolák egy felerészben az Erdélyi Status, felerészben az itteni érsekség által kinevezett iskolaszék felügyelete alá helyeztessenek, amelynek feladata volna a magyar nyelvű oktatást ellenőrizni. Gyárfás ez irányban a saját részéről és természetesen *obligo*⁸¹⁵ nélkül tapogatózni is szándékozik az érseknél. Szerény véleményem szerint a Majláth püspök úr keresetének beadása által nyert időt feltétlenül ki kellene használni a Szent László Társulat ügyének valamelyik irányba való dűlőre juttatására. Arra, hogy a püspök úr a pert megnyerje, semmi kilátás nincs, ha pedig egyszer a liquidálást kimondó rendelet jogerőre emelkedett, az árverés nem késhet sokáig.

Cisar érsek ugyan a törvény értelmében ma már nem élhet fellebbezéssel, és Majláth gróf keresetének elutasításával az erdélyi status szempontjából a Szent László javak ügye *res judicata* lett. Elméletileg azonban nem látszik kizártnak, hogy Cisar érsek úr saját és a nuncius befolyása révén e kormányt rábírja arra, hogy a liquidálást elhatározó rendeletet más jogalany, vagyis ez esetben Cisar érsek érdekében megváltoztassa. Esetleg a Magyar Párt is akkor ez irányban gyakorolhatna a kormányra nyomást. Ezen megoldás megkísérlése sem halasztható sokáig, mert nem lehet tudni, hogy a mostani kormány meddig marad uralmon,⁸¹⁶ s kérdés, hogy utódja a kérdésben milyen álláspontot foglal el.

Mindezt egybefoglalva tehát legcélszerűbb lenne a Magyar Párt részéről teendő utolsó kísérlet eredménytelensége esetén a Szent László Társulat ingatlanainak az itteni érsekség útján való megmentését megkísérelni, amennyiben Cisar úr hajlandó lesz a fentemlített feltételeket elfogadni.

Nem fogom elmulasztani, hogy Gyárfás puhatolózásának eredményét Nagyméltóságodnak annak idején haladéktalanul jelentsem.

Szentirmay s.k.
követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő

MNL OL K64 24. cs. 532/Res/pol. Gépelt másolat.

⁸¹⁴ (lat.) utolsó érvként

⁸¹⁵ (lat.) kötelezettség

⁸¹⁶ Szentirmaynak nagyon jó volt e téren a megérzése, hiszen Averescu kormánya alig több mint egy évig regnált, 1926 márciusától 1927. június 4-ig. Előtte és utána a liberálisok kezébe került a kormányrúd.

Walko Lajos külügyminiszter jelentése Bethlen Istvánnak, Budapest, 1926. november 22.

Tárgy: A Szent László Társulat ingatlanainak ügye

Annak kapcsán, hogy a bukaresti követségünk újabban táviratilag arról értesített, hogy abban a perben, melyet Majláth püspök indított a Szent László Társulat ingatlanainak ügyében, a bíróság a tárgyalást váratlanul folyó hó 18-ára tűzte ki, valamint arról, hogy az erdélyi püspök úr jogi képviselője arra kért bennünket, bocsátanók rendelkezésére a perben esetleg felhasználható okmányokat, haladéktalanul léptem érintkezésbe a m. kir. Miniszterelnökséggel és a lefolytatott megbeszélések eredményeképpen a másolatban csatolt rendeletet küldöttem bukaresti követünknek.⁸¹⁷

Nevezetesen értesítettem követünket, hogy perdöntő erővel bíró okmányok nem állanak rendelkezésemre, azok az okmányok pedig, melyek a szóban forgó ügyre vonatkozólag rendelkezésünkre állanak, nem alkalmasak arra, hogy a szóban forgó perben felhasználtassanak.

Ennélfogva, de azért is, mert a Majláth gróf féle peres eljárás jogi konstrukciójának dolgában tájékozva nem voltunk, nézetünk oda irányult, hogy a f. hó 18-án kitűzött tárgyalást valamely célhoz vezető úton-módon okvetlenül el kell halasztani.

Bukaresti követünk most táviratilag arról értesít, hogy a 18-ra kitűzött tárgyalás tényleg ismeretlen időre el lett halasztva.

Ezt a távirati értesítést két nappal megelőzőleg bukaresti követünk a másolatban csatolt 296/926. pol. számú jelentést intézte hozzám, melynek kapcsán tiszteletteljesen kérem Nagyméltóságodat, hogy a Szent László Társulat elnökségével érintkezésbe lépve engem arra vonatkozólag tájékoztatni méltóztassék, micsoda utasítást juttassak bukaresti követünknek a követ fent idézett jelentésében felvetett kérdésére, nevezetesen arra nézve, mely szerint a legcélszerűbb lenne a Magyar Párt részéről teendő utolsó kísérlet eredménytelensége esetén a Szent László Társulat ingatlanainak a bukaresti érsekség útján való megmentését megkísérelni, amennyiben Cisar úr hajlandó lenne a jelentés 13-ik bekezdésében feltüntetett feltételeket elfogadni.

MNL OL K64 24. cs. 541 res.pol. Gépelt másolat.

⁸¹⁷ Lásd ezen irat első forrását.

108.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1926. november 29.**

Tárgy: A hétfalusi magyar evangélikus középiskola

Hivatkozással folyó évi február hó 18-án kelt 29/1926.res. számú jelentésemre,⁸¹⁸ bátor vagyok a Brassó megyei hosszúfalusi magyar evangélikus fiú és leány-középiskola segélyezését ismételten Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlani.

A báró Ambrózy Andor nevét viselő evangélikus középiskola folyó évi szeptember havában költözött át az evangélikus kultúrház céljaira megvásárolt és a követelményeknek megfelelően átalakított modern épületbe.

Értesülesem szerint az épület vételára, az átalakítási és berendezési költségek az iskola fenntartó egyház anyagi erejét annyira meghaladta, hogy a sürgős pénzbeli támogatásra a legnagyobb mértékben rá van utalva. A hétfalusi evangélikus magyarság az iskola érdekében eddig kifejtett áldozatkészségével teljesítő képességének legvégső határáig ment el s annak anyagi támogatására egyelőre számítani nem lehet, miért is van szerencsém tisztelettel javasolni, hogy az említett jelentésem kapcsán felterjesztett memorandumban kért 300.000 lei segélyt engedélyezni méltóztassék.

Pro domo:

Pataky⁸¹⁹

Ma ismét megsürgettem, Pataky azt mondta, hogy nincs pénz. Azt feleltem, muszáj, hogy erre legyen. Kérte, hogy a másolatot juttassam hozzá. Nehogy az elkalódjon, rövid úton volna küldendő.

1927. 01. 11.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 560 res.pol. Gépelt eredeti.

⁸¹⁸ Lásd a 86. sz. iratot.

⁸¹⁹ Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár, a kisebbségi ügyek osztályának vezetője.

109.

**Gajzágó László levele Walko Lajosnak Budapestre
Párizs, 1926. december 3.**

Tárgy: Optáns-ügy

Kegyelmes Uram!

Végtelenül köszönöm az igen érdekes és fontos szövegeket, amelyeket nekem megküldeni kegyes voltál.

E szövegek ismerete nélkül is abban az erős meggyőződésben éltem, hogy az optáns-ügynek népszövetségi tárgyalását mindenféleképpen igyekezni fog-nak felhasználni ellenünk. Éppen azért a sok mindenféle előrelátható érvelések-
kel szemben kifejtendő ellenérveléseink sorában mindannak figyelembevételére és előzetes átbeszélésére, amit és amily sorrendben ellenérvelésünket az ellenfél állításaival és beállításával (e vonatkozásban eddig is) szembe helyezhetünk, a legnagyobb súlyt fektettem.

A bírósági tárgyalásoknak december 15-ére való halasztását illetőleg is első pillanattól kezdve az volt a benyomásom, hogy ennek oka nem a román bíró megbetegedése, hanem a népszövetség december 6-án kezdődő s 13-án végződő tanácsulása, amelyre Titulescu innen teljes táborával Genfbe utazik, hogy 13-án ugyancsak teljes táborával ide visszajölessen, mert ő az, aki a háttérben a dró-
tot húzza. Ártatlan színű ellensakkhúzásokat csináltam avégből, hogy lássam, mi az igazi oka a halasztás-kérésnek s minden próbám Genf felé mutatta az irányt. Az Általad rendelkezésemre bocsátott szövegek megerősítik kombinációm he-
lyességét. Az újság a szövegek kapcsán, azok érdekessége mellett számomra csu-
pán az, hogy, ha jól értelmezem az egyik – sajnos, csonka – szöveget, a románok még arra is képesek lennének, hogy a már meghozott döntőbíróvási határozatot kísérlik meg hatálytalanítani a Népszövetségnél. Ez a tervük a november 26-i szöveg következő szavaiból tisztán kiviláglik: „a döntőbíró, aki az értékekkel fog-
lalkozott, nem volt feljogosítva, hogy az egész ügyet mint kivételes rendszabályt kezelje [...], ha egy ilyen döntőbíró elutasítanak és engedélyeznek a magyarok-
nak egy nemzetközi döntőbíró”. Ez a merészségnek és a békeszerződések lábbal
taposásának a *non plus ultrája*⁸²⁰ volna.

⁸²⁰ (lat.) a netovábbja

Nagyon érdekes volna tudni, hogy ki a november 26-i szövegben szereplő N. N. Én Briand-t gyanítom.⁸²¹ Az kétségtelen, hogy Titulescu hosszasan tárgyalta úgy Poincaré-val,⁸²² mint Briand-nal.

Érdekes, hogy felvetődött román részen még az a terv is, hogy már most a Népszövetség decemberi üléséhez panasszal forduljanak, megelőzve a *Tribunal Arbitral Mixte*⁸²³ döntését.

Az is kétségtelen előttem, hogy az elnököt súlyosan ijesztgették.

Mindezekkel szemben megtettem ellenintézkedéseimet, amennyire hatalmamban vannak. Igen fontosnak tekintem e vonatkozásban, hogy a jugoszláv döntőbíróóság határozata az agrárügyekben *tic au tac* következze az itteni elnök határozata után. Két döntőbíróóság elnökét már nem lehet olyan könnyen meghurcolni, mint egyet. Ez irányban mintegy tíz nap óta levelezésben állok a jugoszláv döntőbíróóság elnökével és holnap személyes megbeszélésre kéretett Bruxelles-be, ahová Forster⁸²⁴ is elkíséri. Most már, hogy látom, hogy az elnöknek még a Népszövetség előtt való megtámadása is fenyeget, még jobban megerősítve érzem magam eddigi taktikámban.

Az a gyanúm, hogy a románok absolute veszettnek látszó ügyükben a Népszövetség mögé fognak igyekezni elbújni, nagyban befolyásolta már abbeli elhatározásomat is, hogy Joseph Barthélemy-t, Franciaország egyik népszövetségi delegátusát kérjem fel *plaidirozónak*.⁸²⁵ Ennél jobb és nagyobb tekintélyű francia politikushoz, aki az ügghöz értene, nincsen összeköttetésem. Jogászi tekintély és integritás szempontjából Gidel professzorban,⁸²⁶ míg politikai tekintély és maró ironia szempontjából Joseph Barthélemy-ben a képzelhető legjobb támaszt kaptuk. Ezeken kívül belekapcsoltam még Brunet professzort,⁸²⁷ egyrészt, mert leghosszabb idő óta foglalkozik ezen ügyekkel s legalaposabban ismeri őket, és a hosszú érintkezések kapcsán megbízható barátnak mondhatom őt, másrészt, mert Joseph Barthélemy-vel, évekkel ezelőtt, az ő házánál ismerkedtem meg, mint fiatalkori legjobb barátjával, kivel érintkezése ma is mindennapi. Úgyhogy Joseph

⁸²¹ Aristide Briand (1862–1932) francia külügyminiszter, több alkalommal miniszterelnök is.

⁸²² Raymond Poincaré (1860–1934) több alkalommal (ekkor is) francia miniszterelnök.

⁸²³ Vegyes Döntőbíróóság

⁸²⁴ Forster Pál ekkor még a hágai követséget vezette, majd 1927. január 25-től volt belgrádi magyar követ lett. Lásd IRATOK 1994. 431, 434.

⁸²⁵ közbenjárónak

⁸²⁶ Gilbert Gidel (1880–1958) a párizsi egyetem tanára. Gajzágó jól mérte fel, hogy Gidel professzorra lehet számítani, 1929. január 18-án a hágai Vegyes Döntőbíróóság előtt beszédet tartott a magyar optánsok védelmében. Lásd: A trianoni béke egymagában jogot ad a magyar–román agrárvitának a magyar optánsok javára való elintézésére. 8 Órai Újság, 1929. január 19. 5.

⁸²⁷ René Brunet. Lásd a 661. lábjegyzetet.

Barthélemy-t ő fogja úgy az előkészület, mint a *plaidirozás*⁸²⁸ alatt kézben tartani s intencióim szerint buzdítani. Joseph Barthélemy-nél van egy gyenge pont, az t.i., hogy Millerand-nal egy pártban van, sőt *candidaturája* az *Institut*⁸²⁹-ben éppen függőben lévén, talán Millerand-t, aki az *Institut* tagja, bizonyos mértékben e miatt is kímélni fogja. Annál nagyobb ellenfele azonban Politisnek,⁸³⁰ akit minden esetre igyekezni fog tönkresilányítani. És valóban, Politis és nem Millerand a reánk nézve komoly ellenfél. Millerand politikai tekintélyével szemben elegendő az a tény maga, hogy a mi oldalunkon viszont Joseph Barthélemy áll.

Eddig meglegéddel konstatálhatom, hogy a három francia ügyvédünkkel a terveket illetőleg teljes harmóniában vagyok. Egry Aurélnak⁸³¹ voltak csupán külön tervei, melyek egyrészt arra vezethetők vissza, hogy a nemzetközi jog terén neki kevesebb gyakorlata van, másrészt, hogy a főhercegi per,⁸³² mely elsősorban lebeg szeme előtt, gyakran más gondolatokat inspirálnak neki. Azonban ő is meg hagyja magát győzni ott, ahol valóban igazunk van, s vitáinkból mindig értékes eredmény áll elő.

Mindannyian igyekezünk inkább csökkenteni, mint fokozni az ügy politikai jelentőségét, nehogy elriasszuk a franciákat és az elnököt. Magam részéről azonban régóta érzem, hogy az agrárügyek a legnagyobb ütközési pontot képezik a két felséglátogatás óta közöttünk és a Kis-antant-államok között. Politikai és gazdasági létükben látják magukat megtámadva. El lehetünk készülve, különösen Románia és Cseh-Szlovákia részéről, a legkétségbeesettebb harcra. Én semmitől sem volnék részükről meglepve s el vagyok készülve mindenre s ha végiggondolom néha-néha az egymásra következhető sakkhúzások sorát, bizonyos kárörömmel látom mindegyiknek végén egérgolyóként a *Cour Permanente de Justice Internationale*-t nagy *arbitrage*-ával.

Annyi kétségtelen, hogy ezúttal ellenfeleink benne vannak a bajban. Október 20-a óta meg is fordult már itt az ezúttal Lengyelországgal megerősített Kisantant-államok minden ezen ügyekkel foglalkozó szakembere és többnek ezen államok közül jelenlegi vagy ex-külgügyminisztere, mindannyian ezen ügygel kapcsolatban. Nagy öröömre szolgált napról-napra értesülni, mint adtak *refus*-t⁸³³ a

828 kieszközlése valaminek

829 L'Institut de France, L'Académie des sciences morales et politiques (ASMP)

830 Nicolaos Politis (1872–1942) görög diplomata, jogászprofesszor.

831 Egry Aurél (1874–?) jogász

832 A főhercegi per a frankhamisítási ügygel függ össze, hiszen gyanúba keveredett az Albert főherceg mögötti fajvédő mozgalom a frankhamisítás kapcsán. A hamisítás főkoordinátora Windischgrätz Lajos herceg volt. Lásd BERN 2017.

833 (fr.) visszautasítás

legnagyobb francia nemzetközi jogi tekintélyek, kiket én már korábban lekötöttem magunknak egymásután a román, majd a cseh-szlovák kormány megbízott-nak, akik külügyminisztereik autográf levelével jöttek hozzájuk jogi véleményt kérni. Ez a csata már meg van nyerve, és minden esetre igen fontos *étape* volt.

Igaz, hogy e csata szerény *budget*-emnek vonatkozó előirányzatait ki is merítette, úgyhogy már Joseph Barthélemy tiszteletdíjáért póthitelért kellett Hozzád, Kegyelmes Uram, fordulnom. Engedd, hogy kegyességedért, mellyel e hitelhez hozzájárulásodat adni méltóztattál, ez úton is hálás köszönetemet fejezzem ki.

Engedd azonban egyszersmind, hogy kifejezést adjak abbéli meggyőződésnek, hogy a közeli napok harca minden valószínűség szerint még újabb költségek szükségét fogja felszínre vetni. A román nem kényelmes ellenfél, s nem kíméli a pénzt, amit mutat az a tény is, hogy egy nagyhatalom volt államfejét, a békekonferencia volt elnökét, állítja velünk szembe egy volt görög külügyminiszter és igen nagy tekintélyű népszövetségi delegátus mellett, a *mise en scène régisseur*-je⁸³⁴ pedig az ügyessége által szinte hírhedtté vált Titulescu.

Ez rengeteg pénzébe kerül Romániának, de viszont telik neki a magyar birtokokból. Mi csak szerényen mehetünk utánuk ellensakkhúzásainkkal. A feltétlenül szükségeset azonban elengedhetetlenül meg kell tennünk.

Ennek kiemelése máris egy részlekdéshöz vezet, melyet szükségesnek tartok megemlíteni Előtted, és ez a következő.

A legagilisabb, legtermékenyebb s színességét illetőleg legragyogóbb nemzetközi jogásza Franciaországnak de Lapradelle professzor,⁸³⁵ a nagyhírű Renault professzor⁸³⁶ tanszékének *titulaire*-je a *Faculté de Droit de l'Université de Paris*-n.⁸³⁷ Eddig kivétel nélkül mindig Antant- és Kis-antant-oldalon állott; most az első eset, hogy véleményezésre a legyőzöttek oldalán vállalta ügyünket Lakatos Gyula⁸³⁸ felkérésére. Először nézetem szerint egy igen rossz véleményt adott, később erősen kezelésbe vettem s teljesen megváltoztatta nézetét a mi javunkra. Még újabban, órákra menő hosszas megbeszéléseim vele az érvek nagy számát állították rendelkezésére s *excitálták*⁸³⁹ könnyen izgatható, termékeny fantáziáját. Ezóta még jobban belefekküdt az ügybe, melyben Európa egyik legnagyobb ügyét látja, az igazsággal a mi oldalunkon. Most már szeretné az ügyet még jobban megbízási körébe vonni. Rendkívüli tevékenységet fejt ki benne, és mélyreható alaposság-

.....
834 (fr.) ügyintéző

835 Albert Geouffre de Lapradelle (1871–1955) jogászprofesszor.

836 Louis Renault (1843–1918) jogászprofesszor.

837 A Párizsi Egyetem Jogi Fakultása.

838 Lásd a 648. lábjegyzetet.

839 (fr.) felingerel, gerjeszt

gal, ami nála, aki annyi mindennel foglalkozik, nem mindennapi, de ha komolyan ráadja magát valamire, könnyed formával és áttetsző világossággal párosul, s nevének széles körben való ismerete révén is az illető ügynek széleskörű publicitását biztosítja. Nagy baj nála, hogy nem a nagyközönség körében ugyan és távol az idegenben, hanem éppen a legirányadóbb szűk körben jellembelileg nem a legnagyobb hitelnek örvend. Én hozzájárulásomat megszerzéséhez főleg azzal a céllal adtam, hogy őt is magunk mellé kössük le, mert az ellenfél oldalán való szereplése, amitől mindig félttem, reánk nézve nem lett volna kellemes. Munkánkat mindenestre nagyon megnehezítette és költségesebbé tette volna – azonban most mi történik? A Kis-antant ráveti magát s nagy összeg kilátásba helyezésével a maga táborába akarja vonni. Ő úgy segít magán, hogy részünkre végez nagyszerű munkát, hogy velünk szemben emelhesse igényeit. E kérdés részleteire nézve Kuhl Lajos⁸⁴⁰ Lakatos Gyula részére visz magával tőlem levelet. E részletekkel nem óhajtalak Téged, Kegyelmes Uram, terhelni. A lényeges az, hogy engem, illetőleg a magyar államot közvetlenül Lapradelle-lel szemben ezideig semmi formai kötelezettség nem terhel, Lakatos Gyula révén is, aki a földbirtokosok megbízójaként jár el vele szemben, csak két normális honorárium, melyek közül az egyik már ki van fizetve. L. úr célja most a még ki nem fizetett honoráriumot az ötszörösére felszórófolni, és emellett az agrárügyekben igazunkat bizonyító 400–500-oldalas könyv megírására ajánlkozik. Úgy én, mint a többi franciák, kik mellettünk harcolnak s jóval megbízhatóbbak, azon a nézeten vagyunk, hogy a véleményt, melyet L. úr készít s amely feltétlenül elsőrangú lesz, még nagyobb pénzáldozat árán is meg kell tőle szereznünk avégből, hogy a kezeink között legyen s később se csaphasson át az ellenfél oldalára, mert veszélyessége később is éreztethetné hatását. Avégből, hogy a véleményt megkapjuk tőle, egyelőre reményben kell tartanunk a könyv megíratását illetőleg is. Ha már a véleménye a kezeink közt van, a könyv megíratását másra is lehet bízni, akinek éppoly, ha talán még nagyobb tekintélye nincsen, s amellett jóval olcsóbb. Ezt a célt szolgálja az a taktikázásom, melyről Lakatos Gyula, ha ez Téged, Kegyelmes Uram, érdekelne, hozzá intézett levelem alapján nyújthat Neked felvilágosítást.

Ezekből mindenestre leszűrődik annyi, hogy ez és hasonló még felmerülhető ügyek bizonyos költségöbbleteket fognak előidézni. Mindenestre szükségesnek tartom, hogy Lakatos Gyula, aki Lapradelle-lel mint megbízó áll szemben, Budapestről való elutazása előtt oly mérvű hitelt kapjon, hogy Lapradelle igényeinek a minimumra való leszorítása mellett mégis képes legyen tőle a jogi véleményt megkapni.

⁸⁴⁰ Kuhl Lajos (1891–?) ekkor a Külügyminisztériumban miniszteri titkár. Lásd IRATOK 1994. 455.

A könyv megíratását illetőleg, amit esetleg, talán még nagyobb hatás és szélesebb körben való elterjedés biztosítása mellett, egy szaklapban elhelyezendő cikkel fogok tudni pótolni, a honorárium kérdésében egy komoly *Institut*-taggal igen szerény méretek között fogok tudni megegyezni. Vagy esetleg annak szükségessége is eszik. E tekintetben egyelőre a honorárium nem válik esedékessé. Mindazonáltal erre vonatkozólag már most kell kérnem felhatalmazást esetleges póthitel igénybevételére.

Visszatérve a románok népszövetségi akciójára, jelentem, hogy Korányi báró⁸⁴¹ egyenesen fog Hevesyhez⁸⁴² fordulni *telegramjaim*⁸⁴³ másolatának Nagyméltósággal való közlése mellett, hogy ellenőrizze, mily lépések tételnek a románok részéről Genfben. Az magában véve, hogy mily bizonyítékokat tudnának a románok a Népszövetségnél a maguk beállításának igazolására megszerezni, szememben kevesebb fontossággal bír, miután én azon fogás felhasználásával, hogy az általuk annyira nagyrabecsült gróf Csáky Imrének⁸⁴⁴ egy ellene nálunk indítandó esetleges fegyelmi ügy céljaira védekezéséppen szüksége volna az összes iratok hű fotográfiáira, már évekkel ezelőtt lefotografáltattam a Népszövetségnél elfekvő, az ügyre vonatkozó összes okmányokat, és e fotográfiáknak birtokában vagyok. Legfeljebb szóbeli bizonyítékokról lehet tehát szó, melyekkel mindig szembeállítható lesz az én paraphe-megtagadásom,⁸⁴⁵ ami kétségkívül nem történt ok nélkül. Mindenesetre fontos az, hogy Csáky Imre is csak a *project de résolution*-t⁸⁴⁶ paraphálta, a *procés-verbal*-t⁸⁴⁷ pedig, mely az állítólagos egyezséget tartalmazná, senki sem. Még fontosabb, hogy a *procés-verbal* az állítólagos egyezségi szöveget egyáltalában nem tartalmazza; abba egyezséget semmiféle jogász bele nem magyarázhat; az egyezés csak a románok propagandájában él. Ha pedig a románok a *res judicata* érvével jönnek, aminek bizonyítása nézetem szerint számukra még nehezebb, akkor természetesen azt helyezzük velük szembe, hogy a Népszövetség nem hogy el nem döntötte a kérdést, amit nem lévén bíróság és csak egyhangúsággal, megegyezés alapján intézkedhetvén, nem is tehetett, hanem egyenesen tárgyalásra utasított bennünket a románokkal, s miután úgyszólván minden tanácsstag kiemelte, hogy a megegyezésnek csak *commencement*-ja⁸⁴⁸ jelentkezett, oly *rekommandá-*

841 Báró Korányi Frigyes párizsi követ.

842 Hevesy Pál II. o. követségi tanácsos, genfi delegált. Lásd IRATOK 1994. 239. sz. irat.

843 távirat

844 Gróf Csáky Imre. Lásd a 4. lábjegyzetet.

845 (fr.) paraphe, monogram

846 (fr.) felbontási terv

847 (lat.) szóbeli megállapodás

848 (fr.) kezdet

ciót⁸⁴⁹ intézett mindkét félhez, mely a békülékenységet ajánlotta, de sem megkötött egyezményre, sem az ügy érdemének elintézésére nem utal.

A megküldött szövegeket illetőleg még az a kérésem volna, hogy bizonyos elemei a nem olvasható neveknek közöltessenek velem. Ezekből talán megállapítható, hogy a 26-iki szöveg N.N.-je Briand-e vagy más, a 27-iki N.N.-je nem Rosenthal-e, s a 29-iki szöveg N.N.-je Antoniade-e, mely utóbbi szövegben e magyarázatot kizárni látszik, hogy a szöveg végén Antoniade áll. Legfontosabb azonban a 26-iki szöveg N.N.-jének felderítése. Ebből láthatnók ugyanis, hogy milyen erős támogatásra számíthatnak a románok, ha a döntőbíróságoknak a Népszövetség útján való felborítására tennének kísérletet.

Kénytelen vagyok, Kegyelmes Uram, magas figyelmedet felhívni arra a körülményre is, hogy távolléteim alatt Budapesten helyettem az irodát vezetni képes beosztottnak általam évek óta sürgetett kinevezése tárgyában még ma sem történt intézkedés a társminisztérium részéről. Az, akinek tervbevételeéről a napokban itt értesültem, Sztankay kúriai bíró,⁸⁵⁰ nem hiszem, hogy beválnék; nincsen meg benne az az agilitás s a folyton változó helyzethez való alkalmazkodási, gyors helyzetfelismerési s elhatározási képesség, amire annak, aki az írásbeli eljárás előkészítésével, habár az általam formulázott irányelvek szemmeltartása mellett, távollétemben foglalkozik, feltétlenül szüksége volna. Ellenkezőleg attól félek, hogy csökönységgével, melyre figyelmemet olyanok, akik közelebről ismerik, felhívták, még kerékkötővé válik a hivatalban. Mindazonáltal, ha jobbat nem tudnak adni, adják minél hamarabb, legalább ezt, mert jelenlegi budapesti helyettesem, Mészáros táblai bíró,⁸⁵¹ a vezetésre teljesen alkalmatlan; úgy hogy Sebestyén Pál külügyminiszteri titkárt voltam kénytelen otthon hagyni, akire pedig helyettes kormány megbízotti minőségében külföldi utaimon lenne s lesz a közeljövőben már még nélkülözhetetlenebbül szükségem.

Kizárkózik a pénzügyminisztérium is Baranyai Lipótnak helyettes kormány megbízottá való kinevezése elől, mint az a másolatban mellékelt átiratból [Lapszéli megjegyzés: „Hol van?” – M. R.] kitűnik. Pedig a kincstári pereket illetőleg egy teljesen begyakorolt s ezen ügyekben otthonos kormány megbízottára feltétlenül szükségem van.

Már a jövő év legelején az a veszély fenyeget, hogy a három Kis-antant-rellációban egyszerre ülésezik a három döntőbíróság. Ezt megakadályozni anélkül, hogy magunk is a *sabotage* terére ne lépnénk, nem vagyok képes. És a három dön-

⁸⁴⁹ (lat.) ajánlás

⁸⁵⁰ Sztankay Jenő

⁸⁵¹ Mészáros Imre

tőbírótság egyidejű ülésezése mellett én kizárólag a politikai fontos ügyeket leszek képes ügy ellátni, hogy az ülések tartama alatt egyik helyről a másikra utazom, rendelkezni kell tehát annyi teljesen megfelelő helyettes kormány megbízottal, hogy a kincstári és magántermészetű ügyek ellátása, valamint távollétemben a szituációnak őrzése végett mindenik döntőbírósnál hagyassak legalább egy-egy helyettes kormány megbízottat, és ma az ehhez szükséges három helyettes kormány megbízott helyett csak kettővel rendelkezem. Mindezekhez járulhat, mint azt a románok fenti okoskodása prognosztikálni engedi, hogy előbb-utóbb a *Cour Permanente* elé is kerülnek ügyeink, és akkor ezeknek ellátásáról is gondoskodnom kell. Erre az időre mind a három fontos döntőbírósnál rendelkezni kell egy-egy teljesen begyakorolt helyettessel.

Ez a helyzetkép egyszersmind világot vet arra, hogy otthon a hivatal vezetését ily periódusok alatt egy nem teljesen megfelelő, energikus és mozgékony vezetőre nem hagyhatom.

Nagyon kérek, Kegyelmes Uram, mérlegeld a helyzet fontosságát s vedd energikusan kezébe ezt az ügyet is.

Maradtam mély tisztelettel, Kegyelmes Uram,

Őszinte igaz híved: Gajzágó László

MNL OL K64 19. cs. res.pol-nincs. Gépelt eredeti.

110.

Walko Lajos külügyminiszter

128. számú számjeltávirata Bukarestbe

Budapest, 1926. december 4.

Tárgy: Az agrárreform-per

Magyar–román döntőbírótság közeli napokban tárgyalja agrárreform perekben beadott román hatásköri kifogást. Ítélet, mely prejudikáltat másik két döntőbírótság ítéletének óriási jelentőségű érdeket érint. Feltétlenül megbízható titkos forrásból vett értesülés szerint románok minden eszközzel megkísérlik, hogy peres ügy döntőbírótság illetékessége elől elvonassék és népszövetségi Tanács elé kerüljön döntésre vagy legalább is bíróság valamilyen népszövetségi *votum* által

befolyásoltassék. Tanács mostani ülészsaka alkalmával Titulescu tanácstagokat meg fogja dolgozni és valószínűleg máris előkészíti talajt a Főtitkárságon.

Román aknamunka megghiúsítására mindent el kell követnünk. Méltóságodra hárul feladat Titulescu tevékenységét a legnagyobb éberséggel ellenőrizni és Titkárságtól, amit lehet, megtudni. Felhatalmazom esetleges költségek viselésére.

Méltóságod érdembeli tájékoztatásáról Párizsban időző Gajzágó fog gondoskodni, Chamberlain és Stresemann óvatos figyelmeztetésére Rubido-Zichyt illetőleg Kányát⁸⁵² utasítottam. E célból ők esetleg Genfbe utaznak.

Walko

Chiffre:1926.XII.4.10 ó Vágó és Dörge

MNL OL K64 19. cs. res.pol-nincs Gépelt átirat.

111.

Walko Lajos külügyminiszter

314. számú számjeltávirata Kuhl Lajos titkárnak

Párizs, 1926. december 4.

Tárgy: Román aknamunka külföldön

Kérem tartózkodjék vasárnap esti órákban követségen, hol fel fogja keresni Csurgay osztálytanácsos⁸⁵³ üzenetemmél valamint báró Rubido-Zichy követ,⁸⁵⁴ kit Csurgayval küldött üzenetem alapján tájékoztasson. Báró Rubido-Zichyt ugyanis Genfbe küldtem, hogy Chamberlaint román aknamunkára és kockán forgó magyar érdek nagyságára figyelmeztesse. Stresemann figyelmeztetéséről Kánya útján gondoskodtam.

Hogy Hevesy⁸⁵⁵ Titulescu tevékenységét ellenőrizhesse és akciójának *kontarrirózásában*⁸⁵⁶ a szükséghez képest felhasználható legyen, az ő kimerítő in-

⁸⁵² Kánya Kálmán ekkor berlini követ.

⁸⁵³ Csurgay Tibor

⁸⁵⁴ Rubido-Zichy Iván ekkor londoni követ.

⁸⁵⁵ Hevesy Pál

⁸⁵⁶ megakadályoz, megghiúsít

formálását is szükségesnek tartom, kérem Egryt⁸⁵⁷ vagy más alkalmas személyt e végett Genfbe küldeni. Hírforrás feltétlenül titkosan kezelendő.

Kuhl Csurgayt Párizsban várja be.

Walko

Chiffre:1926.XII.4.10 ó Dörgei és Vágó

MNL OL K64 19. cs. res.pol-nincs Gépelt átirat.

112.

Korányi Frigyes párizsi követ 315. számú számjeltávirata Párizs, 1926. december 5.

Tárgy: Titulescu aknamunkája Németországban az erdélyi optások ügyében

Gajzágó célirányosnak tartaná Kányát is felkérni, hogy német kormányt figyelmeztesse, hogy Titulescu Genfben erdélyi optások ügyét azzal a céllal igyekszik felkavarni, hogy magyar döntőbírók működését paralizálja. Nem tartom valószínűnek, hogy Titulescu célt ér. De ha sikerül neki, ez Népszövetségi Tanács állásfoglalását jelentené Hágai Állandó Nemzetközi Bizottság hetedik döntése ellen is és nem csak, hogy alátámasztaná lengyel ellenállást 7-ik döntés végrehajtása ellen, hanem végeredményben német döntőbírótság működését is paralizálná. Genfi német kiküldött résen állásra volna utasítandó.

Korányi

Dechiffre:1926. XII. 6. 12 ó Zsindely és Ujfalussy

MNL OL K64 19. cs. 572 res.pol. Gépelt átirat.

---

⁸⁵⁷ Egry Aurél

113.

**Hevesy Pál 172. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumba
Genf, 1926. december 6.**

Tárgy: Chamberlain és az optánsok ügye

Látogatást tettem Chamberlain-nél, akinek álláspontunkat megmagyaráztam és arra kértem, hogy az optálók földbirtok kérdésének Titulescu által való felvetése esetén ne foglaljon állást, mielőtt szakemberünket meghallgatta volna.

Chamberlain véleménye szerint a szóban forgó kérdésben nincsen teljesen igazunk, mert az a trianoni béke életbeléptetése előtti rendszabályokra vonatkozik és nem alkalmazható az ezután hozott általános törvényekre. Chamberlain azt hiszi, hogy e kérdés inkább a Népszövetség elé tartoznék és nem hiszi, hogy a párizsi döntőbíróság saját kompetenciáját ki fogja mondani. Hozzátette, hogy csak nagyon felületesen van tájékozva, fenti véleményét csak mint első személyes benyomását közölte velem, és esze ágában sincsen Titulescuval ilyen értelemben beszélni.

Felhívtam figyelmét arra, hogy a 250. paragrafusban a 239. paragrafusra külön hivatkozás történik.

Előhoztam a 63. paragrafust is, mellyel egész román agrártörvény tulajdonképpen nagyon nehezen hozható összhangzásba.

Folytatása következik.

Hevesy

Dechiffr: 1926. XII. 7. 11 ó 45 Ujfalussy és Sabljár

Folytatás:

Chamberlain egy megjegyzésére megmagyaráztam, hogy nem szabad ugyanazon elbánásban részesíteni esetleges angol-német érdekellentéteket volt Osztrák-Magyar Monarchia területén békeszerződés értelmében felmerült kérdésekkel. Végül arra kértem Chamberlaint, hogy kérdés felvetése esetén ne foglaljon állást mielőtt részemről tiszta képet kapott volna. Chamberlain tudatta velem, hogy Titulescu ügyet mai ülésen nem hozta elő, amikor tanácsulés program megállapítást nyert, ezért nem hiszi, hogy *sessio*⁸⁵⁸ folyamán napirendre kerüljön, de ha mégis megtörténnék, figyelmeztetést tudomásul veszi és valószínűleg olyan

⁸⁵⁸ (lat.) ülészak

értelmű véleményt fog nyilvánítani, hogy kérdés bíróság előtt lévén, szükségesnek nem találja, hogy Tanács állást foglaljon, mielőtt bíróság saját illetékessége felett határozott volna.

Befejezésül Chamberlain bizalmasan közölte velem, hogy szeptemberben mikor Románia megválasztotta, Titulescu előtt kijelentette, hogy románok intézzék el vitás kérdéseket Magyarországgal, mert ilyenek román tanácstagságot feszélyezik működésében. Akkor Titulescu megígért mindent, mondván, főfeladatát abban látja, hogy magyar–román kérdések amennyire csak lehet, közös jóakarrattal nyerjenek elintézészt. Holnap délelőtt visszautazom Párizsba, Gajzágót fentiek alapján tájékoztatom, ott két napot töltök londoni követség bútor ügyében. Rubido-Zichy.

Hevesy

Dechiffr.:1926.XII.7. 12 ó 15 p Ujfalussy és Sabljár

MNL OL K64 19. cs. 574 res.pol. Gépelt átirat

114.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1926. december 6.

Tárgy: A Szent László Társulat tulajdonát képező Strada Cuza Voda-i templom

Folyó évi április hó 15-én 93/pol.szám alatt kelt felterjesztésemben volt szerencsém Nagyméltóságodnak jelenteni, hogy a Szent László Társulat strada Cuza-Voda 100. szám alatt fekvő ingatlanából a templom épülete⁸⁵⁹ a hozzátartozó 631 négyzetméterrel a sekvester alól feloldatott és így nem képezi likvidáció tárgyát.

⁸⁵⁹ A Szent Ilona-templomról van szó. A századfordulón a német és lengyel papok a bukaresti Barátok templomában visszaszorították a magyar szót, ezért a magyarok a Cuza Voda utcában egy különálló magyar templomot (Szent Ilona-templom) építettek, 1914-ben a Szent László Társulat telkén. A telket azonban a Társulat a bukaresti katolikus magyaroknak adományozta, tehát a Szent István Egyesületnek, amiért azok adakozásából saját maguk építették fel a templomot. Lásd MARCHUT 2020b

Pár hónap előtt Cisar bukaresti érsek hivatalos átíratot intézett az itteni barátiai plébánia⁸⁶⁰ magyar adminisztrátorához,⁸⁶¹ mely szerint a Cuza-Voda-i templomot a barátiai plébánia rendelkezésére bocsátja. Az adminisztrátor a minap tudomásomra hozta, hogy mindeddig a Cuza-Voda-i templom zárva van, mert ő a barátiai plébánia teendőivel lévén elfoglalva, a Cuza Voda-i templomban a lelkipásztori funkciókat nem láthatja el és különben is az említett egyházból az összes felszerelési tárgyak a sekvester folyamán eltűntek. Az adminisztrátor egyébként úgy értesült, hogy Majláth gróf püspök hozzájárult volna Cisar érsek azon tervéhez, hogy a Cuza Voda-i templom egyelőre lengyel jezsuitáknak engedjék át.⁸⁶²

Tekintettel arra, hogy Cisar érseknek semminemű jogcíme nincs a Szent László Társulat tulajdonát képező fenti ingatlannal rendelkezni, hivatkozással e tárgyban folyó évi február hó 28-án 58/pol. alatt kelt jelentésemre, bátor volnék javasolni, hogy a Szent László Társulat engedje át a Cuza Voda-i templomot Cisar érsek úrnak, illetőleg a bukaresti római katolikus érsekségnek azzal a kikötéssel, hogy ott a lelkipásztori teendőket egy magyar lelkész végezze, akinek ellátásáról az érsekség gondoskodnék. Az érsekségnek kötelezni kellene magát arra, hogy a fenti templomban hetenkint magyar szentbeszédet tartsanak és, hogy állandóan egy magyar gyóntató álljon a magyar katolikus hívek rendelkezésére. Ez a praxisban úgy lenne megvalósítható, hogy a betelepítendő jezsuiták közt egy magyar páter is helyet foglaljon.

MNL OL K64 24. cs. 277/pol-szám. Gépelt eredeti.

---

⁸⁶⁰ A bukaresti Barátia (Barátok) templomát a 17. században építették bolgár ferencesek. Az évszázadok során többször újjá kellett építeni a templomot, ám mind a mai napig tartanak benne magyar nyelvű szentmiséket a bukaresti magyar katolikus közösség számára. Lásd HENCZ 2016. 25.; MARCHUT 2020b.

⁸⁶¹ Horváth Árpád György plébános.

⁸⁶² A templom 1935-ben került a jezsuiták kezébe. Lásd HENCZ 2016. 208.

115.

Korányi Frigyes párizsi követ
320. számú számjeltávirata Khuen-Héderváry Sándornak
Párizs, 1926. december 7.

Tárgy: Magyar propaganda-anyagok gyártatása külföldön⁸⁶³

Gajzágótól:

Lakatos⁸⁶⁴ mihelyt lehetséges jöjjön. Itt *plaidoyer*-n⁸⁶⁵ kívül is szükség van rá. Előnének tartandó beszéd is helyzet kellő ismerete nélkül többiekől elűthet.

Kiutazás előtt rendezze Lapradelle⁸⁶⁶ kérdést Kuhl⁸⁶⁷ által neki vitt levelem értelmében, hogy itt Lapradelle-lel szemben megbízottképpen szerepelhessen. Magán megbízásból dolgozva, Lapradelle talán szerényebb honoráriumokkal megelégszik. Ma lett kész véleményével, mely briliáns és veri többieket. Helyi szokás szerint Lapradelle 65–75 ezer frankot kérhet véleményéért, 100.000-et túlzottnak tartják. Viszont nem drágállják és szükségesnek tartják könyv megírását 25.000 francia frankért matéria kiadásokra és 50.000 tiszteletdíjért.

Változott helyzet mellett, mely ellenfél részéről nagy elszántságot mutat, ezeket a kiadásokat, szemben Lakatoshoz intézett levelemben foglalt fenntartásokkal, most már nem tartom kímélendőknék. Lapradelle vélemény kifejtése januárban megjelentetendő könyvben igen erősíti pozíciónkat nemcsak döntőbíráóságoknál, hanem esetleg Népszövetség akciójával szemben is.

Gidel⁸⁶⁸ önmagától írt cikket hágai bíróság 7. döntéséről, mely egyik szaklapban januárra megjelenik. Másik szaklapban Dupuis-vel⁸⁶⁹ óhajtok cikket íratni, ez szerényebb összegbe fog kerülni.

⁸⁶³ Vö. 109. sz. irat.

⁸⁶⁴ Lakatos Gyula

⁸⁶⁵ (fr.) kifogás

⁸⁶⁶ Lásd a 835. lábjegyzetet.

⁸⁶⁷ Kuhl Lajos

⁸⁶⁸ Gilbert Gidel. Lásd a 826. lábjegyzetet.

⁸⁶⁹ Charles Dupuis (1863–1939) jogászprofesszor

Így nemcsak véleményekkel, hanem szakirodalom egyhangú állásfoglalásával is körül lesznek fogva ellenfeleink.

Korányi

Dechiff: 1926. XII. 9. 11 ó 45 Dörgei és Sabljár

MNL OL K64 19. cs. 578 res.pol. Gépelt eredeti.

116.

Hevesy Pál (genfi magyar királyi kirendeltség) számjeltávirata Khuen-Héderváry Sándornak Genf, 1926. december 8.

Tárgy: Magyar propagandamunka külföldön

Vonatkozással folyó hó 7-én kelt 176. számú számjeltáviratomra:

Köpke⁸⁷⁰ megsürgönyözte Stresemannak Kányával való beszélgetését. Másrészt Scialoja⁸⁷¹ is kapott utasítást Rómából.

Schubert-tel⁸⁷² és Vinci-vel⁸⁷³ más ügyekről folytatott beszélgetés közben óvatosan megállapítottam, hogy ők eddig csakis magyar részről hallottak az ügyről. Mindketten megígérték, hogy ha bármi fülükbe jutna, azt rögtön közölnék velem, Schubert ajánkozott arra is, hogy ha akarjuk a Tanács előtt kezdeményező lépéseket is tenne. Ezt természetesen megfelelő formában elhárítottam.

Chamberlain ma üzente Rubido-Zichy bárónak,⁸⁷⁴ hogy be kell várni mint fog a döntőbíráóság saját illetékessége felett folyó hó 15-én dönteni.

Hevesy

Dechiff: 1926. XII. 9. 12 ó Dörgei és Sabljár

MNL OL K64 19. cs. 580 res.pol. Gépelt átirat.

---

⁸⁷⁰ Gerhard Köpke (1873–1935) a német Külügyi Hivatal II. Osztályának (Nyugat- és Délkelet-Európa) vezetője.

⁸⁷¹ Vittorio Scialoja (1856–1933) ekkor Olaszország delegáltja a Népszövetségben.

⁸⁷² Carl von Schubert (1882–1947) német külügyi államtitkár.

⁸⁷³ Guido Vinci Gigliucci (1858–1934) olasz diplomata.

⁸⁷⁴ Ekkor londoni követ.

117.

**Gajzágó László levele Walko Lajos külügyminiszternek
Párizs, 1926. december 14.**

Tárgy: Az erdélyi telepések ügye

Kegyelmes Uram,

A f. hó 9 és 10-éről kelt szövegeket is átolvastam

A 9-iki teljesen érthető s igen jellegzetes. De a 10-iki szöveg annyira érthetetlen előttem, hogy szinte hajlandó volnék feltételezni, hogy nem is a mi ügyünkre vonatkozik. Kénytelen vagyok megismételni azon megjegyzésemet, hogy a szövegek magyar fordítása helyenként téves, és innen származik az érthetlenség. Jó volna tehát, ha az eredeti román szövegeket is megkaphatnám; Barkóczyval,⁸⁷⁵ ki ért románul, áttanulmányozva, magam, ki a dolgok technikáját ismerem, érthetőbb magyarázatot tudnék adni a szövegnek, mint tudok a magyar fordítás alapján.

Genfi híreink szerint Titulescu Chamberlain-nel ismételten s hosszasan érintkezett.

Itt az előkészületek normálisan haladnak előre. Örvendek, hogy Gidel-ben⁸⁷⁶ oly alapos emberre találtunk s a nagytekintélyű Barthélemy⁸⁷⁷ hajlandó volt szintén elfogadni ügyünk képviselőjét. Tegnap a francia és magyar ügyvédekkel közös megbeszélést tartottam, mely lényegében a várható magatartások egyöntetűségét mutatta. Mindössze két vonatkozásban vetett fel két magyar ügyvédünk egy-egy tervet, melyek ellen itt már hetek óta küzdök, mert igen veszélyesnek találom őket.

Az egyik az a gondolat, hogy a *plaidoirie*-kben kifejezést kellene adni csodálkozásunknak afelett, hogy Millerand, mint a békekonferencia volt elnöke, ez ügyben az ügyvédi megbízást vállalta. Ezt Lakatos Gyula vetette fel, akivel hosszas távolléte miatt nem volt alkalmam az ügy részleteit átbeszélni. Itt mindenkitől már korábban azt az egybehangzó információt kaptam, hogy Millerand ügyvédi minőségét államférfiúi és volt békekonferencia-elnöki minőségével összevegyíteni semmiképpen nem fogja. Így tehát óva intettem ügyvédek attól, hogy

⁸⁷⁵ Barkóczy György beosztott a párizsi követségen fogalmazói szakban.

⁸⁷⁶ Gilbert Gidel. Lásd a 826. lábjegyzetet.

⁸⁷⁷ Joseph Barthélemy. Lásd a 109. sz. iratot.

mindaddig, míg ennek elkerülhetetlen szüksége nem mutatkozik, mi ezt a kényes pontot – mely elvégre magában is szembeszökő s az elnökre rossz hatását már úgy is megtette – feleslegesen megérintsük. Nemzetközi tárgyalásoknál, mégha pertárgyalások is azok, a hangra feltétlenül tekintettel kell lenni. A két francia ügyvédet s különösen Barthélemyt úgy érintette Lakatos Gyula indítványa, mint-ha én nem tartanám kezemben kellően a magyar ügyvédek. Pedig csak Lakatos Gyula hosszas távolléte volt oka ezen incidensnek.

A másik incidens kissé súlyosabb természetű volt s Egry Auréltól⁸⁷⁸ származott. Létezik ugyanis egy levél, melyet a békekonferencia intézett a jugoszláv békedelegációhoz abban a tárgyban, hogy a majorátusok eltörlésénél nem járhatnak úgy el, hogy eljárásuk mint a békeszerződés 250. cikkének kijátszása volna felfogható. E levelet Millerand írta alá, de az soha publikálva nem lett; létezéséről vagy nem-létezéséről kinek-kinek csupán szubjektív véleménye lehet. Egry e levél másolatához oly módon jutott, mely részéről korrekt, de egyáltalán nem korrekt annak a részéről, aki azt Egrynek juttatta. Egry, hogy valaha hivatkozhassék e levélre, idéztette abból a fontos részt az *International Law Association*⁸⁷⁹ ez év augusztusban Bécsben hozott határozatában. Eddig a dolog nem volna baj, mert lehetővé teszi, hogy arra mások hivatkozhassanak, sőt alkalmul szolgálhat arra, hogy egyszer a levél egy autentikus példánya is napfényre kerüljön. Eddig ez azonban nem történt meg. Ellenkezőleg az történt, hogy Gidel professor, aki, miután az *International Law Association* *resolutio*-jában⁸⁸⁰ az idézett szövegben figyelmes lett, a javaslat előadójához, az angol Bellot professorhoz,⁸⁸¹ fordult levélben bővebb felvilágosításért, s attól azt a választ kapta, hogy egy hitelesíttetlen gépirásos szöveget „Count Egry”-től⁸⁸² kapott. Ez még október hó végén volt. Én erről Egry Aurélt a legbizalmasabban értesítettem s kifejezést adtam abbéli aggodalmamnak, hogy ez az ügyeskedés reánk nézve nagyon rosszul is végződhetik, és hogy ha a legkisebb rizikó is mutatkozik a narancshéjon való elcsúszásra, inkább mondjunk le az előnyökről, melyekkel a levél szövegének produkálása kecsegtetne, annál is inkább, mert jogi értéke a bizonyítéknak úgysem nagy és ugyanarra a kérdésre nézve egész sorával rendelkezünk a jogilag sokkal értékeesebb forrásoknak. Egry Aurél ennek dacára kitartott terve mellett, hogy t.i. a tárgyaláson Millerand-ot, zsebében egy puszta kópiával, az eredeti elismerésére

⁸⁷⁸ Lásd a 831. lábjegyzetet.

⁸⁷⁹ Egy 1873-ban Brüsszelben alapított nemzetközi szervezet, mely nemzetközi jogi kérdésekben tanácsadó szerepet tölt be.

⁸⁸⁰ (lat.) állásfoglalás

⁸⁸¹ Hugh Hale Bellot (1890–1969) történészprofesszor.

⁸⁸² Egry gróftól.

szorítja. Gidel professor teljesen osztotta nézetemet, hogy ily körülmények között a fegyver visszafelé is süllhet el, mert vagy azzal vádolnak meg bennünket, hogy apokrif szövegekkel operálunk, vagy azzal, hogy nem fair úton jutottunk nem publikált szövegek birtokába. Egy Aurél nem hagyta magát teljesen meggyőzni, és tegnap Barthélemy lakásán tartott megbeszélésen meglepetésszerűen ismét előjött ezzel a tervvel, Barthélemyt, akit életében először látott, arra kérve fel, hogy mint a külügyi bizottság alelnöke szerezzen bepillantást az illető aktába, melynek hollétét vele közölte, és a *plaidoyer*-jában állítsa, hogy a levél eredetijét saját szemével látta. Barthélemy bizonyos felháborodással fektette le, hogy ügyvédi irodájának semmi köze képviselői minőségéhez. Erre Egy Aurél, bármennyire is igyekeztem is közbeszólásaimmal simítani a helyzetet, azt a meggondolatlan proposíciót tette, hogy Barthélemy tekintsen be az aktába, mint képviselő, és Brunet professzor⁸⁸³ használja azt fel a tárgyaláson. Nem is tudom, hogy a dolgot hogy képzelte, e megtiszteltetést azonban kimért udvariassággal úgy Barthélemy, mint Brunet megköszönték.

Ettől kezdve kissé nehezen tudtam abban a melegségben tartani a megbeszélés hangulatát, amelyen eddig nap-nap után órákon keresztül a francia urakkal a tárgyalásra való előkészületeinket folytattam. Gidel-lel együtt jöve el Barthélemy-től, vele szemben sikerült az ügyet rendeznem. Barthélemyt még nem tudtam találni, de érzem, hogy vele különösen kell újból a dologról beszélnem. Szerencsére, ő ismeri már napok óta a kérdéses levelet illetőleg felfogásomat a tegnapi megbeszélésünkön is igyekeztem a terv teljes elítélésének a leghatározottabban kifejezést adni. A baj ott van, hogy Barthélemy irántunk való barátságból és aránylag rendkívül mérsékelt tiszteletdíj mellett, bizonyos rábeszélés után vállalta csak annak dacára feleink képviselőtét, hogy Millerand-nal egy pártban van, melyben Millerrand ma is igen előkelő szerepet játszik, és hogy Barthélemy minisztersége sokáig már nem késlekedhetik, de ez nagy részben Millerand-tól is függ, és hogy Barthélemy az *Institut*-ben⁸⁸⁴ is kandidat, ahol Millerand támogatásától részére igen sok függ. Barthélemy eddig mindezek dacára lelkesedéssel állott mellettünk s különösen arra készült, hogy az itt mindenki által fő-ellenfélnek és veszélyesnek tekintett Politis-szel⁸⁸⁵ – kit görög származása és jelleme miatt itt alapjában senki sem szeret – birkózzék meg. Remélem azonban, különösen ha ki tudom neki magyarázni Egy magatartását, és sikerül Egyryvel tervét teljesen feladatnom, a dolgot helyre tudom hozni.

⁸⁸³ René Brunet. Lásd a 661. lábjegyzetet.

⁸⁸⁴ L'Institut de France, L'Académie des sciences morales et politiques (ASMP)

⁸⁸⁵ Nicolaos Politis. Lásd a 830. lábjegyzetet.

Közben Egryvel beszéltem. Ő a tegnapi események hatása alatt s újabb kérésre tervét most már feladta. Különösen azzal győztem meg, hogy a Millerand-féle levélre Cedercrantz⁸⁸⁶ megnyerése szempontjából semmi szükség nincsen, s elvégre összes küzdelmeink központjában ez idő szerint Cedercrantz áll; várunk a jugoszláv döntőbírótság tárgyalásáig, akkor meglátjuk, ott kikkel állunk szemben, talán kevésbé kényes ellenfelekkel, és talán ügyetlenségből vagy más véletlen folytán maguk a jugoszlávok adják ki a levelet, hiszen éppen hozzájuk lett intézve.

Egry Aurél a tegnapi sikertelenséget a franciák gyávaságaként hajlandó beállítani. Nem hiszem azonban, hogy be ne látná a játék veszélyességét. Elvégre lényegében ismeri ügyünk diplomáciai hátterét is, s ennél fogva be kell látnia, hogy a frankügyhöz hasonló veszélyt fel nem idézhetünk, mikor előreláthatólag ez ügyben a nagyhatalmak szimpátiáját nem nélkülözhetjük.

Közben kézhez vettem a magyar–csehszlovák döntőbírótság februári ülészakára kitűzött tárgysorozatot. (Ez ugyanaz az ülés, melyet nagy megerőltetéssel sikerült októbertől februárra halasztatnom, nehogy a kevésbé kilátásos cseh ügyekben a döntés a román ügyeket megelőzőleg történjék. A cseh ügyek között földreformpercek nem szerepelnek ugyan, hanem már az elhalasztott ülés tárgysorozatán állott mintegy tíz oly más természetű ügy, nagyrészt egyháziak, melyek még a földreformpercekénél is komplikáltabbak és akár kedvező, akár kedvezőtlen elintézés esetén indokolásukkal a földreformpercekben csehszlovák relációban és azon kívül is nagy kárt okozhatnak. Ezen ügyekhez az új tárgysorozatban még egy újabb járult, melyben az a rendkívül fontos kérdés vetődik fel, vajon a magyar optánsoknak 90%-a érvényesen optált-e. Tudvalevő ugyanis, hogy az u.n. Tomcsányi-féle optálási rendelet⁸⁸⁷ a trianoni békeszerződés 63. cikkének oly értelmezést ad, amellyel annak szövege a francia nyelvet nem holt nyelv módjára értelmező előtt nem bírhat, s amely értelmezésnek alátámasztására jogi véleményeket kapni teljesen kizárt dolog.)

Székács Aladár is,⁸⁸⁸ mint bíró, a leghatározottabban az Egry Aurél terv ellen van.

E tárgyalásnak februárról való elhalasztása az eddigi számos halasztások után most más semmi esetre meg nem kísérelhető.

⁸⁸⁶ Conrad Cedercrantz (1854–1932) svéd politikus, jogász.

⁸⁸⁷ Az 1921. szeptember 28-án kiadott 6.500/1921. M. E. sz. és az 69.500/1921. B. M. sz. rendeletek rendelkeztek az opció lehetőségéről, annak feltételeiről. Magyarországi Rendeletek Tára 55. (1921) 250–258., 575–576. A tervezet előterjesztője Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter volt. Lásd Szűts 2018. 1247.

⁸⁸⁸ Székács Aladár (1872–1940) a közigazgatási bíróság tanácselnöke. 1922-ben a trianoni békeszerződés alapján eljáró vegyes döntőbírótság tagja.

Méltóztatul, Kegyelmes Uram, tudomásul bírni arról, hogy maguknak az érdekelteknek táborában nagy aggodalom mutatkozik az iránt, vajon a csehszlovák viszonylatban működő döntőbírósnál, – mely előtt az agrárügyek kilátásai részint a cseh agrárreform kevesebb ponton való támadhatósága, részint boldogult Bornemissza által rosszul megválasztott elnök személye miatt, aránylag kevésbé erősek, – elég erős támasza lesz ügyeinknek a különben mindannyiunk által nagyrabecsült és kedvelt Balás Károly egyetemi tanár,⁸⁸⁹ aki eddig igen kevés jelét adta a dolgok iránt való érzékének, és alapos kétség forog fenn az iránt, hogy minden jóakarata, igyekezete és lelkesedése dacára is a jövőben azzá a támasszá tudná kinőni magát, melyre e nehéz ügyekben szükségünk van.

Ezt előrelátván, már múlt év őszén kezdeményező lépéseket tettem az irányban, hogy valamely megoldást találjunk meg nem felelő döntőbíróknak megfelelőbbekkel való pótlása tekintetében. Információink szerint ugyanis a jugoszláv viszonylatban működő Zoltán Béla⁸⁹⁰ sem az az erős jogász, aki minden kiváló nyelvismeretei dacára is az igen erősnek mutakozó jugoszláv bírótársával szemben a versenyt felvehetné. Ez utóbbi irányában némelyek által táplált aggodalom alaposságáról azonban magam ezideig nem győződtem meg. Igaz, hogy Zoltán Béla eddig az általam közvetlenül ellátott döntőbíróságoknál nehezebb teherpróbának kiteve még nem volt.

Hogy a már kinevezett magyar döntőbírák jogos érdekeit és érzékenységet kíméljem, azt az intézményt óhajtottam ezen kérdés megfejtéséül is felhasználni, mely a bíróságok zavartalan ügymenetének érdekében amúgy is bevezetendő volt, t. i. a döntőbíróknak kölcsönösen egymás helyetteséül való kinevezését. Azt reméltem ugyanis, hogy ily módon lehetséges lesz a nehezebb és fontosabb ügyekben mind a három viszonylatban Székács Aladárt a magyar bírói székben látnom, aki jó bírói *routine*-jánál és helyes jogi érzékénél fogva a három döntőbíró között minden esetre a legjobban bevált.

Ezen tervemet alkalmam volt kifejtetni Önagyméltósága a Miniszterelnök úr előtt Genfben a tavaly decemberi népszövetségi tanácsülések alkalmából, aki akkor írásban magához vett tervemnek az Igazságügyminiszter úr által szinte hatalmi beavatkozással való megfejtését határozta el. Mégis Budapestről való távollétben, és felhasználva a Miniszterelnök úr Önagyméltóságának a frank-üggyel kapcsolatban ez év januárjában és februárjában fennforgó nagy elfoglaltságát, a helyettesítési rendszer megoldása a részletekben nem úgy történt, hogy én azt a bírák kicserélésének rejtett céljára is nehézség nélkül felhasználhatnám.

⁸⁸⁹ Balás Károly (1877–1961) közgazdász, egyetemi tanár, a pénzügyi jog tanára.

⁸⁹⁰ Zoltán Béla (1865–1929) kúriai bíró, a Friedrich-kormány igazságügy-minisztere.

Úgyhogy a jelen pillanatban e tekintetben is egy megfajtotlen állapot előtt találom magam, holott az ügy további késedelmet nem szenvedhet. A csehszlovák–magyar döntőbíróóság februári ülésszakának Balás Károly döntőbíráskodása mellett nem merek nekimenni.

Székács Aladár ki van ugyan nevezve a csehszlovák viszonylatban helyettes magyar döntőbírónak, Balás Károllyal szemben azonban mindenki *géne*-ben⁸⁹¹ találja magát, midőn arról van szó, hogy őt bírói székéből – habár a helyettesítésnek aranyhídként való felhasználása mellett – elmozdítsa. Az aranyhídnak felhasználása csak akkor volna lehetséges, ha Balás Károly az általam már gyakran tett bizalmas szuggesztiókat megérteni hajlandónak mutatkoznék. Az eset azonban nem ez. Sőt Székács Aladár is igen vonakodik attól a látszattól, mintha Balás Károly helyét, melyre az ügyek nehézsége miatt nem is vágyik, vele szemben magának akarná megszerezni.

Magam részéről e nehéz helyzetben a következő sürgős megoldási lehetőség-re gondolok.

Hozattassék Balás Károlynak kellő formák között, mint legmagasabb helyről az érdekeltek beavatkozása folytán származó kívánság, tudomására, hogy a magyar–csehszlovák döntőbíróóság februári ülésszakára jelentsen más irányú elfoglaltságot vagy betegséget, hogy az ülésszakon őt Székács Aladár helyettesíthesse.

E tekintetben a fentemlített érzékenységi momentumokon kívül a főnehézség abban van, hogy Székács Aladár mint döntőbíró februárban a román–magyar döntőbíróóság következő ülésszakával lesz elfoglalva. Ez ülésszak azonban, mint a velem közölt szövegekből következtethetni méltóztatik, a román bíró előrelátható visszahívása folytán nagyobb valószínűség szerint anélkül sem lesz megtartható. Sőt ha a magyar–román döntőbíróóság februári tárgyalása meg is volna tartható, a mai nehéz viszonyok között Cedercrantz elnökkel meg tudnám értetni, mily nagy érdekünk fűződik ahhoz, hogy Székács Aladár szabad legyen februárban és résztvehessen a magyar–csehszlovák döntőbíróóság tárgyalásain.

A jövőre nézve pedig megfontolható volna, nem kellene-e kísérletet tenni azzal a rendszerrel, hogy Székács Aladár mint döntőbíró két relációban is működjék. Tekintve, hogy Székács Aladár minden más belföldi beosztásától fel van mentve, nézetem szerint e kettős terhet könnyen viselhetné. Azonkívül ezáltal egy ürügyet nyernénk a csehszlovák és román döntőbíróóságok ülésezéseinek időbelileg egymással nagyobb összhangzásba való hozatalára.

⁸⁹¹ (fr.) kellemetlen helyzet

Az esetre, ha a jövőre nézve a Székács Aladárral való megfajtás mégse bizonyulna lehetségesnek, informátoraim Baumgarten Nándor⁸⁹² volt közigazgatási bírót vagy Szladits Károly⁸⁹³ egyetemi tanárt ajánlják Balás Károly utódjául. E megfajtás elé különösen azok gördítenek akadályt, akik izraelita befolyásoktól óhajtanák döntőbíróságainkat megóvni. Személyes tapasztalataim e tekintetben tényleg azt mutatják, hogy elnökeinkre az izraeliták nem tesznek jó benyomást. E tekintetben sajnos pl. Egry Aurélnak Cedercrantzhoz való viszonyát is, mely egyáltalán nem vezetettik szimpátiától, ki kell emelnem. Ellenben kétségtelen az, hogy Balás Károly mindenkinél a legnagyobb szimpátiának örvend.

Ha a fentemlített két új jelölt között választanom kellene, mindenesetre Szladits Károlynak adnám az előnyt, aki egészen elsőrangú jogász s nyelvismereteit is kiválóknak mondják. Mindenesetre bármelyiknek hónapokra volna szüksége, míg magukat igen komplikált matériánkba bedolgozzák.

Azt hiszem, Kegyelmes Uram, hogy mire leveletem kézhez veszed, akkorra Balás Károly kicserélését illető kérdés már mások által is fel lesz vetve. Ezért igyekeztem az ügy állását és nézeteimet illetőleg Téged, Kegyelmes Uram, minél előbb tájékoztatni.

Súlyt ez idő szerint különösen arra helyezek, hogy a februári csehszlovák tárgyalásokon Székács Aladár jelenjen meg a magyar döntőbírói székben. Addig mást kiképezni úgysem lehetne, viszont Balás Károly kezei között hagyni az ügyeket a szóbanforgó érdekeknek nagy veszélyeztetése nélkül alig lehetne.

A Miniszterelnök úr Öexcellenciája Lakatos Gyulával izente, kíváncsnak tartaná, hogy a románok által kijátszott Millerand-nal szemben mi egy angol nagy tekintélyt állítsunk. Légy kegyes, Kegyelmes Uram, a Miniszterelnök úr szíves tudomására hozni, hogy ez irányban igen korlátolt intézkedési lehetőségem volt, tekintve, hogy a bíróság nyelve kizárólag francia és az angolok franciául beszélni is alig tudnak, *plaidirozót* pedig közöttük találni úgyszólván lehetetlen. Egyetlenegy egyén jöhetett volna szóba, Vaughan Williams,⁸⁹⁴ aki t.i. franciául jól beszél, azonban ő sem az a mozgékony ember, aki a franciákkal s az igen ügyes Politis-szel szemben fel tudta volna venni a versenyt; emellett politikai súlya a Millerand-éhoz messziről sem mérhető. Azt hiszem, a magyar ügyvédek frontja: Lakatos, Gidel, Brunet, Egry, Barthélemy által elegendőképpen megerősítettnek tekinthető. Lakatos Gyula megkísérelte még Lapradelle bekap-

⁸⁹² Baumgarten Nándor (1873–1935) jogász, bíró, címzetes egyetemi tanár. Ő szervezte meg a Nemzetközi Jogi Társaság (International Law Association – lásd a 879. lábjegyzetet) magyarországi csoportját, amelynek főtitkára is volt.

⁸⁹³ Szladits Károly (1871–1956) jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja.

⁸⁹⁴ Vaughan Williams londoni ügyvéd.

csolását, mely kísérletet azonban nem helyeseltem, mivel Lapradelle rapszodikus egyéniségénél fogva a pátriájában kisebb tekintélynek és közkedveltségnek örvend, mint a határon túliak szemében. Ez nem áll pátriájának sem irodalmi tevékenységére, melynek elsőrangú voltát mindenki elismeri. Mint szerző többet használhat nekünk az ügyvédnél. Különben Lapradelle *plaidiroztatásának* tervét Lakatos is elejtette, midőn előtte érveimet kifejtettem s Lapradelle vele közölte, hogy egyéni helyzete nem engedi meg a *plaidiroztatást* és hogy a *plaidirozásért* külön 250.000 frankot kérne.

Már jelentettem volt Nagyméltóságodnak arról a tervemről, hogy az irodalmi munkásságba Angliában Vaughan Williams-et és Fachiri-t⁸⁹⁵ óhajtanám bekapcsolni. Ugyancsak ezeknek az útján óhajtanék hatni Cecil Hurst-re,⁸⁹⁶ akiben Chamberlain rossz szellemét sejtem.

Kail vizs magával három borítékban: Részedre, Kegyelmes Uram, a Miniszterelnök úr Öexcellenciája és Khuen-Héderváry Sándor részére egy-egy példányát a tárgyalás céljaira készített s már kész nyomtatványokat; ezek közül a vélemények egyelőre szigorúan bizalmas anyagot képeznek. A további véleményeket, mihelyt a nyomdából kikerülnek, bátor leszek a következő futárral megküldeni.

A kinyomtatott peranyagot néhány példányban Kail az érdeklődők között való terjesztés céljára külön csomagban viszi magával; a továbbiakat szintén a következő futárral küldöm.

A fentiek bizonyos képet adnak itteni küzdelmünkről. Azok kiegészítésül annyit vagyok bátor megjegyezni, hogy az elnökkel kevés megszakítással úgyszólván nap-nap mellett összejövök és a kérdés részleteit is vele bizalmasan megbeszélve, őt mindenben rendíthetetlenül az igazság, s ennélfogva a mi oldalunkon látom.

A tárgyalási terv kidolgozásánál a legmesszebbmenő figyelemben részesítettem az optánsok ügyének a Népszövetség által való kezelését, mert ez az a pont, amelyre támaszkodva jogilag megrendíthetetlennek látszó pozícióinkat ellenfeleink megzavarni igyekeznek, s amelyen keresztül ügyünk döntőbíróági aspektusa a politikával s a diplomáciával kapcsolódik. Ellenfeleink ezen a ponton fognak főleg támadni. A mi taktikánk e támadásokra a lehető legrövidebben reflektálni s az egész manővert mint szándékos *deviációt*⁸⁹⁷ az ügy lényegétől beállítani. Főérvelésünk, röviden összefoglalva, az „*Actes et Documents*” 4. oldalának utolsó előtti bekezdésében, a 42. oldal utolsó előtti bekezdésében és a 136. oldal 15. és 16.

⁸⁹⁵ Alexander Pandely Fachiri

⁸⁹⁶ Cecil Hurst (1870–1963) angol nemzetközi jogász.

⁸⁹⁷ (ang.) eltérés

soraiban foglaltakra fog támaszkodni. Csak szükség esetén megyünk át arra az érvelésre, mely az „*Actes et Documents*” 145–148. oldalain található.

Nehogy azonban az esetben, ha ügyünket illetőleg diplomáciai úton vagy a Népszövetség előtt a harcot szintén fel kell vennünk, az az érvelés legyen velünk szembeállítható, hogy gróf Apponyi Albert a Népszövetség 1923. júliusi tárgyalásán nem szavazott előadó javaslata ellen, hanem a szavazástól pusztán tartózkodott; ennél fogva a szavazás eredményét a magyar kormányra nézve kötelezőnek ismerte el; a Népszövetség határozatában pedig a következő foglaltatik: „A magyar kormány, miután mindkét fél részéről erőfeszítéseket tettek az optások kérdésével kapcsolatos félreértések eloszlátására, mindent megtesz, hogy megnyugtassa polgárait” [az eredetiben franciául – M. R.], ami úgy volna értelmezhető, hogy a magyar kormány mindent megtesz, hogy összes állampolgárait a kérdéses ügyben további lépések vételétől visszatartsa; holott ehhez a magyar kormány nem alkalmazkodott: – igyekeztem az összes pereket lehetőleg úgy feltüntetni, hogy azoktól a magyar távolállóként legyen tekinthető s a pereknek tisztán a román kormány s a magyar állampolgárok közötti fennforgása minél élesebben kidomborodjék.

Erre való tekintettel a szegényjogúak pereiben is, melyek eddig is a szegényjogúak aláírásával indultak s én azokon csak az eljárási szabályokból folyó kötelezettségemnél fogva ellenjegyzőként szerepelek, az ügyvédi képvisellet ugyan csak a szegényjogúaktól közvetlenül aláírt meghatalmazásokkal, a többi magyar állampolgárok pereiben már úgyis eljáró francia ügyvédekre ruháztam. Így nem leszek kénytelen a vita során az ügyvédek között is felszólalni, hanem perrendtartásszerűen csak mint kormány megbízott emelek legvégül szót s ezen felszólalásom kapcsán is igyekezni fogok a legóvatosabb lenni. Elvégre mindaz, amit a francia ügyvédek mondani fognak, az általam velük közölt érvek kifejtése lesz. Ennél fogva érveimből semmi veszendőbe menni nem fog.

Maradtam, Kegyelmes Uram, mély tisztelettel,

őszinte tisztelő híved: Gajzágó László

118.

**Forster Pál követségi tanácsos, ügyvivő jelentése
a Külügyminisztériumnak
Hága, 1926. december 15.**

Tárgy: Román–magyar döntőbíráóság

Gajzágó tanácsos úr Öméltósága a jugoszláv-magyar döntőbíráóság elnökének, van Slootennek⁸⁹⁸ tudomására hozta azon intrikák sorozatát, melyekkel a románok a döntőbíráósági intézmény sabotálását megkísérlik. Gajzágó különlegesen felemlítette van Slootennek, hogy a románok a Népszövetségi Tanács most elmúlt ülészeit akarták arra felhasználni, hogy a Bruxellesben parafált és utána a Népszövetségi Tanács által approbált magyar–román nyilatkozat használtassék fel arra, hogy a Tanács által a döntőbíráóságoknak inkompetenciája mondassék ki.

Van Slooten a kérdést saját részéről meleg érdeklődéssel karolta fel és megígérte, hogy az itteni külügyminisztérium által Genfben fog érdeklődni és az ottani holland delegációt ezen román tervre mindenesetre figyelmeztetni fogja. Folyó hó 10-én értesített Van Slooten arról, hogy a Genfből beérkezett válasz alapján mily információt adott volt neki a holland külügyminisztérium. Amidőn a van Slooten által nekem megadott szöveget mellékelten felterjesztem, van szerencsém jelenteni, hogy annak lényeges tartalmát Gajzágó tanácsos úrnak Párizsba közvetlenül megküldtem.

MNL OL K64 19. cs. 27. t. 613 res.pol. Gépelt eredeti.

---

⁸⁹⁸ Gerald van Slooten

119.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1926. december 15.**

Tárgy: Magyar–román döntőbíráóság.

Vonatkozással f. évi december elején kelt távirati rendeletre.⁸⁹⁹

Tisztelettel jelentem, hogy a birodalmi külügyi hivatalban⁹⁰⁰ nyert értesülésem szerint Titulescu Genfben Stresemann külügyminiszternél nem jelentkezett és a magyar–román döntőbíráóságok ügye egyáltalán nem került szóba.

Gajzágó László levele Walko Lajosnak, Párizs, 1926. december 5-én

Kegyelmes Uram,

Végre egyedül vagyok s pontosabban átolvashatom a 28-iki szöveget. A Kuhl által vitt, sajátkezűleg írt levél a követségen nagy társaságban történt megbeszélés alapján sebtében keletkezett, hogy Kuhl még magával vihesse. Az alábbiakban némileg rendszeresebb képet óhajtok adni a helyzetről, amint azt a közölt szövegek révén látom.

1./ A románok nagy bajban vannak. Titulescu mindent meg akar kísérelni, hogy a Népszövetség Tanácsának segélyével, mely a kis-antant-államok *louche*⁹⁰¹ ügyeinek eddig mindig hű pártfogója volt, megakadályozza a román–magyar döntőbíráóság működését. Tervei azonban kétségbeesett kapkodások. Nem hiszem, hogy akadna komoly ember még a Népszövetség Tanácsában is, aki e tervekben követné Romániát. Magukból a szövegekből látszik, hogy még Millerand és Politis⁹⁰² sem hajlandók *approbálni*⁹⁰³ Titulescu terveit a Népszövetségnél, hanem kijelentik, hogy a *plaidirozással* megbízatásukat befejezettnek tekintik. Cso-

⁸⁹⁹ Lásd a 110. sz. iratot.

⁹⁰⁰ A német Auswärtiges Amt, Wilhelmstrasse.

⁹⁰¹ (fr.) kétes, furcsa

⁹⁰² Nicoalaos Politis. Lásd a 430. lábjegyzetet.

⁹⁰³ (lat.) engedélyez

dálatos is volna, ha a Népszövetséget, amely hivatva volna az *arbitrage*-t⁹⁰⁴ és a *justice internationale*-t⁹⁰⁵ propagálni, arra lehetne felhasználni, hogy feldöntsön egy a békeszerződések alapján működő *arbitral*⁹⁰⁶ szervet.

2./ Amennyire ki tudom venni az eddigi szövegekből, Titulescu kétféle módon gondolja elvonhatni az agrárügyeket a vegyes döntőbírásgától: a/ Románia egy tettetett *beau geste*t⁹⁰⁷ a Népszövetség Tanácsa előtt a *Principales Puissances*-okat⁹⁰⁸ kéri fel e Romániára nézve vitális jelentőségű kérdésnek *arbitrage* útján való eldöntésére, arra számítva, hogy Magyarországot abba a kínos helyzetbe hozza, hogy a *Principales Puissances*-ok jelenlétében ezt az ajánlatot nem utasíthatja vissza; ezáltal eltereli az ügyet úgy a *Tribunal Arbitral Mixte*-től,⁹⁰⁹ mint a *Cour Permanente*-től, amelyektől mint igazságszolgáltatási szervektől fél. b/ Második terve végeredményben ugyanezeket célozza, a különbség csak abban van, hogy Románia nem saját iniciatívájára fordul a Népszövetséghez, hanem visszavonja a román bírót a vegyes döntőbírásgától, és ezáltal belekényszeríti azt (így okoskodik Titulescu, voltaképpen azonban nem a döntőbírásgot, hanem a magyar kormányt) abba, hogy a Népszövetséghez forduljon a békeszerződés értelmében, hogy neutrális helyettes bírót jelöljön ki; Titulescu ezen második terve szerint ez volna az az alkalom, amikor a Népszövetség Tanácsa konstatálja, hogy nem olyan ügyekről van szó, melyek a döntőbírásg hatáskörébe tartoznak és e pillanatba tételné meg Románia valamely tanács tag által azt az ajánlatot, hogy a *Principales Puissances*-ok *arbitrage*-a döntse el a kérdést.

3./ Mint látható, mindkét terv a jövő zenéje. Titulescu tehát Genfben ez idő szerint mást nem csinálhat, mint szondíroz az irányban, hogy mit csinálhat a jövőben, és esetleges ígéreteket gyűjt a jövőre. Hogy kap-e ily ígéreteket, nem tudom, de kétségtelen, hogy nem lesz neki könnyű ilyenekre szert tenni. Az látszik már a 28-iki szövegből, hogy e vadászatnál csaletekként fogja felhasználni azt a beállítást az optáns-ügy alapján, hogy ő nemcsak Románia, hanem elsősorban a Népszövetség érdekében jár el, remélve, hogy ezáltal megnyeri azt a számos tanács tagot, kik ez optáns-ügyben kompromittálva vannak. Ily körülmények között igen helyesen méltóztatott cselekedni, midőn Rubido-Zichy Ivánt Genfben méltóztatott küldeni. Instruáltuk úgy őt, mint általa és sürgönyileg Hevesyt⁹¹⁰ is.

904 (fr.) döntőbíráskodás

905 (ang.) nemzetközi jog

906 (fr.) döntéshozó

907 (fr.) szép gesztus

908 (fr.) főhatalmak

909 (fr.) Vegyes Döntőbírásg

910 Hevesy Pál genfi követ.

Nem tartottam azonban szükségesnek valaki mást is személyesen Genfben küldeni s legkevésbé Egry Aurélt, akire a *plaidoirie*-k előkészítésénél itt Párizsban van nélkülözhetetlenül szükségem. E pillanatban a *Tribunal Arbitral Mixte* előtt való eljárás aktuális, és hála Istennek ma még a fontosabb is. Egry kikapcsolásával, habár csak néhány napra is, a lázas s széles alapokon folyó *plaidoirie*-előkészületeket annál kevésbé óhajtottam, Egryvel való teljes egyetértésben, megzavarni, mert Titulescuval szemben folytatott s leghatályosabbnak képzelt intrikáim miatt egy napot magamnak is már Bruxelles-ben kellett töltenem, hová a fele útra Van Slooten, a jugoszláv–magyar döntőbírótság elnöke, volt szíves velem való találkozás és bizalmas megbeszélés végett Forsterrel⁹¹¹ együtt átfáradni.

4./ Nézetem szerint ugyanis, s e nézetemet utólag Egry is osztja, a leghatályosabb ellenszere Titulescu terveinek Cedercrantz⁹¹² elnök illetékességet megállapító döntése mellé minél előbb biztosítani Van Slooten döntését is a jugoszláv relációban. Két döntőbírótság elnökét ugyanis már nehezebb kikezdeni a Népszövetség előtt, s a jugoszláv döntőbírótság elnökét a román optánsügy alapján kikezdeni nem is lehet. Van Slooten teljesen megértett és megígérte, hogy a jugoszláv tárgyalásokat, mihelyest lehet, megtartja. Ily körülmények között nekem tervem a két bíróság határozatát időbelileg minél közelebb hozni egymáshoz, még ha a román bíróságnál némi újabb késedelem áldozatát kell is hoznunk. Ezt annak érdekében teszem, hogy akkor, amidőn a románok Titulescu terve szerint a román döntőbírótság nekünk kedvező döntése után, az fentebb jelzett módon a Népszövetség Tanácsa elé hoznák, már a jugoszláv döntőbírótság kedvező határozata is a kezeink között legyen. Van Slooten egyszersmind úgy a saját, mint a mi érdekünkben a hollandiai genfi delegáció útján a legközelebből figyeltetni fogja, hogy Titulescu Genfben mit művel és evégből a helyzet felől kioktatja nevezett delegációt. Remélem azt is, hogy beszélgetésünk további folyamányaként Hágában a *Cour Permanente* tagjait is informálni fogja a kisanant mahinációiról beleértve a Nagyméltóságoddal már általam közölt tervet is Politisnek a Nagy- és Kis-antant által a *Cour* tagjai közé való bejátszását illetőleg.

5./ Titulescu terveit minden esetre veszélyeseknek tartom, mert nagy handabandázásával mindig felkavarja és elhomályosítja a való jogi helyzetet s nagy próba alá veti ellenfeleinek úgy tudását, mint idegeit. Mindazonáltal, ha e kettő részünkön párosultan együtt lesz, terveit veszélytelen kapkodásoknak kell minősítenem, mert hisz' saját hozzájárulásunk nélkül a *Principales Puissances*-ok *arbitrage*-át reánk kényszeríteni nem lehet. Mi kitartunk a *Tribunal Arbitral*

⁹¹¹ Forster Pál

⁹¹² Conrad Cedercrantz. Lásd a 886. lábjegyzetet.

Mixte-ek mellett, melyeket a békeszerződések elleni *revolúcióva*⁹¹³ lehetne megsemmisíteni vagy hatáskörükben csorbítani. Nagy kegyesen, legfeljebb a *Cour Permanente de Justice Internationale Arbitrage*-át fogadjuk el, és akkor elérjük azt, amit az optáns-ügy felvetésével céloztunk, de akkor nem értünk el.

6./ Igazában véve haboznunk kell annak kérdésnek eldöntésénél, vajon a *Tribunal Arbitral Mixte*-ek jobb-e nekünk, vagy a *Cour Permanente de Justice Internationale*. Ez is azonban csak a jövő kérdése. Egyelőre a *Tribunal Arbitral Mixte*-ek megvannak, a *Cour* pedig még nincs meg részünkre. A *Tribunal Arbitral Mixte*-ektől hamarabb kellene kapnunk végrehajtható határozatokat egymásután sok száz, sőt ezerre menő esetekben. A *Cour* azonban valószínűleg csak elvben döntene el a kérdést és határozata alapján a konkrét esetekre vonatkozólag egyezségeket kellene kötnünk az utódállamokkal. Ez megint csak elhúzható, kínos szituációkba sodorna bennünket velük. Azonkívül egy rettenetes nagy agybeli és technikai munka lenne a *Tribunal Arbitral Mixte*-ek szabályai szerint írásbelileg már betárgyalt ügyeket az ügynek *Cour* elé való vitelére nézve fogalmazandó *arbitrage*-szerződés és a *Cour réglement*-ja⁹¹⁴ szerint újból instruálni, azonkívül az ott uralkodó helyzetnek megfelelően a tárgyalás felvételének időpontját illetőleg is taktikázni. A *Cour* ugyanis az év minden szakában nem mindig ugyanabban az összetételben működik, a *Cour de l'été*⁹¹⁵ más, mint a *Cour de l'hiver*.⁹¹⁶ A *Cour de l'été*-ben rendesen benn vannak a tengerentúli kiváló rendes tagok, míg a *Cour de l'hiver*-ben ezeket a kis-antant-államok által szolgáltatott pótbírák helyettesítik. Ezekhez járul majd a kompromisszumot aláíró kis-antant-államnak *ad hoc* bírāja, amennyiben különben nem ülne már a bíróságban oly nemzetiségű rendes vagy póttag. E részben ügyelni kell, nehogy a kompromisszumot a három utódállammal szemben együttesen írássák velünk alá, mert ez esetben megtörténhetik, hogy a *Cour* együtt tárgyalja az ügyeket, és míg nekünk csak egy *ad hoc* bíránk ül benn a bíróságban, addig a lengyel rendes tag mellett benn ül a kompromisszumot aláíró mindhárom kis-antant-államnak egy-egy *ad hoc* bírāja. A szinte gyengeelméjű és túlzottan antant érzelmű dán rendes tag feltétlenül az említett négy bíró mellett szavazna. Ha addig Politis-t is beválasztják a *Cour* rendes tagjai közé – hacsak nem lesz kizárható a bíró azáltal, mert mind ügyvéd járt el a *Tribunal Arbitral Mixte roumano-hongrois*⁹¹⁷ előtt – ő köré az említettek bátran csoportosulnak, mert ő egymagában is képes briliáns ítélet és indoklás megszövegezésére.

⁹¹³ (fr.) forradalom

⁹¹⁴ (fr.) szabályzat

⁹¹⁵ (fr.) nyári bíróság

⁹¹⁶ (fr.) téli bíróság

⁹¹⁷ (fr.) Román–magyar Vegyes Döntőbíróság

És ha már hat szavazat együtt van, mivel a *Cour* döntőtanácsa tagjainak száma a kilenc és tizenhárom között változik, nem lehetetlen, hogy az elnök szavazata döntene csak el javunkra a kérdést. Ez persze a szavazatok megoszlását illetőleg a legrosszabb *prognosztikon*,⁹¹⁸ ha már a kompromisszum megkötésénél elimináljuk a fent említett veszélyeket és szerencsések vagyunk megkapni a nyári *Cour*-t, egyhangú döntést is kaphatunk. Minden esetre a *Cour* választása mellett szól a *Cour* jóval nagyobb tekintélye s annak a bizonytalanságnak az eliminálása, amely egyrészt a boldogult Bornemissza által ajánlott Schreiber elnök magatartása következtében az összes csehszlovák ügyeket illetőleg fennáll, s a román ügyeket illetőleg Cedercrantz elnök magas koránál fogva fenyeget bennünket.

7./ Cedercrantz elnöknek egyelőre semmit sem mondtam el (nehogy megijesszem őt. De lehet, hogy e taktikán változtatni fogok.) bizalmas értesüléseimről. Már régebben közöltem vele annyit, hogy meg vagyok győződve, hogy a románok az optáns-ügyet kiássák, és hogy meg fogja látni, hogy Titulescu meg fog jelenni a színtéren és fel fogja kavarni a helyzetet. Kifejezést adtam abbeli reményemnek, hogy Titulescu megjelenése esetén nem a Csáky Imre,⁹¹⁹ hanem az én szerepemet fogja játszani vele szemben. Ezt mosolyogva megígérte.

8./ Ami az optáns ügynek a *Tribunal Arbitral Mixte* előtt való felvetődését illeti, ezzel attól a naptól kezdve teljesen tisztában voltam, amidőn Csáky Imre parafálása után a Bruxelles-i japán nagykövetség palotáját 1923. május 29-én elhagytam. Erre való tekintettel készítettem el, midőn még minden frissen élt emlékezetemben, a *Recueil des actes et documents*-t, mely 156 oldalon tartalmazza mindazt, ami bizonyítékot és argumentumot adhat az ügyeknek a *Tribunal Arbitral Mixte* előtt a Csáky-féle *paraphe*⁹²⁰ dacára való megmentéséhez. Ez az összeállítás a benne foglalt bizonyítékokkal és jegyzeteimmel együtt ma rendkívüli szolgálatokat tesz azok részére, kik mint ügyvédek fognak *plaidirozni*. Különösen Egry Aurél éjjel-nappali tanulmányozásának tárgyává tette azt. Az optáns-ügy felvetése rendkívül kibővíti a vitaanyagot és meg fogja nyújtani a tárgyalásokat, de komoly aggodalom emiatt körünkben senki részéről fel nem merült. Az elnök is már évek óta birtokában van az általam szerkesztett összeállításnak és annak úgyszólván minden lapja felett már hónapokkal ezelőtt volt vele beható megbeszélésem. Semmi nem lesz új részére, amit ez ügyben a nyilvános tárgyalásokon hallani fog. Már ismételten adott előttem kifejezést mély megbotránkozásának afelett, ahogyan a Népszövetség ezt az ügyet intézte.

⁹¹⁸ (gr.) előjel

⁹¹⁹ Csáky Imre. Lásd a 4. lábjegyzetet.

⁹²⁰ (fr.) monogram

10./ Bruxelles-ből megérkezve a pályaudvarról Nagyméltóságod kívánságához képest egyenesen a követségre siettem, ahol Rubido-Zichy Ivánon s Egry Aurélon kívül kissé túl nagy társaság várt. Ott került megbeszélésre a 28-iki szöveg, melyet most az éji magányban nyugodtabban vizsgálhatok. Most veszem észre, hogy az a kifejezés, mely alatt a követségen azt az egyezményt értettük, melyet a Miniszterelnök úr Őexcellenciája Titulescuval a megszállások által okozott károkból származó követelések kölcsönös elengedése tárgyában kötött s mely egyezmények e kifejezés alapján szintén a perbe való belekeverésétől tartottunk, nem erre az egyezményre, hanem még mindig az 1923-ban kötött bruxelles-i egyezményre vonatkozik.⁹²¹ Úgyhogy tehát sajátkezűleg írott levelemnek ez a része tárgytalan. Mindazonáltal, mivel a románok tücsköt-bogarat összehordani akaró taktikája mellett nem lehetetlen, hogy a Miniszterelnök úr Őexcellenciája által kötött egyezmény mégis tényleg szerepelni fog a tárgyaláson, bátor vagyok kérni Nagyméltóságodat, méltóztassék a tárgyalások megkezdése előtt az említett egyezményre vonatkozó összes lényeges okmányokat, így elsősorban magát az egyezmény-szöveget, másolatban rendelkezésemre bocsátani.

⁹²¹ A magyar kormány 1923. március 15-én beadvánnyal fordult a Népszövetséghez, melyben az erdélyi magyar optánsok földbirtokainak kisajátítási ügyét sérelmezte. A magyar kormány eredetileg a Nagykövetek Tanácsához fordult, mivel azonban az kimondta, hogy a sérelem a román kisebbségi szerződés bizonyos pontjaira vonatkozik, ezért a Népszövetséghez irányította a panaszt. A Tanács az ügyet 1923. április 20-án tárgyalta a magyar és a román kormány hivatalos delegáltjaival. Lukács György, Gajzágó László és Nicoale Titulescu álltak egymással szemben. Adatci brüsszeli japán delegátus azt javasolta, hogy mivel egy szerződés értelmezésének jogi kérdéseiről van szó, terjesszék az ügyet a Hágai Nemzetközi Bíróság elé. A magyar képviselők ezt elfogadták, a román delegáció viszont nem. Így az a határozat született, hogy a két fél törekedjék a kölcsönös megbékélésre. Ennek szellemében kezdődtek meg a tárgyalások Brüsszelben május 21–28. között, melyre magyar részről Lukács György helyett gróf Csáky Imrét küldte a külügyminiszter. A tárgyalások érdemileg nem vezettek eredményre, ezért Adatci egy rezolúció-tervezetet fogalmazott meg a Tanács elé terjesztés céljából, melyet Titulescu nagy meglepetésére Csáky is aláírt (Gajzágó nem írta alá). Tulajdonképpen ez a szöveg a brüsszeli egyezmény: „A Tanács, tudomásul véve az előadói jelentéshez mellékelt jegyzőkönyvben foglalt különböző kijelentéseket, reméli, hogy a két kormány minden lehető el fog követni arra nézve, hogy a magyar optánsok kérdése ne legyen a két állam között ok a jószomszédi viszony megzavarására: meg van győződve, hogy a magyar kormány azok után a törekvések után, melyek mindkét részről történtek a célból, hogy az optánsok kérdésében minden félreértés kiküszöböltesse, minden lehető el fog követni saját állampolgárai hangulatának lecsillapítására s hogy a román kormány hűen a szerződésekhez s az igazság elvéhez, melyeket, mint kijelentette, agrártörvényhozásának alapjául vett, bizonyítékát fogja szolgáltatni a magyar optánsok érdekei iránti jóindulatának”. Ezt követően egy komoly diplomáciai konfliktus keletkezett, mert a magyar kormány nem fogadta el Csáky részéről a tervezet aláírását, mondván, hogy nem hatalmazták fel őt ilyesmire. A magyar kormány csak az ügy érdemi megoldását tudja elfogadni. Lásd BÚZA 1930. 331–335.

11./ Nem fejezhetem be leveletem anélkül, hogy ki ne fejezném sajnálkozásomat a szövegeknek néha a legérdekesebb helyen csonka és érthetetlen volta felett. Nem volna érdektelen, ha legalább bizonyos betűit ismerném az olvashatatlan neveknek. E betűk könnyen megengednék nekem a nevek rekonstruálását és ez viszont megkönnyítené részemre a szöveg illető részének, még ha az csonka is, értelmezését. Az a benyomásom, hogy helyenkint a szöveg nemcsak csonka, hanem a magyar fordítás is hibás. A fordításnál jó szolgálatot tehetne Sebestyén Pál,⁹²² aki a többféleképpen értelmezhető szöveg lefordításánál a helyzet és a joganyag ismeretében inkább eltalálná a helyes kifejezést.

Maradtam, Kegyelmes Uram, mély tisztelettel

őszinte igaz híved: L. Gajzágó

MNL OL K64 19. cs. 607 res.pol. Gépelt eredeti.

120.

Forster Pál követségi tanácsos, ügyvivő jelentése a Külügyminisztériumnak Hága, 1926. december 16.

Tárgy: Lengyel–román intrikák az állandó Választott Bírótság ellen

Gajzágó tanácsos úr Őméltóságától vett adatok alapján a holland külügyminisztérium értesült volt azon szabotázs kísérletekről, melyek román részről a döntőbíróságok ellen megindítottak. Mint Nagyméltóságod ugyanezen futárral küldött 188/Pol. számú jelentéséből kivehette,⁹²³ a holland külügyminisztérium érdeklődésére Genfből oly válasz érkezett, mely Gajzágó információit megerősítette s így természetes, hogy itteni illetékes körökben hiteltelre találtak azon információk is, melyeket Gajzágó az Állandó Nemzetközi Bírótság elleni lengyel és kisantant intrikákról adott volt.

Az érdekelt államoknak a Nemzetközi Bírósnak 7. számú ítélete feletti megrökönyödése, az ítélet szabotálása és hasonló „kellemetlen meglepetéseknek”

⁹²² Sebestyén Pál külügyminiszteri titkár.

⁹²³ Lásd a 118. sz. iratot.

megismétlődése elleni intrikák úgy az itteni külügyminisztériumban mint Loder úrnál⁹²⁴ – kit van Slooten⁹²⁵ személyesen informált – mélyreható érdeklődést váltottak ki. Az itteni illetékesek ugyan ma nem *koncedálják*⁹²⁶ azt, hogy a bíróság pártatlansága mai összeállításában kétséges lehetne, de nagyon is méltányolni tudják azt a veszélyt, amely előállna azon esetben, hogyha egy végtelen ügyes, nagy rábeszélő képességű és kizáróan győzői mentalitásban szenvedő egyén jöhetne egy netán előálló üresedés esetén ezen legmagasabb nemzetközi bírói testület kebelébe mint szavazóbíró. A figyelmeztetés a balkáni metódusokhoz kevésbé szokott hollandok számára mindenesetre nagyon üdvös volt.

MNL OL K64 19. cs. 614 res.pol. Gépelt eredeti.

121.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. január 10.

Tárgy: Beszélgetés Lupu dr. parasztpárti vezérrel⁹²⁷

Már volt alkalmam Nagyméltóságodnak élő szóval jelentést tenni a dr. Lupu parasztpárti vezérrel folytatott beszélgetésemről. Tekintve azonban az általa tett közlések érdekes voltát, melyeknek jelentőségét csak fokozza az a körülmény, hogy Lupu a román politikai élet legkimagaslóbb alakjainak egyike, nem tartom fölöslegesnek azokat írásba is foglalni.

Előre kell bocsátanom, hogy dr. Lupu a román parlamentnek már 8 session át tagja, eredetileg a liberális párthoz tartozott, később belépett a parasztpártba, a Vaida-Voievod-kormánynak⁹²⁸ belügyminisztere volt, a Brătianu-kormány bukásakor pedig a külügyminiszteri tárcát vette volna át, ha a Parasztpárt bekerült volna a kormányba.

⁹²⁴ Bernard Loder (1849–1935) holland jogász.

⁹²⁵ A magyar–jugoszláv döntőbizottság elnöke.

⁹²⁶ (lat.) beismer, belát

⁹²⁷ Nicolae Lupu (1876–1947) orvos, politikus, a Parasztpárt tagja, majd vezetője.

⁹²⁸ Alexandru Vaida-Voievod több alkalommal Románia miniszterelnöke: 1919. december–1920. március; 1932. június–október; 1933. január–november.

Igen nagy népszerűségnek örvend, melynek alapját az 1907. évi parasztlázadás alkalmával vetette meg, amikor abban a megyében,⁹²⁹ amelyben prefektus volt, sikerült a vérontást megakadályoznia.

Lupu jelenleg Bukarest IV. szektorának polgármestere, amelyet majdnem kizárólag proletárok laknak, akik benne a szegények atyját és jótevőjét látják.

Mint ismeretes, azzal vádolták, hogy a szovjettel összeköttetést tart fenn; ez a vád azonban nem volt bizonyítható.

Luput már régebben ismerem és ő minden alkalmat megragad arra, hogy velem összejöhessen. Ilyenkor feltűnő nyíltsággal beszél a romániai állapotokról, a politikai vezérek korrupt voltáról és a politikai esélyekről.

Szavaiból azt kell következtetnem, hogy a meg hasonlítás közte és Maniu, valamint Michalache⁹³⁰ között arra készítetik, hogy a liberálisokkal keresse a kapcsolatot, sőt azt sem tartom egészen kizártnak, hogy visszalép a liberális pártba, mely esetben a parasztság és városi proletariátus egy nagy része, mely teljesen befolyása alatt áll, vezérüket követnék.

A Néppárt és a Nemzeti Parasztpárt közötti tárgyalások kérdése szóba kerülván, azokat kilátástalanoknak és meddőnek jelezte; meg van győződve arról, hogy a megegyezés, amit a tények eddig igazolnak, nem jöhet létre, mivel a Néppárttal való együttműködés, eltekintve a politikai programok ellentétes voltától, semmiféle előnyt sem jelentene a Nemzeti Parasztpártnak.

Biztosra veszi, hogy még a király halála előtt egy koncentrációs kormány fog létesülni, amelynek elég erősnek kell lennie arra, hogy az országot a várható megrázkódtatásoktól megóvja.

E kormány Averescu elnöklete alatt állana, aki a parlamenti többség felett rendelkezik és így az új választások kikerülhetők volnának.

A kormányban a túlsúly a liberálisoké volna, akik mellett az ő vezetése alatt helyet foglalna a Parasztpártnak őt követő része, a Nemzeti és Néppártnak esetleg egynéhány kisebb jelentőségű tárca jutna.

Lupu dr. nem bízik a régenstanács életképességében; Károly herceg visszatértét pedig csak akkor tartja megvalósíthatónak, ha a herceg nem a hadseregbe, hanem a politikai pártokra támaszkodik és törvényes úton, nem államcsínnyel foglalja el a trónt.

A királyné régensségét, valamint a koronának Nikolaj hercegre vagy Ileánára való átháramlását kizártnak tartja (erről is volt ugyanis szó).

⁹²⁹ Vashui megye

⁹³⁰ Ion Michalache (1882–1963) parasztpárti politikus, földművelésügyi miniszter 1928–1930 között, belügyminiszter 1930–1931 között.

Szerinte egy új dinasztíának a trónra való meghívása is számításba kerülhet; ő azonban azt a megoldást is elutasítja és komolytalannak tekinti.

Arra a kérdésemre, hogy ezek után milyen lehetőség marad még, egészen nyíltan azt felelte: a köztársaság, amelynek sokkal több híve van, mint azt gondolnák. A kifelé annyira hangoztatott monarchikus érzés nem gyökerezik sem a tradíciókban, sem az emberek szívében, és az, hogy a dinasztia eddig tarthatta magát, csak Carol király egyéniségének, valamint annak a körülménynek volt köszönhető, hogy a különben gyenge Ferdinánd király uralkodása alatt sikerült a nemzeti ideálokat megvalósítani. A király halálával azonban minden erkölcsi kötelék megszűnik az uralkodó család és a nép között.

MNL OL K64 24. cs. 14. res.pol. Gépelt másolat.

122.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. január 10.

Tárgy: Sváb propaganda Szatmár megyében⁹³¹

Dacára a magyar és német pártok között létrejött megállapodásnak, amelyről 98/1926. pol.számú jelentésemben számoltam be,⁹³² tovább folyik a 26 Szatmár megyei elmagyarosított sváb község „visszanémetesítése.”

Az akció élén Blaskovics kanonok áll,⁹³³ a helyi exponens pedig Winterhoffen Frigyes, akik a nagykárolyi „*Schwäbische Zentralbank*”, „*Schwäbisches Landwirtschaftsverein*” és „*Volksgemeinschaft*” útján egyre erősebb propagandisztikus tevékenységet fejtenek ki.

A magyar iskoláknak német iskolákkal való helyettesítése már sikerült a román hatóságok segítségével, amelyek örömmel látnák a határmentén veszedelmes hazafias magyar lakosságnak elnémetesítését.

Most a parasztokat mezőgazdasági hitel nyújtásával, német folyóiratok terjesztésével iparkodnak a propagandisták nemzeti céljainak megnyerni, sőt magyar

⁹³¹ Lásd még a 145. sz. iratot.

⁹³² Lásd a 94. sz. iratot.

⁹³³ Blaskovics Ferenc. Lásd a 277. lábjegyzetet.

földműves családok gyermekeinek ingyen helyeket is adnak különböző szász városok iskoláiban, hogy ezek a jövőben mint a német eszme terjesztői szerepeljenek. A paraszt, bármilyen jó magyar is legyen, nem tud ellenállni a csábításnak, hogy gyermekének anyagi áldozat nélkül biztosítson még magasabb iskoláztatást is.

Hogy a propagandisztikus eszközök kiválasztásában mily kevésbé skrupulózusok, bizonyítja a „*Schwäbischer Volkskalender für das Jahr 1927*” egy cikke, mely az osztrák kormány szolgálatában állott Zimányi nevezetű újságírónak az 1850-es években megjelent röpirata nyomán Kossuth Lajost és édesanyját értéktárgyak ellopásával és általában nyereségvágyból elkövetett bűntényekkel vádolja, abból indulván ki, hogy a szóban forgó falvak lakossága meggyőződésből negyvennyolcas volt, s a Kossuth kultusz ott egyértelmű a magyarsághoz való hűséggel. Úgy számítanak, hogy amennyiben az előbbi sikerül megdönteni, a másik is meginog.

A minap volt alkalmam e kérdésről Paál Árpáddal, a szatmári kerület magyar párti országgyűlési képviselőjével beszélnem, aki megpendítette azt a gondolatot, nem-e lehetne Blaskovicsra, aki az akció központi irányítója, Apponyi gróf útján hatni, akinek állítólag igen nagy befolyása volna rá.

Ezenkívül talán meg lehetne kísérelni azt is, hogy a német kormányt figyelmeztessük arra a veszélyre, mely a németiség egy részének illojalitása folytán a romániai német és magyar pártok együttműködését fenyegeti és végeredményben a németiségre nézve jelent – két kisebbség számszerű arányát tekintve – nagyobb veszteséget.

Berlin, ha közbe akar lépni, ezt eredményre való kilátással teheti, mivel az erdélyi Német Párt, mint azt a legautentikusabb forrásból tudom, tekintélyes pénzbeli segítségben részesül és így függő helyzetben van.

Én magam is szóvá szándékozom alkalmilag tenni a kérdést az új német követnél,⁹³⁴ akinél talán több megértést és főleg nagyobb aktivitást fogok találni, mint Freytagnál.

Megjegyzem végül, hogy Inczedy-Joksmann⁹³⁵ a Magyar Párt ügyvezető alelnöke, most készül a veszélyeztetett vidéket meglátogatni, hogy a helyzetet tanulmányozza.

Ennek az utazásnak eredményéről annak idején be fogok Nagyméltóságodnak számolni.

MNL OL K64 24. cs. 15. res. pol. Gépelt eredeti.

⁹³⁴ 1926-ban Hans Freytagot Gerhard von Mutius váltotta.

⁹³⁵ Inczedy-Joksmann Ödön (1878–?)

123.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. január 10.**

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai

Nagyméltóságod megbízásához képest folyó hó 8-án a külügyminiszternél tett látogatásom alkalmával szóba hoztam a Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak kérdését és a legközelebb Budapesten meginduló tárgyalásokra való tekintettel fölötte kíváncsnak jeleztem, hogy a szóban forgó épületek liquidálása halasztassék el, mivel annak megtörténte a magyar közvéleményben oly felháborodást okozhatna, mely igen kedvezőtlenül befolyásolná a tárgyalásoknak mindkét fél által óhajtott zavartalan menetét és eredményes befejezését.

Mitilineu erre azt válaszolta, hogy két épületre az állam bejelentette az opciót, azok tehát már liquidáltaknak tekinthetők, nincs tudomása arról, hogy a többi ingatlan ügye jelenleg milyen stádiumban van, de információkat fog beszerezni és majd meglátja, hogy mit tehet az ügyben.

Tudomása szerint a liquidálás Majláth gróf igénybejelentése miatt odáztatott el.

Megkérdezte azután, volna-e a kérdés praktikus megoldását illetőleg konkrét proposíciónk, mire azt válaszoltam, hogy mi természetesen ezt óhajtuk, hogy az ingatlanok a jogos tulajdonosnak adassanak vissza, amire a békeszerződés is módot ad, tekintve, hogy lényegileg egyházi vagyronról van szó; mindenestre az épületek másra, mint a magyar katolikus és kulturális célokra nem használhatók fel, és itt elsősorban arról lehetne szó, hogy a Bukarestben élő 40 000-nél nagyobb lélekszámú magyarság iskolához jusson.⁹³⁶

Mitilineu erre kilátásba helyezte, hogy a kérdést újból vizsgálat tárgyává fogja tenni, konkrét ígéretet azonban nem tett.

Mivel jelenleg sem Gyárfás, sem a többi magyar képviselő nincs Bukarestben, és ide csak január 20-án megnyíló parlamenti szesszióra fog érkezni, Aichhorn⁹³⁷ útján megüzentem az érdekelteknek, hogy a Majláth gróf által benyújtott fellebbezés tárgyalását iparkodjanak kitolni, mivel a bíróság előreláthatólag kedvezőtlen ítélete jogi helyzetünket katasztrofálisan befolyásolhatná; de még akkor is, ha az ügy érdemét nem érintené és megelégednék azzal, hogy a fellebbezést

⁹³⁶ A bukaresti magyarok lélekszámáról lásd a 779. lábjegyzetet.

⁹³⁷ Aichhorn Richárd. Lásd a 470. lábjegyzetet.

azért utasítaná el, mivel az Erdélyi Katolikus Státus nem lévén tulajdonos, annak benyújtására nem tekinthető legitimáltnak, mivel feltétlenül impulzust adna a liquidálás folyamatba tételére.

A Cisar érsekkel⁹³⁸ megkezdett tárgyalás folytatására csak akkor kerülhet sor, ha Gyárfás⁹³⁹ Bukarestbe érkezik, s amikor remélhetőleg már kezeim között lesz a Szent László Társulat meghatalmazása, melynek megküldését táviratban is kértem.

Benyomásom az, hogy ezt az utolsó megoldási módot is meg kell kísérelnünk, bár eredményt attól sem igen várok.

A következőkben van szerencsém az összes bukaresti magyar iskolaépületek jelenlegi állapotáról és felhasználásáról beszámolni:

I. A Szent László Társulat tulajdonát képező ingatlanok:

1. A Cuza-Voda utcai templom és iskola úgy kívül, mint belül jó állapotban van. A templom[ban], bár azt az egyháznak már visszaadták, még mindig nem volt pap és a tatarozáshoz szükséges összeg hiányában [nem volt] a hívőknek megnyitható. A kb. 8–10 szobával rendelkező egy emeletes iskolaépületben jelenleg a Kereskedelmi Akadémia hallgatóinak otthona nyert elhelyezést. Egy kis részében a volt bukaresti magyar tantestület román nyelvű tanítónője, Bálint Róza lakik.
2. A Filipescu utcai egy emeletes óvodaépület úgy kívül, mint belül igen jó állapotban van; benne a Kereskedelmi Akadémia végzett növendékeinek egyesülete működik. A telek a miniszterelnökség palotája mellett a város középpontjában fekszik, ami értékét emeli. Az óvoda udvarán levő földszintes 4–5 szobás ház annyira elhanyagolt, hogy faláról omladozik a vakolat.
3. A fenti teleknek a Cantacuzino utcára eső részén található a fiúiskola, mely 3 épületből: 1 egy emeletes és 2 földszintes házból áll, ugyancsak elég jó karban, ugyanott fekszik a telek baloldali részén a volt magyar tanítónők lakása és a két telek összekötő kapcsát képező polgári leányiskola. Mind az öt épület egyetemi hallgatók otthonául szolgál, kivéven a polgári leányiskola igazgatónői 4–5 szobából álló lakását, melyben dr. Nicoale Hamat orvos lakik.

II. A református egyház tulajdonát képező ingatlanok:

1. Sfinți Voivozi utcai református fiúiskola egy nagy U-alakú 1 emeletes épületből áll kb. 30–40 szobával, nagy teremmel. Itt a bölcsészeti kar

⁹³⁸ Alexandru/Alexander Cisar bukaresti érsek.

⁹³⁹ Gyárfás Elemér

hallgatóinak otthona rendezkedett be. Az épület tűrhető állapotban van, az udvara nagyon elhanyagolt, ami következtetni enged az épületek belső karbantartására is.

2. A Sfântul Ștefan utcai református leányiskola egy emeletes saroképülete és az udvar közepén levő tornaterem az egyetemi hallgatónők otthonául szolgál. A jó karban tartott épületben kb. 20–25 szoba és terem lehet.

MNL OL K64 24. cs. 13. res.pol. (2. pol.sz.) Gépelt eredeti.

124.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. január 17.

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai

Mivel a Szent László Társulat ingatlanainak kisajátítását illetőleg Mitilineu által tett, már magukban véve sem sok reménnyel kecsegtető ígéretekben nem bízom, jónak láttam a kérdést a belügyminiszterrel⁹⁴⁰ is szóvá tenni, aki tudvalevőleg a Magyar Párttal kötött paktumból kifolyólag legközvetlenebbül van érdekelve.

Tegnapelőtt hosszasan kifejtettem Goga előtt az összes ténykörülmenyeket és csodálkozással állapítottam meg, hogy a miniszter a részleteket csak nagyon kevésbé ismerte, úgyhogy még meg is köszönte nekem azt, hogy őt alaposan informáltam, mivel így „kedvezőbb esélyekkel képviselheti a minisztertanácsban ezt az ügyet, melynek kedvező megoldása igen a szívén fekszik.”

Közölte velem, hogy a legközelebbi minisztertanácsban szóba kerül az erdélyi szász lutheránus egyház bukaresti iskoláinak kérdése, amelyeket most akarnak kisajátítani. Feltehető azonban – szerinte –, hogy a döntés a szászokra nézve, akiknek óhajait néhány minisztertársa állandóan támogatja, kedvező lesz és ezt az alkalmat meg fogja ragadni arra, hogy a magyar iskolaépületek visszaadása mellett lándzsát törjön, mivel általában nem felel meg az „igazságosság és méltanyosság elvének, hogy a magyarság kedvezőtlenebb elbánásban részesüljön, mint a sokkal kevesebb jelentőséggel bíró németiség”.

⁹⁴⁰ Octavian Goga

Hogy a miniszter ezen ígéretét tényleg beváltja-e, az legalább is kérdéses, mivel román politikusokkal szemben tapasztalatom szerint mindig a legnagyobb bizalmatlanság van helyén. Semmi esetre sem tartanám azonban indokoltnak, hogy Goga ígéretében bízván, eltekintsünk Cisar érsek felhasználásával tervezett akció folytatásától, miért is újból arra vagyok bátor Nagyméltóságodat kérni, hogy nekem a Szent László Társulat által kiállítandó meghatalmazást sürgősen megküldeni méltóztassék, mivel Gyárfás előreláthatólag a 20-án megnyíló parlamenti sessióra Bukarestbe érkezik és akkor a tárgyalásokat az érsekkel haladéktalanul fel szeretném venni.

MNL OL K64 24. cs. 30. res.pol. (12. pol.sz.) Gépelt eredeti.

125.

A bukaresti német követség jelentése a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1927. január 22.

Tárgy: A román–magyar döntőbíráóságok határozata magyar optánsok ügyében

A román közvéleményt ez idő szerint az a tény tartja izgalomban, hogy a román–magyar döntőbíráóság Párizsban a javaiktól megfosztott magyar optánsok ügyében önmagát illetékesnek nyilvánította. Arról az ismert ügyről van szó, amely már 1923-ban folyamatban volt a Népszövetség Tanácsa előtt. A panaszosok magyar állampolgárok, akiket a földbirtokaiktól Romániában a román agrártörvényhozás alapján fosztottak meg. Olyan személyekről van szó, akik a békekötés idején még Romániában érvényes honosságukat a trianoni szerződés 63., illetve 64. törvénycikke alapján Magyarországra optálták, és ennek következtében kénytelenek voltak lakóhelyüket Románia területén kívülre áthelyezni. Panaszukban elővezették, hogy az eltulajdonított földbirtokukért vagy csak nevetségesen alacsony kártalanítást, a valódi érték körülbelül 0.80%-át kapták, vagy pedig a román agrártörvény alapján, mivel 1919. november 1-je és 1921. március 21-e között nem voltak az országban, idegenként kezelték, és javaiktól ezért kártalanítás nélkül fosztották meg őket.

Az érintettek egy része eredetileg megkísérelte, hogy panaszával a román bíróságok előtt érje el a kívánt eredményt, ám nem jártak sikerrel. Az ügyet aztán a magyar állam vette kézbe, és 1922 januárjában a követségi konferenciához fordult, amely azonban önmagát illetéktelennek nyilvánította, és a Népszövetséghez utasította őket. A magyarok által a Népszövetségi Tanács elé vitt panasz nem hozott eredményt, hanem csupán egy határozatot, amelyben a jó egyetértés megtartásának céljaként azt javasolták Magyarországnak, hogy állampolgárait nyugtassa meg, Romániának pedig azt tanácsolták, hogy magyar optánsaival kapcsolatban mutasson jó szándékot.⁹⁴¹

A Magyarország számára kedvezőtlen eredmény után a megkárosított tulajdonosok maguk vették kézbe az ügyet, és a kötelező román–magyar döntőbíróshoz fordulva kárpótlás miatt keresettel éltek a román állam ellen. Panaszt először csak a 24 legfőbb érintett emelt. Az volt a céljuk, hogy egyelőre elérjék egy elvi ítélet meghozatalát. A számuk ennél jóval nagyobb. Hatalmas értékű perelt vagyon. Csak a most panaszosként fellépő személyeknek volt körülbelül 150 000 holdnyi (300 000 kataszteri hold körül), időközben eltulajdonított földbirtoka. A mindösszesen tekintetbe vehető tulajdon több mint 300 000 holdnyi terület.

A magyar panasz a Trianoni szerződés 63., 64. és 250. cikkelye alapján annak megállapítását követeli, hogy az optánsoktól a Romániában lévő földtulajdonukat ne lehessen elvenni, továbbá annak, hogy a felszámolás során minden elkobzás ellentmond a békeszerződés világos előírásainak. Ezért teljes kártalanítást követelnek, nem csak az említett, a valódi érték 0,80%-ának engedélyezését. Az úgynevezett „abszontistákra”⁹⁴² vonatkozóan arra a lehetetlen állapotra hívják fel a figyelmet, hogy egyrészt a Trianoni szerződés megköveteli, hogy a sikeres optálás után lakóhelyüket külföldre helyezték át, ami azonban másfelől a román törvényhozás részéről kisajátítással fenyeget, ha nem térnének vissza. A számukra külön törvény által meghatározott visszatérési határidő csak 27 hónapot jelent, miközben a régi birodalomban 5 évet várnak. Emellett azoknak, akik a román hatóságoktól való félelmükben elmenekültek, vagy akiket elűzték, és most vissza akarnak térni, hogy mindenüktől ne fosszák meg, megtagadták a visszatérést; hogy javaikat tőlük eltulajdonítsák.

Román oldalról érvényre emelték a döntőbírótság illetéktelenségét, és azt a sajátos álláspontot képviselték, hogy Románia ezen hatóság előtt csak valamiféle tisztelete jeléül képviselteti magát, de fenntartja teljes szabadságát arra az esetre, ha a döntőbírótság illetékesnek nyilvánítja magát, és a panasz szakmai elbírálá-

⁹⁴¹ Lásd a 921. lábjegyzetet.

⁹⁴² Lásd a 758. lábjegyzetet.

sába be kíván avatkozni. Indoklásként főként azt hangsúlyozták, hogy a román agrárreform a román állam belső ügye. Anyagi tekintetben a román képviselők előadták, hogy az ellenoldal a Trianoni szerződés 250. cikkelyét tévesen értelmezi. Itt nem likvidációról vagy konfiskálásról van szó, mert a bevétel nem a városi kincstárba folyik be, a birtokokat sokkal inkább a telepesek között osztották szét. A kártalanításról Románia kifejtette, hogy a román földtulajdonosok az agrárreform során ugyanazt a százalékot kapták, tehát fölöttébb egyöntetűen jártak el. Egyébként 1917-ben, amikor az eltulajdonítás elvét törvényben rögzítették, a lej még teljesen paritásos alapon állt az arannyal. A lej időközben bekövetkezett elértéktelenedéséért az államot nem lehet felelőssé tenni.

A döntőbírótság illetékességi nyilatkozata miatti felháborodás elsősorban az elnök, a korábbi sváb miniszter, Cederkranz⁹⁴³ ellen irányul, akit a sajtóban hallatlan módon szidalmaznak, sőt azzal vádolnak, hogy a magyarok megvesztegették. Később aztán megtámadták Titulescut is, aki állítólag a döntőbírótság elismerését javasolta, azzal, hogy Cederkranz biztosan Románia javára döntené. Ugyanebben az időben újra fellángolt a Magyarország elleni uszítás, amit a béke megbontójának neveztek. Félhivatalosan kijelentették, hogy Románia nem nyugszik bele a döntésbe.

Igen érdekes lesz tovább követni a per-ügy alakulását, ami az érintett tulajdonosok személyes érdekein messze túlmenően a politikai érdekekig terjed. Az itteni magyar követségen némileg pesszimisták, és attól tartanak, hogy ha Románia vonakodik elfogadni a döntőbírótság ítéletét, akkor a többi (nagy)hatalom részéről nem ütközik majd komoly ellenállásba, és így az ügyet legjobb esetben is egy silány egyezséggel zárják le.

(olvashatatlan aláírás)

PA AA Bukarest 156 Band 147/1. Gépelt eredeti.

---

⁹⁴³ Conrad Cedercrantz. Lásd a 886. jegyzetet.

126.

**Villani Frigyes követ jelentése
Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. január 25.**

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai

Nagyméltóságod távirati rendeletéhez képest folyó hó 19-én felkerestem Cisar érsek urat és közöltem vele, hogy a Szent László Társulat ingatlanainak tulajdonjogát hajlandó reá átruházni, de Budapesten megszövegezett kötelezvényt aláírja.

Az érsek elvben elfogadván ajánlatomat, a végleges választ folyó hó 21-re helyezte kilátásba, mivel a káptalan tagjaival kívánt még előbb tanácskozni.

Az írásbeli választ, melyet van szerencsém mellékelni,⁹⁴⁴ folyó hó 21-én nálam megjelenvén, át is adta s annak egyes pontjait tüzetesen megtárgyaltuk, mely alkalommal az érsek éles kirohanásokat intézett a mi apostoli erdélyi püspökünk ellen.⁹⁴⁵ Hosszas diszkusszió után Mgr. Cisar eltérően írásban tett válaszából, kijelentette, hogy hajlandó ügyünket magáévá tenni, de semmi esetre sem fogadhatja el a bizottság felállítását célzó kikötésünket, mivel ez őt a román hatóságokkal szemben feszélyezné és gyanússá tenné.

Mint már táviratilag jelentettem, a kötelezvény utolsó bekezdését ezek szerint ki kellene hagyni s helyette az érsek azon kötelezettségét felvenni, hogy az ingatlanok kezelésére, illetőleg az iskolák igazgatásában való közreműködésre egy helybeli, tekintélyes magyar polgárokból álló bizottság volna a két katolikus plébános által (Auner kanonok⁹⁴⁶ – német) és Horváth Árpád⁹⁴⁷ barátiai⁹⁴⁸ plébános (magyar) kinevezendő. Amennyiben Nagyméltóságod ehhez a módosításhoz hozzájárulna, Cisar érsek aláírná a kötelezvényt és az általa már decemberben a miniszterelnökhöz Majláth gróf és Gyárfás kívánságára beadott [...] alatt mellékelte/beadványával megindított akciót minden erejével folytatná. Kéri azonban, hogy a tulajdon átruházására vonatkozó okmányt kézhez kapja és, hogy abba a

⁹⁴⁴ Cisar érsek válasza német nyelven az irathoz mellékelve található.

⁹⁴⁵ Gróf Majláth Gusztáv püspök ellen.

⁹⁴⁶ Carol Auner kanonok.

⁹⁴⁷ Horváth Árpád György (1883–1961) plébános.

⁹⁴⁸ A bukaresti Barátia (Barátok) temploma. Lásd a 860. lábjegyzetet.

likvidálás alól mentesített Cuza Voda-i templom⁹⁴⁹ is vétessék fel, ahová a jezsuitákat óhajtaná betelepíteni.⁹⁵⁰

Gyárfással közöltem az érsek álláspontját s az azt jobb megoldás hiányában elfogadhatónak jelezte.

Közölte velem még, hogy a Majláth gróf által indított per fő tárgyalását sikerült az utolsó percben elhalasztani február 17-re; annak további halasztása azonban kizártnak látszik. Erre való tekintettel igen sürgősnek tartom az érsek akciójának minden eszközzel való energikus szorgalmazását, bár – őszintén megvallva – attól sem várok kedvező eredményt.

Melléklet a 16. pol. számú irathoz

Kegyelmes Miniszter Úr,

A Cantacuzino utca 19., a Filipescu utca 8. és a Cuza Voda utca 100. számok alatt a háború előtt már hosszú éveken át több fiú és leányiskola, valamint egy iskolai étkeзде működött: mindenik a magyar nemzetiségű szegény gyerekek oktatására szolgált és azokat a budapesti jótékony célú Szent László Társulat tartotta fenn; a társulat a Kárpátokon túli katolikus püspökök védnöksége alatt állott, akiknek az iskolákkal a céljuk az volt, hogy a szegényebb sorsú népréteg gyermekeit iskoláztassák. Mindegyik iskolának körülbelül 1000–1000 növendéke volt, s azok a román kormány engedélyével működtek, elfogadva a Közoktatásügyi Minisztérium oktatási programját és szerveinek ellenőrzését és felügyeletét. Mindhárom mintaiskola volt.

A mostoha sors körülményei folytán az iskolák a háború következtében meglettek akadályozva hivatásuk teljesítésében, s így ezer és ezer gyereknek nélkülöznie kellett és kell a kultúrát és a vallást ezen nehéz időkben, mikor a bűntények mindjobban elszaporodtak s az erkölcs már a gyerekkorban alá van aknázva. Ezen iskolákat ellenséges tulajdonnak tekintve zár alá vették, de liquidálásuk még nem fejeződött be teljesen.

Kegyelmes Uram, legyen tekintettel arra, hogy most ezen iskolák, román állampolgár tanulók oktatására szolgálnának és kulturális, valamint működé-

⁹⁴⁹ Szent Ilona-templom

⁹⁵⁰ A Cuza Voda utcában található Szent Ilona-templomot a első világháború után lefoglalták. A zárlat csak 1929-ben szűnt meg és 1935-ben került a jezsuiták felügyelete alá. Lásd HENCZ 2016. 161, 205–206, 208.

süknék gyakorlása esetén egy oly hálás és az országhoz ragaszkodó nemzedék kerülne onnan ki, mely mindig szem előtt tartaná azt, hogy az állam adott neki alkalmat arra, hogy olyan iskolában tanuljon, ahol saját és az ország nyelvén tanították őt és kisebbségi jogaitól nemhogy megfosztották volna, hanem azokat tiszteletben tartották.

Azt javaslom tehát, hogy a magas kormány engedje át a bukaresti római katolikus érsekségnek a fenti iskolákat teljes, végleges és megmásíthatatlan módon, tekintve, hogy azok a múltban a bukaresti római katolikus érsekség híveinek kulturális és vallási érdekeit szolgálták, mely hivatásuknak így a jövőben is megfelelnének, ha a kormány a magyar nemzetiségű román állampolgár tanulók részére való megnyitását engedélyezné. Az iskolák, mint magyar előadású kisebbségi magániskolák az érvényben levő törvényeknek és rendeleteknek megfelelően a közoktatásügyi minisztérium ellenőrzése alatt működnenek. A magas kormány ezen nagylelkű intézkedésével szinte kiszámíthatatlan irányban növekedne az ország presztízse és menten elhallgatnának rosszakaróink panaszai és rágalmai, melyekkel szembehelyezhetők lennének ezen letagadhatatlan méltányos és politikai bölcsességről tanúskodó tények.

Alulírott pedig a bukaresti érsekség nevében teljes felelősséggel kötelezem magam arra, hogy gondoskodjam és őrködjem a fölött, hogy ezen iskolák újra mintaintézetekké váljanak és a jelenlegi katolikus érseki iskoláknak megfelelően működjenek az állam és a szülők teljes megalégedésére.

Arra kérem tehát Kegyelmes Uram, méltóztassék elrendelni, hogy a fent említett iskolák véglegesen kivonassanak a liquidáció alól és visszaadassanak kulturális és vallási hivatásuknak, átengedve azokat a bukaresti római katolikus érsekség örökös tulajdonába, mely belföldi intézmény és nem igyekszik másra, mint az ország kulturális és vallási fejlődésének elősegítésére.

Fogadja Kegyelmes Uram legkiválóbb tiszteletem kifejezését

127.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. január 25.**

Tárgy: Szatmár megyei elnémetesítő akció

A már fenti felterjesztésemben jelzett jelentést mellékelvén van szerencsém megjegyezni, hogy a szatmári akcióról időközben a Magyar Párt néhány Bukarestben időző képviselőjével volt alkalmam eszmecserét folytatni, felhíván őket, hogy a Német Párt vezető politikusainál nyomatékosan utaljanak arra a veszélyre, mely az akcióból kifolyólag a két párt közötti kooperációt fenyegeti s elsősorban a németiséget gyengítené.

Nem mulasztottam el erre felhívni német kollégám figyelmét is,⁹⁵¹ aki bár igen kényesnek jelezte beavatkozását, mégis kilátásba helyezte, hogy a kérdést alkalomadtán Hans Otto Roth előtt felhozza, mivel úgymond igen nagy súlyt helyez arra, hogy a magyar és német párt közötti jó viszony zavartalanul tovább fejlődhessék.

Gogánál tett látogatása alkalmával is szóba került a szatmári akció. A belügyminiszter, aki tudvalevőleg nem barátja a németeknek, hibáztatta a román kormány eddigi magatartását megjegyezvén, hogy ott, ahol románosítani nem lehet, semmi értelme sincs annak, hogy az egyik kisebbséghez tartozókat a másiknak táborába tereljék, mivel ezzel a románság nem nyer semmit és csak elégedetlenséget teremt.

Igen előnyösnek tartanám, ha a bukaresti német követ Berlinből instrukciókat kapna, bár úgy hiszem, hogy ez nehezen lesz kieszközölhető.

Melléklet a 14. pol. számú jelentéshez

Múlt hó 21-én utam Szatmárra vezetett és pedig nem csak azon célból, hogy a Szatmár vármegyei és városi tagozataink vezetőivel megismerkedjem, hanem és főként azért, hogy meggyőződést szerezzek ottani sváb eredetű magyar testvéreink helyzetéről, melyről mind gyakoribb elszomorító híreink jöttek és számoltak be arról, hogy ott a legerőszakosabb elnémetlenítési munka folyik ellenük.

⁹⁵¹ A bukaresti német követ, Gerhard von Mutius. Vö. 122. sz. irat.

Tájékozva magam a kérdés ottani alapos ismerőinek kilétéről, sikerült azokat egy értekezletre megnyerni. Részt vettek ezen értekezleten, mint a sváb kérdés legalaposabb ismerői Láng Ferenc kanonok, dr. Erdődi Antal ügynök, dr. Scheffler János teológiai tanár, Cumbel Lajos és Scheffler Ferenc szintén teológiai tanárok, Dr. Nagy Sándor a vármegyei tagozat ügyvezető alelnöke, Bakó Ignác a Szatmár városi Tagozat elnöke, végül Paál Árpád képviselő és magam.

A kép, melyet az ügy állásáról kaptam és amelyet az alábbiakban leírok, végtelen szomorú és megfontolt, az eredmény reményével kecsegtető sürgős beavatkozást igényel.

Amint tisztelt Elnöki Tanács előtt is ismeretes, a Szatmár vármegyei svábok Erdőd és Nagykároly vidékén laknak, hithű rom kat. vallásúak és mintegy 30–40 ezren vannak. A betelepítések óta eltelt 200 év leforgása alatt teljesen elmagyarosodtak, legfeljebb az öregek közül beszél egyik másik svábul, a mai generáció teljesen magyar. A gyermekek anyanyelve minden kétséget kizáróan magyar.

1921-ben Szatmár vármegye közig. bizottsága elrendelte ezen községekben a német tannyelv behozatalát. Boromisza püspök⁹⁵² erre utasította papjait, hogy községi bíró és esküdt közbejöttével minden családfőt hívjanak fel nyilatkoztatételre, hogy milyen anyanyelvűnek vallja magát. A minden erkölcsi befolyástól mentes beavatkozás az erdődi esperesi kerületben azt eredményezte, hogy

magyarnak vallotta magát ..... 1093 családfő

németnek vallotta magát ..... 259 családfő

négy-öt községből az adat hiányzik, amely körülmény azonban az arányon csak a magyarság javára változtat. A nagykárolyi esperesi kerületben mindössze 15–20 egyén vallotta magát svábnak.

A közig. bizottság határozata ellen tehát jogorvoslattal éltek úgy a községek, mint a püspök. 1922-ben a közoktatásügyi kormány oly értelmű határozatot hozott és adott ki, mely szerint a tannyelv vagy az anyanyelv vagy az államnyelv.

Boromisza püspök újból szavazást rendelt el papjainak, melynek eredményeképpen az erdődi esperesi kerületben:

magyarnak vallotta magát ..... 1478 család

németnek vallotta magát..... 264 család

mely számban benne van Szinfaalu község 130 szavazata, amely község német többségénél fogva a magyarság szempontjából elveszítettnek tekinthető. Ezenkívül a községek legnagyobb része külön kérelmezte, hogy az iskola tannyelve a magyar legyen. Mindezek dacára a nagyváradi tanfelügyelőség elrendelte, hogy

⁹⁵² Boromisza Tibor. Lásd a 599. lábjegyzetet.

ezen iskolákban a német tannyelv bevezetendő! Engedve a hatalom nyomásának az első és második osztályokban a német tannyelv tényleg be is vezettetett.

1923. évi 7133. sz. tanfelügyelői rendelettel – mintha misem történt volna – azzal az állítólagos indoklással, hogy a svábok önként lemondtak az anyanyelven való oktatás jogáról, 7 községben az iskolát bezárták. Mikor pedig megindult a közdelem a bezárt iskolák megnyitása végett, a járási főszolgabíró, tehát a hivatalos közeg, azt a kinyilatkoztatást tette, hogy megnyitják az iskolákat, de csak úgy, ha a templomban a papok németül fognak prédikálni és a hívek németül énekelnek.

1926-ban mikor a törvény értelmében az iskola tannyelvét a fenntartó lett jogosítva meghatározni, magyarnak vallotta magát: Erdőd, Madarász és Nántű község, míg túlnyomó községben magyarnak Csanáros, Csomaköz, Kálmánd, Kaplony, Mezőterem, Szaniszló, Józsefháza, Túrterebes. Egyhangúlag németnek vallotta magát Alsóhomoród és Szinfalu. Megoszló szavazatok szerint:

	magyar	német
Szokond	5	41
Sándorfalu	3	8
Krasznaterebes	35	3
Szakasz	41	–
Mezőfény	42	10
Mezőpetri	58	20

Majtény és Gilvács egyhangúlag magyarnak vallotta magát, míg a többi község nem szavazott.

Eme mindennél jobban beszélő megnyilatkozások dacára folyt és folyik az elnémetesítő munka, amelyet a szászok és a svábok fejtenek ki kétségtelen hatásági támogatással. A mozgalomnak Alsóhomoród a fészke, melyet a kérdés legalaposabb ismerője, Láng kanonok a magyarság szempontjából elveszettnek tart. A fő agitátor a Bélték községben lakó dr. Winterhoffen Ferenc földbirtokos. Ha szász vagy sváb agitátor jön a községekbe a főszolgabíró az embereket összedoboltatja, ellenben a Petőfi-ünnepség megtartását nem engedélyezte. Béltéken az iskolaszék szavazás útján megállapította az iskola tannyelvét, mikor is hat iskolaszéki tag a magyar és hat a német tannyelv mellett szavazott. Ennek alapján határozatba ment, hogy két szekció állíttassék fel a három tanerős 150 tankötelest számláló iskolába, melyből a német szekcióra 48 tanuló, a magyar szekcióra 102 tanuló esett. Mindennek dacára a revizor kijelentette, hogy ezt a kívánságot nem respektálja,

mert Bélteken mindenki román! Ezt hivatalosan tette 3543/926. sz. [alatt], amely intézkedését megerősítette az inspektor 10717/926. sz. rendelete.

Hogy a legnagyobb akciót a szászok fejtik ki, és hogy ezt a hatóságok tudtával teszik, kétségtelenül igazolja a nagyváradi inspektornak ama nyilatkozata, mely 1926. aug. vagy szept. havában tett, hogy akkor lesz magyar a tannyelv, ha azt a szászok megengedik. Mindennél fényesebben igazolja azonban az elől megnevezett érdemes egyének helyes megállapítását az a ténykörülmény, hogy 1926-ban a szászok kihirdették, miszerint Nagyszebenben internátust állítottak fel „*Norbertinum*” név alatt és hogy itt a sváb gyerekeket részben teljesen ingyen, részben igen nagy kedvezménnyel helyezhetik el a sváb szülők. A felszólításnak meg is volt csakhamar a reánk nézve szomorú eredménye, mert a múlt évben már 100 középiskolai tanulót vittek el Nagyszebenbe és Temesvárra.

Nagyjában ezek azok a szomorú adatok, melyekről a megtartott értekezlet alkalmával eszközölt feljegyzéseim alapján röviden beszámolhattam. Ott a hallottak után a megoldás lehetőségeiről tanácskozva annak két módját állapítottuk meg:

1. Abban az esetben, ha a szászokkal és svábokkal egy kisebbségi blokk létrehozásának komoly alappal bíró tárgyalásai indulnának meg, úgy a blokk léterhozásának a híre *sine qua non*-jául⁹⁵³ kikötendő lenne:
  - a. a Német-Sváb Népszövetség azonnali feloszlatása;
  - b. nyújtassék mód ahhoz, hogy a Szatmár megyei Magyar Párt vezetőségének bizalmi embere betekintést nyerhessen a nagykárolyi sváb bank⁹⁵⁴ ügyeibe. (Ma 5% propaganda célra megy.)
  - c. nyíltan dokumentáltassék, hogy Winterhoffennek semmi további szerepe nincs.
2. Abban az esetben, ha megegyezés nem jönne létre, az értekezlet négy irányban keresi az akció ellensúlyozását, és pedig:
  - a. első lenne a megfelelő tőke, mellyel a svábokhoz hasonló előnyös kölcsőnnel siethetnének a nép támogatására;
  - b. második lenne kihasználása a jelenlegi kormánnyal szemben fennálló viszonyunknak és legerélyesebb követelése annak, hogy a hatóságok minden néven nevezendő burkolt és nyílt támogatását az elnémetesítő akciónak szüntessék meg. Akadálytalan kiállítás a magyar anyanyelvűséget igazoló bizonyítványoknak;

⁹⁵³ (lat.) nélkülözhetetlen feltétel

⁹⁵⁴ Schwäbische Zentralbank

- c. az Erdélyi Katolikus Népszövetség⁹⁵⁵ intenzív felvilágosító munkája, mely a rendkívül vallásos ottani népre még ma is a legnagyobb hatást tudja gyakorolni;
- d. a szászokhoz hasonló akció ahhoz, hogy a középiskolai tanulókat az erdélyi r[ómai] k[atolikus] státus internátusaiban helyezhessük el.

A két utóbbira nézve bár arra megbízást nem kaptam az ügy sürgősségére való tekintettel a lépéseket megtettem. Az Erdélyi Római Katolikus Státus f. hó 12-én tartott igazgatótanácsai ülésén röviden vázolva a fentieket, indítványt tettem a középiskolai tanulók elhelyezése iránt, és pedig a gyulafehérvári és a kolozsvári főgimnáziumok internátusaiban. Az igazgatótanács egyhangúlag hozott határozata alapján már meg is kereste a Szatmár megyei egyházmegyét aziránt, hogy a következő tanév középiskolai tanulóinak számát a kellő előkészületek megtétele végett közölje. Erdélyi r[ómai] k[atolikus] Népszövetség int[éző] bizottsága ugyanazon napon tartott ülésében utasította igazgatóját, hogy szervezési programját, ha szükséges változtatva, teljes erővel indítsa be a veszélyeztetett vidéken a lengintenzívebb munkát.

A két első segítség mód mikénti keresztülvitele már a t[isztelt] Elnöki Tanács elhatározásától függvén, amidőn fenti jelentésem szíves tudomásul vételét kérem, egyben javaslom, hogy az üggyel mai ülésünkön érdemileg foglalkozni méltóztassék.

MNL OL K64 24. cs. 42. res.pol. (14. pol. sz.) Gépelt másolat.

⁹⁵⁵ Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség 1921–1945 között fennálló katolikus társadalmi szervezet volt előbb Kolozsvár, majd 1940-től Temesvár székhellyel. Célja a a hit és az egyházhoz való kötődés erősítése, valamint tudományos, irodalmi és karitatív tevékenység folytatása. Elnöke Márton Áron, alelnöke Gyárfás Elemér volt. Lásd MARTON 2002.

128.

**Walko Lajos 10. számú számjeltávirata
a bukaresti magyar követségre
Budapest, 1927. február 3.**

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai

Miniszterelnök úr kívánságára felkérem, tudakolja meg Cisartól, hogy noha ő is tudja, hogy a Szent László Társulat vagyona kizárólagosan magyar eredetű és tisztán magyar ajkú katolikusok gondozására rendeltetett, micsoda okuk készítenek arra, hogy a kizárólagos szó helyébe elsősorban-t kíván iktatni.

Amennyiben Cisar az általa curatorium viszonylatában nyilvánított kívánságot szóba hozná, Méltóságod sejtethető vele, hogy e tekintetben kívánságával nem fogunk ellentétbe helyezkedni.

Eljárásáról sürgönyválaszt kérek.

MNL OL K64 24. cs. Gépelt átirat.

129.

**Traian Stîrcea számjeltávirata a román külügyminisztériumnak
Budapest, 1927. február 17.**

Tárgy: Klebelsberg Kuno olaszországi útja

Klebelsberg olaszországi útja

A kultuszminiszter, Klebelsberg gróf⁹⁵⁶ március 2-án fog Rómába utazni, de Bethlen gróf – tudomásom szerint – március 20–25-e között megy. Kérem szentlejen figyelmet ezeknek a látogatásoknak, a magyar kormánynak ezek jelentőségteljesek.

A nagyon jól informált magyar körök azt mondják, hogy minden magyar delegált, aki az utóbbi időben visszatér Belgrádból, azt mondja, hogy ez a terv nagy

⁹⁵⁶ Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter.

felháborodást kelt Jugoszláviában, és hogy ott sok politikus a Magyarországgal való minél szorosabb kapcsolat után vágyakozik.⁹⁵⁷

Azt mondják, hogy Belgrádban a legcsábítóbb javaslatokat kapta Magyarország, de Bethlen gróf kételkedik a valóságukban.

Ezen információk szerint a miniszterelnök abban a helyzetben van, hogy válasszon Olaszország és Jugoszlávia ajánlatai közül, és azt a látszatot keltik, hogy Bethlen gróf római útjával csak egy ottani meghívásnak tesz eleget.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 1. 27. f. Gépelt eredeti.

130.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. február 20.

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti iskoláinak ügye

Zsembery István,⁹⁵⁸ aki mint a Szent László Társulat képviselője közvetlenül is tárgyalta Cisar érsekkel a bukaresti ingatlanok átruházását illetőleg, Bukarestből visszatérve bizonyára már beszámolt Nagyméltóságodnak a tárgyalások sikeretelenségéről s bemutatta azt a levelet, amelyet elutasító magatartásának indoklására az érsek hozzám intézett.

Így nem tartom szükségesnek a megbeszélések részleteiről külön is beszámolni, s csak annak megállapítására szorítkozom, hogy az érseket, aki eleinte lelkesedéssel fogadta ajánlatunkat – álláspontjának megváltoztatására – akkor, amikor feltételeit nagyjában elfogadtuk, – előreláthatólag az indította, hogy – tanácsadói-

⁹⁵⁷ Horthy Miklós 1926. augusztusi mohácsi beszéde után reális esély mutatkozott a magyar–jugoszláv közeledésre, amit természetesen Románia nem nézett jó szemmel. Olaszország közép-európai és balkáni politikája – melynek jelentősége a húszas évek derekától értékelődik fel a francia–olasz érdekellentét miatt – megváltoztatta a magyar külpolitikai irányultságát is, és a külpolitikai elszigeteltségből való kitörés lehetőségét látták az olaszokkal való megegyezésben. Hornyák Árpád ezt röviden így fogalmazta meg: „Jugoszlávia volt a csali, amivel Budapest az olasz halat akarta kifogni.” Lásd HORNYÁK 2013.

⁹⁵⁸ Zsembery István (1879–1942) ügyvéd, Sopron vármegyei főispán.

val és főleg Mgr. Aunerral⁹⁵⁹ megbeszélvén az ügyet – azok őt figyelmeztették a végrehajtás nehézségeire és a politikai rizikóra. Cisar, aki igen félti pozícióját és általában nem nevezhető bátor embernek, erre meghátrált és oly feltételeket szabott, melyek reánk nézve elfogadhatatlanok voltak: végeredményben ugyanis azt kívánta, hogy nemcsak az ingatlanokat adjuk át és az átíratási és ajándékozási illetekeket fizessük meg, hanem gondoskodjunk a házak és az azokban létesítendő intézmények fenntartására szükséges anyagi eszközökről; ezzel szemben pedig ő hajlandó lett volna egy román nyelvű iskolát felállítani.

Amikor a Cisar érsekkel folytatott tárgyalások meghiúsultak, első gondom arról volt gondoskodni, hogy a Majláth gróf által megindított pernek február hó 17-re kitűzött főtárgyalása halasztassék el.

Gyárfás szenátor azonban ennek lehetőségét igen szkeptikusan ítélvén meg, az elhalasztás kieszközlésére nem vállalkozott és engem kért fel arra, hogy a szükséges lépéseket megtegyem. Bár ez reám nézve, tekintettel arra, hogy egy román állampolgárnak a román állam ellen folyó peréről volt szó, igen kényes feladatnak látszott, mégis felkerestem Gogát, előadtam neki a Nagyméltóságod által a budapesti román követhez⁹⁶⁰ intézett és velem táviratban közölt *Aide Memoire* tartalmát és arra kértem, hogy a kellemetlen prejudíciumot képezhető ítélet meghozatalát akadályozza meg. Úgy a belügyminiszter,⁹⁶¹ mint Bucsan kisebbségi miniszter⁹⁶² megígérték, hogy közben fognak járni Lapedatunál⁹⁶³ és ezen közbenjárás arra az eredményre vezetett, hogy a főtárgyalás két hónappal elhalasztatott.

Mivel azonban további halasztás már – Gyárfás szerint – semmi körülmények között sem lesz kieszközölhető, feltétlenül azon kellene lennünk, hogy a Szent László Társaság ingatlanainak ügye legkésőbbén április hó közepéig a román kormányral rendeztessék.

Bethlen György grófot az ügy újabb fejleményeiről tájékoztatván, felkértem, hogy a paktum alapján a Magyar Párt is kövessen el minden tőle telhetőt a kérdés kedvező megoldása érdekében, de azt hiszem, hogy a párt legnagyobb igyekeztének dacára sem számíthatunk erről az oldalról hathatós támogatásra.

MNL OL K64 24. cs. 81. res.pol. (41. pol.sz.) Gépelt eredeti.

⁹⁵⁹ Carl Auner kanonokkal.

⁹⁶⁰ Traian Stîrcea

⁹⁶¹ Octavian Goga

⁹⁶² Constantin Bucsan. Lásd a 57. lábjegyzetet.

⁹⁶³ Alexandru Lapedatu. Lásd az 507. lábjegyzetet.

131.

**Villani Frigyes követ 11. számú számjeltávirata
Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. február 29.**

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti iskoláinak ügye

Cisar érsek úr még kéri, Szent László Társulat ingatlanait ne kizárólag magyar iskolák fenntartására kelljen fordítani.

Eszerint kötelezvényben kizárólag helyett elsősorban kitétel volna beírandó.

Erdélyi katolikus autonómia képvisellete hozzájárul.

Ehhez valamint folyó hó 24-én kelt 7. számú chifretáviratomban⁹⁶⁴ s 16. pol. számú jelentésemben kért módosításhoz sürgős hozzájárulást kérek, mivel érsek addig nem tesz lépéseket kormányánál. Végleges megoldás halasztást nem tűr, mivel gróf Majláth per főtárgyalása jövő hó 17-re van kitűzve és elnapolás lehetetlen.

MNL OL K64 24. cs. 45. res.pol. Gépelt átirat.

132.

**Szentirmay Béla szigorúan bizalmas jelentése
Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. március 7.**

Tárgy: Az Erdélyi Katolikus Népszövetség⁹⁶⁵ újjászervezése

Az Erdélyi Katolikus Népszövetség ügye ismeretes Nagyméltóságod előtt azon időkből, amikor Zombory lelkész⁹⁶⁶ az 1921–1923-as években ezen háború előtt virágzó intézményt a román uralom alatt újjászervezni megkísérelte.

⁹⁶⁴ Számjeltávirat.

⁹⁶⁵ Lásd a 955. lábjegyzetet.

⁹⁶⁶ Zombory László. Lásd a 467. lábjegyzetet.

Zombory hazafiatlan magatartása akkor a katolikus magyar tömegek erőteljesebb összefogásának útját állotta és a megalakult helyi szervezetek lassanként teljesen megszakitották a Zombory vezetése alatt álló központtal az összeköttetést. Éppen azért politikai jelentőség is fűződik ahhoz, hogy a Katolikus Népszövetség intézőbizottsága múlt évi április 14-én Zombory helyébe Szilágyi M. Dózsa nagyváradi premontrei tanárt bízta meg a Katolikus Népszövetség igazgatásával. A megbízatást a Katolikus Népszövetség 1926. július 14-én Kolozsvárott tartott közgyűlése is jóváhagyta, Szilágyit ügyvezető igazgatónak választván meg. Egyidejűleg világi elnök lett Betegh György v. főispán és alelnök Gyárfás Elemér szenátor.

Az új vezetőség nagy energiával és szervezőképességgel látott hozzá az újjáépítés nagy munkájához. Szilágyi Dózsa kanonok személyesen beutazta Erdély és az elcsatolt részek összes vidéki városait, részben új szervezeteket alapítva, részben új erőt öntve a már-már kihalófélben levő régi alakulatokba. 1926 végéig a Katolikus Népszövetség esperes kerületi gyűléseket tartott: Nagyváradon, Segesvárott, Brassóban, Kézdivásárhelyt, Csíkszeredán, Kolozsvárt, Gyulafehérvárt és Szilágy-somlyón. Ezenkívül még 42 helyi szervezet keletkezett, illetőleg alakult újjá.

Szilágyi premontrei kanonok a napokban járt Bukarestben, hogy a magasabb román hatóságoknál a Szövetség ügyében eljárjon és ez alkalommal módomban volt vele bizalmasan érintkezni.

Szilágyi kanonok meg van elégedve az eddigi munka eredményével és reméli, hogy idővel az összes erdélyi katolikusokat szervezetébe tömörítheti. A Szövetség kifelé hangoztatott vallási, illetve hitbuzgalmi jellegénél fogva a román hatóságok részéről a szervezkedés nem ütközik akadályokba. Közelebbi célja emellett a magyar katolikusoknak nemzeti öntudatát ébren tartani és pozitív gazdasági és szociális program nyújtásával a szervezetnek szilárdabb kereteket biztosítani. Első eredmények e téren a nagyváradi katolikus Népszövetség hitelintézet 2 millió lej alaptőkével és 11 millió betéttel. A Népszövetség egyik további programpontja a katolikus iskoláknak gyűjtés és önadóztatás útján való fenntartását biztosítani. Mindezen feladatok megvalósítására élénk röpirati tevékenységet fejt ki.

Szilágyi Dózsa személye rátermett és erélyes egyéniség benyomását tette rám, akinek lelkes és aktív magyarságához kétség nem férhet. A Katolikus Népszövetség vezetőségében beállt változást azért politikai szempontból is szerencsésnek tartom, mert minden biztosíték megvan arra, hogy az új igazgató kezében a Szövetség a romániai magyarságnak bár felekezeti alapon tömörített, de mindenesetre nemzeti célokat is szolgáló szervezete lesz.

133.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. március 15.**

Tárgy: A Magyar Párt március 11-i ülése

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a Magyar Pártnak folyó hó 11-én Bethlen György gróf elnöklete alatt tartott ülésén behatóan foglalkoztak a választási paktumban a magyar felekezeti iskolák számára kilátásba helyezett, de mindeddig még nem folyósított szubvenció kérdésével.

Az értekezletről a mellékelt kommunikét adták ki, amely azonban csak általánosságban számol be a történetekről.

Tekintve, hogy az iskolasegély kérdését a kormány úgy a Magyar Párt, mint a szászok nyomásának engedvén, most már állítólag hajlandó kedvezően megoldani, egyelőre a tervbe vett ultimátumszerű lépésre még nem kerülne sor. Amennyiben a kormány ígéretét most sem váltaná be, a Magyar Párt a megállapodás szerinti és Budapesten ismeretes *demarchokat* folytatná.

Mint örvendetes jelenséget könyvelhetem el, hogy az ülésen Bernády György is részt vett, aki tudvalevőleg eddig külön utakon járt, s nemcsak hogy a tanácskozásokon meg nem jelent, hanem távollétét még egyes esetekben ki sem mentette. Bernády és Sándor József között ugyan a kibékülés még nem történt meg, azonban utóbbi indítványához Bernády hozzájárulását *expressis verbis*⁹⁶⁷ kifejezte.

MNL OL K64 24.cs. 115 res/pol. Gépelt másolat.

Másodközlés. Első közlés: IRATOK 2003. III/10. sz. irat, 278–285.

---

⁹⁶⁷ (lat.) határozottan, nyíltan

134.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. április 4.**

Tárgy: A Szent László Társulat ingatlanai

Hivatkozással a fenti rendeletre⁹⁶⁸ van szerencsém jelenteni, hogy Majláth gróf püspök személyesen közölte Cisar érsekkel abbéli szándékát, hogy a cuza-vodai templomba az erdélyi Szent Ferenc rend tagjait telepítse.⁹⁶⁹ Cisar ez ellen a leghevesebben kikelt és kijelentette, hogy ezt a megoldást semmi esetre sem hajlandó elfogadni. Majláth püspök azonban ennek ellenére tervét nem ejtette el és reméli, hogy a Szent Ferenc rendnek római összeköttetései révén sikerül ahhoz a Szent-szék jóváhagyását kieszközölni.

Van szerencsém ezzel kapcsolatban még megemlíteni, hogy a folyamatban levő német–román gazdasági tárgyalások eredményeképp a román kormány a zár alá helyezett német vagyontömegek további liquidálását a napokban felfüggesztette, aminek következtében a bukaresti német iskolaépületek az elárverezés alól mentesülnek.

Ezen előzményre hivatkozva a Magyar Párt parlamenti csoportja beadványt intézett a román kormányhoz, amelyben a romániai magyarság iskolai céljait szolgáló Szent László Társaság javainak is hasonló elbánásban való részesítését kéri. Egyben kérelmezik a magyar képviselők, hogy a liquidálást elrendelő végzés ellen Majláth püspök által beadott panasz bírói tárgyalása a kérdés végleges rendezéséig elhalasztassék.

A magyar képviselők vonatkozó beadványát van szerencsém mellékelten fordításban felterjeszteni.

MNL OL K64 24. cs. 153. res.pol. (78. pol.sz.) Gépelt eredeti.

⁹⁶⁸ MNL OL K64 24. cs. 125. res.pol. Miniszterelnöki osztálytanácsos (aláírás olvashatatlan) levele a külügyminiszterhez, 1927. március 22.

⁹⁶⁹ Glattfelder Gyula püspök, a Szent László Társulat elnöke hozzájárult ahhoz, hogy Majláth püspök a Cuza Voda utcai templomot (Szent Ilona-templom) az erdélyi Szent Ferenc rendnek átadhassa. Lásd MNL OL K64 24. cs. 125. res.pol. Miniszterelnöki osztálytanácsos (aláírás olvashatatlan) levele a külügyminiszterhez, 1927. március 22.

135.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. április 5.**

Tárgy: A bukaresti amerikai követ⁹⁷⁰ és a kisebbségi mozgalom

Hivatkozással Nagyméltóságod vonatkozó táviratára van szerencsém jelenteni, hogy az amerikai követség egy tagjától nyert bizalmas információm szerint a washingtoni külügyi hivatal távirati felszólítást intézett az itteni amerikai követhoz, hogy a romániai magyar zsidók helyzetét beható figyelemmel kísérje, és arról sürgősen jelentsen. Informátorom szerint azonban ezen instrukció kizárólag a zsidó kisebbségre vonatkozott és az amerikai zsidószervezetek közbenjárására vezethető vissza. A magyar kisebbségre való jelentés megtételére, amennyire ez kivehető volt, az itteni követséghez utasítás nem érkezett.

Fentiekkel kapcsolatban nem tartanám érdektelennek Nagyméltóságodat Culbertson amerikai követről röviden tájékoztatni, minthogy nevezett sajnós nem az a személyiség, akinél a kisebbségi kérdést illetőleg kellő megértésre számítani lehetne.

W. C. Culbertson, mint író és elméleti közgazdász, a háború alatti és háború utáni politika konjunktúrában csinálta karrierjét, s aránylag fiatalon (38–40 éves)⁹⁷¹ került követi állásba. Érdekei, világnézete az új Romániához kötök, s mivel sem társadalmi, sem nyelvi készségekkel nem dicsekedhetik, román barátságának tüntető hangoztatásával igyekszik magának pozíciót teremteni.

Bár az itteni társaság ebbéli igyekezetét kevésbé honorálja, a hivatalos körök, különösen pedig az udvar, a dollárok hazájának képviselőjét megkülönböztetett figyelmességekkel halmozzák el. A román királyné⁹⁷² amerikai utazásának létrehozatalában Culbertsonnak igen nagy része volt. Lépten-nyomon napvilágot látó cikkei és interjúi dicshimnuszokat zengenek Romániáról. Egyes elejtett megjegyzéseiből és környezetének közléseiből pedig meggyőződhettem arról, hogy a kisebbségi és általában a békeszerződési helyzetet is teljesen román szemüvegen keresztül látja.

⁹⁷⁰ William S. Culbertson (1884–1966) bukaresti amerikai követ 1925–1928 között.

⁹⁷¹ Helyesen: 41 évesen.

⁹⁷² Mária román királyné

Mindezeknél fogva ügyünk szempontjából kívánatosabb volna, ha az amerikai békebarát körök nem az itteni amerikai követség, hanem lehetőleg az érdekelt kisebbségvédelmi társadalmi egyesületek, esetleg külön kiküldöttek útján szereznék be információkat a helyzetről.

MNL OL K64 24. cs. 154. res.pol. Gépelt eredeti.

136.

**Feljegyzés a Miniszterelnök Úrnak gróf Khuen-Héderváry
követ jelenlétében Rómában 1927. április hó 6-án
Grandi államtitkárral⁹⁷³ a román–magyar döntőbírószági
kérdésről folytatott megbeszélésről**

A miniszterelnök azzal kezdte beszélgetését, hogy határozottan kijelentette, miszerint a magyar kormány a magyar–román döntőbírószági kérdést tisztán jogi kérdésnek tekinti, melyre nézve ő minden esetleges előzetes kompromisszumot vagy közvetítési kísérletet kénytelen volna a leghatározottabban visszautasítani. Kifejtette, hogy itt magyar állampolgároknak tisztán magánjogi pereiről van szó, ahol ők mint felperesek szerepelnek, miért is a magyar kormánynak semmiképpen sem volna joga arra, hogy a felperesek ezen jogának érvényesítését, amely különben is a békeszerződésen alapszik, bármiképpen is korlátozza. Ezen pereket le kell folytatni, amíg az ítéletek meghozattak, s arról van szó, hogy azoknak végrehajtására bizonyos pénzügyi természetű megoldást kellene találni, hogy ottan erről valamelyes tárgyalások folytattassanak a kormányok között is. De addig, amíg az ítéletek nincsenek meghozva, tárgyalásokról szó sem lehet. Grandi azt válaszolta, hogy bár természetesen előnyös volna, hogy ha a dolgot barátságosan el lehetne intézni, ő teljesen belátja a mi álláspontunkat, s a magyar részéről csak annyit mondhat, hogy jogi szempontból a dolog teljesen világos, s az igazság a mi oldalunkon van. Ezt a kijelentést a konverzáció folyamán, amely igen hosszas volt, még kétszer is megismételte. Hozzáfűzte, hogy már

⁹⁷³ Dino Grandi (1895–1988) az Olasz Nemzeti Fasiszta Párt egyik legjelentősebb tagja, államtitkár, 1923-tól a belügyminiszter helyettese, 1929-től külügyminiszter.

Scialoja-nak⁹⁷⁴ is az volt az instrukciója, hogy amennyiben a dolgot barátságosan elintézni nem lehet, ha döntésre kerül a sor, úgy mellettünk foglaljon állást. Erre a miniszterelnök úr mondotta, hogy mi a Népszövetségtől mást nem várhatunk, mint azt, hogy a visszahívott román bíró helyébe pótbírót jelöljön ki. Annak alátámasztására, hogy a békeszerződés e tekintetben semmi kétséget sem hagy fenn, gróf Khuen-Héderváry felolvasta a trianoni békeszerződés 239. §-ának vonatkozó részeit, mire Grandi újból megismételte, hogy annak tartalma teljesen félreérthetetlen. Gróf Khuen-Héderváry még kiemelte, hogy e tekintetben már precedensek is vannak, mert már több esetben is történt a Népszövetség részéről bíró-küldés, mint pl. amikor a németek a Ruhr-vidék megszállásakor bírójukat visszahívták. Utóbbi körülmény Grandit igen érdekelte, miután erről úgy látszik nem volt tudomása.

A Miniszterelnök Úr azután rátért a döntőbíróági kérdésnek nem szorosan vett jogi oldalára is. Gróf Khuen-Héderváry követel együtt megmagyarázta Grandinak, hogy a románok tendenciózusan, rájuk nézve sokkal súlyosabbnak állítják be a helyzetet arra az esetre, ha a döntőbíróság őket elmarasztalná. Arról ugyanis szó sem lehet, hogy itt oly összegről volna szó, amely a román *budget* két és félszeresét tenné ki. A perelt terület mintegy 480 000 kat. holdat, azaz 200 000 hektárnál többet tesz ki. Azonban e területnek 1/3-a erdő, van azonkívül sok legelő és rét, úgyhogy csupán mintegy 1/3 rész a szántóföld. Ha az ember ennek az értékét veszi, amely nem határozható meg oly pontosan, mint a terület, a vonatkozó összeg mintegy 250 millió arany frankot tehet ki. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy itt a felperesek által követelt maximumról van szó, márpedig nem lehetetlen, hogy bármennyire is igazságosnak tekintjük a felperesek követelését, a bíróság egyes konkrét esetekben kevesebbet fog megítélni, amit amennyi a *petitium*⁹⁷⁵ tárgya. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az erdők *in natura*⁹⁷⁶ való visszaadásának nincsen akadálya, minthogy ezek nem osztattak szét; ugyanez áll a szántók egy részére is, amelyek szintén nem képezték teljesen a felosztás tárgyát, úgyhogy ezáltal a fizetendő összeg természetesen lényegesen csökken. Grandi ezen fejtegetések rendkívül érdekelték; megjegyezte, hogy ez nagyon megkönnyíti a helyzetüket Romániával szemben azon esetre, ha Averescunak mérsékletet tanácsolnak. Ő itt megemlítette, hogy már több ízben igyekeztek Averescura hatni, s őt rábírní arra, hogy ezen kérdésben ne legyen oly intranzingens, s úgy

⁹⁷⁴ Vittorio Scialoja. Lásd a 871. lábjegyzetet.

⁹⁷⁵ (lat.) beadvány

⁹⁷⁶ (lat.) természetben

látja, hogy Averescu személyesen nem is volna ennyire hajthatatlan, hanem hogy inkább mások befolyásolják őt ily irányban.

A Miniszterelnök még felhívta Grandi figyelmét azon téves beállításra, amely-lyel Titulescu és a román kormány az agrárreform kérdést a bolsevizmus elleni harccal hozzák kapcsolatba, állítva, hogy csupán az agrárreform keresztülvitele által tudtak a bolsevizmusnak ellentállni, amely egész Európára nézve olyan nagy fontossággal volt. A Miniszterelnök Úr rámutatott, hogy bár mindjárt az összeomlás után voltak Romániában kényszerbérletek, s később megkezdődött a tulajdonképpeni földosztás is, az agrárreformnak ezen, éspedig elsősorban az abszontisták⁹⁷⁷ elleni drakonikus keresztülvitele csak 1923-ban történt, holott világos, hogy a tulajdonképpeni európai bolseviki veszély már 1920 augusztusában,⁹⁷⁸ a bolseviki hadsereg varsói legyőzése óta nagymértékben eliminálódott.

MNL OL K64 24. cs. 180. res.pol. Gépelt másolat.

137.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. május 9.

Tárgy: A Katolikus Népszövetség és a bánáti svábok

55. pol. számú jelentésemben⁹⁷⁹ beszámoltam Nagyméltóságodnak arról, hogy Szilágyi Dózsa premontrei kanonok, az Erdélyi Katolikus Népszövetség új igazgatója bánáti körútra indult, hogy az ottani katolikusokat is az Erdélyi Népszövetség keretében megszervezze.

Március 28-án Temesvárott ünnepélyes külsőségek között meg is alakult a Katolikus Népszövetség helyi szervezete, amely vezetőségében magyar és sváb

⁹⁷⁷ Lásd a 758. lábjegyzetet.

⁹⁷⁸ A lengyel–szovjet háború során 1920 augusztusában a lengyelek Varsónál győzelmet arattak az orosz hadsereg felett.

⁹⁷⁹ Lásd a 132. sz. iratot.

katolikusok képviselőit egyesítette. A szervezkedés Pacha püspök⁹⁸⁰ védnöksége alatt folyt le és a temesvári papság hathatós támogatását élvezte.

Már-már úgy látszott, hogy P. Szilágyi vállalkozása sikerült, midőn néhány nap előtt a „*Banater Deutsche Zeitung*”-ban feltűnést keltő nyilatkozat jelent meg, amelyben dr. Muth Gáspár,⁹⁸¹ a Sváb Népszövetség elnöke, Blaskovics Ferenc nagyprépost⁹⁸² és Kräuter Ferenc képviselő,⁹⁸³ a bánáti svábok ismert vezetői bejelentik a Katolikus Népszövetségből való kilépésüket. Muthék ezen lépésüket azzal indokolták, hogy az Erdélyi Katolikus Népszövetség elsősorban nem katolikus, hanem magyar politikai célokat szolgál, és hogy ezért annak működése által a sváb érdekeket veszélyeztetve látják.

Kétségtelen, hogy a nevezett politikusok kilépése maga után vonja a sváb néptömegek egy részének visszavonulását is, a sváb hívók másik része azonban Metzger józsefvárosi apátplébános⁹⁸⁴ vezetése alatt továbbra is kitart a Népszövetség mellett.

Ily módon újból megnyilvánult a bánáti svábság pángermán és magyarbarát iránya között lappangó ellentét, amely ezen követségnek előző évi politikai jelentéseiből eléggé ismeretes.

A Katolikus Népszövetség bánáti megszervezése mindenesetre jelentőséggel bír azon szempontból, hogy Muthék kizárólagos befolyását csökkentti és a magyarsággal rokonszenvező svábok erőteljesebb összefogását lehetővé teszi.

MNL OL K64 24. cs. 198. res. pol. Gépelt eredeti.

⁹⁸⁰ Az egykori csanádi egyházmegye területét a trinoni határ feldarabolta. Az egyházmegye központja, Temesvár Romániához került, és 1923-ban a romániai területen lévő részekben Temesvár központtal apostoli kormányzóságot hoztak létre, melynek apostoli adminisztrátora Augustin Pacha lett. 1927 áprilisában nevezték ki lebedói címzetes püspökké, majd május 15-én a bukaresti pápai nuncius, Angelo Dolci szentelte püspökké. Az 1930-ban megalakított temesvári egyházmegye első püspöke lett. Augustin Pacha életrajzát lásd FASSEL 1999.

⁹⁸¹ Kaspar Muth. Lásd a 276. lábjegyzetet.

⁹⁸² Lásd a 277. lábjegyzetet.

⁹⁸³ Lásd a 154. és a 715. lábjegyzeteket.

⁹⁸⁴ Metzger Márton (1876–1945) temesvár-józsefvárosi plébános.

138.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. május 16.**

Tárgy: Beszélgetés Blaskovics kanonokkal⁹⁸⁵ a szatmári akcióról

Mint Nagyméltóságodnak már jelentettem, a szatmár megyei elmagyarosodott községek visszánémetesítésére irányuló akció élén köztudomány szerint Blaskovics Ferenc, a nagyváradi káptalan nagyprépostja áll, aki a német követ⁹⁸⁶ felszólítására múlt csütörtökön meglátogatott. Tagadta, hogy ő, aki a magyarságnak mindig nagy tisztelője és a kisebbségi egységes front előharcosa volt, bármi olyat is tett volna, ami a magyar–német barátságot veszélyeztethetné.

A szatmári akcióra nem gyakorol közvetlen befolyást; álláspontja az, hogy semmi értelme a germanizálásnak ott, ahol a lakosság, bár származására nézve német is, magát magyarnak érzi és különösen elhibázottnak tartaná, ha a román államhatalom rendelkezésére álló kényszer-rendszabályokat alkalmaznának az elnémetesítés érdekében.

Nagy súlyt helyezvén a két kisebbség együttműködésére, mindent gondosan kerülendőnek jelez, ami azt kompromittálhatná, viszont azonban magyar részről is elvárja, hogy azoknak az érzelmei respektáltassanak, akik szívükben dacára, hogy magyarul beszélnek, svábok maradtak. Ezeknek szerinte feltétlenül joguk van anyanyelvük használatára és főleg német iskolákra.

Hajlandó az egész kérdéskomplexumot Paál Árpáddal, aki véletlenül beszélgetésünk közben nálam megjelent, vagy a Magyar Párt más megbízottaival letárgyalni és megállapodásra jutni arra nézve, hogy a jövőben mely községek tekinthessenek németeknek és melyek magyaroknak.

Itt megjegyzem, hogy Nagyméltóságodnak az a távirati instrukciója, mely szerint a magyar ellenpropaganda hivatkozhatnék a szászok által fizetett egyházi adó aránytalan magasságára, sajnos nem vihető át a praxisba, mivel csak a szász lutheránus felekezet fizeti a tényleg nagy megterhelést jelentő egyházi adókat, márpedig a Szatmár vidéki lakosság nem szász, hanem sváb és nem lutheránus,

⁹⁸⁵ Blaskovics Ferenc

⁹⁸⁶ Gerhard von Mutius

hanem katolikus és egyházi intézmények fenntartásához való hozzájárulás mérve a magyar és német katolikusoknál egyenlő.

MNL OL K64 24. cs. 211. res.pol. Gépelt eredeti.

139.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. május 16.

Tárgy: A Magyar Párt Intézőbizottságának kolozsvári ülése

A Magyar Párt Intézőbizottsága folyó hó 7-én tartotta meg ülését, melyet a parlamenti csoport értekezlete előzött meg.

Az ügyvezető alelnök és a parlamenti csoport jelentései tudomásul vették és határozati javaslat fogadtatott el, amelyet Bucsan⁹⁸⁷ útján a kormánnyal közöltek.

A reformcsoport az ülésen Krenner Miklós⁹⁸⁸ által képviseltette magát, aki felolvasta párthívei deklarációját.

A jelentéseket, a határozati javaslatot és a reformcsoport deklarációját a *Keleti Újság* mellékelt száma teljes szövegben hozza.

Az ülésnek kimagasló pontja Paál Árpád beszéde volt, aki – mint ismeretes – annak idején a Magyar Pártban mutatkozó reformtörekvések megindítói közé tartozott. Most a pártegység mellett szállott síkra és felhívta Krenneréket, hogy nem mint reformcsoport, de mint reformbizottság vegyenek aktív részt a pártéletben, tanulmányozzák azokat a lehetőségeket, amelyek a romániai magyarság előtt megnyílnak és készítsék elő az utakat, amelyen a párt a jövőben haladhat. Ha ezt a tanácsot elfogadják, úgy saját programjukhoz hívek maradván, a párt egysége és a magyar kisebbség körül érdemeket szerezhetnek.

Paál Árpád szavai értesülésem szerint igen jó benyomást tettek a reformistákra, amely benyomást azonban Sándor József intranzingens és a megalkuvás nélküli autoritás elvét hangoztató diktiója⁹⁸⁹ gyengítette.

⁹⁸⁷ Constantin Bucsan. Lásd az 57. lábjegyzetet.

⁹⁸⁸ Krenner Miklós (1875–1968) publicista, politikus, az OMP Intéző Bizottságának tagja

⁹⁸⁹ (lat.) beszéd

A pártszakadás lehetősége a kolozsvári ülésen újból fenyegetően kísértett, anélkül azonban, hogy az tényleg be is következett volna.

MNL OL K64 24. cs. 213. res.pol (125. pol.sz.) Gépelt másolat.

Politikai helyzetkép az erdélyi magyar kisebbség állapotáról⁹⁹⁰

A volt román irredenta-költő Goga Octaviannal és sógorával, dr. Bucşan Constantin ügyvéddel 1923. október 23-án Bukarestben dr. Grandpierre Emil és néhány társa által kötött ún. csucsai paktumról,⁹⁹¹ melyet aláírásukkal se Averescu volt néppárti miniszterelnök, se Ugron István volt Magyar Párti elnök nem láttak el, hanem csak „magukévá tettek”, Sándor József három bizalmas emlékiratban mutatta ki, hogy a Magyar Párt beolvadását és feláldozását kívánó kikötésekkel szemben, a papírra tett ígéreteket nem fogják teljesíteni a tételes törvényekre, román közvéleményre és a saját sovén román fölfogásukra való tekintettel, Averescuék nem is teljesíthetik.

E föllépés eredménye lett, hogy 1926. április 21-én az általános politikai választások alkalmából, a Magyar Párt feladása kihagyásával s a csucsai paktum kivonatolásával, ismét csak Gogával és Bucşannal, szűkebb egyezmény kötött, mely részben még a választások előtt, s részben azután „lehető rövid idő alatt” megoldandó kisebbségi kérdéseket s bizonyos elvi elismeréseket tartalmazott. Averescu most sem írta alá az egyezményt, de kijelentette, hogy ismeri és magáévá teszi. Hivatkozott a magyarság nemes, lovagias természetére, ami a választásokat illeti és ez a Magyar Párt hívására tényleg, mint egy ember állt helyt és az Averescu-pártot a Mussolini-féle választási törvény⁹⁹² utánzásával készült román választási törvény alapján, az ún. *boni*-kal tényleg hatalomra juttatta. Sándor József ekkor is kimutatta, hogy az egyezmény főbb pontjai tételes törvényekkel ellenkeznek s az Averescu-párt, amely a távozó liberális kormánnyal való „folytonossági” megegyezés alapján juthatott hatalomra nem lesz abban a helyzetben, hogy e redukált ígéreteket is teljesítse. Kivéve, hogy a parlamentbe bejuthat a megígért 25–27 magyar szenátor és képviselő. Averescuék siettek az egyezménnyel még kormányra lépésük előtt a királyhoz menni, hatalmuk el-

⁹⁹⁰ A helyzetképet Villani Frigyes követ terjesztette fel a Külügyminisztériumnak. A szerzője az OMP egyik vezető tagja. Villani nem említi a nevét.

⁹⁹¹ A csucsai paktumra lásd a 403. lábjegyzetet.

⁹⁹² Mussolini 1923 júliusában új választójogi törvényt fogadtatott el, mely kimondta, hogy a választásokon a legtöbb szavazatot szerzett párt foglalja el a parlamenti helyek 2/3-át.

érésének előmozdítása végett az egyezményt bemutatni, hogy „Íme, hozzák a magyarokat és a németeket!”

1. Az első csalódás az volt, hogy csucsai paktum és az abból folyó választási egyezmény igazi atyja, dr. Szele Béla,⁹⁹³ aki dr. Bucşannal a megegyezést kezdte és lelkesen fenntartotta, mint megválasztott brassói képviselő, a román ellenes parlamenti és sajtóbeli támadásaira, Averescuék által a validálásnál minden jogalap nélkül elejtetett.
2. A választási egyezmény azon fontos ígérete, hogy az 1920. június 28-iki miniszteri határozat alapján esküre jelentkezett, de mégis állás nélkül maradt magyar tisztviselőket rendeleti úton még a választások előtt visszahelyezik, nyugdíjazzák vagy végkielégítik, egy év óta máig sem teljesült, és nem is fog teljesülni, mert a kormány a jelenlegi hivatalnoki státust is 25%-kal leszállítja és a szóban levő, mintegy 2500–3000 magyar tisztviselő nyugdíjazása vagy végkielégítése a tételes nyugdíjtörvénybe ütközik.
3. Megígérték, hogy a magyar iskolák segélyezésére az 1927. költségvetési évtől kezdve „megfelelő” államsegélyt vesznek fel a költségvetésbe. Nem tették meg és nem teljesítették azt az ígéretet sem, hogy az 1926-os évre még a választások előtt „az elérendő többlet-bevételekből bizonyos összeget fognak kiutalni, mely legalább 40 millió lesz”, hiszen a volt liberális kormány nemcsak üresen hagyta az államkincstárt, hanem nagy összegekre menő túlkidadásokat eszközölt. Hosszas kérés és utánjárás után, a költségvetésen kívül, az 1927. évre minisztertanácsilag a magyar iskoláknak 30 millió államsegélyt szavaztak meg, annak bár részletenként való kiutalása immár szinte egy fél év óta késik, és a Magyar Párt és a parlamenti csoport egész politikai megtartásában a cél elérése végett várakozó, függő helyzetben tartatik. E segély jelentéktelenségének és a szükségletekhez nem alkalmazkodó voltának jele, hogy az állam egyidejűleg a külföldön tanuló román egyetemi hallgatók valuta-differenciájának fedezésére 20 millió lejt utalt ki, ami 2/3-a annak, amit a 2 millió magyar iskolaügye kap.
4. Azt az ígéretet, hogy minden szülő szabadon választhatja meg gyermeke számára az iskolát, figyelmen kívül hagyták.
5. A magyar iskolák nyilvánossági joga a legnagyobb veszélyben van és számos intézetnél, kiváltképpen a középiskoláknál megtagadtatt.
6. Az utódlás jogán a magyar államtól átvett iskolák nagy részénél a magyar gyermekek számára ígéret ellenére kihagyták a párhuzamos magyar osz-

⁹⁹³ Lásd az 162. lábjegyzetet.

tályokat s tiszta magyar helyekre, pl. az egész Csík megyébe magyarul egy szót se tudó, régi királyságbeli román tanítókat neveztek ki.

7. A magyar szülők minden ellenkező ígéret dacára az új román közigazgatási törvény alapján kényszerítettnek, hogy a saját felekezeti iskola fenntartásán kívül az állami román iskolák építéséhez és fenntartásához is erőn felül hozzájáruljanak. A román kormánnyal mindjárt elején Medgyesen kiegészített szászoknál nincs ez az állapot, ezek kezdettől fogva 5 millió államsegélyt is kapnak és egyes elégedetlenek éppen az egyházi és iskolai terhek miatt a régi és egyetlen *Volkspartei*-t új *Sachsenbund*-dal ketté akarják szakítani.
8. Kötelezték magukat a világháború rendjén elvett bukaresti ref. és római katolikus magyar iskolaépületek visszaadására, de halvány remény sincs reá, míg a magyar gyermekek ezrei iskolázatlanul járnak az utcán.
9. Az altruista kölcsönrel terhelt ingatlanoknak a semmitőszék döntéseinek tulajdonosok birtokában való hagyása felfordított.
10. Az egyezményt a „kormány kisebbségi politikai programjának” jelentve ki, a csucsai paktumban felsorolt kívánságokat, „amelyek között vannak az EMKE,⁹⁹⁴ Románia egyetlen magyar közművelődési egyesülete, ingatlanainak visszaadása is, ezzel szemben minden ellenkező kérés és könyörgés dacára, éppen az Averescu-kormány alatt vették el potom áron az egyesületek 600 holdas, első minőségű földbirtokát, melyet igényjogosult román és magyar földművesek önként elég tisztességes árban vásároltak meg, akik szintén könyörögtek a kormánynál, hogy hagyják meg őket a vásárlásban.”⁹⁹⁵ Az algyógyi gróf Kunkocsárd székely földműves iskolát 370 hold kivételével, a 2000 holdjától szintén megfosztották még a liberálisok, az iskolát romanizálták s a jelenlegi kormány sem adta vissza, hanem három év múlva lejárató határidő pillanatában a történelmi kastélyt és az összes gazdasági épületeket, mint romokat fogják visszaadni, ha adják. Az egyesület 9 év óta alapszabályai végleges megerősítéséig jutni nem bír.
11. Azt a kötelezést, hogy „minden állampolgár önmaga jogosult nemzetiségét megállapítani származására, vallására és foglalkozására való tekintet nélkül,” az épp most lefolyt országos népszámlálásnál figyelembe nem vették, s midőn a Magyar Párt nevében és megbízásából ez ellen Sándor József folyó évi május 17-én a szenátusban felszólalni akart, éppen az Averescu-párt tagjai a jelenlevő mintegy 7 miniszter és államtitkár,

⁹⁹⁴ Lásd a 79. lábjegyzetet.

⁹⁹⁵ Az eredeti szövegben nincs bezárva az idézőjel. Nem tudjuk, hol van vége az idézetnek.

minden leintése nélkül a Magyar Párt megbízottját nem akarták szóhoz engedni, lehurrogták, inzultálták s csak a szónok szívós ellenállásának köszönhető, hogy a Párt tiltakozását el tudta mondani. A szenátus naplója kevésbé tünteti fel a megszakításokat és a közbekiáltásokat, semmint azt a bukaresti román napisajtó közölte.

12. A csíkmegyei erdőjavak visszaadása is, melyért úgy a csucsai paktum, mint a választási egyezmény is elsősorban létesült, jámbor óhajítás maradt és marad.

Általán eddig az egyezmény egyetlen pontja sem teljesült. Kivéve, hogy az általános európai atmoszféra csendesültével egyes kisebb ügyekben, a hivataloknál némi kevésbé ellenséges magatartás mutatkozik.

Átmeneti baj, hogy a magyar parlamenti tagok kétharmada nem bírja az állam nyelvét s a kormány a választási törvény alkotására törekedve, valószínű, ha nem egészen bizonyos, hogy az a kisebbségnek a hátraszorítására fog törekedni.

Másik baj egyes magyarok részéről a Pártban mutatkozó disszidencia, melynél félni lehet, nehogy a *Sachsenbund* példáját követtessék. Továbbá, hogy a megindult liberális és néppárti szervezkedéseknél egyeseket olcsó bankkölcsönök ígéretével igyekeznek megingatni, amellyel szemben életfontosságú dolog volna, ha kivált a magyar ipar és kereskedelmet a magyar pénzüzetek részéről méltányos költséggel lehetne segíteni, amire azonban sajnos a román nemzeti bank magatartása folytán kilátás alig mutatkozik.

Egyik zavaró körülmény, hogy gróf Bánffy Miklós, ha talán direkte nem is politizál, nem keresi a Magyar Párt vezetőivel legalább a barátságos érintkezést, amit a disszidens csoport és a román politikai napisajtó, valamint a román politikai pártok kihasználnak, és a magyarságot nyugtalanság és az elidegesítés helyzetében tartják.

A magyar parlamenti csoportban vannak a választmányi egyezmény szívós fenntartói, vannak már eddig is elejteni akarói úgy, hogy őszig a magatartás, valamint attól függetlenül a jelenlegi kormány helyzete is sok tekintetben megváltoztathatik.

A magyarság elnyomásában, hátraszorításában, elszegényítésében és elzüllesztésében minden román párt majdnem kivétel nélkül megegyezik. Ebben egyek, sőt a kisebbségi kérdés az egyes pártok népszerűségének mintegy evező vize.

A kisebbségekre nézve Averescu a parlamentben azt a kijelentést tette, hogy a velük való kézfogás a román politikai pártokba való beolvasztás kezdete. Paktum létezését a nyilvánosság előtt állandóan tagadják. Goga belügyminiszter pedig ugyancsak a szenátusban az összes román pártok helyeslése mellett a kisebbsé-

gekkel szemben nem a békeszerződés, nem az emberi jogok és nem a nemzetközi biztosíték, hanem a rokon államok kisebbségi magatartásának kölcsönösségére, tehát a *ius tallionis*⁹⁹⁶ barbár háború elve alapjára áll. Mindazonáltal célszerű volna pl. a magyarországi görögkeleti egyházigények rendezése, püspöki adminisztrátorul legjobbnak Papp János itteni szenátor mutatkozva, akit Sighiescu⁹⁹⁷ közéről ismer.

Minde magatartásokkal szemben is volt folyó évi május 17-én a népszámlálás kérdésénél a Magyar Párt nevében és megbízásából a Sándor József határozott fellépése, mely egy év óta az első tiltakozó ágyúlövésnek bizonyult. Kihívta ezt Bucsan kisebbségi miniszternek ama sajátos, meglepő állítása is, hogy információja szerint a magyarság elégtelenségét a Magyar Párt vezetőségének csak egy pár tagja képviseli.

A magyar sajtó terén szomorú leépítések várhatók. A magyar színészet hanyatlása is előtérbe nyomul.

MNL OL K64 24. cs. 227. res.pol (127. pol) Gépelt másolat.

140.

Szentirmay Béla jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. május 23.

Tárgy: Romániai Magyar Népszövetségi Liga megalakulása

Távirati jelentésem kapcsán van szerencsém jelenteni, hogy folyó hó 14-én Balogh Arthur szenátor, volt egyetemi tanár elnöklete alatt megalakult a *Népszövetségi Ligák Uniójának* (*L'Union des Associations pour la Société des Nations*)⁹⁹⁸ romániai magyar nemzeti csoportja. Tekintettel arra, hogy a Kolozsvárott uralkodó ostromállapot miatt az egyesület megalakulása ott formai nehézségekbe

⁹⁹⁶ (lat.) vérbosszú joga

⁹⁹⁷ Nem Sighiescu, hanem Siegescu József.

⁹⁹⁸ A Népszövetségi Ligák Unióját 1919-ben alakították azzal a céllal, hogy az egyes országok szövetségeit olyan közös munkában egyesítse, amely a Népszövetség eszméit a gyakorlatban terjeszti és megvalósítja.

ütközött volna, az alakuló ülést Székelykeresztúron tartották meg.⁹⁹⁹ Az egyesület tiszteletbeli elnöke Ugron István, alelnöke Balogh Arthur, az igazgatótanács tagjai: Karácsonyi János váradi prépost-kanonok, Gyárfás Elemér, Huszár Pálné¹⁰⁰⁰ és Szentkereszty Béla báró.¹⁰⁰¹ Ezenkívül 20 tagú választmány került még megválasztásra.

A hatósági jóváhagyás iránti kérelmet a legközelebbi napokban nyújtják be. Számítani lehet azzal, hogy éppúgy, mint ahogyan Csehszlovákiában történt annak idején, a hatósági jóváhagyás kieszközlése hosszú ideig elhúzódik. Ez a körülmény természetesen a magyar nemzeti csoport működését nem zárja ki. A mostani berlini összejöveteltől Balogh Arthur inkább csak azért szeretett volna távolmaradni, hogy ottani megjelenésével a román körök támadását idő előtt ne provokálja. Nagyméltóságod álláspontjának tudomásulvétele után azonban azonnal útnak indult.

A román csoporttal a magyar csoport szervezői hivatalosan még nem léptek érintkezésbe, csupán szóbelileg közölték a megalakulást Pangrati tanár volt liberális miniszterrel,¹⁰⁰² a Népszövetségi Ligák román csoportjának elnökével, aki a bejelentést tudomásul vette.

Megjegyzem még, hogy értesülésem szerint Lukasevici ukrán képviselő is mozgalmat szándékozik indítani ukrán kisebbségi csoport megalakítása iránt, míg szász részről egyelőre nem mutatkozik hajlandóság hasonló szervezkedésre.

MNL OL K64 24. cs. 229. res.pol. (131. pol. sz.) Gépelt eredeti.

⁹⁹⁹ Villani Frigyes május 19-i táviratában az áll, hogy az alakuló ülés Székelyudvarhelyen volt. Ezt az eltérést a Külügyminisztériumban is észlelték és felkérték a követséget a tisztázásra.

¹⁰⁰⁰ Báró Huszár Pálné. Lásd az 176. lábjegyzetet.

¹⁰⁰¹ Szentkereszty Béla. Lásd a 167. lábjegyzetet.

¹⁰⁰² Emil A. Pangrati (1864–1931) 1912-ben volt munkaügyi miniszter.

141.

**Szentirmay Béla 69. számú szemjeltávirata
a külügyminisztériumba
Bukarest, 1927. június 10.**

Tárgy: Az OMP tárgyalásai a szászokkal

Maniu és liberálisok között közös lista iránti megegyezés nem jött létre. Nemzeti Parasztpárt külön listával indul választásra, ennél fogva lehetséges, hogy Stirbey-kormány¹⁰⁰³ helyett még választás ideje előtt kimondják liberális párt kormányra jövetelét. Magyar Párt sem liberális, sem nemzeti parasztpárttal paktumot nem kötött, szászokkal tárgyalások folynak. Pártelnök esetleg instrukciót kér.

Jelentés futárral megy.

MNL OL K64. 24. cs. 253. res.pol. Gépelt átírat.

142.

**Szentirmay Béla jelentése Bethlen István miniszterelnöknek
Bukarest, 1927. június 14.**

Tárgy: A román választások és a Magyar Párt

Vonatkozó távirataim kiegészítéseképpen van szerencsém Nagyméltóságodnak a következőket jelenteni.

Bethlen György gróf egy héttel ezelőtt Bukarestbe érkezett és azonnal megkezdte tárgyalásait a német pártok képviselőivel. Bernády Duca és Vintilă

¹⁰⁰³ 1927. június 4-én Ferdinánd király felkérésére Barbu Stirbey alakított „nemzeti egység” kormányt a liberális párt és a parasztpárt képviselőivel. Kormányában azonban csak két hétig állt fenn, június 21-én ismét a liberálisok kerültek kormányrúdhhoz Ion C. Brătianu vezetésével.

Brătianu¹⁰⁰⁴ meghívására jött Bukarestbe. Nevezettek, Bernády útján a Magyar Pártnak egy liberális közös választási listán való együttműködést ajánlottak fel. A liberális párt ugyan a Bernádyval való tárgyalásokkor sem mutatkozott hajlandónak a Magyar Párttal írásbeli választási paktumot kötni, de Bernády szerint a felekezeti iskoláknak már az Averescu-kormány által elvben engedélyezett segély kiutalását és a csíki magánjavak rendezését helyezte kilátásba. Nagyméltóságod kívánsága értelmében Bethlen György gróf is érintkezésbe lépett Ducával s megpróbálkozott egy esetleges közös lista esetén a liberális párttól a magyar kisebbségnek bizonyos előnyöket biztosítani, azonban eredménytelenül. Először arra kérte Ducát, hogy még a választások előtt legalább az iskolasegély ügye végképp rendeztessék; értésére adta a liberális vezérnek, hogy a liberálisokkal való együttműködés ratifikálása pártja részéről – melynek bizalmatlansága egy paktum-politika iránt, a múlt tapasztalatai következtében még fokozódott – csak úgy sikerülhetne, ha már a választások előtt, legalább valamely konkrét engedménnyel, illetőleg előnnyel állhatna elő. Duca azonban erre nézve biztosítékot nyújtani nem tudott, sőt még egyszerű ígéretre sem volt hajlandó. Azt mondotta, hogy előbb Brătianu Ionellel kell az ügyet megbeszélnie, s a választ majd a Kolozsváron tartózkodó Lapedatu¹⁰⁰⁵ útján fogja megadni. Bethlen gróf tudomására hozta, miszerint a magyar kisebbségi választók nagy részét a pártvezetőség csak nehezen tudná visszatartani attól, hogy a nemzeti parasztpárti listára szavazzon. Ezt Duca érthetőnek találta, mire Bethlen gróf annak biztosítékát kérte, hogy a liberálisok a Magyar Pártnak a választásokkor szabad mozgást engedjenek, aminek fejében a pártvezetőség hajlandó lesz a magyar szavazókat a nemzeti parasztpártra való szavazástól visszatartani. Duca ezt sem tudta határozottan megígérni, ami arra indította a Magyar Párt elnökét, hogy a németekkel folytatott tárgyalások alkalmával döntő lépésre határozza el magát.

Legyen szabad itt még megemlítenem azt is, hogy a liberálisokkal való közös listára vonatkozó megállapodás már csak azért is igen nehezen ment volna, mert a vezetőségnek oly nagy előnyök és engedmények felmutatásával kellett volna lépését a pártnak megindokolnia, amely engedmények megadására a liberálisok nem lettek volna kaphatók. Már az Averescu-rezsim végén is oly nagyfokú volt az elkeseredés a Párt kebelében az eddigi paktum-politika teljes sikertelensége következtében, hogy több magyar képviselő és szenátor már-már mandátum

¹⁰⁰⁴ Vintilă Brătianu (1867–1930) korának egyik legbefolyásosabb román politikusa volt. Volt Bukarest főpolgármestere, hadügyminiszter, pénzügyminiszter, minisztertanács elnöke és miniszterelnök is, utóbbi 1927. november és 1928. november között.

¹⁰⁰⁵ Alexandru Lapedatu. Lásd az 507. lábjegyzetet.

visszaadására akarta magát határozni. A szászok és a bánsági németek képviselőivel folytatott tárgyalások eredményeképpen Bethlen gróf a Magyar Párt és Hans Otto Roth, a szászok és bánsági svábok nevében, az említett pártok utólagos jóváhagyása reményében a ma délután egy kisebbségi közös választási listára vonatkozó egyezményt írnak alá, amely paktum már a mandátumok elosztását is tartalmazza. E választási egyezményt a kisebbségi pártok minden bizonnyal ratifikálni is fogják.

Ami a Magyar Párt és általában a magyar kisebbség politikai hangulatát illeti, meg kell állapítanom, hogy az 98%-ban feltétlenül liberálisellenes. Nagyobb részük egy külön, illetőleg kisebbségi lista mellett volt már eddig is, amihez még hozzájárul a magyar lapoknak (különösen a *Brassói Lapoknak*) – igaz, hogy minden utasítás nélkül történt –, de határozott hangulatkeltése. Egy liberális közös lista esetén csak az igazán fegyelmezett része a pártnak lett volna hajlandó a pártvezetőség utasítására a liberálisokra szavazni. Bethlen György gróf szerint a párt egy része, még a határozott utasítás ellenére is ez esetben a Nemzeti Parasztpártra adta volna le a szavazatait. Bernády György liberális-barát politikájával úgyszólván egyedül áll. Nekem tett nyilatkozata szerint Bernády miután a liberálisokkal való közös választási listára irányuló akció megbukott, a Magyar Pártból ugyan nem lép ki, de nem akarná a liberális-barát politikáját feladni, mandátumot nem fog vállalni s megtartja marosvásárhelyi polgármesteri állását. A reformisták csoportja, mint mindig, úgy most is valószínűleg ellenkező véleményen lesz, mint a pártvezetőség és mint a párt többsége, de csekély számuk folytán esetleges ellenállásuk sem lett volna veszedelmesnek mondható.

Ami a liberálisoknak egy kisebbségi közös listával szemben elfoglalandó álláspontját illeti, a következők jutottak tudomásomra:

Hans Otto Roth a német kisebbséggel a Magyar Párttal kötendő, illetve megkötött egyezményről ma Ducát is informálta, mire Duca biztosította őt arról, miszerint a Liberális Párt megnyugvással veszi tudomásul azt, hogy a kisebbségek szavazataikkal nem fogják támogatni a Nemzeti Parasztpártot s a liberálisoknak teendő eme koncesszió fejében megígérte, hogy a kisebbségekkel szemben a liberálisok a választásoknál erőszakosan eljárni nem fognak.

Egyébként a „tisztá választások” megejtése, mely a Stirbey-kormánynak egyik fő programpontját, hogy ne mondjuk: hivatalos feladatát képezi, véleményem szerint teljességgel illuzórikus. „Tisztá választások” keresztülvitele most már a Nemzeti Parasztpárttal szemben sem lehetséges, miután a liberálisoknak velük folytatott tárgyalásai meghiúsultak. Nem valószínű, hogy egy kormány hajtsa végre a választásokat, melynek három tagja nemzeti parasztpárti, akik a kormány többi tagjait akciójukban gátolhatnák. (Lásd 152/1927. pol. számú jelen-

tésemet). A választások tehát liberális politika jegyében fognak lefolyni, amiről az újonnan kinevezett prefektusok is gondoskodni fognak; a régi Averescánus prefektusokat t. i. rögtön elcsapta az új kormány és nagyrészt aktív csendőrtisztekkel helyettesítette őket. Csak az olyan megyéket hagyták meg az alprefektusok vezetése alatt, ahol azok liberálisok voltak.

Az Averescu-párt magatartásáról még nem határozott és lehetséges, hogy a választásokon nem vesz részt.

Ami a Nemzeti Parasztpártnak a választásokon tanúsított magatartását illeti, köztük és a liberálisok között éles harcra van kilátás. A Nemzeti Parasztpártnak az *L'Indépendance Roumaine* által francia fordításban leközölt semmitmondó manifestumát van szerencsém csatoltan tisztelettel felterjeszteni.

MNL OL K64 24. cs. 263. res.pol. (150. pol.sz.) Gépelt eredeti.

143.

Szentirmay Béla 71. számjeltávirata a Külügyminisztériumba Bukarest, 1927. június 14.

Tárgy: Az OMP tárgyalásai a választásokkal kapcsolatban

Bethlen György gróf ma fog Ducával tárgyalni és megbeszéléseket folytatni szászokkal is. Szerinte párt többsége külön illetőleg kisebbségi lista, másik része Nemzeti Parasztpárttal való együttműködés mellett van, liberálisokkal való közös akcióra nehéz lenne rávennünk.

Liberálisok írásbeli paktumot kötni nem hajlandók. Amennyiben velük meg egyezni nem sikerül, Bethlen gróf Magyar Párt részére tőlük választáson szabad mozgás biztosítását kérné, minek fejében ő Magyar Pártot Nemzeti Parasztpárttal való együttműködéstől visszatartaná.

Elnöki tanács ülése szerdán, intézőbizottságé csütörtökön.

MNL OL K64 24. cs. 259. res. pol. Gépelt átirat.

144.

**Bethlen István miniszterelnök 67. számjeltávirata
a bukaresti román követségnek
Budapest, 1927. június 15.**

Tárgy: A szászokkal való kooperálás szorgalmazása

Hivatkozással 71. számú számjeltáviratára:¹⁰⁰⁶

Ismételten utalok 65. számú számjeltáviratomban kifejtett azon nézetemre, hogy liberálisokkal csak az esetben tartom közös listára való törekvést helyesnek, ha erre való felszólítás liberális részről tétetnék. Ellenkező esetben nemzetiségekkel, elsősorban főleg szászokkal kellene választásoknál kooperálni. Esetleg Nemzeti Parasztpárttal (Maniuék) is lehetne, de csakis választásra vonatkozó taktikai megállapodást létrehozni.

MNL OL K64 24. cs. 259. res.pol. Gépelt átirat.

145.

**Walko Lajos külügyminiszter jelentése
Bethlen István miniszterelnöknek
Budapest, 1927. június 15.**

Tárgy: Szatmár megyei elnémetesítő akció

Villani báró már f. é. január 10-én jelentette,¹⁰⁰⁷ hogy dacára a magyar és német pártok között létrejött megállapodásnak, tovább folyik a 26 Szatmár megyei elmagyarosított sváb község visszaneémetesítése, mely akciónak élén Blaskovics kanonok áll.

¹⁰⁰⁶ Lásd a 143. sz. iratot.

¹⁰⁰⁷ Lásd a 122. sz. iratot.

F. é. január 25-én Villani báró, a Szatmár megyei akcióval kapcsolatban a magyarpárt néhány képviselőjét felhívta arra, hogy a németpárt vezető politikusainál nyomatékosan utaljanak arra a veszélyre, mely ezen akcióból kifolyólag a két párt közötti kooperációt fenyegeti s melynek következményei elsősorban a németiséget gyengítenék. Villani báró nem mulasztotta el a bukaresti német követ figyelmét se ezen körülményre felhívni, ki húzódozva ugyan a szerinte „beavatkozástól” mégis kilátásba helyezte, hogy a kérdést alkalomadtán Hans Otto Roth előtt felhozza.

F. é. március 15-én utasítottam Kányát, hogy a német birodalmi kormánynál interveniáljon, hogy a bukaresti német követ megfelelő – Blaskovics és társaira mérséklően ható – instrukciókat kapjon.¹⁰⁰⁸ Ugyanekkor pedig magánlevélben Apponyi grófhhoz¹⁰⁰⁹ fordultam, kérve, hogy Blaskovicsra – kire értesülésem szerint igen nagy befolyással van – mérséklőleg hasson.

F. é. május 16-án jelenti Villani báró, hogy Blaskovics Ferenc, a nagyváradi káptalan nagyprepostja, a bukaresti német követ felszólítására meglátogatta.¹⁰¹⁰

Ez alkalommal Blaskovics tagadta <írandó az iktatmányból> [sic!, ez a 138. sz. iratra vonatkozik – M. R.]

MNL OL K64 24. cs. 211. res.pol. Gépelt másolat.

146.

Szentirmay Béla jelentése Bethlen István miniszterelnöknek Bukarest, 1927. június 20.

**Tárgy: A Magyar Párt elnöki tanácsának és intézőbizottságának ülése.
Képviselő- és szenátorválasztási jelölések**

Amint azt Nagyméltóságodnak már táviratilag volt szerencsém jelenteni, Bethlen György gróf és Hans Otto Roth folyó hó 14-én délután aláírták a Magyar Párt és a Szász Német Blokk választási együttműködésére vonatkozó egyezményt, amely már magában foglalta a két párt mandátumainak arányszámaira és azok elosztására vonatkozó megállapodásokat is. Később (az intézőbizottsági ülés után) a bol-

¹⁰⁰⁸ Vö. 122. és 125. sz. iratok.

¹⁰⁰⁹ gróf Apponyi Albert

¹⁰¹⁰ Lásd a 138. sz. iratot.

gárok és ukránok táviratilag jelentették be csatlakozásukat. A zsidóság tömegének amúgyis a Magyar Párttal való együttműködésétől eltekintve, még a cionista zsidók egy része is bejelentette azon elhatározást, hogy a kisebbségi blokkal kíván tartani. A szerbek csatlakozása a németek útján történt, mégpedig oly módon, hogy ez utóbbiak a választási listákon a szerbekkel már előzőleg létrejött megállapodás szerint nekik helyet biztosítottak. Bethlen gróf mindezekről, valamint a liberálisokkal folytatott tárgyalásairól a Magyar Párt elnöki tanácsának, illetőleg az intézőbizottságnak ülésén számolt be folyó hó 15-én, illetve 16-án.¹⁰¹¹

Az elnöki tanács ülését szerdán tartották meg, melyről csak Teleki Arctur gróf¹⁰¹² hiányzott. Bethlen György gróf tájékoztatta a tanács tagjait a bukaresti tárgyalások eredményéről, amelyet az elnöki tanács helyeslőleg vett tudomásul. A később kifejlődött vita során Bernády György ismertette álláspontját és a liberálisokkal való közös lista mellett szállott síkra és bejelentette, hogy a liberálisok hajlandók listájukon a magyarok részére garantálni ugyanott és ugyanannyi helyet, mint amennyit a legutóbbi listán az Averescanusok biztosítottak. A tanács Bethlen György gróf indítványát fogadta el, amely szerint a Magyar Pártnak a magyar–német blokkal egy listán kell választásokba mennie. A tanács megállapította még azt, hogy mily sorrendben fogja a különböző tagozati elnökökkel és megbízottakkal a konferenciát megtartani. Úgy döntöttek, hogy minden egyes tagozattal külön fognak tárgyalni, hogy ily módon megadassék minden egyes tagozati kiküldöttnek a lehetőség arra, hogy előterjesztéseiket részletesen megtehessék s így senki ne emelhessen utólagosan kifogást az ellen, hogy a különböző tagozati határozatok nem hallgattattak meg. A tagozati határozatok, illetve a különböző vidékek megbízottai útján előadott üzenetek meghallgatása során azonnal megállapítható volt, hogy a Magyar Párti tagozatok közös úton haladnak s Bethlen György gróf, mikor a kisebbségi választási kartellre vonatkozó egyezményt megkötötte, a Párt túlnyomó többségének meggyőződése szerint járt el.

Az Országos Magyar Párt intézőbizottságának ülésén (16-án) először az ügyvezető alelnök előterjesztette az elnöki tanács ama javaslatát, mely tekintve, hogy a liberálisokkal és a Nemzeti Parasztpárttal a tárgyalások kielégítő módon eredményre nem vezettek, egy magyar–német kisebbségi blokkra vonatkozó egyezmény megkötését ajánlja. Az intézőbizottság a javaslatot 160 szavazattal 4 ellenében elfogadta. Itt bátor vagyok megemlíteni, hogy a német pártszervezetek a szász–német *Volksrat* nagyszebeni ülésén, a svábok pedig Temesvárott tartott néptanácscon, a magyar–német választási kartellre vonatkozó megállapodást szintén ratifikálták.

¹⁰¹¹ Az 1927. június 16-án tartott ülés jegyzőkönyvét lásd IRATOK 2003. 99–103.

¹⁰¹² Lásd a 478. lábjegyzetet.

Bernády György a külön lista ellen szólalt fel és rámutatott arra, hogy az elszigeteltség mennyire nem kedves a magyarság érdekének. Bejelenti, hogy a párt esetleges jelölését nem fogadja el, de a pártban csak mint közkatoná fog tovább harcolni. Bernády a pártban viselt bizalmi állásáról tényleg le is mondott, követték őt a marosvásárhelyi tagozat intézőbizottságának tagjai: Ugron András, Toldalaghi Mihály gróf és báró Kemény János, akik folyó hó 19-én tartott ülésen határozták el Bernádyval együtt a tagozat vezetésének lemondását.

A Magyar Párt több tagjának felszólalása, valamint a jelölések megejtése után kiadott hivatalos kommunikét tartalmazó „*Ellenzék*”-nek folyó hó 19-iki,¹⁰¹³ a *Keleti Újságnak* 18-iki és az *Újságnak* a 18-iki számait, valamint a *Brassói Lapok* június 20-iki számát,¹⁰¹⁴ mely a Pártnak a magyarsághoz intézett manifesztumát közli, van szerencsém egyidejűleg csatoltan tisztelettel felterjeszteni.

Amint azt már Nagyméltóságodnak a 150. pol. 1927. számú felterjesztésemben előreláthatóan valószínűnek jeleztem,¹⁰¹⁵ az úgynevezett Krenner-féle reformcsoport¹⁰¹⁶ ugyan nem volt a többség véleményén, s Krenner maga is a javaslat ellen szavazott, a csoport a pártvezetőség véleménye szerint semmiféle komoly akcióba kezdeni nem fog s részükről az egységbontás veszélye nem fenyegeti a pártot.

Még csak a Magyar Párton kívüli reformcsoport egyik szárnyának, a kalotaszegi disszidensek néhány akciójáról – melyhez a régi Néppártnak néhány tagja, valamint a Magyar Pártból kilépett egy-két publicista és tanár is csatlakozott – kell megemlékeznem. Az akció Kós Károly kezdeményezésére indult meg, s Kecskeméthy István¹⁰¹⁷ református teológiai tanárt kérték fel az elnöki tisztségre, az alakuló népgyűlést Kolozsvárra folyó hó 19-én hívta össze a Magyar Néppárt ideiglenes vezetősége. Az eddig elhangzott nyilatkozatok szerint, a Néppárt a Nemzeti Parasztpárttal kíván a jövőben együttműködni s a tárgyalások Maniuval már meg is kezdődtek. Politikai paktumra, látva annak a múlt tapasztalatain alakuló népszerűtlenségét, ők sem gondolnak. Amint hírlik, a szocialistákkal is felvették a tárgyalásokat. A néppárti mozgalommal különösen az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* foglalkoznak behatóbban, ez utóbbi természetesen nem minden tendencia nélkül. Némi veszély csak abban volna látható, ha az Erdélyben a magyarság előtt amúgy sem népszerűtlen Nemzeti Parasztpárttal a „tárgyalások” eredményre vezetnének, s a kapott ígéretek hangoztatásával a magyar szavazóknak, ha csak kis részét is, a

¹⁰¹³ Hivatalos kommuniké az Intéző-Bizottság döntéséről és jelölésekről. *Ellenzék*, 1927. június 19. 2.

¹⁰¹⁴ A Magyar Párt manifesztumot intézett a választókhoz. *Brassói Lapok*, 1927. június 20. 1–2.

¹⁰¹⁵ Lásd a 142. sz. iratot.

¹⁰¹⁶ Krenner Miklós. Lásd a 988. lábjegyzetet.

¹⁰¹⁷ Kecskeméthy István (1864–1938) 1895-től a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás Öszövet-séget tanító professzora.

Magyar Párt vezetősége által megszabott iránytól eltérítenék. A Magyar Párt elnökének és a tanács tagjainak véleménye szerint azonban ezidő szerint a kisebbségi blokk eszméje oly népszerű, a Néppárt kevés számú tagjainak egyéni súlya pedig oly csekély, hogy akciójuk a Magyar Párt gyengítéséhez nem fog hozzájárulni.

A kisebbségi blokk megalakulására visszatérve: annak jövőendő működésétől mindegyik kisebbségi párt sokat vár. A kisebbségi blokk vezetői és a híveik mint fő érvet hangoztatják azt, hogy jövőben a kisebbségek sokkal könnyebben fognak hozzájutni ahhoz, hogy panaszaitak akár a Népszövetséghez, akár más úton a nemzetközi közvéleményhez eljuttathassák, mert nem fogja senki szemükre vethetni azt, hogy a kormánypárttal működnek együtt: s így tehát meg vannak elégedve.

MNL OL K64 24. cs. 279. res.pol. (157. pol.sz.) Gépelt másolat.

147.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. július 11.

Tárgy: Az itteni olasz követség érdeklődése az erdélyi kisebbségek sorsa iránt

Van szerencsém Nagyméltóságodnak tisztelettel jelenteni, hogy múlt hó 18-án megjelent a követségen Lequio úr, az itteni olasz követség első titkára s a romániai kisebbségek helyzetéről kért felvilágosítást a követség egyik tagjától. Különösen a Magyar Párt politikája, a magyar kisebbség politikai, kulturális és gazdasági viszonya iránt érdeklődött. Rögtön a beszélgetés elején rátért a magyar–olasz barátsági viszonyra s a két ország külpolitikai együttműködésére hivatkozva adta elő kérését. Szavaiból kivehető volt, hogy felsőbb utasításra cselekedett s azt is elmondta, hogy a kisebbségekről, de különösen a magyar kisebbség helyzetéről szóló részletes jelentésével még július első napjaiban el kell készülnie, Lequio követségi titkár itt járta után készületlenül ne menjen, újból megjelent a követségen s kívánságára még elutazása előtt megkapta a kért részletes felvilágosításokat és a követség rendelkezésére álló, az erdélyi kisebbségekre vonatkozó propaganda-anyagot.

Lequio kifejezett kérésére még Ugron István, Hans Otto Roth, Balogh Arthur s még néhány kisebbségi egyházi és világi vezető személyiség címeit is

megkapta. Különösen Ugron Istvánval és H[ans] O[tto] Roth-tal kívánt érintkezésbe lépni.

Nagyméltóságod 2930/1927. számú rendeletével megküldött összefoglalást és a propaganda-anyagot Lequionak a mai napon átadtam.

Megérkezésem előtti napon Durazzo marchese¹⁰¹⁸ olasz kollégám felkereste Szentirmay ügyvivőt és behatóan érdeklődött a Magyar Párt jelenlegi politikája iránt. Részletes felvilágosítást kért az Averescanusokkal annak idején kötött paktum eredményéről és azon indokokról, melyek a Magyar Pártot a jelen választási küzdelemben a kisebbségi blokkban való részvételre készítették, valamint a Magyar Pártban észlelt disszidens mozgalmak jelentőségéről.

MNL OL K64 24. cs. 326. res.pol (174. pol. sz.) Gépelt eredeti.

148.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. július 11.

Tárgy: A Magyar Párt és a választások

A kolozsvári útlevélkirendeltség vezetőjének szóbeli előadása alapján van szerencsém Nagyméltóságodnak a következőket jelenteni:

A Magyar Párt – a kisebbségi blokk egyik fő alkotója – már a választást előkészítő munkálatok folyamán nyert tapasztalatok alapján tisztán látta, hogy a választások lefolytatásakor a hatóságok (különösen a csendőrség) részéről várható nagyfokú visszaélések és erőszakoskodások közepette kell a szavazatokért megküzdenie.

A Magyar Párt ezért a választások idején feszült erővel vette fel a küzdelmet, melyhez a tagozatoknak a kisebbségi blokk melletti általános lelkes állásfoglalása és a román nemzeti pártnak jóindulatú semlegessége biztatóul szolgált. A meg nem alakult Néppárt mint zavaró tényező nem kerülhetett számításba, csak Bernádynak és csoportjának a liberálisokkal kötendő választási kartell érdekében tanúsított állásfoglalása és ennek a liberálisok által cortes célokra alkalmas módon való kihasználása nyújtott aggodalomra okot.

¹⁰¹⁸ Carlo Durazzo

A választási napon a községekből egymásután érkeztek a hírek a legféltettebb erőszakoskodásokról. A nagyobb városokban – különösen Kolozsvárott – simán és eléggé nyugodtan folytak le a választások. Ezért az eredmény-jelentéssel bejelentésekor felemelőleg hatott, hogy a kevert lakosságú helyeken vagy szórva-nyosan élő magyarság éber nemzeti öntudatában fegyelmezettségével kiküzdötte azt a szavazatarányt, melyre ott körülbelül számítani lehetett.

Elkeseredést keltettek azonban a főleg vagy tisztán magyarlakta megyékből érkezett eredmény-jelentések. Csak Csíkban érte el a Kisebbségi Blokk az abszolút többséget, holott a négy székely megyében föltétlenül győzelemre számíthatott.

A Magyar Párt a háromszéki és udvarhelyi lesújtó eredmények okát a befutó hírek alapján, főleg féktelen visszaélésekben (urna-kicserélésekben) és hallatlan választási terrorban látja, míg a marostordai veszteség eredőjét a reform-csoport magyar-párti tagjainak viselkedésében találja fel.

Eddigi adatok szerint, melyek azonban nem véglegesek, a Magyar párt 10 kamarai mandátumot nyert.

Arad megyében	Jakabffy Elemér
Biher megyében	Kocsán János
Csík megyében	dr. László Dezső és dr. Willer József
Háromszék megyében	báró Szentkereszty Béla
Kisküküllő megyében	dr. Gyárfás Elemér
Kolozs megyében	gróf Bethlen György
Marostorda megyében	Szoboszlai László
Szatmár megyében	Paál Árpád
Szilágy megyében	báró Jósika János

Megjegyzem azonban, hogy ebből a csak 5 mandátumot nyert Német Pártnak a megállapodás értelmében át kell adni az aradi kerületet, ahol dr. Jakabffy Elemér választatott meg, aki azonban a képviselőséget nem hajlandó vállalni, és megkapja a Német Párt a szenátorrá is megválasztott dr. Gyárfás Elemér kisküküllői képviselő-mandátumát. Így a Magyar Pártnak 8 kamarai és 1 szenátusi, a Német Pártnak pedig 7 kamarai mandátum jut, ami a közöttük fennálló számbeli arálynak nem felel meg.

Azon körülmény, hogy a Magyar Pártban maradt reformisták állásfoglalásából és beszédeiből a liberálisok a Magyar Párt jelöltjei ellen hathatós választási eszközt kovácsolhattak, azt a hangulatot keltette, hogy jobb, ha azok a Pártból kiközösítettnek, – ha új pártba tömörülnének is – mintsem, hogy mint póttagok a párt egységes működését, különösen döntő esetekben veszélyezzték. Ez a felfogás a legközelebbi tanács-ülésem vagy bizottsági ülésen minden bizonnyal kifejezésre fog jutni.

A Magyar Párt különben utasította tagozatait, hogy a választási sérelmekről és atrocitásokról hiteles okiratokkal alátámasztott jelentéseiket küldjék be, hogy azok alapján a bizonyított erőszakoskodások és visszaélések ellen a Magyar Párt új képviselői a parlamentben tiltakozhassanak.

MNL OL K64 24. cs. 327. res.pol. (175. pol. sz.) Gépelt eredeti.

149.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. július 25.

Tárgy: Választási visszaélések

Hivatkozással 175. pol. számú jelentésemre¹⁰¹⁹ van szerencsém mellékelten tisztelettel felterjeszteni a legutóbbi választások alkalmával elkövetett visszaélésekről a Magyar Párt vezetőségéhez eddig befutott sérelmi anyagot. Tekintettel arra, hogy a tagozatok jelentései időnyerés végett *tel-quel*¹⁰²⁰ bocsátattak rendelkezésre, az adatok felhasználásánál a forrásra való hivatkozás körül megfelelő elővigyázatosság kívánatos volna.

Az igazolási vita során Willer József képviselő az udvarhelyi, Gyárfás Elemér szenátor pedig a háromszéki választások ellen bejelentette a parlamentben a Magyar Párt tiltakozását, azonban az igazolási eljárásnak a kormány által forszírozott, gépies lefolytatása következtében a sérelmek megvitatása komolyan nem is jöhetett szóba.

A még hátralévő néhány megyére vonatkozó sérelmi anyagot a legközelebbi futárral lesznek bátor felterjeszteni.

MNL OL K64 24. cs. 347. res.pol. (189. pol. sz.) Gépelt eredeti.

---

¹⁰¹⁹ Lásd a 148. sz. iratot.

¹⁰²⁰ (fr.) olyan, amilyen

150.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. július 26.**

Tárgy: dr. Gyárfás Elemérnek a választásokról szóló memoranduma

Gyárfás Elemér szenátornak a legutolsó választásokról szóló memorandumát, amelynek tartalmával szerint gróf Bethlen György, a Magyar Párt elnöke is egyetért – a miniszterelnök úrhoz való továbbítás végett van szerencsém mellékelten felterjeszteni.

A választások tanulságai¹⁰²¹

Az utóbbi hetekben a politikai krízis kitörésétől a választások befejezéséig minden percünket lekötötte a siker kiküzdése s ez hallgatásra kényszerített. Most azonban, a nyilvánosság előtt le kell szögeznünk néhány szempontot. Joggal elvárhatjuk, hogy szavainkat figyelembe vegyék minden oldalon: akik bíznak bennünk azért, mert láthatják, hogy nem vezetjük őket fejjel a falnak, s akik folyton sikertelenségeket vetnek szemünkre azért, mert e vádakkal szemben a lefolyt választások elvitázhatatlan sikereket hoztak nekünk.

A lefolyt parlamenti ciklus mérlege

Egy esztendőn keresztül a Magyar Párt vezetősége és parlamenti csoportja a támadások keresztüzében állott. A csucsai paktum csődjéről, folytonos kudarcokról, becsapásokról, tehetetlenségről szónokolt és írt minden jó és rosszindulatú ellenfelünk. Kötettel felelhetnénk a vádakra. Itt csak röviden jelzem a következőket:

1. Az Averescu-kormánnyal 1920. április 23-án kötött választási kartellben egy román kormány jogosultaknak ismerte el és programjaként megvalósítandónak vallotta főbb követeléseinket. Hogy tényleg vajmi keveset valósított meg belőle, az semmit sem von le a jogelismerés jelentőségéből.
2. A tavalyi választásokon népünknek, mely ötévi folytonos leveretés után önbizalmában kezdett megfogyatkozni, megszerezhattuk a győzelem érze-

¹⁰²¹ Másodközlés. Első közlés: *Magyar Kisebbség*, 1927. augusztus 15. (VI. évf. 16. sz.) 549–557.

tét s megkímélhettük a terror és erőszak fegyvereitől. Hogy az mit jelent, azt a mostani választások mutatták meg világosan.

3. A relatív nyugalom és fegyverszünet idejét felhasználhattuk erőgyűjtésre és szervezkedésre. Akik legjobban fenekedtek ellenünk, azok is csak a mi körütekintő politikánknak köszönhették, hogy egyáltalán szóhoz juthattak és most már politizálhattak. Akiket tavalyig sehol sem láttunk a fórumon, a vezetés jogát vagy legalább az abban való részesedést követelték maguknak, ami bizonyítja, hogy a Magyar Párt élén állás már nem volt egyértelmű a megvetéssel, üldöztetéssel és anyagi hátránnyal, hanem kíváncsi pozícióvá lett.
4. Mélyen számarányuk alatt ugyan, de szóhoz jutottunk az összes önkormányzati testületekben.
5. Parlamenti csoportunk bátor szóval hangot adott felfogásunknak minden aktuális kérdésben. Nem ellenzékieskedtünk ok nélkül, de nem szavaztunk meg egyetlen káros törvényt sem. Szakavatott, tárgyilagos felszólalásainkkal elértük, hogy mindig figyelemmel és érdeklődéssel hallgattak meg.
6. Parlamentben és parlamenten kívül szóvá tettünk és képviseltünk minden igazságos ügyet s nyugodtan állunk bármikor a közvélemény elé, mely tőlünk működésünket számonkérni jogosult. Amit nem sikerült tető alá hoznunk, az nem rajtunk múlt, hanem a kormányon, melynek hiába tártuk elő ismételten vállalt kötelezettségeit. Találkoztunk rosszakarattal is, rengeteget kellett küzdenünk az ügyeinkben való teljes tájékoztatlansággal, de legnagyobb bajunk volt az előző kormány végtelen gyöngesége. Csúfos bukása dokumentálta leginkább a kormány nagy gyöngeségét s mutatta meg világosan, hogy mennyire kevésbé volt ura a helyzetnek.

Lord Gladstone¹⁰²² bizonyára különbül állta volna szavát, mint Bucsan, és Bismarck¹⁰²³ különbül szerzett volna érvényt akaratának, mint Averescu. Mi azonban nem tehetünk arról, hogy nem Lord Gladstone-ok és Bismarckok kormányoztak minket.

Nekünk a román állam közéletében meg kellett egyszer tennünk azt a lépést is, hogy követeléseink dióhéjba szorítása ellenében baráti kezet nyújtsunk. Ez a tény elvitázhatatlan bizonyítéka lesz mindenkor törekvéseink becsületességének, szándékaink tisztaságának és őszinte lojalitásunknak. Nem a mi hibánk, hogy a velünk szerződő román kormány nem teljesítette vállalt kötelezettségeit. Ez a körülmény jogcímet fog adni nekünk arra, hogy jövőre indokoltan kétségbe vonhassuk a másik fél teljesítési készségét és képességét.

¹⁰²² William Gladstone (1809–1898) angol miniszterelnök volt.

¹⁰²³ Otto von Bismarck (1815–1898) a Német Birodalom első kancellárja.

Liberális orientáció

Az előző kormánnyal szerzett tapasztalataink is már egymagukban lehetetlenné tették azt, hogy a mostani választásoknál a liberális párttal s a kormánnyal haladjunk együtt. Közvéleményünk annyira kiábrándult a kormányígéretekből, hogy azok néptömegeinkre többé már semmi vonzerőt sem gyakoroltak s részünkről egyenes öngyilkosság lett volna egyéni presztízszünkkel garantálni az ilyen ígéretek beváltását, melyekben magunk sem bízhattunk.

Nem mehettünk a liberálisokkal azért sem, mert nem nyújthattunk segédkezet ahhoz, hogy egy régi királyságbeli oligarchia-párt¹⁰²⁴ a mi támogatásunkkal törje le a velünk együtt élő erdélyi románság tömegeit,¹⁰²⁵ melyek majdnem zárt egységben sorakoztak fel a nemzeti párt mellett.

E gyakorlati szempontok mellett a liberális orientáció ellen szólt két erkölcsi szempont.

1. A bűnbocsátás a legszebb keresztény erény. De nem adhattuk meg a liberális pártnak a baráti kézfogással az abszolúciót előző négyévi kormányzása bűneiért¹⁰²⁶ – vezeklés nélkül. E négyévi kormányzás sebei mai is sajognak, s valamennyit egyszerre téptük volna fel, ha most összezsúkolódzunk velük.
2. A kézfogással azonban vállalnunk kellett volna egyúttal az erkölcsi felelősséget a saját népünk, a velünk élő románság, az ország közvéleménye s egész Európa alatt mindazért, ami elkövetkezendő. Nem tudhatjuk, mire készül a liberális kormány. Talán sejthetjük, mindenesetre aggódva tarthatunk tőle. Ha támogatást nyújtunk nekik a hatalom megszerzéséhez, ezzel részesei leszünk mindannak, amit a Brătianu-párt elkövetkező kormányzása alatt tenni fog.

Ez az, amit semmi körülmények között nem vállalhatunk.

Nemzeti párti orientáció

Pusztán érzelmeinkre hallgatva, bizonyára igen soknak közülünk nagyon könnyű lett volna Maniuval együtt haladni. Kérdés, hogy Maniunak használtunk volna-e ezzel s nem zúditottuk volna rá az „ellenséggel való cimborálás” vádjainak özönét, melyekkel nyíltan szembenállni talán ma még ő sem tartja elég erősnek magát?

¹⁰²⁴ Liberális Párt

¹⁰²⁵ Nemzeti Parasztpárt

¹⁰²⁶ 1922–1926 között

1. A liberálisok felülkerekedése a választásoknál – eszközeit ismerve – kétségtelen volt. Ha nyíltan odaállunk legveszedelmesebb ellenfelünkhöz, egész bizonyosan rajtunk töltötték volna ki bosszújukat s a Nemzeti Párt nem tudott volna minket ezzel szemben megvédelmezni.
2. A Nemzeti Párt a küszöbön álló nagy alkotmányjogi kérdésben az egyik pólust képviseli. E nagy kérdésben nekünk kisebbségieknek most még nem volt szabad állást foglalnunk, ha népünket nem akartuk megpróbáltatásoknak kitenni.
3. A lefolyt választási *campagne*-ban sűrűn hallottuk – fájdalom magyar részről is – azt a vádat, hogy magatartásunk a kormányhatalom provokálása. Saját táborunkban is számosan hangoztatták a liberális orientáció előnyeit és sajnos e férfiak egy része még az elfoglalt semleges álláspontot sem tette magáévá kötelességszerű hűséggel. Ha pártvezetőségünk a román Nemzeti Párt ellenzéki vízeire irányította volna hajónkat, nemcsak apró patkányok szökdöstek volna le róla, hanem nyílt szembehelyezkedésig ment volna el a liberális orientációt sürgetők csoportja s az aggodalmaskodók, félénkek és kényelmesek jelentős részét rántotta volna magával a szakadásba.

Úgy nemzeti párti, mint liberális orientáció esetén elkerülhetetlenül bekövetkezett volna a Magyar Párt jelentős részének elszakadása. Ezt mindenképpen el kellett kerülnünk és meg kellett előznünk.

Kisebbségi blokk

Valamennyien világosan láttuk, hogy egyik nagy román párttal sem mehetünk. Mindkét irány legerőteljesebb propagálói is többé-kevésbé belátták ezt, s egyikük sem tudott intézőbizottságunknak konkrét indítványt tenni az általa óhajtott orientáció gyakorlati megvalósítására. Nem maradt tehát számunkra egyéb hátra, mint magunkban, saját erőnkre támaszkodva menni a küzdelembe.

Egyetlen szempont aggasztott. Joggal tarthattunk tőle, hogy az ellenünk foganatba veendő brutális eszközök miatt nem sikerül esetleg arányosan 2%-át a szavazatoknak elnyernünk s teljesen kimaradhatunk a parlamentből. Szövetségesek után kellett tehát néznünk. A román párttöredékek – Averescu, Iorga,¹⁰²⁷ Cuza¹⁰²⁸ stb. nem képviseltek számunkra értéket. A szövetségeseket a többi kisebbségekben találhattuk meg.

¹⁰²⁷ Nicolae Iorga. Lásd a 155. lábjegyzetet.

¹⁰²⁸ Alexandru C. Cuza (1857–1937) román közgazdász, politikus. A századelőn nagy barátságban volt Nicolae Iorgával, 1910-ben a Demokrata Nemzeti Párt tagjai voltak. Az első világháborút követően aztán Cuza egy sokkal radikálisabb szélsőjobb irányt vett. 1922-ben megalapította a Nemzeti Keresztény Egység pártját, melyet erőteljes antiszemitizmus jellemezett.

Egyidejűleg ugyanezen megfontolások hatása alatt s ugyanebben a helyzetben ugyanerre az eredményre jutott el a romániai Német Párt vezetősége is, melyben a nagy gyakorlati érzékkel s körültekintő megfontoltsággal rendelkező erdélyi szászok játsszák a primahegedűt. Ők is arra a megállapításra jutottak, hogy nem mehetnek együtt egyik román párttal sem, s őket is aggasztotta, hogy egymagukban esetleg nem tudják a szavazatok 2%-át összehozni. Kézenfekvő megoldásnak kínákozott tehát a kézfogás, ami meg is történt.

Az ukránok, bolgárok, sőt törökök is nagy lelkesedéssel biztattak minket a kisebbségi blokk megalkotására s teljes támogatásukat ígérték. E nyilatkozataik őszinteségében ma sem kételkedünk. Hogy a gyakorlatban a támogatás alig érvényesült, azt elsősorban e népcsoportok szervezetlenségének kell betudnunk. Itt még céltudatos felvilágosító munkára van szükség, hogy ezek a népek is kifejezésre juttathassák törekvéseiket.

A Német Párttal elvileg könnyű volt tehát a kézfogás. A megállapodás konkrét részletei azonban sok nehézséget okoztak. A szászok és svábok a megállapodás formába öntésénél előnyöket értek el, s mi áldozatokat hoztunk velük szemben Brassó, Kisküküllő és Arad megyékben. Ez jövőre kétségtelenül revízióra szorul. E részletkérdések miatt azonban sem elnöki tanácsunk, sem intézőbizottságunk nem boríthatta fel az elnökök által már megkötött és lezárt megállapodásokat, már csak az idő rövidsége miatt sem. A jövő feladata lesz a hibák reparálása.

Lényegében azonban a gróf Bethlen György és Hans Otto Roth nevéhez fűződő megállapodás mindenben fedte érdekeinket, közvéleményünk azt megnyugvással fogadta, s úgy a magyar, mint a szász nép – különösen a vegyes vidékeken – valósággal lelkesedett a gondolatért, hogy annyi év különválás után ismét közös úton haladhatunk.

A kisebbségi blokk ellenzéke

Hans Otto Roth a választások után a sajtó részére adott nyilatkozatában részletesen beszámol arról, hogy miként sikerült neki – *prudenter et circumspecte*¹⁰²⁹ – megbarátkozni a kisebbségi blokk gondolatával a két nagy román párt vezérét: Duca belügyminisztert¹⁰³⁰ és Maniu Gyulát.¹⁰³¹ E kétségkívül nagy diplomáciai ügyességet bizonyító feladat volt, de végeredményben tényleg be kellett látniok

¹⁰²⁹ (lat.) bölcsen és körültekintően

¹⁰³⁰ Ion G. Duca 1922–1926 között külügyminiszter, 1927–1928-ban belügyminiszter volt, liberális párti.

¹⁰³¹ Iuliu Maniu

mindkettőjüknek, hogy reális szolgálatot teszünk nekik azzal, ha nem csatlakozunk egyenes ellenfelükhöz.

A választási kampány megindulásakor tehát biztosítva volt mindkét román pártnak – ha nem is a jóindulata, de legalább bizonyos fokú semlegessége, melyet pórázon tartott az a megfontolás, hogy minden velünk szemben alkalmazott barátságtalan lépés az ellenfél karjaiba hajt minket.

Ilyen *auspíciumok*¹⁰³² mellett mentünk a küzdelembe s ilyen előzmények után eleve megbukottnak volt tekinthető a disszidensek és a renegátok akciója, kik az egyik és a másik román párt felé akartak minket ráncigálni.

A disszidensek

A disszidensek csoportja az 1924. decemberi brassói nagygyűlés óta fészkelődik a demokrácia jelszava alatt. Előbb mint kalotaszegi csoport zavarták a vizeket a párton belül, azután kiléptek és frontot csináltak a pártvezetőség ellen, majd a tavalyi választáson lemaradt önjelöltek, a *Salon des refuses*¹⁰³³ bevonásával megalkották az ún. reformcsoportot, melynek ölében azután tömöríteni igyekeztek minden rendű és rangú elégedetlenkedőket.

E csoport magva: Kós Károly és társai úgy érezték, hogy az Averescu-párt bukásával ütött rájuk nézve a tettek órája és sűrű tanácskozásokba fogtak. Rövidesen kiderült azonban, hogy csak egyetlen pontban értenek egyet: a vezéri pálcia elvitatásában. Mihelyt gyakorlati célokat kellett kitűzni, feladatokat, munkát, felelősséget és odiózus ellenzéki szerepet vállalni, már nem tudtak közös nevezőre jutni. A végén is magukra maradtak öten: Kecskeméthy István elnök,¹⁰³⁴ Tarnóczy Lajos társelnök,¹⁰³⁵ Kós Károly és Tabéry Géza alelnökök¹⁰³⁶ s dr. Deutschek Géza főtitkár megalkották vagy újra feltámasztották a Magyar Néppártot. Egyelőre tagok nélkül, sőt a pénztáros, ellenőr és jegyző tisztere sem akadt emberük. De azért kibocsátottak egy nagyhangú proklamációt, ebben megvádolták a Magyar Párt vezetőségét, hogy éket ver az erdélyi magyar és román nép közé, a demokrácia jelszava alatt nyíltan bejelentették a román Nemzeti Párthoz való orientációjukat és elmentek előszobázni Maniuhoz.

¹⁰³² (lat.) jelek

¹⁰³³ A *Salon des Refusés* egy 1863-as párizsi kiállításra utal. Ezen a kiállításon olyan alkotások szerepeltek, amiket a hivatalos Paris Salon elutasított. Gyárfás ezzel az OMP-ből kivált képviselőkre utalt.

¹⁰³⁴ Lásd még az 1017. lábjegyzetet.

¹⁰³⁵ Tarnóczy Lajos (1886–1953) református egyházi író, újságíró.

¹⁰³⁶ Tabéry Géza (1890–1958) író, újságíró.

Csattanós választ kaptak. Maniu nyíltan a nyilvánosság számára is kijelentette, hogy ezzel az alakulással kezét nem fog, mert ő helyesli a kisebbségi blokk gondolatát, s neki rokonszenves a Magyar Párt vezetőségének ez az állásfoglalása.

Ilyen csúfos kudarc talán sohasem ért politikai alakulást.

Maniuék e nyilatkozata süllyesztő volt, melyen az ún. disszidens – kalotaszegi – bihari csoport letűnt a fórumról – emberi számítás szerint örökre.

A renegátok

Ezek – eleinte legalább – sokkal ravaszabb fiúknak látszottak, s bár a demokrácia jelszavát hordozták folyton a szájukon, s ezt a szegény demokráciát vágták minduntalan a fejükhöz, mégis bölcsen óvakodtak attól, hogy a valóban demokratikus román Nemzeti Párt felé való kacsintással kompromittálják magukat.

Ők demokraták voltak a szerény és igénytelen Bethlen Györggyel, a cügöscipős Sándor Józseffel s a koldusszegény Paál Árpáddal szemben, de a Brătianu Ionel oligarchiáját s a Liberális Párt balkánilag szervezett plutokráciáját nem látták ellentétnek a demokrácia eszméjével.

A Magyar Párt intézőbizottságának június 16-i döntő ülésén Bethlen György beszámolt arról, hogy a liberálisok nem hajlandók velük semmiféle írásos paktumot kötni, nem hajlandók semmiféle kisebbségi követelés teljesítésére írásbeli kötelezettséget vállalni, nem hajlandók még az Averescu-kormány által már kiutalt államsegélyt sem kifizetni, mindössze mandátumokat hajlandók adni nekünk. Ezt az intézőbizottság 120 szavazattal 4 ellenében elfogadhatatlannak ítélte s az ellene szavazó 4 úr közül is 3 – Bernády, Ugron András és dr. Makkay Domokos¹⁰³⁷ – kijelentette, hogy hűséges közkatonája marad a Magyar Pártnak.

Ennek dacára a döntés után ezeknek az uraknak egy csoportja lement Bukarestbe Ducával tárgyalni. Miről tárgyalhattak? Elképzelhetetlen, hogy a Bethlen Györgytől, tehát az egész Magyar Párttól megtagadott minimális engedmények kivívását csak remélhették is, s Duca erről csak szóba is állott volna velük. A liberális sajtó megírta, hogy 14 mandátumról tárgyaltak. Azért csak 14-ről, mert a *Viitorul* szerint egy pártárnyalat nem is számíthat ennyi mandátumra, amennyit tavaly az egész Magyar Párt kapott Averescutól. A 14 helyet megkapták, de nem az országházban, hanem a jelölő listákon, s olyan helyezésben és társaságban, mely az ő kevésbé kényes ízlésüknek sem felelt meg. A 14 úr – kik Bukarestben az előszobákban szaporodtak fel erre a számra – hosszú orral tért vissza Erdélybe,

¹⁰³⁷ Makkay Domokos gyergyószentmiklósi ügyvéd volt, a reformcsoport tagja, majd kilépett és a Nemzeti Parasztpárt exponense lett Székelyudvarhelyen. Lásd BÁRDI 2013. 423.

s akikben volt közülük még szemernyi önérzet és önbecsülés, duzzogva félrevonult. Ez érthető, mert hiszen még azt sem tudták elérni, hogy főfészkükben, Marostordában Dandes Emil ne kerüljön rá a jelölő listára.

Bár a bukaresti kirándulást vaksággal megverve sem lehet jóhiszeműnek nevezni, csendes részvét és koszorúk mellőzésével napirendre térhetnénk azok fölött, kik ez alkalommal a falnak mentek, nagyot koppantak s azután elhallgattak.

Akiket azonban még ez a kudarc sem ábrándított ki, akik mindezek dacára jelöltségeket vállaltak magyar testvéreik ellen, akik e jelöltség-vállaló árulókat szóval, tettel, írással vagy bármi módon segítették, bátorították és támogatták, azokkal szemben valóban betelt minden mérték, el kell némulnia minden mentegető, enyhítő, megbocsátó szónak. Ezek árulói fajuknak, népüknek, kultúrájuknak s a magyar becsületnek. Az ő kezükön szárad mindaz a vér, ami a választási hadjárat rendén megvert, megkínzott magyarok testéből kiömlött s az ő fejükre száll minden átok, ami e nagy küzdelemben tisztességes magyar emberek ajkán fakadt!

Az egység egyetlen mentsvárunk

Az erdélyi magyarság ítélőszéke lélekben már kimondotta a maga ítéletét a legutóbbi választási hadjárat renegátjai fölött. Ez az ítélet legfeljebb még bizonyos részleteiben szorulhat kiegészítésre, közelebbi megvilágításra, egyes személyek szerepének határozottabb körülírására. A pártvezetőség s a becsületes erdélyi sajtó igyekezni fog ezt a kiegészítő s az egyesek szerepét teljesen felderítő munkát mielőbb elvégezni s a szomorú képet lehető teljessé és világossá tenni. Lényegében azonban az erdélyi magyarság már meghozta a maga ítéletét s ez az ítélet megfellebezhetetlen.

De ítélte felettük az őket piszkos eszközül felhasználó liberális párt és kormány is. Irányadó liberális vezetőemberek nyíltan hirdetik, hogy ezeknek az uraknak a csatlakozása nem jelentett számukra semmiféle előnyt, s hogy ugyanolyan nehézségekkel kellett megküzdeniük, ugyanolyan erőszakos eszközökhöz kellett nyúlniuk, s ugyanannyi szavazatot kellett meghamisítaniuk, mintha szóba nem állottak volna ezekkel az emberekkel, akik senkit sem hoztak a liberális pártba, csak önmagukat, s akiket a magyar nép nagyobb ellenszenvvel fogadott, mintha teljesen ismeretlen régi királyságbeli románokat telepítettek volna fel helyettük.

Az erdélyi magyarság ítéletének s a saját cinkostársaik lesújtó véleményének konzekvenciáit most már le kell vonni minden vonalon.

Az erdélyi magyarság belső életében nem érvényesülhet az a taktika, mely egyszerre két vasat kíván tartani a tűzben.

A román pártok ránk nehezedő és minket szétszakítani igyekvő törekvéseivel szemben egyetlen mentsvárunk: a teljes, megbonthatatlan, fegyelmezett, zárt egység.

Ha ezen legkisebb rést engedünk, ha érvényesülni engedjük azokat a tendenciákat, melyek az egység rovására az egyik és a másik román párt vonzóerejének kívánnak engedni, úgy csak idő kérdése teljes felmorzsolódásunk és beleolvadásunk a román pártok egymással szemben való harcaiba, melyek azután magyart magyarral állítanak szembe minden egyes mérkőzésnél, s olyan mély szakadékokat vágnak közéletünkbe, hogy nemcsak politikai, hanem gazdasági és kulturális akciókra sem fogjuk soha többé összetömöríthetni azokat, kiket a pártharcok keserőségei teljesen egymás ellen vadítottak.

S akkor ezután elsorvad Erdélyben minden magyar akció s lesznek talán még ideig-óráig magyarul beszélő román állampolgárok, de magyar közélet, magyar megmozdulás és magyar kultúra nem lesz többé Erdélyben.

Mit kívánunk és követelünk tehát?

Mert tudjuk, hogy létünk és fennmaradásunk előfeltétele lelki, érzelmi és közéleti egységünk s mert életösztönünk parancsolja, hogy szembeforduljunk mindazzal, mi egységünket veszélyezteti, súlyosan fáj nekünk, hogy egyének, csoportok, irányzatok és sajtóorgánumok vannak közöttünk, melyek ma sem hajlandók e nagy igazságot a maga valójában felismerni, bevallani s ahhoz alkalmazkodni, hanem valóságok elkendőzésével, bűnök palástolásával, sőt – fájdalom – mesterséges ellentétek támasztásával és meglévő ellentétek szításával többet ártanak az erdélyi magyarság nagy ügyének, mint az elvakult kormányok összes sérelmes intézkedései.

Mi azt kívánjuk, hogy ezt így lássák meg mindenütt, ahol az erdélyi magyarság sorsára befolyást gyakorolnak, s így meglátva, amint mi megtagadunk minden közösséget az egységbontókkal, úgy vonjanak meg tőlük másutt is minden erkölcsi és anyagi támogatást.

Ha mi az erdélyi magyarság közéletében a vezetők mártírszerepét vállaltuk, joggal megkívánhatjuk, hogy magunk mögött tudjuk az erdélyi magyarság zárt tömegeit és minden magyar szellemi, erkölcsi és anyagi erőt, mely érdekünkben tenni és áldozni kész. A legutóbbi választások ismét megmutatták, hogy az erdélyi magyarság nagy tömegei minden erőszak, csalás és csábítás dacára igenis mögöttünk állanak fegyelmezett sorokban. Nem vállalhatjuk tehát a román közéletben elfoglalt nehéz pozíciónk mellett más irányban viszont a tűzben tartott két vas egyikének lealázó szerepét, hanem joggal megkívánhatjuk a magyarság minden jóakarátú, igaz tényezőjének feltétlen és hátsó gondolat nélküli támogatását.

Ez a támogatás nem elégséges nekünk csak pozitív formában, az irányunkban megnyilvánuló jóindulat alakjában. Ha komoly ez a támogatás, úgy ennek negatívnak is kell lennie azok irányában, kik immár szorosan *approbált*¹⁰³⁸ törekvéseinket elgáncsolni, a munkánkat akadályozni igyekeznek.

Megkínzott népünk szenvedései tiltják meg, ki magyarul érez, hogy az segítségünket megbontó törekvéseket bármi formában támogassa vagy azokat csak hallgatással eltűrje.

Gyárfás Elemér s.k. szenátor

MNL OL K64. 24. cs. 350. res.pol. (197. pol. sz.) Gépelt másolat.

151.

Villani Frigyes követ tikos jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. augusztus 4.

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai

Jelenttem már Nagyméltóságodnak, hogy a Szent László Társulat ingatlanainak liquidálását kimondó pénzügyminiszteri határozat ellen Majláth gróf püspök által beadott petíció bírói tárgyalása legutóbb június 30-ára volt kitűzve. Közben Constantin Theodoru ügyvéd közbenjöttével sikerült a tárgyalást még egyszer, utolsó ízben, július 26-ára elhalasztani.

A liberálisoknak időközben történt kormányra jutása következtében további halasztást lehetetlen volt elérni, s július hó 26-án a bíróság meg is tartotta a tárgyalást, amelyen mint várható volt, Majláth gróf püspök keresetét elutasították.

Az elutasító bírói végzés elsősorban arra hivatkozik, hogy a petíció beadása megkésett, minthogy nem a rendelet közzétételétől, hanem annak meghozatalától számított 30 napon belül kellett volna a fellebbezést benyújtani.

További indoklás gyanánt hivatkozik az elutasító végzés azon körülményre, hogy a liquidálási törvény szerint a jogcím igazolásául szolgáló, a kérvényhez csatolandó írásbeli bizonyítékok hiányoztak.

¹⁰³⁸ (lat.) jóváhagyott, engedélyezett

Kétségbe vonta végül a bírói végzés Majláth gróf felperesi illetékességét is, minthogy a Szent László Társulat ingatlanai nem az erdélyi püspökség tulajdonát képezték.

Jogi szempontból a fennálló törvény alapján a fenti megállapítások ellen nem is emelhető döntő kifogás, időnyerés céljából azonban a püspök utasította jogi képviselőjét, hogy a bíróság elutasító végzését fellebbezze meg. A fellebbezés benyújtásának határideje augusztus 10. Minthogy azonban annak elintézése a gyorsított eljárás alá esik, a másodfokú tárgyalás kitűzése még augusztus folyamán várható, amikor aztán a Szent László Társulat javainak liquidálását kimondó határozat visszavonhatatlanul jogerőre emelkedik.

Brătianu Vintilă pénzügyminiszter¹⁰³⁹ ismert intranzigenciája következtében a legcsekélyebb kilátás sincs arra, hogy a Magyar Párt bármit is elérhetne, mert az iskolák sorsa – legalábbis ami a kérdés itteni vonatkozását illeti – megpecsételtnek tekinthető.

MNL OL K64 24. cs. 362. res.pol. (201. pol.sz.) Gépelt eredeti

152.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. augusztus 4.

Tárgy: A felekezeti iskolák államsegélye

A kisebbségi sajtó hasábjain utóbbi napokban bizakodó hírek jelentek meg arról, hogy Angelescu közoktatásügyi miniszter kilátásba helyezte volna a Magyar Párt vezetőségének, hogy az államsegély kiutalását megfontolás tárgyává teszi.

Természetes, hogy a fenti alakban a hír nem felel meg a tényeknek, s alapja mindössze az, hogy egyrészt Makkai püspök a református,¹⁰⁴⁰ másrészt Bethlen

¹⁰³⁹ Lásd az 1004. lábjegyzetet.

¹⁰⁴⁰ Makkai Sándor (1890–1951) író, az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke 1926–1936 között.

György elnök és Gyárfás¹⁰⁴¹ katolikus iskolák ügyében eljárak a közoktatásügyi miniszternél. Angelescu felszólította Makkait, hogy a reformátusok kérelmeit emlékirat alakjában foglalja össze, s megígérte annak augusztus hó folyamán való áttanulmányozását.

Bethlen grófot Angelescu igen szívélyesen fogadta, s elismerőleg nyilatkozott a magyarságnak a trónváltás alkalmával tanúsított lojális magatartásáról. Az iskolasegély ügyében azonban minden határozott nyilatkozat elől kitért azzal, hogy annak kiutalása nem tőle, hanem a pénzügyminisztertől függ. Bethlen gróf erre Brătianu Vintilát is felkereste, aki kijelentette, hogy a kormányválság és a választások az államkincstárt teljesen kiüresítették, amiért az államsegélyt illetőleg egyelőre semmit sem ígérhet. Hozzátette azonban, hogy a liberálisok, ha nem is ígérnek, esetleg többet tartanak be, mint más kormányok (!) és Bethlen grófot általában jószándékairól biztosította.

A Magyar Párt vezetői teljesen kizártak tartják, hogy az államsegély kiutalására a liberális uralom alatt sor kerüljön, annál kevésbé, mert tudvalevő, hogy az állampénztár tényleg üres és hogy Vintilă Brătianu az egész vonalon a legnagyobb takarékoságot lépteti életbe.

MNL OL K64 24. cs. 374. res.pol. (200. pol.sz.) Gépelt eredeti.

153.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. augusztus 8.

Tárgy: A Magyar Párt parlamenti szereplése a lefolyt ülészekon

Jelentettem már Nagyméltóságodnak, hogy az igazolási vita során Willer és Gyárfás¹⁰⁴² felszólaltak a választási visszaélések ellen és a háromszéki, udvarhelyi és bihari mandátumok megsemmisítését kérték. (189. pol. sz. jelentés)¹⁰⁴³

¹⁰⁴¹ Gyárfás Elemér

¹⁰⁴² Willer József és Gyárfás Elemér

¹⁰⁴³ Lásd a 149. sz. iratot.

A Ferdinánd király halálára¹⁰⁴⁴ egybehívott gyászülésen Bethlen György adott hivatalos kifejezést a Magyar Párt részvétének. Bethlen gróf a párt méltóságának megőrzésével és a monarchikus eszmének kijáró lojalitással búcsúztatta az elhunyt királyt, kifejezve egyúttal hűségét I. Mihály¹⁰⁴⁵ és a törvényes államhatalom képviselőivel szemben. Beszéde jólesően ütött el Makkai püspök szenátusi nyilatkozatától, amelynek folyamán háromszor is „édes hazánk” jelzővel aposztrofálta az új Romániát. (Megjegyzem, e szó használatát az opportunizmussal vádolt szászok szótárában hiába keresnők.)

A kisebbségi vezetőknek a király halála alkalmával tett lojális és politikamentes nyilatkozatai a román közvéleményre láthatólag benyomást gyakoroltak, sőt az egyik újság odáig ment, hogy az egyes beszédeket összehasonlítva Maniunak szemére veti, hogy még a kisebbségeknél is kevesebb lojalitásról tett tanúságot.

A felirati vita egyébként alkalmat szolgáltatott Bethlen grófnak arra is, hogy a kormánnyal szemben a Magyar Párt állásfoglalását részletesen kifejtse. Bethlen gróf mindenekelőtt újból tiltakozott a választások alatt tapasztalt terror és törvénytelenések ellen. Kijelentette, hogy az előző kormány ígéreteinek megvalósulása tartózkodóvá tette a magyarságot a kormányígéretekkel szemben, ezen állásfoglalás azonban nem akar provokálás lenni a többséggel szemben. A magyar kisebbségtől nem várható, hogy az egyes kormányok szabad prédája legyen. Bethlen György gróf beszédét, melyet általános figyelemmel fogadott a kamara, van szerencsém teljes szövegében idemellékelni. (2. sz. melléklet)¹⁰⁴⁶

A szenátusban Gyárfás Elemér foglalt állást a felirati vitához, nagyban és egészben Bethlen gróf gondolatmenetét követve. Megjegyzem, hogy német szenátor hiányában Gyárfás ez alkalommal nem csak a magyar, hanem egyúttal a német kisebbségi párt nevében tette nyilatkozatát.

A képviselőház további tárgyalásainak menetéből még Willer József beszédét emelném ki, aki a költségvetési felesleg hovafordításának megvitatásával kapcsolatban erőteljesen síkraszállt a magyar felekezeti iskolák államsegélye érdekében. Kifejtette Willer, hogy a kisebbségi iskolák magas kultúránívójuknál fogva díszei a román államnak. A kormányok ugyan eddig felmentették a felekezeteket azon kötelezettség alól, hogy tanerőik fizetését az állami fizetésekre kiegészítsék, ma

¹⁰⁴⁴ I. Ferdinánd román király 1927. július 20-án halt meg.

¹⁰⁴⁵ I. Ferdinánd király unokája, 1927–1930-ig volt Románia királya, majd 1940-től 1947-ig. Mihály apja, Ferdinánd fia, Károly lemondott a trónról és elhagyta az országot. Mihály 1927-ben még kiskorú volt, mindössze 6 éves, ezért helyette régensek uralkodtak, majd 1930-ban Károly viszatért, elfoglalta a trónt, de Mihályt tette meg első számú várományosának. 1940-ben Iona Antonescu marsall puccsa után Mihályt ültették a trónra.

¹⁰⁴⁶ Hiányzik a levéltári jelzet alatt.

azonban a helyzet az, hogy a felekezetek nem vállalhatják tovább a felelősséget a nemzeti kultúrájuk hőseinek nyomoráért.

Willer sikerült beszédére, amelyhez Hans Otto Roth a német kisebbség nevében csatlakozását jelentette be, Brătianu Vintilă azzal reflektált, hogy a kisebbségi iskolák tényleg Románia büszkeségei, azonban a román lakosság rovására lettek azzá. Ezen nivőkülönbséget most ki kell egyenlíteni (!). Egyébként az iskolasegélyt nem kell kapcsolatba hozni a költségvetési felesleggel, amelyet Averescu másfél évre előre teljesen elpazarolt, hanem az iskolakérdés a maga egészében annak idején a kulturális kérdéssel kapcsolatban lesz megvizsgálandó, mégpedig nemcsak a lakosság egy részének, hanem az összlakosság érdekeinek szempontjából.

MNL OL K64 24. cs. 373. res.pol. (202. pol. sz.) Gépelt eredeti.

154.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. augusztus 21.

Tárgy: A kormány akciója a Magyar Párt megbontására

A liberális kormány már hatalomra jutása óta elkövet mindent, hogy a Magyar Párt egységét megbontsa, s ez az akció most úgy látszik döntő fázisba lépett.

Ismeretes, hogy a választások előtt Duca belügyminiszter felszólította Bethlen György grófot, hogy a Magyar Párt a liberálisokkal közös listán induljon a küzdelemben,¹⁰⁴⁷ mire a felelet az volt, hogy lehetetlenség a magyar választók tömegét a liberálisok érdekében megmozgatni; a Magyar Párt önálló listán jelöl, de ezzel is szolgálatot tesz a liberálisoknak, mivel ily módon a szélső ellenzéki Nemzeti Parasztpárt elesik azoktól a magyar szavazatoktól, amelyeket az esetben kapna, ha a magyarok a kormánypárttal közösen lépnének a választók elé.

Ez végeredményben hasznot jelent a kormányra nézve, mivel a Magyar Párt nem tekinthető a szó szoros értelmében vett ellenzéknek.

¹⁰⁴⁷ Vö. 142. sz. irat.

Duca ezután meghallgatta Bernádyt is, aki állítólag odanyilatkozott, hogy a magyarok kellő előkészítés után igenis leadták volna szavazataikat a liberális jelöltekre.

Ezért a kijelentésért, amellyel Bernády a Magyar Párt elnökével szembehelezkedett, valamint azért, hogy a liberális magyar jelöltek érdekében kifejtett akcióban állítólag részt vett, ellene, úgy hallom, eljárás van folyamatban. Megjegyzem, hogy fentieket Bethlen György gróftól hallottam, kit arra kértem, hogy a vizsgálat befejeztével csak az összes mérvadó faktorok véleményének kikérése után vigye a kérdést a párt illetékes szerve elé, mivel Bernády esetleges kizárása, melyet a párt nagy része türelmetlenül sürget, oly nagyjelentőségű rendszabály, melynek alkalmazása alaposan megfontolandó.

Most azonban, ha a *Politica* c. bukaresti újság mai cikke autentikus (más oldalról erre nézve információkat még nem kaphattam), akkor ez az intézkedés tárgyatlaná vált.

A reformisták csoportja ugyanis a *Politica* szerint Bernády elnöklete alatt Kolozsvárott értekezletet tartott, melyen a Magyar Párt eddig passzívan viselkedő tagjai is résztvettek. Tőkés Ernő,¹⁰⁴⁸ a renegát, az értekezleten előterjesztette a kormány javaslatát, mely után Bernády felhívta a Magyar Pártot, hogy csatlakozzanak a reformcsoporthoz, annál is inkább, mert az erdélyi magyarság csak a kormányt támogatva érhet el pénzügyi és kulturális előnyöket. A Magyar Párt háromheti megfontolási időt kapott, s ha ezen időn belül nem dönt, a reformcsoport *en bloc* belép a liberális pártba.

Ez a határozat, amennyiben tényleg meghozatott volna, megfelelné a kormány intencióinak, amelyek nagyszabású hírlapi cikkben és nyilatkozatban s utoljára Kiss Géza¹⁰⁴⁹ liberális magyar szenátor interjújában is kifejtettek.

Ha a szecesszió megtörténne, a kormány természetesen hatalmi eszközeivel iparkodnék a disszidenseket támogatni, s azáltal, hogy esetleg az ő útjukon juttatna a magyarságnak kisebb kedvezményeket, annak megalkuvóbb részét a Magyar Párttól elhódítaná.

MNL OL K64 24. cs. 391. res.pol. (218. pol.sz.) Gépelt eredeti.

¹⁰⁴⁸ Tőkés Ernő református esperes. Lásd a 106. lábjegyzetet.

¹⁰⁴⁹ Kiss Géza 1918–1919-es tanévben a debreceni egyetem rektora volt. Az Egyetemi Tanács tudta nélkül Nagyváradba utazott Ferdinánd király üdvözlésére. Debrecen helyett Kolozsvárott folytatta pályáját, ahol a hűségeskü letétele mellett agitált. 1922-től a Nemzeti Liberális Párt (PNL) képviselője volt, majd 1927–1928-ban és 1930–1931-ben szenátor. A második bécsi döntést követően Bukarestbe költözött. Lásd. BÁRDI 2013. 423.

155.

**Szentirmay Béla követségi tanácsos ideiglenes ügyvivő
jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. november 14.**

Tárgy: Bernády György kilépése a Magyar Pártból

Mint Villani báró követ úr már jelentette Nagyméltóságodnak, a Magyar Párt elnöki tanácsa felszólítást intézett Bernády Györgyhez, hogy tisztázza a választások során tanúsított magatartását, különösen pedig az *Erdélyi Hírlapban* megjelent azon rosszhiszemű kijelentéseit, mintha nem a kormányterror, hanem a magyar nép elfordulása okozta volna egyes megyékben a Magyar Párt vereségét.

Bernády György a felhívásra rövid táviratban válaszolt, melyben bejelenti a Magyar Pártból való kilépését.

A Magyar Párt intézőbizottsága – bár tagjainak egy része szigorúbb rendszabályok alkalmazását követelte, folyó hó 8-iki ülésében Bernády bejelentését további észrevétel nélkül tudomásul vette azzal, hogy tekintettel nevezett kilépésére, a további eljárást beszünteti.

A marosvásárhelyi tagozatnak pártellenes magatartást tanúsító többi tagjai, Ugron Andrást, Toldalaghi Mihály grófot és Nagy Andrást az intézőbizottság súlyos megrovásban részesítette.

Bernády további magatartását illetően egyelőre támpontjaim még nincsenek. Meggyőződésem, hogy a választásokkal kapcsolatban tanúsított magatartása után kilépésével a Magyar Párt országos viszonylatban nem veszít sokat. Minthogy pedig Marosvásárhelyt a helyi tagozat vezetésében utódja egykori legnépszerűbb híve, Jaross apátplébános lett,¹⁰⁵⁰ remény van arra, hogy utóbbinak személyi súlya Bernády befolyását Marostordában is meglehetősen ellensúlyozni fogja.

A Magyar Pártnak Bernádyhoz intézett igazoló felszólítását 1/ Bernády kilépési nyilatkozatát, 2/ valamint a Magyar Párt által ez ügyben kiadott kommunikét 3/, van szerencsém mellékelten tisztelettel felterjeszteni azzal, hogy illetékes helyre az eseményekről közvetlen jelentés ment.

Szentirmay – követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő

¹⁰⁵⁰ Jaross Béla (1877–1959) Marosvásárhely apátplébánosa, a kerület főesperese.

Melléklet 273 pol.szám. Bethlen György és dr. Deák Gyula főtitkár levele Bernády Györgynek, Kolozsvár, 1927. október 15.

Elnöki tanácsunk folyó hó 14-én tartott ülésében az előadói jelentés kapcsán foglalkozott folyó év július havában lezajlott általános képviselő és szenátor választásokkal s azok eredményével, valamint az azok rendjén észlelt jelenségekkel.

Az ügy előadója ismertette ez alkalommal az Aradon megjelenő „Erdélyi Hírlap” folyó év augusztus hava 9-én és 11-én 2743. és 2744. számaiban „Válasz Zágoni Istvánnak Bernády György postaládájába helyezett levelére” cím alatt közölt cikksorozatot.

Az elnöki tanács a jelzett cikkek tartalmát általában, de különösen azért is a párt érdekébe ütközőnek látja, mert a II. részben egyenes kifejezést talált az, hogy Méltóságod a párt álláspontjával szembehelyezkedett, olyan volt tagokat, kik a liberális párt listáján jelöltséget vállaltak, e tényükért dicséretre méltónak tartja, mit azzal is kinyilvánít, hogy elismerve, miszerint nekik „utólag köszönetet mondott”, a hivatkozott cikk ötödik bekezdésében úgy beszél róluk, mint akik „a romániai magyarságnak soha meg nem hálálható értékes szolgálatot tettek”, mely felfogás és ennek ilyenén kifejezése, kapcsolatban a cikksorozat egész gondolatmenetével az intézőbizottságunknak a választásoknál követendő álláspontot meghatározó döntésével nyílt ellentétben áll.

Ezért elnöki tanácsunk határozata alapján felkérjük Méltóságodat, hogy igazoló jelentését a felhívásunk kezéhez vételétől számított 15 nap alatt terjessze ide be, hogy az Elnöki Tanács a beérkezett jelentés alapján a szervezeti szabályzatnak megfelelő lépéseket a szükséghez képest megtehesse.

Az Országos Magyar Párt Elnöki Tanácsának f. év október hó 14-én tartott üléséből.

dr. gróf Bethlen György elnök s.k.

dr. Deák Gyula s.k. főtitkár

Melléklet a 273. pol.számhoz, Újságcikk – „Brassói Lapok”, 1927. november 11.

A Magyar Párt intézőbizottsága megbélyegezte Bernády György, Ugron András, gróf Toldalagi Mihály és Nagy Gyula eljárását.

Hivatalos jelentés a bizottság tegnapi üléséről

Kolozsvár (A *Brassói Lapok* tudósítójától.) A Magyar Párt intézőbizottságának tegnap délutáni ülése este tíz óráig tartott, s az arról szóló hivatalos jelentést éjszaka tizenegy órakor adták ki.

A hivatalos jelentés szerint az Országos Magyar Párt intézőbizottsága tegnap délelőtt tíz órakor kezdte meg ülését gróf Bethlen György elnöklete alatt a bizottság összes tagjainak részvételével. Alig nyitotta meg az elnök a nagy érdeklődéssel összeült gyűlést, megjelentek a teremben a rendőrség és a Sziguranca emberei. Mivel az intézőbizottság egyhangú véleménye úgy találta, hogy rendőri asszisztencia mellett nem tarthatják meg az ülést, az elnök azt felfüggesztette, s interveniált mindkét prefektusnál a Sziguranca és a rendőrség embereinek visszahívása érdekében.

Miután ez megtörtént, az intézőbizottság folytatta ülését, amely késő estig tartott. Meghallgatta az ülés az ügyvezető alelnök jelentését, s véglegesen megálapította, a szervezeti szabályzatnak a nagygyűlés elé terjesztendő szövegét.

A folyó évben lefolyt országos választásokról szóló jelentéssel kapcsolatban határozatot hozott az intézőbizottság dr. Bernády György, Ugron Andor,¹⁰⁵¹ gróf Toldalagi Mihály és Nagy Gyula ismert politikai magatartása tárgyában, amelyet a választások idején tanúsítottak.

Az intézőbizottságnak egyhangúlag hozott határozata megállapítja, hogy Bernády György a folyó évi országos választások kapcsán tanúsított magatartásával, valamint az *Erdélyi Hírlap* augusztus 9. és 11-iki számában közölt cikkeivel a magyar kisebbség érdekeit mélyen sértő és a párt működését meggátoló ténykedést követett el.

Ezért a politikai erkölcsbe is beleütköző magatartásáért őt igazolásra szólították fel. Minthogy azonban Bernády György a folyamatba tett eljárás alatt a párt kötelékéből való kilépésével kivonta magát a párt ítélkezése alól, vele szemben a további eljárást megszüntette.

Ugron Andrást a jelzett választások kapcsán tanúsított magatartása miatt az Elnöki Tanács táviratilag igazolásra szólította fel, s az intézőbizottság Ugron választáviratának idomtalan hangú választávirata a legnagyobb fokú megbotránkozását fejezte ki, mert megállapította, hogy Ugron András ama eljárásával, amelyet a választások alatt követett, a magyar nemzeti kisebbség érdekei ellen vétett. Ezt az eljárást súlyosan elítéli és megőrjíja.

¹⁰⁵¹ Elírás, helyesen Ugron András.

Toldalaghi Mihály gróf magatartását, amellyel a Magyar Párt jelöltjeivel szemben egy másik párt jelöltjeit támogatta, mint a magyar nemzeti kisebbség érdekeit sértőt és a párt működését gátlót, a legmesszebbmenően elítéli és megrójjá.

Hasonló határozatot hozott az intézőbizottság Nagy Gyulának a vajdaszentiványi községi tagozat elnökének magatartását illetőleg is.

MNL OL K64 24. cs. 566 res/pol. Gépelt eredeti.

156.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. november 21.

Tárgy: Kilépések a Magyar Pártból

Bernády György kilépésével kapcsolatban a 273/pol.számú jelentés megemlékezett arról, hogy a Magyar Párt intézőbizottsága megrovásban részesítette a marosvásárhelyi tagozatnak Bernádyhoz szító tagjait, Toldalaghi Mihály grófot, Ugron Andrást és Nagy Andrást.¹⁰⁵² Nevezettek eddig a pártvezetőség fenti határozatára nem reagáltak, úgy látszik tehát, hogy a megrovásban megnyugodtak.

Bernády Györgyről egy időben úgy hallatszott, hogy új pártot szándékozik alapítani. Erre vonatkozólag azonban egyelőre konkrét adatok tudomásomra nem jutottak.

Legújabban Tornyai Gyula dr. jelentette be a Magyar Pártból való kilépését. Nevezett a pártelnökhöz intézett levelében kilépését azzal indokolja, hogy a pártvezetőséggel bizonyos kérdésekben nem ért egyet. Felhozott kifogásai egyrészt a képviselői jelölésekre, másrészt a szerinte túlságos adminisztratív kiadásokra vonatkoznak. Különösen kifogásolja Tornyai, hogy a párt tiszteletdíjat élvező tagjai (Inczédy-Jóksmann,¹⁰⁵³ Deák¹⁰⁵⁴ és Willer¹⁰⁵⁵) az igazgató-tanács ülésein is részt

¹⁰⁵² Lásd a 155. sz. iratot.

¹⁰⁵³ Inczédy-Jóksmann Ödön. Lásd a 475. és a 935. lábjegyzetet.

¹⁰⁵⁴ Deák Gyula, az OMP főtitkára.

¹⁰⁵⁵ Willer József. Lásd a 803. lábjegyzetet.

vesznek, s ilyképp a mindenkori pártelnök, a tőle függő fizetéses tisztviselőkre támaszkodva, bizonyos fokig diktatórikus hatalomra tesz szert.

Bizalmas információim szerint Tornya elégedetlenségének valódi oka, hogy nevezett, aki mint Nagyméltóságod bizonyára már értesült, Bukarestbe költözött – ügyvédi irodáját a Magyar Párt itteni helyiségeiben akarta megnyitni. Egyúttal a párt bukaresti irodáját a magáéba olvasztva, az egész jogsegély akciót teljesen üzleti alapokra kívánta fektetni. Terveit a vezetőség érthető okokból ellenezte, annál is inkább, mert köztudomású, hogy Tornya a telepes pör¹⁰⁵⁶ kapcsán is igen drágán fizettette meg szolgálatait ügyfeleivel. A pártból való távozásának igazi oka tehát ebben keresendő.

Általában véve a disszidens mozgalomnak a Magyar Párt szempontjából nagy jelentőséget nem tulajdonítok.

A Párt jelenlegi ellenzéki helyzete magával hozza, hogy egyes opportunistá tagjai tőle eltávolodnak, sőt esetleg a kormány oldalán keressenek érvényesülést. A liberálisok népszerűtlensége és ismert szűkkeblűsége azonban előre garancia arra, hogy az így próbálkozóak a magyar tömegeket részükre meg nem nyerik. A kétes elemek kiválása a párt homogenitását és a párt-vezetőség tekintélyét csak növelheti.

MNL OL K64 24. cs. 589 res/pol. Gépelt eredeti.

157.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. november 28.

Tárgy: A Magyar Párt elnökének tárgyalása Duca belügyminiszterrel

Fenti számú jelentésemben¹⁰⁵⁷ említést tettem arról, hogy Duca belügyminiszter értésére adta Bethlen György grófnak, hogy hajlandó volna vele a magyar kisebbség összes sérelmeit megtárgyalni. Bethlen gróf ez alól azzal tért ki, hogy nem

¹⁰⁵⁶ Az erdélyi telepesek ügyében képviselte a magyar érdekeket a Népszövetség előtt. Lásd a 80., 87., 89., 91., 92. sz. iratokat

¹⁰⁵⁷ 257. pol. 1927. számú jelentés.

volna célja formális tárgyalások felvételének mindaddig, míg a belügyminiszter a kérdés teljes komplexumáról tiszta képet nem nyer. Ezért kilátásba helyezte, hogy írásban fogja összefoglalni a magyar kisebbség kívánalmait, s ha a miniszter ez alapon hajlandó lesz a sérelmek orvoslásáról komolyan tárgyalni, készséggel áll rendelkezésére.

Ezen előzmények után Bethlen gróf folyó hó 22-én a mellékletben felterjesztett emlékiratot adta át Ducának.¹⁰⁵⁸ A memorandum összefoglalja a magyar kisebbség összes sérelmeit s úgy van megfogalmazva, hogy tárgyalások esetén alkalmat nyújt a visszavonulásra.

Bethlen gróf hangsúlyozta velem szemben, hogy lépése legkevésbé sem jelenti a liberálisokkal való komoly politikai megegyezés bevezetését, hanem kizárólag a kormány által esetleg nyújtandó orvoslási lehetőségek praktikus kihasználását célozza.

Brătianu halála¹⁰⁵⁹ és az azzal kapcsolatos belpolitikai fejlemények természetesen a kisebbségi kérdést háttérbe szorították és a memorandum ügye valószínűleg hosszabb időre lekerült a napirendről.

MNL OL K64 24. cs. 601. res.pol. (288. pol.sz.) Gépelt eredeti.

158.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. december 6.

Tárgy: Kilépések a Magyar Pártból

Tornya Gyulának a Magyar Pártból való kilépését kellemetlen sajtópolémia követte.

Tornya ugyanis az elnökségnek egy a „*Keleti Újság*”-ban megjelent „rosszindulatú vádjait” cáfoló közleményére (II. sz. melléklet) válaszolva, nyílt levelet intézett Bethlen György grófhhoz (III. sz. melléklet) s abban hamis adatokkal igyekezett különösen a személyi kiadásokra vonatkozó előbbi állításait bebizonyítani.

¹⁰⁵⁸ Nem található a jelzet alatt.

¹⁰⁵⁹ Ion C. Brătianu miniszterelnök 1927. november 24-én gégegyulladásban halt meg.

A román lapok természetesen kaptak az alkalmon és Torna elferdített adatainak kompromittáló magyarázatot igyekeztek adni azzal, hogy egyrészt a személyi kiadásokban említett 240.000 lei évi ügyvezető alelnöki tiszteletdíjat úgy állították be, mintha azt Bethlen gróf kapná, másrészt kétséget támasztottak aziránt, hogy a költségek fedezésére szükséges összeg a párt tagjaitól gyűlt volna be és azt a gyanújukat fejezték ki, hogy az külföldi pénzforrásból ered.

Torna levelére a pártelnökség részéről egy újabb közlemény jelent meg (IV. sz. melléklet) a „*Keleti Újságban*” s az már nemcsak a volt szenátor állításait hazudtolta meg, hanem rávilágított kilépésének valódi okaira is, amelyekről már 284. számú pol. jelentésemben beszámoltam.¹⁰⁶⁰

A magyar politikusoktól hallom, hogy Torna még leveleket intézett a temesvári tagozathoz és tíz ottani politikus barátjához, akikkel közölvén kilépését, a legkellemetlenebbül támadja a pártvezetőséget, hangsúlyozván, hogy annak megbuktatására a magyarság érdekében mindent el kell követni. E levelekben nyíltan fenyegetődzik azzal, hogy a román sajtóban le fogja leplezni a magyar kormány és az erdélyi Magyar Párt közötti kapcsolatot.

Torna kilépését nemrég Ugron Andrásnak a Magyar Pártból való kiválása is követte, akinek a pártelnökséghez intézett levelét (V. sz. melléklet) felterjesztem.

Az erdélyi magyar sajtó, kivéve a reformisták lapjait és a temesvári újságokat, nem tulajdonít nagyobb fontosságot Torna és Ugron kilépésének és általános az a felfogás, hogy a disszidensek nem fognak külön pártba tömörülni.

Melléklet a 297.pol.számhoz, Újságcikk-„Keleti Újság”, 1927. november 27.

A Magyar Párt elítéli és visszautasítja Torna Gyula rosszindulatú vádjait

Az elnökségtől és a parlamenti csoporttól szerzett információk alaposan megcáfolják a kilépő levél állításait.

(Cluj-Kolozsvár, november 25.) Egyik kolozsvári újság a napokban *Torna* Gyulának egy levelét közli, melyet a Magyar Párt elnökéhez intézett s amelyben súlyosan megvádolva a vezetőséget és a parlamenti csoportot, bejelenti a Magyar Pártból való kilépését. A kilépés indokai nagyon egyéni ízűek. Az elnökségtől és a parlamenti csoporttól szerzett információink alapján a következőkben tájékoztathatjuk a közönséget Torna Gyula vádjaira vonatkozólag:

¹⁰⁶⁰ Lásd a 156. sz. iratot.

Tornya Gyula nyitott ajtókat dönget, amikor annak az óhajának ad kifejezést, hogy a parlamentben mindenképp a legalkalmasabb embereinket küldjük be. Ezt az elnöki tanács is állandóan hangsúlyozta. Tornya Gyula tudja a legjobban, hogy a jelölések körül nemcsak az elnöki tanács állásfoglalása érvényesült. Arról pedig igazán nem tehet a magyarság, hogy a választási visszaélések biztosnak vélt helyre állított oly sok kiváló jelöltünket elgáncsolták. Egyébként az elnökség fog legjobban örülni, ha a jövőben a legalkalmasabb jelöltek kiszemelésénél az egyes párttagozatok hathatós támogatására lesznek. *A román nyelv tudása azonban egy-magában még nem kvalifikál a parlamenti tagságra*, amely a mai nehéz helyzetben igen sok egyéb politikai képességet is igényel.

Az elnöki tanácsban helyet foglaló tizenhárom illusztris, közéleti férfira súlyosan sértő az a feltevés, mintha ők az elnöknek megannyi akaratnélküli eszközei volnának. *Az elnöki tanácsnak a központban és a vidéken lakó tagjai között olyan harmónia áll fenn*, amely eddig is kizárta azt, hogy a vidéki tagok tárgyi-lagos bírálata valaha is ne érvényesült volna. Pártdiktatúráról beszélni nem helyénvaló, mert a pártban viselt minden tisztség és így az elnöki tiszt is, bizalmi jellegű, amely bármikor megvonható. Rendületlenül hisszük, hogy a magyar nép egészséges judíciuma¹⁰⁶¹ meg tudja különböztetni a pártdiktatúrát a köteles pártfegyelemtől s az anarchiát a rendnek köteles tiszteletétől.

Ami Tornyának a párt anyagi vezetésére vonatkozó kifogásait illeti, eltekintve attól, hogy a közölt adatok nem fedik a valóságot, az elnökség bármikor kötelességszerűen számot ad sáfarkodásáról az erre illetékes pártszerveknek és hangsúlyozza, hogy *mindig a legnagyobb takarékoságot tartotta szem előtt*. A bukaresti párhelyiséget tavaly három évre béreltük ki. Miután ezidő szerint rajtunk kívül álló okokból egy-két helyiség a parlamenti csoport részéről nélkülözhető: ezeket *már hetek óta magyar egyetemi hallgatók elhelyezésére és egyéb közérdekű célokra használjuk*. Reméljük azonban, hogy ez a túl nagynak bélyegzett helyiség még a bérszerződés tartamán belül szűknek fog bizonyulni.

Tornya Gyula nagyon jól tudja, hogy a parlamenti csoport mennyit fáradt iskoláink államsegélye érdekében és hogy a valóban minisztertanácsilag megállapított összeg folyósítását kizárólag csak az Averescu-kormány váratlan bukása hiúsította meg. *A legsúlyosabban elítéli és visszautasítja a parlamenti csoport azt a rosszindulatú beállítást, mintha bármely tagját a legcsekélyebb felelősség is terhelhetné azért, hogy a kormány az államsegélyre vonatkozó kötelezettségét idejekorán nem teljesítette*.

¹⁰⁶¹ (lat.) igazságérzete

Az elnökség és a parlamenti csoport különben minden ténykedéséért maga vállalja a teljes felelősséget és *egyáltalában nem reflektál arra, hogy abban Torna Gyulával osztozkodjék.*

MNL OL K64 24. cs. 636 res/pol. Gépelt eredeti.

159.

Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek Bukarest, 1927. december 13.

Tárgy: A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai

Vonatkozó távirati jelentésem kapcsán van szerencsém a következőket Nagyméltóságod magas tudomására hozni:

Tekintettel arra, hogy a Magyar Párt tárgyalásai a kormánnyal a Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak a likvidálás alól való mentesítése tárgyában eredményre nem vezettek, Majláth gróf püspök és Gyárfás szenátor a Szent László Társulat utólagos jóváhagyásának reményében felkérték Cisar érsek urat, hogy a román kormánytól a szóban forgó ingatlanoknak a bukaresti római katolikus érsekség részére való átengedését kérelmezze, hangsúlyozva azok karitatív és kulturális rendelkezését. Egyúttal átnyújtották az érsek úrnak a másolatban csatolt nyilatkozat-tervezetet, melyet a neki a Szent László Társulat részéről történendő engedményezés előtt kellene aláírnia. Cisar érsek úr egy nyilatkozat aláírására elvben hajlandó volt és a szintén másolatban mellékelte kérvényt intézte a román külügyminiszterhez.¹⁰⁶²

A Magyar Párt illetékes helyen most szintén Cisar érsek úr kérelmének teljesítését fogja szorgalmazni, mert az adott körülmények közt a likvidálás beszüntetésére csak ily módon volna kilátás.

Bátor vagyok Nagyméltóságodat kérni, hogy a Szent László Társulat hozzájárulását mielőbb kieszközlőni méltóztassék.

MNL OL K64 24. cs. 596. res.pol. (282. pol.sz.)

¹⁰⁶² Ekkor Nicolae Titulescu.

160.

**Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1927. december 13.**

Tárgy: Torna kilépése a Magyar Pártból

Mellékelten van szerencsém Torna Gyulának a temesvári tagozathoz és ottani politikus barátaihoz intézett leveleit másolatban felterjeszteni – melyekről 294/pol.számú jelentésemben tettem már említést.¹⁰⁶³ Közben a temesvári tagozat bizalmat szavazott a pártvezetőségnek.

Kedves Barátom!

Kilépésem akaratom ellenére idő előtt került nyilvánosságra. Ha már így történt, nem nagy baj, mert minden jel szerint tavasszal választások lesznek és csak hasznára lehet a magyarság ügyének, ha addig már sikerülne visszavonulásra bírni a vezetőséget.

Hallom, hogy a neked írt legbizalmasabb levelem báró Ambrózy¹⁰⁶⁴ kezébe került és erősen agitálnak ellenem levelem azon része miatt, hogy végső esetre a párt anyagi ügyeinek nyilvános pizskálása révén gondoltam a párt-vezetőséget leszorítani. E téren mérséklést ajánlanék az ellenségeimnek, mert ha túl hangosan lármáznak, azzal épp ők viszik a nyilvánosságba azokat a dolgokat, melyekre legutolsó eshetőségként gondoltam és így az esetleges baj bekövetkezéséért magukat okolhatják. Egyébként nem látok semmi veszedelmet abban, ha a megátalkodott hazugságoktól hemzsegő nyilatkozata szerint hatalmához görcsösen ragaszkodó pártvezetőség a párt feloszlata árán kerülne le az uralomról és ezzel módot adna arra, hogy menten, de nélkülök, új magyar pártot lehessen alakítani, melyben minden világnézetet valló testvéreink elhelyezkedést találnának.

Kilépő levelemre a párt-vezetőség egy – a *Keleti Újságban* kiadott közleménnyel felelt,¹⁰⁶⁵ melyben nem átalotta azt állítani, hogy a párt anyagi ügyeit illetően közölt adataim nem felelnek meg a valóságnak. Hát tehetek-e róla, vállalhatom-e

¹⁰⁶³ Lásd a 154. sz. iratot.

¹⁰⁶⁴ Báró Ambrózy Andor. Lásd a 108. sz. iratot.

¹⁰⁶⁵ A cikket lásd a 158. sz. iratban.

a világ szemében, hogy hazudtam és nem ők-e azok, kik most már kényszerítenek arra, hogy a számadást elébük tartsam?

A pártvezetőség modortalan közleményére egy Bethlenhez idézett nyílt levéllel feleltem. Ezen kívül egy cikket is írtam a *Temesvári Hírlap* számára, melyben kilépésemet megokoltam. Kiemeltem, hogy csak azoktól veszek búcsút, kik azt tartják, hogy a hibákat vakon kell palástolni. Kérlek, légy szíves mindkét cikket figyelemmel elolvasni.

Most annak lesz a sora, hogy a kilépésemet a megyei intézőbizottságok tárgyalja. Nehéz kérdés, hogy határozatokba beleavatkozzam. Fontoljátok meg azonban, hogy nem nekem, hanem a megindított és a magyarság lét-érdekét képező kiválasztási folyamatnak vágja az útját, ha lépésemet helytelenítő határozatot hoznátok. Azt ne vessék a szememre, hogy a nyilvánosság elé vittem a dolgot, mert akaratom ellenére került az ügy nyilvánosságra, de különben is ti, akik ott voltatok a kolozsvári ülésen, legjobban tudjátok, hogy a választásokról szóló jelentést tárgyalták, mikor szót kértem, e pontnál pedig jogom lett volna szólani, mert úgy a választások eredménye által megkívánt anyagi leépítés, mint a katasztrófális eredményt előidéző képtelen jelölések tényleg a tárgyhoz tartoztak. Ti tudjátok a legjobban, hogy az elnök megvonta tőlem a szót és azt nem kaptam meg akkor sem, mikor megmondottam, hogy azért nem akarom bent elmondani a mondandókat, mert nagy baj lesz, ha kint mondom el azokat. Erre azt mondta az elnök, hogy ne tessék feleselni! Így egy béressel szoktak beszélni. Ha tehát kivittem akaratlanul az ügyet a nyilvánosságba, erre az elnök modortalansága kényszerített.

Kérdek minden józan embert, hogy megengedhető-e továbbra is, hogy annyi súlyos hiba után megmaradjon az elnöki tanács a mai összetételében? Hogy teljesen tájékozott légy, lásd annak összetételét:

1. Elnök: Bethlen, ügyvezető elnök	20.000 lei fizetéssel
2. Inczedy-Joksmann Ödön ü.v.alelnök	8000 " "
3. Dr. Váradi Aurél főtitkár	14.000 " "
4. Dr. Deák Gyula	

Tagok nem tisztviselők:

- Dr. Paál Árpád a párt hiv. lapja a *Keleti Újság* szerk. tagja. Ehhez jön még az érdekeltek és függő viszonyban levők között:
- dr. Róth Húgó, ki a népszámláláskor magát magyarnak vallott kolozsvári 12 zsidót látszik a tanácsban képviselni és Bethlen és családjának az ügyvédje.

Ez 6 szavazat. Az érdektelen tanácstagok száma 7 volna. Ezek a következők: Ugron István és dr. Gabányi Imre kolozsváriak. Gyárfás Elemér dicsőszentmártoni,

dr. Ferenczy Géza Nagyajtán, dr. Thury Kálmán Nagyváradon és dr. Jakabffy [Elemér] Lugoson lakik. A hetedik érdektelen tag Sándor József lenne, azt az érdekes embert azonban megbántották, és így ma az a helyzet, hogy hat érdekelt szavazattal csak hat érdektelen szavazat áll szemben, ez utóbbiakból is négy vidéki, kik soha sincsenek teljes számba. Ekkora hatalmat még a legrátermettebb elnöknek sem szabadna a kezébe adni, Bethlennek pedig a legkevésbé, ki középszerű, ingadozó ember és Willertől vezetteti magát. Ha tehát belátjátok, hogy ez ellen tenni kellett, úgy nem helyteleníthetitek az eljárásomat. Végre is az a klikk, melyre reámutattam, éppen nem azonos a magyarsággal. Ha ti is úgy látjátok a dolgokat, talán úgy lehetne egy határozatot hozni, hogy annak éle semelyik irányba ne vágjon, következő határozattal lehetne a kellemetlen ügyet elintézni:

A megyei tagozat sajnálattal vesz tudomást T. Gy. [Tornya Gyula – M. R.] társelnök lemondása és kilépéséről, helyének betöltése iránt azonban még nem intézkedik, mert reméli, hogy ismét be fog lépni a pártba és annak lelkes munkása lesz, ha kilépésének okai el fognak hárulni.

Egy ilyen határozathoz kb. gondolom még Ambróczy is hozzájárulhat és ha ily indítvány dacára is ki akarnának végezni, így alig tudom elgondolni, hogy azt éppen az általuk annyit hangoztatott minden áron való egyhangúsággal tudják elintézni. És ha megebesülve is fogok kikerülni, úgy viselem a sebeket, hisz a küzdelemben sohasem voltam hátul, hogy a sebesüléseket elkerülhettem volna.

Az álláspontom az, hogy nem nyugszom, míg a párt nyakára ülő klikk, mely annyi hibát csinált, a helyén maradhasson. Ma ez a klikk az oka, hogy annyian visszatartják magukat a párttól, hisz láthattad, sorra elmaradoznak. A kolozsvári ülésen nem voltak ott a dévaiak, a brassóiak, nagyenyediek, aradiak, Szilágy, Fogaras, Szeben, Kis- és Nagy Küküllő-megyeiek. Így nem mehet. Látva a tarthatatlan helyzetet, egyik a másik után vonul vissza, és visszavonulásuk után annál nagyobb a párt egysége, mert maholnap már csak érdekszövetség lesz a pártvezetőség körül. Országos vonatkozásban kapom az elismerő leveleket és táviratokat, hogy végre akadt valaki, aki a hibákra rámutatott.

Tervem a lehetőség szerint a párt mai kereteit változatlanul fenntartani. A vezetőségből menjenek Bethlennel együtt az érdekeltek, kiktől meg kell vonni a szavazati jogot. Helyükbe teljesen független elemeket kell ültetni. A parlamenti képviselők közül Gyárfáson kívül menjen szintén mindenik, a magyarság érdekében. A parlamenti képviselőten természetesen nem lehet a választásokig változtatni, de ha az előbb megejthető változásokat megteszik, úgy abban a pillanatban örömmel fogok – mint egyszerű közkatona is – a párt szolgálatába állani.

Kérlek, légy szíves, az ügyek alakulását gondos figyelemmel kísérni, az ellenem irányuló támadásokat tárgyilagosan kivédeni és a felmerülő mozzanatokról

valamivel gyakrabban értesíteni, mert egy sor írást sem kaptam Tőled mióta Kolozsvárról eljöttem.

Munkádban szívesen fog dr. Brebera Venczel¹⁰⁶⁶ is segíteni, ki igen lelkes levéllel keresett fel.

Bukarest, 1927. november 28.

Ölel barátod

Tornya Gyula s.k.

Melléklet a 310 pol.számhoz

I. Levél

Tornya Gyula dr. ügyvéd Bukarest Str. Campineanu 9.

Kedves Barátom!

Nem tudom leírni azt a jóleső érzést, mely eltölt most, amikor végre megszabadultam a pártvezetőségünk diktatúrájától. Kilépésemet legbizalmasabb barátaimmal vagy 10 címre írt levélben közöltem. Minden oldalról helyeslik elhatározásomat.

A továbbiakat illetően a következőkben tájékoztatlak terveimről: Egyelőre, ha nem bántanak, úgy én is hallgatok. Hagyom a társaságot füljön bele a saját tehetetlenségébe. Hibát hibára halmoznak. Most is, mikor az államformáról szóló törvényjavaslatot tárgyalták, mely nemcsak a Nemzeti Párt elkeseredett felszólalásait váltotta ki, hanem a szászok is rámutattak arra, hogy temérdek zaklatásokra fog a törvény vezetni, melyeknek éppen a kisebbségek lesznek az áldozatai, a magyarok közül senki sem szólalt fel. Jó fiúk akarnak lenni. Nekik szabad a liberálisok felé kacsintani, ha azt más teszi, úgy megbélyegzik. A parlamenti csoport munkája semmi. Ha némelykor 3–4-en itt vannak, úgy nemcsak, hogy a pártban nem jönnek össze, hanem még csak nem is étkeznek együtt s csak véletlenül találkoznak a parlamentben a fizetéseik felvételekor. A párt irodája siralmas működést fejt ki. A hozzám érkező levelekből látom, hogy pénzeket szednek és nem csinálnak semmit, nem is válaszolnak a hozzájuk érkező levelekre. Mindent Willerre¹⁰⁶⁷ tolnak, ki a párt rossz szelleme, csak a szája jár, de nem csinál semmit. Magyar-ságunk ügye sokkal jobban állott, mikor passzivitásban voltunk, mert akkor legalább nem lehetett a kormánynak a kisebbségek parlamenti képviselőit és annak loyális nyilatkozataira rámutatni. A pártvezetés ezen hibái ha előbb nem, úgy a közgyűlésig a magyar lapok minden palástolása ellenére is át kell menjenek

¹⁰⁶⁶ Dr. Brebera Vencel bánsági ügyvéd.

¹⁰⁶⁷ Willer József, a párt bukaresti irodájának vezetője.

a magyar közönség köztudatába, melynek köréből talán jön egy egységes bizalmatlansági indítvány, mely elsöpri az oda nem való embereket.

Ha ez a megoldás, mit legszívesebben vennék, nem következne be, úgy radikálisabb eszközökhöz nyúlok. Én a mostani vezetőséget a magyarság szempontjából oly károsnak tartom, hogy annak eltávolítására az ördöggel is szövetkezni fogok. Akik így levizsgáztak a tehetetlenségéből s akiktől remélni sem lehet, hogy a magyarság érdekeit kellő súllyal képviseljék, azoknak pusztulniuk kell a közélet színteréről. Ha tehát nem mennek jószántukból, úgy segíteni fogok útjuk egyengetéséhez. Én a hasukba látok. Mondani fogják, hogy nem szép rombolni. Nem törődöm vele, azért fogok rombolni, hogy a romokat eltakarítva építeni lehessen. De ehhez előbb a mostani hullákat el kell földelni. Én tudom, hogy az 5 leies pártadókból csak kb. 250.000 L. folyik be és tudom, hogy 2 milliót adminisztrálnak el. Tudom, hogy honnan veszik a különbözetet. Ha magyarság jogainak *ellazsírozására* adminisztrálnak el akkora pénzt, úgy saját lelkiismeretem meg van nyugtatva, ha ennek bármily áron pontot teszek. Tavaszig országos vonatkozásban elő akarom készíteni egy új magyar párt alakítását. Ha ezzel a suba alatt elkészülök, a *Curentul, Univer-sul* és esetleg más lapokban is oly támadásokra fogok anyagot szolgáltatni, hogy minden csókolódzás dacára sem fog a kormány a párt feloszlatása elől kitérhetni. Ha pedig ez meglesz, úgy gyerekjáték lesz egy új magyar pártot alakítani, melyből kívül maradnak mindazok, akik a magyarság ügyének annyit vették.

Ezt országos vonatkozásban. Temesi vonatkozásban úgy gondolom a dolgot, hogy ha addig is, míg a távolabbi kombinációra kerülne a sor, egy kormányváltozás és választás következne be, úgy Temes megyét függetleníteni kell a központi országos választási paktumától s Temesben a nemzetiekkel kell paktálni. Így csak 95% választási erőt lehetne elérni, ha ebbe a németek is belemennének. Így abszolút többséget lehetne Temesben [szerezni – M. R.], ami 9 képviselő helyet és 4 szenátori helyet jelentene. Így ott a magyarságnak szerénytelenség nélkül egy biztos képviselői, 1 szenátori helyet lehetne igényelni. Egyik hely a Tied volna, a másakra ha ott nem találtok megfelelő másik gerinces embert, talán Sándor Józsefet lehet bevinni. A paktumot ott lent Te, itt Maniunál én segíteném létesíteni, s e módon új magyar párt alakítása előtt is a bekövetkező választás esetére meg lehetne szüntetni ezt a szégyenteljes állapotot, hogy az egész Bánságnak ne legyen egyetlen magyar képviselője.

Kérlek, gondolkozzál ezeken a kérdéseken. Ha helyesled a tervemet, úgy a Te helyedben békét hagynék Osztinének,¹⁰⁶⁸ hisz ő a legalkalmasabb ember ahhoz, hogy a mostani pártvezetőség teljes lejáratását legrövidebb időn belül keresztül-

¹⁰⁶⁸ Osztie Sándor, a temesi tagozat alelnöke.

vigye, a meglevő elkeseredést gyökeresen fogja fokozni, és szépen előkészíteni a talajt ahhoz, hogy az új pártalakításkor a mostani vezetőséggel szemben, mely akkor úgy sem fog létezni, minden az új párt táborába tömörüljön. Addig még éljenek a pünkösdi királyok.

Légy szíves a felvetett kérdésekre nézeteidet közölni, mert mindent meg akarok veled vitatni és mindenben veled egyetértésben akarok eljárni. A közölteket a legbizalmasabban légy szíves kezelni.

Ölel barátod: Tornyai Gyula s.k.

Bukarest, 1927. november 21.

Észrevételek Tornyai Gyulának Németh Kálmánhoz intézett II. levelére.

Hogy kilépése idő előtt került nyilvánosságra vagy sem, nem tudjuk, de mindenestre a kilépés tényét nem a párt közölte, hanem valószínűleg egy a sok közül, kiknek Tornyai levelét megírta.

A levél 2. bekezdéséhez nem kell kommentár. A pártvezetőség *Keleti Újság*ban megjelent közleménye igen is állította, hogy Tornyai által a közönséghez kidobott állítás – a párt anyagi ügyeiről – nem felel meg a valóságnak. A pártot ugyanis milliók okatlan elköltésével vádolja, holott jól tudhatja, hogy ha akarna is milliókat elkölteni, azt nem teheti, egyszerűen azon okból, mert nincsenek milliói. Legvastagabb valótlanság az, amikor az intézőbizottság gyűlésén felszólalása alkalmával az elnök részéről szenvedett modortalanságot aposztrofálja. Semmi egyéb nem történt, minthogy az elnök figyelmeztette őt, hogy felszólalása, mely a bukaresti pártiroda tetemes és indokolatlan költségeinek leírásával kezdődött, figyelmeztette őt, hogy ez – akkor, amikor a választások eredményéről tárgyalunk, nem lévén semmi kapcsolat a kettő között – most nem, hanem majd a tárgysorozat végén tehető szóvá.

Ügyvezető elnöke a pártnak nincs. Tehát fizetése sem lehet. Bethlen György gróf, elnök, ki az ü.v. alelnökkel együtt a párttól fizetést nem élvez. Dr. Várady Aurél nem főtitkár, hanem mint az elnöki tanács tagja és a pártiroda alkalmazottja működik havi 7000 lei fizetéssel. Dr. Deák Gyula a párt főtitkára, kinek mint ilyennek havi 14.000 lei fizetése van. Dr. Paál Árpád szerk. tagja ugyan a *Keleti Újság*nak, de hogy ezért miért volna érdekelt fél az Elnöki Tanácsban, azt talán Tornyai Gyula sem tudná megindokolni. Dr. Róth Hugó ügyvéd ugyan, de sem gróf Bethlen elnöknek, se családjának ügyeit nem viszi.

A levél további része, melyben a temes-torontáli tagozat hozandó határozatához mintegy javaslattal szolgál, szomorúan komikus.

Merő valótlanság azt állítani, hogy a Magyar Párt intézőbizottságának legutolsó ülésén 9 vármegye magyarsága nem is képviseltette magát. A valóság az,

hogy Déva, Brassó, Fogaras és Szeben kimentették távolmaradásukat, de egyben bejelentették, hogy a többség határozatához hozzájárulnak.

MNL OL K64 24. cs. 663 res/pol. Gépelt másolat.

161.

Vasile Grigorcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek Budapest, 1928. február 23.

Tárgy: Német kisebbség, Bleyer parlamenti beszéde

Miniszter Úr,

A parlament tegnapi ülésén fontos kijelentések hangzottak el Bleyer német képviselőnek a magyarországi német kisebbség helyzetéről szóló beszédében.¹⁰⁶⁹ Tisztelettel hozom Excellenciás Uram tudomására, azzal a reménnyel, hogy hasznosnak bizonyul majd a genfi és egyéb tárgyalásokon.

Annak ellenére, hogy Magyarország képviselői minden alkalmat megragadnak, hogy bírálják az utódállamok kisebbségpolitikáját a magyar kisebbséggel szemben, továbbá annak ellenére, hogy a magyar kormány többször is kedvően beszélt a magyarországi kisebbségek kezeléséről, a magyarországi kisebbségeknek semmiféle kedvezményt, legyen az bármilyen csekély, nem biztosítanak ebben az országban. A magyar vezetők szeretnék előnyöket szerezni a szom-

¹⁰⁶⁹ A Képviselőház 1928. február 22-i ülésén azzal kezdődött az összetűzés, hogy Sándor Pál képviselő a magyarországi antiszemitizmusról tartott beszédében többek között azt állította, hogy Magyarország egyik nemzetisége sem olyan patrióta, mint a zsidók. Bleyer Jakab ez ellen tiltakozott, erre Sándor Pál beszéde közben szócsata kerekedett Bleyer és Fábián Béla között. Egy-mást pángermanista, illetve pánizraelita vádakkal illették. Ugyanezen ülésen Bleyer beszédében is kifejtette véleményét. Elhatárolódott 1918–1919 forradalmaitól és azon időszak nemzetiségpolitikájától mind a maga, mind a magyarországi németiség nevében, valamint elhatárolódott az 1919. januári medgyesi gyűléstől is, ahol az erdélyi szászok egy része a Romániához való csatlakozást elfogadta. Mindezzel igyekezett a magyarországi németiség hazafiasságát alátámasztani. Lásd KN 1927. IX. kötet, 132. ülés, 1928. február 22. 147.; 158–159. Bleyer parlamenti beszédeiről lásd Grósz 2012.

szédos vagy más országbeli magyar számára, de a saját országukban hallani sem akarnak hasonló kérésekről.

Közismert, hogy a németek kivétel nélkül, mindig a hatalmon levő rendszert támogatták, ezért Bleyer parlamenti beszéde meglepetésszerűen hatott és szánalomra méltó zavarodottságot okozott a parlamentben és Budapesten, annál is inkább, hogy éppen a genfi tárgyalások előestéjén került rá sor.

Bleyer képviselő előbb megjegyezte, hogy a magyarországi németek soha nem kértek területi autonómiát, ahogy azt más kisebbségek tették, különösen a háború végén. A magyarországi németek hazafisága továbbra is szilárd, amilyen eddig is volt, és ebben az országban senki, „még a magyarok sem szállhatnak versenyre velük” ezen a téren. A kijelentést hangos bekiabálással szakították félbe a jobboldali és középen elhelyezkedő képviselők. Bleyer elnézést kért és hozzátette, hogy a forradalmárok közt volt Böhm, Hatvany, stb. sőt egy gróf is, Károlyi, viszont nem látott egyetlenegy [...] sem?¹⁰⁷⁰

Végül, Bleyer képviselő kijelentette, hogy durván elítéli a szászok medgyesi ülését, de a forradalmat nem a magyarországi németek és nem az erdélyi szászok indították. „Nem felekezet vagyunk, hanem faj, ami keresztény lelkiületében, érzelmeiben, keresztény hitében egy a magyar fajjal.”¹⁰⁷¹ A kijelentésre Pakots képviselő azt kérdezte, hogy mi a helyzet az ön magyar nemzeti érzelmeivel?¹⁰⁷²

Bleyer képviselő nem válaszolt a kérdésre, hanem folytatta mondandóját:

„Szóval, ahogy említettem már, a törvények és rendeletek [...], viszont ezeket még nem ültették gyakorlatba. Éppen ezért kértem a Miniszterelnököt, és ma ismételten kérem, hogy intézkedjen a törvények és rendeletek teljes körű gyakorlati alkalmazásáról. Amennyiben nem teszi meg, a nézeteltérések tovább fognak élni, és képtelenség lesz tovább leplezni a létező állapotokat. A magyarországi németek szerény kérésekkel fordulnak a vezetéshez, ezeket teljesíteni kell. Szememre vetették, hogy a magyarokról ellenségesen beszélek a német jobboldali radikális lapoknak. Azt hiszem a jobboldali radikális lapok jobbak, mint a radikális baloldali lapok. Nem vállalhatok felelősséget a német újságban közölt tartalomért, de nem vagyok gyáva, hogy tagadjam szerepemet.

¹⁰⁷⁰ Eredeti szöveg: „Csak egyet hozok fel. Kik csinálták a forradalmat? Ott voltak a Kunffiak, a Pogányok, a Böhmök, a Hatvanyak, de magyarországi sváb nem volt közöttük egy sem. Egyetlen szál sem volt közöttük, de ott volt közöttük Károlyi Mihály.” Lásd KN 1927. IX. kötet, 132. ülés, 1928. február 22. 158.

¹⁰⁷¹ Eredeti szöveg: „Én nem mondom, hogy mi felekezet vagyunk. Mi faj vagyunk, mi magyarországi németek, faj vagyunk!” Lásd KN 1927. IX. kötet, 132. ülés, 1928. február 22. 159. A követi jelentésben idézett mondatokból is látszik Bleyer antiszemitizmusra hajló gondolkodásmódja.

¹⁰⁷² Pakots József: „És mi van a nemzeti érzéssel?” Uo.

„Nem titkolom külföld előtt sem, hogy a magyarországi németeknek van egyéb vonatkozó kérése is a [...] és kultúra terén, amit teljesíteni kell.”¹⁰⁷³

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 63. 16. f. Gévelt másolat.

162.

E. M. Lahovary (budapesti román követség) jelentése a román külügyminisztériumnak Budapest, 1928. június 17.

Tárgy: Németország magatartása Magyarországgal és a kisantant államokkal szemben

Miniszter Úr,

Tegnapai beszélgetésünkben von Schön itteni német követ elmondta,¹⁰⁷⁴ hogy nem tartja különösen fontosnak a berlini „Der Tag” lapban közzétett nyilatkozatot, amelyben Bethlen gróf Németországot arra kéri, hogy figyeljen jobban Közép-Európára és ne hagyja, hogy a Kisantant ellensúly nélkül terjessze tovább befolyását a kontinens ezen részén. (lásd a 2851 számú június 14.-i jelentésemet is).¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷³ „Hangoztatom azt is, hogy bár a törvények és a rendeletek megvannak, hangoztattam itt a Házban is, hogy még nincsenek mind megvalósítva és én itt a Házban kértem a miniszterelnök urat, kértem és kívántam és újra kívánom, hogy ezek a törvények és rendeletek hajtassanak végre az egész vonalon. Erre szükség van, mert ha ezt nem tesszük meg, a félreértések nem fognak megszűnni. Végre is ez az ország nem tarthatja titokban azt, ami itt van, ezt végre megtudják kint is. Tehát azt a keveset — mert igazán rendkívül szerények a magyarországi németek kívánságai — igenis teljesíteni kell. Azt mondta a képviselő úr, hogy én a németországi jobboldali lapokat ellenséges értelemben informálok. Én azt hiszem, a német jobboldali lapok még mindig jobbak, magyar szempontból, mint a baloldali lapok. Nem viselhetem a felelősséget azért, ami a német lapokban megjelent, de viszont nem is fogom gyáván kijelenteni, hogy azokhoz nekem közöm nincs. Újra mondom, nem tekintem titoknak, a külföld előtt való titoknak sem, hogy igenis vannak még kívánságai a magyarországi németeknek, nyelvi és kulturális kívánságai, amelyek még nincsenek teljesítve.” Lásd KN 1927. IX. kötet, 132. ülés, 1928. február 22. 159.

¹⁰⁷⁴ Hans von Schoen (1876–1969) 1926–1933 között budapesti német követ.

¹⁰⁷⁵ Bethlen István a *Berliner Tag*nak adott interjújában azt fejtegette, hogy az olasz–német barátság nem csupán az olaszok, az osztrákok és a magyarok érdeke, hanem németeké is. A négy ál-

A német követ úgy gondolja, hogy Németország és Magyarország baráti viszonya ellenére, a Birodalom nem érdekelt Magyarország kedvéért a Kisantant-hoz ellenségesen viszonyulni, annál is inkább, mert Németország és Csehszlovákia, de különösen Jugoszláviával való viszonya nagyon sokat javult, amit nagyon örvendetesnek tart, mivel reményt ad a viszonyok további javulására is a közel jövőben. Különben is, a miniszter úgy gondolja, hogy német szempontból nem volt éppen szerencsés, hogy Gróf Bethlen a nacionalista jobboldal lapjának nyilatkozott és ott bírálta Locarno,¹⁰⁷⁶ valamint a Birodalom baloldali pártjainak¹⁰⁷⁷ politikáját éppen most, amikor pontosan ezek kerültek hatalomra.

Von Schön követ úr nem gondolja, hogy Németország belügyeiben bekövetkezett változások kedvezőtlenül hatnak a Magyarországgal való viszonyára, de azt sem gondolja, hogy megváltozik a jelenlegi „status quo,” és a két állam közeledni fog egymáshoz.

Magyarország és Olaszország közeledéséről, a német miniszter azt nyilatkozta, hogy a genfi csalódás nem lesz rá befolyással, mivel a magyarok továbbra is bíznak Mussolini ígéreteiben.

A magyar állampolgárságot választó erdélyiek kérdéséről a német követ úgy vélekedik, hogy noha a kormánya még nem hozta meg a végleges döntést, meggyőződése, hogy elfogadja a brit külügyminiszter¹⁰⁷⁸ döntését, amit Titulescu miniszter úr javasolt, egy feltétellel. Éspedig, hogy a jóvátételként meghatározott összeget ne Magyarország Romániával szembeni jóvátételi kötelezettség részeként határozzák meg. Hozzátette, hogy a magyar vezetőség körében felismerik a kérdés propaganda értékét, szeretnének találni egy megoldást rá – elégedettek lennének egy viszonylag kisebb összeggel is, ha azt ténylegesen folyósíta-

lam közös nemzetpolitikai célja a kisantant ellensúlyozása. Lásd: Ein interessantes Bethlen-Interview. *Pester Lloyd*, 1928. június 14.; hivatkozta: ROMSICS 1991. 191.

¹⁰⁷⁶ 1925 októberében került sor a locarnói konferenciára, aminek eredménye a locarnói szerződések voltak, melynek lényegi eleme a határokat érintő garanciapaktum volt Németország és Franciaország között. Ezzel a szerződéssel Németország megtörte a világháború vége óta meglévő morális és politikai elszigeteltségét, és jelentős lépés volt az európai hatalmi pozíció visszaszerzése felé. A locarnói szerződések magyar fogadtatása egyáltalán nem volt kedvező. Magyarország attól tartott, hogy a nyugati hatalmak rá fogják kényszeríteni Magyarországot, hogy hasonló szerződést kössön a kisantant államaival, és ezáltal a revízió lehetősége végleg elúszik. Lásd HÖPFNER 1983. 224.

¹⁰⁷⁷ Az 1928. május 30-i választásokat követően koalíciós kormány alakult Németországban. A miniszteri tárcák az alábbi pártösszetételben oszlottak meg: négy fő a Szociáldemokrata Párbból (SPD), két fő a nemzeti liberális Német Néppártból (DVP), két fő a balliberális Német Demokratikus Pártból (DDP), egy fő a katolikus Centrumpártból (Z), egy fő a konzervatív Bajor Néppártból (BVP), egy fő pártonkívüli.

¹⁰⁷⁸ Sir Austen Chamberlain (1863–1937) brit külügyminiszter 1924–1929 között.

nák – belpolitikai okok miatt is, meg azért is, mert egy félig sikeres kimenetelű megoldással is eldicsekedhetnek Genfben, de a nyomás miatt is, amit a magyar állampolgárságot választók gyakorolnak, akik tartanak attól, hogy mindent elveszíthetnek, félelmükben szerény kielégítést is elfogadnának, amennyiben nem csupán csalóka, természetesen.

A német követ szerint ennek a bosszantó kérdésnek a megoldása lenne az első lépés a román–magyar kapcsolatok javulásában. Von Schön szerint, Románia az engedményekért cserében kérhetné Magyarországtól, hogy hagyja abba Románia ellen belföldön és külföldön egyaránt folytatott sajtókampányát.

A Német Birodalom követe nem vonakodott kijelenteni, hogy a jelenlegi revizionista kampányt szerencsétlennek találja nem csupán a tágabb értelemben vett európai helyzet nyugalma szempontjából, de Magyarország szűkebb értelemben meghatározott valós érdekei szempontjából is.

Magyarország hangos és meggondolatlan hozzáállását a németek méltóságteljes magatartásával hasonlította össze. Annak ellenére, hogy nem tartja lezártnak a keleti határok ügyét, türelmesen kivárja a történelmi pillanatot, amikor békés úton lehet majd a Versailles-i békeszerződést módosítani, addig pedig megpróbál minél tisztességesebb viszonyban maradni Lengyelországgal. Von Schon úr könnyelműnek tartja Magyarország igyekezetét, annál is inkább, mert céljait kizárólag egy új háború révén tudná megvalósítani, amit pedig az európai nagyhatalmak nem akarnak. Egyébként ha mégis kitörne, biztosan a bolsevizmus elsőpró győzelmével érne véget, aminek első áldozatai között ott lenne a harcias magyar arisztokrácia is.

Németország követe azt gondolja, hogy Magyarország hozzáállásáért elsősorban a külföldi bátorítások felelősek, amelyek a legszerencsétlenebb módon táplálták az amúgy is könnyűszerrel lázba hozható magyarok képzeletét.

Ezzel együtt, von Schon úr nem gondolja, hogy a nehézségek ellenére lehetetlen lenne jó irányba terelni a magyar–román kapcsolatokat. Ilyen irányú az olasz befolyás is, legalábbis jelen pillanatig. A német miniszter biztosított afelől, ahogy azt a francia miniszter is tette a közelmúltban, mint jelentettem annak idején, hogy Olaszország közölte Pesten, hogy Magyarországnak le kell mondania a határmódosításról Románia kárára, aki szövetségesük a bolsevizmus elleni harcban, és igyekeznie kell közös megállapodásra jutni.

Ő maga és követségének tagjai több magyar személyiséggel tárgyaltak és a beszélgetések alapján a Birodalom minisztere azt gondolja, hogy Magyarország nem annyira ellenséges Romániával, mint például Csehszlovákiával szemben, és hogy az erdélyi közigazgatási rend módosítása – a magyar állampolgárságot vá-

lasztó erdélyiek helyzetének megoldásával egyetemben – a maihoz mérten egy megfelelőbb kapcsolat kialakítására adhat esélyt.

A nagyra becsült Stircea követ úr utódjára terelődött a szó, és von Schon úr azt mondta, szerinte a jelen helyzetben célszerű diplomatikus, méltóságteljes, nyugodt, megfontolt és elővigyázatos személyt jelölni a megüresedett tisztség betöltésére, aki a szerepkört felruházza a megfelelő tekintéllyel úgy a magyar arisztokrácia és a köreiből származó kormány, mint a diplomáciában tevékenykedő kollégái szemében, akik a helyi politikai hangulat miatt hajlamosak néha igen kritikus szemmel tekinteni a Kisantant képviselőire.

Hozzáteszem, hogy a francia követtel¹⁰⁷⁹ folytatott beszélgetés alatt, a követ úr hasonlókat mondott a fentebbi kérdésről, viszont nyomatékosabban fejtette ki, hogy hasznos, ha a jövőbeli követ jó nevű családból származik és vannak nemzetközi kapcsolatai. A francia követ szerint jó lenne egy erdélyi politikust kinevezni erre a szerepre.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 1. 92–95. f. Gépelt eredeti.

163.

Vest Fedor¹⁰⁸⁰ jelentése Khuen-Héderváry Sándornak¹⁰⁸¹ Budapest, 1928. július 13.

Tárgy: Nicolae Titulescu a magyar sajtóban

Titulescut a külügyminiszteri lakásán kerestem fel. Hűvösen fogadott és szemrehányásokkal halmozott el. Nem érti, mondta, hogy a javaslat ügyében hogyan beszélhetünk bizonytalan helyzetről. Ő a Népszövetségi Tanács ülésén ismertette szabatosan körülírt ajánlatát és természetes, hogy azt elejétől végig módosítás nélkül fenntartja. Amikor Villani bárónak azt mondta, hogy a javaslat nem tekintendő még megtettnek, szavainak más értelme nem volt adható, minthogy a javaslatot külön szakszerűleg is előterjeszti a magyar kormánynak, természetesen

¹⁰⁷⁹ Louis de Vienne (1874–1944) budapesti francia követ 1927–1934 között.

¹⁰⁸⁰ Báró Vest Fedor (1892–1969) a külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője.

¹⁰⁸¹ Khuen-Héderváry Sándor a külügyminiszter állandó helyettese 1925–1934 között.

változatlan szöveggel. Ezt haladéktalanul meg is tette volna, ha közben meg nem betegszik. Kínzó fájdalmai közepette sem feledkezett meg róla, de nem tartotta az ügyet sürgősnek, épp mivel pusztá formalitásról volt csak szó, ő pedig szeretett volna Magyarország képviselőjével ez alkalommal beszélgetni. Végtelenül fájdalmasan érintette, hogy Budapesten hallgatásában tervszerűséget láttak, a magyar sajtó páratlan inzultusai pedig vérig sértették. Egyenesen becsületében támadták meg, amikor bizantinusnak, csalonak nevezték és tudatos szélhámossággal vádolták. Nagy páthosszal így kiáltott fel: „Ha már nem tartanak gentlemannek, ha az Önök szemében nincs erkölcsi hitelem, legalább ne tartsanak annyira ostobának, hogy egy olyan javaslattal próbáljak taktikázni, amelyet a Népszövetségi Tanács nyílt ülésén tettem közzé. Ezt nem érdemeltem meg Önöktől! Évek óta harcolok Apponyi gróffal, de becsületes eszközöknél egyebet nem használtunk egymás ellen. Én érzem, hogy Apponyi gróf engem személyileg nagyra becsül, és szeretném, ha tudná, hogy én milyen végtelen bámulattal és tisztelettel viseltetem irányában. Miért nem kérdezték meg Apponyit? Ő bizonyára nem engedte volna meg, hogy engem így meggyalázzanak.”

Mikor végre szóhoz jutottam, iparkodtam Titulescut meggyőzni, hogy a sajtó támadásainak túlzott jelentőséget tulajdonít és rossz nyomon jár, ha azt hiszi, hogy azokat a kormány inspirálta. De ő idegesen közbevágott és azt panaszolta, hogy Lahovary ügyvivő¹⁰⁸² jelentései szerint Budapesten a diplomáciai miszsióknak hivatalos helyről adott információkban is kétségbe vonják az ő jóhiszeműségét. Majd odáig ment, hogy az én Arion követtel¹⁰⁸³ előző nap folytatott konverzációból is sérelmeket akart konstruálni. Egyre hangoztattam, hogy a magyar kormányt semmiféle más szándék nem vezette, mint tisztázása egy bizonytalan helyzetnek, amely – tekintet nélkül keletkezésére – mégiscsak fennáll. Ezen fáradoztam két hét óta és minderre nem került volna sor, ha néhány percig is beszélni tudtam volna vele. A sajtótámadásokra visszatérve azt mondtam, nem hittem volna, hogy azokat ennyire zokon veszi. Sajnálom, hogy a magyar sajtó túllépte a kritika határait, annál inkább sajnálom, mivel oly időpontban történik, amikor a román sajtó Magyarországgal szemben sokkal enyhébb hangot használ, sőt nem kerülte el figyelmemet, hogy a román sajtó ép azóta mérsékli hangját, amióta Titulescu visszaérkezett Bukarestbe. Ez a hízelgő megjegyzés láthatólag jól esett Titulescunak, aki megerősítette, hogy tényleg ő intette mérsékleltre a sajtót. Ettől kezdve fokozatosan megnyugodott és a konverzációnk is egyre szí-

¹⁰⁸² E. M. Lahovary a hirtelen elhunyt Traian Sturcea után lett a budapesti román követség vezetője ügyvivőként.

¹⁰⁸³ Mihail Arion berni követ.

vélyesebb hangon folytatódott, míg végül is a legbarátságosabb hangulatban ért véget. Egyelőre megmaradt ugyan amellet, hogy a javaslatot még nem nyújtotta át formálisan, mivel nem akar a „leleplezett szélhámos” színében feltűnni, aki iparkodik bűneit jóvátenni.

Optáns-ügy: Titulescunak az a véleménye, hogy a magyar kormány azzal, hogy a kompenzációhoz ragaszkodik, minden erőfeszítést meddővé tesz, mert azt senki nem fogja megérteni, hogy Magyarország Románián követel valamit a békeszerződés alapján, amikor Románia ellenköveteléseit Magyarország nem honorálja. Titulescu szerint az optáns-ügy nagyon kinőtt a kereteiből és a magyar–román viszony legproblémásabb kérdése. Azt mondta, hogy ha csupán magyar birtokosokról lenne szó, akkor orvosolná a problémát, de más idegen birtokosokról is szó van, és az ő esetükben nem hajlandó semmiféle lépésre. Ha a magyaroknak engedne, akkor az precedenst adhatna a többieknek is. Lengyelországgal egyébként is rendezetlen a helyzet, az olasz kormány pedig nehezte rájuk, mivel az Averescu kormány által Ruspoli javára megállapított 12 millió líra kifizetését megtagadta.

A görögöknek és a spanyoloknak is hasonló restitúciós követeléseik vannak, mint a magyaroknak.

„Románián nem fog múlni, hogy Magyarország a jóvátételi kötelezettségektől szabaduljon, viszont azonban Románia is joggal kívánhatja, hogy Magyarország engedje a birtokkisajátításokból keletkezett magyar követelések beszámítását. Hasonló egyezséget kötött annak idején Bethlen gróffal, amikor lemondott a megszállási költségek megtérítéséről, Bethlen gróf pedig a megszállás alatt okozott jogtalan károk követeléséről.”

Titulescu azt javasolta, hogy az optánsügyet is hasonló módon kellene megoldani: „Lássák be, hogy a Népszövetségnél holt pontra jutottak! Lehet, hogy az ügyet oda vissza tudják vinni, ezt nem vonom kétségbe. De mit akarnak vele elérni? Évek óta folyik a Népszövetség előtt az elkeseredett küzdelem. Mindenki elismeri, hogy a küzdő felek a legmagasabb szellemi nívón állva óriási energiát, mély tudást és nagy politikai ügyességet vittek bele a küzdelembe. A küzdő felek tekintélyben gyarapodtak, a Népszövetség maga pedig szánalmas szerepet játszott. Most azonban elértünk a határhoz. Ha a küzdelmet folytatjuk, hősökbecsületű cirkuszi csepürágókká válunk. Kár volna, mindkettőnkért!” Titulescu a Népszövetség két legjobb fejének Apponyi grófot és saját magát tartja.

„A magyar–román viszony kialakulását balszerencse üldözi. Az első végzetes hiba Budapest megszállása volt. Pedig Románia nem csak a legfelsőbb tanács utasítására cselekedett, hanem tekintélyes magyar politikusok sürgős felhívásának tett eleget. Bármikor hajlandó ezt nekünk bebizonyítani és – célozva Magyar-

ország kampányára – erősen hangsúlyozta, hogy Andrássy Gyula gróf volt az, aki legerősebben kérte a román hadsereg intervencióját. (A kisebbségi kérdést Titulescu egy szóval sem említette és természetesen magam sem vettem fel.)”

Titulescu elmondta, hogy Olaszországban tölti szabadságát és néhány hétig a Lidón lesz. Említettem neki, hogy Villani báró is ott fog tartózkodni. Erre Titulescu azzal reagált, hogy végtelenül örülne, ha ott tudnának beszélgetni.

MNL OL K 63 235.cs. 9/1928 46–54. f. Gépelt másolat.

164.

E. M. Lahovary jelentése Nicolae Titulescu külügyminiszternek Budapest, 1928. július 23.

Tárgy: Lahovary beszélgetése Csáky Istvánnal

Miniszter Úr,

Tekintettel arra, hogy igen meglepő módon nyolc éve alatt, amióta a követség létezik, a követség sajtóattaséja nem létesített semmiféle kapcsolatot a Külügyminisztérium Sajtó Igazgatóságával, a minap bemutattam Baltă sajtóattasé urat¹⁰⁸⁴ Csáky grófnak, az Igazgatóság vezetőjének.¹⁰⁸⁵

Csáky gróf a bukaresti magyar követség munkatársa volt évekkel ezelőtt és úgy tűnik jóhiszemű, jóindulatú Romániával szemben – persze, a lehetséges határán belül, amin túl magyarországi magas tisztségviselő aligha léphet – és szívélyes fogadtatásban részesített, majd két órát töltöttünk nála.

A beszélgetés során Csáky gróf nyíltan beszélt több mindenről, ezért úgy gondolom, néhány érintett téma érdekes lehet az Ön számára is, ezért igyekszem az Excellenciás Úr tudomására hozni.

Panaszaimra válaszolva, miszerint a magyar sajtó túl sokat foglalkozik Romániával és gyakran rosszindulatúan tudósít róla, Csáky gróf azt mondta, hogy a le-

¹⁰⁸⁴ Balta Moses Marius

¹⁰⁸⁵ Gróf Csáky István ekkor a sajtóosztály tisztviselője, 1924. március és 1926. július között a bukaresti követségen tevékenykedett. Lásd IRATOK 1994. 448.

gitimista és nacionalista ellenzék sajtóján (*Magyarság, Nemzeti Újság, Pesti Hírlap* stb.) kívül, amit a kormánynak nem áll módjában ellenőrizni, az összes többi lapot megkérték, hogy ne közöljenek a román ellenzéki sajtóban megjelent cikkeket, még kivonat formájában sem, mivel ezek túlon túl sötét színekben jelenítik meg az ország társadalmi, politikai és erkölcsi állapotát.

Hozzátenném, hogy a kijelentés megfelel a valóságnak, ahogy azt a gyulafehérvári gyűlés alkalmával volt szerencsém jelentésbe foglalni.

A román–magyar kapcsolatok javításának lehetőségeit taglalva, Csáky gróf szerint a cél elérni Magyarországot és Jugoszlávia viszonyában tapasztalható szintet.¹⁰⁸⁶ Továbbá úgy gondolja, hogy ennek előfeltétele a magyar állampolgárság mellett döntő erdélyiek kérdésének orvoslása, amely kérdés évente négy alkalommal mérgezi újra és újra az amúgy is feszült helyzetet.

Csáky gróf azt gondolja, hogy a kérdés megoldását követően, egy kis jóindulattal mindkét fél részéről, a feszült helyzet rövid időn belül érezhető mértékben oldódhat.

Kihasználta az alkalmat, hogy megemlítsa a román hatósági intézkedéseket a tanügyben és a határátlépés kérdésében. Szerinte, az intézkedések nem szolgálják a román állam valós érdekeit, de bántják és hergelik az erdélyi és magyarországi magyarokat egyaránt.

Említést tett a magyarországi kisebbségek ellen hozott megdöbbentő intézkedésekről, amelyekről jelentettem más ízben, és amelyek nagyon nagy és nagyon sok kellemetlenséget és számtalan konfliktust okoztak a legációnak és főként a Konzuli Hivatalnak, a követség több alkalommal is arra kényszerült, hogy vitába szálljon a helyi sajtóval a közvélemény panaszaira fogatosított intézkedések védelmében, annak ellenére, hogy tisztában volt azzal, hogy az intézkedések több kárt okoznak, mint amennyi haszon származhat feltételezett jótékony hatásukból.

Ugyanakkor, Csáky gróf csodálkozott, hogy míg Jugoszlávia és Csehszlovákia, szintén a kisantant tagjai, több kedvezményt, engedményt vezetnek be, főként a nyári időszakban a vízumrendszer, az ország határain belül való tartózkodás ki-tüntetett időszaka, illetve a vasúti jegyek kiváltásának terén, Románia az egyetlen

¹⁰⁸⁶ A magyar–jugoszláv kapcsolatok ekkor már éppen nem égtek azon a hőfokon, mint 1926–1927-ben, a magyar–olasz barátság megakasztotta Magyarország törekvéseit is a Jugoszláviával való megegyezésben és ezáltal a kisantant felbomlasztásában. A két világháború közötti időszakban, de főleg az 1920-as években Jugoszlávia fontosabb volt Magyarországot számára, mint fordítva. A magyar–jugoszláv kapcsolatokat nem terhelte annyira kisebbségi kérdés, mint a magyar–román kapcsolatokat, hisz a félmillió délvideki magyarságról a magyar külpolitika könnyebben le tudott mondani, mint a másfélmillió erdélyről.

a Magyarországgal szomszédos országok közül, amely megnehezíti, elbátortalanítja, amennyire csak teheti, a magyarok belépését Románia területére, annak ellenére, hogy Romániának nyereséget hozna, ha nem korlátozná az erdélyi üdülőkre, mint amilyen például Szováta, igyekvő magyarországi látogatók számát.

Csáky gróf utóbbi megjegyzéseit tisztázandó, hozzáteszem a következőket:

Míg a követség mellett működő konzuli hivatal két évvel ezelőtt, júliusban – amikor az utasszám a legnagyobb – napi 690 vízumot adott ki, tavaly maximum 540-et adott ki, idén pedig legfeljebb 360-at.

Mivel a vízummal ellátott útlevelek jelentős része családi útlevél, különösen a nyári időszakban, azt gondolhatnánk, hogy a látogatók száma csupán néhány ezrelékkel csökkent. Ha a tartózkodási illeték, vonatjegy, illetve a mindennapi élethez szükséges javak vásárlására elköltött összegeket számoljuk, könnyen belátható, hogy a közigazgatási intézkedések bevezetésének egyik eredménye, hogy Románia elmaradt több száz millió lej bevételétől, amit a magyarországi látogatók költenének el itt tartózkodásuk alatt.

Politikai témákra terelve a szót, Csáky gróf elmondta, hogy Magyarország természetesen szeretné módosítani a trianoni békeszerződést, viszont a magyar kormány ezt nem tartja megvalósíthatónak a közeljövőben, így a következő 15–20 évben, vagy még hosszabb időre, amíg a jelenlegi állás fennmarad Közép-Európában, szeretne javítani a Romániával való kapcsolatain.

Csáky gróf megerősítette, ha még szükség lenne rá, hogy Magyarországnak Csehszlovákiával a legrosszabb a viszonya,¹⁰⁸⁷ és Bethlen gróf sem látja valószínűnek a viszonyok javulását. A kollégák és idegen miniszterek számára, akikkel eddig konzultáltam, nehezen érthető az ellenségeskedés Csehszlovákiával szemben, amely nem vádolható azzal, hogy balkáni ország lévén, mint amilyenek Jugoszlávia és Románia, korszerűtlen közigazgatási rendszere lenne.

Véleményem szerint az ellenségeskedés forrását mindenképp előtérbe kell hozni a magyar nemzet igen fejlett „történelmi tudatában” kell keresni, amelyben nagyjából a következők jelennek meg: a magyarok területi veszteségei a románok és szerbek javára érthető, mert két, múlttal rendelkező független nemzetről van szó, amelyeknek a külső ellenséggel vívott harcok létjogosultságot adnak, másrészt a csehszlovák állam mesterségesen jött létre, történelmi jogosultsága nincs, de még földrajzi sem.

¹⁰⁸⁷ A magyar–csehszlovák viszonyt ekkor két tényező terhelte jelentősen: egyrészt az ún. Rottermere-akció (lásd MICHELA 2004), másrészt pedig az 1928-ban kötött magyar–lengyel meg egyezés. Mindkettőben Prága a határok potenciális megváltoztatásának fenyegetését látta, hiszen a trianoni békeszerződés revíziója mellett az egész két világháború közötti időszakban a magyar–lengyel közös határ a két ország külpolitikai elképzelésének közös eleme volt. Lásd POMICHAL 2007.; SZARKA 1990.

Ugyanakkor a magyar nemzet harcos, bátor nemzet és tiszteli a háborúban bizonyító szerb katonák hősiességét, viszont a monarchia vagy a saját zászlajuk alatt Kun Béla bandái ellen harcoló cseh katonák látványa rossz benyomást kelt, rossz képet mutat a nyugati szomszédok katonai erényeiről.

Az érzelmi okokon túl, azt hiszem fontos szerepet játszik, főleg a magyar kormány megfontolásaiban a tény, hogy a cseh határ bármennyire gyenge harcosokat is fog közre, Budapesttől 50 km-re fekszik és a Škoda hatalmas ágyúi közvetlen veszélyt, fenyegetést jelentenek Magyarországra nézve.

Másrészt, a cseh sajtó és a prágai kormány számos szálon kapcsolódik a nyugati és amerikai közvéleményhez, amihez nagyszámú és gazdag cseh közösség tartozik, és ami miatt Csehszlovákia erősebb ellenfél a nemzetközi pályán, mint a kisantant két másik tagállama.

De figyelembe kell vennünk az úgynevezett „apróságokat, súlytalan kérdéseket, adottságokat”, amelyek nagyon gyakran összetartanak és nagyobb hatással vannak a nemzetek életére, mint azt általában elfogadják. A Csehszlovákiában elterjedt politikai eszmék és uralkodó elképzelések hasonlítanak a németországi és ausztriai baloldali értelmiség, a kispolgárság és a munkásréteg egy része által vallott eszmékhez, a magyar nép pszichológiája és a társadalmi, valamint a politikai kérdések iránti érzékenysége pedig a háború előtti Lengyelország és Románia pszichológiai és értelmiségi attitűdjeihez áll közelebb.

Ezért, megjegyzem zárójelben, tévednek, akik azt gondolják, hogy Magyarországot a német szellemiség és befolyás hatja át és hogy szükségszerűen, sorszerűen a germanizmus előretolt helyőrsége Közép-Európában.

És jelenleg, ahogy több, rendszerint tájékozott személytől hallottam, Gróf Bethlen nem támogatja Ausztria Németországhoz való csatolását, Anschlusst, attól tartva, hogy a német nyomás túl erős lesz Magyarország határainál. A magyar sajtó nem mer tiltakozni, mert attól tart, megharagítja a németeket és ennek következtében a magyarok nem számíthatnak a támogatásukra Genfben vagy egy későbbi időpontban, a békeszerződés módosításánál.

A találkozó végén Csáky gróf visszatért a magyar állampolgárságot választó erdélyiek kérdésére és megerősítette Bethlen gróf tervét, szándékát, hogy megálapodásra jussanak Romániával a Nemzetek Szövetségének következő ülése előtt, viszont azt is elmondta, hogy ő nem osztja Gróf Bethlen optimizmusát, épp ellenkezőleg, érdekes vitákra számít a Nemzetek Szövetségének szeptemberi ülésén.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁸ A Genfben tartandó negyedik Európai Nemzetiségi Kongresszusról van szó. Lásd EILER 2007.

Úgy gondolja, hogy az európai nagyhatalmak csatlakozása a Kellog paktumhoz¹⁰⁸⁹ jelentősen megerősíti Magyarország helyzetét Genfben, mert észszerű, hogy amikor ünnepélyesen lemondanak a háborúról a politikai jellegű viták rendezésében, szükségszerűen nagyobb szerep jut a jognak és tárgyalásnak a nemzetközi jogviták békés úton történő rendezésében, másképp képtelenség lenne megtiltani a háborút.

Csáky gróf meggyőződése, hogy az említett álláspont és a nemzetközi döntőbíráskodás elvének genfi támogatásával Magyarországnak sikerül a maga oldalára állítani az összes kis nemzetet és mindazon nemzeteket, amelyek a wilsoni elv, a Nemzetek Szövetsége alaptételének megvalósításáért harcolnak.

Ideiglenes ügyvivő

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 1. 115–119. f. Gépelt eredeti.

165.

**Korányi Frigyes párizsi magyar követ
Walko Lajos Külügyminiszternek
Párizs, 1928. augusztus 18.**

Tárgy: Titulescu és Beneš viszonyáról (részlet)

[...] Egy diplomata ismerősöm, ki Lahováry román követ barátja, de egyszerűsmind magyar barát, révén értesültem, hogy – Lahováry közlése szerint – Titulescu és Benes urak között feszültté vált a viszony, mert az erdélyi „optáns” ügyben Titulescu szemrehányásokat tett Benesnek, hogy nem őszintén támogatja s hogy Benes az objektívet igyekeztén játszani, neki nehézségeket csinált a nagyhatalmaknál. Lahováry követ élesen kikelt Titulescu ellen, aki az „optáns” ügyből személyes ügyet csinált és heves intransigenciájával ártott Romániának. Szerinte Titulescu a legrosszabb külügyminiszter volt. Azt is mondotta, hogy so-

¹⁰⁸⁹ A Briand-Kellogg paktumot 1928. augusztus 27-én írta alá Aristide Briand francia és Frank B. Kellogg amerikai külügyminiszter Párizsban. Nemzetközi jogi megállapodás, melyhez államok csatlakozhattak, vállalva, hogy lemondanak a háborúról. Magyarország 1929. február 14-én írta alá a szerződést. A szerződés szövegét magyarul lásd HALMOSY 1983. 280–283.

kan vannak a román diplomaták közül, akik a Magyarországgal való közeledést szükségesnek látnák. [...]

MNL OL K63 235. cs. 3448/1928 34. o. Gépelt eredeti.

166.

E. M. Lahovary jelentése a román Külügyminisztériumnak Budapest, 1928. szeptember 29.

Tárgy: Apponyi Albert genfi beszéde

Miniszter Úr,

A helyi diplomáciai körökben Apponyi gróf genfi nyilatkozatait nyilvános hirdetésként értelmezik, amely mindenki tudomására hozza, hogy a magyar kormány szándéka nyíltan megvitatni a trianoni békeszerződés módosításának kérdését a Nemzetek Szövetsége jövő évi ülésén. Ugyanezekben a körökben arról is szó esik, hogy a magyar küldöttségnek a leszerelésről szóló vitában megfogalmazott állásfoglalása a budapesti kormánynak a Német Birodalom felé fordulásának egy újabb bizonyítéka, aminek első jelei néhány hónappal ezelőtt már láthatóak voltak, ahogy tisztelettel jelentettem annak idején. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy egyre kevesebb szó esik Olaszországról.

Az olaszbarát politika eddig nem váltotta be a kezdeti lelkesedés izgalmában megfogant reményeket, amit az itteni vezető személyiségek közül többen is készségesen elismernek. Ugyanakkor, figyelni kell arra is, amit a horvátok és szerbek között mélyedő szakadékból olvasnak ki egyesek, éspedig, hogy nem sokára a magyar–horvát monarchia létrejöttének, kialakításának lehetünk tanúi. Ezért látható, hogy a kormány külpolitikai irányelveit hűen tükröző magyar sajtó nagyon elővigyázatossággal kezeli a horvát szempontból érzékeny témákat, és tudjuk, hogy ezek közé tartozik az olasz-gyűlölet is.

Másfelől, Németország érzékelhetően gyorsan erőre kap, ami felcsillantja a reményt, hogy Magyarország hasznot húzhat belőle saját céljai megvalósítása érdekében.

Így érthető miért próbálják már egy jó ideje a magyarok saját céljaikra felhasználni az erdélyi és bánági szászoktól és sváboktól érkező panaszokat. A pesti sajtóban egyre gyakrabban jelennek meg beszámolók és tartalmas írások a romániai németek siralmas helyzetéről. Ehhez kapcsolódnak Brandsch-hoz¹⁰⁹⁰ és Buchholtzerhez¹⁰⁹¹ hasonló romániai német „előljárók” nyilatkozatai az erőszakos és önkényes románosításról és a számtalan visszaélésről a közigazgatásban, melyek végleg elidegenítik a svábokat és szászokat a bukaresti kormánytól.

A magyarok célja, mint ahogy azt nyíltan hangoztatják, a hazai és romániai magyar és német kisebbség csoportosulásait egységesnek láttatni a nemzetközi közvélemény és főleg a genfi résztvevők előtt.

Magyarországi körökben él a meggyőződés, hogy amint az erdélyi németek panaszait a magyarokéhoz csatolnák Genfben, Románia helyzete nagyon meg-inogna, mivel a németek panaszai megerősítenék a nemzetközi közvélemény számára a magyar panaszok jogosságát. Ugyanakkor azt gondolják, hogy Genfben kialakulhat egy Románia ellen forduló német–magyar–holland–skandináv tömb, amelyhez csatlakozhat Anglia is. A tömb jelentős mértékben hozzájárulna a magyar politika megerősödéséhez.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az erdélyi elégedetlenkedés köré épített Amerikai Egyesült Államokbeli folyamatos, rendszeres német–magyar kampányt sem, amely kétség kívül fontos lehet az amerikai német és németbarát események jelentőségének megítélése szempontjából.

Amennyiben megengedett a magyar politika figyelemmel kísérése valamint a diplomáciai körök ismerete alapján megfogalmazott személyes vélemény kifejtése, azt mondanám, hogy legalábbis ami Románia külpolitikai helyzetét illeti, hasznos lehet a román hatóságok és a német kisebbség viszonyának mielőbbi lazítása, javítása.

Ideiglenes ügyvivő

AMAE Fond 71. *Ungaria* Vol. 1. 148–149. f. Gépelt eredeti.

.....
1090 Rudolf Brandsch

1091 Az erdélyi szászok nagyszebeni ülésén éles kritika érte a román kormányt annak kisebbségekkel szembeni magatartása miatt. Többek között felszólalt Buchholtzer Ernő szebeni tanár, aki beszédében hangsúlyozta, hogy a románok a szászokat kulturális, gazdasági és társadalmi téren is próbálják szétmorzsolni. Lásd: Az erdélyi szászok utoljára fordulnak követeléseikkel a román kormányhoz. *Budapesti Hírlap*, 1928. szeptember 28. 6.

167.

**E. M. Lahovary jelentése Nicolae Titulescu külügyminiszternek
Budapest, 1928. október 1.**

Tárgy: Ottlik László cikke a *Magyar Szemlében*

Miniszter Úr,

A *Magyar Szemle* folyóirat szeptemberi számában megjelent Ottlik László, közismert író és szociológus tanulmánya, amelyben a magyar politika által követendő irányelveket ismerteti, amennyiben a cél Nagy-Magyarország újjászülése a trianoni békeszerződés hamvaiból.¹⁰⁹²

Egyelőre félretéve azokat a még nehezen kivehető utakat, amelyeket be kellene járni ahhoz, hogy a közeli vagy távolabbi jövőben a restauráció álma teljesüljön, a szerző véleménye szerint a magyar politikának azt kellene elsősorban felismernie, hogy az elcsatolt területek visszaszerzése, Nagy-Magyarország életképessége, a szlovák, a horvát és az erdélyi kérdés, mind különböznek, így igen különböző megoldásokat igényelnek.

Ottlik úr ismételtelen rámutat, hogy a szlovák területek túl közel esnek az ország szívéhez, és a szlovákok, természetük és történelmük okán túl közel állnak a magyarokhoz, ahhoz, hogy Szlovákia kimaradjon az újonnan egyesített Magyarországból. Ennek ellenére le kell mondani a magyarosításukról, és támogatni kell sajátos, egyéni nemzeti identitásukat. A szlovák nemzet ezer évet élt megértésben a magyarokkal, a csehekhez viszont szinte semmi nem fűzi őt.

Horvátországgal viszont teljesen más a helyzet, mondja Ottlik úr. Horvátország nem csupán nemzet, hanem egy több századot megért állam-eszmét is képvisel. Több magyar kormány Horvátország függetlenségének korlátozására tett erőfeszítése és a belőle származó kedvezőtlen/káros következmények jelenthetik a legjobb tanúságot a jövőre nézve. A horvát kérdésre a megoldást egy valós dua-

¹⁰⁹² Ottlik László: Új Hungária felé. *Magyar Szemle*, 1928. szeptember, 1–9. Újraközlő: BALOGH-SÍPOS 2002. 555–562. Ottlik egy föderalisztikus államalakulatot képzelt el, amelyet a 19. századi liberális nacionalizmus helyett a neopatriotizmus fog megteremteni és összetartani, ahol nem a nációnak, hanem a *terrenum* lesz az elsődleges. A nemzetiségek visszatérését pedig különböző autonómiákkal vélte elérhetőnek – tegyük hozzá: utópisztikus gondolat volt. Bővebben lásd MARCHUT 2014b. 138–142.

lizmus szellemében lehetne megtalálni, amelyben Horvátország és Magyarország ugyanazon korlátlan jogokkal bír a belügyeik rendezésében.

Ottlik úr szerint Erdély kérdése a legbonyolultabb mind közül. Az erdélyi románok és magyarok nem éltek jó viszonyban, mint ahogy a szlovákok éltek a magyarokkal, de nem is volt független, autonóm államuk, mint a horvátoknak. Ugyanakkor az erdélyi magyarok jelentős számú egyént számláló kisebbséget alkotnak. De a mostani román generáció is a magyarok iránt érzett gyűlölettel nőtt fel. Ugyanakkor a magyar tömb nagyobb mint a szlovák. Ezért nem célravezető az egyszerű visszacsatolás, mint a szlovák területek esetében és a helyi autonómia sem, amely kiszolgáltatja az erdélyi magyar kisebbséget a román többségnek.

Az egyetlen lehetséges megoldást Ottlik úr abban látja, hogy a mai generáció kiöregedése után, létrejön egy független, nemzetiségi alapú Erdély, amelyben a románok is rendelkeznének a múltban a „három történelmi nemzetre” érvényes jogokkal.¹⁰⁹³

Köztudott, hogy Bethlen úr a folyóirat igazgatótanácsának az elnöke, ugyanakkor a külföldi diplomatákkal és magyar közéleti személyiségekkel folytatott beszélgetéseim meggyőztek arról, Ottlik úr eszméi, gondolatai elég hűen tükrözik a magyar vezetők egyes elképzeléseit.¹⁰⁹⁴

Fölöttébb érdekes megfigyelni, hogy a magyarok számára az egyetlen megoldás a szlovák kérdésben a terület egyszerű visszacsatolása Magyarországhoz, viszont Erdély vonatkozásában, úgy gondolják, hogy ez még nem „időszerű.”

Úgy tűnik, hogy Ottlik úr tanulmánya a fentebb említett folyóiratban a közle-
jövőben megjelenő, Nagy-Magyarország berendezkedésének szentelt sorozat első darabja.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 1. 150. f. Gépelt eredeti.

¹⁰⁹³ A három nemzet uniója 1437-ből (más néven kápolnai unió): magyar, székely és szász nemesség.

¹⁰⁹⁴ Ezt egyértelműen bizonyítani a kutatás jelen állása szerint nem lehet, de minden bizonnyal erről lehetett szó. Ezt az álláspontot osztja Pritz Pál és Zeidler Miklós is. Előbbire lásd BALOGH-SIPOS 2002. 561., utóbbira lásd ZEIDLER 2009. 153.

168.

**Fedor Vest levele Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1928. november 26.**

Tárgy: Beszélgetés Iuliu Maniuval, magyar–román kapcsolatok

Maniu miniszterelnök, minden formalitás mellőzésével, régi ismerősként fogadott folyó hó 21-én, ünnepnap délután. Magyarul üdvözölt és konverzációnk is mindvégig hazai nyelven folyt. Ez az oka annak, hogy az összes követ közül én vagyok az egyedüli, akivel Maniu négy szemközt beszélt, mert a többieknél jelen van a tolmácsa, akit államtitkári rangra emelt, Lugoșianu is.¹⁰⁹⁵

Sablonos udvariassági frázisok kicserélése után Maniu kíváncsian érdeklődött a magyarországi állapotok iránt. Azt feleltem, hogy kérdésére csak büszke önérzettel válaszolhatok, mert a rettenetes sorscsapások dacára Magyarország a gyógyulás útján van és az elért eredményekből meritünk új erőt a még hátralévő súlyos nehézségek leküzdésére. Maniu csodálattal emlékezett meg a magyar kormány és a magyar nemzet nagy teljesítményéről. Erősen hangsúlyozta, hogy Bethlen István gróf iránt a legmélyebb tisztelet tölti el. Ő Bethlen grófnak régi ismerőse és ugyanolyan régi tisztelője is. A magyar kormány tevékenységét pedig teljes rokonszenvvel kíséri.

Felhasználtam az alkalmat, hogy utaljak a magyar sajtó rokonszenvező hangjára, amellyel Maniu személyét és kormányra jutását kommentálta. A miniszterelnök azt mondta, hogy ez a körülmény őt kellemesen lepte meg és nagy mértékben meghatotta.

Ez után Maniu áttért a magyar–román viszonyra. A két ország barátságos együttműködése tántoríthatatlan hívének vallotta magát és biztosított arról, hogy minden tehetségét ennek a célnak szolgálatába fogja állítani. Kért, hogy ezt hozzam a magyar kormány tudomására. Szerinte a szükséges atmoszférát szisztematikus munkával fokozatosan kell megteremteni. Sorba kell venni az összes függő kérdéseket, valamint a zavaró momentumokat és azokat kölcsönös jóakarattal megoldani, illetőleg kiküszöbölni. A közvélemények hamarosan rá fognak jönni arra, hogy ez a koncepció oly pozitív eredményekkel kecsegtet, amelyek érdekében áldozatokat hozni is érdemes. Erősen magalapozott, mélyen

¹⁰⁹⁵ Ion Lugoșianu (1890–1957) ekkor miniszterelnökségi helyettes államtitkár.

gyökerező hite, hogy a két népre történelmi szerep vár, amelyet egymagában egyikük sem lenne képes betölteni.

Ebből kiindulva a beszélgetést az optáns kérdésre tereltem. A legnyomatékosabban kijelentettem, hogy ez az ügy a mi számunkra sem politikai, sem presztízs-kérdés. Mi az állampolgáraink jogait akarjuk biztosítani, és ha ennek érdekében minden eszközhöz folyamodunk, igazságosan senki sem vádolhat bennünket, hogy ellenséges propagandát űzünk. Senki nálunk jobban nem fog örülni, ha sikerül a kérdést közvetlen, barátságos tárgyalások útján megoldani és az optáns ügyben elérendő eredmény kedvező *auspícium*¹⁰⁹⁶ lesz a magyar–román viszony további kialakulására. Maniu kijelentette, hogy az ügy döntő jellegű fontosságáról teljes mértékben meg van győződve. A legkomolyabban kívánja a megegyezést és annak érdekében még súlyos áldozatokra is kész. Az ügyet jól ismeri és annak részleteit állandóan tanulmányozza. A döntést is saját magának tartotta fenn. Újra meg újra erősítette nagy jóindulatát, mire a magam részéről biztosítottam, hogy a magyar kormány részéről is megértésre és megegyezési készségre számíthat. Ennek jeléül említettem fel, hogy Nagyméltóságod máris eleget tett a román kormány ama óhajának, mely szerint Magyarország egyezzen bele az optáns kérdésnek a Népszövetségi Tanács decemberi ülészakáról való levételéhez. Ezt legközelebb szándéksom a külügyminisztériumban formálisan is *notifikálni*.¹⁰⁹⁷ Közlésem Maniunak igen jól esett, mert láthatóan saját diplomáciai sikerének könyvelte el. Többször megismételte: „ez nobilis gesztus volt a magyar kormánytól” és arra kért, hogy Nagyméltóságodnak hálás köszönetét fejezzem ki.

A kisebbségi kérdés is szóba került köztünk, de itt a miniszterelnök részéről sokkal nagyobb tartózkodást tapasztaltam, tehát én sem erőszakoltam annak *pertraktálását*.¹⁰⁹⁸ Megemlítettem mindazonáltal, hogy a magyar kisebbségnek oly súlyos sérelmei vannak, hogy nem csoda, hogy azok Magyarországon a közvéleményt erősen irritálják. Maniu azt felelte, hogy jól ismeri a panaszokat, meg van győződve azok jogosultságáról és az orvoslással nem fog késni, a minoritások részéről azonban megértést és lojalitást vár.

Befejezésül szóról-szóra ezeket mondta: „Dolgozzunk kitartással és tervszerűen. Óvakodjunk minden visszaeséstől, ezért kérem Méltóságodat, hozzon tudomásomra minden kérdést, még látszólag jelentéktelen ügyeket is, ha azt hiszi, hogy ezek a viszonyt köztünk elmérgesíthetnék. Méltóságodnak hozzám mindig szabad bejárata van.”

¹⁰⁹⁶ (lat.) feltétel

¹⁰⁹⁷ (lat.) hivatalosan közölni

¹⁰⁹⁸ (lat.) megbeszélés

Legyen szabad itt megjegyeznem, hogy Maniu – dacára óriási munkateljesítményének – nyugodtnak és megfontoltnak látszik. Két titkára erdélyi, kik mindketten szívesen és jól beszélnek magyarul. Kabinet-főnöke azonban úgy látszik idegen befolyások eredményeképp Cantacuzino, a hírhedt Cantacuzino Alexandrina meglehetősen komolytalan ifjabbik fia.¹⁰⁹⁹

MNL OL K63 235. cs. 2929/1928 37–40.o. Gépelt eredeti.

169.

Jancsó Benedek:¹¹⁰⁰ Az erdélyi németek: szászok és svábok...¹¹⁰¹ politikai helyzete 1929. április

a) A magyar–német kisebbségi blokk

Az 1927-iki liberális kormány által elrendelt és végrehajtott parlamenti választások alkalmával a romániai magyarok és németek politikai vezetői választási egyezményt kötöttek. Az eredmény megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, mert az egyesülés lehetővé tette, hogy politikai vezetőik közül a jelentékenyebbek egy néhányra dacára a szokásosnál is nagyobb hivatalos választási visszaéléseknek, bejuthassanak a román parlamentbe: 9 magyar és 7 német.¹¹⁰²

Románia a két legnagyobb és minden tekintetben legtöbb súllyal bíró nemzeti kisebbségének választási kartellje hivatva volt egy nagy kisebbségi blokk olyan középpontjának megalkotására, amely körül idővel a román állam többi kisebbségei is: a bulgárok, ukránok, oroszok stb. erős politikai tömbbé egyesülhessenek. Ennek

¹⁰⁹⁹ Alexandrina Cantacuzino hercegnő. Lásd a 104. sz. iratot és a 794. lábjegyzetet. Fia, Alexandru Cantacuzino jogász és szélsőjobboldali nézeteket valló politikus.

¹¹⁰⁰ Jancsó Benedek író, újságíró. 1917–1918-ban a bukaresti osztrák–magyar parancsnokság nemzetiségi előadója volt. Ekkor gyűjtött forrásokat a romániai közgyűjteményekben az erdélyi román nemzeti mozgalommal kapcsolatban. Így lett korának legjelentősebb magyarországi Románia-szakértője. Lásd BÁRDI 2013. 329.

¹¹⁰¹ A kipontozott részekeken leszakadt a papír, nincs meg.

¹¹⁰² Képviselői mandátumot szereztek: Balogh Elek, Bethlen György, Jósika János, László Dezső, Paál Árpád, Szentkereszthy Béla, Szoboszlai László és Willer József; szenátor Gyárfás Elemér lett. A németek közül képviselők: Hans Otto Roth, Rudolf Brandsch, Fritz Konnerth, Arthur Konnerth, Franz Kräuter, Hans Beller és Hans Hedrich.

a kisebbségi blokknak a kifejlődése nemcsak azért volt kellemetlen a liberális kormánynak, mert a parlamenti harcokban egy 40–50 főből álló kisebbségi blokk igen kellemetlen ellenfele lehetne a kormánynak, mint a román parlamenti ellenzéknek egyes kritikus esetekben esetleges szövetségese, de főleg külpolitikai tekintetek miatt. Ha Románia összes nemzeti kisebbségei együttesen fognak eltiprott kisebbségi jogaik érdekében a „Nemzetek Szövetség”-e elé járulni panaszaikkal, annak sokkal nagyobb súlya lesz a világ közvéleménye előtt, mint ha valamilyen kisebbség egymagában teszi meg ezt a lépést. A nemzeti kisebbségi blokkra nem lehet ráfogni, mint a magyarokra, hogy irredentista, vagy hogy eszköze a moszkvai bolsevik kormánynak, mint a besszarábiai oroszokra vagy ukránokra.

b) A magyar–német kisebbségi blokk felbomlása

Maniu nagy egyéni politikai sikerének tekintette e kisebbségi blokknak szétrobbanását. Erre irányuló eljárása a következő volt:

A választási paktumot felajánlotta úgy a magyaroknak, mint a németeknek azon ürüggyel, hogy úgyis hajlandó a román állam kisebbségi kérdését egy külön nemzetiségi törvénnyel rendezni. Tegyük lehetővé a választások segítségével, hogy oly többséggel rendelkezzen a parlamentben, amelynek segítségével e kisebbségi törvényt [...] megalkothassa. Ajánlatát abban a feltevésben te[...], nem fognak belemenni a felajánlott paktumba, me[...] magyarokkal való szövetkezés nem lett volna ily [...] rá nézve és bizalmasabb viszonyban is volt velők még az el[...] működött *Consiliul Dirigent*¹¹⁰³ kormányzásának idejéből, amelyben a szászok, eltekintve az akkori hadi állapotokkal együtt járó speciális kellemetlenségektől, a kisebbségi jogoknak úgyszólván teljes birtokában voltak, azokhoz fordult ajánlatával. Elsősorban Brandsch Rudolf útján, aki annak idején legbuzgóbb apostola volt annak, hogy a szászok 1918. december 9-én kimondják Romániához való csatlakozásukat.¹¹⁰⁴ Brandsch rajta volt, hogy a szászok elfogadják a Maniutól felajánlott választási paktumot.

Brandsch nem tudta volna a szászok többségét ennek az eszmének megnyerni, már csak azért sem, mert a *Consiliul Dirigent* kormányzásának megszűnése után bekövetkezett szomorú tapasztalatok a szászokat nagyon kijózanították a román politikai barátságból. A vezetés a szász kisebbségi politikában Hans Otto Roth kezébe ment át, akinek magatartását a szászok régibb politikai vezetői is

¹¹⁰³ Kormányzótanács

¹¹⁰⁴ Ez így ferdtetés. 1918 decemberében a Bukarestben élő háromezer szász fogadta el a gyulafehérvári határozatokat. Lásd CIOBANU 2001. 47.

magukévá tették, aki 1927-ben fősürgetője volt a magyar–német kisebbségi blokk megalakításának. Hogy a szászok mégis elfogadták a felajánlott választási paktumot, annak oka a bánsági svábok magatartásában keresendő.

c) A svábok magatartása

A bánsági svábok politikai vezetői Blaskovics Ferenc prelátus és Muth Gáspár, kik az 1918-iki összeomlás előtt is bizalmi férfiai voltak a bánsági svábságnak. E két férfiú tekintélye ugyan a legnagyobb az összes sváb politikai vezetők között, de a legmozgékonyabbak és így a tömegre legnagyobb hatásúak Kräuter Ferenc¹¹⁰⁵ és Beller Hans.¹¹⁰⁶ Két olyan férfiú, akik előbb politikával nem foglalkoztak, akiket az 1918 utáni mozgalmak sodortak a svábok politikai vezetői közé és akiknek emiatt hiányzik is a megfelelő politikai iskolázottságuk. Náluk irányadó szempont a mandátum.

A sváb politikai vezetők befolyása a svábságra nem olyan általános és elhatározó, mint a szászoké a maguk népére. Maga a svábság sincs még a politikai küzdelmekre úgy ránevelve, mint a szász nép. Kevésbé fegyelmezett, s azért a román részről jövő [...] hallgat. Vannak köztük többen (Orendi Hermann¹¹⁰⁷) [...] hiszik, hogy a svábság a maga kisebbségi érdekei [...], elsősorban a liberális kormányokkal való szövetségben [...] meg. A szászoknál minden ilyen kísérletezés egészen je[...] működésnek bizonyult. A bánsági svábok körében ez iránynak k[...] úgynevezett „Eisenring”-hez tartozók csoportja veszedelmesen fenyegeti minden egyes kritikusabb helyzetben a német–sváb egységet.

Ettől eltekintve a Bánságban a svábok és a románok között sem a társadalmi, sem a kulturális, sőt még a politikai érintkezés sem volt soha olyan merev és érdes, mint az erdélyi románok és a szászok között. A bánsági románság idősebb nemzedéke műveltségére nézve inkább német volt, mint román. E két népfaj értelmisége sokkal közelebb állott kulturálisan egymáshoz, mint az előbbi kettőé. Érthető tehát, ha a svábok többsége abban a véleményben volt, hogy neki önmaga iránt való kötelessége elfogadni a feléje nyújtott kezét, mert ezzel csak elősegíti, hogy Maniu egy kisebbségi törvénnyel rendezze a román állam kisebbségi kérdését a kisebbségeknek a javára.

A szászok és a svábok politikai vezetői között megkezdődtek a választási paktumra vonatkozó tárgyalások, amelyekből kitűnt, hogy a svábok többsége még arra

¹¹⁰⁵ Lásd a 154. és 715. lábjegyzeteket.

¹¹⁰⁶ Hans Beller (1896–1955) bánáti politikus, a *Banater Deutsche Zeitung* szerkesztője volt.

¹¹⁰⁷ Viktor Orendi-Hommenau. Lásd a 286. lábjegyzetet.

az esetre is el van határozva, hogy elfogadja a román kormány által felajánlott választási paktumot, ha a szászok visszautasítanak is. Ez esetben megbomlott volna a romániai németiség politikai egysége, amelyet fenntartani a legfontosabb nemzeti érdekek tartottak mindnyájan. Ez a kényszerhelyzet bírta rá a szászok többségét arra, hogy a felajánlott választási paktumot aggódva és kedvetlenül ugyan, de mint a német egység érdekében hozott áldozatot elfogadja. A sváboknak is az a többsége ment bele könnyű szívvel a paktumba, amely inkább *numerál*,¹¹⁰⁸ mint *ponderál*.¹¹⁰⁹

A szászok részéről Brandsch Rudolf kísérelte meg először nyilvánosan megokolni szebeni választói előtt elmondott beszédében a paktumot. Erre vonatkozó okoskodásának lényege a következőkben foglalható össze: A kisebbségi politikának célja: előmozdítani a kisebbségi jogoknak biztosítását. Az erre vonatkozó taktika azonban a viszonyoknak megfelelően esetről-esetre változtatható. Felsorolta azokat a példákat is, amelyek ezt igazolni látszanak. Azt mondja: Jugoszláviában a németek, mint kisebbségi párt küzdenek a maguk kisebbségi jogaiért, a magyarok pedig, mint a kormánypárt tagjai. Lengyelországban a kisebbség [...] választási blokkban egyesült, de a parlamentben [...] a maga kisebbségi jogaiért. A romániai németek [...] cselekszik, mikor azzal a román párttal és [...] választási paktumot, amelyek a gyulafehérvári határozatok [...] állva, nyilvánosan lekötötte magát arra, hogy a ki[...]ait egy külön törvényben fogja biztosítani. Ha ezt nem cselekszi, akkor magát ki fogja tenni a hivatalos választási apparátus teljes nyomásának és így képviselői nem jutnak be a parlamentbe.

d) A csalódás gyors bekövetkezése

A csalódás sokkal hamarabb bekövetkezett, mint azt gondolni lehetett volna és pedig a szászok részéről. Mindjárt a jelöltek lajstromának összeállításánál kitűnt, hogy a mandátumot inkább biztosító első helyekre a bizottságok románokat jelöltek és a szászok csak harmadik-negyedik helyre kerültek. Ennek a hangulatnak először a „*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*” szerkesztője, Heinrich Plattner adott kifejezést „*Verstimmungen*” című cikkében (1928. XII. 1.). Felemlítette, hogy Brassóban Fritz Connerth-et,¹¹¹⁰ a legértékesebb szász politikai harcok egyikét nem sikerült a legnagyobb erőfeszítéssel sem jelöltetni. Hans Hedrichet egyik kisküküllőmegyei választási kerületben csak utolsó helyen jelölték, és mikor a

¹¹⁰⁸ (lat.) számol

¹¹⁰⁹ (fr.) mérlegel

¹¹¹⁰ Lásd az 580. lábjegyzetet. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy 1927-ben Fritz Connerth bekerült a parlamentbe. Lásd az 1102. lábjegyzetet.

szászok ez ellen tiltakoztak, akkor román részről tudokra adták, hogyha ebbe nem nyugodnak bele, akkor egyetlen szász jelöltet sem vesznek fel a jelöltek listájára. Heinrich Plattner cikkében kimutatja, hogy a szászok, szemben a románokkal majdnem minden jelölő listán kedvezőtlen helyre kerültek.

A sváb Kräuter és Beller Hans elég előnyös helyet kaptak, de a többiek meglehetősen kedvezőtlenek. Ez arra bírta a bánsági sváb választóknak igen tekintélyes részét, hogy szavazatukat a magyar párt jelöltjeire adják.

e) A szászok a magyarok barátságának elvesztésétől féltek

A szászok vezető politikusai, akik csak a német egység fenntartása érdekében mentek bele a Maniu kormánnyal kötött választási paktum elfogadásába, attól féltek, hogy a magyarok emiatt meg fognak nehezteni. A magyarok barátságának [...] nagyon kellemetlenül érintette volna, mert igen [...] szövetségeseknek bizonyultak a magyar–német [...] fennállásának rövid ideje alatt is. Nyilvánvaló [...] listásnak az, hogy a túlnyomó magyar többségű Aradon Jakabffy készségesen átengedte mandátumát 1927-ben Beller Hansnak.

A szászok politikai vezére Hans Otto Roth kötelességének tartotta mindjárt a paktum megkötése után választói előtt oly nyilatkozatot tenni, amelynek megnyugtató hatása lett volna a magyarokra. Bár megváltoztattuk eddig követett irányunkat – mondotta Hans Otto Roth –, de megtartottuk önállóságunkat és azt a jogunkat, hogy a többi kisebbségekkel, különösen a magyarokkal továbbra is együtt munkálkodhassunk. Sőt a kisebbségek együttes munkássága ma már bevégzett ténynek tekinthető. A *Kronstädter Zeitung*, amelyik e beszédet közölte, megjegyezte, hogy a választógyűlés Roth e nyilatkozatát zajos helyesléssel kísérte. E zajos helyeslés nyilvánvaló jele volt annak, hogy az erdélyi szász nép a maga részéről is helyesli a kisebbségek együttműködését és a kormánnyal kötött választási paktumot maga sem tartja másnak, mint a német egység érdekében nehéz szívvel hozott áldozatnak.

f) Hedrich szász képviselő cikke a megkötött paktum hibás voltáról

A választások eredménye nyilvánvalóan igazolta, hogy a paktum megkötése hiba volt, mert a német párt kevesebb mandátumot kapott, mint kapott volna, ha fennmarad a magyar–német kisebbségi blokk. Különösen a szászoknak volt alkalmuk a lezajlott választások alkalmával román szövetségeseik lojalitásáról igen szomorú tapasztalatokat szerezni.

E hangulatnak Hans Hedrich szász képviselő adott kifejezést a *Kronstädter Zeitung* 1928. évi 291. számában. Hans Hedrich azt mondja: a szász kisebbségi

politikának a régi magyar uralom idejében két irányt lehetett megkülönböztetni. Egyik szerint a szász nép a maga nemzeti érdekeit csak úgy védheti meg, ha az államhatalomra támaszkodik. Ez volt a szászoknak általánosan követett hivatalos kisebbségi politikája. A másik szerint az egyedül helyes irány a kisebbségek együttműködése, a nemzetiségi blokk. Ez vo[...] ki nemzetiségi politika, amely abban az időben [...] pontja volt. Jellemző, hogy ugyanazok (Brandsch...) akkor az utóbbi álláspontot képviselték, most [...] nép sokkal nagyobb veszedelemmel áll szemközt, [...] politika szolgálatába állva, a kormánnyal való [...]dvös voltát hirdetik anélkül, hogy annak célravezető és ha[...] bármivel is igazolni tudnák.

Azt mondja Hans Hedrich, hogy akik ez álláspontot keresztül erőszakolták, taktikailag is hibát követtek el. El kell ismerni, hogy ez alkalommal a választások aránylag tiszta és szabad választások voltak. Ha fennmaradt volna a magyar–német kisebbségi blokk, akkor nemcsak e két kisebbség tudott volna számarányának megfelelőbb képviseletet biztosítani magának, hanem a többi kisebbségeket is: ukránokat, oroszokat, bulgárokat, zsidókat stb. hozzásegítették volna, hogy politikailag lábra álljanak. A kormánnyal kötött választási paktum volt az oka, hogy a romániai kisebbségek elmulasztották azt a történeti pillanatot, amelyben a jövőre az összes kisebbségek blokkjában egységes és szilárd védőfrontot alkothattak volna kisebbségi jogaik megvédelmezésére. Megsemmisítették az egységes kisebbségi blokkot anélkül, hogy csak valamelyes kilátásuk is lett volna arra, hogy a maguk számára az adott helyzethez képest valami pluszt biztosítottak volna.

Azok, akik a német kisebbséget erre a paktumos útra vitték, politikájukat nem igazolhatják mással, mint a sokat emlegetett „*athmosphera theoria*”-val. (Ez a *theoria* azt jelenti, hogy a román közvélemény felfogása a kisebbségekkel szemben annyira ellenséges, hogy emiatt román kormányok a legjobb akaratuk mellett sem tehetnek semmit a kisebbségek érdekében. Emiatt a kisebbségeknek a kormányokkal és általában a román nemzeti aspirációkkal szemben olyan lojális magatartást kell tanúsítaniuk, amely alkalmas lesz arra, hogy a román közvélemény kedvezőbbben hangolódjék a kisebbségek kívánságait illetően.) A választási küzdelmek lefolyása bebizonyította, hogy a németek ez opportunizmusa nem volt alkalmas a sokat emlegetett *athmosphera* megváltoztatására. Ellenkezően, az erdélyi román nép nagy tömege nem fogadta szívesen a németek felajánlott szövetségét. Olyan opportunistáknak tekintették [...] román népnél a kormánypárt választási esély [...]. Az ellenzék ezt ki is használta a kormány [...].

Nem volt elég, hogy a németek – e [...] ok – a mandátumok számának megállapításánál a jo [...]numát sem érhatték el, hanem a román közhangulat [...] megegyezés ellenére a jelölő lajstromokon nagyon kedve[...]zést kaptak. Az eredmények azt igazolják, hogy az *athmosphera* elmélet csődöt mondott. A román

közvélemény a német kisebbség önálló – külön lajstromát szívesebben vette volna és az neki a románság előtt nagyobb tekintélyt és tiszteletet szerzett volna.

Hans Hedrich fejtegetéseit a következő súlyos ítélettel zárja be: Megállapítható, hogy ez alkalommal olyan rövidlátó politikát követtünk, amilyen – Istennek hála! – ritkán fordult elő nemzetünk történetében!

g) Franz Kräuter sváb képviselő védelmezi a paktumot

A magyar lapok Hans Hedrichnek e cikkét bő kivonatokban ismertették, helyeslő és elismerő kommentárral kísérve, amely egyszersmind eléggé súlyos elítélése is volt magyar részről az erdélyi németiség paktumos kisebbségi politikájának. Ez arra bírta aztán Käuter sváb képviselőt, hogy a paktumos politika védelmét a magyar párt hivatalos lapjában, a „*Keleti Újság*”-ban írt (1928. 290. szám) cikkében megkísérelje védekezésének lényege a következőkben foglalható össze:¹¹¹¹

A németiség tulajdonképpen szolgálatot tett e paktummal a többi kisebbségnek is. Nem lehet tudni ugyanis, hogy milyen következményekkel járt volna e kisebbségeknek az az elhatározása, hogy blokkba tömörülve megy a választási harcba? Nem lehet tudni, hogy a demagógia nem rontotta volna-e meg jobban azt az atmoszférát, amely most általában véve elég kedvező a kisebbségekre. Egy ilyen törvény csak a legtárgyilagosabb atmoszférában számíthat megvalósulásra. A németek e választási paktummal lehetővé tették, hogy a kölcsönös megértés útjából a szubjektív természetű akadályok kiküszöböltessenek. Az, hogy a kisebbségi blokk felbomlott, nem olyan nagy veszedelem, most szükség esetén bármikor ismét megalakulhat, ha meg vannak érzelmi feltételei. A kisebbségi politika vezetőinek leg[...]...lön öntudatos és nemzeti védelemre alkalma[...] ezek meg vannak, akkor szövetkezésük könn[...] csoportokban az egység megteremtése és fe [...] meg van, akkor jöhetnek az adott viszonyoknak meg[...] és csoportosulások.

h) Brandsch Rudolf védekezése

A megkötött, de a romániai németiségnek a múlthoz képest semmi előnyt nem hozott választási paktum védelmezését Brandsch Rudolf is megkísérelte a „*Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*” (1929. I. 12.) számában megjelent *TestStellungen* című cikkében.

¹¹¹¹ A magyar és német pártok parlamenti együttműködésének semmi sem áll útjában. Kräuter Ferenc sváb képviselő nyilatkozik felfogásáról a kisebbségi blokk kérdésében. *Keleti Újság*, 1928. december 22. 3.

Brandsch azt mondja, hogy tulajdonképpen nem egy olyan kisebbségi blokkról van szó, amelyre az összes kisebbségek egymással szolidárisan benne lettek volna, hanem csak a magyar és a német kisebbségek blokkjáról. Igaz, hogy az adott közviszonyok között a kisebbségi ügyet a németek csak úgy szolgálhatják a legjobban, ha együtt munkálkodnak az összes kisebbségekkel, akikkel sorsközösségben élnek. A kisebbségi szolidaritásnak azonban megvannak a maga határai. Ahol az egyes kisebbségeknek érdekei sérelmet szenvednek, ott van ez a határ, mert minden kisebbségnek megvan a maga külön érdeke is, szemben a többi kisebbségek összes érdekeivel.

Eltekintve ettől, a kisebbségek közös érdekeik védelmében becsületesen együttműködhetnek minden adott esetben anélkül, hogy feltétlenül szükséges lenne egymással választási kartellbe is lépni. Hedrich cikke Brandsch felfogása szerint éppen csak arra alkalmas, hogy gyanút és bizalmatlanságot keltve a többi kisebbségekben, ezt az esetről-esetre való becsületes és őszinte együttműködést lehetetlenné tegye. A választási paktum megkötését főképpen az a bizalom igazolja, amellyel a romániai németeknek Maniuval szemben viseltetni éppen kisebbségi politikája miatt kötelessége.

i) Az ifjú szászok álláspontja

Szász részről a vitába olyanok is beleszóltak, akik tulajdonképpen a szász kisebbségi párt egyik árnyalatához sem tartoznak. E csoport vezére Heinrich Zillich a „*Klingsor*” című irodalmi folyóirat szerkesztője. E csoport az ún. harminc évesek csoportja. Azé a nemzedéké, amelyik az összeomlás [...] áll egyéni és közéleti pályájának [...] vészében elvi álláspontjuk hasonló [...]tal magyar írókéhoz, akik 25 év előtt csoportosultak [...]ül – a politikában pedig az erdélyi magyarság azon [...]hoz, amelynek szellemi vezére Kós Károly. Valami nagy [...]alami nagy, de még homályos cél felé törnek, de hogy tulajdonképpen a maga konkrét valóságában minő ez a cél és minő eszközökkel akarják megvalósítani, egyáltalában nincsenek tisztában vele. A velük ellentétes álláspontot elfoglaló idősebb vezetői a szász kisebbségi politikának úgy ítélik meg őket, mint a türelmetlen ifjúság azon képviselőit, akik azt hiszik, hogy minden baj és nehézség megszűnik, mihelyt az idősebbek félreállnak és a nép vezetését nekik átengedik.

Heinrich Zillich a maga nézeteit a *Kronst[ädter – M. R.] Zeitung* 1929. I. 20. számában megjelent „*Volk und Führer*” című cikkében fejtette ki, amely egyszerűs mind válasz Fritz Schnellernek ugyancsak a *Kronst[ädter] Zeitungban* pár nap előtt megjelent hasonló című cikkére.

A kérdés lényegétől többször messze elkalandozó fejtegetései abban csúcsosodnak ki, hogy a közfelfogás a népet hajlandó felcserélni vezetőivel, azaz a vezetők gondolkozását, célkitűzését úgy venni, mintha azok igazán a népé volnának, holott azok olyan eszmék és célkitűzések, amelyeket a vezetők akarnak ráerőszakolni a népre. A szász kisebbségi politikának legsarkalatosabb hibája, hogy vezetői között nincs eléggé képviselve a harminc éves nemzedék, csak a 45–55 évesek nemzedéke, amely a néptől sokkal távolabb áll, mint a harminc éveseké. Az ifúságnak sokkal több érzéke van a nép azon szükségletei iránt, amelyeket a jelen életviszonyok keltettek fel, mint az idősebb nemzedéknek, amelyik lelkészek [vszleg: lelkének – M. R.] legnagyobb részének már a múltban él.

Fejtegetéseinek lényege az, hogy a szászszágnak illetőleg a romániai németiségnek politikai, sőt egész közéleti vezetőségében a harminc évesek nemzedékének oly szerepet kell adni, amely lehetővé teszi, hogy a nép érdekeit az új viszonyok által teremtett helyzetnek megfelelően a németiség általános német nemzeti szempontjainak kívánságai szerint tudja képviselni. Zillich és társai a szász kisebbségi politika jelenlegi vezetőinek szemhatárát nagyon szűkkörűnek, azaz vidékiesnek tartják. Tágasabb szemh[...] zsal azonban, hogy az a valóságban, mint [...] lesz nincsenek tisztában.

j) A harmadik szász lap, min [...] zes németiség érdekeinek képviselője

Egy pár hónap óta Brassóban mozgalom indult egy harmadik német lap megindítása érdekében. E kezdeményezés élénk, sőt szenvedélyes eszmecsere tárgya ezidőszerint szász politikai és közélet vezető köreiben. A jelenlegi vezetők attól tartanak, hogy ez a harmadik lap csak arra lesz jó, hogy a szász egységet megbontsa és azért nem is helyeslik.

Azok a mozgólódások, amelyek e harmadik szász lapnak megindításával kapcsolatosak, nyilvánvaló bizonyítékai annak, hogy a szász, illetőleg romániai német néplélek, valami más és újabb irányt és tájékozódást keres az eddiginél. Hogy ez az újabb irány és tájékozódás milyen akar lenni, megismerhetjük Glondysnak,¹¹¹² a brassói ágostai evangélikus egyház első papjának a cikkéből, amelyet e harmadik lap tervével kapcsolatosan a „Kronstädter Zeitung” II. 16. számában „Eine neue Zeitung” címmel írt.

E cikkben azt mondja Glondys, hogy egyáltalán nem kell attól félni, hogy e harmadik újság meg fogja bontani a szász egységet, mert egészen más lap akar lenni, mint a jelenlegi romániai német lapok. A mostani német lapok vidéki jelentő-

¹¹¹² Viktor Glondys (1882–1949) erdélyi szász evangélikus püspök.

ségűek, amelyek kivétel nélkül a maguk vidékének, a maguk német népcsoportjának a talajában gyökereznek, de nem emelkednek olyan magaslatra, honnan beláthatnák az egész romániai németiséget és képviselhetnék annak egyetemes és közös érdekeit. A csernovici német lapok csak a bukovinai németek speciális érdekeinek képviselői és harcosai. A bánsági német lapok csak a bánsági svábság talajában gyökereznek és szemhatáron nem terjed tovább a bánsági sváb-német nyelvszigetek földrajzi határánál. Az erdélyi szász lapok is tisztán erdélyiek, amelyeknek alig van valami közösségük a bukovinai, a besszarábiai és a regátbeli németiség érzelmi és gondolatvilágával. Az új lap a romániai németiség egyetemességének lapja kíván lenni, amely felette áll a vidékies érdekeknek. A német kisebbség csak úgy lesz eléggé erős nemzeti érdekeinek megvédelmezésére, ha a vidéki [...] lélekben, akaratban egységesen egyetemes [...] magasabb szolidaritás érzés nélkül szét[...].

A román államban közel egymillió németiség él: erdélyi szász, bánsági sváb, bukovinai német, besszarábiai német telepésekre tagolódva. Három államban, sőt ha ide számítjuk a régi román királyságbeli városokban élő elég tekintélyes számú – főleg vagyoni és műveltségű városi német polgárságot – négyben élt egymásról alig tudva valamit. 1919-ben ezek – bár földrajzilag egymástól távol, de mégis egy államban, egy közös sorsban, mint nemzeti kisebbség egyesültek. Megelőzően igazi kisebbségi politikai életet közülük csak az erdélyi szászok éltek. Egészen természetes volt, hogy az új helyzetükben is a szászok legyenek a különböző államokból és helyzetekből együvé került romániai németiség közéletének vezetői. Ennek sok akadálya volt és van ma is. Elsősorban az, hogy a szászok hozzá vannak szokva a maguk érdekeihez, tehetségük és erők méreteihez szabott provinciális politikai taktikához és módszerekhez. Az idősebb nemzedéknek erről leszokni nehéz. A fiatalabbak azt hiszik, hogy ez az átalakulás náluk könnyebben menne s azért kívánják a politikai vezetőkben és módszerekben való megújítást. Az idősebb nemzedék, amelyben mindig több a politikai realitások iránt való érzék, attól fél, hogy ez a még homályos eszmei körben mozgó szélesebb szemhatárú politika, amely elméletben nagyon szépnek és könnyűnek látszik, a valóságban csütörtököt mondvá, veszélyeztetni fogja a szász nép érdekeit.

E kettős irány küzd egymással a romániai, helyesebben az erdélyi németek politikai és közéleti mozgalmaiban és ennek ismerete és tekintetbevétele nélkül lehetetlen helyes, vagy legalább is elfogadható ítéletet alkotni a romániai németiség politikai mozgalmairól és időszakonként való állásfoglalásairól.

170.

**Vasile Grigorcea jelentése a román Külügyminisztériumnak
Budapest, 1929. április 12.**

Tárgy: Grandi látogatása Budapesten

Miniszter Úr,

Grandi úr¹¹¹³ budapesti látogatásának időpontja április 24.

A magyar hivatalos szervek külföldi diplomatáknak szánt közlése szerint a látogatásnak kizárólag baráti jellege van, tulajdonképpen udvarias válasz Bethlen gróf két évvel ezelőtti római látogatására.¹¹¹⁴

Másrészt, a magyar közvélemény meg van győződve róla, hogy Grandi úr látogatása fontos politikai jelleggel bír. Továbbá elterjedt az elképzelés is, miszerint hangos tüntetéseket terveznek a trianoni békeszerződés revíziója mellett.

Személyes véleményem szerint az utóbbi változat valószínűbb, a tények észszerű láncolata és az olasz–magyar kapcsolatok természete ezt sugallja.

Az viszont kétségtelen, hogy az új barátság nem hozta meg a kívánt eredményt az olaszok számára. Magyarország örömmel fogadta Olaszország segítségét a revízió, illetve a magyar állampolgárság mellett döntő erdélyiek kérdésében. Ugyanakkor jelentős mennyiségű fegyvert fogadott Olaszországból. Viszont került a *fond*¹¹¹⁵ az elköteleződést tartalmi kérdésekben, mint például a Jugoszláviával szembeni politikában. Olaszország szerette volna Magyarországot eszközként felhasználni a szerbek ellen és felkérte a magyar kormányt, hogy írjon alá egy ilyen irányú katonai egyezményt, de Magyarország elutasította a felkérést és mondhatni, hogy ma bármiféle Jugoszlávia elleni háborús szándék igen távol áll tőle. Ennek két fő oka van: 1) Magyarországnak alig van velük szemben követelése és 2) Jugoszlávia Franciaország szövetségese és pártfogoltja. És tudjuk, hogy Magyarország nem akarja elzárni a közeledés útját Franciaország irányába, mert

¹¹¹³ Dino Grandi ekkor olasz külügyi államtitkár. Lásd a 973. lábjegyzetet. Grandi május 2-án érkezett Budapestre. Lásd többek között: Nagy külpolitikai jelentősége van Dino Grandi budapesti látogatásának. *Nemzeti Újság*, 1929. május 1. 3.

¹¹¹⁴ Két éve, Bethlen római látogatása alkalmával írták alá a magyar–olasz barátsági szerződést. A magyar–olasz kapcsolatokhoz lásd HAMERLI 2019.

¹¹¹⁵ (fr.) alaposan

Franciaország támogatását sokkal értékesebbnek tartja. Az olaszokkal kötött barátságban van egy adag Párizsnak szánt zsarolási kísérlet is.

A lavírozás Róma és Párizs közötti tökéletesen illik Bethlen grófra, aki ügyesen és körültekintően politizálva igyekszik minden lehetőséget nyitva tartani a jövőre nézve. Következésképpen nem köteleződik el senki mellett életre szóló testvéri kötelékben.¹¹¹⁶

Olaszország pedig ragaszkodik egy ilyenfajta szövetséghez. Tehát igen valószínű, hogy Olaszország keményen fog fellépni a magyar politika határozatlanságával szemben. Olaszország érdeke hangos tüntetések segítségével újból összekovácsolni a magyar nemzetet, hogy utána saját politikájának megvalósításában tudja minél jobban felhasználni.

Véleményemet megerősíti a tény, hogy eddig minden esetben Olaszország volt a baráti kapcsolatok kialakítására tett próbálkozások kezdeményezője. Olaszország mindig is fontosnak találta megnyerni a magyarokat.

Ugyanarra a következtetésre jutunk ha – *a contrario*¹¹¹⁷ érvelési módszerrel – feltételezzük egy pillanatig, hogy Grandi úr látogatása tényleg csak udvariassági gesztus. Amennyiben ez igaz volna, a magyar közvélemény nem óvakodna hangot adni elégedetlenségének és csalódottságának, aminek következtében a magyar nép Olaszország iránti rokonszenve elillanna. Megkönnyítené az olaszbarát politikai irány ellenzőinek a dolgát, mivel mindenki számára világossá válna, hogy az Olaszországgal való szövetségnek semmi pozitív hozadéka nincs.

Nem vagyok próféta, de úgy látom minden jel és észérv arra enged következtetni, hogy Grandi úr látogatása nagy valószínűséggel revizionista megmozdulásoknak adhat teret. A kérdés csupán az, hogy milyen irányba terelik majd a megmozdulásokat és az olasz tendenciákat. Eddig Olaszország azt hangoztatta, hogy mindvégig határozottan és nyomatékosan világossá tette Magyarország számára, hogy a revíziót nem lehet Románia kárára megvalósítani. Következésképpen Magyarországnak ki kell egyeznie velük.

Megtartja Olaszország ezt a vonalat, hozzáállást?

Talán római követünknek¹¹¹⁸ meg kellene oldania a talányt Grandi úr érkezése előtt.

¹¹¹⁶ Az 1920-as évek utolsó harmadában közeledés volt megfigyelhető a magyar–francia kapcsolatokban a német–francia enyhülés következtében. Bethlen számára fontos volt az olasz és a német kapcsolatok mellett a franciákhoz való közeledés is. Ennek jegyében került sor Bethlen párizsi útjára is 1929 júniusában Briand francia elnök meghívására. Lásd Romsics 1999. 192–193. és Kecskés D. 2004. 55.

¹¹¹⁷ (ol.) ellenkezőleg

¹¹¹⁸ Dimitrie I. Gr. Ghica

A fentiekhez hozzátenném, hogy – egyelőre nem ellenőrzött híresztelés alapján – az olasz helyettes államtitkár/külügyminiszter következő állomása Varsó. Ezzel a látogatással viszonyozza Zaleski úr¹¹¹⁹ látogatását. Ez talán arra készíti Olaszországot, hogy magyarországi látogatása során több figyelmet szenteljen Románia érdekeinek. Bizonyára nem kíván nehézségeket okozni Lengyelországnak, amely a maga során arra kényszerülne, hogy Romániát megkímélje a bírálatoktól, mivel bizonyára szeretné elkerülni, hogy szövetségese sérelmezze tetteit.

Jelen beszámoló lezárása előtt értesültem, hogy Bethlen gróf, aki 8 nappal korábban úti célja bejelentése nélkül rövid szabadságra utazott az ünnepek alkalmával, tulajdonképpen Olaszországba utazott. A miniszterelnök néhány napra Brionira ment (egy Polához közel fekvő sziget) pihenni. Onnan majd Velencébe látogat el.

Könnyen elképzelhető, hogy Bethlen gróf, aki hosszabb ideje többnyire rendszeresen utazik magán ügyben Olaszországba, ezúttal is kaphat az alkalmon és vakációs kirándulása alatt több olasz személyiséggel is találkozhat, lehet éppen Grandival, vagy akár Mussolinival.

Grandi bejelentett látogatása alighanem részletekbe menő, pontos szervezést igényel. Ezen a téren pedig a közvetlen megbeszélés sokkal célravezetőbb mint a diplomáciai utat követő eljárás. Bethlen gróf Mussolininál jóval nehezebb helyzetben van. Így neki kell óvatosnak lennie és igyekeznie elkerülni a meglepetéseket, amire bárkinek fel kell készülnie egy ilyen hirtelen természetű beszélgetőpartner esetében, mint amilyen Mussolini. E tekintetben meglehet, hogy sok az ellenőrzetlen híresztelés – a görög–jugoszláv viszonyokban bekövetkezett fejlemények új irányvonala sugallhatott Olaszországnak néhány szempontot. Mindenképpen, hasznos lenne egy sor kérdést megbeszélni Magyarországgal, még Grandi úr látogatása előtt.

Kérem az Excellenciás Urat, szíveskedjen rendszeresen tájékoztatni a tekintetben, hogy milyen adatokat kellene a római követségünknek begyűjteni ebben a kérdésben.

U. I. Jelen beszámoló véglegesítése után értesített a lengyel követség, hogy Grandi úr látogatását elhalasztották május elsejére vagy másodikára.¹¹²⁰ Innen egyenesen Varsóba utazik.

Könnyen belátható, hogy a látogatás összefügg egy másik, az olasz-lengyel baráti kapcsolatra vonatkozó eseménnyel, és pedig Olaszország varsói követségének nagy-

¹¹¹⁹ August Zaleski lengyel külügyminiszter.

¹¹²⁰ Ez egy téves információ, lásd az 1113. lábjegyzetet.

követségi rangra emelésével, ha lehetséges, még mielőtt Grandi úr látogatást tenne a lengyel fővárosba. Tudom mennyire érzékenyek a rangokra, főként hogy ezek szövetségesünk nagyhatalmi törekvéseire nézve igen hízelgők. Ezért nem nehéz elképzelni, milyen lelkesedéssel fogadják majd Mussolini küldöttjét Varsóban.
(ss) Vasile Grigorcea

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 1. 172–176. f. Gépelt eredeti.

171.

Vasile Grigorcea jelentése a román Külügyminisztériumnak Budapest, 1929. június 6.

Tárgy: A magyarországi kisebbségi oktatás bírálata

Miniszter Úr,

Az állami költségvetést vitató május 28-i parlamenti ülésen Malasits¹¹²¹ szocialista képviselő a magyarországi kisebbségek helyzetét érintő felszólalásában kijelentette, hogy a kisebbségek oktatására vonatkozó jogszabályi rendeletek csak papíron léteznek, gyakorlatban pedig teljességgel semmibe veszik őket.

Az összes iskola közül, ahol kisebbségi diákok tanulnak, csupán 8%-ában valamelyik kisebbség nyelve az oktatás nyelve. A néhány iskola, ahol kisebbségi nyelven folyik a tanítás, nem nyújthat túl nagy segítséget az oktatásban a tanerő- és tankönyvhiány miatt. A kisebbségi gyerekek számára fenntartott iskolák 12%-ában csak a vallást és az írás-olvasást tanítják a kisebbség nyelvén. Következésképpen, a kisebbségi iskolák 80%-ában a magyar nyelv az oktatás nyelve, a kisebbségi nyelv oktatására csupán heti egy-két óra jut.¹¹²²

¹¹²¹ Malasits Géza magyarországi német szociáldemokrata politikus. Beszédét lásd KN 1927. XXXI. kötet. A képviselőház 300. ülése 1929. május 28-án. 226–227.

¹¹²² Az 1923-as 110.478. VKM. sz. rendelet szabályozta a kisebbségi iskolák működését. A rendelet három kisebbségi iskolatípust különböztetett meg: „A”-típusú iskola, ahol a gyerekek anyanyelvükön tanulnak; „B”-típusú iskola, ahol vegyes oktatás zajlik magyar és az adott kisebbség nyelvén; „C”-típusú iskola, ún. nyelvvoktató iskola, ahol a tanítás nyelve a magyar, a kisebbség nyelvét pedig kötelező jelleggel idegen nyelvként tanulják. Lásd még a 394. lábjegyzetet.

Malasits úr kijelentéseit természetesen sértődötten fogadták a többség képviselői és Malasits urat az ország érdekeinek elárulásával vádolták. A külföldi visszhang mérséklése érdekében Bleyer¹¹²³ német kisebbségi képviselőt azonnali válaszra kérték, amiben mondja el, hogy már intézkednek a felfedett hiányosságok pótlása, helyreigazítása érdekében.

Bethlen gróf is részt vett a vitában. Felszólalásában biztosította a Házat afelől, hogy a kormány mindent megtesz a magyarországi kisebbségek kulturális fejlődése és annak minél átfogóbb védelme érdekében, mivel ellenkező esetben a revízió ügyét gyengítené. A revíziónak segít, ha külföld azt hallja, hogy a magyarországi nemzetiségek elégedettek és élvezhetik a régi Magyarország hagyományos (?) türelmi politikáját.

A vita kapcsán első sorban azt kell megjegyezni, hogy Malasits képviselő valós és pontos adatokról számolt be, mivel sem Bleyer úr, sem Bethlen gróf nem érezte szükségét, hogy megcáfolja ezeket. Kétségtelen, hogy az itt elhangzott adatokat fel lehet használni a Nemzetek Szövetsége kisebbségi kérdést tárgyaló ülésén.

Ami pedig a Magyarországon élő, körülbelül 30.000 lelket számláló román kisebbség helyzetét illeti, a vonatkozó adatok fellelhetők a tavaly nyár végi jelentésben, amit, ha nem csalódom, Lahovari ideglenes ügyvivő küldött az Önök Hivatalába. Tudomásom szerint a helyzet változatlan.

Másodsorban megjegyzendő, hogy Bethlen gróf válaszában hosszasan beszélt a magyarországi kisebbségi kérdés kiemelt jelentőségéről és arról, hogy célszerű megtalálni a revízió és talán az „integralizmus” szempontjából is a lehető legkedvezőbb megoldást.

Úgy tűnik, a magyar–olasz és magyar–lengyel barátság valamint a magyar–francia kapcsolatok javulása jegyében Magyarország miniszterelnöke nyíltan felvállalja a revizionista politikát, azaz lemond a felszólásaiban mindeddig fellelhető jellemző óvatosságról.

A hozzáállás, egyebek mellett, arra enged következtetni, hogy a magyar kormány elég erősnek látja Magyarország politikai helyzetét ahhoz, hogy a jövőben, külföldi támogatásra is számítva, bátran szembeszálljon a kisantant tagjaival.

Fordításban, mellékeltem hosszabb részleteket Malasits képviselő felszólalásából.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 61. 94–95. f. Gépelt eredeti.

¹¹²³ Bleyer Jakab. Vö. 161. sz. irat.

172.

Vasile Grigorcea jelentése a román Külügyminisztériumnak Budapest, 1929. június 22.

Tárgy: A magyar–francia közeledés

Miniszter Úr,

Utolsó beszámolóim egyikében tisztelettel jelentettem Önnek, hogy Magyarország mára már kilépett eddigi elszigeteltségéből. Bizalmas viszonyban áll Olaszországgal, baráti kapcsolatban áll Lengyelországgal és Franciaország is mindinkább érdekeltnek látszik egy kapcsolat kialakításában Magyarországgal.¹¹²⁴

Jelen politikai tényállásra tekintettel részletesebben fogom leírni Magyarország nemzetközi kapcsolatrendszerének jelenlegi helyzetét. Budapest ma a legkülönbélebb, legszínesebb politikai nézetek gócpontjaként értelmezhető, az itt összefutó szálakat nem mindig könnyű szétválasztani.

A magyar politika archimédeszi pontja mindenképpen Mussolini Olaszországgal kialakított, egyezményben is szentesített barátság, amit kiegészítenek egyéb szoros kapcsolatok kialakítására tett kísérletek is.

Tavaly, amikor Lengyelország közeledett Olaszországhoz, hogy Franciaország ellen tüntessen, amiért ez nem támogatta eléggé, Mussolini cserében Lengyelország Magyarországhoz való közeledését kérte. A kijelentést minden kételyt kizáróan alátámasztja a tény, miszerint Pilsudski marsall¹¹²⁵ Bukarest és Budapest békítési tárgyalásokra vonatkozó közismert ajánlatát Zaleski úr¹¹²⁶ 1928. májusi római látogatása¹¹²⁷ alatt készítették elő, amit biztosan tudok Maioni úrnak¹¹²⁸ köszönhetően, aki annak idején Olaszország varsói minisztere volt.

¹¹²⁴ Vö. 170. sz. irat.

¹¹²⁵ Józef Pilsudski (1867–1935) marsall, lengyel államfő.

¹¹²⁶ August Zaleski. Lásd az 1119. lábjegyzetet.

¹¹²⁷ Zaleski lengyel külügyminiszter nem 1928 májusában, hanem áprilisban volt Rómában. Franciaországból gyanakodva nézték a látogatást azt vizionálva, hogy egy nagy balkáni Locarno készül Jugoszlávia és Csehszlovákia ellen, és Romániát is az olaszok támogatására akarnák megnyerni. Különösen gyanús volt a franciák szemében, hogy közvetlenül Zaleski után Duca román külügyminiszter is Rómába látogatott. Lásd GMURCZYK-WRONSKA 2019.; Franciaországban nagy jelentőséget tulajdonítanak Zaleski olaszországi látogatásának. *Pesti Hírlap*, 1928. április 13. 4.

¹¹²⁸ G. C. Maioni varsói olasz nagykövet

Egy évvel ezelőtt a varsói francia körökben úgy gondolták, hogy az említett politikai manőver nem egyéb, mint Franciaországot célzó nyomásgyakorlási kísérlet. Laroche úr,¹¹²⁹ a lengyelországi francia nagykövet szemmel láthatóan elégedetlen volt a kialakult kusza helyzettel és „örültnek” nevezte egyik beszélgetésünkben.

Azonban most úgy tűnik, hogy azóta Franciaország hozzáállása gyökeresen megváltozott. A budapesti jelentések azt mutatták, hogy Magyarország minden bizonnyal Olaszország befolyása alá kerül, ha Franciaország továbbra is elhanyagolja. Így alakult ki Párizsban a francia–olasz versengés képzete, amelynek egyik következménye az elképzelés, hogy Magyarország kímélése hasznos politika lehet. Ugyanakkor Franciaország arra gondolt, hogy közeledése Magyarországhoz talán megváltoztatja a lengyel–magyar barátság természetét is. Ezentúl, Varsó és Budapest barátságát nem Róma, hanem Párizs közvetítheti.

Tavaly november közepén érkeztem Budapestre és azt tapasztaltam, hogy az itteni francia körök a varsói Laroche úrtól mindent egészen eltérő módon szemléltek. A francia követ¹¹³⁰ láthatóan igyekezett minden bírálattól megkímélni Magyarországot, a magyar–lengyel közeledést pedig „kiváló dolognak” tartotta, ami a maga során majd hozzájárul a román–magyar viszonyok javulásához is.

De Vienne úr politikája kér forrásból táplálkozik. Egyrészt szeretné elkerülni, hogy Magyarország Olaszország kizárólagos befolyása alá kerüljön, másrészt pedig – kisebb mértékben – szeretné kiszakítani a régi, Németországi kötelékek szorításából.

Ami Németországot illeti, azt hiszem Franciaország igyekezete teljességgel hiábavaló. Németország Budapestre vonatkozó politikája ma már nem pozitív.¹¹³¹ Németország jelenleg más kérdésekkel foglalkozik. A legfontosabb közülük Rajna tartomány evakuálása. Ezt követi majd a lengyel határ kérdése (a Danzingi folyosó, Felső Szilézia, stb.) és az „Anschluss.” Ha az előbbi kérdések megoldódnak, Németország pozitív tevékenységet kezd Budapesten is. Az ideiglenes érdektelenséget nagyon jól érzékeli és ismeri az itteni külügyminiszter, ahogy azt volt alkalmam látni.

Mára Németország egyetlen egy kérdésben érdekelt a Magyarországi politika tekintetében: megakadályozni, hogy Budapest és Varsó között túlságosan bensőséges viszony alakuljon ki. Németország nem helyezi kilátásban Lengyelország nemzetközi helyzetének megerősödését. Érdekes megfigyelni, milyen eszközöket vet be Németország, hogy elejét vegye a viszony elmélyülésének. Csupán egyet

¹¹²⁹ Jules Laroche varsói francia nagykövet.

¹¹³⁰ Louis de Vienne. Lásd az 1079. lábjegyzetet.

¹¹³¹ Bethlen terve egy olasz–magyar–német szövetség létrehozása volt. Németország azonban ekkor még elzárkózott ez elől, mert számára a Rajna-vidék francia megszállásának a megszüntetése és a jóvátételi kötelezettségeinek a mérséklése voltak a fő külpolitikai céljai. Lásd PRITZ 2002.

említek itt, a legfontosabbat, ami közvetett módon minket is érint. Bármilyen elmentmondásosnak is tűnhet tény, hogy a fentebb említett cél érdekében Németország minden lehetőet megtesz a román–magyar viszonyok fellazulását megghiúsítandó. A következőképpen gondolkodnak: amíg Magyarország és Románia viszonyai feszültséggel terhesek, Lengyelország kénytelen visszafogottan viszonyulni Magyarországhoz ügyelve, hogy ne szegje szövetségese, Románia kedvét. Viszont ha eltűnik a feszültség a román–magyar kapcsolatokból, semmi sem fog egy szorosabb lengyel–magyar kapcsolat kialakítása útjában állni. Ezzel magyarázható a német befolyás alatt álló budapesti sajtóorgánumok ellenséges viselkedése a románokkal szemben. Ezek közül az első helyen a *Pester Loyd* áll, németországi anyagi függősége közismert. Ebben a lapban jelennek meg a legocsmányabb írásokat Romániáról és – jól tudom – a lap nagyon nagy igyekezettel, mindenféle intrikával próbálja megakadályozni a békés megoldást a magyar állampolgárságot választók kérdésében. Magától értetődik, hogy a *Pester Lloyd* mai hozzáállása a kisantant indítványához felér Románia szándékos provokációjával.

De az ehhez hasonló intrikák másodrendűek, így nem zavarják meg Bethlen gróf nyugalmát. Ő megelégszik azzal, hogy különleges megbízottat küldjön Berlinbe, aki megnyugtatja Németországot, hogy Magyarország közeledése Lengyelországhoz mulandó, ideiglenes és semmilyen szín alatt nem érinti a német érdekeket.

Tudatában van, hogy jelenleg nem remélhet sok mindent Németországtól, így a magyar miniszterelnök Franciaország felé fordul, amely igen jelentős erkölcsi és gazdasági támogatást nyújthat Magyarországnak.

Bethlen gróf jóindulatú társat talált diplomáciai játékához a budapesti francia miniszter személyében. A minisztertanács elnöke igyekezett minél gyakrabban tárgyalni De Vienne úrral, akinek több ízben is vázolta magasztos politikai terveit valahogy így: Magyarország két nagy veszélytől tart, a pángermanizmustól és az orosz pánszlávizmustól. Az első ellen szüksége van Franciaország támogatására, a második ellen pedig szükséges együttműködni Romániával és Lengyelországgal. A politika Franciaország érdekeit is szolgálja, mert felszabadítja a szövetségeseit. Ami pedig Jugoszláviát illeti, Bethlen gróf azt sugallta, hogy nem hajlandó vakon követni Olaszország szerbellenes politikáját – természetesen ha Franciaország hajlandó Magyarországot támogatni. Úgy tűnik a miniszterelnöknek nincs ennyire határozott álláspontja Csehszlovákiáról, ami nem ad okot aggodalomra De Vienne úrnak, mert lelke mélyén úgy gondolja, hogy Csehszlovákiával kötött szövetségünk nem fontos Franciaország számára.

Tárgyalásaik során Bethlen gróf biztosította a francia minisztert, hogy szándékai békések és kijelentette, hogy a genfi találkozón nem kíván beszélni a revízió kérdéséről.

A fentebb felsoroltakat nem én találtam ki. De Vienne úr, aki mellesleg nagyon beszédes, osztotta meg velem az idők során több alkalomkor, amikor késztetést érzett bizalmasabb beszélgetésbe elegyedni. Ezek után könnyű volt mindet összeszedni és összerakni összefüggő egészbe.

Többször is volt alkalmam beszélgetni Franciaország miniszterével és azt tapasztaltam, hogy bízik Bethlen gróf őszinteségében és szentül meg van győződve, hogy a Magyarországgal szembeni elnéző, kíméletes politika Franciaország és szövetségesei – Lengyelország, Románia és Jugoszlávia – érdekeit szolgálja. De Vienne úr természetesen mindezt kormánya tudomására hozta. Tévedés lenne azt gondolni, hogy a francia miniszter személyes politikát folytat felettesei jóváhagyása nélkül. Megkapta feletteseitől a szükséges engedélyeket, minek után elkezdhetette politikai elképzeléseinek gyakorlatba ültetését. A szóban forgó politika eszközei a következők: kedveskedő, édesded magatartás Magyarország irányába, bensőséges viszonyok ápolása a Minisztertanács elnökével és számos más közismert, fontos magyar közéleti személyiséggel, a kulturális kapcsolatok elmélyítése különböző konferenciákat szervező francia-magyar „irodalmi” társaságok alapítása révén. Ennek köszönhetően a magyar közvéleményben kialakult egyfajta élénk érdeklődés Franciaország iránt. Ugyanakkor Magyarország ma már nem gondolja, hogy Franciaország lenne az első számú felelős a Magyarországon kialakult helyzetért. Ezzel egy időben érezhetően csökkent Olaszország befolyása. Az a gyanúm, hogy Budapest és Párizs egyféle hallgatólagos megállapodást kötöttek. Magyarország nem helyezi Olaszországgal való kapcsolatait külpolitikájának középpontjába, cserében pedig Franciaország nagyobb figyelemmel fordul Magyarország felé, diszkréten támogatja diplomáciai úton Magyarországot, hogy megoldást találjon a Kisantant országaival való nézeteltéréseinek rendezésére.

Az említett megállapodás fényében érthetővé válik Franciaország utóbbi időben észlelhető állásfoglalása.

A *Le Temps* június 14-i számában közölt vezércikk világosan kifejti *Quay d'Orsay* nézeteit: Magyarország és a kisantant közötti egyensúlyozás politikája. Egy erőszakos politika gyakorlásával Magyarország – írja a *Le Temps* – mindent kockára tenne (a kisantant viszonylatában) viszont senki nem gátolhatja meg abban, hogy szerencsétlenségét elpanaszolja (magyarországi viszonylatban). Fontos megjegyezni, hogy a lap méltatja Bethlen grófot és egyetlen bíráló szót sem emel Magyarország hivatalos propagandájával szemben. Pedig ez lenne a kérdés lényege, amit a *Le Temps* megkerül és nem akar egyáltalán tudomásul venni.

Másfelől pedig, a híres francia lap kilátásba helyezi, hogy halványan felsejlik valahol a távolban a trianoni békeszerződés módosításának lehetősége.

Ezek alapján nem meglepő, hogy az újságcikk hatalmas lelkesedést okozott Budapesten. A magyar sajtó átvette, némileg átalakította és elkürtölte, hogy Franciaország támogatja Magyarországot és a francia külpolitika sem ért egyet a kisantant tevékenységével, amely így kudarcot vallott.

A *Le Temps* kiemelt fontosságú lap, ezért megkerestem néhány kérdéssel Le Go urat,¹¹³² a lap helyi tudósítóját. Elmondta nekem, hogy igen nagy meglepetésére egy idő óta nem közlik írásait a „Le Temps” hasábjain, mivel nem zárja ki a kedvezőtlen értelmezéseket Magyarországra nézve annak ellenére, hogy kimérten, nagyon mérsékelt nyelvezetben íródtak. Le Go úr megjegyezte, hogy Gróf Bethlen május 26-i beszédét nem közölte sem a lap annak ellenére, hogy időben megkapta, és ami még súlyosabb, a Havas nevű hivatalos hírügynökség, távíroda sem.

A jelentős hallgatás nagyon egyszerűen azzal magyarázható, hogy Párizsban szeretnék megteremteni a legjobb körülményeket Bethlen gróf elkövetkező látogatásához. Itt érdemes megemlíteni, hogy De Vienne úr elhagyta Budapestet a magyar miniszterelnök utazása előtt három nappal, hogy Párizsban részt vegyen a látogatást előkészítő tevékenységekben.¹¹³³

Bethlen gróf szívélyes fogadtatásban részesült Párizsban. A magyar miniszterelnök beszélt a fogadtatásról a sajtónak is, és megemlítette a parlament külügyi bizottságában is. Nyilvánvaló, hogy Bethlen gróf nem bátorkodott volna ilyen kedvező színekben lefesteni a látogatást, ha nem felel meg a Párizsban történeteknek, mert ellenkező esetben igen kínos helyzet alakulhatott volna ki.

Meggyőződésem, hogy a minisztertanács elnöke Párizsban ugyanúgy vázolta a magyar politika kérdéseit, ahogy azt de Vienne úr előtt is tette. Békés szándékait bizonygatta és ügyesen kijátszotta az olasz kártyát, aminek köszönhetően sikerült kisajtolnia néhány gazdasági és pénzügyi vonatkozású ígéretet. Egy lehetséges kölcsön is szóba került, valamint a francia tőke magyarországi jelenlétének megerősítése is, kedvező körülmények, feltételek mellett. Bethlen gróf számíthat Franciaország politikai támogatására is. A nagy tőke jelentős mértékben befolyásolja a kormányok tevékenységét, ezért számolni kell a nagy tőke által támasztott érdekekkel azokban az országokban, ahová eljut.

Adva volt Magyarország és Franciaország viszonya, következésképpen adva volt de Vienne állásfoglalása is a jelen helyzetben. Az ő feladata elosztatni a kételeyeket, aggodalmakat és megpróbálni rendet teremteni. Magától értetődik, hogy a francia követ Bethlen grófnak és a kisantant követeinek is személyre szabott nyugtatókat ajánl. Például, nekem arról beszélt, hogy Bethlen gróf mélységesen

¹¹³² Le Go a *Les Temps* újságírója volt. Lásd a 29. sz. iratot.

¹¹³³ Bethlen 1929 júniusában volt Párizsban Briand elnök meghívására. Lásd Romsics 1999. 193.

barátságos és békés szándékkal közelít Romániához, hogy a május 26-i beszéde¹¹³⁴ belpolitikai viszonyok miatt lett olyan, amilyen. De ezzel szemben, az igazi Bethlen a bizalmas beszélgetésekben nyilvánul meg.

Azt válaszoltam de Vienne úrnak, hogy a mi esetünkben lehetetlen a locarnoi szellemiséget alkalmazni magyarországi kapcsolatainkban, mivel nem írtunk alá egy locarnoi egyezményt. A francia–német közeledés csak azután kezdődött el, miután a két állam aláírt egy megneemtámadási egyezményt, amit Anglia, Olaszország és Belgium garantáltak. Részünkről azt gondolom, hogy nagyon nehéz a locarnoihoz hasonló politikát érvényesíteni, amikor nem számíthatunk másra, mint Bethlen gróf nemes szándékaiba vetett bizalmunkra. A bizalom megléte nem elégséges, mert az ellenséges hangvételű beszédekkel mérgezett közvélemény gátolja a közeledést. Éppen ebben lenne nagy szerepe Franciaországnak. Mivel érdekelt abban, hogy Európa ezen a részén a térség államai között baráti, jó szomszédsági viszonyok alakuljanak ki, közbenjárhatna Budapesten, hogy szüntessék meg a hivatalos propagandát. Teljességgel abszurd Magyarország érve, miszerint a hivatalos revizionista propaganda és a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 19. cikkelye között nincs ellentmondás. A nevezett bekezdést nyilvánvalóan a békefenntartás támogatása érdekében fogalmazták meg. Képtelenség úgy értelmezni, hogy helyet ad a nemzetközi diplomácia elsorvasztásának, felfüggesztésének. A bekezdés kimondja, bármely hivatalos eseményen megfogalmazott területi követelmény más állammal szemben felér az illető országgal szembeni ellenséges fellépéssel. Különben, ha a 19. cikkely jelentése ténylegesen megegyezne a magyarok által tulajdonított jelentéssel, több állam jogosan léphetne föl területi követeléssel hivatalos úton is, ami teljes káoszhoz vezetne. Pl. Németország követelhetné Elzászt, Franciaország Rajna határát, Lengyelország Szilézia lengyelek-lakta részét, Ausztria Tirolt, Olaszország Dalmáciát és így tovább. Valójában senki nem él, illetve senki nem él vissza a 19. cikkely tartalmával Magyarország kivételével. Fogadjuk el, hogy a lehető legtágabb értelemben, a legmegengedőbb értelmezésben a bekezdés alkalmazható a trianoni békeszerződésre. De ebben az esetben is Magyarországot kizárólag azzal a joggal ruházza fel, hogy az egyetlen illetékes fórumhoz (Nemzetek Szövetségéhez) forduljon a revízió kérdésében. Magyarország pedig pontosan ezt kerüli. Előnybe részesíti a hivatalos szervezésű revizionista tüntetéseket, melyekkel éppen hogy

¹¹³⁴ Utalás Bethlen Istvánnak a Városligetben a Hősök emlékművénél 1929. május 26-án tartott beszédére. A miniszterelnök egyik tételmondata: „a régi hazát nem siratni, hanem régi fényében újból életrekelteni a hivatásunk; siratni csak azt lehet, ami örökre elmúlt és soha többé vissza nem jöhet.” Lásd BETHLEN 1933. 219–222.

békés közhangulatot nem teremt, sőt. Mindez pedig nyilvánvalóan ellentmond a Nemzetek Szövetsége Egyezményokmánya szellemének.

De Vienne úr nem tehetett egyebet mint hogy elismerje álláspontunk jogoságát és megalapozottságát.

Ma újból találkoztam a francia követtel miután kifejezte óhaját, hogy találkozzon velem. De Vienne úr elmondta, hogy tegnap találkozott Bethlen gróffal és felrótta a május 26-án elhangzott beszédet mondván, hogy nem volt helyénvaló. A magyar miniszterelnök válaszával azt sugallta, hogy sajnálja az esetet és hozzáfűzte, hogy Romániában rosszul értelmezték az elhangzottakat. A beszédben elhangzott mondatokat inkább szónoki és visszatekintő jellegükben kellene értelmezni, az ünnepi alkalom hívta elő a múltból való beszédet. Így kell értelmezni a „Kárpátok koronája” szófordulatot és a vonatkozó részt.¹¹³⁵

Úgy tűnik, Bethlen gróf újból kinyilvánította legjobb szándékát Románia vonatkozásában. A magyar miniszterelnök jobb viszonyok kialakítását óhajtja Románia és Magyarország között. Ugyanazt mondta Gafencu úrnak¹¹³⁶ is Madridban.¹¹³⁷ Azt gondolta, hogy ezzel a nyilatkozattal elrendeződik minden Romániát érintő kérdés. Éppen ezért nagyon meglepődött, amikor 4 nappal később Románia a másik két kisantantbeli országnál is hevesebben tiltakozott.

A beszélgetés következő részében De Vienne úr felhívta Bethlen gróf figyelmét a Bem tábornok tiszteletére rendezett ünnepség komolyságára.¹¹³⁸ A műsor,

¹¹³⁵ Bethlen említett május 26-i beszéde megütközést váltott ki a kisantant államaiban. Bethlen beszéde után Csehszlovákia és Jugoszlávia megelégedett Walko külügyminiszter szóbeli nyilatkozatával, Románia azonban jegyzéket írt és írásban kért választ. Mind a román sajtó, mind a parlament nagyon felizgatta magát az eset miatt. Iuliu Maniu a meghalt Take Ionescu emlékbeszédében válaszul azt jegyezte meg, hogy Románia senkitől semmit nem akar elvenni. (Lásd Iuliu Maniu emlékbeszéde Take Ionescu halálának 7. évfordulóján Sinaiában 1929. június 25-én. *Ellenzék*, 1929. június 26. 8.) Mindehhez hozzá kell fűzni, hogy az *Ellenzék* egyik munkatársa a román parlament folyosóján megszólította Mironescu külügyminisztert, aki azt nyilatkozta, hogy Magyarország és Románia között a kapcsolat jobb, mint valaha. Ezzel szemben a bukaresti sajtó teljesen mást mutatott: a Tisza vonalát emlegették és fenyegettek. A demarsra vonatkozóan a román külügyminiszter azt nyilatkozta az újságíróknak, hogy Magyarország június 22-én adta át Vasile Grigorcea budapesti román követnek a válaszjegyzékét a román jegyzékre. A válaszjegyzékben az állt, hogy a magyar miniszterelnök semmi mást nem mondott, mint amit Magyarország hivatalos körei a háború óta hangoztatnak, hogy a békeszerződés nem elégíti ki Magyarországot. De a válaszjegyzékben a magyar fél hangsúlyozza, hogy Magyarország barátságos viszonyt akar Romániával. Lásd „Magyarországgal ma jobb szomszédi viszonyban vagyunk, mint valaha” – mondja Mironescu külügyminiszter. *Ellenzék*, 1929. június 26. 1.

¹¹³⁶ Grigore Gafencu Iuliu Maniu kormányában külügyminiszter-helyettes volt.

¹¹³⁷ Bethlen 1929 júniusában madridi útját megszakítva járt Párizsban.

¹¹³⁸ Bem József 1848–1849-es tábornok hamvait 1929 júniusában szállították a törökországi Aleppóból szülővárosába, Tarnow-ba. A hamvak június 26-án érkeztek Magyarországra és több vidéki

amelyben székely szervezetek jelenléte, szereplése is várható, a kormány szándékaival ellentétes irányba mozdulhat el. Úgy tűnik, Bethlen gróf tisztában van a veszéllyel és megígérte, hogy rendelkezik a nem kívánatos események megelőzése érdekében. A honvédelmi minisztert¹¹³⁹ arra kéri, hogy beszédét fogja minél rövidebbre és kizárólag katonai kérdéseket érintsen.

A beszélgetés alatt végig úgy éreztem, hogy De Vienne úr őszintén igyekszik békésen rendezni az ügyeket, mérsékelni a helyzetet. Ugyanakkor előtérbe szeretne kerülni, mint aki feloldhatja és fel is oldja a jelen feszültséggel terhes helyzetet. Olaszország követe¹¹⁴⁰ is ezt a célt követi. Így ketten versengenek a magyar kormányra leginkább befolyással bíró diplomata szerep elnyeréséért. Mindkettőjüknek célja csitítani a kedélyeket és felhívni a figyelmet saját kizárólagos szerepükre a helyzet megoldásában.

Távol áll tőlem elmarasztalni de Vienne urat emiatt. Ő csupán követi kormányát és megvalósítja ennek politikai elképzeléseit. A szóban forgó politikára túl nagy hatással van a két nagy latin állam megátalkodott versengése. Tulajdonképpen, egyikük sem akarja, hogy Magyarország a másik befolyása alá kerüljön. Magától értetődő, hogy Bethlen gróf az egyetlen aki hasznot húz ebből a helyzetből.

Említést tettem Olaszország követéről és tevékenységéről. Éppen a fenti sorok végére értem, amikor Gróf Durini di Monza fontos nyilatkozattétel végett jelentkezett nálam. Egy rövid bevezető után, melyben biztosított Olaszország baráti viszonyáról elmondta, hogy itt tartózkodása alatt mindvégig Mussolini úr szellemében tevékenykedett és igyekezett elsimítani Magyarország és Románia között feszülő érdekellentéteket. Elmondása szerint, valamivel több mint egy évvel korábban Bethlen gróf hivatalos környezetben közölte vele, hogy készen áll aláírni egy megnemtámadási egyezményt Romániával és hivatalos nyilatkozatban közölni, hogy örökre lemond Romániával szemben támasztott bármiféle területi igényről még mielőtt esetleg felvetné a trianoni békeszerződés módosításának kérdését a genfi találkozón. Olaszország követe határozottan kijelentette, hogy Bethlen gróf továbbra is fenntartja az ajánlatát. A kérdésre, mely azt firtatta, hogy Bethlen gróf kormánya felvállalhat egy ilyen természetű politikát anélkül, hogy a forrongó magyar közvéleményt maga ellen fordítaná és anélkül, hogy a hatalom elvesztését kockáztatná, Durini gróf azt válaszolta, hogy a jelenlegi kormánynak hatalmában áll megtenni a lépést, ha rendeződik a magyar állampolgárságot vá-

városban megemlékezéseket tartották, a Nemzeti Múzeumban pedig megtekinthetők voltak a hamvak. Lásd Bem hamvai a Nemzeti Múzeum ravatalán. *Reggeli Hírlap*, 1929. június 27. 1.

¹¹³⁹ Gróf Csáky Károly vezérezeredes.

¹¹⁴⁰ Durini di Monza gróf

lasztó erdélyiek helyzete és amennyiben méltányos bánásmódot biztosítanának az erdélyi magyar kisebbség számára.

Az olasz követ hozzáfűzte, hogy Magyarország kizárólag Romániával szemben hajlandó ezt felvállalni.

Egyelőre meghagyom az olasz miniszternek a tisztet dönteni Bethlen gróf szándékainak őszinteségéről és megelégszem egyetlen egy dolog kiemelésével. A francia és az olasz követek is találkoztak Bethlen gróffal a tegnapi nap folyamán. Ma mindketten velem is találkoztak és megnyugtató dolgokat közöltek velem annak alátámasztására, hogy Bethlen gróf szándékai a legtisztábbak. Nyilvánvaló, hogy a miniszterelnök igyekezett mindkét kollégámat felhasználni, hogy a román kormányt befolyásolja a megbékélés irányába. Bethlen gróf természetesen számít a magyar–román viszonyok javulására. A jelenlegi helyzetben a magyar miniszterelnök leginkább a Romániával – a kisantant összes állama közül – való viszony javulásában érdekelt.

Most, este 7 órakor, érkezett hozzám egy válaszlevél, amit Magyarország küldött megkeresésemre reagálva. Az értesítés segít jobban megérteni kollégáim mai látogatásának célját. Bethlen gróf ezúton megküldött értesítése egy pontosítás, békítő szándékú kommentár, feljegyzés korábbi válaszleveléhez.

Miniszter Úr, kérem fogadja mélységes tiszteletemet.

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 1. 200–205. f. Gépelt eredeti.

173.

A budapesti német követség (Hans Schoen) jelentése a német Külügyminisztériumnak Budapest, 1929. június 25.

Tárgy: A magyar–román optánstárgyalások

A magyar–román optánstárgyalások megszakításáról az illetékes helyen tudomásra jut, hogy nem annyira a Románia által fizetendő kártalanítás mértékéről van szó, hanem sokkal inkább a 20 évre tervezett áruszállítások finanszírozásának kérdése az, amiről Bécsben nem lehetett egyezsége jutni. A jóvátételi összeg mértékét tekintve némi különbség van még az ajánlat és a követelés között, de

azáltal, hogy a románok úgy nyilatkoztak, hogy 1927. szeptember 1-jétől hajlandók 7%-os csökkentésre, az összeg mértékében mégiscsak közeledett egymáshoz a két álláspont. Ami a tervbe vett román dologi szállítás pénzügyi mobilizálását illeti, a magyaroknak a román kölcsön felvételére vonatkozó javaslatát román részről azzal az indoklással utasították el, hogy az efféle kölcsön kárt okozna a román hitelképességnek, és megnehezítené más, Románia által igényelt kölcsönök felvételét. A magyar küldöttség aztán román javaslatokat kért a finanszírozásra, ám a tárgyalások során ilyen nem történt.

További ellentét adódott abból a magyar követelésből, hogy a még fel nem osztott földet (körülbelül 50 000 kataszteri holdat) ne egyszerűen csak meghagyják a jelenlegi birtokosok tulajdonában, hanem a szabad végrendeleti rendelkezésük jogát is ismerjék el. Ezt a magyar követelést, amelyről úgy tűnt, korábban már megegyeztek, a román küldöttség az utolsó pillanatban a román alkotmányra való hivatkozással mint politikai kérdést elutasította. Végül a románok is visszanyúltak a magyar jóvátétel kérdéséhez, és követelték, hogy a kárpótlási összeget esetleges későbbi jóvátételi kifizetéssel kompenzálják.

Bethlen gróf kérésére Sztérényi báró,¹¹⁴¹ amikor a tárgyalások kudarca már egyértelmű volt, igyekezett a román delegációt rávenni, hogy az addigi tárgyalások eredményeiről legalább egy közös protokollt fogalmazzanak meg, ám Davila úr¹¹⁴² ebbe nem akart belemenni, így végül beérték a nyilvánosságra hozott közös kommunikéval. Amikor ebben a román küldöttség kijelenti, hogy nézetük szerint a tárgyalások jelenlegi állása alapján gyakorlati megoldást tartának javallottnak, akkor ebben a kijelentésben pusztán taktikai manővert fedezhetünk fel. Habár úgy hiszik, hogy Maniu tényleg direkt megértést szeretne, de a pozícióját itt túlságosan gyengének tartják. Ha az őszi ülésig nem sikerül új román javaslattal előállni, akkor a magyar kormányzat egy román pótbíró kinevezésének kérelmével újra a Népszövetséghez fordul.

PA AA RAV Bukarest 19. Gépelt eredeti.

¹¹⁴¹ báró Sztérényi József (1861–1941) Magyarország népszövetségi főmegbízottja.

¹¹⁴² Carol A. Davila varsói román követ, az optánkérdésben a román delegáció vezetője.

174.

**A bukaresti német követség jelentése
a német Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1929. július 31.**

Tárgy: Román–magyar kapcsolatok

Az újságolvasók és a pártatlan nézők számára az elmúlt hónapokban úgy tűnhetett, mintha a román–magyar kapcsolatok már megint feszültebbé váltak volna. A Bethlen gróf beszédét¹¹⁴³ követő román demars, a negatív eredmény, amit eddig az optánstárgyalások felmutattak, továbbá Maniu szinte háborús hangneme, amit Take Ionescu halálának évfordulóján, az emlékünnap során használt,¹¹⁴⁴ óhatatlanul azt a benyomást keltették, mintha az egyezségre való törekvések mindeddig ellenkező eredményre vezettek volna. Abban a beszélgetésben is, amit néhány hete Maniuvall folytatottam, élénk magyarellenes hangulata meglehetősen feltűnő volt számomra.

Az itteni magyar követségnél történt tudakozódásom alapján azonban mégis azt éreztem, hogy a két kormányzat közötti kapcsolatok kevésbé barátságosak, mint amennyire azok kívülről látszanak. Magyar részről kiemelték, hogy eltekintve a nyilvánosság felé közvetített különbségektől, Maniu kabinetjének viszonyulását Magyarországhoz inkább tisztességesként, és nem feltétlenül kibékíthetetlenként kellene jellemezni.

Az optánskérdésben a dolog nagy vonalakban úgy néz ki, hogy Magyarország mindenekelőtt olyan helyzetbe szeretne kerülni, amelyben a Románia által az optások kárpótlásaként megígért juttatások (ami a mértéket illeti, abban jelentősen közelebb kerültek egymáshoz) valamilyen formában minél hamarabb tökévé alakíthassa át. Mivel a román kormányzat erre egyelőre még nem kínált elegendő biztosítékot, a magyar javaslat azt kérte, forduljanak a Népszövetség titkárságához, hogy a Népszövetség pénzügyi bizottsága legyen közvetítő. Az volt az elgondolás, hogy egy a Népszövetség pénzügyi bizottsága által megteremtett egyezség elegendő bizalmat fog kapni a pénzügyi világban ahhoz, hogy utána mihamarabb nagyobb készpénztőkét követeljenek. Románia efféle részletkérdésekben elutasította a Népszövetség közvetítését, és a helyzet most már az, hogy ha

¹¹⁴³ Lásd a 172. sz. iratot és az 1135. lábjegyzetet.

¹¹⁴⁴ Lásd uo.

nem jön létre megegyezés a közeljövőben, Magyarország újra az optánskérdéssel fordul a Népszövetséghez. Magyarország a saját helyzetét lényegesen erősebbnek tartja, mint régebben, miután időközben hasonló esetekben más nemzetközi döntőbíróóságok is illetékesnek nyilvánították magukat. Magyar kollégám ezen kijelentését anélkül idézem, hogy azt részleteiben ellenőriztem volna.

Román részről főként az utóbbi idők két eseménye során találkozok előzenységgel a magyar oldal. Az egyik, hogy a román parlament az utolsó ülésén olyan nyugdíjtörvényt fogadott el,¹¹⁴⁵ amely szerint a román területen élő korábbi magyar hivatalnokoknak, akiket eddig, hogy éhen ne haljanak, Magyarországnak kellett támogatnia, most a román törvény szerint olyan nyugdíjat utalnak ki, ami számukra (sok kisemberről, mint például tanítókról, postai hivatalnokokról stb. van szó) bizonyos minimális megélhetést biztosít. Ezzel a törvényalkotással Magyarország nem kevésbé érzi tehermentesítve magát. A másik eset egy székelyföldi magyar nitrogéngyárra vonatkozik,¹¹⁴⁶ amire a román katonai kincstár erőszakkal rá akarta tenni a kezét. Ám miután a román bíróság megtagadta a román kormány jogigényét a gyárra, a miniszterelnök, Maniu személyesen akadályozta meg a katonaság tervezett erőszakos beavatkozását.

Igen rossz volt a vélemény magyar oldalon a mostani külügyminisztériumról, amelyen keresztül a kölcsönös megállapodások ellenére mindenféle indiszkréciók jutottak nyilvánosságra az optánstárgyalások egyes szakaszairól, és különösen Mironescu úrról,¹¹⁴⁷ aki hangzatos szavakkal fontoskodott a román parlamentben, miközben négyszemközt sokkal higgadtabban és nyugodtabban beszélt a magyar–román nézeteltérésekről.

Összességében azonban magyar oldalon azt gondolják, hogy a Maniu-kabinet Magyarországgal szemben igyekszik viszonylag mérsékeltnek és tisztességesnek mutatkozni.

PA AA RAV Bukarest 19 Gépelt másolat.

---

¹¹⁴⁵ Az 1925-ös romániai nyugdíjtörvény módosításáról van szó. Legea din 1929 pentru modificarea legii pensiilor din 15 aprilie 1925. *Monitorul Oficial*, Nr. 183 din 20 August 1929. http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/82553/1/BCUCLUJ_FP_205267_1929_045.pdf (Letöltés 2021. március 15.)

¹¹⁴⁶ A dicsőszentmártoni nitrogéngyárról van szó.

¹¹⁴⁷ Gheorghe G. Mironescu (1874–1949) román külügyminiszter.

175.

**A német Külügyminisztérium utasítása
a bukaresti német követségnek
Berlin, 1929. október 29.**

Tárgy: Optánskérdés

Személyes tájékoztatásra

A berlini Otto Wolf cég¹¹⁴⁸ képviselője tájékoztatott, hogy Titulescu a tárgyalásokon, amelyeket a cég főnöke nemrég Párizsban vele folytatott, annak a kívánságának adott hangot, hogy a német kormány hasson oda, Magyarország fogadja el a magyar–román optánsvita rendezését, amit Románia az ez idő szerint Párizsban, az ún. Keleti Bizottság előtt folytatott tárgyalások keretei között sürget.

A tájékoztatásra a következő választ kapta. Természetesen csak üdvözölhetnénk, ha a magyar–román optánsvitában egy mindkét oldalt kielégítő megoldás születne. A Népszövetségi Tanács, amelynek tagjai vagyunk, ismételt ajánlásai-val mindig is ebbe az irányba mozdult. Ami azonban azt a kérdést illeti, hogy a vita rendezése a keleti jóvátételről szóló tárgyalások keretein belül Magyarország számára elfogadható-e, semmilyen lehetőséget nem látunk arra, hogy Magyarországra bármiféle befolyást gyakoroljunk. Ez csak azért is kizárt, mert mi a Keleti Bizottság előtti tárgyalások állásáról semmilyen közvetlen információval nem rendelkezünk, mivel ebben a bizottságban képviselve nem vagyunk.

Megbízásából
olvashatatlan aláírás

PA AA RAV Bukarest 19 Gépelt eredeti.

---

¹¹⁴⁸ Az Otto Wolff AG egy német acélgyár volt, melyet 1904-ben Otto Wolff és Ottmar E. Strauß iparosok alapítottak. A két világháború közötti Németország egyik legnagyobb gyára volt a nagy rivális Hugo Stinnes mellett.

176.

**A német Külügyminisztérium utasítása
a bukaresti német követségnek
Berlin, 1929. november 2.**

Tárgy: Optánskérdés

Bizalmas tájékoztatásra

A londoni német nagykövettel folytatott egyik beszélgetés során Henderson külügyminiszter¹¹⁴⁹ október 31-én szóba hozta a Keleti Jóvátételi Bizottság munkáját, és azt mondta, csak az újságokból értesült arról, hogy az optánskérdés nehézségeket okoz. Megjegyezte, hogy ez a kérdés valójában nem a bizottságra tartozik, hiszen annak önmagában semmi köze a jóvátételekhez, és tárgyalása a Népszövetségnek van folyamatban. Őneki azonban nincs kifogása az ellen, hogy a bizottság is megtárgyalja. De ha ott nem születik kielégítő eredmény, akkor azonnal tovább folytatja a Népszövetség által rábízott feladatot, és követelni fogja, hogy az egyeztetett tárgyalásokat Londonban haladéktalanul kezdjék el, és az optánskérdést már az új hágai konferencia idejére tisztázzák.¹¹⁵⁰

Megbízásából
olvashatatlan aláírás

PA AA RAV Bukarest 19. Gépelt eredeti.

---

¹¹⁴⁹ Arthur Henderson angol külügyminiszter.

¹¹⁵⁰ Az első hágai konferencia 1929 augusztusában, a második 1930 januárjában volt. A másodikon született határozat az optánskérdésben.

177.

**Magyary Antal követ jelentése
Walko Lajos külügyminiszternek
Bukarest, 1929. december 23.**

Tárgy: Antiszemita diáktüntetések¹¹⁵¹

A romániai keresztény diákliga megalakításának 10 éves évfordulóját ünnepelték az egyetemi hallgatók a Craiova-i kongresszusukon. Ott zavargások nem voltak, mint azt egyes lapok közölték, de ott olyan antiszemita és kisebbség-ellenes szólamok hangzottak el, hogy a túlfűtött egyetemisták városukba hazatérve zavargásokat rendeztek.

Bukarestben a szabadkőműves páholyt támadták meg, Temesváron a *Temesvári Hírlap* nyomdáját és a Lloyd kávéházat akarták szétfűzni, Kolozsváron az *Ellenzék* szerkesztőségét terrorizálták és több zsidó üzlet ablakát verték be. Czernovitzban is próbálkoztak, de a rendőröknek sikerült megakadályozni a zavargásokat. A legsúlyosabb eseményekre Iași-ban került sor, ahol a megtorló intézkedések következtében az egyetemi hallgatók sztrájkba léptek és az egyetem bezárásával lehetett számolni.

Kolozsváron a hallgatók az *Ellenzék* kiadóhivatala elé vonultak és követelték, hogy a craiovai diákkongresszus lefolyását kommentáló hírlapi közleményekkel kapcsolatban tiltakozó nyilatkozatot adjanak ki. A tüntető tömeg beverte a szerkesztőbizottság ablakait és bezúzták az *Ellenzék* könyvesboltjának egyik kirakatüvegét. Este 7 órakor a tüntetők a Wesselényi Miklós és Ferenc József úton végighaladva több kereskedés kirakatát betörték, összetörték a Metropol kávéház berendezését és beverték a zsinagóga ablakait.¹¹⁵²

December 11-én kínos meglepetést hozott kisebbségi körökben, hogy a magyar kisebbségi lapok az *Új Kelet*-et kivéve elhallgatták az eseményeket és a *Keleti Újság* is csupán egy rövid kommunikét közölt.

A román kormány (Costachescu közoktatási miniszter)¹¹⁵³ minderre úgy reagált, hogy a román kormányok tüntetései mindaddig nem fognak alábbhagyni, míg az erdélyi magyar iskolák az irredentizmus és a kommunizmus tüzfészkei

¹¹⁵¹ A témáról bővebben lásd Gró 2009.

¹¹⁵² Bővebben lásd Gró 2016.

¹¹⁵³ Neculai Costăchescu (1876–1939) közoktatásügyi miniszter a Maniu-kormányban.

maradnak. Ugyanazon ülésen a házelnök Willer József magyar képviselőtől megvonta a szót.

Keleti Újság, 1929. december 11.: Bukarestben, Kolozsváron diáktüntetések voltak a diákakció megindításának évfordulóján.

Keleti Újság, 1929. december 12. 1.: Bukarestben, Kolozsváron és Temesváron voltak egyszerre súlyos diákzavargások.

Ellenzék, 1929. december 12.: Hivatalos jelentés a kolozsvári tüntetésekről.

Ellenzék, 1929. december 11.: A kolozsvári egyetemi hallgatók tiltakozása a craiovai kongresszusról megjelent téves lapközlemények ellen.

Patria, 1929. december 12.: Manifestății studențești la Cluj.

Brassói Lapok, 1929. december 8.: A kraiovai diákgyűlés körül viharzott a kamara. Bűnbak kell a kormánynak – itt a *Brassói Lapok*. Landau képviselő tiltakozott, mert a kormány közpénzekből támogatta a kongresszust. Willer József összecsapása Maniuval és Petrovici-csal.

Temesvári Hírlap, 1929. december 12.: A magyar sajtó volt a tegnapi zavargások célpontja.¹¹⁵⁴

Temesvári Hírlap, 1929. december 13.: A december tizediki temesvári és kolozsvári zavargások a parlament előtt – Fischer Tivadar dr. interpellációja és Ioanitescu¹¹⁵⁵ államtitkár válasza.¹¹⁵⁶

Ellenzék, 1929. december 13.: A kolozsvári és temesvári tüntetések a parlament előtt. Ioanitescu államtitkár a történetek ódiumát a kisebbségi lapokra akarja áthárítani. A bukaresti szabadkőműves-páholy támadóit kizárják az egyetemről.

Brassói Lapok, 1929. december 20.: Elmozdították állásából Popescu temesvári ügyészt, aki „nemzeti politikát” csinált.¹¹⁵⁷

Brassói Lapok, 1929. december 20.: Borotvaélen táncol a diáktüntetések miatt a helyzet Jassiban. Újévre az egyetem végleges bezárása fenyeget.

Brassói Lapok, 1929. december 13.: Véres diákzavargások Temesvárt, Kolozsváron és Bukarestben. Temesváron sortűz dördült el, majd letartóztatták a rend-

¹¹⁵⁴ December 10-én történtek a zavargások Temesváron. Akkor épp a városban időzőtt Miklós herceg, és a diákság vezetői megígérték neki, hogy rá való tekintettel nem lesznek zavargások a városban. Este 11 óra után azonban a Jenőherceg tér 3. számú ház (a hírlap kiadóhivatala) összes földszinti és pinceablakait bezúzták. Ezután a tüntetők a zsidó líceum felé nyomultak. A rendőrség próbálta őket feltartóztatni, de megfenyegették a rendőröket. A bánsági Magyar Párt táviratot küldött az OMP-nek, hogy a kormánynál azonnali parlamenti interpellációt kérnek.

¹¹⁵⁵ Dimitrie R. Ioaniteșcu (1885–1970) professzor, munkaügyi miniszter.

¹¹⁵⁶ A parlament december 12-i ülésén hangzott el az interpelláció. Az interpellációt azonban nem az OMP, hanem Fischer Tivadar, az erdélyi cionisták egyik vezére mondta el.

¹¹⁵⁷ Nem lépett fel erőlyesen az antiszemita tüntetőkkel szemben.

őröket – Kolozsváron szuronyroham 3 sebesülttel – Támadás a *Temesvári Hírlap* és az *Ellenzék* ellen. Fellobbantak a kisebbségellenes izgatás fáklyái.

Brassói Lapok, 1929. december 16.: „A magyar iskolák az összeesküvők és kommunisták fészkei”. Costachescu miniszter példátlan támadása a magyarság ellen – Éles szócsaták Laár Ferenc, Willer József és a többség között – Willertől megvonták a szót

Brassói Lapok, 1929. december 21.: Gerilla-harcok Jassiban. Megverték a főrabbit és a kántort is.

MNL OL K63 235. cs. 1049/1929 11–33. Gépeelt eredeti, újságkivonatok.

178.

Csiki székelyek beadványa a Nemzetek Szövetsége Tanácsának Csíkszereda, 1929. december 23.

Tárgy: Csiki Magánjavak ügye

Folyó évi június 25-én kelt és július hó 20-án benyújtott panaszunkban, valamint folyó hó 15-ről keltezett kiegészítő beadványunkban volt szerencsénk előadni, hogy a volt csíkmegyei székely (magyar) határőrezred feloszlata után királyi elhatározás „Csiki Magánjavak” néven vagyonközösséget létesített, melynek összes vagyonát a román „Agrárcomité” állami tulajdonnak nyilvánította és a román kormány ezen a címen azt minden ellenérték nélkül elvette. Ezen panaszban előadtuk azt is, hogy eme vagyonhoz tartozó erdőségek letarolása a legnagyobb sietséggel folyik. Ezért figyelmébe ajánlottuk a magas Tanácsnak annak a szükségét, hogy a román kormány *mesure conservatoire*¹¹⁵⁸ útján felhívást nyerjen a panaszunk tárgyát képező vagyonnak jelenlegi állapotában való fenntartására.

Sajnálattal vagyunk kénytelenek megállapítani, hogy a magas Tanács részéről ezirányban intézkedés nem történt, mert csak ezzel magyarázható, hogy panaszunk beadása óta a vagyonunkhoz tartozó erdők letarolása a román erdészeti hatóságok engedélyével fokozottabb mértékben történik. Ezen okból f. évi no-

¹¹⁵⁸ (fr.) óvintézkedés

vember 30-án a román miniszterelnök úrhoz¹¹⁵⁹ 6608/1928 szám alatt benyújtott kérvényben dr. Pál Gábor csíkmegyei szenátor és dr. László Dezső csíkmegyei képviselő ezen erdőpusztításokra reámutattak és azonnali intézkedést kértek azoknak megszüntetésére. Minthogy a román kormány részéről semmiféle intézkedés nem történt, nyilvánvaló az a törekvés, hogy a vagyon legértékesebb részét tevő erdőségek panaszunk elintézéséig kihasználtságosanak.

A kihasználás alatt lévő erdőket csaknem kizárólag román lakosságú közösségek szövetkezeteinek, úgyszintén görög-keleti és görög-katolikus román egyházközségeknek adja a földművelésügyi minisztérium erdészeti osztálya (Casa Pădurilor) csekély ellenérték fejében. Ezenkívül sok ezer kérvényező egyénnek, kiknek túlnyomó része román, kisebb-nagyobb famennyiséget utal ki az értéknek csekély részét tevő ár ellenében. A vonatkozó kiutaló utalványokat (bárczát) fatereszkedők összevásárolva, kitermelik a levágásra engedélyezett erdőket, sőt még az engedélyek határain túlmenőleg is a kellő felügyelet hiányában óriási károkat okoznak. Ha ez a helyzet továbbra is így tart, az az erdővagyon teljes megsemmisülésére fog vezetni.

Amidőn a román kormány és hatóságainak panaszunk benyújtása óta követett magatartására a magas Tanács figyelmét fentiekben röviden felhívni bátorokdunk, újból tisztelettel kérjük:

1. Méltóztassék a román kormányt felhívni, hogy vagyonunkat hagyja meg jelenlegi állapotában mindaddig, amíg panaszunkat a magas Tanács letárgyalta;
2. méltóztassék panaszunkat a lehető sürgősséggel letárgyalni és azt a jogellenes állapotot, amelybe bennünket a román kormány és hatóságainak a kisebbségi jogokat legkíméletlenebbül megsértő rendelkezései juttattak, megfelelő intézkedések útján orvosolni.

Nagy Imre a magánjavak igazgatótanácsának tagja

dr. Györgypál Domokos a magánjavak igazgató tanácsának elnöke

Bartalis Ágoston a magánjavak igazgató tanácsának tagja

Dr. Bocskor Géza ua.

dr. Pál Gábor csíkmegyei szenátor

dr. László Dezső csíkmegyei képviselő

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 2. res.pol. Gépelt másolat.

¹¹⁵⁹ Iuliu Maniuhoz

179.

**Baranyai Zoltán genfi követségi titkár, ideiglenes ügyvivő
jelentése a Külügyminisztériumnak
Genf, 1930. január 17.**

Tárgy: A csíkmegyei magánjavak ügyében a Nemzetek Szövetségéhez beadott petíció

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a csíkmegyei peticionálók két megbízottjával, dr. Balogh Arthúr, volt egyetemi tanár, szenátor¹¹⁶⁰ és Pál Gábor szenátorral,¹¹⁶¹ Genfben való megérkezésük után megbeszéltem, hogy fel fogják keresni a hármassbizottság¹¹⁶² tagjait. Ezt megkönnyítette gróf Apponyi Albertnek¹¹⁶³ Foroughi nagykövethoz¹¹⁶⁴ és Procopé külügyminiszterhez¹¹⁶⁵ intézett, folyó hó 3-i, 6/res.pol. 1930. számú rendelettel idejuttatott levelei, amelyeket a címzettekhez azonnal eljuttattunk.

Abból a célból, hogy Balogh és Pál uraknak az illető urak részéről való fogadását megkönnyítsem, nagyon bizalmasan és hangsúlyozva a teljesen magánjellegű intervencióit, a két úrra felhívtam Hynninen¹¹⁶⁶ (Procopé külügyminiszter kabinetfőnöke) figyelmét, akit régebbiről jól ismerek.

Mint Balogh és Pál urak informáltak, Foroughi nagykövet és Procopé külügyminiszter igen szívélyesen fogadták őket és a petíció részleteire vonatkozólag

¹¹⁶⁰ Balogh Arthur, dr. (1866–1951) jogász, szenátor, az OMP külügyi képviselője.

¹¹⁶¹ Pál Gábor. Lásd a 160. lábjegyzetet.

¹¹⁶² A hármass bizottság vagy „kisebbségi bizottság” egy ad-hoc bizottság volt, mely a beérkezett beadványokat vizsgálta meg. Tagjai: a Népszövetség Tanácsának elnöke és két tanácsag.

¹¹⁶³ Apponyi Albert, gróf (1846–1933) 1923-tól kezdődően képviselte Magyarországot a Népszövetség előtt Genfben. A magyar kormány fődelegátusa volt.

¹¹⁶⁴ Mohammed Ali Khan Foroughi (1877–1942) perzsa diplomata Genfben, 1929 szeptemberében a népszövetségi tanácsülés elnöke volt. Korábban egy alkalommal (1925. november 1. – 1926. június 13.), később két alkalommal (1933. szeptember 18. – 1935. december 3. és 1941. augusztus 27. – 1942. március 9.) volt Irán miniszterelnöke. Lásd <http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/Mohammad-Ali%20Foroughi/en-en/> (Letöltés: 2018. április 10.)

¹¹⁶⁵ Hjalmar J. Procopé (1889–1954) finn külügyminiszter 1924. május 31. és 1925. március 31., valamint 1927. december 17. és 1931. március 21. között. Lásd Biografiskt lexikon för Finland. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=952> (Letöltés: 2018. április 10.)

¹¹⁶⁶ Paavo Johannes Hynninen (1883–1960) 1957. november és 1958. augusztus között külügyminiszter is volt.

több informatív kérdést tettek fel előttük. Megkísérelték azt is, hogy Dalton angol külügyi államtitkárhoz¹¹⁶⁷ bejussanak, de ezúttal ez nem járt eredménnyel. (Baker úr,¹¹⁶⁸ aki ezt közvetíthette volna, időközben Hendersonnal¹¹⁶⁹ visszautazott Londonba.)

A hármassbizottság, mint táviratilag is jelteni bátor voltam, ezúttal nem foglalkozott a petícióval, tekintettel arra, hogy a kisebbség nemrégén (1929. december 31-én) két újabb beadványt küldött a Nemzetek Szövetségéhez, azonkívül arra, hogy a román kormány válasza csak a napokban érkezett be. A román kormány választát (C.33.1930.I, 1930. január 10.) van szerencsém 3 példányban csatoltan tisztelettel felterjeszteni azzal a kéréssel, hogy ezt megfelelő módon a peticionálókhoz eljuttatni méltóztassék.

Balogh és Pál urakkal már közöltem azt, hogy a román kormány érdemi válasza beérkezett és kilátásba helyeztem nekik azt, hogy ezt meg fogják kapni, de még nem volt módomban a választ nekik átadni, mivel elutazásuk után kaptam meg. Balogh ismét arra gondolt, hogy erre az érdemi válasza is megteszi (megfelelő burkolt formában) megjegyzéseit. Én erről lebeszéltem őt, mert hisz ily módon még a májusi tanácsülésre se kerülhetne az ügy; újabb beadványukat ugyanis újból ki kellene adni a román kormánynak megválaszolás végett, mivel az utolsó szó, sajnos, a bevádolt kormányt illeti.

Tisztelettel kérem a magyar kir. Külügyminisztériumot, méltóztassék nyomatékosan odahatni, hogy a peticionálók semmi körülmények között sem adjanak be a Főtitkárhoz¹¹⁷⁰ újabb formális beadványt. Legjobb volna, ha csak arra szorítkoznának, hogy időközben kidolgozandó észrevételeiket, természetesen anélkül, hogy hivatkoznának a román kormány válaszára, megfelelő burkolt formában, juttassák el májusi kijövetelük alkalmával, levél alakjában, a hármassbizottság tagjaihoz egyénileg, azonkívül Azcarate¹¹⁷¹ úrhoz is. Hogy a tájékoztató expozénak semmiképpen se legyen petíció vagy beadvány jellege, ezt ne is sokszorosítsák, hanem gépírással leírva adják át majd lehetőleg személyesen a fent említett uraknak a májusi tanácsülés alkalmával.

¹¹⁶⁷ Hugh Dalton (1887–1962) brit munkáspárti politikus, angol külügyi államtitkár 1929–1931 között. Életrajza: PIMLOTT 1985.

¹¹⁶⁸ Philip Noel Baker (1889–1982), Dalton személyi titkára volt. Lásd WINKLER 2005. 82.

¹¹⁶⁹ Arthur Henderson (1863–1935) külügyi államtitkár 1929. június 7. és 1931. augusztus 24. között.

¹¹⁷⁰ Eric James Drummond (1876–1951) brit politikus, a Népszövetség Főtitkára (1919–1933). Lásd EILER 2007. 349.

¹¹⁷¹ Pablo de Azcarate y Florez (1890–1971) 1922-től a Népszövetség Titkárságának alkalmazottja, 1929-ben a kisebbségi szekció vezetője lett. Lásd uo. 343.

Meg kell végül jegyeznem azt, hogy mindkét erdélyi úr nagy buzgalommal és odaadással tett meg részéről minden lehető a petíció sikere érdekében.¹¹⁷²

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 35 res.pol. Gépelt másolat.

180.

Külföldi sajtóban elhelyezendő cikkek végett a Külügyminisztérium által készített rövid ismertetés a csíki magánjavak ügyéről 1930 elején

A székelyek panasza a Népszövetség előtt

A Népszövetség Tanácsa előtt egy erdélyi magyar kisebbségi panasz, a székelyeknek a panasza fekszik, amely a kisebbségi jog szempontjából egy igen lényeges sérelemre hívja fel a figyelmet, nevezetesen arra, hogy a román kormány megsértette a kisebbségvédelmi szerződés azon alapvető rendelkezését, amely eltiltja az egyes fajoknak magánjogi viszonyaik szempontjából való differenciális kezelését.¹¹⁷³ A kérdés röviden a következőkben foglalható össze.

A XVII. század végén, a töröknek kiűzése után Magyarország déli határvidékei katonai alapon szerveztettek meg. E vidéken határőrezredek állítottak fel és a lakosság, amely ezen ezredeket alkotta, határvédelmi kötelezettségével szemben nagyobb szántóföld és erdőkből álló királyi adományokban részesült. A XIX. század folyamán, a török veszedelem végleges megszűnte után királyi elhatározás a határvidékek katonai szervezetét megszüntette, ott polgári közigazgatást vezetett be és a határőrezredek részére adományozott vagytonokat pedig az ezen ezredek leszármazottjainak teljes és kizárólagos tulajdonába adta gazdasági és kulturális szükségleteik kielégítése céljából. E vagytonokat az igényjogosultak túlnyomóan fenntartották a vagytonközösséget, egyes esetekben pedig felosztatták azt önmaguk között.

¹¹⁷² A román kormány válasza is megtalálható az iratnál, francia nyelven.

¹¹⁷³ Itt tulajdonképpen az 1921. július 30-án kiadott agrárreform-törvény rendelkezését sérelmezik. Lege din 30 iulie 1921 pentru reforma agarară din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş. *Monitorul Oficial*, Nr. 93/30 iul. 1921. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=65850 (Letöltés: 2018. április 10.)

E vagyonszomszóségek közül a trianoni békeszerződés folytán négy esett a jelenlegi Románia területére. Két román, a naszódi és karánsebesi vagyonszomszóság és két magyar, a csíki és háromszék-megyei vagyonszomszóság, amely utóbbiak egykor a székely határőrezredet voltak hivatva felállítani. Mind a négy vagyonszomszóságnak eredete és jogi helyzete ugyanaz, mégis az Erdélyre és a Magyarországtól elcsatolt részekre vonatkozólag törvénybeiktatott román agrárreformtörvény csupán a naszódi román vagyonszomszóságot vette ki a kisajátítás alól, míg a székely vagyonszomszósággal szemben szabad utat engedett a kisajátításnak, amely a gyakorlatban egyenlő az elkobzással. A másik román vagyonszomszóság, a karánsebesi, nincsen ugyan a törvényben mentesítve a kisajátítás alól, de teljes mentesítést nyert a törvény végrehajtása során, míg ugyanakkor a székely határőrezred leszármazottjainak vagyona az utolsó talpalatnyi földig minden ellenérték nélkül kisajátított.

Mint már említést nyert, mind a négy vagyonszomszóság teljes és kizárólagos tulajdonát képezte az egykori határőrezredek leszármazottjainak, jogi helyzetük tehát teljesen azonos, csupán tulajdonosaik nemzetisége különbözik: a két épségben meghagyott románoké, az elkobzott pedig magyaroké. A faj szerinti differenciális kezelés tehát szembeszökő. Románia kétségkívül szembehelyezkedett a kisebbségvédelmi szerződés egy alapvető rendelkezésével.

A román agrár-komité,¹¹⁷⁴ a legfőbb román agrárhatóság, azzal igyekezett megindokolni a székely vagyonszomszóság elkobzását, hogy az nem magán-, hanem állami tulajdont képezett. Ez a megállapítás elsősorban hamis, de ha helyes volna is, az épp úgy vonatkozik az ugyanazon jogi helyzetű román vagyonszomszóségekre is, tehát az utóbbiak szintén elkobzandóak lettek volna.

A székely határőrezred leszármazottjainak petíciójában a kisebbségvédelmi szerződésnek egy oly nyilvánvaló megsértéséről van szó, hogy a Népszövetség nem térhet szó nélkül napirendre a kérdés felett, hacsak nem akarja sorsukra hagyni ama kisebbségeket, amelyeknek jogai az ő garanciája alatt állanak.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 125. res.pol. Gépelt másolat.

---

¹¹⁷⁴ Comitatul agrar = agrárbizottság

181.

**Gerhard von Mutius bukaresti német követ jelentése
a német Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1930. január 27.**

Tárgy: Román–magyar kapcsolatok

A hágai konferencián¹¹⁷⁵ a román–magyar optánsvitáról hozott döntéseket a helyi közvélemény Románia diplomáciai sikereként értékelte. Nemcsak Titulescu és Mironescu¹¹⁷⁶ urak, hanem a miniszterelnök is ekképpen szólalt fel, sőt, a diákok szimpátiatüntetések is tartottak Franciaország és Anglia követsége előtt. Még a liberális sajtó sem talált okot a kormány támadására a hágai eredmények miatt, csak Titulescu érdemeit vitatta, akit félig-meddig a sajátjai közé sorol. Az általános vélekedés szerint a Hágában meghozott döntés megerősítette a jelenlegi kormány helyzetét az országban.

Úgy tűnik, Magyarország az ügy kimenetelét fordítva értelmezi. Mint azt magyar kollégám közölte,¹¹⁷⁷ elégedettek az eredménnyel, egyrészt mert a Magyarországra rótt terhek kisebbek voltak, mint amennyitől tartani lehetett, másrészt pedig mert saját jogi helyzetüket igen erősnek tartják és annak győzelmét viszonylag pártatlan bíraskodás esetén a különböző nemzetközi bíróságok előtt természetesnek tekintenék.

Tehát, ha mindkét fél elégedett, feltételezhető, hogy a magyar–román kapcsolatok enyhítését össze kell kapcsolni a Hágában hozott döntéssel. Mindeközben azonban nem hiszem, hogy a két ország kapcsolatában komoly, jobb irányú fordulat várható. Az a benyomásom, hogy a magyarok általában nem érzik biztosítottak Románia mai létét, ezért szándékosan folytatnak olyan politikát, amely nem engedi a régi magyar követelések elévülését, így azok, ha a körülmények kedvezőek lesznek, erőteljesen érvényre juthatnak. Románia külpolitikai helyzete a meghozott döntéssel a magyar oldal szerint nem különösebben enyhül, amit a nemzetközi bíróságok egyértelműnek tartanak.

PA AA RAV Bukarest 19 Gépelt másolat.

¹¹⁷⁵ Ez volt a második hágai konferencia.

¹¹⁷⁶ Lásd az 1147. lábjegyzetet.

¹¹⁷⁷ Magyary Antal

182.

**Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1930. február 18.**

Tárgy: Csíkmegyei magánjavak

A csíkmegyei magánjavak ügyében folyó évi január hó 24-én kelt 35/res.pol. 1930 szám alatt kelt magas rendeletre való hivatkozással, van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy fenti rendelethez csatolva volt román válasz két példányát kolozsvári útlevelekirendeltségünk útján rendeletétési helyükre továbbítottam. A követségen nem maradván meg a román kormány válaszában szövege, tisztelettel kérem egy példány pótlólagos megküldését.

Egyszersmind bátor vagyok Nagyméltóságodnak mély tisztelettel jelenteni, hogy a napokban nálam jártak a Genfből visszaérkezett Pál Gábor¹¹⁷⁸ és Balogh Arthúr és felkértek, tolmácsoljam Excellenciádnak a májusi tanácsülésen tárgyalás alá kerülő ügyük előkészítésére vonatkozó kérésüket.

Óhajuk az lenne, hogy az ülést megelőzőleg, április hó folyamán erőteljes külföldi sajtókampány induljon meg a csíki magánjavak tárgyában képviselt igazuk védelmében; továbbá, hogy római követünk útján Scialoja úr¹¹⁷⁹, a helsinki ügyvivőnk¹¹⁸⁰ útján pedig a finn külügyminiszter¹¹⁸¹ megfelelő módon tájékoztatást nyerjenek az ügyről és azt a mi álláspontunknak kedvezőleg véleményezzék.¹¹⁸²

MNL OL K64 40. cs. 27. t. Gépelt eredeti.

---

¹¹⁷⁸ Lásd az 160. lábjegyzetet.

¹¹⁷⁹ Vittorio Scialoja olasz jogász és diplomata, ő képviselte Olaszországot a Népszövetségben 1921–1932 között. Lásd a 871. lábjegyzetet és HUGHES 1994. 210–233.

¹¹⁸⁰ Jungerth Mihály. Lásd IRATOK 1994. 435.

¹¹⁸¹ Hjalmar Procopé. Lásd az 1165. lábjegyzetet.

¹¹⁸² Jungerth útján a finn külügyminisztériumot tájékoztatták 1930. április 15-én. Lásd MNL OL K64 40. cs. 27. t. 227. res. 1930. Rubido-Zichyn keresztül pedig az angol külügyminisztériumot. Lásd MN OL K 64 40. cs. 27. t. 243. res. 1930.

183.

**Magyary Antal követ titkos jelentése a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1930. április 1.**

Tárgy: Csíkmegyei magánjavakra vonatkozó újabb beadvány

Van szerencsém Nagyméltóságodnak mély tisztelettel jelenteni, hogy a csíkmegyei magánjavak ügyének intézésével megbízottak a mai napon személyesen kérték alábbi jelentésnek a követség részéről való továbbítását.

Az illető urak véleménye szerint a fent idézett magas rendelettel megküldött román válasz annyira megtévesztő, hogy viszont-válasz nélkül nem hagyható, ezért kéri a csatolt választervezetnek és 6 darab mellékletnek francia nyelvre való lefordítását, kivéve az A., B. és C. alatti mellékleteket, melyekből csak a tervezetben hivatkozott részek lennének lefordítandók.

Nevezettek közölték, hogy a választervezet csak nyersanyag, melyen stiláris és egyéb módosítások is tehetők lesznek azon megbeszélés alapján, melyre személyesen óhajtanak Budapestre utazni. Ugyanazon alkalommal lenne eldöntendő az a kérdés is, hogy a tervezet, mint a Népszövetséghez intézendő forma szerinti beadvány, vagy pedig csak mint a Hármass Bizottság tagjainak informálására szolgáló tájékoztatás legyen felhasználva.

Végül azon kérésünknek adtak kifejezést, hogy a Népszövetségi Tanács-ülés előtt oly időpontban kapják meg az értesítést a Budapesten megtartandó megbeszélésre vonatkozólag, hogy még elég idő álljon rendelkezésre a kérdést részletesen megvitatni.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 198. res.pol. Gépelt eredeti.

184.

**Hevesy Pál miniszteri rezidens jelentése
a Külügyminisztériumnak
Genf, 1930. április 4.**

Tárgy: Csíki székelyek petíciója

Legyen szabad Nagyméltóságod emlékezetébe idéznem azt, hogy a csíkme-gyeiek petíciója a májusi tanácsülés alatt további tárgyalás céljából újból az *ad hoc* Hármaskör Bizottság elé kerül; ennek tagjai: Perzsia képviselője (legutóbb Foroughi ankarai nagykövet¹¹⁸³) elnöklete alatt Finnország (legutóbb Procupé külügymi-niszter¹¹⁸⁴) és Nagybritannia (legutóbb Dalton külügyi államtitkár¹¹⁸⁵) képviselői.

Tisztelettel javaslom Nagyméltóságodnak, méltóztassék helsinki¹¹⁸⁶ és sztam-buli követségeink¹¹⁸⁷ útján érdeklődni a finn és perzsa kormányoknál, illetőleg az ankarai perzsa nagykövetségnél e petícióval szemben elfoglalandó álláspontjuk iránt. Londonban talán Noel Baker-nél¹¹⁸⁸ lehetne érdeklődni (a külügyminiszter titkára és népszövetségi tanácsadója, a genfi főtítkárság volt tisztviselője) vagy őt esetleg valamilyen formában információval ellátni vagy elláttatni. Bárdó Rubido-Zichy talán Daltonnal is beszélhetne ez ügyben, de ha ennek bármi akadályá volna, úgy Baker informálása is már igen értékes lenne.¹¹⁸⁹

Kíváncsi vagyok, hogy a petícionálók képviselői, Balogh és Pál szenátor urak,¹¹⁹⁰ májusban újból kijöjjenek Genfbe, már csak azért is, hogy Foroughi

¹¹⁸³ Lásd az 1164. lábjegyzetet.

¹¹⁸⁴ Lásd az 1165. lábjegyzetet.

¹¹⁸⁵ Lásd az 1167. lábjegyzetet.

¹¹⁸⁶ Jungerth Mihály 1930. április 29-én jelentette, hogy magánbeszélgetést folytatott a finn külügyminiszterrel. Az ügyvivő jelentése szerint Procopé az ügyet érdeklődéssel fogadta és kedvezően ítélte meg, de fenntartotta magának a végleges véleményalkotás jogát a genfi okmányok ismeretében. Lásd MNL OL K64 40. cs. 27. t. 285. res. 1930. Jungerth Mihály jelentése a Külügyminisztériumnak

¹¹⁸⁷ Tahy László ankarai követ

¹¹⁸⁸ Lásd az 1168. lábjegyzetet.

¹¹⁸⁹ Rubido-Zichy felvette a kapcsolatot Daltonnal, aki azonban azt mondta neki, hogy a legközelebbi tanácsülésre nem ő fog Genfbe menni, hanem Henderson. Dalton azt tanácsolta, hogy a székelyek még Genf előtt kérjenek kihallgatást Hendersontól a Genfbe érkezése utáni legközelebbi időpontra. Lásd MNL OL K64 40. cs. 27. t. 274. res. 1930. Rubido-Zichy számjeltávirata 1930. május 2.

¹¹⁹⁰ Balogh Arthur és Pál Gábor

nagykövet és Procopé külügyminiszter urakkal folyó évi januárban megkezdett tárgyalásaikat tovább folytassák.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 243. res.pol. Gépelt eredeti.

185.

Baranyai Zoltán jelentése a Külügyminisztériumnak Genf, 1930. április 16.

Tárgy: Csíkmegyei magánjavak

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a csíkmegyei-ügy Hármas Bizottság tárgyalása a májusi tanácsülés alatt várható. Kíváncsinos volna tehát, ha a petícionálók megbízottai kb. május 10-én Genfben érkeznének.

Azcarate¹¹⁹¹ szigorúan bizalmasan közli velem, hogy a királyi dekrétum szövege – amely alapvető az egész ügyre – lényeges pontjaiban különbözik a Comité agraire¹¹⁹² fordításában és a petícionálók fordításában.

Az előbbi (a petíció 13. oldala közepe táján) „*possession et usufruit*”¹¹⁹³ szavakat használja, míg az utóbbi szerint (27. oldal 4. sor) „*propriété et jouissance*”¹¹⁹⁴ kifejezés fordul elő.

A petíciót a Főtitkárság jogi osztálya is feldolgozta. Ennek és Azcarate urnak megjegyzései alapján kíváncsinos volna, ha a petícionálók a következő pontokra vonatkozólag bizonyítékokkal látnák el magukat (de ne adják be petícióként, hanem velem való megbeszélés szerint használják föl):

1. Az 54 éves birtoklás bizonyítása, hogy t.i. ez tulajdonjogot jelent;
2. A Statutumok szerint nem a csíkmegyei „családok”, hanem a csíki „lakosok” (felekezeti különbség nélkül) a birtokosok. A „családok” és a „lakosok” identitásának bizonyítása;
3. Telekkönyvi másolat bemutatása;

¹¹⁹¹ Lásd az 1171. lábjegyzetet.

¹¹⁹² Agrárbizottság, az agrárreform végrehajtásának legfelsőbb szerve.

¹¹⁹³ (lat.) földbirtok és haszonélvezet

¹¹⁹⁴ (fr.) tulajdon és haszonélvezet

4. Általában a román kormány válasz kifogásaira vonatkozó ellenérvek gondos kidolgozása és készentartása. A román kormány újabb válasza esedékes; hírek szerint nemsokára beérkezik.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 244. res.pol. Gépelt másolat.

186.

**Hevesy Pál miniszteri rezidens
felterjesztése a Külügyminisztériumnak
Genf, 1930. május 13.**

Tárgy: Csíki Magánjavak petíció

Van szerencsém mellékelten felterjeszteni a fenti petíciókat és a román kormány válaszát tartalmazó kiadványt: *Protection des Minorités en Roumanie*¹¹⁹⁵

Bizalmas értesüléseim szerint e petíciók ezúttal nem kerülnek a Tanács elé, hanem a Hármass Bizottság elhatározta, hogy néhány részletkérdésre vonatkozó felvilágosításokért a román kormányhoz fog fordulni és a kérdés további tárgyalását szeptemberre halasztotta.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 317. res.pol. Gépelt másolat.

---

¹¹⁹⁵ (fr.) A romániai kisebbségek védelme.

187.

Hevesy Pál jelentése a Külügyminisztériumnak Genf, 1930. május 30.

Tárgy: Csíki Magánjavak ügye

Hivatkozással a fent idézett rendeletre (317. res. pol. Kelte 1930. május 22.) van szerencsém jelteni a következőket:

Mindeddig nem sikerült részletesebb információt beszerezni arra vonatkozólag, hogy a Hármass Bizottság által a csíkmegyei ügyben a román kormányhoz intézett kérdések az ügy mely részleteire vonatkoznak. A Hármass Bizottság nevében a levelet Azcarate úr írta meg, aki fokozottabb óvatossággal és tartózkodással kezeli a kérdéseket.

Legyen szabad ez alkalommal a következő javaslatot tennem:

Méltóztassék párizsi követünk útján,¹¹⁹⁶ aki, úgy tudom, jó viszonyban van az ottani perzsa követtel, Hussein Khan Ala úrral, következő kérésünket neki felhivatalosan előterjeszteni:

Közlje a Hármass Bizottság a magyar kormánnyal is azokat a kérdéseket, amelyeket a román kormánynak feltett, azonkívül közlje vele a román kormány válaszát is. Egyúttal jelentse ki párizsi követünk, hogy a magyar kormány szívesen beleegyezik abba, hogy a kérdőpontokra adandó válaszát közlje viszont a román kormánnyal is. Tekintettel arra, hogy a Nemzetek Szövetsége feladatává tette a titkos diplomácia eltörlését, ez a javaslat talán nem fog ellentállásra találni a Nemzetek Szövetsége Tanácsa egy bizottsága részéről.

Ha azonban Villani báró azt látná, hogy perzsa kollegája nem hajlandó ezen kérésünknek simán eleget tenni (ezen kívánságunk ugyanis nívumot képez, de talán Ala Kahn mint új népszövetségi ember nem tudja, hogy annak teljesítését, ha akarja, meg is tagadhatja!) úgy nem kellene inzisztálni. Ez esetben talán Procopé finn külügyminisztert,¹¹⁹⁷ a Hármass Bizottság egyik tagját kérhetné fel Nagyméltóságod, hogy kéz alatt bizalmasan mutassa meg a helsinki m. kir. ügyvivőnek¹¹⁹⁸ a kérdéses iratokat.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 356. res. pol. Gépelt másolat.

¹¹⁹⁶ báró Villani Frigyes

¹¹⁹⁷ Lásd az 1165. lábjegyzetet.

¹¹⁹⁸ Jungerth Mihály

188.

**Baranyai Zoltán jelentése a Külügyminisztériumnak
Genf, 1930. június 2.**

Tárgy: Csíki Magánjavak ügye

Tegnap találkoztam Azcarate úrral, aki beszélgetés közben, amikor a csíki magánjavak ügyében beadott erdélyi petíciókra fordult a szó, a következőket mondotta: őt nagyon meglepte, amikor a peticionálók legutóbbi látogatásukkor azt mondták neki, hogy a csíki határőrezred lefoglalt vagyonából román nyelvű állampolgárok részesültek, mégpedig majdnem kizárólag románok (ha jól emlékszik arra, amit Balogh¹¹⁹⁹ mondott). Ha ezt a peticionálók be tudnák bizonyítani, ez a tény bizonyára nagy mértékben hajtaná akciójuk malmára a vizet.

Azcarate tartózkodó egyéniségét és igen óvatos módszereit ismerve, biztos vagyok abban, hogy Azcarate ezt, mintegy tanácsszerűen, azért mondotta nekem, hogy valami módon a peticionálók tudomására hozzam. Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék ezt tehát megtenni, de esetleges indiszkrécio elkerülése céljából, ne méltóztassék Balogh és Pál szenátor urakkal¹²⁰⁰ közölni ezt, hogy ez a tanács Azcaratétól származik.

Azcarate még bizalmasan azt is mondta, hogyha azt szeretnék a peticionálók, hogy a Tanács szeptember folyamán megkezdje a kérdés tárgyalását, amennyiben tudniillik a Hármass Bizottság javasolni fogja napirendre tűzést, nagyon kíváncsi volna, ha a peticionálók összes, esetleg még készülő beadványait legkésőbb június 20-ig hozzá eljuttassák.

Végül úgy vettem ki a szavából, anélkül, hogy abszolút biztosan merném állítani, hogy a *possession-propiété* divergenciára vonatkozólag (lásd folyó évi április 16-i 30/pol. számú jelentésem)¹²⁰¹ a Hármass Bizottság nevében a román kormányhoz fordult felvilágosításért.

A minister residens helyett Baranyai

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 318. res.pol. Gépelt másolat.

¹¹⁹⁹ Balogh Arthur

¹²⁰⁰ Balogh Arthur és Pál Gábor

¹²⁰¹ Lásd a 185. sz. iratot.

189.

**Jungerth Mihály jelentése a Külügyminisztériumnak
Helsinki, 1930. június 27.**

Tárgy: Csíkmegyei javak ügyében a Népszövetséghez benyújtott petíció

A napokban Procopé külügyminiszter úrral¹²⁰² beszélgetve alkalmam volt a csíkmegyei székely javak ügyére terelni a szót. A külügyminiszter úr azt mondta, hogy a Hármas Bizottság igen komolyan és behatóan foglalkozott a kérdéssel. Szükségesnek tartotta, hogy a román kormánytól még bizonyos információkat szerezzen be, azonkívül pedig felhívta a román kormányt, hogy az e javakhoz tartozó erdő exploataálásában¹²⁰³ mértéket tartson. Ama tapogatózásom elől, hogy mely kérdések szorultak még további megvilágításra, a külügyminiszter úr kitért.

Egy, a külügyminisztérium főtitkárával folytatott beszélgetésben szintén szóba hoztam a székelyek ügyét, ő is informálva volt a kérdéstről. Szerinte a Hármas Bizottság által a román kormányhoz intézett főkérdés az, hogy az azonos területeken lakó, illetve 1869 után ott letelepedett nem székelyek, főleg román nemzetiségű egyének és családok milyen viszonyban voltak a javakhoz. A többi kérdést nem tudta részletezni.

Beszélgetéseim folyamán nyert benyomásom, hogy a Hármas Bizottság hangulata tán éppen Procopé hatása alatt kedvező a székelyekre nézve. Ezt báró Yrjökoskinen¹²⁰⁴ főtitkár meg is erősítette. Igazolja különben az a körülmény is, hogy a székelyek óhaját teljesítette, amennyiben felszólította a román kormányt, hogy az ügy eldöntéséig lehetőleg konzerválja az eredeti birtokállományt. Procopé úr véleményem szerint szeptemberben is – ha a jelen kormányválság után is képviselni fogja Finnországot¹²⁰⁵ – határozottan pártolni fogja a székelyek jogos ügyét.

A kérdésekről való informálódást továbbra is szem előtt tartom.

Jungerth

U.i. A Hármas Bizottságnak a román kormányhoz intézett egy további kérdése annak megállapítására irányul, hogy a javak megyei vagy községi javaknak mi-

¹²⁰² Finn külügyminiszter. Lásd az 1165. lábjegyzetet.

¹²⁰³ (lat.) kitermelésében

¹²⁰⁴ Aarno Armas Sakari Yrjö-Koskinen (1885–1951) 1931–1932-ben finn külügyminiszter is volt.

¹²⁰⁵ 1931. március 21-ig posztján maradt.

nősíthetők voltak-e, vagy pedig a székely közösségnek ezen hatóságoktól független, külön birtoka volt-e. A külügyminisztérium főtitkárával – ki nejével egy napig vidéki lakáson vendég volt – e tárgyról újabban folytatott beszélgetésem folyamán azt a benyomást nyertem, hogy a román kormányhoz intézett kérdések, főleg azon pontok tisztázására irányulnak, melyeket Procopé úr velem áprilisban /1.54/pol.sz.jel/ közölt. Yrjöskinen báró szintén Genfben szeptemberben, őt sikerült meggyőzőn arról, hogy itt egy magyar kisebbségi csoport vagyonának jogtalan *konfiskációjáról*¹²⁰⁶ van szó. Kritika tárgyává tettem, hogy a Hármaskör Bizottság csak a román kormánytól kér felvilágosításokat bizonyos kérdésekre vonatkozólag anélkül, hogy a sértett felet erről értesítené vagy őt is belevonná a pontok tisztázásába. A román kormány válaszát csak úgy tudták volna helyesen megítélni, ha ugyanezen kérdésre vonatkozólag a másik felet is nyilatkozatra bírták volna. A Bizottság tagjai nem lesznek abban a helyzetben, hogy az egyoldalú beadott véleményt kellő kritikával felhasználják, tekintettel arra, hogy egy komplikált, évszázadokra visszamenő ügyről van szó, mi Bizottság tagjai részéről külön történelmi tanulmányt tenne szükségessé.

Kértem Yrjöskinen bárót, hogy hasson oda, hogy a bizottság ne halogassa a döntést évről évre, mint az optáns kérdést, hanem forszírozza ki a finn képviselő az ügy érdemleges megoldását a vagyonuktól megfosztott családok érdekében. Ő maga is belátta, hogy a Hármaskör Bizottság és a Tanács tekintélye megköveteli, hogy ezt az ügyet rendezzék.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 461. res.pol. Gépelt másolat.

190.

Csíkmegyei Magánjavak volt Igazgatótanácsának megbízásából Pál Gábor a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1930. július 27.

Múlt év július 20-án benyújtott panaszunk feltárta Csíkmegye székely lakosságának azon sérelmét, melyet a román kormány okozott a „Csíki Magánjavak” néven

¹²⁰⁶ (lat.) elkobzásáról

alakult székely vagyonközösség mindennemű vagyonának bírói ítélet és kártalanítás nélkül való elvételével.

A folyó év május 13-án benyújtott pótbeadványunk XII. fejezetében reá mutatunk arra, hogy az elvett vagyonhoz tartozó földbirtokokat a román agrárhatóságok román lakosságú politikai községeknek, ez községek román nemzetiségű lakosainak és román (görög keleti és görög katolikus) egyházközségeknek osztották ki, a felesleget pedig az államnak tartották fenn. E pótbeadványunk elkészítése idején nem állott módunkban statisztikai adatokat előterjeszteni a román sajtóban folyton hirdetett és petíciónkkal szemben bizonyára a kormány által is hangoztatott azon állítás megcáfolására, hogy a földkiosztásban Csíkmegye egész lakossága nemzetiességi megkülönböztetés nélkül részesült. Az erre vonatkozó adatokat csak most sikerült megszerezniünk és nem mulaszthatjuk el, hogy ezeket a magas Tanács elé ne tárjuk, mert a vagyonelkobzás valódi célját és a földkiosztás tendenciáit kétségbevonhatatlanul világítják meg.

I.

Az ide mellékelt I. jelű vázlatrajz Csíkmegye jelenlegi és 1918 év előtti határait tünteti fel,¹²⁰⁷ a vagyonunkhoz tartozott két nagyobb birtoktest megjelölésével.

Az elvett két nagyobb birtoktest egymástól távol fekszik: az egyik Csíkmegye északi és északnyugati határán 54 233 katasztrális hold és 655 öl területtel, amely 30. 174 hektárnak felel meg, a másik pedig a megye keleti határán 8535 kat. hold és 1536 öl területtel, amely 4827,2 hektárt tesz ki. (Erdélyben a területmérték a kat. hold, 1 hold 0.575 hektár) Mindkét birtoktest a háború előtti román Királyság határaival érintkezik.

II.

A II. jel alatt ide csatolt táblázatos kimutatás a csíki székely vagyonközösségtől elvett összes földbirtokoknak művelési ág szerint való részletezését és összesítését tartalmazza. (A beépített területek: árvaház, leányiskola, volt földművesiskola, színház, gyógyépület, régi katonai kaszárnya és bérház abban foglaltatnak. A kimutatás 1–5 tételei alatt felvett birtokok a megye északi és északnyugati határán fekvő nagyobb birtoktestet, a 6. tétele alatti birtokok pedig a megye keleti oldalán fekvő kisebb birtoktestet alkotják.)

¹²⁰⁷ A térképek megtalálhatóak a jelzet alatt. Nem közöljük.

III.

A III. számú kimutatás a földkiosztást tartalmazza az egyes községek nemzetiségi adataival együtt.

A községek lakosságának nemzetiségi eloszlására vonatkozó adatokat az 1920. évi román statisztikából vettük, melyet C. Martinovici, a Cluj-i (Kolozsvár) román kir. statisztikai hivatal főnöke és N. Istrati ugyanezen hivatal közgazdasági hivatalának főnöke szerkesztésében „*Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*” című (Erdély, Bánát és a többi csatolt területek helységtára) hivatalos jellegű mű tartalmaz.¹²⁰⁸ Ez a statisztika nem a nemzetiség szabad bevétele alapján készült, mert a magyar anyanyelvű görög katolikus vallásúak román nemzetiségűeknek, a zsidók pedig anyanyelvre való tekintet nélkül külön nemzeti kisebbségnek vették fel és ezenkívül a számtani hibáknak is egész sorozatát foglalja magában, de mégis mellőztük az 1910. évi magyar népszámlálás adatait, hogy ezáltal minden kifogásnak elejét vegyük.¹²⁰⁹

A kimutatás egyes tételei alatt megjelölt birtokokat az ott megnevezett politikai községek, illetve telepek, továbbá azoknak lakosai, állami román tanítók és erdészeti közegek, valamint román parochiák kapták. A politikai községeken kívül az ugyanazon községben földet nyert lakosok csaknem kivétel nélkül román nemzetiségűek még azon községben is, hol a románok száma kevesebb (Tulghes, magyarul Tölgyes község).

A kiosztott 32 845 hold területből 98% vagyis 32 209 hold jutott túlnyomóan román többségű és nagyobb román lakossággal bíró községeknek.

Corbu,¹²¹⁰ Bilbor¹²¹¹ és Toplița Romana¹²¹² községek, melyek nem is Csíkme-gyéhez, hanem Mureș¹²¹³ megyéhez tartoznak és amelyekben a román lakosok száma 5983 (70,7%), a magyarok száma 1845 (21,5%) a kiosztott 32 845 hold terü-letből 15 432 holdat kaptak, ami 47%-ot teszen ki.

¹²⁰⁸ Martinovici, Constantin – Istrati, Nicolae: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*. Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1921.

¹²⁰⁹ A román hatóságok azért nem fogadták el hitelesnek (már amennyire egy népszámlálási adatot hitelesnek el lehet fogadni) az 1910. évi magyar népszámlálás adatait, mert maga a népszámlálás egy erőteljes magyarorszító nemzetiségpolitika jegyében született, és a zsidók nem etnikai kisebbségként, hanem vallási kisebbségként szerepeltek rajta.

¹²¹⁰ magyarul: Gyergyóholló

¹²¹¹ magyarul: Bélbor

¹²¹² Korábban magyarul: Oláhtoplica, ma: Maroshévíz.

¹²¹³ magyarul: Maros

A Csíkmegyében levő Tulgheș,¹²¹⁴ Bicaz,¹²¹⁵ Voslabeni,¹²¹⁶ Hodoșa¹²¹⁷ és Frumosa¹²¹⁸ község telepei: Cosnea¹²¹⁹ és Ciugheș,¹²²⁰ melyeknek összlakossága együtt 12 699 és ebből román 9 361 (73,9%), magyar 2 978 (23,4%) 16 777 holdhoz jutottak, ami a kiosztott terület 51%-ának felel meg. Ezen községek közül Voslabeni a részére adott birtokból mintegy 100 km távolságra fekszik. A kiosztott birtokokhoz sokkal közelebb fekvő teljesen székely községek, u.m.: Remetea (magyarul Remete), Joseni (Alfalu), Suseni (Újfalu), Lazarea (Szárhely), Gheorgheni (Gyergyószentmiklós), Chileni (Kilyénfalva), Ciuman (Csomafalva) és Valea Stramba (Tekerőpatak), melyekben az összlakosság 37 171 és ebből román 1416 (3,8%), magyar 34 780 (93,5%), a „székely nemzet jólétének előmozdítására” rendelt birtokállományból (1. petitio 27. lapján) semmit sem kaptak, sőt az agrárreform során ősi vagyonuknak óriási részét veszítették el éppen a III. számú kimutatás 1., 4., 5., 7. tételei alatt megnevezett teljesen román községek javára. A székely községek körül csupán Ditrau (Ditró) kapott 605 holdat (a kiosztott terület 1,8%-a), ehhez is azonban cserébe adott más birtokok fejében óriási áldozatok árán jutott.

Csíkmegye összlakossága 132 196, ebből a román statisztika szerint román 22 418 (17%), székely (magyar) 106 640 (81,2%). A román lakosságból 9 361 román (47,7%) Tulgheș, Bicaz, Voslabeni, Hodoșa községekben és Cosnea, Ciugheș telepeken lakik, melyek a kiosztott terület 51%-át nyerték, míg a többi 13 057 román lakos a megye más 52 községében oszlik meg.

Vagyonunk elvétele tehát arra a célra szolgált, hogy a székely vagyonközösség megszüntetése és román községek és ezek román lakosai a kiosztásra került birtokok 98%-ának tulajdonosaivá tétessenek.

IV.

Az elkobzott vagyon kezeléséről alkotott statutum 4. cikke (1. petitio 28. lap) azon csíkmegyei községeket sorolja fel, melyekben a székely (magyar) lakosság elődei a határőri katonai szolgálatot teljesítették. E felsorolásban Corbu, Tulgheș, Bilbor, Voslabeni, Bicaz, Toplița Romana községek, valamint Cosnea, Ciugheș telepek nem foglaltatnak, mert soha nem tartoztak az I. csíkmegyei székely határőrezred kötelékébe. Minthogy a vagyon azon csíki székelyeket illette, kiknek elődei az

¹²¹⁴ magyarul: Gyergyótölgyes

¹²¹⁵ magyarul: Békás

¹²¹⁶ magyarul: Vasláb

¹²¹⁷ magyarul: Székelyhodos

¹²¹⁸ magyarul: Csíkszépvíz

¹²¹⁹ magyarul: Kostelek

¹²²⁰ magyarul: Oláhcsüggés

I. csíkmegyei székely határőrezredet alkották (1. az 1930. május 13-án benyújtott pótbeadványunk VIII. fejezetét, amint a magyar közoktatási miniszternek 1871. évi 19 705 számú és ide IV. jel alatt másolatban csatolt átirata is kifejezésre juttat), az előbb említett községek magyar lakosai sem voltak a vagyonszövetségnek részesei, úgyszintén még más magyar többségű községek magyar lakói sem. Mindezen községeket és azok népességi adatait az ide csatolt IVa. jelű kimutatás tünteti fel.

A statutum 4-ik cikkében felsorolt 52 székely község összalakosságának nemzetiségi adatait a IVb. jelű kimutatás tartalmazza.

V.

A birtokkiosztást feltüntető III-as számú kiosztás 1., 2., 4., 7. tételei alatt megjelölt birtokok legnagyobb részét az ott megnevezett politikai községek kapták tulajdonul községi legelő és erdő céljára. Községi legelővé való átalakítás végett az 1., 2., 4. alattiaknak nagy kiterjedésű erdők is adtak úgy, hogy az azokon levő összes faanyag az államnak tartatott fenn. A földművelésügyi minisztérium erdészeti osztálya (Casa Pădurilor) a legelővé átalakítandó óriási értékű erdőket kedvezményes potom áron nyilvános árverés nélkül eladta Erdélyből a régebbi Romániából és Besszarábiából évek óta jelentkező több ezer kérelmezőnek, kik kivétel nélkül román nemzetiségűek. Ezenkívül sok millió lej értéket képviselő hasonló erdőket szintén kedvezményes potom áron Corbu és Bilbor község szövetkezeteinek és a régi Romániában levő községi szövetkezeteknek adott el. Ezen erdőknek letarolása évek óta tart. Weinrauch Berkó, Schapira Alter, Weismann Paskel, Gheorghe Balmos fakereskedők és „Ofa” kereskedelmi társaság vásárolták meg az egyeseknek és szövetkezeteknek juttatott faanyagot.

A III-as számú kimutatás 1., 7. tételei alatt megnevezett községek részére községi erdő címen adott területeken is a birtokkiosztás óta évenként jelentékeny erdőt vágtak le.

VI.

A román hatóságok gondoskodtak arról is, hogy a csíkmegyei székely lakosságtól elvett erdőkből a görög keleti (ortodox) és görög katolikus román egyházközségeket is gazdagon részesítsék.

Az ide VI. jel alatt csatolt kimutatás szerint Mureș, Târnava, Brașov és Ciuc (Csík) megyékben összesen 141 egyházközség és filia együtt 1480 hold erdőt kapott. Az 1480 hold erdőből csak 1085 hold erdő tulajdonosait ismerjük és ezért az alábbiakban csak az utóbbi mennyiség szétosztására vonatkozó adatokat ismertethetjük. [A részletes kimutatást nem közöljük. – M. R.] Arról is van tudomásunk, hogy Gheorgheeni – Gyergyószentmiklós csík megyei város görög keleti egyházközsége részére

szintén osztatott ki erdő. Miercurea Ciuc – Csíkszereda és Gheorgheni csík megyei városok román egyházközségei most építik templomaikat az értékesített erdők árából.

A csíkmegyei román egyházközségek még más előnyben is részesültek. Az erdélyi agrártörvény szerint ugyanis az agrárreform során az egyházközségek részére a kisajátítandó művelhető földekből ú.n. parochiális sessió címén megfelelő nagyságú birtokot kellett kiszakítani. A román egyházközségek azt is mind megkapták, ellenben kisebbségi egyházközség egyetlenegy sem. Az előbbieken ezen felül jutottak még az erdőkhez is.

VII. [Táblázatos kimutatás az elvett birtokokról. Nem közöljük. – M. R.]

VIII.

Az előadottak szerint az egész birtokállomány román nemzetiségű lakosok, román szövetkezetek, román egyházközségek és az állam tulajdonaivá váltak. Az 1919. december 9-i párizsi kisebbségi szerződésnek az a rendelkezése, az egyenlő elbánást ígérte – így érvényesült.

Még az is súlyos sérelem lett volna, ha a csíkmegyei székely lakosság tulajdonát képező összvagyon kizárólag székely községeknek osztatott volna ki, melyeket a vagyonkezelésről szóló statutum 4. cikke felsorol, mert ez esetben is lehetetlenné lett volna téve ama rendeltetése, melyet az 1869. évi királyi elhatározás megjelölt, de még azért is, mert a romániai törvényeknek egész sorozata a községeknek hárit számtalan olyan kiadást, melyeknek fedezete minden államban az állami költségvetésben foglal helyet. Így például a román tannnyelvű állami iskolák építése és évi fenntartása szintén a községek terhe és ennél fogva a vagyonközösségnek a megszüntetése és községi vagyonná való átalakítása azt eredményezte volna, hogy a teljesen magyar lakosságú községek román iskolákat kellett volna építenek és fenntartsanak ama vagyonból, melyet a király székely kulturális célokra adott vissza. A román kormány azonban csaknem teljesen román célokra vette el vagyonukat és mégis azt hirdeti a külföldnek, hogy azt nemzetiségi megkülönböztetés nélkül használta fel az egész csíkmegyei lakosság javára.

Tiszteletteljesen kérjük a magas Tanácsot, méltóztassék állításainak valódiságáról kiküldendő bizottság útján meggyőződést szerezni, és az esetben, ha a jelen ügyben eldöntendő jogkérdések nehézséget okoznának, a Nemzetközi Állandó Bíróság véleményét kikérni.

Kelt: Csíkszereda, 1930. július 27.

Dr. Pál Gábor s.k. csíkmegyei szenátor

191.

A Külügyminisztérium leirata Magyarý Antalnak**1930. szeptember 25.¹²²¹****Tárgy: Népszövetségi beadvány a névelemzés ügyében**

Az idemellékelt népszövetségi körözüény tartalmazza a romániai magyar pártnak a Népszövetséghez a névelemzési kérdésben intézett petícióját, valamint a román kormánynak a petícióra végre tett megjegyzéseit.¹²²²

Értesülesem szerint Balogh Arthúr, aki a petíció adatait összegyűjtötte, a népszövetségi körözüényt Genfben már e hó elején bizalmas úton kézhezvette. Mindenesetre szíveskedjék a Magyar Párt, vagy esetleg közvetlenül Balogh Arthúr figyelmét lehetőleg sürgősen bizalmasan felhívni arra a körülményre, hogy mint más esetekben is történt, a jelen esetben is kívánatos volna, hogy a petícionálók egy pótbeadványt intézzenek a Népszövetséghez, amelyben részben újabb adatokat sorolnának fel, részben pedig cáfolnák a román kormány megjegyzéseiben foglalt állításokat, természetesen anélkül, hogy azokra kifejezetten hivatkoznának.

A román kormány megjegyzései, mint az előző esetekben is, jelenleg is szemfényvesztésben merülnek ki. A felekezeti iskolák számára és azok segélyezésére vonatkozó állításokat a Magyar Párt pótbeadványának a való helyzetnek megfelelően kellene megvilágítani. A lehetőség szerint nagy számban kellene felsorolni további eseteket, amikor névelemzés útján lettek magyar anyanyelvű tanulók elütve azon joguktól, hogy magyarul tanulhassanak. Végül igen kívánatos volna, ha a pótbeadványnak módjában volna reprodukálni újabb keletű román hatósági intézkedések szövegeit, amelyek szemben volnának állíthatóak a névelemzés létezését tagadó román állítással.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 607/res.pol. Gépelt másolat.

¹²²¹ Baranyai 1930. szeptember 4-én tett jelentése szerint Balogh Arthúr folyó év májusában adta be a petíciót a Népszövetség Főtitkárságán, amelyre most megérkezett a román kormány válasza. Uo.

¹²²² Az iratnál megtalálható, francia nyelvű dokumentum.

192.

**Khuen-Héderváry Sándor 61. számú számjeltávirata
a berlini magyar követségnek¹²²³
Budapest, 1930. szeptember 25.**

Tárgy: A névelemzés ügye

Genfből arról értesülök, hogy a romániai Magyar Pártnak a névelemzés kérdésében beadott petícióját kisebbségi bizottság napokban letárgyalni szándékozik. Hasonló kérdés lengyel–magyar viszonylatban is felmerült és német kormány felismerve annak nagy horderejét, ügyet *Cour*¹²²⁴ elé terjesztette, amely azt 12. ítéletével döntötte el. Magyar kérdés jogi részleteiben eltér ugyan némettől, de lényegében hasonló.

Genfből azt is közölték, hogy petíció tárgyalásával megbízott bizottságot madridi határozatok óta első ízben egészítették ki 3-ról 5 tagúvá, ami szintén arra vall, hogy Népszövetségénél kérdést fontosnak tartják. E bizottságnak tagja a német tanácsstag is.

Genfi delegációnk benyomása az, hogy németek ismeretlen okokból petíciót nem szándékoznak túlságosan támogatni és ezért hasznosnak tartanak, ha Curtius külügyminiszter¹²²⁵ figyelme arra Berlinből felhívatnék.

Szíveskedjék ebben az irányban a legmegfelelőbbnek látszó módon interveniálni sürgős intézkedést kérve, mert úgy esetleg már szombaton tárgyalásra kerülhet.

Sürgöny jelentést kérek ide és Genfbe.

P.S. Fentiek Baranyai tegnap este adott telefonján alapulnak. A bizottság tagjai a következők: Németország, Franciaország, Spanyolország, Perzsia és Venezuela tanácsbeli képviselői.¹²²⁶

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 614/res.pol. Gépelt átírat.

¹²²³ Kánya Kálmán volt a berlini követ.

¹²²⁴ Cour Permanente de Justice International – Állandó Nemzetközi Bíróság

¹²²⁵ Julius Curtius német külügyminiszter

¹²²⁶ Az utóírat nem a táviraton, hanem egy kézzel írott külön lapon van.

193.

**Kánya Kálmán berlini követ
20. sz. számjeltávirata a Külügyminisztériumnak
Berlin, 1930. szeptember 26.**

Tárgy: A névelemzési petíció

Válasz Nagyméltóságod folyó hó 25-én kelt 61. számú számjeltáviratára:¹²²⁷

Utasítás értelmében eljártam Külügyi Hivatalban. Freytag követ¹²²⁸ ügyről tájékozva volt és közölte velem, hogy Genfből való elutazása előtt részletes tájékoztatást adott Curtius részére, melyben utalással német–lengyel analógiára magyar álláspontot nyomatékosan támogatandónak jelezte és javasolta, hogy vonatkozó bizottsági ülésen birodalmi külügyminiszter személyesen vegyen részt. Megjegyezte, hogy ennek dacára Curtius figyelmét még ma újból ügyre felhívja.

Egybehangzóan Genfben.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 619/res. pol. Gépelt átirat.

194.

**Baranyai Zoltán genfi követségi titkár ideiglenes ügyvivő
29. sz. számjeltávirata a Külügyminisztériumnak
Genf, 1930. október 3.**

Tárgy: Névelemzési petíció

Ötös Bizottság¹²²⁹ erdélyi névelemzési petíció tárgyalására szerdán összeült. Német részről Curtius személyesen volt jelen Roediger követségi tanácsos¹²³⁰ kísére-

¹²²⁷ Lásd a 192. sz. iratot.

¹²²⁸ Hans Freytag ekkor már nem volt bukaresti követ (1926-ig volt), hanem a német Külügyminisztérium Kulturális Osztályának volt a vezetője.

¹²²⁹ Ez tulajdonképpen a Hármass Bizottság, amelynek végül öt tagja lett. Lásd a 192. sz. iratot.

¹²³⁰ Conrad Frederick Roediger (1887–1973) német külügyminisztériumi tanácsos, a kisebbségi ügyek intézője

tében. Curtius javaslatára perzsa elnök nevében főtítkár úgy román kormánytól, mint kisebbségtől további információkat fog kérni.

Ezt francia tag (Maigli) sem ellenezte. Német informátoraim kiemelik: Ez az első eset, hogy kisebbségtől is kér pótlólag maga a Bizottság újabb információkat. Mivel úgy Curtius, mint Roediger pár órával kommisszió ülése után Berlinbe visszautaztunk, német delegáció itt maradt tagjai kevésbé vannak részletekről informálva. Javaslom, hogy méltóztassék berlini követség útján Rödigertől részleteket megtudni és képvisellel, azonkívül minoritással is közölni.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 644/res.pol. Gépelt átirat.

195.

A német Külügyminisztérium (Hans Freytag) utasítása a budapesti¹²³¹ és bukaresti német követségnek¹²³² Berlin, 1930. október 17.

Tárgy: Névelemzési petíció

A romániai Magyar Párt ez év májusában panaszt nyújtott be a Népszövetséghez, azzal vádolva a román kormányt, hogy az oktatás területén megsértette a kisebbségvédelmi szerződést.¹²³³ A román kormány cáfolta a beadvánnyal kapcsolatos észrevételeiket. A C. 451. 1930. I. vonatkozó tanácsi nyomtatvány szíves tudomására hozatalul mellékelve.

A Népszövetségi Tanács szeptemberi ülészakán bizottságot hoztak létre a panasz kivizsgálására, amely a német képviselő mellett Perzsia (elnök), Franciaország, Spanyolország és Venezuela képviselőiből áll. Ebben az esetben először alkalmazták a kisebbségi eljárásról szóló tavalyi madridi határozatok óta adott lehetőséget arra, hogy a kisebbségi bizottságokban az eddig három tag helyett öt képviselő legyen, ami bizonyára a plenáris ülésen várható német kisebbségi jogsértésre való tekintettel történhetett meg. A tárgyaláson megvitatott kérdések

¹²³¹ Hans Schoen volt a budapesti német követ.

¹²³² Gerhard von Mutius volt a bukaresti német követ.

¹²³³ A névelemzési petícióról van szó.

alapvető fontossága miatt a birodalmi miniszter úr maga is részt vett a bizottság tanácskozásain. Németország javaslatára a bizottság úgy döntött, hogy először további információkat kér a panaszosoktól az általuk előterjesztett egyedi esetekről (a panasz 5. melléklete). Eljárási értelemben ez a döntés annyiban jelent fejleményt, hogy egy bizottság először lép kapcsolatba a panasz vizsgálata során a panasztevővel.

PA AA RAV Bukarest 19. Gépelt eredeti.

196.

Baranyai Zoltán követségi titkár ideiglenes ügyvivő jelentése a Külügyminisztériumnak Genf, 1930. október 22.

Tárgy: Petíció az erdélyi iskolákban dívó névelmezés kérdéséről

Hivatkozással fent idézett jelentésemre (Vonatkozó jelentés száma 2177/1930, 1930. szeptember 4.), valamint egy távirati jelentésemre van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy Azcarate úrtól¹²³⁴ kapott szigorúan bizalmas és teljesen magánjellegű értesülésem szerint a peticionálókhoz intézett levél már elment. E levélben Azcarate úr az Ötös Bizottság megbízásából további információt kér a petíció V. függelékében (1. petíció népszövetségi kiadásának 17–22 oldalait) felsorolt, a magyar tannyelvű erdélyi felekezeti iskolákból kizárt magyar anyanyelvű tanulók személyére vonatkozólag, amely jegyzék valóságát illetőleg a tanulógyermek mek magyarárságát a román válasz kétségbe vonja.

Azcarate bizalmasan közölte még, hogy a petíció további sorsa bizonyára a magyar kisebbség válaszáának pontosságától és meggyőző voltától függ.

Az ez alkalommal kifejlődött bizalmas beszélgetésben Azcarate még arra is rámutatott, hogy e petíció eddigi kezelése (Ötös Bizottság Hármás helyett; információ kikérése a kisebbségtől) is mutatja, hogy e határozatok nem oly értéktelenek, amilyeneknek azokat például a kisebbségi körökben feltüntetik, hanem haladást jelentenek, különben is nagyon sok, jóformán minden azok alkalmazásától függ.

¹²³⁴ Lásd az 1171. lábjegyzetet.

Ő „amíg ezen a helyen lesz, mindent el fog követni, hogy ez az alkalmazás méltányos és igazságos legyen és ne az erősebb félnek (értsd: kormányok) kedvezzen”.

K64 46. cs. 27. t. 715/res.pol. Gépelt másolat.

197.

Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1930. október 22.

Tárgy: Szatmári sváb mozgalom

Folyó hó 15-én kelt 171. pol. számú jelentésem kapcsán bátorkodom a szatmár megyei visszanémetesítési akció tárgyában két bizalmas úton hozzám juttatott okmányt eredeti román szövegben és magyar fordításban mellékelten előterjeszteni.

Az első okmány a román külügyminisztérium folyó évi október hó 4-én 117495/14118. szám alatt kelt, Szabó István szatmári apostoli kormányzóhoz intézett átirata, amelyben a kultuszminiszter¹²³⁵ nevezettel közli, hogy az átiratban felsorolt 26 római katolikus lelkésztől az őket törvényszerűen megillető kongrua illetményekről folyó évi október hó 1-től kezdve megvonja, illetve beszünteti és pedig azzal az indoklással, hogy ezen lelkészek „sváb eredetű tanulóknak a hittant magyar nyelven adják elő és a sváb mozgalom ellen állandóan izgatnak.”

A miniszteri átirat szövegezése és az intézkedés indoklása annyira abszurd és a legelemibb jogi fogalmakkal annyira ellentétben áll, hogy ismtelten bátor vagyok Nagyméltóságod magas figyelmébe ajánlani ezen átiratnak, valamint a 171/pol. 1930. számú jelentésemhez újságkivágatban csatolt miniszteri rendeletnek propaganda célokra, esetleg a Népszövetség előtt leendő felhasználását.

A vita tárgyát képező ügyet számtalan követségi jelentés ismerteti. Ezért legyen szabad csak röviden ismételnem, hogy a Szatmár vidéki sváb eredetű lakosság circa 30 000 főre tehető. Ebből legalább 25–26 000, tehát majdnem 90%, a mai generációban tiszta magyar és legnagyobb részük már németül sem tud. A teljesen elmagyarosodott községekben tanítják a fenti intézkedéssel sújtott ró-

¹²³⁵ Neculai Costăchescu. Lásd az 1153. lábjegyzetet.

mai katolikus lelkészek a vallástant magyar nyelven, míg a fennmaradó néhány községben, amelyek lélekszáma circa 4000 főnyi és nyelvük keverten magyar–német vagy tiszta német, a vallástant német nyelven adják elő. A lelkészség helyzete annál is nehezebb, mert ezen teljesen elmagyarosodott sváb eredetű lakosság magyar nemzeti érzése igen erős és a községek a legerélyesebben tiltakoznak az általuk nem értett német nyelv reájuk erőszakolása ellen. Erre a legjobb bizonyíték maga a fentebb hivatkozott 171/pol. számú jelentéshez újságkivágatban csatolt miniszteri rendelet.

Mindezeket a jelen jelentésem második mellékletét képező irat, amely Szabó István apostoli kormányzónak a kultuszminiszteri rendeletre adott válaszát tartalmazza, megfelelően kiemeli.

Elszomorító, hogy ezen szégyenteljes román kormányakció értesüléseim szerint német birodalmi oldalról is támogatásban részesül, sőt onnan serkentve is lesz.

Elődöm, Villani báró,¹²³⁶ számos e tárgyú jelentései egyikében említi, hogy az erdélyi szász vezetők ezen ügyben a Magyar Párt képviselőinek lojális nyilatkozatot adtak le, később azonban a helyszínére küldendő vegyes bizottság megalakulását szabotálták. Villani bárónak hallomásom szerint az itteni német követtel¹²³⁷ is volt e tárgyú eszmecseréje, amelynek azonban irattáromban ma már nem találok nyomát. Mindenestere a szatmári elmagyarosodott svábság elleni roham azóta fokozott vehemenciával dühöng és helyi vezetői, mint Winterhoffen¹²³⁸ s társai, értesülésem szerint nemcsak a román kormánytól, hanem Németországból is pénzelve lesznek. Németországban a stuttgarti „*Charista Verein*” és annak egy dr. Straubinger nevű funkcionáriusa, aki római katolikus lelkész és pápai kamarás, a zászlóvivő a mozgalomnak. Straubinger, aki Romániában is járt és erről a kérdésről könyvet is írt¹²³⁹ – ellentétben a szatmári helyi agitátorokkal, akiknél nyilvánvalóan üzlet minden valószínűség szerint fanatikus. Agitációjához azonban anyagi eszközökre van szüksége, amelyeket kétségtávol Németországban kap. Ezen pénzforrás megállapítása és a német kormány által ezen mozgalommal szemben elfoglalt álláspontnak kipuhatolása szerény nézetem szerint nem lenne érdektelen. Ugyanis fenntartással, de mégis jelentenem kell, hogy jó forrásból származó, egybevágó értesülések szerint, az itteni német követség a szatmári visz-

¹²³⁶ báró Villani Frigyes

¹²³⁷ Gerhard von Mutius

¹²³⁸ Winterhoffen Frigyes. Lásd még a 122. és 127. sz. iratokat.

¹²³⁹ Straubinger, J.: *Die Schwaben in Sathmar*. Stuttgart, 1927. Straubinger ebben a művében a szatmári németek számát igen túlzóan 70 000-re teszi.

szasvábosító akciótól szintén nem állana távol, sőt, sajnos, annak érdekében a román kormánnyal is érintkezést tartana fenn.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 453. res.pol. Gépelt eredeti.

198.

Hans Freytag utasítása a budapesti és bukaresti német követségnek Berlin, 1930. október 23.

Tárgy: Névelemzési petíció

Ez év májusában a Népszövetséghez a romániai magyar kisebbség részéről panasz érkezett be, amelyet Dr. Pál Gábor szenátor és a Csík megyei dr. László Dezső képviselő írt alá. A panaszosok a beadványban azt állítják, hogy ebben a megyében az erdélyi agrártörvény rendelkezéseivel ellentétben két magyar község tulajdonában álló erdőt és legelőt a megengedett mértéken felül sajátítottak ki, ám anélkül, hogy az állításukat részleteiben igazolták volna. Azt is kifogásolják továbbá, hogy bár a kormányhivataloktól kezdve egészen a miniszterelnökig panaszt nyújtottak be,¹²⁴⁰ a szomszédos román község lakói erőszakkal akadályozták meg a magyar községeket községi birtokuk még megmaradt részei fölötti tulajdonjoguk gyakorlásában.

A román kormány a panasz első pontjára azzal az általános megállapítással reagált, hogy a magyar községek bőséges községi tulajdon fölött rendelkeznek, miközben a szomszédos községek hiányt szenvednek benne. A második ponttal kapcsolatban a panaszosokat a rendes bíróságokhoz irányítja, amelyek a megsértett vagy megsértettnek tekintett tulajdonjog helyreállításában illetékesek. Hozzáteszi, hogy az állami hatóságok indítványozására a nevezett községek között már folyamatban vannak a tárgyalások, amelyek a közlekedés szempontjából igen előnytelen helyen lévő községi tulajdon cseréjére irányulnak, és amelytől rövidesen az ügy általánosan kielégítő szabályozását várják.

¹²⁴⁰ A Csíki Magánjavak ügyében beadott népszövetségi petícióról van szó. Lásd a 178. sz. iratot.

A panaszból kiderül, hogy a Népszövetséghez benyújtott kisebbségi panaszok, amelyek teljesen általánosak, és nincsenek elegendő bizonyítékkal alátámasztva, túlságosan megkönnyítik az alperes kormány számára az elutasító választ, különösen, ha a jogvita megoldására nem aknáztak ki minden belföldi lehetőséget.

Továbbiak az itt mellékelt C. 601.1930 I. iratban láthatók, amelyet a Népszövetség titkára tájékoztatásul éppen most bocsátott a Népszövetség tagjainak rendelkezésére.

A panaszt mielőbb kivizsgálja egy tanácsi bizottság.

PA AA RAV Bukarest 19 Gépelt másolat.

199.

A bukaresti követség jelentése a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1930. november 25.

Tárgy: A romániai németek problémája

A kisebbségi küzdelem várható kiéleződése fokozott mértékben parancsolja, hogy a romániai németek ügyeiről tiszta képet alkossunk magunknak.

A szász kérdés egyszerű és áttekinthető. A kulturális és gazdasági intézményeiben magasan fejlett szász nép nagy politikai iskolázottságról és éles *judícium-ról*¹²⁴¹ tesz tanúbizonyságot. Bizalommal és fegyelmezetlenséggel követik vezéreiket, akik szinte dogmatikus tervszerűséggel törekszenek céljaik megvalósítására. Nem állítom, hogy ezek a célok teljesen azonosak volnának a magyar nemzetiség végcéljaival. Végeredményben a szászok egy *enklávét*¹²⁴² képeznek és nem remélhetik sem az állami szuverenitást területükön, sem egyesülésüket a Német Birodalommal. Az ő küzdelmük tehát emberi és nemzetiségi jogaik legmesszebbmenő kiépítésére irányul, egyébre nem. Lesz tehát egy pont, ahol magyarok és szászok útjai szétválnak, de ez a határ még messze van és addig testvéri egyetértésben haladhatunk.

¹²⁴¹ (lat.) döntési képesség, ítélőkészség

¹²⁴² (fr.) állam az államban

Bár a gazdasági krízis a szászokat nagyon sújtja, hála magas nívón álló szövetkezeteiknek, bankjaiknak és egyéb szervezeteiknek, sokkal szívósabban bírják a küzdelmet mint ugyanazon területeken lakó románok. A szász magángazdaság pusztulása inkább azért jár veszéllyel, mivel képtelenné válnak iskoláik és egyházuk fenntartására. Kulturális célokra kapnak ugyan Németországból tudomásom szerint körülbelül 300 ezer márka évi segélyt, azonban a *szubvenció*¹²⁴³ felemelése elől a takarékosagra utalt Birodalom elzárkózik, ugyanakkor pedig a szászok költségvetésében nagy deficit állt elő, mivel a románok a folyó évre járó felekezeti segélyből körülbelül 150 ezer pengős hátralékban vannak, a jövő évi segélyt pedig körülbelül ugyanezzel az összeggel leszállították. A deficit eltüntetésére a szász vezetők nem látnak más megoldást, mint az egész tanügyi-, valamint egyházi személyzet javadalmazásának 30%-kal való csökkentését. Érthető, hogy ez a rendszabály nagy elkeseredést vált ki, de mégsem hallatszanak olyan hangok, hogy a szászoknak be kellene hódolniuk, hanem ellenkezőleg, a szász lakosság az öntudatos kisebbségi harcot követeli, olyannyira, hogy Brandsch¹²⁴⁴ híveinek száma napról-napra rohamosan apad.

Amilyen kedvező szempontunkból a szász kérdés kialakulása, annyira sajnálatos a svábok magatartása. Nem kívánom oknyomozó tanulmánnyal kutatni, hogy mi idézte elő a mai visszás helyzetet. Meggyőződésem szerint a bajok kútforrása a Német Birodalom belátás nélküli és elhibázott politikája. A németeknek sikerült ugyan a magyar rezsimben életképtelen pángermán mozgalmat életre kelteni, ugyanakkor irtóztak a románok forszírozásától. A két diametriálisan elmentéses szempontot a németek azzal hidalták át, hogy a sváb lakosságot a magyarok ellen ingerelték. A séma körülbelül az volt, hogy a magyarok megakadályozták a német nép öntudatos faji fejlődését, most azonban felszabadulva a magyar iga alól, a toleráns románok égisze alatt a német nemzetiség nyugodtan fejlődhetik. A Német Birodalom bukaresti követe, Mutius úr, ma is őszinte bámulója Romániának és féltő gonddal iparkodik a román kormány minden ténykedésének életét Berlin előtt letompítani. Attól tartok, hogy a birodalmi kormány igen rosszul van a román viszonyokról és a kisebbségek feladatairól tájékozódva. Pedig a birodalmi kormánynak nagyon könnyen lett volna módjában döntő befolyást szerezni a svábok magatartására. A sváb vezérek javaslatára több millió márkával *alimentálta*¹²⁴⁵ a birodalmi kormány a *Temesvári Sváb Takarékpénztárt* és a *Sváb Nyomdavállalatot*, amelyek igazgatósági stallumait természet-

¹²⁴³ (lat.) támogatás

¹²⁴⁴ Brandsch Rudolf

¹²⁴⁵ (lat.) táplálta

sen Kräuter, Muth és a többi sváb politikus korifeusok élvezik. Mindkét vállalat ismételtelen fizetési nehézségekbe került és a német követség közbenjárására a szanálásokra fordított összegek ma már meghaladják a 7 millió márkát. Mivel mindkét félnek nehezebb esik beismerni, hogy ez a pénz elveszett, a birodalmi kormány és a sváb vezérek között bizonyos érdekközösség keletkezett, amely nagymértékben útját állja egy üdvösebb fordulatnak.

Pedig a nép nagy számban kezdi otthagyni vezéreit és ez különösképp áll a Bánátra. A bánáti sváb gazda konzervatív és hajlik a plutokratizmusra. A csődbe került embert elejti és megveti az, aki nem produktív munkával, hanem politikai tevékenységgel keresi meg a kenyerét. Jellemző a sváb mentalitásra az az általános hangzó panasz, hogy az egykor annyira vallásos, sőt bigott nép egyre jobban elfordul papjaitól. Pedig a rejtély kulcsa nyilvánvaló. Azelőtt az egyháznak megvoltak a javadalmai, amelyeket a románok elkönfiskáltak. Amióta a nép kultúradó címén fizeti papjait, nem tekinti őket Isten szolgálóinak, hanem saját alkalmazottainak, akiknek parancsol, de nem engedelmeskedik. A nép felfigyelt vezéreinek pénzszerző tevékenységére és elvesztette beléjük vetett bizalmát. Emlekezetes, hogy két évvel ezelőtt a választás alkalmával, a sváb vezérek görcsösen ragaszkodtak a Maniuval kötendő választási paktumhoz és meggondolás nélkül lettek volna hajlandók a szászoktól különválni, ha akaratukat nem vitték volna keresztül. Arra hivatkoztak akkor, hogy nem érzik maguk mögött a tömegeket és attól félnek, hogy minden befolyásukat elveszítik, ha harcba akarnák őket vinni. Azóta a sváb vezetők hívek maradtak a nemzeti parasztpárti kormányhoz és politikájukat Mutius követ mindenkor helyeselte is. A tömegeket megtartani azonban ezzel bizony nem tudták. A bánáti németek ingerültek a *caranista*¹²⁴⁶ kormányra és vezéreiktől elfordultak. Bizonyítom ezt az állításomat azzal a ténnyel, hogy egy Aradon megjelenő, teljesen jelentéktelen kis német lapnak, az „*Arader Zeitung*”-nak 9000 fővel szaporodott az előfizetési jegyzéke, amióta a hivatalos sváb politika ellen fordult. Ami azonban ennél is örömdetesebb, a magyar nemzeti szempontból teljesen megbízható „*Temesvarer Volksblatt*” elterjedtsége is rohamosan emelkedik, amióta a lap a kisebbségi blokk jelszavát tűzte ki. Az általános és az egy évvel később megejtett tartományi választások statisztikáinak összehasonlítása is igen figyelemreméltó tanulságokkal szolgál. Amíg a bánáti tartomány 46 000 német választója közül az 1928-as választásokon 30 000 szavazatot a román–német kormánylistára és 16 000 szavazatot az autonóm német listára, a tartományi választásokon, amelyeken autonóm német lista nem szerepelt, mindössze 10 000 német szavazat esett a kormánylistára, körülbelül 20 000-en

¹²⁴⁶ (rom.) parasztpárti

tartózkodtak a szavazástól, 16 000 német választó pedig, más lista hiányában, a szocialistákra és a kommunistákra adta le szavazatait.

Az elmondottak alapján azt merem állítani, hogy a sváb kérdés a Bánátban könnyen új fordulatot vehet, ha a Magyar Párt a százszokkal egyetértőleg a mozgalom helyes irányba való terelését elősegíti. Módot kell adni a tömegeknek, hogy válasszanak a fenntartás nélküli behódolás és a kisebbségek együttes küzdelme között. A magyar kormánynak nem áll hatalmában ebbe a kérdésbe közvetlenül beavatkozni. Súlyt kellene helyezni a német birodalmi kormány felvilágosítására és helyes informálására, de még ennél is fontosabb volna azokat a lapokat támogatni, amelyek a mi ügyünknek szolgálatot tesznek, legelsősorban pedig a „*Temesvarer Volksblatt*”-ot, amelynek iránya helyesen és taktikai ügyességgel van megszabva. Ez a lap mai elterjedtsége mellett egyébként is életképes és állandó szubvenciót nem igényel. Ezzel szemben nyomatékosan volnék bátor ajánlani, hogy valamilyen formában juttassunk ennek az újságnak valami anyagi segítyt, melyre tudomásom szerint épp a jelen pillanatban, amelyben adminisztrációját lényegesen kibővíti, erősen rá is volna utalva. Azt hiszem, hogy két tételben folyósítandó összesen 100 000 lei áldozattal a lap helyes irányítását továbbra is biztosíthatnánk.

**Ugyanitt: Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1931. február 26.**

Tárgy: A bánáti német kisebbség ügye

Múlt évi november 23-án 213/pol. szám alatt kelt jelentésében rámutatott a követség arra a körülményre, hogy a bánáti német kisebbségben mind erősebbé váló animozitás tapasztalható román zsoldban való vezetőikkel és a kormánnyal szemben.

Ezt az észleletet több egybehangzó értesülésen kívül, az elmúlt évi választások statisztikáinak összehasonlítására és a különféle politikai színezetű bánáti lapok olvasótáborának számadataira lehet alapozni.

A bánáti német kisebbségben ilyenképp támadó rés első ízben a mezőgazdasági kamarai választások alkalmával mutatkozott nyíltan, amidőn a kormánytámogató népvézerek jelöltjei kisebbségben maradtak az elégedetlenkedőknek („*Jungschwaben*”) embereivel szemben, még élesebb vonalakban mutatkozott a szakadás a „*Volksrat*”-nak, a bánáti svábság politikai szervének január 31-én tartott ülése alkalmával.

A „*Volksrat*” tagjait – mint az Nagyméltóságod előtt ismeretes – tíz évvel ezelőtt, 1921. március 13-án, az egyes községi sváb szervezetek vezetői választották.

Az azóta eltelt *decenium*¹²⁴⁷ alatt képződött az a szakadás a nép és a vezetők között, amelyre a fent idézett politikai jelentés rámutatott és amelynek legfőbb oka talán abban a körülményben keresendő, hogy a svábság széles rétegei megcsömöröltek Németországból pénzelt és egyidejűleg román zsoldban álló vezetőik működésétől, elvesztették beléjük vetett bizalmukat és a bomlás jeleit magán viselő *regime* likvidálását követelték. Nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy ezen vezetők, akik a magyar időben nem átalították német nemzetiségüket *osztentatív*¹²⁴⁸ letagadni, ma, kizárólag üzleti alapon, politikai működésük legfőbb céljának azt tekintik, hogy minden ellen, ami magyar, a leggyűlölködőbb módon izgassanak. Az ellenük irányuló mozgalom élére az ú.n. ifjú svábok (*Jungschwaben*) állottak, akik kíméletlen harcot kezdtek a bánáti kisebbség korrupt vezetősége ellen és már egy évvel ezelőtt javasolták a *Volksrat* feloszlatását és általános titkos szavazás útján való pótlását.

A mozgalom mind nagyobb és nagyobb méreteket öltött és a *Volksrat* mostani ülésén elhangzott az indítvány az azonnali feloszlatásra. Addig is, míg – előreláthatólag az ősz folyamán – általános, titkos választások útján olyan *Volksrat* ülne össze, amelyben helyet foglalnak mindkét sváb frakció képviselői, egy 30 tagból álló ideiglenes bizottság (*Interims-Kommission*) intézné a svábság ügyeit, melyben felelőrszben a jelenlegi vezetőség, felerészben pedig az ellenzék emberei jutnának be.

Fölösleges külön rámutatnom Nagyméltóságod előtt ennek a határozati javaslatnak rendkívüli fontosságára. A „kisebbségi blokk” zászlója alatt harcba induló ifjú-svábok tábor a ezzel nyíltan kesztyűt dobott a feltétlen behódolás alapján álló sváb vezetőségnek és a romániai magyar kisebbség érdekei fokozott mértékben parancsolják, hogy a közeljövő eseményeit éber figyelemmel kísérjük a Bánátban. Beható megfontolás tárgyává volna teendő, vajon a romániai kisebbségi küzdelmek újabb mederbe való terelése szempontjából nem volna-e célszerű, ha a magyar kormány – felhagyva a bánáti problémákkal szemben eddig betartott semlegességét – az események folyásába közvetve befolyást gyakorolni próbálna?

A beavatkozás módzatai szerény nézetem szerint a következők volnának:

1. Konzulátus mielőbbi felállítása Temesvárt.
2. A kormányellenes bánáti sajtó támogatása. Legyen szabad azzal kapcsolatban utalnom a múlt évi 213/pol. számú jelentésre – és újólág nyomtatékosan kérném, hogy – függetlenül a magyar kormánynak bánáti politikánk-

¹²⁴⁷ (lat.) évtized

¹²⁴⁸ hivalkodó, kérkedő

ra vonatkozó állásfoglalásától – a „*Temesvarer Volksblatt*” részére a kért 100 000 lei segély lehetőleg sürgősen engedélyeztessék.¹²⁴⁹

3. Jogsegély-iroda (*Volks-Kanzlei*) felállítása Temesvárt, amely a hozzá forduló sváboknak ügyes-bajos dolgaiban felvilágosítást, jogi tanácsot adna és velük ilyképpen közvetlen kapcsolatot tartana fenn.

Meggyőződésem, hogy céltudatos és tapintatos eljárás mellett a bánáti svábság széles rétegeiben minden agitáció ellenére még mindig meglevő vonzalom Magyarországhoz rövid időn belül félre nem ismerhető módon manifesztálódna.

Magától adódik persze a kérdés, hogy – amennyiben a magyar kormány kilépne a bánáti problémákkal szemben eddig tanúsított passzivitásából – mily hatást váltana ez ki a német kormánytól és milyen visszahatást gyakorolna az itteni magyar és német párt egymásközti viszonyára? Az évekkel ezelőtt létrejött azon hallgatólagos megállapodást, hogy a magyar és a német pártok csakis saját kisebbségeinek ügyeibe avatkozzanak be, a németek felborították akkor, amidőn segítő kezet nyújtottak Szatmárban a román kormány erőszakos elsvábosító politikájának. Ma, Mutius úr, akinek jelentésein keresztül berlini körök talán nem teljesen objektíven látták a romániai helyzetet és aki a svábosítás kérdésében örömmel működött össze a román kormánnyal, állásából távozni kényszerül és utódjának személyétől függ, vajon lehetséges lesz-e a jövőben a kisebbségi problémákban a németekkel együtt haladnunk.

Mindenesetre a bánáti problémát úgy tisztán a magyar, mint a magyar–német viszony jövőbeni alakulásának szempontjából felette fontosnak találom. Ezen országrész hosszabb vagy rövidebb időn belül minden emberi előrelátás szerint visszakérül Magyarországhoz, még pedig valószínűleg hamarabb, mint a távoli vidékek. Amíg azonban az erdélyi magyarság érzelmei nem fognak változni, addig az agyonagitált és terrorizált bánáti némettség, ha ideje korán nem teszünk ellene valamit, bizonyos idő alatt érzelmileg teljesen el fog idegeníttetni Magyarországtól. Ezen *konszideráció*¹²⁵⁰ indít arra, hogy a bánáti problémára Nagyméltóságod magas figyelmét különös nyomatékkal felhívjam.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 223. res.pol. Gépelt másolat.

¹²⁴⁹ Lásd fenti irat.

¹²⁵⁰ (lat.) megfontolás

200.

**Apor Gábor¹²⁵¹ jelentése a Külügyminisztériumnak
Budapest, 1930. december 13.**

Tárgy: A szatmári és bánáti svábok helyzete

Ma felkeresett engem Sulyok István kolozsvári újságíró, az *Erdélyi Kisebbségi Egylet* titkára és közölte velem, hogy magát német újságírónak adva ki, bejárta a szatmári sváblakta vidéket, hogy a lakosság hangulatáról tájékozást nyerjen.

Szatmár vidékén azon benyomást kapta, hogy a nagynémet propaganda a szegényebb svábok között erős gyökeret vert. Német részről e célra nagy összegek fordítatnak (így például 60 sváb gyermeket iskoláztatnak Németországban), amelyekkel a magyar részről költhető összegek semmi arányban nem állanak. A Báthory-Apor Intézetben¹²⁵² alig néhány sváb gyerek talál ilyképpen helyet. A szegényebb svábok, közöttük olyanok is, akik németül már alig tudnak és gyermekeikkel mindig magyarul beszélnek, lassan teljesen német nemzeti öntudatra tesznek szert. Ellentétben állnak ezekkel a vagyonosabbak, akik viszont erősen magyar érzelmekről tesznek tanúságot.

Temesvár vidékén a svábok vezetőikkel nagy mértékben elégedetlenek, részint a rossz gazdasági helyzet következtében, részint politikai okokból. Feltűnő volt az utolsó választások alkalmából, hogy mennyi sváb gyengítette a sváb listát azzal, hogy szavazatát a Maniu-pártra¹²⁵³ adta. Ezen elégedetleneknek a vezetői egy újabb, a *Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft*¹²⁵⁴ keretén belül alakítandó német párt felállítását kívánják, amely a Magyar Párttal kooperálhatna.

¹²⁵¹ Apor Gábor báró (1889–1969) a külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője volt ekkor.

¹²⁵² A Szent Józsefről nevezett Báthory–Apor Szemináriumot a jezsuiták építették a 18. század elején Kolozsvárott barokk stílusban. Fiúnevelő intézetként működött, melyet szegényebb diákok számára hoztak létre. 1776-ban Mária Terézia a piaristáknak adta át az épületet és az intézet működtetését. Az 1948-ig bekövetkezett államosításig a piaristáké volt. Jelenleg a Báthory István Elméleti Líceumnak ad otthont. Lásd: MKL: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szent%20J%C3%B3zsefr%C5%91l%20nevezett%20B%C3%A1thory-Apor%20Semin%C3%A1rium.html> (Letöltés: 2018. április 10.)

¹²⁵³ A Iuliu Maniu által vezetett Román Parasztpárt (Partidul Național Țărănesc).

¹²⁵⁴ A Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaftot 1921-ben alapították Temesvárott azzal a céllal, hogy a bánáti svábok egységes politikai képviselője legyen. Vezetője 1921–1936 között Kaspar Muth volt. Lásd SCHÜLLER 2009. 31.

Egészben véve oda összegezheti Sulyok a véleményét, hogy az az idea, mint-ha a svábok a magyar nemzeti gondolat részére visszahódíthatók lennének, nem egyéb illúzió, mivel az elmúlt tizenkét esztendő eseményei a svábok lelkületében mély nyomokat hagytak hátra, amelyek a nemzeti öntudatuk oly fokú kifejlődésében jelentkezik, hogy egy *restitutio in integrum*¹²⁵⁵ e tekintetben lehetetlen volna.

MNL OL K64 40. cs. 27. t. 887. res.pol. Gépelt másolat.

201.

Roediger külügyminisztériumi tanácsos magánlevele Hans Kirchholtesnek¹²⁵⁶ Berlin, 1931. január 20.

Tárgy: Magyarország támogatása az erdélyi magyaroknak

Kedves Kirchholtes Úr!

Amint azt személyesen és szigorúan bizalmasan szeretném Önnel közölni, lehetséges, hogy a közeljövőben a kisebbségi kérdésekről a magyarokkal tárgyalásra kerül sor. A nagyon befolyásos magyar nacionalisták, akik a német kisebbség öntudatában a magyarság fenyegetését látják, mindenekelőtt arra törekednek, hogy a hazából érkező vérellátást elkössék. Ezért igen fontos volna többet megtudnunk azokról a szálakról, amelyek a romániai magyar kisebbséget a hazával összekötik. Különösen a Magyarországról érkező anyagi támogatás kérdése érdekel, történjen az akár hivatalos vagy magánpénz formájában, a magyar egyetemeken tanuló kisebbségi diákok között felosztott ösztöndíjak kérdése éppúgy, mint minden más, a kisebbség és a magyar haza kapcsolatáról szóló adat.

Tudom, hogy nagyon nehéz lesz idevágó anyagot összeállítani, hiszen a magyarok rendkívül ügyesen és rejtőzködve dolgoznak. De talán mégis módjában

¹²⁵⁵ (lat.) előbbi állapotba való visszahelyezés

¹²⁵⁶ Hans Kirchholtes (1882–1959) bukaresti német követségi tanácsos, ügyvivő.

áll Önnek, hogy néhány kiindulópontot adjon számunkra. Emellett természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy arra is alkalmas legyen az anyag, hogy a magyar kormánnyal szemben aggályok nélkül érvényesíteni lehessen. Különösen hálás lennék Önnek, ha a követség efféle anyagot adandó alkalommal, mondjuk a következő hat héten belül küldeni tudna.

Ma hosszan tárgyaltam Staudinger úrral, aki sok érdekességről számolt be. A német kisebbségi vezetők (Roth,¹²⁵⁷ Brandsch¹²⁵⁸) körében tapasztalható nehézségek és viszályok viszont igen sajnálatosak. Nagyon hálás lennék, ha időnként a dolgok fejleményeivel kapcsolatos véleményét velem tudatná.

Kérem, adja át szívélyes üdvözetemet Steinnak. Remélem, mihamarabb tudok válaszolni karácsonyi levelére.

Legjobbkat kívánva az Ön odaadó barátja

Roediger

PA AA Bukarest 156 Band 147/2 Gépelt eredeti.

202.

Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1931. február 5.

Tárgy: A kisebbségi törvény kérdése

Vörnle¹²⁵⁹ követségi tanácsos átadta nekem Nagyméltóságodnak a kisebbségi törvényre vonatkozó szóbeli utasítását, amelynek tárgyában a Magyar Párt elnökével folytatott megbeszélés alapján a következőket vagyok bátor jelenteni.

Mint tudvalevő, a békeszerződés megkötésekor hatalmon levő liberális kormány sok évi uralma alatt teljesen ignorálta úgy a gyulafehérvári határozatokat, mint a kisebbségek védelmét célzó nemzetközi megállapodásokat. Amidőn azonban Maniu került hatalomra, remélhető volt, hogy végre fogja hajtani a gyulafehérvári határozatokat, amely reményt támogatták azok az általános jellegű

¹²⁵⁷ Hans Otto Roth

¹²⁵⁸ Rudolf Brandsch

¹²⁵⁹ Vörnle János

kijelentések, amelyeket az új román miniszterelnök ismételten tett. Minden eshetőségre felkészülendő a Magyar Párt tehát saját kebelében tárgyalta le az ügyet egyrészt azért, hogy egymás között megegyezve felállítsa azt a maximális programot, amelyet adott esetben képviselnie kell, másrészt pedig, hogy egy esetleges parlamenti vitához a szükséges anyagot összeállítsa.

Csakhamar nyilvánvalóvá vált azonban, hogy Maniunak sem volt szándékában egy kisebbségi javaslattal a törvényhozás elé lépni, amivel az egész kérdés elvesztette aktualitását. Bethlen György gróf ugyanis nem osztja Paál Árpád és Bethlen József szenátorok ebbeli nézetét, hogy a Magyar Pártnak kellene egy kisebbségi törvényjavaslatot benyújtani, mert azt sem praktikusnak, sem taktikusnak nem tartja. A maximális programból megvalósítható rész ugyanis nem elégitené ki a nemzeti kisebbségeket és így az ódiumot azoknak kellene viselni, akik kezdeményezőként léptek fel, másrészt kiderült az előzetes tárgyalások folyamán, hogy a Magyar Párt egymás között sem bírt a felállítandó posztulátumokra nézve megegyezésre jutni. Felmerült elsősorban az a kérdés, hogy a magyarság részére követelendő kisebbségi jogok területi vagy személyi autonómia esetén a román vidékeken élő nagyszámú magyarok kiesnének ezen autonómia keretéből. További ütköző pont volt a székely autonómia kérdése. Eme autonómia ellenzői azt az álláspontot foglalták el, hogy a 600 000 főnyi székelységnek külön autonóm területbe való tömörítése egyértelmű lenne a romániai összmagyarság számának és súlyának csökkentésével, aminek következtében a fennmaradó magyarság ereje redukáltatnék. Ugyancsak nem volt tisztázható a felekezeteknek egymásközi és a székely autonómiához való viszonya.

Ilyen körülmények között a tárgyalások már annak idején félbe szakadtak és a Magyar Párt vezetősége nem tartja célszerűnek, hogy a jelen percben kisebbségi törvényjavaslatot nyújtson be a parlamentbe. Ha valaha azonban mégis sikerülne egymás közt megállapodásra jutni és az ügy szőnyegre kerülne, a Magyar Párt természetesen előzetesen Budapesttel tárgyalná azt le.

203.

**Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1931. február 15.**

Tárgy: A romániai magyar és német kisebbségek közötti viszony romlásának veszélye

Nagyméltóságod figyelmét bizonyára nem kerülte el, hogy a romániai német sajtó az utóbbi időben ismét intenzívebben foglalkozik a magyarországi németiség helyzetével. Úgyszólván nap nap után jelennek meg cikkek a bukaresti és nagy-szebeni szász lapokban, amelyek a magyarországi németek sérelmeit és a magyar kormány és társadalom állítólag ellenséges magatartását tárgyalják. Egyelőre nem lehet megállapítani, hogy mily konkrét és pillanatnyi célt szolgál ezen mesterségesen újraélesztett sajtókampány, bizonyosnak látszik azonban annyi, hogy központilag vezetett, tervszerű akcióról van szó, amelyhez a „*mot d'ordre*”-t¹²⁶⁰ berlini sovén körök és a bukaresti kormány adják.

Ez természetesen *reperkusszióval*¹²⁶¹ bír az itteni magyar és német kisebbségi vezetők egymásközi viszonyára is. Az utóbbiak ugyanis és pedig különösen azok, akik a magyar vezetőkkel szívélyes viszonyt tartottak fenn és kollaborációra hajlandóak voltak, újabban mind sűrűbben fordulnak panaszokkal a magyarországi állítólagos események végett itteni magyar kollégákhoz és hangsúlyozzák, hogy ilyen körülmények között nehéz nekik a két kisebbség együttműködéséhez szükséges atmoszférát megteremteni.

Egy, a legutóbbi napokban történt eset miatt, Bethlen György gróf, a Magyar Párt elnöke, és Jósika János báró hozzám is fordultak, kérve, hogy azt Nagyméltóságod tudomására hozzam és közölve egyben, hogy Bethlen György gróf e tárgyban a miniszterelnök úr Őexcellenciáját magánlevélben szintén informálni fogja.

A szász Binder szenátor¹²⁶² esetéről van ugyanis szó, aki magyarbarátságból addig soha nem csinált titkot. Ezirányú jellemzésül megemlítem például, hogy a múlt őszi segesvári hadgyakorlatokon Domaniczky alezredessel román vezérkari tiszték és katonai attachék társaságában *osztentatív*¹²⁶³ magyarul beszélgetett és úgyszólván büszkén említette, hogy fivére a magyar hadseregben szolgál. Ez Bin-

1260 (fr.) rendelési mód

1261 (lat.) hatással

1262 Binder Vilmos

1263 kérkedő, hivalkodó

der huszárezredes, az ismertnevű úrlovas.¹²⁶⁴ Most a napokban Binder szenátor azt panaszolta Bethlen grófnak és Jósika bárónak, hogy fivére a magyar honvédelmi minisztérium által nevének megváltoztatására lesz kényszerítve, amit ha nem tesz meg, ki kell válnia a magyar hadseregből. Binder szenátort természetesen mélyen bántja, hogy fivérének ősi családnevét le kell tennie és hogy ezután testvér létükre különböző neveket kell viselniük.

Bethlen György grófot és Jósika bárót felette kellemetlenül érintette Binder szenátor panasza, amelyre cáfolatot sem mondhattak és magam is osztom abbeli véleményüket, hogy ilyen körülmények között nehéz a magyarság és a szászság közötti kedvező atmoszférát megteremteni. Itteni kisebbségi vezetőink indokolt felfogása az, hogy a magyar kisebbséget nemcsak a magyar nevének aránylag kisebb tömege, hanem a névben talán nem magyar, de érzelmekben a magyarsággal összeforrott és Magyarországhoz szívükben visszavágyódó nagy tömegek alkotják, amelyeket éppen a román kormányok névelemzési és faji leszármazási mesterkélt teóriáin alapuló erőszakoskodások akadályoznak abban, hogy ezen érzelmeiket szabadon nyilváníthassák.

Amidőn fentieket Nagyméltóságodnak szigorúan bizalmasan jelenteni bátor vagyok, legyen szabad egyben Bethlen György gróf, Jósika báró és a magam nevében azon kérelmet előterjesztenem, hogy ezen esetből kifolyólag Binder huszárezredesnek, aki az itt történetekről tudomással nem bír, kellemetlenségei ne támadjanak.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 166. res.pol. Gépelt eredeti.

---

¹²⁶⁴ Binder Ottó huszárezredes, az 1928-as amszterdami olimpián is részt vett lovastusán.

204.

**A budapesti román követség jelentése
a román miniszterelnöknek
Budapest, 1931. február 24.**

Tárgy: A magyarországi németek helyzete

Tisztelt Miniszterelnök Úr,

Múlt héten látogatott el Budapestre Pablo de Azcarate úr, a Nemzetek Szövetsége Kisebbségügyi Osztályának elnöke,¹²⁶⁵ felesége és egy titkár kíséretében. Célja tájékozódni a magyarországi kisebbségek helyzetéről. A kérdés legjobb magyar szakértői kísérték, igazították el. Főként a német kisebbségek felől érdeklődött.

Bethlen gróf estélyt szervezett Azcarate úr tiszteletére. Az eseményen csak a magyarországi német kisebbségek képviselői vettek részt: Bleyer Jakab és G. Gratz¹²⁶⁶ képviselő urak. A Parlamentben tett látogatása alkalmával a demokrata képviselő Gál Jenő „ékes” magyar nyelven üdvözölte a vendéget és közölte vele, hogy számít a Nemzetek Szövetsége küldöttének igazságérzetére a magyar ügy rendezésében.

Azcarate úr Budapestről Szegedre utazott, ahol a város polgármestere¹²⁶⁷ ünnepélyes fogadtatásban részesítette, az egyetem rektora¹²⁶⁸ is fogadta. Ezután elhagyta Magyarországot, Zágrábban várták.

Két oka van annak, hogy a külföldi vendégnek csak a német kisebbséget mutatták be. Az egyik nyilvánvalóan a magyar politika németbarát jellege, ami amúgy a német kisebbség támogatásának is mozgató rugója. A másik ok pedig az, hogy a német kisebbség a legfegyelmesebb és nem okoz semmiféle nehézséget a kormánynak.

A találkozó végén Bleyer képviselő közölte, hogy „itt nincs minden rendben, de a magyar kormányt a legjobb szándék vezérli és bízom abban, hogy Bethlen gróf a kérdést megfelelőképpen rendezi.”

¹²⁶⁵ Lásd az 1171. lábjegyzetet.

¹²⁶⁶ Gratz Gusztáv

¹²⁶⁷ Somogyi Szilveszter (1872–1934) 1915-től Szeged polgármestere.

¹²⁶⁸ Kovács Ferenc (1873–1956) történész.

„Azt is elmondhatom, hogy a függőben levő kérdések megoldásában Magyarország és Németország viszonyainak szempontjait kell számon tartani. Noha a két állam külpolitikája nem egyezik, mégis együttműködnek a legfontosabb kérdések megoldásában.”

Kicsoda Bleyer képviselő? Egyetemi tanár, területe a német nyelv és irodalom, a Budapesti egyetemen tanít, Zichy gróf Keresztény Nemzeti Pártjának tagja.¹²⁶⁹ A párt tagjaként lett a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere, amely tisztségben megpróbálta támogatni a nemzetiségi társait. De alig indított el néhány német iskolát több színnémet központban menesztették miniszteri posztjából, miután a sajtó hazaárulással vádolta. Tisztségével együtt szűntek meg az általa alapított iskolák is, mert a magyar kormány által alkalmazott mindenkori irányelv nem egyéb, mint az idegen elemeknek a magyar nemzetbe való beolvasztását segítő eszközök szüntelen keresése.

A történeteket Berlin saját hasznára fordíthatja, mert a képviselőházi Bleyer-eset azután keletkezett, miután azzal vádolták, hogy ő bőszíti a magyarországi németeket, másfelől pedig a németországi sajtónak szolgál magyar kormányellenes kritikával.¹²⁷⁰

AMAE Fond 71. Ungaria Vol. 63. Gépelt eredeti.

205.

Hans Freytag utasítása a bukaresti német követségnek Berlin, 1931. március 17.

Tárgy: Magyar–német kisebbség együttműködése az utódállamokban

Van szerencsém a mellékletben a régóta várt, ez év március 2-án az itteni magyar követ¹²⁷¹ által megküldött, a kisebbségi kérdésről szóló memorandum egy példányát szíves tudomásvételre elküldeni.¹²⁷²

¹²⁶⁹ Keresztény Nemzeti Gazdasági Párt gróf Zichy János vezetése alatt.

¹²⁷⁰ Minderről bővebben lásd MARCHUT–PRITZ 2017.

¹²⁷¹ Kánya Kálmán

¹²⁷² 1930 novemberében a Miniszterelnökség egy átfogó tanulmányt készítettett a Magyarországon élő kisebbségek helyzetéről és a szomszédállamokban a magyar és német kisebbség együtt-

A memorandum két fő részre oszlik. Az első rész a csonkamagyarországi német kisebbség helyzetét tárgyalja. A második rész a Magyarországgal szomszédos államokban, a Romániában, Jugoszláviában és Csehszlovákiában élő német és magyar kisebbségek összefogásának kérdésével foglalkozik.

Hálásan megköszöném a követség szíves állásfoglalását az ottani hivatalos ügykörre vonatkozó memorandumrészt illetően.

Freytag

Kirchholtes jelentése 1931. május 4. – válasz az előzőre

Ez év március 17-i rendeletre

Tartalom: Magyar kisebbségek – Memorandum

A romániai kisebbségekről szóló magyar memorandummal kapcsolatos állásfoglalásnál eleve tisztában kell lenni azzal, hogy Magyarország kísérlete a német és magyar kisebbségek általános politikai együttműködésének megalapozására, és ezen felül az egyes osztrák–magyar utódállamok összes kisebbségi népének összekapcsolására, nem követhet más célt, mint hogy új politikai hatalmi tényezőt kapcsoljon be a magyar politika alapvető és következetes axiómája, a békeszerződések revíziója végrehajtásának szolgálatába.

Hogy a német kisebbséget és vele együtt a Német Birodalmat egy olyan magyar politika szekerébe fogják be, amely a Szentkorona országainak osztatlan visszaállítását kívánja elhozni, a memorandumban nincs olyan meggyőző eszköz – az egykori Magyarország szentimentális, retrospektív szemléletétől egészen a fenyegetést súroló nyelvezetig –, amit kihagytak volna. Az osztrák–magyar utódállamok kisebbségeinek problémájához való efféle hozzáállásnál nem csoda, ha a memorandum nem pusztán a magyar szempontot tolja tartósan előtérbe, és az adott viszonyok megítélését attól teszi függővé, hogy mennyire hasznosak a magyar ügy számára, hanem a pozitív, de igaztalan állításoktól sem riad vissza. A valóságos körülmények és összefüggések megkísérelt eltitkolásának taktikája mellett a memorandum azonban olykor nyíltan kiáll a magyar politika vezérmotívuma mellett, amely Romániában odáig fajult, hogy „a romániai magyarok politikai állásfoglalásának alaptendenciája állandóan az ellenzéki gondolat volt”,

működési lehetőségeiről. Ezt a memorandumot adta át Kánya Kálmán berlini követ a német Külügyminisztériumnak. Lásd SPANNENBERGER 2005. 75–78.

és az is marad. A romániai magyar kisebbség véget nem érő, elkeseredett harcot vív az államalkotó nép ellen. A mostani államtitkár, Brandsch¹²⁷³ nemkivánt hatású megjegyzése, miszerint a magyar kisebbségnek „külpolitikai céljai vannak, határigazításra törekszik, és a kisebbségi politikát csakis agitációs eszköznek tekinti”, sok igazságot tartalmaz, még akkor is, ha nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezt a harcot a korábbi román kormányok magyar kisebbség elleni kíméletlen fellépése vezette be és az azzal összefüggő durva bánásmód a magyar származású román állampolgárok ellen.

A magyar kisebbség ezen hozzáállásából óhatatlanul alapvető különbség adódik a német kisebbség politikájával szemben. Ez utóbbi nem követhet külpolitikai célokat, és nem is dönthet egy alapvető ellenzékiesség mellett az államalkotó néppel szemben. A német kisebbség ellenzékiessége nem az állam mint olyan ellen fordul, hanem viszonyulásának végső soron a mindenkori kormány kisebbséghez való viszonyulásától kell függenie.

A német és a magyar kisebbségpolitika ezen alapvető különbsége mellett a regionalizmus kérdésében is egymással szemben álló nézeteket képviselnek. A romániai német kisebbség a „népközösség” elvére épült, az erre vonatkozó magyar kívánságoknak engedni azt jelentené, hogy ezeket a kereteket törik szét. Ám ezen túlmenően a regionalizmus német–magyar kampányának nem lenne esélye a sikerre, hiszen az összes román párt egyöntetű elutasításába ütközne, és a német kisebbséget csak a magyar–román harcba vonná bele.

A romániai kisebbségpolitika ezen alapvetően különböző koncepciója ellenére a két kisebbség közötti viszonyt önmagában fölöttébb barátságosként lehet jellemezni, különösen a többször is megismételt együttműködésnek köszönhetően, amire a román belföldi és nemzetközi politika területein törekedhetek, és ami mindkét kisebbség javára szolgált. Mindenesetre a gyakorlati együttműködést esetről esetre három látens, német–magyar ellentét nehezíti, mégpedig nem is kevésbé: a Bánát, Szatmár, Brandsch.

Ami a bánáti viszonyokat illeti, itt Dr. Roth¹²⁷⁴ képviselő memorandumának idevonatkozó részére szeretnék utalni, aki a problémával kapcsolatban igen részletesen foglalt állást. Osztom a nézetét, miszerint a bánáti kérdésben nem olyan mélyek az ellentétek, hogy ne lehetne őket áthidalni, és ne lehetne újra helyreállítani a bánáti svábok és a magyarok közötti barátságos viszonyt. Mindenesetre előbb vagy utóbb a magyaroknak rá kell jönniük arra, hogy a bánáti svábság örökre a saját német népi politika mellett kötelezte el magát. Ebben az összefüggésben

¹²⁷³ Brandsch Rudolf kisebbségügyi államtitkár lett.

¹²⁷⁴ Hans Otto Roth

szeretném kiemelni a magyar emlékiratnak még egy különösen jellemző állítását. Azt állítja ugyanis, hogy „a bánáti svábok jelentős többsége távol áll a német-sváb Népi Tanács »magyarellenes politikájától«, és állításának megerősítéseként az 1930-as körzeti választások eredményére utal, holott az ottani viszonyok minden ismerője számára nyilvánvaló, hogy a választások eredménye semmiképpen sem vezethető vissza a sváb választók magyarpárti vagy magyarellenes hozzáállására (lásd az I 87. számú jelentést 1931. február 10-éről).

Jóval nehezebben alakulnak a viszonyok a szatmári térségben. Nem lehet tagadni, hogy az ottani területen letelepedett svábokat már erőteljesen magába szippantotta a magyar állami emlékezet, amikor a regermanizációs törekvések elkezdődtek. A szatmári svábok többsége ebben az időben már elmagyarosodott. A némi hevességgel kezdődő visszaalakítási folyamat a magyarokat kétségtelenül igen fájdalmasan érintette, és ezért nem lehet csodálkozni azon, ha elkeseredett ellenállásba ütközött. A magyarok panasza a „kétfrontú háborúról” – románok, németek – nem indokolatlan, főként mert a sváb tartományi hivatal politikája olykor túllőtt a célon. A küzdelem élesedéséhez azonban a magyarok is hozzájárultak, hiszen a katolikus papság részéről mindeddig lényeges támogatást kaptak. A helyzet most olyannyira kiéleződött, hogy a magyarokkal való megegyezés jelenleg lehetetlennek látszik, főleg, mert mindkét fél vezető szatmári személyiségei elzárkóznak a kompromisszumtól. Mivel az egyszer lendületbe hozott német mozgalmat Szatmárban már nem lehet megállítani, számomra valóban az egyetlen szóba jöhető megoldás Roth képviselő javaslata, miszerint „a szatmári németek és magyarok közötti vitát ki kell emelni az általános politikai viszonyok összefüggéséből”.

A „Brandsch-ügyben” a legújabb fejlemények szerint a megállapodás nem zárható ki teljesen. A történetek után természetesen nem várható el, hogy a magyarok barátságosan viszonyuljanak Brandsch-hoz. Brandsch új helyzete viszont lehetővé teszi számára, hogy bebizonyítsa megértését a magyarok kívánságai iránt, valamint azt, hogy ő nem az a magyarellenes személy, akinek vélik. Brandsch pillanatnyilag készen áll arra, hogy megértesse magát, és azt is belátja, hogy „Veszélyes barátok” című cikkével senkinek – és legkevésbé saját magának – nem tett jót. Minden attól függ, hogy a magyarok kellőképpen megértőek lesznek-e Brandsch helyzete iránt, és hogy a saját táborának ármánykodása nem teszi-e lehetetlenné a megértést.

Összefoglalásképpen azt szeretném ehhez hozzátenni: egy alapvető német–magyar együttműködés Romániában nem szolgálná a mi ügyünket, az eseti összefogás kétségtelenül kívánatos, és a mindenkori belpolitikai helyzettől függ. A regionalizmus és a kisebbségi blokk ez idő szerint nem jön számításba, a látens

ellentétek – Bánát és Brandsch – áthidalhatóak; megállapodás a szatmári kérdésben aligha tűnik lehetségesnek.

Aláírás
Kirchholtes

PA AA Bukarest 156 Band 147/2 Gépelt eredeti.

206.

Roediger államtitkár levele Hans Kirchholtesnek Berlin, 1931. március 19.

Tárgy: Magyar kisebbségi memorandum

Kedves Kirchholtes Úr!

A mai futárral Ön kézhez kapja a magyar kisebbségi memorandum egy példányát, az állásfoglalását kérve.

Freytag követ úrral egyetértésben szeretném Önt ezúton személyesen és bizalmasan tájékoztatni, hogy Dr. Roth,¹²⁷⁵ aki ez idő szerint itt tartózkodik, közvetlenül ismertetni fogja személyes állásfoglalását a memorandummal kapcsolatban. A követség tájékoztatásával talán várja meg, amíg visszatér Bukarestbe, és kapcsolatba lép Önnel.

Legutóbbi levelét az értékes anyaggal együtt nagyon köszönöm.

A legszívélyesebb üdvözzettel az Ön mindig odaadó

Roediger

PA AA Bukarest 156 Band 147/2 Gépelt eredeti.

---

¹²⁷⁵ Hans Otto Roth

207.

**Bukaresti német követség jelentése Roediger államtitkárnak
Bukarest, 1931. március 23.**

Tárgy: Magyarországi támogatások Erdélyben

Kedves Roediger úr,

E hónap 10-i írásom, melyet, mert az aláírásban akadályoztatva voltam, v. Dörnberg ügyintéző írt alá, azóta biztosan megérkezett Önhöz.

Amint azt időközben az ügyben megtudtam, a pénztalás a romániai magyar kisebbség részére a következő utakon történik:

1. Budapesti Külügyminisztérium
2. Hazai Takarékpénztár, Budapest
3. Egy francia–magyar biztosítási bank Budapesten
4. Római Katolikus Státus Kolozsváron
5. Minerva Biztosítási Bank Kolozsváron, amit a legutóbbi írásomban már említettem.¹²⁷⁶

Továbbá jól informált bizalmi emberemtől hallom, hogy a Minerva az 1930-as év végéig nem kevesebb, mint 40 millió pengőt kapott Budapestről. Hogy milyen összeget fordítottak politikai, és mennyit gazdaságpolitikai célokra, azt informátorom nem tudta megmondani. Ebben az összefüggésben érdekes lehet még, hogy a Minerva vezérigazgatója, Sándor,¹²⁷⁷ 1000 pengő havi fizetést kap Budapestről.

Remélhetőleg hasznosnak találja ezeket az információkat.

Mint mindig, maradok az Ön őszinte

(nincs aláírás)

PA AA Bukarest 156 Band 147/2 Gépelt másolat.

¹²⁷⁶ A két világháború közötti erdélyi pénzintézetekről lásd HUNYADI 2015.

¹²⁷⁷ Sándor Béla

208.

**A Bukaresti Magyar Királyi Követség Kolozsvári Ütleve
Kirendeltsége a Külügyminisztériumnak
Kolozsvár, 1931. március 27.**

Tárgy: A romániai Országos Magyar Párt nagykarolyi tagozatától a népszámlálással kapcsolatban, 1931. január 21.

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Hivatkozással folyó évi január hó 6-án kelt nb. felhívására, a népszámlálás lefolyásáról a következőket van szerencsém jelenteni:

Nagykaroly¹²⁷⁸ városban a népszámlálást körülbelül 50 népszámlálóbiztos végezte, akik között nem volt magyar, leszámítva 1–2 magyar köztisztviselőt, akik a kiadott utasításokat még merevebben követték, mint a román népszámlálóbiztosok.

Utasításokkal a járási főszolgabíró látta el úgy a városba, mint a járás községeibe kiküldött biztosokat. Az utasítás úgy szólott, hogy az „anyanyelv” rovatba a bevallott nyelv írandó be, kivéve azt az esetet, ha románok vallják be anyanyelvükül a magyart. Ilyen esetben a románul nem tudó román családot is román anyanyelvűnek kell beírni, ha legalább egy családtag, pl. egy középiskolai tanuló tud románul. A „*neamu*” esetben,¹²⁷⁹ mikor a népszámlálóbiztos nézete szerint nem magyar származású család magyarnak vallja magát, a bevalló felvilágosítandó, hogy nem magyar, s ha a felvilágosítás után is ragaszkodik hozzá, hogy a népszámlálóbiztos magyarnak írja be, jegyzőkönyv veendő fel hamis adat bevallásáról.

Ennek az utasításnak megfelelően folyt le a népszámlálás. Nagykaroly városban és a környékbeli községekben a lakosság túlnyomóan sváb eredetű és így német nevű és rom. kath. vallású. Ezeket a népszámlálók a legnagyobb felháborodásuk mellett és minden tiltakozásuk ellenére németeknek írták be, ugyanígy a zsidókat zsidóknak, akiknek tót hangzású neve volt, azt szlováknak, a gör. kath. rutén vallásúakat, akik közül legtöbbnek magyar hangzású neve volt, oroszok-

¹²⁷⁸ Hivatalos neve akkor: Carei Mari, most: Carei (RO)

¹²⁷⁹ Ezzel tulajdonképpen a nemzetiségre kérdeztek rá.

nak. Leszámítva a községek sváb eredetű lakosságából a hatóságok által sváb propaganda által megfertőzött kis százalékot, ez az eljárás mindenütt a legnagyobb felháborodást és tiltakozást váltotta ki. A népszámlálóbiztosok követték az utasítást s hamis adat bevallásáért súlyos büntetéseket helyeztek kilátásba azoknál, akik ragaszkodtak hozzá, hogy magyarnak írják be őket és ezzel a legtöbb helyen elérték céljukat. Az anyagi gondoktól gyötört emberek nem akarták kitenni magukat az esetleges idézéseknek, zaklatásnak és büntetésnek.

Ahol ezzel a módszerrel nem boldogultak, ott a „*neamul*” rovatot kitöltetlenül hagyták, és így íraták alá a népszámlálási lapot. A városban volt olyan népszámlálóbiztos, aki a város szélén lakó, legnagyobb részben színmagyar munkáscsaládokhoz már december 23-án és 24-én elvitte a népszámlálólapot, a munkában levő családfő távollétében valamelyik családtaggal kitöltetlenül aláíratta, mindjárt ott hagyta róla az elismervényt s azután azt írta bele, amit akart.

Mindezeket a visszaéléseket, különösen a jegyzőkönyv felvételével és súlyos büntetés kilátásba helyezésével való terrorizálást, amelyhez a városban még rendőrt is hívtak, annyira általánosan, a magyar nyelvű és református családokat kivéve annyira szinte kivétel nélkül követték el, hogy ezeket és ezeket kellene felsorolnom, ha minden egyes esetről jelentést akarnék tenni.

Nem tettek kivételt a városi intelligenciával sem. A népszámlálóbiztos követelte, hogy tótnak vallja magát dr. Vetzák Endre, az itteni tagozat éveken át volt elnöke, akinek családja a 18. század folyamán költözött ebbe a városba, és zsidónak vallja magát dr. Sternberg Géza nyug. közkegyorsági főorvos, a tagozat egyik jelenlegi alelnöke. Ezekről az uraktól sem vette át a népszámlálóbiztos az előre általuk kitöltött népszámlálólapokat, úgyhogy kénytelenek voltak postán küldeni be a *primáriának*.¹²⁸⁰

Kivételt egyedül Kaplony község¹²⁸¹ képezett a sváb eredetű lakosságú falvak közül, ahol ez a módszer olyan nagy felháborodást váltott ki és a lakosságot a népszámlálóbiztosokkal szemben olyan fenyegető magatartásra bírta, hogy Coza líceumi igazgató, népszámlálási ellenőr jónak látta kiadni az utasítást, hogy mindenkit írjanak be, aminek vallja magát.

Ezekben volt szerencsém az elnök Úr által hivatkozott 10/1931. számú országos központi felhívásnak eleget tenni anélkül, hogy egyes eseteket és neveket hoztam volna fel, mert hiszen általános volt a népünk rovására elkövetett sérelem

¹²⁸⁰ (ro.) önkormányzatnak

¹²⁸¹ Hivatalos neve: Căpleni.

és a kifogástalan eljárás volt a kivétel. Amennyiben mégis egyes esetekről óhajtaná Elnök Úr részletes jelentést, kívánatra ilyenent fogok beterjeszteni.¹²⁸²

Jelentésem késedelméért szíves elnézését kérve, őszinte nagyrabecsüléssel
vagyok Elnök Úrnak tisztelő kész híve

Schusteritsch Béla, tagozati id. ügyv. elnök

Ugyanott: Magyary Antal követ titkos jelentése a Külügyminisztériumnak, Bukarest, 1931. február 2.

Tárgy: Népszámlálás Romániában

Vonatkozással fenti tárgyban múlt hó 7-én 5/pol. szám alatt előterjesztett jelentésemre,¹²⁸³ van szerencsém a népszámlálásnál elkövetett hatósági visszaélések tárgyában kolozsvári kirendeltségünk újabb, 15/res. 1931. számú jelentését és annak összes mellékleteit csatoltan előterjeszteni.

Legyen szabad egyben utalnom Apor báróhoz múlt hó 20-án intézett, 8/pol. számmal jelzett magánlevélbeli jelentésemre is.

Amint kolozsvári kirendeltségünk idecsatolt legújabb jelentéséből, valamint a Magyar Párt vidéki tagozatai annak mellékleteit képező jelentéseiből kitűnik, a felsorolt *gravamenek*¹²⁸⁴ ismét kissé vérszegényeknek, illetve dokumentációjuk nem eléggé alaposnak látszik ahhoz, hogy már jelenlegi alakjukban a nagy nyilvánosság előtt eredménnyel felhasználhatók legyenek. Félősnék tartom ugyanis, ha a jelentésekben felsorolt eseteket, illetve neveket kellő dokumentáció nélkül nyilvánosságra hoznók, hogy a román hatósági terror alatt az érdekelték közül számosan megcáfolnák a felsorolt adatokat. Konkrétumnak látszik mindenesetre a zsidók és a görög-keleti, illetve görög-katolikus vallásúak hatósági megakadályozása abban, hogy magyaroknak vallhassák magukat. Ezért ismételten utasítottam a kolozsvári kirendeltségünket, hogy úgy a fenti, mint a névelemzési, valamint általában az összes többi felsorolt esetre vonatkozólag konkrét, megcáfolhatatlan dokumentációt gyűjtsön és azt mielőbb terjessze fel. A saját hatáskörömben ezen értelemben szintén eljárók.

¹²⁸² A jelzet alatt az iratnál több településről is van jelentés, de a nagykarolyi az egyedüli olyan, amelyben általános történéseket írtak le és nem egyedi eseteket. Ez az irat itt másodközlés. Első közlés: EGRY–SERES 2011. 6. sz. irat „k” melléklete. Az összes többi települési jelentés megtalálható a hivatkozott műben.

¹²⁸³ Lásd EGRY–SERES 2011. 4. sz. irat

¹²⁸⁴ (ang., gravamen) panasz, (jog)sérelem

Ezen dokumentáció a népszámlálás eredményének hivatalos közzétételéig remélhetőleg be lesz szerezhető, és ha a hivatalos publikáció a magyarság tényleges számának csalárd redukcióját hozná, úgy ez ellen eredménnyel fel lesz használható. De még azon esetben is, ha erre nem kellene sor kerülni, dokumentált hatósági terroresetek a népszámlálásnál, mint propaganda eszköz mindig jól fel lennének használhatók.

Ugyanott: Magyary Antal magánlevele Apor Gábornak¹²⁸⁵ Bukarest, 1931. január 20.¹²⁸⁶

Kedves Barátom,

Jakabffy Elemér és Willer¹²⁸⁷ e percben közlik velem, hogy a tudomásuk szerint jelenleg Budapesten tartózkodó Bethlen György Inczedy-Joksmann¹²⁸⁸ útján azon utasítást küldötte Willernek, hogy a romániai népszámlálásnál elkövetett hatósági visszaélések tárgyában a képviselőházban minél előbb interpellációt intézzon a kormányhoz. Inczedy-Joksmann egyben a Magyar Pártnak ezidő szerint rendelkezésére álló adatokat is elküldötte Willernek a hatóságok és a népszámlálási biztosok által elkövetett visszaélések tárgyában.

Úgy Willer, mint Jakabffy összefüggést sejtene a Bethlen György ezen utasítása és a Pakots-féle interpelláció, illetve a miniszterelnök úr válasza között.¹²⁸⁹ Miután tehát azt hiszik, hogy az utasítás magas helyről indult, a legnagyobb elővigyázattal szeretnének eljárni, miért is arra kértek, hogy alább felsorolandó agyálkait illetékes magas helyen tolmácsoljam.

Amint tehát velem közlik, úgy az Inczedy által küldött, mint az egyéb forrásokból is rendelkezésünkre álló anyag egyelőre elégtelen és alkalmatlan az interpelláció előhozatalára, sőt attól félnek, hogy az adott esetben árthatna is a kisebbségi ügynek. Példákat soroltak fel, amelyekből kitűnik, hogy egyelőre mindössze három, minden kritikát kiálló, indokolt *gravement* tudnának produkálni, amelyekből azonban kettő panasz folytán máris reparáltatott. Jakabffy említi

¹²⁸⁵ Lásd az 1251. lábjegyzetet.

¹²⁸⁶ Másodközlés. Első közlés: EGRY–SERES 2011. 5. sz. írat.

¹²⁸⁷ Willer József

¹²⁸⁸ Inczedy-Joksmann Ödön. Lásd a 475. és a 935. lábjegyzeteket.

¹²⁸⁹ Pakots József napirend előtti felszólalása a Csehszlovákiában és Romániában végrehajtott népszámlálással kapcsolatban. A miniszterelnök válasza. KN, 1927. XXXIII. kötet, A képviselőház 455. ülése, 1931. január 14. 2–7.

például, hogy a legsúlyosabb *gravament* azon Lugoson történt eset, hogy ott egy 28 lakosú ház, ebből 24 kisebbségi kihagyatott a népszámlálási biztos által. Ez az eset azonban ismételt panaszra ugyan, de végül mégis reparálva lett. Ennek dacára a „*Brassói Lapok*” és utána az egész itteni magyar sajtó úgy állították be az esetet, hogy Lugoson egész magyar utcások lettek a népszámlálásból kihagyva, ami aztán a könnyelmű, szenzációt hajhászó laphírek útján átment a köztudatba.

Röviden, Willer, de különösen Jakabffy Elemér azon az állásponton vannak, hogy az eddig rendelkezésükre álló adatok alapján az interpellációt előterjeszteni célszerűtlen, sőt veszélyes lenne, mert egy felette nem kívánatos „*Abfuhr*”¹²⁹⁰ szenvedhetnének. Hozzáfűzte, hogy nemrégén találkozott Ammende-val,¹²⁹¹ aki szintén olyan értelemben nyilatkozott előtte, hogy a csehországi és romániai népszámlálások tárgyában a Népszövetséghez intézett panaszok nincsenek megfelelően alátámasztva és így félős, hogy nem igen fognak használni a magyar kisebbségi ügynek. Jakabffy ennek folytán haladéktalanul Szatmár megyébe utazik, ahol híreink szerint, az ismert visszavábosító akció keretében tényleg komolyabb visszaélések történtek. Van ott egy ügyvéd megbízottja, aki honorárium ellenében, tehát teljes komolysággal és felelősséggel máris gyűjti részére az adatokat. A szatmári, valamint az Erdélyből még várható újabb adatok beszerzése után szeretnék csak az interpellációt előterjeszteni. Természetesen tisztában vannak azzal, hogy a Pakots-féle interpelláció és a miniszterelnök úr válasza után sokáig nem várhatnak az itteni fellépéssel, azonban mégis szeretnének lehetőleg biztosra menni, illetve kikerülni azt, nehogy idő előtti, nem kellően megalapozott fellépésükkel az ügynek esetleg ártsanak. Jakabffy különben e hó végén Pesten lesz és a tárgybán személyesen is fogja az illetékes tényezőket informálni.

A fentiekhez a magam részéről csak az a megjegyzésem, hogy a népszámlálási visszaélésekre vonatkozó hivatalos értesítéseimet folyó hó 7-én kelt 5/pol. számú jelentésemben terjesztettem fel.¹²⁹² Ennek melléklete volt kolozsvári kirendeltségünk 2/res. 1931. számú jelentése, amely a visszaéléseket felsorolja. Ezen jelentés figyelmes átolvasása már magában mutatja, hogy a panaszok nem elég konkrétok, illetve nem ritkán „*Frau Blaschke povidal*”¹²⁹³ ízüek. Ez már nálunk sajnos gyakran így van. Ezért utasítottam kolozsvári kirendeltségünket, hogy az eddigi panaszok fundáltságát pontosan *verifikálja*¹²⁹⁴ és minden újabb *gravament*

¹²⁹⁰ (ném.) visszautasítás

¹²⁹¹ Ewald Ammende. Lásd az 596. lábjegyzetet.

¹²⁹² EGRY–SERES 2011. 5. sz. írat.

¹²⁹³ (ném., cseh) ausztriai cseh köznyelvi frazeológia, jelentése: a köznép bármit mondhat.

¹²⁹⁴ (lat.) ellenőrizze

sürgősen jelentsen. Sajnos ma azt a jelentést kapom Kolozsvárról, hogy a Magyar Párt vidéki tagozatainak ezirányú jelentései mindeddig nem érkeztek be.

Mindezek alapján tehát az óvatosságot további eljárásunkban én is indokolt-nak látom, illetve azon a véleményen vagyok, hogy jó lenne először a pontos, cá-folhatóan *gravameneket*, másodszor pedig a népszámlálás eredményeinek hivatalos publikálását bevárunk, hogy a lehetőségekhez képest biztosra mehessünk. Természetesen az utóbbi attól függ, hogy nem történtek-e már Pesten olyan intézkedések, amelyek az itteni Magyar Párt sürgős fellépését feltétlenül megkívánják.

A fentieket, amint már mondtam, Willer és Jakabffy kérésére azon feltevésben írom, hogy Bethlen György Budapesten tartózkodik, illetve, hogy az általa küldött utasítás tényleg magas helyről iniciáltatott és a Pakots-féle interpellációval meg a Genfben teendő lépéseinkkel összefüggésben áll. Negatív esetben persze levelem tárgyaltan, igenlő esetben azonban kérlek, hogy azt a legsürgősebben az illetékes tényezők tudomására hozni és engem mielőbb utasításokkal ellátni szíveskedjél.

Szívélyes üdvözlettel igaz híved

Magyary Antal

Ugyanott: Dávid Mihály kolozsvári konzuli irodaigazgató, a kirendeltség vezetője szigorúan bizalmas jelenése Magyary Antalnak 1931. január 30.¹²⁹⁵

Tárgy: Népszámlálás Romániában

Kapcsolatban a folyó évi január hó 6-án kelt 2/res. 1931. számú jelentésemmel van szerencsém az Országos Magyar Párt vidéki tagozataitól a központi pártelnökséghez beérkezett panaszokat, melyek a népszámlálással kapcsolatban észlelt visszaéléseket tartalmazzák, egyenként három példányban lemásolva, csatoltan tisztelettel felterjeszteni.

Egyidejűleg tisztelettel jelentem, hogy T. Mureșan kolozsvári népszámlálási főbiztos az összeírásai ívek beérkezése után idézi be a magukat magyaroknak való polgárokat és név vagy vallási rovat adatait kifogásolva valóságos fajelemzést végez.

¹²⁹⁵ Másodközlés. Első közlés: EGRY–SERES 2011. 6. sz. irat. Az iratból részletek olvashatók még: Kárpáti László: Népszámlálási komédia a Felvidéken és Erdélyben. Terror, hamisítás és tudatlanság eszközeivel a magyar kisebbség ellen. *Magyar Külpolitika*, 1931. január 2.

Kiss Mór nyugalmazott egyetemi tanárt¹²⁹⁶ maga elé idézve felelősségre vona, hogy miért írta magát magyar nemzetiségűnek. Kiss Mór hivatkozott arra, hogy a vallása is keresztény, mert már gyermekkorában áttért a zsidó hitről és ezenkívül közéleti működése alatt érzésben teljesen összeforrt a magyar nemzettel. Egyébként pedig, mint a római jog és a statisztika volt tanára, tudományos alapon is tudja, hogy mi a kötelessége ebben a tekintetben.

Ugyanez az eljárás ismétlődött meg Bischitz Dávid kolozsvári kereskedővel,¹²⁹⁷ Ujhelyi Mór nyomdatulajdonossal,¹²⁹⁸ dr. Mezei Sándor egyetemi tanársegéddel, dr. Róth Hugó ügyvéddel,¹²⁹⁹ Antal Márk biztosítási intézeti igazgatóval¹³⁰⁰ és igen sok más idegen nevű vagy zsidó vallású magyar polgárral.

Az ellenőrzésre beidézett feleket a 13. kerület ellenőre fogadja és sértő tónusban tárgyal velük. Maga magyar?... Azt hiszi, hogy a fajt úgy lehet válogatni, mint a nyakkendőt?... Maga is húst puhított a nyereg alatt?... A maga ősei is Árpáddal jöttek be?... stb.

Vajda Sándor volt belügyminiszter¹³⁰¹ a chemaristák bálján¹³⁰² a népszámlálással kapcsolatban egyik újságírónak a következő szellemeskedő választ adta: „Nem értem, miért ragaszkodnak annyira a zsidókhoz, ha kell ötszázezer regáti zsidót adok Önöknek.”

A zsidókkal űzött fajelemzésnek különös érdekességet kölcsönöz az a körülmény, hogy az Őkirályságbeli zsidóságot kivétel nélkül mint román nemzetiségűt veszik fel a névjegyzékbe, míg a csak magyarul beszélő erdélyi zsidóságot erőszakkal zsidó nemzetiségűnek tüntetik fel.

A kolozsvári népszámlálási kormánybiztos levelet intézett a magyar lapok szerkesztősegeihez, melyben megköszönte a népszámlálás alkalmával tanúsított lojalitásukat,¹³⁰³ ezzel szemben a román sajtó éles hangon támadja a kisebbségi

¹²⁹⁶ Kiss Mór (1857–1945) jogász, egyetemi tanár. Kolozsvári zsidó családból származott, az 1880-as években kikeresztelkedett, unitárius lett. Lásd: <https://www.nevpont.hu/palyakep/kiss-mor-acf8b> (Letöltés: 2021. március 18.)

¹²⁹⁷ Családjukból többen Hevesyre változtatták nevüket.

¹²⁹⁸ Ujhelyi Mór (1863–1932) korábban a kolozsvári *Esti Lap*nak is volt a tulajdonosa. Lásd Ujhelyi Mór halála. *Keleti Újság*, 1932. november 8. 3.

¹²⁹⁹ Róth Hugó (1877–?) ügyvéd, az OMP intézőbizottságának, majd Elnöki Tanácsának tagja.

¹³⁰⁰ Antal Márk (1880–1942) matematikus, művelődéspolitikus. Kolozsvárott megszervezte a Tarbut Zsidó Líceumot.

¹³⁰¹ Alexandru Vaida-Voievod belügyminiszter volt 1928–1930 között, valamint 1932-ben. Több alkalommal Románia miniszterelnöke. Lásd a 928. lábjegyzetet.

¹³⁰² A *Chemarea Tinerimei Române* című nemzeti parasztpárti újság körül kialakított közösség báljáról van szó. Lásd EGRY–SERES 2011. 63.

¹³⁰³ A népszámlálásból kimaradtak január 11-ig jelentkezhetnek a központi irodában. Mureșan kormánybiztos köszönete a sajtó számára. *Keleti Újság*, 1931. január 9. 3.

lapokat, akik a visszaéléseket világgá kürtölték. A *Cuvântul* a Szentgyörgy-téri palotából¹³⁰⁴ megfizetett irredentákról beszél. (I. 29. 237. sz.)¹³⁰⁵

Az *Universul* megállapítja, hogy a népszámlálás végső számadatai az erdélyi magyarságban keserű kiábrándulást fognak okozni, és az *Ordinea* I. 23. 640. számában az Erdélyben lakó magyarok számát, a székelységet is beleértve, akik egyébként más fajhoz tartoznak, 900 000-re becsüli.¹³⁰⁶

Dávid Mihály s.k.

konzuli irodaigazgató, a kirendeltség vezetője

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 337. res.pol. Gépelt másolat.

209.

Magyary Antal követ 56. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak Bukarest, 1931. április 21.

Tárgy: Brandsch Rudolf kisebbségi államtitkári kinevezése

Iorga¹³⁰⁷ kabinetbe miniszterelnök mellett illetve annak keretében egy kisebbségi államtitkárság felállítása van tervbe véve, melynek vezetője tárca-miniszter jelleggel fog bírni. Alája két ügynevezett vezértitkár lesz beosztva. Miniszterelnök vezető államtitkárnak hírhedt szász Brandsch Rudolfot, egyik főtitkári állásra pedig dr. Bitay gyulafehérvári magyar katolikus tanárt nevezte ki.¹³⁰⁸

Brandsch kinevezése magyar kisebbségi szempontból sérelmes, mert

¹³⁰⁴ Bukarest történelmi belvárosában található, Piața Sfântu Gheorghe.

¹³⁰⁵ IV.I.: Conte Carol și recensământul. *Cuvântul*, 1931. január 29. 1. Hivatkozza: EGRY–SERES 2011. 63.

¹³⁰⁶ I. Ion Foti: Minoritățile și ungurii. *Ordinea*, 1931. január 23. 1. Hivatkozza: EGRY–SERES 2011. 63.

¹³⁰⁷ Nicolae Iorga. Lásd a 155. lábjegyzetet.

¹³⁰⁸ Bitay Árpád (1896–1937) irodalomtörténész, műfordító. Nagyon jó kapcsolata volt Nicoale Iorgával. 1923-tól haláláig Iorga meghívására nyári szabadegyetemeken tartott előadásokat magyar irodalom és történelem témakörében elsősorban regáti hallgatóságnak. A Iorga-kormányban a kisebbségügyi államtitkárság magyar osztályának vezetője lett. Lásd Kovács 1996.

1. számarányára való tekintettel vezető államtitkár állása magyarokat illetné meg
2. Brandsch ismert román bérenc és kimondottan magyarellenes, akik parlamenti beszédeiben nemcsak szász képviselőknek megbotránkozására helyezte román kormány által itteni magyarok mint veszélyes irredenta elem ellen folytatott elnyomó politikát.

Brandsch kinevezése szászoknál is *konsternációt*¹³⁰⁹ keltett, mivel megbízhatatlansága folytán német pártvezérek vele rossz viszonyban vannak. Hans Otto Roth pártelnök ma megpróbálta Iorgánál kieszközölni Brandsch elejtését, azonban kormányelnök hajthatatlan maradt. Német párt további állásfoglalása még nem alakult ki.

Folytatása következik.

Folytatás: Magyarý Antal 57. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak, Bukarest, 1931. április 21.

Magyar szempontból azon kérdés merült fel, hogy Bitay ilyen körülmények között kinevezést egyáltalában elfogadja-e? Ellene szól ennek 1. Brandsch kinevezése, 2. a magyarok leszorítása második helyre, ahogy Magyar Párt azon színezetbe jut, hogy Iorga-kabinetet támogatja, mint nagy pártok, mint Liberális Párt és Nemzeti Parasztpárt új kormánnyal szemben egyelőre teljesen várakozó álláspontot foglalnak el és csak kis pártok, mint csekély Averescu¹³¹⁰ és Georg Brătianu¹³¹¹ támogatására számíthat. Kinevezés elfogadása mellett szól 2. prominens magartartás király által óhajtott új kabinettel szemben, amely azonban csak átmeneti jellegűnek tekinthető, 2. azon tény, hogy Bitay abszolút megbízhatóságánál fogva Magyar Párt román kormány költségére és annak kebelében kiváló exponenshez juthatna, Bitay minden magyar utasításnak aláveti magát.

Magyar vezető emberek közül jelenleg csak Fás Elemér [Gyárfás Elemér – M. R.] van Bukarestben, tehát párt álláspontja teljesen kialakulatlan. Gy[árfás] Gyulafehérváron tartózkodik, Bitayval és pártvezérekkel haladéktalanul érintkezésbe lép. Kérek távirati utasítást holnapi nap folyamán magyar párt és Bitay további magartartásának szabályozása tárgyában.

¹³⁰⁹ (lat.) megdöbbenés

¹³¹⁰ Alexandru Averescu

¹³¹¹ Gheorghe I. Brătianu (1898–1953) történész, liberális párti politikus, 1930-ban azonban kilépett a Liberális Pártból és egy disszidens csoport vezetőjeként megalapította a PNL Gheorghe Brătianu (Georgist) nevű politikai pártot, amely 1938-ig működött.

A Külügyminisztérium válasza erre a táviratra április 23-án:

Bitay állásfoglalása Magyar Párt belső ügyét képezi, melybe mi nem szólhatunk bele. Mindazonáltal igen megfontolandónak tartja a miniszterelnök úr Magyar Párt részéről, hogy dologba belemenjen-e, mivel Bitay Brandsch alá helyezettnek, akiről feltehető, hogy magyar kisebbség érdekei ellen működnek. Kivételt képezne azon valószínűtlen eset, ha Brandsch kijelentené, hogy teljesen Magyar Párt intencióinak megfelelően fog eljárni. Miniszterelnök úr nyilvánvalónak tartja, hogy román kormány külföld impresszionálása céljából eddigi kisebbségi politikáját most kisebbségi emberekkel kívánja folytatni.

Folytatás: Magyary Antal 58. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak, 1931. április 21.

Amint hitelesen értesülök Hans Otto Roth Iorga miniszterelnöknél Német Párt nevében leghatározottabban kívánta Brandsch elejtését,¹³¹² amit miniszterelnök hosszas *pour-parler*¹³¹³ után végérvényesen azzal tagadott meg, hogy kinevezés *fait accompli*,¹³¹⁴ amely felsőbb hely kifejezett óhajtására történt. Úgy látszik Brandsch kisebbségellenes szolgálatának jutalmazásán kívül még messzebbmenő tervekről van szó, ezért állítja Iorga a királyt előtérbe. Miniszterelnök kérte Rothot, hogy németek fogadják el Brandsch miniszterségét és figyelmeztette, hogy százszok olyan alkalom előtt állnak, amely 500 év óta nem kínálkozott. Egyházi, iskolai stb. engedményeken kívül személyi, gazdasági, politikai téren tett ígéretet többek között Erdélyben négy prefektúrát (főispán) ajánlott fel százszoknak.

Rothot és német pártvezéreket, akik Brandschban nem bíznak, helyzet igen aggasztja, mert meg van győződve, hogy Brandsch kinevezést még azon esetben elfogadja, ha őt azért párt kizárja. Miután így pártot minden módon [...] akarják, számolni kell, hogy százszok végül is behódolnak. Jelenleg Brandsch Nagyszebenben¹³¹⁵ saját javára korteskedik. Roth pedig ellenakció céljából szintén odautazott.

Miután Brandsch kinevezése főleg magyar szempontból komoly veszély, van szerencsém Nagyméltóságod figyelmét felhívni arra, vajon nem lenne-e célszerű Berlin illetve itteni német követség útján reá nyomást gyakorolni, hogy kine-

¹³¹² Hans Otto Roth és Rudolf Bransch közötti ellentétéről lásd OROSZ 2016.

¹³¹³ (fr.) vita

¹³¹⁴ (fr.) megmászhatatlan, befejezett tény

¹³¹⁵ ma: Sibiu

vezést ne fogadja el, ami azon ténnyel indokolható, hogy az ő személye német pártvezéreknek és többségnek nem rokonszenves.

Minthogy Brandsch nemcsak román kormánytól, hanem berlini köröktől is pénzelve lesz, nincs kizárva, hogy nyomásnak engednek; esetleges közbelépésnek azonban egy-két napon belül kellene megtörténni. Magam részéről holnap megkísérlem itteni német követnél felfogásukról tájékozódni.

Magyary Antal

Folytatás: Magyary Antal 59. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak, Bukarest, 1931. április 23.

Vonatkozással folyó hó 21-én kelt 58. számú számjelsürgönyömrre:

Iorga Bitaynak felajánlotta a „technikai tanácsnoki állást magyar kisebbségi államtitkárságnál”. Egyben közölte vele, hogy hasonló állást kultuszminisztériumban is szerveztetik és felkérte, hogy arra jelöltet ajánljon. Bitay pártvezérrel történt megállapodás értelmében azt felelte, hogy politikai jelentőségű állást miniszterelnökségen Brandsch főnöksége alatt nem fogadhat el, ellenben hajlandó megbízást kultuszban vállalni. Jelöltet másik minisztérium állásra nem ajánlhat és figyelmeztette miniszterelnököt, hogy a párt vezetőségén keresztül kell keresni.

Iorga végleges választ Bitaynak Brandsch visszatérése után [...] péntekre helyezte kilátásba.

Úgy látszik, hogy román körökben máris akció folyik, hogy egy magyar kinevezését megakadályozzák.

Ami Brandschot illeti, helyzet egyelőre változatlan. Meggyőződésem, hogy Iorga célja Brandsch kinevezésével német és magyar párt közé éket verni és német pártban feszültséget, esetleg pártszakadást előidézni. Szigorúan bizalmasan, kizárólag Nagyméltóságod személyes tudomására van szerencsém jelenteni, hogy itteni német ügyvivő¹³¹⁶ teljesen hajlik ezen felfogáshoz. Ügyben egyelőre rezerváltan viselkedik, mivel már régóta egymással késhegyre harcoló Roth és Brandsch küzdelmébe nem avatkozhatna bele.

Tisztában vannak persze itteni németek, hogy Brandsch fajsúlya elenyészően csekély Roth befolyásához képest, viszont mégis számolnak azzal, hogy előbbi néhány hívével pártszakadást idézhetne elő.

¹³¹⁶ Hans Kirchholtes

Magyary Antal jelentése a Külügyminisztériumnak, Bukarest 1931. május 11.

Tárgy: Kisebbségi miniszteri és tanácsadói állások szervezése a román kormányban. Dr. Bitay Árpád megbízatása

Amint vonatkozó távirataimban jelenteni szerencsém volt, Iorga miniszterelnöknek egyik első meglepetésszerű ténykedése volt, hogy a román kabinetben kisebbségi államtitkári állást szervezett, amelyre Brandsch Rudolfot hívta meg. Bátor voltam rámutatni arra a kínos hatásra, amit ez a váratlan kinevezés nemcsak az itteni magyarság, hanem a németiség, főleg a szászság körében is keltett. A számarányára való tekintettel jogos igényeiben sértett magyar kisebbséget Iorga olyképpen próbálta kárpótolni, hogy Brandsch mellett szervezett két technikai tanácsadó állás egyikére dr. Bitay Árpád gyulafehérvári irodalom szakos római katolikus tanárt hívta meg. A másik tanácsadó tisztjét pedig egy román funkcionáriusra akarja bízni.

Világos, hogy Iorga szemei előtt, amidőn választása az ismert magyarellenés és román bérenc Brandschra esett, azon cél lebegett, hogy egyrészt a külföldi közvélemény megtévesztése céljából ezen mindenre kapható „kisebbségi reprezentáns” cégére alatt folytassa az eddigi elnyomó kisebbségi politikát, másrészt pedig, hogy Brandsch személye révén éket verjen a magyar és német kisebbség közé. Ami az utóbbit illeti, úgy a szászság többsége által gyűlölt Brandsch kinevezése szintén alkalmas volt arra, hogy vagy éket verjen magába a Német Pártba, vagy pedig a szászokat opportunistá szempontból behódolásra bírja. Az eddigi jelek szerint a miniszterelnök ezen legutóbbi számítása be is jött, mert az eleinte berzenkedő szászok a kinevezésbe belenyugodtak.

Ami a magyarságot illeti, úgy az azon választás előtt állott, hogy Bitay kinevezését elfogadja-e, vagy pedig tekintettel Brandschra, azt *a limine*¹³¹⁷ elutasítsa. Érett megfontolás és beható tárgyalások után azon vélemény alakult ki, miszerint célszerűbb, hogy Bitay, akit egyénisége, kvalitásai és érzelmei erre a pozícióra kvalifikálnak, és aki kötelezte magát a Magyar Párt vezetőségének utasításaihoz való alkalmazkodásra, a megbízást elfogadja. Félő volt ugyanis, hogy elutasítás esetén a románok hamar találhatnak a kevésbé nemzethű érzésű magyarok között vállalkozót, aki nem képviselte volna megbízhatóan a magyarság érdekeit. Egyébként is, ha a jövőben kiderülne, hogy Bitay nem tud együttműködni Brandschsal, bármikor leköszöhetne állásáról.

¹³¹⁷ (lat.) eleve, kezdettől fogva

Brandsch Rudolf legelső ténykedései közé tartozott, hogy megkísérelte a kisebbségek előtti rossz hírnevét javítani és szász és magyar ellenfeleihez közeledni. Ez az előbbieknél a kényszerhelyzetben, amint említettem, egyelőre sikerült. A magyarság képviselői előtt Brandsch úgy személyesen, mint hívei közvetítésével bűnbánóan mosakodik eddigi állítólagos „kisiklásai” miatt és fogadkozik, hogy új állásában hűen és megbízhatóan fogja a magyar kisebbségi érdekeket képviselni. Hogy ígéretei mennyire komolyak, azt a jövő fogja megmutatni; egyelőre fogadkozásai azzal magyarázhatók, hogy eladósodott helyzetében az államtitkári fizetés nála fontos anyagi érdek.

Egyébként Brandsch pozíciójának és a kisebbségi államtitkárság jelentőségének értéke lényegesen redukálódik azáltal, hogy egy legújabban felmerült terv szerint az államtitkárságot Hatiegan erdélyi miniszter¹³¹⁸ alá szándékoznak rendelni. Úgy Brandsch, mint a két kisebbségi technikai tanácsadó önálló hatáskörrel dolgoznának és hivatali helyiséget Hatiegannal együtt a miniszterelnöki palotában kapnának.¹³¹⁹

Végül mint kuriózumot említem meg, hogy míg Brandsch részére havi 40 000 lei fizetést ajánlottak fel, amihez még a képviselőiapidíjak járulnak, addig Bitaynak először egyáltalán nem akartak javadalmazást adni azzal az indokolással, hogy Gyulafehérvárt amúgy élvezzi fizetését, majd pedig vasúti szabadjegyet és bukaresti tartózkodásának idejére 400 leiapidíjat helyeztek részére kilátásba. Az erre vonatkozó tárgyalások azonban még folyamatban vannak.

Bitay egyébként, akivel a múlt héten hosszabb eszmecsere-t folytattam, még azt is közölte velem, hogy Iorga őt kérte fel, hozzon javaslatba megfelelő személyiséget a kultuszminisztériumban szervezendő technikai tanácsadói tisztség betöltésére, ő azonban eddig még nem ajánlott senkit.

Magyary Antal s.k.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 83/pol. szám. Gépelt másolat.

¹³¹⁸ Hatiegan Gyula

¹³¹⁹ Ebből nem lett semmi. Hatiegan szembefordult a kormánypárttal és ellenzékbe vonult. Lásd Kavarodás Hatiegan Gyula lemondása körül. Fizetéstelen belügyi és földművelésügyi államtitkársággal akarja kárpótolni a kormány az elégedetlen erdélyieket. *Ellenzék*, 1931. június 18. 1.

210.

**Dávid Mihály kolozsvári konzuligazgató
jelentése Magyar Antalnak
Kolozsvár, 1931. április 22.**

Tárgy: László Endrének az erdélyi magyar bankok központi pénzügyintézetének felállítását szorgalmazó tervezete¹³²⁰

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy László Endre, a kolozsvári Transsylvania Bank Rt. vezérigazgatója, az összes erdélyi magyar önálló pénzügyintézetek közös szervbe leendő tömörítése érdekében felhívással fordult a vidéki pénzügyintézetek vezetőségéhez, melyben egy Kolozsvárott felállítandó központi pénzügyintézet megszervezését szorgalmazza.

László Endre, aki bankkörökben mint kiváló pénzügyi és gazdasági szaktekinély van elismerve, abból az elgondolásból indul ki, hogy a mai erdélyi magyar pénzügyintézetek csupán magán vagy lokális érdekeket szolgáló üzleti vállalkozások, melyek jelenlegi szervezetükben nem képesek a magyar gazdasági erők rohamos pusztulását megakadályozni és a konkurencia szabadságának leple alatt egymás ellen dolgozva maguk is elpusztulnak. Nincs egységes ügyvitelük, a Bankszindikátus ezek ügyvitelébe nem szólhat bele és hitelpolitikájára semmiféle befolyást nem gyakorolhat, ennél fogva szükségesnek tartja, hogy kolozsvári székhellyel azonnal alakíttassék meg az Erdélyi Magyar Bankok Központi Pénzügyintézete, mely a magyar jellegű pénzügyintézeteket úgy irányítaná, hogy ezek egységes és közérdekű hitelpolitikát folytassanak és üzleti érdekeiket bizonyos mértékig alárendelnék az erdélyi magyar gazdasági érdekeknek. Pénzt vinne oda, ahol veszélyben van a magyar egzisztencia, megadná a produktív munkalehetőséget ott, ahol az érvényesülésnek a tökehiány állja útját, megállítaná az erdélyi magyarság további anyagi romlását és lehetővé tenné a magyar birtokok megtartását és további gyarapítását.

Értesülésem szerint László Endre célkitűzéseit az erdélyi magyar gazdasági és pénzügyi körökben nagy rokonszenvvel fogadták és remény van arra, hogy

¹³²⁰ Bővebben lásd HUNYADI 2015.

a közeljövőben összehívandó szakértekezlet a központi pénzügyi felállítására vonatkozó tervet elfogadja.

A felhívás egy eredeti és két másolati példányát tisztelettel csatolom.¹³²¹

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 388. res.pol. Gépelt másolat.

211.

Dávid Mihály kolozsvári konzuligazgató jelentése Magyary Antal követnek Kolozsvár, 1931. április 24.

Tárgy: A Gyulafehérvári Takarékpénztár ellen indított zsarolási kísérlet

Van szerencsém László Endre bankigazgatónak a Gyulafehérvári Takarékpénztár, illetőleg a kolozsvári Transsylvania Bank ellen megindított zsarolási kísérlettel kapcsolatban kiadott röpiratát csatoltan tisztelettel felterjeszteni.

László Endre a röpiratban részletes tárgyilagossággal ismerteti azt a botrányos és nemzetietlen zsarolási kísérletet, melyet dr. Csiby Andor gyergyószentmiklósi ügyvéd¹³²² és T. Imets Béla lapszerkesztő¹³²³ – *agent provocateur*ök¹³²⁴ bevonásával – indítottak a Gyulafehérvári Takarékpénztár – illetőleg ennek jogutóda – a kolozsvári Transsylvania Bank ellen.

A röpirat egy eredeti és két átütéses másolatát tisztelettel csatolom.¹³²⁵

Adatok az erdélyi magyarság kisebbségi életének megírandó történelméhez:
Bűn-e az erdélyi magyar kulturális célok támogatása?

Vissza kell tekintenünk a békekötést követő évekre, amikor a Magyarországtól elszakított területek és így Erdély sem volt még felocsúdva a nagy összeomlás

¹³²¹ A jelzet alatt ez megtalálható.

¹³²² Csiby Andor (1888–1960) jogász, újságíró.

¹³²³ Tusnádi Imets Béla (1896–1944) író, szerkesztő, banktisztviselő.

¹³²⁴ (fr.) besúgó, beépített ügynök

¹³²⁵ Magyary 1931. május 2-án terjesztette fel a Külügyminisztériumnak. Lásd ugyanazon jelzet alatt.

kábulatából. Amikor tanácstalanul állottunk itt, egyének és intézmények, politikai, kulturális és gazdasági megmaradottságunkban. Amikor csak egy kötelék, egy szervezet nem szakadt szét és csak annak éreztük összetartó erejét: az egyház, a vallás – minden sorsvert ember utoljára szakadó köteléke.

1922. év tavaszán gondterhes öreg székely indult el Gyergyóditróból plébánosával a román álmok beteljesülése: Gyulafehérvár felé. Ősz püspökhöz¹³²⁶ mentek támogatásért a már akkor jelentkező gyergyói nyomorúságban. Bankjuk, a Ditrói Mezőgazdasági Bank megingott, egy ottani faipari vállalatnál szenvedett veszteségei miatt és veszélybe jutottak a ditrói egyházközség nagy összegű betétei, melyeknek kamatjaiból tanítóit fizette, iskoláit tartotta fenn. Akkor igen nagy összeg: másfélmillió lei kulturális alap ment volna veszendőbe a Ditrói Mezőgazdasági Bank összeomlásával és temette volna maga alá a negyvenezer székely lelket számláló környék egyetlen magyar középiskoláját és több hitvallásos elemjét. Azért mentek, hogy az akkori nehéz idők egyetlen magyar erdélyi hatalma: jószágos püspökünk mentse meg a megingott ditrói bankot a gyulafehérvári székeskáptalan pénzvagyont kezelő Gyulafehérvári Takarékpénztár segítségével. Az egyházfő atyai szíve átérezte a gyergyói székely gazdasági és kultúrbástyák megvédésének fontosságát és amint nagy elődjei évszázadokkal ezelőtt is segítséget vittek oda, ahol egy katolikus bástya megingott, intézkedett, hogy a modern időknek megfelelően nem marcona harcosok, hanem súlyos erdélyi katolikus milíók képében menjen segítségükre Gyergyóba a Gyulafehérvári Takarékpénztár.

A többi már kisebbségi életünk gazdasági történelmének lapjaira tartozik és még elvakult sovinizmussal sem magyarázható bele politikai motívum. A Gyulafehérvári Takarékpénztár vezérigazgatója: László Endre, még a városában tartózkodó küldöttségnek pár százezer lei azonnali kölcsönt nyújtott és a meghívás folytán Gyergyóba utazott, hogy intézete négy millió lejig szanáló hitelt folyósítson az immobilizálódott Ditrói Mezőgazdasági Bank megmentésére. Egyidejűleg a ditrói egyházközség kulturális alapjainak betétkönyveit cserélve ki, ezeket a tőkéket minden esetre biztonságba helyezte és lehetővé tette, hogy nemes hivatásukat még abban az esetben is betölthessék, ha a ditrói pénzügyi zavarai nem szűnnének meg. Intézkedéseinek helyességét rövidesen igazolták a gazdasági események. 1924-ben bekövetkezett az erdélyi faipar dekonjunktúrája, melyet az akkori liberális kormánynak rövidlátó tarifális és vámpolitikája okozott. Szándékosan tette ez a politika lehetetlenné a nyugati piacok szükségleteinek kielégítésére berendezkedett erdélyi faipari vállalatok árukészleteinek a volt ellenséges államok újraépítésére való exportálását. Ezek a nagyértékű készletek raktáron

¹³²⁶ gróf Majláth Gusztáv Károly

romlottak s egészen eltérő méretű keleti áru előállításáig nem voltak az erdélyi faipari vállalatok komoly konkurensei a Regát ipartelepeinek. A romboló regionális politika tönkretette az erdélyi favállalatokat, köztük a ditrói faipart és ennek nagy hitelezőjét, a Ditrói Mezőgazdasági Bankot. Veszteségei nyilvánosságra jutottak, megrohanták a betevői és ki kellett mondania a felszámolást. A felszámolás lebonyolítására és a kidőlt székely kiscgazda bank hivatásának betöltésére, az ottani hitelügyek kielégítésére Ditróban fiókot állított fel a Gyulafehérvári Takarékpénztár. A fiók le is vezette a felszámolást, minden hitelező megkapta a pénzét, mert megszűnt a bank, három millió veszteségéből a Gyulafehérvári Takarékpénztár kénytelen volt másfél millió leit meghaladó összeget viselni, míg az alapítókéért dr. Szathmáry István, a felszámoló bank elnöke vállalt garanciát. Ezekre az áldozatokra azért volt szükség, mert a ditrói faiparnál szenvedett veszteségek fedezésére a Mezőgazdasági Bank minden tőkéje sem volt elégséges. A felszámoló bizottságnak többek között dr. Csiby Andor gyergyószentmiklósi ügyvéd is tagja volt. Tényleges funkciókat nem végzett, a felszámoló bizottság munkája negatív, ahol egy másik bank van megbízva a lebonyolítással. Dr. Csiby Andor tehát nem dolgozhatott mint felszámoló, mert nem volt mit dolgoznia. Mégis munkadíjat követelt a kimúlt Mezőgazdasági Banktól. Amikor aztán ilyenek a fizetését megtagadták a részvényesek, pert indított. Nem lévén azonban valószínűsége a pernyerésnek, képzelt anyagi igényeit más módon is igyekezett presszionálni. Alaptalan bűnvádi feljelentést tett ismeretlen tettesek ellen a csíkszeredai ügyészségnél és panaszt nyújtott be a püspökhöz. Így akarta erkölcsi presszióval pótolni a vagyoni igény hiányzó súlyát. A jóságos püspök azonban csak jogos és erkölcsös ügyeket támogat. A bíróság elé vitt ügy bírói eldöntésének bevarását tanácsolja neki. Abban az időben kapott meghívást a Gyulafehérvári Takarékpénztár Csíkszeredába, az ottani Székely Bank vezetésének részéről a nevezett intézet felszámoltatására, s nyitott fiókot ott is. Mindkét csíki piacra tőkét vitt és jóval olcsóbban adta azt, mint az eddig ott működött helyi intézetek. Ezzel enyhítette a kamatuzsorát. Mégis sorozatos támadásokat kellett elviselnie nem csak csíkszeredai, de csaknem az egész erdélyi magyar sajtó részéről a fentiekből kitűnően katolikus kulturérdekekért nagy áldozatokat hozó Gyulafehérvári Takarékpénztárnak és vezetésének.

1924. október havában T. Imets Béla, a gyergyószentmiklósi „Székely Szó” hetilap akkori szerkesztője levelet intézett László Endre vezérigazgatóhoz és bejelentette, közérdekre való hivatkozással, hogy cikksorozatban fogja támadni. Később közölte, hogy meggyőződött a Gyulafehérvári Takarékpénztárnak az Erdélyi R[ómai] K[atolikus] Püspökséggel való kapcsolatairól és ezért a támadó cikkek közlésétől eláll.

Ebben az időben az intézet már Gyulafehérvár legtekintélyesebb, szilárd alapon nyugvó pénzintézete volt, mely iránt a vidék románsága is a legnagyobb bizalommal viseltetett. Köztudomású volt, hogy az intézet a gyulafehérvári rom. kath. káptalan kulturális alapjait kezeli és a részvény tőkéjének 80%-a ezen kulturális alapok tulajdonában van. Következésképpen tiszta jövedelmének túlnyomó része is ezen kulturális alapokat kellett illesse, mivel minden részvénytársaság tiszta jövedelme a részvényeseké. Köztudomású volt, hogy az intézet kifejezetten erdélyi magyar katolikus anyagi érdekeket szolgál (mint ahogyan az Albina Bank kifejezett erdélyi román gazdasági érdekek szolgálatában állott a magyar impérium alatt) mégis helyet foglaltak vezetőségében a gyulafehérvári közelet legtekintélyesebb román vezető emberei. A pénz nem politizál, hanem biztonságot keres és ezért Bukarest legnagyobb és legtekintélyesebb román bankjai szívesen adtak hiteleket a kifejezetten és nyíltan erdélyi magyar katolikus jellegű Gyulafehérvári Takarékpénztár, majd Transsylvania Bank cég alatt működő intézetnek. Akárcsak Budapest intézetei örömmel vannak ma is összeköttetésben a világszerte közismerten román gazdasági és kulturális célokért alakult és működő Albina Bankkal. Éppen a gyulafehérvári r[ómai] k[atolikus] püspökség évszázados tradíciói és tekintélye adták a legerősebb erkölcsi bázist a Gyulafehérvári Takarékpénztár megbízható üzletvitelére. A közbizalom folytán trezorjaiba került belföldi, tehát román tőkéket oda vitte az intézet, ahol annak előnyös és közérdekből kívánatos elhelyezkedésére kilátás volt; a székely földre és az erdélyi székelyeknek, tehát román állampolgároknak adta kölcsön. Ezzel a székely magángazdasági és kulturális célokat szolgálta, gyarapítva Románia kultúrártékeit. Mert a kultúra nem sajátítható ki nemzetiségek szerint. A kultúra mindnyájunk közkinccse. A román s magyar kultúra legfeljebb nemes versenyre kelhet egymással, de nem lehet egyiknek a támogatása nem hasznos a másikra is. Akik tehát az erdélyi magyar kultúrának előmenetelét fájlalják, azok ellenségei a román kultúrának s az emberiség egyetemes kultúrájának is. A legsztelenebb elvakultság tehát román részről a fájárlás erdélyi magyartól, ha vádat igyekszik kovácsolni bármelyik kultúrártékünk megmentésének igyekezetéből. Pedig ez történik máma egyes gyergyói gyászmagyarok és általuk tévútra vezetett sovíniszta román urak részéről, amikor a Transsylvania Bankot és ennek vezérigazgatóját azzal akarják kipellengérezni, hogy az intézetben levő román tőkékkel erdélyi magyar kultúra támogató politikát folytatott.

1930 októberében ugyanis bizalmasan arra figyelmeztették László Endrét, hogy 1924. október havában a T. Imets Béla szerkesztőnek írt levelei, melyekben kiemeli, hogy intézete erdélyi magyar kultúrérdekeket szolgál, a Kolozsváron megjelenő „Patria” című román nyelvű erdélyi román nemzeti és paraszt-

párti napilap szerkesztőségében van és hírlapi támadás készül ellene. A román sovinizmus veszélyt lát az erdélyi magyar kultúra támogatásában, román tőkével támogatott magyar irredentizmust. Válaszul felajánlja László vezérigazgató, hogy három elfogulatlan, kimagasló társadalmi pozíciót elfoglaló román úri emberből álló zsűri vizsgálja meg az intézet ügyvitelét és győződjék meg a vádak alaptanosságáról. Erre a „*Patria*” lemond a cikkek közléséről. Csakhamar kitűnik azonban, hogy más volt a levelekkel operáló uraknak a célja. A levelek átvándorolnak a Kolozsváron megjelenő „*Natiunea*” szerkesztőségébe, mely nem akar hallani elfogulatlan zsűriről s 1930. november 30-án megjelent számában „*Politica clandestina a unor banci minoritare*”¹³²⁷ című cikkében elharsogja vádját, – egyelőre név nélkül – egyes magyar bankok kultúrtámogatás leple alá rejtett irredentizmusáról. Nemsokára jelentkezik a bank vezérénél a *Natiunea* főszerkesztője, Codarcea,¹³²⁸ s jogtanácsosa, dr. Munteanu.¹³²⁹ Előadják, hogy a kompromittáló levelek egy Silberstein nevű úr tulajdonát képezik, aki pénzt adott azokért és fénykép másolatot készített róluk. (Lám milyen jó, hogy még nem irtották ki a zsidókat) Kijelentik, hogy szabadkezet tartanak fenn maguknak a levelek tartalmának politikai szenzáció céljából való felhasználására, mégis bankérdek volna azokat visszavásárolni Silbersteintől, aki 500 000 leit kér értük. Az akció célja nyilvánvaló. László vezérigazgató dr. Hatieganu rendőrkvesztorhoz fordul segítségért és a bizalmas tárgyalások kihallgatására kiküldött Draghiciu rendőrkapitány,¹³³⁰ a kolozsvári központi rendőrség bűnügyi osztályának vezetője másodmagával kihallgatja a bizalmas tárgyalásokat, melyekben dr. Munteanu és Silberstein kijelentik, hogy már 350 000 leiért is hajlandók visszaadni a leveleket és rehabilitálni a Transsylvania Bankot. Ilyen olcsón nekik szinte semmi sem marad, mert 250 000 leit dr. Csiby és Imetsnek kell adniuk, a Silberstein által dr. Csibynek *á conto*¹³³¹ előre fizetett 10 000 leien kívül.

A tárgyalások naponként folynak, megbízható fültanúk hallgatják ki azokat. Silberstein úr dr. Csiby sajátkezűleg három tanú előtt aláírt nyilatkozatát mutatja, melyben kijelenti dr. Csiby, hogy 250 000 leiért nemcsak a szóban forgó leveleket és azok fényképeit adják vissza írójuknak, dr. László Endrének, hanem a volt Ditrói Mezőgazdasági Banktól felszámoló bizottsági munkája címén igényelt 54 000 lei peresített követelésétől is eláll, bűnvádi feljelentését is visszavonja. A pénzt Silberstein úrnak kellene átadni, a neki járó 100 000 lejjel együtt. László

.....
¹³²⁷ Fordítása: „Egy kisebbségi bank titkos politikája”

¹³²⁸ Corneliu Codarcea író.

¹³²⁹ Eugeniu Munteanu

¹³³⁰ Aurel Draghiciu

¹³³¹ (fr.) hitelle

Endre azonban csak dr. Csiby és Imets kezéhez akar fizetni, látszólag nem lévén értelme a történet mellékalakjainak okozni kellemetlenséget és főhősöket futni hagyni. Silberstein, dr. Munteanu úr még tesznek egy-két telefonkísérletet, az utolsót Silberstein részéről 1930. december 13-án délben. Ezt végig hallgatja Bányai Ernő is, a *Brassói Lapok* kolozsvári tudósítója, aki történetesen László Endre irodájában tartózkodik, s amikor ezek sem hozzák meg László Endre áldozatkészségét, felrepül a második rakéta a „*Natiunea*” 1930. december 16-i számában „*Tribulatiunile Bancii Transsylvania*”¹³³² címmel. Benne újból a figyelmeztetés: ott vannak a levelek a szerkesztőségben és még foglalkozni fog a dologgal. László Endre azonban nem ijed meg a fenyegetésektől. Szilárd erkölcsi bázist érez maga alatt, melyet csak megerősítettek Codarcea és dr. Munteanu, amikor nem fogadták el László ajánlatát, mely szerint egy kizárólag román közéleti tényezőkből összeállítandó zsűrinek rendelkezésére bocsátja egész okmánytárát, hogy az vizsgálja meg a vádakát és ítéelkezessen. Úgy érzi László vezérigazgató, hogy ennek az elfogulatlan román zsűrinek visszautasítása egyértelmű annak a bevallásával, hogy a *Natiunea* urait nem kizárólag az ügy politikai része érdekli, és így nem lehet erkölcsi jogosultságuk a román közvéleményre apellálni.

Már-már megszűntnek látszott a László vezérigazgató elleni offenzíva, amikor a visszavert ellenség tapogatózva ismét keresni kezdi az összeköttetést, kémlelve a védekező harckészségét. 1931. január 8-án megjelenik dr. Király Géza jogtanácsosnál, aki az ismertetett tárgyalásokban végig részt vett. Codarcea főszerkesztő és jó barátságot színlelő alázatossággal kémléli: mi a vélemény róla és szerepéről az obskurus ügyben? Érzi, hogy tisztázásra szorul a szerepe és önmosakodásként előadja dr. Királynak, hogy ő kizárólag *agent provocateur* volt, az ügy anyagi része nem érdekelte. Ezt azzal kívánja igazolni, hogy a tárgyalások kezdetén zárt borítékot helyezett el a főügyésznél az esetre, ha László Endrének sikerülne leleplezni az őt megfizettetni akaró társaságot. A zárt borítékban írás volt, mely leleplezés esetén rehabilitálta volna a főszerkesztőt az ő erkölcsi felfogása szerint. Viszont egyébre is jó lett volna a zárt boríték. Arra, hogy felbontatlanul visszavegyék, anélkül, hogy a főügyész úr megtudná, mi volt benne. Dr. Király megértő embernek mutatkozik, látja mily kellemetlen volna Codarceanak, ha róla rosszat gondolnának, és mint magánember biztosítja, hogy nem gondol semmi rosszat.

Megnyugtattván megmozdult lelkiismeretét a főszerkesztő úr és kikémlelvén, hogy nem nőtt László vezérigazgató úr fizetési készsége a fegyverszünet alatt, elindul az új támadás a *Natiunea* 1931. január 15-iki számában „*Nu treziți la rega-*

¹³³² Fordítása: „A Transsylvania Bank megpróbáltatásai”

litate pe valachi!”.¹³³³ De a hosszú cikken érzik, hogy csak ezért vádol, hogy leleplezze az önmosakodást.

Az ügyszóhoz nem kell további kommentár. Clió, a történelem múzsája előveheti viasztábláját és feljegyezheti rá 1931. év küszöbén:

„Erdélyben példás az egyetértés az egymás mellett élő népek, románok, székelyek és zsidók között. Egyformán vallják: »*Pecunia non olet*«, a pénznek nincs szaga.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 387. res.pol. Gépelt másolat.

212.

Magyary Antal számjeltávirata a Külügyminisztériumba Bukarest, 1931. május 20.

Tárgy: Az Erdélyi Magyar Párt és Erdély autonómiájának kérdése

Vonatkozással a folyó hó 9-én kelt 65.¹³³⁴ és f. h. 17-én kelt 69. számú számjeltáviratokra.¹³³⁵

Választások miatt távollevő magyar párti vezetőkkel személyesen nem tárgyalhatván van szerencsém nevezettektől még fenti utasítások vétele előtt nyert értesítéseimről alábbiakban beszámolni:

Erdély autonómiájának követelése a párt sarkalatos programpontja. Bethlen György gróf hetekkel ezelőtt említette előttem miniszterelnök azon szóbeli utasítását, miszerint törekedjenek egy másik pártot megnyerni, hogy az autonómiát követelje. Konstatáltuk, hogy ez itt komplikáltabb, mint példának okáért Szlovénkóban, de oda konkludáltunk, miszerint *plauzibilis*,¹³³⁶ hogy király által *inaugurált*¹³³⁷ Iorga-kurzus, mely főleg a Maniu-párt ellen irányul, utóbbit teljes erővel ellenállási politikára fogja terelni, aminek viszont valószínű következménye lesz, hogy a pártban ellenzék korábban már kísértett erdélyi autonómia

¹³³³ Fordítása: „Ne ébresszétek fel az oláhokat a királyságra!”

¹³³⁴ Ez az Apor báróhoz intézett magánlevél.

¹³³⁵ A jelzet alatt megtalálható. A Magyar Párt kérte a segély 2 millióra való sürgős kiegészítését.

¹³³⁶ (lat.) meggyőző, hihető, elfogadható

¹³³⁷ (lat.) hivatalába beiktatott

gondolata ismét felmerül, akik jelenleg persze Brandsch államtitkársága folytán *handicapelve*¹³³⁸ vannak.

Bethlen György gróf tehát a helyzet megérését óhajtotta bevárni. Autonómia követelésének hangsúlyozását a párt választási programjában nem találta célszerűnek: a. nehogy elriasztólag hasson Maniura, b. nehogy Brandschék esetleg meghazudtolják és főleg felingerelt hatóságok terrorját vonja pártra választásnál, mivelhogy az erdélyi autonómia vörös posztó a korona és a kormány szemében, mely utóbbi még azért is *represszáliákkal*¹³³⁹ fenyegetőzött, ha a párt Maniuvval lép a választás idején kartelbe.

Bethlen György gróffal ezen *konsziderációkban*¹³⁴⁰ egyetértettem, mivel itteni szemszögből nem fontos, hogy Magyar Párt Erdély autonómiáját választási programjában vagy pedig később legelőnyösebb taktikai helyzetben követeli-e.

Mivel azonban ezen beszélgetés fenti táviratok vétele előtt történt, kérek tájékoztatást, hogy miniszterelnök úr egyéb okokból nem inszistál-e, hogy az autonómia kérdése már a választási kampány alatt felvétessék illetve, hogy a külföld impresszionálása céloztassék-e?

[Az] idő rövidségére való tekintettel kérek távirati értesítést a kolozsvári pártvezér magatartásának szabályozása céljából.

Magyary Antal

Ugyanott: Magyary Antal követ magánlevele Apor Gábor báróhoz, Bukarest 1931. május 9.

Kedves Barátom!

Levelem német futárral menvén, számjelezve tájékoztatlak a választások tárgyában Bethlen György gróffal folytatott beszélgetésről.

[Az] országgyűlés feloszlata mindenkit, úgy a magyar pártot is legmeglepésszerűbben érte. Dacára az előkészület hiányának, jövő hó 1-én való rövid időnk, valamint előrelátható kormánynyomásnak, Bethlen György gróf bízik abban, hogy a Magyar Párt ismét megfelelő számú képviselői és szenátori mandátumot fog nyerni. A szervezkedés és a propaganda már intenzíve folyik. Választási költségekre a pártnak számításunk szerint két millió lejre lenne szüksége. Kérlek,

¹³³⁸ (ang.) akadályoztatva

¹³³⁹ (lat.) megtorló intézkedésekkel

¹³⁴⁰ (lat.) meggondolás, megfontolás

az illetékes helyen közölni és arról gondoskodni, hogy ez az összeg legsürgősebben akár hozzám, akár Bethlen grófhoz megfelelő formában eljusson.

Választási taktika szempontjából a Magyar Párt azon probléma előtt áll, hogy önálló listával vegye-e fel a küzdelmet vagy blokkba lépjen valamely más párttal. Ilyen ajánlat Iorga részéről eddig nem történt, ugyanúgy Maniu oldaláról sem és Bethlen gróf célszerűnek látná bármelyikükkel, különösen utóbbival együtt menni. A szászokkal kötendő paktumra szintén nincs kilátás, mivel azok egyrészt Brandsch államtitkári kinevezése által *handicapelve* vannak, másrésztől már a megegyező választásoknál sem sikerült velük megegyezni, mert az adott választási [...] folytán az egyik pártnak másik javára két-három mandátumról le kellene mondani. Különben is Bethlen György nem tulajdonít fontosságot bármily választási paktumnak, mivel bízik abban, hogy Magyar Párt a megfelelő számú mandátumokat önálló listával is el fogja érni.

Marad a kérdés, mily magatartást tanúsítson a párt, ha bolgár és rutén pártok tennének ajánlatot közös listán való szavazásra? Ugyanis ezen pártok önálló listával nem érnének el mandátumot és ennél fogva vagy a Magyar Párthoz fordulnak, ami előrelátható, vagy pedig megelégednek azzal, hogy a miniszterelnök révén behozzanak egy-egy kezes ál-bolgárt és ál-rutént. Bethlen György gróf azon álláspontra helyezkedik, hogy ilyen paktum magyar pártra nézve szintén nem hoz előnyt, mivel megfelelő számú mandátumot nélküle is eléri, ellenben joggal attól tart, hogy az úgynevezett irredenta-kisebbségek közti választási paktum a kormányt felingerli és retorziókat vált ki, amire újabb takarékosági rendszabály folytán egyház és iskola segélyek redukciója révén alkalom is nyílik.

Bethlen György gróf aggályait osztom annyiban, hogy a románok szemében a kisebbségi pártok közti tömörülés vörös posztó. Nemrég a volt kormány verte félre a harangot, mert Bukovinában a szociáldemokrata rutének és zsidók között történtek kísérletek együttműködésre. Ebből a szempontból tehát Bethlen György grófnak igaza van. Másrésztől azonban felvetődik a kérdés, hogy magasabb megfontolásból nem kívánatos-e, hogy különösen a bolgár kisebbséggel az együttműködést megkíséreljük és a parlamentbe néhány megbízható bolgárt behozzunk?

Van szerencsém figyelmedet felhívni szófiai követünk¹³⁴¹ folyó év február 12-én kelt 22/pol. számú rövid jelentésére, amely szerint Buroff¹³⁴² érdeklődik a romániai magyar és bolgár kisebbség együttműködése iránt.

¹³⁴¹ Rudnay Lajos

¹³⁴² Athanase Buroff bolgár külügyminiszter.

Hasonló értelemben nyilatkozott Buroff Vörnle¹³⁴³ búcsúlátogatása alkalmával is. Igaz ugyan, hogy a dobrudzsai bolgárokat a románok kommunista velleitásokkal vádolják, és tény az is, hogy ilyes szándékokat fitogtatnak, hogy Iorgára a bolgárokkal való együttműködésünk elidegeníthetőleg hathatna, mégis kötelességemnek tartom a figyelmet felhívni erre a kérdésre, tekintettel annak esetleg messze kiható jelentőségére.

Kérlek szíveskedjél fentieket az illetékes helyen közölni és engem utasítással ellátni, hogy Bethlen György grófot egy bolgár avagy egy rutén ajánlat esetére megfelelően tájékoztathassam.

Magyary Antal s.k.

Károlyi Gyula külügyminiszter szigorúan titkos válasza Magyary Antalnak, Budapest, 1931. május 9.

Vonatkozással Apor báróhoz intézett magánlevelére:

Szíveskedjék Bethlen gróffal közölni: Magyar Párt paktumot ne kössön semmiféle párttal. Amennyiben evidens haszonnal járna, egyes helyi vezetőségek helybeni Maniu-párttal egyezséget köthetnek, de semmi esetre sem a Magyar Pár központi vezetősége nevében és nem a Maniu-párt központi vezetőségével.

Ezen tilalom a rutén és bolgár kisebbségre is áll.

Miniszterelnök kívánja, hogy Magyar Párt már most nyilvánosan programot adjon és követelje Erdély autonómiáját. Miniszterelnök csak ezen feltétel mellett hajlandó a költséget fedezni.

Szíveskedjék a Patakyval¹³⁴⁴ hozott pénzt is csak azon feltételek alatt kiadni, hogy ha Bethlen gróf fenti feltétel teljesítését ígéri.¹³⁴⁵

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 427. res.pol. Gépelt másolat.

¹³⁴³ Vörnle János

¹³⁴⁴ Pataky Tibor. Lásd a 819. lábjegyzetet.

¹³⁴⁵ Magyary választáviratában az áll, hogy „Bethlen gróf az összes feltételeket vállalja, utolsónak azonban, mely a párt programjában egyébként is szerepel, csak fokozott hangoztatását és alkalmas pillanatban való követelését ígéri.”

213.

**Vörnle János követségi tanácsos jelentése
a Külügyminisztériumnak
Bukarest, 1931. június 22.**

Tárgy: Brandsch Rudolf kisebbségi államtitkár programja. A magyar kisebbség bizalmatlansága

Folyó évi május 11-én 83/pol. szám alatt¹³⁴⁶ kelt jelentésemben bátor voltam rámutatni arra a kedvezőtlen fogadtatásra, amelyben Brandsch Rudolfnak államtitkárrá történt kinevezését úgy a magyar, mint a német kisebbség részesítette.

A sajtótámadások és a kisebbségi vezetők részéről elhangzott hírlapi nyilatkozatok után mindenki érdeklődéssel várta az új államtitkár programját, aki végre is, június 9-én a bel- és külföldi sajtó képviselőit magához kérte és miután kifejtendő tevékenységéhez jóindulatú támogatásukat kérte, nyomtatásban lefektetett munkatervet nyújtott át nekik.

Ezen program szerint a kisebbségügyi államtitkárság, mint a kormány tanácsadó szerve, munkásságát két irányban óhajtja kifejteni, mégpedig elméleti és gyakorlati irányban.

A theoretikai feladatok ismertetésénél mindenekelőtt rámutat Brandsch a kisebbségi problémák óriási fontosságára. Hatalmas tudományos irodalom támadt a kérdés körül; nemzetközi tanácskozások alkalmával pedig, mint főleg a Népszövetség, az interparlamentáris unió és a Népszövetségi Ligák Uniójának gyűlésein állandóan vannak kisebbségi ügyek a napirendre kitűzve.

Az érdekelt államokban különféle konkrét intézkedések történtek a kérdés rendezésére, mint például az észtországi kulturális autonómia, a lettországi iskola-autonómia biztosítása, a német–lengyel, az osztrák–cseh, a lengyel–cseh stb. kisebbségi egyezmények.

Ezenkívül maguk a kisebbségek is szervezkednek, így Bécsben az összes európai kisebbségnek állandó főtítkárságuk van, az európai államok német kisebbségei külön szervezetbe tömörülnek, az utódállamokban élő magyar kisebbségek pedig, anélkül, hogy egyesületbe tömörültek volna, állandóan érintkezésben vannak egymással.

¹³⁴⁶ Lásd a 209. sz. iratot.

A kisebbségi kérdések figyelemmel kísérésére az egyes országokban különféle intézetek létesültek, amelyek körül a legnagyobb jelentőségű a stuttgarti „*Institut für Auslandsdeutschum*”.¹³⁴⁷ Budapesten a statisztikai hivatalban külön kisebbségi osztály állíttatott fel, a Magyar Tudományos Akadémia keretében pedig szintén szervezett a kormány egy irodát a kisebbségi problémák tanulmányozására.

Romániában a Magyar Párt Jakabffy Elemér vezetése alatt kisebbségi szakosztályt létesített, amely adatokat gyűjt a magyar kisebbség minden életnyilvánulásáról és összekötőként szerepel a külföld felé. Hasonló célokat szolgál a nagyszombeni kulturiroda.¹³⁴⁸

Az elmúlt év elején a román miniszterelnökség a sajtó- és propagandaosztályának kebelében a kisebbségi problémák tanulmányozására külön hivatal létesült, amely most a kisebbségi államtitkárság alá fog kerülni.

Ezen kissé hosszadalmas bevezető után tér át Brandsch az elméleti célkitűzésének körvonalazására és azt 5 pontban foglalja össze:

1. az ország kisebbségi problémáinak ismertetése a külföldön (tanulmányok, újságcikkek, népszövetségi tanácskozások, a külföldi kisebbségi intézményekkel való érintkezés stb.)
2. a külföldön alkalmazott praktikus intézkedések figyelemmel kísérése;
3. a külföldi sajtó azon cikkeinek szemmel tartása, melyek a romániai kisebbségekkel foglalkoznak;
4. az ország kisebbségeinek gondos megfigyelése, beleértve ezek mindenféle kulturális, szociális, gazdasági és politikai megnyilvánulásait;
5. a külföldön élő román kisebbségek ügyeinek állandó megfigyelése.

Az 1–5 alatt felsorolt kérdésekről az államtitkárság havonként jelentést állít össze.

Gyakorlati tekintetben az államtitkárság kezdeményező tevékenységet fejt ki oly intézkedések megtételére (törvények, rendeletek, stb.), amelyek a román lakosságnak a kisebbségekkel való békés együttélése céljából – a román állam érdekeinek szemmel tartása mellett – szükségesek. Tanulmányozza továbbá a kisebbségi kérdéseket, amelyeket a miniszterelnök vagy maguk a kisebbségek hozzá utalnak. Ebből a célból az államtitkárság mellett technikai tanácsadói szerv

¹³⁴⁷ Institut für Auslandsdeutschum hivatalos nevén: Deutsches Auslandsinstitut (DAI) 1917. január 10-én alapították Stuttgartban. 1933-ig Fritz Wertheimer volt a vezetője. Az intézet célja a Németország területein kívül élő német népcsoportok támogatása.

¹³⁴⁸ A nagyszombeni német kultúrhivatalt 1920-ban állították fel. A szász közösség támogatásából működött. Vezetője Richard Csaki volt. Lásd BÁRDI 2013. 271. Részletes ismertetése pedig itt: FRITZ 1927.

létesül, amelyben – párt- és kisebbségi különbség nélkül – tudományos képzettséggel bíró szakértők fognak helyet foglalni.

A román szakminisztériumok kötelesek minden oly intézkedés megtétele előtt, mely a kisebbségeket érinti, az államtitkárság véleményét meghallgatni.

Végül gondoskodik az államtitkárság a kisebbségi problémákkal foglalkozó nemzetközi konferenciákra román delegátusok kiküldéséről.

Kétségtelen, hogy Brandsch államtitkár fent ismertetett programja nem tartalmaz semmit, ami a romániai magyar kisebbségekre megnyugtatóan hatott volna. Az államtitkárság működése elé a kisebbségi élet magyar vezetőférfiai továbbra is a legnagyobb bizalmatlansággal néznek.

Vörnle János s.k.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 117/pol. Gépelt eredeti.

214.

Pelényi János¹³⁴⁹ követségi tanácsos jelentése a Külügyminisztériumnak Genf, 1931. szeptember 17.

Tárgy: Kisebbségi petíciók a Népszövetségnél

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a tárgyalás alatt álló kisebbségi petíciók mai pozíciója a következő:

1. A csíki székely határőrezred petíciója. Amint Nagyméltóságod már a petícionálók képviselőjének szóbeli jelentése alapján bizonyára értesült, a petícióval a Tanács szeptember 4-i második ülésén foglalkozott és elhalasztotta a tárgyalását az 1922. évi januári ülészakára.
2. A kultúrzónára vonatkozó petíció. A Hármass Bizottság tárgyalása lezáratott. A Hármass Bizottság nem javasolta a kérdésnek a Tanács elé vitelét, de kíváncsian tartotta, hogy a Tanácshoz intézett jelentése nyilvánosság elé kerüljön. A román kormány a madridi határozat értelmében ebbe bele is egyezett.

¹³⁴⁹ Pelényi János 1930 októberétől 1933 novemberéig a genfi misszió vezetője. Lásd IRATOK 1994. 434.

3. A névelemzési petíció. A vonatkozó Ötös Bizottság a petíció tárgyalását befejezte. Nem javasolta a kérdésnek a Tanács napirendjére való tűzését, de a Tanácshoz intézett jelentésében álláspontját, amely általában közelebb áll a kisebbség álláspontjához, mint a román kormányéhoz, igen határozott szavakkal fejezte ki.

Javasolta jelentésének közzétételét, amibe a román kormány eddig még nem egyezett bele. A Főtítkárságon remélik, hogy sikerül rávenni a román kormányt, hogy közléséhez járuljon hozzá.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 095/res.pol. Gépelt másolat.

215.

Dr. Darányi Kálmán¹³⁵⁰ államtitkár levele a Külügyminisztériumnak Budapest, 1931. szeptember

Tárgy: Kisebbségi iskolák

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Az 1931. évi március 26-án megjelent *Monitorul Oficial* című román hivatalos lap 71. számában a 2286. oldalon 772. szám alatt egy kir. dekrétum jelent meg (kelt 1931. március 16-án), amely a következőket rendeli el:

A háromszékmegyei tanalap (Sepsiszentgyörgy), melyet egész ingó és ingatlan vagyonával ezidőszert a belügyminiszter által 1924. szeptember 9-iki 8.783. számú határozatával jóváhagyott statútum szerint adminisztrálnak, a megyei iskolaszék igazgatása alá helyeztetik az 1930. július 1-én kelt, a minisztréium szervezéséről szóló törvény 215. §-ában foglalt rendelkezés szerint az „Iskolák Pénztárának” ellenőrzése, vezetése és utasítása alá helyezve.

A kir. dekrétumot Costachescu ministrul instructiunii publice si al cultelor¹³⁵¹ ellenjegyezte.

¹³⁵⁰ Darányi Kálmán a Miniszterelnökség politikai államtitkára volt ekkor. Későbbi miniszterelnök 1936. októbertől 1938. májusig.

¹³⁵¹ Neculai Costăchescu közoktatásügyi miniszter. Lásd a 1153. lábjegyzetet.

Ez az intézkedés annyit jelent, hogy a csíki magánjavak mintájára, most már a volt háromszéki székely határőrök utódainak, az ú.n. huszár székelyeknek még meglevő „tanalapját”, (ingó és ingtalan vagyont) is elkobozta a román állam.

A most elkobzott „Tanalap” szegény székely tanulók felsegélyezését szolgálta és ezért ennek a székelyektől történt elvonása s a megyei iskolaszék adminisztrációjába történt átadása a székely nép jogainak nagy sérelmét jelenti.

Erről Nagyméltóságodat szíves tudomásvétel végett azzal van szerencsém értesíteni, hogy az esetlegesen beadandó petíció alapozásához szükséges részletes adatok beszerzése iránt egyidejűleg intézkedtem.

A beérkező jelentést kézhezvétele után lesz szerencsém Nagyméltóságodnak szintén megküldeni.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 720/res.pol. Gépelt másolat.

216.

Berlini magyar követség jelentése a Külügyminisztériumnak Berlin, 1931. október 17.

Tárgy: Az erdélyi magyar kisebbségnek a névelmezés ügyében a Népszövetséghez intézett petíciója – szigorúan bizalmas

Múlt évi szeptember és október hónapokban fenti tárgyban tett távirati jelentéseimben már volt szerencsém Nagyméltóságodnak a Külügyi Hivatal kisebbségi referensétől¹³⁵² a szóban forgó ügyben nyert bizalmas információkról beszámolni.

A most lezajlott szeptemberi ülésszakon a Népszövetség tanácsának az említett petíció megvizsgálására kiküldött ötös bizottsága, amelyben a birodalmi kormány képviselője is helyet foglalt, tevékenységét befejezte és vonatkozó határozatát egy levél formájában közölte a Népszövetség főtitkárával, akit egyúttal felkért, hogy azt a tanács többi tagjának is hozza tudomására.

Sir Eric Drummond¹³⁵³ a tanács tagjaihoz ennek alapján intézett jegyzékének másolatát Roediger követségi tanácsos bizalmas használatra rendelkezésemre

¹³⁵² Conrad Roediger. Lásd az 1230. lábjegyzetet.

¹³⁵³ Eric Drummond (1876–1951) brit politikus, a Népszövetség első főtitkára 1920–1933 között.

bocsátotta. Van szerencsém azt a mellékletben csatolva Nagyméltóságodhoz felterjeszteni.¹³⁵⁴

A külügyi hivatal kisebbségi referense a bizottsági határozat kómnentárja-képp megjegyzezte, hogy a bizottság, melynek első ülésén dr. Curtius¹³⁵⁵ szemé-lyesen is részt vett, mindenképp arra törekedett, hogy a peticionálóknak a román kormány sérelmes intézkedéseivel szemben lehetőleg hathatós védelmet bizto-sítson. Tekintettel azonban arra, hogy a magyar kisebbség képviselői részéről a bizottság felszólítására betérjesztett konkrét eseteket a román kormány okmány-szerűleg megcáfolta, nem volt módjában a tanács figyelmét erre az ügyre felhívni.

Mindazonáltal rámutatott az elemi oktatásra vonatkozó, 1924. július 26-án kelt román törvény 8. szakasza és a magánoktatásra vonatkozó, 1925. december 22-én kelt román törvény 35. szakasza közt fennálló ellentétre.¹³⁵⁶ Azon tényről azonban, hogy a kisebbségek jogát respektáló törvény az utóbb kelt, a bizottság azt a következtetést vonta le, hogy a román hatóságok utóbbi határozatait alkal-mazzák, ami megfelel a román kormány 1930. augusztus 25-én kelt jegyzékében foglalt nyilatkozatnak is.

Fenti megállapítások által a bizottság le akarta szegezni a magyar kisebbség álláspontjának jogos voltát, dacára annak, hogy magának a petíciónak az előbb említett okokból nem adhatott helyt.

Ez a megoldás csak az esetben szolgálhatná a kívánt célt, ha a peticionálók erről a határozatról hivatalosan tudomást szerezhethnének, hogy módjukban len-ne erre adandó alkalommal hivatkozni. A fennálló szabályok értelmében annak publikálásához azonban a román kormány előzetes hozzájárulása volna szüksé-ges, aminek kieszközlésére a bizottság a főtitkár útján megfelelő lépéseket is tett.

¹³⁵⁴ Megvan a melléklet is francia nyelven.

¹³⁵⁵ Julius Curtius német külügyminiszter.

¹³⁵⁶ Az elemi iskolai törvény – *Legea învățământului primar al statului și învățământului nor-mal-primar. Monitorul Oficial*, 1924. július 26. (SCURTU et al. 2002) – és a magánoktatási törvény (lásd a 644. lábjegyzetet). Az 1924-es törvénynek nincsen 8. pontja. A 7. pont rendelkezik a tanítás nyelvéről. Kimondja, hogy az állami elemi iskolákban a tanítás nyelve a román. Azokon a településeken, ahol más anyanyelvűek élnek, a közoktatásügyi minisztérium gondoskodik olyan elemi iskolák felállításáról, ahol a tanítás az illető kisebbség anyanyelvén történik, a ro-mán nyelvet pedig kötelező tantárgyként tanulják. Ezzel szemben a magánoktatási törvény úgy rendelkezik, hogy azokon a településeken, ahol kisebbségek élnek, a fenntartó határozza meg az oktatás nyelvét. A kisebbségi iskolákba csak a kisebbséghez tartozók járhatnak. A zsidó magán-iskolákban a tanítási nyelv a román vagy a héber. A szerzetesrendek által fenntartott iskolákban románul kell tanítani. Az iskola jellegétől függetlenül minden iskolában kötelező a román nyelv, valamint 3. osztálytól a tanulók Románia történelmét és földrajzát románul tanulják.

Éppen az annyira szükségesnek ítélt nyilvánosságra hozatal megkönnyítése indította a bizottságot arra, hogy a román kormány érzékenységét lehetőleg kímélje. Roediger követségi tanácsos azonban attól tart, hogy a bizottság határozatának publikálása a román ellenállás következtében mégsem lesz megvalósítható.

MNL OL K64 46. cs. 27. t. 768/res.pol. Gépelt másolat.

217.

Roediger külügyi államtitkár a bukaresti és a budapesti német követségnek Berlin 1931. október 20.

Tárgy: Népszövetségi petíciók iskolák ügyében

Románia Magyar Pártja előző év szeptemberében petíciót nyújtott be a Népszövetséghez az erdélyi magyar kisebbség iskolai létesítményeinek helyzete, és a román kormány által ott megteremtett „kultúrzóna” ügyében. A petíció aláírói a „kultúrzóna” megteremtésében a román kormány eszközét látják, amellyel az a „magyar civilizáció” ellen harcol az érintett területeken, különösen számos kisebbségi iskola elnyomásával, az Óromániából özönlő román tanítók támogatásával, ezen tanítók kisebbségellenes működésével, valamint a román tannyelvű állami iskolák folyamatos növelésével és a kisebbség felekezeti iskoláinak módszeres megtámadásával.

Észrevételeiben a román kormány a petíció állításait egyenként cáfolta, különösen hangsúlyozva, hogy a „kultúrzónában” a még magyar időkből eredő analfabetizmus és a román iskolák hiányának felszámolásáról van szó.

Egy Anglia, Guatemala és Norvégia képviselőiből álló hármasbizottság a román kormány észrevételei alapján úgy döntött, a Népszövetségi Tanács figyelmének felhívása nélkül lezárja az ügyet. Mindazonáltal a román kormány bejegyeztetett abba, hogy a petíciót és saját észrevételeit a Népszövetség *Journal Officiel* című lapja megjelentesse. Ezzel az egész ügy az érdeklődő nyilvánosság tudomására jut.

Szíves tudomásulvételre mellékeljük a Népszövetség iratait, amelyek tartalmazzák a petíciót és a román állam észrevételeit, valamint a hármashozottóság le-
velének egy példányát.

Roediger

PA AA Bukarest 156 Band 147/2 Gépelt másolat.

218.

A magyar felekezeti iskolák helyzete Erdélyben¹³⁵⁷ [1931. december]

Az erdélyi magyar oktatásügyi intézetekkel szemben a román államhatalom nem respektálva a kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseit és nem számolva a legkisebb mértékben sem a történelmi adottságok folytán kialakult helyzettel, az impériumváltás óta eltelt 11 esztendő alatt kettős irányú törekvést fejtett ki: a minimumra csökkenteni a magyar tanintézetek számát, a megmaradtakat pedig működésükben minden lehető eszközzel akadályozni. Ezen törekvésekkel szemben folytatnak az erdélyi magyar egyházak, amelyek az egykori magyar állami iskolák megszüntetése, illetőleg teljes romanizálása után a magyar kultúra és nyelv egyedüli hordozói, elkeseredett harcot.

A román államhatalom nem tesz semmit a magyar középiskolai oktatás előmozdítása érdekében. Állami középiskolában csak Nagyváradon és Aradon létezik némileg magyar tanítási nyelv párhuzamos osztályokban, míg Csík- Udvarhely- és

¹³⁵⁷ Ismeretlen a szerző és a dátum is, de ebben az iratban található egy feljegyzés Bethlen István és a román király találkozójáról (1931. december 10-i a feljegyzés), valamint egy másfél oldalas szöveg a magyar–román viszonyról, tehát minden bizonnyal ez az összefoglaló Bethlennek készült, hogy ez alapján tárgyaljon a királlyal. A találkozóról készült feljegyzésből kiderül, hogy a román király azt mondta Bethlennek, hogy a magyar párt ne feszegesse a felekezeti iskolák segélyezésének kérdését a nehéz gazdasági helyzet miatt. A király megemlítette azt is, hogy a román kormány magyarbarát politikáját nehezíti egyes erdélyi magyar képviselők agresszivitása. Bethlen megígérte, hogy igyekezni fog odahatni. A beszélgetésüknek további témája volt a magyar nemzetiségű munkásság bolsevizálódása. „Erre Bethlen gróf azt felelte, hogy erről neki is tudomása van és ezen nem is csodálkozik, mivel ezen munkástömegekkel senki sem törődött, se anyagilag, se erkölcsileg, s így nagyon természetes, hogy a bolsevisták karjaiba vetődtek.” A király hangsúlyozta a szorosabb gazdasági kooperációt. „Bethlen grófnak az az impressziója, hogy sikerült a király bizalmatlanságát Csehország és főleg Beneš személye iránt felkelteni.

Háromszékmegyében, ahol a magyarság száma még a román népszámlálás szerint is 80–90%-ot tesz ki, egyetlen állami középiskolában sem tanítanak magyarul.

Az államhatalom teljes negligenciája folytán a magyar egyházak törekednek a középfokú oktatás megszervezésére, azonban törekvésüket az államhatalom rosszindulata és különböző címeken támasztott nehézségek folytán siker nem koronázhatja. Az egyházakat elsősorban megfosztották azoktól az alapítványoktól, amelyek lehetővé tették volna, hogy kellő számú középiskolát szervezzenek és tartsanak fenn. A román kormányok egyike sem teljesítette a kisebbségvédelmi szerződés azon rendelkezéseit, amelyek szerint a kisebbségi tanintézetek a közjövödelmekből méltányosan támogatandók. A 11 év alatt e célra kétízben adott alimizsna méltányos támogatásnak nem nevezhető. Az anyagi erők ily módon történt megvonása mellett az erőszakos intézkedések egész sora volt hivatva biztosítani az egyházak által fenntartott középiskolák elnéptelenedését és számuk csökkentését. Ily intézkedések voltak: az iskolák bezárása, a nyilvánossági jog megvonása, a névelemzés, a kíméletlen baccalaureatusi vizsgák,¹³⁵⁸ a zsidó vallású magyar anyanyelvű tanulók kizárása. Ezen erőszakos intézkedések még ma is napról-napra gyakorlatban vannak az Angelescu-féle magániskolai törvény alapján,¹³⁵⁹ amely az ősrégi magyar iskolákat magániskolákká degradálta, őket kétnyelvű oktatásra kényszerítette és az állami felügyelet ürügye alatt régi autonómiájukat teljesen megszüntette.

A népiskolák hasonló erőszakos intézkedések hatása alatt állanak. Helyzetüket még speciálisan nehezé tette a népiskolai oktatást általában szabályozó 1924. évi törvény.¹³⁶⁰ E törvény következőleg előírja a községek részére a népiskolák felállítását és fenntartását. E rendelkezést a román iskolai hatóságok oly módon hajtják végre, hogy a magyar községek lakosait még az esetben is kötelezik állami iskola felállítására, ha már a községek egy magyar nyelven működő felekezeti iskolát tartanak fenn. A magyar községekben így felállított állami román nyelvű iskolák természetesen mindent elkövetnek pénzbírságok, névelemzés és presszió útján, hogy a magyar tanulókat a román iskolákba kényszerítsék, amelynek következménye a felekezeti iskolák fokozatos elnéptelenedése és megszűnése. Mint a középiskolák, úgy az elemi iskolák részére is a román államhatalom egyformán előírja a kötelező tantervet, amelynek eredménye gyanánt a kisebbségi tanuló már serdületlen korában kénytelen a legfontosabb tantárgyakat előtte eddig idegen nyelven tanulni, amely körülmény eltekintve denacionalizáló hatásától, pedagógiai abszurdum is.

¹³⁵⁸ érettségi vizsgák

¹³⁵⁹ Lásd a 644. és az 1356. lábjegyzeteket.

¹³⁶⁰ Lásd az 1356. lábjegyzetet.

További súlyos sérelme a kisebbségi oktatásnak, hogy a tanítóképzőkről ke-
lően gondoskodva nincsen. Miután a székelyudvarhelyi állami tanítóképző, amely
az utolsó volt, ahol magyarul is oktattak, 1925-ben teljesen elrománosított, az ál-
lam magyar tanerők kiképzéséről egyáltalán nem gondoskodik, viszont a magán-
iskolai törvény előírja, hogy a jelenleg működő 6 felekezeti magyar tanítóképző
mellett újabbak fel nem állíthatók. Az egyházaknak tehát nincs módjuk pótolni az
állami tanítóképzők megszüntetése folytán előállott hiányokat és így nem messze
időpontban előállhat az a helyzet is, hogy a kisebbségi iskolák kellő számú tanerő
hiányában lesznek kénytelenek megszűnni.

Az Erdélyi Róm. Kath. Státus¹³⁶¹ ellen legutóbb hozott rendszabályok

Nemcsak a felekezeti iskolák, hanem azok egyedüli fenntartói, a magyar egy-
házak is állandó nehézségekkel küzdenek autonómiájuk szabad gyakorlása és
ezáltal a magyar kultúra fenntartására irányuló működésükben. A nehézségek
jellemzésére elég felemlíteni az erdélyi katolikus státus ellen román részről
10 éven át minduntalan megnyilvánuló azon irányzatot, amelynek célja az Erdé-
lyi Katolikus Státus működésének megszüntetésével vagyonának elkönfiskálá-
sa. Ezen törekvések a legutóbbi napokban újabb lendületet kaptak, amely abban
nyilvánult meg, hogy a román kormány a státus jogi személyiségének megtáma-
dásával, vagy legalább is kétségbevonásával annak ezidei közgyűlését betiltotta
és utólagosan is csak fenntartásokkal engedélyezte.

A román törekvésekkel szemben megállapítható, hogy a katolikus státus
jogi helyzete minden kétségen felül áll. Négyszáz év óta szakadatlanul működik
Erdélyben mint a katolikus egyház autonóm, vagyonkezelő testülete és szerve-
zetét, valamint működését úgy a kánonjog tételes törvényei, mint a főkegyúri
jogokkal bíró magyar királyoknak elhatározásai is megerősítették. Miután a ma-
gyar király főkegyúri jogai Erdélyben megszűntek, az egyházi vagyon az egyház-
megye tulajdonába ment át, amelynek feje a püspök a fennálló kánonjogi törvé-
nyek szerint jogosan kezelteti azokat a státus által.

Biztosítja azonban a státus zavartalan működését a pápai udvar és a román
állam között 1927. május 10-én aláírt konkordátum is, amely elismeri a római ka-
tolikus egyház intézményeinek jogi személyiségét.¹³⁶² Azon körülményhez pe-
dig, hogy a státus egyházi intézmény, a fent említettek után kétség nem férhet.

¹³⁶¹ Történetét lásd SAS 2002.

¹³⁶² Lásd MARCHUT 2014a.

A csíkmegyei magánjavak elkobzása

Céljában és következményeiben szintén a magyar kultúra elnyomására irányult a román államhatalom azon intézkedése, amellyel a csíkmegyei magánjavak elnevezés alatt ismeretes és a székelység kulturális és szociális igényeinek kielégítésére rendelt vagyonszösség javait minden ellenérték nélkül elkobozta. A vagyon mintegy 65.000 k. hold ingatlanból, nagyobbbrészt erdőbirtok, nagyszámú épületből, amelyek között árvaházak, internátusok is voltak, valamint készpénzvagyontól állott. A kérdés lényege a következő.

A 19. század folyamán, a török veszedelem megszűnte után, királyi elhatározás a határvidék katonai szervezetét megszüntette, ott polgári közigazgatást vezetett be és a határőrezredek részére adományozott vagyonokat pedig ezen ezredek egykori tagjai leszármazottjainak teljes és kizárólagos tulajdonába adta kulturális és szociális szükségleteik kielégítése céljából. A vagyonokat az igényjogosultak maguk kezelték alapszabályaiknak megfelelően. E vagyonszösségek közül a trianoni békeszerződés folytán három esett a jelenlegi Románia területére, nevezetesen a román naszódi és karánsebesi vagyonszösség, amely egykor a székely határőrezredet volt hivatva felállítani. Mind a három vagyonszösségnek eredete és jogi helyzete ugyanaz, mégis a román- agrárreform törvény csupán a naszódi román vagyonszösséget vette ki a kisajátítás alól, míg a székely vagyonszösséggel szemben szabad utat engedett a kisajátításnak, amely úgy hajtatott végre, hogy a székely vagyonszösség még az agrártörvény által biztosított minimális kártérítésben sem részesülhetett, hanem az utolsó talpalatnyi földjéig felszerelésével és házaival egyetemben minden ellenérték nélkül elkoboztatott. A másik román vagyonszösség, a karánsebesi, nincsen ugyan a törvényben mentesítve a kisajátítás alól, de teljes mentesítést nyert a törvény végrehajtása során.

A román agrárkomité, a legfőbb román agrárhatóság, azzal igyekezett megindokolni a székely vagyonszösség elkobzását, hogy az nem magán-, hanem állami tulajdont képezett. Ez a megállapítás elsősorban hamis, de ha helyes is volna, éppen úgy vonatkoznia kellene az ugyanazon jogi helyzetű román vagyonszösségekre is, tehát az utóbbiak szintén elkobzandóak lettek volna.¹³⁶³

MNL OL 46. cs. 27. t. 847/res. pol. Gépelt másolat.

¹³⁶³ Még ebben a tételben van, de nem közöljük: A Kolozsvári Takarékpénztár kényszeregyezsége 1931. november 26.; Bethlen György beszélgetése a román királlyal 1931. december 10. Ez utóbbi tartalmi összefoglalóját lásd az 1357. lábjegyzetben.

Mellékletek

1. számú melléklet: A magyarországi románok iskolái – a 40. számú irat melléklete

Törvényhatóság	Község	Összes népesség	Román anyanyelvű számban	Román anyanyelvű százaléklében	Egyéb, nem magyar	A nem magyar ajkúak közül magyarul beszélő (%)	Milyen népiskola a román anyanyelvű tanulók számára	Ennek tanítási nyelve	Más népiskola	Jegyzet
Békés	Kétegyháza	4681	3134	67	57	65,3	gör. Kel.	m-r	1 áll. 2 r.kath	
Bihar	Vekerd	445	413	92,8	0	95,6	gör. Kel.	m-r	1 áll. 2 r.kath	
Bihar	Bedő	621	408	65,7	0	85,3	gör. Kath.	m-r	1 áll. 2 r.kath	
Bihar	Körösszakál	1076	681	63,3	3	90,5	gör. Kath.	m-r	1 állami	Hittan és anyanyelv a románok részére románul
Bihar	Körösszeg-apáti	1957	832	42,5	3	91,6	gör. Kel.	m-r	1 áll. 1 ref.	tanító gör. Kel.
Bihar	Méhkerék	1924	1813	94,1	2	45,8	gör. Kel.	m-r	1 áll. 1 ref.	tanító gör. Kel.
Csanád	Magyarcsanád	2981	1442	48,4	697	66,6	gör. Kel.	r-m	1 áll. 1 ref. 1 gör.kel. Szerb 1 r.kath	
A lakosságban a románság nem képvisel 20%-ot, ennek ellenére románul is tanító elemi népiskolák vannak a következő községekben										
Békés	Békéscsaba		gör. Kel. Elemi népiskola			Tanítás nyelve				
Békés	Gyula		nagy román városi gör. Kel. Elemi népiskola			m-r	tanító gör. Kel.			
			kis román városi gör. Kel. Elemi népiskola			m-r	tanító gör. Kel.			
Békés	Mezőpeterd		gör. Kel. Elemi népiskola			m-r				
Bihar	Pocsaj		gör. Kath. Elemi népiskola			m-r				
Csanád	Battonya		gör. Kel. Elemi népiskola			m-r	tanító gör. Kel.			

**2. számú melléklet: A középiskolák száma Erdélyben
fenntartók és a tanítás nyelve szerint 1918 előtt
és az 1922/1923-as tanévben, valamint az 1926/1927-es tanévben**

Iskolai év	Iskolatípus	Iskolák											
		Román			Magyar			Német			Zsidó		
		Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes
1914	Állami	0	0	0	25	71	96	0	0	0	0	0	0
	Egyházi	6	3	9	26	26	52	9	7	16	0	3	3
	Összes	6	3	9	51	97	148	9	7	16	0	3	3
1922– 1923	Állami	82	42	124	9	6	15	2	5	7	0	0	0
	Egyházi	7	0	7	23	41	64	10	16	26	5	2	7
	Magántanuló	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Összes	89	42	131	32	47	79	12	21	33	5	2	7
1926– 1927	Állami	92	31	123	9	6	15	2	5	7	0	0	0
	Egyházi	7	0	7	23	41	64	10	16	26	2	2	4
	Magántanuló	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Összes	99	31	130	32	47	49	12	21	33	2	2	4

Iskolai év	Iskola- típus	Tanulók											
		Román			Magyar			Német			Zsidó		
		Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes
1914	Állami	0	0	0	7485	14 467	21 952	0	0	0	0	0	0
	Egyházi	1767	291	2058	8941	4550	13 491	2093	1277	3370	0	0	0
	Összes	1767	291	2058	16 426	19 017	35 443	2093	1277	3370	0	0	0
1922– 1923	Állami	18 069	2335	20404	922	1398	2320	515	475	990	0	0	0
	Egyházi	2449	0	2449	9844	5838	15 682	2897	2628	5525	1534	481	2015
	Magán- tanuló	4180	2599	6779	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Összes	24 698	4934	29632	10 766	7236	18 002	3412	3103	6515	1534	481	2015
1926– 1927	Állami	20 251	1394	21645	1186	1333	2519	868	778	1646	0	0	0
	Egyházi	2165	0	2165	6341	4197	10538	3698	2635	6333	845	392	1237
	Magán- tanuló	1919	0	1919	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Összes	24 335	1394	25 729	7527	5530	13 057	4566	3413	7979	845	392	1237

Iskolai év	Iskolatípus	Tanárok											
		Román			Magyar			Német			Zsidó		
		Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes	Líceum	Polgári	Összes
1914	Állami	0	0	0	420	591	1911	0	0	0	0	0	0
	Egyházi	76	26	102	398	215	613	127	72	199	0	11	11
	Összes	76	26	102	818	806	1624	127	72	199	0	11	11
1922– 1923	Állami	816	111	927	59	54	113	22	22	44	0	0	0
	Egyházi	102	0	102	473	286	759	142	142	284	85	25	110
	Magántanuló	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Összes	918	111	1029	532	340	872	164	164	328	85	25	110
1926– 1927	Állami	1130	172	1302	70	68	138	47	41	88	0	0	0
	Egyházi	100	0	100	469	314	783	155	178	333	21	34	55
	Magántanuló	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Összes	1230	172	1402	539	382	921	202	219	421	21	34	55

Forrás: MNL OL K63 232.cs. 27/3/L t. 92. o.

3. számú melléklet: Középiskolák száma fenntartók és nemzetiség szerint 1918 előtt és az 1922/1923-as tanévben

Iskola típusa	Magyar uralom alatt/Sub stapanirea ungureasca															
	Polgári/Civile				Középiskola/ Secundare				Kereskedelmi/ Comerciale				Normál/Normale			
	Román	Magyar	Német	Összes	Román	Magyar	Német	Összes	Román	Magyar	Német	Összes	Román	Magyar	Német	Összes
Állami/De stat	0	66	0	66	0	25	0	25	0	12	0	12	0	10	0	10
Com. si Societate	0	12	0	12	0	2	0	2	0	9	0	9	0	0	0	0
Görög-keleti	1	0	0	1	3	0	0	3	1	0	0	1	3	0	0	3
Görög-katolikus	2	0	0	2	3	1	0	4	0	0	0	0	5	0	0	5
Evangélikus	0	0	7	7	0	0	9	9	0	0	0	0	0	0	3	3
Római katolikus	0	25	0	25	0	13	0	13	0	1	0	1	0	11	0	11
Református	0	3	0	3	0	9	0	9	0	0	0	0	0	3	0	3
Unitárius	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Izraelita	0	3	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Összes	3	109	7	119	6	52	9	67	1	22	0	23	8	24	3	35

Iskola típusa	Román uralom alatt/Sub stapanirea romaneasca																				
	Polgári/Civile					Középiskola/ Secundare					Kereskedelmi/ Comerciale				Normál/ Normale				Szakmun- kás/ Mesterii		
	Román	Magyar	Német	Más	Összes	Román	Magyar	Német	Más	Összes	Román	Magyar	Német	Összes	Román	Magyar	Német	Összes	Román	Magyar	Összes
Állami/ De stat	42	6	5	0	53	33	7	2	0	42	10	5	0	15	15	1	0	16	11	10	21
Com. si Societare	0	2	0	0	2	0	2	0	0	2	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Görög-keleti	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	3	0	0	3	0	0	0
Görög- katolikus	0	0	0	0	0	5	0	0	0	5	0	0	0	0	4	0	0	4	0	0	0
Evangélikus	0	2	8	0	10	0	0	11	0	11	0	0	3	3	0	0	3	3	0	0	0
Római katolikus	0	41	0	1	42	0	17	0	0	17	0	4	0	4	0	12	0	12	0	0	0
Református	0	19	0	0	19	0	11	0	0	11	0	4	0	4	0	6	0	6	0	0	0
Unitárius	0	2	0	0	2	0	3	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Izraelita	0	0	0	0	3	0	0	0	4	4	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Összes	42	72	13	1		40	40	13	4	97	10	15	3	28	22	19	3	44	11	10	21

Dokumentumok jegyzéke

1.	Praznovszky Iván párizsi követségi tanácsos 332. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Franciaország sürgeti a magyar–román diplomáciai kapcsolatok felvételét, 1920. július 14.	111
2.	Praznovszky Iván párizsi magyar követ 353. számú számjeltávirata Külügyminisztériumnak – A magyar–román diplomáciai kapcsolatok felvétele, 1920. augusztus 24.	112
	• Teleki Pál válasza 1920. augusztus 25-én	113
3.	Praznovszky Iván párizsi követ 357. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – A kisantant formálódása, 1920. augusztus 25.	114
4.	Gratz Gusztáv bécsi követ 380. számú sürgőnye a Külügyminisztériumnak – A magyar–román diplomáciai kapcsolatok felvétele, 1920. szeptember 6.	115
	• Teleki Pál válasza 1920. szeptember 6.	116
5.	Praznovszky Iván párizsi követ 370. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Masirevich Szilárd kiküldetése, 1920. szeptember 9.	116
6.	A Siguranța levele a román külügyminiszternek – Az optások kérdése, 1920. december 31.	117
7.	A Siguranța a román külügyminiszternek – Magyarbarát propaganda a határ mentén, 1921. február 21.	118
8.	A budapesti román követség jelentése a román külügyminisztériumnak – Szilágyi Lajos parlamenti beszéde, 1921. március 9.	119
9.	Hory András jelentése Gratz Gusztávnak – A Magyar Szövetség vezérfőfiai tanácskozása román politikusokkal, 1921. március 21.	123
10.	Hory András jelentése a Külügyminisztériumba – Magyar Szövetség és Erdélyi Néppárt, 1921. május 26.	127
11.	Traian Ștircea jelentése Take Ionescu külügyminiszternek – Apponyi Albert és Teleki Pál párizsi útja, 1921. június 5.	130
12.	Hory András jelentése Bánffy Miklósnak – Az erdélyi magyarság ügyeinek képviselője Bukarestben, 1921. június 17.	132
13.	Traian Ștircea jelentése Take Ionescu külügyminiszternek – Incidens Románia budapesti konzulátusán, 1921. augusztus 30.	134
14.	Hory András jelentése Bánffy Miklósnak – Magyar iroda felállítása Bukarestben az erdélyiek részére, 1921. november 15.	135
15.	Hory András jelentése a Külügyminisztériumba – Az erdélyi magyarok a képviselőválasztások alkalmával, 1921. november 28.	136
	• Válasz 1921. január 21.	137
16.	Összefoglaló politikai és katonai helyzetkép Romániáról 1922 elején	139

17.	Hory András szigorúan bizalmas jelentése Bánffy Miklósnak – Grandpierre Emil akciója a székely vármegyékben, 1922. január 16.	148
18.	Hory András bizalmas jelentése a Külügyminisztériumba – Ugron István beszélgetése Brătianu miniszterelnökkel, 1922. január 21.	153
19.	Hory András jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek – Erdélyi román orvosok és szülésznők káros ténykedései, 1922. január 31.	154
20.	Hory András jelentése a Külügyminisztériumnak – Az erdélyi magyarság részvétele a választásokon, 1922. január 31.	154
21.	Hory András 8. sz. számjelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek – Készülődés az országgyűlési választásokra, 1922. január 31.	158
22.	Bethlen István levele Bánffy Miklós külügyminiszternek – A Népies Irodalmi Társaság támogatása, 1922. február 1.	159
23.	Hory András jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek – A bukaresti Magyar Iroda, 1922. február 12.	160
24.	Összefoglaló politikai és katonai helyzetkép Romániáról, 1922. február 15.	161
25.	Rubido-Zichy Iván levele Kánya Kálmánnak – Budapest irredenta akciói Erdélyben, 1922. március 9.	169
26.	Hory András 48. sz. számjelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek – Kéleti Újság, 1922. május 23.	170
27.	Hory András jelentése a Külügyminisztériumnak – A genovai konferencia hatása Romániában, 1922. május 30.	171
28.	Serédi Jusztinián konkordátum tervezete, 1922. június	174
29.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Az erdélyi magyarok népszövetségi beadványai, 1922. június 7.	183
30.	Rubido-Zichy Iván jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek – Vörnle követségi titkár temesvári útjáról, 1922. június 23.	189
	• Vörnle János jelentése Rubido-Zichy Ivánnak, 1922. június 19. – A temesvári konzulátus	190
	• Vörnle János követségi tanácsos jelentése Rubido-Zichy Iván követnek, 1922. június 19. – A bánáti politikai helyzet	190
31.	Rubido-Zichy Iván magánlevele Khuen-Héderváry Sándornak – Traian Stîrcea budapesti működéséről, Wodianer Rezső kiküldetésének javaslata, 1922. július 23.	196
32.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Magyarország bel- és külpolitikai viszonyairól, 1922. augusztus 24.	199
33.	Khuen-Héderváry Sándor levele Rubido-Zichy Ivánnak – Agrárreform, 1922. október 5.	207
34.	Rubido-Zichy Iván jelentése a Külügyminisztériumnak – Az erdélyi magyarság magatartása a koronázásnál, 1922. október 6.	208
35.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Bánffy Miklós helyzete, Magyarország külföldi propagandája, katolicizmus és magyarság összefonódása, 1922. október 23.	209

36.	Hory András jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek – A Kolozsvári „Újság” című lapnak az Ellenzék Rt. által történt megvásárlása, 1922. október 31.	221
37.	Rubido-Zichy Iván jelentése Bánffy Miklós külügyminiszternek – A Bukaresti Magyar Iroda ügye, 1922. november 28.	222
38.	Rubido-Zichy Iván levele Khuen-Héderváry Sándornak – Országos Magyar Párt, Ormos Ede, Ellenzék, 1923. február 23.	223
39.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Az 1920-as magyar népszámlálás eredményei, 1923. július 26.	224
40.	Magyary Antal 1. sz. számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Erdélyi felekezeti iskolák, 1924. január 4.	225
	• A Külügyminisztérium válasza január 12-én	226
41.	A beszercei Siguranța jelentése fiatalok propagandatevékenységéről, 1924. január 16.	229
42.	Conrad Haas leirata a német Külügyminisztériumnak – A magyar kisebbség helyzete a konzulátusi kerületben, 1924. február 3.	231
43.	Rubido-Zichy Iván számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Octavian Goga és Bethlen István tervezett találkozója, 1924. február 6.	234
	• Válasz 1924. február 13-án	234
44.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – A magyarországi kisebbségi oktatási és közigazgatási rendelet visszhangja, 1924. március 3.	235
45.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Erdélyi magyar, szász, zsidó fiatalok magyarországi egyetemeken, propaganda iskolák, 1924. március 10.	240
46.	Conrad Haas jelentése a német Külügyminisztériumnak – Sváb szeparatizmus Romániában, 1924. március 26.	241
47.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Szilágyi Lajos interpellációja, 1924. március 27.	246
48.	Rubido-Zichy Iván jelentése Daruváry Géza külügyminiszternek – A román konkordátum tárgyalások, 1924. április 10.	247
	• Daruváry Géza külügyminiszter Somssich József vatikáni követnek 1924. május 17. – A romániai katolikus iskolák	248
49.	Traian Stîrcea szigorúan bizalmas jelentése G. G. Mărzescu ad interim külügyminiszternek – Magyar érdeklődés Románia kapcsolatai iránt, 1924. április 24.	249
50.	Traian Stîrcea jelentése G. G. Mărzescu ad interim külügyminiszternek – A román kormány kitünteti Hory Andrást Belgrádba való távozása alkalmából, 1924. május 17.	251
51.	Magyary Antal levele Daruváry Géza külügyminiszternek – A román kormány törekvései az OMP egységének megbontására, 1924. május 19.	252
	• Gróf Csáky István követségi titkár jelentése Magyary Antal követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivőhöz, Kolozsvár, 1924. május 15. – Jakabffy Elemér tárgyalásai Tătărescu kisebbségi miniszterrel	254

52.	Rubido-Zichy Iván 105. sz. számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Az OMP brassói nagygyűlésének elnapolása, 1924. május 26.	258
53.	Rubido-Zichy Iván magánlevele a külügyminiszternek – Jakabffy-Tătărescu-féle tárgyalások következményei, 1924. május 27.	259
54.	Rubido-Zichy Iván 113. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Az OMP tárgyalásai Tătărescuval, 1924. június 1.	264
55.	A Vallásügyi Minisztérium a Külügyminisztériumnak – Román pap kinevezése magyar községbe, 1924. július 1.	264
56.	Rubido-Zichy Iván jelentése Daruváry Géza külügyminiszternek – Dr. Beech és dr. Hurn missziója, 1924. július 13.	266
57.	Traian Stîrcea jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Augusztus 20-i ünnepek, 1924. augusztus 24.	280
58.	Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Erdélyi magyar sportklubok kapcsolata az anyaországiakkal, 1924. november 22.	280
59.	Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Magyar–román gazdasági kapcsolatok, 1924. december 2.	281
60.	Washingtoni román követség jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Károlyi Mihályné amerikai előadásai, 1924. december 4.	283
61.	Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Kifogások a budapesti pápai nuncius ellen, 1924. december 6.	284
62.	Traian Stîrcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – A battonyai ortodox pap esete, 1924. december 17.	285
63.	Conrad Haas jelentése a német Külügyminisztériumnak – A Deutsch-Schwäbische Volkspartei belépése a Brătianu-féle liberális pártba, 1925. január 16.	288
64.	Leirat: A Magyar Párt fejlődése, 1925 eleje	290
65.	Hans Freytag jelentése a német Külügyminisztériumnak – A román kormány magatartása a Magyar Párttal szemben, 1925. január 29.	293
66.	Traian Stîrcea számjeltávirata a román külügyminisztériumnak – Propagandamunka, 1925. február 17.	294
67.	Washingtoni román követség jelentése a román külügyminisztériumnak – Károlyi Mihály konferencia-előadásai az Egyesült Államokban, 1925. március 3.	295
68.	Belügyminiszteri osztálytanácsos jelentése a Külügyminisztériumnak – A magyarországi románok kivándorlási mozgalma, 1925. április 28.	298
69.	Hans Freytag jelentése a német Külügyminisztériumnak – Konfliktus a parlamentben a magyar kisebbségi képviselők és Angelescu között, 1925. május 3.	299
70.	Johannes Welczek budapesti német követ jelentése a német Külügyminisztériumnak – A Népszövetség és az erdélyi magyar telepések, 1925. szeptember 17.	301
71.	Traian Stîrcea jelentése a román külügyminisztériumnak – Gróf Apponyi Albert beszéde, 1925. szeptember 18.	303
72.	Villani Frigyes jelentése a külügyminiszternek – A román külügyminiszter érintkezése a magyar kisebbségek képviselőivel, 1925. október 1.	304

73. Deutscher Schutzbund (Franz Josef Kai) levele Johannes Welczeknek – A romániai választásokon a magyar–német egység hiányáról, 1925. október 2. 306
74. Baranyai Zoltán genfi követségi titkár levele Walko Lajos külügyminiszternek – A szászvárosi Khun-Kollégium ügye, 1925. október 13. 313
75. Gajzágó László levele Török Bélának – Az erdélyi telepesek ügye, 1925. november 19. 314
76. Török Béla jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A svéd tanácsstag magatartása az erdélyi telepesek ügyében, 1925. november 23. 324
77. Török Béla levele Gajzágó Lászlónak – Az erdélyi telepesek ügye, 1925. december 7. 327
78. Magyary Antal követségi tanácsos ideiglenes ügyvivő jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Genfből érkezett számjelsürgöny visszatartása a román posta által, 1925. december 14. 328
79. A kolozsvári konzulátus jelentése – Népszövetségi hírek, 1925. december 22. 329
80. Tornya Gyula levele dr. Lakatos Gyula ügyvédnek Budapestre – Torontálkezeszeti kisajátítások a Népszövetség előtt, 1926. január 7. 331
• Ismeretlen levele Gajzágó Lászlónak, 1926. január 9. 336
81. Ismeretlen levele Balogh Arthurnak Kolozsvárra – A földreformmal kapcsolatos sérelmek a Népszövetség előtt, 1926. január 13. 337
82. Külügyminisztériumi jegyzet – Az erdélyi magyar kisebbség petíciója a Népszövetséghez a román kormány ellen az agrárreform kérdésében, 1926. január 339
83. Török Béla jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A svéd tanácsstag magatartása az erdélyi telepesek ügyében, 1926. január 26. 340
84. Szászvárosi Református Khun Kollégium Igazgatóságának, 1926. január 30. 343
85. A bukaresti magyar követség levele – Az OMP és a román kormány közötti tárgyalások, 1926. február 7. 344
86. Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek – A hétfalusi magyar iskola további fenntartására vonatkozó emlékirat, 1926. február 18. 346
• Dávid Mihály követségi irodaigazgató levele, 1926. augusztus 25. 347
87. Tornya Gyula dr. ügyvéd levele Ugron Istvánhoz – Tornya–Constantinescu megbeszélése a telepesek ügyéről, 1926. február 20. 350
88. Hans Freytag jelentése a német Külügyminisztériumnak – Magyar–német együttműködés a választásokon, 1926. március 17. 353
• Hans Otto Roth: Kapcsolataink a magyarokkal, 1926. március 15. 354
89. Lakatos Gyula ügyvéd levele gróf Khuen-Héderváry Sándor m. kir. külügyminiszteri államtitkárnak – Tornya Gyula levele az erdélyi telepesek ügyében, 1926. március 19. 365
90. Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek – Jakabffy Elemér „Üzenet Budapestnek” című újságcikk, 1926. március 22. 365
• Újságcikk 1926. március 15. 366
91. Tornya Gyula dr. ügyvéd levele dr. Lakatos Gyula ügyvédnek – Az erdélyi telepesek ügye, 1926. április 1. 368

92.	Ismeretlen levele dr. Lakatos Gyula ügyvédnek – Az erdélyi telepések ügye, 1926. április 14.	371
93.	Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek – Garoflid földművelésügyi miniszter nyilatkozata az abszентisták földbirtoka kérdésében, 1926. április 19.	372
94.	Villani Frigyes jelentése Walko Lajos Külügyminiszternek – Az erdélyi németiség közeledése a magyar párthoz, 1926. április 19.	373
95.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása, 1926. április 29.	374
96.	Walko Lajos külügyminiszter 61. számú számjeltávirata a bukaresti követségre – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása, 1926. május 6.	377
97.	A román követség jelentése J. M. Mitilineu külügyminiszternek – Magyarországnak és az Anschluß, 1926. május 22.	378
98.	Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása, 1926. május 26.	379
99.	Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása, 1926. június 1.	381
100.	Szentirmay Béla követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő levele Walko Lajos külügyminiszternek – A magyar parlamenti csoport bukaresti működése, 1926. június 28.	382
	• Újságcikk (Brassói Lapok) 1926. június 28.	383
101.	Balogh Arthur levele Walko Lajos külügyminiszternek – A második Európai Kisebbségi Kongresszus, 1926. július 19.	384
102.	Prónay György miniszterelnöki államtitkár levele Barcza Györgynek, a külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanainak likvidálása, 1926. július 21.	385
103.	Balogh Arthur levele Walko Lajos külügyminiszternek – Petíció a csíki magánjavak ügyében, 1926. augusztus 1.	386
104.	Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek – Cantacuzino hercegnő kisebbségi akciója, 1926. augusztus 29.	387
105.	Villani Frigyes követ levele Walko Lajos külügyminiszternek – A felekezeti iskolák képviselőinek Ion Petrovici közoktatásügyi miniszterrel folytatott tárgyalásai, 1926. szeptember 6.	389
106.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Erdélyi egyházak iskolaügyi tárgyalásai, 1926. szeptember 6.	392
107.	A Külügyminisztérium levele Szentirmay Béla követségi tanácsosnak – A Szent László Társulat ingatlanainak ügye, 1926. november 13.	394
	• Szentirmay Béla válaszelevele Walko Lajos külügyminiszternek, 1926. november 17.	396
	• Walko Lajos külügyminiszter jelentése Bethlen Istvánnak, 1926. november 22.	399

108. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A hétfalusi magyar evangélikus középiskola, 1926. november 29.	400
109. Gajzágó László levele Walko Lajosnak Budapestre – Optáns-ügy, 1926. december 3.	401
110. Walko Lajos 128. számú számjeltávirata Bukarestbe – Az agrárreform-per, 1926. december 4.	408
111. Walko Lajos külügyminiszter 314. számú számjeltávirata Kuhl Lajos titkárnak – Román aknamunka külföldön, 1926. december 4.	409
112. Korányi Frigyes párizsi követ 315. számú számjeltávirata – Titulescu aknamunkája Németországban az erdélyi optánsok ügyében, 1926. december 5.	410
113. Hevesy Pál 172. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumba – Chamberlain és az optánsok ügye, 1926. december 6.	411
114. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat tulajdonát képező Strada Cuza Voda-i templom, 1926. december 6.	412
115. Korányi Frigyes párizsi követ 320. számú számjeltávirata Khuen-Héderváry Sándornak – Magyar propaganda-anyagok gyártatása külföldön, 1926. december 7.	414
116. Hevesy Pál (genfi magyar királyi kirendeltség) számjeltávirata Khuen-Héderváry Sándornak – Magyar propagandamunka külföldön, 1926. december 8.	415
117. Gajzágó László levele Walko Lajos külügyminiszternek – Az erdélyi telepek ügye, 1926. december 14.	416
118. Forster Pál követségi tanácsos, ügyvivő jelentése a Külügyminisztériumnak – Román–magyar döntőbírótság, 1926. december 15.	425
119. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Magyar–román döntőbírótság, 1926. december 15.	426
• Gajzágó László levele Walko Lajosnak, 1926. december 5-én	426
120. Forster Pál követségi tanácsos, ügyvivő jelentése a Külügyminisztériumnak – Lengyel–román intrikák az állandó Választott Bírótság ellen, 1926. december 16.	432
121. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Beszélgetés Lupu dr. parasztpárti vezérrel, 1927. január 10.	433
122. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Sváb propaganda Szatmár megyében, 1927. január 10.	435
123. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai, 1927. január 10.	437
124. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai, 1927. január 17.	439
125. A bukaresti német követség jelentése a Külügyminisztériumnak – A román–magyar döntőbíróságok határozata magyar optánsok ügyében, 1927. január 22.	440

126.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai, 1927. január 25.	443
	• Melléklet a 16. pol. számú irathoz	444
127.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Szatmár megyei elnémetesítő akció, 1927. január 25.	446
	• Melléklet a 14. pol. számú jelentéshez	446
128.	Walko Lajos 10. számú számjeltávirata a bukaresti magyar követségre – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai, 1927. február 3.	451
129.	Traian Stırcea számjeltávirata a román külügyminisztériumnak – Klebelsberg Kuno olaszországi útja, 1927. február 17.	451
130.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti iskoláinak ügye, 1927. február 20.	452
131.	Villani Frigyes követ 11. számú számjeltávirata Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti iskoláinak ügye, 1927. február 29.	454
132.	Szentirmay Béla szigorúan bizalmas jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Az Erdélyi Katolikus Népszövetség újjászervezése, 1927. március 7.	454
133.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Magyar Párt március 11-i ülése, 1927. március 15.	456
134.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat ingatlanai, 1927. április 4.	457
135.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A bukaresti amerikai követ és a kisebbségi mozgalom, 1927. április 5.	458
136.	Feljegyzés a Miniszterelnök Úrnak gróf Khuen-Héderváry követ jelenlétében Rómában 1927. április hó 6-án Grandi államtitkárral a román–magyar döntőbírósi kérdésről folytatott megbeszélésről	459
137.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Katolikus Népszövetség és a bánáti svábok, 1927. május 9.	461
138.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Beszélgetés Blaskovics kanonokkal a szatmári akcióról, 1927. május 16.	463
139.	Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Magyar Párt intézőbizottságának kolozsvári ülése, 1927. május 16.	464
	• Politikai helyzetkép az erdélyi magyar kisebbség állapotáról	465
140.	Szentirmay Béla jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Romániai Magyar Népszövetségi Liga megalakulása, 1927. május 23.	469
141.	Szentirmay Béla 69. számú számjeltávirata a külügyminisztériumba – Az OMP tárgyalásai a szászokkal, 1927. június 10.	471
142.	Szentirmay Béla jelentése Bethlen István miniszterelnöknek – A román választások és a Magyar Párt, 1927. június 14.	471
143.	Szentirmay Béla 71. számjeltávirata a Külügyminisztériumba – Az OMP tárgyalásai a választásokkal kapcsolatban, 1927. június 14.	474
144.	Bethlen István miniszterelnök 67. számjeltávirata a bukaresti román követségnek – A szászokkal való kooperálás szorgalmazása, 1927. június 15.	475

145. Walko Lajos külügyminiszter jelentése Bethlen István miniszterelnöknek – Szatmár megyei elnémetesítő akció, 1927. június 15.	475
146. Szentirmay Béla jelentése Bethlen István miniszterelnöknek – A Magyar Párt elnöki tanácsának és intézőbizottságának ülése. Képviselő- és szenátor-választási jelölések, 1927. június 20.	476
147. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Az itteni olasz követség érdeklődése az erdélyi kisebbségek iránt, 1927. július 11.	479
148. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Magyar Párt és a választások, 1927. július 11.	480
149. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Választási visszaélések, 1927. július 25.	482
150. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – dr. Gyárfás Elemérnek a választásokról szóló memoranduma, 1927. július 26.	483
151. Villani Frigyes követ titkos jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai, 1927. augusztus 4.	492
152. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A felekezeti iskolák államsegélye, 1927. augusztus 4.	493
153. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Magyar Párt parlamenti szereplése a lefolyt ülésszakon, 1927. augusztus 8.	494
154. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A kormány akciója a Magyar Párt megbontására, 1927. augusztus 21.	496
155. Szentirmay Béla követségi tanácsos ideiglenes ügyvivő jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Bernády György kilépése a Magyar Pártból, 1927. november 14.	498
• Melléklet 273 pol. szám. Bethlen György és dr. Deák Gyula főttitkár levele Bernády Györgynek, Kolozsvár, 1927. október 15.	499
• Melléklet a 273. pol. számhoz, Újságcikk – „Brassói Lapok”, 1927. november 11.	499
156. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Kilépések a Magyar Pártból, 1927. november 21.	501
157. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Magyar Párt elnökének tárgyalása Duca belügyminiszterrel, 1927. november 28.	502
158. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Kilépések a Magyar Pártból, 1927. december 6.	503
• Melléklet a 297. pol. számhoz, Újságcikk- „Keleti Újság”, 1927. november 27.	504
159. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – A Szent László Társulat bukaresti ingatlanai, 1927. december 13.	506
160. Villani Frigyes követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Torna kilépése a Magyar Pártból, 1927. december 13.	507
161. Vasile Grigorcea bizalmas jelentése I. G. Duca külügyminiszternek – Német kisebbség, Bleyer parlamenti beszéde, 1928. február 23.	513

162. E. M. Lahovary (budapesti román követség) jelentése a román külügyminisztériumnak – Németország magatartása Magyarországgal és a kisantant államokkal szemben, 1928. június 17. 515
163. Vest Fedor jelentése Khuen-Héderváry Sándornak – Nicolae Titulescu a magyar sajtóban, 1928. július 13. 518
164. E. M. Lahovary jelentése Nicolae Titulescu külügyminiszternek – Lahovary beszélgetése Csáky Istvánnal, 1928. július 23. 521
165. Korányi Frigyes párizsi magyar követ Walko Lajos Külügyminiszternek – Titulescu és Beneš viszonyáról (részlet), 1928. augusztus 18. 525
166. E. M. Lahovary jelentése a román Külügyminisztériumnak – Apponyi Albert genfi beszéde, 1928. szeptember 29. 526
167. E. M. Lahovary jelentése Nicolae Titulescu külügyminiszternek – Ottlik László cikke a Magyar Szemlében, 1928. október 1. 528
168. Fedor Vest jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Beszélgetés Iuliu Maniuval, magyar–román kapcsolatok, 1928. november 26. 530
169. Jancsó Benedek: Az erdélyi németek: szászok és svábok... politikai helyzete, 1929. április 532
170. Vasile Grigorcea jelentése a román Külügyminisztériumnak – Grandi látogatása Budapesten, 1929. április 12. 542
171. Vasile Grigorcea jelentése a román Külügyminisztériumnak – A magyarországi kisebbségi oktatás bírálata, 1929. június 6. 545
172. Vasile Grigorcea jelentése a román Külügyminisztériumnak – A magyar–francia közeledés, 1929. június 22. 547
173. A budapesti német követség (Hans Schoen) jelentése a német Külügyminisztériumnak – A magyar–román optánstárgyalások, 1929. június 25. 555
174. A bukaresti német követség jelentése a német Külügyminisztériumnak – Román–magyar kapcsolatok, 1929. július 31. 557
175. A német Külügyminisztérium utasítása a bukaresti német követségnek – Optánskérdés, 1929. október 29. 559
176. A német Külügyminisztérium utasítása a bukaresti német követségnek – Optánskérdés, 1929. november 2. 560
177. Magyar Antal követ jelentése Walko Lajos külügyminiszternek – Antiszemita diáktüntetések, 1929. december 23. 561
178. Csíki székelyek beadványa a Nemzetek Szövetsége Tanácsának – Csíki Magánjavak ügye, 1929. december 23. 563
179. Baranyai Zoltán genfi követségi titkár, ideiglenes ügyvivő jelentése a Külügyminisztériumnak – A csíkmegyei magánjavak ügyében a Nemzetek Szövetségéhez beadott petíció, 1930. január 17. 565
180. Külföldi sajtóban elhelyezendő cikkek végett a Külügyminisztérium által készített rövid ismertetés a csíki magánjavak ügyéről 1930 elején 567
181. Gerhard von Mutius bukaresti német követ jelentése a német Külügyminisztériumnak – Román–magyar kapcsolatok, 1930. január 27. 569

182. Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak – Csíkmegyei magánjavak, 1930. február 18.	570
183. Magyary Antal követ titkos jelentése a Külügyminisztériumnak – Csíkmegyei magánjavakra vonatkozó újabb beadvány, 1930. április 1.	571
184. Hevesy Pál miniszteri rezidens jelentése a Külügyminisztériumnak – Csíki székhelyek petíciója, 1930. április 4.	572
185. Baranyai Zoltán jelentése a Külügyminisztériumnak – Csíkmegyei magánjavak, 1930. április 16.	573
186. Hevesy Pál miniszteri rezidens felterjesztése a Külügyminisztériumnak – Csíki Magánjavak petíció, 1930. május 13.	574
187. Hevesy Pál jelentése a Külügyminisztériumnak – Csíki magánjavak ügye, 1930. május 30.	575
188. Baranyai Zoltán jelentése a Külügyminisztériumnak – Csíki Magánjavak ügye, 1930. június 2.	576
189. Jungerth Mihály jelentése a Külügyminisztériumnak – Csíkmegyei javak ügyében a Népszövetséghez benyújtott petíció, 1930. június 27.	577
190. Csíkmegyei Magánjavak volt Igazgatótanácsának megbízásából Pál Gábor a Nemzetek Szövetsége Tanácsának, 1930. július 27.	578
191. A magyar külügyminisztérium leirata Magyary Antalnak – Népszövetségi beadvány a névelemzés ügyében, 1930. szeptember 25.	584
192. Khuen-Héderváry Sándor 61. számú számjeltávirata a berlini magyar követségnek – A névelemzés ügye, 1930. szeptember 25.	585
193. Kánya Kálmán berlini követ 20. sz. számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – A névelemzési petíció, 1930. szeptember 26.	586
194. Baranyai Zoltán genfi követségi titkár ideiglenes ügyvivő 29. sz. számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Névelemzési petíció, 1930. október 3.	586
195. A német Külügyminisztérium (Hans Freytag) utasítása a budapesti és bukaresti német követségnek – Névelemzési petíció, 1930. október 17.	587
196. Baranyai Zoltán követségi titkár ideiglenes ügyvivő jelentése a Külügyminisztériumnak – Petíció az erdélyi iskolákban divó névelemzés kérdéséről, 1930. október 22.	588
197. Magyar Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak – Szatmári sváb mozgalom, 1930. október 22.	589
198. Hans Freytag utasítása a budapesti és bukaresti német követségnek – Névelemzési petíció, 1930. október 23.	591
199. A bukaresti követség jelentése a Külügyminisztériumnak – A romániai németek problémája, 1930. november 25.	592
• Ugyanitt: Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak 1931. február 26.	595
200. Apor Gábor jelentése a Külügyminisztériumnak – A szatmári és bánáti svábok helyzete, 1930. december 13.	598

201. Roediger külügyminisztériumi tanácsos magánlevele Hans Kirchholtesnek – Magyarország támogatása az erdélyi magyaroknak, 1931. január 20. 599
202. Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak – A kisebbségi törvény kérdése, 1931. február 5. 600
203. Magyary Antal követ jelentése a Külügyminisztériumnak – A romániai magyar és német kisebbségek közötti viszony romlásának veszélye, 1931. február 15. 602
204. A budapesti román követség jelentése a román miniszterelnöknek – A magyarországi németek helyzete, 1931. február 24. 604
205. Hans Freytag utasítása a bukaresti német követségnek – Magyar–német kisebbség együttműködése az utódállamokban, 1931. március 17. 605
  - Kirchholtes jelentése 1931. május 4. – válasz az előzőre 606
206. Roediger államtitkár levele Hans Kirchholtesnek – Magyar kisebbségi memorandum, 1931. március 19. 609
207. Bukaresti német követség jelentése Roediger államtitkárnak – Magyarországi támogatások Erdélyben, 1931. március 23. 610
208. A Bukaresti Magyar Királyi Követség Kolozsvári Ütlevel Kirendeltsége a Külügyminisztériumnak, 1931. március 27. – A romániai Országos Magyar Párt nagykárolyi tagozatától a népszámlálással kapcsolatban, 1931. január 21. 611
  - Ugyanott: Magyary Antal követ titkos jelentése a Külügyminisztériumnak 1931. február 2. 613
  - Ugyanott: Magyary Antal magánlevele Apor Gábornak 1931. január 20. 614
  - Ugyanott: Dávid Mihály kolozsvári konzuli irodaigazgató, a kirendeltség vezetője szigorúan bizalmas jelentése Magyary Antalnak 1931. január 30. 616
209. Magyary Antal követ 56. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak – Brandsch Rudolf kisebbségi államtitkár kinevezése, 1931. április 21. 618
  - Folytatás: Magyary Antal 57. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak 1931. április 21. 619
  - A Külügyminisztérium válasza erre a táviratra április 23-án 620
  - Folytatás: Magyary Antal 58. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak 1931. április 21. 620
  - Folytatás: Magyary Antal 59. számú számjeltávirata a Külügyminisztériumnak 1931. április 23. 621
  - Magyary Antal jelentése a Külügyminisztériumnak 1931. május 11. 622
210. Dávid Mihály kolozsvári konzuligazgató jelentése Magyary Antalnak – László Endrének az erdélyi magyar bankok központi pénzügyintézetének felállítását szorgalmazó tervezete, 1931. április 22. 624
211. Dávid Mihály kolozsvári konzuligazgató jelentése Magyary Antal követnek – A Gyulafehérvári Takarékpénztár ellen indított zsarolási kísérlet, 1931. április 24. 625
212. Magyary Antal számjeltávirata a Külügyminisztériumba – Az Erdélyi Magyar Párt és Erdély autonómiájának kérdése, 1931. május 20. 631

• Ugyanott: Magyarý Antal követ magánlevele Apor Gábor báróhoz 1931. május 9.	632
• Károlyi Gyula külügyminiszter válasza Magyarý Antalnak, 1931. május 9.	634
213. Vörnle János követségi tanácsos jelentése a Külügyminisztériumnak – Brandsch Rudolf kisebbségi államtitkár programja. A magyar kisebbség bizalmatlansága, 1931. június 22.	635
214. Pelényi János követségi tanácsos jelentése a Külügyminisztériumnak – Kisebbségi petíciók a Népszövetségnél, 1931. szeptember 17.	637
215. Dr. Darányi Kálmán államtitkár levele a Külügyminisztériumnak – Kisebbségi iskolák, 1931. szeptember	638
216. Berliini magyar követség jelentése a Külügyminisztériumnak – Az erdélyi magyar kisebbségnek a névelemzés ügyében a Népszövetséghez intézett petíciója – szigorúan bizalmas, 1931. október 17.	639
217. Roediger külügyi államtitkár a bukaresti és a budapesti német követségnek – Népszövetségi petíció iskolák ügyében, 1931. október 20.	641
218. A magyar felekezeti iskolák helyzete Erdélyben, 1931. december	642

Lista documentelor

1.	Telegrama Nr. 332 lui Iván Praznovszky, ministrul din Paris, către Ministrul Afacerilor Externe (MAE) – Franța insistă stabilirea relațiilor diplomatice dintre Ungaria și România, 14 iulie 1920	111
2.	Telegrama Nr. 353 lui Iván Praznovszky, ministrul din Paris, către MAE – Stabilirea relațiilor diplomatice dintre Ungaria și România, 24 august 1920	112
	• Răspunsul lui Pál Teleki, 25 august 1920	113
3.	Telegrama Nr. 357 lui Iván Praznovszky, ministrul din Paris, către MAE – Formarea Micii Înțelegeri, 25 august 1920	114
4.	Telegrama Nr. 380 lui Gustav Gratz, ministrul din Viena, către MAE – Stabilirea relațiilor diplomatice dintre Ungaria și România, 6 septembrie 1920	115
	• Răspunsul lui Pál Teleki, 6 septembrie 1920	116
5.	Telegrama Nr. 370 lui Iván Praznovszky, ministrul din Paris, către MAE – Delegația lui Szilárd Masirevich, 9 septembrie 1920	116
6.	Raportul Siguranței către MAE din România – Problema optanților, 31 decembrie 1920	117
7.	Raportul Siguranței către MAE din România – Propaganda maghiarofilă în zona de frontieră, 21 februarie 1921	118
8.	Raportul Legației României din Budapesta către MAE din România – Discursul parlamentar deputatului Lajos Szilágyi, 9 martie 1921	119
9.	Raportul lui András Hory, însărcinat cu afaceri, către Gusztáv Gratz – Discursul liderilor Asociației Maghiare cu politicienii românești, 21 martie 1921	123
10.	Raportul lui András Hory, însărcinat cu afaceri, către MAE – Asociația Maghiară și Partidul Popular din Ardeal, 26 mai 1921	127
11.	Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către Take Ionescu, ministrul afacerilor externe – Călătoria lui Apponyi Albert și Pál Teleki la Paris, 5 iunie 1921	130
12.	Raportul lui András Hory, însărcinat cu afaceri, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Reprezentanta problemelor minorității maghiare din Ardeal în București, 17 iunie 1921	132
13.	Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către Take Ionescu, ministrul afacerilor externe – Incidentul la Consulatul României la Budapesta, 30 august 1921	134
14.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Înființarea Biroului Maghiar în București pentru transilvăneni, 15 noiembrie 1921	135

15.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către MAE – Maghiarii din Transilvania la alegerile parlamentare, 28 noiembrie 1921	136
	• Răspuns, 21 ianuarie 1921	137
16.	Sinteza situației politice și militare a României, începutul anului 1922	139
17.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Acțiunea lui Emil Grandpierre în județele secuiești, 16 ianuarie 1922	148
18.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Conversația lui István Ugron cu premierul Ion Brătianu, 21 ianuarie 1922	153
19.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Activitățile dăunătoare medicilor și moașelor românești din Ardeal, 31 ianuarie 1922	154
20.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Participarea maghiarilor din Ardeal la alegerile parlamentare, 31 ianuarie 1922	154
21.	Telegrama Nr. 8. lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Pregătirea la alegerile parlamentare, 31 ianuarie 1922	158
22.	Scrisoarea premierului István Bethlen către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Sprijinul a Societății Literare Populare, 1 februarie 1922	159
23.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Biroul Maghiar din București, 12 februarie 1922	160
24.	Sinteza situației politice și militare a României, 15 februarie 1922	161
25.	Scrisoarea lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Kálmán Kánya – Acțiunile irredentiste Budapestei în Transilvania, 9 martie 1922	169
26.	Telegrama lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Ziarul „Keleti Újság”, 23 mai 1922	170
27.	Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către MAE – Influența Conferinței de la Geneva în România, 30 mai 1922	171
28.	Planul lui Jusztinián Serédi referitor la concordat, iunie 1922	174
29.	Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Petițiile maghiarilor din Transilvania adresate Societății Națiunilor, 7 iunie 1922	183
30.	Raportul lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Despre călătoria lui János Vörnle, secretarul Legației, la Timișoara, 23 iunie 1922	189
	• Raportul lui János Vörnle către Iván Rubido-Zichy – Consulatul de la Timișoara, 19 iunie 1922	190

• Raportul lui János Vörösmarty către Iván Rubido-Zichy – Situația politică din Banat, 19 iunie 1922	190
31. Scrisoarea lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Sándor Khuen-Héderváry – Activitatea lui Traian Stîrcea în Budapesta; Inițiativa delegației lui Rezső Wodianer, 23 iulie 1922	196
32. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Despre situația afacerilor interne și externe din Ungaria, 24 august 1922	199
33. Scrisoarea lui Sándor Khuen-Héderváry către Iván Rubido-Zichy – Reforma agrară, 5 octombrie 1922	207
34. Raportul lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Atitudinea maghiarilor din Ardeal la încoronarea Regelui, 6 octombrie 1922	208
35. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Situația lui Miklós Bánffy; Propaganda străină al Ungariei; Legătura catolicismului cu maghiarimea, 23 octombrie 1922	209
36. Raportul lui András Hory, consilierul Legației Maghiare din România, către MAE – Cumpărarea ziarului „Újság” din Cluj către ziarul „Ellenzék”, 31 octombrie 1922	221
37. Raportul lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Miklós Bánffy, ministrul afacerilor externe – Problema Biroului Maghiar din București, 28 noiembrie 1922	222
38. Scrisoarea lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Sándor Khuen-Héderváry – Partidul Național Maghiar (PNR); Ede Ormos; ziarul „Ellenzék”, 23 februarie 1923	223
39. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Rezultatele recensământului maghiar din 1920, 26 iulie 1923	224
40. Telegrama Nr. 1. lui Antal Magyar, consilierul Legației Maghiare din România, către MAE – Școlile religioase din Transilvania, 4 ianuarie 1924	225
• Răspunsul lui MAE, 12 ianuarie 1924	226
41. Raportul Siguranței din Bistrița despre acțiunea propagandistă tinerilor transilvăneni, 16 ianuarie 1924	229
42. Nota lui Conrad Haas, consul Germaniei din Timișoara, către MAE din Germania – Situația minorității maghiare în sectorul Consulatului, 3 februarie 1924	231
43. Telegrama lui Rubido-Zichy, ministrul din București, către MAE – Întâlnirea planificată dintre Octavian Goga și István Bethlen, 6 februarie 1924	234
• Răspunsul lui MAE, 13 februarie 1924	234
44. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Răsunetul decretelor maghiare despre învățământul minoritar și administrație, 3 martie 1924	235

45. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Tinerii maghiari, sași și evrei din Transilvania la universitățile din Ungaria; Școlile cu propaganda, 10 martie 1924 240
46. Raportul lui Conrad Haas, consul Germaniei din Timișoara, către MAE din Germania – Separatismul șvabilor în România, 26 martie 1924 241
47. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Interpelarea deputatului Lajos Szilágyi, 27 martie 1924 246
48. Raportul lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Géza Daruváry, ministrul afacerilor externe – Dezbaterile despre concordatul, 10 aprilie 1924 247
  - Géza Daruváry, ministrul afacerilor externe către József Somssich, ministrul pe lângă Sfântul Scaun – Școlile catolice din România, 10 aprilie 1924 248
49. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către MAE – Interesul Ungariei de relațiile României, 24 aprilie 1924 249
50. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către MAE – Decorația lui András Hory de către guvernul român din ocazia plecării lui la Beograd, 17 mai 1924 251
51. Raportul lui Antal Magyary, consilierul Legației Maghiare din România, către MAE – Aspirațiile guvernului român de a tulbura unitatea Partidului Național Maghiar, 19 mai 1924 252
  - Scrisoarea Contelui István Csáky către Antal Magyary – Dezbaterile lui Elemér Jakabffy cu Gheorghe Tătărescu, ministrul minorităților, 15 mai 1924 254
52. Telegrama Nr. 105 lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către MAE – Amânarea Adunării Generale lui PNM din Brașov, 26 mai 1924 258
53. Scrisoarea lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către MAE – Urăriile dezbaterilor dintre Jakabffy și Tătărescu, 27 mai 1924 259
54. Telegrama Nr. 113 lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către MAE – Dezbaterile lui PNM cu Tătărescu, 1 iunie 1924 264
55. Ministrul Cultelor din România către MAE din România – Numirea unui preot român în comuna maghiară, 1 iulie 1924 264
56. Raportul lui Iván Rubido-Zichy, ministrul din București, către Géza Daruváry, ministrul afacerilor externe – Misiunea lui Dr. Silvester Beech și Arthur Hurn în România, 13 iulie 1924 266
57. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Sărbătorile „20 august” în Ungaria, 24 august 1924 280
58. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Relațiile cluburilor sportive din Transilvania cu cluburile din Ungaria, 22 noiembrie 1924 280
59. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Relațiile economice ungaro-române, 2 decembrie 1924 281
60. Raportul Legației României din Washington către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Prezentările Doamnei Károlyi în SUA, 4 decembrie 1924 283

61. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Obiecțiile contra Nunțiul Papal din Budapesta, 6 decembrie 1924	284
62. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Chestiunea preotului ortodox din Battonya, 17 decembrie 1924	285
63. Raportul lui Conrad Haas, consul Germaniei din Timișoara, către MAE din Germania – Adeziunea lui „Deutsch-Schwäbische Volkspartei” la Partidul Liberal lui Brătianu, 16 ianuarie 1925	288
64. Nota germană despre dezvoltarea Partidului Național Maghiar, începutul anului 1925	290
65. Raportul lui Hans Freytag, ministrul Germaniei din București, către MAE din Germania – Atitudinea guvernului român față de PNM, 29 ianuarie 1925	293
66. Telegrama lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către MAE din România – Acțiunile de propagandă, 17 februarie 1925	294
67. Raportul Legației României din Washington către I. G. Duca, ministrul afacerilor externe – Prezentările lui Mihály Károlyi în SUA, 3 martie 1925	295
68. Raportul consilierului a Ministerului Afacerilor Interne din Ungaria către MAE – Emigrarea românilor din Ungaria, 28 aprilie 1925	298
69. Raportul lui Hans Freytag, ministrul Germaniei din București, către MAE din Germania – Conflictul dintre deputații maghiari minoritari și ministrul Angelescu, 3 mai 1925	299
70. Raportul lui Johannes Welczek, ministrul Germaniei din Budapesta, către MAE din Germania – Liga Națiunilor și problema coloniștilor maghiari din Transilvania, 17 septembrie 1925	301
71. Raportul lui Traian Stîrcea, ministrul din Budapesta, către MAE din România – Discursul contelui Albert Apponyi, 18 septembrie 1925	303
72. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către MAE – Contactul ministrului afacerilor externe din România cu reprezentanții maghiarilor minoritari, 1 octombrie 1925	304
73. Scrisoarea lui „Deutscher Schutzbund” către Johannes Welczek, ministrul Germaniei din Budapesta – Despre lipsa frontului unic al maghiarilor și al germanilor la alegerile în România, 2 octombrie 1925	306
74. Scrisoarea lui Zoltán Baranyai, secretar de Legație Ungariei din Geneva, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Problema Colegiului Khun din Orăștie, 13 octombrie 1925	313
75. Scrisoarea lui László Gajzágó, reprezentantul Ungariei lângă Ligii Națiunilor, către Béla Török, însărcinat cu afaceri din Stockholm – Problema coloniștilor din Transilvania, 19 noiembrie 1925	314
76. Raportul lui Béla Török, însărcinat cu afaceri din Stockholm, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Atitudinea consilierului suedez (Liga Națiunilor) față de coloniști din Transilvania, 23 noiembrie 1925	324

77. Scrisoarea lui Béla Török, însărcinat cu afaceri din Stockholm, către László Gajzágó, reprezentantul Ungariei lângă Ligii Națiunilor – Problema coloniștilor din Transilvania, 7 decembrie 1925 327
78. Raportul lui Antal Magyary, însărcinat cu afaceri din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Poșta Română a stăpânit telegrama sosit din Geneva, 14 decembrie 1925 328
79. Raportul Consulatului Ungariei din Cluj – Știri de la Liga Națiunilor, 22 decembrie 1925 329
80. Scrisoarea lui Gyula Tornyá, avocat, către Gyula Lakatos, avocat – Expropriările din Cruceni înainte de Liga Națiunilor, 7 ianuarie 1926 331
  - Scrisoarea unui necunoscut către László Gajzágó, 9 ianuarie 1926 336
81. Scrisoarea unui necunoscut către Arthur Balogh, senatorul din județul Cluj – Prejudiciile privind reforma agrară înainte de Liga Națiunilor, 13 ianuarie 1926 337
82. Nota lui MAE din Ungaria – Petiția minorității maghiare din Transilvania adresată Ligii Națiunilor împotriva guvernului român privind reforma agrară, ianuarie 1926 339
83. Raportul lui Béla Török, însărcinat cu afaceri din Stockholm, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Atitudinea consilierului suedez (Liga Națiunilor) față de coloniști din Transilvania, 26 ianuarie 1926 340
84. Nota lui MAE din Ungaria către Directoratul Colegiului Reformat Khun din Orăștie, 30 ianuarie 1926 343
85. Scrisoarea Legației Maghiare din București – Negocieri dintre PNM și guvernul român, 7 februarie 1926 344
86. Scrisoarea Legației Maghiare din București către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Memorandum despre susținerea școlii maghiare din cele șapte Sate, 18 februarie 1926 346
  - Scrisoarea lui Mihály Dávid, birou director al Legației Maghiare, 25 august 1926 347
87. Scrisoarea lui Gyula Tornyá, avocat, către István Ugron, liderul Partidului Național Maghiar – Discuția dintre Gyula Tornyá și Alexandru Constantinescu despre problema coloniștilor, 20 februarie 1926 350
88. Raportul lui Hans Freytag, ministrul Germaniei din București, către MAE din Germania – Colaborarea maghiară–germană la alegerile parlamentare, 17 martie 1926 353
  - Hans Otto Roth: Relațiile noastre cu maghiarimea din Transilvania, 15 martie 1926 354
89. Scrisoarea lui Gyula Lakatos, avocat, către contele Sándor Khuen-Héderváry, secretar de stat ministerul afacerilor externe – Scrisoarea lui Gyula Tornyá referitoare la problema coloniștilor din Transilvania, 19 martie 1926 365

90. Scrisoarea Legației Maghiare din București către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Articol din ziarul „Ellenzék”: Elemér Jakabffy: „Mesaj către Budapest”, 22 martie 1926 365
 • Articol, 15 martie 1926 366
91. Scrisoarea lui Gyula Tornyai, avocat, către Gyula Lakatos, avocat – Problema coloniștilor din Transilvania, 1 aprilie 1926 368
92. Scrisoarea lui Gyula Tornyai, avocat, către Gyula Lakatos, avocat – Problema coloniștilor din Transilvania, 14 aprilie 1926 371
93. Scrisoarea Legației Maghiare din București către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Declarația lui Constantin Garoflid, ministrul al agriculturii, despre moșiile absentiștilor, 19 aprilie 1926 372
94. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Apropierea germanilor din Transilvania la PNM, 19 aprilie 1926 373
95. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Lichidarea bunurilor imobiliare din București de la Asociația Sfântul Ladislau, 29 aprilie 1926 374
96. Telegrama lui Lajos Walko, ministrul afacerilor externe, către Legația Maghiară din București - Lichidarea bunurilor imobiliare din București de la Asociația Sfântul Ladislau, 6 mai 1926 377
97. Raportul Legației Române din Budapesta către J. M. Mitlineu, ministrul afacerilor externe – Ungaria și Anschlussul, 22 mai 1926 378
98. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Lichidarea bunurilor imobiliare din București de la Asociația Sfântul Ladislau, 26 mai 1926 379
99. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Lichidarea bunurilor imobiliare din București de la Asociația Sfântul Ladislau, 1 iunie 1926 381
100. Scrisoarea lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Maghiare din România, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Activitatea grupului parlamentar maghiar din București, 28 iunie 1926 382
 • Articol (Brassói Lapok), 28 iunie 1928 383
101. Scrisoarea lui Arthur Balogh, senatorul din județul Cluj, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Congresul al II-lea Uniunii Grupurilor Etnice Europene, 19 iulie 1926 384
102. Scrisoarea lui György Prónay, secretar de stat în cadrul Cancelariei Prim-Ministrului, către György Barcza, șef al Secției Politice din MAE - Lichidarea bunurilor imobiliare din București de la Asociația Sfântul Ladislau, 21 iulie 1926 385
103. Scrisoarea lui Arthur Balogh, senatorul din județul Cluj, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Petiția privind bunurile particulare din Ciuc, 1 august 1926 386

104. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Acțiunea minoritară al prințesei Cantacuzino, 29 august 1926 387
105. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Discursurile reprezentanților școlilor religioase cu Ion Petrovici, ministrul instrucțiunii publice, 6 septembrie 1926 389
106. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Discursurile bisericilor din Transilvania privind chestiunea școlilor, 6 septembrie 1926 392
107. Dispoziția lui MAE către Béla Szentirmay, consilierul Legației Maghiare din România – Problema bunurilor imobiliare din București de la Asociația Sfântul Ladislau, 13 noiembrie 1926 394
  - Răspunsul lui Béla Szentirmay, 17 noiembrie 1926 396
  - Raportul lui Lajos Walko, ministrul afacerilor externe către István Bethlen, Premierul Ungariei, 22 noiembrie 1926 399
108. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Școala lutherană maghiară din cele Șapte Sate, 29 noiembrie 1926 400
109. Scrisoarea lui László Gajzágó, reprezentantul Ungariei lângă Ligii Națiunilor, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Problema optanților, 3 decembrie 1926 401
110. Telegrama lui Lajos Walko, ministrul afacerilor externe către Legația Ungariei din București – Procesul privind reforma agrară, 4 decembrie 1926 408
111. Telegrama lui Lajos Walko, ministrul afacerilor externe către Lajos Kuhl, consilierul Legației Maghiare din Franța – Activitatea subverzivă română în străinătate, 4 decembrie 1926 409
112. Telegrama lui Frigyes Korányi, ministrul Ungariei din Paris, către MAE – Activitatea subverzivă lui Nicolae Titulescu în Germania privind problema optanților din Transilvania, 5 decembrie 1926 410
113. Telegrama lui Pál Hevesy, consilierul Legației Maghiare din Geneva, către MAE – Neville Chamberlain și problema optanților, 6 decembrie 1926 411
114. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Biserica pe strada Cuză Vodă (București) în proprietatea Asociației Sfântul Ladislau, 6 decembrie 1926 412
115. Telegrama lui Frigyes Korányi, ministrul Ungariei din Paris, către MAE – Construirea materialelor de propagandă maghiară în străinătate, 7 decembrie 1926 414
116. Telegrama lui Pál Hevesy, consilierul Legației Maghiare din Geneva, către contele Sándor Khuen-Héderváry, secretar de stat ministerul afacerilor externe – Activitatea propagandă maghiară în străinătate, 8 decembrie 1926 415

117. Scrisoarea lui László Gajzágó, reprezentantul Ungariei lângă Ligii Națiunilor, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Problema optanților din Transilvania, 14 decembrie 1926	416
118. Raportul lui Pál Forster, însărcinat cu afaceri din Haga, către MAE – Tribunalul arbitral mixte romano-ungar, 15 decembrie 1926	425
119. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Tribunalul arbitral mixte romano-ungar, 15 decembrie 1926	426
• Scrisoarea lui László Gajzágó către Lajos Walko, 5 decembrie 1926	426
120. Raportul lui Pál Forster, însărcinat cu afaceri din Haga, către MAE – Intrigele romano-polone contra Curții Permanente de Justiție Internațională, 16 decembrie 1926	432
121. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Discurs cu Nicolae Lupu, membru în conducerea Partidului Național Țărănesc, 10 ianuarie 1927	433
122. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Propaganda șvabilor sătmăreni, 10 ianuarie 1927	435
123. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Imobile din București al Asociației Sfântul Ladislau, 10 ianuarie 1927	437
124. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Imobile din București al Asociației Sfântul Ladislau, 17 ianuarie 1927	439
125. Raportul Legației German din București către MAE din Germania – Decizia Tribunalului arbitral mixte romano-ungar în cazul optanților, 22 ianuarie 1927	440
126. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Imobile din București al Asociației Sfântul Ladislau, 25 ianuarie 1927	443
• Anexa	444
127. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Regermanizare în județul Satu Mare, 25 ianuarie 1927	446
• Anexa	446
128. Telegrama lui Lajos Walko, ministrul afacerilor externe, către Legația Ungariei din București – Imobile din București al Asociației Sfântul Ladislau, 3 februarie 1927	451
129. Telegrama lui Traian Stîrcea, ministrul României din Budapesta, către MAE din România – Călătoria lui Kunó Klebelsberg, ministrul instrucțiunii, la Italia, 17 februarie 1927	451

130. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Școlile al Asociației Sfântul Ladislau, 20 februarie 1927 452
131. Telegrama lui Lajos Walko, ministrul afacerilor externe, către Legația Ungariei din București – Școlile al Asociației Sfântul Ladislau în București, 29 februarie 1927 454
132. Raportul lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Ungariei din România, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Reorganizarea Ligii Populare Romano-Catolice din Transilvania, 7 martie 1927 454
133. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Ședința Partidului Maghiar la ziua 11 martie, 15 martie 1927 456
134. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Imobile din București al Asociației Sfântul Ladislau, 4 aprilie 1927 457
135. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Ministerul plenipotențiar al SUA din București și mișcarea minoritară, 5 aprilie 1927 458
136. Nota lui István Bethlen, Premierul Ungariei, despre discursul lui cu Dino Grandi, secretar de stat al Italiei, în tema Tribunalului arbitral mixte romano-ungar, 6 aprilie 1927 459
137. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Liga Populară Romano-Catolică din Transilvania și șvabii din Banat, 9 mai 1927 461
138. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Convorbire cu canonocul Ferenc Blaskovics despre acțiunea sătmăreană, 16 mai 1927 463
139. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Ședința comisiei Partidului Maghiar în Cluj, 16 mai 1927 464
• Sinteza politică despre situația minorităților maghiare din Transilvania 465
140. Raportul lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Ungariei din România, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Înființarea Ligii Populare Maghiare din România, 23 mai 1927 469
141. Telegrama lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Ungariei din România, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Convorbirile Partidului Maghiar cu sașii, 10 iunie 1927 471
142. Raportul lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Ungariei din România, către István Bethlen, premierul Ungariei – Alegerile din România și PNM, 14 iunie 1927 471
143. Telegrama lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Ungariei din România, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe - Convorbirile Partidului Maghiar referitoare la alegerile, 14 iunie 1927 474

144. Telegrama lui István Bethlen, premierul Ungariei, către Legația Ungariei din România – Îndemânarea Partidului Maghiar să coopereze cu sașii, 15 iunie 1927 475
145. Raportul Legației Ungariei din București către István Bethlen, premierul Ungariei – Acțiunea regermanizării din județul Satu Mare, 15 iunie 1927 475
146. Raportul lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Ungariei din România, către István Bethlen, premierul Ungariei – Ședința Prezidiului și Comisiei Partidului Maghiar, 20 iunie 1927 476
147. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Preocuparea Legației Italiei din București, față de minoritatea maghiară din Transilvania, 11 iulie 1927 479
148. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – PNM și alegerile, 11 iulie 1927 480
149. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Abuzurile la alegerile, 25 iulie 1927 482
150. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Memorandumul lui Elemér Gyárfás despre alegerile, 26 iulie 1927 483
151. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Imobile din București al Asociației Sfântul Ladislau, 4 august 1927 492
152. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Subvențiile de la stat pentru școlile bisericești, 4 august 1927 493
153. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Atitudinea PNM-ului la sesiunea parlamentară, 8 august 1927 494
154. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Acțiunea guvernului român pentru dezmembrarea Partidului Maghiar, 21 august 1927 496
155. Raportul lui Béla Szentirmay, consilierul Legației Ungariei din România, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Retragera lui György Bernády din PNM, 14 noiembrie 1927 498
  - Anexa: Scrisoarea lui György Bethlen și Gyula Deák către György Bernády, Cluj, 15 octombrie 1927 499
  - Anexa: Articol din „Brassói Lapok”, 11 noiembrie 1927 499
156. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Retragerile din PNM, 21 noiembrie 1927 501
157. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Convorbirea lui György Bethlen cu ministrul de interne, Duca, 28 noiembrie 1927 502

158. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Retragerile din PNM, 6 decembrie 1927..... 503
• Articol din „Keleti Újság”, 27 noiembrie 1927 504
159. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Imobile din București al Asociației Sfântul Ladislau, 13 decembrie 1927 506
160. Raportul lui Frigyes Villani, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Retragera lui Gyula Tornyai din PNM, 13 decembrie 1927 507
161. Raportul lui Vasile Grigorcea, ministrul României din Budapesta, către MAE din România – Minoritatea germană din Ungaria, discursul parlamentar lui Jacob Bleyer, 23 februarie 1928 513
162. Raportul lui E. M. Lahovary, însărcinat cu afaceri din Budapesta, către MAE din România – Atitudinea Germaniei față de Ungaria și de statele Micii Înțelegeri, 17 iunie 1928 515
163. Raportul lui Vest Fedor, consilierul Legației Ungariei din București, către Sándor Khuen-Héderváry, secretar de stat ministerul afacerilor externe – Nicolae Titulescu în presa maghiară, 13 iulie 1928 518
164. Raportul lui E. M. Lahovary, însărcinat cu afaceri din Budapesta, către Titulescu Nicolae, ministrul afacerilor externe – Convorbirea lui Lahovary cu István Csáky, 23 iulie 1928 521
165. Raportul Legației Ungariei din Paris către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Relația dintre Nicolae Titulescu și Eduard Benes (fragment), 18 august 1928 525
166. Raportul lui E. M. Lahovary, însărcinat cu afaceri din Budapesta, către Titulescu Nicolae, ministrul afacerilor externe – Discursul Contelui Albert Apponyi de la Geneva, 29 septembrie 1928 526
167. Raportul lui E. M. Lahovary, însărcinat cu afaceri din Budapesta, către Titulescu Nicolae, ministrul afacerilor externe – Articolul „Hungaria Nouă” scris de László Ottlik în Magyar Szemle, 29 septembrie 1928 528
168. Raportul lui Vest Fedor, consilierul Legației Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Convorbire cu Iuliu Maniu, relațiile ungaro-române, 6 noiembrie 1928 530
169. Benedek Jancsó: Germanii din Transilvania: sașii și șvabii... situația politică, aprilie 1929 532
170. Raportul lui Vasile Grigorcea, ministrul României din Budapesta, către MAE din România – Vizita lui Grandi la Budapesta, 12 aprilie 1929 542
171. Raportul lui Vasile Grigorcea, ministrul României din Budapesta, către MAE din România – Critica învățământului minoritar din Ungaria, 6 iunie 1929 545
172. Raportul lui Vasile Grigorcea, ministrul României din Budapesta, către MAE din România – Apropierea ungaro-franceză, 22 iunie 1929 547

173. Raportul Legației Germaniei din Budapesta către MAE din Germania – Negocierile ungaro-române referitoare la problema optanților, 25 iunie 1929	555
174. Raportul Legației Germaniei din Budapesta către MAE din Germania – Relațiile ungaro-române, 31 iulie 1929	557
175. Dispoziția Ministerului Afacerilor Externe din Germania către Legația din București – Problema optanților, 29 octombrie 1929	559
176. Dispoziția Ministerului Afacerilor Externe din Germania către Legația din București – Problema optanților, 2 noiembrie 1929	560
177. Raportul lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Manifestația antisemită a studenților, 23 decembrie 1929	561
178. Petiția secuilor din Ciuc către Liga Națiunilor, 23 decembrie 1929	563
179. Raportul lui Zoltán Baranyai, consilierul Legației Ungariei din Geneva, către MAE – Bunurile particulare din Ciuc; petiția către Liga Națiunilor, 17 ianuarie 1930	565
180. Descrierea Ministerului Afacerilor Externe din Ungaria către presa străină despre bunurile particulare din Ciuc, începutul anului 1930	567
181. Raportul lui Gerhard von Mutius, ministrul Legației Germaniei din București, către MAE din Germania – Relațiile ungaro-române, 27 ianuarie 1930	569
182. Raportul lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Problema bunurilor particulare din Ciuc, 18 februarie 1930	570
183. Raportul lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Petiția nouă a secuilor din Ciuc către Liga Națiunilor, 1 aprilie 1930	571
184. Raportul lui Pál Hevesy, ministrul rezident din Geneva, către MAE – Petiție secuilor din Ciuc, 4 aprilie 1930	572
185. Raportul lui Zoltán Baranyai, consilierul Legației Ungariei din Geneva, către MAE – Bunurile particulare din Ciuc, 16 aprilie 1930	573
186. Raportul lui Pál Hevesy, ministrul rezident din Geneva, către MAE – Petiție secuilor din Ciuc, 13 mai 1930	574
187. Raportul lui Pál Hevesy, ministrul rezident din Geneva, către MAE – Petiție secuilor din Ciuc, 30 mai 1930	575
188. Raportul lui Zoltán Baranyai, consilierul Legației Ungariei din Geneva, către MAE – Bunurile particulare din Ciuc, 2 iunie 1930	576
189. Raportul lui Mihály Jungerth, ministrul Legației Ungariei din Helsinki, către MAE – Bunurile particulare din Ciuc, 27 iunie 1930	577
190. Scrisoarea lui Gábor Pál, senator din Ciuc, către Liga Națiunilor, 27 iulie 1930	578
191. Descrierea Ministrului Afacerilor Externe din Ungaria către Antal Magyary, ministru Ungariei din București – Petiție despre analiza numelor către Liga Națiunilor, 25 septembrie 1930	584

192. Telegrama lui Sándor Khuen-Héderváry, secretar de stat ministerul afacerilor externe, către Legația Ungariei din Berlin – Petiție despre analiza numelor, 25 septembrie 1930	585
193. Telegrama lui Kálmán Kánya, ministrul Ungariei din Berlin, către MAE – Petiție despre analiza numelor, 26 septembrie 1930	586
194. Telegrama lui Zoltán Baranyai, consilierul Legației Ungariei din Geneva, către MAE – Petiție despre analiza numelor, 3 octombrie 1930	586
195. Dispoziția Ministerului Afacerilor Externe din Germania (Hans Freytag) către Legațiile din Budapesta și București – Petiție despre analiza numelor, 17 octombrie 1930	587
196. Raportul lui Zoltán Baranyai, consilierul Legației Ungariei din Geneva, către MAE – Petiție despre analiza numelor, 22 octombrie 1930	588
197. Raportul lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Mișcarea șvăbească din Satu Mare, 22 octombrie 1930	589
198. Dispoziția Ministerului Afacerilor Externe din Germania (Hans Freytag) către Legațiile din Budapesta și București – Petiție despre analiza numelor, 23 octombrie 1930	591
199. Raportul lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către Lajos Walko, ministrul afacerilor externe – Germanii din România, 25 noiembrie 1930	592
• Raportul lui Antal Magyary către MAE, 26 februarie 1931	595
200. Raportul lui Gábor Apor, șeful Secțiunii Politice la Ministerul Afacerilor Externe din Ungaria, către MAE – Situația germanilor din Banat și Satu Mare, 13 decembrie 1930	598
201. Scrisoarea lui Conrad Roediger, secretar de stat MAE, către Hans Kirchholtes, Legația Germaniei din București – Subvenția Ungariei pentru maghiarii din Transilvania, 20 ianuarie 1931	599
202. Raportul lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către MAE – Chestiunea legii minoritar din România, 5 februarie 1931	600
203. Raportul lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către MAE – Pericolul stricării relațiilor dintre minoritățile maghiare și germane din România, 15 februarie 1931	602
204. Scrisoarea unui necunoscut către Președintele Consiliului de Miniștri din România – Situația germanilor din Ungaria, 24 februarie 1931	604
205. Dispoziția Ministerului Afacerilor Externe din Germania (Hans Freytag) către Legația din București – Cooperarea minorităților maghiare și germane în statele succesoare, 17 martie 1931	605
• Răspunsul lui Hans Kirchholtes, 4 mai 1931	606
206. Scrisoarea lui Conrad Roediger, secretar de stat MAE, către Hans Kirchholtes, Legația Germaniei din București – Memorandumul minorității maghiare, 19 martie 1931	609

207. Raportul Legației Germaniei din București către Conrad Roediger – Subvenția Ungariei pentru Transilvania, 23 martie 1931 610
208. Rapoartele Legației Ungariei din București către MAE – Experiențele recensământului din anul 1930 în România – cazul din Carei, ianuarie – martie 1931 611
  - Raportul lui Antal Magyary către MAE, 2 februarie 1931 613
  - Scrisoarea lui Antal Magyary către Gábor Apor, 20 ianuarie 1931 614
  - Raportul lui Mihály Dávid, consul din Cluj, către Antal Magyary, 30 ianuarie 1931 616
209. Telegrama Nr. 57–59. lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către MAE – Persoana secretarului de stat minoritar în România – Rudolf Brandsch, 21–23 aprilie 1931 618
  - În continuare: Telegrama Nr. 57 lui Antal Magyary către MAE, 21 aprilie 1931 619
  - Răspunsul lui MAE, 23 aprilie 1931 620
  - În continuare: Telegrama Nr. 58 lui Antal Magyary către MAE, 21 aprilie 1931 620
  - În continuare: Telegrama Nr. 59 lui Antal Magyary către MAE, 23 aprilie 1931 621
  - Raportul lui Antal Magyary către MAE, 11 mai 1931 622
210. Scrisoarea lui Mihály Dávid, șeful biroului la Consulatul din Cluj, către Antal Magyary – Planul lui Endre László despre înființarea Institutului Financiar Central al Băncii din Transilvania, 22 aprilie 1931 624
211. Scrisoarea lui Mihály Dávid, șeful biroului la Consulatul din Cluj, către Antal Magyary – Experiment de șantaj contra Băncii de Economii Alba Iulia, 24 aprilie 1931 625
212. Telegrama lui Antal Magyary, ministrul Ungariei din București, către MAE – PNM și autonomia Transilvaniei, 20 mai 1931 631
  - Scrisoarea lui Antal Magyary către Gábor Apor, 9 mai 1931 632
  - Răspunsul lui Gyula Károlyi, ministrul afacerilor externe, către Antal Magyary, 9 mai 1931 634
213. Raportul lui János Vörnle, consilierul Legației Ungariei din București, către MAE – Programul secretarului de stat minoritar Rudolf Brandsch, neîncrederea maghiarilor, 22 iunie 1931 635
214. Rapoartul Legației Ungariei din București către MAE – Petițiile minoritare înainte de Liga Națiunilor, 17 septembrie 1931 637
215. Scrisoarea lui Kálmán Darányi, secretar de stat, către MAE – Școlile minoritari, septembrie 1931 638
216. Raportul Legației Ungariei din Berlin către MAE – Petiție despre analiza numelor înainte de Liga Națiunilor, 17 octombrie 1931 639
217. Scrisoarea lui Conrad Roediger, secretar de stat MAE, către Legațiile din Budapesta și București – Petiție despre școlile minoritari în fața Ligii Națiunilor, 20 octombrie 1931 641
218. Situația școlilor bisericești maghiare din Transilvania, decembrie 1931 642

Bibliográfia

Levéltári Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

K63 Politikai Osztály iratai
K64 Politikai rezervált iratok

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Bukarest (román Külügyminisztériumi Levéltár, AMAE)

Fond 71 Ungaria Magyarországra vonatkozó iratok
Fond 71 Germania Németországra vonatkozó iratok
Fond 28 Reprez H1 Hory András személyi fondja
Fond 28 Reprez V4 Villani Frigyes személyi fondja
Fond 28 Reprez Z1 Rubido-Zichy Iván személyi fondja

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin (német Külügyminisztériumi Levéltár, PA AA)

PA AA RAV Bucharest Bukaresti követség iratanyaga
PA AA RAV Budapest Budapesti követség iratanyaga

Forráskiadványok

NÉPSZÁMLÁLÁS 1941	<i>Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok.</i> Budapest, KSH, 1947.
ÁBRAHÁM– EGRY 2019	Ábrahám Barna – Egrý Gábor: <i>Összeomlás, uralomváltás és nemzetállam-építés 1918–1925. I. Románia. Dokumentumok.</i> Budapest, Napvilág, 2019.
ADAP A6	<i>Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945. Serie A, Band VI. 1. März – 31. Dezember 1922.</i> Göttingen, 1988.

- BALOGH–SIPOS 2002 *A magyar állam és a nemzetiségek 1848–1993.* Szerk. Balogh Sándor – Sipos Levente. Budapest, Napvilág, 2002.
- BALLING 1991 Balling, Mads Ole: *Von Reval bis Bukarest. Statistisch-Biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945.* Band 2., 2. Auflage, Kopenhagen, 1991.
- BÁNFFY 2013 gr. Bánffy Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai.* Budapest, Helikon, 2013.
- BÁRDI–DIPPOLD Dokumentumok Románia magyarságpolitikájáról 1918–2001. Szerk. Bárdi Nándor – Dippold Péter. <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=113> (Utolsó letöltés: 2021. december 10.)
- BETHLEN 1933 *Bethlen István gróf beszédei és írásai.* II. Budapest, Genius, 1933.
- BETHLEN 1972 *Bethlen István titkos iratai.* Szerk. Szinai Mikós – Szűcs László. Budapest, Kossuth, 1972.
- BETHLEN 1988 *Bethlen István emlékirata.* 1944. Szerk. Romsics Ignác. Budapest, Zrínyi, 1988.
- BOSSY 1993 Bossy, Raoul: *Amintiri din viața diplomatică (1918–1940).* București, Humanitas, 1993.
- CUM A DEVENIT Cum a devenit creștin regele Mihai I. <https://a1.ro/premium/cum-a-devenit-crestin-regele-mihai-i-in-1921-intro-iarna-cran-cena-mostenitorul-lui-carol-al-iilea-al-romaniei-era-botezat-a-fost-tot-timpul-treaz-si-nu-a-plans-deloc-este-un-copil-splendid-id649897.html> (Utolsó letöltés: 2021. december 10.)
- DOCUMENTE 1919–1932 *Documente interne și externe privind problematica minorităților din România. 1919–1924; 1923–1932.* Szerk. Iancu, Gheorghe. Cluj Napoca, Argonaut, 2008
- DUCA 1981–1982 Duca, I. G.: *Amintiri politice.* München, J. Dumitru, 1981–1982.
- ECS 1883–1942 *Az Erdélyi Catholikus Statusnak ... Kolozsvárt tartott gyűléséről vezetett jegyzőkönyv.* Kolozsvár, Róm. Kath. Lyc. Ny., 1883–1942.
- EGRY–SERES 2011 *Magyar levéltári források az 1930. évi romániai népszámlálás nemzetiségi adatsorainak értékeléséhez.* Szerk. Egrý Gábor – Seres Attila. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, 2011.
- EMGE 1942 *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület rövid története és tevékenységének ismertetése.* Nagyenyed, 1942. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1634.pdf (Utolsó letöltés: 2020. augusztus 31.)

- ERKS 1884–1932 *Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának jelentése az ... évi ... státusgyűlés alkalmából.* Kolozsvár, Gombos, 1884–1932.
- GRATZ 1930 Gratz Gusztáv: A páneurópai gondolat és Briand emlékirata. *Magyar Szemle*, 1930. július, 210–219.
- HALMOSY 1983 Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világ-háború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései.* Második, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat, 1983.
- HORY 1987 Hory András: *Bukaresttől Varsóig.* Sajtó alá rendezte, bev. tan., jegyz. Pritz Pál. Budapest, Gondolat, 1987.
- IRATOK 1994 *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945.* Vál., szerk., jegyzetek Pritz Pál, Budapest, Akadémiai, 1994.
- IRATOK 2003 *Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez. 1. A vezető testületek iratai.* Összeáll., előszó és jegyz. György Béla. Csíkszereda–Kolozsvár, Pro-Print–EME, 2003.
- JANCsó 1928 Jancsó Benedek: A katolikus egyház helyzete Romániában. *Magyar Szemle*, 1928. szeptember, 60–64.
- KÁROLYI 1990 *Károlyi Mihály levelezése II. 1921–1925.* Szerk. Hajdu Tibor. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- KARSAI 1969 *Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek.* Szerk. Karsai Elek. Budapest, Táncsics, 1969.
- KN 1927 *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója.* Budapest, Athenaeum, 1927.
- MAGYAROK 1995 *Magyarok kisebbségben és szórványban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919–1944.* Főszerk. Romsics Ignác. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995.
- MINORITĂȚILE 1996 *Minoritățile naționale din România 1925–1931.* Eds. Scurtu, Ioan – Dordea Ioan. București, Arhivele Naționale ale României, 1996.
- MSK 69 *Magyar Statisztikai Közlemények 69. kötet. Az 1920. évi népszámlálás. 1. rész A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest, Magyar Kir. KSH, 1923.
- MSK 83 *Magyar Statisztikai Közlemények. 83. kötet. Az 1930. évi népszámlálás. 1. rész* Budapest. M. Kir. KSH, 1932.
- NN 1920 *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlési Naplója.* Budapest, Athenaeum, 1920.

- ORGANIZAREA 2006 *Organizarea instituțională a ministerului afacerilor externe. Acte și documente. Vol. II. 1920–1947. Szerk. Mamina, Ion – Neacșu Gheorghe – Nicolescu, Nicolae – Potra, Gheorghe G. București, 2006.*
- ORSZÁGGYŰLÉSI ALMANACH 1927–1931 *Országgyűlési Almanach 1927–1931. (Sturm-féle országgyűlési almanach) 1. kötet, Képviselőház. Szerk. Freissberger Gyula. Budapest, 1927.*
- OTTLIK 1928 Ottlik László: Új Hungária felé. *Magyar Szemle*, 1928. szeptember, 1–9.
- REVÍZIÓ 1998 *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947). Bev. tan., összeáll. Fülöp Mihály, jegyz., sajtó alá rendezte Vincze Gábor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998.*
- TELEKI 1931 Teleki Pál: Az európai probléma. *Magyar Szemle*, 1931. március, 209–220.
- TITULESCU 1967 Titulescu, Nicolae: *Documente diplomatice. București, Editura Politică, 1967.*
- VARGA 1988 Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság főbb statisztikai adatai az 1910. utáni népszámlálások tükrében. Budapest, Magyarországtudó Intézet, 1988. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erdmagy.htm> (Utolsó letöltés: 2021. december 10.)
- VASFÜGGÖNY 2007 *Vasfüggöny Keleten. Iratok a magyar–román kapcsolatokról (1948–1955). Vál., sajtó alá rendezte, bev. tan. Fülöp Mihály – Vincze Gábor, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007.*
- WILHELMSTRASSE 1968 *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Szerk. Juhász Gyula – Pamlényi Ervin – Ránki György – Tilkovszky Loránt. Budapest, Kossuth, 1968.*
- WILHELMSTRASSE 2016 *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. I–II. Összeáll. és sajtó alá rendezte Németh István. Budapest, 2016.*

Szakirodalom

- ABLONCZY 2000 Ablonczy Balázs: Francia diplomaták Magyarországon 1920–1934. *Századok*, 134 (2000) 5. sz. 1149–1170.
- ABLONCZY 2003 Ablonczy Balázs: „Barátunk ellensége”. Franciaország és a magyar–román viszony. In: *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003. 85–98.
- ABLONCZY 2005 Teleki Pál. Budapest, Osiris, 2005.
- ABLONCZY 2020 Impriumváltás a dévai várhegy alatt. <https://trianon100.hu/blog-cikk/imperiumvaltas-a-devai-varhegy-alatt> (Utolsó letöltés: 2021. december 10.)
- ÁDÁM 1981 Ádám Magda: *A kisantant*. Budapest, Kossuth, 1981.
- ÁDÁM 1989 Ádám Magda: *A kisantant és Európa 1920–1929*. Budapest, Akadémiai, 1989.
- ÁDÁM 1999–2010 Ádám Magda: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. 5 kötet. Budapest, 1999–2010
- ANKA 2009 Anka László: Apponyi Albert gróf vallás- és közoktatásügyi minisztersége. *Valóság*, 52 (2009) 7. sz. 52–68.
- ARHIRE 2012 Arhire, Sorin: *Politica externă a României 1920–1940*. Universitatea „1. Decembrie 1918” Alba Iulia, 2012. Disszertáció.
- ARHIRE 2015 Arhire, Sorin: *Marea Britanie și România (1936–1941)*. Cluj Napoca, Editura MEGA, 2015.
- BABEȘ 1986 Babeș Mircea: *Politica externă a României: dicționar cronologic*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- BACON 1999 Bacon, Walter M.: *Nicolae Titulescu și politica externă a României 1933–1934*. Iași, Institutul European, 1999.
- BALOGH 2001 Balogh Béla: *A máramarosszigeti református líceum diáksága, 1682–1851*. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, 2001.
- BÁRDI 1993 Bárdi Nándor: Impriumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920. *Aetas*, 8 (1993) 3. sz. 76–120.
- BÁRDI 2000 Bárdi Nándor: Választások a két világháború közti romániai magyar kisebbségpolitikában. *Magyar Kisebbség*, 6 (2000) 4. sz. <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00017/pdf/000405.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. december 10.)

- BÁRDI 2004 Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony, Kalligram, 2004.
- BÁRDI 2013 Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda, Pro Print, 2013.
- BARTHA 2019 Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre – Életút és utóélet*. Budapest, MTA BTK, 2019.
- BAUMGARTNER 2007 Baumgartner Bernadette: Európai integrációs törekvések Romániában a 20. század első felében. *Pro Minoritate*, 12 (2007) nyár, 171–208. <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino07-2-08-Baumgartner.pdf>
- BAUMGARTNER 2012 Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918–1940)* Kriterion, Kolozsvár, 2012.
- BELLÉR 1973 Bellér Béla: Az ellenforradalmi rendszer nemzetiségi politikájának kiépülése (1923–1929). *Századok*, 107 (1973) 3. sz. 644–685.
- BENE 1991 Bene János: *A nyíregyházi huszárok*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Jósza András Múzeum, 1991.
- BERÉNYI 1995 Berényi Mária: *A Gozsdu Alapítvány története 1870–1952*. Budapest, Budapesti Románok Kulturális Társasága, 1995.
- BERINDEI 2011 Berindei, Dan: *Politica externă și diplomați la începuturile României moderne*. București, Editura Mica Valahie, 2011.
- BERKES 2021 Berkes, Antal: *L'affaire des optants: Les enjeux nationaux et internationaux d'un différend roumano-hongrois / Az optánsvita: egy román–magyar vita nemzeti és nemzetközi kérdései*. Phd-disszertáció. Budapest–Párizs, ELTE BTK/Sorbonne, 2021.
- BERN 2017 Bern Andrea: A frankhamisítás és a magyar királykérés 1925/1926. *Napi Történelmi Forrás*, <https://ntf.hu/index.php/2017/12/23/a-frankhamisitas-es-a-magyar-kiralykerdes-19251926/> (Letöltés: 2021. március 7.)
- BIBÓ 1946 Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. Budapest, Szikra, 1946.
- BIRKÁS 1942 Birkás Géza: Jean de Bonnefon. Emlékezés egy Petőfi-barát francia íróra. *Délvidéki Szemle*, 1942. május, 169–177.
- BITOLEANU 1995 Bitoleanu, Ion: *Politica externă a României Mari în dezbaterele Parlamentului 1919–1939*. Constanța, Monograf, 1995.
- BLAGA 1995 Blaga, Lucian: *Din activitatea diplomatică: rapoarte, articole, scrisori, cereri, telegrame: anii 1927–1938*. Vol. 1–3. București, Eminescu, 1995.

- BORSI-KÁLMÁN 2006 Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör*. Budapest, Noran, 2006.
- BOTH 2015 Both Ferenc: *Ötven év a Temesvári Piarista Gimnázium történetéből (1885–1935)*. Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2015.
- BÖHM 2008 Böhm, Johann: *Nationalsozialistische Indoktrination der Deutschen in Rumänien 1932–1934*. Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 2008.
- BRAUN 2019 Braun Zsolt Zoltán: A magyar–román diplomáciai kapcsolatok története (1921–1990). *Pro Minoritate*, 24 (2019) tél, 93–114.
- BUCUR 2003 Bucur, Marius Ioan: *România – Vatican: relații diplomatice*. București, Editura Enciclopedică, 2003.
- BULGARU 2003 Bulgaru, Valeriu: *Reforma agrară din 1921 – fundamente economice*. Timișoara, Editura de Vest, 2003.
- BURA 1997 Bura László: A jezsuiták Szatmáron. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 9 (1997) 1–2. sz. 19–35.
- BÚZA 1930 Búza László: *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében*. Budapest, MTA, 1930.
- CAMPUS 1971 Campus, Eliza: *Reprezentantele diplomatice ale României*. București, 1971.
- CAMPUS 1975 Campus Eliza: *Politica externă a României în perioada interbelică (1919–1939)*. București, 1975.
- CAMPUS 1980 Campus, Eliza: *Din politica externă a României 1913–1947*. București, 1980.
- CASE 2009 Case, Holly: *Between states: the Transilvanian question and the European idea during World War II*. Stanford, Stanford University Press, 2009.
- CIOBANU 2001 Ciobanu, Vasile: *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944*. Sibiu, Editura Hora, 2001.
- CIOBANU 2019 Ciobanu, Vasile: Germanii din România 1918–1933. In: *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*. Szerk. Trașcă, Ottmar – Remus, Gabriel Anghel. Cluj Napoca, 2019. 15–76.
- CONSTANTINESCU 1941 Constantinescu, Nicolae A.: *Chestiunea timoceana*. București, 1941. (Reprint: Editura Litera 2000.)
- CORALIA 2007 Coralia, Anton: *Politica externă a României în perioada marii crize economice*. Iași, Pim, 2007.
- CSATÁRI 1968 Csatári Dániel: *Forgószeiben. Magyar–román viszony 1940–1945*. Budapest, Akadémiai, 1968.

- CSIZMADIA 1966 Csizmadia Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, Akadémiai, 1966. 301–312.
- CSOBAI 2013 Csobai, Elena: *Românii din Ungaria. Studii de istorie*. Gyula, 2013.
- CSONKARÉTI 2001 Csonkaréti Károly: *Az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészete*. Kossuth, Bp. 2001.
- DIMITRIU 2006 Dimitriu, Robert: *Die Außenpolitik Rumäniens 1918–1939 zwischen Solidarität und Sacro Egoismo*. Frankfurt am Main, 2006.
- DIÓSZEGI 1974 Diószegi István: *Két világháború árnyékában. A nemzetközi kapcsolatok története 1919–1939*. Budapest, Gondolat, 1974.
- DOBOŞ 2020 Doboş, Dănuţ: *Alexandru Theodor Cisar – Arhiepiscopul Martir*. Bucureşti, Editura ARCB, 2020.
- DOBRESCU 2005 Dobrescu, Ion Florentin – Dobrescu, Nicoleta-Laura: *Românii din Serbia. Geopolitica*, 2005/1. 79–99.
- DOBRINESCU 1996 Dobrinescu, V. Fl.: *România şi Ungaria de la Trianon la Paris (1920–1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*. Bucureşti, 1996.
- DOICESCU 1942 Doicescu, Ciprian: *Viaţa lui Goga*. Bucureşti, Cartea Românească, 1942.
- DOLMÁNYOS 1963 Dolmányos István: A kelet-európai földreformok néhány problémája (1917–1939) V. Románia. *Agrártörténeti Szemle*, 5 (1963) 4. sz. 484–504.
- DÓSA 1897 Dósa Dénes: *A szászvárosi ev. ref. Kún-Kollégium története*. Szászváros, 1897.
- EGRY 2015 Egrý Gábor: *Etnicitás, identitás, politika: Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Budapest, Napvilág, 2015.
- EGRY–Izsák 2021 Egrý Gábor – Izsák Anikó-Borbála: A városi hitelek és az impériumváltás. Bánsági és szatmári példák. *Századok*, 155 (2021) 1. sz. 37–68.
- EILER 1997 Eiler Ferenc: A két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelem rendszere. *Pro Minoritate*, 2 (1997) 3–4. sz. 64–90.
- EILER 2002 Eiler Ferenc: Németország Duna-völgyi politikája 1920–1938. In: *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002. 37–63.

- EILER 2007 Eiler Ferenc: *Kisebbségvédelem és revízió. Magyar törekvések az Európai Nemzetiségi Kongresszuson, 1925–1939.* Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat, 2007.
- ENDES 1935 Endes Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története.* Budapest, A szerző kiadása, 1935.
- FAJE 2013 Faje, Florin: Az erdélyi foci az első világháború után. *Kétezer*, 25 (2013) 7–8. sz. 21–29. <http://ketezer.hu/2014/01/az-erdelyi-foci-az-első-világháború-után/> (Letöltés: 2021.02.25.)
- FASSEL 1999 Fassel, Horst: Pacha, Augustin. *Neue Deutsche Biographie* 19 (1999), S. 744–745. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz74404.html> (Letöltés: 2019. március 18.).
- FEHÉRTERROR Fehérterror Budapesten 1919–1922. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=327:-feherterror-budapesten-1919-1922&catid=39:dka-hatter&Itemid=203#_ftnref15 (Letöltés: 2017. 07. 11.)
- FEJÉRDY 2019 Fejérdy András: Az eucharisztikus kongresszusok szerepe egykor és ma. In: *Ősszeköt, nem szétválaszt! Eucharisztikus tudományos konferencia Esztergom. 2018. november 27–29.* Budapest, Új Ember, 2019. 209–220.
- FLEISZ 2005 Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940.* Pécs, Pro Pannóniai Kiadói Alapítvány, 2005.
- FŐCZE–ZAHORÁN 2020 Főcze János – Zahorán Csaba: Mérlegen a „Nagy Egyesülés”. Viták 1918-ról és Románia utóbbi száz évéről. *Történelmi Szemle*, 62 (2020) 4. sz. 641–666.
- FRITZ 1927 Fritz László: A romániai német kultúrhivatal. *Magyar Kisebbség*, 6 (1927) 24. sz. 897–907.
- FODOR 2017 Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz.* Lector Kiadó – EME, Marosvásárhely–Kolozsvár 2017.
- FÜLÖP–SIPOS 1998 Fülöp Mihály–Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században.* Budapest, Aula, 1998.
- FÜRJ 2017 Fürj Orsolya: *A brit diplomáciai jelenlét Magyarországon 1924–1941. A British Legation szervezete és működése.* Doktori disszertáció. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2017.
- GALÁNTAI 1989 Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem. A kisebbségvédelem nemzetközi jogrendjének kialakítása, 1919–1920.* Budapest, Maecenas, 1989.

- GERGELY 1996 Gergely Jenő: A 20. század (1918–1995). In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk. Zombori István. Budapest, METEM, 1996.
- GERGELY 2010 Gergely Jenő: *A Keresztény Községi (Wolff) Párt 1920–1939*. Budapest, Gondolat, 2010.
- GHIȘA 2002 Ghișa Alexandru: *România și Ungaria la început de secol XX: stabilirea relațiilor diplomatice (1918–1921)*. Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002.
- GIDÓ 2009 Gidó Attila: *Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918–1940)*. Csíkszereda, ProPrint, 2009.
- GIDÓ 2016 Gidó Attila: *Két évtized. A kolozsvári zsidóság a két világháború között*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016.
- GIDÓ é.n. Gidó Attila: Az erdélyi zsidó identitások Nagyromániában. Előadás. http://real.mtak.hu/39584/1/GidoAttila_eloadas.pdf (Letöltés: 2018. március 25.)
- GMURCZYK-WRONSKA 2019 Gmurczyk-Wronska, Malgorzata: József Pilsudski and the Polish–France Alliance (1926–1934). *Studia z Dziejów Rosji i Europy Srodkowo-Wschodniej*, 2019/4. 65–80.
- GRÓSZ 2012 Grósz András: Egy kisebbségpolitikus küzdelmei és vívódásai. In: Cúthné Gyóni Eszter – Szilágyi Adrienn – Wirthné Diera Bernadett (szerk.): *Mából a tegnaptól. Képek Magyarország 19. és 20. századi történelméből*. Budapest, ELTE BTK, 195–210.
- GRÓSZ 2014 Grósz András: *A deutschungar Bleyer Jakab – különös tekintettel a Katolikus Egyházhoz fűződő kapcsolatára (1920–1933)*. Budapest, ELTE BTK, Doktori disszertáció, kézirat. 2014.
- GULYÁS 2012–2018 Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája*. 1–5. Máriabesnyő, Attraktor, 2012–2018.
- GULYÁS 2021 Gulyás László: *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához. 1. kötet: 111 életrajz a külpolitika történetéhez 1919–1944*. Szeged, 2020.
- GUNST 1998 Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1850–1914 között. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Szerk. Gunst Péter. Budapest, Napvilág, 1998.
- GYÖRGY 2017 György Béla: *A Romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Csíkszereda, Pro Print, 2017.
- GYURGYÁK 2007 Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

- HAJDU 1967 Hajdu Tibor: A polgári demokrácia külpolitikája 1918–1919. *Századok*, 101 (1967) 869–916.
- HAMERLI 2016 Hamerli Petra: Az olasz diplomácia szerepe az erdélyi optánsok ügyében. In: *Multietnikus világok Közép-Európában, 1867–1944*. Szerk. Hajdú Anikó. Nyitra, Téka Társulás, 2016.
- HAMERLI 2019 Hamerli Petra: *Magyar-olasz diplomáciai kapcsolatok és regionális hatásaik (1927–1934)*. Budapest, Fakultás, 2019.
- HAMZA 2020 Hamza Gábor: Emlékezés Francesco Saverio Nittire (1868–1953), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjára. 2020. https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/NITTI_MTA_2020_Hamza_1.pdf (Letöltés: 2021. február 21.)
- HENCZ 2016 Hencz Hilda: *Magyar Bukarest*. Budapest–Sepsiszentgyörgy, Magyar Napló – Hármaskör Alapítvány, 2016.
- HERBAN 1998 Herban Adela-Maria: *Relațiile diplomatice dintre România și Vatican în perioada 1920–1940*. Cluj Napoca, 1998.
- HERBAN 2002 Herban Adela-Maria: *România–Vatican 1920–1940*. Deva, Călăuza, 2002.
- HOCKL 1940 Hockl, Hans Nicolaus: *Das deutsche Banat. Seine geschichtlich-politische Entwicklung und Aufgabe*. Temeswar, Josef Rieß, 1940.
- HÓMAN–SZEKFÜ 1928 Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet*. VII. könyv 1791–1914. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928.
- HORNYÁK 2001 Hornyák Árpád: A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és IV. Károly első restaurációs kísérlete. *Századok*, 135 (2001) 5. sz. 1183–1201.
- HORNYÁK 2004 Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Fórum, NoviSad, 2004.
- HORNYÁK 2008 Hornyák Árpád: Magyar–jugoszláv kapcsolatok a két világháború között. In: *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Szerk. Papp Richárd – Szarka László. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2008.
- HORNYÁK 2013 Hornyák Árpád: Szempontok a két világháború közötti magyar–jugoszláv kapcsolatok tanulmányozásához. In: *Tér és idő 1918 után: a kisebbségi politizálás lehetőségei (tanulmányok)*. Szerk. Dévavári Zoltán. Szabadka, Életjel, 2013. 84–111.
- HORNYÁK 2020 Hornyák Árpád: A magyar–jugoszláv határ megvonása. A magyar határral kapcsolatos jugoszláv politika 1918–1921 között. *Pontes*, 3 (2020) 153–170.

- HÖPFNER 1983 Hans Paul-Höpfner: *Deutsche Südosteuropapolitik in der Weimarer Republik*. Frankfurt am Main – Bern, Peter Lang, 1983.
- HRISCU 2010 Hriscu Marius: *Nicolae Titulescu: idei și acțiuni diplomatice*. Iași, Pim, 2010.
- HUGHES 1994 Hughes, H. Stuart: The Early Diplomacy of Italian Fascism. In: *The Diplomats 1919–1939*. Eds. Craig, Gordon A. – Gilbert, Felix. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 3. kiadás, 1994.
- HUNYADI 2015 Hunyadi Attila Gábor: Nemzeti érdekeltségű gazdasági intézményhálózatok Erdélyben 1918–1948. *Pro Minoritate*, 20 (2015) 4. sz. 82–111.
- ICKX 2020 Ickx Johan: Nem, nem, soha! Én nem politizálok... Lorenzo Schioppa nuncius távozása Budapestről. In: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria, S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925. Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925*. Szerk. Somorjai Ádám OSB. Budapest, METEM, 2020. 27–46. (Ickx tanulmányát eredeti olaszból Somorjai Ádám OSB fordította.)
- ISTORIA 2003 *Istoria Românilor. Vol. VIII. România întregită (1918–1940)*. Coord. Ioan Scurtu. București, Enciclopedica, 2003.
- JÁSZAY 1977 Jászay Magda: *Mazzini*. Budapest, Gondolat, 1977.
- JESZENSZKY 2012 Jeszenszky Géza: A történelmi Magyarország sírásója: H. W. Steed. In: *Emlékirat és történelem*. Szerk. Horváth Jenő – Pritz Pál. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2012. 18–34.
- JÓSIKA-HERCZEG 1926 Jósika-Herczeg Imre: *Apponyi és Amerika*. New York, 1926.
- JUHÁSZ 1988 Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. 3. átdolgozott kiadás. Budapest, Kossuth, 1988.
- KECSKÉS D. 2004 Kecskés D. Gusztáv: Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig. Budapest, MTA TTI, 2014. http://www.grotius.hu/pdf/kecskes_gusztav_fokke.pdf (Letöltés 2021. március 15.)
- KEIPERT 2000 *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtiges Dienstes 1871–1945*. Band 1. Hrsg. Keipert, Maria. Paderborn, Schöningh, 2000.
- KEREKES 1985 Kerekes Lajos: *A weimari köztársaság*. Budapest, Kossuth, 1985.
- KEREPESZKI 2011 Kerepeszki Róbert: A politikai és társadalmi élet határán. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a Horthy-korszakban. In: „...

- nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére.* Szerk. Gebei Sándor – ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János. Eger, Líceum, 2011.
- KISEBBSÉGI 2008 *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- KLEIN 1927 Klein Gusztáv Adolf: *Soziale und nationale Probleme der Agrarreform in Siebenbürgen.* Deutsche Politische Hefte, Nagyszeben, 1927.
- K. LENGYEL 2007 K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzilvanizmus korai történetéhez.* Csíkszereda, Pro-Print, 2007.
- K. LENGYEL 2008 K. Lengyel Zsolt: Páneurópa és transzilvanizmus. Az 1920-as évek erdélyi magyar külpolitikai gondolkodásának történetéből. *Limes*, 21 (2008) 3. sz. 233–250.
- KOLB–SCHUMANN 2013 Kolb, Eberhard – Schuman, Dirk: *Die Weimarer Republik.* München, 2013.
- KOLONTÁRI 2009 Kolontári Attila: *Magyar-szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941.* Budapest, Napvilág, 2009.
- KOLONTÁRI 2013 Kolontári Attila: Szélhámosok, kalandorok, fantaszták. Adalékok a magyar–orosz fehéremigráns „együttműködés” történetéhez. In: *Kutatási füzetek 18. (MOSZT Könyvek 6.)* Szerk. Bebesi György – Lengyel Gábor. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2013. 215–243. http://moszt.tti.btk.pte.hu/sites/moszt.tti.btk.pte.hu/files/files/kolontariattila_kutfuz.pdf (Letöltés: 2018. március 25.)
- KOSÁRY 1977 Kosáry Domokos: *Napóleon és Magyarország.* Budapest, Magvető, 1977.
- KOVÁCS 1996 Kovács Ferenc: Bitay Árpád száz éve. *Erdélyi Múzeum*, 58 (1996) 3–4. sz. <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00012/05kovacs.htm> (Letöltés: 2021. március 18.)
- L. BALOGH 2002 L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok alakulása 1939–1940 és a második bécsi döntés.* Csíkszereda, Pro-Print, 2002.
- L. BALOGH 2013 L. Balogh Béni: *Közdelem Erdélyért. A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944 között.* Budapest, Akadémiai, 2013.
- LEUȘTEAN 2002 Leuștean Lucian: *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923).* Polirom, Iasi, 2002.
- LITVÁN 2003 Litván György: *Jászi Oszkár.* Budapest, Osiris, 2003.

- LORMAN 2006 Lorman, Thomas: *Counter-revolutionary Hungary 1920–1925: István Bethlen and the politics of consolidation*. New York, Columbian University Press, 2006.
- LORMAN 2005 Lorman, Thomas: Missed opportunities? Hungary policy towards Romania, 1932–1936. *Slavonic and East European Review*, vol. 83 (2005) No. 2., 290–317.
- MKG 2006 *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Szerk. Pritz Pál – Sipos Balázs – Zeidler Miklós. Budapest, MTT, 2006.
- MAGYAR 2015 Magyar Kálmán: Új adatok az OMP meghatározó ügyvéd-politikusa, szenátora, Dr. Tornya Gyula életéről. *Valóság*, 58 (2015) 11. sz. 53–70. http://epa.oszk.hu/02900/02924/00035/pdf/EPA02924_valosag_2015_11.pdf (Letöltés: 2021. március 3.)
- MARCHUT 2014a Marchut Réka: A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920–1929). *Pro Minoritate*, 23 (2014) tél 3–22.
- MARCHUT 2014b Marchut Réka: „helyzetünk reális külső és belső szemléletére nevelve” – Gondolatok Európáról és benne Magyarország helyéről a Magyar Szemle hasábjain (1927–1944). *Modern Magyarország*, 2016. különszám, 125–153.
- MARCHUT 2015 Marchut Réka: Az 1921. évi erdélyi agrárreform és annak magyar fogadtatása 1919–1922. In: *Föld – parasztság – agrárium. Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében*. Szerk. Varga Zsuzsanna – Pallai László. Hajdúnánás, k.n., 2015.
- MARCHUT 2017 Marchut Réka: Hans Otto Roth feljegyzése a romániai németek és magyarok kapcsolatáról (1926). *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2017. 451–467.
- MARCHUT 2018a Marchut Réka: A romániai magyarok és németek együttműködési törekvései a választásokon az 1920-as években. *Kisebbségkutatás*, 27 (2018) 4. sz. 137–168.
- MARCHUT 2018b Marchut Réka: Land Reforms in the Little Antant States after the First World War and their Anti-Hungarian Aspects. In: *Agriculture and Rural Life in Finland and Hungary*. Eds. Varga, Zsuzsanna – Halmesvirta, Anssi. Sarka, Kopio Niini, 2018. 97–112.
- MARCHUT 2018c Marchut Réka: „Széthullottak Szent István koronájának gyöngyei”. Szent István-i gondolat – augusztus 20. Erdélyben, Budapest és Bukarest között. In: *Ünnep és felejtés. Emlékezet, identitás, politika*. Szerk. Filep Tamás Gusztáv. Budapest, Kalligram, 2018. 33–64.

- MARCHUT 2018d Marchut Réka: Magyar–német együttműködés Romániában az 1920-as években. *Kisebbségkutatás*, 27 (2018) 4. sz. 137–168.
- MARCHUT 2020a Marchut Réka: A Bánáti Köztársaság. Rubicon Online-plus 2020/4. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_banati_koztarsasag/ (Letöltés: 2021. március 3.)
- MARCHUT 2020b Marchut Réka: A Római Katolikus Egyház helyzete Romániában az első világháborút követően. A bukaresti magyar katolikusok. *Pro Minoritate*, 25 (2020) nyár, 51–75.
- MARCHUT 2022 Marchut Réka: A Bánáti Köztársaság: legenda vagy valóság? Megjelenés alatt.
- MARCHUT–PRITZ 2017 Marchut Réka – Pritz Pál: Kisebbségpolitikák nemzetközi erőterben Bleyer Jakab/Jakob Bleyer példáján. *Regio*, 25 (2017) 1. sz. 5–40. http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/viewFile/149/pdf_129 (Letöltés: 2018. április 18.)
- MARINESCU 1998 Marinescu Constatin Gheorghe: *Diplomația României și tratatul de la Trianon*. Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1998.
- MARINESCU 2000 Marinescu Constatin Gheorghe: *Diplomația României și tratatele internaționale privind minoritățile naționale*. Iași, Dosoitei, 2000.
- MARTON 1995 Marton József: A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben. *Erdélyi Múzeum*, 57. (1995): 1–2. sz. <https://epa.oszk.hu/00900/00979/00009/05marton.htm> (Letöltés: 2018. április 18.)
- MARTON 2002 Marton József: Az erdélyi római katolikus egyházmegye intézményei a két világháború között. *Korunk*, 13 (2002) 4. sz. 17–27. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00052/ekatolikus.htm> (Letöltés: 2021. március 9.)
- MICHELA 2004 Michela, Miroslav: Reakcia slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927–28). *Historický časopis* (2004) 3. sz. 503–523. p.
- MIHOC 1994 Mihoc, Blaga: *Reforma agrara din 1921 – O istorie a agriculturii in judetul Bihor 1918–1940*. Muzeul Tarii Crisurilor, Oradea, 1994.
- MIKLÓS 2018 Miklós Péter: Egyházi források Izsák és Orgovány 1919–1921 közötti történetéről. *Egyháztörténeti Szemle*, 19 (2018) 4. sz. 83–102.
- MIKÓ 1941 Mikó Imre: *Huszonkét év - az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, Studium, 1941.
- MKL Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/>

- MÓRICZ 1932 Móricz Miklós: *Az erdélyi föld sorsa. Az 1921. évi román földreform.* Budapest, Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1932.
- NAGYNÉ 2000 Nagyné Martyin Emília: Adatok a magyarországi román ortodox egyház történetéhez. In: *Világok világa. Egyházak a Körösök vidékén.* Szerk. Havassy Péter. (Gyulai katalógusok 8.) Gyula, 2000. 67–78.
- NANU 1993 Nanu, Frederic C.: *Politica externă a României 1918–1933.* Iași, Institutul European, 1993.
- NEGRUȚI 2014 Negruți, Ec. Sorin: Evoluția structurii confesionale din România de la 1859 până în prezent. *Revista Română de Statistica – Suplement*, (2014) 6. sz. 31–38.
- NÉMETH 2016 Németh István: *Magyarok és németek (1914–1934). Gazdaság, politika, kisebbség, kultúra és katonai kapcsolatok.* Budapest, MNL OL, 2016.
- NICOLESCU 2006 Nicolescu, Nicolae C.: *Enciclopedia șefilor de guvern ai României (1862–2006).* București, Editura Meronia, 2006.
- NIEDHART 2013 Niedhart, Gottfried: *Die Aussenpolitik der Weimarer Republik.* 3. bővített kiadás. München, 2013.
- NÓDA 2010 Nóda Mózes: The Historical, Political and Ecclesiastical Background of the 1927 Concordat Between the Vatican and Romania. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* vol. 9 (2010) no. 27. 281–301.
- OBERDING 1930 Oberding József: *Az erdélyi agrárreform.* Kolozsvár, Minerva, 1930.
- OBERDING 1939 Oberding József: A bukaresti magyarság egyházi, társadalmi és kulturális szervezete a világháború előtt és ma. *Kisebbségvédelem*, 2 (1939) 6. sz. 1–8.
- OPREA 1966 Oprea, M. Ion: *Nicolae Titulescu.* București, Editura Științifică, 1966.
- ORBÁN 2007 Orbán László: A Romániai Magyar Evangélikus-Lutheránus Egyház megszületése. *Református Szemle*, 100 (2007) 4. sz. 821–833. <http://konyvtar.proteo.hu/sites/konyvtar.proteo.hu/files/documents/2007/1433590256.pdf> (Letöltés: 2018. március 25.)
- ORMOS 1972 Ormos Mária: *Az európai biztonság kérdése a két világháború között.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1972.
- ORMOS 1983 Ormos Mária: *Padovától Trianonig.* Budapest, Kossuth, 1983.
- ORMOS 1998 Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945.* Debrecen, Csokonai, 1998.

- ORMOS 2007 Ormos Mária: *Közép-Európa. Volt? Van? Lesz? A fogalom változásai a 19–20. században*. Budapest, Napvilág, 2007.
- OROSZ 2016 Orosz László: Adalékok a két világháború közötti erdélyi szász politikai gondolkodáshoz. In: *Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján*. I–III. kötet. Szerk. Anka László – Hollósi Gábor – Tóth Eszter Zsófia – Ujváry Gábor. Budapest, Magyar Napló, 2016. II. k. 123–137.
- PANĂ 1995 Pană Virgil: *Minoritățile etnice din Transilvania între 1918 și 1940. Drepturi și privilegii*. Tg. Mureș, Tipomur 1995.
- PANĂ 2005 Pană Virgil: *Minoritari și majoritari în România interbelică. Studiu de caz asupra fostelor județe Mureș și Târnava Mare*. Târgu-Mureș, Ardealul, 2005.
- PANU 2010 Panu, Mihai Adrian: Reprezentarea politică a minorității germane în Banatul interbelic. In: *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*. Vol. V. Coord. Ciobanu, Vasile – Radu, Sorin. Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu 2010. 118–127.
- PARTIDE 2006–2010 *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*. Vol. I–V. Coord. Ciobanu, Vasile – Radu, Sorin. Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006–2010.
- PIMLOTT 1985 Pimlott, Ben: *Hugh Dalton*. London, Cape, 1985.
- PIROSKA 2012 Piroška Katalin: „A példaadás megtörtént...” Nevezetes magyar operaelőadások Aradon. *Korunk* 23 (2012) 9. sz. 107–112.
- POMICHAL 2007 Pomichal Richárd: Csehszlovákia és Magyarország viszonya az 1920-as években. *Fórum – Társadalomtudományi Szemle*, 9 (2007) 2. sz. 63–85. <https://forumszemle.eu/2007/06/29/pomichal-richard-csehszlovakia-es-magyarorszag-viszonya-az-1920-as-evekben/> (Letöltés: 2021. március 9.)
- POPA 2003 *Die Rumäniendeutschen zwischen Demokratie und Diktatur. Der politische Nachlass von Hans Otto Roth 1919–1951*. Hrsg. Popa, Klaus. Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 2003.
- PREDESCU 1999 Predescu, Lucian: *Enciclopedia Romaniei. Cugetarea: material românesc, oameni și înfăptuiri*. București, Saeculum, 1999.
- PRITZ 1978 Pritz Pál: Gömbös Gyula külpolitikai nézeteinek alakulásához (1918–1932). *Történelmi Szemle*, 21 (1978) 3–4. sz. 458–484.
- PRITZ 1982 Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején (1932–1936)*. Budapest, Akadémiai, 1982.

- PRITZ 1989 Pritz Pál: A magyar külügyi szolgálat története a harmincas évek első felében. *Történelmi Szemle*, 31 (1989) 3–4. sz. 149–178.
- PRITZ 1995 Pritz Pál: *Magyar diplomácia a két világháború között*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1995.
- PRITZ 2001 Pritz Pál: Die ungarisch-deutschen Beziehungen zwischen 1918 und 1945. In: *Chronik des wiederholten Neubeginns. Deutsch-ungarische diplomatische Beziehungen 1867–2001*. Eds. Pröhle Gergely – Ujvári Gábor. Budapest, Corvina, 2001.
- PRITZ 2002 Pritz Pál: A magyar–német viszony 1918–1945. *Limes*, 15 (2002) 1. sz. 5–22.
- PRITZ 2005 Pritz Pál: Magyarország helye a 20. századi Európában – A magyar külpolitika esélyei. In: Uő: *Az a „rövid” 20. század. Történet-politikai tanulmányok*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2005. 137–144.
- PRITZ 2011 Pritz Pál: Huszadik századi magyar külpolitika. In: *A mi 20. századunk*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy – Romsics Ignác. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2011. 181–256.
- PRITZ 2016 Pritz Pál: Horthy Miklós és a katonai diktatúra. In: Uő: *A relativizálás elfogadhatatlansága. Hazánk és a nagyvilág. Újabb tanulmányok*. Budapest, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2016.
- RÁNKI 1969 Ránki György: Nicolae Titulescu történeti ábrázolásához. *Történelmi Szemle*, 12 (1969) 3–4. sz. 345–349.
- RÁNKI 1981 Ránki György: *Gazdaság és külpolitika. A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemoniáért (1919–1939)*. Budapest, Magvető, 1981.
- RÉTI 1998 Réti György: *Budapest–Róma Berlin árnyékában: magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok a Gömbös-kormány megalakulásától a berlini háromhatalmi egyezményig, 1932–1940*. Budapest, Eötvös, 1998.
- RÉTI 2000 Réti György: *Olasz diplomáciai dokumentumok a második bécsi döntésről: hogyan kaptuk vissza Észak-Erdélyt 1940-ben?* Budapest, Aula, 2000.
- RMIL *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Főszerk. Balogh Edgár – Dávid Gyula. Kolozsvár – Bukarest, I–IV. kötet, 1981–2002; V. kötet, 2010. <https://kriterion.ro/lexikon/lexikon/> (Letöltés: 2020. augusztus 31.)

- ROMSICS 1987 Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve*. Szerk. Juhász Gyula. Budapest, Magyarságkutató Csoport, 1987. 49–64.
- ROMSICS 1991 Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1991.
- ROMSICS 1993 Romsics Ignác: Olaszország és a román–magyar megegyezés tervei, 1918–1938. *Valóság*, 36 (1993) 6. sz. 61–82.
- ROMSICS 1996 Romsics Ignác: Magyarország helye a német Dél-Kelet-Európa-politikában In: Uő: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Budapest, Osiris, 1996. 177–233.
- ROMSICS 1998 Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Dél-kelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Napvilág, 1998.
- ROMSICS 1999 Romsics Ignác: *Bethlen István*. Budapest, Osiris, 1999.
- ROMSICS 2000 Romsics Ignác: A magyar külpolitika útja Trianontól a háborúig. *Rubicon*, 11 (2000) 9. sz. 17–24. <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/szakirod/romsics.htm> (Utolsó letöltés: 2021. december 10.)
- ROMSICS 2010 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2010.
- RUS 1983 Rus, Traian: Reforma agrară din 1921 în Transilvania și naționalitățile conlocuitoare. *Revista de istorie*, 36. (1983) 4. sz.
- SANDRU 1975 Sandru, Dumitru: *Reforma agrara din 1921 in Romania*. Bucuresti, Editura Academiei, 1975.
- SAS 2001 Sas Péter: Bánffy Miklós ismeretlen arca. Adalékok az életmű megismeréséhez. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 105 (2001) 5–6. sz. 716–723.
- SAS 2002 Sas Péter: Az Erdélyi Római Katolikus Státus. *Egyháztörténeti Szemle*, 3 (2002) 2. sz. 66–73. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/saspeter-erdely.htm>
- SBÂRNĂ 2000 Sbârnă Gheorghe: *Parlamentul și politica externă a României 1919–1940*. București, Sylvi, 2000.
- SCHÜLLER 2009 Stephan Olaf Schüller: *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- oder Mutterland? Die Kämpfe um die deutsche Jugend im rumänischen Banat (1918–1944)*. Berlin, LIT Verlag, 2009.
- SCRIDON 2018 Scridon, Alin Cristian: Ghenadie Bogoevici – a controversial Monk in Horthyst Hungary. *International Journal of Orthodox Theology*, vol. 4 (2018) 202–219.

- SCURTU et al. 2002 Scurtu, Ioan – Stănescu-Stanciu, Theodora – Scurtu, Georgiana Margareta: *Istoria românilor între anii 1918–1940*. București, University of Bucharest, 2002. <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/5-5.htm> (Letöltés: 2021. december 10.)
- SERES 2001 Seres Attila: Magyar–szovjet titkos tárgyalások Genovában 1922-ben. Bánffy Miklós magyar külügyminiszter feljegyzései. Fons, 8 (2001) 3. sz. 397–411. http://www.epa.hu/03300/03304/00024/pdf/EPA03304_fons_2001_03_397-411.pdf
- SERES 2006 Seres Attila: *A magyar–szovjet diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok főbb problémái 1922–1935*. Doktori disszertáció, Budapest, ELTE BTK 2006. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/seres/diss.pdf> (Letöltés: 2021. december 10.)
- SERES 2010 Seres Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 1920–1941*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2010.
- SHOTWELL 1922 Shotwell, James T.: *The Portorose conference*. New York, 1922.
- SIPOS A. é.n. Sipos András: Fehérterror – Héjjas Iván és társai népbírószági pere. https://static-cdn.hungaricana.hu/media/uploads/library/BFL/siposa_hejjas-per.pdf (Letöltés: 2021. február 20.)
- SIPOS B. 2018 Sipos Balázs: Asszimiláció, sovinizmus és idegen hatások: Rákosi Jenő életéről és életrajzáról. In: *Közép-európai arcképcsarnok, 20. század*. Szerk. Lukács István – Majoros István. Budapest, ELTE BTK, 2018. 312–334.
- SÎRBU 2004 Sîrbu, Ionel: *România interbelică: politica externă*. Galați, Editura Fundației Universitare „Dunărea de Jos”, 2004.
- SOMLAI 2020 Somlai Péter Ferenc: Az anyanyelvi oktatás kérdése. Tendenciák és nézőpontok a főváros környéki német településeken. (1919–1945). In: *A magyarországi németek elmúlt 100 éve. Nemzetiségpolitika és helyi közösségek*. Szerk. Eiler Ferenc – Tóth Ágnes. Budapest, Argumentum, 2020. 87–125.
- SOMMER 1928 Sommer, Luise: Die Vorgeschichte der Weltwirtschaftskonferenz (Genf 1927). *Weltwirtschaftliches Archiv*, vol. 28 (1928) 340–418.
- SPIRA 1977 Spira, Thomas: *German–hungarian relations and the swabian problem. From Károlyi to Gömbös 1919–1936*. New York, Columbia University Press, 1977.
- STIRBAN 1993 Stirban, Marcel: *Politica externă a României în perioada interbelică*. Cluj-Napoca, k.n., 1993.

- SZALAYNÉ 2003 Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2003.
- SZARKA 1990 Szarka László: A kisebbségi kérdés a magyar–csehszlovák kapcsolatokban. *Regio*, 1 (1990) 3. sz. 231–244.
- SZARKA 1994 Szarka László: Iratok az 1918. novemberi aradi magyar–román tárgyalások történetéhez. *Regio*, 5 (1994) 3. 140–166. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00019/pdf/09.pdf> (Letöltés: 2021. december 10.)
- SZÁSZ 1986 Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában. In: *Erdély története* III. Szerk. Szász Zoltán. Budapest, 1986.
- SZÉCSÉNYI 2013 Szécsényi András: Apponyi Albert kultusza a két világháború között. *Valóság*, 56 (2013) 9. sz. 40–54.
- SZÜCS 1974 Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 1974.
- SZÜTS 2018 Szűts István Gergely: Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. *Századok*, 152 (2018) 6. sz. 1237–1260.
- TILKOVSKY 1967 Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon*. MTA TTI, 1967.
- TILKOVSKY 1978 Tilkovszky Loránt: Németország és a magyarországi német kisebbség (1921–1924). *Századok*, 112 (1978) 1. sz. 3–48.;
- TILKOVSKY 1983 Tilkovszky Loránt: Erdély nemzetiségei és a weimari Németország diplomáciája. *Századok*, 117 (1983) 5. sz. 1097–1102.
- TILKOVSKY 1997 Tilkovszky Loránt: *Német nemzetiség – magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németek történetéből*. Pécs, JPTE, 1997.
- TILKOVSKY 1998 Tilkovszky Loránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen, Csokonai, 1998.
- TÓTH E. 1967 Tóth Ede: *Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetek (1826–1874)*. Budapest, Akadémiai, 1967.
- TÓTH F. 1996 Tóth Ferenc: Návay Lajos alkotmányos küzdelmei 1905–1906-ban. *Acta Universitatis Szegediensis : Acta juridica et politica*. 49. Tom. 1–48. Fasc. 1996. 607–617. http://acta.bibl.u-szeged.hu/6903/1/juridpol_049_607-617.pdf (Letöltés: 2021. február 23.)
- TÓTH I. 2008 Tóth Imre: Egy németbarát viszontagságai Berlinben. Kánya Kálmán követi évei. *Soproni Szemle*, 62 (2008) 3. sz. 325–338.
- TÓTHPÁL 2016 Tóthpál Béla: Az aradi Csiki Gergely Főgimnázium története. *Honismeret*, 44 (2016) 2. sz. 77–81.

- TRIANON 1998 *Trianon és a magyar politikai gondolkodás, 1920–1953.* Szerk. Romsics Ignác. Budapest, Osiris, 1998.
- TRUHART 1931 Truhart, Herbert: *Völkerbund und Minderheitenpetitionen.* Wien–Leipzig, Wilhelm Braumüller – Universitäts-Verlagsbuchhandlung, 1931.
- VENCZEL 1942 Venczel József: *Az erdélyi román földbirtokreform.* Kolozsvár, Minerva, 1942. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9801.pdf (Letöltés: 2018. április 18.)
- VINCZE 1996 Vincze Gábor: Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében. *Magyar Kisebbség*, 2 (1996) 4. (6. sz.) <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=5&cikk=m960427.html> (Letöltés: 2018. április 18.)
- WINKLER 2005 Winkler, Henry R.: *British Labour Seeks a Foreign Policy, 1900–1940.* New Brunswick–London, Transactions Publishers. 2005.
- ZEIDLER 1999 Zeidler Miklós: *A Külügyi Szemle repertórium a 1920–1925, 1929–1944.* (Kézirat. Soksorozította a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézete.) Budapest, 1999.
- ZEIDLER 2000 Zeidler Miklós: Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére.* Főszerk. Gergely Jenő. Szerk. Csapó Csaba – Dobszay Tamás – Zeidler Miklós. Budapest, ELTE BTK, 2000.
- ZEIDLER 2003 Zeidler Miklós: A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók. In: *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában.* Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla, Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003, 59–83.
- ZEIDLER 2009 Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat.* Pozsony, Kalligram, 2009.
- XENI 1932 Xeni, Constantin: *Take Ionescu – 1858 – 1922.* București, Editura Universul, 1932. (Újabb kiadása: Szerk. Liliana Scarlat Editura Profil, 1999.)

Személynévmutató

- Ablonczy Balázs 19, 191
Ábrahám Barna 21
Ádám Magda 19, 42, 139
Ady Endre 104, 124
Aichhorn Richárd 31, 32, 253, 262, 380, 437
Albert Gyula 229
Albrecht Lajos 127
Algacz Ottó 229
Algazi, Léon 186
Almásy Sándor 298
Alscher Otto 86, 242
Ambrózi Béla 270, 278
Ambrózy Andor 400, 507
Ambrózy Lajos 251
Ammende, Ewald 88, 306, 312, 615
Andrássy Gyula 200, 203, 215, 521
Angelescu, Constantin 81, 269, 299, 305, 330, 354–357, 360, 362, 389, 390, 392, 394, 493, 494, 643
Antal Márk 617
Apor Gábor 598, 613, 614, 631, 632, 634
Apponyi Albert 60, 93, 120, 130, 131, 188, 215, 236, 248, 303, 424, 436, 476, 519, 520, 526, 565
Argetoianu, Constantin 27
Arion, Mihail 31, 519
Auner, Carol 102, 443, 453
Averescu, Alexandru 25, 26, 31, 38, 48, 58, 77, 78, 85–87, 90–92, 100, 145, 168, 230, 231, 233, 241–243, 261–263, 273, 289, 355, 356, 358, 359, 392, 398, 434, 460, 461, 465, 466, 468, 484, 486, 489, 496, 619
Azcarate y Florez, Pablo de 566, 573, 575, 576, 588, 604

Bacsó Viktória 32, 346
Bader Gábor 229
Bajcsy-Zsilinszky Endre 119
Baker, Philip Noel 566, 572

Bakó Ignác 447
Balás Károly 420–422
Balásy Antal 75–79
Balázs András 154, 155, 274, 275, 277, 304, 351
Bálint Anna 31
Bálint Róza 438
Balogh Artur 304, 337, 340, 384–387, 469, 470, 479, 565, 566, 570, 572, 576, 584
Balogh Elek 532
Balta, Moses Marius 521
Baltimori, Cirley 267
Bánffy Miklós 25, 28–30, 35, 39, 41, 60, 62, 63, 73, 84, 91, 124, 132, 135, 148, 154, 158–160, 170, 183, 188, 189, 199, 200, 205, 206, 209, 210, 218, 221–223, 354, 468
Banu, Constantin 155, 247
Bányai Ernő 630
Barabás Béla 156
Baranyai Lipót 407
Baranyai Zoltán 313, 565, 573, 576, 584–586, 588
Barclay, Sir Colville 284
Barcza György 80, 385
Bárczy István 251
Bárdi Nándor 13, 15, 19, 20, 82, 91
Bárdossy László 75, 223
Barkóczy György 416
Bartalis Ágoston 564
Bartha Ferenc 151
Barthélemy, Joseph 402–404, 416–418, 422
Beech/Beach Silvester 266, 267, 270, 271, 279
Béldy Kálmán 152
Beles, Vasile 287
Belitska Sándor 209, 211
Beller, Hans 532, 534, 536
Bellot, Hugh Halle 417
Bem József 553, 554
Benedek pápa, XV. 71
Benes, Édouard 114, 141, 187, 215, 216, 303, 525, 642

- Beniczky Ödön 304
 Benke Antal 151
 Benkő Gitta 15
 Berkes Antal 15, 20, 21, 65
 Bernády György 91, 93–95, 127, 129, 138, 146, 152, 154, 232, 254, 259–262, 264, 292, 355–357, 360, 361, 363, 366, 382, 383, 456, 471–473, 477, 478, 480, 489, 497–501
 Berthelot, Philippe 114
 Berzeviczy Albert 378, 379
 Berzeviczy Béla 113
 Betegh György 455
 Bethlen György 88, 91, 92, 94, 95, 100, 101, 160, 307, 359, 363, 373, 374, 380, 382, 397, 453, 456, 471–474, 476, 477, 481, 483, 487, 489, 493, 495–497, 499, 500, 502, 503, 504, 508, 509, 512, 532, 601–603, 614, 616, 631–634, 645
 Bethlen István 11, 20, 25–30, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 49–52, 54, 55, 66, 68, 69, 89, 94, 105, 106, 144, 154, 159, 173, 183–188, 200–204, 209, 210, 215, 224, 234, 238, 239, 246, 255, 295, 302–304, 345, 353, 364, 399, 451, 452, 471, 475, 476, 515, 516, 520, 523, 524, 529, 530, 542–544, 546, 548–557, 604, 642
 Bethlen József 601
 Bethlen Margit 154
 Bethlen Miklós 30
 Bethlen Ödön 313
 Bianu, Eugen 284
 Bibó István 9
 Binder Károly 31
 Binder Ottó 603
 Binder Vilmos 602, 603
 Bischitz Dávid 617
 Bismarck, Otto von 484
 Bitay Árpád 97, 618–623
 Bjelik Imre 233
 Blaskovics Ferenc 93, 94, 191, 243, 289, 435, 462, 463, 475, 476, 534
 Bleyer Jakab 40, 56, 89, 131, 132, 218, 311, 312, 353, 513, 514, 546, 604, 605
 Bocskor Géza 564
 Boda Zsolt 15
 Bogdán Arthur 149
 Bogoevici, Ghenadie 287
 Bonar Law, Andrew 215
 Bonnefon, Jean de 185
 Borah, William Edgar 296, 297
 Boris, bolgár király 164
 Borisz, III. bolgár király 143
 Bornemisza Elemérné Szilvássy Karola 223
 Bornemisza Gyula 76
 Boromisza Tibor 310, 447
 Bossy, Raoul 34, 106
 Both Ferenc 195
 Bothár Árpád 186
 Bourbon Zita 218
 Bozsó Beáta 15
 Böhm, Johann 514
 Brandsch Rudolf 83, 88, 96, 168, 289, 300, 306, 357, 527, 532, 533, 535, 537–539, 593, 600, 607, 608, 618–623, 632, 633, 635–637
 Brătianu, Gheorghe I. 619
 Brătianu, Ion C. 25, 26, 37, 42, 61, 63, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 153, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 173, 187, 188, 254, 257, 262, 288, 361, 471, 472, 489, 503
 Brătianu, Vintilă 79, 94, 472, 493, 494, 496
 Brebera Venczel 510
 Brediceanu, Caius 64, 65
 Briand, Aristide 28, 29, 53, 54, 68, 402, 407, 525, 543, 551
 Brubaker, Rogers 11
 Brunet, René 337, 339, 340, 351, 365, 371, 372, 402, 418, 422
 Buchholtzer Ernő 527
 Bucșan, Constantin 91, 123, 126, 137, 373, 382, 390, 453, 464–466, 469, 484
 Buha, Gheorghe/György 264, 265
 Buna Márton 31
 Buroff, Athanase 633, 634
 Busch, Wilhelm 253
 Cambon, Jules 60
 Campus, Eliza 38
 Cantacuzino, Alexandrina 387, 388, 532
 Cantacuzino, Alexandru 532
 Cantacuzino, Matei 36
 Cantacuzino, Nicolae 31, 115
 Carbonnel, Francois de 284
 Case, Holly 19

- Cedercrantz, Conrad 419, 421, 422, 428, 430, 442
 Chamberlain, Sir Austen 46, 68, 325, 409, 411, 412, 415, 416, 423, 516
 Chapuisat, Édouard 304
 Charmant Oszkár 200
 Cisar, Alexandru/Alexander Theodor 80, 99, 101–103, 174, 178, 253, 375, 376, 398, 399, 413, 438, 440, 443, 451–454, 457, 506
 Codarcea, Corneliu 629, 630
 Colban, Eric 253, 329
 Constantin, I. görög király 165
 Constantinescu, Alexandru 270, 333, 334, 335, 350, 368
 Constantinescu, Tancred 90, 350, 360
 Constantinu, Laurențiu 21
 Cornea, Simion 285–288
 Cornish, Louis C. 267, 271, 274, 275, 277–279
 Cortobius, Carol 103
 Cosma, Aurel 190
 Costăchescu, Neculai 561, 563, 589, 638
 Coudenhove-Kalergi, Richard 52, 54
 Cristescu, Constantin 165
 Culbertson, William 458
 Cumbel Lajos 447
 Curtius, Julius 585–587, 640
 Cuza, Alexandru C. 486
- Csaki, Richard 636
 Csáky Imre 25, 66, 72, 111, 112, 113, 406, 430, 431
 Csáky István 30, 252, 253, 254, 258, 345, 347, 521, 522, 523, 524, 525
 Csáky Károly 554
 Csallner Károly 229
 Csatári Dániel 19
 Csernoch János 72, 219
 Csetri János 292, 294
 Csiby Andor 625, 627, 629, 630
 Csilléry András 295
 Csiszárík János 219
 Csurgay Tibor 409, 410
- Dalton, Hugh 566, 572
 Dandes Emil 490
- Danilovics Pál 377
 Darányi Kálmán 638
 Daruváry Géza 25, 30, 75, 210, 247–249, 252, 266
 Dávid Mihály 31, 32, 346, 347, 616, 618, 624, 625
 Davidescu, George 31, 187
 Davila, Carol A. 556
 Deák Ferenc 235
 Deák Gyula 499, 501, 508, 512
 Debreczi Béla 149
 Deering, Sir Herbert 266
 Demeter Andrea 15
 Demeter Ilona 31
 Derussi, Gheorghe 25
 Dési Zoltán 235
 Deutschek Géza 94, 488
 Dickinson, Sir William 214
 Diego von Bergen, Carl-Ludwig 74
 Diminescu Szilárd 333
 Diminescu, Constantin 254
 Dimitriu Robert 22
 Dinu, Rudolf 21
 Dolci, Angelo 71, 75, 81, 247, 375, 462
 Dousmanis, Viktor 143, 165
 Draghiciu, Aurel 629
 Dragoș, Teofil 32
 Drummond, Eric James 566, 639
 Duca, Ion Gheorghe 25, 27, 28, 35, 61–63, 76, 94, 95, 141, 165, 170, 183, 199, 209, 224, 235, 240, 246, 268, 280, 281, 283–285, 303–305, 332, 471–474, 487, 489, 496, 497, 502, 503, 513, 547
 Dupuis, Charles 414
 Durazzo, Carlo 480
- Ébert András 127
 Eckhardt Tibor 119, 202–204
 Egry Aurél 403, 410, 417–419, 422, 428, 430, 431
 Egry Gábor 19–21
 Egyedi Csongor 15
 Eiler Ferenc 15, 81
 Eisner Manu 286
 Eötvös József 235
 Erdődi Antal 447

- Ernst, Morris L. 296
 Erőss Zsolt 16
 Erzberger, Matthias 37
 Erzsébet román hercegnő 165
- Fachiri, Alexander Pandely 423
 Falch Mátyás 275
 Felsch Mátyás 277
 Ferdinánd király 32, 59, 71, 92, 120, 165, 200, 208, 214–216, 337, 435, 471, 495, 497
 Ferencz Béla 31
 Ferencz József 270, 279, 357
 Ferenczy Géza 149, 151, 152, 261, 509
 Ferenczy Gyula 256
 Filep Tamás Gusztáv 15
 Fischer Ferenc 31
 Fischer Tivadar 562
 Fodor János 19
 Foroughi, Mohammed Ali Khan 565, 572
 Forster Pál 402, 425, 428, 432
 Fouchet, Maurice 206
 Földes Béla 188
 Frecot, Stefan 288
 Freytag, Hans 43, 77, 83, 87–89, 93, 293, 294, 299, 301, 353, 436, 586, 587, 591, 605, 606, 609
 Friedrich István 42, 163, 187, 200, 203, 210, 212, 213, 216, 295
 Funar, Gheorghe 38
 Fülöp Béla 146, 232, 259, 261, 264, 357
 Fürstenberg-Stammheim, Egon Franz von 36–38
- Gaal Gaston 202
 Gabányi Imre 360, 508
 Gábos István 370
 Gabriel, Josef 288, 289
 Gafencu, Grigore 553
 Gagyí Jenő 186
 Gajzágó László 65, 66, 314, 324, 327, 336, 339, 340, 401, 402, 408–410, 412, 414, 416, 424–426, 431, 432
 Garoflid, Constantin 58, 273, 372
 Gasparri, Pietro 71–73, 75–80
 Ghica, Dimitrie I. Gr. 543
 Ghyczy Jenő 31
- Gidel, Gilbert 402, 414, 416–418, 422
 Giurescu, Dinu C. 21
 Gladstone, William 484
 Glattfelder Gyula 147, 190, 377, 378, 457
 Glondys, Viktor 540
 Goethe, Johann Wolfgang von 85, 148
 Goga, Octavian 35, 86, 91, 101, 123, 124, 224, 231, 234, 242, 373, 397, 439, 440, 446, 453, 465, 468
 Gojdu/Gozsdu Manó 287
 Goldiş Vasile 78, 391
 Gömbös Gyula 20, 31, 42, 119, 201–205, 211, 212
 Görög Joachim 151, 393
 Grandi, Dino 459–461, 542–545
 Grandpierre Emil 123–128, 148, 152, 154–157, 224, 234, 254–256, 261, 465
 Gratz Gusztáv 25, 31, 37, 54, 66, 72, 115, 123, 184, 215, 218, 302, 311, 604
 Grecianu, Constantin Paul 332
 Grigorcea, Vasile 26, 27, 32, 33, 51, 69, 513, 542, 545, 547, 553
 Gritta, Ovidius 156, 259, 260
 Grofsorean, Cornel 86, 242
 Groza, Petru 168, 262
 Gulyás László 19
- Gyárfás Elemér 90, 95, 101, 123, 151, 255, 256, 260, 261, 307, 355, 357, 359, 361, 363, 396–398, 437, 438, 440, 443, 444, 450, 453, 455, 470, 481–483, 488, 492, 494, 495, 506, 508, 509, 532, 619
 Györfi Béla Szabolcs 16
 György Béla 13, 20, 82
 György, II. görög király 165
 György, szerb herceg 210, 211
 Györgypál Domokos 564
- Haas, Conrad 85–87, 230, 233, 241, 245, 288, 290
 Habsburg IV. Károly 32, 162, 219
 Habsburg Ottó 217
 Habsburg-Teschani Frigyes 218
 Habsburg-Lotharingiai József Ágost főherceg 219

- Hajdú István 256, 261, 262
 Hamerli Petra 20
 Hamon Róbert 232, 309
 Hatiegan Gyula 623, 629
 Hedrich, Hans 300, 357, 532, 535–539
 Hegyeshalmi Lajos 187
 Héjjas Iván 201, 204–206, 210
 Heltai Viktor 121
 Henderson, Arthur 560, 566, 572
 Hevesy Pál 406, 409, 411, 412, 415, 427, 572, 574, 575, 617
 Hindy Zoltán 219
 Hohler, Sir Thomas 214
 Hoover, Herbert 267
 Hornstein, Franz Xaver 101, 395
 Hornyák Árpád 10, 49, 452
 Horthy Miklós 10, 35, 42, 43, 48, 112, 113, 120, 202–204, 209, 210, 220, 229, 296, 304, 452
 Horthy Miklósné Purgly Magdolna 219
 Horváth Árpád György 102, 103, 413, 443
 Hory András 25, 31, 32, 62, 76, 84, 85, 123, 127, 132, 135–137, 145, 148, 153, 154, 158–160, 162, 170, 171, 207, 221, 226, 249, 251, 354
 Howard Taft, William 267
 Hozsda Gheorghe 230
 Hughes, H. Stuart 296, 297
 Hurn, Arthur S. 266–268, 271, 278
 Hurst, Cecil 423
 Hussein Khan Ala 575
 Huszár Pál 154
 Huszár Pálné 154, 470
 Hynninen, Paavo Johannes 565
- Ickx, Johan 76
 Inczédy-Joksmann Ödön 255, 436, 501, 508, 614
 Ioanițescu, Dimitrie R. 562
 Iorga, Nicolae 27, 85, 148, 289, 486, 618–623, 633, 634
 Isac, Emil 24, 27
 Istrati, Nicolae 580
- Jakabffy Elemér 86, 88, 89, 91, 95, 232, 243, 254–262, 264, 307–310, 312, 361, 363, 365, 366, 387, 481, 509, 536, 614–616, 636
- Jancsó Benedek 96, 183, 186, 532
 Jancsó Sándor 121
 Janovics Jenő 156
 Jaross Béla 498
 Jászi Oszkár 24, 104, 105, 138, 239, 291, 355
 Jay, Peter Augustus 266
 Joffre, Joseph 114
 Johnson, Magnus 296
 Jónás István 32
 Jósika Gábor 160, 270
 Jósika János 345, 481, 532, 602, 603
 Jósika Sámuel 83, 128, 136, 146, 151, 154, 157, 167, 208, 262, 290, 291, 354, 355
 Juhász Gyula 22, 50
 Jungerth Mihály 570, 572, 575, 577
- K. Lengyel Zsolt 15, 20
 Kai, Franz Josef 306, 423
 Kalmár Csaba 15
 Kalmár Csenge 15
 Kánya Kálmán 30, 50, 63, 66, 93, 134, 169, 409, 410, 415, 476, 585, 586, 605, 606
 Kapp, Wolfgang 37
 Kappus, Franz Xaver 243
 Karácsonyi János 470
 Károli Sebestyén 313
 Károly, herceg 52, 53, 434
 Károly, román király 52, 53, 162, 165, 495
 Károlyi Gyula 27, 30, 129, 152, 156, 634
 Károlyi Imre 119
 Károlyi István 374
 Károlyi Mihály 128, 184, 223, 283, 295, 296, 297, 355, 514
 Károlyi Mihályné 283
 Kausch, Michael 86, 87, 191, 193, 241, 242, 288, 289
 Kecskeméthy István 94, 95, 256, 478, 488
 Kellogg, Frank B. 28, 525
 Kemal Atatürk 42, 62
 Kemény Árpád 274
 Kemény János 478
 Kendeffy Ödön dr. 229
 Kende-Kirchknopf Gusztáv 155
 Keresztes Jenő 229
 Keresztes Lajos 229

- Khuen-Héderváry Sándor 29, 196, 207, 208, 223, 365, 371, 386, 414, 415, 423, 459, 460, 518, 585
- Király Géza 630
- Kirchholtes, Johannes 81, 599, 606, 609, 621
- Kispál László 262
- Kiss Géza 497
- Kiss Mór 617
- Klebensberg Kuno 219, 451
- Knaller Győző 238
- Kocsán János 481
- Kolozsváry Bálint 123
- Konnerth/Connerth, Arthur 357, 532
- Konnerth/Connerth, Fritz 300, 532, 535
- Korányi Frigyes 250, 406, 410, 414, 415, 525
- Kós Károly 94, 127, 128, 167, 257, 355, 478, 488, 539
- Kósa András László 15
- Kosáry Domokos 9
- Kossuth Lajos 297, 436
- Kovács Gyula 275, 276
- Kovács Kálmán 224
- Kovács Tibor 15
- Kovács Zsuzsanna 15
- Kovács Ferenc 604
- Kozák Gyula 15
- Köpe Mihály 348
- Köpke, Gerhard 66, 415
- Kräuter Ferenc/Franz 81, 85, 148, 357, 462, 532, 534, 536, 538, 594
- Krenner Miklós 464, 478
- Kriza János 229
- Kuhl Lajos 405, 409, 410, 414, 426
- Kuli Andrea 15
- Kun Béla 184, 297, 524
- L. Balogh Béni 15, 19, 21
- Laár Ferenc 393, 563
- Lahovary, Emanuel 515, 519, 521, 525, 526, 528
- Lakatos Gyula 331, 336, 339, 365, 368, 371, 404, 405, 414, 416, 417, 422, 423
- Lampson, Miles Wedderburn 214
- Láng Boldizsár 112
- Láng Ferenc 447, 448
- Langa-Răscanu, Constantin 164
- Lapedatu, Alexandru 268, 347, 453, 472
- Lapedatu, Ion 347, 396
- Lapradelle, Albert Geouffre de 404, 405, 414, 422, 423
- Laroche, Jules 548
- László Dezső 151, 481, 532, 564, 591
- László Endre 624–630
- Le Go 186, 551
- Lepa, Jean 111
- Lloyd George 184
- Loder, Bernard 433
- Loesch, Karl C. 88, 89
- Lorman, Thomas 20
- Lucaciu, Vasile 71, 72
- Ludendorff, Erich 210, 216, 218, 242
- Lugosiănu, Ion 530
- Lukács György 65–67, 431
- Lupu, Nicolae 124, 126, 433, 434
- Luzzati, Luigi 24
- Magyary Antal 25–27, 33, 69, 225, 252, 253, 259, 328, 329, 336, 346, 561, 569–571, 584, 589, 595, 600, 602, 613, 614, 616, 618–625, 631, 632, 634
- Maioni, G. C. 547
- Majláth Gusztáv Károly 73, 80, 100, 102, 103, 174, 178, 248, 275, 300, 355, 357, 381, 394, 396, 398, 399, 413, 437, 443, 444, 453, 454, 457, 492, 493, 506, 626
- Makkay Domokos 489
- Malasits Géza 545, 546
- Mamina, Ion 21
- Maniu, Iuliu 26, 29, 50, 53, 67, 69, 70, 84, 91, 95, 96, 123–126, 168, 355, 362, 434, 471, 475, 478, 485, 487, 488, 495, 511, 530–534, 536, 539, 553, 556–558, 562, 564, 594, 598, 600, 601, 631–634
- Mannsberg Sándor 275
- Mărgăritescu, Polifron 31
- Mária Terézia 598
- Mária, román hercegnő 139, 165, 458
- Măriora, román királyi hercegnő 141
- Martinovici, Constantin 580
- Márton Áron 450
- Mărzescu, George G. 249, 251, 303
- Masirevich Szilárd 31, 115, 116
- Mátis András 151

- Matok Mihály 286
 Matuska Péter 215
 Mazzini, Giuseppe 297
 Mello Franco, Afrânio de 316, 329, 330
 Mesés Péter 15
 Mester Miklós 167
 Mészáros Imre 345, 407
 Metz Rezső/Rudolf 193
 Metzger Márton 462
 Mezei Sándor 617
 Michalache, Ion 434
 Mihály, I. román trónörökös 143, 165, 495
 Mihályi Tivadar 137
 Miklós, román herceg 562
 Miklósy István 72
 Millerand, Alexandre 114, 403, 416–419, 422, 426
 Mineiro, Adatci 65
 Mironescu, Gheorghe G. 26, 27, 29, 50, 53, 68–70, 553, 558, 569
 Miskolcy Ágost 294
 Miskolczy Ambrus 20
 Mișu, Nicolae 38, 197
 Mitilneiu, Ion 26, 100, 376–380, 437, 439
 Mocsári Lajos 235
 Mokcsay Zoltán 237, 238
 Monza, Durini de 554
 Móricz Miklós 57
 Móser Ernő 238, 239
 Moșoiu, Traian 69
 Möller, Karl Leopold von 83, 288
 Munteanu, Eugeniu 629, 630
 Mureșan, T. 616, 617
 Mussolini, Benito 42, 49, 50, 75, 106, 242, 465, 516, 544, 545, 547, 554
 Muth Gáspár 191–193, 242, 243, 312, 462, 534, 594, 598
 Mutius, Gerhard von 68, 69, 70, 78, 79, 93, 436, 446, 463, 569, 587, 590, 593, 594, 597
- Nagy András 498, 501
 Nagy Elek 79
 Nagy Gyula 499, 500, 501
 Nagy Imre 564
 Nagy Károly 88, 154, 270, 271, 274–276, 278, 300, 301, 313, 330, 355, 357
- Nagy Sándor 447
 Nagy Vilmos 24
 Návai Aladár 235
 Návai Lajos 235
 Neacșu, Gheorghe 21
 Nemes Albert 206, 250
 Nemes Polixéna 154
 Németh István 20
 Németh Kálmán 512
 Németh László 29
 Netzhhammer, Rajmund 174
 Nicolescu, Nicolae C. 21
 Niculescu, Alexandru 232
 Nikolaj, román herceg 434
 Nikolics Dániel 373
 Nincic, Momcilo 41, 141
 Nitti, Francesco Saverio 213
 Noszkó Béla 229
 Nuber Sándor 170
- O’Connell, William Henry 268
 Olajos Domokos 155
 Orendi-Hommenau, Viktor 86, 193, 241, 534
 Ormos Ede 223
 Ormos Mária 19
 Orsenigo, Cesare 76, 284, 376
 Osztie Sándor 511
 Otetelesanu, Alexandru 381, 390, 393, 394
 Ottlik László 54, 55, 528, 529
 Ottrubay Károly 112
- Paál Árpád 94, 128, 152, 221, 255–257, 260, 261, 360, 436, 447, 463, 464, 481, 489, 508, 512, 532, 601
 Pacha, Augustin 81, 462
 Păclîșanu, Zenovie 77
 Pakots József 514, 614–616
 Pál Gábor 65, 149, 564, 565, 566, 570, 572, 576, 578, 583, 591
 Pál István 146
 Paleologue, Maurice-Georges 111, 113, 114, 115
 Pálincás Márk 16
 Pallavicini János 153, 197
 Pangrati, Emil A. 470

- Pante, Gavrilovics 284
 Pap Endre 151, 348
 Pap Imre 348
 Pap, Ioan 265
 Papp János 469
 Papp Z. Attila 15
 Pasics, Nicola 139, 165, 215
 Pataky Tibor 400, 634
 Pechany Adolf 219
 Pechel, Rudolf 312
 Pekár Gyula 195
 Pelényi János 637
 Peretti della rocca, Emmanuel de 114
 Pesthy Pál 294
 Petrescu-Comnen, Nicolae 330, 351, 368–370, 372
 Petrovici, Ion 389–392, 562
 Pilsudski, Józef Klemens 144, 547
 Plattner, Heinrich 535, 536
 Poincaré, Raymond 402
 Polgár László 286
 Politis, Nicolaos 403, 418, 422, 426, 428, 429
 Polony, Arthur 357
 Poór Lili 156
 Popescu, Stelian 69, 562
 Potra, Gheorghe G. 21
 Práznovszky Iván 111, 112, 114, 116
 Prie, Octavian 166
 Primo de Rivera, Miguel 242
 Pritz Pál 15, 18, 24, 44, 55, 529
 Procopé, Hjalmar J. 565, 570, 572, 573, 575, 577, 578
 Prohászka Ottokár 219, 285
 Prónay György 385
 Prónay Pál 119, 120, 121, 201, 204–206, 210
 Pteancu, Alexandru Coriolan 330
- Rákosi Jenő 188, 316
 Rakovszky Iván 219
 Ravasz László 123
 Renault, Louis 404
 Réti Imre 151
 Roboz Béla 295
 Roboz Imre 295
 Roediger, Conrad Frederick 586, 587, 599, 609, 610, 639, 641
- Romsics Ignác 19, 20
 Róth Hugó 128, 508, 512, 617
 Roth, Hans Otto 83, 84, 88–95, 300, 301, 306, 354, 356–358, 364, 373, 374, 446, 473, 476, 479, 480, 487, 496, 532, 533, 536, 600, 607–609, 619–621
 Röser János 193, 288
 Rubido-Zichy Iván 25, 28, 31, 33, 60, 61, 63, 75, 76, 85, 134, 160, 169, 189, 190, 196, 198, 207, 208, 214, 222–224, 234, 247, 248, 252, 258, 259, 263, 264, 266, 409, 412, 415, 427, 431, 570, 572
 Rudnay Lajos 633
 Ruica Veronka 15
 Rus, Traian 57
- Şaguna, Andrei 287
 Sándor Béla 610
 Sándor István 155, 261
 Sándor József 88, 91, 128, 133, 136, 146, 152, 254, 255, 256, 261, 300, 301, 355, 357, 360, 363, 382, 456, 464, 465, 467, 469, 489, 509, 511
 Sándor Pál 513
 Sándor, I. szerb király 106, 139, 141, 164, 165
 Sárándi Tamás 15, 21
 Scharfenberg, Dietrich von 37
 Scheffler Ferenc 447
 Scheffler János 447
 Schioppa, Lorenzo 76, 219, 220, 284
 Schneller, Fritz 539
 Schoen/Schon/Schön, Hans von 67, 68, 515–518, 555, 587
 Schubert, Carl von 415
 Schullerus, Adolf 300, 357
 Schurz, Carl 297
 Schusteritsch Béla 613
 Scialoja, Vittorio 415, 460, 570
 Scitovszky Tibor 25, 281, 294
 Scotus Viator 236
 Sebess Dénes 169
 Sebessi János 149
 Sebestyén József 229
 Sebestyén Pál 407, 432
 Seipel, Ignaz 199
 Serédi Jusztinián 73, 74, 174

- Seton-Watson, Robert William 52, 236
 Shvoy Lajos 102
 Siegescu, Iosif 265, 287, 469
 Siegl József 31
 Sigray Antal 215
 Sjöborg/Sjöborg, Erik 315, 327
 Skoda Ferenc 229
 Soltra József 121
 Somogyi Szilveszter 304, 604
 Somssich József 72–74, 76, 174, 248
 Sréter István 122, 123
 Stambulinszky/Sztambolijszki, Alexandar 142, 143
 Statescu, Victor 31
 Sternberg Géza 612
 Stinnes, Hugo 42, 210, 212, 213, 215, 216, 559
 Ştirbey, Barbu A. 26, 92, 471
 Stîrcea, Traian 25, 26, 30–32, 41, 42, 60, 116, 117, 130, 131, 134, 183, 196, 199, 209, 224, 235, 240, 246, 249, 251, 280, 281, 284, 285, 294, 303, 451, 453, 518, 519
 Straubinger, Johannes 590
 Straus, Nathan 267
 Strauß, Ottmar E. 559
 Stresemann, Gustav 43, 48, 50, 51, 67, 68, 409, 415, 426
 Sturdza, Mihail R. 31
 Sulyok István 598, 599
- Szabó István 310, 589, 590
 Szász István 230
 Szász Istvánné 31
 Szász Pál 160
 Szász Zsombor 151
 Szathmáry István 627
 Széchenyi László 283, 296
 Székács Aladár 419–422
 Székely György 122
 Szekfű Gyula 9
 Szele Béla 149, 151, 382, 383, 466
 Szenkovici Bogdy 230
 Szentirmay Béla 31, 61, 63, 94, 345, 382, 394, 396, 398, 454, 469, 471, 474, 476, 480, 498
 Szentkereszthy Béla 532
 Szenzykru Tivadar 259
 Szilágyi Dózsa 455, 461
- Szilágyi Lajos 61, 62, 63, 119, 120, 121, 122, 123, 246, 303, 304
 Szilvássy Karola 223
 Szladits Károly 422
 Szmrecsányi Lajos 72
 Szmrecsányi Pál 101, 395
 Szoboszlai László 481, 532
 Sztankay Jenő 407
 Sztterényi József 67, 556
 Szűcs Jenő 9
- Tabéry Géza 94, 488
 Tahy László 572
 Takách-Tolvay József 31
 Take Ionescu 24, 25, 27, 29, 30, 36, 37, 41, 60, 64, 69, 114, 117, 118, 130, 134, 145, 162–165, 553, 557
 Tamás Veronika 15
 Tarnóczy Lajos 94, 488
 Tătărescu, Gheorghe 233, 252–262, 264, 291, 292, 356
 Teleki Arthúr/Arctur 259, 261, 264, 360, 477
 Teleki Domonkos 160
 Teleki Pál 25, 29, 30, 35, 38, 54, 60, 111, 113, 116, 130, 131, 200, 210, 214, 364
 Teutsch, Friedrich 357
 Theodoru, Constantin 492
 Thury Kálmán 509
 Tibold Károly 207
 Titulescu, Nicolae 26, 28, 29, 32, 50, 62, 65–70, 79, 81, 316–322, 325, 326, 342, 370, 372, 401, 402, 404, 409–412, 416, 426–428, 430, 431, 442, 461, 506, 516, 518–521, 525, 528, 559, 569
 Toldalagi Mihály 360, 478, 498–501
 Tomcsányi Vilmos Pál 419
 Tomescu, Romulus P. 118
 Toporczer Koloman 230
 Tornya Gyula 65, 302, 331, 336, 339, 350, 365, 368, 370, 371, 393, 501–505, 507, 509, 510, 512
 Tóth Ágnes 15
 Tőkés Ernő 136, 497
 Török Andor 149, 151
 Török Béla 314, 324, 327, 328, 340

- Trașcă Ottmar 15, 21
 Tusnádi Imets Béla 625
- Ugron András 478, 489, 498–501, 504
 Ugron István 90, 91, 133, 135, 136, 147, 151, 153–155, 223, 224, 232, 233, 252, 254–257, 260, 261, 291–294, 304, 305, 307, 317, 326, 327, 339, 345, 350, 355–361, 363–365, 373, 465, 470, 479, 508
 Ujhelyi Mór 617
 Ujvárosi Miklós 130
 Undén, Östen 317, 322, 325–328, 341, 342
 Vadim Tudor, Corneliu 38
 Vaida-Voievod, Alexandru 35, 433
 Vajda Sándor 617
 Van Slooten, Gerald 425, 428, 433
 Váradi Aurél 508, 512
 Várady Lajos 72
 Varga Gyula 121
 Varga Lajos 32
 Váry Albert 295
 Vass József 72, 219
 Vaughan, Williams 422, 423
 Vavrecka, Hugo 284
 Veress Endre 186
 Vest Fedor 518, 530
 Vetzák Endre 612
 Vienne, Louis de 518, 548–554
 Villani Frigyes 26, 28, 29, 33, 89, 91–94, 99–102, 250, 304, 346, 353, 365, 372–374, 376, 379–382, 387, 389, 392, 396, 400, 412, 426, 433, 435, 437, 439, 443, 446, 452, 454, 456–458, 461, 463–465, 470, 475, 476, 479, 480, 482, 483, 492–494, 496, 498, 501–503, 506, 507, 518, 521, 575, 590
 Vinci, Gigliucci 415
 Vladár Ervin 31, 207
 Voinea, Ilarion 38
 Vönház István 311
 Vörnlé János 88, 158, 189, 190, 207, 345, 346, 600, 634, 635, 637
- Walko Lajos 26, 30, 67, 68, 313, 324, 328, 340, 346, 365, 372–374, 377, 379, 381, 382, 384, 386, 387, 389, 392, 396, 399–401, 408–410, 412, 416, 426, 433, 435, 437, 439, 443, 446, 451, 452, 454, 456–458, 461, 463, 464, 469, 475, 479, 480, 482, 483, 492–494, 496, 498, 501–503, 506, 507, 525, 530, 553, 561
 Walpy Elek 229
 Weiss Sándor 390
 Welczek, Johannes 45, 46, 88, 89, 301, 353
 Wertheimer, Fritz 636
 Willer József 393, 481, 482, 494–496, 501, 509, 510, 532, 562, 563, 614–616
 Wilson, Woodrow 38, 191, 267
 Windischgrätz Lajos 43, 120, 403
 Windischgrätz, Alfred 120
 Winterhoffen Ferenc 448, 449
 Winterhoffen Frigyes 93, 435, 590
 Wodianer Rezső 196–198
 Wolff Károly 203, 210, 216
 Wolff Ottó 559
- Yrjö-Koskinen, Aarno Armas Sakari 577, 578
- Zadravecz István 220
 Zágoni István 128, 167, 257, 259, 261, 264, 499
 Zaharia, Gheorghe 21
 Zahorán Csaba 19, 21
 Zaleski, August 50, 544, 547
 Zeidler Miklós 15, 19, 55, 529
 Zichy János 120, 219, 220, 605
 Zikeli Gustav 229
 Zillich, Heinrich 539, 540
 Zima Tibor 146, 156, 261, 264
 Zimmermann, Walter 37
 Zoltán Béla 420
 Zombory László 253–256, 258, 260, 454, 455
- Zsembery István 452
 Zsigmond János 229
 Zsirkay János 239
- Wagner Oszkár 229
 Walbaum, Friedrich 274–276, 279

Tárgymutató

A mutatóban a tárgyszó után az irat számát tüntettük fel.

aktivista mozgalom 10, 15
állampolgárság 162, 164, 172
Anschluss 97
antiszemizmus 32, 35, 177
augusztus 20-i ünnepség 57
autonómia 202, 212, 213

bánáti magyarok 42
bánáti németek 42, 137, 199, 205
bankok 210, 211
Besszarábia 24, 27
bolsevizmus 16, 29, 56, 75, 136, 162
budapesti pápai nuncius 61
budapesti román követség 4, 13, 31, 43
bukaresti magyar követség 4, 5, 12, 22, 25, 51, 164
bukaresti magyar iroda 17, 23, 37
bukaresti magyar iskola 123, 126, 130, 139

csíki magánjavak 103, 178, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 214, 215
csucsai paktum 88, 101, 139, 150
délnyugati történetek 30

diplomáciai kapcsolatfelvétel 1, 2
döntőbírárság (román–magyar) 117, 118, 119, 125, 136

Ébredő Magyarok Egyesülete 32, 35, 45
egyházi iskolák 12, 16, 22, 24, 28, 30, 40, 48, 56, 69, 84, 86, 106, 108, 122, 131, 134, 152, 153, 171, 200, 218
egyházi ingatlanok 28, 56, 74, 86, 98, 107, 114, 123, 124, 126, 134, 151, 159, 218
egyházi misszió 56
Ellenzék (újság) 36, 38, 53, 64, 88, 177
Erdélyi Katolikus Népszövetség 127, 132, 137
Erdélyi Katolikus Státusz 56, 107, 123, 127, 207, 218
Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) 10, 12, 139
Erdélyi Magyar Néppárt 10, 17, 20, 24, 64, 150
Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) 65

erdélyi román egészségügy 19

erdélyi szászok 14, 16, 17, 20, 24, 30, 46, 141, 144

erdélyi zsidóság 16, 46, 105, 106, 135, 208, 218

Európai Kisebbségi Kongresszus 101

földelkobzások 80, 83, 87, 92, 93, 113, 125, 136, 178, 180, 182, 190, 198, 215, 218

földreform 8, 33, 56, 81, 82, 110, 125, 136, 198

gazdasági kapcsolatok 16, 27, 59

genfi konferencia 29, 101, 103, 109

genovai konferencia 11, 16, 27, 116

gyulafehérvári határozat 9, 17, 29, 44, 56, 64, 81, 88, 169, 202

Habsburg-restauráció 35

Hármas Bizottság 74, 83, 179, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 214, 217

hétfalusi evangélikus iskola 86, 108

infláció 35

iskolatörvény 79, 88, 98, 99, 103, 105, 127, 196

irredentizmus 24, 25, 32, 47, 61

jóvátétel 29, 174

katonai diktatúra 8, 35

Keleti Újság 10, 26, 88, 160

kisantant 3, 16, 24, 27, 35, 49, 109, 162, 165

kisebbségek

magyarországi 11, 40, 44, 161, 171, 203, 205

romániai 42, 146, 166, 169, 205, 212

kisebbségi

államtitkár 209, 213

blokk 15, 42, 69, 73, 88, 106, 122, 127, 137, 142, 144, 146, 147, 148, 150, 169, 199, 205

ígérettek 24

jogok 9, 18, 31, 202

memorandum 206

panaszok 11, 12, 16, 24, 32, 157, 171

törvény 44

konföderáció 35, 167

konkordátum 28, 48, 218

koronázás 34, 35

legitimizmus 32, 35

Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) 8, 35

Magyar Szövetség 9, 10, 12, 16, 17, 18, 20, 24, 30, 37, 64

magyar–német együttműködés 205, 206

magyarországi egyetemek 45
 magyarországi németek 161, 204
 magyarországi nemzetiségpolitika 44, 161, 171
 magyarországi románok 40, 55, 62, 68

nemzetközi kapcsolatok

magyar–amerikai 135
 magyar–francia 16, 109, 172
 magyar–német 16, 29, 162
 magyar–olasz 32, 129, 136, 147, 166, 170, 172
 magyar–román 2, 12, 24, 29, 51, 72, 168, 174, 181
 román–cseh 165
 román–jugoszláv 24, 46
 román–lengyel 16, 120
 román–német 162
 román–szovjet 49

nemzetközi kisebbségvédelem 70, 75

Népies Irodalmi Társaság 22

népszámlálás 39, 105, 139, 208

Népszövetség 70, 76, 77, 83, 117, 119, 163, 179, 183, 187, 190, 191, 195, 204, 216, 218

névelemzések ügye 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 214, 216, 218

névmagyarosítás 203

optánsok 6, 93, 109, 112, 113, 119, 125, 163, 165, 168, 173, 174, 175, 176, 181

Országos Magyar Párt (OMP) 17, 38, 51, 52, 64, 95, 99, 100, 133, 139, 142, 146, 150, 153, 155, 156,
 157, 158, 160, 191, 192, 195, 212

ortodox–görög katolikus ellentét 42

passzivista mozgalom 10, 15

perszonálunió 24, 32, 35

propaganda

magyar 6, 7, 16, 29, 35, 41, 57, 90, 115, 116, 199, 203
 román 66, 100, 104, 111, 112

rapallói egyezmény 16

revizionizmus 35, 162, 167, 170, 171, 172

romániai németek 63, 94, 199

sajtó 22, 28, 35, 64, 155, 163, 167, 168

erdélyi magyar 36, 38, 53, 177

erdélyi német 63

román 27

sport 58

szászvárosi Khun-Kollégium 74, 84

szatmári svábok 73, 94, 122, 127, 138, 145, 169, 197, 200, 205

Szent László Társulat 95, 96, 98, 102, 107, 114, 123, 124, 128, 130, 131, 134, 151, 159

támogatások

magyarországi 201, 207

németországi 199, 200

telepések 70, 75, 76, 77, 80, 83, 87, 89, 91, 92, 117

Új Hungária 167

választások 15, 16, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 85, 141, 142, 143, 148, 149, 150, 154

veszély

bolgár 16, 24

orosz 16, 24, 27, 29

szláv 97

Minority Issues In Hungarian–Romanian Diplomatic Relations (1920–1931)

D o c u m e n t s

*'Out of the blood our fathers shed in battles
flows peace, through our remembrance and regard,
creating order in our common matters,
this is our task, we know it will be hard.'*

(Attila József: By the Danube – excerpt;

Translated by Peter Zollman)

Following the First World War, new states were formed after the disintegration of the Austro-Hungarian Monarchy, state borders significantly changed compared to the previous ones. Due to the rearrangement of the borders – after Germans and Ukrainians – Hungarians became one of the most significant minorities in the region and the Romanian Hungarian minority became the greatest in numbers across the border.

The engine of Hungarian foreign policy between the two world wars was modern nationalism that intensified as a result of the shock of Trianon, which was embodied not only in the creation of the legitimacy of the state, but also in the revision as well as the Hungarian minority issue across the border.

In the Hungarian–Romanian diplomatic relations, it was not the representatives of two equal states who negotiated with each other, but the diplomatic struggle of a *defeated small state who was not willing to accept or even acknowledge the status quo* and a *victorious middle-sized state who was interested in maintaining the status quo*. From the beginning of the 19th century, the main issue of the Hungarian–Romanian diplomatic relations was the struggle for the exclusive possession of the multi-ethnic Transylvania. Thus, even in the period between the two world wars, the focus of the relationship of the two states was the affiliation of Transylvania in addition to the minority issues. In such situation, there was/ could be little chance of reaching an agreement or finding a compromise.

When examining the relationship between the two states, we consider the aspects formulated by Árpád Hornyák, a historian, who deals with Hungarian–Serbian relations. The first aspect is the question of borders, the relation to them. Although some Romanian political circles could have imagined the border between the two countries at River Tisza, they were still satisfied with borders drawn in Trianon; at the same time, they knew that Hungary considered them unfair and sought to change them. Therefore, Romania had not only satisfaction with the borders, but also a fear of when they would be changed. This sense of fear determined the relationship with Hungary and the attitude towards the Hungarian

minority, too. As a result, Romanian foreign affairs paid special attention to Hungarian political manifestations and its primary aim was to weaken the ties between Hungary and the Hungarian minority. Miklós Horthy's statement from 1921 expresses the standpoint of Hungary very clearly: 'As long as the Romanians are stronger than us, they will own Transylvania. If, on the other hand, Hungarians are stronger than the Romanians, they will take Transylvania away from us. Since this is a clear situation, any kind of negotiation is pointless.' Thus, the judgement of the boundary lines resulted in an almost irreconcilable contradiction between the two states.

The second aspect of the interstate relations is the weight the other state has in pursuing its own national interests. Since in 1921, the ring of the Little Entente was closed around and against Hungary, Romania did not consider Hungary in a way that it can be a partner in the realisation of its national interests. Theoretically, a kind of cooperation would have been possible against the German and Slavic threat and expansion, however, the almost antagonistic opposition between the two countries prevented this. In 1920/21, the plan of a personal union emerged on the Hungarian side during the reign of the Romanian king, but it was inadmissible on the Romanian side, mainly because Hungary would have asked for the independent duchy of Transylvania in return. After 1921, Hungary did not attach significance to Romania in the realisation of national interests.

The third aspect is the weight of the minorities, their treatment and the attitude of the motherland towards them, so in fact the application of Rogers Brubaker's Triangular configuration (national minorities, nationalising state, external national 'homeland') in the examination of the system of relations. Neither in number, nor in proportion did Romanian Hungarians and Hungarian Romanians have the same weight. The one and a half million Hungarians made up approximately 8% of the Romanian population, while the 23 thousand Romanians made up 0.3% of the population of Hungary. This grand difference can be observed through diplomatic documents as well. The Hungarian diplomatic documents are much more about minority issues than Romanian diplomatic sources. Rarely do we find Romanian reports that describe the situation of Romanians in Hungary. This asymmetry also meant that minority issues, although they were important for Hungary, could not have a positive effect on the relations between the two countries, not only because the Hungarian narrative was based on grievances, but also due to the difference in weight. The Romanian narrative was based on grievances too, but primarily not in relation to Hungarian Romanians, but in relation to the irredentism in Hungary and Transylvania. Instead of real dialogues, miscommunication characterised the diplomatic discourse. Moreover, the system of minority protection between the two world wars was not strong enough to achieve substantive result in the conflicts between the two states.

The fourth aspect is the economic relations, which are strongly influenced by the economic interdependence of the two countries. Prime Minister István Bethlen repeatedly emphasized that there is a possibility of improving the Hungarian – Romanian relations in economic and commercial fields. And indeed, in 1924, an agreement was signed in Bucharest regarding pending economic, financial, reparation, transportation and postal issues. Hungary imported a significant amount of crude oil from Romania, covered its entire

salt needs from there and most of its wood also came from there. In exchange, Hungary exported mechanical and light industrial products. However, strong trade relations did not substantially affect political relations.

Finally the fifth, but still really important aspect is the place of the two countries in the system of relations. It is widely known that the bilateral relation cannot be interpreted in itself, nor is its possibilities merely a function of the relationship between the two states. From this viewpoint, we can declare that when international conditions desired so, there could have been a chance for an agreement. Due to the geopolitical situation, the relation to the Soviet Union was significant. Because of Bessarabia, the Romanian – Soviet relation between the entire two world wars was characterised by tension, and the Horthy Era Hungary isolated itself from the Soviet Union due to the memory of the Hungarian Soviet Republic and the threat of Bolshevism. Therefore, it was the common enemy of Budapest and Bucharest, and Italy and Germany can be concluded as common friends, however, a more important circumstance was that the alliance of the Little Entente, which was strongly influenced by France, was inseparable. Hungarian politicians knew very well that they could succeed by disintegrating the Little Entente, but these kinds of efforts remained practically ineffective.

In this book, I present the German influence on the relations between the two countries. Until 1929, in the German foreign policy, the *Südostraum* was only of secondary importance after French relations. Stresemann's policy of fulfilment did not specifically deal with this region, he did not want to burden the relations especially with the minority issue. Although, we must also add that the situation of Czechoslovakian and Polish Germans indeed interested German foreign policy mostly because of territorial questions. Berlin had less influence yet on the situation of Germans living further east at that time. We know from literature that Romania and Yugoslavia were important for Germany rather commercially, and from this point of view we can ask the question: how did the Weimar policy affect the Hungarian–Romanian relationship?

This book is a work on the history of diplomacy, which aims to investigate the diplomatic relations of Hungary and Romania and the emergence of the minority issue between 1920 and 1931 from a political perspective. An important element of diplomatic relations is the economic and military relations between the two countries, however, we do not deal with this aspect in this book. Although there can be found economic themed sources too, but they all have a minority aspect as well.

The source collection contains 218 selected sources from foreign archives/documents of Budapest, Bucharest and Berlin. The aspect of the selection was that the given source should provide as comprehensive insight into the problem as possible. Another aspect was to include sources in the selection that discuss minority issues or tense issues between Hungary and Romania. Exceptions are sources in the selection that are about the situation of foreign policy or reflect on an important foreign policy event. Such are the Hungarian–Italian rapprochement and the Treaty of Friendship, as well as the Hungarian–French rapprochement.

The time limits indicate that this work is the result of conscious research from Hungarian viewpoint, as 1931 – end of Bethlen's ten-year consolidation – marks the end of the period from the perspective of Hungarian public history and is not the turning point of Romanian politics. Therefore, the Bethlen Era portrays the struggle of Hungarian–Romanian diplomatics. The border at 1920 is justified since it was the time when the first steps of diplomatic contact took place and from January 1921, we can talk about official Hungarian–Romanian diplomatic relations.

We base our research on the already well-known domestic and international literature. We examine key issues with the props of political and diplomatic history. The horizon of the topic is given by of course the evolution of international politics, and we place the bilateral relations between the two countries, Hungary and Romania, into it.

The system of relations is multi-layered. In order to investigate the minority issue, it is essential that we assess the system of relations that connected the official Hungarian foreign affairs service and the leaders of Romanian Hungarians. This – mainly based on research by Nándor Bárdi and Béla György – already has usable antecedents. The next contacting point is the connection between the foreign service and Romanian royal and governmental circles. The third interface is the examination of relations between Hungarian diplomacy and the diplomacy of other countries in Bucharest.

We have to examine these same relations in the case of the official Romanian foreign affairs service too (their relationship with Hungarian Romanians, the Hungarian government and other diplomatic representations in Hungary).

There was little chance of remedying the grievances of minorities in bilateral relations, officially they could turn to the League of Nations. It is not our intention to present the process of minority petitions that got to the League of Nations, as it has already been and is being dealt with by other research. On the other hand, we consider it necessary how the administration of League of Nations evolved in bilateral relations and what consequences it had. Another, not so official method for remedying the grievances was the foreign propaganda. With that, there may have been some chance for putting pressure. Therefore, it is important to look at the extent to which diplomats provided background material for foreign propaganda and, if it was necessary, how they silenced or amplified it.

There were some minority affairs that went beyond the relationship of the two countries. Such as the concordat-case, which was on the agenda almost throughout the period under review. The diplomacy of Vatican played a great role in it.

I hope that I can facilitate further research with this source publication. I think that the selected documents can serve as a starting point for more in-depth research on a subtopic. I believe that the presentation of the question *sine ira et studio* can facilitate the professional rapprochement between Hungarian and Romanian historians, which could be a step towards dampening the edge of the Hungarian – Romanian division that still have been existing even after 100 years, and towards the desired reconciliation and neighbourliness on both sides.

Problema Minorităților în Relațiile Diplomatie Ungaro-Române (1920–1931)

D o c u m e n t e

*„Luptele duse de strămoși, în fine,
amintirea le preface-n pace lin,
să punem ordine-n lucrurile comune
e treaba noastră; și nici nu-i puțin.”*

(József Attila: La Dunăre – fragment tradus de Kocsis Fancisko)

După primul război mondial, prin dezmembrarea Monarhiei Austro-Ungare iau ființă state noi în zonă, care schimbă fundamental granițele de stat față de perioada dinainte de război. Cu rearanjarea granițelor, una dintre cele mai numeroase minorități din regiune – după germani și ucrainieni – erau maghiarii, iar cel mai numeros grup minoritar din zonă a fost cea a maghiarilor din România.

În perioada interbelică motorul politicii externe ungare a fost șocul Tratatului de la Trianon, care a intensificat naționalismul modern și a pus bazele legitime ale statului, s-a întruchipat în reviziune și în problemele minorităților maghiare din afara granițelor.

În relațiile diplomatice ungaro-române nu s-au întâlnit reprezentanții țărilor de același rang, mai degrabă a fost vorba de o luptă diplomatică între un stat mic învins, care n-a putut și n-a vrut să accepte status quo-ul și un stat de mijloc câștigător, care a fost interesat mai mult de păstrarea status quo-ului. De la începutul secolului al 19-lea problema fundamentală a relațiilor ungaro-române a fost stăpânirea exclusivă a Transilvaniei multiethnice. Astfel, problema apartenenței Transilvaniei, pe lângă problemele minorităților, s-a dovedit a fi și în perioada interbelică tema principală a relațiilor dintre cele două țări. În situația aceasta n-a fost nici-o șansă de conciliere, pentru disponibilitate la compromis.

Pentru cercetarea relațiilor dintre cele două țări, trebuie să avem în vedere aspectele prezentate de Hornyák Árpád, cercetător istoric al relațiilor ungaro-sârbe. Primul aspect este problema granițelor, relația față de ele. Deși anumite cercuri politice române și-ar fi dorit granița României de-a lungul Tisei, totuși au fost mulțumiți cu granițele stabilite prin Tratatul de la Trianon, în același timp Ungaria considerând aceasta o nedreptate și aspiră la modificarea acestora. De aceea, România a avut nu numai un sentiment de mulțumire față de granițe, dar a fost și îngrijorată, întrebându-se oare când vor fi modificate? Sentimentul aceasta a determinat și relația cu Ungaria și atitudinea față de minoritatea maghiară. Politica externă română a urmărit cu atenția deosebită declarațiile politice ungare, scopul ei fiind slăbirea legăturilor dintre Ungaria și minoritatea maghiară din Transilvania. Punctul de vedere al ungarilor este foarte bine prezentat prin declarația guvernatorului Horthy Miklós în anul 1921: „Cât timp românii sunt mai puternici decât noi, până atunci ei vor stăpâni

Transilvania. În schimb, dacă ungurii vor fi mai puternici decât românii, atunci ei pot lua de la români Transilvania. Pentru că aceasta este o situație clară, orice fel de discuții sunt inutile.” Stabilirea granițelor a dat naștere antagonismului dintre cele două state.

Al doilea aspect al relațiilor dintre cele două state este importanța politicii statului în realizarea intereselor naționale proprii. Deoarece în anul 1921 inelul Miciei Înțelegeri s-a închis în jurul și împotriva Ungariei, România n-a considerat Ungaria ca un stat partener în realizarea intereselor sale. Teoretic era posibil realizarea unei cooperări între cele două state pentru eliminarea pericolului unei expansiuni slave și germane, dar antagonismul dintre cele două state a împiedicat acest lucru. Încă din anii 1920/1921 ungurii au propus unirea tuturor ungurilor sub coroana regelui român, dar din partea românilor acest lucru a fost inacceptabil, în primul rând de teamă că ungurii ar fi cerut în schimb suveranitatea Principatului Transilvaniei. După 1921 nici Ungaria n-a acordat importanță României în realizarea interesului național.

Al treilea aspect este importanța minorităților, tratamentul statului și atitudinea statului-mamă față de ele, deci de fapt aplicarea teoriei lui Rogers Brubaker (relația triadică: stat-mamă, minoritate națională și stat-gazdă) în analiza sistemului de relații. Nici în număr, nici în proporție n-au avut același importanță românii din Ungaria și maghiarii din România. Maghiarimea cu mai mult decât un milion și jumătate de persoane a însemnat 8% din totalul locuitorilor din România, în timp ce românii cu 23 000 persoane au reprezentat 0,3% din totalul locuitorilor din Ungaria. Aceasta mare diferență poate fi observată și din documentele diplomatice. Din sursele diplomatice ungare putem citi mult mai mult despre problema minorităților, decât din sursele române. Rareori găsim în rapoartele Legației României din Budapesta referiri la românii din Ungaria. În contrast, majoritatea surselor diplomatice ungare se ocupau cu maghiarii din România. Această disproporție a fost și cauza acestui contrast, deși problemele minorităților au fost importante pentru unguri, totuși n-au putut influența favorabil relațiile dintre cele două țări, și nu doar pentru că narativa ungară s-a bazat pe prejudicii, dar și din cauza diferențelor referitoare la importanță; și narativa română a fost bazată pe prejudicii, dar în primul rând nu în legătură cu românii din Ungaria, ci cu irendentismul Ungariei și a maghiarilor din Transilvania. Discuțiile diplomatice au fost caracterizate nu de dialogurile reale, ci de narațiunile în paralel. Sistemul internațional al protejării minorităților în perioada interbelică a fost slab și nu a reușit să elimine conflictele dintre cele două state.

Aspectul al patrulea sunt legăturile economice, care sunt puternic influențate de interdependența economică a celor două state. Premierul ungar din aceea vreme, Bethlen István a subliniat de mai multe ori, că în economie și în comerț sunt șanse pentru înțelegere și repararea relațiilor ungaro-române. Într-adevăr, în anul 1924 s-a semnat la București un acord privind relațiile suspendate economice, financiare, poștale, de reparații, de comunicații. Aceasta a fost vârful legăturilor economice ungaro-române în perioada discutată. Ungaria a importat o cantitate considerabilă de țigări din România, a acoperit necesarul total de sare de acolo, marea parte a materiei prime necesare în industria de prelucrare a lemnului a fost de origine română. Ungaria a exportat în România materiale pentru construcția de mașini și produse pentru industria ușoară, dar legăturile economice strânse n-au putut influența substanțial relațiile politice.

În sfârșit, al cincilea aspect, dar foarte important: locul celor două state în sistemul relațiilor internaționale. Este bine-cunoscut faptul că relația bilaterală nu se poate interpreta de sine stătător și nici posibilitățile sale nu depind numai de relațiile dintre cele două state. Din acest punct de vedere putem spune că atunci când condițiile internaționale erau favorabile, exista șansă pentru înțelegere. Din perspectivă geopolitică a fost importantă atitudinea celor două state față de Uniunea Sovietică. Din cauza Basarabiei în timpul perioadei interbelice relațiile româno-sovietice au fost încordate, iar Ungaria horthystă din cauza amintirii regimului Kun Béla și a pericolului bolșevic s-a izolat de Uniunea Sovietică. Budapesta și Bucureștiul au avut un dușman comun, Germania și Italia le-au fost parteneri, dar a fost mult mai important faptul că unitatea neîntreruptă a Micii Înțelegeri a fost influența considerabil de către Franța. Politicienii unguri știau că prin dezmembrarea Micii Înțelegeri ar fi putut obține rezultate favorabile, dar eforturile lor au rămas practic fără succes.

Volumul acesta prezintă influența Germaniei asupra relațiilor dintre cele două țări. În politica externă germană importanța *Südostraum*-ului până în 1929 a fost pe plan secundar, prioritate având relațiile cu Franța. „Politica de realizări” (*Erfüllungspolitik*) a lui Stresemann nu s-a ocupat în mod special de această regiune, n-a vrut să încerce relațiile sale cu problema minorităților. Trebuie să adăugăm la aceasta faptul că situația germanilor din Cehoslovacia și Polonia a preocupat politica germană, în primul rând din cauza chestiunilor teritoriale. Apoi Berlinul a avut o influență mai mică asupra minorității germane din est. Din literatura științifică cunoaștem faptul că România și Iugoslavia au fost importante pentru Germania în primul rând din punct de vedere comercial, și din perspectiva aceasta ne punem întrebarea: cum a influențat politica de la Weimar relațiile ungaro-române?

Volumul aceasta este o lucrare de istoria diplomației care are scopul de a cerceta relațiile diplomatice dintre Ungaria și România sub aspectul istoriei politice, și în cadrul acesteia să prezinte problema minorităților între anii 1920 și 1931. O parte importantă a relațiilor diplomatice sunt relațiile militare și economice dintre cele două țări, dar în volumul acesta nu prezentăm aceste aspecte. Dintre sursele jos publicate sunt și surse referitoare la tema economiei, dar numai cele care au și aspecte minoritare.

Volumul cuprinde 218 documente selectate din arhivele/sursele Ministerului Afacerilor Externe din Budapesta, București și Berlin. Motivul selectării documentelor a fost acela de a prezenta cât mai cuprinzător problemele minorităților. Au fost selectate în primul rând documentele disputate între Ungaria și România în care sunt prezentate problemele minorităților sau chestiunile încordate dintre cele două țări. Sunt selectate și surse în care este prezentată situația politicii externe sau care reflectă în mod real evenimente importante din politica externă. Sunt evidențiate colaborarea ungaro-italiană, tratatul de amicitie și colaborare cordială încheiat între Ungaria și Italia, precum și colaborarea ungaro-franceză.

Delimitările temporale ale temei indică faptul că volumul aceasta este rezultatul unei cercetări din punct de vedere maghiar, conștient asumate, deoarece anul 1931 este o piatră temelie din punct de vedere al istoriei ungare și nu al celei române. Această lucrare prezintă conflictele diplomatice ungaro-române în timpul premierului Bethlen István. Anul 1920 este important nu numai pentru Tratatul de la Trianon, ci și pentru faptul că atunci s-au făcut

primii pași pentru stabilirea relațiilor diplomatice dintre Ungaria și România. Începând din Ianuarie 1921 putem vorbi despre relații diplomatice oficiale ungaro-române.

Cercetarea este bazată pe cunoscute lucrări științifice naționale și internaționale. Problemele cheie sunt cercetate cu mijloacele istoriei politice și diplomatice. Evaluarea politicilor internaționale dă cadrul temei, în care așezăm relațiile bilaterale diplomatice dintre Ungaria și România.

Sistemul relațiilor este multistratificat. Pentru a cerceta problemele minorităților trebuie să explorăm sistemul care a legat serviciul extern ungar oficial cu liderii maghiarilor din România. Acesta are deja – datorită în primul rând lui Bárdi Nándor și György Béla – antecedentele bine fructificate. Pasul următor este contactul dintre serviciul extern ungar și cercurile casei regale și guvernului român. Al treilea punct de legătură este relația cercurilor diplomatice ungare cu cercurile diplomatice ale altor țări din București.

În același timp trebuie să cercetăm și relațiile serviciului extern român cu minoritatea română din Ungaria, cu guvernul ungar și cu alte legațiuni diplomatice din Budapesta.

Problema minorităților a avut șanse mici de rezolvare în relațiile bilaterale, pentru rezolvarea diferendelor oficiale putându-se îndrepta către Liga Națiunilor

Scopul nostru nu este prezentarea procesul petițiilor minorităților adresate Ligii Națiunilor, pentru că sunt cercetători care se ocupe cu această temă. Considerăm important faptul, cum a administrat Liga Națiunilor conflictele în relațiile bilaterale și ce consecințe au avut acestea. O altă posibilitate pentru rezolvarea prejudiciilor, dar nu prea oficială, a fost activitatea propagandistică în străinătate. Prin această activitate au creat o mică șansă pentru a pune presiune. Din acest punct de vedere, este important să ne oprim asupra modului, cum au intervenit reprezentanții legațiunilor prin activitatea propagandistică, cum au putut să calmeze sau să amplifice aceasta.

Unele chestiuni ale minorităților depășeau relațiile bilaterale. Așa a fost de exemplu chestiunea concordatului, care a fost pe ordinea de zi în toată această perioadă. În aceasta a avut un rol semnificativ legațiunea Ungariei lângă Sfântul Scaun.

Sper ca această lucrare să ajute în promovarea cercetărilor care vor urma. Sper că documentele selectate pot servi ca punct de plecare la cercetările mai temeinice pentru câte o temă. Cred că prezentarea unei probleme *sine ira et studio* – la care am aspirat în conștiința mea umană și profesională – poate să promoveze apropierea dintre istoricii unguri și români, și consider a fi un pas înainte spre tocirea muchiei contradicției ungaro-române, dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate și reconciliere, dorite de ambele părți.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott
www.szaktars.hu
adatbázisban

A kötet a Társadalomtudományi Kutatóközpont
és a Kronosz Kiadó közös kiadásában jelenik meg

Felelős kiadó a Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója
és a Kronosz Kiadó ügyvezető igazgatója

Nyomdai előkészítés: Erőss Zsolt

Nyomdai munkák: Prima Rate Kft.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

www.tk.hu
www.kronoszkiado.hu

